

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૮૨૭

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ આરંભશુદ્ધિ, નવનશુદ્ધિ
દીન શુદ્ધિ

વિષય

૪૨ : ૮૬૪

श्री उदयप्रज्जदेव सूरि विरचित

आरंजसिद्धि.

श्री हेमहंस गणि विरचित टीका सहित—

श्री हरिज्ज सूरि विरचित

लग्नशुद्धि.

श्री रत्नशेखर सूरि विरचित

दिनशुद्धि.

ए त्रणे ग्रंथो सर्वोपयोगी जाणी गुर्जर ज्ञाणानुवाद

ठपावी प्रसिद्ध करनार

श्रावक ज्ञीमसिंह माणेक.

पुस्तको प्रसिद्ध करनार तथा वेचनार.

मांरुवी, मुंबइ.

संवत् १९७४. बीर संवत् २४४४. सने १९१८.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ સંઘ
૧૯૪૭

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-Sagar
Press, 28, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Bhanji Maya for Bhimsi Maneck,
225-231 Mandvi, Sackgalli, Bombay.

પ્રસ્તાવના.

આ અપાર સંસારસાગરમાં મગ્ન અયેલા પ્રાણીગણો ચોરાશી લાહ યોનિરૂપ તરંગોમાં ત્રમણ કર્યા કરે છે. તેમાં દૈવયોગે માનુષ્યાદિક સામગ્રીરૂપ ફલકાદિકનું અવલંબન મલ્લયા ઠતાં પણ કેટલાએક અજવ્યત્વાદિક ધુર્જાગ્યને યોગે અસત્કર્મરૂપ વિપરીત વાયુના આકર્ષણથી પુનઃ પુનઃ અરઘટ્ટઘટીના ન્યાયે તેજ યોનિતરંગોમાં અનંત કાઠ સુધી ત્રમણ કર્યા કરે છે, અને કેટલાએક જવ્યો સદ્જાગ્યને યોગે સંયમાદિક સત્કર્મરૂપી અનુકૂલ વાયુની પ્રેરણાથી મુક્તિરૂપી તીરે પહોંચી નિર્જય પરમાનંદને પામે છે. આ મુક્તિજ સર્વ કોઈ પણ દર્શનને ઇષ્ટતમ છે, કારણ કે અન્ય ગતિત્રય (દેવ, નારક અને તિર્યંચ) સિવાય એક મનુષ્યગતિમાંજ અને તેમાં પણ કર્મજૂમિના મનુષ્યોને માટેજ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોહ એ ચાર પુરુષાર્થ સાધવાની ફરજ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે અર્થાત્ તે મનુષ્યોજ ચારે પુરુષાર્થો સાધી શકે છે. તેમાં મોહ પુરુષાર્થને ઇષ્ટતમ ગણેલો છે એટલે કે મોહ સાધ્યા પછી બીજું કાંઈ પણ સાધવાનું અવશેષ રહેતું નથી. તે મોહને સાધવાનું એકાંત સાધન ધર્મજ છે, એટલે કે ધર્મનું મુખ્ય ફલ મોહજ છે, અને અર્થ તથા કામ એ આનુષંગિક ફલ છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્ય અને તિર્યંચના પ્રાણિત્વ જાતિ અને આહારાદિક ધર્મો (સંજ્ઞાઈ) સમાન ઠતાં પણ માત્ર એક ધર્મ પુરુષાર્થને આશ્રીનેજ મનુષ્યજવ શ્રેષ્ઠ ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે—

“આહારનિઝાજયમૈથુનં ચ, સમાનમેતત્પશુજિર્નરાણામ્ ।

ધર્મો હિ તેષામધિકો નરાણાં, ધર્મેણ હીનાઃ પશુજિઃ સમાનાઃ ॥ ૧ ॥”

“આહાર, નિઝા, જય અને મૈથુન આ ચાર પશુઁની સાથે મનુષ્યોને સમાન છે. તેમાં મનુષ્યોને એક ધર્મજ અધિક છે, તે ધર્મ વડે રહિત હોય તો તે પશુ સમાનજ છે.”

આ ધર્મ જિજ્ઞાસુ દર્શનોમાં અન્યાન્ય પ્રકારે વર્ણન કર્યો છે. તેમાં સર્વથા પ્રકારે ધર્મની શુદ્ધતા જૈન દર્શનના જેવી કોઈ પણ દર્શનમાં નથી એમ ઘણી રીતે સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ તે અત્ર અપ્રસ્તુત હોવાથી કહેવામાં આવતું નથી.

અહીં ધર્મ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ ફરજ—કર્તવ્ય થઈ શકે છે. તે લૌકિક અને લોકો-ત્તર જેદે કરીને બે પ્રકારનો છે. તેમાં પિત્રાદિક પુત્રાદિકનું પોષણ કરે, જન્મોત્સવાદિક સંસ્કાર કરે, વિદ્યાધ્યયન કરાવે, લગ્ન કરે તથા વ્યાપારાદિકમાં યોજના કરે, એ તેમની ફરજ—ધર્મ છે. તેજ રીતે પુત્રાદિક પિત્રાદિકની સેવા—જ્ઞાતિ કરે, તથા અંતે ઔર્ધ્વદેહિકા-દિક ક્રિયા કરે, તે તેમની ફરજ—ધર્મ છે. એજ રીતે પતિ—પત્ન્યાદિક અન્યોન્યના હિતકાર્યમાં પ્રવર્તે તથા નિર્વાહાદિકને કારણે કૃષિ, વ્યાપાર અને રાજસેવાદિક કાર્યમાં પ્રવર્તે, એ વિગેરે ધર્મ—ફરજ કહેવાય છે. આ સર્વનો લૌકિક ધર્મમાં સમાવેશ થાય છે અને કેવલ

આત્માના મોહ પર્યન્તના પારલૌકિક હિતને માટેજ નિત્યકર્મ, દેવપૂજા, ગુરુશુશ્રૂષા, દાન, શીઠ, તપ, જાવ, સંયમ (દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ) વિગેરે સત્ક્રિયામાંજ જે પ્રવર્તેલું તે સર્વ લોકોત્તર ધર્મ કહેવાય છે. આ બન્ને પ્રકારના ધર્મમાં જેમ બાહ્ય સામગ્રી એટલે પુરુષસંપદ, ધન, નીરોગતા, આત્મવીર્ય, સદ્બુદ્ધિ અને ચિત્તોત્સાહ વિગેરેની આવશ્યકતા છે તેજ રીતે સન્મુહૂર્ત્તરૂપ આચ્યંતર-દૈવી સામગ્રીની પણ અત્યંત આવશ્યકતા છે. લૌકિક અથવા લોકોત્તર કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરતી વખતે કુતૂહલી કુદ્ધ દેવોનો અનેક પ્રકારે ઉપદ્રવ સંજવે છે. કહ્યું છે કે—

“શ્રેયાંસિ बहुविघ्नानि, जवन्ति महतामपि ।

अश्रेयसि प्रवृत्तानां, कापि यान्ति विनायकाः ॥ ૧ ॥”

“મહાપુરુષોને પણ કઠ્યાણકારી કાર્યો ઘણાં વિઘ્નવાળાં થાય છે, અને અશુભ કાર્યમાં પ્રવર્તેલા પુરુષોનાં વિઘ્નો કોઈ પણ ઠેકાણે ચાલ્યાં જાય છે.”

અયોગ્ય કાળે કરેલાં વિવાહાદિક તથા દીક્ષા-પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યો ઉત્તર કાળે ઉલટાં અશુભ ફળને આપનારાં દૃષ્ટિપથમાં આવે છે. અયોગ્ય કાળે કરેલાં પ્રયાણ, વેપાર વિગેરેનાં વિપરીત પરિણામો નીપજે છે. એ વિગેરેને દૂર કરવા માટે દૈવી સામગ્રી સિવાય બીજી કોઈ પણ સામગ્રી સમર્થ નથી એટલુંજ નહીં, પરંતુ પરવશતાને લીધે થયેલાં જન્મ, વ્યાધિ અને મરણાદિક પણ અયોગ્ય કાળે થયાં હોય તો તે પણ શાંતિ-પુષ્ટિ આદિ દૈવી સામગ્રીથી નિર્દોષ થાય છે. આવા અનેક હેતુને લઈને દરેક શુભ કાર્યમાં શુભ મુહૂર્ત્તની જરૂર છે, અને તેને પ્રતિપાદન કરનાર જ્યોતિષ શાસ્ત્ર છે.

અન્ય શાસ્ત્રોની જેમ આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો વિષય પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ અને ઉત્સર્ગ-અપવાદાદિક વગેરે અતિ ગહન તથા સુવિસ્તૃત છે. જેમ અધ્યાત્માદિકનું રહસ્ય સમજવું અતિ કઠિન છે તેમ આ જ્યોતિષનું તત્ત્વ પણ અતિ ગહન છે. અન્ય શાસ્ત્રોની જેમ આ જ્યોતિષનું તત્ત્વ પણ અતિ ગહન છે. અન્ય શાસ્ત્રોની જેમ આ જ્યોતિષ શાસ્ત્ર પણ અનેક દર્શનીક જિજ્ઞાસુ પ્રકારે સ્વસ્વશાસ્ત્રીય જાપામાં રચેલું છે. જો કે દર્શનની જિજ્ઞાસુતાને લઈને પ્રાયે આ શાસ્ત્રના વિષયમાં જિજ્ઞાસુતા નથી, તોપણ ગણિત સિવાયના સર્વ વિષયોમાં એકજ દર્શનના પ્રશ્નકાર આચાર્યોના પણ મતાંતરો છે. તે સર્વ વિષયોનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન જો હોય તો તે અમુક અપેક્ષાએ કેવળી જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે તેમ સામાન્ય મનુષ્યને પ્રતીત થાય છે, કારણ કે અષ્ટાંગ નિમિત્તને જાણનાર ગોશાલક શ્રીમહાવીર સ્વામીની સમાન બની પોતાના સેવકોમાં તીર્થંકર જેટલો પૂજ્ય થયો હતો. વરાહમિહિર કે જેણે

૧ આ શાસ્ત્ર કેવળ કાળને પ્રતિપાદન કરનાર હોવાથી સર્વ કાર્યમાં કાળનેજ હેતુરૂપ ગણે છે, તેથી કરીને દ્રવ્ય, ક્ષેત્રાદિકનો નિષેધ થઈ શકતો નથી.

પ્રથમ જૈની દીક્ષા અંગીકાર કરીને અનેક શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણતા મેળવી હતી તે પોતાના જાણ જણવાહુને ગુરુ આચાર્યપદ આપેલું જોડને ઈર્ષ્યાને લીધે ચારિત્રનો ત્યાગ કરી પ્રતિષ્ઠાનપુરના જિતશત્રુ રાજાનો પૂજ્ય પુરોહિત થયો હતો. એકદા વરાહમિહિરે અમુક ઠેકાણે કુંભાલું કરીને રાજાને કહ્યું કે આ કુંભાલામાં આકાશમાંથી અમુક વચ્ચે વાવન પળનો મોટો મત્સ્ય પડશે. તે વચ્ચે જણવાહુ સ્વામીએ કુંભાલાની બહાર પડવાનું કહ્યું અને તોલમાં તેથી ઊંચો પડવાનું કહ્યું. તેજ પ્રમાણે કુંભાલા બહારજ અને ઊંચા તોલવાળો પડ્યો. ત્યારપછી એકદા રાજાની રાણીએ પુત્ર પ્રસન્ન્યો. તેની જન્મકુંભાલી કરીને વરાહમિહિરે કુંભરનું સો વર્ષનું આયુષ્ય કહ્યું, જણવાહુ સ્વામીએ બિલામી થકી સાતમે દિવસે મરણ થશે એમ કહ્યું. તે સાંજઠી રાજાએ ગામમાંથી સર્વે બિલામીઠને બહાર કઢાવી અને ઘણી ચોકસીથી મહિકાનો પાળ પ્રવેશ ન થઈ શકે તેવા એકાંત મહેલમાં તે પુત્રને રાખ્યો. દૈવયોગે સાતમે દિવસે વારણના ડંબરામાં બેઠેલી ધાત્રીના ઉત્સંગમાં રહેલા પુત્રના માથા પર ઘારની અર્ગલા પત્તી, તેથી તેનું મરણ નીપજ્યું. તે જાણી રાજાને અત્યંત શોક થયો. પત્તી તેણે ગુરુ પાસે જડને પૂછ્યું કે આપના કહેવા પ્રમાણે પુત્રનું સાતમે દિવસે મરણ થયું, પરંતુ તે મરણ બિલામીથી થયું નહીં, તેનું શું કારણ ? ગુરુએ કહ્યું કે ઘારની અર્ગલા ઉપર બિલામીનું ચિત્ર છે, તેમજ અર્ગલાને બિલામી કહે છે, તેથી તે બિલામીથીજ મરણ થયું છે. તે સાંજઠી રાજાએ તે વાતની ખાત્રી કરીને ગુરુના જ્ઞાનની પ્રશંસા કરી. આ પ્રમાણે જૈન જ્યોતિષમાં રહેલા અપૂર્વ જ્ઞાનની યથાર્થતા શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે.

આવા વિસ્તાર જ્ઞાનવાળા જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં આલી સ્વગોળ વિદ્યાનો પાળ સમાવેશ થાય છે. શ્રીસૂર્યપ્રકાશ અને ચંદ્રપ્રકાશ વિગેરે ગણિત શાસ્ત્રને આધારે વર્ષ, અયન, રતુ, માસ, પક્ષ, રાત્રિ દિવસ વિગેરે કાલચક્રનો વિજ્ઞાન નિયમિત રીતે જાણી શકાય છે. તેજ રીતે તિથિ તથા માસની વૃદ્ધિ અને હ્રય, ગ્રહો, નક્ષત્રો, તારાઈ વિગેરેનો ઉદય, અસ્ત, વક્ર ગતિ અને ફળ ગતિ, તથા હલકાપાતાદિક ઉત્પાતો આગળથી જાણી શકાય છે, અને ફળપ્રતિપાદક ગ્રંથોને આધારે પૃથ્વી પર થતા સુકાળ, દુષ્કાળ વિગેરે શુભાશુભ ફળ પણ જાણી શકાય છે. એક મનુષ્યના જન્માદિક કાળને આશ્રીને તેની આલી જીંદગી

૧ વરાહમિહિરે જ્યોતિષના વિષય ઉપર વારાહીસંહિતા રચી છે, તે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે.
૨ આ ભદ્રવાહુ સ્વામી ચૌદ પૂર્વધર હોવાથી શ્રુતકેવલી હતા અને તેથી કરીને કેવલીના જેટલી કથન કરવાની શક્તિ હતી. તેમણે આચારંગ નિર્યુક્તિ, સૂત્રકૃતાંગ નિર્યુક્તિ, બૃહત્કલ્પ મૂળ તથા તેની નિર્યુક્તિ, વ્યવહાર મૂળ, આવશ્યક નિર્યુક્તિ, દશવૈકાલિક નિર્યુક્તિ, ઉત્તરાધ્યયન નિર્યુક્તિ, પિંડ નિર્યુક્તિ, ઓષ નિર્યુક્તિ, દશાશ્રુતસ્કંધ મૂળ તથા તેની નિર્યુક્તિ, સંસકત નિર્યુક્તિ, ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર તથા જ્યોતિષમાં ભદ્રવાહુ સંહિતા અને દ્વાદશ ભાવ જન્મપ્રદીપ વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

સંબંધી દરેક શુચાશુચ ફલ જાણી શકાય છે એટલુંજ નહીં, પરંતુ તેના આન્ધ્યંતર ગુણ દોષો અને મનમાં કરેલા ગુપ્ત વિચારો તથા પૂર્વ અને પશ્ચાત્ જવનું પણ જ્ઞાન થઈ શકે છે. અમુક મનુષ્યને આશ્રીને અમુક માસ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર વિગેરેના સંયોગે કાર્ય કરવાથી અમુક શુચાશુચ ફલ પ્રાપ્ત થવાનું જાણી શકાય છે. વિગેરે વિગેરે આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ જ્ઞાન સમાયેલું છે, પરંતુ આવા પરુતા કાઠમાં તેવા જ્ઞાનના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા અત્યંત હુલ્લંચ છે, તોપણ તેના ઊઠાવત્તા જ્ઞાનવાળા તરતમતાપ કરીને સાંપ્રત કાળે પણ જોવામાં આવે છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્રને આધારે કોઈ પણ નિમિત્ત કહેલું હોય તે કરતાં જો તે વિપરીતપણે પરિણામ પામેલું જોવામાં આવે તો તેમાં શાસ્ત્રનો કે અધ્યાપક ગુરુનો દોષ હોતો નથી, પરંતુ જ્ઞાતાને તેનું રહસ્ય યથાર્થ સમજવામાં આવ્યું ન હોવાથી તેની વિપરીત બુદ્ધિનોજ દોષ હોય છે. જેમકે—કોઈ ગુરુના બે શિષ્યો સમાન જ્ઞાનવાળા હતા, તેઈ કાર્યપ્રસંગે ગ્રામાંતર ગયા. ગ્રામ બહાર નદીતીરે તેઈ વિશ્રાંતિને માટે બેઠા. તે વચ્ચે ગામની એક વૃદ્ધા સ્ત્રી નદીમાંથી પાણી ઝરી પાણીનો ઘમો માથે લઈ ચાલી. તેણી આ વસ્ત્રે બ્રાહ્મણોને વિદ્યાન જાણીને પૂછ્યું કે ‘હે પંક્તિ ! મારો પુત્ર પરદેશ ગયો છે. તેના કાંઈ પણ સ્વર નથી. તો તે ક્યારે આવશે ?’ આવી પ્રશ્ન પૂછતી વેળાએજ તે વૃદ્ધાના મસ્તક પરથી પાણીનો ઘમો પડી ગયો અને તેના કક્કરા થઈ ગયા, તથા તેમાંનું પાણી નદીમાં મળી ગયું. તે જોઈને એકે કહ્યું કે ‘હે વૃદ્ધા ! તમારો પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો છે.’ તે સાંજીની બીજાએ કહ્યું કે—‘હે બંધુ ! એમ ન બોલ. તેનો પુત્ર અત્યારે ઘેર આવ્યો છે. હે વૃદ્ધા ! તમે શોક કરશો નહીં. ઘેર જાઉં. તમારો પુત્ર ઘેર આવ્યો છે.’ તે સાંજીની વૃદ્ધા ઊતાવળી ઊતાવળી ઘેર ગઈ અને પુત્રને જોયો. આ વસ્ત્રે વિદ્યાર્થીઈ એકજ ગુરુ પાસે સરસા ગ્રંથો જાણ્યા હતા ઊતાં પહેલાં વિનયહીન હોવાથી તેનું રહસ્ય જાણ્યું નહોતું અને બીજાએ વિનયવંત હોવાથી જાણ્યું હતું, તેથી તેનું જ્ઞાન યથાર્થ હતું. અહીં વિરુદ્ધ ફલ કહેવાનો હેતુ એ છે જે પહેલાં ઘમો ફુટી જવાથી પુત્રનું પણ મરણ કદ્યું અને બીજાએ ઘમો પોતાની ઉત્પત્તિ (માટી)માં મળી જવાથી તથા પાણી સાથે પાણી મળી જવાથી પુત્રને પોતાની ઉત્પત્તિસ્થાને આવેલો કદ્યો.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે શાસ્ત્ર તો માત્ર દિગ્દર્શનજ કરાવે છે, અને પછી ગ્રાહકની બુદ્ધિના પરિણામ પ્રમાણેજ તે પરિણમે છે, તેથી કરીનેજ આગમમાં કહ્યું છે કે—સમ્યક્ શાસ્ત્ર પણ મિથ્યાદૃષ્ટિને વિપરીત પરિણમે છે, અને મિથ્યા શાસ્ત્ર પણ સમ્યક્-દૃષ્ટિને સમ્યક્ પરિણમે છે. તેજ રીતે આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના વિષયમાં પણ સમજવું. જૈન જ્યોતિષના ગ્રંથો જેવા કે—અર્થકાંર, અષ્ટાંગહૃદય સંહિતા, આયજ્ઞાનતિલક વૃત્તિ, આય પ્રશ્ન, આય સદ્જાવ, ગણિતતિલક વૃત્તિ, ચંદ્રરજ્જુ, ચક્રવિવરણ, જન્મકુંભી વિચાર, જન્મપત્રી વિચાર, જન્મપત્રી પદ્ધતિ, જન્માંજોધિ, જાતકાન્નિધાન, જાતક

दीपिका, ज्योतिषचक्र विचार, ज्योतिषसार संग्रह, ताजिकसार वृत्ति, तिथ्यादि सारणी, द्वादश ज्ञाव जन्म प्रदीप, नरपति जयचर्या विगेरे विगेरे एटखा बधा ठे के मात्र प्रसिद्ध ग्रंथोनां पण नामो अत्रे लखतां अति विस्तार थइ जाय. आ विषयना ग्रंथो बीजा विषयोना ग्रंथोनी अपेक्षाए बहु उठा उपाया ठे एम कहिएतो ते कांइ अतिशयोक्ति जरेखुं नथी, माटे तेवा ग्रंथोनी खास जरूर जणायाथी हालमां आ आरंभसिद्धि, लग्नशुद्धि अने दिनशुद्धि नामना त्रण ग्रंथो ज्ञाषांतर सहित उपावीने प्रसिद्ध कर्या ठे.

आ आरंभसिद्धि नामना मूल ग्रंथना कर्ता नागेंद्र गह्वना श्रीउदयप्रभदेव सूरि ठे. दरेक शुभाशुभ प्रारंभोनी सिद्धि करनार होवाथी आ ग्रंथनुं “आरंभसिद्धि” ए अन्वर्थ नाम ठे. आ नाम उपरथीज तेनो विषय समजी शकाय ठे के आ ग्रंथ केवल मुहूर्त्तनाज विषयवाळो ठे. कोइ पण कार्यना मुहूर्त्तनो निश्चय करवा माटे अनेक ग्रंथोनी अपेक्षा परती होवाथी तेना विद्वानोने अति प्रयास थतो जोइ पूज्यपाद श्रीउदयप्रभदेव सूरिए मुहूर्त्त अने तेने लगता योग, करण, गणित, फल विगेरे सर्व आपेक्षिक विषयोना संग्रह आ ग्रंथमां करेखो ठे, एम टीकाकारे पण प्रारंभे पीठिकामां स्पष्ट जाणाव्युं ठे, तेथी आ ग्रंथनी पहेलां मुहूर्त्त संबंधी आवो कोइ पण ग्रंथ हतो नहीं एम सिद्ध थाय ठे.

ग्रंथकार श्रीउदयप्रभदेव सूरिए ग्रंथमां पोतानो सत्तासमय, जन्मजूमि, मातापिता, दीहागुरु विगेरे कांइ पण हकीकत जणावी नथी. तेमज पोते बीजा कया कया ग्रंथो रच्या ठे ? ए विगेरे कांइ पण लख्युं नथी, परंतु ग्रंथना प्रारंभमां टीकाकारे पीठिकामां जणाव्युं ठे के “(श्रीवस्तुपाल नामना) मंत्रीश्वरे श्रीनागेंद्र गह्वना गुरु सत्ज्ञान सत्क्रिया अने सद्गुणोए करीने शोचता एवा श्रीमान् उदयप्रभदेव सूरिने आचार्यपद पर स्थापन कर्या हता.” आ लेखने अनुसारे शोध करतां आ सूरेश्वर संबंधी केटलीक हकीकत अन्यान्य ग्रंथोमांथी मळी आवी ठे. तेमां श्रीवस्तुपालचरित्र प्रस्ताव सातमामां—

ततोऽनेकपुरग्राम-वास्तव्यार्हतसन्ततिम् ।

आहूय बहुमानेन, श्रीधवलक्षपत्तने ॥ ३६० ॥

श्रीनागेन्द्रगणाधीशै-र्द्धिधा मंत्री हमाच्युताम् ।

प्रत्यहं कारयामास, सविशेषमहोत्सवम् ॥ ३६१ ॥

उदयप्रभसूरीणां, पूरिताङ्गिमनोरथम् ।

श्रीआचार्यपदारोप-प्रतिष्ठां विष्टपाञ्चताम् ॥ ३६२ ॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

शतानि त्रीणि सूरीणां, तद्गुत्सवदिदृक्ष्या ।

समं स्वकीयसंघेन, तदापुर्मंत्रिवेश्मनि ॥ ३६३ ॥

तेषां सपरिवाराणां, संघपूजामहोत्सवम् ।

विधिवद्विदधे मंत्री, विशुद्धसिन्ध्यादिजिः ॥ ३६४ ॥ इत्यादि

“ત્યારપછી વસ્તુપાઠ મંત્રીએ અનેક પુર અને ગ્રામના રહેવાશી શ્રાવકોના સમૂહને ઘણા માનપૂર્વક શ્રીધવલક્ષ્મી પત્તનમાં બોલાવીને શ્રીનાગેંડ ગઢના સૂરીશ્વર પાસે વિશેષ પ્રકારના મહોત્સવપૂર્વક બન્ને પ્રકારે હમાને ધારણ કરનાર શ્રીહૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિની જગતમાં અદ્વુત એવી આચાર્યપદની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે વચ્ચે (દાન વચ્ચે) સર્વ પ્રાણીકોના મનોરથ તેણે (મંત્રીએ) પૂર્ણ કર્યા. તે મહોત્સવ જોવાની ઇચ્છાથી ત્રણસો આચાર્યો પોત-પોતાના ગઢ અને સંઘ સહિત મંત્રીના આમંત્રણથી ત્યાં પધાર્યા હતા. પરિવાર સહિત તે સર્વ આચાર્યોના સમૂહની પૂજાનો મહોત્સવ મંત્રીએ શુદ્ધ વસ્ત્રાદિક વચ્ચે વિધિપૂર્વક કર્યો હતો.” इत्यादि.

આ હૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિએ ધર્માનુદય નામનું મહાકાવ્ય, સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની તથા ઉપદેશમાળા ઉપર કર્ણિકા નામની વૃત્તિ (ટીકા) રચી છે. તે વિષે કર્ણિકા વૃત્તિની પ્રશસ્તિમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“શ્રીમદ્વિજયસેનસ્ય, સૌમનસ્યં ન મન્યતે ? ।

યદ્વાસિતા ધૃતાઃ કેન, ગુણાઃ શિષ્યાશ્ચ મૂર્ધસુ ॥ ૧૧ ॥

શિષ્યસ્તસ્ય ચ લક્ષણલક્ષણે સાહિત્ય સૌહિત્યવા-

નુચત્તાર્કિકતર્કકર્કશમતિઃ સિદ્ધાન્તશુદ્ધાન્તરઃ ।

શ્રીધર્માનુદયે કવિઃ પ્રવિલસહુર્વાદિગોત્રે પવિ-

સ્તામેતામુદયપ્રજ્ઞોડસ્ય ગણનુદૃષ્ટિં વ્યધાત્કર્ણિકામ્ ॥ ૧૨ ॥

સેયં પુરે ધવલકે તિલકે ધરિત્ર્યાં,

મંત્રીશપુણ્યવશતો વસતૌ વસન્નિઃ ।

વર્ષે નિધ્યઙ્ગનયનેન્દુમિતે (૧૨૯૯) વિતેને,

શ્લોકૈઃ શિવોદધિશિવૈઃ પ્રમિતેડ્ઙ્ગુતશ્રીઃ ॥ ૨૧ ॥”

“શ્રીમાન્ વિજયસેન ગુરુના ચિત્તની પ્રસન્નતાને કોણ નથી માનતા ? તે ગુરુથી વાસિત અયેલા તેના ગુણો અને શિષ્યો કોણે મસ્તક પર ધારણ નથી કર્યા ? તે ગુરુના શિષ્ય લક્ષણ શાસ્ત્રમાં નિપુણ, સાહિત્યના વિષયમાં વિદ્વાન્, વિકાસ પામતા તાર્કિક લોકોના તર્કનો પરાજય કરવામાં કર્કશ મતિવાળા, સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનથી શુદ્ધ હૃદયવાળા, શ્રીધર્માનુદય કાવ્યના કવિ (રચનાર) અને વિકાસ પામતા હુદ્દ વાદીકરૂપી પર્વતને જેદવામાં વજ્ર સમાન શ્રીહૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિએ આ ઉપદેશમાળાની કર્ણિકા નામની વૃત્તિ કરી છે.

૧ આ કાવ્યમાં વસ્તુપાઠ મંત્રીજીનું ચરિત્ર આવે છે. ૨ કર્ણિકા વૃત્તિની પ્રત મઠી શકી નથી, પરંતુ આ હૃદયપ્રજ્ઞ સૂરિના શિષ્ય શ્રીમલ્લિષેણ સૂરિએ રચેલી સ્યાદ્વાદમંજરી (ટીકા)ની પ્રસ્તાવનામાંથી આ શ્લોકો મઠી આવ્યા છે.

પૃથ્વીરૂપ સ્ત્રીના તિલક સમાન ધવલકપુરમાં મંત્રીશ (વસ્તુપાઠ)ના પુણ્યવશથી તેના ઉપાશ્રયમાં વસતા આ સૂરિએ સંવત્ ૧૨૯૯ ના વર્ષે ૧૧૪૧૧ શ્લોક પ્રમિત આ કર્ણિકા નામની વૃત્તિ રચી છે.”

આ ઉપરથી આ ગ્રંથકાર સૂરિ શ્રીવિજયસેન સૂરિના શિષ્ય હતા તથા તેમનો સત્તા-સમય સંવત્ ૧૨૯૯ માં હતો એમ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીવિજયસેન સૂરિના ગુરુ કલિકાઠ ગૌતમ શ્રીહરિજ્ઞ સૂરિ, તેમના ગુરુ શ્રીઆનંદ સૂરિ અને અમરચંદ્ર સૂરિ હતા, તેમના ગુરુ શ્રીશાંતિ સૂરિ અને તેમના ગુરુ શ્રીમહેન્દ્રપ્રજ્ઞ સૂરિ હતાં.

આ ગ્રંથમાં પાંચ વિમર્શો પામેલા છે અને તેનું સર્વ મઢીને એકંદર અનુષ્ટુપની ગણ-ત્રીએ ૪૬૦ શ્લોક પૂરતું પ્રમાણ છે. શ્લોકો નાના મોટા ઠંદ તથા વૃત્તમાં ઘણા રસિક અને ઉચ્ચ સંસ્કૃત જ્ઞાપામાં બનાવેલા હોવાથી વિદ્વાનોના હૃદયને રંજન કરે તેવા છે. આ પાંચે વિમર્શમાં થઈને અગીયાર ઘાર પામેલાં છે. તેમાં પહેલા વિમર્શમાં તિથિઘાર ૧, વાર-ઘાર ૨, નક્ષત્રઘાર ૩ અને યોગઘાર ૪, એ ચાર ઘાર છે. બીજા વિમર્શમાં રાશિઘાર ૫ અને ગોચરઘાર ૬, એ બે ઘાર કહેલાં છે. ત્રીજા વિમર્શમાં કાર્યઘાર ૭ એકજ કહેલું છે. ચોથા વિમર્શમાં ગમઘાર ૮ તથા વાસ્તુઘાર ૯ એ બે ઘાર કહેલાં છે, અને પાંચમા વિમર્શમાં વિલગ્નઘાર ૧૦ તથા મિશ્રઘાર ૧૧ એ બે ઘાર કહેલાં છે. તે તે ઘારોમાં તે તે

૧ જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પૃષ્ઠ ૨૧ માં ઉદયપ્રભ સૂરિનો સત્તાસમય ૧૨૨૦ થી ૧૨૮૭ લખ્યો છે, પરંતુ કર્ણિકાની પ્રશસ્તિમાં લખેલો સંવત્ ૧૨૯૯ છે. તે વધારે માનવા યોગ્ય છે. તેમજ જૈન ગ્રંથાવલીમાં પણ પૃષ્ઠ ૧૭૧ માં કર્ણિકા રચવાનો કાઠ સંવત્ ૧૨૯૯ જ લખેલો છે. ૨ આ હરિભદ્ર સૂરિ સિવાય બીજા ત્રણ એજ નામના સૂરિ થઈ ગયા છે. તેમાં એક યાકિનીમહત્તરા-સૂનુના નામથી મહાન્ પ્રસિદ્ધ છે, તથા બીજા બે બૃહદ્ગાન્ધારમાં થયેલા છે. આ હકીકત હરિભદ્ર સૂરિ ચરિત્ર (છાપેલ)ના પહેલા પૃષ્ઠમાં ફુટનોટમાં સવિસ્તર આપેલી છે. ૩ આ વંશાવલી જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં આપેલી છે (પૃષ્ઠ ૨૧) તેમજ ઉપર્યુક્ત હરિભદ્ર સૂરિ ચરિત્ર ઉપરથી પણ સ્વાત્મી થઈ શકે તેમ છે. ૪ આ સર્વ ઉપર લખેલી હકીકત તથા ફુટનોટો ઉપરથી આ ગ્રંથકારનો સર્વ હેવાલ સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ જૈન ગ્રંથાવલીમાં હકીકત સંગત થતી નથી. તેમાં પૃષ્ઠ ૭૬ માં ફુટ-નોટમાં ઉદયપ્રભ સૂરિ નામના બે આચાર્ય થયાનું લખે છે. તેમાં આ ગ્રંથકારને પહેલા કહ્યા છે, તે સંબંધી લખેલી હકીકત મઢતી આવે છે, પરંતુ બીજા ઉદયપ્રભ સૂરિ રવિપ્રભ સૂરિના શિષ્ય અને મહિ-પેણ સૂરિ કે જે સ્યાદ્વાદમંજરીના ટીકાકાર હતા તેના ગુરુ હતા એમ જે લખ્યું છે તે સંગત નથી. તેમજ ઉદયપ્રભ સૂરિના રચેલા ઘણા ગ્રંથો જૈન ગ્રંથાવલીમાં લખ્યા છે, પરંતુ બેમાંથી કયા ઉદયપ્રભ સૂરિએ કયા કયા ગ્રંથો રચ્યા ? તથા બીજા ઉદયપ્રભ સૂરિનો સત્તાકાઠ કયો હતો ? એ વિગેરે કાંઈ પણ ચોક્કસ થઈ શકતું નથી.

વિષયોને વિસ્તારથી સંપૂર્ણ રીતે વર્ણવ્યા છે. આ વાવત અનુક્રમણિકામાં સવિસ્તર આપેલી હોવાથી અત્રે લઘુવી ઉચિત ધારી નથી.

ગ્રંથની પ્રાંતે ટીકાકારે પોતાની પ્રશસ્તિને પઠવાને “ગ્રંથકારનો અજિપ્રાય” એવા નામથી મોટા વૃત્તમાં તેર શ્લોકો આપ્યા છે. તે સર્વ શ્લોકો આ ગ્રંથના જિજ્ઞાસુ સર્વ મનુષ્યે પ્રથમ અવશ્ય વાંચીને ગ્રંથકારના અજિપ્રાયને આજ્ઞારૂપે માનવો એમ અમો યાસ જલામણ કરીએ ઢીએ, કારણ કે વૃત્તિકારે વૃત્તિરૂપ ગ્રંથ વનાવ્યા પછી અત્યંત સાવચ્છ કાર્યથી ઝીરુપણાને લીધે આ ગ્રંથને જલ્દશરણ કરવો ઉચિત ધાર્યો હતો, પરંતુ જિજ્ઞાસુ જિજ્ઞાસુ ગ્રંથોમાંથી ઝંઝ વૃત્તિએ એકત્ર કરેલા હુપ્રાપ્ય વિષયોનો નાશ કરવો તે પણ યોગ્ય નહીં લાગવાથી માત્ર પોતાના ગદ્યમાં ગુપ્ત રીતે રાખવાના હેતુથી આ ગ્રંથને જાલવી રાખવામાં આવ્યો છે, પરંતુ સર્વવિરતિને ધારણ કરનાર સાધુએ કોઈ પણ જાતનાં (ચૈત્યાદિકનાં) મુદ્દર્તો આપવાથી તેના વ્રતની હાનિ થાય છે, તેથી મુદ્દર્ત કહેનાર સાધુને અને ગ્રંથકારને મહા પાપના જાગી કહ્યા છે. અહીં શંકા કરી છે કે—જ્યારે ચૈત્યાદિકનાં મુદ્દર્તો સાધુએ આપવાં ન જોઈએ તો જિજ્ઞાસુ જિજ્ઞાસુ ગ્રામોમાં વસતા શ્રાવકોને પુણ્યની વૃદ્ધિ શી રીતે થાય અને સાધુને પણ પુણ્યનો લાભ શી રીતે થાય ? આ શંકાના જવાબમાં ગ્રંથકારે કહ્યું છે કે—ચૈત્યાદિક કરાવવામાં યતિએને અનુમોદના કરવાથી જ પુણ્ય થાય છે, પરંતુ ગૃહસ્થીએને વિવાહાદિકની જેમ ચૈત્યાદિકનાં મુદ્દર્તો પણ જોશીજ આપે છે, તથા જ્યોતિષના જ્ઞાનવાળા મુનિએ તો માત્ર જોશીએને સમગ્ર સંવાદ વતાવે છે. અર્થાત્ મુદ્દર્તોમાં દોષ હોય તો તે સૂચના આપે છે. આ રીતે સર્વ સુસ્થ થઈ શકે છે. તેમ હતાં કોઈ મૂઢ જારે કર્મી આ શાસ્ત્રને આધારે મુદ્દર્ત આપશે તો આરંજના સમૂહથી ઉત્પન્ન થતું પાપ તેનેજ હો, અને મને ગ્રંથકારને તે પાપનો લેશ પણ ન હો. એમ શુદ્ધ અંતઃકરણના ઉદ્ગારો ગ્રંથકારે પ્રગટ કર્યા છે. આ ઉપરથી ગ્રંથકાર સાવચ્છ કાર્યથી કેટલાવધા ઝીરુ છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે, માટે ગ્રંથકારના અજિપ્રાયને આજ્ઞારૂપ માનવા દરેકને અમો પ્રાર્થના કરીએ ઢીએ.

આ ગ્રંથ ઉપર શ્રીહેમહંસ ગણિએ સુધીશ્રંગાર નામની વૃત્તિ (ટીકા) સંવત્ ૧૫૧૪ વર્ષે રચી છે. તેનું અનુદ્રુપની ગણતરીએ ૧૮૫૩ શ્લોકનું પ્રમાણ છે. આ ટીકાકાર મહારાજનો સ્થિતિકાલ તથા ગુર્વાવલી પ્રશસ્તિના અંતમાં લખેલ છે ત્યાંથી જ જાણી લેવા. પ્રસ્તાવના વિસ્તૃત થવાના કારણથી અહીં લખેલ નથી. આ ટીકાકારે સંવત્ ૧૫૧૫ વર્ષે વ્યાકરણના વિષયવાળો ન્યાયસંગ્રહ નામનો ગ્રંથ, તેના પર ન્યાયાર્થમંજૂષા નામની મોટી વૃત્તિ (ટીકા) તથા તેના પર ન્યાસ પણ રચ્યો છે. તે વિષે તેની પ્રશસ્તિના ઢેઢા શ્લોક આ પ્રમાણે છે.—

ચિન્મયાનાં મયાડમીષાં, રૂષીણાં સુપ્રસાદતઃ ।
 હેમહંસાગ્નિધાનેન, વાચનાચાર્યતાજુષા ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીમદ્વિક્રમવત્સરે તિથિતિથૌ (૧૫૧૫) શુક્લદ્વિતીયાતિથૌ,
 પૂર્વાહ્ને મૃગલાગ્નને મૃગશિરઃ શૃંગાગ્રશૃંગારિણિ ।
 શુકસ્યાહનિ શુક્રમાસિ નગરે શ્રીસાગરેઽહમ્મદા-
 વાદે નિર્મિતપૂર્તિરેપ જયતાદ્વન્થઃ સુધીવલ્લજઃ ॥ ૧૪ ॥

“જ્ઞાનવંત આ (ચારિત્રરત્ન ગણિ નામના વિદ્યાગુરુ)ના સુપ્રસાદથી વાચનાચાર્યની પદવીને પામેલા મેં હેમહંસ ગણિ વિક્રમ સંવત્ ૧૫૧૫ ના જેઠ સુદિ દ્વિતીયા શુક્રવારને દિવસે પૂર્વાહ્ન કાળે મૃગશિર નક્ષત્રના શૃંગના અગ્ર જાગને ચંદ્ર શોજાવતો હતો ત્યારે (મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હતો ત્યારે) લક્ષ્મીના સાગર સમાન અમદાવાદ નગરમાં પંક્તિતોને પ્રિય એવો આ ગ્રંથ સમાપ્તિને પામ્યો, તે જયવંત વર્તો.”

તેમજ આ ટીકાકારે સંવત્ ૧૫૧૦ વર્ષે પમાવડ્યકનો બાળાવબોધ પણ કર્યો છે. તે બાળાવબોધને અંતે આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“इति श्रीतपागन्तनायकसकलसुविहितपुरन्दरश्रीसोमसुन्दरसूरि-श्रीमुनिसुन्दरसूरि-श्रीजयचन्द्रसूरिपदकमलसेविना शिष्यपरिणतहेमहंसगणिना श्राद्धवराच्यर्थनया कृतोऽयं पमावड्यकबालावबोध आचन्द्रार्कं नन्द्यात् । संवत् १५१० वर्ष” ॥

આ સિવાય ધીજા ગ્રંથો આ પૂજ્ય ગણિ રચ્યા છે કે નહીં ? તે કહી શકાતું નથી. પમાવડ્યકનો બાળાવબોધ જોતાં તેમનું આગમજ્ઞાન, ન્યાયસંગ્રહ જોતાં તેમનું વ્યાકરણ-જ્ઞાન, તેની ન્યાયાર્થમંજૂષા ટીકા જોતાં ન્યાયશાસ્ત્રનું જ્ઞાન અને આ આરંજસિદ્ધિની ટીકા જોતાં તેમનું ય્યોતિષનું જ્ઞાન અદ્વિતીયજ માલમ પમે છે.

આ ટીકામાં ટીકાકાર મહારાજાએ પ્રાયે મૂળ શ્લોકના દરેક પદનો સવિસ્તર અને સરલ અર્થ કરેલો છે. તે ઉપરાંત મૂળ કારના વચનને સુદૃઢ કરવા માટે સ્વ-પર દર્શનના ગ્રંથો તથા ગ્રંથકારોનાં વચનોની સાક્ષી આપી છે. કેટલેક સ્થળે ગ્રંથાંતરોનાં ગૂઢ વચનોની પણ સવિસ્તર ટીકા કરી છે. કેટલેક સ્થળે મૂળ કારે નહીં કહેલા મતાંતર તથા અપવાદો પણ વર્ણવ્યા છે. કેટલેક ઠેકાણે મૂળ કારના વિષયને લગતા વિષયાંતરો પણ વિસ્તાર-પૂર્વક વર્ણવ્યા છે. તથા કેટલેક સ્થાને પ્રસંગાનુપ્રસંગને લડને નવીન વિષયોનાં મુદ્દત્તોં પણ કહ્યાં છે. આ સર્વ કાર્યોનાં મુદ્દત્તોંની સાથે પ્રાયે તેનાં શુજાશુજન ફલો પણ બતાવ્યાં છે. તેમજ કેટલેક સ્થળે મૂળના અને ગ્રંથાંતરના વિષયો સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે યંત્રો પણ આપેલાં છે. આ સર્વ હકીકત ગ્રંથાંતરોનાં વચનો આપીનેજ સિદ્ધ કરી છે. એકંદર આ આજના ગ્રંથમાં લગજગ સીતેર ગ્રંથો અને ગ્રંથકારોનાં વચનો આપ્યાં છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે.—

श्रीपति
लघु
रत्नमाला
यतिवृद्धज
नारचंद्र
पूर्णज
दैवज्ञवृद्धज
दिनशुद्धि
व्यवहारप्रकाश
नरपतिजयचर्या
हर्षप्रकाश
पा(लो)कश्रीग्रंथ
व्यवहारसार
सारंग
केशवार्क
विवाहचुंदावन
त्रिविक्रम
लघुजातक
बृहज्जातक
ताजिक
प्रश्नशतक वृत्ति
यवनेश्वर

लघुशुद्धि
होरामकरंद
जुवनदीपक
त्रैलोक्यप्रकाश
मुहूर्त्तसार
सप्तर्षि
वाराहसंहिता
ज्योतिषसार
रत्नमालाजाण्य
नक्षत्रसमुच्चय
रुद्रयामल
प्रश्नप्रकाश (कर)
शौनक
गदाधर
महादेव
जोष
हरि
दुर्गसिंह
कटपाख्य ठेद ग्रंथ वृत्ति
गौतम
यवन
स्थानांग वृत्ति

चंद्रप्रज्ञप्ति वृत्ति
वास्तुविद्या
स्वरोदयवित्
जास्करव्यवहार
योगयात्रा ग्रंथ
वास्तुशास्त्र
ब्रह्मशंजु टीका
विद्याधरी विज्ञास
काळनिर्णय
ब्रह्मसिद्धांत
काठगृह्य
खंरुखाद्य जाण्य
गर्ग
विवाहपटल
जीमपराक्रम ग्रंथ
करणकुतूहल—जास्कर
सिद्धांत
सत्यसूरि
बृहस्पति
लक्ष्मीधर
देवलमुनि
अध्यात्मशास्त्र

आ उपरशी वाचकचुंदने स्पष्ट समजाशे के टीकाकारने ज्योतिषना विषयमां केटला ग्रंथनुं अने केवुं असाधारण ज्ञान हतुं ? आ एकज ग्रंथ साद्यंत उपस्थित होय तो ते वर्तमान समयमां उच्च विद्वाननी पंक्तिमां गणाय ए निर्विवाद ठे. टीकाना पण दरेक विषयो अनुक्रमणिकामां सविस्तर आप्या ठे, तेथी आ स्थळे विस्तारना जयथी लखता नथी. आ ग्रंथ दरेकने उपयोगी आय एवा हेतुथी जाषांतर करावीने उपाव्यो ठे. तेमां प्रथम मूळ श्लोक अने तेनी नीचे मूळ श्लोकनो अर्थ लखेवो ठे. तेनी नीचे श्लोकनी टीकानुं मात्र जाषांतरज लखुं ठे, परंतु टीकामां ग्रंथांतरोनां जेटलां वचनो टीकाकारे आप्यां ठे तेनुं मूळ पण जाषांतर सहित आप्यां ठे. मूळ तथा ग्रंथांतरोनां वचनोने आश्रीने जेटली समजुती तथा उदाहरणो विगेरे टीकाकारे आप्यां ठे तेनुं अहरशः

માત્ર જાણાંતરજ સરઠ રીતે લખ્યું છે. માત્ર કોઈક સ્થળેજ ટીકાકારના સંહિત અને દિગ્દર્શન કરેલા વિષયને સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે થોમોક વિસ્તાર જાણાંતરમાં કર્યો છે.

આ ગ્રંથનું તેમજ નીચે લખેલા લગ્નશુદ્ધિ તથા દિનશુદ્ધિ નામના ગ્રંથોનું જાણાંતર ભાવનગરનિવાસી શેઠ કુંવરજી આણંદજી મારફત શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભાઈ પાસે કરાવ્યું છે. તેમાં પ્રવર્તક મહારાજ શ્રીકાંતિવિજયજીના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીભક્તિ-વિજયજી મહારાજે સારી મદદ આપી છે. તથા આ જાણાંતરનું મેટર અને ઢપાતાં ફારમો સાદ્યંત તપાસી આપનાર પન્યાસજી મહારાજ શ્રીદાનવિજયજી મહારાજાએ ઘણી કૃપા કરી છે. તેમજ આ ગ્રંથની પરમ શુદ્ધ એક પ્રતિ પૂજ્યપાદ શ્રીવિજયાનંદ સૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ)ની તથા બીજી તેમનાજ પ્રશિષ્ય ઉપર્યુક્ત મુનિવર શ્રીજ્ઞાતિ-વિજયજી મહારાજની મઠી હતી, જેથી આ સ્થળે તે સર્વ પૂજ્યોનો અમો અંતઃકરણ-પૂર્વક આજાર માનીએ ઊંપ.

આ ગ્રંથ પૂર્ણ થયા વાદ પાઠ્ય લગ્નશુદ્ધિ તથા દિનશુદ્ધિ કે જે માત્ર મૂળજ ઉપ-લબ્ધ થયા છે તે પણ જાણાંતર સહિત ઢપાવ્યા છે. જો કે આ વસ્તુ ગ્રંથો અતિ લઘુ હોવાથી આરંજસિદ્ધિ કરતાં વધારે ઉપયોગી નથી, તોપણ તેમાંથી કેટલાંક ચાલતાં મુદ્દર્તો સહેલાઈથી અદ્ય પ્રયાસે મઠી શકે તેમ છે, તથા કોઈ કોઈ નવીન વિષયો પણ તેમાં છે, તેથી આ વે ગ્રંથો કાયમને માટે વધારે ઉપયોગી હોવાથી તેમનું પ્રાકટ્ય દુરસ્ત ધાર્યું છે. તે વસ્તુ ગ્રંથોમાં કયા કયા વિષયો છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ અનુક્રમણિકા વાંચીને જ જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવી.

આમાંનો લગ્નશુદ્ધિ નામનો ગ્રંથ ૧૪૪૪ ગ્રંથના કર્તા શ્રીહરિભદ્ર સૂરિ કે જેઓ યાકિનીમહત્તરાસૂનુના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમણે રચેલો છે. તેમાં માત્ર ૧૩૩ ગાથાઉં પ્રાકૃત જાણામાંજ છે, તોપણ અદ્ય શબ્દોમાં પ્રચૂત અર્થનો સમાવેશ હોવાથી સૂત્રરૂપે આ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં માત્ર લગ્નનીજ શુદ્ધિ છે, તેમાં પણ દીક્ષા, ઉપસ્થાપના અને પ્રતિ-ષ્ઠાનાંજ લગ્ન વિષે છે. આ ગ્રંથ પર નાની મોટી ટીકા છે કે નહીં? તે વિષે કાંઈ નિશ્ચય થયો નથી. આ ગ્રંથકાર પૂજ્યપાદનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ તથા તેમનું માહાત્મ્ય સુપ્રસિદ્ધ હોવાથી વાચકવર્ગના સમયનો વ્યર્થ વ્યય કરવા ઇચ્છતા નથી.

દિનશુદ્ધિ ગ્રંથના કર્તા શ્રીહેમતિલક સૂરિના શિષ્ય શ્રીરત્નશેખર સૂરિ છે. એમ ગ્રંથની ઢેઢી ગાથામાં સ્પષ્ટ લખેલું છે. તેઉંનો સત્તાસમય સંવત્ ૧૪૨૦ માં હતો. તેમને દિહ્વીના

૧ આ નામના બીજા શ્રીરત્નશેખર સૂરિ આ સૂરિની પછી ઇટલે સંવત્ ૧૪૫૭ માં જન્મ, સંવત્ ૧૪૬૩ માં દીક્ષા, સંવત્ ૧૫૦૨ માં સૂરિપદ અને ૧૫૧૭ માં પોષ વદિ છઠને દિવસ સ્વર્ગ-નાસ વિગેરે જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપરથી થયેલાં જણાય છે. તે સૂરીશ્વરે શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ

રાજા ફિરોજશાહ તુઘલકે ઘણું માન આપ્યું હતું. આ સૂરીશ્વરે શ્રીપાઠચરિત્ર, ગુણસ્થાન-ક્રમારોહ અને લઘુદ્વેત્રસમાપ્ત વિગેરે અનેક ગ્રંથો રચેલા છે. એમ જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિ-હાસમાં આપેલું છે. તેમજ જૈન ગ્રંથાવલીમાં પૃષ્ઠ ૧૩૨ માં ગુણસ્થાનક્રમારોહના કર્તા રત્નશેખર સૂરિ લખેલા છે અને રચ્યાનો સંવત્ ૧૪૪૭ નો છે તથા પૃષ્ઠ ૨૩૪ માં શ્રીપાઠ-ચરિત્રના કર્તા પણ તેજ લખ્યા છે. તેનો સંવત્ ૧૪૨૭ લખ્યો છે. તે સિવાય બીજા ગ્રંથો પણ આ સૂરિના રચેલા હશે કે નહીં તેનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી, કારણ કે ગુરુગુણ-પદ્ત્રિંશિકા વૃત્તિના રચનાર રત્નશેખર સૂરિ ગ્રંથાવલીના પૃષ્ઠ ૧૪૦ માં લખ્યા છે, પણ તેનો સંવત્ વિગેરે કાંઈ પણ નહીં હોવાથી બેમાંથી કયા સૂરિ આના કર્તા છે તે સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. તથા પૃષ્ઠ ૧૯૭ માં ગુરુગુણપદ્ત્રિંશિકા કુલક ઉપર દીપિકા નામની ટીકાના કર્તા રત્નશેખર સૂરિ લખ્યા છે, તેમાં પણ સંવત્ લખેલો નથી, પરંતુ તેની ફુટનોટમાં નાગપુરીય શાસ્ત્રાના હેમતિલક સૂરિના શિષ્ય અને વજ્રસેન સૂરિના પ્રશિષ્ય તથા શ્રીપાઠચરિત્રના કર્તા લખેલા હોવાથી આ પ્રકૃત સૂરિ માલમ પડે છે. વિગેરે. વિગેરે.

આ દિનશુદ્ધિ ગ્રંથ પણ સંહિસજ છે એટલે કે તેમાં ૧૪૪ ગાથાઈ છે. આ ગ્રંથ પર પણ નાની મોટી ટીકા છે કે નહીં તે બપોલ થયું ન હોવાથી માત્ર મૂળ ગ્રંથજ જાણાંતર સહિત પ્રગટ કર્યો છે, તોપણ કેટલેક સ્થળે સ્પષ્ટ સમજુતીને માટે પ્રતિમાં નહીં ઠતાં ગ્રંથો દાખલ કર્યા છે. આ ગ્રંથમાં વાર, તિથિ, કરણ, નક્ષત્ર, તારાવલ, યોગો, પ્રયાણ, ચૈત્ય કરણાદિક, મૃતક્રિયા, દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા વિગેરેનાં મુદ્દત્તોં તથા લોચ, વિદ્યારંજ વિગેરે વિષયો લીધા છે. એકંદર આ લઘુ ગ્રંથ ઠતાં પણ અતિ ઉપયોગી છે. આ ગ્રંથના વિસ્તૃત વિષયો પણ અનુક્રમણિકામાં દાખલ કરેલા હોવાથી અત્રે વિસ્તારતા નથી.

ઠેવટ આ ગ્રંથોના જિજ્ઞાસુ જનોને આ ગ્રંથના સદુપયોગમાં પ્રવૃત્તિ અને દુરુપયોગથી નિવૃત્તિ કરવાની સૂચના આપી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને આશીર્વાદ આપી એ ઠીક છે આ ગ્રંથોમાં વતાવેલાં શુજ કાર્યોનાં શુજ મુદ્દત્તોંને લીધે શુજ ફલ પ્રાપ્ત કરી સજ્જનો આનંદ પામો. ઇતિ શમ્ । તથાઽસ્તુ ॥

વૃત્તિ, શ્રાદ્ધવિધિ વૃત્તિ તથા આચારપ્રદીપ વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. આ સૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિસુંદર સૂરિ હતા. આ ઉપરથી આ વસ્ત્રે સૂરિ ભિન્ન છે એમ સિદ્ધ થાય છે, અને ઉપર લખેલા ગ્રંથાવલીના આધારે પણ જૂદા સિદ્ધ થાય છે, કેમકે ગ્રંથાવલીના પૃષ્ઠ ૯૬ માં લક્ષણસંપ્રહના કર્તા રત્નશેખર લખ્યા છે, અને નીચે ફુટનોટમાં સંવત્ ૧૫૦૨ થી ૧૫૧૭ નો સત્તાસમય લખ્યો છે. (આ સૂરિપદનો સત્તાસમય જાણવો.) તોપણ ગ્રંથાવલીમાં રત્નશેખર નામના એકજ સૂરિ થયા હોય એમ ધારીને લખેલું જણાય છે, પરંતુ વસ્ત્રે ભિન્ન માનવા યોગ્ય છે.

अनुक्रमणिका.

प्रथम विमर्श. १

तिथिद्वार. १

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.	मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
टीकाकारे करेलुं मंगळ. १		७ दग्धा तिथिनी स्पष्टता. ... ८	
ग्रंथ करवानो हेतु तथा		चंद्रदग्धा तिथि. ... ८	
तेनो सद्युपयोग करवा		दग्धा तिथिनुं फळ. ... ९	
शिद्धा. ... २		८ क्रूर तिथि. ... ९	
१ ग्रंथकारनुं मंगळ. ... ३		९ तिथिने आश्री शकुनि	
२ अजिधेय, संबंध अने प्रयो-		विगेरे चार करणो. ... १०	
जनपूर्वक ग्रंथनां अगीयार		१० वाकीनां वच विगेरे सात	
घारोनां नाम. ... ४		करणो. ... १०	
३ नंदादिक तिथिउंनां नाम,		अगीयारे करणोना	
तेमां करवानां कार्यो		स्वामी. ... ११	
तथा तेना स्वामीउं.... ५-६		११ अगीयारे करणोनुं फळ तथा	
४ वर्ज्य तिथिउं. ... ६		विष्टि (जघा) नो विशेष. ११	
पक्षिज (अशुज)		१२ जघानो स्पष्ट समय तथा	
तिथिउं. ... ७		सर्व करणोना उपयोग. १२	
५ त्रिदिनस्पर्शिनी (वृद्धि)		१३ विष्टिनां मुखादिक अंगो	
तथा अवम (क्षय) तिथि		तथा तेनुं फळ. ... १३	
अने तेनुं फळ. ... ७		१४ विष्टि क्यारे कइ दिशामां	
६ दग्धा तिथि जाणवानी रीत,		होय ? अने तेनुं फळ. १५	
उदाहरण सहित ... ७			

वारद्वार. २.

१५ वारनो आरंज क्यारे थाय? १६	१६ वारनां नामो तथा तेनुं फळ. १६
दिनमान लाववानो	१७ वार आश्रीने काळहोरा
उपाय. ... १७	तथा तेनुं फळ. ... २०
दिनमाननी स्थापना. १८	१८ वार आश्रीने कुवेळा तथा
वारना प्रारंज विषे	तेनुं फळ. ... २१
विशेष हकीकत. ... १८	

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.	मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
१९ कंटक तथा उपकुक्षिक अने तेनुं फळ. ... २२		२१ वारने आश्री सुवेळा. ... २४	
२० कुक्षिक तथा तेनुं फळ.... २३		२२ वारने विषे ढाया लग्न तथा तेनुं फळ. ... २५	
नक्षत्रघार. ३.			
२३-२९ अठ्यावीश नक्षत्रोनां नाम तथा ते दरेकना पादाश्रित अक्षरो. ... २६		संज्ञा, तेनुं प्रयोजन तथा फळ. ... ३२	
नक्षत्रोना पादाश्रित अक्षरोनी स्थापना तथा तेनो विशेष ... २७		३० चंद्र संक्रांतिने आश्री सत्यावीश नक्षत्रोनी मुहूर्त संख्या तथा फळ. ... ३२	
३० अज्जित् नक्षत्रनुं स्वरूप. २८		कयां कयां नक्षत्रो चंद्रनी आगळ, पावळ तथा साथे होय? तेनी रीत तथा फळ. ... ३३	
३१ अठ्यावीश नक्षत्रोना स्वामी, तेनी स्थापना तथा सम-जुती. ... २९		नक्षत्रोनी आकृति. ... ३३	
३२ अठ्यावीश नक्षत्रोना तारा-उंनी संख्या तथा तेनुं प्रयोजन. ... ३०		कइ कइ दिशामां कयां कयां नक्षत्रो चाले ठे? ३४	
३३-३६ नक्षत्रोनी चर, ध्रुव विगरे संज्ञाउं तथा तेमनां फळ. ३०		चंद्रथी कइ कइ दिशामां नक्षत्रो रहेलां ठे? ३४	
३७ चर विगरे नक्षत्रोमां कर-वानां कार्यो. ... ३१		तिथि तथा नक्षत्रनुं संपूर्ण वळ कये वखते होय? ... ३५	
वारने आश्री चरादिक			

योगघार. ४.

३९-४० रविवारे तिथि तथा नक्षत्रने आश्री शुज योग तथा अशुज योग. ... ३५	४५-४६ बुधवारे शुज तथा अशुज योग. ... ३७
४१-४२ सोमवारे शुज योग तथा अशुज योग. ... ३६	४७-४८ गुरुवारे शुज तथा अशुज योग. ... ३७
४३-४४ मंगळवारे शुज तथा अशुज योग. ... ३६	४९-५० शुक्रवारे शुज तथा अशुज योग. ... ३८

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
५१-५२ शनिवारे शुभ तथा अशुभ योग. ... ३०	
अमृतसिद्धि योग तथा तेनुं फळ. ... ३९	
उत्पात, मृत्यु, काण अने सिद्धि योग. ... ३९	
उत्पात विगेरे योगोनी स्थापना तथा तेनां बीजां नामो. ... ४०	
यमघंट योग. ... ४०	
वज्रमुशळ योग. ... ४०	
शत्रु योग. ... ४०	
अस्थिर (चर) योग. ४१	
क्रकच (कर्क) योग. ४१	
संवर्तक योग. ... ४१	
विरुद्ध योग, सामान्य योग, सुयोग, सिद्धि योग तथा अमृतसिद्धि योग अने तेनुं फळ. ४१	
५३ कुमार योग. ... ४२	
५४ राज योग. ... ४२	
५५ स्थिर (स्थविर) योग. ... ४३	
५६ यमल तथा त्रिपुष्कर योग. ४३	
५७ पंचक. ... ४३	
५८ पंचक विषे मतांतर. ... ४४	
५९ यमल, त्रिपुष्कर अने पंचकनी अन्वर्थता. ... ४४	
६० लग्न गंठांत, तिथि गंठांत अने नक्षत्र गंठांत. ... ४४	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
गंठांतफळ. ... ४५	
संधिदोष. ... ४६	
६१ वज्रपात. ... ४७	
काळमुखी. ... ४७	
मृत्यु योग (तिथि नक्षत्र आश्री). ... ४७	
अवला योग. ... ४८	
रुतु आश्री शुभाशुभ योग. ... ४८	
६२ रवि योग. ... ४९	
रवि योग फळ. ... ५०	
६३ सत्यावीश रवि योगने मध्ये उपग्रह संज्ञा. ... ५०	
उपग्रहोनी बीजी संज्ञांत तथा तेनुं फळ. ५१	
आरुल योग. ... ५१	
६४ आनंदादिक उपयोगोनी रीत. ... ५२	
६५-६७ आनंदादिक अठ्यावीश उपयोगोनां नाम. ... ५२	
आनंदादिक उपयोगनी स्थापना. ... ५२	
६८ कुयोगोनी अपवाद. ... ५३	
६९ शुभाशुभ योगना संकरमां शुभ योगनी प्रबलता. ... ५४	
७०-७२ दररोजना विष्कंजादिक सत्यावीश योगो. ... ५४	
७३ विष्कंजादिक योगो मांहेला दुष्ट योगोनी दुष्ट घनीत. ५५	

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
७४ प्रकारांतरे योगोनी वर्ज्य घमीउ. ... ५५	
७५ एकार्गलवेध योग. ... ५५	
७६-७७ एकार्गलवेधनी स्थापनानो विधि. ... ५६	
एकार्गलवेध तथा एका- र्गल पादवेध यंत्र.... ५७	
७८ सात शलाकाना चक्रवर्णे यतो वेध. ... ५८	

विमर्श. २.

राशिघार. ५.

१-६ वार राशिउं तथा तेमां आवता नक्षत्रोना पाद. ६४	
७ वार राशिउंना वर्ण. ... ६५	
८ राशिउंनां स्वरूप(आकार). ६५ राशिउंनी चेष्टा, स्थान विगेरे. ... ६६	
९ राशिउंनुं दिक्स्वामित्व तथा स्वज्ञाव. ... ६७	
१० राशिउंनुं बळ तथा उदय. ६८	
११ राशिउंनां उच्च स्थान. ... ६८	
१२ राशिउंनुं नीच तथा त्रिकोण स्थान. ... ६९	
राशिउंनुं परमनीचपणुं तथा परम उच्चपणुं. ७०	
ग्रहोना उच्च नीचपणुं फळ. ... ७१	
जन्मने विषे उच्च ग्रहनुं फळ. ... ७१	

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
सात शलाकाना वेधनो यंत्र. ... ५९	
७९ विवाहमां जोवानो पांच शलाका वेध. ... ५९	
पंच शलाका वेध चक्र. ६०	
८० लत्ता योग. ... ६०	
८१ बीजे प्रकारे लत्ता योग. ... ६१	
८२ लत्ता विषे मतांतर. ... ६२	
८३ पात योग. ... ६३	
८४ बीजे प्रकारे पात योग. ... ६३	

१३ वार राशिउंना वार जावोनां नाम तथा तेनुं फळ. ... ७२	
१४-१८ वार जावोनां बीजां नामो. ७३	
१९ वार राशिउं (गृह) ना स्वामीउं. ... ७५	
२० राशिउंनी होरा तथा डेष्काण. ... ७५	
२१ राशिउंना नवांशो, तेनुं फळ तथा वर्गोत्तम. ... ७६	
२२ द्वादशांश तथा त्रिंशांशनुं स्वरूप. ... ७७	
गृहना स्वामी, होरा विगेरे उ वर्गनी स्थापना. ... ७८	
२३ उ वर्गनुं क्षिप्ता मान. ... ७९	
नवांशोनुं बळवानपणुं. ७९	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
२४ स्ववर्गमां अथवा परवर्गमां रहेला ग्रहणुं स्वरूप. ...	८०
सौम्य ग्रहोणुं फळ. ...	८०
२५ दिशाउना स्वामी तथा ग्रहोनी सौम्यता अने क्रूरता. ...	८१
ग्रहोनी वर्ण तथा तेनुं फळ. ...	८१
२६ केतुना स्थाननो निर्णय तथा ग्रहोनी जाति. ...	८१
२७ ब्राह्मणादिकवर्णोना स्वामी.	८२
२८ ग्रहोना उ प्रकारनां बळ मध्ये प्रथम स्थानबळ.	८३
२९ बीजुं दिग्बळ. ...	८३
३० त्रीजुं काळबळ. ...	८४

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
वर्ष, मास, दिवस अने काळहोराना स्वामी.	८४
३१ चोथुं चेष्टाबळ. ...	८४
पांच ग्रहोनी गति. ...	८५
३२ पांचमुं दृष्टिबळ, तथा उहुं स्वाज्ञाविक बळ. ...	८६
३३-३४ दृष्टिबळने विषे दृष्टिनो प्रकार. ...	८६
३५-३८ ग्रहोणुं शत्रुपणुं, मित्रपणुं अने समपणुं, तथा तेनुं यंत्र. ...	८७
३९ तात्कालिक मैत्रीनुं फळ.	८९
४० राशिमां रहेला ग्रहोनी परस्पर वेध. ...	९०
४१-४३ वेधनो प्रकार. ...	९१
ग्रहवेध यंत्र. ...	९२

गोचरद्वार. ६.

४४ ग्रहगोचर तथा तेनुं फळ.	९२
४५ चंद्रगोचर फळ. ...	९५
४६ चंद्रनुं बळावळ. ...	९६
ताराबळ. ...	९७
४७ ताराणुं स्वरूप. ...	९८
ताराउनी स्थापना. ...	९९
४८ ताराउनी विशेष. ...	९९
४९ चंद्रनी अवस्था. ...	१००
राशिना द्वादशांश काढ- वानी रीत. ...	१००
५० शनिनुं दुष्टपणुं होवाची तेनुं नक्षत्र गोचर. ...	१०१
शनिनो पुरुषाकार तथा	

तेनी स्थापना. ...	१०२
चंद्र नरनी तथा मंगळ नरनी स्थापना. ...	१०३
बुध तथा गुरु नरनी स्थापना. ...	१०४
शुक्र तथा राहु नरनी स्थापना. ...	१०५
केतु नरनी स्थापना. ...	१०६
५१ अशुभ ग्रहगोचरने व्यर्थ करवा माटे अष्टकवर्ग. ...	१०६
५२-५३ सूर्याष्टकवर्ग. ...	१०७
५४-५५ चंद्राष्टकवर्ग. ...	१०७
५६-५७ जौमाष्टकवर्ग. ...	१०८

મૂળ શ્લોક.

પૃષ્ઠ.

૧૮-૧૯	બુધાષ્ટકવર્ગ.	...	૧૦૮
૬૦-૬૧	ગુર્વાષ્ટકવર્ગ.	...	૧૦૮
૬૨-૬૩	શુક્રાષ્ટકવર્ગ.	...	૧૦૯
૬૪-૬૫	શન્યષ્ટકવર્ગ.	...	૧૧૦
	અષ્ટકવર્ગની રેखाઈની		
	સમજણ તથા તેનું		
	ફલ.	૧૧૦
	રાહુઅષ્ટકવર્ગની રેखा.		૧૧૨

મૂળ શ્લોક.

પૃષ્ઠ.

૬૬	કાર્યને આશ્રી ગ્રહોનું વલ-		
	વાનપણું.	...	૧૧૨
૬૭	રાશિમાં આવેલો કયો ગ્રહ		
	ક્યારે ફલદાયક હોય?	...	૧૧૩
૬૮-૬૯	અશુભ ગ્રહોની શાંતિ.	...	૧૧૫
૭૦-૭૩	ગ્રહોની શાંતિ માટે સ્નાન.	૧૧૫	
	ગ્રહોની બીજે પ્રકારે		
	શાંતિ.	૧૧૭

વિમર્શ. ૩.

કાર્યદ્વાર. ૭.

૧	દીક્ષા અને વિવાહ સિવા-		
	યના કાર્યમાં પુણ્ય નહ-		
	ત્રનું વલવાનપણું.	...	૧૧૮
૨	કાર્યના જેદને લીધે નહ-		
	ત્રોના અધોમુખ વિગેરે		
	જેદો તથા તેમાં કરવાનાં		
	કાર્યો.	...	૧૧૯
૩	તિર્ગા મુખવાળાં નહત્રો		
	તથા તેમાં કરવાનાં કાર્યો.	૧૧૯	
૪	ઊર્ધ્વ મુખવાળાં નહત્રો		
	તથા તેમાં કરવાનાં કાર્યો.	૧૧૯	
૫	પુત્રની ઇચ્છાવાળા પુરુષોને		
	સ્ત્રી સેવનમાં વર્જ્ય દિવસો.	૧૨૦	
	ગર્જાધાનમાં વર્જ્ય નહત્રો		
	તથા તે વર્જવાનું		
	કારણ.	૧૨૦
૬	સ્ત્રીના સીમંતનું મુહૂર્ત.	૧૨૧	
૭	વિષ બાલકની उत्पत्ति તથા		
	તેનું ફલ.	૧૨૧

૮	મૂળ વિગેરે નહત્રોમાં		
	જન્મેલા બાલકનું ફલ.	૧૨૧	
૯	મૂળ નહત્રનું પુરુષરૂપ		
	તથા તેની સ્થાપના અને		
	ફલ.	૧૨૩
	મૂળનું વૃદ્ધરૂપ તથા		
	તેની સ્થાપના અને ફલ.	૧૨૪	
	અશ્લેષા પુરુષ તથા		
	તેની સ્થાપના અને		
	ફલ.	૧૨૫
	અશ્લેષા વૃદ્ધની સ્થાપના		
	અને ફલ.	૧૨૫
	મૂળ તથા અશ્લેષાનાં		
	ત્રીશ મુહૂર્તોના		
	સ્વામીઈ તથા તેનું		
	ફલ.	૧૨૬
૧૦	મૂળ તથા અશ્લેષા નહ-		
	ત્રમાં જન્મેલા બાલક		
	માટે શાંતિ.	૧૨૬

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
विष्कंजादिक कुयोग विगेरेमां जन्मेला बाळ- कनी शांति. ... १२७	
११ जन्मादिकमां उपयोगी कुह्य नक्षत्रो. ... १२७	
१२ उपकुह्य नक्षत्रो. ... १२७	
१३ कुह्य तथा उपकुह्यमां जन्मेलानुं फळ. ... १२८	
१४ कुह्योपकुह्य नक्षत्रो तथा तेनुं फळ. ... १२८	
१५ वारोना कुह्यादिक जेदो तथा तेनुं फळ. ... १२८	
तिथि, वार, राशि अने समयना योगथी अतो कुह्य योग. ... १२८	
१६ रवि पुरुष, तेनुं फळ तथा तेनी स्थापना. ... १२९	
१७ जातकर्म, षष्ठी जागरण तथा नाम करणनुं मुहूर्त. ... १३०	
१८ अठ्यावीश नक्षत्रोनी योनि. १३१	
१९ योनिवैर. ... १३१	
जन्मनक्षत्र करतां नाम- नक्षत्रनुं प्रमाणपणुं. ... १३१	
२०-२१ सत्यावीश नक्षत्रोना देवा- दिक गणो. ते परथी प्रीति विगेरेनुं ज्ञान. ... १३२	
२२ राशिकूट तथा राशिउनुं परस्पर वैर अने मित्राइ. १३३	
शत्रु षरुष्टक तथा प्रीति	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
षरुष्टकनी स्थापना. १३४	
द्विघादश (बया वारमा) नी स्थापना. ... १३५	
२३ नव पंचम तथा तेनी स्थापना. ... १३६	
एकज नक्षत्रमां जन्मेला दंपती होय तो मूल वेध. ... १३७	
दंपतीनो नामीवेध. १३७	
तृतीयैकादश, सप्तम सप्तम तथा दशम चतु- र्थनी स्थापना. ... १३८	
नवा गाममां वसवाथी ते गामनुं लेणुं जोवा विषे. ... १३९	
२४ गुरु शिष्यादिक माटे त्रिनामीवेध. ... १३९	
त्रिनामीवेधनी सर्पा- कारे स्थापना तथा तेनुं फळ. ... १४०	
२५ तारा मैत्री. ... १४१	
२६ वर्ग मैत्री (अर्वा, कर्वा विगेरे उपरथी जोवाती मैत्री). ... १४२	
वर्गना स्वामीउं. ... १४२	
२७ परस्पर लेणादेणी जाण- वानी रीत. ... १४२	
दंपतीमां ब्राह्मणादिक वर्ण जोवानी रीत. ... १४३	

मूल श्लोक.

पृष्ठ.

मूल श्लोक.

पृष्ठ.

जिनविंबमां योनि
विगेरे ङ प्रकारनुं बळ
जोवानी रीत. ... १४४

शिष्यनुं तथा पुत्रनुं
नाम पारुवानी रीत. १४५

२८ कर्णवेधनुं मुहूर्त्त. ... १४५

२९ बाळकने प्रथम चलाववानुं
तथा प्रथम जोजननुं
तथा शिष्यने प्रथम
गोचरीनुं मुहूर्त्त. ... १४६

३० नवां पात्रो वापरवानुं मुहूर्त्त. १४६

३१ प्रथम द्यौरनुं मुहूर्त्त. ... १४६

द्यौरमां तारा तथा
चंद्रना वळनी आव-
श्यकता, दिवस तथा
रात्रिना द्यौणा
स्वामीउं तथा दिव-
सना द्यौणां नामो. १४७
प्रयाणादिक कार्यमां
अज्जित्तु (विजय)
मुहूर्त्तनी वळवत्ता. १४८

सायंकालनो विजय

योग तथा तेनुं फळ. १४९

प्रातःकालनो उषा

अथवा त्रितार योग

अने तेनुं फळ. ... १४९

रात्रिना पंदर द्यौणां

नामो तथा तेनुं फळ. १४९

पुराणमां कहेला दिव-

सना तथा रात्रिना
द्यौणां नामो तथा
तेनुं फळ. ... १५०

३२ प्रथमना अने पढीना पण
द्यौरने आश्रीने वर्ज्य
वखत. ... १५०

गृह प्रवेशादिकमां पण
नवमा दिवसने निषेध. १५१

३३ वर्ज्य दिवसे द्यौर करा-
व्यानुं अशुभ फळ. ... १५१

३४ राजाने आश्री द्यौर कर्म. १५१

३५ विद्यारंजनं मुहूर्त्त. ... १५२

३६ नंदी (नांद) मांस्वानुं
मुहूर्त्त. ... १५२

शांतिक पौष्टिक कार्योंनुं
मुहूर्त्त. ... १५२

३७-४९ मौंजीबंध (उपनयन)नुं
मुहूर्त्त तथा चौल विगेरेनुं
मुहूर्त्त. ... १५३

४६-५१ अग्निस्थापन (अग्निहोत्र)
नुं मुहूर्त्त. ... १५५

५२ नवां वख पहेरवानुं मुहूर्त्त. १५६

५३ स्त्रीउने नवां वख तथा
अलंकार विगेरे पहेरवानुं
मुहूर्त्त. ... १५८

५४ विवाहादिकमां मळेखुं वख
तथा राजादिके आपेखुं
वख मुहूर्त्त विना पण

पहेरखुं. ... १५८

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
११-१७ फाटेलां तथा वळेलां वस्त्रा- दिक विषे. ... ११०	
१८ गयेला ज्वयनी पुनःप्राप्ति तथा आपण विगेरे माटे मुहूर्त्त. ... १६०	
१९ गयेली वस्तु पाठी मळवा विषे. ... १६०	
६० आंधळां, काणां विगेरे नक्षत्रनी संज्ञा तथा स्थापना. ... १६१	
६१-६२ प्रेत कर्मनुं मुहूर्त्त. (अशुज योगमां मरेलानो विधि). १६१	
६३ सर्पंशवाळो जीवे के नहीं? १६२	
६४-६७ मांदो माणस जीवे के नहीं? तेनी स्थापना विगेरे. ... १६३	
६८ औषध खावानुं मुहूर्त्त. ... १६६	
६९ रोगीने माथे पाणी रेम्बानुं मुहूर्त्त. ... १६६	
७० अज्यंग स्नाननुं मुहूर्त्त. ... १६६	
७१ नवुं अनाज खावानुं मुहूर्त्त. १६७	
७२ राजादिक स्वामीना दर्श- ननुं मुहूर्त्त. ... १६७	
७३ हस्ती तथा अश्वना कर्म विषे. ... १६७	
७४ गायो विगेरेनां बंधन- स्थानादिकनुं मुहूर्त्त. ... १६७	
७५ गायो विगेरेने खरीदवानुं तथा वेचवानुं मुहूर्त्त. ... १६८	
७६-७७ हळ जोम्बानुं मुहूर्त्त. ... १६८	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
हळचकनी स्थापना. १६९	
७८ बीज वाववानुं मुहूर्त्त. ते विषे त्रिनामी सर्पनी स्थापना. ... १७०	
७९ कृषि विषे नक्षत्र आश्री शुजाशुज फळ. कृषि नरनी स्थापना. ... १७१	
८० जळाशय नवुं कराववानुं मुहूर्त्त. ... १७२	
८१ वृक्ष वाववानुं मुहूर्त्त. ... १७२	
८२ नृत्य करवुं तथा शीखवानुं अने मदिरा पाननुं मुहूर्त्त. १७२	
अन्य शुजाशुज कार्यनुं मुहूर्त्त. ... १७२	
गर्जाधाननुं मुहूर्त्त. ... १७३	
पुंसवन (पुत्रजन्म)नो योग. ... १७३	
सीमंतनुं मुहूर्त्त. ... १७४	
जातकर्म तथा नाम करणनुं मुहूर्त्त. ... १७४	
कर्णवेधनुं मुहूर्त्त. ... १७४	
अन्नप्राशननुं मुहूर्त्त. ... १७४	
द्वौर कर्मनुं मुहूर्त्त. ... १७५	
चौल कर्मनुं मुहूर्त्त. ... १७५	
विद्या तथा शिष्टपना आरंजननुं मुहूर्त्त. ... १७५	
नाटक तथा काव्यना आरंजननुं मुहूर्त्त. ... १७६	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
मंत्रादिक ग्रहण करवानुं	
मुहूर्त्त. १७६
वेताळ मंत्रादिकना	
साधवानुं मुहूर्त्त. १७६
धर्मना आरंजनं तथा	
नंदी मांरुवानुं मुहूर्त्त. १७६	
दीक्षानुं मुहूर्त्त. १७७
आयुष्यनां कार्यानुं	
मुहूर्त्त. १७७
वस्त्र ग्रहण करवानुं	
मुहूर्त्त. १७७
औषध आरंज करवानुं	
मुहूर्त्त. १७७
रोगश्री मुक्त थयेवाने	
स्नान करवानुं मुहूर्त्त. १७७	
नृपादिकनी सेवा कर-	
वानुं मुहूर्त्त. १७८

विमर्श. ४.

गमचार. ८.

१-२	प्रस्थान विधि. ...	१८१
३	प्रयाणना समयनी शुद्धि. १८३	
	दिनशुद्धि. ...	१८३
४	प्रयाणमां मध्य अने निघ	
	नक्षत्रो. १८५
५-६	नक्षत्रने आश्री यात्रामां	
	दिनांशनो नियम. ...	१८५
७	यात्रामां दिशानी शुद्धि	
	माटे परिघ....	... १८६
	परिघनी स्थापना. ...	१८७

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
पशुकर्मनुं मुहूर्त्त. ...	१७८
खेतीकर्म, बीज वाव-	
वानुं तथा वृह रोप-	
वानुं मुहूर्त्त. ...	१७८
जळाशयोनां कार्यनुं	
मुहूर्त्त. १७८
दुकान मांरुवानुं मुहूर्त्त. १७९	
धनने निधानमां मूकनुं	
अथवा कोझे देवुं,	
ए विगेरेनुं मुहूर्त्त. ...	१७९
करीयाणनां क्रय विक्र-	
यनुं मुहूर्त्त. ...	१७९
रसनो संग्रह तथा चोरी	
करवानुं मुहूर्त्त. ...	१७९
सामान्य शुज कार्यनुं	
मुहूर्त्त. १८०
कूर कार्यनुं मुहूर्त्त. ...	१८०

८	परिघनो अपवाद तथा	
	नक्षत्र शूल. ...	१८८
	नक्षत्र दिक्शूल. ...	१८९
	नक्षत्र कील. ...	१८९
९-१०	वारने आश्रीने दिक्शूल	
	तथा विदिक्शूल. ...	१८९
	दिक्शूल तथा विदक्-	
	शूलनी स्थापना. ...	१९०
११	दिक्शूल तथा विदिक्-	
	शूलनो अपवाद. ...	१९०

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
१२ योगिनीविचार. ... १९०	
योगिनीनुं कोष्टक. ... १९१	
१३ पाश तथा काळनुं स्वरूप. १९२	
पाश तथा काळनी	
स्थापना. ... १९३	
१४ राहुचार तथा तेनी	
स्थापना. ... १९४	
१५ चंद्रचार तथा तेनी	
स्थापना. ... १९५	
१६ रविचार. ... १९७	
१७ रविचारनुं स्वरोदयनी रीते	
निरूपण. ... १९८	
प्रयाणनी जेम प्रवेश	
करवानो विधि. ... २००	
१८ शुक्रचार. ... २०१	
शुक्र अंध. ... २०१	
१९ शुक्रचारना फळ विषे	
मतांतर. ... २०३	
२० वत्सचार तथा तेनी	
स्थापना. ... २०४	
२१ वत्सचारनुं फळ. ... २०५	
रवि, राहु, चंद्र, मंगळ,	
बुध, गुरु, शुक्र अने	
शनिचारनुं चक्र. ... २०६	
शिवचार तथा तेनी	
स्थापना अने तेनुं फळ. २०६	
२२-२४ यात्रामां चेष्टा निमित्त	
विगेरेनी शुद्धि. ... २०८	
२५ यात्रामां दुष्ट निमित्तोनी	
परिहार. ... २१०	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
२६-३३ यात्राने योग्य लग्न. ... २१०	
३४-३५ यात्राने योग्य होरादिक	
पांच वर्गमांथी होरांनुं	
स्वरूप. ... २१५	
३६ डेष्काणनुं स्वरूप. ... २१५	
३७ नवांश, द्वादशांश अने	
त्रिंशांशनुं स्वरूप. ... २१८	
३८ यात्राने विषे वार जावो. २१९	
३९-४२ यात्रामां वार जावोने	
आश्री ग्रहोनी विचार. २१९	
दशा तथा दशापतिनी	
विचार... २२१	
४३-४४ तान तथा कारक संज्ञा अने	
तेनुं फळ. (स्थापना	
सहित). ... २२२	
४५ यात्रामां वकी गहनुं फळ. २२४	
ग्रहोनी वक्र गति तथा	
मार्ग गतिना दिवसनी	
संख्या.... २२५	
अतिचारी ग्रहोनुं	
स्वरूप. ... २२५	
ग्रहोनां जन्मनक्षत्रो. २२५	
४६ उत्तरचर तथा अंतश्चर	
ग्रहो, तेनुं फळ, यात्रा	
लग्नमां ङ वर्ग तथा वारनी	
नियम. ... २२६	
४७ यात्रामां केंद्रादिक स्थाननुं	
फळ. ... २२८	
ग्रहोनुं अढार प्रकारे	
बळहीनपणुं. ... २२९	

मूळ श्लोक.

पृष्ठ.

४८

४९

राहुना मुख तथा पुञ्जं
स्वरूप. ... २२९
मुमुक्षुश्चिह्नं अने मुमुक्षुश्चिह्नं
योगोनी उत्पत्ति. ... २३०
ग्रहोनी नव प्रकारे
निर्वलता. ... २३०

यात्रामां केन्द्र स्थाननो
विशेष. ... २३०
दिक्पतिने सन्मुख
राखवानो प्रकार तथा
तेनी स्थापना. ... २३१
सन्मुख रहेला ग्रहनुं
फळ. ... २३१

यात्रानी कुंरुळीमां केवा
अने कया ग्रहोए प्रयाण

मूळ श्लोक.

पृष्ठ.

करनारने कयो उपाय
जयकारक ठे ? ... २३२

५० शत्रुश्री पहेलां के पढी
प्रयाण करवा विषे. ... २३२

५१ चोर, ब्राह्मण, अन्य वर्ण
तथा राजाने आश्री
यात्रानो नियम. ... २३३

५२-६१ राजाने प्रयाण करवाना
ग्रहयोगो. ... २३४

६२ सर्व योगोनो सार. ... २३५
बृहज्जातकमां कहेला
राजयोगो तथा तेमां
जन्मेलां फळ. ... २३५

६३ यात्रादिकमां चित्तोत्साहनी
प्रवळता. ... २४९

६४ यात्रामां दिशानो विज्ञाग. २५०

वास्तुछार. ९.

६५ वास्तुमां खेवानां उ प्रका-
रनां बळ. ... २५०

वार राशिउनां अंगो. २५१

६६ ध्वजादिक आठ आयो
तथा तेनी स्थापना. ... २५१

कार्य परत्वे आयोनो
उपयोग. ... २५२

६७ एक आयने स्थाने (बदले)
अन्य आय खेवानो

विधि. ... २५३

६८ फळ, आय, नक्षत्र अने
व्यय लाववानी रीत. ... २५३

कया वास्तुमां कोना
हाथशी मान करवुं ?
तथा जीतोनो गणवीके
नहीं ? ते विषे. ... २५४

वास्तुनुं जन्मनक्षत्र
विगेरे. ... २५५

व्ययना पिशाचादिक
त्रण प्रकार तथा
शांतादिक आठ
प्रकार. ... २५५

६९ ईद्र, यम अने क्वाप नामना
अंशो लाववानी रीत. २५५

७०-७१ ध्रुव विगेरे सोळ प्रकारनां
वास्तु तथा तेनुं फळ. २५६

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
७२ प्रस्तारनो प्रकार तथा तेना सोळ जंगनी स्थापना. २५६	
७३ ध्रुवादिक घरो उत्पन्न कर- वानी रीत. ... २५७	
घरनी दिशानो निर्णय. २५७	
ध्रुवादिक घरोनी स्थापना. ... २५८	
७४ वास्तुमां चंद्रनुं बळ तथा राशिबळ, ताराबळ विगेरे. २५९	
७५ वास्तु प्रारंज करवाना महीना तथा तेनुं फळ. २६१	
७६ घरना आरंजमां संक्रांति करीने युक्त एवा सूर्य मासो. ... २६१	
७७ कइ दिशामां प्रथम खोद- वानो आरंज करवो ? (वास्तुना मस्तकादिक अवयवो). ... २६२	
विदिशामां खोदवानो नियम (शेषनागना अवयवो). ... २६२	
७८ आयादिक कहेवानुं तात्पर्य. २६३	

मूळ श्लोक.	पृष्ठ.
घरनी राशि जाणवा माटे नक्षत्रना पाद लाव- वानी रीत. ... २६४	
७९ ब्राह्मणादिकने आश्री घरना आय तथा वारनी व्यवस्था. ... २६५	
८० आयादिकनो अपवाद. २६५	
८१ सूत्रपात विगेरेनुं मुहूर्त्त. २६५	
८२-८३ घरना आरंजमां लग्नबळ. २६६	
८४ लग्नने विषे दोष. ... २६८	
८५ यात्राश्री पाठा आवेळा राजादिकनो घरप्रवेश अथवा नवा घरमां प्रवेश. २६९	
८६-८७ घरप्रवेशमां वार तथा नक्षत्रनो नियम. ... २६९	
८८ घरप्रवेशमां लग्नबळ. ... २७१	
गृहस्थापन अने गृह- प्रवेशमां ग्रहोनी व्यवस्था. ... २७२	
वधूप्रवेश तथा सूतिका- गृह निर्माण अने प्रवेश. ... २७३	

विमर्श. ५.

विलग्नवार. १०.

१ विवाह, दीक्षा अने प्रति- ष्ठांमां लग्ननी आवश्य- कता तथा सौर मास आश्रीने तेनुं मुहूर्त्त. ... २७३	
२ षांज मासनो नियम. ... २७४	

३ जे वर्ष, मास विगेरेमां लग्न लेवानुं नथी ते विषे. ... २७५	
सिंहस्थमां लग्ननो दोष तथा अदोष. ... २७६	

मूल श्लोक.

पृष्ठ.

धनार्क तथा मीनार्कमां
 लग्ननो दोष तथा
 अदोष. ... २७७
 विष्णुना शयनकाले
 लग्ननो निषेध. ... २७८
 अधिक मासमां लग्ननो
 निषेध तथा अधिक
 मास लाववानो प्रकार. २७८
 ह्य मास जाणवानी
 रीत. ... २७९
 लग्ननो तथा अंशनो
 स्वामी नीच होय के
 अस्त पाम्यो होय तो
 लग्ननो निषेध. ... २७९
 लग्नमां बुधना अस्तोद-
 यनुं समान फल. ... २८०
 ग्रहोना उदय अने
 अस्तना दिवसनी
 संख्या. ... २८०
 ग्रहोना उदयास्त थवानो
 प्रकार. ... २८०
 लग्न तथा अंशनो स्वामी

मिश्रघार. ११.

५

लग्न ग्रहण करवामां ग्रह-
 गोचरनी शुद्धि. ... २८४
 चंद्रनां पंदर प्रकारनां
 बल विषे. ... २८४
 दीक्षादिकमां चंद्रादि-
 कना बलनी आव-
 श्यकता. ... २८४

मूल श्लोक.

पृष्ठ.

क्रूर होय त्यारे लग्ननो
 निषेध. ... २८०
 गुरु शुक्रना अस्तमां
 लग्ननो निषेध. ... २८१
 लोपगत गुरुमां लग्ननो
 निषेध. ... २८१
 नक्षत्रने नामे महीनानां
 नामो. ... २८१
 बुधना उदयमां लग्ननुं
 शुभपणुं. ... २८१
 शुक्रना अस्तमां दीक्षानो
 अनिषेध. ... २८१
 गुरु नीच स्थानमां होय
 त्यारे लग्ननो निषेध. २८१
 लग्नमां नीचांशोनो
 त्याग. ... २८२
 विवाहादिकमां समयनी
 शुद्धि. ... २८२
 विवाहादिकना लग्नमां शुक्र
 तथा गुरुनी त्याज्य अव-
 स्थाउं. ... २८२

४

ग्रहोना बलनी तरत-
 मता. ... २८४
 चंद्रना बल विषे. ... २८५
 ग्रहगोचर करतां अष्ट-
 वर्गनुं बलवानपणुं. २८५
 दश वर्ष उपरांत वय-
 वाळी कन्या माटे

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
मात्र लग्ननीज आ- शयकता. ... १८६	
६ लग्नमां मासशुद्धि, दिन- शुद्धि तथा नक्षत्रशुद्धि विषे. ... १८६	
७-८ लग्नमां दिनशुद्धि विषे. ... १८७	
९ लग्नमां नक्षत्रशुद्धि. ... १९१	
प्रतिष्ठाने आश्री विशेष. १९१	
सप्तर्षिर्जनो नक्षत्रचार. १९२	
युद्धिष्ठिर अने शाखि- वाहनना शकनो काळ. १९२	
सप्तर्षिर्जना उदयनी व्यवस्था. ... १९२	
१० विवाहादिकमां शुभ नक्षत्रो तथा तेनी स्थापना. ... १९३	
११ विवाहनां नक्षत्रोमां विशेष. १९३	
१२-१३ विवाहमां वर्णक, कुसुंज, मंरुपारोपण, वेदिका, जुवारा अने वेसवाळ विगेरेनुं मुहूर्त्त. ... १९४	
१४ प्रतिष्ठा आश्री नक्षत्रनो नियम. ... १९५	
नक्षत्रोनी ब्राह्मणादिक जाति. ... १९५	
नव प्रकारनां नक्षत्रोनी अशुभता. ... १९६	
अजिषेक नक्षत्र तथा देश नक्षत्र. ... १९७	
पद्म नक्षत्रनी स्थाप-	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
नानी रीत तथा तेनी स्थापना. ... १९७	
१५ नक्षत्रना दोषनो प्रकार. १९८	
राहुना नक्षत्रनुं तथा विह्वर नक्षत्रनुं त्याज्य- पणुं. ... १९९	
ग्रहजिन्न (वेध) नक्ष- त्रनो त्याग तथा तेनी स्थापना. ... १९९	
१६ अशुभ नक्षत्रनी शुद्धि. ... २०१	
केतुना उदयनुं नक्षत्र जाणवानी रीत. ... २०२	
१७ वेध अने एकार्गवादिके दूषित अथेवा नक्षत्रनो त्याग. ... २०४	
१८ समयनी शुद्धि (क्रांति- साम्य दोष). ... २०४	
क्रांतिसाम्य काढवानी रीत. ... २०५	
विवाहमां तजवा योग्य अढार दोषो तथा तेमनो जंग. ... २०५	
१९-२० प्रतिष्ठामां लग्नना अंशनो नियम. ... २१४	
द्विस्वजावादिक त्रण प्रकारनां लग्ननी स्थापना. ... २१५	
२१ दीहामां लग्नना अंशनो नियम. ... २१७	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
३२ विवाहमां लग्न तथा अंशोनो नियम. ... ३१८	
३३ प्रतिष्ठा, दीक्षा अने विवा- हनां लग्न विषे साधारण नियम. ... ३१९	
क्रूर कर्तरीनी उत्पत्ति तथा तेनी स्थापना. ३१९	
जामित्र दोषनी उत्पत्ति. ३२१	
चंद्रात्री केन्द्रस्थानमां रहेला क्रूर ग्रहना दोष विषे. ... ३२२	
३४ चंद्रात्री सातमा स्थाने रहेला क्रूर ग्रहत्री उत्पन्न अता जामित्र दोषनो जंग. ... ३२२	
३५ दीक्षासमये चंद्रनी साथे रहेला बीजाग्रहोनुं फळ. ३२३	
३६ विवाह तथा दीक्षानो साधारण नियम. ... ३२३	
युति दोष तथा तेनुं फळ. ३२४	
३७ जामित्र दोषनो जंग. ... ३२४	
३८ प्रतिष्ठाने आश्री ग्रहोनी युति तथा दृष्टिनुं फळ. ३२५	
३९-३४ सर्व शुभ कार्यनां घटिका लग्नोमां साधारण रीते वर्ज्य समय. ... ३२६	
प्रतिष्ठादिकमां घटिका लग्नमां साधारण जंग आपनारी ग्रहोनी संस्था. ... ३३३	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
३५ दीक्षालग्नमां असाधारण ग्रहोनी संस्था. ... ३३४	
३६-३७ विवाहलग्नमां रेखा आप- नारी ग्रहोनी संस्था. ... ३३६	
३८-४१ विवाहलग्नमां विशेष. ... ३३९	
४२-५० सर्व कार्यमां साधारण ग्रह- संस्थारूप शुभ योगो. ... ३४२	
५१ प्रतिष्ठालग्नमां रेखा आप- नारी ग्रहसंस्था. ... ३४५	
५२-५३ प्रतिष्ठालग्नमां विशेष. ... ३५०	
५४ सर्व कार्यमां शुभ ग्रहोनी शक्ति तथा तेनुं फळ. ... ३५१	
ग्रहोने विषे बीज प्रका- रनुं वळ. ... ३५१	
ग्रहोना हर्षस्थानना चार प्रकार. ... ३५१	
रिष्ट योग अथानी रीत. (बुध पंचक दोष). ३५२	
५५-५६ बुध, गुरु अने शुक्रना उच्चपणाने विषे शक्तिनुं फळ. ... ३५३	
दोषो वने लग्ननी अशु- द्धता. ... ३५६	
साध्य तथा असाध्य दोषो. ... ३५७	
५७ साध्य दोषनो प्रतीकार. ... ३५७	
५८ शुभ ग्रहोनी दृष्टिनी शक्ति. ३५८	
५९ शुभ ग्रहोनी संस्था. ... ३५९	
६०-६१ ग्रहोना उदयास्तनी शुद्धि. ३६०	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
६२ मेषादिक लग्नं मान. ... ३६२ साठ गुरु अक्षरोनी एक पळ, ते विषे श्लोक. ३६३ लंका नगरीना लग्नं मान तथा तेनी स्थापना. ... ३६३ मध्य देशमां लग्नं मान तथा तेनी स्थापना. ... ३६४	
६३ अणहिल्लपुर पाटणना लग्नं मान तथा तेनी स्थापना. ३६६ लग्नोनुं उदय संबंधी घनीउनुं मान अने होरादिकनुं पळमान. ३६६ नक्षत्रोना उदयनुं मान, तेनी स्थापना. ... ३६७	
६४ राशिउनी विशेष संज्ञा तथा तेनुं प्रमाण. ... ३६८	
६५ सूर्यने स्पष्ट करवा माटे वारे संक्रांतिउनी अंतराळ घनीउ. ... ३६८ संक्रांतिउना अंतरनी शुक्तिनो यंत्र. ... ३६९	
६६ सूर्य स्पष्ट करवानी रीत. ३६९	
६७ स्पष्ट करेला सूर्यथी अय- नांश सहित सूर्यनुं जोग्य मान लाववानी रीत. ... ३७१ अयनांश लाववानी रीत. ... ३७२	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
६८ इष्ट लग्नं युक्त लाववा वने करीने इष्ट समयने स्पष्ट करवानी रीत. ... ३७३	
६९-७० लग्नो नवांशक स्पष्ट करवा माटे बीजो प्रकार. ... ३७५	
७१-७२ समयने आश्रीने लग्न लाव- वानी रीत. ... ३७७ दिवसे काळने आश्रीने लग्न अने अंश लाव- वानी रीत. ... ३७८ रात्रिउं काळने आश्रीने लग्न अने अंश लाव- वानी रीत. ... ३८० शंकु गायामां उपयोगी दिनमान लाववानी रीत. ... ३८० मध्याह्नी गाय लाव- वानी रीत. ... ३८२ मध्याह्न गायथी इष्ट काळनी गाय लाव- वानी रीत. ... ३८२ ग्रहोनुं तथा तेनी गतिनुं स्पष्टीकरण. ३८४ ग्रहोने स्पष्ट करवानुं फळ. ... ३८९ वक्त्री तथा मार्गी थयेला ग्रहोनी स्पष्टता कर- वानी रीत. ... ३९०	
७३ विवाहमां गोधूलिक लग्न. ३९६	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
७४ गोधूलिक लघुमां केटली शुद्धि होवी जोड़ए ? ३९६	
७५ ध्रुव लघु विषे. ३९९	
७६-८२ राजादिकना अजिपेकनुं मुहूर्त्त. ४००	
८३-८५ अजिपेकमां मोटा दोषो. ४०३ आचार्यादिक पद- स्थापना विषे. ४०३	
८६ समग्र ग्रंथना अर्थनुं सम- र्थन. ४०५	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.
अष्टप दोषवाळा लघुमां स्वीकार विषे. ४०५	
शकुननी बळवत्ता. ४०६	
चंद्र सूर्य नानी. ४०६	
पृथ्वी, जळ विगेरे पांच तत्त्वो विषे. ४०७	
टीकाकारनी प्रशस्ति. ४१३ ग्रंथकार (टीकाकार) नो अजिप्राय. ४१५	

लघुशुद्धिनी अनुक्रमणिका.

१ मंगळ. ४१३	४ लघु कहेवानुं ठे ? ४१३
२-३ लघु शब्दनो अर्थ तथा आ ग्रंथमां कया विषयनुं	४ आ ग्रंथनां गोचरशुद्धि विगेरे त्रण धारनां नाम. ४१३
गोचरशुद्धि. १.	
५-११ चंद्र, गुरु, रवि अने तारा-	८ उनी शुद्धि. ४१३
दिनशुद्धि. २.	
१३ दिनशुद्धिमां मास विगेरे दश धारनां नाम. ४१५	३४-३५ कुमार योग. ४१८
१४-१५ मासनी शुद्धि. ४१५	३६ शुभ कार्यमां योगनी व्यवस्था. ४१९
१६ वारनी शुद्धि. ४१५	३७ रजश्चन्द्रादिक चार धारोनां नाम. ४१९
१७-२० तिथिनी शुद्धि. ४१६	३८ रजश्चन्द्र दिवसनुं स्वरूप. ४१९
२१-२३ नक्षत्रनी शुद्धि. ४१६	३९-४१ संक्रांति दग्ध तथा ग्रहण दग्ध तिथि. ४१९
२४-२६ योगनी शुद्धि. ४१७	४३ कर्क योग. ४३०
२७ करणनी शुद्धि. ४१७	
२८-२९ सिद्धि योगनुं स्वरूप. ४१७	
३०-३३ बीजा सिद्धि योगो. ४१८	

मूल श्लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
४४-४८ वार नहत्रने आश्री अशुज		दग्ध नहत्र विषे.	४३३
योग.	४३०	६१-६४ विद्ध ग्रह विषे.	४३३
४९ ग्रह जन्मनहत्र अशुज		६५ उपग्रह नहत्र.	४३४
योग.	४३१	६६-६७ लक्षा.	४३४
५०-५३ अर्धग्रह, कुलिक, उपकु-		६८-६९ पात.	४३५
लिक विगेरे कुयोगो.	४३१	७०-७१ एकार्गल.	४३५
५४-५९ संध्यागत विगेरे वर्ज्य		७२-७६ एकार्गलनी बीजी	
नहत्रो तथा तेमनां फळ. ४३२		रीत.	४३६
६० धूमित, आदिगित अने		७७ सगुण नहत्र.	४३७

लग्नशुद्धि. ३.

७८ लग्नशुद्धिना प्रकार.	४३७	९६-९८ उदयास्तशुद्धि.	४४०
७९-८१ ठ वर्गनी शुद्धिनां नामो		९९-१०१ ग्रहोनी दृष्टि.	४४०
तथा पांच वर्गनी शुद्धिनी		१०२-११३ दीहाने आश्री ग्रहोनुं	
प्रमाणता.....	४३७	बळवानपणुं. (दीहा-	
८२ मेषादिक लग्नना पळोनी		कुंरुळी).	४४१
संख्या.	४३७	११४-१२६ प्रतिष्ठाने आश्री शुजा-	
८३-८५ त्रिंशांशने आश्री ठ		शुज ग्रहो (प्रतिष्ठा-	
वर्गनी शुद्धि.	४३८	कुंरुळी).	४४३
८६ नवांशने आश्री लग्ननी		१२७ सूरिपद, राज्याजिषेक,	
शुद्धि.	४३८	विवाह विगेरे माटे	
८७-८९ लग्ननां स्थानो तथा होरा. ४३८		जळामण.	४४५
९० ज्येष्ठाण.	४३९	१२८-१३१ शीघ्रताश्री कार्य करवा	
९१-९२ नवांशा.	४३९	माटे ध्रुव लग्न तथा	
९३ द्वादशांशा.....	४३९	गया लग्न.	४४५
९४ त्रिंशांशा.	४३९	१३२ शुज शकुन विषे.	४४६
९५ सौम्य तथा क्रूर ग्रहो. ४४०		१३३ ग्रंथनुं फलितार्थ.	४४६

દિનશુદ્ધિની અનુક્રમણિકા.

મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	મૂળ શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૧ મંગલ.	૪૪૯	૨૦ અગ્નિજિત્ નદ્વત્રની	
૨ વારના સ્વામી તથા તેની		સમજણ.	૪૫૫
સૌમ્ય વિગેરે સંજ્ઞા. ૪૪૯		નદ્વત્રોના અદ્વરોનો	
૩ વારને વિષે હોરા.	૪૪૯	યંત્ર.	૪૫૫
૪ વારની પ્રવૃત્તિનો નિર્ણય. ૪૫૦		૨૧ કદ રાશિમાં કેટલાં	
૫ વારને આશ્રી સુવેળા		નદ્વત્રો આવે તે, યંત્ર	
(ચોષ્ઠીયાં).	૪૫૦	સહિત.	૪૫૬
૬ કુલિક, કંટક, ડપકુ-		૨૨-૨૪ ચંદ્રની અવસ્થાઉં, અંશો તથા	
લિક અને કાલવેળા,		તેનું વલ.	૪૫૭
યંત્ર સહિત.	૪૫૦	૨૫-૨૭ તારાવલ, યંત્ર સહિત. ૪૫૭	
૭ વર્જ્ય અર્ધપ્રહર તથા		૨૮ રવિ યોગ.	૪૫૮
ગમનાદિકમાં વર્જ્ય		૨૯ કુમાર યોગ.	૪૫૮
દિશા, યંત્ર સહિત. ૪૫૧		૩૦ રાજ યોગ.	૪૫૯
૮ તિથિઊનાં નંદાદિક		૩૧ સ્થવિર યોગ.	૪૫૯
નામો.	૪૫૧	૩૨ યમલ તથા ત્રિપુષ્કર	
૯-૧૦ શુદ્ધ કાર્યમાં વર્જ્ય		યોગ.	૪૫૯
તિથિઊ.	૪૫૧	૩૩ પંચક યોગ.	૪૫૯
૧૧ સૂર્યદગ્ધા તિથિ.	૪૫૨	વિષ્કંજાદિક સત્યા-	
૧૨-૧૩ સ્થિર તથા ચર કરણો. ૪૫૨		વીશ યોગોનો યંત્ર. ૪૬૦	
૧૪-૧૫ વિષ્ટિનું સ્વરૂપ, યંત્ર		૩૪ વર્જ્ય યોગો.	૪૬૦
સહિત.	૪૫૩	૩૫-૩૬ આનંદાદિક અઠ્યાવીશ	
૧૬ જગ્ગા (વિષ્ટિ)નાં અંગો		યોગોની ઉત્પત્તિ તથા	
તથા તેનું ફલ.	૪૫૪	તેનું ફલ, સયંત્ર	૪૬૦
૧૭ કરણની અવસ્થાઉં.	૪૫૪	૩૭-૩૮ વારને આશ્રી શુદ્ધ	
૧૮-૧૯ નદ્વત્રોનાં નામ તથા		તિથિઊ.	૪૬૧
તેની તારાઉં, યંત્ર		૩૯-૪૧ વારને આશ્રી શુદ્ધ	
સહિત.	૪૫૪	નદ્વત્રો	૪૬૧

मूल श्लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
४३	अमृतसिद्धि योग. ४६२	७१	प्रयाणमां नक्षत्रने आश्री
४४	उत्पात, मृत्यु, काण		अशुज समय. ४६७
	अने सिद्धि योगो,	७२	परिघनुं स्वरूप, यंत्र
	यंत्र सहित. ४६२		सहित. ४६७
४५	यमघंट तथा ग्रह जन्म-	७३-७४	दिक्शूल तथा विदिक्-
	नक्षत्र. ४६२		शूल. ४६८
४६	कर्क योग. ४६३	७५	शूलना दोषनो अपवाद. ४६९
४७-४८	वारने आश्री अशुज	७६	नक्षत्रशूल. ४६९
	तिथिज. ४६३	७७	वत्सनुं स्वरूप. ४६९
४९-५०	त्रण प्रकारनुं गंरांत	७८-७९	योगिनी, यंत्र सहित. ४७०
	तथा तेनुं फळ, सयंत्र. ४६३	८०	राहुविचार. ४७०
५१	वज्रपात योग. ४६४	८१	शिवविचार, यंत्र सहित. ४७०
५२-५४	मृतक अवस्थावाळां	८२	रविविचार. ४७१
	नक्षत्रो. ४६४	८३	चंद्रविचार. ४७२
५५-५९	नक्षत्रोनी तीक्ष्ण, उग्र	८४	शुक्रविचार. ४७२
	विगेरे संज्ञा तथा तेनुं	८५	पाश तथा काळ. ४७२
	फळ. ४६५	८६	हंस (नारी) विचार. ४७२
६०	प्रस्थान करवा विषे. ४६५	८७	चैत्यनुं खात तथा शिखा-
६१	प्रयाणमां शुज क्षमादि-		स्थापन मुहूर्त्त. ४७३
	कनुं फळ. ४६६	८८	प्रतिमानो गृहप्रवेश. ४७३
६२-६३	प्रयाणमां शुज तिथि	८९-९०	अधोमुख विगेरे नक्षत्रो
	तथा तेनुं फळ. ४६६		अने तेनुं फळ. ४७३
६४	प्रयाणमां वर्ज्य तिथि. ४६६	९१	प्रतिमानुं नाम पारुवानी
६५	तिथि नक्षत्रने योगे		रीत. ४७३
	प्रयाणमां शुज वार. ४६६	९२-९३	पर्याष्टक. ४७४
६६	प्रयाणमां सामान्य शुज	९४-९६	नक्षत्रयोनि वेर. ४७४
	दिवस. ४६६	९७	वर्गाष्टक. ४७५
६७	प्रयाणमां अशुज दिवस. ४६७	९८	नारीमां रहेखां नक्षत्रना
६८-७०	प्रयाणमां शुज, मध्यम		जाव, नारीयंत्र. ४७५
	अने अशुज नक्षत्रो. ४६७	९९	विंशोपक. ४७५

मूल श्लोक.	पृष्ठ.	मूल श्लोक.	पृष्ठ.
१००-१०१ देवगणादिक. ४७६	१२१-१२७ दीक्षा तथा प्रतिष्ठानां	
१०२-१०३ विद्यारंज विषे. ४७६	मुहूर्त्त. ४७१
१०४-१०५ लोच विषे. ४७७	१२८-१३२ संध्यागत विगरे वर्ज्य	
१०६ कर्णवेध तथा राजाना		नक्षत्रो तथा तेनुं	
दर्शननां नक्षत्रो.	४७७	स्वरूप. ४७२
१०७ वस्त्रधारण. ४७७	१३३ उपग्रह. ४७३
१०८ नवां पात्र वापरवा विषे.	४७८	१३४ एकार्गल यंत्र	
१०९-११० गयेली वस्तु पाठी		सहित. ४७३
आववा विषे, यंत्र		१३५ पात दोष. ४७५
सहित. ४७८	१३६ लत्ता दोष. ४७५
सर्पदंश विषे.	४७९	१३७ वेध दोष. ४७५
११२-११३ रोगनी शांति जोवा		सप्त शलाका यंत्र. ४८६	
विषे. ४७९	१३८ पंच शलाका यंत्र वने	
११४ औषध शरु करवानां		ग्रहवेध. ४८६
नक्षत्रो. रोगथी मुक्त		१३९ गाय लघ्न. ४८७
अयेदाने स्नान.	४७९	१४० ध्रुव चक्रनुं फल. ४८७
११५-११६ मृत्यु जोवा विषे.		१४१ शंकु गाय लघ्न विषे. ४८७	
त्रिनामी यंत्र.	४८०	१४२ प्रथम गोचरी, नंदी	
११७-११८ मृत कार्यमां वर्ज्य		विगरे. ४८७
नक्षत्रो अने तेनो		१४३ उपसंहार. ४८८
विधि. ४८०	१४४ ग्रंथकारनुं नाम. ४८८
११९-१२० संयोगी नक्षत्रो. ४८१		

॥ श्रीउदयप्रभदेवसूरिविरचित ॥

॥ आरंभसिद्धि ॥

॥ भाषान्तर ॥

॥ अथ प्रथमो विमर्शः ॥

॥ ॐ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

श्रीधर्मन्यायसम्यग्व्यवहृतियुवतेर्जीवलोकेन जर्त्रा,
श्रेष्ठे तादृङ्मुहूर्त्ते परिणयनमिहाचीकरद्यो युगादौ ।
लीलायेते यथैतौ सततमवियुतौ सत्फलाढ्यौ स दत्तां,
वस्तुं नः सिद्धिसौधे सुसमयमृषजस्वामिदैवज्ञराजः ॥

अर्थ—जे ऋषजदेव स्वामीए युगना प्रारंजमां तेवा कोइ श्रेष्ठ मुहूर्त्ते श्रीधर्म अने न्यायपूर्वक सम्यक् प्रकारनी व्यवहृति (व्यवहार) रूप युवति (स्त्री) नो जीवलोकरूपी जर्त्रा साथे विवाह कराव्यो ठे, ते श्रीऋषजस्वामीरूपी श्रेष्ठ दैवज्ञ (नैमित्तिक) जे प्रकारे आ वझे दंपती सत् फळे करीने व्याप्त एवा अइने निरंतर वियोग रहित क्रीमा करे ते प्रकारे सिद्धिरूपी सौधमां निवास करवा माटे अमने सारुं मुहूर्त्ते आपो.

आदर्शेषु पुरापि सन्ति कतिचिद्व्याख्यालवाः केऽपि च,
प्राप्ताः श्रीवरसोमसुन्दरगुरोः पादप्रसादान्नवाः ।
उक्तानुक्तदुरुक्तमर्थमथ तैरारंजसिद्धेरहं,
व्याकर्तुं स्वपरोपकारविधये तद्वार्तिकं प्रस्तुवे ॥

अर्थ—आ आरंजसिद्धि नामना ग्रंथनी व्याख्याना केटलाक लवो (नानी व्याख्यात) पहेलां पण केटलांक पुस्तकोमां ठे, अने केटलाक नवा लवो मने उत्तम एवा श्रीसोमसुंदर गुरुना चरणकमळना प्रसादशी प्राप्त थया ठे, माटे ते सर्व लवोए करीने पोताना अने परना उपकारने माटे उक्त, अनुक्त अने दुरुक्त अर्थने स्पष्ट करवा माटे हुं आ आरंजसिद्धिनी व्याख्या करुं बुं.

आ जरतद्वेत्रमां समग्र त्रिवर्ग (धर्म, अर्थ अने काम) नुं इच्छा प्रमाणे उर्पाजन करवाथी गर्जना करतो गुर्जर (गुजरात) नामे देश ठे. तेना स्वामी श्रीवीरधवल नामना राजाए संघपति (संघवी) श्रीवस्तुपालने सर्व राज्यना व्यापारनो अधिकार आप्यो हतो. ते मंत्रीश्वरे श्रीशत्रुंजय, उज्जयंत (गिरनार) अने अर्बुद (आबु) विगेरे मोटां तीर्थोमां

પોતાના અર્બુદ, અંબુજ અને સ્વર્વ વિગેરે સંખ્યાવાળા ડ્રવ્યનો વ્યય કરીને કલ્પિયુગનો અહંકાર નાશ પમાડ્યો હતો. જિન્ન જિન્ન દેશમાં નિવાસ કરનારા કવિજનોએ કરેલી સ્તુતિઉના સમૂહને સહન કરનાર અને તેવા પ્રકારના ધીર, ઉદાત્ત અને મનોહર ગુણની શ્રેણિ કરીને ઉપાર્જન કરેલા તથા જગતને વ્યાપીને રહેલા યશસ્વી શરીરની સંપત્તિ કરીને કદાપિ નાશ નહીં પામનાર તે મંત્રીશ્વરે શ્રીનાગેષ્ઠ ગઢના ગુરુ, સત્ જ્ઞાન, સત્ ક્રિયા અને સન્નુણો કરીને શોચતા એવા શ્રીમાન્ ઉદયપ્રજાદેવ સૂરિને આચાર્યપદ પર સ્થાપન કર્યા હતા. તેમણે અન્ય અન્ય (જિન્ન જિન્ન) ગ્રંથોમાં બુટક બુટક રહેલાં લૌકિક અને લોકોત્તર કર્મના વિષયવાળા જ્યોતિષનાં મુદ્દર્શક હોવાથી જોશી લોકોને અત્યંત પ્રયાસ થતો જોડે તેમના ઉપકારને માટે નિરંતર ઉપયોગી, સત્ અર્થની પ્રાપ્તિ માટે દેવદૃષ્ટી સમાન આ ગ્રંથ રચ્યો છે. “આ ગ્રંથને જાણનારાઓનું સંસ્કૃત પાંક્તિય (અપૂર્ણ જ્ઞાન) ન થાઉં” એવા હેતુથી પોતાની કૃતિનું સર્વ જ્યોતિષના વિષયમાં સમર્થપણું જણાવવા માટે આ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજે કેટલાંક સાવચ કર્મો પણ સંપૂર્ણ રીતે કહ્યાં છે. તથા કેવળ ધર્મનાં કાર્યોમાં જ એકાંતપણે અન્યુદયને ઇચ્છતા શ્રમોએ પણ તે (ધર્મક્રિયા)નાં મુદ્દર્શકો અને લક્ષ્મીના વિષયમાં ઘણા જોશીઉના વિવાદને પામેલા ગુણ દોષના નિર્ણયને સ્પષ્ટ કરવા માટે ઘણા ઘણા જ્યોતિષના અજિપ્રાયો દેખામવાપૂર્વક આ ટીકા કરેલી છે, તોપણ પૂર્વે કહેલા હેતુથી જ તે સાવચ કર્મોના વિષયમાં પણ વ્યાખ્યા કરી છે; પરંતુ સત્ અને અસતના વિવેકમાં (વિવેચન કરવામાં) ચતુર એવા માહ્યા પુરુષોએ તે સાવચ ક્રિયાઉનાં મુદ્દર્શકો માત્ર જાણવા યોગ્ય જ છે, પણ સાવચ કર્મમાં પ્રવર્તેલા જનોને કહેવા લાયક નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“યદેવ સાધકં ધર્મે તત્કલ્પ્યં વચસ્વિના ।

ન ત્વીષદપિ બાધાકૃદૈષૈવ હિ વચસ્વિતા ॥”

“ધર્મનું જ જે સાધક હોય, તે જ માહ્યા પુરુષે બોલવું જોઈએ, પરંતુ ધર્મને બાધા કરનારં લેશ પણ બોલવું નહીં. એ જ માહ્યા પુરુષનું મહાપણ છે.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“જ્યારે સાવચ કર્મોનાં મુદ્દર્શક જાણવા યોગ્ય જ માત્ર છે, પણ કહેવા યોગ્ય નથી, ત્યારે તેવાં કર્મોને આ ગ્રંથમાં લેખવાનું શું ફલ છે ? અર્થાત્ તેવાં કર્મો ગ્રંથમાં લેખવાં જ નહોતાં”. આનો જવાબ એ છે જે—“તેવાં કર્મોનું જ્ઞાન જ અહીં લેખવાનું ફલ છે.” ફરીથી શંકા કરે છે કે—“જ્ઞાનક્રિયા કરીને જ ફલવાળું છે. (પટલે જ્ઞાનનું ફલ ક્રિયા જ છે.) ક્રિયા રહિત જ્ઞાન તો વંધ્યા ગાયની જેમ પ્રાપ્ત કરવા લાયક નથી.” આનો જવાબ એ છે કે—“માત્ર ક્રિયા કરવાથી જ જ્ઞાન ફલવાળું થાય છે એવો કોઈ નિયમ નથી, પરંતુ અકૃત્યોમાં (ન કરવા યોગ્ય ક્રિયાઉમાં) જે ન પ્રવર્તેલું તે પણ જ્ઞાનનું ફલ છે. નહીં તો ખોરી અને પરસ્ત્રીસેવનાદિક પાપને જાણનારા (જ્ઞાન-

वाळा) विवेकीने पोतानुं ज्ञान सफळ करवा माटे ते चौर्यादिक कर्ममां प्रवृत्ति करवानुं प्राप्त थशे, तेथी करीने अर्ही पण सावद्य कर्ममां प्रवर्तनना निवर्तन घरे ज सावद्य कर्मना ज्ञाननुं सफळपणुं कष्टपणुं योग्य ठे. आ ज कारणने छडने कहुं ठे के—

“ये सुविहिताः पदस्थाः प्रौढाः सावद्यवचनतो विरताः ।

तेषामेव ग्रन्थः सदायमुपयोगितां क्षजताम् ॥”

“जेओ सत्कार्यने करनारा, प्रौढतावाळा अने सावद्य वचनथी निवृत्ति पामेला पदस्थो (आचार्यादिक पदने धारण करनारा) ठे, तेउने ज आ ग्रंथ सदा उपयोगी थाउं.”

वळी श्रीजिनशासननी प्रज्ञावनादिक विशेष फळना लाजने जोडने कोड्वार अपवाद मार्गने आश्रीने सावद्य कर्मनी प्ररूपणा करवानुं पण आगममां कहेलुं होवाथी अमुक वखते सावद्य कर्मनां मुहूर्त्तादिकनुं ज्ञान पण उपयोगी ठे. अत्यंत विस्तारथी सयुं. प्रस्तुतने ज कहीए ठीए.—

“तत्त्वार्थमेव वक्ष्ये क्वचन विशेषं च सोपयोगमिह ।

तत्तदनुसारतोऽहरघटना सूत्रे स्वयं कार्या ॥”

“हुं आ ग्रंथनी टीकामां तात्त्विक अर्थने ज कहीश, अने कोड स्थळे उपयोगी एवा विशेषने पण कहीश, माटे ते ते तात्त्विक अने विशेष अर्थने अनुसारे सूत्रमां (मूल ग्रंथना श्लोकमां) अहरघटना (अहरार्थ) पोतानी मेळे करी लेवी.”

प्रथम शास्त्रना आरंजमां मंगल, अजिधेय, संबंध अने प्रयोजन कहेवां जोडए एवुं वचन होवाथी प्रथम मंगलने माटे उचित एवा देवताना नमस्कारने ग्रंथकार कहे ठे.—

ॐ नमः सकलारंजसिद्धिनिर्विघ्नवेधसे ।

अर्हणामर्हते साक्षादुपलंजाय शंजवे ॥ १ ॥

अर्थ—समग्र शुज कर्मना आरंजनी सिद्धिमां निर्विघ्नता करनार, पूजा करवा योग्य, प्रत्यक्ष ज्ञानवाळा तथा सुखने उत्पन्न करनारा जिनेश्वरने मारो नमस्कार थाउं.

आ श्लोकमां “शं” एटले सुखने माटे “जवति” एटले थवाना स्वजाववाळा ए अर्थने छडने “शंस्वयंविप्राप्नुवो कुः” आ व्याकरणा सूत्रवरुं कु प्रत्यय लागवाथी शंजु शब्द थड शंजवे ए चतुर्थी विजकिना एकवचननुं रूप थयुं ठे. आवा शंजुने एटले जिनेश्वरने नमस्कार थाउं. आ ग्रंथ सर्व दर्शनीउने उपयोगी होवाथी शंजु एवो श्लेषवाळो शब्द लख्यो ठे. ते शंजु केवा ठे ? तो तेनुं विशेषण “ऊं” ठे, ते “अत्र” एटले रक्षण करवुं ए धातु उपरथी एणादिनुं सूत्र लागी “म” प्रत्यय तथा “ऊट्” आगम आवी गुण

१ एक ज शब्दने जूदा जूदा अर्थमां लइ शकाय ते श्लेष कहेवाय ठे, तेथी शंजु एटले महादेव तथा जिनेश्वर एम वजे अर्थ लइ शकाय ठे, माटे ए श्लेष कहेवायो.

અવાથી 'ૐ' શબ્દ સિદ્ધ થયો છે. તે અવ્યયના પ્રકરણમાં ગણવેલો હોવાથી અવ્યય છે, અને તેનો અર્થ “પરમબ્રહ્મરૂપ” થાય છે. આ શ્લોકમાં માતૃકાવર્ણની જેમ “ૐ નમઃ” એ સિદ્ધમંત્ર લખ્યો છે તેનું પ્રયોજન વિઘ્ન રહિત ઇષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ થાય તે છે. તથા સમગ્ર શુદ્ધ આરંજો (કાર્યો)ની સિદ્ધિમાં વિઘ્નરહિતપણાના ઉત્પન્ન કરનાર આ વિશેષણવર્મે યુક્તિ કરીને “આરંજસિદ્ધિ” એવું આ ગ્રંથનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. તથા પૂજા કરવાને યોગ્ય એ પણ શંકુનું વિશેષણ છે. ત્યાં કોઈ ઠેકાણે “અર્હાણામર્હતે” એવો પાઠ હોય તો “પૂજ્યના પણ પૂજ્ય” એવો અર્થ કરવો. તથા પ્રત્યક્ જ્ઞાનવાળા એટલે જેને પ્રત્યક્ જ્ઞાન છે અને જેનાથી અન્યને પ્રત્યક્ જ્ઞાન થાય છે એવા શંકુને નમસ્કાર હો.

હવે બીજા સૂત્ર (શ્લોક) માં અજિધેય, સંબંધ અને પ્રયોજન કહે છે—

દૈવજ્ઞદીપકલિકાં વ્યવહારચર્યા—

મારમ્જસિદ્ધિમુદયપ્રજાદેવ એતામ્ ।

શાસ્ત્રિ ક્રમેણ તિથિ ૧ વાર ૨ જ ૩ યોગ ૪ રાશિ ૫-

ગોચર્ય ૬ કાર્ય ૭ ગમ ૮ વાસ્તુ ૯ વિલમ્ ૧૦ મિશ્રૈઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—શ્રીઉદયપ્રજા આચાર્ય જોશીઠને દીપકની જ્યોત જેવી અને શુદ્ધ વ્યવહારનાં કાર્યોને આચરણ કરનારી આ આરંજસિદ્ધિને અનુક્રમે તિથિ ૧, વાર ૨, નક્ષત્ર ૩, યોગ ૪, રાશિ ૫, ગોચર ૬, વિદ્યારંજાદિક કાર્ય ૭, ગમ (પ્રયાણ) ૮, વાસ્તુ ૯, લમ્ ૧૦ અને મિશ્ર ૧૧ આ અગ્યાર ધારવર્મે કહે છે.

સ્પષ્ટ અર્થને પ્રકાશ કરવાથી આ આરંજસિદ્ધિ જોશીઠને દીપકની જ્યોત સમાન છે. વ્યવહાર એટલે શિષ્ટ (સારા) જનનો શુદ્ધ તિથિ, શુદ્ધ વાર અને શુદ્ધ નક્ષત્રાદિકમાં શુદ્ધ કાર્ય કરવારૂપ સદાચાર. આવા સદાચારની ચર્યા એટલે અમુક રીતે કરવાપણું, તે ચર્યા અજિધેયપણા કરીને જેમાં રહેલી છે. આ પ્રમાણે “વ્યવહારચર્યા” એમ કહેવાથી આ ગ્રંથનું અજિધેય જણાવ્યું છે; અને આમ કહેવાથી આ ગ્રંથ વાચક થયો અને વ્યવહારચર્યા વાચ્ય અર્થ, તેથી વાચ્ય વાચક જાવ નામનો સંબંધ પણ સૂચવ્યો છે એમ જાણવું. તેમજ “વ્યવહારચર્યા” એવું આ ગ્રંથનું બીજું નામ પણ છે એમ જાણવું. અહીં પ્રયોજન બે પ્રકારનું છે—એક અનંતર અને બીજું પરંપર. તેમાં શ્રોતાઠને વ્યવહારની કુશલતાની સિદ્ધિ થાય એ આ આરંજસિદ્ધિનું અનંતર પ્રયોજન છે, તથા યથાર્થ રીતે વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ કરીને ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય, તથા અનુક્રમે મોહરૂપ પુરુષાર્થની પણ સિદ્ધિ થાય એ પરંપર પ્રયોજન છે. હવે પૂર્વોક્ત વ્યવહારચર્યા નામના અજિધેયને અગ્યાર ધારવર્મે વિજ્ઞાન પામીને બતાવે છે.—પ્રતિપદ્ વિગેરે તિથિ ૧,

रवि आदिक वारो १, अश्विनी आदि नक्षत्रो ३, सिद्धयोगादिक योगो ४, मेष विगेरे राशिओ ५, गायत्री जेम चरबुं ते गोचर कहेवाय ठे. “चरैरामस्त्वगुरौ” ए सूत्रथी य प्रत्यय करीने गोचर्य शब्द सिद्ध थयो ठे. एनो अर्थ “पूर्व पूर्वनी राशिथी उत्तर उत्तर राशिमां ग्रहोनुं जंबु” एवो आय ठे ६, विद्यारंजादिक कार्यो ७, गम एटखे यात्रा ८, वास्तु एटखे घर, हाट, प्रासाद विगेरे अने तेना संबंधथी तेमां प्रवेश करवो ते पण जाणवुं ९, आ गम अने वास्तु नामनां बन्ने दारोનો कार्यदारमां समावेश थइ शके ठे, परंतु आ बे दारोमां वधारे कहेवानुं होवाथी जूदां जूदां दार कर्या ठे. विलम्ब एटखे लम्ब नामनुं दार १०, तथा मिश्र एटखे कहेखां अने नहीं कहेखां एवां घणां दारोए करीने कहेवा लायकनो एक दारमां संग्रह करवो ते ११, आ अग्यार दारोवने व्यवहारचर्याने कहे ठे.

प्रथम तिथिदारने कहे ठे.

नन्दा जज्ञा जया रिक्ता पूर्णा चेति त्रिरन्विता ।

हीना मध्योत्तमा शुक्ला कृष्णा तु व्यत्यया तिथिः ॥ ३ ॥

अर्थ—प्रतिपद्थी आरंजीने नन्दा, जज्ञा, जया, रिक्ता अने पूर्णा ए प्रमाणे अनुक्रमे पांच तिथि जाणवी. ए रीते त्रण वार गणवाथी पंदर तिथि पूरी थाय ठे. एटखे के १-६-११ ए तिथिउने नन्दा जाणवी, १-७-१२ ए तिथिउं जज्ञा जाणवी, ३-८-१३ जया, ४-९-१४ रिक्ता अने ५-१०-१५ ए तिथिउने पूर्णा जाणवी. आ नन्दा विगेरे नाम सार्थक ठे, एटखे के पोतानां नाम प्रमाणे फळ आपनारी ठे. ते विषे श्रीपतिए कह्युं ठे के—चित्र, उत्सव, वास्तु, क्षेत्र अने नृत्यादिक आनंदवाळां कार्यो नन्दा तिथिए करवामां आवे ठे. विवाह, अलंकार, वाहन, प्रयाण तथा शांतिपौष्टिकादिक जज्ञ कर्मोने जज्ञा तिथिए करवामां आवे ठे. युद्ध तथा सैन्य उपर हुमलो करवो विगेरे विजयवाळां कामो जया तिथिए करवामां आवे ठे. वध, बंध, घात, विष, अग्नि अने शस्त्रादिक संबंधी कार्यो रिक्ता तिथिए करवामां आवे ठे. तथा विवाह, दीक्षा, यात्रा विगेरे मांगलिक कार्यो पूर्णा तिथिए करवामां आवे ठे. सामान्य रीते तो अमावास्या अने रिक्ता तिथिने वर्जोने प्राये सर्व तिथिए शुभ कार्य करवामां आवे ठे. तथा अमावास्याने दिवसे ते ज तिथिए अवश्य करवा योग्य कार्य सिवाय बीजां कार्य करवानो निषेध ठे. लक्ष कहे ठे के—

“स्युर्यत्रमंत्ररक्षादीक्षाहुजेषु कर्मसु स्नाने । रिक्तादर्शाष्टम्यः शस्ताः ॥”

“जंत्र, मंत्र, रक्षा, दीक्षा, हुज कार्य अने स्नान एटखां कार्यमां रिक्ता तिथि तथा अमावास्या अने अष्टमी ए पांच तिथिउं शुभ ठे.”

શુક્લ પદ્મની પહેલી પાંચ તિથિઠ હીન કહેવાય છે, ઊઠથી દશમ સુધીની બીજી પાંચ તિથિઠ મધ્યમ છે, અને અગ્યારશથી પૂર્ણિમા સુધીની ત્રીજી પાંચ તિથિઠ ઉત્તમ છે; પરંતુ કૃષ્ણ પદ્મમાં ઇથી ઊઠડું જાણવું. ઇટલે કે કૃષ્ણ પદ્મમાં પહેલી પાંચ તિથિઠ ઉત્તમ, બીજી પાંચ મધ્યમ અને ત્રીજી પાંચ તિથિઠ હીન જાણવી.

રક્તમાલામાં તિથિના સ્વામી આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“તિથિપાશ્વતુર્મુલ ૧ વિધાત ૨ વિષ્ણવો ૩, યમ ૪ શીતદીધિતિ ૫ વિશાલ ૬ વઝ્રિણ: ૭ । વસુ ૮ નાગ ૯ ધર્મ ૧૦ શિવ ૧૧ તિગમરશ્મયો ૧૨, મદન: ૧૩ કલ્પિ ૧૪ સ્તદનુ વિશ્વ ૧૫ ઇત્યપિ ॥”

“ચતુર્મુલ (બ્રહ્મા) ૧, વિધાતા ૨, વિષ્ણુ ૩, યમરાજ ૪, ચંદ્ર ૫, વિશાલ (કાર્તિક-સ્વામી) ૬, ઇન્દ્ર ૭, વસુ ૮, નાગ ૯, ધર્મ ૧૦, શિવ ૧૧, સૂર્ય ૧૨, કામદેવ ૧૩, કલ્પિ ૧૪ અને વિશ્વ ૧૫ આ પંદર સ્વામીઠ પ્રતિપદ્ધથી પંદર તિથિના અનુક્રમે જાણવા.”

“તિથૌ હિ દર્શસંજ્ઞકે પિતૃનુશન્ત્યધીશ્વરાન્ ।

ત્રયોદશીતૃતીયયોઃ સ્મૃતસ્તુ ચિત્તપોડપરૈઃ ॥”

અમાવાસ્યાની તિથિને વિષે પિતૃદેવને સ્વામી કહેલા છે. એને બીજા આચાર્યોએ ત્રીજા અને ત્રયોદશીનો ચિત્તપ ઇટલે કામદેવ સ્વામી છે એમ કહ્યું છે.”

“વહ્નિ ૧ વિરંજો ૨ ગિરિજા ૩ ગણેશ: ૪, ફણી ૫ વિશાલો ૬ દિનકૃ ૭ ન્મદેશ: ૮ । ડુર્ગા ૯ ન્તકો ૧૦ વિશ્વ ૧૧ હરિ ૧૨ સ્મરાશ્ચ ૧૩, શર્વ: ૧૪ શશી ૧૫ ચેતિ પુરાણદૃષ્ટા: ॥”

“અગ્નિ ૧, બ્રહ્મા ૨, પાર્વતી ૩, ગણપતિ ૪, શેષનાગ ૫, કાર્તિકસ્વામી ૬, સૂર્ય ૭, મદેશ ૮, ડુર્ગા ૯, યમરાજ ૧૦, વિશ્વ ૧૧, હરિ ૧૨, કામદેવ ૧૩, શર્વ ૧૪ અને ચંદ્ર ૧૫, આ પ્રમાણે પણ અનુક્રમે તિથિના સ્વામીઠ પુરાણને વિષે જોયેલા છે.” આ દેવોની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્યમાં તે તે તિથિનો ઉપયોગ છે. ઇટલે કે જે દેવની જે તિથિ હોય તે તિથિએ તે દેવની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કરવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે આગલ નહત્ર, કરણ અને મુહૂર્તના સ્વામીઓ કહેવામાં આવશે ત્યાં પણ તે તે દેવની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં પોતપોતાનાં નહત્રાદિકનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એમ રક્તમાલાના જાણ્યમાં કહ્યું છે. જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા વિગેરેમાં તો સર્વ શુદ્ધ તિથિ, નહત્ર, કરણ અને મુહૂર્ત ઉપયોગી છે, કારણ કે જિનેશ્વર સર્વ દેવોના પણ અધિદેવ છે.

હવે ચારાબ ઇટલે વર્જ્ય તિથિઠ કહે છે.—

રિક્તા: ૪-૯-૧૪ ષષ્ઠ્યષ્ટમીઘાદશ્યમાવાસ્યા: શુક્રે ત્યજેત્ ।

સ્ત્રીકુર્યાન્નવર્મી કાપિ ન પ્રવેશપ્રવાસયોઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—શુક્ર કાર્યમાં રિક્તા (૪-૯-૧૪), ઊઠ, આઠમ, બારશ અને અમાવાસ્યા આ તિથિઠ ત્યાગ કરવા હાયક છે. કોઈક શુક્ર કાર્યમાં નવમીને પણ લેવામાં આવે છે,

परंतु ते तिथि प्रयाणमां अथवा प्रवेशमां बिखकुल लेवी नहीं. आ व्यवस्था शुज एटले सौम्य कार्यमां जाणवी, अशुज कार्यमां तो अशुज तिथि ज विशेष सिद्धिकारक गणाय ठे. आ उपरनी सर्व तिथिउं पद्धिउ नामे होवाथी अशुज ठे. कह्युं ठे के—

“षष्ठ्यष्टमीचतुर्थीचतुर्दशीद्वादशीकुहूनवमीः ।

पद्धिउआण्याहुर्लजते नेतैषु संसिद्धिम् ॥”

“ठठ, आठम, चोथ, चौदश, बारश, अमास अने नोम आटली तिथिउं पद्धिउ नामे कहेवाय ठे. आ तिथिए करेला कार्यनी सिद्धि थती नथी. तेमां पण ठठ अने बारश ए बे तिथिउं यात्रामां विशेष अशुज ठे; परंतु ध्रुव कार्यमां ते बे तिथिउं शुज ठे, एम लक्ष कहे ठे. “चौदश पण यात्रामां विशेष अशुज ठे” एम श्रीपति कहे ठे.

त्रीन् वारान् स्पृशती त्याज्या त्रिदिनस्पर्शिनी तिथिः ।

वारे तिथित्रयस्पर्शिन्यवमं मध्यमा च या ॥ ५ ॥

अर्थ—जे तिथि वृद्धि होवाने लीधे त्रण वारने स्पर्श करती होय ते त्रिदिनस्पर्शिनी तिथि कहेवाय ठे. हर्षप्रकाश ग्रंथमां आने फट्गु नामे तिथि कही ठे, तथा तिथिना ह्यने लीधे एक वारमां त्रण तिथिनो स्पर्श थतो होय तो ते त्रण तिथिमांनी वचली तिथि अवम नामे (ह्य) कहेवाय ठे. आ त्रिदिनस्पर्शिनी तथा अवम ए बन्ने तिथि शुज कार्यमां वर्जवी. कह्युं ठे के—

“दिनक्षये जवेत्कार्यक्षयस्तेन शुजं न तत् ।

प्रकृत्यन्यत्वमुत्पातस्यहस्पृक् तदतोऽशुजम् ॥”

“दिवस (तिथि) नो क्षय होय तो कार्यनो क्षय आय ठे, माटे क्षय तिथि शुज नथी; तथा प्रकृतिनुं अन्यपणुं एटले विकार होय तो ते उत्पात कहेवाय ठे, तेथी त्रण दिवसने स्पर्श करनारी तिथि पण अशुज ठे.

हवे दग्धा तिथि कहे ठे.

दग्धामर्केण संक्रान्तौ राश्योरोजयुजोस्त्यजेत् ।

जूत ५ दृगू २ युक्तयोः शेषां शोधिते जगणे १२ तिथिम् ॥ ६ ॥

अर्थ—सूर्यनी संक्रांतिमां जे राशि चाखती होय ते जो विषम (एकी) होय तो तेमां पांच उमेरवा, अने जो सम (बेकी) होय तो तेमां बे उमेरवा. पढी तेनो वारे जाग खेतां जे अंक शेष रहे ते तिथिने दग्धा तिथि जाणवी. वारे जाग खेतां जो शून्य शेष रहे तो बारशने दग्धा जाणवी, अने वारे जाग खडू न शकाय तो ते ज तिथि दग्धा जाणवी. आ दग्धा तिथि शुज कार्यमां वर्जवानी ठे.

પટલે કે—મેષ ૧, મિથુન ૩, સિંહ ૫, તુલા ૭, ધન ૯ અને કુંજ ૧૧ એ વિષમ રાશિ છે. આમાંની કોઈ પણ રાશિમાં સૂર્યસંક્રાંતિ હોય તો તે રાશિના અંકમાં પાંચ ઇમેરી બારે જાગ લેતાં જે શેષ રહે તે અંકવાળી તિથિ તે સંક્રાંતિમાં સૂર્યદગ્ધા જાણવી; તથા વૃષ ૨, કર્ક ૪, કન્યા ૬, વૃશ્ચિક ૮, મકર ૧૦ અને મીન ૧૨ એ સમ રાશિ છે. આમાંની કોઈ પણ રાશિમાં સૂર્યસંક્રાંતિ હોય તો તે રાશિના અંકમાં બે ઇમેરી બારે જાગ લેતાં જે શેષ રહે તે તિથિ તે સંક્રાંતિમાં સૂર્યદગ્ધા જાણવી.

ઉદાહરણ—મેષ રાશિ પહેલી છે, તેથી એકમાં પાંચ ઇમેરતાં ૭ થાય. તેનો બારે જાગ નહીં ચાલવાથી ૭ જ બાકી રહ્યા, તેથી મેષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ૭ઠ્ઠને દગ્ધા જાણવી. તુલા રાશિ સાતમી છે, તેથી સાતમાં પાંચ નાખવાથી બાર થાય. તેનો બારે જાગ લેતાં શૂન્ય વધે છે, તેથી તુલા રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બારશને દગ્ધા જાણવી. ધન રાશિ નવમી છે, તેથી નવમાં પાંચ નાખવાથી ચૌદ થાય. તેનો બારે જાગ લેતાં બે શેષ રહે છે, માટે ધન રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બીજને દગ્ધા જાણવી. એ રીતે બીજી પણ વિષમ રાશિમાં જાણવું. વૃષ રાશિ બીજી છે, તેથી તેમાં બે ઇમેરી બારે જાગ લેતાં જાગ ચાલતો નથી, તેથી ચારના ચાર બાકી રહ્યા; માટે વૃષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ચોથને દગ્ધા જાણવી. મકર રાશિ દશમી છે, તેમાં બે ઇમેરવાથી બાર થાય. તેનો બારે જાગ લેતાં શૂન્ય રહે છે, તેથી મકર રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બારશ દગ્ધા જાણવી. મીન રાશિ બારમી છે, તેમાં બે ઇમેરતાં ચૌદ થાય તેનો બારે જાગ લેતાં બાકી બે રહે છે, માટે મીન રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે બીજને દગ્ધા જાણવી. એ જ રીતે બીજી સમ રાશિમાં પણ જાણવું. તે દગ્ધા તિથિને તે સંક્રાંતિના આઠા માસમાં તજવી યોગ્ય છે.

દગ્ધા તિથિને જ સ્પષ્ટતાથી કહે છે.—

દગ્ધાઽર્કેણ ધનુર્મીને ૨ વૃષકુંજે ૪ ઽજકર્કિણિ ૬ ।

છન્દ્રકન્યે ૮ મૃગેન્દ્રાલૌ ૧૦ તુલૌણે ૧૨ છ્વાદિયુક્તિથિઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—ધનુષ અને મીનની સંક્રાંતિમાં બીજને દગ્ધા તિથિ જાણવી. વૃષ અને કુંજની સંક્રાંતિમાં ચોથ, મેષ અને કર્કની સંક્રાંતિમાં ૭ઠ્ઠ, મિથુન અને કન્યાની સંક્રાંતિમાં આઠમ, સિંહ અને વૃશ્ચિકની સંક્રાંતિમાં દશમ તથા તુલા અને મકર રાશિની સંક્રાંતિમાં બારશ દગ્ધા તિથિ કહેવાય છે. આ રીતે સૂર્યદગ્ધા તિથિ જાણવી.

પ્રસંગોપાત્ત ચંદ્રદગ્ધા તિથિને કહે છે (હર્ષપ્રકાશ)—

“કુંજધણે ૨ અજમિહુણે ૪ તુલસીદે ૬ મયરમીણ ૮ વિસકકે ।

વિહિયકજાસુ ૧૨ કમા બીઆઈ સમતિહી ૭ સસિદહ્યા ॥”

“કુંજ અને ધનના ચંદ્ર હોય ત્યારે બીજને દગ્ધા તિથિ જાણવી, મેષ અને મિથુનના

चंद्र होय त्यारे चोथ दग्धा तिथि जाणवी, तुला अने सिंहना चंद्र होय त्यारे ठठ, मकर अने मीनना चंद्र होय त्यारे आठम, वृषज अने कर्कना चंद्र होय त्यारे दशम तथा वृश्चिक अने कन्याना चंद्र होय त्यारे बारशने दग्धा तिथि जाणवी.” दग्धा तिथिमां जन्मेळुं बाळक प्राये अल्प आयुष्यवाळुं होय ठे.

दग्धा तिथिनुं फळ यतिवद्वज नामना ग्रंथमां आ प्रमाणे कह्युं ठे.

“कुष्टं ह्यैरेऽम्बरे दौःस्थं गृहवेशे तु शून्यता ।

आयुधे मरणं यात्राकृष्युदाहा निरर्थकाः ॥”

दग्धा तिथिने दिवसे क्षौर करावयाची कुष्ट रोग आय ठे, नवुं वस्त्र पहेरवाची दुःस्थिति आय ठे, नवा घरमां प्रवेश करवाची शून्यता आय ठे, नवुं शस्त्र धारण करवाची मरण आय ठे, अने यात्रा, खेती तथा विवाह करवाची ते निष्फळ आय ठे.

हवे क्रूर तिथि कहे ठे.—

त्रिशचतुर्णामपि मेषसिंहधन्वादिकानां क्रमतश्चतस्रः ।

पूर्णाश्चतुष्कत्रितयस्य तिस्रस्त्याज्या तिथिः क्रूरयुतस्य राशेः ॥ ८ ॥

अर्थ—मेषाची, सिंहाची अने धन्याची आरंजीने राशिनां त्रण चतुष्क करवां. तेमां प्रतिपद्धाची आरंजीने अनुक्रमे चार तिथिउं तथा पहेली पूर्णा एटळे पांचम ए तिथिउंने पहेला चतुष्कमां क्रूर तिथि जाणवी. ए रीते बीजा चतुष्कमां ठठ्या आरंजी नोम सुधी तथा बीजी पूर्णा एटळे दशम क्रूर तिथि जाणवी. तथा बीजा चतुष्कमां अग्यारश्या आरंजीने चौदश सुधी तथा बीजी पूर्णा एटळे पूर्णिमा ए तिथिउंने क्रूर तिथि जाणवी. (आ क्रूर तिथि सर्व शुभ कार्यमां तजवानी ठे.) एटळे के मेष राशिमां (रवि, मंगळ, शनि के राहु एमांथी) कोइ पण क्रूर ग्रह होय तो एकम अने पांचम, वृषराशिमां कोइ पण क्रूर ग्रह होय तो बीज अने पांचम, मिथुनमां क्रूर ग्रह होय तो बीज अने पांचम, तथा कर्कमां क्रूर ग्रह होय तो चोथ अने पांचम आ तिथिउं क्रूर जाणवी. एवी रीते सिंह राशिमां ठठ अने दशम, कन्यामां सातम अने दशम तथा वृश्चिकमां नोम अने दशम ए तिथिउं क्रूर जाणवी. ए रीते धनमां अग्यारश अने पूर्णिमा, मकरमां बारश अने पूर्णिमा, कुंजमां तेरश अने पूर्णिमा तथा मीनमां चौदश अने पूर्णिमा ए तिथिउं क्रूर जाणवी. आ राशिउं केवळ क्रूर ग्रह सहित होय तो ज ते तिथिउं क्रूर आय ठे, पण सौम्य ग्रहनी साथे होय तो ते तिथिउं शुभ ज जाणवी. “जे माणसनी नामराशि क्रूर ग्रहे आक्रांत होय ते माणसे शुभ कार्यमां ते राशि संबंधी तिथि वर्जवी” एम केटलाक कहे ठे. वळी बीजा कोइ आचार्य कहे ठे के—मेष राशि क्रूर ग्रह सहित होय त्यारे एकम अने पांचमनी पहेली पंदर घनीनो त्याग करवो, वृष राशि क्रूर ग्रह सहित होय त्यारे

બીજ અને પાંચમની બીજી પંદર ધમીનો ત્યાગ કરવો, મિથુન રાશિ કૂર ગ્રહ સહિત હોય તો ત્રીજ તથા પાંચમની ત્રીજી પંદર ધમીનો ત્યાગ કરવો, તથા કર્ક રાશિ કૂર ગ્રહ સહિત હોય તો ચોથ અને પાંચમની ચોથી ઇટલે ઢેઢી પંદર ધમીનો ત્યાગ કરવો. એ રીતે સિંહાદિક ચતુષ્કમાં તથા ધનાદિક ચતુષ્કમાં પણ તે જ પ્રમાણે જાણવું.

હવે તિથિને આશ્રીને કરણો કહે છે.—

કરણાન્યથ શકુનિ ૧ ચતુષ્પદ ૨ નાગાનિ ૩ ક્રમાચ્ચ કિંસ્તુભ્રમ્ ૪ ।

અસિતચતુર્દશ્યર્ધાત્તિથ્યર્ધેષુ ધ્રુવાણિ ચત્વારિ ॥ ૯ ॥

અર્થ—જ્યારે જેટલા પ્રમાણવાળી તિથિ હોય ત્યારે તેના અર્ધ પ્રમાણવાળાં સર્વ કરણો હોય છે, કેમકે “તિથિનો અર્ધ જાગ કરણ કહેવાય છે,” એવું વચન છે. તે આ પ્રમાણે—કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીના અર્ધા જાગથી ઇટલે રાત્રિથી આરંજીને અર્ધી અર્ધી તિથિમાં અનુક્રમે શકુનિ ૧, ચતુષ્પદ ૨, નાગ ૩, અને કિંસ્તુભ્ર ૪, એ ચાર કરણો ધ્રુવ જાણવાં. (કારણ કે તે કરણો નિયમિત સ્થાને રહેલાં હોવાથી ધ્રુવ કહેવાય છે.) અર્થાત્ કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીની રાત્રિએ શકુનિ કરણ હોય છે. અમાવાસ્યાએ દિવસે ચતુષ્પદ અને રાત્રિએ નાગ, તથા શુક્લ પ્રતિપદના દિવસે કિંસ્તુભ્ર કરણ હોય છે.

વાકીનાં કરણો કહે છે.—

અથ વવ ૧ વાલવ ૨ કૌલવ ૩ તૈતિલ ૪ ગર ૫ વણિજ ૬ વિષ્ટિયઃ ૭ સત્ત ।

માસેઽષ્ટશશ્ચરાણિ સ્યુરુજ્જ્વલપ્રતિપદન્ત્યાર્ધાત્ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—વવ ૧, વાલવ ૨, કૌલવ ૩, તૈતિલ ૪, ગર, ૫, વણિજ ૬, અને વિષ્ટિ ૭, આ સાત કરણો છે; અને તે શુક્લ પ્રતિપદની રાત્રિથી આરંજીને એક માસમાં આઠ વાર આવૃત્તિ કરવાથી ચર કહેવાય છે. અર્થાત્ શુક્લ પ્રતિપદની રાત્રિએ વવ કરણ હોય છે, બીજને દિવસે વાલવ અને રાત્રિએ કૌલવ હોય છે, ત્રીજને દિવસે તૈતિલ અને રાત્રિએ ગર હોય છે (તૈતિલનું વીજું નામ સ્ત્રીવિલોચન પણ છે). ચોથને દિવસે વણિજ અને રાત્રિએ વિષ્ટિ (જડા) હોય છે. આ એક આવૃત્તિ થઈ. એ પ્રમાણે પાંચમને દિવસે વવ, રાત્રિએ વાલવ, ઠઠને દિવસે કૌલવ અને રાત્રિએ તૈતિલ, સાતમને દિવસે ગર અને રાત્રિએ વણિજ, તથા આઠમને દિવસે વિષ્ટિ, આ બીજી આવૃત્તિ થઈ. એ પ્રમાણે આઠમની રાત્રિએ વવ, તે ઢેવટ શુક્લ એકાદશીની રાત્રિએ વિષ્ટિ આવે. આ ત્રીજી આવૃત્તિ થઈ. પઠી વારશને દિવસે વવ તે યાવત્ પુનમને દિવસે વિષ્ટિ આ ચોથી આવૃત્તિ થઈ. પઠી પુનમની રાત્રે વવ, કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદને દિવસે વાલવ, યાવત્ કૃષ્ણપક્ષની ત્રીજની રાત્રે વિષ્ટિ એ પાંચમી આવૃત્તિ થઈ. પઠી ચોથને દિવસે વવ યાવત્ સાતમને દિવસે વિષ્ટિ એ ઠઠી આવૃત્તિ થઈ. પઠી સાતમની રાત્રિએ વવ યાવત્ દશમીની રાત્રિએ

विष्टि आवे ते सातमी आवृत्ति अइ. पढी अग्यारशने दिवसे बव यावत् कृष्ण चतुर्दशीए दिवसे विष्टि आवे ते आठमी आवृत्ति अइ. आ आठ आवृत्ति तथा पढीनां चार ध्रुव करणोए करीने आखो मास पूर्ण आय ठे. अहीं जे दिवस तथा रात्रिना विज्ञाग कहा ठे, तेमां तिथि ज्यारथी शरु आय त्यारथी त्रीश घन्टी सुधी दिवस (पूर्व-दळ) जाणवो, अने बीजी त्रीश घन्टी रात्रि (पश्चिमदळ) जाणवी. एटखे के तिथिनी जेटखी घन्टी होय तेना बे जाग करी पहेला जागने दिवस अने बीजा जागने रात्रि समजवी.

प्रसंगने लीधे आ करणोना स्वामी कहे ठे.—

“इन्द्रो १ विधि २ मित्रा ३ र्यम ४ जू ५ श्री ६ शमना ७ श्रद्धेषु करणेषु ।

कलि १ वृष २ फणि ३ मरुतः ४ पुनरीशाः क्रमशः स्थिरेषु स्युः ॥”

इंद्र १, ब्रह्मा २, मित्र ३, सूर्य ४, पृथ्वी ५, लक्ष्मी ६ अने यम ७ आ अनुक्रमे बव विगेरे चळ करणोना स्वामी ठे. तथा कलि १, वृषज २, सर्प ३ अने वायु ४ आ शकुनि विगेरे चार ध्रुव करणोना अनुक्रमे स्वामी जाणवा.”

करणोनुं फळ कहे ठे.—

दशामूनि विविष्टीनि दिष्टान्यखिलकर्मसु ।

रात्र्यहर्वृत्ययाज्ञद्राज्यदुष्टैवेति तद्विदः ॥ ११ ॥

अर्थ—विष्टि विनानां वाकीनां दशे करणो सर्व कार्यमां शुज ठे. अर्थात् एक विष्टि (जज्ञा) करण ज अशुज ठे. तथा जज्ञा पण रात्रि अने दिवसना विपर्यासथी अदू-षित ठे एटखे शुज ठे एम तेना विद्वानो कहे ठे. अर्थात् रात्रिनी (तिथिना पश्चिम-दळनी) जज्ञा जो दिवसे आवे अथवा दिवसनी (तिथिना पूर्वदळनी) जज्ञा जो रात्रिए आवे तो ते अशुज नथी.

जज्ञाना अशुजपणा माटे ग्रंथांतरमां कह्युं ठे के.—

“यदि जज्ञाकृतं कार्यं प्रमादेनापि सिध्यति ।

प्राप्ते तु योरुशे मासे समूलं तद्विनश्यति ॥”

“जो कदाच जज्ञामां करेलुं कार्य जूलथी पण सिद्ध अइ गयुं होय तोपण सोळमो मास प्राप्त थये ते कार्य मूल सहित नाश पामे ठे.”

कोइ वखत जज्ञाने प्रशस्य पण कही ठे. ते विषे नारचंद्रना टिप्पनकमां कह्युं ठे के—

“दाने चानशने चैव घातपातादिकर्मणि ।

खराश्वप्रसवे श्रेष्ठा जज्ञान्यत्र न शस्यते ॥”

“दानमां, अनशनमां, घात अने पात विगेरे कर्ममां, तथा गधेना अने घोरांनी प्रसू-तिमां जज्ञा श्रेष्ठ ठे, अन्य कार्यमां श्रेष्ठ नथी.”

જઞા રાત્રિ અને દિવસના વિપર્યાસથી અદૂષિત છે તે વિષે કહ્યું છે કે—

“રાત્રિજઞા યદાઽહિ સ્યાદહર્જઞા યદા નિશિ ।

ન તત્ર જઞાદોષઃ સ્યાત્ સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥”

“રાત્રિની જઞા જો દિવસે હોય અને દિવસની જઞા જો રાત્રે હોય તો તે વચ્ચે જઞાનો દોષ નથી. તે સર્વ કાર્યોને સાધે છે.”

વઢી “યા વિદિરક્રમપ્રાપ્તા સ્યાત્” “અન્ય દિવસની જઞા અન્ય દિવસે ઇટલે તેથી બીજે દિવસે આવી હોય અથવા અન્ય રાત્રિની જઞા અન્ય રાત્રિએ આવી હોય તો તે અદૂષિત છે (શુદ્ધ છે).” આમ પણ કોઈક કહે છે. આ વચ્ચે વચનોનો અગ્રિપ્રાય એ છે જે પોતાના સ્થાનથી ત્રણ થવાને લીધે તે જઞા નિર્બળ છે, પરંતુ આ વચ્ચે વચનો વધુ સંમત નથી, કેમકે અન્ય સ્થાને ગયેલા (રહેલા) વિષાદિકનું પણ મારણસ્વરૂપ નાશ પામતું નથી. એમ ત્રિવિક્રમ કહે છે. અહીં આ પ્રમાણે વિશેષ જાણવો.

“સુરજે વત્સ યા જઞા સોમે સૌમ્યે સિતે ગુરૌ ।

કદ્યાણી નામ સા પ્રોક્તા સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥”

“હે વત્સ (શિષ્ય) ! દેવગણના નક્ષત્રમાં સોમ, બુધ, શુક્ર કે ગુરુવારે જઞા આવે તો તે કદ્યાણી નામની જઞા કહેલી છે, તે સર્વ કાર્યોને સાધનારી છે.” વઢી—

“સ્વર્ગેઽજોદ્દેણકર્કેન્વધઃ સ્ત્રીયુગ્મધનુસ્તુલે ।

કુંજમીનાલિસિંહેષુ વિદિર્મર્ત્યેષુ લેલતિ ॥”

“મેષ, વૃષ, મકર અને કર્કના ચંદ્ર હોય ત્યારે વિદિ (જઞા) સ્વર્ગમાં ક્રીડા કરે છે, કન્યા, મિથુન, ધન અને તુલાના ચંદ્ર હોય ત્યારે વિદિ પાતાલમાં ક્રીડા કરે છે, તથા કુંજ, મીન, વૃશ્ચિક અને સિંહના ચંદ્ર હોય ત્યારે વિદિ મનુષ્યલોકમાં ક્રીડા કરે છે.”

જઞાનો કાલ (સમય) સ્પષ્ટ રીતે વતાવે છે.—

રાત્રૌ ચતુર્થ્યેકાદશ્યોરષ્ટમીરાકયોર્દિવા ।

જઞા શુક્લે તિથૌ કૃણ્ણે ત્વેકૈકોને યથાક્રમાત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—શુક્લપક્ષમાં ચતુર્થી તથા એકાદશીની રાત્રિએ (પશ્ચિમદક્ષમાં) અને અષ્ટમી તથા પૂર્ણિમાએ દિવસે (પૂર્વદક્ષમાં) જઞા હોય છે, અને કૃણ્ણપક્ષમાં અનુક્રમે એક એક ઓઠી તિથિએ હોય છે. ઇટલે કે કૃણ્ણપક્ષમાં તૃતીયા અને દશમીની રાત્રિએ (પશ્ચિમ-દક્ષમાં) અને સપ્તમી તથા ચતુર્દશીએ દિવસે (પૂર્વદક્ષમાં) જઞા હોય છે.

અહીં કોઈને શંકા થાય કે—“વિદિ અશુદ્ધ હોવાથી તેને વર્જવા માટે વિદિ નામનું એક જ કરણ કહેવું યોગ્ય છે, પરંતુ બીજાં બધાં વિગેરે કરણોનું વર્ણન કર્યું તેનો ક્યાં ઉપ-યોગ થશે ?” આનો જવાબ એ છે જે—“સંક્રાંતિ વિગેરેમાં આ સર્વ કરણોનો ઉપયોગ છે.” કહ્યું છે કે—

“शकुनिचतुष्पदनागे किंस्तुघ्ने कोलवे वणिज्ये च ।
 ऊर्ध्वं संक्रमणं गरतैतिखविष्टिषु पुनः सुप्तम् ॥
 बवबालवे निविष्टं सुजिह्वं चोर्ध्वसङ्क्रमे ।
 उपविष्टो रोगकरः सुप्तो दुर्जिह्वकारकः ॥”

“शकुनि, चतुष्पद, नाग, किंस्तुघ्न, कोलव અને વણિજ્ય એટલાં કરણમાં જો સંક્રાંતિ બેઠી હોય તો તે ઊર્ધ્વ (ઉજેલું) સંક્રમણ કહેવાય છે. ગર, તૈતિલ અને વિષ્ટિમાં સંક્રાંતિ બેઠી હોય તો તે સુપ્ત (સુતેલી) કહેવાય છે અને બવ તથા બાલવમાં સંક્રાંતિ બેઠી હોય તો તે બેઠેલી સંક્રાંતિ કહેવાય છે. તેમાં જો ઊર્ધ્વ (ઉજેલી) સંક્રાંતિ હોય તો સુકાઠ થાય, બેઠેલી હોય તો રોગને ઉત્પન્ન કરે અને સુતેલી હોય તો ડુકાઠ થાય.” તથા—“શીતોષ્ણવર્ષર્તુષુ સૂર્યસંક્રમાઃ, ક્રમેણ સુપ્તોર્ધ્વનિવેશિનઃ શુજાઃ ।” “શીત ઋતુમાં, ઉષ્ણ ઋતુમાં અને વર્ષા ઋતુમાં અનુક્રમે કરી સુતેલી, ઊર્ધ્વ અને બેઠેલી સંક્રાંતિ હોય તો તે શુજ છે, એટલે શીત ઋતુમાં સૂર્યસંક્રાંતિ સુપ્ત હોય તો તે શુજ છે, ઉષ્ણ ઋતુમાં સૂર્યસંક્રાંતિ ઊર્ધ્વ હોય તો તે શુજ છે અને વર્ષા ઋતુમાં સૂર્યસંક્રાંતિ બેઠેલી હોય તો તે શુજ છે.” તથા “પૂર્વ અને ઉત્તર એવાં બે કરણની સંધિમાં (એક કરણની સમાપ્તિમાં અને બીજા કરણના પ્રારંભમાં) રહેલી સંક્રાંતિ સુપ્તોત્થિતા (સુડને ઉઠેલી) નામે કહેવાય છે, તે સર્વદા અશુજ જ છે.” એમ પૂર્ણજન્મ કહે છે.

વિષ્ટિનાં મુખાદિક અંગો અને તેના ફલને કહે છે.—

વાણ ૫ દ્વિ ૨ દિગ્ ૧૦ જલધિ ૪ ષટ્ ૬ ત્રિક ૩ નામિકાસુ,

વક્ત્રં ૧ ગલો ૨ હૃદય ૩ નાજિ ૪ કટા ૫ શ્ર પુષ્પ ૬ ।

વિષ્ટેર્વિદધ્યુરિહ્ કાર્ય ૧ વપુઃ ૨ સ્વ ૩ બુદ્ધિ ૪—

પ્રેમ ૫ દ્વિષાં ક્ષય ૬ મિમેઽવયવાઃ ક્રમેણ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—વિષ્ટિની પહેલી પાંચ નામિકા (ઘમી) ને વિષ્ટિનું મુખ જાણવું, ત્યારપછીની બે ઘમીને કંઠ જાણવો, ત્યારપછીની દશ ઘમીને હૃદય જાણવું, ત્યારપછીની ચાર ઘમીને નાજિ જાણવી, ત્યારપછીની ૭ ઘમીને કટિ જાણવી અને ત્યારપછીની ત્રણ ઘમીને પુષ્પ જાણવું. તેમાં જો વિષ્ટિને મુખે કાર્ય કર્યું હોય તો તે કાર્યનો નાશ થાય છે, કંઠે કર્યું હોય તો શરીરનો નાશ (મરણ) થાય છે, હૃદયે કર્યું હોય તો ડ્રવ્યનો નાશ થાય છે, નાજિએ બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, કટિએ પ્રીતિનો નાશ થાય છે, અને પુષ્પે અવશ્ય જયની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“શુજાશુજાનિ કાર્યાણિ યાન્યસાધ્યાનિ જૂતલે ।

નામીત્રયમિતે પુષ્પે જઘ્રાયાસ્તાનિ સાધયેત્ ॥”

“આ પૃથ્વી પર શુજ અથવા અશુજ જે કોઈ કાર્ય અસાધ્ય હોય તે ત્રણ ધમીના પ્રમાણવાળા વિઠિના પુઢે કરવાથી સિદ્ધ થાય છે.” તેનું પુઢ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“દશમ્યામષ્ટમ્યાં પ્રથમઘટિકાપશ્ચકપરં,
હરિઘૌ ૧૧ સસમ્યાં ત્રિદશ ૧૩ ઘટિકાન્તે ત્રિઘટિકમ્ ।
તૃતીયાયાં રાકાસુ ચ ગતસર્વિશૈક ૨૧ ઘટિકે,
ધ્રુવં વિષ્ટે: પુઢં શિવતિથિ ૧૪ ચતુર્થ્યોશ્ચ વિગલત્ ॥”

“દશમ અને આઠમે પ્રથમની પાંચ ધમી પઢી વિઠિનું પુઢ આવે છે, ઇટલે કે તે તિથિએ વિઠિનો કટિની બીજી ધમીથી પ્રારંજ થાય છે, તેથી પાંચ ધમી પઢી પુઢ આવે અને ત્યારપઢી મુલ વિગેરે કટિ પર્યંત અંગો આવે છે. અગ્યારશ અને સસમીને દિવસે હૃદયની ઢેઢી ત્રણ ધમીથી વિઠિનો પ્રારંજ થાય છે, તેથી વિઠિની તેર ધમી ગયા પઢી તેનું ત્રણ ધમી પ્રમાણ પુઢ આવે છે. ત્રીજ અને પુનમને દિવસે વિઠિનો કંઠની બીજી ધમીથી પ્રારંજ થાય છે, તેથી વિઠિની એકવીશ ધમી ગયા પઢી તેનું પુઢ આવે છે, તથા ચોથ અને ચૌદશને રોજ વિઠિનો મુલથી પ્રારંજ થાય છે, તેથી વિઠિ ઉતરતાં ઢેઢી ત્રણ ધમી પુઢ આવે છે.” જઢા (વિઠિ)નો આકાર આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“સર્પિણી વૃશ્ચિકી જઢા દિવારાત્ર્યો: સ્મૃતા ક્રમાત્ ।

સર્પિણ્યા વદનં ત્યાજ્યં વૃશ્ચિક્યા: પુઢમેવ ચ ॥”

“દિવસની જઢા સર્પિણી કહી છે, અને રાત્રિની જઢા વૃશ્ચિકી (વાંગળ) કહી છે. તેમાં સર્પિણીનું મુલ અને વૃશ્ચિકીનું પુઢ તજવા યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે કેટલાક કહે છે. વઢી બીજા કોઈ એમ કહે છે કે—“શુક્લપદ્મની જઢા સર્પિણી છે અને કૃણ્ણપદ્મની જઢા વૃશ્ચિકી છે.”

અહીં વિઠિનાં મુલ વિગેરે અંગો પાંચ વિગેરે ધમીવાળાં કહ્યાં છે તે માત્ર વ્યવહારથી ઇટલે સામાન્ય રીતે સાઠ ધમીની તિથિ હોય તો ત્રીશ ધમીની અર્ધી તિથિ થાય અને તે વલ્તે જ આ કહેલી ધમીની વ્યવસ્થા ઘટી શકે છે, પરંતુ તિથિ સાઠ ધમીથી ન્યૂન કે અધિક હોય ત્યારે અર્ધી તિથિ પણ ન્યૂનાધિક હોય. તે વલ્તે મુલાદિકની પાંચ વિગેરે ધમીઠં પણ ન્યૂનાધિક થાય છે. દાલ્લા તરીકે કોઈ તિથિ જઘન્યથી ૫૪ ધમી હોય ત્યારે અર્ધી તિથિ ૨૭ ધમીની હોય; માટે વિઠિ પણ ૨૭ ધમીની હોય; તથા કોઈ તિથિ ઉત્કૃષ્ટ ૬૬ ધમીની હોય ત્યારે ૩૩ ધમીની અર્ધી તિથિ હોય, માટે વિઠિ પણ ૩૩ ધમીની હોય, એ રીતે તિથિનું માન મધ્યમ હોય ત્યારે વિઠિ પણ મધ્યમ પ્રમાણવાળી હોય છે. તેથી કરીને એક ધમીના સાઠ પઢ હોવાથી તેને વિઠિની ધમી ૩૦ હોવાથી ત્રીશે જાગ લેતાં બે પઢ આવે છે, માટે વિઠિ ત્રીશ ધમીથી જેટલી ધમી ન્યૂન કે અધિક હોય તેટલી

घनीथी बमणा पळ दरेक अंगनी घनीउमांथी न्यून के अधिक करवा. जेमके कोइ तिथिए विष्टि २९ घनीनी होय त्यारे ज्ञाना मुखनी पांच घनीमांथी दश पळ न्यून करवा, तेदळुं विष्टिनुं मुख समजवुं. ए जरीते विष्टिनुं गळुं वे घनीनुं ठे तेथी वे घनी-मांथी चार पळ न्यून करवा, तेदळुं विष्टिनुं गळुं जाणवुं. ए ज प्रमाणे विष्टिनुं हृदय दश घनीनुं ठे तेथी तेमांथी वीश पळ न्यून करवा, तथा नाजि चार घनीनी ठे माटे चार घनीमांथी आठ पळ न्यून करवा, तथा कटि ठ घनीनी ठे माटे तेमांथी वार पळ न्यून करवा, अने पुढ त्रण घनीनुं ठे तेथी तेमांथी ठ पळ न्यून करवा. आ मान त्रीश घनीमांथी एक घनी न्यून एटले २९ घनीनी विष्टि होय त्यारे समजवुं, पण ज्यारे विष्टि त्रीश घनीमांथी वे घनी न्यून होय एटले के २० घनीनी होय, त्यारे उपर कहेलुं हानिनुं प्रमाण बमणुं करीने न्यून करवुं. जेमके विष्टि एक घनी उंढी हती त्यारे पांच घनीना प्रमाणवाळा मुखमांथी दश पळ न्यून कर्या हता, तेथी ज्यारे विष्टि वे घनी ओढी ठे त्यारे तेथी बमणा एटले वीश पळ न्यून करवा, अने ज्यारे विष्टि त्रीश घनी-मांथी त्रण घनी न्यून होय एटले के सत्यावीश घनी होय त्यारे ते ज हानिनुं प्रमाण त्रण गणुं ओढुं करवुं. जेम एक घनी न्यून हती त्यारे विष्टिना मुखमां दश पळ न्यून कर्या हता तेम त्रण घनी न्यून होवाथी त्रीश पळ न्यून करवा जोइए. ए ज प्रमाणे विष्टि त्रीश घनी उपर एक, वे के त्रण घनी विगेरेनी वृद्धि होय त्यारे पण ते ज प्रमाणे विष्टिना ते ते अंगनी घनीथी बमणा करेदा पळो ते ते अंगनी घनीमां वधारवा. जेमके विष्टि एकत्रीश घनी होय तो तेना मुखनी पांच घनी ठे, तेथी तेमां दश पळ वधारे समजवा विगेरे.

विष्टिनुं मुख एकांतपणे तजवा योग्य ठे, माटे यात्रादिक समयमां ते विष्टि जे प्रकारे सन्मुख थाय ठे ते कहे ठे.—

जडेन्द्रा १४ घा ८ श्व ७ तिथ्य १५ विध ४ दशे १० शा ११ मि ३ मिते तिथौ ।

दिग् ८ यामा ८ ष्टकयोर्नेष्टा संमुखी पृष्ठतः शुजा ॥ १४ ॥

अर्थ—चतुर्दशीने दिवसे पहेले पहोरे विष्टि पूर्व दिशामां होय ठे, अष्टमीना बीजा प्रहरे अग्नि खूणामां होय ठे, सप्तमीना त्रीजे प्रहरे दक्षिणमां होय ठे, पूर्णिमाना चोथ्या प्रहरे नैर्ऋत्य खूणामां होय ठे, चतुर्थीना पांचमे प्रहरे पश्चिममां होय ठे, दशमीने ऊठे प्रहरे वायव्यमां होय ठे, एकादशीने सातमे प्रहरे उत्तर दिशामां होय ठे अने तृती-याना आठमा प्रहरे ईशान खूणामां होय ठे. आ विष्टि प्रयाणादिक कार्यमां सन्मुख होय तो ते अशुज जाणवी, अने पाळळ होय तो ते शुज जाणवी. आ विष्टिनी दिशा विगेरे जोवानी बीजी रीत—

“ધુજાદૃણી સિતે પદ્મે ગૃન્નિજૂઢ સિતેતરે ।

વ્યંજનૈસ્તિથયો જ્ઞેયાઃ સ્વરૈશ્ચ પ્રહરા દિશઃ ॥”

શુકલપદ્મમાં ધુ, જા, દૃ અને ણી તથા કૃણ્ણપદ્મમાં ગૃ, ણિ, જૂ અને ઢ એ અહરોમાં વ્યંજને કરીને તિથિ જાણવી અને સ્વરે કરીને પ્રહર તથા દિશા જાણવી. એટલે કે ધુ એ ચોથો વ્યંજન અને પાંચમો સ્વર છે તેથી ચોથને દિવસે પાંચમી દિશા (પશ્ચિમ) માં પાંચમા પ્રહરે પ્રયાણ કરનારને વિષ્ટિ સન્મુખ આવે છે, એ જ પ્રમાણે જા એ આઠમો વ્યંજન અને બીજો સ્વર હોવાથી આઠમને દિવસે બીજી દિશામાં એટલે અગ્નિ સ્તૂળામાં બીજે પ્રહરે પ્રયાણ કરનારને જપ્તા સન્મુખ થાય છે. દૃ એમાં દ એ અગ્યારમો વ્યંજન અને ઋ એ સાતમો સ્વર હોવાથી અગ્યારશને દિવસે સાતમે પ્રહરે સાતમી દિશા (ઉત્તર) માં પ્રયાણ કરનારને વિષ્ટિ સન્મુખ આવે છે. ણી એમાં ણ એ પંદરમો વ્યંજન અને ઈ એ ચોથો સ્વર હોવાથી પૂર્ણિમાને દિવસે ચોથા પ્રહરે ચોથી દિશા (નૈઋત્ય) માં પ્રયાણ કરનારને વિષ્ટિ સન્મુખ હોય છે. એ જ પ્રમાણે ગૃ, ણિ, જૂ અને ઢ એ અહરોમાં પણ જાણી લેવું.

॥ ઇતિ તિથિદ્વારમ્ ॥ ૧ ॥

॥ અથ વારદ્વારમ્ ॥ ૨ ॥

હવે બીજું વારદ્વાર કહે છે, તેમાં વારનો આરંજ ક્યારે થાય છે ? તે કહે છે.—

વારાદિરુદયાદૂર્ધ્વ પલૈર્મેપાદિગે રવૌ ।

તુલાદિગે ત્વધસ્ત્રિશત્તદ્યુમાનાન્તરાધૈઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—મેષાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પઠી તે દિવસના દિનમાન અને ત્રીશની વચ્ચેના આંતરાના અર્ધ પલ્લવને વારનો આરંજ થાય છે, અને તુલાદિક ૭ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પહેલાં તેટલા પલ્લે વારની પ્રવૃત્તિ થાય છે. જેમકે ગુર્જર દેશમાં કર્ક સંક્રાંતિએ ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન ઘડી ૩૩ પલ્લ ૪૦ નું હોય છે, તેમાંથી ત્રીશ બાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ પલ્લ ૪૦ રહ્યા. તેનો અર્ધ જાગ કરતાં ઘડી ૧ પલ્લ ૫૪ રહ્યા. એટલે કે કુલ ૧૧૪ પલ્લ રહ્યા, માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પઠી ૧૧૪ પલ્લે વારનો આરંજ જાણવો. તે જ પ્રમાણે મકર સંક્રાંતિમાં જઘન્ય દિનમાન ઘડી ૨૬ પલ્લ ૧૨ નું હોય છે. તેને ત્રીશમાંથી બાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ પલ્લ ૪૦ રહ્યા. તેને પ્રથમની જેમ અર્ધ કરતાં ૧૧૪ પલ્લ રહ્યા, માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં ૧૧૪ પલ્લે વારની પ્રવૃત્તિ જાણવી. એ જ પ્રમાણે મધ્યમ દિનમાન હોય ત્યારે પણ આ રીતે જ જાણવું. આ વારના આરંજનો સમય કહેવાનું પ્રયોજન એ છે જે આગલ જે કાલહોરા તથા અર્ધ પ્રહર વિગેરે કહેવામાં આવશે તેની ગણતરી વારના આરંજથી કરવાની છે. દિનમાન લાવવાનો સ્થૂલ ઉપાય—સામાન્ય ઉપાય આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“रसदि २६ नाड्योऽर्कपला १२ मृगे स्युः, सचापकुंजेऽष्टकृतैः पलैस्ताः २६-४८ ।
अलौ च मीनेऽष्टयमाः सशक्रा २८-१४, मेषे तुलायामपि त्रिंशदेव ३० ॥
कन्यावृषे जूशिखिनो ३१ऽङ्गवेदैः ४६, सार्काखिरामा मिथुने च सिंहे ३३-१२ ।
कर्के त्रिरामा वसुवेदयुक्ता ३३-४८, एषा मितिः संक्रमवासराणाम् ॥”

“मकर संक्रांतिने पहेले दिवसे घनी २६ पळ १२ नुं दिनमान होय ठे, धन अने कुंज संक्रांतिए घनी २६ पळ ४८ नुं दिनमान होय ठे, वृश्चिक अने मीन संक्रांतिए घनी २८ पळ १४ नुं दिनमान होय ठे, मेष अने तुला संक्रांतिए ३० घनीनुं दिनमान होय ठे, कन्या अने वृष संक्रांतिए घनी ३१ पळ ४६ नुं दिनमान होय ठे, मिथुन अने सिंह संक्रांतिए घनी ३३ पळ १२ नुं दिनमान होय ठे, तथा कर्क संक्रांतिना पहेले दिवसे घनी ३३ पळ ४८ नुं दिनमान होय ठे. आ प्रमाणे ते ते संक्रांतिने पहेले दिवसे दिनमान होय ठे, अने त्यारपढी—

“एकार्क १-१२ पद्मविशरा २-५२ खिदन्ता ३-३२-
खिदन्त ३-३२ पद्मविशराः २-५२ कुसूर्याः १-१२ ।
मृगादिषट्केऽहनि वृद्धिरेवं, कर्कादिषट्केऽपचितिः पलाद्या ॥”

“मकर संक्रांतिमां दरेक दिवसे पळ १ विपळ १२ एटलुं दिनमान वृद्धि पामे ठे, कुंज संक्रांतिमां पळ २ विपळ ५२ दरेक दिवसे वृद्धि पामे ठे, मीन संक्रांतिमां पळ ३ विपळ ३२ वृद्धि पामे ठे, मेष संक्रांतिमां पळ ३ विपळ ३२, वृष संक्रांतिमां पळ २ विपळ ५२ तथा मिथुन संक्रांतिमां पळ १ विपळ १२ एटलुं दिनमान दरेक दिवसे वृद्धि पामे ठे. ए ज रीते कर्क, सिंह, कन्या, तुला, वृश्चिक अने धन संक्रांतिमां अनुक्रमे उपर प्रमाणे तेटलुं तेटलुं दिनमान हानिने पामे ठे. दिनमान जेटलुं वृद्धि पामतुं होय तेटली रात्रिना माननी हानि जाणवी अने दिनमाननी जेटली हानि होय तेटली रात्रिना माननी वृद्धि जाणी खेवी. ए प्रमाणे वृद्धि हानि करवाथी कुल पळनी संख्या आ प्रमाणे आवे ठे—

“वह्नु उषु मयराऽसु पलाण उत्तीस ३६ ढलसि ८६ ढहिअसयं १०६ ।
कमउकमउ हायऽ तहेव ककाऽरासीसु ॥”

“मकर विगेरे उ संक्रांतिमां ३६, ८६ अने १०६ पळ क्रमे तथा उत्क्रमे वृद्धि पामे ठे. एटले के मकर संक्रांतिमां ३६, कुंजमां ८६, मीनमां १०६, मेषमां १०६, वृषमां ८६ अने मिथुन संक्रांतिमां ३६ पळनी दिनमानमां वृद्धि आय ठे. ते ज प्रमाणे कर्क विगेरे संक्रांतिमां ३६, ८६ अने १०६ पळ क्रमे तथा उत्क्रमे हानि पामे ठे.

દિનમાનનું ચંત્ર—

સંક્રાંતિના પ્રથમ દિવસનું	માન		માસાવધિ પ્રતિદિન માન		આશ્વા માસમાં વૃદ્ધિ હાનિના કુલ પલ.
	ઘની	પલ	પલ	વિપલ	
મકર	૨૬	૧૨	વૃદ્ધિ	૧ ૧૨	૩૬
કુંજ	૨૬	૪૮	વૃદ્ધિ	૨ ૫૨	૮૬
મીન	૨૮	૧૪	વૃદ્ધિ	૩ ૩૨	૧૦૬
મેષ	૩૦	૦	વૃદ્ધિ	૩ ૩૨	૧૦૬
વૃષ	૩૧	૪૬	વૃદ્ધિ	૨ ૫૨	૮૬
મિથુન	૩૩	૧૨	વૃદ્ધિ	૧ ૧૨	૩૬
કર્ક	૩૩	૪૮	હાનિ	૧ ૧૨	૩૬
સિંહ	૩૩	૧૨	હાનિ	૨ ૫૨	૮૬
કન્યા	૩૧	૪૬	હાનિ	૩ ૩૨	૧૦૬
તુલા	૩૦	૦	હાનિ	૩ ૩૨	૧૦૬
વૃશ્ચિક	૨૮	૧૪	હાનિ	૨ ૫૨	૮૬
ધન	૨૬	૪૮	હાનિ	૧ ૧૨	૩૬

દિનશુદ્ધિ ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“વિહિત્રકુંજાદિતિ નિસિ મુહિ વિસ ધણુહકકતુલિમધ્રે ।

મિગમિદુણકન્નસીદે નિસિ અંતે સંકમડ વારો ॥”

“વૃશ્ચિક, કુંજ, મીન અને મેષ આ ચાર સંક્રાંતિમાં રાત્રિના પ્રારંજ વચ્ચે વારનો પ્રારંજ આય છે, વૃષ, ધન, કર્ક અને તુલા સંક્રાંતિમાં અર્ધ રાત્રિ વારનો પ્રારંજ આય છે, મકર, મિથુન, કન્યા અને સિંહ સંક્રાંતિમાં રાત્રિના અંતમાં વારનો પ્રારંજ આય છે.”

“રામ ૩૦ રસ ૬૦ નન્દ ૧૦ વાણ ૧૦ વેદા ૪૦ ઘૌ ૮૦ સપ્ત ૭૦ દશહતા: કાર્યા: । મન્દાદીનાં દિનત: ક્રમેણ જોગસ્ય નાઙ્ય: સ્યુ: ॥”

“શનિવારની જોગઘની દિવસના પ્રારંજથી ૩૦ ઘની સુધી છે, ત્યારપછીની ૬૦ ઘની રવિની જોગનાની (ઘની) છે, ત્યારપછીની ૧૦ ઘની સોમની, પછી ૫૦ ઘની મંગલની, પછીની ૪૦ ઘની બુધની, પછીની ૮૦ ઘની ગુરુની અને ત્યારપછીની ૭૦ ઘની શુક્રવારની જોગનાની છે. (શનિવારની સવારથી આરંજીને આવતા શનિવારની સવારે આ સર્વ ઘની ઉં પૂર્ણ આય છે.) માટે જ શનિવાર સુતો હોય તો તેને શુજ કહ્યો છે, કેમકે શનિવારે દિવસની ત્રીશ ઘની પૂરી થયે રાત્રે રવિની જોગઘની હોવાથી શનિ સુતેલો કહેવાય છે, માટે તે શુજ છે.

हवे वारनां नामो तथा तेमनुं फल कहे ठे—

रविचन्द्रमंगलबुधा गुरुशुक्रशनैश्चराश्च दिनवाराः ।

रविकुजशनयः क्रूराः सौम्याश्चान्ये पदोनफलाः ॥ १६ ॥

अर्थ—रवि, सोम, मंगल, बुध, गुरु, शुक्र અને શનિ એ સાત વાર છે. તેમાં રવિ, મંગલ અને શનિ એ ત્રણ વાર ક્રૂર છે અને બાકીના ચાર વાર સૌમ્ય છે. આ સર્વે વારો ૧/૪ શુજાશુજ ફલ આપનારા છે. એટલે કે વીશ વસાની અપેક્ષાએ પંદર વસા જેટલું ફલ આપે છે. ક્રૂર વારમાં કરેલું કાર્ય પંદર વસા અશુજ ફલ આપે છે, અને સૌમ્ય વારમાં કરેલું કાર્ય પંદર વસા શુજ ફલ આપે છે. કહ્યું છે કે—

“રવિમન્દારવારેષુ યસ્મિન્ સંક્રમતે રવિઃ ।

તસ્મિન્માસિ જયં વિદ્યાદુર્જિહ્વાવૃષ્ટિતસ્કરૈઃ ॥”

“રવિ, શનિ કે મંગલવારે જો સૂર્યની સંક્રાંતિ થઈ હોય તો તે માસમાં ડુકાળ, અનાવૃષ્ટિ તથા ચોરાદિકનો જય થાય છે એમ જાણવું;” પરંતુ આ ત્રણ વારોની ક્રૂરતા જેટલી દિવસે ગણાય છે તેટલી રાત્રિએ ગણાતી નથી. કહ્યું છે કે—“ન વારદોષાઃ પ્રજવન્તિ રાત્રી” “રાત્રિએ વારના દોષ સમર્થ થતા નથી.” વારોને વિષે આ પ્રમાણે કાર્યો કરવાનાં કહ્યાં છે.—રાજ્યાજિષેક, નોકરી, વિચાર, શસ્ત્ર, ઔષધ, વિદ્યા, સંગ્રામ, પ્રયાણ, સુવર્ણ, તાંબુ, ડન, અલંકાર, શિષ્ય (કારીગરી), પુણ્યકર્મ તથા ઉત્સવાદિક કાર્યો રવિવારે કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. રૂપું, ગાયન, જોજન, સેતી તથા વેપાર વિગેરે કાર્યો સોમવારે કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. સર્વ ક્રૂર કર્મ, રક્તસ્રાવ, સુવર્ણ, પરવાઢા, ખાણ, ધાતુ, સેના નિવેશાદિક કાર્યો મંગલવારે કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. અદ્ધર શીખવા, કામ વિંધવા, કવિતા કરવી, કસરત કરવી, તર્ક કરવો, વાદ વિવાદ કરવો તથા કઢાન્યાસ એ વિગેરે કાર્યો બુધવારે સિદ્ધ થાય છે. સર્વે શુજ માંગલિક કાર્ય, દીહા, વિદ્યા, યાત્રા, ઔષધ વિગેરે ગુરુવારે સિદ્ધ થાય છે. દીહાને વર્જીને બુધ અને ગુરુમાં કહેલાં સર્વ કાર્યો શુક્રવારે સિદ્ધ થાય છે, અને દીહા, ઘરપ્રવેશ, ઘરનો આરંજ વિગેરે સ્થિર કાર્ય તથા ક્રૂર કાર્ય શનિવારે કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. એમ કહ્યું છે, સામાન્ય રીતે કહીએ તો—

“સર્વાર્થસાધકા વારા ગુરુશુક્રબુધેન્દવઃ ।

પ્રોક્તમેવ કૃતં કર્મ જૌમાર્કાર્કિષુ સિધ્યતિ ॥”

“ગુરુ, શુક્ર, બુધ અને સોમ એ વારો સર્વ કાર્યના સાધક છે, અને મંગલ, રવિ તથા શનિવારે જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું હોય તે જ કરવાથી સિદ્ધ થાય છે.” આ દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે. તથા—

“લાઢાકુસુંજમંજિષ્ઠારાગે કાશ્ચનજૂષણે ।

શસ્તૌ જૌમરવી લોહોપલત્રપુવિધૌ શનિઃ ॥”

“લાલ, કસુંબો અને મજિઠ એ રંગને વિષે તથા સુવર્ણના ઝૂણને વિષે મંગલ તથા રવિ સારા છે, અને લોઢું, પથ્થર તથા સીસાને વિષે શનિવાર સારો છે.” તથા—

“ઢ્રવ્યાદિદાનગ્રહણે નિધાને, વાણિજ્યસેવાગુરુરાજયોગે ।

કલાકૃષિસ્ત્રીશુજકર્મવિત્તન્યાસૌષધેષ્વારશની ન શસ્તૌ ॥”

“ઢ્રવ્યાદિક લેવા દેવામાં, નિધાનમાં, વેપારમાં, નોકરીમાં, ગુરુ અને રાજના દર્શનમાં, કલા શીખવામાં, ખેતી કરવામાં, સ્ત્રીના સમાગમમાં, શુજ કાર્યમાં, ઢ્રવ્યની થાપણ મૂકવામાં અને ઔષધ લાવામાં આટલા કાર્યમાં મંગલ તથા શનિ સારા નથી.” એમ યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે.

આ વિષે વિશેષમાં લલ્લ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“અપચયકરસ્ય કુયાદ્ગ્રહસ્ય વારે સ્વવારવિહિતં યત્ ।

અપચયકરગ્રહદિને કૃતમપિ સિદ્ધિં ન યાતિ પુનઃ ॥”

“પોતપોતાના વારમાં કરવાનાં જે કાર્ય કહ્યાં છે તે અપચય (વૃદ્ધિ) કરનારા ગ્રહના વારને વિષે કરવામાં આવે છે, પણ અપચય (હાનિ) કરનારા ગ્રહના વારને વિષે કરવામાં આવતાં નથી, કારણ કે તે વારમાં કરેલું કાર્ય કોઈ પણ પ્રકારે સિદ્ધ થતું નથી. આગલ કહેવામાં આવતા ગોચરાદિક વિધિ કરીને જ્યારે જે ગ્રહ જેને અનુકૂલ હોય તે ગ્રહ તેનો તે વખતે અપચય કરનાર કહેવાય છે અને પ્રતિકૂલ હોય તો તે અપચય કરનાર કહેવાય છે.

હવે વારોને આશ્રીને કાલહોરા કહે છે.—

હોરાઃ પુનરર્કસિતઙ્ગચન્દ્રશનિજીવઙ્ગમિપુત્રાણામ્ ।

સાર્થઘટીઘ્યમાનાઃ સ્વવારતસ્તાસ્તુ પૂર્ણફલાઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—અઢી ઘનીની એક હોરા હોય છે. તેમાં જે દિવસે જે વાર હોય તેની પહેલી હોરા જાણવી. પઢી પોતાના વારથી જે ઠાંચે વાર હોય તે વારની બીજી હોરા, તેનાથી જે ઠાંચે વાર હોય તેની ત્રીજી હોરા જાણવી. કહ્યું છે કે—“અર્કસિતઙ્ગચન્દ્રશનિજીવઙ્ગમિપુત્રાણાં” “રવિથી ઠાંચે શુક્ર છે, તેથી ઠાંચે બુધ છે, તેથી ઠાંચે સોમ છે, તેથી ઠાંચે શનિ, તેથી ઠાંચે ગુરુ અને તેથી ઠાંચે મંગલવાર છે.” એ પ્રમાણે એક અહોરાત્રિમાં ચોવીશ હોરા આવે છે. જેમકે રવિવારથી ઠાંચે શુક્ર છે, તેનાથી ઠાંચે બુધ છે અને તેનાથી ઠાંચે સોમ છે, એ પ્રમાણે ગણવું. એટલે કે રવિવારે પહેલી હોરા રવિની, બીજી શુક્રની, ત્રીજી બુધની, ચોથી ચંદ્રની, પાંચમી શનિની, ઠાંચી ગુરુની, સાતમી મંગલની અને આઠમી રવિની. એ પ્રમાણે અનુક્રમે વારંવાર ગણવું તે એવડ અહોરાત્રિને અંતે સાઠ ઘનીમાં અઢી ચોવીશ હોરા આવે. તે જ પ્રમાણે સોમવારે પહેલી ચંદ્ર હોરા આવે છે. તેને પણ ઠાંચા ઠાંચા વારની હોરા એ પ્રમાણે ચોવીશ સુધી ગણવું. મંગલવારે પહેલી હોરા મંગ-

ઠની આવે છે. એ પ્રમાણે સાતે વારની હોરા જાણવી. આગળ અર્ધી રાશિને હોરા નામથી કહેવામાં આવશે, માટે આનું નામ કાલહોરા કહેવાય છે. આ કાલહોરાનાં નામ ચોષનીયાં પ્રમાણે જાણવાં એમ નારચંદ્રમાં લખ્યું છે. અહીં ઘંટાલાલા ન્યાયે કરીને વાર શબ્દનો બન્નેમાં સંબંધ હોવાથી પોતાના વારને દિવસે તે જ વારની હોરાને સમયે જો કાર્ય કરવામાં આવે તો કાર્ય કરનારને પૂર્ણ ફલ એટલે કે વારનું પોતાનું પંદર વસા ફલ અને પાંચ વસા હોરાનું મઠી વીશ વસા શુજ કે અશુજ ફલ મળે છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે— “વારફલં હોરાયાં” “વારોનું ફલ હોરામાં પૂર્ણ મળે છે.” આ હોરા કહેવાનું કારણ એ છે કે—

“યસ્ય ગ્રહસ્ય વારે યાત્કિચ્છિકર્મ પ્રકીર્તિતમ્ ।

તત્તસ્ય કાલહોરાયાં પૂર્ણ સ્યાત્તૂર્ણમેવ હિ ॥”

“જે ગ્રહના વારને વિષે જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું હોય તે કાર્ય તે વારની કાલહોરાને વળતે કરવાથી તેની શીઘ્ર સિદ્ધિ થાય છે.” એમ યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે. વળી—

“હોરાફલવારફલે નિન્દ્યે છે અપિ ન જાતુ ગૃહ્ણીત ।

એકસ્મિન્ શુજફલદે તયોશ્ચ કાર્યં શુજં કુર્યાત્ ॥”

“હોરાનું ફલ તથા વારનું ફલ એ બન્ને જો નિંદ્ય (અશુજ) હોય તો તે કદાપિ ગ્રહણ કરવાં નહીં એટલે તે સમયે કાંઈ પણ કાર્ય કરવું નહીં, અને તે બન્નેમાંથી જો એક શુજ ફલ આપનાર હોય તો તે સમયે શુજ કાર્ય કરવા લાયક છે.” એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે.

હવે વારને વિષે કુવેળા કહે છે.—

ત્યાજ્યોર્ધયામો વેદા ૪ દ્વિ ૭ દ્વિ ૨ પચ્ચા ૫ છ ૮ ત્રિ ૩ ષણ્મિતઃ ૬ ।

સૂર્યાદૌ કાલવેલાર્ધયામાઙ્ગાત્સૈકપચ્ચમી ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—રવિવારથી આરંજીને અનુક્રમે ચોથો, સાતમો, બીજો, પાંચમો, આઠમો, ત્રીજો અને ઠો અર્ધ પ્રહર (ચોષનીયું) શુજ કાર્યમાં તજવા લાયક છે. એટલે કે રવિવારે ચોથું ચોષનીયું, સોમવારે સાતમું ચોષનીયું, મંગલવારે બીજું, બુધવારે પાંચમું, ગુરુવારે આઠમું, શુક્રવારે ત્રીજું અને શનિવારે ઠું ચોષનીયું શુજ કાર્યમાં વર્જવા લાયક છે. આ વિષે દિનશુદ્ધિમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—

“સોલ ૧૬ રુ ૮ દસણ ૩૨ ડુગ ૨ ડગ ૧ ચઢ ૪ ચઢસઢી ૬૪ અરુપહરમજ્જપલા ।

જત્તાશ્સુ અશ્અહમા પુઘાઈ ઠઠ ઠઠ દિસિં ॥ ૧ ॥”

જે અર્ધ પ્રહર વારને આશ્રીને ત્યાગ કરવાના કહ્યા છે, તેમાં તે અર્ધ પ્રહરની અનુક્રમે સોલ, આઠ, બત્રીશ, બે, એક, ચાર અને ચોસઠ મધ્યમ પલ્લો પૂર્વાદિક ઠઢી ઠઢી દિશાએ યાત્રાદિક કાર્યમાં અત્યંત તજવા લાયક છે. અર્થાત્ રવિવારે ચોથા અર્ધ પ્રહરની મધ્યની સોલ પલ્લ પૂર્વ દિશામાં અત્યંત ત્યાગ કરવા લાયક છે. એટલે તે વળતે પૂર્વ દિશામાં યાત્રાદિક કરવાનો નિષેધ છે. એ રીતે સોમવારે સાતમા અર્ધ પ્રહરની મધ્યની

આઠ પઠ પૂર્વથી ઠી દિશાએ એટલે વાયવ્ય ખૂણામાં તજવા લાયક છે, મંગલવારે બીજા અર્ધ પ્રહરની વત્રીશ પઠ વાયવ્યથી ઠી દિશાએ એટલે દક્ષિણ દિશામાં તજવા લાયક છે. બુધવારે પાંચમા અર્ધ પ્રહરની બે મધ્ય પઠ તેથી ઠી દિશાએ એટલે ઈશાન ખૂણામાં તજવા લાયક છે, ગુરુવારે આઠમા અર્ધ પ્રહરની એક પઠ પશ્ચિમ દિશામાં તજવા લાયક છે, શુક્રવારે ત્રીજા અર્ધ પ્રહરની ચાર મધ્ય પઠ અગ્નિ ખૂણામાં તથા શનિવારે ઠા અર્ધ પ્રહરની ચોસઠ મધ્ય પઠ ઉત્તર દિશામાં તજવા લાયક છે. (હવે શ્લોકના ઉત્તરાર્ધવચ્ચે કાલવેળા કહે છે—) ઉપર જે વર્જવા લાયક અર્ધ પ્રહરો કહ્યા છે, તેમને અનુક્રમે માંનીને ઠેને એકનો લખવો, તે આ પ્રમાણે.—૪-૭-૨-૫-૮-૩-૬-૧. પઠી અર્ધ પ્રહરના આંકનાથી જે પાંચમો અંક આવે તે અર્ધ પ્રહરને કાલવેળા કહે છે. જેમકે રવિવારે ચોથો અર્ધ પ્રહર છે તેનાથી પાંચમો અંક આઠ છે, તેથી રવિવારે આઠમા અર્ધ પ્રહરને કાલવેળા જાણવી, સોમવારે સાતમો અર્ધ પ્રહર છે તેનાથી પાંચમો અંક ત્રણ છે, તેથી સોમવારે ત્રીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા જાણવી. એ રીતે અનુક્રમે પોતપોતાના વારના અંકથી પાંચમો અંક ગણતાં મંગલવારે ઠા, બુધવારે પહેલો, ગુરુવારે ચોથો, શુક્રવારે સાતમો અને શનિવારે બીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા કહેવાય છે.

કાલવેળાને જ પાઠાંતરવચ્ચે સ્પષ્ટ કહે છે.—

“સૂર્યાદૌ કાલવેલાષ્ટ ૮ ત્રિ રે ૩ ૬ ૬ ક્ષા ૧ ધ્ય ૪ શ્વ ૭ હૃગ્મિતાઃ ૨ ॥”

“રવિવારથી આરંજીને અનુક્રમે આઠમો, ત્રીજો, ઠા, પહેલો, ચોથો, સાતમો અને બીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા જાણવી.” આ કાલવેળા ઉપરથી અર્ધ પ્રહર કાઢવાની એવી રીત છે કે—કાલવેળાના અંકમાં ચાર નાખી આવે જાગ લેવો, જે અંક શેષ રહે તે અર્ધ પ્રહર જાણવો. જેમકે રવિવારનો આઠમો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા છે, માટે આઠમાં ચાર ઝમેરી આવે જાગ લેતાં શેષ ચાર રહે છે, તેથી રવિવારે ચોથો અર્ધ પ્રહર વર્જ્ય થયો. એ રીતે સોમવારે ત્રીજો અર્ધ પ્રહર કાલવેળા છે. તેમાં ચાર ઝમેરવાથી સાત થયા. આવે જાગ ચાલતો નથી, તેથી બાકી સાત જ રહ્યા, માટે સોમવારે સાતમો અર્ધ પ્રહર થયો. એ રીતે સર્વ વારમાં જાણવું. ૧૮.

હવે કંટક તથા ઉપકુલિક કહે છે.

કંટકોઽપિ દિનાષ્ટાંશે સ્વારાન્મંગલાવધૌ ।

બૃહસ્પત્યવધૌ ચોપકુલિકસ્ત્યજ્યતે પૈરૈઃ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જે દિવસે જે વાર હોય તે વારથી મંગલવાર જેટલામો હોય તેટલામો દિનાષ્ટાંશ કંટક કહેવાય છે, અને પોતાના વારથી ગુરુવાર જેટલામો હોય તેટલામો દિનાષ્ટાંશ ઉપ-

कुक्षिक कहेवाय ठे. आ बन्ने दिनाष्टांश शुज कार्यमां अन्य विधानोए वर्जित कहा ठे. उदाहरण—रविवारथी मंगळवार वीजो ठे, माटे रविवारे वीजो दिनाष्टांश कंटक कहेवाय ठे, सोमवारथी मंगळवार बीजो ठे, माटे सोमवारे बीजो दिनाष्टांश कंटक कहेवाय ठे. मंगळवारथी मंगळवार पहेलो ज ठे, माटे मंगळवारे पहेलो दिनाष्टांश कंटक जाणवो, बुधवारथी मंगळवार सातमो होवाथी बुधवारे सातमो दिनाष्टांश कंटक नामा ठे. ए रीते गणवाथी गुरु, शुक्र अने शनिवारे अनुक्रमे ठो, पांचमो अने चोथो दिनाष्टांश कंटक नामा कहेवाय ठे. उपकुक्षिक आ प्रमाणे ठे—रविवारथी गुरुवार पांचमो ठे, माटे रविवारे पांचमो दिनाष्टांश उपकुक्षिक कहेवाय ठे. ए रीते गणवाथी सोमवार, मंगळवार, बुधवार, गुरुवार, शुक्रवार अने शनिवारे अनुक्रमे चोथो, वीजो, बीजो, पहेलो, सातमो अने ठो दिनाष्टांश उपकुक्षिक नामा कहेवाय ठे. अन्य विधानोए आ बन्ने दिनाष्टांश शुज कार्यमां वर्ज्या ठे एम कहेवाथी ग्रंथकारे पण तेनो (वर्जवानो) निषेध कयों नथी, तेथी ग्रंथकारना मतमां पण आ योग वर्जित समजवा. ए प्रमाणे बीजे ठेकाणे पण अन्यनो मत बताववाथी ग्रंथकारनी पण संमति जाणवी. दिनाष्टांश एटले दिवसनो आठमो जाग एवुं कछुं ठे, माटे ते अष्टमांश दिनमानने आश्रीने चार घनीथी उठो अथवा अधिक अइ शके ठे. एटले के जघन्य दिनमान होय त्यारे घनी ३ पळ १६ विपळ ३०, आटलो अष्टमांश थाय ठे, अने उत्कृष्ट दिनमान होय त्यारे घनी ४ पळ १३ विपळ ३० आटलो अष्टमांश थाय ठे, आ रीते मध्यम दिनमानमां पण अष्टमांश काढवा. १९.

हवे कुक्षिक कहे ठे.—

कुक्षिको द्विघ्नशन्यन्तमिते त्याज्यः स्ववारतः ।

मुहूर्त्तेऽहि निशि व्येके जागः पञ्चदशस्तु सः ॥ २० ॥

अर्थ—पोताना वारथी शनिवार जेटलामो होय तेने बमणा करवाथी जे संख्या आवे तेटलामुं मुहूर्त्त ते दिवसे कुक्षिक कहेवाय ठे अने रात्रिए ते ज संख्यामांथी एक उठो करवो एटले तेटलामुं मुहूर्त्त रात्रिए कुक्षिक कहेवाय ठे. जेमके रविवारथी शनिवार सातमो ठे. तेने बमणा करवाथी चौदमुं मुहूर्त्त दिवसे कुक्षिक थयो, अने रात्रिए तेरमुं मुहूर्त्त कुक्षिक थयो. तथा सोमवारथी शनिवार ठो ठे, माटे ठेने बमणा करवाथी बार थया, तेथी सोमवारे दिवसे बारमुं मुहूर्त्त कुक्षिक अने रात्रिए अग्यारमुं मुहूर्त्त कुक्षिक कहेवाय ठे. ए रीते बीजा वारोमां पण जाणवुं. अहीं मुहूर्त्त शब्द आप्यो ठे, अने ते मुहूर्त्त सामान्य रीते बे घनीनुं कहेवाय ठे, तोपण आ ठेकाणे (कुक्षिकमां) दिनमान अने रात्रिमानने आश्रीने पंदरमो जाग जाणवो. एटले के जघन्य दिनमान होय त्यारे घनी १ पळ ४४ विपळ ४० अने उत्कृष्ट दिनमान होय त्यारे घनी ३ पळ १५ विपळ १३ एटलो

કાઠ પંદરમો અંશ એટલે મુહૂર્ત કહેવાય છે. એવી જ રીતે રાત્રિમાનને આશ્રીને પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માનમાં પંદરમો અંશ કાઢવો. તથા મધ્યમ માન હોય ત્યારે પણ એ જ રીતે પંદરમો અંશ કાઢવો. કુલિકમાં કાંઈ પણ શુજ કાર્ય કરવામાં આવતું નથી. તે વિષે વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“ઊંઘં ઝિઘં નઘં ગ્રહજુષ્ટં પન્નગાદિજિર્દષ્ટમ્ । નાશમુપ-
યાતિ નિયતં જાતં કર્માન્યદપિ તત્ર ॥ ૧ ॥” “કુલિકમાં હેદાયેલી, જેદાયેલી, નાસી ગયેલી, ગ્રહે (જૂત પ્રેતાદિકે) સેવેલી અને સર્પાદિકે રુસેલી ચીજો (મનુષ્યાદિક પ્રાણી તથા વસ્તુ) અવશ્ય નાશ પામે છે. તથા તેમાં બીજું પણ કરેલું કાર્ય નાશ પામે છે.” તથા—
“સોમે બ્રાહ્મઃ કુજે પૈત્રઃ સુરાચાર્યે ચ રાહસઃ । શુક્રે બ્રાહ્મઃ શનૌ રૌઙો મુહૂર્ત્તાઃ કુલિકો-
પમાઃ ॥ ૧ ॥” “સોમવારે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત્ત, મંગલવારે પૈત્ર મુહૂર્ત્ત, ગુરુવારે રાહસ મુહૂર્ત્ત, શુક્ર-
વારે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત્ત અને શનિવારે રૌઙ મુહૂર્ત્ત, આટલાં મુહૂર્ત્તો કુલિક જેવાં છે.” અહીં
બ્રાહ્મ એટલે બ્રહ્મા સંબંધી, પૈત્ર એટલે પિતૃ સંબંધી વિગેરે અર્થ જાણવો. બ્રાહ્મ વિગેરે મુહૂ-
ર્ત્તોનો વિજાગ આગલ દૌરના અધિકારમાં કહેવાશે. આ એક મુહૂર્ત્તનો કુલિક દિવસે
એક તથા રાત્રિએ એક મઠી બે વાર આવે છે, પણ અર્ધ પ્રહરાદિક બેઠા તો સૂર્યને આ-
શ્રીને થાય છે, માટે દિવસે જ આવે છે, રાત્રિએ આવતા નથી. આ કુલિક વિષે નારચંદ્રમાં
એમ કહ્યું છે કે—પોતાના વારથી શનિવાર જેટલામો આવે તેટલામો દિનાષ્ટાંશ કુલિક
કહેવાય છે, તેથી રવિવારાદિકમાં અનુક્રમે સાતમો, ઠાંઠો, પાંચમો, ચોથો, ત્રીજો, બીજો
અને પહેલો દિનાષ્ટાંશ કુલિક કહેવાય છે. એમ કહ્યું છે. ૨૦.

દિવસે દિનાષ્ટાંશ જ કુલિક છે એવું નારચંદ્રનું વચન પ્રમાણ કરવાપૂર્વક વારોને વિષે
સુવેળા બતાવે છે.—

જ્ઞાનોર્ઘ્ન ૧ નયન ૨ ત્ત્વઃ ૬ સિતરુચેઃ શીતાંશુ ૧ પશ્ચા ૫ ઇમા ૮

જૌમસ્યાઙ્ધિ ૪ નગા ૭ ઇમાઃ ૮ શશિતનૂજસ્ય ત્રિ ૩ તર્કા ૬ ઇમાઃ ૮ ।

જીવસ્ય દ્વિ ૨ શરા ૫ ડયો ૭ મૃગુજુવશ્ચન્દ્રા ૧ ઙ્ધિ ૪ ષષ્ઠા ૬ ઇમાઃ

શૌરેશ્વી ૩ પુ ૫ નગા ૭ ઇમા ૮ શ્ર દિવસેષ્વેતેષ્ટમાંશાઃ શુજાઃ ॥૨૧॥

અર્થ—રવિવારે દિવસે પહેલો, બીજો અને ઠાંઠો અષ્ટમાંશ (ચોઘનીયું) શુજ છે,
અર્થાત્ ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો, સાતમો અને આઠમો અષ્ટમાંશ અર્ધ પ્રહરાદિકે કરીને
દૂષિત છે. સોમવારે દિવસે પહેલો, પાંચમો અને આઠમો અષ્ટમાંશ શુજ છે, મંગલવારે
ચોથો, સાતમો અને આઠમો, બુધવારે ત્રીજો, ઠાંઠો અને આઠમો, ગુરુવારે બીજો, પાંચમો
અને સાતમો, શુક્રવારે પહેલો, ચોથો, ઠાંઠો અને આઠમો તથા શનિવારે ત્રીજો, પાંચમો,
સાતમો અને આઠમો અષ્ટમાંશ શુજ છે. આ અષ્ટમાંશો દિવસે જ શુજ છે. રાત્રિએ તેમની

गणतरी करी नथी. अहीं पण पूर्वनी जेम अष्टमांशनो समय चार घन्टीथी न्यूनाधिक-
वाळो जाणवो. ३१.

हवे वारने विषे गायल्लग्न कहे ठे.—

सिद्धिदाया क्रमादर्कादिषु सिद्धिप्रदा पदैः ।

रुद्र ११ सार्धाष्ट ८॥ नन्दा ९ छ ८ सतजि ७ श्रृङ्गवद्भयोः ॥ ३२ ॥

अर्थ—रविवारथी आरंजीने अनुक्रमे अगीयार, सामा आठ, नव, आठ, सात तथा
ठेष्ठा बे वारे चंद्रनी जेम एटले सामा आठ सामा आठ पगळांए करीने सिद्धि आप-
नारी सिद्ध गाय कहेवाय ठे. अर्थात् रविवारे अग्यार पगळां, सोमवारे सामा आठ
पगळां, मंगळवारे नव, बुधवारे आठ, गुरुवारे सात अने शुक्र तथा शनिवारे सामा आठ
सामा आठ पगळांए करीने सिद्ध गाय थाय ठे. जेमके रविवारे सूर्य सन्मुख उजा रही पोताना
शरीरनी गाय अग्यार पगळां जेटली होय ते वखते सिद्ध गाय कहेवाय ठे. सोम-
वारे सामा आठ पगळां जेटली गाय होय ते वखते सिद्ध गाय कहेवाय ठे. ए रीते
सर्व वारोमां जाणवुं. अवश्य कार्यनी सिद्धि आपनार होवाथी आनुं नाम सिद्ध गाय
कहेवाय ठे. नरपति जयचर्यामां कहुं ठे के—“नहन्नाणि तिथिर्वारास्ताराश्चन्द्रबलं
ग्रहाः । छटान्यपि शुभं जावं जजन्ते सिद्धिदायया ॥ १ ॥” “नहन्, तिथि, वार,
ताराबळ, चंद्रबळ अने ग्रहो जो कदाच दूषणवाळां होय तोपण सिद्ध गायए करीने
तेउं शुभ जावने जजे ठे. (शुभ फळ आपे ठे.)” आ सिद्ध गायानो समय त्रीश
अक्षर बोलीए तेढळो ठे, एम वृद्ध परंपरा ठे. एटले के ज्यारे इष्ट गायानां पगळांनो
समय पंदर वर्णना उच्चार काळ जेटळो न्यून होय त्यारे कार्य करवानो आरंज करवो,
अने इष्ट गायाना समय उपरांत पंदर वर्णना उच्चार जेटळो समय जाय त्यांमुधीमां
ते कार्य पूरुं करवुं. आ प्रमाणे करवाथी सिद्ध गाय साधेली कहेवाय ठे, परंतु घणा
काळे समाप्त अइ शके एवा कार्यमां तो सिद्ध गायानी आगळ पाठळना त्रीश वर्णोच्चार
जेटळा समयमां तेनो आरंज करी देवो. पत्नी कार्यनी समाप्ति वखते कांइ पण मुहूर्त्तनी
जहर नथी. आ सिद्ध गाय साधवा माटे पुरुषनां पगळांनुं प्रमाण जाणवुं, परंतु सात
आंगळनो शंकु करीने जो सिद्ध गाय काढवी होय, तो उपर कहेळां पगळां बदल
तेढळां आंगळवने सिद्ध गाय काढवी, अने जो बार आंगळना शंकुवने सिद्ध गाय
काढवी होय तो तेनुं प्रमाण आ प्रमाणे जाणवुं—“वीसं सोलस पनरस चउदस तेरस
य बार वारे व । रविमाइसु बारंगुलसंकुब्बायंगुला सिद्धा ॥ १ ॥” बार आंगळना शंकु-
वने सिद्ध गाय काढवी होय तो रविवारे बीश आंगळे करीने, सोमवारे सोळ आंगळे
करीने, मंगळवारे पंदर, बुधवारे चौद, गुरुवारे तेर, शुक्रवारे बार अने शनिवारे पण

बार आंगळवने सिद्ध गाय़ा आय़ ठे, एटखे के ते ते वारे ते ते आंगळना प्रमाण जेटखी गाय़ा होय ते वखते सिद्ध गाय़ा कहेवाय़ ठे. २१.

॥ इति वारघारम् ॥ २

॥ अथ नक्षत्रघारम् ॥ ३

हवे त्रीजुं नक्षत्रघार कहे ठे. तेमां प्रथम अठ्यावीश नक्षत्रोने आश्रीने दरेकना चार चार पाद आश्री अक्षरो कहे ठे.—

चुचेचोलाश्विनी १ झेया लीलूखेलो जरण्यथ २ ।

आर्झण कृत्तिका ३ तु उवावीवू च रोहिणी ४ ॥ २३ ॥

वेवोकाकी मृगशिर ५ आर्झा ६ कुघडठा पुनः ।

केकोहाहि पुनर्वखो ७ हूँहेहोमा तु पुष्यजे ८ ॥ २४ ॥

मीडूडेमोजिरश्वेषा ९ ममिमूमे मघा १० मता ।

मोटाटीटू फडगुनी प्राक् ११ टेटोपापीजिरुत्तरा १२ ॥ २५ ॥

हस्तः १३ पुषण्ठैर्वैणैश्चित्रा १४ पेपोररिः पुनः ।

रुरेरोताः स्मृताः स्वातौ १५ तीतूतेतो विशाखिका १६ ॥ २६ ॥

अनुराधा १७ ननीनूने स्याज्ज्येष्ठा १८ नोययीयुजिः ।

स्याद् येयोजाजिजिर्मूलं १९ पूर्वाषाढा २० जुधाफढैः ॥ २७ ॥

जेजोजाज्युत्तराषाढा २१ जुजेजोखाऽजिजि २२ न्मता ।

श्रवणे २३ स्युः खिखूखेखो धनिष्ठायां २४ गगीगुगे ॥ २८ ॥

गोससीसूः शतजिषक् २५ प्राक् सेसोददि जडपात् २६ ।

डुशकथोत्तराजडा २७ देदोचची तु रेवती २८ ॥ २९ ॥

अर्थ—अहीं अनुक्रमे अठ्यावीश नक्षत्रोनां नाम गणव्यां ठे. तेमां सामान्ये करीने साठ घनी सुधी एक नक्षत्र होय ठे, तेथी पंदर पंदर घनीनुं एक एक पाद कहेवाय़ ठे. तेमां जेना नामनो प्रथम अक्षर 'चु' होय, तो तेनो जन्म अश्विनी नक्षत्रना पहेला पादमां अयेखो ठे एम जाणवुं. एटखे के अश्विनीना पहेला पादमां जन्मेला मनुष्यनुं नाम जेमां पहेलो अक्षर 'चु' आवे एवुं पारुवुं जोइए. ते ज नक्षत्रना बीजा पादमां 'चे', त्रीजामां 'चो', अने चोथा पादमां 'छा' अक्षर पहेलो आवे एवुं नाम करवुं जोइए.

अहीं चु अहरे करीने तेना सजातीय स्वरवाळो चू पण जाणवो. ए ज प्रमाणे चे अहरे करीने चै, अने चो अहरे करीने चौ पण जाणवो. वळी ला अहरे करीने ल पण जाणवो. ए प्रमाणे सर्व नहत्रोना अहरोमां पण पोतपोताना सजातीय स्वरवाळा ते ते अहरो पण जाणवा. एटले के जरणी नहत्रना पहेला पादमां छि ली, बीजामां छु लू, त्रीजामां छे लै, अने चोथा पादमां छो लौ विगेरे. ए प्रमाणे सर्व नहत्रोमां जाणवुं.

नहत्रोना पादने आश्री अहरो नीचे प्रमाणे जाणवा.—

- १ अश्विनी—चु चे चो ला.
- ३ कृत्तिका—आ ई ऊ ए.
- ५ मृगशिर—वे वो का की.
- ७ पुनर्वसु—के को हा हि.
- ९ अश्लेषा—मी डू मे मो.
- ११ पूर्वाषाढगुनी—मो टा टी ठू.
- १३ हस्त—पु ष ण ठ.
- १५ स्वाति—रु रे रो ता.
- १७ अनुराधा—न नी नू ने.
- १९ मूल—ये यो जा जी.
- २१ उत्तराषाढा—जे जो जा जी.
- २३ श्रवण—खि खू खे खो.
- २५ शतजिषक्—गो स सी सू.
- २७ उत्तराज्ञापद—डु श ऊ थ.

- २ जरणी—ली लू ले लो.
- ४ रोहिणी—उं वा वी वू.
- ६ आर्द्रा—कु घ ङ ञ.
- ८ पुष्य—डू हे हो मा.
- १० मघा—म मि मू मे.
- १२ उत्तराषाढगुनी—टे टो पा पी.
- १४ चित्रा—पे पो र रि.
- १६ विशाखा—ती तू ते तो.
- १८ ज्येष्ठा—नो य यी यु.
- २० पूर्वाषाढा—छु धा फ ढ.
- २२ अजिजित्—जु जे जो खा.
- २४ धनिष्ठा—ग गी गु गे.
- २६ पूर्वाज्ञापद—से सो द दि.
- २८ रेवती—दे दो च ची.

अहीं उपरना कोष्टकमां आर्द्रामां घ ङ अने ञ, हस्तमां ष ण ठ, पूर्वाषाढामां ध फ ढ, तथा उत्तराज्ञापदमां श ऊ थ, आ अहरो कहेला ठे. ते दरेक अह्र दशे स्वरवाळा जाणवा. एटले के घ अहरे करीने घ घा घि घी घु घू घे घै घो घौ आ दशे जाणवा. ए प्रमाणे ङ ञ विगेरे अहरोमां जाणवुं. ष ण ठ आ ठेकाणे ष अहरे करीने मूर्धन्य ष दश स्वरवाळो लेवो, पण क वर्गनो ख जाणवो नहीं, केमके ते क वर्गनो ख तो अजिजित् अने श्रवणमां कह्यो ठे. ऋ ऋ लृ आ अहरो प्राये करीने नामना आरं-जमां आवता नथी, तोपण ऋषिदत्त, ऋषज विगेरे नामोमां आवे ठे तो तेमां स्वरचक्र ग्रंथना अजिप्रायथी ऋ ने बदले रि, ऋने बदले री, अने लृ ने बदले लि होय एवा धारवा. ब्रह्मदत्त, श्रीधर, ध्रुव विगेरे नामोमां ब, शी अने धु, ए अहरोने पहेला ठे एम जाणवा. कथं ठे के—“यदि नास्ति जवेवर्णः संयोगाद्वरलक्षणः । प्राह्यस्तस्यादिमो

વર્ણ ઇત્યુક્તં બ્રહ્મયામલે ॥ ૧ ॥” “જો નામનો પહેલો વર્ણ સંયોગઅહરવાલો હોય તો તેનો પહેલો અહર સ્વર સહિત ગ્રહણ કરવો. એમ બ્રહ્મયામલમાં કહ્યું છે.” વલી અનુ-સ્વાર તથા વિસર્ગ અહરોમાં કાંઈ પણ વિકાર કર્તા નથી, તેથી તે દરેક અહર સાથે લણ શકાય છે. (બાલચંદ્ર, વિહારીલાલ વિગેરે નામોમાં) વ અહરને વ જેવો જાણવો, કેમકે વ અને વ એ વે અહરોની એક્યતા કહેલી છે. ચ વર્ગના પાંચમા અહર અકારને ક વર્ગના પાંચમા અહર ડકાર જેવો ગણવો. અહીં કોફને શંકા થાય કે કોઈ પણ નામના પ્રારં-જમાં ડ જ કે જ આવતા નથી, તેથી તે અહરો શામાટે અહીં લીધા ? તેનો જવાબ એ છે જે પૂર્વના આચાર્યાં એ અહરો લીધા છે, માટે અહીં પણ તેને ગણાવ્યા છે. વલી આ અહરો ગણાવ્યાનું કાંઈ પણ ફલ નથી એમ ધારવું નહીં, કેમકે એકાંશી પદોવાલા સર્વતો-જ્ઞ નામના ચક્રમાં આ અહરોવડે ગ્રહનો વેધ થાય છે ત્યારે તે તે ગ્રહના પાદવા-લ્લાને શરીર પીસા થાય છે એવું તેનું ફલ કહેલું છે. સર્વતોજ્ઞ ચક્રના વિવરણમાં કહ્યું છે કે—“વિધ્યન્તે ઘઙ્ઙા રૌંઙે ષણ્ઙા હસ્તગે વ્યધેઃ । પઢધાઃ પ્રાગષાઢાયામાહિબુધ્રે તુ શા-ઝયાઃ ॥ ૧ ॥” “આર્ઙા નહ્ત્રમાં ઘ, ઙ અને ઙ એ ત્રણ અહરોનો વેધ થાય છે, હસ્તમાં ષ, ણ અને ણનો વેધ થાય છે, પૂર્વાષાઢામાં ફ, ઢ અને ઢનો વેધ થાય છે, તથા ઉત્તરા-જાઙપદમાં શ, ઝ અને અ એ ત્રણ અહરોનો વેધ કહેવાય છે.” ૨૩-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯.

હવે અજિજિત નહ્ત્રનું સ્વરૂપ બતાવે છે.—

ઉત્તરાષાઢમન્યાંહિં ચતસ્રશ્ચ શ્રુતેર્ઘટીઃ ।

વદન્યજિજિતો જોગં વેધલક્ષ્ણવેદ્યણે ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—ઉત્તરાષાઢાનો ઢેહો ઇટલે ચોથો પાદ અને શ્રવણ નહ્ત્રની પહેલી ચાર ધમ્ની, આટલા કાલને અજિજિત નહ્ત્ર કહે છે. આ નહ્ત્ર વેધ, લક્ષ્ણ, ઉત્પાત વિગેરે જોવામાં ઉપયોગી છે. અહીં ઉત્તરાષાઢાનો ઢેહો પાદ કહ્યો છે તે સામાન્ય રીતે પંદર ધમ્નીનો હોય છે, પરંતુ જો ઉત્તરાષાઢા નહ્ત્રનો જોગકાલ સાઠ ધમ્નીથી ન્યૂનાધિક હોય તો તે કુલ ધમ્નીઠના ચોથા જાગને ચોથો પાદ ગણવો. “વેધ, લક્ષ્ણ વિગેરે જોવામાં આ અજિજિ-તનો ઉપયોગ છે” એમ કહેવાથી અન્ય સ્થળે તેનો ઉપયોગ કરવાનો નથી એમ અર્થાતથી જાણી લેવું; તથા વેધ, લક્ષ્ણ વિગેરે જોતી વખતે અજિજિતની પંદર ધમ્ની (અથવા તેથી ન્યૂનાધિક ધમ્ની (કાઢી લઈને બાકી જેટલી ધમ્ની રહે તેટલી ધમ્નીનું ઉત્તરાષાઢા ગણી તેના પાદ કહ્યવા. એ જ રીતે શ્રવણમાંથી પણ અજિજિતની ચાર ધમ્ની કાઢી બાકી રહેલી ધમ્નીનું શ્રવણ ગણી તેના પાદ કહ્યવા. ૩૦.

हवे अठ्यावीश नक्षत्रोना स्वामी कहे ठे—

जेशास्त्वश्वि १ यमा २ अयः ३ कमलजू ४ श्रन्डो ५ अथ रुडो ६ सदिति ७—
जीवो ८ अहिः ९ पितरो १० जगो ११ अर्यमा १२ रवी १३ त्वष्टा १४ समीर १५ स्तथा।
शक्राग्नी १६ अथ मित्र १७ इन्द्र १८ निर्ऋती १९ एवारीणि २० विश्वे २१ विधिश्श-
वैकुण्ठो २३ वसवो २४ अम्बुपो २५ अचरणो २६ अहिर्बुध्न २७ पूषाजिधौ २८ ॥३१॥

अर्थ—नीचेना कोष्टक प्रमाणे नक्षत्रोना स्वामी जाणवा.

नक्षत्र	स्वामी	नक्षत्र	स्वामी.
१ अश्विनी—अश्विनोदस.		२ जराणी—यम.	
३ कृत्तिका—अग्नि.		४ रोहिणी—कमलजू (ब्रह्मा).	
५ मृगशिर—चंद्र.		६ आर्द्रा—रुद्र (शंकर).	
७ पुनर्वसु—अदिति (देवोनी माता).		८ पुष्य—जीव (गुरु—बृहस्पति).	
९ अश्लेषा—अहि (सर्प).		१० मघा—पितृ.	
११ पूर्वाषाढगुनी—जग (योनि).		१२ उत्तराषाढगुनी—अर्यमा (सूर्यनो जेद).	
१३ हस्त—रवि (सूर्य).		१४ चित्रा—त्वष्टा (विश्वकर्मा).	
१५ स्वाति—समीर (वायु).		१६ विशाखा—शक्र (इंद्र) तथा अग्नि.	
१७ अनुराधा—मित्र (सूर्यनो जेद).		१८ ज्येष्ठा—इन्द्र.	
१९ मूल—निर्ऋती (राहसोनी माता).		२० पूर्वाषाढा—वारि (जल).	
२१ उत्तराषाढा—विश्व नामना तेर देवो.		२२ अजिजित—विधि (ब्रह्मा).	
२३ श्रवण—वैकुण्ठ (विष्णु).		२४ धनिष्ठा—वसु (वसु नामना आठ देवो).	
२५ शतजिषक्—अंबुप (वरुण).		२६ पूर्वाजात्रपद—अजचरण (रुद्रनो जेद).	
२७ उत्तराजात्रपद—अहिर्बुध्न (सूर्यविशेष).		२८ रेवती—पूषा (सूर्यनो जेद).	

समजुती—अश्विन तथा उदस ए वे देव ठे. विशाखा नक्षत्रना प्रथम अर्धा जागमां शक्र तथा बीजा अर्धा जागमां अग्नि देवता ठे, तेथी आ नक्षत्र द्विदैवत (वे देवता-वालुं) एवा नामथी तथा मिश्र नामथी उल्लखाय ठे, मूल नक्षत्रनो स्वामी नैर्ऋती कह्यो ठे, ते नैर्ऋती राहसोनी माता ठे तेथी राहसोने पण ते नक्षत्रना स्वामी जाणवा, अने तेथी करीने ज मूल ए रश्मोनक्षत्र एटखे राहसनुं नक्षत्र एवा नामथी उल्लखाय ठे. नक्षत्रोना स्वामी कहेवानुं फल ए ठे जे ते ते देवना नामथी ते ते नक्षत्रोना व्यवहार कर-वामां आवे ठे, तेथी तेमना स्वामी कह्या ठे. ३१.

હવે અઘ્યાવીશ નક્ષત્રોના તારાઓની સંખ્યા કહે છે.—

ત્રિત્રયંગજૂતજગદિન્દુકૃતત્રિતર્ક-

ષ્વક્ષિદ્વિપશ્ચકુકુવેદયુગાગ્નિરુદ્ધૈઃ ।

વેદાબ્ધિરામગુણવેદશતદ્વિકદ્વિ-

દન્તૈશ્ચ તત્સમતિથિર્ન શુજા જતારૈઃ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—અશ્વિની નક્ષત્રના ત્રણ તારા છે ૧, જરણીના ત્રણ તારા છે ૨, એ પ્રમાણે અનુ-
ક્રમે આંગ એટલે ૭ ૩, જૂત-પાંચ ૪, જગત્-ત્રણ ૫, ઇન્દુ-એક ૬, કૃત-ત્રણ ૭, ત્રણ ૮,
તર્ક-૭ ૯, ઇષુ-પાંચ ૧૦, અક્ષિ-બે ૧૧, બે ૧૨, પાંચ ૧૩, કુ-એક ૧૪, કુ-એક ૧૫,
વેદ-ચાર ૧૬, યુગ-ચાર ૧૭, અગ્નિ-ત્રણ ૧૮, રુદ્ર-અગ્યાર ૧૯, વેદ-ચાર ૨૦,
અબ્ધિ-ચાર ૨૧, રામ-ત્રણ ૨૨, ગુણ-ત્રણ ૨૩, વેદ-ચાર ૨૪, શત-સો ૨૫, બે ૨૬, બે
૨૭, તથા રેવતી (૨૮) ના દંત-બત્રીશ તારાઓ છે. આ પ્રમાણે અનુક્રમે ૨૮ નક્ષત્રોના
તારાની સંખ્યા જાણવી. અહીં તારાની સંખ્યા કહેવાનું પ્રયોજન એ છે જે આ તારાઓની
સંખ્યાની સમાન તિથિ અશુચ છે. એટલે કે અશ્વિની નક્ષત્રના ત્રણ તારા છે તેથી ત્રીજને
દિવસે અશ્વિની નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસે શુચ કાર્ય કરાતું નથી. એ રીતે જરણી વિગે-
રેમાં પણ તારાની સંખ્યા પ્રમાણેની તિથિ શુચ કાર્યમાં વર્જવાની કહી છે. શતજિષક્ નક્ષ-
ત્રના સો તારાઓ કહ્યા છે, તેમાં સોની સાથે પંદરે જાગ છેતાં વાકી દશ રહે છે, માટે દશ-
મને દિવસે શતજિષક્ નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસ શુચ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે. એ જ રીતે
રેવતીના બત્રીશ તારા હોવાથી પંદરે જાગ છેતાં બે વધે છે, માટે બિતીયા યુક્ત રેવતી
તજવા યોગ્ય છે. લક્ષ્ય કહે છે કે—“દગ્ધા તદ્દિનનક્ષત્રતારાતુલ્યા તિથિર્જવેત્” “તે દિવ-
સના નક્ષત્રના તારાને તુલ્ય-સમાન એવી તિથિ દગ્ધ તિથિ કહેવાય છે.” આ પ્રમાણે
સામાન્ય વચન કહીને તે જ લક્ષ્ય આ પ્રમાણે વિશેષ કહે છે કે—“તારાસમૈરહોઝિર્માસૈ-
રબ્દૈશ્ચ ધિષ્ણયફલપાકઃ” “તારાને તુલ્ય એવા દિવસ, માસ અને વર્ષે કરીને નક્ષત્રનું
ફલ પરિપક્વ થાય.” ૩૨.

નક્ષત્રોની જ ચર, ધ્રુવ વિગેરે બીજી સંજ્ઞા કહે છે.—

ચરમાહુશ્ચલં સ્વાતિરાદિત્યં શ્રવણત્રયમ્ ।

લઘુ ફિપ્રં ચ હસ્તોઽશ્વિન્યજિજિત્પુષ્ય એવ ચ ॥ ૩૩ ॥

મૃડુ મૈત્રં મૃગશ્ચિત્રાનુરાધા ચૈવ રેવતી ।

ધ્રુવં સ્થિરં ચ વૈરંચમુત્તરાત્રિતયાન્વિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

दारुणं तीक्ष्णमश्लेषा मूलमार्जा महेन्द्रजम् ।

क्रूरमुग्रं च जरणी तिस्रः पूर्वा मघान्विताः ॥ ३५ ॥

मिश्रं साधारणं च छे विशाखाकृतिकाजिधे ।

ईदृङ्नाम्नोचिते धिष्णये निर्मितं कर्म शर्मणे ॥ ३६ ॥

अर्थ—स्वाति, पुनर्वसु अने श्रवणादि त्रण एटले श्रवण, धनिष्ठा अने शतजिषक ए पांच नक्षत्रो चर तथा चक्ष कहेवाय ठे. हस्त, अश्विनी, अजिजित अने पुष्य ए चार नक्षत्रो लघु तथा क्षिप्र कहेवाय ठे. मृगशिर, चित्रा, अनुराधा अने रेवती ए चार नक्षत्रो मृदु तथा मैत्र कहेवाय ठे. रोहिणी, त्रण उत्तरा एटले उत्तराफाटगुनी, उत्तराषाढा अने उत्तराजात्रपद ए चार नक्षत्रो ध्रुव अने स्थिर कहेवाय ठे. अश्लेषा, मूल, मार्जा अने ज्येष्ठा ए चार दारुण तथा तीक्ष्ण कहेवाय ठे. जरणी, मघा, त्रण पूर्वा एटले पूर्वाफाटगुनी, पूर्वाषाढा अने पूर्वाजात्रपद ए पांच नक्षत्रो क्रूर तथा उग्र कहेवाय ठे. तथा विशाखा अने कृतिका ए बे नक्षत्रो मिश्र तथा साधारण कहेवाय ठे. अर्थात् आ बे नक्षत्रो स्थिर, चक्ष, तीक्ष्ण तथा मृदु विगेरे कांड पण कहेवातां नथी. आ चर विगेरे नामे करीने उचित एवा नक्षत्रमां करेलुं कार्य सुखने माटे आय ठे, एटले के जेवुं नक्षत्रनुं नाम होय तेवुं कार्य तेवां नक्षत्रोमां करवाथी कार्यनी सिद्धि आय ठे. ३३-३४-३५-३६.

आ चरादिक नक्षत्रोमां केवां कार्य करवा योग्य ठे ते ज कहे ठे.—

कुर्यात्प्रयाणं लघुजिश्चरैश्च मृदुध्रुवैः शान्तिकमाजिमुग्रैः ।

व्याधिप्रतीकारमुशान्ति तीक्ष्णैर्मिश्रैश्च मिश्रं विधिमामनन्ति ॥३७॥

अर्थ—लघु तथा चर नक्षत्रमां प्रयाण, करीयाणां, अलंकार, कळा, मैथुन, औषध, ज्ञान, विज्ञान, वाहन, उद्यान विगेरे संबंधी कार्य करवामां आवे ठे. मृदु तथा ध्रुव नक्षत्रमां शांति, बीज, घर, नगर, अजिषेक, बाग बगीचा, जूषण (अलंकार) वस्त्र, गीत, मंगल तथा मित्र विगेरे संबंधी कार्य तथा स्थिर कार्य करवामां आवे ठे. उग्र नक्षत्रमां खनाइ, वंचना (ठेतरबुं ते), विष, घात, बंधन, उल्लेदन, शस्त्र अने अग्नि विगेरे संबंधी कार्य करवामां आवे ठे. तीक्ष्ण नक्षत्रमां व्याधिनो प्रतीकार (दवा विगेरे उपाय), जूत, यज्ञ, मंत्र अने निधिनी साधना तथा जेदकर्म विगेरे संबंधी कार्य करवामां आवे ठे. तथा मिश्र नक्षत्रमां मिश्र कार्य एटले सुवर्ण, रूपुं, तांबुं, छोदुं विगेरे सर्व अग्निकर्म तथा वृषोत्सर्ग अने अग्निनो परिग्रह विगेरे कार्य करवामां आवे ठे. दिनशुद्धि ग्रंथमां कह्युं ठे के—“लघुचरे सुहारंजो उगारिस्के तवं चरे । ध्रुवे पुरपवेसाई मिस्से संधिक्कियं करे ॥१॥” “लघु अने चर नक्षत्रमां शुज कार्यनो आरंज करवो, उग्र नक्षत्रमां तप आचरवो,

ધ્રુવ નહ્નમાં પુરપ્રવેશાદિક કરવા, તથા મિશ્ર નહ્નમાં સંધિ વિગેરે કાર્યો કરવાં.” વઢી કહ્યું છે કે—“તીર્ણોગ્રજોક્તં વિદધીત મિશ્રે કૂરોદિતં દારુણજેષુ કુર્યાત્ । તીર્ણોગ્રમિ-
શ્રૈર્યદિહોદિતં તન્મૃદુધ્રુવૈઃ દ્વિપ્રચરૈર્ન કુર્યાત્ ॥ ૧ ॥” “તીર્ણ તથા ઉગ્ર નહ્નમાં કરવા
લાયક કાર્ય મિશ્રમાં પણ કરી શકાય છે, કૂર નહ્નમાં કરવા લાયક કાર્ય દારુણ નહ્ન-
માં કરી શકાય છે, પરંતુ તીર્ણ, ઉગ્ર અને મિશ્રમાં કરવા લાયક કાર્ય જે અહીં કહ્યાં
છે, તે કાર્ય મૃદુ, ધ્રુવ, દ્વિપ્ર અને ચર નહ્નમાં કરવા લાયક નથી.” વઢી કહ્યું છે કે—
“પ્રાયઃ શાન્તે કાર્યે ન યોજયેત્ કૃત્તિકાસ્ત્રિપૂર્વાશ્ચ । વારુણરૌદ્રે ચ તથા દ્વિદૈવતં યામ્ય-
મશ્લેષામ્ ॥ ૨ ॥” “પ્રાયે કરીને શાંત કાર્યમાં કૃત્તિકા તથા ત્રણ પૂર્વા ઇટલે પૂર્વાફાદગુની,
પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વાજાઘ્રપદ એ ચાર નહ્ન લેવા લાયક નથી. તથા વારુણ ઇટલે શત-
જિષ્ક, રૌદ્ર ઇટલે આર્જા, દ્વિદૈવત ઇટલે વિશાખા, યામ્ય ઇટલે જરણી અને અશ્લેષા
આટલાં નહ્નો પણ લેવા લાયક નથી.” આ ચરાદિક સંજ્ઞાઉં વારને આશ્રીને પણ પ્રશં-
તરમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—“ચરઃ ૧ સ્થિર ૨ સ્તથોગ્ર ૩ શ્ચ મિશ્રો ૪ લઘુ ૫ રથો
મૃદુઃ ૬ । તીર્ણશ્ચ ૭ કથિતા વારાઃ પ્રાચ્યૈઃ સૂર્યાદયઃ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥” “પૂર્વાચાર્યોં
રવિવારથી આરંજીને અનુક્રમે ચર, સ્થિર, ઉગ્ર, મિશ્ર, લઘુ, મૃદુ અને તીર્ણ એવી સંજ્ઞાઉં
કહેલી છે. અર્થાત્ રવિવાર ચર, સોમવાર સ્થિર, મંગલવાર ઉગ્ર વિગેરે.” આ વારની સંજ્ઞા
આપવાનું પ્રયોજન એ છે જે ચર નહ્નમાં કરવાનું કાર્ય ચર વારમાં આવે તો તે વિશેષ
સિદ્ધિકારક છે. એ રીતે એક જ સંજ્ઞાવાળા નહ્ન તથા વારમાં તે તે કરવા લાયક કાર્યો
વિશેષ ફલદાયક થાય છે. ૩૭.

હવે ષંઙ સંક્રાંતિને આશ્રી સત્યાવીશ નહ્નોની મુહૂર્ત સંખ્યા કહે છે.—

જેષુ ક્ષણાન્ પશ્વદશૈન્દ્રરૌદ્રવાયવ્યસાર્પાન્તતકવારુણેષુ ।

ત્રિગ્નાન્ વિશાખાદિતિજધ્રુવેષુ શેષેષુ તુ ત્રિંશતમામનન્તિ ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—ઐન્દ્ર (જ્યેષ્ઠા), રૌદ્ર (આર્જા), વાયવ્ય (સ્વાતિ), સાર્પ (અશ્લેષા), અંતક
(જરણી) તથા વારુણ (શતજિષ્ક) આ ૭ નહ્નો પંદર મુહૂર્ત ઇટલે અર્ધા દિવસના
જોગવાળાં છે અર્થાત્ પંદર મુહૂર્તીયાં કહેવાય છે. વિશાખા, અદિતિ (પુનર્વસુ), ધ્રુવ
ઇટલે રોહિણી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાફાદગુની અને ઉત્તરાજાઘ્રપદ આ ૭ નહ્નો પીસ્તા-
લીશ મુહૂર્ત ઇટલે દોઢ દિવસના જોગવાળાં છે ઇટલે પીસ્તાલીશ મુહૂર્તીયાં છે, બાકીનાં
ઇટલે અશ્વિની, કૃત્તિકા, મૃગશિર, પુષ્ય, મઘા, પૂર્વાફાદગુની, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા,
મૂલ, પૂર્વાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂર્વાજાઘ્રપદ અને રેવતી આ પંદર નહ્નો ત્રીશ મુહૂ-
ર્તીયાં છે ઇટલે એક દિવસના જોગવાળાં છે. આ પ્રમાણે પ્રાચીન જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં નહ્-
નોની ઝુકિરાશિ કહેલી છે, પરંતુ હાલમાં તો સર્વે નહ્નો એક એક દિવસના જ જોગવાળાં

हे. एटले दरेक नहत्र सामान्य रीते साठ घनी जोगवे ॥ एम श्रीमत् आवश्यक बृहदृ-
त्तिना टिप्पनकमां कहुं हे. आ मुहूर्त्तीयां नहत्रोनी संज्ञानो उपयोग नवा उदय पामेला
चंद्रदर्शनमां हे ते विषे रत्नमाळांमां कहुं हे के—“बृहत्सु धान्यं कुरुते समर्घ्यं जघन्य-
धिष्ण्येऽन्युदिते महार्घ्यम् । समेषु धिष्ण्येषु समं हिमांशुः शुक्लक्षितीयाऽन्युदयी विप्रलोक्यः
॥ १ ॥” “सुदि बीजने दिवसे उदय पामता चंद्रने जोवो. जो ते वखते बृहत् नहत्र एटले
पीस्तालीश मुहूर्त्तीयुं नहत्र होय तो धान्य सस्तुं थाय एम जाणवुं, जघन्य एटले पंदर
मुहूर्त्तीयुं नहत्र होय तो धान्य मोंधुं थरो एम जाणवुं, अने जो सम एटले त्रीश मुहू-
र्त्तीयुं नहत्र होय तो धान्यना जाव समान रहेसे एम जाणवुं. ए प्रमाणे दरेक मासना जाव
जाणवा. कयां कयां नहत्रो चंद्रनी आगल, पाठल अने साथे होय हे ? ते माटे आ
प्रमाणे कहुं हे के—“युज्यन्ते षड् द्वादश नव चेति निशाकरेण धिष्ण्यानि । प्राग्मध्य-
पश्चिमाधैः पौष्णैशाखंरुद्रादीनि ॥ १ ॥” “पौष्ण एटले रेवतीथी आरंजीने ठ नहत्रो
चंद्रनी आगल चालनारां हे तेथी तेठ पूर्वयोगी कहेवाय हे, तथा ऐश एटले आर्ज्याथी
आरंजीने वार नहत्रो मध्यजागयोगी कहेवाय हे अर्थात् ते नहत्रो चंद्रनी साथे रहे-
नारां हे, तथा आखंरुद्र एटले ज्येष्ठाथी आरंजीने नव नहत्रो चंद्रना पश्चिमाधै योग-
वाळां हे, एटले के ते नहत्रो चंद्रनी पाठल चालनारां हे.” आ पूर्वयोगी विगेरे नह-
त्रोनी संज्ञानुं फळ आ प्रमाणे हे.—“पूर्वार्धयोगिषूढस्त्रीणामतिवह्नजो जवेन्नर्ता । पश्चार्ध-
योगिषु स्त्रीप्रेम मिथो मध्ययोगिषु ॥ २ ॥” “पूर्वार्धयोगी नहत्रमां विवाह थया होय तो
स्त्रीने जर्ता उपर घणी प्रीति होय, पश्चार्धयोगीमां विवाह थया होय तो पुरुषने स्त्री
उपर घणो प्रेम होय, अने मध्ययोगीमां विवाह थया होय तो वन्नेने परस्पर समान
प्रीति रहे हे.” आ ज प्रमाणे सेवा, मित्राऽ विगेरेमां पण फळ जाणवुं. एटले के पूर्वयोगी
नहत्रमां सेवा (नोकरी विगेरे) तथा मित्राऽनो आरंज थयो होय तो जे मुख्य (शेठ
विगेरे) होय ते गौण (नोकर विगेरे) ने अत्यंत प्रेमवाळो रहे हे, पश्चार्धयोगीमां आ-
रंज थयो होय तो जे गौण होय ते मुख्यने घणी प्रीति जक्तिवाळो थाय हे, तथा मध्य-
योगीमां आरंज कयों होय तो परस्पर प्रीति रहे हे.

नहत्रोनी आकृति नीचे प्रमाणे होय हे.—

हयवदन १ जग २ कुर ३ शकट ४ मृगशिरो ५ मणि ६ गृहे ७ पु ८ चक्राणाम् ए ।
प्राकार १० शयन ११ पर्यंक १२ हस्त १३ मुक्ता १४ प्रवाखानाम् १५ ॥ १ ॥
तोरण १६ मणि १७ कुंरुल १८ सिंहविक्रम १९ स्वपन २० गजविद्यासानाम् २१ ।
शृंगाटक २२ त्रिविक्रम २३ मृदंग २४ वृत्त २५ द्वियमखानाम् २६ ॥ २ ॥
पर्यंक २७ मुरज २८ सहशानि ज्ञानि कथितानि चाश्विनादीनि ।

અશ્વિની નહ્ત્રયથી આરંજીને અનુક્રમે હયવદનાદિક આકારવાળાં નહ્ત્રો કહેલાં છે એટલે કે અશ્વિની નહ્ત્ર અશ્વના મુખના આકારવાળું છે ૧, જરણી જગ (યોનિ) ના આકારવાળું છે ૨, કૃત્તિકા કુર (અસ્ત્ર) ના આકારવાળું છે ૩. એ પ્રમાણે અનુક્રમે શકટ (ગારુડ) ૪, મૃગનું મસ્તક ૫, મણિ ૬, ઘર ૭, બાળ ૮, ચક્ર ૯, કિલ્લો ૧૦, શયન ૧૧, પર્યંક ૧૨, હાથ ૧૩, મોતી ૧૪, પરવાળા ૧૫, તોરણ ૧૬, મણિ ૧૭, કુંઠ ૧૮, સિંહનાં પગલાં ૧૯, સ્વપન (શય્યા) ૨૦, હસ્તિની ચાલ ૨૧, શૃંગાટક ૨૨, ત્રિવિક્રમ ૨૩, મૃદંગ ૨૪, વૃત્ત (ગોળ) ૨૫, વિયામલ ૨૬, પર્યંક ૨૭ અને મુરજ (વાજિત્ર વિશેષ) ૨૮. આવા આકારવાળાં કહેલાં છે.

દિશાઈનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.—ચિત્રા અને સ્વાતિ નહ્ત્રના ઉદયના મધ્ય જાગમાં પૂર્વ દિશા છે, તે બન્નેના અસ્તના મધ્યમાં પશ્ચિમ દિશા છે, ધ્રુવનો તારો જ્યાં હોય તે ઉત્તર દિશા છે અને તેની સન્મુખની દિશા દક્ષિણ છે.

જે જે નહ્ત્રો જે જે દિશામાં ચાલનારાં છે તે કહે છે.—

દક્ષિણમાર્ગેઽશ્લેષા ૧ બ્રાહ્મત્રય ૪ કરયુગે ૬ દ્વિપતિપદ્મ ૧૨ ।

ઉત્તરતઃ પુનરજિજિત્રય ૩ મશ્વિત્રય ૬ યૌનયુગલાનિ ૮ ॥ ૧ ॥

આજપાદદ્વયં ૧૦ સ્વાત્યા ૧૧ દિત્યે ૧૨ ચેતિ ત્રમન્તિ સ્વે ।

મધ્યમાર્ગે શતજિષ્ક ૧ પુષ્ય ૨ પૌષ્ણ ૩ મઘા ૪ ઇતિ ॥ ૨ ॥

અશ્લેષા, રોહિણી, મૃગશિર, આર્દ્રા, હસ્ત, ચિત્રા, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા આ બાર નહ્ત્રો દક્ષિણ માર્ગમાં ચાલે છે. અજિજિત્, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, અશ્વિની, જરણી, કૃત્તિકા, પૂર્વાફાલ્ગુની, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાજાઘ્રપદ, ઉત્તરાજાઘ્રપદ, સ્વાતિ, પુનર્વસુ આ બાર નહ્ત્રો ઉત્તર માર્ગમાં ચાલે છે. તથા શતજિષ્ક, પુષ્ય, રેવતી, મઘા એ ચાર નહ્ત્રો મધ્ય જાગે ચાલનારાં છે (આ સર્વ હકીકત વ્યવહાર પ્રકાશમાં છે).

ચંડથી કઙ્ક કઙ્ક દિશામાં નહ્ત્રો રહેલાં છે તે કહે છે.—

વે ફગુણિ ૨ જઢવયા ૪ સવણ ૫ ધણિષ્ઠા ૬ ચ રેવઙ્ક ૭ જરણી ૮ ।

અસિણિ ૯ સયજિસ ૧૦ સાઈ ૧૧ અજિજુ ૧૨ ત્તરજોણો ચંદે ॥ ૧ ॥

પુણવસુ ૧ રોહિણિ ૨ ચિત્તા ૩ મહ ૪ જિઠ ૫ ગુરાહ ૬ કત્તિશ્ચ ૭ વિસાહા ૮ ।

ચંદસ્સ ઉજ્જયજોગા અહ દરિણિ જોણો ચંદે ॥ ૨ ॥

પૂર્વાફાલ્ગુની, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાજાઘ્રપદ, ઉત્તરાજાઘ્રપદ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, રેવતી, જરણી, અશ્વિની, શતજિષ્ક, સ્વાતિ અને અજિજિત્ આ બાર નહ્ત્રો ચંડથી ઉત્તર તરફ રહે છે, એટલે આ નહ્ત્રોથી દક્ષિણ તરફ રહીને ચંડ ગતિ કરે છે. પુનર્વસુ, રોહિણી, ચિત્રા, મઘા, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, કૃત્તિકા અને વિશાખા એ આઠ નહ્ત્રો ચંડની બન્ને

एटखे उत्तर तथा दक्षिण बाजुए रहे ठे, एटखे के कोइ वखत दक्षिण तरफ अने कोइ वखत उत्तर तरफ रहे ठे. तथा बाकीनां एटखे पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा, हस्त, मूल, अश्लेषा, मृगशिर, आर्द्रा अने पुष्य ए आठ नक्षत्रो चंद्रथी दक्षिणमां रहे ठे.

तिथि तथा नक्षत्रनुं संपूर्ण बळ कइ वखते होय ठे ते कहे ठे.—

तिथिर्धिष्ण्यं च पूर्वार्द्धं बलवद्बुधं ततः ।

नक्षत्रं बलवद्भार्यो दिने बलवती तिथिः ॥ १ ॥ (व्यवहारसार)

दिवसना पूर्वार्ध जागमां तिथि तथा नक्षत्र संपूर्ण बळवान् होय ठे, अने त्यारपत्री दुर्बळ थाय ठे. रात्रिए केवल नक्षत्रनुं ज बळ होय ठे, अने दिवसे केवल तिथि ज बळवान् होय ठे.

॥ इति नक्षत्रघारम् ॥ ३ ॥

॥ अथ योगद्वारम् ॥ ४ ॥

रवि विगेरे वारने विषे तिथि तथा नक्षत्रने आश्रीने शुच तथा अशुच योग कहे ठे. तेमां प्रथम रविवारे शुच योग कहे ठे.—

जानौ जूत्यै करादित्यपौष्णब्राह्ममृगोत्तराः ।

पुष्यमूलाश्रिवासव्यश्रैकाष्टनवमी तिथिः ॥ ३९ ॥

अर्थ—रविवारे हस्त, पुनर्वसु, रेवती, रोहिणी, मृगशिर, उत्तराषाढागुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद, पुष्य, मूल, अश्विनी अने धनिष्ठा नक्षत्र होय तथा परुवो, आठम अने नोम तिथि होय तो ते शुच योगने माटे ठे. अहीं वार अने तिथि, तथा वार अने नक्षत्र एम बबेनो योग होय तो त्रिक शुच योग जाणवो, अने वार, नक्षत्र तथा तिथि ए त्रणे मळतां होय त्यारे त्रिक शुच योग जाणवो. ए प्रमाणे अशुच योगमां पण जाणवुं. ३९.

रविवारे अशुच योग कहे ठे.

न चार्के वारुणं याम्यं विशाखात्रितयं मघा ।

तिथिः षट्सप्तरुद्रा ११ के १२ मनु १४ संख्या तथेष्ट्यते ॥ ४० ॥

अर्थ—रविवारे वारुण (शतजिषक्), याम्य (जरणी), विशाखा, अनुराधा, ज्येष्ठा अने मघा नक्षत्र होय, तथा ऋष, सातम, अग्यारश, बारश अने चौदश, ए तिथिउ-मांनी कोइ पण तिथि होय तो ते इच्छाती नथी, अर्थात् ते दिवसे अशुच योग जाणवो. अहीं विशाखा त्रितय दख्युं ठे तेथी अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु अने काण योग थाय ठे. एटखे के रविवारे विशाखा नक्षत्र होय तो उत्पात योग, अनुराधा होय तो मृत्यु योग

અને જ્યેષ્ઠા હોય તો કાળ યોગ જાણવો. એ પ્રમાણે આગલ પણ કુયોગના શ્લોકમાં જ્યાં ત્રિક શબ્દ આવે ત્યાં પણ ઉત્પાત વિગેરે ત્રણ યોગ અનુક્રમે જાણવા. ૪૦.

સોમવારે શુક્ર યોગ કહે છે.—

સોમે સિદ્ધ્યૈ મૃગબ્રાહ્મમૈત્રાણ્યાર્યમણં કરઃ ।

શ્રુતિઃ શતજિષ્ક પુણ્યસ્તિથિસ્તુ દ્વિનવાજિધા ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—સોમવારે મૃગશિર, બ્રાહ્મ (રોહિણી), મૈત્ર (અનુરાધા), આર્યમણ (ઉત્તરા-ફાલ્ગુની), કર (હસ્ત), શ્રુતિ (શ્રવણ), શતજિષ્ક અને પુણ્ય નક્ષત્ર હોય તથા વીજ કે નોમ તિથિ હોય તો તે દિવસે શુક્ર યોગ જાણવો. ૪૧.

સોમવારે અશુક્ર યોગ કહે છે.—

ન ચન્દ્રે વાસવાષાઢાત્રયાર્દ્રાશ્ચિદ્વિદૈવતમ્ ।

સિદ્ધ્યૈ ચિત્રા ચ સતમ્યેકાદશ્યાદિત્રયં તથા ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—સોમવારે વાસવ (ધનિષ્ઠા), પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, અજિજિત્, આર્દ્રા, અશ્વિની અને વિદૈવત (વિશાખા) અને ચિત્રા નક્ષત્ર હોય, તથા સાતમ, અગ્યારશ, બારશ અને તેરશ તિથિ હોય તો તે દિવસે અશુક્ર યોગ જાણવો. અહીં ષાઢાત્રય એટલે પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા અને અજિજિત્ નક્ષત્ર હોય તો અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળ યોગ પણ જાણવા. ૪૨.

મંગલવારે શુક્ર યોગ કહે છે.—

જૌમેઽશ્વિપૌષ્ણાહિર્બુધ્નમૂલરાધાર્યમાગ્નિજમ્ ।

મૃગઃ પુણ્યસ્તથાશ્લેષા જયા ષષ્ઠી ચ સિદ્ધ્યૈ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—મંગલવારે અશ્વિની, પૌષ્ણ (રેવતી), આહિર્બુધ્ન (ઉત્તરાજાઘ્રપદ), મૂલ, રાધા (વિશાખા), અર્યમ (ઉત્તરાફાલ્ગુની), અગ્નિજ (કૃત્તિકા), મૃગશિર, પુણ્ય અને અશ્લેષા નક્ષત્ર હોય તથા જયા એટલે ત્રીજ, આઠમ અને તેરશ તથા ષષ્ઠ તિથિ હોય તો તે સિદ્ધિને માટે છે, એટલે તે દિવસે શુક્ર યોગ જાણવો. ૪૩.

મંગલવારે અશુક્ર યોગ કહે છે.—

ન જૌમે ચોત્તરાષાઢામધાર્દ્રાવાસવત્રયમ્ ।

પ્રતિપદશમી રુદ્રપ્રમિતા ચ મતા તિથિઃ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, મધા, આર્દ્રા, વાસવત્રય એટલે ધનિષ્ઠા, શતજિષ્ક અને પૂર્વાજાઘ્રપદ નક્ષત્ર હોય તથા પરુવો, દશમ અને અગ્યારશ તિથિ હોય તો તે દિવસે અશુક્ર

योग जाणवो. अहीं पण वासवत्रय एटले धनिष्ठा, शतजिषक् अने पूर्वाजात्रपद होय तो अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु अने काण योग पण जाणवा. ४४.

बुधवारे शुभ योग कहे ठे.—

बुधे मैत्रं श्रुतिज्येष्ठापुष्यहस्ताग्निजत्रयम् ।

पूर्वाषाढार्धमर्द्धे च तिथिर्जज्रा च जूतये ॥ ४५ ॥

अर्थ—बुधवारे मैत्र (अनुराधा), श्रवण, ज्येष्ठा, पुष्य, हस्त, अग्निज (कृत्तिका) विगेरे त्रण एटले कृत्तिका, रोहिणी अने मृगशिर, पूर्वाषाढा तथा अर्धम एटले उत्तरा-फाट्गुनी आमांनुं कोइ नक्षत्र होय तथा जज्रा एटले बीज, सातम अने बारश एमांनी कोइ तिथि होय तो ते दिवसे शुभ योग जाणवो. ४५.

बुधवारे अशुभ योग कहे ठे.—

न बुधे वासवाश्लेषारेवतीत्रयवारुणम् ।

चित्रामूलं तिथिश्चेष्ठा जयैकेन्द्रनवांकिता ॥ ४६ ॥

अर्थ—बुधवारे धनिष्ठा, अश्लेषा, रेवती, अश्विनी, जरणी, वारुण (शतजिषक्), चित्रा अने मूल नक्षत्र होय, तथा जया एटले बीज, आठम अने तेरश, तथा परवो, चौदश अने नोम एमांनी कोइ पण तिथि होय तो ते दिवसे अशुभ योग जाणवो. अहीं पण रेवती, अश्विनी अने जरणी होय तो अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु अने काण योग जाणवा. ४६.

गुरुवारे शुभ योग कहे ठे.—

गुरौ पुष्याश्विनादित्यपूर्वा ३ श्लेषाश्च वासवम् ।

पौष्णं स्वातित्रयं सिद्धयै पूर्णाश्चैकादशी तथा ॥ ४७ ॥

अर्थ—गुरुवारे पुष्य, अश्विनी, पुनर्वसु, पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद, अश्लेषा, वासव (धनिष्ठा), पौष्ण (रेवती), स्वातित्रय एटले स्वाति, विशाखा अने अनुराधा नक्षत्र होय तथा पूर्णा एटले पांचम, दशम अने पूनम तथा अग्यारश होय तो शुभ योग जाणवो. ४७.

गुरुवारे अशुभ योग कहे ठे.—

न गुरौ वारुणाग्नेयचतुष्कार्यमण्डयम् ।

ज्येष्ठा जूतयै तथा जज्रा तुर्या षष्ठ्यष्टमी तिथिः ॥ ४८ ॥

अर्थ—गुरुवारे वारुण (शतजिषक्), आग्नेयचतुष्क एटले कृत्तिका, रोहिणी, मृग-शिर अने आर्द्रा, अर्धमण्डय एटले उत्तराफाट्गुनी अने हस्त, तथा ज्येष्ठा आ नक्ष-

ત્રોમાંથી કોઈ એક હોય તથા જહા એટલે બીજ, સાતમ અને બારશ, તથા ચોથ, ઢઠ અને આઠમ આમાંની કોઈ તિથિ હોય તો તે દિવસે અશુભ યોગ જાણવો. અહીં પણ રોહિણી, મૃગશિર અને આર્દ્રા હોય તો અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળ યોગ જાણવા, અને કૃત્તિકા નહત્ર હોય તો યમઘંટ નામનો યોગ થાય છે. ૪૭.

શુક્રવારે શુભ યોગ કહે છે.—

શુક્રે પૌષ્ણાશ્વિનાષાઢા મૈત્રં માર્ગં શ્રુતિદ્વયમ્ ।

યૌનાદિત્યે કરો નન્દાત્રયોદશ્યૌ ચ સિદ્ધયે ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—શુક્રવારે પૌષ્ણ (રેવતી), અશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, મૈત્ર (અનુરાધા), માર્ગ (મૃગશિર), શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પૂર્વાફાલ્ગુની, પુનર્વસુ અને હસ્ત નહત્ર હોય તથા નન્દા એટલે પર્વો, ઢઠ અને અગ્યારશ, તથા તેરશ તિથિ હોય તો તે દિવસે શુભ યોગ થાય છે. ૪૮.

શુક્રવારે અશુભ યોગ કહે છે.—

ન શુક્રે જૂતયે બ્રાહ્મ પુષ્યં સાર્પં મઘાજિજિત્ ।

જ્યેષ્ઠા ચ દ્વિત્રિસતમ્યો રિક્તાશ્ચાસ્તિથયસ્તથા ॥ ૪૯ ॥

અર્થ—શુક્રવારે બ્રાહ્મ (રોહિણી), પુષ્ય, સાર્પ (અશ્લેષા), મઘા, અજિજિત્ અને જ્યેષ્ઠા નહત્ર હોય, તથા બીજ, ત્રીજ, સાતમ તથા રિક્તા એટલે ચોથ, નોમ અને ચૌદશ હોય તો તે દિવસે અશુભ યોગ જાણવો. અહીં પણ પુષ્ય, અશ્લેષા અને મઘા હોય તે દિવસે અનુક્રમે ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળ યોગ પણ થાય છે. ૪૯.

હવે શનિવારે શુભ યોગ કહે છે.—

શનૌ બ્રાહ્મશ્રુતિદ્વન્દ્વાશ્ચિમરુદ્ધુરુમિત્રજમ્ ।

મઘા શતજિષ્કુ સિદ્ધ્યૈ રિક્તાષ્ટમ્યૌ તિથી તથા ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—શનિવારે બ્રાહ્મ (રોહિણી), શ્રુતિદ્વન્દ્વ એટલે શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા, અશ્વિની, મરુત્ (સ્વાતિ), ગુરુજ (પુષ્ય), મિત્રજ (અનુરાધા), મઘા અને શતજિષ્કુ નહત્ર હોય તથા રિક્તા એટલે ચોથ, નોમ અને ચૌદશ તથા અષ્ટમી તિથિ હોય તો તે દિવસે શુભ યોગ થાય છે. ૫૦.

હવે ઠેવટ શનિવારે અશુભ યોગ કહે છે.—

ન શનૌ રેવતી સિદ્ધ્યૈ વૈશ્વમાર્યમણત્રયમ્ ।

પૂર્વા ૩ મૃગશ્ચ પૂર્ણાશ્ચા તિથિઃ ષષ્ઠી ચ સતમી ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—શનિવારે રેવતી, વૈશ્વ (ઉત્તરાષાઢા), આર્યમણત્રય એટલે ઉત્તરાફાલ્ગુની,

हस्त अने चित्रा, पूर्वाषाढगुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद अने मृगशिर नक्षत्र होय तथा पूर्णा एटले पांचम, दशम अने पूनम, तथा ऊठ अने सातम होय तो ते दिवसे अशुज योग आय ठे. अहीं पण उत्तराषाढगुनी, हस्त अने चित्रा होय तो उत्पात, मृत्यु अने काण योग पण अनुक्रमे आय ठे. ५२.

अहीं विशेष एटलो ठे के सुयोगना सात श्लोकोमां जे पहेलां पहेलां नक्षत्र आप्यां ठे ते नक्षत्र जो ते ज वारे होय तो अमृतसिद्धि योग आय ठे. ते विषे कहुं ठे के.—

“हस्त १ सौम्या २ श्विनी ३ मैत्र ४ पुष्य ५ पौष्ण ६ विरंचितैः ७ ।

जवत्यमृतसिद्ध्याख्यो योगः सूर्यादिवारगैः ॥ १ ॥”

“रवि आदि वारने विषे अनुक्रमे हस्त, सौम्य (मृगशिर), अश्विनी, मैत्र (अनुराधा), पुष्य, रेवती अने विरंचित (रोहिणी) होय तो ते दिवसे अमृतसिद्धि योग आय ठे. एटले के रविवारे हस्त नक्षत्र होय, सोमवारे मृगशिर होय, मंगळवारे अश्विनी, बुधवारे अनुराधा, गुरुवारे पुष्य, शुक्रवारे रेवती अने शनिवारे रोहिणी नक्षत्र होय तो ते दिवसे अमृतसिद्धि योग आय ठे.” आ योगने विषे कार्य करवाथी अवश्य ते कार्यनी सिद्धि आय ठे, एम रत्नमालाना ज्ञाप्यमां कहुं ठे.

श्री हर्षप्रकाशमां पण कहुं ठे के—

“जज्ञासंवर्त्तकाद्यैश्चेत्सर्वदुष्टेऽपि वासरे ।

योगोऽस्त्यमृतसिद्ध्याख्यः सर्वदोषहयस्तदा ॥ १ ॥”

“जज्ञा अने संवर्त्तक विगेरे अशुज योगोवने दूषण पाम्या ठतां पण ते दिवसे जो अमृतसिद्धि योग होय तो सर्व दूषणनो हय आय ठे.”

“शुक्रवारे जो रेवती नक्षत्र होय तो ते दिवसे शत्रु योग आय ठे, अने उत्तराजात्रपद होय तो अमृतसिद्धि योग आय ठे,” एम लोकश्री ग्रंथमां कहुं ठे.

कोइ आचार्य कहे ठे के—“शरतिथितः सप्ततिथिष्वेते सप्तापि मृत्युदाः क्रमशः” । “पांचमथी सात तिथि सुधी अनुक्रमे आ साते अमृतसिद्धि योगोवाळा वारो मृत्यु देनारा ठे. एटले के रविवारे अमृतसिद्धि योग होय, पण ते दिवसे पांचम होय, सोमवारे अमृतसिद्धि योग होय, पण ऊठ होय, मंगळवारे सातम, बुधवारे आठम, गुरुवारे नोम, शुक्रवारे दशम अने शनिवारे अमृतसिद्धि योग सहित अग्यारश होय तोपण ते मृत्युदाथी जाएवा.”

वळी कहुं ठे के—

“विशाखादिचतुष्केषु रविवारादिसप्तके ।

उत्पातमृत्युकाणाश्च सिद्धियोगाश्च कीर्तिताः ॥ १ ॥”

“વિશાખાદિક ચાર ચાર નક્ષત્રોવમે રવિવારાદિક સાત વારને વિષે ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને સિદ્ધિ યોગ કહ્યા છે. નીચેનું કોષ્ટક જુઠું.—

	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ.
ઉત્પાત	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાષાઢગુની
મૃત્યુ	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શતઞ્જિષ્ક	અશ્વિની	મૃગશિર	અશ્લેષા	હસ્ત
કાળ	જ્યેષ્ઠા	અઞ્જિજિત	પૂર્વાજ્ઞાઢપદ	જરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા
સિદ્ધિ	મૂલ	શ્રવણ	ઉત્તરાજ્ઞાઢપદ	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાષાઢગુની	સ્વાતિ

અહીં ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળને ઠેકાણે અનુક્રમે પ્રવાસ, મરણ અને વ્યાધિ એવાં નામ પણ પૂર્ણજડે કહેલાં છે.

યમઘંટ યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“મઘા ૧ વિશાખા ૨ ઈર્ષ ૩ મૂલ ૪ કૃત્તિકા ૫ રોહિણી ૬ કરૈઃ ૭ ।

રવ્યાદિવારસંયુક્તૈર્યમઘંટો નૃશોઽશુજઃ ॥ ૧ ॥

“રવિવારે મઘા, સોમવારે વિશાખા, મંગલવારે આર્દ્રા, બુધવારે મૂલ, ગુરુવારે કૃત્તિકા, શુક્રવારે રોહિણી અને શનિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસે યમઘંટ નામે યોગ થાય છે. તે ઘણો જ અશુભ ફલદાયક છે.” અહીં પાકશ્રી ગ્રંથકાર હસ્ત નક્ષત્રને ઠેકાણે પૂર્વાષાઢા તથા ઉત્તરાષાઢાને કહે છે.

વજ્રમુશલ યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“જર ૧ ચિત્તુ ૨ ત્તરસાઢા ૩ ધણિ ૪ ઉત્તરફગ્ગુ ૫ જિઠ ૬ રેવઙ્ગા ૭ ।

સૂરાઙ્ગમ્મરિક્કા ણ્ણહિં વજ્રમુસલ્લ પુણ્ણો ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે જરણી, સોમવારે ચિત્રા, મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, બુધવારે ધનિષ્ઠા, ગુરુવારે ઉત્તરાષાઢગુની, શુક્રવારે જ્યેષ્ઠા અને શનિવારે રેવતી નક્ષત્ર હોય તો વજ્રમુશલ નામે અશુભ યોગ થાય છે. આ રવિ વિગેરે ગ્રહોનાં જન્મનક્ષત્ર છે. અહીં જરણીને ઠેકાણે લોકશ્રી ગ્રંથમાં અશ્વિની કહેલ છે.

અરિ (શત્રુ) યોગ આ પ્રમાણે થાય છે.—

“જર ૧ પુસ્સુ ૨ ત્તરસાઢા ૩ અહ ૪ વિસાઢા ૫ ચ રેવઙ્ગ ૬ સઞ્જિસા ૭ ।

અકાઙ્ગઆણ્ણહિં અરિજોગા ગુરુવિણ્ણિદ્ધિ ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે જરણી, સોમવારે પુષ્ય, મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, બુધવારે આર્દ્રા, ગુરુવારે વિશાખા, શુક્રવારે રેવતી અને શનિવારે શતઞ્જિષ્ક નક્ષત્ર હોય તો તે અરિ યોગ કહેવાય છે, એમ ગુરુજને બતાવ્યું છે.” પ્રીતિના કાર્યમાં આ યોગ વર્જવામાં આવે છે.

अस्थिर (चर) योग आ प्रमाणे आय ठे.—

“मह १ मूळ २ चरसाढा ३ अह ४ विसाहा य ५ रोहिणी ६ सजिसा ७ ।

सुकाइआण कमसो जहाकमं अस्थिरो जोगो ॥ १ ॥”

“शुक्रवारे मघा, शनिवारे मूळ, रविवारे उत्तराषाढा, सोमवारे आर्द्रा, मंगळवारे विशाखा, बुधवारे रोहिणी अने गुरुवारे शतजिषक् होय तो ते अस्थिर (चर) योग कहेवाय ठे.” स्थिर कार्योमां आ योग वर्जवा योग्य ठे.

ऋकच (कर्क) योग आ प्रमाणे आय ठे.—

“अकाइसु कको बारसी उ पञ्चमेण जा ठी ।

ककय नामा जोगो

”

रविवारादिकमां बारशथी पश्चानुपूर्वींए ठठ सुधी आवतुं एटले ऋकच (कर्क) योग आय ठे. अर्थात् रविवारे बारश, सोमवारे अग्यारश, मंगळवारे दशम, बुधवारे नोम, गुरुवारे आठम, शुक्रवारे सातम अने शनिवारे ठठ होय तो ऋकच (कर्क) योग आय ठे.

बीजी रीते आ प्रमाणे पण ठे.—

“यत्र संख्या युतौ वारतिथ्योर्जातास्त्रयोदश ।

ज्ञेयः ऋकचयोगोऽयं हेयश्च शुभकर्मणि ॥ १ ॥”

“रविवारादिक वारनी अने तिथिनी संख्या जेगी करवाथी ज्यारे तेरनी संख्या आय त्यारे तेने ऋकच योग जाणवो. आ योग शुभ कार्यमां वर्ज्य ठे. जेमके रविवारनी एक संख्या तेमां बार नाखवाथी तेरनी संख्या आय ठे, माटे रविवारे बारश होय त्यारे ऋकच योग आय. ए प्रमाणे गणवाथी पण उपरनी गाथा प्रमाणे मळतुं आवे ठे.”

संवर्तक योग आ प्रमाणे.—

“पन्विष्य तिजु बुहेणं ठी जीवेण विजु सुकेण ।

सत्तमि सणिसूरेसुं एए संवट्टया जोगा ॥ १ ॥”

“बुधवारे परुवो अथवा त्रीज होय, गुरुवारे ठठ होय, शुक्रवारे बीज होय तथा शनि अने रवि सातम होय तो ते संवर्तक योग कहेवाय ठे.” हर्षप्रकाश विगेरे ग्रंथमां “बुधवारे मात्र परुवो ज होय अने सातमने दिवसे रविवार ज होय तो संवर्तक योग आय,” एम कहुं ठे. बाकी सर्व उपर प्रमाणे.

प्रथमथी आरंजीने अहीं सुधीना जे जे योगो कह्या तेना पांच वर्ग थइ शके ठे, ते आ प्रमाणे—विरुद्ध योग १, सामान्य योग २, सुयोग ३, सिद्धि योग ४ अने अमृत-सिद्धि योग. आ योगोमां कार्य करवाथी तेनुं फळ अनुक्रमे आ प्रमाणे जाणवुं.—

અત્યંત અસિદ્ધિ ૧, દૈવયોગે સિદ્ધિ ૨, વિલંબે સિદ્ધિ ૩, ઇન્ધિત સિદ્ધિ ૪ તથા ઇન્ધિતથી અધિક સિદ્ધિ ૫. આ પ્રમાણે ત્રિવિક્રમે કહ્યું છે.

ફરીથી ગ્રંથકાર બીજા યોગો કહે છે. તેમાં પ્રથમ કુમાર યોગ કહે છે.

યોગઃ કુમારનામા શુજઃ કુજઙ્ગેન્દુશુક્રવારેષુ ।

અશ્વાદ્યૈર્ધ્યન્તરિતૈર્નન્દાદશપદ્મીતિથિષુ ॥ ૫૩ ॥

અર્થ—મંગલ, બુધ, સોમ અને શુક્ર, એમાંના કોઈ વારે અશ્વિનીથી આરંજીને બે આંતરાવાળાં નક્ષત્ર એટલે અશ્વિની, રોહિણી, પુનર્વસુ, મઘા, હસ્ત, વિશાખા, મૂળ, શ્રવણ અને પૂર્વાષાઢપદ, એમાંનું કોઈ એક નક્ષત્ર હોય, તથા નંદા એટલે પરુવો, ઊષ અને અગ્યારશ, તથા પાંચમ અને દશમ, એમાંની કોઈ પણ તિથિ હોય તો કુમાર નામનો શુજ યોગ થાય છે. આ યોગ સ્થિર કાર્યમાં એટલે મૈત્રી, દીક્ષા, વ્રત, વિદ્યા અને શિષ્યપત્નિ ગ્રહણ કરવું વિગેરે કાર્યમાં તથા ગૃહપ્રવેશાદિકમાં વિશેષે કરીને શુજ છે; પરંતુ તે વખતે વિરુદ્ધ યોગ હોવો ન જોઈએ. અર્થાત્ મંગલવારે દશમ અને પૂર્વાષાઢપદ, સોમવારે અગ્યારશ અને વિશાખા, બુધવારે પરુવો અને મૂળ અથવા અશ્વિની તથા શુક્રવારે રોહિણી હોય તો તે દિવસે કુમાર યોગ પણ શુજકારક નથી, કારણ જે તે તે દિવસોમાં કર્ક, સંવર્તક, કાળ અને યમઘંટ યોગની ઉત્પત્તિ હોય છે. આ પ્રમાણે શ્રીહરિચંદ્રસૂરિકૃત લક્ષ્મણસિદ્ધિ પ્રકરણમાં કહેલું છે. ૫૩.

હવે રાજ યોગ કહે છે.—

રાજયોગો જરણ્યાદ્યૈર્ધ્યન્તરૈર્જૈઃ શુજાવહઃ ।

જઙ્ગાતૃતીયારાકાસુ કુજઙ્ગમૃગુજાનુષુ ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—મંગલ, બુધ, શુક્ર અને રવિ, આમાંના કોઈ વારે તથા જઙ્ગા એટલે બીજ, સાતમ અને વારશ તથા ત્રીજ અને પૂનમ, એમાંની કોઈ પણ તિથિએ જરણી વિગેરે બે આંતરાવાળાં નક્ષત્ર એટલે જરણી, મૃગશિર, પુષ્ય, પૂર્વાષાઢગુની, ચિત્રા, અનુરાધા, પૂર્વાષાઢા, ધનિષ્ઠા અને ઉત્તરારાઢપદ, એમાંનું કોઈ પણ નક્ષત્ર હોય તો શુજકારક રાજ યોગ થાય છે. આ યોગ માંગલિક કાર્યમાં, ધર્મકાર્યમાં, પૌષ્ટિકમાં, અલંકાર પહેરવામાં તથા ક્ષેત્રના આરંજાદિક કાર્યમાં વિશેષે કરીને શ્રેષ્ઠ છે. “આ યોગ તરુણ યોગ નામે પણ કહેવાય છે.” એમ પૂર્ણજેઠે કહ્યું છે. આ યોગ પણ વિરુદ્ધ યોગ ન હોય ત્યારે લેવો એમ સંજવે છે, તેથી રવિવારે સાતમ અથવા વારશ અને જરણી હોય, મંગલવારે ધનિષ્ઠા હોય, બુધવારે જરણી કે ધનિષ્ઠા હોય અને શુક્રવારે બીજ કે સાતમ તથા પુષ્ય હોય, તે દિવસે રાજ યોગ હોય તોપણ ઇષ્ટ (શુજકારક) નથી, કેમકે તે તે દિવસોમાં સંવર્તક, કર્ક, વજ્રમુશલ, ઉત્પાત તથા કાળ વિગેરે કુયોગની ઉત્પત્તિ થાય છે. ૫૪.

हवे स्थिर (स्थविर) योग कहे ठे.—

स्थिरयोगः शुनो रोगोन्नेदादौ शनिजीवयोः ।

त्रयोदश्यष्टरिक्तासु द्रव्यन्तरैः कृत्तिकादिभिः ॥ ५५ ॥

अर्थ—गुरुवारं अथवा शनिवारं तेरश, आठम के रिक्ता एटले चोथ, नोम अने चौदश होय, तथा कृत्तिकादिक द्रव्यन्तर नरुत्र एटले कृत्तिका, आर्जा, अश्लेषा, उत्तरा-फाट्गुनी, स्वाति, ज्येष्ठा, उत्तराषाढा, शततारका के रेवती होय तो ते रोगादिकना नाशमां शुक्रकारक एवो स्थिर योग आय ठे. आ योगनुं फल पाकश्री ग्रंथमां आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“अणसण खिल वाहि रिणं रिउ रण दिवं जलासए बंधो ।

कायवो थिरजोगे जस्स य करणं पुणो नत्थि ॥ १ ॥”

“जे कार्यनुं फरीथी करवापणुं नथी एवां कार्य जेवां के अनशन, क्षेत्रशुद्धि, व्याधि-हरण, ऋण (देणुं) देवुं, शत्रुनो वध, लमाइ, दिव्य करवुं, जळाशय बंधावबुं, ए विगेरे (मंत्रनेद, स्नेहनेद विगेरे) कार्यों स्थिर योगमां कराय ठे.” ५५.

हवे यमल तथा त्रिपुष्कर योग कहे ठे.—

यमलाख्यो द्विपादर्द्धे त्रिपादर्द्धे त्रिपुष्करः ।

जीवारशनिवारेषु योगो जडातिथौ स्मृतः ॥ ५६ ॥

अर्थ—गुरु, मंगल अने शनिवारं बीज, सातम के वारश होय अने जो द्विपाद नरुत्र एटले मृगशिर, चित्रा अने धनिष्ठा होय तो ते दिवसे यमल नामे योग कहेवाय ठे. तथा ते ज तिथि वारने विषे त्रिपाद नरुत्र एटले कृत्तिका, पुनर्वसु, उत्तराफाट्गुनी, विशाखा, उत्तराषाढा अने पूर्वाजात्रपद होय तो त्रिपुष्कर नामनो योग कहेवाय ठे. ५६.

हवे पंचक कहे ठे.—

पञ्चके वासवान्त्यार्धात्तृणकाष्ठगृहोद्यमान् ।

याम्यदिग्गमनं शय्यां मृतकार्यं च वर्जयेत् ॥ ५७ ॥

अर्थ—धनिष्ठाना पश्चार्धथी एटले वे पाया गया पत्नी रेवतीना अंत सुधी पंचक कहे-वाय ठे. तेमां तृण, काष्ठ, गृहारंज, दक्षिण दिशामां गमन, नवी शय्या (पलंग विगेरे) तथा प्रेत कार्य वर्ज्य कहेलां ठे. ते विषे व्यवहारसारमां कहुं ठे के—

“धनिष्ठा धननाशाय प्राणघ्नी शततारकां ।

पूर्वायां दंभ्येज्जा उत्तरा मरणं ध्रुवम् ॥ १ ॥

अग्निदाहश्च रेवत्यामित्येतत्पंचके फलम् ।”

ધનિષ્ઠામાં કાર્ય કરવાથી ધનનો નાશ થાય, શતતારકામાં કરવાથી પ્રાણનો નાશ થાય, પૂર્વાજાઘ્રપદમાં કરવાથી રાજદંડ થાય, ઉત્તરાજાઘ્રપદમાં કરવાથી નિશ્ચે મરણ થાય, અને રેવતીમાં કરવાથી અગ્નિદાહ થાય. એ પ્રમાણે પંચકનું ફલ જાણવું. ઉપર મૃતકાર્ય કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, પરંતુ કોઈ અકસ્માત્ પંચકમાં જ મરણ પામે તો તે મૃતકના હાથ પગ ઠેદીને બાંધવા એમ લક્ષે કહ્યું છે, પણ ગરુડ પુરાણમાં તેને દહન કરવાનો વિધિ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—દર્જનાં ચાર પૂતળાં કરીને શબની સાથે રાખવાં, પછી તે શબની સાથે જ પૂતળાં પણ બાળવાં. એમ ન કરે તો પુત્ર અથવા બીજા સગો-ત્રીનો નાશ થાય. ૧૭.

પંચક વિષે મતાંતર કહે છે.—

પશ્ચકં શ્રવણાદીનિ પશ્ચ ઋક્ષાણિ નિર્દિશેત્ ।

કેચિત્પુનર્ધનિષ્ઠાદિપશ્ચકં પશ્ચકં વિદુઃ ॥ ૫૬ ॥

અર્થ—શ્રવણથી આરંજીને પાંચ નક્ષત્ર સુધી પંચક કહેવું. તથા કોઈક આચાર્ય ધનિષ્ઠાથી આરંજીને પાંચ નક્ષત્રને પંચક કહે છે. (સર્વેના મતમાં રેવતીને અંતે પંચક સમાપ્ત થાય છે.) નારચંદ્ર પ્રથમાં શ્રવણ અને રેવતીમાં સર્વ દિશાએ ગમન કરવાની અનુમતિ આપીને દક્ષિણ દિશામાં પણ ગમન કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. તે આ પ્રમાણે.—

“સર્વદિગ્ગમને હસ્તઃ શ્રવણં રેવતીઘ્યમ્ ।

મૃગઃ પુણ્યશ્ચ સિદ્ધૈ સ્યુઃ કાલેષુ નિલ્લેષ્વપિ ॥ ૧ ॥”

“હસ્ત, શ્રવણ, રેવતીઘ્ય એટલે રેવતી અને અશ્વિની, મૃગશિર તથા પુણ્ય આટલાં નક્ષત્રો સર્વ કાલે સર્વ દિશામાં ગમન કરવાને લાયક છે અર્થાત્ સિદ્ધિ આપનારાં છે.” ૫૭.

યમલ, ત્રિપુલ્કર અને પંચક, એવાં નામો સાર્થક છે એટલે કે નામ પ્રમાણે ફલ-દાયક છે. તે કહે છે.—

હાનિવૃદ્ધ્યાદિકં સર્વં યોગે સ્યાદ્યમલે દ્વિશઃ ।

ત્રિશસ્ત્રિપુલ્કરાણ્યે તુ પશ્ચશઃ પશ્ચકેઽપિ ચ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—યમલ યોગમાં કરેલું હાનિ વૃદ્ધિવાલું સર્વ કાર્ય બમણું થાય છે, ત્રિપુલ્કર યોગમાં કરવાથી ત્રણ ગણું થાય છે અને પંચકમાં કરવાથી પાંચ ગણું થાય છે, તેથી આ યોગોમાં ઇષ્ટ કાર્ય જ કરવા લાયક છે, અનિષ્ટ કાર્ય કરવા લાયક નથી એ આનો અર્જિપ્રાય છે. ૫૮.

હવે ગંતાંત યોગ કહે છે.—

ગંતાન્તં ચ ત્યજેન્નેધા લગ્ન ૪-૬-૧૨ તિથ્યુ ૫-૧૦-૧૫-દુષુ ૬-૭-૧૨ ત્રિષુ ।

પ્રત્યેકં ત્રિત્રિજાગાંતરૈકદિઘટીમિતમ્ ॥ ૬૦ ॥

अर्थ—लघ्न गंमांत, तिथि गंमांत અને નહત્ર ગંમાंत એ ત્રણ પ્રકારનો ગંમાंत યોગ સર્વ શુભ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે. તે ત્રણે પ્રકારનો ગંમાंत પોતપોતાને ત્રીજે ત્રીજે જાગે અનુક્રમે અર્ધ ધરી, એક ધરી અને બે ધરીના પ્રમાણવાળો છે. એટલે કે લઘ્ન (રાશિ) બાર છે તેને ત્રીજે ત્રીજે જાગે ચોથું કર્ક, આઠમું વૃશ્ચિક અને બારમું લઘ્ન મીન આવે. તેમાં કર્કની ઢેઢી પંદર પઠ તથા સિંહ લઘ્નની પ્રથમની પંદર પઠ એ બન્ને મઠી ત્રીશ પઠ એટલે અર્ધ ધરી ગંમાंत યોગ થાય છે. એ રીતે વૃશ્ચિકની ઢેઢી પંદર અને ધનની પહેલી પંદર પઠ તથા મીનની ઢેઢી પંદર અને મેષની પહેલી પંદર પઠ ગંમાंत યોગ જાણવો. આ લઘ્ન ગંમાंत કહેવાય છે. તિથિ પંદર છે, તેનો ત્રીજો ત્રીજો જાગ ગણતાં પાંચમ, દશમ અને પૂનમ આવે છે. તેમાં પાંચમની ઢેઢી અર્ધ ધરી અને ઠઠની પહેલી અર્ધ ધરી મઠીને એક ધરીનો ગંમાंत યોગ જાણવો. એ રીતે દશમની ઢેઢી અર્ધ ધરી અને અગ્નિ-રાશી પહેલી અર્ધ ધરી તથા પૂનમની ઢેઢી અર્ધ ધરી અને પરવાની પહેલી અર્ધ ધરી ગંમાंत યોગ જાણવો. આ તિથિ ગંમાंत કહેવાય છે. નહત્ર સત્યાવીશ છે, તેનો ત્રીજો ત્રીજો જાગ ગણતાં નવમું અશ્વિણ, અઢારમું જ્યેષ્ઠા અને સત્યાવીશમું રેવતી છે, તેથી અશ્વિણની ઢેઢી એક ધરી અને મધાની પહેલી એક ધરીને ગંમાंत યોગ જાણવો. એ જ રીતે જ્યેષ્ઠાની ઢેઢી ધરી અને મૂળની પહેલી ધરી તથા રેવતીની ઢેઢી ધરી અને અશ્વિ-નીની પહેલી ધરી એમ બે ધરીનો ગંમાंत યોગ જાણવો. આ નહત્ર ગંમાंत યોગ કહે-વાય છે. જન્મ, ગર્જાધાન, યાત્રા, વિવાહ, વ્રત, ગૃહનો આરંભ તથા પ્રવેશ, અને દ્વાર વિગેરે સર્વ કાર્યમાં આ યોગ અશુભ કહેલો છે. ૬૦.

“આ ત્રણે ગંમાંતે ઉપર કહ્યાથી વમણા વમણા પ્રમાણવાળા છે” એમ શ્રીપતિ કહે છે. સારંગ કહે છે કે—“નહત્ર ગંમાંતે આઠ ધરીનો છે.” કેશવાર્ક કહે છે કે—“નહત્ર ગંમાં-તની જ રીતે વિષ્કંજાદિક સત્યાવીશ યોગને મધ્યે રહેલો ગંમાંત પાંચ પાંચ ધરીનો છે.”

ગંમાંત યોગનું પઠ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“નહત્રો માતરં હન્તિ તિથિજઃ પિતરં તથા ।

લઘ્નસ્થો બાલકં હન્તિ ગંમાન્તો બાલદૂષકઃ ॥ ૧ ॥”

“બાલકનો જન્મ નહત્ર ગંમાંતમાં થયો હોય તો તે માતાને હણે છે, તિથિ ગંમાંતમાં થયો હોય તો પિતાને હણે છે, અને લઘ્ન ગંમાંતમાં થયો હોય તો તે બાલકનો જ હણ-નાર થાય છે.”

“જાતો ન જીવતિ નરો માતુરપથ્યો જવેત્સવકુલહન્તા ।

યદિ જીવતિ ગંમાન્તે બહુગજતુરગો જવેન્મૂપઃ ॥ ૧ ॥”

“ગંમાંતમાં જન્મેલો મનુષ્ય જીવતો નથી અને માતાને અહિતકારક તથા પોતાના

કુલનો નાશ કરનાર થાય છે, પરંતુ જો કદાચ તે બાલક જીવે તો ઘણા હાથી ધોના-
બાલો રાજા થાય છે.”

“નઠં ન લગ્નઙ્ગ ઇત્ય અહિદષ્ઠો ન જીવેદ્ ।

જાઠં વિ મરેદ્ પાયં પત્થિઠં ન નિઅત્તેદ્ ॥ ૧ ॥”

“ગંભીરતાં યોગાયેલી વસ્તુ પાઠી આવતી નથી, સર્પદંશ થયો હોય તો તે મનુષ્ય
જીવે નહીં, જન્મેલું બાલક પણ પ્રાયે મરણ પામે છે, તથા તેમાં પ્રયાણ કર્યું હોય તો તે પણ
પ્રાયે પાઠો આવતો નથી.”

વિવાહ વૃંદાવનમાં સંધિ નામનો પણ દોષ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે.—

“નદ્વત્રયોગતિથિસંધિષુ નામિકૈકા તિથ્યષ્ટવિંશતિપલ્લૈઃ સહિતોજયત્ર” ।

“સર્વે નદ્વત્ર, યોગ અને તિથિની સંધિને વિષે વન્ને વાજુ અનુક્રમે એક ઘની ઉપર
પંદર, આઠ અને વીશ પલ સહિત એક એક ઘની સંધિદોષ કહેવાય છે એટલે કે નદ્વ-
ત્રોની સંધિમાં પહેલા નદ્વત્રના અંતની એક ઘની અને પંદર પલ તથા પઠીના નદ્વત્રની
આરંજની એક ઘની અને પંદર પલ મળી કુલ અઢી ઘનીનો સંધિદોષ કહેવાય છે. એ
રીતે બે યોગની સંધિમાં પૂર્વ યોગના અંતની એક ઘની અને આઠ પલ તથા પઠીના યોગની
પણ આરંજની એક ઘની અને આઠ પલ મળી બે ઘની અને સોઠ પલ સંધિદોષ કહેવાય
છે. એ રીતે બે તિથિની સંધિમાં પૂર્વ તિથિની અંતની એક ઘની અને વીશ પલ તથા
પઠીની તિથિની આરંજની એક ઘની અને વીશ પલ મળી બે ઘની અને ચાઠીશ પલનો
સંધિદોષ કહેવાય છે. આ સંધિદોષ માંગલિક કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે.”

સંધિદોષ વિષે વિક્રમનો મતાંતર આ પ્રમાણે છે.—

“નદ્વત્રરાશ્યો રવિસંક્રમે સ્યુ,—રવાક્ પરત્રાપિ રસેન્દુ ૧૬ નાઙ્યઃ ।

एका घनी षट्पलसंयुतेन्दो,— नाङ्यश्चतस्रः सपलाः कुजस्य ॥ ૧ ॥

बुधस्य तिस्रो मनवः ૧૪ पलानि, सार्धाश्चतस्रः पलसप्त जीवे ।

द्व्यशीतिनाङ्यः पलसप्त शौरेः, शुक्रस्य हेयाः सपलाश्चतस्रः ॥ ૨ ॥”

નદ્વત્ર અથવા રાશિને આશ્રીને સૂર્યનું સંક્રમણ હોય એટલે એક નદ્વત્રથી વીજા નદ્વ-
ત્રમાં અથવા એક રાશિથી વીજી રાશિમાં સૂર્યનું સંક્રમણ હોય તો પૂર્વ નદ્વત્ર અથવા
રાશિની અંતની સોઠ ઘની તથા પઠીના નદ્વત્ર અથવા રાશિની પ્રારંજની સોઠ ઘનીને
સંધિ નામનો દોષ કહે છે. એ રીતે ચંદ્રના સંક્રમણમાં એક એક ઘની અને ૭ ૭ પલ,
મંગલના સંક્રમણમાં ચાર ચાર ઘની અને એક એક પલ, બુધના સંક્રમણમાં ત્રણ ત્રણ ઘની
અને ચૌદ ચૌદ પલ, ગુરુના સંક્રમણમાં સાત ચાર ચાર ઘની અને સાત સાત પલ,
શનિના સંક્રમણમાં બ્યાશી બ્યાશી ઘની અને સાત સાત પલ અને શુક્રની સંક્રાંતિમાં

चार चार घन्टी अने एक एक पळ सुधी संधिदोष कहेवाय ठे. आ दोष पण सर्व शुभ कार्यमां वर्ज्य ठे.

हवे वज्रपात योग विषे कहे ठे.—

वज्रपातं त्यजेद्वित्रिपञ्चषट्सप्तमे तिथौ ।

मैत्रे १ ऽथ त्र्युत्तरे ३ पैत्र्ये ५ ब्राह्मे ६ मूलकरे ७ क्रमात् ॥६१॥

अर्थ—बीजने दिवसे मैत्र (अनुराधा) होय, बीजने दिवसे त्रण उत्तरा एटळे उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा के उत्तराज्ञाऋपद होय, पांचमने दिवसे पैत्र्य (मघा) होय, षष्ठीने दिवसे ब्राह्म (रोहिणी) होय, अने सातमने दिवसे मूल के हस्त होय तो वज्रपात नामनो योग थाय ठे. ते शुभ कार्यमां तजवा लायक ठे. ६१.

“वज्रपात योगमां कार्यं कर्तुं होय तो ७ मासमां कार्यकर्तानुं मरण थाय ठे” एम हर्ष-प्रकाशमां कह्युं ठे. वळी “तेरशने दिवसे चित्रा के स्वाति नक्षत्र होय तोपण वज्रपात योग थाय ठे” एम नारचंझनी टिप्पणीमां कह्युं ठे. वळी “सातम ने जरणी, नोम ने पुष्य तथा दशम ने अश्लेषा होय ते पण तजवा योग्य ठे” एम कह्युं ठे.

वळी नारचंझनी टिप्पणीमां काळमुखी नामनो योग आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“चउ रुत्तर पंच मघा कत्तिअ नवमीइ तइअ अणुराहा ।

अछमि रोहिणिसहिआ काळमुही जोगि मास ढगि मच्चू ॥ १ ॥”

“चोथने दिवसे त्रण उत्तरा होय, पांचम ने मघा होय, नोम ने कृत्तिका, बीज ने अनुराधा तथा आठम ने रोहिणी होय, तो ते काळमुखी नामनो योग कहेवाय ठे. आ योगमां कार्य करे तो ७ मासे कर्तानुं मरण थाय.”

दिनशुद्धि ग्रंथमां नक्षत्र मृत्युयोग आ प्रमाणे कहेल ठे.—

“मूलहसाइचित्ताअसेससयजिसयकत्तिरेवइआ ।

नंदाए जहाए जहवया फग्गुणी दो दो ॥ १ ॥

विजयाए मिगसवणापुस्सइसिणिजरणिजिठ रिताए ।

आसाढडुग विसाहा अणुराह पुणबसु महा य ॥ २ ॥

पुन्नाइ कर धणिठा रोहिणि इअमयगइवत्थनरक्ता ।

नंदिपइठापमुहे सुहकजे वज्जाए मइमं ॥ ३ ॥”

“नंदा तिथिए एटळे परवो, षष्ठ अने अग्यारशे मूल, आर्द्रा, स्वाति, चित्रा, अश्लेषा, शतजिषक्, कृत्तिका अने रेवती होय, जज्ञा एटळे बीज, सातम अने बारशे पूर्वाज्ञाऋपद, उत्तराज्ञाऋपद, पूर्वाफाट्गुनी अने उत्तराफाट्गुनी होय, विजया एटळे बीज, आठम अने तेरशे मृगशिर, श्रवण, पुष्य, अश्विनी, जरणी अने ज्येष्ठा होय,

रिक्ता एटले चोथ, नोम अने चौदशे पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा, विशाखा, अनुराधा, पुनर्वसु अने मघा होय, तथा पूर्णा एटले पांचम, दशम अने पूर्णिमाए इस्त, धनिष्ठा अने रोहिणी नहत्र होय तो ए मृतक अवस्था नहत्र कहेवाय ठे, माटे नंदि प्रतिष्ठा आदि शुच कार्यमां बुद्धिवान पुरुषोए तजवा योग्य ठे.”

तथा अबला नामे योग आ प्रमाणे थाय ठे.—

“कत्तियपजिई चउरो सणि बुहि ससि सूर वार जुत्तकमा ।

पंचमि बिइ एगारसि बारसि अबला सुहे कज्जे ॥ १ ॥”

“कृत्तिका आदि चार एटले कृत्तिका, रोहिणी, मृगशिर अने आर्द्रा नहत्र शनि, बुध, सोम अने रविवारे अनुक्रमे होय, तथा ते दिवसे अनुक्रमे पांचम, बीज, अग्यारश अने बारश होय तो अबला नामनो योग थाय ठे. आ योग सर्व कार्यमां अशुच ठे.”

पाकश्री ग्रंथमां ऋतुने आश्रीने शुच तथा अशुच योग आ प्रमाणे ठे.—

“कत्ति ज मगसिरे वि अ पंचमि गुरुवार पुणवसू चव ।

सुहया ज हुंति सरए अदा दसमी कुजे असुहा ॥ १ ॥”

“कार्तिक अने मार्गशीर्ष मासमां पांचम, गुरुवार अने पुनर्वसु ए त्रणे एक दिवसे होय तो ते दिवसे शुच योग कहेवाय ठे. तथा शरद ऋतुमां (कार्तिक तथा मार्गशीर्ष मासमां) आर्द्रा, दशम अने मंगलवार ए त्रणे एक ज दिवसे होय तो ते अशुच योग जाणवो. १.”

“पोसे माहे ठछी जिगुत्तराफगु अ कज्जकरा ।

असुह इगारसि गुरुणा फगुणि पुवा य हेमंते ॥ २ ॥”

“पोष तथा माघ मासमां ठछ, शुक्रवार अने उत्तराषाढगुनी एक ज दिवसे होय तो ते दिवसे कार्यनी सिद्धि थाय ठे अर्थात् शुच ठे. तथा हेमंत ऋतुमां (पोष अने माघमां) अग्यारश, गुरुवार अने पूर्वाषाढगुनी एक ज दिवसे होय तो ते अशुच ठे. २.”

“फगुण चित्ते मासे तेरसि सफला विसाह बुहवारो ।

बारसि सुके साइ वसंतकाळे वि वज्जिजा ॥ ३ ॥”

“फाटगुन तथा चैत्र मासमां तेरश, विशाखा अने बुधवार एक ज दिवसे होय तो ते सफल (शुच) ठे. तथा वसंतकाळे (फागुण अने चैत्रमां) बारश, शुक्र अने स्वाति एक ज दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे. ३”

“वइसाह जिछ सूरु पन्विय मूखो अ उत्तराफगू ।

सुह गिम्ह असुह तेरसि सणिवारे सवणनरकत्तं ॥ ४ ॥”

१ अही मासनी गणतरी पूनमीया महीना प्रमाणे करवी. एटले के कार्तिक मास गुजराती प्रमाणे लेवो होय तो आश्विन वद तथा कार्तिक शुद जाणवो.

“वैशाख तथा ज्येष्ठ मासमां रविवार, पर्वो अने मूल के उत्तराषाढगुनी एक ज दिवसे होय तो ते शुभ ठे. तथा ग्रीष्म ऋतुमां (वैशाख तथा ज्येष्ठमां) तेरश, शनिवार अने श्रवण नक्षत्र एक ज दिवसे होय तो ते अशुभ ठे. ४.”

“आषाढ सावण बिआ उत्तरजहवय चंददिण सुह ज ।

पाउसि असुहो ज बुहो चउदसि पुढा य जहवया ॥ ५ ॥”

“आषाढ तथा श्रावण मासमां बीज, उत्तराजान्नपद अने सोमवार एक ज दिवसे होय तो ते शुभ ठे. तथा प्रावृद्ध ऋतुमां (आषाढ तथा श्रावणमां) बुधवार, चौदश अने पूर्वाजान्नपद एक ज दिवसे होय तो ते अशुभ जाणवो. ५.”

“जह व आसो मासे सत्तमि सणिवार रोहिणी सफला ।

वासारते असुहा रवि कत्तिअ पुन्नमासी अ ॥ ६ ॥”

“जादरवा तथा आशो मासमां सातम, शनिवार अने रोहिणी एक ज दिवसे होय तो ते सफल (शुभ) ठे. तथा वर्षा ऋतुमां रविवार, कृत्तिका अने पूर्णिमा एक ज दिवसे होय तो ते अशुभ ठे. ६.”

आ ठए गाथामां ऋतु अने मासना नाममां विपर्यय ठे, कारण के नाममाळा विगेरे ग्रंथोमां आश्विन अने कार्तिक विगेरे बबे मासनी शरद् विगेरे ऋतु कही ठे अने अहीं तो कार्तिक अने मार्गशीर्ष विगेरे बबे मासनी ऋतुओ कही ठे. तथा आ गाथाओमां शिशिर ऋतु बिजकुल लीधी ज नथी अने वर्षा ऋतु तथा प्रावृद्ध ऋतु एक ज ठतां बे जूदी जूदी छद्ने ठ ऋतुनां नाम पूरां कर्या ठे. आ सर्व विपर्यास ते ग्रंथकर्ताए ज करेलो ठे, माटे तेमनो एवो ज मत हशे एम जणाय ठे.

हवे मूल ग्रंथकार रवि योग कहे ठे.—

योगो रवेर्जातुत ४ तर्क ६ नन्द ९, दिग् १० विश्व १३ विंशो २० दुषु सर्वसिद्ध्यै ।

आद्ये १ न्द्रिया ५ श्वश्रिप ७ रुद्र ११ सारी १५, राजो १६ दुषु प्राणहरस्तु हेयः ६२

अर्थ—सूर्यनुं जे नक्षत्र चालतुं होय ते नक्षत्रथी गणतां ते दिवसनं नक्षत्र जो चोथुं होय तो चोथो रवि योग जाणवो. ठुं होय तो ठो रवि योग, नवमुं होय तो नवमो, दशमुं होय तो दशमो, तेरमुं होय तो तेरमो अने बीशमुं होय तो बीशमो रवि योग जाणवो. आटला रवि योग सर्व सिद्धिकारक ठे, एटले के आ योगने दिवसे करेलुं कार्य सिद्ध आय ठे; परंतु सूर्यना नक्षत्रथी ते दिवसनं नक्षत्र पहेलुं, पांचमुं, सातमुं, आठमुं, अग्यारमुं, पंदरमुं के सोळमुं होय तो ते योग प्राणने हरण करनारो ठे तेथी ते सर्व कार्यमां तजवा योग्य ठे. ६२.

આ રવિ યોગ વિષે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે.—

“एआण फलं कमसो विजलं मुखं ४ जयं च सत्तूणं ६ ।

લાજ ૯ ચ કજ્ઞસિદ્ધી ૧૦ પુત્તુપ્પત્તી ૧૨ અ રજ્ઞ ૨૦ ચ ॥ ૧ ॥”

“આ રવિ યોગનું ફલ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—ચોથા રવિ યોગે કાર્ય કરવાથી ઘણું સુખ થાય છે, ઠપ્પે હોય તો શત્રુને જીતાય છે, નવમે લાજ થાય છે, દશમે કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, તેરમે પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે અને વીશમે રાજ્ય મળે છે.”

શુદ્ધ લગ્નનું જેવું બલ હોય છે, તેવું બલ આ રવિ યોગનું હોય છે. એમ યતિવદ્ધજમાં કહ્યું છે. વળી કહ્યું છે કે—

“इक्षस्स जए पंचाण्णस्स जज्ઞંતિ गयधरुसहस्सा ।

તહ રવિજોગ પણ્ણ ગયણ્ણમ્મિ ગહા ન દીસંતિ ॥ ૧ ॥”

“एक सिंहना जयथी सहस्र हाथीजनो समूह नासी जाय ते, तेम रवि योगथी नाश पामेलां ग्रहो आकाशमां देखाता नथी अर्थात् जो रवि योग सारो बलवान् होय तो बीजा कुयोगो नासी जाय ते.”

“रविजोग राजजोगे कुमारजोगे असुद्ध दिअहे वि ।

जं सुहकज्ઞ કીરઃ તં સર્વં બહુફલં હોઃ ॥ ૧ ॥”

“अशुज दिवसे पण जो रवि योग, राज योग के कुमार योग होय अने ते दिवसे जे शुज कार्य कर्तुं होय ते सर्व कार्य बहु फलदायक थाय ते.”

આ રવિ યોગમાં અજિજિત નહત્ર ગણેલું નથી, કારણ કે ગ્રંથાંતરોમાં સત્યાવીશ રવિ યોગોનું જ ફલ કહેલું છે. આ યોગમાં વીજો, ત્રીજો, વારમો, સત્તરમો, ઠવીશમો અને સત્યાવીશમો, આટલા રવિ યોગ વિષે કાંઈ કહ્યું નથી તથા તેનો નિષેધ પણ કયોં નથી, તેથી તેટલા યોગો મધ્યમ જાણવા. વાકીના રવિ યોગોનું શુદ્ધાશુદ્ધપણું અહીં પણ કેટલાકનું સાક્ષાત્ કહ્યું છે, અને કેટલાકનું ફલ ઉપગ્રહપણાઈ કરીને હમણાં જ કહેશે.

હવે સત્યાવીશ રવિ યોગોની મધ્યે જેમની ઉપગ્રહ સંજ્ઞા છે, તે કહે છે.—

नोपग्रहास्तु जूत्यै जूता ५ डि ७ फणी ८ न्द्र १४ तिथि १५ धृति १८ युगले १९ ।
रविजातथैकविंशादिषु पञ्चसु २१-२२-२३-२४-२५ चरति जेखिन्दौ ॥ ६३ ॥

અર્થ—સૂર્યના નહત્રથી ચંદ્રનું (તે દિવસનું) નહત્ર પાંચમું, સાતમું, આઠમું, ચૌદમું, પંદરમું, અઠારમું, ઓગણીશમું, એકવીશમું, બાવીશમું, ત્રેવીશમું, ચોવીશમું કે પચીશમું હોય તો તે નહત્ર ઉપગ્રહ કહેવાય છે. આ બાર ઉપગ્રહો આવાદીને માટે નથી અર્થાત્ અશુદ્ધ છે.

आ बार उपग्रहोमांना आठनी संज्ञा तथा तेमनुं विवाहादिक कार्यमां जे फळ आय ठे ते नारचंजमां आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“विद्युन्मुख १ शूला २ शनि केतु ४ वृका ५ वज्र ६ कंप ७ निर्घाताः ।

८ ९ ज ८ ८ १४ द १८ ध १९ ए २२ ब २३ ज २४ संख्ये रविपुरत उपग्रहा धिष्ये ॥ १ ॥

फलमंगज १ पतिमरणे २ दशमदिनान्तस्तथाऽशनि निपातः ३ ।

सानुजपति ४ धननाशौ ५ दौःशील्यं ६ स्थान ७ कुलघातौ ॥ २ ॥”

“पांचमा उपग्रहनुं नाम विद्युन्मुख ठे, आठमानुं शूल नाम ठे, चौदमानुं अशनि, अठारमानुं केतु, ओगणीशमानुं वृका, बावीशमानुं वज्र, त्रेवीशमानुं कंप अने चोवीशमा उपग्रहनुं नाम निर्घात ठे (१). विद्युन्मुखमां विवाहादिक कार्य करवाथी पुत्रनुं मरण आय, शूलमां करवाथी पतिनुं मरण आय, अशनिमां करवाथी दश दिवसनी अंदर वज्रपात आय, केतुमां करवाथी नाना जाइ सहित पतिनो नाश आय, वृकामां करवाथी धननो नाश आय, वज्रमां करवाथी दुःशीलपणुं आय, कंपमां करवाथी स्थाननो नाश आय अने निर्घातमां करवाथी कुळनो घात (नाश) आय.”

बाकीना चार उपग्रहो सामान्य रीते अनिष्ट फळने आपनारा ठे. एकाशी पद नामना वेधचक्रादिकमां पण आ रीते ज उपग्रहोनुं फळ जाणवुं.

हवे प्रसंगोपात्त आरुल नामनो योग कहे ठे. तेमां अजिजित् नहत्र गणवानुं ठे. एटले के अठ्यावीश नक्षत्रोनी गणतरिण जाणवो.—

“वि २ हया ७ क्लृ ९ नृ १४ जूषै १६ क २१ अ २३ द्युग्विंशति २८ प्रमे ।

सूर्यजाच्चन्द्रजे स्यादारुलस्त्याज्यः सदा बुधैः ॥ १ ॥”

“सूर्यना नक्षत्रथी चंजनुं नक्षत्र जो बीजे, सातमे, नवमे, चौदमे, सोळमे, एकवीशमे, त्रेवीशमे के अठ्यावीशमे होय तो ते आरुल योग कहेवाय ठे. आ योग शुज कार्यमां माह्या माणसे त्याग करवा लायक ठे. “रुलो यात्रासु रोधकृत्” आवुं चोथुं पाद प्रत्यंतरमां ठे. तेनो अर्थ ए ठे के—“आ आरुल योग यात्राने विषे रोध करनार ठे.”

आरुल योग जाणवानो सहेलो उपाय नरपतिजयचर्यामां आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“सूर्यजाप्नुण्येन्दोर्जं सप्तजिर्जगमाहर ।

शून्यं दौ वा न शेषौ चेदारुलो नास्ति निश्चितम् ॥ १ ॥”

“सूर्यना नक्षत्रथी चंजनुं नक्षत्र गणवुं. पढी तेने साते जाग खेवो. तेमां जो शून्य अथवा बे शेष न रहे तो आरुल योग नथी एम निश्चे जाणवुं अर्थात् जो शून्य के बे शेष रहे तो अवश्य आरुल योग होय ठे.”

(आ आरुख योग प्राये उत्तर दिशामां विशेष उपयोगी हे.) आ उपरथी ए सिद्ध
अयुं के नवमो रवियोग (शुक्र हे तोपण) यात्रादिकमां सारो नथी.

हवे दररोज अनारा आनंदादिक उपयोगो कहे हे.—

उपयोगास्त्वश्वि १ मृगा २ श्लेषा ३ कर ४ मैत्र ५ वैश्व ६ वारुणतः ७ ।

रव्यादिषु तद्दिनजप्रमिताः क्रमतोऽजिधानफलाः ॥ ६४ ॥

अर्थ—रविवारे अश्विनी नक्षत्रथी गणतां ते दिवसे (रविवारे) जेटळामुं नक्षत्र होय
तेटळामो उपयोग ते दिवसे हे एम जाणवुं. सोमवारे मृगशिरथी गणवुं, मंगळवारे
अश्लेषाथी, बुधवारे हस्तथी, गुरुवारे अनुराधाथी, शुक्रवारे उत्तराषाढाथी अने शनि-
वारे शतजिषकथी गणवुं. ते रीते गणतां ते दिवसनुं जेटळामुं नक्षत्र होय तेटळामो
उपयोग ते दिवसे जाणवो. अहीं अजिजित् नक्षत्र गणवानुं हे. ते उपयोगोनां नाम
प्रमाणे तेमनुं फळ जाणवुं.

ते उपयोगोनां नामो आ प्रमाणे हे.

आनन्दः १ कालदंरुश्च २ प्राजापत्यः ३ सुरोत्तमः ४ ।

सौम्यो ५ ध्वांक्षो ६ ध्वजश्चैव ७ श्रीवत्सो ८ वज्र ए मुद्गरौ १० ॥ ६५ ॥

उत्रं ११ मित्रं १२ मनोज्ञश्च १३ कंपो १४ लुंपक १५ एव च ।

प्रवासो १६ मरणं १७ व्याधिः १८ सिद्धिः १९ शूला २० मृतौश्च तथा ॥ ६६ ॥

मुसलो २१ गज २२ मातंगौ २३ राक्षसोऽथ २४ चरः २५ स्थिरः २६ ।

वर्धमानश्चेति २७ नाम्ना स्युरष्टाविंशतिः क्रमात् ॥ ६७ ॥

अर्थ—आनंद, कालदंरु, प्राजापत्य, सुरोत्तम, सौम्य, ध्वांक्ष, ध्वज, श्रीवत्स, वज्र,
मुद्गर, उत्र, मित्र, मनोज्ञ, कंप, लुंपक, प्रवास, मरण, व्याधि, सिद्धि, शूल, अमृत,
मुसळ, गज, मातंग, राक्षस, चर, स्थिर तथा वर्धमान, आ अठ्ठावीश उपयोगोनां अनु-
क्रमे नाम जाणवां.

आनंदादिक योगनुं कोष्टक.

योगनाम	रवि	सोम	मंगळ	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
१ आनंद	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा
२ कालदंरु	ज्येष्ठा	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाषाढा
३ प्राजापत्य	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाषाढा	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराषाढा
४ सुरोत्तम	रोहिणी	पुष्य	उत्तराषाढा	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती

योगनाम	रवि	सोम	मंगळ	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
१ सौम्य	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी
६ ध्वाङ्ग	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी
७ ध्वज	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका
८ श्रीवत्स	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी
९ वज्र	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषा०	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष
१० मुद्गर	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा
११ उत्र	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु
१२ मित्र	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य
१३ मनोह	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा
१४ कंप	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा
१५ छुपक	स्वाति	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०
१६ प्रवास	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०
१७ मरण	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त
१८ व्याधि	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा
१९ सिद्धि	मूळ	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति
२० शूल	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा
२१ अमृत	उत्तराषाढा	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा
२२ मुसळ	अजिजित्	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा०	चित्रा	ज्येष्ठा
२३ गज	श्रवण	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ
२४ मातंग	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा
२५ राहस	शतजिषा	अश्विनी	मृगशीर्ष	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषा०
२६ चर	पूर्वाजा०	जरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अजिजित्
२७ स्थिर	उत्तराजा०	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूळ	श्रवण
२८ वर्धमान	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा

आ योगोनुं फळ तेमनां नामवर्णे ज जणाय तेनुं ठे तेथी जूडुं कहेता नथी. केटलाक आचार्य प्राजापत्य, सुरोत्तम, मनोह, कंप, छुपक, प्रवास, मरण, व्याधि, शूल अने अने गज, ए दश योगने स्थाने अनुक्रमे धूस्र, प्रजापति, मानस, पद्म, लंबक, उत्पात, मृत्यु, काण, शुच अने गद, एवां नामो पण कहे ठे. आ उपयोगो विष्कंजादिक दर-रोजना योगोनी साथे ज सर्वदा रहेदा होवाथी सार्थक नामवाळा ठे.

हवे कुयोगोने विषे अपवाद कहे ठे.—

यत्प्रातिकूल्यं वाराणां तिथिनक्षत्रसंज्ञवम् ।

हूणवंगखसेष्वेव तत्त्यजेदिति केचन ॥ ६८ ॥

અર્થ—સંવર્તક અને કર્ક વિગેરે તિથિથી ઉત્પન્ન થયેલ તથા ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાળ અને ઉપયોગાદિકને વિષે નક્કરથી ઉત્પન્ન થયેલ વારોનું પ્રતિકૂળપણું હૂણ દેશ, વંગ દેશ અને સસ દેશમાં જ ત્યાગ્ય છે એમ કેટલાક કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે સ્વાસ જરૂરીઆત કાર્ય ન હોય તો વીજા દેશોમાં પણ આ યોગો વર્જવા યોગ્ય છે.

હવે શુજ અને અશુજ યોગના સંકરમાં શુજ યોગનું પ્રવલ્લપણું કહે છે.—

સિદ્ધિયોગઃ કુયોગશ્ચ જાયેતાં યુગપદ્યદિ ।

કુયોગં તત્ર નિર્જિત્ય સિદ્ધિયોગો વિજુંજતે ॥ ૬૯ ॥

અર્થ—જો કદાચ એકી વખતે સિદ્ધિ યોગ અને કુયોગ જેઠા થયા હોય, તો તેમાં કુયોગને જીતીને સિદ્ધિ યોગ હાસ પામે છે (પ્રવલ્લ થાય છે). અહીં સિદ્ધિ યોગ શબ્દનો યૌગિક અર્થ હોવાથી સર્વે શુજ યોગો જાણવા.

હવે દિવસના (દરરોજના) વિષ્કંજાદિક યોગો કહે છે.—

વિષ્કંજઃ ૧ પ્રીતિ ૨ રાયુષ્માન્ ૩ સૌજાગ્યઃ ૪ શોજન ૫ સ્તથા ।

અતિગંઃ ૬ સુકર્મા ૭ ચ ધૃતિઃ ૮ શૂલ્લં ૯ તથૈવ ચ ॥ ૭૦ ॥

ગંઠો ૧૦ વૃદ્ધિ ૧૧ ધ્રુવ ૧૨ શ્રૈવ વ્યાઘાતો ૧૩ હર્ષણ ૧૪ સ્તથા ।

વજ્રં ૧૫ સિદ્ધિ ૧૬ વ્યતીપાતો ૧૭ વરીયાન્ ૧૮ પરિઘઃ ૧૯ શિવઃ ૨૦ ॥ ૭૧ ॥

સિદ્ધઃ ૨૧ સાધ્ય ૨૨ શુજઃ ૨૩ શુક્લો ૨૪ બ્રહ્મા ૨૫ ચૈન્દ્રો ૨૬ ઇન્દ્રો ૨૭ વૈધૃતઃ ૨૮ ।

ઇતિ સાન્વયનામાનો યોગાઃ સ્યુઃ સસવિંશતિઃ ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—વિષ્કંજ ૧, પ્રીતિ ૨, આયુષ્માન્ ૩, સૌજાગ્ય ૪, શોજન ૫, અતિગંઠ ૬, સુકર્મા ૭, ધૃતિ ૮, શૂલ્લ ૯, ગંઠો ૧૦, વૃદ્ધિ ૧૧, ધ્રુવ ૧૨, વ્યાઘાત ૧૩, હર્ષણ ૧૪, વજ્ર ૧૫, સિદ્ધિ ૧૬, વ્યતીપાત ૧૭, વરીયાન્ ૧૮, પરિઘ ૧૯, શિવ ૨૦, સિદ્ધ ૨૧, સાધ્ય ૨૨, શુજ ૨૩, શુક્લ ૨૪, બ્રહ્મા ૨૫, ઇન્દ્ર ૨૬ અને વૈધૃત ૨૭. આ સત્યાવીશ યોગો અન્વર્થ સંજ્ઞાવાળા પટલે પોતપોતાનાં નામ પ્રમાણે ફલ આપનારા છે.

આ યોગોનાં ફલ માટે નારચંડની ટિપ્પણીમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“વિષ્કંજ ૧ શૂલ્લ ૨ ગંઠો ૩ અગ્નિ ૪ વજ્ર ૫ તદ્દય વાગ્ધા ૬ ।

વૃદ્ધિ ૭ સૂરાશ્વકમા અશ્વિન મૂલજોગાઉ ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે વિષ્કંજ હોય, સોમવારે શૂલ્લ હોય, મંગલવારે ગંઠ હોય, બુધવારે અતિગંઠ હોય, ગુરુવારે વજ્ર હોય, શુક્રવારે વ્યાઘાત હોય અને શનિવારે વૈધૃતિ હોય તો તે મૂલ યોગો અત્યંત હુષ્ટ છે.”

आ सत्यावीश योगोनी मध्ये जेटला दुष्ट योगो ठे, तेमां पण जेटली दुष्ट घनीऊं ठे, ते कहे ठे.—

व्यतिपातवैधृताख्यौ सकलौ परिघस्य पूर्वमर्कं च ।

प्रथमः पादोऽन्येष्वपि विरुद्धसंज्ञेषु हातव्यः ॥ ७३ ॥

अर्थ—व्यतीपात अने वैधृत नामना योगो समग्र (आखा) तजवा लायक ठे, परिघनो पहेलो अर्ध जाग त्याज्य ठे, अने बाकीना विरुद्ध (अशुभ) नामवाळा योगोमां प्रथम पाद वर्जवा योग्य ठे. आ योगोनो अर्ध जाग तथा एक पाद पंचांगमां लखेली घनीऊंने अनुसारे समजवा. विरुद्ध नामवाळा योगो विष्कंज, गंरु, अतिगंरु, शूल, व्याघात तथा वज्रपात जाणवा.

उपर जे प्रथम पाद वर्जवानुं कहुं ठे, तेमां बीजो प्रकार कहे ठे.—

त्यजेद्वा पञ्च विष्कंजे षट् तु गंरातिगंरयोः ।

घटिकाः सप्त शूले तु नव व्याघातवज्रयोः ॥ ७४ ॥

अर्थ—अथवा तो विष्कंज योगमां पहेली पांच घनी तजवी, गंरु अने अतिगंरुमां पहेली ७ ७ घनी, शूलमां प्रथमनी सात घनी अने व्याघात तथा वज्र योगमां प्रथमनी नव नव घनी वर्जवा योग्य ठे.

विष्कंजादिक दुष्ट योगोमां एकार्गलवेध नामना योगनी उत्पत्ति आय ठे ते कहे ठे.—

एकार्गलः कुयोगेषु चन्द्रेऽर्के च परस्परात् ।

गते साजिजिदोजर्कं त्याज्यः पादान्तरो न चेत् ॥ ७५ ॥

अर्थ—दुष्ट योगने दिवसे अजिजित् सहित अठ्यावीशे नक्षत्रोमांना विषम नक्षत्रमां परस्पर (सामसामा) चंद्र अने सूर्य रह्या होय तो ते एकार्गल कहेवाय ठे, ते तजवा योग्य ठे; परंतु जो एकार्गल योग पादना आंतरावाळो न होय तो ज तजवा लायक ठे.

आ एकार्गल योग दुष्ट योगोमां आय ठे एम कहुं ठे, माटे प्रीति, आयुष्मान् विगेरे शुभ योगमां ते अतो ज नथी एम सूचवन कर्युं ठे. कुयोग ठतां पण आ योगनो संजव क्यारे आय ठे ? ते उपर चंद्र अने सूर्यनी स्थिति दर्शावी ठे. अहीं अजिजित् लखेलुं होवाथी अठ्यावीश नक्षत्रो जाणवां. आ प्रमाणे लक्षाना श्लोकमां पण समजवुं. आ श्लोकनो समग्र जावार्थ आ रीते ठे.—आगल कहेवामां आवे ए रीते एकार्गल चक्र करी तेमां अनुक्रमे अठ्यावीश नक्षत्रो लखवां, पढी जो चंद्रथी सूर्य अने सूर्यथी चंद्र एक बीजाथी विषम नक्षत्रे एक ज क्षीटीमां रहेला होय तो एकार्गल आय ठे अने ते सर्व

કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે, એટલે કે જે નહત્રમાં એકાર્ગલ પમેલો હોય તે નહત્ર શુજ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે, પરંતુ સૂર્યે તથા ચંદ્રે આક્રમણ કરેલાં નહત્રોનાં પાદોનો આંતરો એટલે પરસ્પર સન્મુલ નહીં રહેવારૂપ વિશેષ ન હોય અર્થાત્ તેમનાં પાદો પાસે પાસે જ હોય તો તે એકાર્ગલ અવશ્ય વર્જવા યોગ્ય છે અને પાદના આંતરાવાલો હોય તો ત્યાગ કરવો વા ન કરવો.

આ એકાર્ગલ યોગને જ સ્થાપનાદિકના વિધિએ કરીને વિશેષ પ્રકારે કહે છે.—

તિર્યક્ત્રયોદશોઠ્ઠકરેલે સર્જૂરકે ત્યજેત્ ।

કુયોગે શીર્ષજાદર્કચન્દ્રાવેકાર્ગલર્કગૌ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—તેર રેલા (છોટી) આમી અને એક રેલા ઊર્જી એ રીતે સ્વજુરીનું વૃદ્ધ કરવું. તેના મસ્તક (શિખર) પર આગલ કહેવામાં આવશે એ રીતે નહત્ર મૂકવું (લખવું). પઠી દક્ષિણ વાજુથી અનુક્રમે પઠીનાં સત્યાવીશ નહત્રો દરેક રેલાએ મૂકવાં. પઠી એક રેલારૂપ અર્ગલને ઢેરે રહેલાં વન્ને નહત્રોને વિષે જો ચંદ્ર અને સૂર્ય રહ્યા હોય તો તે એકાર્ગલ કહેવાય છે. તેમાં પણ સન્મુલ રહેલાં વન્ને નહત્રોનાં વન્ને પાદમાં તે સૂર્ય ચંદ્ર રહેલા હોય તો તે આંતરા રહિત એટલે સંપૂર્ણ એકાર્ગલ આય છે તે આ પ્રમાણે.—

“આદ્યેન વિધ્યતે તુર્યો દ્વિતીયેન તૃતીયકઃ ।

તૃતીયેન દ્વિતીયસ્તુ તુર્યેણ પ્રથમસ્તથા ॥ ૧ ॥”

“પહેલા પાદવને ચોથા પાદનો વેધ આય છે, બીજા પાદવને ત્રીજા પાદનો વેધ આય છે, ત્રીજા પાદવને બીજા પાદનો વેધ આય છે અને ચોથા પાદવને પહેલા પાદનો વેધ આય છે.” ચોથું અને પહેલું તથા બીજું અને ત્રીજું પાદ, એ પરસ્પર આંતરા-વાલો કહેવાય છે અને તેથી તે દોષરહિત છે. જેમ કોઈ ધનુર્ધર નિશાનને વિંધવા લાગ્યો, તે વચ્ચે જો તેની દૃષ્ટિ નિશાનથી જરા પણ ચૂકે તો તે નિશાન વિંધાતું નથી. તેમ વેધ પણ જો પાદના અગ્ર જાગથી પ્રપ્ત થયો હોય તો તે ફલદાયક નથી. તે વિષે યતિવદ્ધ-જમાં કહ્યું છે કે—

“બાણાગ્રદૃષ્ટિપાતાઘઘ્નકર્ત્ત્વ્યં જિનન્તિ ધાનુષ્કઃ ।

તદ્વત્સમદૃષ્ટિગતો વેધો ધિષ્ણયં પ્રદૂષયતિ ॥ ૧ ॥”

“જેમ ધનુષધારી બાણના અગ્ર જાગ પર દૃષ્ટિ રાખીને લક્ષ્ય (નિશાન) ને વિંધે છે, તેમ સમ (સરખી) દૃષ્ટિમાં રહેલો વેધ નહત્રને દૂષિત કરે છે.” (આ પ્રમાણે બીજા વેધોમાં પણ જાણવું.)

हवे खजुरीना मस्तक पर कयुं नहत्र मूकबुं तेनी रीत बतावे ठे.—

खजूरकस्य शीर्षर्क्षमानमेकार्गले मतम् ।

योगांकः सैक उजोऽन्यः साष्टाविंशतिरर्क्षितः ॥ ७७ ॥

अर्थ—इष्ट दिवसे विष्कंजादिक योगोमानो जेटलामो योग होय ते जो विषम होय तो तेमां एक उमेरवो, अने सम होय तो तेमां अठ्यावीश उमेरवा. पत्नी ते बन्नेने अर्धा करवा. जे संख्या आवे ते संख्यावालुं (तेटलामुं) नहत्र खजुरीने मस्तके मूकबुं. ए प्रमाणे खजुरीना मस्तकना नहत्रनुं प्रमाणे एकार्गलमां कहेलुं ठे.

एकार्गल यंत्र

चन्द्र	मृगशीर्ष	रवि
रोहिणी	—	आर्द्रा
कृत्तिका	—	पुनर्वसु
भरणी	—	पुष्य
अश्विनी	—	अश्लेषा
रेवती	—	मघा
उत्तराभा०	—	पूर्वाफा०
पूर्वाभा०	—	उत्तराफा०
शतभिषा	—	हस्त
धनिष्ठा	—	चित्रा
श्रवण	—	स्वाति
अभिजित्	—	विशाखा
उत्तराषाढा	—	अनुराधा
पूर्वाषाढा	—	ज्येष्ठा

मूल

पादवेध यंत्र

चंद्र	रवि
४—	—१
३—	—२
२—	—३
१—	—४

समजुती—इष्ट दिवसे शूल योग नवमो ठे, तेथी तेमां एक बधारी दश कर्या, तेनो अर्ध करवाथी पांच आव्या, तेथी पांचमुं नहत्र मृगशीर्ष ठे मांटे ते नहत्र मस्तक पर आवे. एरीते इष्ट दिवसे गंरु योग होय तो ते दशमो होवाथी तेमां अठ्यावीश उमेरी अर्ध करवाथी उगणीश आवे ठे, तेथी उगणीशमुं मूल नहत्र मस्तक पर मूकबुं. ए रीते बीजा कुयोगोमां पण जाणवुं.

मस्तकनुं नहत्र लाववा माटे छल्ल कहे ठे के—

“शूले मूर्ध्नि मृगो मघा च परिधे चित्रा पुनर्वैधृते
व्याधाते च पुनर्वसू निगदितौ पुष्यश्च वज्रे स्मृतः ।
गंरे मूलमथाश्विनी प्रथमके मैत्रोऽतिगंरे तथा
सार्पश्च व्यतिपात इन्द्रुतपनावेकार्गलस्यौ यदा ॥ १ ॥”

“जो शूल योग होय तो मस्तक पर मृगशीर्ष नक्षत्र आवे, परिघ योग होय तो मघा आवे, वैधृत होय तो चित्रा, व्याघात योग होय तो पुनर्वसु, वज्र योग होय तो पुष्य, गुरु होय तो मूल, बिष्कंज होय तो अश्विनी, अतिगुरु होय तो अनुराधा अने व्यतिपात होय तो अश्लेषा नक्षत्र मस्तक पर आवे. ए प्रमाणे नक्षत्रो स्थापी पढी चंद्र तथा सूर्य जे नक्षत्रना होय ते नक्षत्र उपर स्थापवा. जो चंद्र अने सूर्य एक अर्गलमां रहेला होय तो एकार्गल योग जाणवो.”

हवे सात शलाकाना चक्रवने वेध योग कहे ठे.—

वेध ऊर्ध्वतिरः सप्तरेखे पूर्वादितोऽभिजात् ।

जस्य रेखाग्रगे खेटे हेयश्चेन्न पदान्तरम् ॥ ७७ ॥

अर्थ—जजी तथा आमी सात सात रेखाने विषे पूर्वादिक दिशाना क्रमे स्थापन करे-
खां कृत्तिकादिक नक्षत्रथी इष्ट दिवसना नक्षत्रनी रेखाना अग्र भागमां जे नक्षत्र ठे तेमां कोइ ग्रह होय तो वेध आय ठे. ते त्याग करवा लायक ठे, पण जो पादनुं आंतरं न होय तो त्याग करवा लायक ठे. एटले के—जजी तथा आमी सात सात रेखा करवी, पढी तेमने ठेमे पूर्वादिक दिशाना क्रमे कृत्तिकाथी आरंजिने सात सात नक्षत्रो (अज्जित सहित) स्थापवां. पढी जे जे ग्रह जे जे नक्षत्रमां होय, ते ते ग्रह ते ते नक्षत्रनी पासे मूकवो. पढी जे रेखाने ठेमे इष्ट दिवसनुं नक्षत्र आव्युं होय, ते रेखाने बीजे ठेमे जो कोइ ग्रह आव्यो होय तो ते ग्रहवने ते इष्ट नक्षत्रनो वेध थयो जाणवो. ते वेध त्याग करवा लायक ठे, कारण के “क्रूर वेध होय तो मृत्यु ज आय ठे अने सौम्य वेध होय तो सर्वथा सुखनो नाश आय ठे.” आ वेधनो अपवाद कहे ठे.—जो ते वेध पूर्वनी रीते पादना आंतरावाळो होय तो त्याग करवो वा न करवो. एटले के इष्ट नक्षत्रना जे पादमां कार्य करवुं होय, अने तेनी सन्मुखना नक्षत्रना पादमां जो ते ग्रह न होय, परंतु पादने आंतरे होय तो आ ग्रह वेध पादांतरित थयो, तेथी ते दूषणवाळो नथी. ते विषे पूर्णजज्ञ कहे ठे के—

“विद्ध पादं परित्यज्य कुर्यात्कार्यमशंकितः ।

सर्पदद्याद्भुलिह्वेदे विषवेपोन्नवः कुतः ॥ १ ॥”

“वेधवाळा पादनो त्याग करीने निःशंक रीते कार्य करवुं, केमके सर्पे रुसेली अंगुलीनो ठेद कर्या पढी विषना प्रवेशनी उत्पत्ति क्यांथी होय ?”

केशवार्क तो पादांतरित ग्रह वेधने पण ग्रहण करवानो निषेध करे ठे. ते कहे ठे के—

“विश्लेषमायाति यथासुजिः स्वैरेणः शरेणैकदिशि हृतोऽपि ।

तथां द्विवेधादपि तारकाणां क्रूरस्य नश्येद्वलसत्त्वसंपत् ॥ १ ॥”

“जेम मृग शरवने एक जागमां हणायो होय तोपण पोताना प्राणवने वियोग पामे ठे

एटखे मरी जाय ठे, तेम क्रूर ग्रहवने नद्धत्रना पादनो वेध अवाथी पण बळ, सत्त्व अने संपत्तिनो नाश आय ठे.”

श्रीपति कहे ठे के—

“ऋह सौम्यग्रहैर्विद्धं पादमात्रं परित्यजेत् ।

क्रूरैस्तु सकलं त्याज्यमिति वेधविनिश्चयः ॥ १ ॥”

“जो नद्धत्रनो सौम्य ग्रहवने वेध अयो होय तो मात्र ते पादनो ज त्याग करवो, अने क्रूर ग्रहवने वेध अयो होय तो ते आखुं नद्धत्र तजवुं. ए प्रमाणे वेधनो निश्चय (व्यवस्था) ठे.”

सात शलाकाना वेधनो यंत्र.

	क	रो	मृ	भा	पु	पु	भ	
अ								म
अ								पू०
रे			सप्त रेखा					उ
उ			वेधचक्र					ह
पू								वि
श								स्वा
ध								वि
	अ	अ	उ	पू	मू	ज्ये	भ	

हवे विवाहमां विचारवा योग्य बीजो वेध योग पांच शलाका चक्रवने बतावे ठे.—

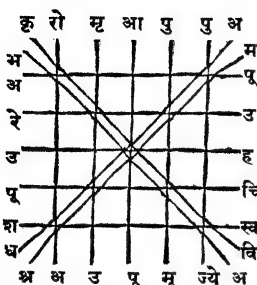
विवाहे पूर्ववत्पञ्च रेखा छे छे तु कोणके ।

स्त्रिस्त्रित्वाऽभिज्ञतो जानि वेधं तत्रापि चिन्तयेत् ॥ ७ए ॥

अर्थ—विवाहने विषे पूर्वनी जेम एटखे उज्जी तथा आनी पांच पांच रेखा तथा चारे

શૂળાઓમાં બંધે રેખા કરીને કૃત્તિકા નક્ષત્રથી આરંજીને અઠ્યાવીશ નક્ષત્રોને સ્થાપન કરી તેમાં પણ વેધનો વિચાર કરવો.

પાંચ રેખા ચક્ર

અહીં મૂળ શ્લોકમાં “તત્રાપિ” એ પદમાં “અપિ” શબ્દ આપ્યો છે, તે અવ્યય છે, અને અવ્યયોના અનેક અર્થ હોવાથી અહીં અપિ શબ્દનો અર્થ અવધારણા એટલે નિશ્ચય જેવો કરવાનો છે, તેથી એવો અર્થ આય છે કે— પૂર્વે કહેલો સાત રેખાવાળો વેધ પ્રતિષ્ઠાદિક સર્વ કાર્યોમાં જોવો, અને વિવાહમાં તો આ પાંચ રેખાવાળો જ વેધ જોવો તે વિષે વિવાહ વૃંદાવનમાં કહ્યું છે કે—“વિવાહ

સિવાય બીજા કાર્યમાં સાત રેખાવાળા ચંત્રનો વેધ જોવો.” આ વેધમાં પણ પૂર્વની જેમ પાદાંતરિતની વ્યવસ્થા જાણવી. આંતરા રહિત ગ્રહનો વેધ હોય તો તેનું ફળ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“રવિ વિહવા કુજિ કુલ્લચય બુહિ વંશા જિગુ અપુત્ત સણિ દાસી ।

ગુરુવેદેણ તવસ્સિણિ વિલાસિણી રાહુકેઝહિં ॥ ૧ ॥”

“રવિના વેધમાં લગ્ન કરવાથી સ્ત્રી વિધવા થાય છે, મંગલના વેધમાં કરવાથી કુલનો હાય થાય, બુધના વેધમાં કરવાથી વંધ્યા થાય, શુક્રના વેધમાં કરવાથી પુત્ર રહિત થાય, શનિના વેધમાં કરવાથી દાસી થાય, ગુરુના વેધમાં કરવાથી તપસ્વિની થાય, તથા રાહુ અને કેતુના વેધમાં કરવાથી વિલાસવાળી થાય.”

આ વેધ દીક્ષામાં પણ જોવો એમ પૂર્ણજ્ઞ કહે છે. તે કહે છે કે.—

“સૂરિપયાઙ્સુ સત્તસલાયં વયગહ્ણાઙ્સુ પંચસલાયં ।

કત્તિઅમાઙ્ ઠવિઙ્ઙા હુ ચક્રં જોઅહ સસિણો તો ગહવેહં ॥ ૧ ॥”

“આચાર્યપદ તથા ઉપાધ્યાયપદાદિકની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં કૃત્તિકાદિક નક્ષત્રોનું સપ્ત શલાકા ચક્ર સ્થાપી તે મધ્યે ચંદ્રમાનો ગ્રહોની સાથે વેધ જોવો, અને દીક્ષામાં પાંચ શલાકા ચક્ર સ્થાપી ચંદ્રમાનો ગ્રહોની સાથે વેધ જોવો.”

હવે લક્ષ્મી યોગ કહે છે.—

લક્ષ્મી વર્જ્યેષ્ટજસ્યાર્કાદીનાં સાન્નિજિદીયુષામ્ ।

ધૃત્યા ૧૮ કૃત્યુ ૨૨ હુ ૨૭ સપ્તા ૭ હૃત્ ૨૪ પશ્ચા ૫ કૃત્યં ૨૨ ક એ સંસ્કૃત્ય ૮૦

અર્થ—૬૪ નક્ષત્રથી અઠારમા નક્ષત્રને વિષે રહેલો સૂર્ય ૬૪ નક્ષત્રને લાતવરને હણે

हे, इष्ट नक्षत्राणी वावीशमा नक्षत्रे रहेलो चंद्र इष्ट नक्षत्रने लातवरे हणें हे, ए रीते सत्यावीशमे रहेलो मंगळ, सातमे रहेलो बुध, चोवीशमे रहेलो गुरु, पांचमे रहेलो शुक्र, वावीशमे रहेलो शनि अने नवमे रहेलो राहु इष्ट नक्षत्रने हणें हे. अहीं अजिजित् सहित अठ्यावीश नक्षत्रो लेवानां हे. लात (लत्ता) एटले पादनो प्रहार कहेवाय हे, अने ते अश्वदिकनी जेम प्राये पाठळी मारे हे, माटे आ प्रमाणे कह्युं.

हवे जोशीउने नक्षत्रोनी गणतरी सहेलाइथी अवा माटे आगळी लत्ता मारे ते पाठांतरवरे बतावे हे.—

लत्तयन्ति जमर्काद्याः स्वर्क्षतः साजिजित्कमात् ।

अर्का १२ टा ८ त्रि ३ विकृत्यं २३ ग ६ तत्त्वा २५ ट ८ प्रकृति २१ प्रमम् ८१
(सूर्या १२ ट ८ त्रि ३ त्रयोविंश २३ षट् ६ तत्त्वा २५ टै ८ कविंशकम् २१, पाठान्तरं)

अर्थ—सूर्य पोताना नक्षत्राणी वारमा नक्षत्रने आगळी लात मारे हे, चंद्र आठमा नक्षत्रने, मंगळ त्रीजा नक्षत्रने, बुध त्रेवीशमा नक्षत्रने, गुरु ठा नक्षत्रने, शुक्र पचीशमा नक्षत्रने, शनि आठमा नक्षत्रने अने राहु एकवीशमा नक्षत्रने लत्ता मारे हे. अहीं पण अजिजित् सहित नक्षत्रो गणवां.

पाठळी लत्ता तथा आगळी लत्ता ए वने रीते गणतां एक ज अर्थ आवे हे. जेमके इष्ट नक्षत्र अश्विनी नक्षत्र हे, त्यांथी अठारमुं नक्षत्र ज्येष्ठा हे, ते ज्येष्ठामां रहेलो सूर्य अश्विनीने पाठळी लात मारे हे, तथा सूर्यनुं पोतानुं नक्षत्र ज्येष्ठा हे, त्यां रहेलो सूर्य आगळना वारमा नक्षत्रने एटले अश्विनीने लात मारे हे. ए रीते सर्वत्र जाणवुं.

अहीं कोइ शंका करे के—इष्ट दिवसनुं जे नक्षत्र होय ते ज नक्षत्र चंद्रनुं पण होय हे, अने त्यां रहेलो चंद्र जो पाठळना वावीशमा अथवा आगळना आठमा नक्षत्रने लात मारे तो तेमां इष्ट नक्षत्रने शुं आव्युं ? कांइ ज नहीं, तेथी इष्ट नक्षत्रने चंद्रनी लत्तानो विचार करवो व्यर्थ हे. आ शंकानुं समाधान ए हे जे चंद्र परिपूर्ण (पूर्णिमानो) थइने ज नक्षत्रने लत्ता मारे हे, पण बीजो चंद्र लत्ता मारतो नथी. ते विषे श्रीपति कहे हे के—“षाविंशं परिपूर्णमूर्तिरुपः संतापयेन्नेत्तरः” “परिपूर्णं मंगळावाळो चंद्र पाठळना वावीशमा नक्षत्रने संतापे हे, पण बीजो अपरिपूर्ण चंद्र संतापतो नथी.” तेथी करीने गइ पूर्णिमा जे नक्षत्रमां समाप्त थइ होय ते ज चंद्रनुं नक्षत्र धारीने त्यांथी गणतरी करवी. यतिवद्वज्रमां पण कह्युं हे के—

“चकार यत्र नक्षत्रे राकान्तं रजनीकरः ।

ततश्चाष्टमनक्षत्रं स पुरो हन्ति लत्तया ॥ १ ॥”

“ચંદ્રે જે નહ્નત્રમાં પૂર્ણિમાનો અંત કર્યો હોય, તે નહ્નત્રથી આઠમા નહ્નત્રને તે આગ-
લની લાતવને હણે છે.”

હવે લત્તાને વિષે અન્ય આચાર્યનો મત પણ બતાવે છે.—

અગ્રતો નવમે રાહોઃ સપ્તવિંશે ઋગોસ્તુ જે ।

કેચિજ્જ્યોતિર્વિદઃ પ્રાદુર્લભતાં તામપિ વર્જયેત્ ॥ ૮૨ ॥

અર્થ—રાહુ પોતાના નહ્નત્રથી નવમા નહ્નત્રને અને શુક્ર સત્યાવીશમા નહ્નત્રને આગ-
લની લાત મારે છે, એમ કેટલાક જ્યોતિર્વિદ કહે છે, માટે તે લત્તા પણ વર્જવા યોગ્ય છે.

ત્રિવિક્રમ તો એમ કહે છે કે—“નલ્ ૨૦ સંખ્યં તમો હન્તિ” “રાહુ પોતાના નહ્ન-
ત્રથી વીશમા નહ્નત્રને લત્તા મારે છે.”

લત્તાનું ફળ પૌર્ણજી જ્યોતિષમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“અણુજવિણાસે ૧ નાસો ૨ કજ્ઞાજાવા ૩ જયં ૪ વિહવઠેઝ ૫ ।

ગુરુ ૧ બુદ્ધ ૨ સિ અ ૩ સસિ ૪ રવિ ૫ હ્યરિરકેષુ મરણમન્ત્રેસુ ॥ ૧ ॥”

“ગુરુ હણેલા નહ્નત્રમાં કાર્ય કરવાથી નાના જાણનો નાશ થાય, બુદ્ધથી હણાયેલા
નહ્નત્રમાં કાર્ય કરવાથી પોતાનો નાશ થાય, શુક્રથી હણાયેલા નહ્નત્રમાં કાર્યનો નાશ
થાય, ચંદ્રે હણેલા નહ્નત્રમાં જય ઉપજે, અને રવિ હણેલા નહ્નત્રમાં કાર્ય કરવાથી
વૈજવનો નાશ થાય, તથા વીજા (મંગલ, શનિ તથા રાહુ) ગ્રહો હણેલા નહ્નત્રમાં
કાર્ય કરવાથી મરણ થાય.”

અહીં વૃદ્ધો કહે છે કે—“સૌમ્ય ગ્રહની લત્તા અદ્ય દોષ કરે છે, કેમકે તે લત્તા
નહ્નત્રની પુર્વલતા જ કરે છે, અને ક્રૂર ગ્રહની લત્તા તો મરણ અને દારિદ્ર્ય વિગેરે
અનર્થને કરે છે.” કેશવાર્ક પણ કહે છે કે—

“ઊનિ નિર્દલિતે શુજલત્તયા ન ફલમસ્તિ વલસ્ય ગલત્તયા ।

અશુજલત્તિજમત્તિ તદ્દુદયોર્ધનસુતાનસુતાપકરં પરમ્ ॥ ૧ ॥”

“શુજ ગ્રહની લત્તાવને હણાયેલા નહ્નત્રમાં કાર્ય કરવાથી વલ રહિત હોવાથી કાંઈ
પણ અશુજ ફળ થતું નથી, પણ અશુજ ગ્રહની લત્તાવને હણાયેલું નહ્નત્ર તો તેમાં પર-
ણેલા દંપતીના ધન તથા પુત્રનો નાશ કરે છે અને જીવને સંતાપકારક થાય છે.”

વળી ધંધાંતરમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“સૌમ્યલત્તાહતં પાતોપગ્રહાદૈશ્વ દૂષિતમ્ ।

જપાદં વર્જયેદેવ જં ચ કેન્દ્રે ન ચેન્નુજાઃ ॥ ૧ ॥”

“જો કદાચ તત્કાલ કાર્ય કરવાનું હોય, અને કેન્દ્રમાં શુજ ગ્રહો હોય તો સૌમ્ય ગ્રહની
લત્તાથી હણાયેલા તથા પાત અને ઉપગ્રહાદિકવને દૂષિત થયેલા નહ્નત્રનું તે પાદ જ

त्याग करवुं, परंतु केंद्रमां शुभ ग्रह न होय तो सौम्य ग्रहनी वृत्तांशी पण ह्मणायेंतुं आखुं नह्त्र तजवा योग्य ठे.”

हवे पात योग कहे ठे.—

पातः सूर्यर्क्षतोऽश्लेषा मघा चित्रानुराधिका ।

श्रुतिः पौष्णं च यत्र स्युस्त्याज्यस्तत्संख्यज्ञेऽश्विजात् ॥ ७३ ॥

अर्थ—सूर्यना नह्त्रशी अश्लेषा, मघा, चित्रा, अनुराधा, श्रवण अने रेवती ए नह्त्रो जेटळी संख्यावाळां अश्विनीशी गणतां होय तेडळी संख्यावाळां नह्त्रमां पात योग जाणवो, अने ते योग शुभ कार्यमां वर्जवा योग्य ठे (आ योगने त्रिशूळपात पण कहे ठे). जावार्थ ए ठे के ज्यारे सूर्य ज्येष्ठा नह्त्रनो होय त्यारे ज्येष्ठा नह्त्रशी अश्लेषा ओगणीशमुं ठे, मघा वीशमुं ठे, चित्रा चोवीशमुं ठे, अनुराधा सत्यावीशमुं ठे, श्रवण पांचमुं ठे, अने रेवती दशमुं ठे. तेथी ते दिवसे अश्विनीशी गणतां ओगणीशमुं मूळ ठे, वीशमुं पूर्वाषाढा ठे, चोवीशमुं शतजिषक् ठे, सत्यावीशमुं रेवती ठे, पांचमुं मृगशीर्ष ठे, अने दशमुं मघा ठे, तेथी करीने आटळां नह्त्रोमां पात योग ठे एम जाणवुं. ए रीते बीजुं पण जाणवुं. आ पात योगमां अजिजित् गणवुं नहीं.

अहीं सहेलाइने माटे आम्राय कहे ठे.—

पातं शूलस्य गंरुस्य हर्षणव्यतिपातयोः ।

साध्यवैधृतयोश्चान्ते धिष्यं यत्तत्र वर्जयेत् ॥ ७४ ॥

अर्थ—शूल, गंरु, हर्षण, व्यतिपात, साध्य अने वैधृत, ए ङ योगने अंते जे नह्त्र होय, ते नह्त्रमां पात योग होय ठे, अने ते पात योग वर्जवा योग्य ठे.

ते ङ पात योगनां नाम नरपतिजयचर्यामां अनुक्रमे आ प्रमाणे कहां ठे.—

“पवनः १ पावकश्चैव २ काळः ३ किंकर ४ एव च ।

मृत्युकृत् ५ ह्यकृच्चैति ६ पाता नामसहकुफलाः ॥ १ ॥”

“पवन, पावक, (अग्नि), काळ, किंकर, मृत्युकृत् अने ह्यकृत् ए ङ पात योगो पोतानां नाम प्रमाणे फळ आपनारा ठे.”

॥ इति योगद्वारम् ॥

॥ इति श्रीमति आरंजसिद्धिवात्तिके तिथि १ वार २ ज ३ योग ४ परीक्षात्मकः

प्रथमो विमर्शः ॥

। અથ દ્વિતીયો વિમર્શઃ ।

હવે રાશિઘર કહે છે.—

રાશિરથ તત્ર મેષોઽશ્વિની ચ જરણી ચ કૃત્તિકાપાદઃ ।
 વૃષજસ્તુ કૃત્તિકાંદ્વિત્રયાન્વિતા રોહિણી સમાર્ગાર્દ્ધા ॥ ૧ ॥
 મિથુનો મૃગાર્દ્ધમાર્દ્ધા પુનર્વસ્વોશ્ચાંદ્રયચ્ચયઃ પ્રથમે ।
 કર્કી ચ પુનર્વસ્વોઃ પાદઃ પુણ્યસ્તથાઽશ્લેષા ॥ ૨ ॥
 સિંહસ્તુ મઘાઃ પૂર્વાઃ ફલ્ગુન્યઃ પાદ ઉત્તરાણાં ચ ।
 કન્યોત્તરાત્રિપાદી હસ્તશ્ચિત્રાર્ધમાદ્યં ચ ॥ ૩ ॥
 તૌલી ચિત્રાન્ત્યાર્દ્ધ સ્વાતિપાદત્રયં વિશાખાયાઃ ।
 સ્યાદૃશ્વિકો વિશાખાચતુર્થપાદોઽનુરાધિકા જ્યેષ્ઠા ॥ ૪ ॥
 ધન્વી મૂલં પૂર્વાષાઢાઽપિ ચ પાદ ઉત્તરાષાઢઃ ।
 સ્યાન્મકર ઉત્તરાષાઢાંદ્વિત્રિતયં શ્રુતિર્ધનિષ્ઠાર્દ્ધમ્ ॥ ૫ ॥
 કુંજોઽન્ત્યધનિષ્ઠાર્ધં શતતારા પૂર્વજાઙ્ગપાત્રિપદી ।
 મીનો જાઙ્ગપદાંદ્વિસ્તથોત્તરા રેવતી ચેતિ ॥ ૬ ॥

અર્થ—વાર રાશિઠ તથા તેમાં આવતાં નક્ષત્રોનાં પાદ આ પ્રમાણે.—

- ૧ મેષ રાશિમાં અશ્વિની, જરણી તથા કૃત્તિકાનું પ્રથમ પાદ આવે છે.
- ૨ વૃષજ રાશિમાં કૃત્તિકાનાં બેઘાં ત્રણ પાદ, રોહિણી અને મૃગશીર્ષ અર્ધુ આવે છે.
- ૩ મિથુન રાશિમાં મૃગશીર્ષ બેઘું અર્ધુ, આર્દ્ધા અને પુનર્વસુનાં પ્રથમ ત્રણ પાદ.
- ૪ કર્ક રાશિમાં પુનર્વસુનું બેઘું પાદ, પુણ્ય અને અશ્લેષા.
- ૫ સિંહ રાશિમાં મઘા, પૂર્વાષાઢગુની અને ઉત્તરાષાઢગુનીનું પ્રથમ પાદ.
- ૬ કન્યા રાશિમાં ઉત્તરાષાઢગુનીના અંતનાં ત્રણ પાદ, હસ્ત તથા ચિત્રા પહેલું અર્ધુ.
- ૭ તૂલ રાશિમાં ચિત્રા બેઘું અર્ધુ, સ્વાતિ તથા વિશાખાનાં પ્રથમ ત્રણ પાદ.
- ૮ વૃશ્ચિક રાશિમાં વિશાખાનું ચોથું પાદ, અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા.
- ૯ ધન રાશિમાં મૂલ, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢાનું પ્રથમ પાદ.
- ૧૦ મકર રાશિમાં ઉત્તરાષાઢાનાં બેઘાં ત્રણ પાદ, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા અર્ધુ.

११ कुंज राशिमां धनिष्ठा ठेहुं अर्धु, शततारका तथा पूर्वाजात्रपदनां प्रथम त्रण पाद.
१२ मीन राशिमां पूर्वाजात्रपदनुं ठेहुं एक पाद, उत्तराजात्रपद अने रेवती.

राशिनी व्यवस्थामां अजिजित् नक्षत्रखेवानुं नथी, तेथी सत्यावीश नक्षत्रोने विषे दरे-
कनां चार चार पाद होवाथी कुल एकसो ने आठ पाद आय ठे, ते पाद अहरोना
नियम कहेवावने प्रथम सूचवन कर्या ठे. तेमांनां नव नव पादोए करीने एक एक राशि
आय ठे. एम वार राशि कहेली ठे, तेथी करीने पुरुषादिकनां नाम पारुवामां राशिनी
कटपनाए नक्षत्रना पादमां नियत करेला वर्णो (अहरो) ने जाणीने नामादिकना अहरो
करवा. (तेवा अहरथी शरु अतुं नाम पारुवुं.) अजिजित् नक्षत्रनां त्रण पादना अहरो
उत्तराषाढाना ठेह्वा (चोथा) पादमां अंतर्गत आय ठे, अने अजिजितना ठेह्वा पादना
अहरो श्रवणना प्रथम पादमां अंतर्गत आय ठे.

हवे मेषादिक वार राशिउना वर्ण कहे ठे.—

मेषाढोणार्जुनहरिद्रक्तश्चेतैतमेचकाः ।

पिंगपिंगलकट्माषककालमलिना रुचः ॥ ७ ॥

अर्थ—मेषथी आरंजनीने शोण (रातो), अर्जुन (श्वेत), हरित (पीळो-खीळो),
रक्त (रातो), श्वेत, एत (कावरचित्रो), मेचक (काळो), पिंग (पीळो-रातो), पिंगल
(पीळो-रातो), कट्माष (कावरचित्रो), काल (पीळो) अने मलिन (मत्स्यनी
जेवो मेलो), आ प्रमाणे वारे राशिउना वर्ण जाणवा. आ वर्ण कहेवानुं प्रयोजन
विशेषे करीने नवांशमां आवशे ते एवी रीते के धातु, मूळ तथा जीवरूप पदार्थ नवांशथी
ज जणाय ठे. कहुं ठे के—“अंशकाज्जायते ज्वयं” “नवांशथी ज्वयनुं ज्ञान आय ठे.”
तेथी करीने धातु अने मूळ विगेरे वस्तु चोराइ होय अथवा खोवाइ होय, तेना प्रश्नमां
आ वर्णवने ते वस्तुना वर्णनुं ज्ञान आय ठे.

हवे राशिउनां स्वरूप कहे ठे.—

उद्यद्घोषवतीगदं नृमिथुनं नौस्थाऽग्निसस्यान्विता,

कन्या ना च तुलाधरो धृतधनुर्धन्व्यश्चपश्चार्धकः ।

एणास्यो मकरः कुटांकितशिराः कुंजो विलोमाननं,

मीनो मीनयुगं च नामसदृशः प्रोक्ताः परे राशयः ॥ ८ ॥

अर्थ—जेना हाथमां वीणा ठे एवी स्त्री तथा जेना हाथमां गदा ठे एवो पुरुष ए बन्ने
सामसामां बेठां होय ते मिथुन राशिनो आकार जाणवो. राबा हाथमां अग्नि अने जम-
णा हाथमां धान्य धारण करीने वहाणमां बेठेली कन्याने आकारे कन्या राशि ठे, हाथमां

તુલા (ત્રાજવા) રાક્ષીને બેઠેલા પુરુષને આકારે તુલા રાશિ છે, કટીની નીચેનો જાગ અશ્વની જેવો ઇટલે ચાર પગવાળો અને શરીરનો ઉપરનો જાગ પુરુષ જેવો, વઢી જેના હાથમાં ધનુષ છે એવા પુરુષને આકારે ધન રાશિ છે, મૃગના જેવા મુઠવાળા મગરને આકારે મકર રાશિ છે, મસ્તક પર કુંજ રહેલો હોય એવા પુરુષને આકારે કુંજ રાશિ છે. (“લાંધ પર લાલી ઘસો રહ્યો હોય,” એમ બૃહજ્ઞાતકમાં કહ્યું છે.) એક બીજાના પુત્રની સન્મુખ જેનાં મુખ રહેલાં છે એવા વે મત્સ્યને આકારે મીન રાશિ છે, તેથી કરીને જ આ રાશિનો હૃદય મસ્તક અને પીઠથી થાય છે. વાકીની રાશિનું ઇટલે મેષ, વૃષ, કર્ક, સિંહ અને વૃશ્ચિક નામની પાંચ રાશિનું પોતપોતાનાં નામને સમાન રૂપવાળી જાણવી. તેમજ બારે રાશિનુંની ચેષ્ટા તથા સ્થાન વિગેરે પણ પોતપોતાનાં નામની સદૃશ જ જાણવાં એવો સંપ્રદાય છે. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“મેષો દૈન્યમુપૈતિ ગર્વતિ વૃષો નાનામતિર્મન્મથઃ,
શૂરઃ કર્કટકો ધૃતિશ્ચ વનપે કન્યા ચ માયાવિની ।
સત્યં રજ્જુતુલાસ્વલૌ મલિનતા ચાપશ્ચ પાપાશયો,
મોલ્યર્થ મકરે ઘટે ચતુરતા મીને ચ ધીરા મતિઃ ॥ ૧ ॥”

“મેષ દીનતાને પામે છે, વૃષ ગર્વિષ્ઠ થાય છે, મન્મથ (મિથુન) નાના પ્રકારની બુદ્ધિ-વાળી હોય છે, કર્ક શૂરવીર હોય છે, સિંહ હિંમતવાન હોય છે, કન્યા કપટી હોય છે, તુલા સત્ય અને રજ્જુની જેમ સરળ હોય છે, વૃશ્ચિક મલિન હોય છે, ધનુષ (ધન) પાપ-પ્રકૃતિવાળી હોય છે, મકર વાચાળ હોય છે, કુંજ ચતુર હોય છે અને મીન ધીર બુદ્ધિ-વાળી હોય છે.”

તેમજ મેષ અને વૃષ દિવસે અરણ્યમાં રહેનારી અને રાત્રિએ ગામમાં રહેનારી હોય છે, મિથુન ગામમાં રહેનાર છે, કર્ક અને મીન જલમાં રહે છે, સિંહ અરણ્યમાં રહે છે, કન્યા અને તુલા ગામમાં રહે છે, વૃશ્ચિક પ્રવાસી છે, ધન અને કુંજ ગામમાં રહે છે, તથા મકરનો પહેલો (મુખનો) જાગ અરણ્યવાસી છે અને બીજો જાગ જલચર છે.

ચોરાયેલી કે લોચાયેલી વસ્તુના પ્રશ્ન વચ્ચે ચોરની ચેષ્ટા તથા સ્થાન જોવા માટે આ ઉપયોગી છે. તે તે લગ્નમાં ઉચિત કાર્ય કરવા માટે દૈવજ્ઞવદ્વજ એવું કહે છે કે—
“રાજ્યાગ્નિષેક, વિરોધ, સાહસ, કૂટ કર્મ વિગેરે તથા ધાતુની લાભ વિગેરે સંબંધી કાર્ય મેષ લગ્નમાં કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. વિવાહ, ગૃહપ્રવેશ, કન્યાનો સંબંધ (વાગ્દાન) વિગેરે ધ્રુવ કર્મ તથા દેવનો આરંજ અને પશુ વેચવા લેવાનાં કાર્યો વૃષ લગ્નમાં કરવામાં આવે છે. વૃષ લગ્નમાં કહેલાં કાર્ય ઉપરાંત વિદ્યા, શિક્ષણ અને અલંકાર સંબંધી કાર્યો મિથુન લગ્નમાં સિદ્ધ થાય છે. સેવા, જોગ, મૃદુ શુદ્ધ કર્મ, પૌષ્ટિક કર્મ, તથા વાવ કુવા-

दिक् जळ संबंधी कार्य कर्क लग्नमां सिद्ध आय ते. मेष लग्नमां कहेलां कार्य उपरांत वेपार, राजसेवा तथा शत्रुनी संधि विगेरे कार्यों सिंह लग्नमां करवाथी सिद्ध आय ते. शिष्टप, औषध, जूषण, वेपार विगेरे चर अने स्थिर कार्य कन्या लग्नमां सिद्ध आय ते. खेती, सेवा, यात्रा विगेरे तथा कन्या लग्नमां कहेलां सर्व कार्यों तुला लग्नमां सिद्ध आय ते. ध्रुव कर्म, राजसेवा, चोरी विगेरे दारुण उग्र कार्य वृश्चिकमां सिद्ध आय ते. यात्रा, युद्ध, व्रत विगेरे सत्कार्यों धनुषमां सिद्ध आय ते. हेत्रनो आश्रय तथा जळमार्गे यात्रा विगेरे चर कार्य तथा नीच कार्य मकरमां सिद्ध आय ते. जळमार्गे यात्रा, वहाण तैयार करवुं, बीज वाववुं, दंज, जेद, व्रत विगेरे तथा नीच कर्म कुंजमां सिद्ध आय ते. विद्या, अलंकार, शिष्टप, पशुकर्म, वहाणनी यात्रा, अजिषेक विगेरे तथा सर्व मंगलिक कार्य मीन लग्नमां सिद्ध आय ते.

“एतान्युक्तानि संसिद्धिं यांति शुद्धेष्वजादिषु ।

क्रूराणि क्रूरयुक्तेषु शुद्धानि सशुक्लेषु तु ॥ १ ॥”

“मेषादिक लग्न शुद्ध होय तो ए कहेलां कार्यों सिद्धिने पामे ते. क्रूर ग्रहोवने युक्त होय तो क्रूर कार्य सिद्ध आय अने शुज ग्रह सहित होय तो शुज कार्य सिद्ध आय ते.”

हवे राशिओनुं दिक्स्वामित्व तथा स्वज्ञाव कहे ते.—

पूर्वादिदिक्षु मेषाद्याः पतयः स्युः पुनः पुनः ।

चरस्थिरद्विस्वज्ञावाः क्रूराक्रूरा नरस्त्रियः ॥ ९ ॥

अर्थ—“पुनः पुनः” “फरी फरीने” ए पद दरेक विशेषण साथे जोरवाथी आ प्रमाणे अर्थ आय ते.—अनुक्रमे पूर्वादिक दिशाओना मेषादिक स्वामीउं ते. एटखे पूर्व दिशानो मेष, दक्षिणनो वृष, पश्चिमनो मिथुन अने उत्तरनो कर्क स्वामी ते. ए रीते सिंह विगेरे चार तथा धन विगेरे चार अनुक्रमे चार दिशाना ईश कहेवा. एटखे दरेक दिशाना त्रण त्रण स्वामीउं आय ते, आनुं प्रयोजन यात्रादिकमां ते, तथा चोरायेली के खोवायेली वस्तुना प्रश्नमां वस्तु कइ दिशाए ते ते जाणवा माटे ते. तथा मेष राशि चर ते, वृष स्थिर ते अने मिथुन द्विस्वज्ञाव ते, कारण के तेनी पहेलां वृष ते ते स्थिर ते माटे मिथुननो प्रथम अर्ध जाग स्थिर ते, अने तेनी पठी कर्क ते ते चर ते माटे मिथुननो बीजो अर्ध जाग चर ते ए रीते द्विस्वज्ञाव जाणवो. एम जातक वृत्तिमां कह्युं ते. “पुनः पुनः” नो संबंध होवाथी कर्क चर ते, सिंह स्थिर ते, कन्या द्विस्वज्ञाव ते. ए रीते अनुक्रमे बारे राशिउं चरादिकपणुं जाणवुं. आनुं प्रयोजन ए ते जे चर राशिमां जन्मेलां बाळको ते ते स्वज्ञाववाळां आय ते तथा मेषने आरंजीने अनुक्रमे क्रूर अने अक्रूर तथा पुरुष अने स्त्री एमांनी एक एक संज्ञा पण आपवी. एटखे के मेष क्रूर

અને પુરુષ છે, વૃષ અકૂર અને સ્ત્રી છે, મિથુન કૂર અને પુરુષ છે વિગેરે વારે રાશિ સુધી લઈ જતાં મેષ, મિથુન વિગેરે ૭ એકીવાલી રાશિઓ કૂર તથા પુરુષ છે અને વૃષ, કર્ક વિગેરે બેકીવાલી રાશિડં અકૂર (સૌમ્ય) અને સ્ત્રી છે. આનું ફલ એ છે કે કૂર અને પુરુષ રાશિમાં જન્મેલાં બાલકો કૂર અને તેજસ્વી થાય છે, તથા સૌમ્ય અને સ્ત્રી રાશિમાં જન્મેલાં બાલકો સૌમ્ય અને મૃદુ (કોમલ) થાય છે; પણ રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે—
“મેષ, સિંહ, વૃશ્ચિક, મકર અને કુંજ એ પાંચ રાશિડં કૂર સ્વામીવાલી હોવાથી કૂર છે અને વાકીની સાત રાશિડં સૌમ્ય સ્વામીવાલી હોવાથી સૌમ્ય છે.” વળી કૂર રાશિ પણ સૌમ્ય ગ્રહથી યુક્ત હોય અથવા તેના પર સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સૌમ્ય થાય છે, અને સૌમ્ય રાશિ પણ કૂર ગ્રહ સહિત હોય અથવા તેના પર કૂર ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે કૂર થાય છે. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભ કહે છે કે—

“ગ્રહયોગેઋણાન્યાં સ્યાદ્રાશૈર્જાત્રો ગ્રહોદ્ભવઃ ।

રાશિઃ સ્વજાવમાધત્તે ગ્રહયોગેઋણોદ્ભિતઃ ॥ ૧ ॥”

“ગ્રહના સંબંધથી તથા દૃષ્ટિથી રાશિનો જાવ ગ્રહ જેવો થાય છે, પણ ગ્રહના સંબંધ તથા દૃષ્ટિથી રહિત હોય તો રાશિ પોતાના જાવને ધારણ કરે છે.”

હવે રાશિઓના વળ તથા ઉદય વિષે કહે છે.—

પદ્ નિશાવલ્લિનોઽજોક્ષયુગ્મકર્કધનુર્મૃગાઃ ।

પૃષ્ઠેનોદ્યન્ત્યયુગ્માસ્તે શીર્ષેણાન્યે દ્વિધા ઋષઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મેષ, વૃષ, મિથુન, કર્ક, ધનુષ અને મકર એ ૭ રાશિડં રાત્રિએ વળવાનું છે. અર્થાત્ વાકીની સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, કુંજ અને મીન એ ૭ દિવસે વળવાનું છે એમ જાણવું. ચોવાયેલી અથવા ચોરાયેલી વસ્તુનો સમય જાણવા માટે આનું પ્રયોજન છે. તેમજ દિવસે વળવાનું રાશિના લગ્ન વખતે દિવસે યાત્રાદિક કરવા શુભકારી છે, અને રાત્રિએ વળવાનું રાશિના લગ્નમાં રાત્રે યાત્રાદિક કરવા શુભ છે. તેથી વિપરીતપણું ઇષ્ટ નથી. આ રાત્રિની વળવાનું ૭ રાશિડંમાંથી મિથુન વિનાની પાંચ રાશિડં પૃષ્ઠથી ઉદય પામે છે એટલે ઉદય સમયે તેમનું પૃષ્ઠ પ્રથમ દેખાય છે. તથા બીજી મિથુન, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક અને કુંજ એ ૭ રાશિડં મસ્તકથી ઉદય પામે છે અર્થાત્ ઉદય વખતે પ્રથમ મસ્તક દેખાય છે. તથા મીન રાશિ વજ્રેથી ઉદય પામે છે એટલે કે તેના ઉદય વખતે એકી વખતે પૃષ્ઠ તથા મસ્તક દેખાય છે. આનું પ્રયોજન એ છે જે યાત્રાદિકમાં શીર્ષના ઉદયવાળા લગ્નમાં જય થાય છે, અને પૃષ્ઠ ઉદયના લગ્નમાં નિષ્ફળ થાય છે વિગેરે.

હવે રાશિડંનાં ઉચ્ચ સ્થાન કહે છે.—

અર્કાયુચ્ચાન્યજ ૧ વૃષ ૨ મૃગ ૩ કન્યા ૪ કર્ક ૫ મીન ૬ વણિજો ૭ ડંશૈઃ ।
દિગ્ ૧૦ વહના ૩ ષ્ટાવિંશતિ ૨૭ તિથી ૧૫ બુધનક્ષત્ર ૨૭ વિંશતિજિઃ ૨૦ ॥૧૧॥

अर्थ—मेष १, वृष २, मकर ३, कन्या ४, कर्क ५, मीन ६ અને તુલા ૭ એ સાત રાશિનું અનુક્રમે દશ, ત્રણ, અઠ્યાવીશ, પંદર, પાંચ, સત્યાવીશ અને વીશ અંશે કરીને અનુક્રમે સૂર્યાદિકનાં ઉચ્ચ સ્થાનો છે. અર્થાત્ મેષ રાશિના પહેલા દશ ત્રિંશાંશો રવિનું ઉચ્ચ સ્થાન છે, વૃષજના પહેલા ત્રણ ત્રિંશાંશો ચંદ્રનું ઉચ્ચ સ્થાન છે. મકરના પહેલા અઠ્યાવીશ ત્રિંશાંશો મંગલનું ઉચ્ચ સ્થાન છે વિગેરે. અહીં સંપ્રદાય એવો છે કે—“આઠવી મેષ રાશિમાં સૂર્ય ઉચ્ચ છે, તેમાં પણ દશ અંશો સુધી તો પરમ ઉચ્ચ છે, અને ત્યારપછી માત્ર ઉચ્ચ જ છે. ચંદ્ર વૃષ રાશિમાં ઉચ્ચ છે, તેમાં પણ ત્રણ અંશ સુધી પરમ ઉચ્ચ છે, અને ત્યારપછી માત્ર ઉચ્ચ જ છે વિગેરે.” આ સંપ્રદાય લોકશ્રી વિગેરે ગ્રંથોના અજિપ્રાયને મળતો છે, પરંતુ લઘુ અને બૃહત્ જાતક તથા નારચંદ્ર વિગેરે ગ્રંથોનો અજિપ્રાય તો આ પ્રમાણે છે.—“મેષ રાશિમાં સૂર્ય ઉચ્ચ છે, પણ તેના જ દશમા ત્રિંશાંશે પરમ ઉચ્ચ છે. ચંદ્ર વૃષ રાશિમાં ઉચ્ચ છે, પણ તેના જ ત્રીજા અંશે પરમ ઉચ્ચ છે. મંગલ મકર રાશિમાં ઉચ્ચ છે, પણ તેના જ અઠ્યાવીશમે અંશે પરમ ઉચ્ચ છે વિગેરે.” તાજિક ગ્રંથમાં તો પરમ ઉચ્ચ એવી સંજ્ઞા જ નથી, પરંતુ “મેષ રાશિમાં પહેલા દશ જાગ સુધી સૂર્ય ઉચ્ચ છે, પણ પછી તેજહીન છે.” એમ કહ્યું છે. એ જ પ્રમાણે વૃષાદિકમાં ચંદ્રાદિકનું ઉચ્ચપણું જાણવું.

રાશિનું નીચ તથા ત્રિકોણ સ્થાન કહે છે.

સ્વોચ્ચતઃ સતમં નીચં ત્રિકોણાન્યથ જ્ઞાનુતઃ ।

સિંહો ૫ ક્ષ ૨ મેષ ૧ પ્રમદા ૬ ધનુ ૯ ધંટ ૭ ઘટાઃ ૧૧ ક્રમાત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—પોતપોતાના ઉચ્ચ સ્થાનથી સાતમું સાતમું સ્થાન નીચ જાણવું. હવે રવિ આદિ ગ્રહોનું અનુક્રમે સિંહ, વૃષ, મેષ, કન્યા, ધન, તુલા અને કુંજ એ રાશિનું ત્રિકોણ સ્થાન કહેવાય છે.

જે જે ગ્રહનું જે જે ઉચ્ચ સ્થાન હોય તે શ્રી જે જે સાતમું સ્થાન હોય તે તે તે (ગ્રહ)નું નીચ સ્થાન જાણવું. અહીં પણ દશ, ત્રણ, અઠ્યાવીશ, પંદર, પાંચ, સત્યાવીશ અને વીશ એ પ્રમાણે અંશની સંખ્યા જે પૂર્વે કહી છે, તે પણ લેવી. તેથી કરીને ઉચ્ચની જેમ નીચમાં પણ તેવી જ રીતે અર્થ કરવો. જેમકે મેષથી સાતમી તુલા રાશિ છે, તેના પહેલા દશ ત્રિંશાંશો રવિનું નીચ સ્થાન જાણવું. વૃષ રાશિથી સાતમી વૃશ્ચિક રાશિ છે, તેના પહેલા ત્રણ ત્રિંશાંશો ચંદ્રનું નીચ સ્થાન જાણવું વિગેરે. અહીં પણ સંપ્રદાય એવો છે કે—“તુલામાં રવિ નીચ છે, તેમાં પણ દશ અંશ સુધી પરમ નીચ અને ત્યારપછી માત્ર નીચ જાણવો. એ પ્રમાણે ચંદ્રાદિકમાં પણ કહેવું.” આ સંપ્રદાય પાકશ્રી વિગેરે ગ્રંથો સાથે મળતો છે, પરંતુ જાતક અને નારચંદ્ર વિગેરે ગ્રંથોનો અજિપ્રાય તો આ પ્રમાણે છે.—“તુલામાં સૂર્ય નીચ છે, તેમાં પણ દશમા ત્રિંશાંશે પરમ નીચ છે, એ પ્રમાણે ચંદ્રાદિકમાં

પણ જાણવું.” તાજિકમાં તો પરમ નીચ એવી સંજ્ઞા જ નથી, પરંતુ “તુલા રાશિમાં પહેલા દશ અંશો સુધી ચંદ્ર નીચનો છે.” એમ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે ચંદ્રાદિકમાં પણ જાણવું વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“કન્યા રાહુગૃહં પ્રોક્તં રાહુચ્ચં મિથુનઃ સ્મૃતઃ ।

રાહુનીચં ધનુર્વર્ણાદિકં શનિવદસ્ય ચ ॥ ૧ ॥”

“રાહુનું ઘર (સ્થાન) કન્યા રાશિ છે, રાહુનું ઉચ્ચ સ્થાન મિથુન રાશિ કહી છે, રાહુનું નીચ સ્થાન ધન રાશિ છે, તથા આ (રાહુ) ના વર્ણાદિક શનિ પ્રમાણે જાણવા.”

પરમ ઉચ્ચપણું તથા પરમ નીચપણું સાત હિસાના પ્રમાણવાળા તે તે અંશના મધ્ય જાગે જાણવું અર્થાત્ ત્રીશ હિસાએ કરીને જાણવું. પરમ ઉચ્ચતા અને પરમ નીચતાના સમયને જાણવાનો ઉપાય આ પ્રમાણે છે.—

“માસં રવિબુધશુક્રાઃ ૩ સાર્ધં જૌમ ૪ સ્ત્રયોદશાચાર્યઃ ૫ ।

ત્રિંશન્મન્દો ૬ ડષ્ટાદશ રાહુ ૭ શ્વન્દ્રઃ ૮ સપાદદિવસયુગમ્ ॥ ૧ ॥”

“એક રાશિમાં સૂર્ય, બુધ અને શુક્ર એક એક માસ રહે છે, મંગલ દોઢ માસ રહે છે, ગુરુ તેર માસ રહે છે, શનિ ત્રીશ માસ રહે છે, રાહુ અઢાર માસ રહે છે, તથા ચંદ્ર સવા બે દિવસ રહે છે.”

“ત્રિંશાંશે શાર્કશુક્રાણાં દિનં ૩ સાર્ધચતુર્ઘટિ ।

ઇન્દોઃ ૪ કુજે સાર્ધદિનં ૫ માસમેકં શનૈશ્ચરે ૬ ॥ ૧ ॥

અષ્ટાદશદિની રાહો ૭ સ્ત્રયોદશદિની ગુરોઃ ૮ ।

“બુધ, સૂર્ય અને શુક્રનો ત્રિંશાંશ એક એક દિવસનો છે, ચંદ્રનો ત્રિંશાંશ સારી ચાર ઘડી છે, મંગલનો ત્રિંશાંશ દોઢ દિવસ છે, શનિનો ત્રિંશાંશ એક માસ, રાહુનો ત્રિંશાંશ અઢાર દિવસ અને ગુરુનો ત્રિંશાંશ તેર દિવસનો છે.”

આથી કરીને આ પ્રમાણે જાવાર્થ થયો કે—મેષની સંક્રાંતિમાં નવ દિવસ પછી એક દિવસ પરમ ઉચ્ચનો સૂર્ય કહેવાય. વૃષમાં નવ ઘડી પછીની સારી ચાર ઘડી સુધી ચંદ્ર પરમ ઉચ્ચ થયો. મકરમાં સારી ચાલીશ દિવસ પછી દોઢ દિવસ સુધી મંગલ પરમ ઉચ્ચ છે. કન્યામાં चौદ દિવસ પછી એક દિવસ સુધી બુધ પરમ ઉચ્ચ છે. કર્કમાં બાવન દિવસ પછી તેર દિવસ સુધી ગુરુ પરમ ઉચ્ચ છે. મીનમાં ઊવીશ દિવસ પછી એક દિવસ સુધી શુક્ર પરમ ઉચ્ચ છે. તથા તુલામાં ઓગણીશ માસ પછી એક માસ સુધી શનિ પરમ ઉચ્ચ છે. એ રીતે પરમ નીચની પણ જાવના જાણવી. આ પ્રકાર સામાન્યતાથી વતાવ્યો છે એમ જાણવું, કારણ કે મંગલ વિગેરે ગ્રહો પ્રાયે વક્ર તથા અતિચારવાળા આવે છે. તે વખતે આ

પરમ ઉચ્ચનો તથા પરમ નીચનો સમય ન જાણવો, પરંતુ વક્ર ગતિવાળા તથા અતિચાર-વાળા ગ્રહોની આગલ કહેવાશે તે રીતે સ્પષ્ટતા કર્યા પછી ઉપર કહેલા અંશો પ્રમાણે ઉચ્ચ નીચની જાવના કરવી. આ કહેલો સમય તો સહજ ગતિવાળા ગ્રહોને માટે જ સમજવો.

ગ્રહોના ઉચ્ચ નીચપણાનું ફલ આ પ્રમાણે છે.—

“इहो जइ उच्चत्यो हवइ गहो उन्नइ परं कुणइ ।

किं पुण वे तिन्नि गहा कुणंति को इत्थ संदेहो ॥ ૧ ॥”

“જો કદાચ એક પણ ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો હોય તો પરમ ઉન્નતિને કરે છે, તો પછી ઉચ્ચ સ્થાને રહેલા બે ત્રણ ગ્રહો પરમ ઉન્નતિને કરે તેમાં શો સંદેહ ?”

जन्मने विषे उच्च ग्रहनुं फल आ प्रमाणे छे.—

“त्र्युच्चैर्नृपः पञ्चजिरर्द्धचक्री चक्री च षण्चैर्मुनिजि ७ स्तथाईन ।”

“જન્મસમયે ત્રણ ગ્રહ ઉચ્ચ હોય તો તે રાજા થાય, પાંચ ગ્રહ ઉચ્ચ હોય તો વાસુ-દેવ થાય, ૭ ઉચ્ચ હોય તો ચક્રવર્તી થાય અને સાત ગ્રહ ઉચ્ચના હોય તો અરિહંત (તીર્થંકર) થાય.” વળી કહ્યું છે કે—

“त्रिजिर्नीचैर्जवेदासखिजिरुच्चैर्नराधिपः ।

त्रिजिः स्वस्थानगैर्मंत्री त्रिजिरस्तमितैर्जरुः ॥ ૧ ॥

अन्धं दिगंबरं मूर्खं परपिप्पोजीविनम् ।

कुर्यातामति नीचस्थौ पुरुषं चन्द्रजास्करो ॥ ૨ ॥”

“જેના જન્મસમયે ત્રણ ગ્રહ નીચના હોય તો તે દાસ થાય છે, અને ત્રણ ગ્રહ ઉચ્ચના હોય તો તે રાજા થાય છે. ત્રણ ગ્રહો સ્વસ્થાને રહ્યા હોય તો તે મંત્રી થાય છે, અને ત્રણ ગ્રહ અસ્ત પામ્યા હોય તો તે જરુ થાય છે. (૧) ચંદ્ર અને સૂર્ય જો નીચ સ્થાને રહ્યા હોય તો તે પુરુષને અંધ, દિગંબર (વસ્ત્ર રહિત-ગરીબ), મૂર્ખ અને જિહ્વાવૃત્તિથી આજીવિકા કરનાર કરે છે. ૨.”

ઉપર મૂલ શ્લોકમાં જે ત્રિકોણ સંજ્ઞા આપી છે, તે મૂલ ત્રિકોણ પણ કહેવાય છે. ત્રિકોણનું ફલ એ છે જે “ત્રિકોણમાં રહેલા ગ્રહો ઉચ્ચ ગ્રહના જેવું જ અથવા તેથી કાંઈક ન્યૂન ફલ આપનારા છે.” એમ પાકશ્રી ગ્રંથમાં કહ્યું છે. પ્રથમ શતક વૃત્તિમાં ત્રિકોણ વિગેરેને ત્રિંશાંશની સ્પષ્ટતાવને આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—“સિંહ રાશિમાં વીશ ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે અને બાકીના દશ ત્રિંશાંશ સૂર્યનું ગૃહ (ઘર-સ્થાન) છે. વૃષજ રાશિમાં બે ત્રિંશાંશો ઉચ્ચ છે, ત્રીજો પરમ ઉચ્ચ છે, અને બાકીના ચંદ્રનું ત્રિકોણ છે. મેષમાં બાર ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ છે, બાકીના અંશો મંગલનું ગૃહ છે. કન્યામાં ચૌદ ત્રિંશાંશો ઉચ્ચના છે, પંદરમો પરમ ઉચ્ચ છે, તેની પછીના પાંચ ત્રિકોણ છે અને બાકીના દશ બુધનું ગૃહ

ઢે. ધનુષમાં દશ ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ ઢે અને બાકીના ગુરુનું ગૃહ ઢે. તુલામાં પંદર ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ ઢે, અને બાકીના શુક્રનું ગૃહ ઢે. કુંજમાં વીશ ત્રિંશાંશો ત્રિકોણ ઢે અને બાકીના દશ શનિનું ઘર ઢે.”

હવે રાશિઉના સંબંધવાલા બાર જાવોને કહે ઢે.—

લગ્નાજ્ઞાવાસ્તનુ ૧ ડ્રવ્ય ૨ જાતૃ ૩ બંધુ ૪ સુતા ૫ રયઃ ૬ ।

સ્ત્રી ૭ મૃત્યુ ૮ ધર્મ ૯ કર્મા ૧૦ ય ૧૧ વ્યયા ૧૨ શ્ચ દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥૧૩॥

અર્થ—લગ્નથી ઇટલે પ્રથમ સ્થાનથી અનુક્રમે તનુ ૧, ડ્રવ્ય ૨, જાતૃ ૩, બંધુ ૪, સુતા ૫, અરિ ૬, સ્ત્રી ૭, મૃત્યુ ૮, ધર્મ ૯, કર્મ ૧૦, આય ૧૧, વ્યય ૧૨, આ રીતે બાર જાવો કહેલા ઢે.

પ્રશ્ન વલ્લતે, જન્મ વલ્લતે અથવા યાત્રાદિકને સમયે જે કોઈ રાશિ ઉદયમાં હોય તે રાશિને લગ્ન નામે જાણવી. તેને બાર આરાવાલા ચક્રની આકૃતિ કરીને તેની વચ્ચેના વિવરમાં મુખ્ય સ્થાને સ્થાપન કરવી. બાકીની અગીયાર રાશિઉ માવી બાજુનાં અનુક્રમે અગીયાર સ્થાનકોમાં મૂકવી. ઇ રીતે કુંઠ્ઠી આય ઢે. તે આ પ્રમાણે—

૨	લગ્ન	૧૧
૩	શ્રી	૧૦
૪	૭	૬

અહીં લગ્નની તનુ જાવ સંજ્ઞા ઢે ઇટલે ઇટ માણસના શરીર વિષે ઇ તનુ જાવને આધારે વિચાર કરવો. ત્યારપછી માવી બાજુના ક્રમથી અગીયાર સ્થાનોને વિષે રહેલા બીજા વિગેરે સ્થાનોમાં રહેલી રાશિ-ઉની સંજ્ઞા અનુક્રમે ડ્રવ્ય જાવ ૨, જાતૃ જાવ ૩, બંધુ જાવ ૪, વિગેરે જાણવી. તેથી ઇટ માણસનું ડ્રવ્ય, જાડ વિગેરે સંબંધી તે તે સ્થાનોને અનુસારે વિચારવાં. કહ્યું ઢે કે—

“યો યો જાવઃ સ્વામિદૃષ્ટો યુતો વા સૌમ્યૈર્વા સ્યાત્તસ્ય તસ્યાસ્તિ વૃદ્ધિઃ ।

પાપૈરેવં તસ્ય તસ્યાસ્તિ હાનિર્નિર્દેષ્ટવ્યા પૃથ્વતાં જન્મતો વા ॥ ૧ ॥”

“જે જે જાવ સ્વામી ઇ જોયેલો હોય કે યુક્ત હોય અથવા સૌમ્ય ગ્રહો ઇ જોયેલો કે યુક્ત હોય તો તે તે જાવની વૃદ્ધિ આય ઢે. ઇ જ રીતે જો પાપ ગ્રહો ઇ યુક્ત કે જોયેલો હોય તો તે તે જાવની હાનિ આય. ઇ પ્રમાણે પૂઠનારને તેની જન્મકુંઠ્ઠી પરથી કહેવું.”

વિશેષ ઇ ઢે જે ઠઠા અરિ જાવમાં જેમ કૂર ગ્રહો અરિ જાવને હણે ઢે તેમજ સૌમ્ય ગ્રહો પણ હણે ઢે જ, પણ પુષ્ટ કરતા નથી, અને વ્યયસ્થાન તથા આઠમા સ્થાનમાં પણ જેમ સૌમ્ય ગ્રહો વ્યય (ખર્ચ)ને તથા મૃત્યુને પોષે ઢે તેમ કૂર ગ્રહો પણ પોષે જ ઢે, પરંતુ તેને હણતા નથી. કહ્યું ઢે કે—“સૌમ્યાઃ ષષ્ઠેઽરિઘ્નાઃ સર્વે નેષ્ટા વ્યયાટ્મગાઃ” । “ઠઠે સ્થાને રહેલા સૌમ્ય ગ્રહો અરિને હણે ઢે, તથા વ્યયસ્થાને અને આઠમા સ્થાને રહેલા સર્વે ગ્રહો અનિષ્ટ ઢે.” યવનેશ્વર તો કહે ઢે કે—“અટ્મ સૌમ્યા આયુર્વૃદ્ધિકરાઃ” “આઠમે સ્થાને સૌમ્ય

ગ્રહો હોય તો તે આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરનારા છે.” ત્રાત્ જાવમાં બહેન સંબંધી વિચાર પણ કરવો. બંધુ ઇટલે સ્વજન છે તેથી બંધુ જાવમાં માતાનો પણ વિચાર કરવો. સુત જાવમાં શિષ્યો પણ જાણવા. સ્ત્રી ઇટલે ચાર્યા, તેના જાવમાં ગમન આગમન પણ જાણવા. આઠમા સ્થાનમાં રોગાદિક પણ જાણવા. ધર્મ જાવમાં વંશપરંપરાએ આવેલી વિદ્યા અપૂર્વ વિદ્યા તથા અચિંત્યો ધનલાજ વિગેરે જાણવા. દશમા સ્થાનમાં કર્મ ઇટલે વેપાર, તે સ્થાનમાં પિતા, જાગ્ય, આજ્ઞા, ઐશ્વર્ય વિગેરે સંબંધી વિચાર કરવા. લાજ સ્થાનમાં નાશ પામેલાની પણ પ્રાપ્તિનો વિચાર કરવો. તથા વ્યય સ્થાનમાં સત્ તથા અસત્ વસ્ત્રે જાતના સ્વર્ચ વિગેરેનો વિચાર કરવો.

જેમ લગ્નથી આરંજીને બાર જાવ કહ્યા તેમ ચંડ્રથી પણ બાર જાવ જાણવા. તેથી કરીને લગ્ન અને ચંડ્રની મધ્યે જે બલવાન હોય તેનાથી બાર જાવ વિચારવા એવો આશ્નાય છે.

બારે જાવોનાં બીજાં નામો બતાવે છે.—

સુહૃન્મંદિરપાતાલહિબુકામ્બુસુવાજિધમ્ ।

ચતુર્થમષ્ટમં ટિઙ્ગ ચતુરસ્રે ઉન્ને પુનઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—સુહૃદ્, મંદિર, પાતાલ, હિબુક, અંબુ અને સુખ એ ચોથા સ્થાનનાં નામો છે, ટિઙ્ગ એ આઠમા સ્થાનનું નામ છે. ચતુરસ્ર એ ચોથા તથા આઠમા એ બે સ્થાનનું નામ છે. સુહૃત્ શબ્દે કરીને મિત્રજવન, મંદિર શબ્દવડે ગૃહ જવન, પાતાલ શબ્દવડે રસાતલ ઇત્યાદિક પર્યાય નામો પણ અત્ર લેવાય છે. એ પ્રમાણે આગલ પણ સર્વત્ર જાણવું. તથા પૂર્વે કહેલા તનુ વિગેરે બાર જાવોને સ્થાને પણ શરીર વિગેરે પર્યાય શબ્દોનો પણ વ્યવહાર કરવો. આઠમું મૃત્યુ સ્થાન અનાયુ નામનું પણ કહેવાય છે.

ત્રિત્રિકોણં ચ નવમં ત્રિકોણે નવ પશ્ચમે ।

સતમં કામજામિત્રચુનચૂનાસ્તસંજ્ઞકમ્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—નવમું સ્થાન ત્રિત્રિકોણ કહેવાય છે. નવમું અને પાંચમું સ્થાન ત્રિકોણ કહેવાય છે અને સાતમું સ્થાન કામ, જામિત્ર, ચુન, ચૂન અને અસ્ત નામે પણ કહેવાય છે, અહીં કામ ઇટલે કામદેવ છે, જામિને ઇટલે બહેનને ત્યાગ કરે તે જામિત્ર કહેવાય છે, ઇટલે કે તે વિવાહનો પર્યાય શબ્દ છે. તથા સર્વ કોઈ ગ્રહ જે રાશિમાં ઉદય પામે છે, તેનાથી સાતમી રાશિમાં અસ્ત પામે છે, તેથી સાતમા સ્થાનને અસ્ત નામે પણ કહ્યું.

સ્યાતાં તૃતીયે દુશ્ચિક્રવિક્રમે પશ્ચમે તુ ધીઃ ।

મધ્યમેષૂરણવ્યોમાન્યાહુર્દશમધામનિ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—ત્રીજા સ્થાનનું નામ દુશ્ચિક્ર અને વિક્રમ કહેવાય છે, પાંચમું સ્થાન ધી (બુદ્ધિ) નામનું કહેવાય છે, દશમા સ્થાનમાં મધ્ય, મેષૂરણ અને વ્યોમ એવાં નામો કહેવાય છે,

અહીં જે ચોથા સ્થાનની પાતાલ અને અંબુ સંજ્ઞા કહી છે તથા દશમા સ્થાનની મધ્ય અને વ્યોમ સંજ્ઞા કહી છે, તે જૂગોળની રીતે કહી છે એમ જાણવું. જૂગોળનો મત એવો છે કે—“સૂર્ય પ્રાતઃકાળે પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામીને દક્ષિણ બાજુએ ફરતો ફરતો મધ્યાહ્ન સમયે દશમા સ્થાનરૂપ વ્યોમ (આકાશ)ના મધ્ય જાગમાં આવીને સાયંકાળે સાતમે સ્થાને અસ્ત પામે છે, અને તે જ પ્રમાણે રાત્રિએ પણ ફરતો ફરતો મધ્ય રાત્રિએ ચોથા સ્થાનરૂપ પાતાલમાં અડને પાછો પ્રાતઃકાળે પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામે છે.” આ રીતે કહ્યું છે. વઢી પાતાલ અંબુનું (જલનું) સ્થાન છે એ પ્રસિદ્ધ છે.

उपान्त्यं सर्वतोऽजद्रमन्त्यं रिष्यमुदीरितम् ।

वदन्त्युपचयाह्वास्त्रिषड्दशैकादशान् पुनः ॥ १७ ॥

અર્થ—અગીયારમું સ્થાન સર્વતોજદ્ર કહેવાય છે, કેમકે તે સ્થાને રહેલો ગ્રહ સર્વથા શુચકારક છે. બારમું સ્થાન રિષ્ય કહેવાય છે. લગ્નથી તથા ચંદ્રથી ગણતાં ત્રીજું, ઠહું, દશમું અને અગીયારમું સ્થાન ઉપચય નામે કહેવાય છે, કેમકે તે સ્થાનોમાં રહેલા પાપ ગ્રહો પણ શુચ ફલદાયક થાય છે. બાકીનાં સ્થાનો અપચય એટલે હાનિ કરનારાં છે, એમ સમજવું. તેનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“कार्यं यदुक्तं तदुपैति सिद्धिं वारे ग्रहे चोपचयर्हज्जाजि ।

नीचर्हसंस्थेऽपचयस्थिते च यत्ने कृते चापि ज्वल्यसाध्यम् ॥ ૧ ॥”

“જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું હોય તે ઉપચય સ્થાનવાળી રાશિમાં રહેલ ગ્રહમાં તથા બારમાં સિદ્ધિને પામે છે, અને નીચ રાશિમાં તથા અપચય સ્થાનમાં ગ્રહ રહ્યો હોય તો યત્ન કર્યા બતાં પણ તે કાર્ય અસાધ્ય થાય છે એટલે સિદ્ધિ થતું નથી.”

केन्द्रचतुष्टयकंटकनामानि वपुः १ सुखा ४ स्त ७ दशमानि १० ।

स्युः पणफराणि परत २-५-८-११ स्तेज्योऽप्यापोक्लिमानीति ३-६-९-१२ ॥ १८ ॥

અર્થ—પહેલું, ચોથું, સાતમું અને દશમું એ ચાર સ્થાનો કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય અને કંટક નામે કહેવાય છે, તે દરેકની પઢીનાં એટલે ત્રીજું, પાંચમું, આઠમું અને અગીયારમું એ ચાર સ્થાનો પણફર નામે કહેવાય છે. તથા તેની પઢીનાં એટલે ત્રીજું, ઠહું, નવમું અને બારમું એ ચાર સ્થાનો આપોક્લિમ નામે કહેવાય છે. કેન્દ્રને વિષે રહેલા સર્વે ગ્રહો સંપૂર્ણ પરાક્રમી હોય છે, પણફરમાં રહેલા ગ્રહો અર્ધ પરાક્રમી હોય છે, અને આપોક્લિમને વિષે તેથી અર્ધ એટલે ચતુર્થાંશ પરાક્રમવાળા હોય છે. એમ ત્રૈલોક્યપ્રકાશમાં કહ્યું છે. વિશેષ એ છે જે—સંજ્ઞા બે પ્રકારની હોય છે, એક અન્વર્થ અને બીજી યાદશિક્ષિકા (રુદ્ધિવાળી). તેમાં દુશ્ચિક્ષ, દિબુક, ત્રિકોણ, ઘુન, ઘૂ, ત્રિત્રિકોણ, ચતુરસ્ર, મેષૂરણ, રિષ્ય, કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય, કંટક, પણફર તથા આપોક્લિમ અને કહેવામાં આવશે એવી દોરા, ડેખ્કાણ બિગેરે

સંજ્ઞાઈ સાર્થક નહીં હોવાથી યાદશ્લિકી કહેવાય છે, તે સંજ્ઞાઈ યવનાચાર્યના મતમાં રૂઢ હોવાથી અહીં કહી છે. તથા વિક્રમ, સુખ, વેશ્મ, ધી, જામિત્ર અને ઊંઝ વિગેરે સંજ્ઞાઈ અન્વર્થ છે, તેથી કરીને ઇષ્ટ મનુષ્યનાં વિક્રમ, સુખ, ધર, બુદ્ધિ, વિવાહ અને હાનિ વિગેરે અનુક્રમે તે તે સ્થાનોથી વિચારાય છે. એ જ રીતે લગ્નથી આરંજીને પ્રથમ વિગેરે સ્થાનોની તનુ વિગેરે સંજ્ઞાઈ નિયમિત કહેલી છે, તેથી તેને અનુસારે કરીને જ આગળ પર પણ સર્વ ઠેકાણે પ્રથમ આદિ સ્થાનોને ઠેકાણે તનુ આદિ શબ્દનો વ્યવહાર જાણી લેવો.

હવે રાશિઠનાં ગૃહ (ધર-સ્થાન), હોરા, ડેખ્કાણ, નવાંશ, ઘાદશાંશ અને ત્રિંશાંશ નામના ૭ વર્ગનું સ્વરૂપ બતાવે છે.—

મેષાદીશાઃ કુજઃ ૧ શુક્રો ૨ બુધ ૩ શ્રવ્ન્દ્રો ૪ રવિ ૫ બુધઃ ૬ ।

શુક્રઃ ૭ કુજો ૮ ગુરુ ૯ મેન્દો ૧૦ મન્દો ૧૧ જીવ ૧૨ ઇતિ ક્રમાત્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—આ ૭ વર્ગના અધિકારમાં રાશિઠનું “ગૃહ” એવું નામ છે. તેથી કરીને મેષ રાશિ (ગૃહ)થી અનુક્રમે મંગલ ૧, શુક્ર ૨, બુધ ૩, ચંદ્ર ૪, રવિ ૫, બુધ ૬, શુક્ર ૭, મંગલ ૮, ગુરુ ૯, શનિ ૧૦, શનિ ૧૧ અને ગુરુ ૧૨, આ બાર સ્વામીઠ છે. આનું ફલ “યો યો જાવઃ સ્વામિદૃષ્ટો યુતો વા” વિગેરે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે છે.

હોરા રાશ્યર્કમોજદ્દેર્કેન્દ્રોરિન્દ્રર્કયોઃ સમે ।

ડેખ્કાણા જ્ઞે ત્રયસ્તુ સ્વ ૧ પશ્ચમ ૫ ત્રિત્રિકોણપાઃ ૯ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—રાશિનો અર્ધ જાગ હોરા કહેવાય છે, તેથી એક એક રાશિમાં બે હોરા હોય છે. તેમાં મેષ વિગેરે વિષમ રાશિમાં પહેલી હોરા રવિની અને બીજી હોરા ચંદ્રની હોય છે, તથા વૃષ વિગેરે સમ રાશિમાં પહેલી હોરા ચંદ્રની અને બીજી હોરા સૂર્યની હોય છે. હોરાનું ફલ એ છે જે—“સૂર્યની હોરામાં જન્મેલાં બાળક તેજસ્વી થાય છે, અને ચંદ્રની હોરામાં જન્મેલાં મૃદુ (કોમલ) થાય છે ઇત્યાદિ” એ પ્રમાણે ડેખ્કાણ વિગેરેમાં પણ ક્રૂર તથા સૌમ્ય સ્વામીને અનુસારે ક્રૂરપણું અને સૌમ્યપણું સમજવું. દરેક રાશિમાં ત્રણ ત્રણ ડેખ્કાણ હોય છે. તેમાં જે પોતાની જ રાશિનો ઈશ હોય તે પ્રથમ ડેખ્કાણનો ઈશ હોય છે, તેથી પાંચમી રાશિનો જે સ્વામી હોય તે બીજા ડેખ્કાણનો ઈશ હોય છે, તથા નવમી રાશિનો જે સ્વામી હોય તે ત્રીજા ડેખ્કાણનો સ્વામી હોય છે. હરિજન્મકૃત લગ્નશુદ્ધિમાં પણ કહ્યું છે કે—

“દિકાણો ૭ તિજાગો સો પદમો નિશ્ચયરાસિઅહિવશ્ણો ।

બીઠ પંચમપદ્મુણો તશ્ઠ પુણ નવમગિહવશ્ણો ॥ ૧ ॥”

“દરેક રાશિનો ત્રીજો જાગ ડેખ્કાણ કહેવાય છે. તેમાં પોતાની રાશિના અધિપતિનો પહેલો ડેખ્કાણ, તેથી પાંચમી રાશિના સ્વામીનો બીજો ડેખ્કાણ અને નવમા ગૃહના સ્વામીનો ત્રીજો ડેખ્કાણ સમજવો.”

બૃહત્ જાતકમાં પણ કહ્યું છે કે—“ઢેષ્કાણાઃ સ્યુઃ સ્વજવનસુતત્રિકોણાધિપાનાં” પોતાના સ્થાનના, પાંચમા સ્થાનના અને નવમા સ્થાનના સ્વામીઊના એમ ત્રણ ઢેષ્કાણો હોયછે.” કેટલાએક આચાર્યો રાશિઊના સપ્તાંશ પણ કહે છે, તથા તેના સ્વામીઊ પણ કહે છે, તે હોરામકરંદમાં આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—“સ્વર્હાદોજે યુગ્મજે ઘૂનગેહાજ્ઞયાસ્તજ્ઞૈઃ સપ્તમાંશાઃ ક્રમેણ” વિષમ (એકી રાશિમાં) પોતાની રાશિથી સપ્તમાંશો ગણવા. સમ (બેકી રાશિમાં) પોતાની રાશિથી સાતમી રાશિ જે હોય ત્યાંથી સપ્તમાંશો ગણવા. એટલે મેષ રાશિમાં પહેલો મેષનો સપ્તમાંશ જાણવો, બીજો વૃષજનો યાવત્ સાતમો તુલાનો અને વૃષજ રાશિમાં પહેલો વૃશ્ચિકનો, બીજો ધનનો યાવત્ સાતમો વૃષજનો સપ્તમાંશ જાણવો. આ પ્રમાણે તેના જાણકાર પુરુષોએ સપ્તમાંશ ગણવા.”

હવે નવાંશો કહે છે.

નવાંશાઃ સ્યુરજાદીનામજૈણતુલકર્કતઃ ।

વર્ગોત્તમાશ્વરાદૌ તે પ્રથમઃ પશ્ચમોઽન્તિમઃ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—મેષથી આરંજીને દરેક રાશિમાં નવ નવ નવાંશો હોય છે. તેમાં મેષ રાશિના નવાંશો મેષને આદિ લઈને નવ સુધી ગણવા, (એટલે કે મેષ રાશિમાં પહેલો નવાંશ મેષનો, બીજો નવાંશ વૃષનો, ત્રીજો નવાંશ મિથુનનો, એ રીતે નવ સુધી ગણતાં નવમો નવાંશ ધનનો આવે છે.) એ રીતે વૃષના નવાંશો મકરથી ગણવા, મિથુનના નવાંશો તુલાથી ગણવા, તથા કર્કના નવાંશો કર્કથી જ ગણવા. એ જ પ્રમાણે સિંહના નવાંશો મેષથી ગણવા એટલે કે મેષની જ જેવા, કન્યાના વૃષની જેમ, તુલાના મિથુનની જેમ, અને વૃશ્ચિકના કર્કની જેમ ગણવા. એ જ રીતે ધન, મકર, કુંજ અને મીનના નવાંશો પણ અનુક્રમે મેષ, વૃષ, મિથુન અને કર્કની જેવા જ ગણવા. આ નવાંશોનું ફલ પૂર્ણજઞ્ઞ આ પ્રમાણે લેલે છે.—

“તિ પણ ચઢ સત્ત નવમા રાસીણ નવંસયા સુહા જમ્મે ।

પદમ હુ અષ્ઠમ અહમા ઠઠો પુણ મણ્નિમો નેઊ ॥ ૧ ॥”

“જન્મને વિષે રાશિઊનો ત્રીજો, પાંચમો, ચોથો, સાતમો અને નવમો એ પાંચ નવાંશો સુખકારક એટલે ઉત્તમ જાણવા, પહેલો, બીજો અને આઠમો એ ત્રણ નવાંશો અધમ (અશુભ) જાણવા, તથા ઠઠો નવાંશ મધ્યમ જાણવો.”

વર્ગ એટલે સમૂહને વિષે જે ઉત્તમ તે વર્ગોત્તમ કહેવાય છે, તેમાં ચર રાશિઊમાં પહેલો નવાંશ વર્ગોત્તમ જાણવો, સ્થિર રાશિઊમાં પાંચમો નવાંશ વર્ગોત્તમ જાણવો, અને દિસ્વ-જાવ રાશિઊમાં ઢેણો એટલે નવમો નવાંશ વર્ગોત્તમ છે. અર્થાત્ આ રીતે ગણવાથી સર્વે રાશિઊમાં પોતપોતાના નામનો નવાંશ વર્ગોત્તમમાં આવે છે. વર્ગોત્તમનું ફલ એ છે જે— “વર્ગોત્તમમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યો પોતાના કુલમાં પ્રધાન થાય છે વિગેરે.” ઢેણો નવાંશ પણ અમુક રાશિમાં વર્ગોત્તમ હોવાથી તે લગ્નમાં આદરવા યોગ્ય છે. નહીં તો તે ઢેણો

नवांश अग्राह्य (तजवा योग्य) अइ जाय. ते विषे पूर्णजन्म कहे ठे के—“लघ्नस्याद्यन्त-
मध्येषु बलं पूर्णाष्टमध्यमं” “आदि, अन्त अने मध्यने विषे लघ्ननुं फळ (फळ) अनु-
क्रमे पूर्ण, अष्टम अने मध्यम ठे.” हर्षप्रकाशमां पण कहुं ठे के—“वर्गुत्तमं विणा दिङ्मा
नेव चरमं नवसंगं कहवि” “वर्गोत्तम विना कोइ पण वखत ठेहो नवांश ग्रहण करवो
नहीं.” वर्गोत्तमना नवांशमां रहेलो ग्रह पण वर्गोत्तम कहेवाय ठे अने ते (ग्रह) अत्यंत
बलवान् ठे. ते विषे दैवज्ञवद्वजमां कहुं ठे के—

“बलवानुदितांशस्थः शुद्धं स्थानफलं ग्रहः ।

दद्याद्वर्गोत्तमांशे च मिश्रं शेषांशसंस्थितः ॥ १ ॥”

“उदयना अंशमां रहेलो तथा वर्गोत्तमना अंशमां रहेलो ग्रह बलवान् ठे अने ते
स्थाननुं फळ शुद्ध (पूर्ण) आपे ठे, अने बाकीना अंशमां रह्यो होय तो ते मिश्र फळ आपे ठे.”

“यतो य एव राशिः स्यात्स एव च नवांशकः ।

प्रोक्तं स्थानफलं शुद्धमतोऽस्मिन् सोपपत्तिकम् ॥ २ ॥”

“कारण के जे राशि होय ठे ते ज नवांशक होय ठे (अर्थात् ते राशिना नामनो
नवांशक ज वर्गोत्तम होय ठे) तेथी करीने आ नवांशने विषे स्थानफळ जे शुद्ध कहुं
ते युक्ति युक्त ठे.”

हवे द्वादशांश तथा त्रिंशांशनुं स्वरूप बतावे ठे.

स्युर्द्वादशांशः स्वगृहादथेशास्त्रिंशांशकेष्वोजयुजोस्तु राश्योः ।

क्रमोत्क्रमादर्थ ५ शरा ५ ६ ७ शैले ७ न्द्रियेषु ५ जौमार्किगुरुङ्गशुक्राः २२

अर्थ—पोताना गृह (स्थान) थी बार बार द्वादशांशो होय ठे. एटले के जे नामनी
राशि होय ते नामनो पहेलो द्वादशांश जाणवो, बाकीना अग्रीयार द्वादशांशो तेनी
पढीनी अग्रीयार राशिना नामवाळा जाणवा. जेमके मेष राशिमां पहेलो द्वादशांश मेषनो,
बीजो वृषनो, त्रीजो मिथुननो, ए रीते गणतां ठेहो (बारमो) द्वादशांश मीननो आवे.
वृष राशिमां पहेलो द्वादशांश वृषनो, बीजो मिथुननो, ए रीते अनुक्रमे गणतां ठेहो
मेषनो आवे. ए रीते मिथुन राशिमां पहेलो मिथुननो, बीजो कर्कनो, ए रीते गणतां ठेहो
वृषनो आवे. आ द्वादशांशोना ईशो जे मेषादिकना ईशो ठे ते ज जाणवा. हवे दरेक
राशिमां त्रीश त्रीश त्रिंशांश होय ठे. तेना ईशो आ प्रमाणे जाणवा—मेष, मिथुन विगेरे
विषम (एकी) राशिमां पांच, पांच, आठ, सात अने पांच त्रिंशांशोना स्वामी अनुक्रमे
मंगळ, शनि, गुरु, बुध अने शुक्र जाणवा, अने सम (बेकी) राशिमां ते अंशो तथा ते
स्वामीउ उत्क्रमथी एटले पञ्चानुपूर्वीए जाणवा. एटले के वृष, कर्क विगेरे सम राशिमां पांच,
सात, आठ, पांच अने पांच, त्रिंशांशोना स्वामी शुक्र, बुध, गुरु, शनि अने मंगळ जाणवा.

છુ ધર્ગની સ્થાપના (યંત્ર)

गुह्याणि	गुह्येष्टाः	होरा	द्रेष्काण्येष्टाः	नवशेषाः	द्वादशशेषाः	त्रिंशदशेषाः
मेघ	मंगल	रवि चंद्र	मंगल रवि गुरु	मं शु शु चं र शु शु मं गु	मं शु शु चं र शु शु मं गु	मं शु शु चं र शु शु मं गु
बुध	शुक्र	रवि चंद्र	शुक्र बुध शनि	श श गु मं शु शु चं र शु	शु शु चं र शु शु मं गु	शु शु चं र शु शु मं गु
मिथुन	बुध	रवि चंद्र	बुध शुक्र शनि	शु मं गु श श गु मं शु शु	शु चं र शु शु मं गु	शु चं र शु शु मं गु
कर्क	चंद्र	रवि चंद्र	चंद्र मंगल गुरु	चं र शु शु मं गु श श गु	चं र शु शु मं गु	चं र शु शु मं गु
सिंह	रवि	रवि चंद्र	रवि गुरु मंगल	मं शु शु चं र शु शु मं गु	र शु शु मं गु	मं शु शु चं र शु शु मं गु
कन्या	बुध	चंद्र	शुक्र शनि बुध	श श गु मं शु शु चं र शु	शु शु चं र शु शु मं गु	शु शु चं र शु शु मं गु
तुला	शुक्र	रवि चंद्र	शुक्र शनि बुध	शु मं गु श श गु मं शु शु	शु चं र शु शु मं गु	शु चं र शु शु मं गु
वृश्चिक	मंगल	चंद्र	मंगल गुरु चंद्र	चं र शु शु मं गु श श गु	मं शु शु चं र शु शु मं गु	मं शु शु चं र शु शु मं गु
धन	गुरु	रवि चंद्र	गुरु मंगल रवि	मं शु शु चं र शु शु मं गु	गु श श गु मं शु शु चं र शु	मं शु शु चं र शु शु मं गु
मकर	शनि	चंद्र	शनि शुक्र बुध	श श गु मं शु शु चं र शु	श श गु मं शु शु चं र शु	शु शु चं र शु शु मं गु
कुंभ	शनि	रवि चंद्र	शनि बुध शुक्र	शु मं गु श श गु मं शु शु	श गु मं शु शु चं र शु	मं शु शु चं र शु शु मं गु
मीन	गुरु	चंद्र	गुरु चंद्र मंगल	चं र शु शु मं गु श श गु	गु मं शु शु चं र शु	मं शु शु चं र शु शु मं गु

हवे ग्रहोना तथा लग्नना स्पष्टीकरण माटे तेनी शुक्रिने उपयोगी सर्व षड्वर्गनुं साधारण लिखामान कहे ठे.—

षड्वर्गेऽष्टादशऽ७०० नव ए०० षड् ६०० ठे २०० सार्द्धं शतानि षष्टिश्च ६० ।
क्रमशो गृहहोरादौ लिप्ताः स्युः प्रचुरिह नवांशः ॥ २३ ॥

अर्थ—७ वर्गनी मध्ये मेषादिक गृहो (स्थानो) माना दरेकने अढारसो अढारसो लिखाउं ठे, होरानी लिखाउं नवसो ठे, केमके गृहस्थी अर्धी होरा ठे. डेष्काणनी लिखाउं उसो ठे, कारण के गृहस्थी त्रीजे जागे डेष्काण ठे, एरीते नवांशोनी बसें लिखाउं, घादशांशानी दोढसो लिखाउं अने त्रिंशांशानी साठ लिखाउं ठे. साठ विखिप्ता (पळ)नी एक लिप्ता (घसी) आय ठे एवं आगळ कहेसो. आ ७ वर्गनुं फळ ए ठे जे—“तिथि विगेरेना बळथी चंजुनुं बळ सो गणुं ठे, तेनाथी लग्न हजार गणुं वधारे बळवान् ठे, तेनाथी पण होरा विगेरे सर्वे उत्तरोत्तर पांच पांच गणा वधारे बळवान् ठे.” ए प्रमाणे बृहत् जातक वृत्तिमां कहुं ठे. हवे आ ७ए वर्गमां नवांशनुं ज प्रधानपणुं ठे ते कहे ठे.—आ ७ए वर्गमां प्रतिष्ठा, विवाह विगेरे सर्वे कार्योने विषे नवांश ज वधारे समर्थ (बळवान्) ठे. ए विषे लग्न कहे ठे के—

“स्वार्द्धे नक्षत्रफलं तिथ्यर्थे तिथिफलं समादेश्यम् ।

होरायां वारफलं लग्नफलं त्वंशके स्पष्टम् ॥ १ ॥”

“नक्षत्रनुं फळ पोताना अर्ध जागमां स्पष्ट ठे, तिथिना अर्ध जागमां तिथिनुं फळ स्पष्ट ठे, होराने विषे वारनुं फळ स्पष्ट ठे, तथा लग्ननुं फळ अंशकमां (नवांशमां) स्पष्ट ठे.”

अहो नवांशनुं केबुं प्राधान्य ठे ? दैवज्ञवद्भजे कहुं ठे के—

“लग्ने शुभेऽपि यद्यंशः क्रूरः स्यान्नेष्टसिद्धिदः ।

लग्ने क्रूरेऽपि सौम्यांशः शुभदोऽंशो बली यतः ॥ १ ॥”

“लग्न शुभ होय ठतां जो अंश (नवांश) क्रूर होय तो ते इष्ट सिद्धिने आपतो नथी, अने लग्न क्रूर होय ठतां अंश सौम्य होय तो शुभकारक ठे, कारण के अंश ज बळवान् ठे.” तेमज “क्रूर अंश (नवांश)मां रहेखो सौम्य ग्रह पण क्रूर आय ठे, अने सौम्य अंशमां रहेखो क्रूर ग्रह पण सौम्य आय ठे.” एम लग्न कहे ठे. “क्रूर अंशमां रहेखा सौम्य ग्रहनी दृष्टि पण दुष्ट आय ठे, अने सौम्य अंशमां रहेखा क्रूर ग्रहनी दृष्टि पण शुभ (सौम्य) आय ठे.” तथा ग्रहगोचरनी शुद्धिना विचारने समये “राशिना गोचरथी ग्रह शुभ होय तोपण नवांशना गोचरे करीने जो शुभ होय तो ज ते शुभ आय ठे.” इत्यादि लग्न तथा श्रीपति कहे ठे.

હવે ગ્રહ પોતાના વર્ગમાં રહેલો છે કે બીજા વર્ગમાં રહેલો ? તે કહે છે.

પણાં ત્ર્યાદિષુ વર્ગેષુ યો ગ્રહઃ સ્વેષ્વવસ્થિતઃ ।

સ સ્વવર્ગગતો જ્ઞેય એવમેવાન્યવર્ગગઃ ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—કોઈ પણ ગ્રહ ૭ વર્ગમાંના કોઈ પણ પોતાના ત્રણ, ચાર અથવા ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ વર્ગમાં રહેલો હોય, તો તે સ્વવર્ગમાં રહેલો છે એમ જાણવું, અને એવી જ રીતે એટલે ત્રણ, ચાર કે પાંચ વર્ગમાં રહેલો હોય, પણ તે બીજાના વર્ગમાં રહેલો હોય તો તે અન્ય વર્ગમાં રહેલો જાણવો.

કોઈ પણ ગ્રહ ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ વર્ગ સુધી જ આવી શકે છે, પરંતુ કદાપિ ૭૯ વર્ગમાં આવી શકતો નથી, કારણ કે સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બે ગ્રહો ત્રિંશાંશમાં આવતા જ નથી, તથા મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ ગ્રહો હોરામાં આવતા જ નથી. આ પ્રમાણે જે ગ્રહ પોતાના પાંચ વર્ગ સુધીમાં આવતો હોય તે સ્વવર્ગમાં આવેલો હોવાથી જ બઢવાન્ છે, અને અન્ય વર્ગમાં આવેલો હોય તો તે નિર્બઢ છે. વિશેષ એ છે જે—“જે નવાંશમાં ૭, પાંચ કે ચાર ગૃહાદિક મધ્યે સૌમ્ય ગ્રહસ્વામી મળે તો ૭ વર્ગનો, પાંચ વર્ગનો કે ચાર વર્ગનો તે નવાંશ સૌમ્ય હોવાથી પ્રતિષ્ઠાદિકના લગ્નને વિષે વિશેષે કરીને ગ્રહણ કરવા લાયક છે. તે સૌમ્ય ગ્રહનો આ રીતે નિશ્ચય કરેલો છે.—

“સત્તમનવમા મેસે ૧ પંચમતર્યા વિસે ૨ મિહૃણિ ઢ્હો ૩ ।

પદમતર્યા ય કકે ૪ સિંહે ઢ્હો ૫ કણી તરૂં ૬ ॥ ૧ ॥

અષ્ઠમનવમા ય તુલે ૭ વિઙ્ગિયલગ્ને ચતુર્ય નવંસો ૮ ।

ધણુલગિ ઢ્હસત્તમનવમા એ મયરંમિ પંચમડં ૧૦ ॥ ૨ ॥

ઢ્હઢમા ય કુંજે ૧૧ પદમો તરૂં આ મીણ લગ્મિ ।

ચત્તપણવગ્ગ ૭ વગ્ગો એસુ નવંસએસુ સુહો ॥ ૩ ॥”

“મેષ લગ્નમાં સાતમો અને નવમો નવાંશ, વૃષમાં પાંચમો અને ત્રીજો, મિથુનમાં ઢ્હો, કર્કમાં પહેલો અને ત્રીજો, સિંહમાં ઢ્હો, કન્યામાં ત્રીજો, તુલામાં આઠમો અને નવમો, વૃશ્ચિક લગ્નમાં ચોથો નવાંશ, ધન લગ્નમાં ઢ્હો, સાતમો અને નવમો, મકરમાં પાંચમો, કુંજમાં ઢ્હો અને આઠમો તથા મીન લગ્નમાં પહેલો અને ત્રીજો, આટલા નવાંશોમાં ચાર વર્ગ, પાંચ વર્ગ કે ૭ વર્ગ હોય તે શુજ છે.” આટલા નવાંશોમાં ચાર વર્ગની શુદ્ધિ તો સર્વને છે, પરંતુ પાંચ અને ૭ વર્ગની શુદ્ધિ તો કેટલાએક નવાંશોમાં સંપૂર્ણ રીતે છે, અને કેટલાએકમાં કેટલેક અંશે જ છે. તેની સ્પષ્ટતા આ ગ્રંથના ઢેઘા શ્લોકની ટીકામાં લખેલી છે, ત્યાંથી જાણી લેવી. કેટલાએક આચાર્યો ત્રણ જ વર્ગની શુદ્ધિ કરીને અને બીજા

કેટલાક નવાંશની જ પ્રચુતને લીધે એક તેને જ સૌમ્યને લઇને બાકીના વર્ગની શુદ્ધિ વિના પણ લગ્નનો આદર કરે છે. તેથી કરીને અહીં તત્ત્વ એ છે જે લગ્નને વિષે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા લાયક નવાંશની શુદ્ધિ કર્યા પછી જેમ જેમ વધારે શુદ્ધ વર્ગનો લાજ આવે તેમ તેમ પ્રતિષ્ઠાદિક શુદ્ધિ કાર્યમાં તેનું વિશેષે કરીને ગ્રહણ કરવું.

દિશાર્ચના સ્વામી તથા ગ્રહોની સૌમ્યતા ક્રૂરતા કહે છે.—

ગ્રહાઃ સ્યુરૈન્દ્રાધિપા દિનેશઃ શુક્રાશરરાહાધર્કિ ૫ શશિ ૬ જીવાઃ ૭ ।

પાપાઃ કૃશેન્દ્રર્કતમોઽસિતારાસ્તૈઃ સંયુતો જ્ઞશ્ચ પરે તુ સૌમ્યાઃ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—પૂર્વ દિશાનો અધિપતિ સૂર્ય છે, અગ્નિ કોણનો શુક્ર, દક્ષિણનો મંગલ, નૈર્ઋત્યનો રાહુ, પશ્ચિમનો શનિ, વાયવ્યનો ચંદ્ર, ઉત્તરનો બુધ અને ઈશાનનો અધિપતિ ગુરુ છે. આનું પ્રયોજન એ છે જે—“કેન્દ્રમાં રહેલા બલવાન ગ્રહને અનુસારે ચોરાદિક કડિ-શામાં ગયા છે તેનું જ્ઞાન આવે છે.” કૃશ ચંદ્ર, (એટલે વદિ ચૌદશથી ત્રણ દિવસમાં ચંદ્ર કલા રહિત હોય છે, માટે તે કૃશ ચંદ્ર કહેવાય છે) સૂર્ય, રાહુ, શનિ અને મંગલ એટલા ગ્રહ પાપી-ક્રૂર છે, તથા આટલા ગ્રહે કરીને યુક્ત એટલે આમાંના કોઈ પણ ગ્રહની સાથે એક સ્થાનમાં રહેલો બુધ પણ ક્રૂર છે, અને બાકીના એટલે પુષ્ટ (કલાવાળો) ચંદ્ર, ક્રૂર ગ્રહથી જૂદો રહેલો બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એટલા ગ્રહો સૌમ્ય છે. આનું ફલ એ છે જે ક્રૂર અને સૌમ્ય ગ્રહના લક્ષિષ્ટપણને લીધે (અનુસારે) ઉત્પન્ન થયેલા બાલકના સ્વભાવ વિગેરેનું જ્ઞાન આવે છે. વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“રક્તશ્યામો જાસ્કરો ૧ ગૌર ઇન્દુ ૨ નાત્યુચ્છાંગો રક્તગૌરશ્ચ વક્રઃ ૩ ।

હર્વાશ્યામો જ્ઞો ૪ ગુરુગૌરગાત્રો ૫ શ્યામઃ શુક્રો ૬ જાસ્કરિઃ કૃષ્ણદેહઃ ૭ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્ય રક્ત તથા શ્યામ વર્ણવાળો છે, ચંદ્ર ગૌર વર્ણવાળો છે, મંગલ રક્ત તથા ગૌર છે અને અત્યંત ઊંચા શરીરવાળો નથી, બુધ હર્વા (ધ્રો) જેવો શ્યામ છે, ગુરુ ગૌર ગાત્ર-વાળો છે, શુક્ર શ્યામ છે અને શનિ કૃષ્ણ દેહવાળો છે.”

આનું ફલ પણ એ જ છે કે બલવાન ગ્રહના જેવી બાલકની મૂર્તિ (વર્ણ) હોય છે, અથવા લગ્નમાં તે જ વખતે જે નવાંશ હોય તેના સ્વામીના જેવી તેની મૂર્તિ (વર્ણ) હોય છે.

હવે કેતુના સ્થાનનો નિર્ણય કરે છે.

પૃષ્ઠાદિષ્વપરે કેતું તમસઃ સત્તમં વિદુઃ ।

શુક્રેન્દ્ર યોષિતૌ મન્દબુધૌ વલીબૌ પરે નરાઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—કેટલાએક આચાર્યો પ્રશ્નાદિકમાં કેતુને રાહુના સ્થાનથી સાતમે સ્થાને કહે છે. પ્રશ્નાદિક કહેવાથી જાતકમાં, ગ્રહગોચરમાં તથા પ્રતિષ્ઠાદિકના લગ્નમાં કેતુનો

તેવા પ્રકારનો ઉપયોગ નથી એમ સૂચવ્યું છે. કેતુના સ્થાનના નિર્ણય માટે જીવનદીપ-કમાં કહ્યું છે કે—

“રાહુઘાયા સ્મૃતઃ કેતુર્યત્ર રાશૌ જવેદયમ્ ।

તસ્માત્સપ્તમે કેતૂ રાહુઃ સ્યાદ્દ્વન્નવાંશકે ॥ ૧ ॥

તસ્માદંશે સપ્તમે સ્યાત્કેતુ(તો)રંશો નવાંશકઃ ।”

“કેતુને રાહુની ઘાયારૂપ કહેલો છે, તેથી કરીને રાહુ જે રાશિમાં હોય તે રાશિથી સાતમી રાશિએ કેતુ હોય છે. વઢી રાહુ જે નવાંશકમાં હોય છે, તેથી સાતમે નવાંશે કેતુનો નવાંશક હોય છે. આનો જાવાર્થ એ છે જે રાશિના જેટલામા નવાંશકમાં રાહુ હોય, તે રાશિથી સાતમી રાશિના તેટલામા જ નવાંશકમાં કેતુ પળે હોય છે, પરંતુ રાહુની સ્થિતિ-વાળા નવાંશથી ગણીએ તો કેતુની સ્થિતિવાળો નવાંશક સાતમો જ આવે. જેમકે મેષના પહેલા મેષ નામના નવાંશકમાં રાહુ હોય ત્યારે તુલાના પહેલા તુલા નામના નવાંશમાં કેતુ હોય છે, તેથી મેષ નામના નવાંશથી ગણતાં તુલા નામનો નવાંશ સાતમો જ છે. વઢી મેષના નવમા ધન નામના નવાંશમાં રાહુ હોય તો તુલાના નવમા મિથુન નામના નવાંશમાં કેતુ હોય, તેથી ધનુષ (ધન) નામના નવાંશથી ગણતાં મિથુન નામનો નવાંશ સાતમો જ છે. इत्यादि.

હવે મૂળ શ્લોકના ઉત્તરાર્થનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—શુક્ર અને ચંદ્ર સ્ત્રીરૂપે છે, શનિ અને બુધ નપુંસક છે, અને વાકીના દટલે રવિ, મંગલ અને ગુરુ પુરુષ છે. શનિ અને બુધ પળે સ્ત્રી જ છે એમ કોઈ આચાર્ય કહે છે. આનું ફલ એ છે જે જન્મના વિચારમાં અથવા ગયેલી વસ્તુના વિચારમાં જે ગ્રહ વલવાન હોય તેને અનુસારે સ્ત્રી વિગેરે પોતાના વર્ગનો બોધ થાય છે.

હવે બ્રાહ્મણાદિક વર્ણોના સ્વામી કહે છે.—

વર્ણાનાં જીવસિતૌ ૧ રવિજૌમા ૨ વિન્દુ ૩ રિન્દુજ ૪ શ્રેશાઃ ।

સંકરજાનાં તુ શનિર્જીવ ૧ સિતા ૨ રેં ૩ ડુજાશ્ચ ૪ વેદાનામ્ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—વર્ણોની મધ્યે બ્રાહ્મણોના સ્વામી ગુરુ અને શુક્ર છે, દ્વિત્રિયોના રવિ અને મંગલ સ્વામી છે, વૈશ્યનો સ્વામી ચંદ્ર છે, અને શૂદ્રનો સ્વામી બુધ છે. સંકરજ દટલે મૂર્ધાવસિ-ક્તથી આરંજીને રથકાર (સુધાર)ની જાતિ સુધીના નિધંદુમાં કહેલા તેર જેદોવાઢી મિશ્ર જાતિ અર્થાત્ ગમે તેવી બે જાતિથી ઉત્પન્ન થયેલા માણસો સંકર કહેવાય છે, તે સર્વનો સ્વામી શનિ છે. ઋગ્વેદનો સ્વામી ગુરુ છે, યજુર્વેદનો સ્વામી શુક્ર છે, સામવેદનો સ્વામી મંગલ છે અને અથર્વવેદનો સ્વામી બુધ છે. આનું ફલ એ છે જે—ગુરુ વિગેરેના હૃદય તથા અસ્તમાં તે તે વેદવાળાને સુખ દુઃખાદિકની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હવે ગ્રહોનાં સ્થાન, દિશા, કાલ, ચેષ્ટા, દૃષ્ટિ તથા સ્વાજાતિક બલ એ નામનાં બે પ્રકારનાં બળને કહે છે. તેમાં પ્રથમ સ્થાનબલ કહે છે.

તે સ્થાનબલિનો મિત્રસ્વગૃહોચ્ચનવાંશગાઃ ।

સ્ત્રીરાશિષ્વિન્દુભૃગુજૌ પુંરાશિષુ પુનઃ પરે ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—તે સર્વે ગ્રહો મિત્રના ઘરમાં, પોતાના ઘરમાં, પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં (મિત્રના ઉચ્ચ સ્થાનમાં, મિત્રના નવાંશમાં) અને પોતાના નવાંશમાં રહ્યા હોય તો તે બલવાન છે. સ્ત્રી રાશિમાં ચંદ્ર અને શુક્ર બલવાન છે, તથા વીજા પાંચ ગ્રહો પુરુષ રાશિમાં બલવાન છે. અહીં ગૃહ (ઘર) શબ્દના ઉપલક્ષણથી મૂળ ત્રિકોણ પણ લેવાનો છે. તે વિષે ત્રૈલોક્યપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“મિત્ર ૧ સ્વર્ક ૧૦ ત્રિકોણો ૧૧ સ્ત્રે ૨૦ ફલં દત્તેઽહિવૃદ્ધિતઃ” “મિત્રના સ્થાનમાં રહેલો ગ્રહ એક પાદનું એટલે વિંશોપકની અપેક્ષા પાંચ વસાનું ફલ આપે છે, પોતાના સ્થાનમાં રહીને બે પાદનું એટલે દશ વસાનું ફલ આપે છે, ત્રિકોણમાં રહ્યો હોય તો ત્રણ પાદનું એટલે પંદર વસાનું ફલ આપે છે, અને ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો ચારે પાદનું એટલે વીસ વસાનું ફલ આપે છે.” આગલ કહેવામાં આવનાર અધિમિત્રાંશમાં વર્ગોત્તમાંશમાં અથવા લગ્નના ઉદિતાંશમાં રહેલો ગ્રહ બલવાન છે, એ તો સ્ફુટ જ છે.

। ઇતિ સ્થાનબલં । ૧

હવે દિગ્બલ કહે છે.—

લગ્નાયુ(ષ્ટ્યુ)ત્કમકેન્દ્રાખ્યદિહુ પ્રાચ્યાદિપૂહલાઃ ।

જીવહૌ ૧ જાસ્કરદ્માજૌ ૨ શનિઃ ૩ સિતસિતચુતી ૪ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—લગ્નથી આરંજીને ઉત્ક્રમ (પશ્ચાત્પૂર્વીના ક્રમ)થી કેન્દ્ર નામની પૂર્વાદિક દિશાઈમાં અનુક્રમે ગુરુ અને બુધ, રવિ અને મંગલ, શનિ, તથા શુક્ર અને ચંદ્ર બલવાન છે. જાવાર્થ એ છે કે—ઉત્ક્રમથી કેન્દ્ર સ્થાન લેતાં પહેલું, દશમું, સાતમું અને ચોથું સ્થાન આવે. તેથી પહેલું (લગ્ન) સ્થાન એ પૂર્વ દિશા થઈ, તેમાં ગુરુ અને બુધ બલવાન છે. દશમું સ્થાન દક્ષિણ દિશા, તેમાં રવિ અને મંગલ બલવાન છે. સાતમું સ્થાન પશ્ચિમ દિશા, તેમાં શનિ બલવાન છે, તથા ચોથું સ્થાન ઉત્તર દિશા, તેમાં શુક્ર અને ચંદ્ર બલવાન છે. આ કેન્દ્ર સ્થાનના આંતરામાં જે અગીયારમું અને બારમું વિગેરે બંને સ્થાનો રહ્યાં છે તેને અગ્નિ સ્તૂળા વિગેરે ચાર વિદિશાઈ જાણવી અને તેમનું પૂર્વાદિકની જેવું જ ફલ જાણવું, કેમકે વિદિશાઈ દિશાઈને જ અનુસરે છે.

। ઇતિ દિગ્બલં । ૨

હવે કાલબલ કહે છે.—

બલ્લિનોઽહિ ગુરુસિતાર્કાઃ સદા બુધો નિશિ તુ ચન્દ્રકુજમન્દાઃ ।

સ્વદિનાદિષુ ચ સિતાસિતપદ્મદ્વિતયેષુ શુજકૂરાઃ ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—ગુરુ, શુક્ર અને રવિ એ ત્રણ ગ્રહ દિવસે બલ્લવાન્ છે, બુધ રાત્રિ દિવસ બલ્લવાન્ છે, તથા ચંદ્ર, મંગલ અને શનિ એ ત્રણ ગ્રહો રાત્રિએ બલ્લવાન્ છે. પોતાના દિવસમાં, પોતાના વર્ષમાં, પોતાના માસમાં અને પોતાની કાલહોરામાં તે તે દિનાદિકના સ્વામીરૂપ ગ્રહો બલ્લવાન્ છે. તે અધિપતિ (સ્વામી) એ આ પ્રમાણે.—

“યસ્ય વારસ્ય મધ્યે સ્યાત્ શુક્લપ્રતિપદો મુખમ્ ।

તન્માસેશઃ સ વિજ્ઞેયશ્ચૈત્રે વર્ષાધિપઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥”

“જે વારના ગ્રહમાં શુક્લ પ્રતિપદનો પ્રારંજ હોય તે ગ્રહ તે માસનો સ્વામી હોય છે, પરંતુ વર્ષનો જે સ્વામી હોય તે ચૈત્ર માસનો સ્વામી હોય છે.”

વર્ષનો સ્વામી જાણવા માટે વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે છે.—

“ચૈત્રાદિમેષસંક્રાન્તિકર્કસંક્રાન્તિવાસરાઃ ।

પ્રતિવર્ષં ક્રમાઙ્ગેયા રાજાનો મંત્રિસસ્યપાઃ ॥ ૧ ॥”

“ચૈત્ર માસના પહેલા વારને વર્ષનો રાજા (સ્વામી) જાણવો, મેષ સંક્રાંતિના વારને વર્ષનો મંત્રી જાણવો અને કર્ક સંક્રાંતિના વારને વર્ષનો સસ્યાધિપ (ધાન્યેશ) જાણવો. એમ દરેક વર્ષે જાણવું.”

દિવસનો સ્વામી તે દિવસનો વાર જ જાણવો, અને કાલહોરાના સ્વામી તો પ્રથમ કહ્યા છે તે જાણવા. આનું ફલ મુહૂર્ત્તસારમાં કહ્યું છે કે—

“વર્ષમાસદ્યુહોરેશૈર્વૃદ્ધિઃ પશ્ચોત્તરા ફલે ।”

“વર્ષનો સ્વામી (ગ્રહ) આજના વર્ષ સુધી એક પાદનું ફલ એટલે પાંચ વસા ફલ આપે છે, માસનો સ્વામી આજના માસમાં દશ વસા ફલ આપે છે, દિવસનો સ્વામી આજનો દિવસ પંદર વસા ફલ આપે છે, અને હોરાનો સ્વામી પોતાની હોરામાં પોતાના વારના યોગને લીધે પૂર્ણ એટલે વીશે વસા ફલ આપે છે.”

શુક્લપદ્મમાં સૌમ્ય ગ્રહો બલ્લવાન્ છે અને કૃષ્ણપદ્મમાં ક્રૂર ગ્રહો બલ્લવાન્ છે.

। ઇતિ કાલબલં । ૩

હવે ચેષ્ટાબલ કહે છે.—

રવિચન્દ્રાવુદગયને વિપુલસ્તિગ્ધાશ્ચ વક્રગાશ્વાન્યે ।

બલ્લિનો યુધિ ચોત્તરગા વ્યકેન્દુયુતાશ્ચ ચેષ્ટાજિઃ ॥ ૩૧ ॥

अर्थ—रवि अने चंद्र ए बे ग्रहो उत्तरायणमां बलवान् ठे, एटले के मकर विगेरे ठ राशिमां बलवान् ठे, पण कर्क विगेरे ठ राशिमां बलवान् नथी, अने बीजा पांच ग्रहो विपुल, स्निग्ध अने वक्र गतिवाळा होय त्यारे ते बलवान् ठे. विपुल एटले घणा दिवसथी उदय पामेला अने विशाल स्थूल बिंबवाळा होय, पण बालक, वृद्ध के अस्त पामेला न होय. अहीं उदय थया पत्नी ग्रहोनुं बाळपणुं कहेवाय ठे, अने अस्त थया पहेलां वृद्धत्व कहेवाय ठे. सप्तर्षि कहे ठे के “बाढ्यावस्थामां तथा वृद्धावस्थामां सर्वे ग्रहो सात सात दिवस निर्बल होय ठे.” वळी ते पांचे ग्रहो स्निग्ध होय एटले के स्पष्ट किरणवाळा अर्थात् आकाशमां देखाता होय, आ स्निग्धपणुं सूर्यथी अत्यंत दूर होय त्यारे होय ठे. वळी ते पांचे ग्रहो वक्र गतिवाळा होय तो ते बलवान् होय ठे. पाकश्री ग्रंथमां कह्युं ठे के “वक्र गतिमां सर्वे ग्रहोनुं बल मूल त्रिकोणनी जेटलुं होय ठे.” परंतु हर्षप्रकाशमां तो एवुं कह्युं ठे के—“वक्की पावो बली सुजो सिग्घो” “वक्की थयेलो बलवान् ग्रह दुष्ट ठे, अने स्निग्ध बलवान् ग्रह शुभ ठे.” मंगळ विगेरे पांचे ग्रहोनी गति प्रश्नशतक वृत्तिमां आ प्रमाणे ठे.—

“सूर्यस्तु(मु)क्ता उदीयन्ते शीघ्रा अर्के द्वितीयगे ।

समं तृतीयगे यान्ति मन्दा जानौ चतुर्थगे ॥ १ ॥

वक्राः पञ्चमषष्ठेऽर्के तेऽतिवक्रा नगाष्टगे ।

नवमे दशमे मार्गाः सरला लाज ११ रिष्यगे १२ ॥ २ ॥”

“सर्वे (पांचे) ग्रहो सूर्ये जोगव्या पत्नी एटले सूर्यथी बूटा थया पत्नी उदय पामे ठे, सूर्य बीजी राशिमां जाय त्यारे तेउं शीघ्र गतिवाळा आय ठे, सूर्य त्रीजे स्थाने होय त्यारे तेउं सम गति करे ठे, सूर्य चोथे होय त्यारे मंद गतिवाळा होय ठे, सूर्य पांचमे तथा षष्ठे होय त्यारे तेउं वक्र गतिवाळा होय ठे, सूर्य सातमे अने आठमे होय त्यारे तेउं अति वक्र गतिवाळा होय ठे, सूर्य नवमे अने दशमे होय त्यारे तेउं मार्गगामी आय ठे, तथा सूर्य अगीयारमे अने वारमे होय त्यारे तेउं सरल गतिवाळा (सीधा) होय ठे.” अहीं सूर्य पांचमे षष्ठे होय एम जे कह्युं ते शनि, मंगळ अने गुरुने आश्रीने कह्युं ठे, केमके बुध अने शुक्र तो सूर्यनी समीपे रहीने ज वक्र आय ठे. ए ज रीते मार्गगामीमां, पण जाणवुं. एटले के शनि, मंगळ अने गुरुने आश्रीने ज जाणवुं.

आकाशमां एक ज नक्षत्रना पादमां परस्पर ताराउं अने ग्रहो जे योग थवो ते युद्ध कहेवाय ठे. तेथी करीने युद्धमां सूर्य रहित अने चंद्र सहित एवा सर्वे ग्रहो उत्तरमां गति करनारा होय तो तेउं चेष्टाए करीने बलवान् ठे. एटले के उत्तर गामी ग्रहोनी जय आय ठे माटे ते बलवान् ठे, अने दक्षिण गामीनो पराजय आय ठे माटे ते निर्बल ठे.

વરાહના મતમાં તો શુક્રને દક્ષિણ ગામી હોય તો બઢવાન્ કહ્યો છે. તે વિષે વરાહ-સંહિતામાં કહ્યું છે કે—

“સર્વે બલિન ઉદક્થા દક્ષિણદિક્થો વલી શુક્રઃ ।”

“સર્વે ગ્રહો ઉત્તરમાં રહ્યા હોય તો બઢવાન્ છે, અને શુક્ર તો દક્ષિણમાં રહ્યો હોય તો તે બઢવાન્ છે. । ઇતિ ચેષ્ટાવલં । ૪

હવે દષ્ટિવલ કહે છે.—

સૌમ્યૈર્દગ્બલિનો દષ્ટા વલે નૈસર્ગિકે પુનઃ ।

મન્દારજેજ્યશુક્રેન્દુજાસ્કરાઃ સ્યુર્બલોત્તરાઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—સૌમ્ય ગ્રહો તથા ઉપલક્ષણથી મિત્ર ગ્રહો પાળે એક પાદ, બે પાદ, ત્રણ પાદ કે ચાર પાદની દષ્ટિ જોયેલા હોય તો ગ્રહો અનુક્રમે તેટલાં પાદ એટલે તેટલા વસા બઢવાન્ કહેવાય છે. । ઇતિ દગ્બલં । ૫

જ્યારે બે અથવા તેથી વધારે ગ્રહોનું બીજા ગ્રહની સરખું બઢાણ થાય ત્યારે સ્વાજાવિક વલે કરીને જ સબલપણું અને નિર્બલપણું જણાય છે. તેથી કરીને સ્વાજાવિક વલ કહે છે.—સ્વાજાવિક વલનો વિચાર કરીએ તો શનિ, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, ચંદ્ર અને સૂર્ય એ ગ્રહો ઉત્તરોત્તર અધિક બઢવાન્ છે, એટલે કે શનિથી મંગલ વધારે બઢવાન્, તેનાથી બુધ વધારે બઢવાન્ વિગેરે. રાહુ તો સૂર્યથી પણ વધારે બઢવાન્ છે.

। ઇતિ સ્વાજાવિકવલં । ૬

ઉપર જે સૌમ્ય ગ્રહો જોયેલા હોય એમ દષ્ટિવલમાં કહ્યું તેમાં દષ્ટિનો પ્રકાર કહે છે.—

પશ્યન્તિ પાદતો વૃદ્ધ્યા ત્રાતૃ ૩ વ્યોમ્ની ૧૦ ત્રિત્રિકોણકે ૫—૯ ।

ચતુરસ્રે ૪—૮ સ્ત્રિયં ૭ સ્ત્રીવન્મતેનાયા ૧૧ દિમા ૧ વપિ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ—સર્વે ગ્રહો પોતપોતાના સ્થાનથી ત્રીજા તથા દશમા સ્થાનને એક પાદ વિંશો-પકની અપેક્ષા પાંચ વસા દષ્ટિએ જુએ છે, નવમા અને પાંચમા સ્થાનને બે પાદ એટલે દશ વસા દષ્ટિએ જુએ છે, ચોથા અને આઠમા સ્થાનને ત્રણ પાદ એટલે પંદર વસા દષ્ટિએ જુએ છે, અને સાતમા સ્થાનને ચારે પાદની સંપૂર્ણ (વીશે વસા) દષ્ટિએ જુએ છે. કોઈ આચાર્યનો એવો મત છે કે પહેલા (પોતાના) અને અગીયારમા સ્થાનને પણ સ્ત્રીની એટલે સાતમા સ્થાનની જેમ પૂર્ણ દષ્ટિએ જુએ છે. બાકીનાં એટલે બીજું, ઠંડું અને બારમું એ ત્રણ સ્થાનોને બિલકુલ જોતા નથી. એમ અર્થાપત્તિથી સિદ્ધ થયું. જ્યાં જેટલા વસા દષ્ટિ હોય ત્યાં તેટલા વસા ફલ પણ જાણી લેવું.

अहीं कोइ शंका करे ठे के—“शुं सर्वे ग्रहोनी सातमा स्थानमां ज पूर्ण दृष्टि ठे? के कोइने बीजे स्थाने पण पूर्ण दृष्टि ठे?” ते पर कहे ठे.—

पश्येत्पूर्ण शनित्रातृव्योम्नी धर्मेधियौ गुरुः ।

चतुरस्त्रे कुजोऽर्केन्द्रबुधशुक्रास्तु सप्तमम् ॥ ३४ ॥

अर्थ—शनि त्रीजा अने दशमा स्थानने पूर्ण दृष्टिए जुए ठे, गुरु नवमा अने पांचमा स्थानने पूर्ण दृष्टिए जुए ठे, मंगळ चोथा अने आठमा स्थानने संपूर्ण दृष्टिए जुए ठे, तथा सूर्य, चंद्र, बुध अने शुक्र तो सातमा स्थानने पूर्ण दृष्टिए जुए ठे.

जावार्थ—त्रीजा अने दशमा स्थान उपर बीजा ग्रहोनी एक पाद दृष्टि ठे, पण शनिनी तो पूर्ण दृष्टि ठे, अने नवमा तथा पांचमा पर, चोथा तथा आठमा पर अने सातमा पर जेम बीजा ग्रहोनी दृष्टि अनुक्रमे बे पाद, त्रण पाद अने संपूर्ण दृष्टि ठे, ते ज रीते शनिनी पण ठे, तेथी करीने शनिनी एक पाद दृष्टि कोइ पण स्थाने नथी एम सिद्ध थयुं. तथा नवमा अने पांचमा स्थान पर अन्य ग्रहोनी बे पाद दृष्टि ठे, पण गुरुनी तो पूर्ण दृष्टि ठे, अने जेम बीजा ग्रहोनी दृष्टि त्रीजा तथा दशमा स्थान पर, चोथा तथा आठमा स्थान पर अने सातमा स्थान पर अनुक्रमे एक पाद, त्रण पाद अने पूर्ण (चार पाद) ठे तेम गुरुनी पण टेढळी ज दृष्टि ठे, तेथी करीने बे पाद दृष्टि कोइ पण स्थाने नथी एम सिद्ध थयुं. तथा चोथे अने आठमे स्थाने अन्य ग्रहोनी त्रण पाद दृष्टि ठे, परंतु मंगळनी तो पूर्ण दृष्टि ठे. जेम त्रीजे तथा दशमे स्थाने, नवमे तथा पांचमे स्थाने अने सातमे स्थाने अन्य ग्रहोनी अनुक्रमे एक पाद, बे पाद अने चारे पाद (पूर्ण) दृष्टि ठे ते ज रीते मंगळनी पण ठे, तेथी करीने मंगळनी त्रण पाद दृष्टि कोइ पण स्थाने नथी एम सिद्ध थयुं. सूर्य, चंद्र, बुध अने शुक्र ए चार ग्रहो तो सातमा स्थानने ज पूर्ण दृष्टिए जुए ठे, बीजा कोइ पण स्थानने पूर्ण दृष्टिए जोता नथी. जे स्थानोने पादादिक दृष्टिए जुए ठे, ते प्रथम कही गया ठे.

ज्योतिषसारमां तो आ प्रमाणे कहुं ठे के—“सर्वे ग्रहोनी (कोइ पण ग्रहनी) बीजे अने बारमे स्थाने दृष्टि पस्ती नथी, ठेठे अने आठमे स्थाने एक पाद दृष्टि पस्ते ठे, त्रीजे अने अगीयारमे स्थाने बे पाद दृष्टि पस्ते ठे, नवमा अने पांचमा स्थाने त्रण पाद दृष्टि पस्ते ठे अने केंद्रनां चारे स्थानो उपर पूर्ण दृष्टि पस्ते ठे.” वळी ताजिकमां तो बीजुं, बारमुं, ठण्डुं अने आठमुं ए चार स्थाने विषकुल दृष्टि इल्ली नथी.

स्थानबळ कहेती वखते मित्र स्थान अने पोतानुं स्थान ए विगेरे जे कहुं ठे तेथी स्थान मैत्र्यादिक कहे ठे.—

रवेः शुक्रशनी शत्रू इः समः सुहृदः परे ।

चन्द्रस्यार्कबुधौ मित्रे कुजगुर्वादयः समाः ॥ ३५ ॥

अर्थ—शुक्र अने शनि रविना शत्रु ठे, बुध सम (नहीं शत्रु तेम नहीं मित्र) ठे, अने बीजा (चंद्र, मंगल, गुरु) मित्रो ठे. चंद्रना सूर्य अने बुध मित्र ठे, अने बाकीना मंगल, गुरु विगेरे सम ठे. (शत्रु कोइ नथी.)

कुजस्य इो रिपुर्मध्यौ शनिशुक्रौ परेऽन्यथा ।

बुधस्य मित्रे शुक्राक्रौ शत्रुरिन्दुः समाः परे ॥ ३६ ॥

अर्थ—मंगलनो शत्रु बुध ठे, शनि अने शुक्र मध्य ठे, अने बीजा मित्र ठे. बुधना मित्र शुक्र अने सूर्य ठे, चंद्र शत्रु ठे, अने बीजा सम ठे.

जीवस्यार्कात्रयो मित्राण्यार्किर्मध्यः परावरी ।

कवेरमित्रे मित्रेन्दू मित्रे झाकीं समावुजौ ॥ ३७ ॥

अर्थ—गुरुना रवि, चंद्र अने मंगल ए त्रण मित्रो ठे, शनि मध्य (सम) ठे तथा बीजा (बुध अने शुक्र) शत्रु ठे. शुक्रना सूर्य अने चंद्र शत्रु ठे, बुध अने शनि मित्र ठे तथा मंगल अने गुरु सम ठे.

मंदस्य इसितौ मित्रे गुरुर्मध्यः परेऽरयः ।

तत्कालसुहृदो द्वि २ त्रि ३ सुख ४ लाजा ११ न्य १२ कर्म १० गाः ॥ ३८ ॥

अर्थ—शनिना बुध अने शुक्र मित्र ठे, गुरु सम ठे, अने बीजा एटले सूर्य, चंद्र अने मंगल ए त्रण शत्रु ठे.

शत्रु, मित्र अने समनुं यंत्र.

गृहाणि	रवि	चन्द्र	मंगल	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
शत्रवः	शु. श.	०	बु.	चं.	बु. शु.	र. चं.	र. चं. मं.
मित्राणि	चं. मं. गु.	र. बु.	र. चं. गु.	र. शु.	र. चं. मं.	बु. श.	बु. शु.
मध्यस्थाः	१. बु.	मं. गु. शु.	शु. श.	मं. गु. श.	श.	मं. गु.	गु.
		श.					

जन्ममां अथवा प्रश्नादिकना लग्नामां कोइ पण स्थाने कोइ पण ग्रह होय तेनाथी बीजे, त्रीजे, चोथे, अगीयारमे, बारमे के दशमे स्थाने जे कोइ बीजो ग्रह होय तो ते तेदखा वखत सुधी एटले बे विगेरे स्थाने रह्यो होय त्यांसुधी तेनो मित्र आय ठे. आ तात्काक्षिक मैत्री कहेवाय ठे.

હવે તાત્કાલિક મૈત્રીનું ફલ કહે છે.—

મિત્રમધ્યારયો યેઽત્ર નિસર્ગેણોદિતાઃ ક્રમાત્ ।

અધિમિત્રસુહૃન્મધ્યાસ્તે સ્યુસ્તત્કાલમૈત્ર્યતઃ ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—અહીં જે મિત્ર, મધ્ય અને શત્રુ સ્વજાવે કરીને કહેલા છે, તે અનુક્રમે તત્કાલ મૈત્રી થકી અધિક મિત્ર, મિત્ર અને મધ્ય થાય છે.

અર્થાપત્તિથી જ મિત્ર સ્થાનથી અન્ય જે પહેલું, પાંચમું, ઊઠું, સાતમું, આઠમું અને નવમું ઇટલાં સ્થાનો તે તત્કાલ વૈરી સ્થાનો થયાં. તેમનું ફલ આ પ્રમાણે છે.—

“યેઽત્રારિમધ્યમિત્રાણિ નિસર્ગેણોદિતાઃ ક્રમાત્ ।

અધિશત્રુવિષન્મધ્યાસ્તે સ્યુસ્તત્કાલવૈરતઃ ॥ ૧ ॥”

“અહીં જે સ્વજાવે કરીને અરિ, મધ્ય અને મિત્ર કહ્યા છે, તે અનુક્રમે તત્કાલ વૈર-પણાથી અધિક શત્રુ, શત્રુ અને મધ્ય થાય છે.”

જીવનદીપકમાં તો ગ્રહોના મિત્ર અને શત્રુ એવા બે જ પદ્ધતિ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

“રવીન્દુજૌમગુરવો જ્ઞશુકશનિરાહવઃ ।

સ્વસ્મિન્ મિત્રાણિ ચત્વારિ પરસ્મિન્ શત્રવઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

રાહુરવ્યોઃ પરં વૈરં ગુરુજ્ઞાગવયોરપિ ।

હિમાંશુબુધયોર્વૈરં વિવસ્વન્મન્દયોરપિ ॥ ૨ ॥

અતિમૈત્રી રાહુશન્યોરિન્દુગુર્વોઃ કુજાર્કયોઃ ।

સિતજ્ઞયોઃ ”

“રવિ, ચંદ્ર, મંગલ અને ગુરુ એ ચારે પરસ્પર મિત્રો છે, અને બીજાના શત્રુ છે. તથા બુધ શુક્ર, શનિ અને રાહુ એ ચારે પરસ્પર મિત્ર છે, અને બીજાને વિષે શત્રુ છે. (૧) રાહુ અને રવિને પરસ્પર અત્યંત વૈર છે, ગુરુ અને શુક્રને પણ પરસ્પર અત્યંત વૈર છે, ચંદ્ર અને બુધને તથા સૂર્ય અને શનિને પણ પરસ્પર અત્યંત વૈર છે. (૨) રાહુ અને શનિને, ચંદ્ર અને ગુરુને, મંગલ અને સૂર્યને તથા શુક્ર અને બુધને પરસ્પર અત્યંત મિત્રજાવ છે.”

આ પ્રમાણે ગ્રહોને મિત્ર સ્થાન અને પોતાનું સ્થાન જો ઉચ્ચ સ્થાન હોય તો તે વિશેષે કરીને હર્ષ તથા દીક્ષિને દેનારાં છે. જેમ રવિને મિત્રનું ગૃહ મેષ રાશિ છે અને તે ઉચ્ચ છે, બુધને પોતાનું ઘર કન્યા છે અને તે ઉચ્ચ છે. ઇત્યાદિ, પણ શત્રુનાં ઘરો તો ઉચ્ચ હોય તોપણ પ્રજાને આપનારાં છે, પણ અંદરથી સુખ આપનારાં નથી. જેમ શુક્રને મીન સ્થાન ઉચ્ચ ઊતાં શત્રુનું ઘર છે, અને મિત્રનાં ઘર નીચ ઊતાં કાંડક પ્રજાને આપનારાં છે. જેમ ચંદ્રને વૃશ્ચિક સ્થાન નીચ છે, તથા શત્રુનાં ઘર નીચ હોય તો નાના પ્રકારના અનર્થને તથા પ્રજાની હાનિને કરનારાં થાય છે. એમ જીવનદીપક વૃત્તિમાં કહ્યું છે.

હવે યવનાચાર્યે કહેલો રાશિમાં રહેલા ગ્રહોનો પરસ્પર વેધ કહે છે.—

સ્યાન્નોચરેણાન્ન શુજોઽપિ વિઙ્ઠઃ સ્વેટોઽન્યસ્વેટૈરશુજઃ ક્રમેણ ।

દુષ્ટોઽપિ ચેષ્ટશ્ચ સ વામવેધાન્મિથો ન વેધઃ પિતૃપુત્રયોસ્તુ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—અહીં ગોચરવને શુજ અથેલો ગ્રહ પણ કહેવાશે એવા ક્રમે કરીને બીજા ગ્રહોએ વિંધાવાથી અશુજ થઈ જાય છે, અને ગોચરવને દુષ્ટ અથેલો ગ્રહ પણ કહેવાશે એવા અનુક્રમે વામ વેધથી ઇષ્ટ (શુજ) થાય છે; પરંતુ પિતા અને પુત્રને પરસ્પર વેધ થતો નથી. ઇષ્ટને કે રવિ અને શનિ પિતા પુત્ર છે તથા ચંદ્ર અને બુધ પિતા પુત્ર છે, તેનો પરસ્પર વેધ નથી.

અહીં ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા સૂર્યને નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા અન્ય ગ્રહો-વને જે કહેવામાં આવશે તે વેધ કહેવાય છે, અને નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા સૂર્યને ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા અન્ય ગ્રહોવને જે કહેવાશે તે વામ વેધ કહેવાય છે. ઇષ્ટને કે ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલો સૂર્ય શુજ છે, પણ જો નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા બીજા ગ્રહોવને તેનો વેધ ન થતો હોય તો તે શુજ છે. તથા નવમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલો સૂર્ય અશુજ છે, હતાં જો ત્રીજા વિગેરે સ્થાનમાં રહેલા અન્ય ગ્રહોવને તેનો વેધ થાય તો તે શુજ છે. એ પ્રમાણે બીજા ગ્રહો પણ જાણવા. યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“એજિવૈધૈર્વિઙ્ઠા વિફલાઃ સ્યુર્ગોચરે ગ્રહાઃ સર્વે ।

વિપરીતવેધવિઙ્ઠાઃ પાપા અપિ સૌમ્યતાં યાન્તિ ॥ ૧ ॥”

“ગોચરમાં રહેલા સર્વે ગ્રહો આ વેધવને વિંધાયા હોય તો નિષ્ફળ (અશુજ) છે, અને વિપરીત-વામ (અવઢા) વેધથી વિંધાયેલા દુષ્ટ ગ્રહો હોય તો તે સૌમ્યતાને પામે છે—શુજ થાય છે.”

રક્તમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે કે—“જે કોઈ સ્થાને રહેલા ગ્રહે ઇષ્ટ ગ્રહનો વેધ કર્યો હોય તો તે ત્યાં રહીને જ પોતાનું શુજ અથવા અશુજ ફલ આપે છે. એ સ્વરૂપ તત્ત્વ છે.”

જેઝ ગોચરના ફલને જ પ્રમાણરૂપ ગણીને વેધના વિષયમાં મધ્યસ્થપણા (હદાસી-નતા)નો આશ્રય કરે છે, તેમનો મત ઘણા આચાર્યોને સંમત નથી. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“યત્ર ગોચરફલપ્રમાણતા તત્ર વેધફલમિચ્છ્યતે ન વા ।

પ્રાયશો ન બહુસમ્મતં ત્વિદં સ્થૂલમાર્ગફલદો હિ ગોચરઃ ॥ ૧ ॥”

“જે કાર્યમાં ગોચરના ફલની પ્રમાણતા છે, તે કાર્યમાં વેધનું ફલ ગણવું અથવા તો ન ગણવું. તેમાં જેવી ઈચ્છા, પરંતુ પ્રાયે કરીને આ વાત ઘણાને સંમત નથી, કારણ કે ગોચર તો સ્થૂલ માર્ગે ફલને આપનાર છે.”

यतिवह्नजमां पण कष्टं ठे के—

“अज्ञात्वा वेधविधिं ग्रहगोचरपाकजातगुणदोषम् ।

ये निर्दिशन्ति मूढास्तेषां विफलाः सदादेशाः ॥ १ ॥”

“जे मूढ पुरुषो वेधना विधिने जाण्या विना ग्रहगोचरना पाकशी उत्पन्न थयेला गुण दोषने कहे ठे, तेमना आदेशो सदा निष्फळ ठे.”

वाम (बाबो) अने अवाम (जमणो) ए वे प्रकारनो वेध जन्मनी राशिशी ज गणवो.

हवे वेधनो प्रकार कहे ठे.

वेधस्त्रिषड्गगनलाजगतस्य ३-६-१०-११ जानोः,

खेटैः क्रमेण नवमान्त्यसुखात्मजस्थैः ए-१२-४-५ ।

इन्दोस्तनौ त्रिरिपुमन्मथखायगस्य १-३-६-७-१०-११,

धीधर्मरिष्यधनबन्धुमृतौ ५-ए-१२-२-४-८ स्थितैश्च ॥ ४१ ॥

स्यान्मंगलस्य सहजद्विषदायगस्य ३-६-११,

सौरेस्तथा व्ययतपःसुखगैश्च १२-ए-४ वेधः ।

चान्द्रेः स्वबन्धुरिपुमृत्युखलाजगस्य २-४-६-८-१०-११,

पुत्रत्रिधर्मतनुनिर्व्यथनांलगैश्च ५-३-ए-१-८-१२ ॥ ४२ ॥

वाचस्पतेः स्वतनयास्तनवायगस्य २-५-७-ए-११,

वेधस्तथान्त्यसुखविक्रमखाष्टगैश्च १२-४-३-१०-८ ।

शुकस्य षट्खमदनान्यजुषो १-२-३-४-५-८-ए-११—१२ वृत्ता-

द्याकाशधर्मतनयायतृतीयषष्ठैः ८-७-१-१-१०-ए-५-११-३-६ ॥ ४३ ॥

अर्थ—त्रीजे, ठे, दशमे अने अगीयारमे स्थाने रहेला सूर्यनो अनुक्रमे नवमा, बारमा, चौथा अने पांचमा स्थाने रहेला अन्य ग्रहोवरने वेध थाय ठे.

पहेले, त्रीजे, ठे, सातमे, दशमे अने अगीयारमे स्थाने रहेला चंद्रनो अनुक्रमे पांचमे, नवमे, बारमे, बीजे, चौथे अने आठमे रहेला ग्रहोवरने वेध थाय ठे.

त्रीजे, ठे अने अगीयारमे स्थाने रहेला मंगळनो तथा शनिनो अनुक्रमे बारमे, नवमे अने चौथे स्थाने रहेला ग्रहोवरने वेध थाय ठे.

बीजे, चौथे, ठे, आठमे, दशमे अने अगीयारमे स्थाने रहेला बुधनो अनुक्रमे पांचमे, त्रीजे, नवमे, पहेले, आठमे अने बारमे स्थाने रहेला ग्रहोवरने वेध थाय ठे.

બીજે, પાંચમે, સાતમે, નવમે અને અગીયારમે સ્થાને રહેલા ગુરુનો અનુક્રમે બારમે, ચોથે, ત્રીજે, દશમે અને આઠમે રહેલા ગ્રહોવમે વેધ થાય છે.

પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે, આઠમે, નવમે, અગીયારમે અને બારમે રહેલા શુક્રનો અનુક્રમે આઠમે, સાતમે, પહેલે, દશમે, નવમે, પાંચમે, અગીયારમે, ત્રીજે અને ઊઠે સ્થાને રહેલા ગ્રહોવમે વેધ થાય છે.

ગ્રહોનો વેધ યંત્ર

રવે:	ચન્દ્રસ્ય	જૈમિશન્યો:	બુધસ્ય	ગુરો:	શુક્રસ્ય
૩	૧	૩	૨	૨	૧
૬	૨	૬	૪	૫	૨
૧૦	૬	૧૧	૬	૭	૩
૧૧	૭		૮	૧	૪
	૧૦		૧૦	૧૧	૫
	૧૧		૧૧	૧૨	૬
					૭
					૮
					૯
					૧૦
					૧૧
					૧૨

। ઇતિ રાશિદ્વારમ્ । ૫

હવે ઉપર જે “ગોચરવમે” એમ કહ્યું હતું તેથી તથા ક્રમે કરીને પણ પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી ગોચરદ્વાર કહે છે.—

શ્રેયાન્ ગોચરતોઽશુમાનુપચયે ૩-૬-૧૦-૧૧

ચન્દ્રસ્તુ સાદ્યયુને ૩-૬-૧૦-૧૧-૧-૭

વકાર્કી ત્રિષ્કાયગા ૩-૬-૧૧ વથ બુધસ્ત્વ-

ન્યાન્યયુગ્લાજગઃ ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧ ।

જીવઃ સ્ત્રીધનધર્મલાજસુતગઃ ૭-૨-૯-૧૧-૫

શુક્રોઽરિલાસ્તાન્યગો ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૧૧-૧૨

જન્મેન્દોર્ગ્રહણે તમોઽપ્યુપચયે ૩-૬-૭-૧૦-૧૧-

ઽન્યેષાં ત્વનાદ્યેન્દુવત્ ૩-૬-૭-૧૦-૧૧ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—ગાયોની ચરવાની જૂમિને ગોચર કહે છે, તેથી લક્ષણાનુસાર કરીને ગ્રહોને પણ જાણવાની જૂમિ ગોચર કહેવાય છે. જન્મના ચંદ્રથી આરંજીને ત્રીજે, ઊઠે, દશમે અને

अगीयारमे सूर्य रह्यो होय तो ते गोचरनी रीते शुज ठे, जन्मनी राशिना चंद्राथी ३-६-१०-११-१-७ आटले स्थाने चंद्र होय तो ते पण शुज ठे, जन्मना चंद्राथी ३-६-११ मे स्थाने मंगळ तथा शनि रह्या होय तो ते शुज ठे, बुध २-४-६-८-१०-११ मे स्थाने होय तो शुज ठे, गुरु ७-२-९-११-१२ मे स्थाने रह्यो होय तो शुज ठे, शुक्र १-२-३-४-५-६-७-८-९-११-१२ मे स्थाने होय तो शुज ठे, (पूर्णजडे आठमुं स्थान वर्ज्य कहुं ठे.) राहु ग्रहणने दिवसे ज ३-६-१०-११ मे स्थाने होय तो शुज ठे, बीजा आचार्यना मते पहेला स्थान विना चंद्रनी जेम राहु कह्यो ठे, एटले के ३-६-१०-११-७ मे स्थाने रहेलो राहु शुज कह्यो ठे.

अहीं उपर जे जन्मनो चंद्र कह्यो ठे ते इष्ट पुरुषना जन्मसमये जे राशिमां चंद्र होय ठे ते तेना जन्मनो चंद्र कहेवाय ठे. ग्रहण एटले सूर्य तथा चंद्रनुं बन्नेनुं ग्रहण लेवुं. ग्रहण शब्द कहेवाथी एवुं जणाव्युं ठे के ग्रहण विना बीजे दिवसे राहुनो गोचर गणातो नथी, परंतु “नक्षत्र गोचरने आश्रीने तो अन्य दिवसे पण राहुनो गोचर गणाय ठे.” एम ज्योतिषसारमां कहुं ठे. रत्नमाळा ज्ञाप्यमां कहुं ठे के—“जन्मना लग्नथी पण उपर कहेलां स्थानोमां ज रहेला ग्रहो शुज ठे.” जन्मनी राशिथी तो शुज ठे ज.

गोचरनुं फळ वराहसंहितामां आ प्रमाणे कहुं ठे—

“स्थानत्रंश १ जय २ श्री ३ परिज्व ४ दैन्या ५ रिहति ६ पथां ७ गार्त्तीः ८ ।

क्षान्ति ह्य ए सिद्धि १० धन ११ व्ययांश्च १२ जन्मादिगो रविः कुरुते ॥ १ ॥”

“जन्मना प्रथम स्थानमां रहेलो रवि स्थानथी च्रष्ट करे ठे, बीजे स्थाने होय तो जय करे ठे, त्रीजे लक्ष्मी, चोथे पराजय, पांचमे दीनता, षष्ठे शत्रुनो पराजय, सातमे पंथ (प्रयाण), आठमे शरीरनी पीना, नवमे शांतिनो नाश, दशमे कार्यसिद्धि, अगीयारमे धनप्राप्ति अने बारमे रह्यो होय तो खर्च करावे ठे.”

“तुष्ट्या १ धि २ धना ३ ज्य ४ र्थत्रंश ५ श्री ६ सार्थयुवति ७ मृति ८ जीतीः ९ ।

सुख १० जय ११ सरुग्धनह्य १२ मिन्दुर्जन्मादिगो दत्ते ॥ २ ॥”

“जन्मना प्रथमादिक स्थानमां रहेलो चंद्र अनुक्रमे तुष्टि १, मननी पीना २, धन ३, लक्षा ४, धननाश ५, लक्ष्मी ६, धन सहित स्त्रीनो लाज ७, मृत्यु ८, जय ९, सुख १०, जय ११, रोग सहित धननो ह्य १२, आटलां वानां करे ठे.”

“रुग् १ धननाश २ धना ३ रिज्य ४ र्थह्य ५ धन ६ शुग ७ स्त्रघाता ८ र्त्तीः ९ ।

शुग् १० लाज ११ विविधदुःखानि १२ दिशति जन्मादिगो वक्रः ॥ ३ ॥”

“जन्मना प्रथमादिक स्थानमां रहेलो मंगळ अनुक्रमे रोग १, धननो नाश २, धननी

प्राप्ति ३, शत्रुघ्नी जय ४, धनद्वय ५, धनलाज ६, शोक ७, शस्त्रघात ८, शरीरपीना ९, शोक १०, लाज ११, तथा विविध प्रकारनां दुःखो १२ आपे ठे.”

“बन्धा १ र्थ २ वधा ३ र्थ ४ हति ५ स्थान ६ वपुर्बाध ७ धन ८ महापीडाः ९ ।

सौख्या १० र्थ ११ वित्तनाशाः १२ स्युर्जे जन्मादिगे क्रमशः ॥ ४ ॥”

“जन्मघ्नी प्रथमादिक स्थानमां बुध रह्यो होय तो अनुक्रमे बंधन १, धन २, वध ३, धन ४, हरण ५, स्थान ६, शरीरपीना ७, धन ८, महापीना ९, सुख १०, धन ११ अने धननो नाश १२, प्राप्त आय ठे.”

“रोगा १ र्थ २ क्लेश ३ व्यय ४ सुख ५ जी ६ नृपमान ७ धनागम ८ श्रीदः ९ ।

अप्रीति १० लाज ११ हृद्दुःखदश्च १२ जन्मादिगो जीक्षाः ॥ ५ ॥”

“जन्मघ्नी प्रथमादिक स्थानमां रहेखो गुरु अनुक्रमे रोग १, धन २, क्लेश ३, स्वर्ध ४, सुख ५, जय ६, राजसन्मान ७, धनप्राप्ति ८, लक्ष्मी ९, अप्रीति १०, लाज ११ अने हृदयना दुःख १२ ने देवावाळो आय ठे.”

“अरिनाशा १ र्थ २ सुख ३ श्री ४ सुता ५ रिवृद्धि ६ शुग ७ र्थ ८ वस्त्राणि ९ ।

असुखा १० य ११ लाज १२ मुशना सनापि जन्मादिगस्तनुते ॥ ६ ॥”

“जन्मघ्नी प्रथमादिक स्थानमां रहेखो शुक्र अनुक्रमे शत्रुनो नाश १, धन २, सुख ३, लक्ष्मी ४, पुत्र ५, शत्रुवृद्धि ६, शोक ७, धन ८, वस्त्र ९, असुख १०, आवक ११ तथा लाज १२ ने सदा विस्तारे ठे-आपे ठे.”

“अस्थान १ धनगमा २ र्था ३ रिवृद्धि ४ सुतनाश ५ लाज ६ दुःखजरान् ७ ।

पीना ८ र्थगमा ९ र्ति १० श्री ११ दुःखानि १२ शनिस्तनोति जन्मादौ ॥ ७ ॥”

“जन्मघ्नी प्रथमादिक स्थानमां रहेखो शनि अनुक्रमे अस्थान (स्थानचंद्रश) १, धन-नाश २, धनप्राप्ति ३, शत्रुवृद्धि ४, पुत्रनाश ५, लाज ६, दुःखना समूह ७, पीना ८, धननाश ९, पीना १०, लक्ष्मी ११ अने दुःखो १२ ने विस्तारे ठे.”

ज्योतिषसारमां राहुनुं रूप आ प्रमाणे कह्यं ठे.—

“गृहणे तमरासीठं नियरासी ति च्छ अठिगार सुहा ।

पण नव दहंडंत मझिम ङ सत्त इग दुन्नि अइअहमा ॥ १ ॥”

“ग्रहणने दिवसे राहुनी जे राशि होय तेनाथी पोतानी राशि बीजे, चोथे, आठमे के अगीयारमे होय तो ते शुज ठे, पांचमे, नवमे, दशमे अने बारमे होय तो मध्यम ठे, अने ढाढे, सातमे, पहेले तथा बीजे होय तो अति अधम ठे.”

तथा

“यादृशेन शशांकेन संक्रान्तिर्जायते रवेः ।

तन्मासि तादृशं प्राहुः शुजाशुजफलं नृणाम् ॥ १ ॥”

“जेवा चंद्रवने सूर्यनी संक्रांति अती होय ते मासमां मनुष्योने तेवा प्रकारनुं शुभा-
शुभ फळ थाय ठे एम कहे ठे.”

आधी करीने कदाच सूर्य बारमा, आठमा विगेरे अशुभ स्थानमां रह्यो होय
तोपण गोचरवने, ताराबळवने तथा शुभ अवस्थादिके करीने शुभ एवा चंद्रनुं बळ होय
त्यारे तेनी संक्रांति अइ होय तो ते शुभ ज ठे. एम रत्नमाळा जाण्यमां कहुं ठे.

तथा खल्ल कहे ठे के—

“सितपद्मादौ चन्द्रे शुभे शुभः पद्मकोऽशुभे त्वशुभः ।

बहुल्ये गोचरशुभदे न शुभः पद्मोऽशुभे तु शुभः ॥ १ ॥”

“शुक्लपद्मना प्रारंभमां एतल्ये प्रतिपद् बेसे ते वखते जो चंद्र शुभ होय तो ते आखुं
पल्लवानीयुं शुभ जाणवुं, अने जो चंद्र अशुभ होय तो आखा पद्मने अशुभ जाणवो.
कृष्णपद्ममां तो प्रतिपदनी शुरुआतमां जो चंद्र शुभ होय तो ते आखा पद्मने अशुभ
जाणवो, अने जो चंद्र अशुभ होय तो आखा पद्मने शुभ जाणवो.”

तथा “यादृशेन ग्रहेणेन्दोर्युतिः स्यात्तादृशो हि सः” “जेवा ग्रहनी साथे चंद्रनो योग
होय, तेवा ज ग्रहनी जेवो ते चंद्र थाय ठे.” एम दैवज्ञवस्त्रजमां कहुं ठे, तथा दैवज्ञवस्त्र-
जमां ज कहुं ठे के—

“अशुभोऽपि शुभश्चन्द्रः सौम्यमित्रगृहांशके ।

स्थितोऽथवाधिमित्रेण बलिष्ठेन विप्रोक्तः ॥ १ ॥”

“अशुभ चंद्र पण सौम्य ग्रहना के मित्र ग्रहना स्थानना नवांशमां रह्यो होय तो ते
शुभ ठे. अथवा बळवान् अधिक मित्रे जोयेलो होय तोपण ते चंद्र बळवान् ठे.”

सर्व ग्रहोनुं साधारण फळ दैवज्ञवस्त्रजमां आ प्रमाणे ठे—

“असत्फलोऽपि यः सौम्यैर्दृष्टो यः सत्फलोऽपि वा ।

क्रूरेण दृष्टोऽरिणा वा स न किञ्चित्फलप्रदः ॥ १ ॥”

“जे कोइ अशुभ फळदायक ग्रह सौम्य ग्रहे जोयेलो होय, अथवा जे कोइ शुभ
फळवालो ग्रह क्रूर ग्रहे अथवा शत्रु ग्रहे जोयेलो होय, ते ग्रह कांइ पण फळने
देनारो नथी.”

खल्ल कहे ठे के—“नीचेऽस्तेऽरिगृहे वापि निष्फलो ग्रहगोचरः” “नीचमां, अस्तमां
के शत्रुना घरमां रहेलो ग्रहगोचर निष्फळ ठे.”

हवे चन्द्रगोचर फळ कहे ठे.

चन्द्रो जन्मत्रिषट्सप्तदशैकादशगः शुभः ।

द्विपञ्चनवमोऽप्येवं शुक्लपक्षे बली यदि ॥ ४५ ॥

અર્થ—ચંદ્ર ૧, ૩, ૬, ૭, ૧૦ અને અગીયારમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુચ છે, તથા શુક્લપદ્મમાં જો બલ્લાન્ હોય તો બીજે, પાંચમે અને નવમે સ્થાને પણ શુચ છે.

નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“યાત્રા ૧ યુદ્ધ ૨ વિવાહેષુ ૩ જન્મેન્દૌ રોગસંજવે ૪ ।

ક્રમેણ તસ્કરા ૧ જંગો ૨ વૈધવ્યં ૩ મરણં ૪ જવેત્ ॥ ૧ ॥”

“જન્મના ચંદ્રમાં યાત્રા કરવાથી ચોરનો ઉપદ્રવ આવે, યુદ્ધ કરવાથી પરાજય આવે, વિવાહ કરવાથી વિધવાપણું આવે, અને રોગ ઉત્પન્ન થયો હોય તો મરણ આવે.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે ચંદ્રગોચર તો પહેલાના (૪૪ મા) શ્લોકમાં કહી ગયા છે, માટે અહીં ફરીથી કહેવામાં આવ્યું, તેથી પુનરુક્ત દોષ થયો. તેનો જવાબ એ છે જે—તે વાત સ્તરી છે, પરંતુ ચંદ્રનું પ્રાધાન્ય બતાવવાથી તે દોષ નથી, કેમકે જેમ મનનો ઉપયોગ હોય તો જ સર્વે ઈન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ આવે છે, અન્યથા થતી નથી, તે જ પ્રમાણે ચંદ્ર શુચ હોય તો જ બીજા ગ્રહો શુચ ફલ દે છે, અન્યથા દેતા નથી. વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“ચંદ્ર શુચ હોય તો બીજા ગ્રહો શુચ ફલ દેનારા જ પ્રાયે હોય છે, પણ અશુચ ફલ આપનારા હોતા નથી.” હર્ષપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—“ચંદસ્સેવ બલાબલમાસજ્ઞ ગદા કુણંતિ સુહમસુહં” “ચંદ્રના જ બલ અબલને પામીને બીજા ગ્રહો શુચાશુચ કરે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં બીજે, પાંચમે અને નવમે ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે પણ શુચ છે, પરંતુ તે ચંદ્ર શુક્લપદ્મમાં અને વળી બલ્લાન્ હોય તો જ. એ પ્રમાણે વિશેષ વિધાન કરેલું હોવાથી પુનરુક્ત દોષ નથી. શુક્લપદ્મ કહેવાથી વૃદ્ધિ પામતો ચંદ્ર જાણવો, પણ કૃણ્ણપદ્મમાં ક્ષય થતો હોવાથી તે લેવો નહીં. બલ્લાન્ કહેવાથી શુક્લપદ્મમાં કૃશ હોય તો તે બીજે, પાંચમે અને નવમે શુચ નથી અને કૃણ્ણપદ્મમાં ચંદ્ર પુષ્ટ હોય તોપણ બીજે, પાંચમે અને નવમે શુચ નથી એમ જાણવું. રત્નમાલા જ્ઞાપ્યમાં પણ કહ્યું છે કે—“બીજો, પાંચમો અને નવમો ગુરુ જેવું શુચ ફલ આપે છે તેવું વૃદ્ધિ પામતો શુક્લપદ્મનો પુષ્ટ ચંદ્ર પણ બીજે, પાંચમે અને નવમે સ્થાને રહ્યો હોય તો શુચ ફલ આપે છે.

ઉપરના શ્લોકમાં જો ચંદ્ર બલ્લાન્ હોય એમ કહ્યું, તેથી ચંદ્રનું બલાબલ કહે છે.

હીનમધ્યોચ્ચબલતા તિથિવત્તુહિનચુતેઃ ।

બલહાનાવિદં ત્વસ્ય ગ્રાહ્યં તારાબલં બુધૈઃ ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—ચંદ્રનું હીન બલપણું, સમ બલપણું અને ઉચ્ચ બલપણું તિથિની જેમ જાણવું. તથા ચંદ્રના બલની હાનિને વચ્ચે વિદ્વાનોએ આગલ કહેવામાં આવશે એવું તારાબલ ગ્રહણ કરવું, કારણ કે તે વચ્ચે તારાના બલે કરીને તેનું બલ્લાન્પણું છે.

शुक्ल तथा कृष्णपक्षमां पांच पांच तिथिउने आश्रीने हीन, मध्यम अने उत्तमता जे प्रमाणे कही ठे, ते प्रमाणे चंद्रनुं पण हीन, मध्यम अने उच्च बळपणुं अनुक्रमे तथा उत्क्रमे जाणवुं. जातक वृत्तिमां तो आ प्रमाणे कह्युं ठे.—“चंद्र उदय पामे त्यारथी दश दिवस सुधी मध्यम बळवान् ठे, बीजा दश दिवस सुधी अधिक बळवान् ठे, अने त्रीजा दश दिवस हीन बळवाळो ठे, तथा कृष्ण चतुर्दशी, अमावास्या अने शुक्ल प्रतिपद् ए त्रण दिवस तो सर्वथा बळ रहित ठे, परंतु चंद्र पर सौम्य ग्रहोनी दृष्टि पमती होय तो निरंतर बळवान् ठे.” अन्य आचार्यों कहे ठे के—“कृष्णपक्षनी अष्टमीना अर्धा जाग पढी अने शुक्ल अष्टमीना अर्धा जाग सुधी चंद्र क्षीण जाणवो, वाकीना समयमां पुष्ट जाणवो.” नह्य समुच्चय ग्रंथमां तो आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“उदिते च तथा चन्द्रे शुजयोगे शुजे तिथौ ।

कृष्णस्य दशमीं यावत्सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ १ ॥

“चंद्रनो उदय आय त्यारथी आरंजीने कृष्णपक्षनी दशमी सुधी शुज योग अने शुज तिथिने दिवसे सर्व शुज कार्यो करवां.”

विशेष ए ठे जे—“शुक्लपक्षनी बीजने रोज चंद्र उदय पामवानो ठे तोपण दिवसना जागमां ते तिथि लेवी नहीं, कारण के प्राये करीने दृष्टिना विषयनो जाव (होवा-पणुं) अने अजावे (नहीं होवापणुं) करीने बीजनो व्यवहार करवामां आवे ठे. ते विषे विवाहवृंदारकमां कह्युं ठे के—

“उदेति चायं प्रतिपत्समाप्तौ कृशोऽपि वर्द्धिष्णुतया प्रशस्तः ।

क्षीपान्तरस्थो विफलस्तु तावद्यावन्न पृथ्वीनयनाध्वनीनः ॥ १ ॥”

“आ चंद्र प्रतिपदनी समाप्तिमां उदय पामे ठे. ते कृश उतां पण वर्द्धि पामवानो होवाथी प्रशस्त ठे. तथा बीजा क्षीपमां रहेलो ते चंद्र ज्यांसुधी जगतना लोकोनी दृष्टिना मार्गमां आव्यो न होय, त्यांसुधी ते निष्फल ठे.”

उपर जे चंद्रना निर्बलपणामां तारानुं बळ लेवानुं कह्युं ते विषे कह्युं ठे के—

“चन्द्राद्वलवती तारा कृष्णपक्षे तु जर्त्तरि ।

विकले प्रोषिते च स्त्री कार्यं कर्तुं यतोऽर्हति ॥ १ ॥”

“कृष्णपक्षमां तो चंद्र करतां तारा बळवान् ठे, कारण के जर्ता विकलांग होय अथवा परदेश गयो होय तो स्त्री पोते ज कार्य करवाने योग्य ठे.”

तेथी करीने—

“कृष्णस्याष्टम्यर्द्धादनन्तरं तारकाबलं योज्यम् ।

प्रतिपत्प्रान्तोत्पन्नं सन्ध्याकालोदयं यावत् ॥ १ ॥”

“કૃષ્ણપદ્મની અષ્ટમીના અર્ધ જાગ પડી અને શુક્લ પ્રતિપદ્મને અંતે ઉત્પન્ન થયેલા સંધ્યાકાલનો ઉદય થાય ત્યાંસુધી તારાનું બલ પ્રદાન કરવું.” આ પ્રમાણે વ્યવહાર-પ્રકાશમાં કહ્યું છે.

તારાનું બલ ગૌણ છે, એમ ધારવું નહીં; કેમકે તારાના બલનું પ્રધાનપણું પ્રગટ જ છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે—

“તારાબલે શશિબલં શશિબલસંયુતસંક્રમાદ્વલં જ્ઞાનોઃ ।

સૂર્યબલે સતિ સર્વેઽપ્યશુજા અપિ સ્વેચરાઃ શુજ્ઞદાઃ ॥ ૧ ॥”

“તારાનું બલ હોય તો ચંદ્રનું બલ હોય છે, ચંદ્રના બલથી યુક્ત એવી સંક્રાંતિ અવાથી સૂર્યનું બલ હોય છે, અને સૂર્યનું બલ હોય છે જ સર્વે અશુજ પ્રહો પણ શુજ ફલ-દાયક થાય છે.”

હવે તારાઉં કહે છે.—

જનિજાન્નવકેષુ ત્રિષુ જનિ ૧ કર્મા ૧૦ ધાન ૧૯ સંજ્ઞિતાઃ પ્રથમાઃ ।

તાજ્યસ્ત્રિર-૧૨-૨૧૫અ-૧૪-૨૩સત્તમ-૭-૧૬-૨૫તારાઃ સ્યુર્ન દિ શુજ્ઞાઃ કચન૪૭

અર્થ—જેના જન્મને સમયે જે નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હોય તે નક્ષત્ર તેનું જન્મનક્ષત્ર કહેવાય છે. તે જન્મનક્ષત્રથી અથવા તેની સ્થિતિ ન હોય તો નામના નક્ષત્રથી આરંજીને નવ નવની ત્રણ ઓછ કરવી. તે ત્રણે નવકમાં જે પહેલી પહેલી ત્રણ તારાઉં હોય તેનું નામ અનુક્રમે જન્મ તારા, કર્મ તારા અને આધાન તારા જાણવું. તે ત્રણે નવકમાંની ત્રીજી ત્રીજી ઇટલે ૩-૧૨-૨૧, પાંચમી પાંચમી ઇટલે ૫-૧૪-૨૩ અને સાતમી સાતમી ઇટલે ૭-૧૬-૨૫, આટલી તારાઉં કોઈ પણ ઠેકાણે શુજ નથી.

જન્મ તારાદિકની સંજ્ઞા માટે કહ્યું છે કે—“આધાનાદશમે જન્મ દશમે કર્મ જન્મ-જાત” “આધાનની તારાથી દશમી તારાની સંજ્ઞા જન્મ છે, અને જન્મની તારાથી દશમી તારા કર્મ નામની છે.”

બીજી, ત્રીજી વિગેરે તારાઉંની સંજ્ઞા આ પ્રમાણે છે.—

“સંપદિપત્ક્ષેમસંજ્ઞા પ્રત્યરા સાધકા મૃતિઃ ।

મૈત્રી પરમમૈત્રી ચ સ્યુર્વિતીયાદિમા ઇમાઃ ॥ ૧ ॥”

ત્રણે નવકમાંની બીજી બીજી તારાનું નામ સંપત્ત છે, ત્રીજી ત્રીજીનું વિપત્ત, ચોથીનું ક્ષેમા, પાંચમીનું પ્રત્યરા, ઊઠીનું સાધકા, સાતમીનું મૃતિ, આઠમીનું મૈત્રી અને નવમીનું પરમમૈત્રી, એવાં નામો છે. આમાંની પ્રત્યરને બદલે યમા પણ બીજું નામ છે.

ताराउनी स्थापना.

जन्म	संपत्	विपत्	हेमा	यमा	साधना	निधना	मैत्री	परममैत्री
१	२	३	४	५	६	७	८	९
कर्म	संपत्	विपत्	हेमा	यमा	साधना	निधना	मैत्री	परममैत्री
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
आधान	संपत्	विपत्	हेमा	यमा	साधना	निधना	मैत्री	परममैत्री
१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७

आ ताराउमां चोथी चोथी, उठी उठी अने नवमी नवमी ताराउ श्रेष्ठ ठे. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“रुद्रं न्यूनं तिथिर्न्यूना रूपानाथोऽपि चाष्टमः ।

तत्सर्वं शमयेत्तारा षट्चतुर्थनवस्थिताः ॥ १ ॥”

“नहत्र न्यून एटखे अशुज होय, तिथि पण न्यून होय अने चंद्र पण आठमो (अशुज) होय, तोपण उठी, चोथी अने नवमी तारा होय तो ते सर्वने समावी दे ठे—दबावी दे ठे.”

पहेली, वीजी अने आठमी ए त्रण त्रण ताराउ मध्यम ठे, अने त्रीजी, पांचमी, तथा सातमी ए त्रण त्रण ताराउ अधम ठे ते तो पूर्वे कहुं ज ठे.

हवे ते ताराउनो विशेष कहे ठे.—

जन्माधानान्वितास्तिस्त्रस्तास्त्यजेत्क्षौरयात्रयोः ।

शुक्लेऽप्यासूत्थिते रोगे दीर्घक्लेशोऽथवा मृतिः ॥ ४८ ॥

अर्थ—जन्म अने आधान सहित ते त्रण त्रण (त्रीजी, पांचमी अने सातमी) ताराउ क्षौर तथा यात्रामां तजवा योग्य ठे. शुक्लपद्मां पण आ ताराउने विषे रोग उत्पन्न थयो होय तो चिरकाळ सुधी क्लेश रहे ठे, अथवा मरण आय ठे.

त्रण त्रण एटखे दरेक उठनी त्रीजी त्रीजी, पांचमी पांचमी अने सातमी सातमी समजवी. अर्थात् नव जाणवी. वळी लक्ष कहे ठे के—

“यात्रायुद्धविवाहेषु जन्मतारा न शोजना ।

शुजाऽन्यशुजकार्येषु प्रवेशे च विशेषतः ॥ १ ॥

जन्मर्कवदाधानं कर्मसु शस्तेषु शस्तमेव स्यात् ।

यच्च न जन्मनि कार्यं विवर्जनीयं तदाधाने ॥ २ ॥”

“यात्रा, युद्ध अने विवाहमां जन्मनी तारा सारी नथी. वीजां शुज कार्यमां ते जन्म तारा शुज ठे, अने प्रवेशमां तो विशेष शुज ठे (१). जन्म तारानी जेवी आधान तारा

पण जाणवी. एटले के ते पण बीजां शुच कार्योंमां प्रशस्त ज ठे, अने जे कार्य जन्म तारामां करवानुं नथी, ते कार्य आधानमां पण वर्जवा योग्य ठे (१)”.
 जो के शुक्लपद्ममां चंद्र ज बळवान् ठे, ते वखते तारानुं प्राधान्य नथी, कारण के ते विषे कह्युं ठे के—

“शुक्ले पद्मे बली चन्द्रस्ताराबलमकारणम् ।

पत्यौ स्वस्थे गृहस्थे च न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति ॥ १ ॥”

“शुक्लपद्ममां चंद्र ज बळवान् ठे, तेमां तारानुं बळ कारण नथी, केमके पति साजो होय अने घेर ज होय तो स्त्री स्वतंत्रताने योग्य नथी.”

आशी करीने शुक्लपद्ममां चंद्रनुं बळ ज प्रधान ठे, तोपण जन्मनी, आधाननी तथा त्रीजी त्रीजी, पांचमी पांचमी अने सातमी सातमी, ए अगीयार ताराउंमां जो रोग उत्पन्न थयो होय तो दीर्घ क्लेश अथवा मरण आय ठे. एटले के बीजा ग्रहो प्रतिकूल न होय तो दीर्घ क्लेश आय अने बीजा ग्रहो प्रतिकूल होय तो मरण आय. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“यद्यपि स्याद्वली चन्द्रस्तारा तथाप्यनिष्टदा ।

जन्माधाने तृतीया च पञ्चमी सप्तमी तथा ॥ १ ॥

शेषासु तु तारासु व्याधिः साध्यो नृणां जवति जातः ।

व्याधिवदवबोध्यः सर्वारंजाश्च तारासु ॥ २ ॥”

“जो के चंद्र बळवान् होय तोपण जन्मनी, आधाननी, त्रीजी त्रीजी, पांचमी पांचमी अने सातमी सातमी ताराउं अनिष्टने आपनारी ठे (१), अने बाकीनी ताराउंमां मनुष्योने उत्पन्न थयेलो व्याधि साध्य आय ठे. आ व्याधिनी ज जेम ताराउंने विषे करेला सर्वे आरंजो जाणवा (२).”

उपर रत्नमाला जाण्यना प्रमाणथी कह्युं हतुं के “यात्रादिकमां चंद्रने शुच अवस्था-वाळो जोवो.” तेशी करीने हवे चंद्रनी अवस्था कहे ठे.

चन्द्रावस्था प्रोषित १ हृत २ मृत ३ जय ४ हास ५ हर्ष ६ रति ७ निद्राः ८ ।
 भुक्ति ९ जरा १० जय ११ सुखिता राश्यंशा द्वादश यथार्थाः ॥ ४९ ॥

अर्थ—चंद्रनी आ बार अवस्थाउं ठे—प्रोषिता १, हृता २, मृता ३, जया ४, हासा ५, हर्षा ६, रति ७, निद्रा ८, भुक्ति ९, जरा १०, जय ११ अने सुखिता १२. आ अवस्थाउं चंद्रनी राशिना द्वादशांशने विषे अनुक्रमे जाणवी. ते अवस्थानुं फळ ते ते नामने अनुसारे ठे.

राशिना द्वादशांश आ रीते काढवा—एक राशिमां चंद्रनो जोग जेटली घरी होय ते पंचांगमां जोडने निर्णय करवो. जेम सामान्य रीते एकसो ने पांतीश घरी एक राशिनी

जोगकाळ चंझने होय ठे, तेथी तेना बार जाग करतां अगीयार घमी अने पंदर पळ एक एक जागमां आवे ठे. हवे इष्ट वखते (कार्य करती वखते) १३५ घमीमांथी जेटखी घमी जोगवाइ होय तेने सवा अगीयार घमीए जाग लइने जोगवेळो काळ काढवो, बाकीनी घमीउमांथी जोग्य काळना द्वादशांशो पण काढवा. पढी जेटलामा द्वादशांशमां कार्य करवुं होय ते द्वादशांशानुं नाम अनुक्रमे जाणी कार्य करवुं. अहीं सामान्य-वने कहुं ठे तोपण एम जाणवुं के दरेक राशिमां द्वादशांशनी रीते चंझ बार बार अवस्था-उने जोगवे ठे. ते विषे यतिवल्गजमां कहुं ठे के—

“राशौ राशौ द्वादशामूर्जुकेऽवस्थाश्च चन्द्रमाः ।

द्वादशांशक्रमात्सां हि ह्यहेनाख्यासहकृपलाः ॥ १ ॥”

“चंझ दरेक राशिमां द्वादशांशना क्रमथी सवा बे दिवसमां नामने सहश फळवाळी बार बार अवस्थाउने जोगवे ठे.”

जावार्थ ए ठे जे—मेष राशिमां रहेला चंझनी प्रोषिताथी आरंज्नीने बार अवस्थाउं जाणवी, वृषमां रहेला चंझनी हुताथी आरंज्नीने बार अवस्थाउं गणवी, मिथुनमां रहेला चंझनी मृताथी आरंज्नीने गणवी विगेरे.

मूल श्लोकमां “यथार्थाः” एवुं कहुं ठे तेनो अर्थ ए ठे जे—ते अवस्थाउं पोत-पोतानी संज्ञाने सहश फळवाळी ठे. तेथी करीने प्रोषिता, हुता, मृता, निजा, जरा अने जया, ए नामनी ठ अवस्थाउं तजवा योग्य ठे. एम नारचंझ टिप्पणीमां कहुं ठे. तेथी ज दिनशुद्धिमां पण कहुं ठे के—

“पइरासि बारसंसा असुहाउं चएजउं सुहो वि ससी ।

एआहिं होइ असुहो सुहाहिं असुहो वि होइ सुहो ॥ १ ॥”

“दरेक राशिमां बार बार द्वादशांशो (अवस्थाउं) ठे, तेमांथी अशुज अंशोने वर्जवा, केमके चंझ शुज होय तोपण ए अशुज अवस्थाउंवने अशुज आय ठे, अने चंझ अशुज होय तोपण ते शुज अवस्थाउंवने शुज आय ठे.”

हवे शनि दुष्ट ठे, माटे तेनुं नहत्र गोचर जूडं कहे ठे.—

मन्दर्कतः प्रथम १ वेद ४ पत्र ६ ङ्घि ४ बाण ५,

त्रि ३ छ्ये १ क १ चन्द्र १ मितज्ञेषु यथाक्रमेण ।

पीडा १ विज्ञूति ५ पथ ११ बन्धन १५ धर्म २० लाज २३,

पूजा २५ऽजिज्ञूत्य २६ पमृतीः २७ फलमूचुरुच्चैः ॥ ५० ॥

अर्थ—जे नहत्रमां शनि रहेलो होय ते नहत्र पीमाकारी ठे, तेनी पढीनां चार नहत्रो लक्ष्मीने आपनारां ठे, त्यापढीनां ठ पंथ करावनारां ठे, ते पढीनां चार बंधन करावनारां ठे, ते पढीनां पांच धर्म करावनारां ठे, ते पढीनां त्रण लाज आपनारां ठे, ते

પઢીનાં બે પૂજા (સન્માન) આપનારાં છે, તે પઢીનું એક પરાજવ આપનારું છે, અને તે પઢીનું એક મૃત્યુ આપનારું છે. અહીં શનિના નહત્રથી પોતાના નહત્ર સુધી ગણવું, તેમાં જેટલી સંખ્યાવાળું પોતાનું નહત્ર હોય, તેટલી સંખ્યાવાળા નહત્રનું ફલ જે કહ્યું છે તે જાણવું. અહીં શનિનો આકાર પુરુષ જેવો છે તે કહ્યો નથી, તોપણ જાણી લેવો. તે વિષે યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“યસ્મિન્ શનિશ્ચરતિ વક્રગતં તદ્દહં

ચત્વારિ દક્ષિણકરેઽદ્વિયુગે ચ પદ્મમ્ ।

ચત્વારિ વામકરગાણ્યુદરે ચ પદ્મ

મૂર્ધ્નિ ત્રયં નયનયોર્વિતયં ગુદે ચ ॥ ૧ ॥”

“જે નહત્રમાં શનિ ચાલતો હોય તે નહત્ર તેના મુખમાં મૂકવું, પઢીનાં ચાર જમણા હાથમાં, પઢીનાં ઠ બે પગમાં, પઢીનાં ચાર માથા હાથમાં, પઢીનાં પાંચ હદર ઉપર, પઢીનાં ત્રણ મસ્તક ઉપર, પઢીનાં બે નેત્રમાં અને પઢીનાં બે ગુદામાં મૂકવાં.” અહીં બે ગુદામાં કહ્યાં તેનું કારણ એ કે જ્યારે પટ્ટ વિગેરેમાં પુરુષનો આકાર ચિતરીએ ત્યારે ગુદા અને ગુહ્યની એકતા જ જણાય છે. તેથી કરીને અહીં ગુદામાં જ બે મૂક્યાં છે. મૂલકારે તો તે બન્ને સ્થાનની જિજ્ઞાસા કરીને બન્ને સ્થાનમાં એક એક નહત્ર કહ્યું છે.

શનિ નરની સ્થાપના.

મુખે	૧	પીના
દક્ષિણ હાથે	૪	લક્ષ્મી
બે પગે	૬	પંથ
માથા હાથે	૪	બંધન
હદરે	૫	ધર્મ
મસ્તકે	૩	લાજ
બે નેત્રે	૨	પૂજા
ગુદાએ	૧	પરાજવ
ગુહ્યે	૧	અપમૃત્યુ

રુદ્રયામલ નામના ગ્રંથમાં નવે ગ્રહોનાં પુરુષાકારની સ્થાપના કરીને ગોચરફલ કહ્યાં છે. તેમાં રવિ નરનું સ્વરૂપ મૂલ ગ્રંથકાર જ જાતકાધિકારમાં કહેશે. બાકીના ગ્રહ નરો નીચે પ્રમાણે.—

દગ્ ૩ બાહુયુગમ ૬ વક્ત્રેષુ ૩ જાનાં પ્રત્યેકતલ્લિકમ્ ૧૨ ।

હૃદિ સપ્તં ૧૯ તથા ગુહ્યે ચતુષ્કં ૨૩ પદ્મકં પદોઃ ૨૦ ॥ ૧ ॥

વક્ત્રે પીનાં જ્ઞાનં ચક્રુર્હૃદયેષુ શુજં સુખમ્ ।

બાહ્યોર્લાજં મૃતિં ગુહ્યે ત્રમં દત્તે પદોઃ શશી ॥ ૨ ॥

चंद्र नरनी दृष्टिमां ३, बे बाहुमां ६, मुखमां ३, हृदयमां ७, गुह्यमां ४ अने बे पगमां ५ नक्षत्रो ठे. तेनुं फळ—मुखमां होय तो अत्यंत देहपीना करे, चक्षुमां होय तो शुज फळ आपे, हृदयमां होय तो सुख आपे, बाहुमां होय तो लाज आपे, गुह्यमां होय तो मृत्यु आपे, अने पगमां होय तो भ्रमण (देशाटण) आपे (करावे). अहीं पण चंद्रना नक्षत्राची पोताना नक्षत्र सुधी गणतां जेटलामुं नक्षत्र ज्यां होय ते स्थाननुं फळ ते आपे ठे.

चंद्र नरनी स्थापना. १

नेत्रे	३	शुज
बन्ने हाथे	६	लाज
मुखे	३	अतिपीना
हृदये	७	सुख
गुह्ये	४	मरण
बन्ने पगे	५	भ्रमण

त्रयं त्रयं त्रिमुखदृक्शिरस्सु ए द्यानि वामेतरबाहुकंठे १५ ।

पंचोरसि २० स्युस्त्रितयं च गुह्ये २३ चत्वारि चांहयोः २७ कुजचक्रमेतत् ॥ १ ॥

कीर्त्तिं शिरसि हृन्नेत्रे लाजं चरणयोर्भ्रमम् ।

गुह्येऽन्यस्त्रीरतिं दत्ते कुजः शेषेषु चाशुजम् ॥ २ ॥

मंगळ नरनां मुख, दृष्टि अने मस्तक पर त्रण त्रण मूकवां ९, नावे हाथे, जमणे हाथे अने कंठे ववे मूकवां १५, उरःस्थळ उपर पांच मूकवां २०, गुह्यमां त्रण २३, अने बन्ने पग पर चार मूकवां २७. आ मंगळ नरनुं चक्र थयुं. तेनुं फळ—मस्तक पर होय तो कीर्त्ति आपे, हृदय अने नेत्रमां होय तो लाज आपे, चरणमां होय तो भ्रमण करावे, गुह्यमां होय तो परस्त्री पर प्रीति आपे, अने बीजां स्थानोमां होय तो ते अशुज ठे.

मंगळ नरनी स्थापना. २

मुखे	३	रोग
नेत्रे	३	लाज
मस्तके	३	यश
वाम करे	२	रोग
दक्षिण करे	२	शोक
कंठे	२	हिक्का
हृदये	५	लाज
गुह्ये	३	परस्त्री रति
बन्ने पगे	४	भ्रमण

वक्त्रनेत्रगलोःस्सु पादयोः पञ्च पञ्च च १५ ।

बाहुयुग्मे तथा गुह्ये त्रीण्युद्धनि १० जवन्ति च ॥ १ ॥

वक्त्रहृद्बाहुषु शक्तिं गुह्यपादेषु संक्षयम् ।

गले सुस्वरतां दत्ते नेत्रे राज्यं बुधो ग्रहः ॥ २ ॥

बुध नरना मुखमां, नेत्रमां, गळामां, उरःस्थळमां अने बन्ने पगमां पांच पांच मूकवां एटळे पचीश अयां. तथा वे बाहुमां वे अने गुह्यमां एक मूकवां एटळे अठ्ठावीश नक्षत्रो अयां. तेनुं फळ.—मुख, बाहु अने हृदयेने विषे होय तो ज्ञान आपे, गुह्य अने पादने विषे होय तो मृत्यु आपे, गळामां होय तो सारो स्वर आपे, अने नेत्रमां होय तो राज्य आपे.

बुध नरनी स्थापना. ३

मुखे	५	ज्ञान
नेत्रे	५	राज्य
कंठे	५	सुस्वरपणुं
हृदये	५	ज्ञान
वे पगे	५	क्षय
वाम करे	१	ज्ञान
दक्षिण करे	१	ज्ञान
गुह्ये	१	क्षय

शीर्षे चत्वारि राज्यं युगपरिगणिता सव्यहस्ते च लक्ष्मी-

रेकं कंठे विज्ञूतिं मदनशरमिते वक्षसि प्रीतिस्त्राजम् ।

षड्भिः पीनांह्रियुग्मे जलधिपरिमिते वामहस्ते च मृत्युं

दृग्युग्मे त्रीणि कुर्युर्नृपतिसमसुखं वाक्पतेश्चक्रमेतत् ॥ १ ॥

गुरु नरना मस्तक पर चार नक्षत्र मूकवां ते राज्य आपे. दक्षिण हाथमां चार मूकवां ते लक्ष्मी आपे. एक कंठे मूकवुं ते विज्ञूति (धन) आपे. डातीमां पांच मूकवां ते प्रीतिनो स्त्राज आपे. वे पगमां ठ मूकवां ते पीना करे. मावा हाथमां चार मूकवां ते मृत्यु आपे, नेत्रोमां त्रण मूकवां ते राजानी जेवुं सुख आपे. आ गुरु नरनुं चक्र जाणवुं.

गुरु नरनी स्थापना. ४

मस्तके	४	राज्य
जमणे हाथे	४	लक्ष्मी
कंठे	१	धन
हृदये	५	प्रीति
वे पगे	६	असुख (पीना)
मावे हाथे	४	मृत्यु
वे नेत्रे	३	सुख

युगं शीर्षे घ्यं वक्त्रे चतुष्कं हृदयेऽपि च ।
दश बाह्योस्त्रयं गुह्ये जान्वंद्भिषु घ्यं घ्यम् ॥ १ ॥
जानुमुष्ककपादेषु दुःखं बाह्योर्नृपार्हणाम् ।
हृन्नीर्षे सौम्यतां वक्त्रे मरणं कुरुते सितः ॥ २ ॥

शुक्र नरना मस्तक पर चार, मुखमां वे, हृदयमां चार, वे बाहुमां दश, गुह्यमां त्रण, जानुमां वे अने पगमां वे मूकवां. तेनुं फळ—जानु, गुह्य अने पादमां होय तो दुःख आपे, बाहुमां होय तो राजसन्मान आपे, हृदय अने मस्तक पर होय तो सौम्यता आपे तथा मुखमां होय तो मरण आपे.

शुक्र नरनी स्थापना ५.

मस्तके	४	सौम्यता
मुखे	२	मरण
हृदये	४	सौम्यता
हस्तघ्ये	१०	राजपूजा
गुह्ये	३	दुःख
जानुघ्ये	२	दुःख
पादघ्ये	२	दुःख

वक्त्रे त्रीणि जयाय दक्षिणकरे चत्वारि लक्ष्म्यै पदोः
षड् भ्रान्त्यै न सुखाय वामककरे चत्वारि ह्यस्थं त्रयम् ।

लब्धै कंठगमेकमामयकरं शीर्षे त्रयं राज्यदं

सौजाग्यं युगलेऽक्षिगे मृतिरथो गुह्यघ्ये राहुजात् ॥ १ ॥

राहु नरना मुखमां त्रण नक्षत्रो मूकवां ते जय आपे, दक्षिण हाथे चार मूकवां ते लक्ष्मी आपे, वे पगमां ७ मूकवां ते भ्रमण करावे, नावा हाथमां चार मूकवां ते असुख करे, हृदयमां त्रण मूकवां ते लब्धि (लाज) आपे, कंठे एक मूकवुं ते रोग करे, मस्तक पर त्रण मूकवां ते राज्य आपे, वे नेत्रमां वे मूकवां ते सौजाग्य आपे अने गुह्यमां वे मूकवां ते मृत्यु आपे.

राहु नरनी स्थापना ६.

मुखे	३	जय
जमणे हाथे	४	लक्ष्मी
वे पगे	६	भ्रमण
वाम करे	४	क्लेश
हृदये	३	लाज
कंठे	१	रोग
मस्तके	३	राज्य
वे नेत्रे	२	सौजाग्य
गुह्ये	२	मरण

वक्त्रे धे जयदे जयाय शिरसि स्यात्पञ्चकं पञ्चकं
 जीत्यै तत्फणं जयाय करयोर्युग्मे चतुष्कं स्थितम् ।
 अङ्गयोः पञ्च सुखाय हृत्स्थयुगलं शोकाय कंठे व्यथा-
 जीत्यै स्याच्च चतुष्टयं फलमिदं केतौ तदाक्रान्तजात् ॥ १ ॥

केतु जे नक्षत्रमां होय ते नक्षत्र तथा तेनी पढीनुं एम बे नक्षत्रो तेना मुखमां मूकवां
 ते जय आपनारां ठे, पढीनां पांच मस्तके मूकवां ते जय आपे, पढीनां पांच फणा उपर
 मूकवां ते जय आपे, पढीनां चार बे हाथमां मूकवां ते जय आपे, पढीनां पांच बे
 पगमां मूकवां ते सुख आपे, पढीनां बे हृदयमां मूकवां ते शोक करावे, पढीनां चार कंठे
 मूकवां ते पीमा तथा जय करावे.

केतु नरनी स्थापना ७.

मुखे	२	जय
मस्तके	५	जय
फणे	५	जय
बे हाथे	४	जय
बे पगे	५	सुख
हृदये	२	शोक
कंठे	४	पीमा, जय

अहीं कोइ शंका करे के—आ प्रमाणे अन्य अन्य ग्रह नरोना शुजाशुज फलनो जेद
 होवाथी ग्रह संबंधी ग्रहगोचर फलनो निर्णय शी रीते थइ शके ? तेनो जवाब ए ठे जे—
 इष्ट समये जे ग्रह सर्वथी अधिक बलवान् होय, ते ग्रह ते वखते शुजाशुज फल आपे ठे.
 आ सर्वे ग्रह नरोने जन्मसमये ज केटलाक आचार्यों विचारे ठे.

हवे ग्रहगोचर अशुज होय तो तेने निष्फल करवा माटे अष्टकवर्गने कहे ठे.

गोचरेण ग्रहाणां चेदानुकूल्यं न दृश्यते ।

जन्मलग्नग्रहेभ्योऽष्टवर्गेणालोकयेत्तदा ॥ ५१ ॥

अर्थ—जो ग्रहोनुं गोचरवने अनुकूलपणुं न देखातुं होय तो जन्मथी, लग्नथी अने
 ग्रहोथी अष्टवर्गे करीने जोवुं.

अहीं ग्रहोने सामान्य रीते कहा ठे, तोपण “रवि, चंद्र अने गुरु ए त्रण ग्रहोनुं ज
 अनुकूलपणुं न देखाय तो” एवो अर्थ करवो. नारचंद्रमां पण कह्युं ठे के—

“रविशशिजीवैः सबलैः शुजदः स्याज्जोचरोऽथ तदजावे ।

ग्राह्याष्टवर्गशुद्धिर्जननविलग्नग्रहेभ्यस्तु ॥ १ ॥”

“बलवान् रवि, चंद्र अने गुरुए करीने गोचर शुभदायी थाय ठे, अने ते (शुभ गोचर) ने अज्ञावे जन्मथी, लग्नथी अने ग्रहोथी अष्टवर्गनी शुद्धि ग्रहण करवी.”

अष्टवर्ग एटले राशिमां चालता ग्रहनो बीजा ठ ग्रहनां स्थानोथी, पोताना स्थानथी अने लग्नना स्थानथी जे विचार करवो ते विचार अष्टवर्ग कहेवाय ठे.

ते ज कहे ठे.—

अर्कः स्वमन्दजौमेज्यो नवद्व्यायाष्टकेन्द्रगः ए,२,११,८,१,४,७,१० ।

त्रिकोणायारिगो ए,५,११,६ जीवाबुक्रादन्त्यारिकामगः १२,६,७ ॥ ५२ ॥

चन्द्राडुपचयस्यो ३,६,१०,११,हास्त्रीधर्मोपचयान्त्यगः ५,ए,३,६,१०,११,१२, ।

पातालोपचयान्त्येषु ४,३,६,१०,११,१२ लग्नाच्च तरणिः शुभः ॥ ५३ ॥

अर्थ—सूर्य पोताना स्थानथी, शनिथी अने मंगळथी ए,२,११,८,१,४, ७ अने १० मे स्थाने रह्यो होय, गुरुथी ए,५,११ अने ६ ठे स्थाने रह्यो होय, शुक्रथी १२, ६ अने ७ मे स्थाने रह्यो होय, चंद्रथी ३,६,१० अने ११ मे स्थाने रह्यो होय, बुधथी ५,ए,३, ६,१०,११ अने १२ मे स्थाने होय, तथा लग्नथी ४,३,६,१०,११ अने १२ मे रह्यो होय तो ते सूर्य शुभ ठे, एटले अष्टवर्गथी तेनी शुद्धि जाएवी

॥ इति सूर्याष्टकवर्गः ॥ १ ।

चन्द्रश्चोपचये ३,६,१०,११, लग्नाज्ञानोः साष्टस्मरे स्थितः ३,६,१०,११,८,७ ।

स्वात्सादिसप्तमे ३,६,१०,११,१,७, प्वारात्सङ्ख्य-

नवमात्मजे ३,६,१०,११,२,ए,५ ॥ ५४ ॥

विद्वत्रिज्ञात्मात्मजकेन्द्रगो ८,३,११,५,१,४,७,१० बुधा-

ङुरोस्तु रिष्याष्टमज्ञात्मकेन्द्रगः १२,८,११,१,४,७,१० ।

शुक्रात्त्रिपंचास्तनवायखांबुगः ३,५,७,ए,११,१०,४

शुभः शनेः षट्त्रिसुतायगः ६,३,५,११ शशी ॥ ५५ ॥

अर्थ—चंद्र लग्नथी ३,६,१० अने ११ मे होय, सूर्यथी ३,६,१०,११,८ अने सातमे होय, पोताना स्थानथी ३,६,१०,११,१ अने ७ मे रह्यो होय, मंगळथी ३,६,१०,११, २,ए अने ५ मे होय, बुधथी ८,३,११,५,१,४,७ अने १० मे होय, गुरुथी १२,८,११, १,४,७ अने १० मे होय, शुक्रथी ३,५,७,ए,११,१० अने ४ थे होय, तथा शनिथी ६,३,५, अने अगीयारमे होय तो ते चंद्र शुभ ठे.

॥ इति चन्द्राष्टकवर्गः ॥ २

कुज इन्दोरुपचयजे ३,६,१०,११ साद्ये ३,६,१०,११,१

लग्नात्सपञ्चमे ३,६,१०,११,५ सूर्यात् ।

द्वयाष्टकेन्द्रगः २,११,८,१,४,७,१०

स्वात्सौम्यात्त्रिसुतारिखाजस्थः ३,५,६,११ ॥ ५६ ॥

जीवात्खान्त्यायारिषु १०,१२,११,६ शुक्राब्धिद्वान्त्यलाजशत्रुगतः ८,१२,११,६ ।

मन्दाद्वान्त्यलाष्टमकेन्द्रस्थः ११,९,८,१,४,७,१० शोजनो जौमः ॥ ५७ ॥

अर्थ—मंगल चंद्राथी ३,६,१० अने ११ मे स्थाने होय, लग्नाथी ३,६,१०,११ अने १ ले स्थाने होय, सूर्याथी ३,६,१०,११ अने ५ मे होय, पोताना स्थानाथी २,११,८,१, ४,७ अने १० मे होय, बुधथी ३,५,६ अने ११ मे होय, गुरुथी १०,१२,११ अने ६ चे होय, शुक्रथी ८,१२,११ अने ६ चे होय, तथा शनिथी ११,९,८,१,४,७ अने १० मे होय तो ते मंगल शुभ ठे.

॥ इति जौमाष्टकवर्गः ॥ ३

बुधोऽर्कतोऽन्त्यायनवारिधीषु १२,११,९,६,५

स्थितः स्वतः सत्रिदशादिमेषु १२,११,९,६,५,३,१०,१ ।

द्विषड्दशाष्टसुखेषु २,६,१०,११,८,४ चन्द्रात्

लग्नात्तु तेष्वध्ययुतेषु २,६,१०,११,८,४,१ शस्तः ॥ ५८ ॥

कुजशनितो व्यन्त्यारिषु १,२,३,४,५,७,८,९,१०,११

जीवादरिनिधनलाजरिष्यस्थः ६,८,११,१२ ।

शुक्रादापुत्राष्टमनवमायस्थो १,२,३,४,५,८,९,११ बुधः शुभदः ॥ ५९ ॥

अर्थ—बुध सूर्याथी १२,११,९,६ अने ५ मे रह्यो होय, पोताना स्थानाथी १२,११, ९,६,५,३,१० अने १ ले रह्यो होय, चंद्राथी २,६,१०,११,८ अने ४ ये रह्यो होय, लग्नाथी २,६,१०,११,८,४ अने १ ले रह्यो होय तो प्रशस्त ठे, तथा मंगल अने शनिथी १,२,३,४,५,७,८,९,१० अने ११ मे होय, गुरुथी ६,८,११ अने १२ मे होय, तथा शुक्रथी १,२,३,४,५,८,९ अने ११ मे होय तो बुध शुभ फलदायक ठे.

॥ इति बुधाष्टकवर्गः । ४

गुरुः केन्द्रस्वरन्ध्राये १,४,७,१०,२,८,११

प्वारात्स्वात्सत्रिषुत्तमः १,४,७,१०,२,८,११,३ ।

अर्कात्सत्रिनवस्त्रि १,४,७,१०,१२,८,११,३,९ न्दोः
 स्वधीकामनवायगः २,५,७,९,११ ॥ ६० ॥
 खादिखायसुखधीतपोऽरिषु २,१,१०,११,४,५,९,६
 झाकुरुः स्मरयुतेषु २,१,१०,११,४,५,९,६,७ लग्नतः ।
 स्वत्रिकोणरिपुखायगः २,९,५,६,१०,११ सितात्
 त्र्यन्त्यधीरिपुषु ३,१२,५,६ मन्दतः शुजः ॥ ६१ ॥

अर्थ—गुरु मंगळ्यी १,४,७,१०,१२,८ अने ११ मे होय, पोताना स्थान्यी १,४,७, १०,१२,८,११ अने ३ जे होय, सूर्य्यी १,४,७,१०,१२,८,११,३ अने ९ मे होय, चंद्र्यी २,५,७,९ अने ११ मे होय, बुध्यी २,१,१०,११,४,५,९ अने ६ ठे होय, लग्न्यी २,१,१०,११,४,५,९,६ अने ७ मे होय, शुक्यी २,९,५,६,१० अने ११ मे होय, तथा शनियी ३,१२,५ अने ६ ठे होय तो ते गुरु शुज ठे.

॥ इति गुर्वष्टकवर्गः ॥ ५

शुक्रो लग्नादासुतधर्मायाष्टसु १,२,३,४,५,९,११,८
 मतः स्वतः सात्रः १,२,३,४,५,९,११,८,१० ।
 शशिनः सान्त्यः १,२,३,४,५,९,११,८,१२
 शनितः खायतपस्त्रिसुखधीमृतिषु १०,११,९,३,४,५,८ ॥ ६२ ॥
 आयव्ययाष्टगोऽर्का ११,१२,८ दुधात्रिकोणाय-
 षट्त्रिगः ९,५,११,६,३ शुजदः ।
 ध्यापोक्विलमाप्तिषु ५,३,६,९,१२,११ कुजाकुरो-
 त्रिकोणाष्टखायगः ९,५,८,१०,११ शुक्रः ॥ ६३ ॥

अर्थ—शुक लग्न्यी १,२,३,४,५,९,११ अने ८ मे होय, पोताना स्थान्यी १,२,३, ४,५,९,११,८ अने १० मे होय, चंद्र्यी १,२,३,४,५,९,११, ८ अने १२ मे होय, शनियी १०,११,९,३,४,५ अने ८ मे होय, सूर्य्यी ११,१२ अने ८ मे होय, बुध्यी ९,५,११,६ अने ३ जे होय, मंगळ्यी ५,३,६,९,१२ अने ११ मे होय, तथा गुरुयी ९,५,८,१० अने ११ मे होय तो ते शुक शुज ठे.

॥ इति शुक्राष्टकवर्गः ॥ ६

શનિ: સ્વાત્યાયપુત્રારિ ૩,૧૧,૫,૬ ધ્વારાત્સવ્યયકર્મેસુ ૩,૧૧,૫,૬,૧૨,૧૦ ।
 કેન્દ્રાષ્ટાયાથર્થગ:૧,૪,૭,૧૦,૮,૧૧,૨ સૂર્યાચ્ચન્દ્રાત્ પટ્ટ્યાયગો ૬,૩,૧૧ મત:૬૪
 આઘ્યાંબૂપચયે લગ્નાત્ ૧,૪,૩,૬,૧૦,૧૧ કવેરાયવ્યયારિષુ ૧૧,૧૨,૬ ।
 ગુરો: સર્ધીષુ ૧૧,૧૨,૬,૫ સાત્રાષ્ટર્થમેષુ ૧૧,૧૨,૬,૧૦,૮,૯ જ્ઞાઙ્ઙનિર્મત: ॥૬૫॥

અર્થ—શનિ પોતાના સ્થાનથી ૩,૧૧,૫ અને ૬ છે હોય, મંગલથી ૩,૧૧,૫,૬,૧૨ અને ૧૦ મે હોય, સૂર્યથી ૧,૪,૭,૧૦,૮,૧૧ અને ૨ જે હોય, ચંદ્રથી ૬,૩ અને ૧૧ મે હોય, લગ્નથી ૧,૪,૩,૬,૧૦ અને ૧૧ મે હોય, શુક્રથી ૧૧,૧૨ અને ૬ છે હોય, ગુરુથી ૧૧,૧૨,૬ અને ૫ મે હોય, તથા બુધથી ૧૧,૧૨,૬,૧૦, ૮ અને ૯ મે હોય તો તે શુજ માનેલો છે.

આ ચૌદ શ્લોકોનો જાવાર્થ એ છે જે—પહેલા શ્લોકમાં જે અર્ક (સૂર્ય) શબ્દ છે તે જ્યારે યાત્રાદિક કરવાની ઇચ્છા હોય, તે સમયે જે રાશિનો સૂર્ય હોય તે તાત્કાલિક સૂર્ય કહેવાય છે અને “સ્વમન્દ” એ ઉકાળે જન્મકાલનો સૂર્ય ગ્રહણ કરવાનો છે. એ જ રીતે શનિ, મંગલ વિગેરે પણ જન્મકાલના જ લેવાના છે. તેથી કરીને તાત્કાલિક સૂર્ય વિગેરે જો જન્મકાલના સૂર્ય, શનિ વિગેરેથી નવમા, વીજા વિગેરેમાંના કોઈ પણ સ્થાને હોય તો તે શુજ છે. તે સર્વ શુજ સ્થાને રેખા “૧” આપે છે એવી પરિજ્ઞાપા છે. તેથી કરીને જેટલા લગ્નના ગ્રહોથી કહેલાંમાંનાં કોઈ પણ સ્થાનોમાં તાત્કાલિક સૂર્યાદિક પમાય, તેટલી રેખાઈ દેવી, અને જેટલા લગ્નના ગ્રહોથી કહેલાં સ્થાનોમાંનાં જેટલાં સ્થાન ન પમાય તેટલાં શૂન્ય-મીંઠાં “૦” દેવાં. એ રીતે કરવાથી દરેક ગ્રહને આશ્રીને આઠ આઠ રેખાઈ સંજવે છે. તેમાં જો ચાર કે તેથી ઊંઝી કે તેથી વધારે રેખાઈ પામીએ તો અનુ-ક્રમે તે મધ્યમ, અધમ અને શ્રેષ્ઠ જાણવી, અને તેમ કરવાથી જે ગ્રહની રેખાઈ ઘણી હોય તે ગ્રહ કદાચ ગોચરવને અશુજ હોય તોપણ શુજ જાણવો, અને શૂન્ય-મીંઠાં ઘણાં હોય તો ગોચરવને શુજ ગ્રહ પણ અશુજ જાણવો.

કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—“કાર્ય વચ્ચે અષ્ટકવર્ગની રેખાઈ મેલવાતી નથી—મળતી નથી; પરંતુ ગમે તે વચ્ચે જન્મકુંડલીને જ સાત વાર જૂદી જૂદી સ્થાપન કરીને પઠી પહેલી કુંડલીમાં જે સ્થાને સૂર્ય રહ્યો હોય, ત્યાંથી નવમા વિગેરે આઠે સ્થાનોમાં આઠ રેખાઈ દેવી (દરેક સ્થાનમાં એક એક રેખા કાઢવી). એ જ પ્રકારે શનિ અને મંગલથી પણ દરેકમાં આઠ આઠ રેખાઈ દેવી. ગુરુથી ચાર રેખા દેવી, શુક્રથી ત્રણ, ચંદ્રથી ચાર, બુધથી સાત અને લગ્નથી ૭ રેખા દેવી. આ પ્રમાણે તે સૂર્યના અષ્ટક-

वर्गनी कुंरुळीमां सर्व मळीने सूर्यनी ४७ रेखाउं अइ. ए ज प्रमाणे बीजी, त्रीजी विगेरे चंझादिकना अष्टकनी कुंरुळीउंमां अनुक्रमे सर्व रेखाउं करवी. तेथी चंझनी कुंरुळीमां ४९, मंगळनी कुंरुळीमां ४०, बुधनी कुंरुळीमां ५७, गुरुनी कुंरुळीमां ५६, शुक्रनी कुंरुळीमां ५२, अने शनिनी कुंरुळीमां ३९ रेखाउं कुल आय ठे.” कहुं ठे के—

“वसुवेदौ १ नन्दवेदौ २ खवेदौ ३ वसुसायकौ ४ ।

षड्बाणौ ५ विशरौ ६ नन्दवह्नी ७ रेखा इनादिजाः ॥ १ ॥”

“सूर्यथी आरंजीने अनुक्रमे ४७, ४९, ४०, ५७, ५६, ५२ अने ३९ रेखाउं आय ठे.”

आ प्रमाणे एक एक ग्रहना अष्टकवर्गनी कुंरुळीमां वारे राशिनां स्थानोमां जेम संजवे तेम एक एक रेखा देवी (करवी), अने वाकीनां स्थानोमां शून्य मूकवी. एम करवाथी एक ग्रहने स्थाने उत्कृष्टी आठ रेखानो संजव आय ठे. त्यारपढी कार्य वखते जे ग्रह जे राशिमां होय, ते स्थान जोवुं. ते स्थानमां जो रेखानुं अधिकपणुं होय तो ते ग्रहण करवुं श्रेष्ठ ठे, शून्यनुं अधिकपणुं होय तो अशुज जाणवो.

आ वझे मतनुं तत्त्व सरखुं ज ठे. ते रेखाउंनो उपयोग आ प्रमाणे.—

“चतूरेखे मध्यफलं हीने हीनं ततोऽधिके श्रेष्ठम् ।

विफलं गोचरगणितं त्वष्टकवर्गेण निर्दिष्टम् ॥ १ ॥”

“चार रेखा आवे तो मध्यम फळ, तेथी उंढी आवे तो हीन फळ अने तेथी अधिक आवे तो श्रेष्ठ फळ जाणवुं, अने आ श्रेष्ठ फळ अष्टकवर्गे वताव्युं होय त्यारे गोचरथी गणेलुं गोचरफळ निष्फळ आय ठे.”

आ सर्व एक ग्रहने आश्रीने कहुं ठे. तात्कालिकना सर्व ग्रहोनी रेखाउं मेळवीए तो सोळथी उंढी रेखा कदापि न आय, पण सत्तरथी आरंजीने उत्कृष्टी ५६ रेखाउं सुधी आय ठे. ते वखते सत्तरथी उवीश सुधीनी अशुज जाणवी, सत्यावीश होय तो मध्यम, अने अठ्यावीशथी आरंजीने ढप्पन सुधी उत्तरोत्तर शुज, शुजतर अने शुजतम जाणवी. कहुं ठे के—

“रेखाधिक्यं शस्तं शून्याधिक्यं तथाऽधमं कथितम् ।

एतत्संयोगे स्युः षट्पञ्चाशन्न जातु अधिकास्ताः ॥ १ ॥”

“अधिक रेखा होय तो प्रशस्त ठे अने शून्य अधिक होय तो अधम कहुं ठे. ए सूर्यादिक सर्वनी रेखाउंने एकठी करीए तो ढप्पन आय ठे, पण तेथी अधिक अती नथी, कारण के सूर्यादिक सात ग्रहोनी दरेकनी आठ आठ रेखाउं मेळववाथी ढप्पन ज आय ठे.” विशेष ए ठे जे—“जो के “चतूरेखं मध्यफलं” “चार रेखा मध्य फळ-वाळी ठे” एम पूर्वे कहुं ठे, तोपण जे ग्रहना अष्टकवर्गनी शुद्धिते वखते जोवाती होय, ते

શુદ્ધિના સ્વામીરૂપ ગ્રહની રેખાઈ જો પોતાથી જ ઉત્પન્ન થયેલી મળતી હોય તો ચાર રેખાઈ આવે તે પણ શ્રેષ્ઠ છે, અને તેમ ન હોય તો (પોતાથી ઉત્પન્ન થયેલી રેખાઈ ન હોય તો) પદ્મવર્ગ વિગેરેના બઢવાળા પોતાના મિત્રરૂપ ગ્રહની પોતાથી જ ઉત્પન્ન થયેલી રેખાઈ મળે તોપણ ચાર રેખાઈ પ્રશસ્ત છે, તેમ પણ ન હોય તો તે જ શુદ્ધિનો સ્વામી-રૂપ ગ્રહ જો વામવેધે કરીને શુદ્ધ હોય તોપણ ચાર રેખા પ્રશસ્ત છે. આ ત્રણે પ્રકારમાંનો કોઈ પણ ન હોય તો ચારથી અધિક રેખાવાળો ગ્રહ પણ શુદ્ધ નથી.” એમ વ્યવહાર-પ્રકાશમાં કહ્યું છે.

બલી ઉપર જે ૫૬ રેખાઈ ઉત્કૃષ્ટ કહી છે, તે “રાહુની રેખા બિલકુલ નથી” એવા મતે કરીને કહ્યું છે, પણ કેટલાક તો રાહુની પણ રેખાઈ કહે છે, તે આ પ્રમાણે.—

“કેન્દ્રાષ્ટદિત્રિગ: ૧,૪,૭,૧૦,૮,૨,૩ સૂર્યાગ્રાહૂ રેખાપ્રદ: સ્મૃત: ।

ઇન્દોસ્તનુત્રિધીરુચ્યધર્મકર્મવ્યયે ૧,૩,૫,૭,૮,૯,૧૦,૧૨ સ્થિત: ॥ ૧ ॥

જૌમાત્તનુત્રિધીરિષ્યે ૧,૩,૫,૧૨ સ્વાંબુરુચ્યદાન્તિમે ૨,૪,૭,૮,૧૨ બુધાત્ ।

જીવાત્સપ્રથમે ૨,૪,૭,૮,૧૨,૧ શુક્રાદરિઘ્નાયરિષ્યગ: ૬,૭,૧૧,૧૨ ॥ ૨ ॥

શનેચ્ચિધીવધૂલાજે ૩,૫,૭,૧૧ લગ્નાગ્રાહુસ્તુ શોજન: ।

ત્રિપદ્મસપ્તનવમાન્ત્યેષુ ૩,૫,૭,૯,૧૨ રેખાઽસ્ય ન સ્વત: ॥ ૩ ॥

ત્રિચત્વારિંશદેવ સ્યૂ રેખા રાહુધર્મગા: ।”

“રાહુ સૂર્યથી ૧,૪,૭,૧૦,૮,૨ અને ૩ જે સ્થાને હોય તો તે રેખાને આપનારો (શુદ્ધ) કહ્યો છે, ચંદ્રથી ૧,૩,૫,૭,૮,૯,૧૦ અને ૧૨ મે હોય, મંગલથી ૧,૩,૫ અને ૧૨ મે હોય, બુધથી ૨,૪,૭,૮ અને ૧૨ મે હોય, ગુરુથી ૨,૪,૭,૮,૧૨ અને ૧ લે હોય, શુક્રથી ૬,૭,૧૧ અને ૧૨ મે હોય, શનિથી ૩,૫,૭ અને ૧૧ મે હોય અને લગ્નથી રાહુ ૩,૫,૭,૯ અને ૧૨ મે રહ્યો હોય તો તે સારો છે. આ રાહુને પોતાના સ્થાનથી રેખા આવતી નથી. આ પ્રમાણે રાહુના અષ્ટકવર્ગમાં કુલ રેખાઈ ૪૩ અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટી આય છે.”

હવે કયા કાર્યમાં કયો ગ્રહ બઢવાન લેવો ? તે કહે છે.—

સર્વત્રેન્દુઃ કુજઃ સંરુચે વોધે જ્ઞઃ સ્થાપને ગુરુઃ ।

યાને શુક્રઃ શનિમૌહ્યે વલી જ્ઞાનુર્નૃપેક્ષણે ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—સર્વ શુદ્ધ કાર્યમાં કાર્ય કરનારનો ચંદ્ર બઢવાન જોવો જોઈએ, યુદ્ધમાં મંગલ, જ્ઞાનમાં બુધ, સ્થાપના (પદવી, પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ વિગેરે) માં ગુરુ, પ્રયાણમાં શુક્ર, મુંઝ-નમાં (દીક્ષામાં) શનિ અને રાજાના ઇટલે ઉપરીના દર્શનમાં સૂર્ય બઢવાન લેવો જોઈએ. આ સર્વનું ગોચરાદિક બઢ જોવું. કહ્યું છે કે—

“एग १ षष्ठ २ अष्ट ३ सोलस ४ बत्तीसा ५ सत्ति ६ सयगुण ७ फलाई ।

तिहि १ रिक्क २ वार ३ करण ४ जोगो ५ तारा ६ ससंकवलं ७ ॥ १ ॥”

“तिथिनुं बळ एक गणुं ठे, तेनाथी नहत्रनुं बळ चार गणुं ठे, तेनाथी वारनुं बळ आठ गणुं ठे, तेनाथी करणनुं बळ सोळ गणुं ठे, तेनाथी योगनुं बळ बत्तीश गणुं ठे, तेनाथी तारानुं बळ साठ गणुं ठे अने तेनाथी चंद्रनुं बळ सो गणुं फळदायक ठे.”

तेथी करीने ज कहुं ठे के—

“कर्तुरनुकूलयोगिनि शुभेक्षिते शशिनि वर्धमाने च ।

तारायोगेऽजीष्टे सर्वेऽर्थाः सिद्धिमुपयान्ति ॥ १ ॥”

“कर्ताने अनुकूल योगवाळो, शुभ ग्रहे जोयेख अने वृद्धि पामतो चंद्र होय तथा तारानो योग सारो होय तो तेनां सर्व कार्यों सिद्धिने पामे ठे.”

तेमां पण आ प्रमाणे विज्ञाग ठे.

“ग्रामे नृपतिसेवायां संग्रामव्यवहारयोः ।

चतुर्षु नामजं योज्यं शेषं जन्मनि योजयेत् ॥ १ ॥”

“ગામમાં, રાજસેવામાં, સંગ્રામમાં અને વ્યવહાર (વેપાર)માં, એ ચાર કાર્યમાં નામનું નહત્ર લેવું, અને બાકીનાં દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા, વિવાહાદિ કાર્યમાં જન્મનું નહત્ર લેવું.” આ નરપતિ જયચર્યામાં કહ્યું છે.

તાત્કાલિક લગ્નમાં પણ સર્વે કાર્યોમાં ચંદ્રનું બલ અવશ્ય લેવું. તેને માટે સારંગ કહે છે કે—

“લગ્નં દેહઃ પદ્મવર્ગોઽન્ગકાનિ, પ્રાણશ્ચન્દ્રો ધાતવઃ સ્વેચ્ચરેન્દ્રાઃ ।

પ્રાણે નષ્ટે દેહધાત્વજ્ઞનાશો, યલ્લેનાતશ્ચન્દ્રવીર્યં પ્રકલ્પ્યમ્ ॥ ૧ ॥”

“લગ્ન એ શરીર છે, પદ્મવર્ગ એ અંગો છે, ચંદ્ર એ પ્રાણ છે અને (સાત) ગ્રહો એ (સાત) ધાતુ છે, પ્રાણ નાશ પામવાથી દેહ, ધાતુ અને અંગ પણ નાશ પામે છે, તેથી પ્રયત્નવરને પણ ચંદ્રનું બલ લેવું જોઈએ.”

મૂળ શ્લોકનો જાવાર્થ એ છે જે—જ્યારે તે તે કાર્યો લગ્નના બલવાનપણાથી કરવામાં આવે, ત્યારે તેના ગ્રહોનું ઉદયપણા કરીને અથવા લગ્નમાં રહેવાપણા કરીને અથવા લગ્નમાં કહેલા પદ્મવર્ગના સ્વામીપણા કરીને અથવા કેન્દ્રમાં રહેવાપણા કરીને અથવા ઇ પ્રકાર વિગેરેના બલવરને કરીને સબલપણું લગ્નમાં કરવું, અને કાર્ય કરનારને એ ગ્રહોનું ગોચરબલ લેવું. જ્યારે કાર્ય કેવલ મુહૂર્તના બલથી જ કરવું હોય ત્યારે તે ગ્રહોનું ગોચરબલ તથા વાર હોરાદિક લેવાં.

હવે રાશિમાં આવેલો કયો ગ્રહ ક્યારે ફલદાયક હોય ? તે કહે છે.—

જોઽસ્તિલે ફલદો રાશાવાદાવાદિત્યમંગલૌ ।

મધ્યે સુરાસુરાચાર્યૌ પ્રાન્તે ત્વિન્દુશનેશ્ચરૌ ॥ ૬૭ ॥

અર્થ—બુધ આખી રાશિમાં ફળદાયક છે, સૂર્ય અને મંગલ આદિમાં, ગુરુ અને શુક્ર મધ્યમાં અને ચંદ્ર તથા શનિ અંત જાગમાં ફળ દેનારા છે.

ફળદાયક એટલે શુભ ગોચરમાં રહેલો ગ્રહ શુભ ફળ આપે, અને અશુભ ગોચરમાં રહ્યો હોય તો અશુભ ફળ આપે છે. બુધ આખી રાશિમાં ફળ આપે છે એટલે કે જે રાશિને પોતે આક્રમણ કરી હોય તે આખી રાશિમાં. આદિમાં એટલે પહેલાં ડેખ્યાણમાં, મધ્યમાં એટલે બીજા ડેખ્યાણમાં અને અંતે એટલે ત્રીજા ડેખ્યાણમાં. આ નિયમ સહજ (સરલ) ગતિમાં વર્તતા ગ્રહોને આશ્રીને કહ્યો છે, પણ જ્યારે વક્રતાપ કરીને તથા અતિચારપણાપ કરીને તે ગ્રહો બીજી રાશિમાં ગયા હોય ત્યારે આ પ્રમાણે જાણવું.—

“પદ્મં ૧ દશાદ્ ૨ માસં ચ ૩ દશાદ્ માસપચ્ચક્રમ્ ।

વક્રેડતિચારે જૌમાદ્યાઃ પૂર્વરાશિફલપ્રદાઃ ॥ ૧ ॥”

“મંગલ વક્ર ગતિમાં કે અતિચાર ગતિમાં હોય તો પંદર દિવસ સુધી પૂર્વની રાશિનું ફળ આપે છે, એ પ્રમાણે બુધ દશ દિવસ, ગુરુ એક માસ, શુક્ર દશ દિવસ અને શનિ પાંચ માસ સુધી ફળ આપે છે. અહીં પૂર્વની રાશિ એટલે કે વક્રી હોય તો પછીની રાશિનું અને અતિચારી હોય તો પહેલાંની રાશિનું ફળ આપે છે, એમ જાણવું.

પ્રશ્ન પ્રકાશકર તો આમ કહે છે.—

“વક્રેડતિચારે જૌમાદ્યાઃ પૂર્વરાશિફલપ્રદાઃ ।

જીવઃ શનિશ્ચ યત્રસ્થૌ તસ્ય રાશેઃ ફલપ્રદૌ ॥ ૧ ॥”

“મંગલ વિગેરે ગ્રહો વક્રી કે અતિચારી હોય તો પૂર્વરાશિના ફળને આપે છે, પરંતુ ગુરુ અને શનિ તો જે રાશિમાં રહ્યા હોય તે જ રાશિના ફળને આપે છે.” વિશેષ આ પ્રમાણે—

“રાશ્યન્તગતઃ સ્વેદઃ પરજાવફલં દદાતિ પૃથ્વાસુ ।

અન્યથર્ટી યાવદસાવાસીનફલં વિવાહાદૌ ॥ ૧ ॥”

“પ્રશ્નને વિષે રાશિના અંત જાગમાં રહેલો ગ્રહ પછીના સ્થાનના ફળને આપે છે, અને વિવાહાદિકમાં તો તે ગ્રહ અન્યની ઘની સુધી જ્યાં રહેલો હોય તે જ સ્થાનનું ફળ આપે છે.” અહીં રાશિનો અંત્ય એટલે છેલ્લો ત્રિંશાંશ લેવો.

ગ્રહગોચર વિરુદ્ધ (અશુભ) હોય તો માણસે વિશેષે કરીને સત્કર્મમાં (ધર્મકાર્યમાં) તત્પર રહેવું, અને અત્યંત દૂરની યાત્રા, અશ્વક્રીમા, વિકાળે ફરવું અને સાહસ કાર્ય વિગેરે કાર્યનો ત્યાગ કરવો.

આ પ્રમાણે (વિરુદ્ધ ગ્રહગોચરમાં) યાત્રાદિક કર્યા વિના નિર્વાહ અડ શકે નહીં, તેથી તે ગ્રહોની શાંતિને માટે કહે છે.—

अकारियो १ ईस्य २ गुरोः ३ सितेन्द्रो ४-

मन्दस्य ५ राहुरगयोश्च ६ तुष्ट्यै ।

सदा वहेद्भिद्रुम १ हेम २ मुक्ता ३-

रूप्याणि ४ लोहं च ५ विराटजं च ६ ॥ ६७ ॥

अर्थ—सूर्य अने मंगळनी तुष्टि माटे विद्रुमने धारण करवां, बुधनी शांतिने माटे सुवर्ण पहेरवुं, गुरुनी शांति माटे मोती पहेरवां, शुक्र अने चंद्रनी शांति माटे रूपुं पहेरवुं, शनिनी शांति माटे लोहुं पहेरवुं (पासे राखवुं) अने राहु तथा केतुनी शांति माटे राजावर्त नामनो मणि पहेरवो.

अहीं कोइ शंका करे ठे के—सात ग्रहोनुं तो सर्वदा गोचरफळ विचारवानुं कहुं ठे अने दिवस, मास, वर्ष तथा होरांनुं स्वामीपणुं पण सात ग्रहोने ज ठे, तो अहीं राहु अने केतुनुं ग्रहण केम कर्युं ? तथा तेमनुं प्रतिकूल गोचरपणुं पण शी रीते घटे ? के जेथी करीने तेमनी शांतिने माटे विराटज मणिने वहन करवानुं कहेवुं पड्युं ? आनो जवाब ए ठे जे—राहु अने केतुनुं दिवसादिकनुं स्वामीपणुं जले न होय, परंतु ग्रहपणुं तो ठे ज, केमके जो तेउं ग्रह न होय तो राशि विंगेरेमां तेमनो संचार शी रीते घटे ? तथा राहु गोचर पण ग्रहणने दिवसे विचारवानुं कहुं ज ठे, तेथी तेना प्रतिकूलपणामां तेनी शांतिनो उपयोग थइ शके ठे, अने केतु पण ज्यारे उदय पाम्यो होय त्यारे तेनाथी उत्पन्न थयेला उपजवनी शांतिने माटे तेनो शांतिक उपाय उपयोगी ठे.

ग्रहोनी शांति माटे बीजो प्रकार कहे ठे.—

पूषादितोषाय च पद्मराग १—

मुक्ता २ प्रवालानि ३ सगारुडानि ४ ।

सपुष्परागं ५ कुक्षिशं ६ च नील ७-

गोमेद ८ वैडूर्य ए मणीन् वहेत् ॥ ६९ ॥

अर्थ—रविनी तुष्टि माटे पद्मराग धारण करवो, चंद्र माटे मुक्ता, मंगळ माटे परवाळां, बुध माटे सगारुड (मरकत मणि), गुरु माटे पुष्पराग, शुक्र माटे कुक्षिश (वज्र), शनि माटे नील मणि, राहु माटे गोमेद जातना मणि, अने केतुनी शांति माटे वैडूर्य मणिने धारण करवा.

ग्रहोनी शांतिने माटे स्नानो कहे ठे.—

एलाशिलापद्मकयश्चशीरसुराह्वकश्मीरजशोणपुष्पैः ।

अर्के विधौ कैरवपञ्चगव्यैः सशंखशुक्तिस्फटिकेज्जदानैः ॥ ७० ॥

અર્થ—સૂર્ય વિરુદ્ધ (અશુજ) હોય તો દ્વાયચી, મણશીલ, કમલ, જેઠીમધ, સુગંધી વાળો, દેવદાર, કેસર અને રાતા કણેરનાં પુષ્પોથી સ્નાન કરવું. દડલે કે આ સર્વ વસ્તુ પાણીમાં નાખી તેવને સ્થાન કરવું. તથા તે સ્નાન પાળ તે તે ગ્રહના વારને દિવસે કરવું. ૫ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું. ચંદ્ર વિરુદ્ધ હોય તો શંખ, ઢીપ, સ્ફટિક અને હાથીના મદ સહિત પોયણા (કમલ) અને પંચગવ્યવને સ્નાન કરવું. પંચગવ્ય માટે પરાશર આ પ્રમાણે કહે છે.—

“કૃણ્ણાયા ગોમયં મૂત્રં નીલાયાઃ કપિલાઘૃતમ્ ।

સુરજેર્દધિ શુક્લાયાસ્તામ્રાયાઃ ક્ષીરમાહરેત્ ॥ ૧ ॥”

“કાઠી ગાયનું ઠાળ, લીલી ગાયનું મૂત્ર, પીઠી ગાયનું ઘી, ધોળી ગાયનું દહીં અને રાતી ગાયનું હુધ લેવું.”

જૌમે બલાહિંગુલબિદ્વકેસરૈર્માંસ્યા ફલિન્યાઽરુણપુષ્પચન્દનૈઃ ।

સુવર્ણમુક્તામધુગોમયાદૈતૈઃ સરોચનામૂલફલૈર્બુધે પુનઃ ॥ ૭૧ ॥

અર્થ—મંગલ વિરુદ્ધ હોય તો બલદાણા, હીંગલોક, બીલાનું ફલ, વકુલનું ફલ, મુર-માંસી, પ્રિયંગુ, રાતાં પુષ્પ (જવાકુસુમ) અને લાલ ચંદનવને સ્નાન કરવું. બુધ વિરુદ્ધ હોય તો સુવર્ણ, મોતી, મધ, ગાયનું ઠાળ, અદ્ધત, ગોરોચંદન અને નારંગીનું ફલ, દડલી વસ્તુવને સ્નાન કરવું.

જીવે સજાતિકુસુમૈઃ સિતસર્ષપયષ્ટિમલ્લિકાપત્રૈઃ ।

મૂલફલકુંકુમૈલામનઃશિલાજિસ્તુ દૈત્યગુરૌ ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—ગુરુ અશુજ હોય તો જાડનાં પુષ્પ, ધોળા સરસવ, જેઠીમધ અને મલ્લિકા (વિષકિલ) નાં પાંદડાં કરીને સ્નાન કરવું. શુક્ર અશુજ હોય તો બીજોરું, કેસર, દ્વાયચી અને મણશીલવને સ્નાન કરવું.

કૃષ્ણતિલાઞ્જનલાજૈઃ શતપુષ્પીરોધ્રમુસ્તકબલાજિઃ ।

તરણિતનયે ચ ગોચરવિરુદ્ધરાશિસ્થિતે સ્નાયાત્ ॥ ૭૩ ॥

શનિ ગોચર વિરુદ્ધ રાશિમાં રહ્યો હોય તો કાઠા તલ, સૌવીરાંજન (સોયરો), લાજા (શેકેલા બ્રીહિ), શતપુષ્પી (સોઆ), લોધર, મોથ અને વલ નામની ઔષધિ કરીને સ્નાન કરવું.

રાહુ કેતુની શાંતિ માટે જાસ્કર આ પ્રમાણે સ્નાન કહે છે.

“રોધ્રગર્જતિલપત્રકમુસ્તાહસ્તિદાનમૃગનાજિપયોજિઃ ।

સ્નાનમેતદપરોધતિ રાહોઃ સાજમૂત્રમિદમેવ ચ કેતોઃ ॥ ૧ ॥”

“लोधरनो गर्ज, तखनां पांदरां, मोथ, हाथीनो मद अने कस्तूरीना जळवने स्नान करवाथी राहुनी पीना रोकाय ठे, अने ते ज स्नान बकराना मूत्र सहित करवाथी केतुनी पीना रोकाय ठे.”

“सप्रियंगुरजनीव्रयमांसीकुष्ठलाजसितसर्षपचन्द्रैः ।

वारिजिः सहवचैः सहरोधैः स्नानमत्ति निखिलग्रहपीडाम् ॥ २ ॥”

“प्रियंगु (कांग), हळदर, जटामांसी, कुष्ठ (एक जातनी वनस्पति), लाजा, धोळा सरसव अने कपूर सहित तथा वज अने लोध्र सहित जळवने स्नान करवाथी समग्र ग्रहोनी पीना नाश पामे ठे.”

आ स्नानो राजादिकने ज उचित ठे. अन्य जने तो आ प्रमाणे करवुं.—

“रत्नं १ सेअं २ रत्नं ३ नीलं ४ पीअं ५ सिअं ६ तिसु किन्हं ७ ।

पूअं बलिं च कुज्जा सुरार्णं विरुद्धाणं ॥ १ ॥”

“सूर्यादिक विरुद्ध होय तो तेनी शांति माटे अनुक्रमे राता १, श्वेत २, राता ३, लीळा ४, पीळा ५, श्वेत ६ अने ठेव्हा वण एटले शनि, राहु अने केतुनी शांति माटे काळा ७ पदार्थोथी (पुष्पादिक, धान्यादिकथी) पूजा तथा बळिदान करां.” आ प्रमाणे हर्षप्रकाशमां कहुं ठे.

। इति गोचरप्रारम्भः । ६

॥ इति श्रीमति आरंजसिद्धिवार्तिके राशि १ गोचर २ परीक्षात्मको द्वितीयो विमर्शः ॥ २

श्रीसूरीश्वरसोमसुन्दरगुरोर्निःशेषशिष्याग्रणी-

गङ्गेन्द्रः प्रचुरल्लशेखरगुरुर्देदीप्यते सांप्रतम् ।

तन्निष्ठाश्रवहेमहंसरचितस्यारंजसिद्धेः सुधी-

शृंगाराजिधवार्तिकस्य किल दृक् २ संख्यो विमर्शोऽजवत् ॥ २ ॥

श्रीमान् सूरीश्वर सोमसुंदर गुरुना समग्र शिष्योमां अग्रेसर अने गन्नना नायक एवा पूज्य श्री रत्नशेखर गुरु हाळमां देदीप्यमान वर्ते ठे. तेमना शिष्य हेमहंसे रचेदी आरंज-सिद्धिना सुधीशृंगार नामना वार्तिक (वृत्ति)नो आ बीजो विमर्श पूर्ण थयो.

। अथ तृतीयो विमर्शः ।

हवे कार्यकार कहे ठे.—

कार्यं वितारेण्डुबद्धेऽपि पुण्ये, दीक्षां विवाहं च विना विदध्यात् ।

पुण्यः परेषां हि बलं हिनस्ति, बलं तु पुण्यस्य न हन्युरन्ये ॥ १ ॥

अर्थ—तारा अने चंद्रनुं बळ नहीं ठतां पण दीक्षा अने विवाह सिवायनां बीजां शुभ कार्यो पुण्य नक्षत्रमां करवां, कारण के पुण्य नक्षत्र बीजाउंना बळने हणें ठे, पण पुण्यनुं बळ बीजाउं हणी शकता नहीं।

गोचरवने अथवा अष्टकवर्गवने चंद्र विरुद्ध होय, तथा ताराउं जन्म, यम अने निधनादिकमां रहेली होय, तोपण पुण्यमां कार्य करवुं. चंद्र अने तारानुं बळ होय तो तो विशेषे करीने पुण्यमां करवुं. मूलमां “अपि” शब्द देख्यो ठे ते परधी आ प्रमाणे जाणवुं.—पुण्य नक्षत्र पांच रेखाना के सात रेखाना चक्रमां द्रष्ट (अशुभ) ग्रहवने विंधायुं होय, अथवा पाप ग्रहवने आक्रमण करायुं होय, जोगवायुं होय अथवा जोगववानुं होय, अथवा पश्चिम के दक्षिण दिशामां जतां वचमां परिघदंरु अने पातवने ते दिशामां विवरीत होय तोपण पुण्य नक्षत्रमां चंद्रनुं बळ होय त्यारे अथवा पुण्यना उदयसमये पुण्यना ज मुहूर्त्तमां प्रतिष्ठा, यात्रा, दौर, अन्नप्राशन, उपनयन, विद्यारंज, श्वेत वस्त्र परिधान (पहेरवुं ते) विगेरे सर्व शुभ कार्य करवां, एम रत्न-माला जाण्यमां कह्युं ठे.

मूल श्लोकमां दीक्षा अने विवाह ए वे कार्य वर्ज्यां ठे तेना उपलक्षणथी कन्यानो संबंध पण पुण्य नक्षत्रमां वर्ज्यो. आ कार्यो वर्जवानुं कारण ए ठे जे—पहेलां प्रजापति पुण्य नक्षत्रमां पोतानी स्त्रीने परण्यो हतो. ते वखते पुण्य नक्षत्रना प्रजावथी ते अत्यंत कामनी पीमाथी पीमायो. ते पीमाने सहन करवामां अशक्तिमान् अवाथी तेणे पुण्यने शाप आप्यो के—“अरे पापी ! आज पत्नी तुं विवाहनां कार्योमां अधिकारी नहीं था.” आ प्रमाणे श्रुति ठे, ते विषे विवाहवृंदावनमां पण कह्युं ठे के—

“पुण्यः स पुण्यत्यतिकाममेव, प्रजापतेः प्राप स शापमस्मात् ।”

“पुण्ये प्रजापतिना कामने ज अत्यंत पोषण कर्तुं, तेथी ते पुण्य ते (प्रजापति) थी शापने पाम्युं.”

कामने पोषण करनार होवाथी ज दीक्षामां पण पुण्य अनधिकारी ठे, तेथी ते त्याज्य ठे, एम जाणी छेवुं. मूल श्लोकमां कह्युं के “पुण्य नक्षत्र बीजाउंना बळने हणें ठे” एटखे के कुतिथि, कुवार अने कुयोगादिकना बळने हणें ठे, पण ते कुतिथि, कुवार विगेरे

पुष्यना बळने हणता नथी. ते कुवारादिक जेम पुष्यना बळने हणता नथी, ते ज रीते ग्रहवेध, विरुद्ध तारापणुं ए विगेरे पुष्यना दोषने पण हणता नथी. अर्थात् पुष्य पोतानी जाते ज पोताना दोषने हणे ठे. तेथी करीने कहुं ठे के—“सिंहो यथा सर्वचतुष्पदानां तथैव पुष्यो बलवानुडूनाम्” । “जेम सिंह सर्व पशुंमां बळवान् ठे, तेम पुष्य सर्व नक्षत्रोमां बळवान् ठे.

हवे कार्यना जेदने क्षीधे नक्षत्रोना अधोमुख विगेरे जेदो कहे ठे.—

अधोमुखानि पूर्वाः स्युर्मूलाश्लेषामघास्तथा ।

जरणीकृत्तिकाराधाः सिद्धयै खातादिकर्मणाम् ॥ २ ॥

अर्थ—त्रणे पूर्वा, मूल, अश्लेषा, मघा, जरणी, कृत्तिका अने विशाखा ए नव नक्षत्रो अधोमुख (नीचा मुख)वाळां ठे तेथी तेउं खात विगेरे कार्यनी सिद्धि करनारां ठे. आदि (विगेरे) शब्दथी वाव, कूवा, तळाव, खाइ विगेरे खोदवामां तथा निधान खोदवामां (नाखवामां), द्यूत रमवामां, गुफामां प्रवेश करवामां, धातुकर्ममां, राजानी साथे लढाईमां तथा गणितना आरंभमां विगेरे कार्यमां श्रेष्ठ ठे.

तिर्ग्रा मुखवाळां नक्षत्रो आ प्रमाणे ठे.—

तिर्यग्मुखानि चादित्यं मैत्रं ज्येष्ठा करत्रयम् ।

अश्विनीचान्द्रपौष्णानि कृषियात्रादिसिद्ध्ये ॥ ३ ॥

अर्थ—पुनर्वसु, अनुराधा, ज्येष्ठा, हस्त, चित्रा, स्वाति, अश्विनी, मृगशीर्ष अने रेवती, ए नव नक्षत्रो तिर्गा मुखवाळां ठे, तेउं खेती, यात्रा विगेरे कार्यने सिद्ध करनारां ठे. अहीं पण आदि (विगेरे) शब्दथी अश्व, हस्ती अने बळद विगेरेने दमवामां, वेपार, राजा साथे संधि, वहाण करावुं, वहाण रस्ते जवुं, वहाणने प्रथम हांकवुं, गारुं, रथ अने यंत्रने प्रथम चळाववां विगेरे कार्यमां पण श्रेष्ठ ठे.

हवे ऊर्ध्व मुखवाळां कहे ठे.—

ऊर्ध्वास्यान्युत्तराः पुष्यो रोहिणी श्रवणत्रयम् ।

आर्द्रा च स्युर्ध्वजह्मत्राजिपेकतरुर्मसु ॥ ४ ॥

अर्थ—त्रण उत्तरा, पुष्य, रोहिणी, श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषक् अने आर्द्रा, ए नव नक्षत्रो ऊर्ध्व (उंचा) मुखवाळां ठे. तेउं ध्वज, उत्र, अजिपेक अने वृहनां कार्योंमां शुभ ठे. कर्म (कार्य) शब्द बहुवचनमां ठे, तेथी दुर्ग, प्राकार, तोरण, उद्यान, पट्टाजिपेक विगेरे कार्य करवामां शुभ ठे.

આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે કાર્ય કહીને હવે પોતપોતાને સ્થાને નામનો પ્રકાશ કરવાપૂર્વક કેટલાંક ઉપયોગી કાર્યો કહે છે.—

ક્ત્વાદ્યચુચતુષ્ટયવર્જી વિષમાસુ રાત્રિષુ ન યોષામ્ ।

સેવેત પુત્રકામઃ પૌષ્ણમધામૂલજ્ઞેષ્વપિ ચ ॥ ૫ ॥

અર્થ—પુત્રની ઇચ્છાવાળા પુરુષે ક્રતુના પ્રથમના ચાર દિવસ વર્જીને વિષમ (એકી) રાત્રિઠંમાં સ્ત્રીને સેવવી નહીં, તથા રેવતી, મધ્યા અને મૂળ નહત્રમાં પણ સેવવી નહીં.

વિષમ રાત્રિને વર્જવા વિષે વિવેકવિદ્વાસમાં કહ્યું છે કે—

“નિશાઃ પોરુશ નારીણામૃતુઃ સ્યાત્તાસુ ચાદિમાઃ ।

તિસ્રઃ સર્વૈરપિ ત્યાજ્યાઃ પ્રોક્તા તુર્યાપિ કેનચિત્ ॥ ૧ ॥”

“સ્ત્રીઠંને સોઠ રાત્રિ સુધી ક્રતુ હોય છે, તેમાં પ્રથમની ત્રણ રાત્રિઠં સૌને વર્જવા યોગ્ય છે. કોઈ ચોથી રાત્રિ પણ વર્જ્ય કહી છે.”

“ચતુર્થ્યાં જાયતે પુત્રઃ સ્વદ્વપાયુર્ગુણવર્જિતઃ ।

વિદ્યાચારપરિવ્રજ્યો દરિદ્રઃ ક્લેશજ્ઞાજનમ્ ॥ ૨ ॥”

“ચોથી રાત્રિએ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હોય તો તે અદ્વપ આયુષ્યવાળો, ગુણ રહિત, વિદ્યા અને આચારથી વ્રજ્ય, દરિદ્ર અને ક્લેશના સ્થાનરૂપ થાય છે.”

વિષમ રાત્રિમાં સ્ત્રી પ્રત્યે ગમન ન કરવા વિષે કહ્યું છે કે—“સમાયાં નિશિ પુત્રઃ સ્યાદ્વિષમાયાં ચ પુત્રિકા” । “સમ રાત્રિએ સ્ત્રીગમન કરવાથી પુત્ર થાય છે, અને વિષમ રાત્રિએ પુત્રી થાય છે.” મૂળ શ્લોકમાં “વિષમ રાત્રિએ ગમન ન કરવું” એમ જે નિષેધ મુખે કહ્યું છે, તે વચન ગુપ્તિનું સત્યાપન કરવા માટે કહ્યું છે. એ રીતે આગલ પણ નિષેધ મુખની ઉક્તિમાં જાણી લેવું. રેવતી વિગેરે નહત્રો મૂળ શ્લોકમાં વર્જવાનાં કહ્યાં છે, તે વિષે કહ્યું છે કે—

“ગર્જાધાને મધ્યા વર્જ્યા રેવત્યપિ યતોઽનયોઃ ।

પુત્રજન્મદિને મૂલાશ્લેષે સ્તસ્તે ચ દુઃખદે ॥ ૧ ॥”

“ગર્જ ધારણ કરવામાં મધ્યા અને રેવતી વર્જ્ય છે, કારણ કે આ બે નહત્રમાં ગર્જ રહે તો પુત્રના જન્મને દિવસે અનુક્રમે મૂળ તથા અશ્લેષા નહત્ર આવે છે, તેથી તે મૂળ અને અશ્લેષાનો જન્મ અત્યંત દુઃખદાયી છે. મૂળ તથા અશ્લેષામાં જન્મ થવાનું પ્રમાણ— “આધાનાદશમે જન્મ” “આધાનથી દશમા નહત્રમાં જન્મ થાય છે,” એ વચન છે.

રક્ષાનીવ પ્રશસ્તેઽહિ જાતાઃ સ્યુઃ સૂનવઃ શુજાઃ ।

અતો મૂલમપિ ત્યાજ્યં ગર્જાધાને શુજાર્થિન્નિઃ ॥ ૨ ॥

“પ્રશસ્ત દિવસે ઉત્પન્ન થયેલાં બાલકો રક્તની જેમ શુચ્ચકારક થાય છે, તેથી શુચને ઇન્દ્રનાર પુરુષોએ ગર્જાધાનમાં મૂલ નદ્વત્રનો પાળ ત્યાગ કરવો.”

હવે સ્ત્રીના સીમંતનું મુદ્દર્શન કહે છે.—

સીમન્તઃ સ્યાન્નૃવારેષુ માસિ ષષ્ટેઽષ્ટમેઽપિ વા ।

હસ્તમૂલમૃગાદિત્યપુણ્યશ્રુતિષુ યોષિતામ્ ॥ ૬ ॥

અર્થ—સ્ત્રીઊનું સીમંત કાર્ય પુરુષ વારમાં એટલે રવિ, મંગલ અને ગુરુવારે ઢાંચે અથવા આઠમે માસે અને હસ્ત, મૂલ, મૃગશિર, પુનર્વસુ, પુણ્ય અને શ્રવણ એટલાં નદ્વત્રમાં શુચ છે.

ત્રિવિક્રમ સીમંત કાર્યને પુરુષ નદ્વત્રમાં કરવાનું કહે છે. તેમાં પાળ આ જ નદ્વત્રો આવે છે, કેમકે આ નદ્વત્રો જ (વાકીનાં સ્ત્રીરૂપ હોવાથી) પુરુષરૂપે છે.

“અર્વાગ્નિવાહકાલાઞ્ચ પિતૃચન્દ્રવલં સદા ।

સ્ત્રીણાં સીમન્ત ઉદ્ગ્રાહે ગ્રાહ્યમન્યત્ર તત્પતેઃ ॥ ૧ ॥”

“વિવાહ કર્યા પહેલાં (કન્યાને) પિતાના ચંદ્રનું બલ સદા શુચ છે, સ્ત્રીઊના ચંદ્રનું બલ સીમંત તથા વિવાહમાં બલવાન્ છે, અને બીજાં કાર્યોમાં પતિનું ચંદ્ર બલ શુચ છે.”
એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે.

વિષ બાલકની ઉત્પત્તિ કહે છે—

વિષકૌમારજન્મ સ્યાદ્વિતીયાશનિસાર્પજૈઃ ।

સસમ્યારશતર્દૈશ્ચ દ્વાદશ્યર્કાગ્નિજૈસ્તથા ॥ ૭ ॥

અર્થ—બીજ, શનિ અને અશ્લેષાએ કરીને, સાતમ, મંગલ અને શતજિષ્કે કરીને, તથા બારસ, રવિવાર અને કૃતિકાએ કરીને વિષ કુમાર (સંતતિ)નો જન્મ થાય છે. એટલે કે આવા યોગમાં જો કોઈ બાલક ઉત્પન્ન થાય તો તે વિષ કન્યા કે વિષ પુત્ર થાય છે. તેનું ફલ.—

“વિષકન્યાખ્યા પ્રથમં પિત્રોર્વિશદ્યંકરી ।

હન્તિ પશ્ચાત્પતિં શ્વશ્રુ શ્વશુરં દેવરં તથા ॥ ૧ ॥”

“વિષ કન્યા પ્રથમ (કુમારિકા અવસ્થામાં) માતા અને પિતાના વંશનો નાશ કરે છે, અને પત્ની (પરણ્યા પત્ની) પતિનો, સાસુનો, સસરાનો અને દીયરનો નાશ કરે છે.”
વિશેષમાં વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—“અજેજિત્ નદ્વત્રમાં કરેલું સર્વ કાર્ય શુચ છે, પણ તેમાં ઉત્પન્ન થયેલું બાલક પ્રાયે જીવતું નથી.

હવે મૂલ વિગેરે નદ્વત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા બાલકને આશ્રીને કહે છે.—

મૂલસ્યાંદિચતુષ્કે પિતૃ ૧ માતૃ ૨ ડ્રવ્યનાશ ૩ સૌખ્યાનિ ૪ ।

બાલસ્ય જન્મનિ સ્યુઃ ક્રમતઃ સાર્પસ્ય તૂક્ક્રમતઃ ॥ ૮ ॥

अर्थ—मूळना पहेला पादमां बाळक उत्पन्न आय तो पितानो नाश आय, बीजामां जन्मे तो मातानो नाश आय, त्रीजामां जन्मे तो द्रव्यनो नाश आय अने चोथामां जन्मे तो सुख आय. अश्लेषामां बाळक जन्मे तो तेनुं उत्क्रमथी फळ जाणवुं, एटखे के अश्लेषाना पहेला पादमां जन्मे तो सुख आय, बीजामां जन्मे तो द्रव्यनो नाश, त्रीजामां मातानो नाश अने चोथा पादमां जन्मे तो पितानो नाश आय.

वराह तो मूळना चोथा पादमां जन्मेला बाळकनुं फळ आ प्रमाणे कहे ठे.—

“क्षेत्राधिपसंहृष्टे शशिनी नृपस्तत्सुहृद्गिरिर्धरपतिः ।

द्रेष्काणांशकपैर्वा प्रायः सौम्यैः शुभं नान्यैः ॥ १ ॥”

“आ तात्कालिक जन्मलग्नां विचारवानुं ठे.—क्षेत्राधिपे देखेला चंद्रमां एटखे के ते वखते (जन्मसमये) जे राशिमां चंद्र होय ते राशिनो स्वामी जो चंद्रने जोतो होय तो मूळना चोथा पादमां जन्मेलो बाळक राजा आय अने ते राशिना मित्रोए ते चंद्रने जोयो होय तो धनपति आय तथा चंद्रे आक्रमण करेला द्रेष्काणनो अथवा नवांशनो स्वामी जो सौम्य होय अने ते चंद्रने जोतो होय तो ते शुभ ठे अने अन्य एटखे क्रूर स्वामी जोतो होय तो अशुभ ठे.”

केटलाक आचार्यों कहे ठे के—

“मूलस्यांहिचतुष्के क्रमेण पशुनाशिनी १ सुखकरी च २ ।

पितृपक्षमथ हृषयति ३ मातुलपक्षं च ४ जाता स्त्री ॥ १ ॥”

“मूळना पहेला पादमां उत्पन्न अयेली कन्या पशुनो नाश करे ठे, बीजा पादमां जन्मी होय तो सुख करनारी आय ठे, त्रीजा पादमां जन्मी होय तो पिताना पक्षनो नाश आय ठे अने चोथा पादमां जन्मी होय तो माताना पक्षनो नाश आय ठे.”

“मूळे जातोऽधमः स्यान्ना स्त्री तु पुण्यवती जवेत् ।

ज्येष्ठा मघा विपरीताऽश्लेषा तदुजयेऽधमा ॥ २ ॥”

“मूळमां जन्मेलो पुरुष अधम आय ठे, अने स्त्री जन्मी होय तो ते पुण्यवती आय ठे, ज्येष्ठा अने मघामां जन्मे तो तेथी विपरीत आय ठे, एटखे के पुरुष जन्मे तो पुण्यवान् अने स्त्री जन्मे तो अधम आय ठे, अने अश्लेषामां जन्मे तो वक्ने अधम आय ठे.”

“तृतीया दशमी कृष्णा शनिर्जौमङ्गसंयुता ।

शुक्लचतुर्दशी मूलजातः संहरते कुलम् ॥ ३ ॥”

“शनि, मंगळ अने बुधवारे करीने सहित कृष्णपक्षनी त्रीज के दशम होय अथवा शुक्लपक्षनी चौदश होय ते दिवसे मूल नक्षत्र होय तेमां उत्पन्न अयेलो पुरुष कुळनो हय करे ठे.”

अश्लेषामां जन्मेवानुं फल आ प्रमाणे कथं ठे.—

“सार्पांशे प्रथमे राजा द्वितीयांशे धनद्वयः ।

तृतीये जननीं हन्ति चतुर्थे पितृघातकः ॥ १ ॥”

“अश्लेषाना पहेला अंशमां (पादमां) जन्मे तो राजा आय, बीजा अंशमां जन्मे तो धननो द्वय आय, त्रीजा अंशमां जन्मे तो माताने हण्णे अने चोथामां जन्मे तो पिताने हण्णे.”

हवे मूळ नक्षत्रनुं पुरुषस्वरूप कहे ठे.—

मूर्धा १ स्य २ स्कंध ३ बाह्वा ४ कर ५ हृदय ६ कटी ७ गुह्य ८ जानु ९ क्रमेषु १०, स्युर्ध्वः पञ्च ५ पञ्चो ५ रग ८ करटिण्कराष्ट ८ छि २ दि १० तर्क ६ तर्काः ६ । बालश्वत्री १ पितृघ्नो २ संस्रष्टवलवान् ३ राक्षसो ४ ब्रह्मघाती ५, राजा ६ नाशी ७ स्वसौख्यावह ८ इह चपलो ९ नश्वर १० आसु जातः ॥ ए ॥

अर्थ—मूळ पुरुषना मस्तक पर पांच घनी मूकवी, मुखमां ५, बे स्कंध पर ८, बे बाहुमां ८, बे हाथमां २, हृदय पर ८, कटी पर २, गुह्य पर १०, बन्ने जानुए ६ अने बन्ने पगे ६ घनी मूकवी. अहीं बे स्कंध पर आठ मूकवानी कही ठे तेमां दरेक पर चार चार मूकवी. ए ज प्रमाणे बाहु विगेरेमां पण ब बे जागे मूकवी. बीजे ठेकाणे पण यथायोग्य आ प्रमाणे ज जाणवुं. आ घनीउने विषे उत्पन्न अयेलो बालक अनुक्रमे राजा १, पितृ-घाती २, दृढ खांधना बलवालो ३, राक्षस ४, ब्रह्महत्यारो ५, राजा ६, नाशवंत ७, सुखी ८, चपळ ९, अने नाशवंत (अदृष्टपायुवालो) आय ठे अर्थात् मस्तक परनी पांच घनीउमां जन्म अयो होय तो राजा आय, मुखनी पांच घनीमां जन्म अयो होय तो पितृघाती आय, ए रीते अनुक्रमे जाणवुं.

मूळ पुरुषनी स्थापना.

मस्तके	५	राजा
मुखे	५	पितृहंता
बे स्कंधे	८	खांधवालो
बे बाहुए	८	राक्षस
बे हाथे	२	ब्रह्मघाती
हृदये	८	राज्यधर
कटीए	२	अदृष्टपायु
गुह्ये	१०	सुखी
बे जानुए	६	चपळ
बे पगे	६	अदृष्टपायु

કોઈ આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે.—

“બ્રહ્મહત્યાકરઃ પાણૌ યદ્વા માતુલઘાતકઃ ।

ગુહ્યજાતો ધનં હન્યાદ્વૃક્ત્વે ચ સુખી જિવેત્ ॥ ૧ ॥

ન જીવેદ્વામજંઘાયાં પાંથો વા જાયતે નરઃ ।

દક્ષિણસ્યાં તુ જંઘાયાં જાતકઃ સ્યાન્મહાધની ॥ ૨ ॥

કૃત્ત્રાજીવતિ વામેડંઢ્રૌ દક્ષિણે ધનપુણ્યવાન્ ॥”

“મૂલ નદ્વત્રની હાથની ધમીમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તો બ્રહ્મહત્યા કરનાર થાય, અથવા મામાનો ઘાત કરે, ગુહ્ય સ્થાનની ધમીમાં જન્મ્યો હોય તો ધનનો નાશ કરે અને વૃક્ષ-પણામાં સુખી થાય, વામ (ઋત્રી) જંઘાની ધમીમાં જન્મ્યો હોય તો જીવે નહીં અને જીવે તો પંથિક થાય, જમણી જંઘાની ધમીમાં જન્મ્યો હોય તો મહા ધનવાન્ થાય, ઋત્રા પગની ધમીમાં જન્મ્યો હોય તો મહા કષ્ટે જીવે, અને જમણા પગની ધમીમાં જન્મ્યો હોય તો ધનવાન્ તથા પુણ્યવાન્ થાય.”

કેટલાક મૂળને વૃક્ષરૂપે કહે છે, તે આ પ્રમાણે.—

“પાત્ ૧ સ્તંબ ૨ ઢ્ઢ્ઢિ ૩ શાખા ૪ દલ ૫ કુસુમ ૬ ફલે ૭ સ્યુઃ શિખાયાં ૮ ચ ઘટ્યો, મૂલજોર્વાર્ધિ ૪ સપ્તા ૭ ઇક દશક ૧૦ નવે ૯ ધ્વં ૧૧ ગ ૬ રુદ્ર ૧૧ પ્રમાણાઃ ।

મૂલા ૧ ર્થ ૨ ત્રાત્ ૩ માતૃઃ ક્ષપયતિ ૪ પતતિ ૫ પ્રૌઢમંત્રી ૬ નૃપશ્ચ ૭,

સ્યાદેતાસુ પ્રસૂતઃ શ્રયતિ કૃશતરં ચાયુરેતઢ્ઢિશિખાયામ્ ૮ ॥ ૧ ॥”

“મૂલ વૃક્ષના મૂલમાં ૪ ધમી મૂકવી, શ્રુમાં ૭, ઢાલમાં ૮, શાખામાં ૧૦, પત્રમાં ૯, પુષ્પમાં ૫, ફલમાં ૬, તથા શિખા (ઢોચ) ઉપર ૧૧ ધમી મૂકવી. આ ધમીઉમાં જન્મેલાનું ફલ અનુક્રમે આ પ્રમાણે—મૂલનો નાશ કરે ૧, અર્થનો નાશ કરે ૨, જાડનો નાશ કરે ૩, માતાનો નાશ કરે ૪, પોતે નાશ પામે ૫, મોઢો મંત્રી થાય ૬, રાજા થાય ૭, અને શિખામાં નદ્વત્ર હોય તો અદ્વાપુ થાય ૮.” કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે શિખામાં નદ્વત્ર હોય તો મોઢા આયુષ્યવાલો થાય.

મૂલ વૃક્ષની સ્થાપના.

મૂલે	૪	મૂલપાત
અર્થે	૭	અર્થહાનિ
ઢાલે	૮	ત્રાતૃનાશ
શાખા	૧૦	માતૃનાશ
પત્રે	૯	મરણ
પુષ્પે	૫	મંત્રી થાય
ફલે	૬	રાજ્યપ્રાપ્તિ
શિખા	૧૧	અદ્વાપુ

अन्य शास्त्रमां मूल पुरुषाथी विपरीत अश्लेषा पुरुष पण आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“अश्लेषाघटिकाषष्टिरेवं स्थाप्या नराकृतिः ।

आदौ पादद्वये पञ्च जान्वोः पञ्च गुदेऽष्ट च ॥ १ ॥

नाजावष्टौ हृदि द्वौ च पाण्योरष्टौ द्यं जुजे ।

स्कन्धयोर्दशकं वक्त्रे षट् शीर्षे पञ्चि पञ्चि क्रमात् ॥ २ ॥

मृति १ त्रमः २ सुखं ३ व्याधि ४ राज्यं ५ हत्या ६ च दैत्यता ७ ।

स्कन्धद्वयः ८ पितृहा ९ नेता १० फलं ज्ञेयं यथाक्रमम् ॥ ३ ॥”

“अश्लेषा नक्षत्रनी ६० घनीतं आ प्रमाणे नरनी आकृतिए स्थापनी—प्रथम बे पगमां ५ घनी मूकवी, पत्नी अनुक्रमे बे जानुमां ५, गुदामां ८, नाजिमां ८, हृदयमां २, बे हाथमां ८, बे बाहुमां २, बे स्कंध उपर १०, मुखमां ६ अने मस्तक पर ६. तेनुं फळ अनुक्रमे पगथी आ प्रमाणे जाणवुं. मरण १, त्रमण २, सुख ३, व्याधि ४, राज्य ५, हत्या करनार ६, राक्षसपणुं ७, खांधवाळो ८, पितानो घाती ९, राजा १०.”

अश्लेषा पुरुषनी स्थापना.

बे पग	५	मरण	बे हाथ	८	हत्या करनारो
बे जानु	५	त्रमण	बे बाहु	२	राक्षस
गुदाए	८	सुख	बे स्कंध	१०	खांधवाळो
नाजिए	८	व्याधि	मुखे	६	पितृघाती
हृदये	२	राज्य	मस्तके	६	राजा

ए ज रीते मूल वृद्धाथी विपरीत अश्लेषा वृद्ध पण अन्य शास्त्रमां कहेलुं जाणवुं. विशेष ए के घनीनो क्रम मूल वृद्धनी जेम ज लेवो.

अश्लेषा वृद्धनी स्थापना.

शिखाए	४	अदृष्टपायु
फळे	७	राज्यप्राप्ति
पुष्पे	८	मंत्री आय
पत्रे	१०	मृत्यु
शाखामां	५	मातृनाश
गालमां	५	प्रातृनाश
थरु	६	अर्थहानि
मूळे	११	मूलनाश

विवेकविदास विगेरे ग्रंथोमां तो मूल अने अश्लेषानां मुहूर्तोए करीने जन्मेखानुं फळ आ प्रमाणे कहेलुं ठे.—

“આથઃ પચ્ચત્રયોવિંશો ત્રિતીયો નવમોઽષ્ટમઃ ।

અષ્ટાદશશ્ચ મૂલસ્ય મુહૂર્ત્તા દુઃખદા જનૌ ॥ ૧ ॥

ત્રયોવિંશપચ્ચત્રયોવિંશૌ દ્વાવિંશોઽષ્ટત્રયોદશૌ ।

एकोनत्रिंशत्रिंशौ च सार्पे स्युरशुजाः क्षणाः ॥ ૨ ॥”

“મૂલ નક્ષત્રના પહેલા, ઢા, ત્રેવીશમા, બીજા, નવમા, આઠમા અને અઢારમા મુહૂર્ત્તમાં જન્મ થાય તો તે દુઃખદાયી છે. તથા અશ્લેષાના ત્રેવીશમા, પચીશમા, બાવીશમા, આઠમા, તેરમા, ડાંગણત્રીશમા અને ત્રીશમા મુહૂર્ત્તમાં જન્મ થાય તો તે પણ અશુભ (દુઃખદાયી) છે.” આનું કારણ એ છે જે આ મુહૂર્ત્તોના સ્વામીનું ક્રૂર છે, માટે તે અશુભ છે. તે સ્વામીનું આ પ્રમાણે.—

“રાહસ્યો ૧ યાતુધાનશ્ચ ૨ સોમઃ ૩ શક્રઃ ૪ ફણીશ્વરઃ ૫ ।

પિતૃ ૬ માતૃ ૭ યમાઃ ૮ કાલો ૯ વૈશ્વદેવો ૧૦ મહેશ્વરઃ ૧૧ ॥ ૧ ॥

સાધ્યદેવઃ ૧૨ કુબેરશ્ચ ૧૩ શક્રો ૧૪ મેઘો ૧૫ દિવાકરઃ ૧૬ ।

ગંધર્વો ૧૭ યમદેવશ્ચ ૧૮ બ્રહ્માવિષ્ણુમય ૧૯ સ્તતઃ ॥ ૨ ॥

ઈશ્વરો ૨૦ વિષ્ણુ ૨૧ રિન્દ્રાણી ૨૨ પવનો ૨૩ મુનય ૨૪ સ્તથા ।

પ્રણમુખો ૨૫ જૃંગિરીટી ૨૬ ચ ગૌરી ૨૭ માતૃ ૨૮ સરસ્વતી ૨૯ ॥ ૩ ॥

પ્રજાપતિ ૩૦ શ્ચ મૂલસ્ય ત્રિંશન્મુહૂર્ત્તનાયકાઃ ।

વિપરીતાઃ પુનર્જ્યા અશ્લેષાજાતબાલકે ॥ ૪ ॥”

“મૂલ નક્ષત્રનાં ત્રીશ મુહૂર્ત્તોના નાયકો અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—

રાહસ્ય ૧, યાતુધાન (રાહસ્ય) ૨, સોમ ૩, શક્ર ૪, નાગેન્દ્ર ૫, પિતૃ ૬, માતૃ ૭, યમ ૮, કાલ ૯, વૈશ્વદેવ ૧૦, મહેશ્વર ૧૧, સાધ્યદેવ ૧૨, કુબેર ૧૩, શક્ર ૧૪, મેઘ ૧૫, દિવાકર ૧૬, ગંધર્વ ૧૭, યમદેવ ૧૮, બ્રહ્માવિષ્ણુ ૧૯, ઈશ્વર ૨૦, વિષ્ણુ ૨૧, રિન્દ્રાણી ૨૨, પવન ૨૩, મુનિનું ૨૪, પ્રણમુખ (કાર્તિકસ્વામી) ૨૫, જૃંગિરીટી ૨૬, ગૌરી ૨૭, માતૃ ૨૮, સરસ્વતી ૨૯ અને પ્રજાપતિ ૩૦. આથી વિપરીત (ઇટલે છેલ્લેથી અનુક્રમે) અશ્લેષાનાં મુહૂર્ત્તોના નાયકો જાણવા. તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા બાલકનું પણ તે પ્રમાણે (નાયક પ્રમાણે) ફલ જાણવું.”

હવે મૂલ નક્ષત્રમાં જન્મેલા બાલક માટે શાંતિનો વિધિ કહે છે.—

ત્યજેન્ન વીક્ષેત સમાષ્ટકં વા, વાલં પિતા મૂલવિકારશાન્ત્યૈ ।

શતૌષધીમૂલમૃદમ્બુરત્તૈઃ, જ્ઞાયાન્ન દુત્વા સશિશુપ્રસૂકઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મૂલના વિકાર (દોષ)ની શાંતિ કરવા માટે પિતાએ તે બાલકનો ત્યાગ કરવો, ઇટલે કે પોતાના ઘરથી દૂર રાખવો. અથવા આઠ વર્ષ સુધી તે બાલકને જોષો

नहीं. पत्नी शांतिनो होम करीने सो ँषधीनां मूळ, सात प्रकारनी माटी, तीर्थोनां जळ अने पंच रत्नथी बाळक तथा तेनी माता सहित पोते स्नान करवुं. ँषधीउंनी साथे पंचगव्य, हाथीनो मद, बीज सहित पंचकषाय अने सर्वौषधी पण खेवी, एटके के सुवर्ण-मय मूळ नक्षत्रनुं राक्षसरूप कराववुं. पत्नी सो त्रिज्वाळा घनामां ते राक्षस तथा सर्वे ँषधी विगेरे नाखवुं अने तेनी विधिने जाणनार विधान् पासे होम कराववापूर्वक स्नान करवुं. अश्लेषामां जन्मेला बाळकनो पण आ ज विधि ठे, परंतु सुवर्णना राक्षसने बदळे सुवर्णना सर्पनुं रूप बनाववुं. आ मूळ विधान तथा अश्लेषा विधान विस्तारथी गृहस्थ-धर्मसमुच्चय विगेरे ग्रंथोमां आप्युं ठे. ते बहु दोष युक्त होवाथी अहीं तेनो विस्तार कर्को नथी. बहु सावध आरंजना पापथी जय पामनार पुरुषे तो मूळ अथवा अश्लेषामां बाळकनो जन्म आय त्यारे सर्व नक्षत्रोना जोगवनार नवग्रहोए पण जेनां चरण-कमळ सेवातां ठे एवा श्रीमान् अरिहंतनी तथा विशेषे करीने मूळ नक्षत्रमां ज उत्पन्न थयेला श्रीसुविधि स्वामीनी अष्टोत्तरशत प्रकारी स्नात्र पूजा शास्त्रोक्त विधि प्रमाणे महोत्सवपूर्वक जणाववी. एम करवाथी पण समग्र छुज उपज्वोनी शांति थयेली सर्वत्र साक्षात् जोवामां आवे ठे.

अहीं केटलाक कहे ठे के—

“विष्कंजादिकुयोगेषु कुलिके सत्रिपुष्करे ।

संक्रान्तौ दूर्दिने विष्टौ मूलाश्लेषाजबाखके ॥ १ ॥

गणकेनैव कर्त्तव्यं पौष्टिकं मूलसर्पयोः ।”

“विष्कंजादिक कुयोगमां, कुलिकमां, त्रिपुष्करमां, संक्रांतिमां, खराब दिवसे, विष्टिमां, मूलमां अने अश्लेषामां बाळकनो जन्म थयो होय तो मूळ अने अश्लेषानुं पौष्टिक कर्म गणकनी (जोशीनी) पासे ज करावुं.”

जन्मादिकमां उपयोगी नक्षत्रोना कुड्यादिक जेदो कहे ठे.

कुड्यजान्यश्विनी पुष्यो मघा मूलोत्तरात्रयम् ।

द्विदैवतं मृगश्चित्राकृत्तिकावासवानि च ॥ ११ ॥

उपकुड्यानि जरणी ब्राह्मं पूर्वात्रयं करः ।

ऐन्द्रमादित्यमश्लेषा वायव्यं पौष्णवैष्णवे ॥ १२ ॥

अर्थ—अश्विनी, पुष्य, मघा, मूळ, उत्तराषाढगुनी, उत्तराषाढा, उत्तराजात्रपद, विशाखा, मृगशीर्ष, चित्रा, कृत्तिका अने धनिष्ठा ए वार नक्षत्रो कुड्य कहेवाय ठे (११) जरणी, रोहिणी, पूर्वाषाढगुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद, हस्त, ज्येष्ठा, पुनर्वसु, अश्लेषा, स्वाति, रेवती अने श्रवण ए वार नक्षत्रो उपकुड्य कहेवाय ठे.

કુદ્યાદિક નહ્ત્રોનું ફલ કહે છે.—

પૂર્વેષુ જાતા દાતારઃ સંગ્રામે સ્થાયિનાં જયઃ ।

અન્યેષુ ત્વન્યસેવાર્તાં યાયિનાં ચ સદા જયઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—પૂર્વે એટલે કુદ્ય નહ્ત્રમાં જન્મ થયો હોય તો તે દાતાર થાય છે, અને એ નહ્ત્રોમાં જો સંગ્રામ (યુદ્ધ) થયું હોય તો સ્થાયિનો એટલે પોતાને સ્થાને રહેલા રાજાનો જય થાય છે, અર્થાત્ ચની આવેલા રાજાનો પરાજય થાય છે. તથા અન્ય એટલે ઉપ-કુદ્ય નહ્ત્રમાં જેનો જન્મ થયો હોય તે વીજાની (રાજાદિકની) સેવા-નોકરી કરનારા થાય છે, અને તે નહ્ત્રોમાં જો યુદ્ધ થયું હોય તો ચની આવનારનો જય થાય છે અર્થાત્ સ્થાનમાં રહેલાનો પરાજય થાય છે.

હવે કુદ્યોપકુદ્ય નહ્ત્રો કહે છે.—

કુદ્યોપકુદ્યજાન્યાર્ઙ્ગાઽઽજિજિન્મૈત્રાણિ વારુણમ્ ।

ફલન્ટ્યેતાનિ પૂર્વોક્તઘ્યસાધારણં ફલમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—આર્ઙ્ગ, અજિજિત્, અનુરાધા અને શતતારકા એ ચાર નહ્ત્રો કુદ્યોપકુદ્યક છે. આ નહ્ત્રો પૂર્વે કહેલા વન્નેનું સાધારણ ફલ આપે છે, એટલે કે તે નહ્ત્રોમાં જન્મેલા દાતાર પણ થાય છે, અને અન્યના સેવકો પણ થાય છે; અને યુદ્ધ થયું હોય તો સંધિ થાય છે. કહ્યું છે કે—“કુદ્યોપકુદ્યજે સન્ધિઃ” “કુદ્યોપકુદ્ય નહ્ત્રમાં યુદ્ધ થાય તો સંધિ થાય.”

હવે વારોના કુદ્યાદિક જેદો કહે છે.—

ગુર્વર્કાર્કીન્દવઃ કુદ્યા ઉપકુદ્યઃ કુજઃ સિતઃ ।

તમશ્ચાથ બુધો મિશ્રસ્ત્ર નહ્ત્રવત્ફલમ્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—ગુરુ, સૂર્ય, શનિ અને ચંદ્ર એ ચાર વારો કુદ્ય છે, મંગલ અને શુક્ર એ બે ઉપ-કુદ્ય છે, તથા રાહુ અને બુધ મિશ્ર એટલે કુદ્યોપકુદ્ય છે. તે સર્વેનું ફલ નહ્ત્રો પ્રમાણે જાણવું. અહીં રાહુ વાર નથી, તોપણ ગ્રહોનો પ્રસંગ હોવાથી તેને લીધો છે.

કેટલાક આચાર્યો તિથિ, વાર, સમય અને રાશિના યોગે કરીને કુદ્ય યોગ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“સૂર્યોદયે કુજસ્યાહિ નન્દા વૃશ્ચિકમેષયોઃ ૧ ।

કુલીરયુગ્મકન્યાનાં જ્ઞા યામે બુધાહનિ ૨ ॥ ૧ ॥

ચાપસિંઘટાનાં ચ મધ્યાહ્ને વાકપતૌ જયા ૩ ।

વણિગ્વૃષ્ણયો રિક્તા ત્રિયામાન્તે જૃગોર્દિને ૪ ॥ ૨ ॥

સૂર્યાસ્તે શનિવારે તુ પૂર્ણા સ્યાન્નક્રમીનયોઃ ૫ ।

કુલજાસ્તિથયો વારે વેલાયાં રાશિષુ ક્રમાત્ ॥ ૩ ॥”

“मंगलवारने दिवसे सूर्योदय वखते वृश्चिक अथवा मेष राशि होय अने नंदा तिथि होय, बुधवारने दिवसे पहेला पहोरने अंते कर्क, मिथुन के कन्या राशि होय अने जडा तिथि होय, गुरुवारे दिवसे मध्याह्न समये धन, सिंह के कुंज राशि अने जया तिथि होय, शुक्रवारे दिवसे त्रण पहोरने अंते तुला के वृष राशि अने रिक्ता तिथि होय, तथा शनि-वारे सूर्यास्त समये मकर के मीन राशि अने पूर्णा तिथि होय, आ प्रमाणे अनुक्रमे वार, वेळा अने राशिने विषे तिथिउं होय तो ते तिथिउं कुड्य कहेवाय ठे, अने तेथी करीने ज ते तिथिउं ते ते वखते उत्तम ठे.

हवे रवि पुरुष कहे ठे.—

मूर्द्धा ३ स्यां ३ स २ जुजा २ करो २ र ५ उदरा १ धोजाग १ जानु २ क्रमे ६, प्वभिन्निद्वियमद्विपञ्चकुट्टककेषु जेष्वरकजात् ।

चूपः १ स्वादशानो २ ऽसलो ३ऽधिकबल ४ श्रौरो ५ धनी ६ शीलवान् ७, जारः ८ स्यात्पथिकश्च ९ जिह्नु १० रपि चोत्पन्नः क्रमाद्बालकः ॥ १६ ॥

अर्थ—सूर्यना नक्षत्राची पहेलां त्रण नक्षत्रो सूर्य पुरुषना मस्तक पर मूकवां, पत्नीनां ३ मुखमां, पत्नी खजा उपर २, जुजा पर २, हाथमां २, हृदय उपर ५, उदर पर १, अधो-जागे (गुह्ये) १, जानुए २ अने पगमां ६ मूकवां. ते ते नक्षत्रमां उत्पन्न थयेला बाळ-कने आ प्रमाणे अनुक्रमे फळ जाणवुं.—राजा १, मिष्ट जोजनवाळो २, खांधवाळो ३, अधिक बळवान् ४, चोर ५, धनवान् ६, शीलवान् ७, परस्त्रीरत ८, पथिक ९ अने जिह्नुक १०. वे बाहुए होय तो स्थानत्रष्ट आय एम कोइ ठेकाणे कहुं ठे.

रवि नरनी स्थापना.

मस्तके	३	राजा
मुखे	३	मिष्टजोजी
वे स्कंधे	२	खांधवाळो
वे बाहुए	२	बळवान्
वे हाथे	२	चोर
हृदये	५	धनवान्
नाजीए	१	सुशील
गुह्ये	१	परस्त्री पर आसक्त
वे जानुए	२	परदेशगमन
वे पगे	६	जिहावारी

વિશેષ એ છે જે આ પરથી આયુષ્યનું જ્ઞાન પણ થાય છે.—

“શતં મૂર્ધ્નિ મુખે સ્કન્ધે ચાશીતિર્જહસ્તયોઃ ।

સપ્તસપ્તિવર્ષાણિ હૃદ્ધાન્યોરષ્ટષટ્કા ॥ ૧ ॥

ગુહ્યે ષષ્ટિસ્તથા જાન્ધોરષ્ટ પદ પાદયોસ્તથા ।

રવિચક્રે ક્રમેણૈવમાયુર્જ્યેયં વિચક્ષ્ણૈઃ ॥ ૨ ॥”

“રવિના ચક્રમાં વિદ્વાનોએ આ પ્રમાણે અનુક્રમે આયુષ્ય જાણવું.—મસ્તક પર નહત્ર હોય તો સો વર્ષનું આયુષ્ય થાય, મુખ અથવા સ્કંધ પર હોય તો એંશી વર્ષ, બાહુ અથવા હાથમાં હોય તો ૭૭ વર્ષ, હૃદય અથવા નાજી પર હોય તો ૬૦ વર્ષ, ગુહ્યે હોય તો ૬૦ વર્ષ, જાનુ પર હોય તો ૮ વર્ષ અને પગમાં હોય તો ૪ વર્ષનું આયુષ્ય જાણવું.”

હવે જાતકર્માદિકને આશ્રીને કહે છે.—

સ્થાજ્ઞાતકર્મ ચરલઘુમૃદુધ્રુવક્ષેષ્વમીષુ નામાપિ ।

તદ્ધાવિરુદ્ધમુજયોર્યોની ૧ ગણ ૨ રાશિ ૩ તારકા ૪ વર્ગેઃ ૫ ॥૨૭॥

અર્થ—ચર, લઘુ, મૃદુ અને ધ્રુવ નક્ષત્રોમાં જાતકર્મ કરવું. નામ પણ આ નક્ષત્રોમાં પાઠવું અને તે નામ વન્નેના (દંપતીના) યોનિ, ગણ, રાશિ, તારા અને વર્ગે કરીને અવિરુદ્ધ પાઠવું.

જાતકર્મે કરીને પછીજાગરણાદિક પણ આ ચરાદિક નક્ષત્રોમાં જ કરવું. ચરાદિક નક્ષત્રો પણ શુચ્ચ ચંદ્રવલે યુક્ત લેવાં અથવા તે નક્ષત્રો ઉદયસમયનાં લેવાં, અથવા તે નક્ષત્રો સંબંધી મુહૂર્ત્તમાં કાર્ય કરવું. આ ત્રણ પ્રકારમાંથી પૂર્વ પૂર્વને અજાણે ઉત્તર ઉત્તર પ્રકાર લેવો એટલે કે ચંદ્રવલ ન હોય તો ઉદયવલ લેવું અને ઉદયવલ ન હોય તો મુહૂર્ત્ત લેવું. તે વિષે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ધિષ્ણયાનાં મૌહૂર્ત્તિકમુદયાત્સિતરશ્મિયોગાચ્ચ ।

અધિકવલં યથોત્તરમિતિ”

“નક્ષત્રોનું મુહૂર્ત્ત વલવાન છે, તે કરતાં ઉદયવલ વધારે વલવાન છે અને તે કરતાં પણ ચંદ્રવલ વધારે વલવાન છે એમ ઉત્તરોત્તર વધારે વલવાન છે.”

જો તે જ દિવસનું નક્ષત્ર હોય અને તે જ નક્ષત્રના મુહૂર્ત્તમાં કાર્ય કરાય તો તે અત્યંત શુચ્ચ છે. તે વિષે શૌનક કહે છે કે—“નક્ષત્રવત્કણાનાં વલ્લમુક્તં ત્રિગુણિતં સ્વનક્ષત્રે ।” “મુહૂર્ત્તોનું વલ પણ નક્ષત્રના જેટલું જ કહ્યું છે. તેમાં પણ પોતાના નક્ષત્રમાં વસાવું કહ્યું છે.” એ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું.

તે બાલકનું નામ પણ દંપતીને અવિરુદ્ધ કરવું. તે સાથે ગુરુ શિષ્ય અને સ્વામી સેવક ધિગોરેને પણ અવિરુદ્ધ સમજવું.

हवे अठ्यावीश नक्षत्रोनी योनि कहे ठे.

उड्डूनां योन्योऽश्व १ छिप २ पशु ३ जुजंगा ४ हि ५ शुनकौ ६-
त्व ७ जा ८ मार्जारा ९ खुट्टय १०, ११ वृष १२ मह १३ व्याघ्र १४ महिषाः १५ ।
तथा व्याघ्रै १६ णै १७ ण १८ श्व १९ कपि २० नकुलछन्द २१, २२ कपयो २३
हरि २४ वांजी २५ दन्तावलरिपु २६ रजः २७ कुञ्जर २८ इति ॥ १० ॥

अर्थ—अश्विनीथी आरंजीने नक्षत्रोनी योनि एटले उत्पत्तिस्थान अनुक्रमे आ
प्रमाणे ठे.—अश्व १, हाथी २, पशु (बकरो) ३, जुजंग (सर्प) ४, अहि (सर्प) ५,
कूतरो ६, बिदामो ७, बकरी ८, बिदामो ९, पढी वे नक्षत्रोनी उंदर १०, ११, बळद
१२, पानो १३, वाघ १४, पानो १५, व्याघ्र १६, मृग १७, मृग १८, कूतरो १९, वानर
२०, पढी वे नक्षत्रोनी नोळीयो २१, २२, वानर २३, सिंह २४, घोमो २५, सिंह २६,
बकरो २७ अने हाथी २८. गुरु, शिष्य अने दंपती विगेरेना योगने माटे पूर्वाचार्योए
आ योनिनी कटपना करी ठे, पण सत्य नथी. ए प्रमाणे रत्नमाळा ज्ञाप्यमां कहेल ठे.

हवे योनिवैर कहे ठे.

श्रैणं हरीजमहिबन्धु पशुप्लवंगं, गोव्याघ्रमश्वमहमोतुकमूषिकं च ।
लोकात्तथाऽन्यदपि दम्पतिर्जर्तृजृत्ययोगेषु वैरमिह वर्ज्यमुदाहरन्ति ॥१९॥

अर्थ—कूतराने अने मृगने परस्पर वैर ठे. ए ज रीते सिंह अने हाथी, सर्प अने
नोळीयो, बकरो अने वानर, बळद अने वाघ, घोमो अने पानो तथा बिदामो अने
उंदर, ए सर्वेने परस्पर वैर ठे. आ सिवाय पण वाघ अने मृग, कूतरो अने बिदामो
इत्यादि लोकप्रचलित वेरो पण जाणवां. स्त्री पुरुष अने स्वामी सेवक विगेरेना योगमां
आ वैर वर्जवानुं कहुं ठे. उपलक्षणीय गुरु शिष्य विगेरेमां पण वैर वर्जवुं. अर्थात्
एकनुं जन्मनक्षत्र अश्विनी होय तो कूतरानी योनि अइ, बीजाना जन्मनक्षत्रनी योनि
मृग होय तो ते परस्पर वैर कहेवाय ठे. व्यवहारप्रकाशमां विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“विहाय जन्मजं कार्यं नामजं न प्रमाणयेत् ।

जन्मजस्यापरिज्ञाने नामजस्य प्रमाणाता ॥ १ ॥”

“कार्यमां जन्मना नक्षत्रनो त्याग करीने नामना नक्षत्रने प्रमाण करवुं नहीं, परंतु
जन्मनक्षत्रनी खबर न होय तो नामना नक्षत्रने प्रमाण करवुं.” तेमज

“द्वयोजन्मजयोर्मेलो द्वयोर्नामजयोस्तथा ।

जन्मनामजयोर्मेलो न कर्तव्यः कदाचन ॥ २ ॥”

“बन्नेनां जन्मनक्षत्रनो योग करवो, अथवा बन्नेनां नामनक्षत्रनो योग करवो

પરંતુ એકનું જન્મનક્ષત્ર અને વીજાનું નામનક્ષત્ર એ બેનો યોગ કદાપિ કરવો નહીં.”
અર્થાત્ એકના જન્મનક્ષત્રની સ્થિતિ ન હોય તો બન્નેનાં નામનક્ષત્રો જ લેવાં. એ જ પ્રમાણે
ગણ, રાશિ વિગેરેમાં પણ જાણવું.

હવે સત્યાવીશ નક્ષત્રોના ગણો કહે છે—

દિવ્યો ગણઃ કિલ્લ પુનર્વસુપૂષ્યહસ્ત-

સ્વાત્યશ્વિનીશ્રવણપૌષ્ણમૃગાનુરાધાઃ ।

સ્યાન્માનુષસ્તુ જરણી કમલાસનદ્ધ-

પૂર્વોત્તરાત્રિતયશંકરદૈવતાનિ ॥ ૨૦ ॥

રક્તોગણઃ પિતૃજરાક્ષસવાસવૈન્દ્ર-

ચિત્રાદિદૈવવરુણાભિજીજંગજાનિ ।

પ્રીતિઃ સ્વયોરતિ નરામરયોસ્તુ મધ્યા

વૈરં પલાદસુરયોર્મૃતિરન્યયોસ્તુ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતિ, અશ્વિની, શ્રવણ, રેવતી, મૃગશીર્ષ અને અનુ-
રાધા, એ ૭ નક્ષત્રો દેવગણ છે. જરણી, રોહિણી, ત્રણ પૂર્વા, ત્રણ ઉત્તરા અને આર્દ્રા
એ ૭ નક્ષત્રો મનુષ્યગણ છે. (૨૦) મધ્યા, મૂલ, ધનિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠા, ચિત્રા, વિશાખા, શત-
ત્તિષ્ઠા, કૃત્તિકા અને અશ્લેષા એ નવ રાક્ષસગણ છે. આમાં બન્નેનો એક જ વર્ગ હોય તો
અત્યંત પ્રીતિ રહે, એકનો દેવવર્ગ અને વીજાનો નરવર્ગ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ રહે, રાક્ષસ અને
દેવવર્ગ હોય તો વૈર રહે, તથા મનુષ્ય અને રાક્ષસવર્ગ હોય તો મૃત્યુ આય. કહ્યું છે કે—

“સ્વકુલે પરમા પ્રીતિર્મધ્યમા દેવમર્ત્યયોઃ ।

દેવરાક્ષસયોર્વૈરં મરણં મર્ત્યરક્ષસોઃ ॥ ૧ ॥”

“પોતાના વર્ગમાં અત્યંત પ્રીતિ રહે, દેવ અને મનુષ્યને મધ્યમ પ્રીતિ રહે, દેવ અને
રાક્ષસને વૈર આય, અને મનુષ્ય તથા રાક્ષસને મૃત્યુ આય, અર્થાત્ તે બે વર્ગમાં હોય તો
મરણ આય.” અજિજિત્ નક્ષત્ર એકજ વિદ્યાધરના ગણમાં છે એમ કેટલાક કહે છે.

વિશેષ એ છે જે—વર વિગેરે મુખ્ય માણસનો રાક્ષસગણ હોય અને વહુ વિગેરે ગૌણ
માણસનો મનુષ્યવર્ગ હોય તોપણ તે બન્નેને શુભ રાશિકૂટ હોય, તેના સ્વામીની મૈત્રી
હોય, યોનિની શુદ્ધિ હોય તથા નારીવેધની શુદ્ધિ હોય તો તે યોગ શુભ છે. તે વિષે
ગર્ગ કહે છે કે—

“રક્તોગણો યદા પુંસઃ કુમારી નૃગણા જન્વેત્ ।

સદ્ગકૂટં ૧ લગપ્રીતિ ૨ યોનિશુદ્ધિ ૩ સ્તદા શુભમ્ ॥ ૧ ॥”

“ज्यारे पुरुषनो राक्षसगण होय अने कुमारीनो मनुष्यगण होय त्यारे शुभ राशि-
कूट, ग्रहनी मैत्री अने योनिनी शुद्धि होय तो ते शुभ ठे.”

हवे राशिकूट तथा राशिर्धनुं परस्पर वैर अने मित्रपणुं कहे ठे.—

राशेरोजान्मृतिः षष्ठे सर्वाः स्युः संपदोऽष्टमे ।

राशौ द्विद्वादशे नैःस्वयं स्वामिमैत्र्ये पुनः श्रियः ॥ २२ ॥

अर्थ—विषम राशिथी ठे मरण आय, आठमे सर्व संपत्तिर्ध आय, द्विद्वादश (बीजे
बारमे) राशिमां निधनपणुं आय, अने स्वामीनी मैत्रीमां लक्ष्मी प्राप्त आय ठे.

विस्तरार्थ—ज्यां वेनी (स्त्री पुरुषनी अथवा गुरु शिष्य विगेरेनी) राशि परस्पर
ठळी आठमी होय तो ते वस्त्रेणुं परस्पर ए नामनुं राशिकूट कहेवाय ठे. ए प्रमाणे बीजुं
बारमुं अने नवमुं पांचमुं विगेरे पण जाणवुं. मेष, मिथुन विगेरे विषम राशिथी ठळी राशि
होय तो ते शत्रु परस्पर कहेवाय ठे, केमके ते राशिर्धने परस्पर वैर ठे. तेमां जेनी आ-
ठमी राशि होय तेनुं मरण आय ठे एम रत्नमाळा जाण्यमां कहुं ठे, अने विषम राशिथी
ज आठमी राशि होय तो ते प्रीति परस्पर कहेवाय ठे, केमके ते राशिर्धना स्वामीर्धने
परस्पर मैत्री ठे. तेथी करीने तेनुं आ प्रमाणे तात्पर्य ठे.—

“मकरवृषमीनकन्यावृश्चिककर्काष्टमे रिपुत्वं स्यात् ।

अजमिथुनधन्विहरिघटतुलाष्टमे मित्रताऽवश्यम् ॥ १ ॥”

“मकर, वृष, मीन, कन्या, वृश्चिक अने कर्कना अष्टकमां शत्रुपणुं आय, अने मेष,
मिथुन, धन, सिंह, कुंज अने तुलाना अष्टकमां अवश्य मित्रता आय.”

अर्ही कोइ शंका करे के—वैर अने मैत्री विगेरे वस्त्रे दंपत्यादिकना जन्मना लग्नमां
विचारवा योग्य ठे, केमके जन्मलग्न ज सर्वत्र बळवान् ठे, तो अर्ही जन्मराशिने आश्रीने
केम वैर मैत्री कही ? आनो जवाव ए ठे जे—

“जन्मलग्नमिदमङ्गमङ्गिनां, मेनिरे मन इतीन्दुमंदिरम् ।

सौहृदं च मनसोर्न देहयोर्मेलकस्तदयमिन्दुगेहयोः ॥ १ ॥”

“जे जन्मलग्न ठे ते प्राणीर्धनुं अंग-शरीर मानेळुं ठे, अने चंजनुं स्थान (राशि)
प्राणीर्धनुं मन मानेळुं ठे, तेथी मननी ज मित्राइ होय ठे, शरीरनी होती नथी. तेथी
करीने आ चंजनी राशिना मेलाप युक्त ठे.”

शंका—ज्यारे एम ठे त्यारे राशिने आश्रीने मैत्री विगेरेनो विचार जळे हो, परंतु ए
स्थूल विचार ठे. तेथी करीने जन्मनी राशिमां रहेला नवांशोने विषे ते मैत्र्यादिकनो

વિચાર કરવો યોગ્ય છે, કેમકે—“પ્રત્નુરિહ નવાંશઃ” “અહીં નવાંશો પ્રત્નુ-સમર્થ છે” એમ પ્રથમ કહી ગયા છે.

જવાબ—એમ નથી, કારણ કે આ સ્થળે પૂર્વાચાર્યોં આ સ્થૂલ વિચારને જ પ્રમાણરૂપ માન્યો છે. જો એમ ન હોય તો કર્ક સંક્રાંતિમાં મકરના નવાંશો પણ આવે છે, તો તે નવાંશોમાં રહેલા સૂર્યને કેમ ઉત્તરાયણનો નથી કહેતા ? તથા વિધાન કરેલા નદ્વત્રનો દિવસના જાગમાં અજાવ હોય ત્યારે પણ તેના ઉદયમાં અથવા તેનાં મુહૂર્ત્તોમાં જેમ જાતકર્મ, દ્વૌરકર્મ વિગેરે થાય છે તેમ પાણિગ્રહણ (વિવાહ) પણ કેમ નથી કરાતું ? તેથી અહીં સ્થૂલનું જ પ્રમાણપણું છે. આથી કરીને સૂક્ષ્મ વિચાર અપ્રમાણ છે એમ ન જાણવું, કારણ કે કહ્યું છે કે—

“જિન્નજિન્નફલજાગ્નુવિ જૂયાનેકધિષ્ણયદિનજોડપિ જનોડયમ્ ।

સૂક્ષ્મતાપિ નનુ તેન ગરિષ્ઠા, કિં તુ મૂલમનુરુદ્ધ્ય વિધેયા ॥ ૨ ॥”

“એક નદ્વત્રમાં, એક દિવસમાં તથા એક જ લગ્નમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલા આ જીવો પૃથ્વી પર જિન્ન જિન્ન ફલને જોગવનારા ઘણા જ છે, તેથી કરીને સૂક્ષ્મતા પણ મોટી (પ્રમાણ-જૂત) છે, પરંતુ મૂલ (પૂર્વાચાર્યોના પ્રમાણ) ને અનુસરીને તે સૂક્ષ્મતાનો ઉપયોગ કરવો.” લગ્નમાં નવાંશો, ઘાદશાંશો, ત્રિંશાંશો, કલા, વિકલા વિગેરે ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ હોવાથી જિન્ન જિન્ન ફલનો સંજવ છે. તેથી કરીને—

અત્યન્તસૂક્ષ્મઃ સ કલૈકદેશો, યેનાંશિલાનાં જિહુરા ફલર્જિઃ ।

નાસ્માદશાં દગ્વિષયઃ સ તસ્માન્મૂલાનુકૂલા વ્યવહારસિદ્ધિઃ ॥ ૩ ॥

“તે કલાનો એક વિજાગ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે કે જે વિજાગે કરીને સર્વની ફલસંપત્તિ જેદવાળી છે—જિન્ન જિન્ન ફલદાયક છે, પણ તે કલાનો વિજાગ આપણી દૃષ્ટિના વિષયમાં આવતો નથી, તેથી કરીને મૂલને અનુકૂલ પડેલે પૂર્વાચાર્યના પ્રમાણને અનુકૂલ વ્યવહારની સિદ્ધિ કરવી.” તેથી કરીને જન્માદિકના લગ્નમાં કલા, વિકલા સુધી વિચાર કરાય છે. તે જ રીતે પૂર્વાચાર્યોં પ્રમાણ કરેલું છે. इत्यર્થः ।

પરુષ્ટકની સ્થાપના.

શત્રુ	પરુષ્ટક
દ	૮
વૃષ	ધન
કર્ક	કુંજ
કન્યા	મેષ
વૃશ્ચિક	મિથુન
મકર	સિંહ
મીન	તુલા

પ્રીતિ	પરુષ્ટક
દ	૮
મેષ	વૃશ્ચિક
મિથુન	મકર
સિંહ	મીન
તુલા	વૃષ
ધનુ	કર્ક
કુંજ	કન્યા

मूळ श्लोकमां जे द्वादश एटखे बीजुं बारमुं कहुं ते स्वजावधी ज दारिद्र्यकारक ठे, तोपण ते दंपती विगेरेना राशिना स्वामीठनी जो परस्पर मैत्री होय अथवा उप-लक्षणशी राशिना स्वामी एक ज होय, त्यारे द्वादशक अत्यंत शुभ जाणवुं. जो वे-मांशी एक स्वामी मध्यस्थ (उदासीन) होय अने बीजो मैत्रीवाळो होय तोपण द्वाद-शक शुभ ज जाणवुं. अवशिष्ट एटखे के जो राशिठना स्वामीठने परस्पर वैर होय अथवा एकनुं मध्यस्थपणुं अने बीजानुं वैरपणुं होय, अथवा बन्नेनुं मध्यस्थपणुं होय तो ते द्वादशक अशुभ जाणवुं. ते विषे सारंग कहे ठे के—

“प्रीतिरायुर्मिश्रो मैत्र्यां सुखं स्यात्सममित्रयोः ।

घयोः समत्वे न स्नेहो न सुखं समवैरिणोः ॥ १ ॥”

“राशिना बन्ने स्वामीने परस्पर मैत्री होय तो प्रीति तथा आयुष्य घणुं होय, एक मध्यस्थ अने एक मित्र होय तो सुख आय, बन्ने मध्यस्थ होय तो प्रीति न होय, तथा एक सम अने एक वैरी होय तो सुख न होय.”

द्वादश (बीजुं बारमुं)नी स्थापना.

(१)

श्रेष्ठ द्वादशक	
२	१२
मेष	मीन
मिथुन	वृष
सिंह	कर्क
तुला	कन्या
धनु	वृश्चिक
कुंज	मकर

(२)

शुभ द्वादशक.	
२	१२
कन्या	सिंह

(३)

अशुभ द्वादशक	
२	१२
वृश्चिक	तुला
मकर	धनु
मीन	कुंज
वृष	मेष

(४)

अशुभतर द्वादशक	
२	१२
कर्क	मिथुन

आमांना पहेला यंत्रमां प्रथमनां पांच द्वादशकमां ग्रहोने परस्पर मैत्री ठे, अने ठावमां बन्नेनो स्वामी एक ज ठे. बीजा यंत्रमां एक राशिनो स्वामी मध्यस्थ ठे अने बी-जानो स्वामी मित्र ठे, तेथी करीने आ बन्ने यंत्रो प्रीतिकारक ठे. त्रीजा यंत्रमां चारेना स्वामीठ परस्पर मध्यस्थ ठे. चोथा यंत्रमां एक मध्यस्थ ठे अने बीजो वैरी ठे अथवा “चंद्र अने बुधने परस्पर वैर ठे” ए मत लक्ष तो बन्ने वैरी ठे. तेथी करीने आ बन्ने यंत्रोनां पांचे बीया बारमां शत्रु ठे. त्रिविक्रम पण कहे ठे के—“सिंह राशि सिवाय बीजी सर्व विषम राशिशी बीजी राशि आवे एवां बीया बारमां अशुभ ठे, अने सम

રાશિથી તથા સિંહ રાશિથી બીજી રાશિ આવે એવાં બીયા વારમાં આવે તે શુચ છે. કેટલાક કહે છે કે—“નાની વિગેરે ચારની અનુકૂળતા હોય તો પરસ્પર મધ્યસ્થપણ-વાળાં બીયા વારમાં પણ સારાં છે.” તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“નાની ૧ યોનિ ૨ ગળા ૩ સ્તારા ૪ ચતુષ્કં શુચદં યદિ ।

તદૌદાસ્યેऽપિ નાથાનાં જકૂટં શુચદં મતમ્ ॥ ૧ ॥”

“જો નાની, યોનિ, ગળા અને તારા, એ ચાર શુચ હોય તો રાશિના સ્વામીનું ઉદા-સીનપણું (મધ્યસ્થપણું) ઊતાં પણ રાશિકૂટ શુચદાયી માનેલું છે.” નાની અને તારાનું સ્વરૂપ આગળ કહેશે. “સિંહના બીયા વારમા સિવાય બીજાં સર્વે બીયા વારમાં અશુચ છે” એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે.

હવે રાશિનું નવ પંચમ કહે છે.—

શ્રેયો મૈત્ર્યાત્પરે ત્વાહુઃ કલિકૃન્નવપશ્ચમમ્ ।

એકરુદે ચ ત્રિન્નાંશે શ્રેયઃ શેષેષુ ચ દ્વયોઃ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—નવ પંચમ રાશિના સ્વામીનું મૈત્રી હોય તો શુચ છે, કેટલાક કહે છે કે ક્લેશકારક છે. એક રાશિમાં ત્રિન્નાંશો પણ શુચ છે, અને બાકીનાં રાશિકૂટોમાં બન્નેને શુચ છે.

“નવ પંચમ સ્વજાવથી જ ક્લેશનો હેતુ છે, તેમાં વિવાહ થયો હોય તો સંતતિને હાનિ કરનાર છે” એમ વ્યવહારસારમાં કહ્યું છે. કેટલાક કહે છે કે—બન્નેની રાશિનું પરસ્પર મૈત્રી હોય તે નવ પંચમ શુચ છે, અને એકની મૈત્રી તથા બીજાનું મધ્યસ્થપણું હોય તો તે મધ્યમ છે.

નવ પંચમની સ્થાપના.

શુચ નવ પંચમ	
એ	૫
મેષ	સિંહ
વૃષ	કન્યા
મિથુન	તુલા
સિંહ	ધનુ
તુલા	કુંજ
વૃશ્ચિક	મીન
ધનુ	મેષ
મકર	વૃષ

મધ્યમ નવ પંચમ	
એ	૫
કુંજ	મિથુન
મીન	કર્ક
કર્ક	વૃશ્ચિક
કન્યા	મકર

विशेष ए ठे जे प्रीति (शुज) नवपंचमरी प्रीति बीया बारसुं श्रेष्ठ ठे अने तेथी पण प्रीति षरुष्टक सारुं ठे. वळी नारचंद्र टिप्पणीमां कहुं ठे के—

“आसन्नस्तु वरो ग्राह्यो नासन्ना कन्यका पुनः ।

मृतैकमातापितरं संग्राह्यं नवपंचकम् ॥ १ ॥”

“आसन्न (नजीक)नो वर ग्रहण करवो, पण नजीकनी कन्या ग्रहण करवी नहीं, एटखे के जो कन्यानी राशिथी गणतां वरनी राशि समीपे होय अने वरनी राशिथी गणतां कन्यानी राशि दूर होय तो नवपंचम विगेरे सर्व राशिकूट शुज ठे, पण कन्यानी राशिथी गणतां वरनी राशि दूर होय तो ते शुज नथी. तोपण जो वर के कन्या बेमांथी एकनां माता पिता मरण पाय्यां होय तो नवपंचम शुज ज ठे.”

मूल श्लोकमां “एक इह” कहुं ठे, त्यां इहनो अर्थ “राशि” एवो ठे, तेथी जो बेचनी एक ज जन्मराशि होय तो नवांशना जेदथी ते शुज ठे, अने बेचनुं जन्म-नक्षत्र एक होय तो ते शुज नथी. त्रिविक्रम कहे ठे के—

“एकहं जायते यत्र विवाहे वरकन्ययोः ।

मूलवेधस्तु स प्रोक्तो महादुष्टफलप्रदः ॥ १ ॥”

“जो विवाहमां वर कन्यानुं एक ज (जन्म) नक्षत्र होय तो ते मूलवेध कहेवाय ठे, ते महा दुष्ट फलने आपनार ठे.” लक्ष पण कहे ठे के—

“एकनक्षत्रजातानां परेषां प्रीतिरुत्तमा ।

दम्पत्योस्तु मृतिः पुत्रा भ्रातरो वार्थनाशकाः ॥ १ ॥”

“एक नक्षत्रमां उत्पन्न थयेला बीजाउने उत्तम प्रीति रहे ठे, परंतु स्त्री पुरुषनी तो मृति (मरण) ज आय ठे. अथवा तेना पुत्रो अने जाइळ धननो नाश करनार आय ठे.” तेमां पण एटखे एक नक्षत्रमां पण पादनो जेद होय एटखे जूदा जूदा पादमां जन्मेला होय तो ते शुज ज ठे, पण एक ज पादमां जन्म्या होय तो ते शुज नथी. कहुं ठे के—

“नक्षत्रमेकं यदि जिन्नराश्योरजिन्नराश्योरपि जिन्नमृहम् ।

प्रीतिस्तदानीं निविरा नृनार्योश्चेत्कृत्तिकारोहिणिवन्न नाभिः ॥ १ ॥”

“जो नक्षत्र एक होय अने राशि जिन्न होय, अथवा राशि एक होय अने नक्षत्र जिन्न होय तो ते स्त्री पुरुषने अत्यंत प्रीति रहे, परंतु कृत्तिका अने रोहिणी जेवी एक नामी (नामीवेध) न होवी जोइए. एटखे के जेम कृत्तिका अने रोहिणीने नामीवेध ठे, तेवो नामीवेध न होवो जोइए.” तथा—

“नाग्निर्दहत्यात्मतनुं यथा वा द्रष्टा स्वदृष्टेर्न हि दर्शनीयः ।

एकांशकत्वे समतैव तद्वन्न चर्तृचार्याव्यवहारसिद्धिः ॥ १ ॥”

“जेम अग्नि पोताना देहने बाळतो नथी, अने जेम द्रष्टा पोतानी दृष्टि जेवा लायक

નથી (પોતાની દૃષ્ટિ પોતાને જોઈ શકતો નથી), તેમ એક જ અંશમાં જન્મ્યા હોય તો સમાનપણું થાય છે, માટે વર વહુના વ્યવહારની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી.” એક પાદ બતાવે પણ શુજ છે, એમ કેટલાક કહે છે—

“પરાશરઃ સ્માહ નવાંશજેદાદેકર્કરાશ્યોરપિ સૌમનસ્યમ્ ।

एकांशकत्वेऽपि वसिष्ठशिष्यो नैकत्रपिमे किल नास्तिवेधः ॥ ૩ ॥”

“પરાશર કહે છે કે નવાંશનો જેદ હોય તો એક નહત્ર અને એક રાશિમાં પણ પ્રીતિ હોય છે. વસિષ્ઠનો શિષ્ય કહે છે કે એક અંશ હોય તોપણ એક શરીરમાં અર્થાત્ એક નહત્રમાં નાનીવેધ અવશ્ય ન હોય.”

મૂલ શ્લોકમાં “શેષેષુ ચ દ્વયોઃ” એવું છે. તેમાં શેષ એટલે બાકીના એટલે કે સાતમે સાતમે, દશમે ચોથે, ત્રીજે અગીયારમે રાશિકૂટ હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે આ સ્થાનોમાં રાશિજીને જ પરસ્પર મૈત્રી છે, તેથી તેના સ્વામીની મૈત્રી વિચારવાની નથી. તે વિષે ગદાધર કહે છે કે—

“રાશિકૂટે શુજે લબ્ધે ગ્રહમૈત્રીં ન ચિન્તયેત્ ।

અલાજે રાશિકૂટસ્ય ગ્રહમૈત્રીં તુ ચિન્તયેત્ ॥ ૧ ॥”

“રાશિકૂટ શુજ પ્રાપ્ત થયું હોય તો ગ્રહની મૈત્રી વિચારવી નહીં, અને રાશિકૂટ શુજ મળ્યું ન હોય તો ગ્રહની મૈત્રી વિચારવી.”

તેમાં પણ એટલે સત્તમ સત્તમ વિગેરેમાં એક જ સ્વામીપણું હોય તો અત્યંત શ્રેષ્ઠ જાણવું.

સર્વે બાકીનાં રાશિકૂટોની સ્થાપના.

શુજ તૃતીયૈકાદશ	
૩	૧૧
મેષ	કુંજ
વૃષ	મીન
મિથુન	મેષ
કર્ક	વૃષ
સિંહ	મિથુન
કન્યા	કર્ક
તુલા	સિંહ
વૃશ્ચિક	કન્યા
ધન	તુલા
મકર	વૃશ્ચિક
કુંજ	ધન
મીન	મકર

સત્તમ સત્તમ	
૭	૭
મેષ	તુલા
વૃષ	વૃશ્ચિક
મિથુન	ધન
કર્ક	મકર
સિંહ	કુંજ
કન્યા	મીન

દશમ ચતુર્થ શ્રેષ્ઠતર	
૧૦	૪
વૃષ	કુંજ
કર્ક	મેષ
વૃશ્ચિક	સિંહ
મકર	તુલા
કન્યા	મિથુન
મીન	ધન

દશમ ચતુર્થ શ્રેષ્ઠ	
૧૦	૪
મેષ	મકર
મિથુન	મીન
સિંહ	વૃષ
તુલા	કર્ક
ધનુ	કન્યા
કુંજ	વૃશ્ચિક

अहीं सप्तम सप्तममां तथा त्रण अगीयारमां स्वामीनी मैत्रीनी चिंता (विचार) कर-
वानी नथी. दशम चतुर्थ (१०-४) मां तो पहेला चारमां मैत्री ठे, अने ठेष्ठा बेमां एक
ज स्वामी ठे, तेथी ए ठेण राशिकूट अत्यंत श्रेष्ठ ठे. बीजा दशम चतुर्थनां ठेण कूट
स्वजावथी ज श्रेष्ठ ठे.

तात्पर्य ए ठे जे—प्रथम नक्षत्र योनि विगेरेनी शुद्धि बळवान् ठे, तेनाथी राशिनं
वशपणुं बळवान् ठे, तेनाथी पण राशिना स्वामी जे ग्रहो तेमनी मैत्री बळवान् ठे, तेनाथी
पण राशिउंनी स्वाजाविक मैत्री बळवान् ठे. ते विषे कहुं ठे के—

“स्वजावमैत्री १ सखिता स्वपत्यो २ वंशित्व ३ मन्योन्यजयोनिशुद्धिः ४ ।

परः परः पूर्वगमे गवेष्यो हस्ते त्रिवर्गा युगपद्युतिश्चेत् ॥ १ ॥”

“राशिउंनी स्वाजाविक मैत्री, तेमना स्वामीउंनी मैत्री, तेमनुं वशवर्त्तिपणुं तथा
परस्पर नक्षत्र योनिनी शुद्धि, पूर्व पूर्वना अजावे पर परनी गवेषणा करवी, यथा स्वाजा-
विक मैत्रीना अजावे तेमना स्वामीउंनी मैत्री, तेना अजावे वशवर्त्तिपणुं इत्यादि; जो एक
साथे स्वाजाविक मैत्री, तेमना स्वामीउंनी मैत्री आदि होय तो धर्म, अर्थ अने काम
त्रणे वर्ग तेना हाथमां जाणवा, परंतु ताराभैत्री अने नामीवेध शुद्धि तो सर्वत्र जोवानी
ज ठे. केटलाएक नवीन गाममां वसवा माटे आ प्रमाणे कहे ठे.—

“जन्मराशिस्थितो ग्रामस्त्रिषष्ठः सप्तमोऽपि वा ।

स्वकीयो द्रव्यनाशाय आपदा च पदे पदे ॥ १ ॥

चतुर्थोऽष्टमको ग्रामो द्वादशो यदि वा जवेत् ।

यत्रैवोत्पद्यते अर्थस्तत्रैवार्थो विलीयते ॥ २ ॥

पञ्चमो नवमो ग्रामो द्वितीयो यदि वा जवेत् ।

दशमैकादशश्चैव शुजदः स फलप्रदः ॥ ३ ॥”

“पोतानी जन्मराशिमां रहेल ग्राम तथा जन्मराशिथी त्रीजे, ठेठे के सातमे होय
तो द्रव्यनो नाश आय तथा रुगले रुगले आपत्ति प्राप्त आय. जन्मराशिथी चोथे,
आठमे के बारमे जो होय तो अर्थ ज्यां पेदा आय त्यांज नाश पामे. नवमे, बीजे,
दशमे के अगीयारमे शुजकारी फलनो आपनार ठे.

हवे ताराउं कहेवी ठे. तेमां प्रथम तेनी साथे संबंध होवाथी नामीवेध कहे ठे.

चक्रे त्रिनाडिके धिष्यमेकनाडिगतं शुजम् ।

गुरुशिष्यवयस्यादेर्न वधूवरयोः पुनः ॥ २४ ॥

अर्थ—त्रण नामीवाळा चक्रमां एक नामीमां रहेलुं नक्षत्र होय ते गुरु शिष्यने तथा

મિત્રાદિકને આદિ શબ્દથી સ્વામી જૂતાદિક સર્વ ઘડોને શુજકારી છે, પરંતુ વધુ વરને શુજ નથી, એટલે કે જેઝનાં જન્મનદત્રો અથવા નામનદત્રો એક નામીમાં રહ્યાં હોય તો તે નામીવેધ કહેવાય છે, અને જિજ્ઞાસુ નામીમાં રહ્યાં હોય તો નામીવેધ નથી એમ જાણવું.

ત્રિનામી ચક્ર સ્થાપના—

અમક રોમુઆ પુપુઅ મપૂડ હેચિસ્ત્રા વિઅજ્યે મપૂડ અધશ પૂડ રે

દંપતીના સંબંધમાં આ નામીવેધ શુજ નથી. તે વિષે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“સુઅસુહિસેવયસિસ્સાધરપુરદેસ સુહ એગનામી આ ।

કન્ના પુણ પરિણીઆ હણ્ડ પડં સસુરં (ચ) સાસું ચ ॥ ૧ ॥”

“પુત્ર, મિત્ર, સેવક, શિષ્ય, ઘર, નગર અને દેશ, એ સર્વે એક નામીમાં એટલે નામીવેધમાં હોય તો શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ એક નામીમાં રહેલી કન્યા જો પરણી હોય તો તે પતિને, સસરાને તથા સાસુને હણે છે.” વિશેષ એ છે કે—“પુત્ર, મિત્રાદિકને નામીવેધ હોય તો વિરુદ્ધ યોનિવાલા નદત્રનો યોગ પણ અશુજ નથી.”

વર વહુને નામીવેધ હોય તો તેનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“હૃન્નામિવેધતો જર્તુર્મધ્યનામીવ્યધે ઘયોઃ ।

પૃષ્ઠનામીવ્યધે નાર્યા મૃત્યુઃ સ્યાન્નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧ ॥

સમાસન્ને વ્યધે શીઘ્રં દૂરવેધે ચિરેણ ચ ।

વેધાન્તરજમાનેઽત્ર વર્ષે દુષ્ટં પ્રજાયતે ॥ ૨ ॥”

“હૃદયની નામીનો (પહેલા નદત્રની નામીનો) વેધ હોય તો પતિનું મરણ થાય છે, મધ્ય (બીજી) નામીનો વેધ હોય તો વજ્રેનું મરણ અને પૃષ્ઠની (ત્રીજી) નામીનો વેધ હોય તો સ્ત્રીનું મરણ થાય છે. આ વાત નિઃસંદેહ છે. તેમાં પણ પાસેનો વેધ હોય તો શીઘ્રતાથી અશુજ થાય છે, દૂર વેધ હોય તો ચિરકાળે અને વચમાં વેધ હોય તો નદત્રની સંખ્યા પ્રમાણે (તેટલે) વર્ષે અશુજ થાય છે.”

કદાચ નદત્રવેધનો ત્યાગ ન થઈ શકે તો પાદવેધનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. તે વિષે નરપતિજયચર્યામાં કહ્યું છે કે—

“एतच्चक्रं समाखिख्य अश्विन्याद्यह्निरपंकितः ।

वेधो द्वात्रशनामીजिः कर्तव्यः पतिकन्ययोः ॥ ૧ ॥

एवं निरन्तरो येषां दम्पतीनां जवेवेधः ।

तेषां मृत्युर्न संदेहः सान्तरस्त्वद्वपदुःखदः ॥ २ ॥ ”

“अश्विनीना पहेला पादनी पंक्तिथी आरंजीने बार नानी (रेखा)ए करीने आ चक्र आलेखबुं, तेमां वर वहुनो वेध जोवो. तेमां जे दंपतीनो वेध आंतरारहित होय तो अवश्य तेमनुं मृत्यु आय अने जो आंतरा सहित एटले डूर होय तो अद्वपदुःखदायी आय.”

बली ते ज ग्रंथमां “दंपतीनी जेम देवता, मंत्र तथा गुरु शिष्यना योगमां पण नानी-वेध अशुच ठे,” एम कह्युं ठे. ते आ प्रमाणे.—

“एकनामीस्थिता यत्र गुरुर्मंत्रश्च देवता ।

तत्र वेपं रुजं मृत्युं क्रमेण फलमादिशेत् ॥ १ ॥”

“ज्यां गुरु, मंत्र अने देवता एक नानीमां रह्या होय त्यां अनुक्रमे वेध, व्याधि अने मृत्युरूप फलने कहेबुं.”

प्रथम कहेला सर्वे मैत्रीना प्रकारोमां आ नानीवेध बळवान् ठे. ते विषे कह्युं ठे के—

“सदा नाशयत्येकनामीसमाजो जकूटादिकान् सर्वजेदान् प्रशस्तान्” ।

“नह्त्र, (राशि) कूट विगेरे सर्व शुच जेदीनो एक नानीवेध ज नाश करे ठे.”

हवे तारामैत्री कहे ठे.—

द्वयेषु गुरुशिष्यादेः प्रीतिहेतोः परस्परम् ।

त्रिपञ्चसप्तमीं तारां सर्वत्र परिवर्जयेत् ॥ २५ ॥

अर्थ—परस्पर प्रीतिना हेतुरूप गुरु शिष्यादिकनां वंचने परस्पर त्रीजी, पांचमी अने सातमी तारा सर्वत्र वर्जवी. एटले के बेमांथी एकनी पण तारा त्रीजी, पांचमी के सातमी होय तो तेमनी तेवी (सारी) प्रीति अती नथी. (नव नव तारांनी त्रण उळी प्रथम कही ठे ते अहीं जाणवी.)

तेमां पण विशेषे करीने गुरु, वर, राजादिक स्वामी विगेरेनी तारा त्रीजी, पांचमी के सातमी न ज होवी जोडए. कह्युं ठे के—

“जीरुजादचक्ष ७ पञ्च ५ तृतीया ३ शौकवैरविपदे वरताराः” ।

“स्त्रीना नह्त्रथी वरनी तारा सातमी, पांचमी के त्रीजी होय तो ते अनुक्रमे शोक, वैर अने विपत्तिने माटे ठे.”

आ तारामैत्रीनुं प्रधानपणुं ठे. ते विषे दैवज्ञवह्मजमां कह्युं ठे के—

“पुंस्त्रीराशीशयोमैत्र्यामेकेशत्वे च वश्यजे ।

षष्ठमादिष्वपि स्यात्तारामैत्र्या करग्रहः ॥ १ ॥”

“वर कन्यानी राशिना स्वामीउनी मैत्री उतां, अथवा तेमनुं एक स्वामीपणुं उतां,

તથા વશ્યપણું ઠતાં, તેમજ પરુષ્ટક વિગેરે ઠતાં પણ તારામૈત્રીએ કરીને પાણિમદ્ધણ કરવામાં આવે છે.”

હવે વર્ગમૈત્રી કહે છે.—

ચત્વારોઽકચટા વર્ગાઃ ક્રમાત્તપયશાસ્તથા ।

યત્નતો વર્જનીયાઃ સ્યુરિતરેતરપશ્ચમાઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—અકારાદિક સ્વરોનો અ વર્ગ, કાદિ પાંચનો ક વર્ગ, ચ વિગેરે પાંચનો ચ વર્ગ, ઇ રીતે ટ વર્ગ, ત વર્ગ, પ વર્ગ, યરલ્લવનો ય વર્ગ, તથા શષસહનો શ વર્ગ એમ આઠ વર્ગ જાણવા. આ વર્ગોમાંથી પરસ્પર પાંચમો પાંચમો વર્ગ યત્નથી વર્જવા યોગ્ય છે. એટલે કે વર વડુ વિગેરેના નામના પહેલા પહેલા અક્ષર જે જે વર્ગમાં આવતા હોય તે વર્ગ એક બીજાથી પાંચમો હોય તો તેમના સ્વામીઠનું જાતિવૈર હોવાથી તે તજવા યોગ્ય છે.

વર્ગના સ્વામીઠ હર્ષપ્રકાશમાં આ પ્રમાણે કહેલા છે.—

“વૈનતેયૌ ૧ તુ ૨ સિંહ ૩ શ્વા ધ૨હિ ૫ મૂષક ૬ મૃગો ૭ રણાઃ ૮ ।

ક્રમાદકચટાદીનાં સ્વામિનોઽમી સ્મૃતા બુધેઃ ॥ ૧ ॥”

“અ, ક, ચ વિગેરે આઠે વર્ગોના સ્વામી અનુક્રમે ગરુડ ૧, બિલામો ૨, સિંહ ૩, કૂતરો ૪, સર્પ ૫, હંદર ૬, મૃગ ૭ અને ઘેટો ૮, આ પ્રમાણે પંક્તિતો કહેલા છે. આમાં દરેકથી પાંચમા પાંચમા સાથે વૈર છે.”

વિશેષ એ છે જે—યોનિ ૧, ગણ ૨, રાશિ ૩, તારાશુદ્ધિ ૪ અને નાડીવેધ ૫, આ પાંચ બાબતો જન્મનદ્વત્રની ખબર હોય તો તે જન્મનદ્વત્રે કરીને જ જોવી. ખબર ન હોય તો નામના નદ્વત્રવચ્ચે જોવી, પણ વર્ગમૈત્રી અને લેણાદેણી તો પ્રસિદ્ધ નામના નદ્વત્રે કરીને જ જોવી.

વર્ગ કહેવાની સાથે સંબંધ હોવાથી પરસ્પર લેણાદેણી જાણવાની રીત બતાવે છે.—

નામાદિવર્ગાકમથૈકવર્ગે, વર્ણાકમેવ ક્રમતોઽક્રમાચ્ચ ।

ન્યસ્થોજયોરષ્ટદ્વતાવશિષ્ટેર્ધિતે વિશોપાઃ પ્રથમેન દેયાઃ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—બેઠનાં નામના આદિ અક્ષરવાળા વર્ગના અંક (સંખ્યા) ને અથવા એક જ વર્ગનાં હોય તો તે નામના પહેલા અક્ષરોની સંખ્યાને જોમે જોમે મૂકવી. પછી તેને આઠે જાગી જે અવશેષ રહે તેનું અર્ધ કરવું. જે આવે તેટલા વસા પહેલા અંકના વર્ગવાળો બીજા વર્ગનો દેવાદાર છે એમ જાણવું. એ રીતે ક્રમ અને ઉત્ક્રમવચ્ચે જેમ ઘટે તેમ લેણું અને દેણું યથાયોગ્ય વાળવું, અને બાકીનું દેણું નિશ્ચિત કરવું, અને જો પરસ્પર લેણું કે દેવું ન આવે તો બેમાંથી એકને જેને આવે તેનો નિર્ણય કરવો.

ઉદાહરણ—કણાદ ગુરુ અને વદ્મીક શિષ્ય છે. તેમનાં નામના વર્ગની સંખ્યા અનુ-

क्रमे मूकी त्यारे २७ सत्यावीश थया. तेने आठे जाग खेतां त्रण शेष रह्या, तेने अर्ध कर्या त्यारे दोढ रह्यो, माटे कणाद गुरु वट्मीकनो दोढ वसानो देवादार थयो. हवे (कणाद वट्मीक पासे केटलुं मागे ते जाणवा माटे) ते ज आंकने उत्क्रमे मूकतां ७२ बोंतेर थया, तेने आठे जाग खेतां कांइ पण शेष रह्युं नहीं, तेथी वट्मीक गुरुनो कांइ पण देवादार न थयो, परंतु गुरु ज शिष्यनो देवादार थयो. आ योगनिधान ग्रंथमां कहेलुं उदाहरण कहुं ठे. हवे बीजुं उदाहरण आपीए ढीए.—आदिनाथ अने श्रीदत्तना वर्गना अंक मूकवाथी १० अढार थया. तेने आठे जाग खेतां बे वध्या, तेनुं अर्ध करतां एक आव्यो. तेथी एक वसो आदिनाथ श्रीदत्तना देवादार थया. हवे ते ज अंको उत्क्रमे स्थापवाथी ०१ थया. आठे जाग्या त्यारे एक अवशेष रह्यो. तेने अर्ध करवाथी अर्ध आव्यो, तेथी श्रीदत्त आदिनाथनो अर्धो वसो देवादार थयो. परस्पर छेणदेण नाळवाथी बाकीनो अर्धो वसो आदिनाथ श्रीदत्तना देवादार थया. ए निर्णय थयो. ए प्रमाणे सर्वत्र जाणवुं. “देवा खेवामां सहेलुं पने माटे छेणादेणी थोमी होय ते सारी,” एम नारचंद्र टिप्पणमां कहुं ठे.

अहीं गर्गाचार्ये कहेल्लो संग्रह श्लोक आ प्रमाणे ठे.—

“राशि १ ग्रहमैत्री २ गण ३, योनी ४ तारै ५ कनाथता ६ वश्यम् ७ ।

स्त्रीछूर ८ नाम्नियुति ए वर्ग १० लज्य ११ वर्ण १२ युजयो १३ वयेषूह्याः ॥१॥”

“गुरु शिष्य, वर बहु विगेरे छेत्तोमां राशि १, ग्रहमैत्री २, गण ३, योनि ४, तारा ५, एक स्वामीपणुं ६, वश्यपणुं ७, स्त्रीछूर ८, नाम्निवेध ए, वर्ग १०, छेणादेणी ११, वर्ण १२ अने युजि १३, आटली १३ बाबतो जोवी. जावार्थ आ प्रमाणे जाणवो.— बेउनी राशिउनी स्वाजाविक मैत्री त्रण अगीथार, दश चार अने सप्त सप्तममां (राशि-कूटमां) जोवी. ग्रहमैत्री, प्रीति षष्ठक, प्रीति द्विचादशम अने प्रीति नवपंचममां जोवी. तथा गण, योनि, तारा, एक स्वामीपणुं, नाम्निवेध, वर्ग अने छेणादेणी, ए सर्वे कही दीधा ठे माटे स्फुट ठे. वश्यपणुं आगळ कदेशे. स्त्रीछूर एटले वडुनी राशि वरनी राशिथी छूर होय तो सारी अर्थात् वडुनी राशिथी वरनी राशि पासे होय तो सारी-वर्ण एटले मीनथी आरंजीने चार चार राशिना त्रण विजाग करवा. तेमां दरेक विजागमां अनुक्रमे ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य अने शूद्र वर्ण जाणवा. एटले के मीन ब्राह्मण, मेष क्षत्रिय, वृष वैश्य अने मिथुन शूद्र ए रीते कर्क ब्राह्मण विगेरे. आ वर्णविजाग सारा-वळीमां कहुं ठे. तेनुं फळ आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“यत्र वर्णाधिका नारी तत्र जर्त्ता न जीवति ।

यदि जीवति जर्त्ता स्यात्तदा पुत्रो न जीवति ॥ १ ॥”

“જે દંપ્તમાં નારી હંચા વર્ણવાલી હોય, તે દંપ્તમાં પતિ જીવે નહીં. જો કદાચ પતિ જીવે તો પુત્ર ન જ જીવે,” એમ મહાદેવ કહે છે.”

યુજિ પણ પૂર્વે “પૂર્વાર્જ યોગીમાં પરણેલી સ્ત્રીને તેનો જત્તા અત્યંત વધ્ધન થાય છે.” એ વિગેરે કહેલું છે.”

વિશેષ એ છે જે જિનબિંબ કરાવનાર ધનિકને અનુકૂળ પ્રતિમા સ્થાપવામાં તથા શિષ્યનું નામ પાઠવામાં મુનિહંદ્ર નહ્નત્રની યોનિ વિગેરેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો. તેમાં શિષ્યના નામમાં નારીવેધ શ્રેષ્ઠ છે. તે જિનેશ્વરના નામમાં તજવા યોગ્ય જ છે, અને તારાનો વિરોધ પ્રાયે કરીને જિનબિંબના અધિકારમાં વિચારવાનો નથી. કહ્યું છે કે—

“યોનિ ૧ ગણ ૨ રાશિજેદા ૩ લગ્ન્યં ૪ વર્ગશ્ચ ૫ નારીવેધશ્ચ ૬ ।

નૂતનબિંબવિધાને ષઢ્ઢિધમેતલ્લોક્યં ક્ષૈઃ ॥ ૧ ॥”

“યોનિ ૧, ગણ ૨, રાશિજેદ, ૩, લેણાદેણી ૪, વર્ગ ૫ અને નારીવેધ ૬, આ ઢ પ્રકારનું બલ પંક્તિતો નવીન જિનબિંબ કરાવવામાં જોવું.”

તેમાં જિનેશ્વરના જન્મનહ્નત્રની જેમ જે ધનિકના જન્મનહ્નત્રની સ્થિતિ હોય તેના જન્મનહ્નત્ર સાથે યોનિ, ગણ, રાશિ અને નારીવેધ, આ ચાર બાબત જોવી, પણ વર્ગ અને લેણાદેણી એ બે બાબત જોવી નહીં, કેમકે વર્ગનું પરસ્પર પાંચમાપણું તથા પરસ્પર લેણાદેણી એ બેઢ બાબત જિનેશ્વરની જ જેમ તે ધનિકને પણ પ્રસિદ્ધ નામવેર જ જોવાય છે. આ રીત સર્વત્ર લેવી, પરંતુ જન્મનહ્નત્રની સ્થિતિ ન હોય તો તેની યોનિ વિગેરે સર્વ પ્રસિદ્ધ એવા નામના જ નહ્નત્રને જોવું. તેમાં પ્રથમ તો જિનેશ્વર તથા ધનિકનું યોનિ, ગણ અને વર્ગ સંબંધી પરસ્પર વૈર અવશ્ય તજવું. અથવા વૈર ઢતાં પણ ધનિકની યોનિ વિગેરે જો દેવની યોનિ વિગેરેથી બલવાન હોય તો ગ્રહણ કરવામાં હરકત નથી. એટલે કે અદ્ય બલવાનવરે વધારે બલવાનનો પરાજય થઈ શકતો નથી. આ અજિપ્રાયે કરીને ધનિકની યોનિ બિલાનો (બલવાન) હોય અને દેવની યોનિ હંદર (નિર્બલ) હોય, એટલાથી કાંઈ દોષ નથી, અને જાતિવૈર ન હોય તો ધનિકનાં યોનિ અને વર્ગ અદ્ય બલવાળાં હોય તો પણ કાંઈ વિશેષ દોષ નથી, કારણ કે શાસ્ત્રમાં યોનિ અને વર્ગનાં જાતિવૈરને જ વર્ણ્યો છે. લોકમાં પણ તે જ પ્રમાણે આદરવામાં આવે છે. તથા જેમાં દેવની રાશિથી ધનિકની રાશિ સમીપે હોય, અને ધનિકની રાશિથી દેવની રાશિ દૂર હોય એવું પ્રીતિ ષરુદ્ધક વિગેરે ગ્રહણ કરવું. તે સિવાય બીજું એટલે અપ્રીતિવાળું ગ્રહણ ન કરવું. તથા તેવા પ્રકારનું બીજું કોઈ શુદ્ધ ન મળે તો તે પણ એટલે અપ્રીતિવાળું પણ ગ્રહણ કરવું. દેવ રાહસ-રૂપી ગણવૈર પણ એ જ રીતે જાણવું, કેમકે લોકમાં પણ વર કન્યાદિકના સંબંધમાં બીજી શુદ્ધિને અજાણે દેવ રાહસરૂપ ગણવૈર પણ આદર કરાવું જોવામાં આવે છે. શિષ્યનાં

नाम पारुवामां तो गुरु शिष्यनो परस्पर ताराविरोध तथा शत्रु षष्ठक विगेरे सर्व (राशिकूटना) अशुजनो त्याग करवो. योनिनो विरोध पण तजवो, परंतु नामीवेध होय तो आ योनिविरोध अशुज नथी. ते विषे हर्षप्रकाशमां कहुं ठे के—

“दुब्बारस नवपंचम ठक्कग तिपणसत्तमी तारा ।

अन्नन्नं गुरुसीसाणं नामकरणे विवज्जिज्जा ॥ १ ॥

गुरुसीसाण करिज्जा नामं न विरुद्धजोणिण्णि रिक्के ।

जइ हुज्ज न तं रिक्कं आरूढं एगनामीए ॥ २ ॥”

“नाम करवामां गुरु शिष्यनुं परस्पर बीया बारमुं, नवपंचम, षष्ठक तथा त्रीजी, पांचमी अने सातमी तारा, आटळां वानां वर्जवां. गुरु शिष्यना परस्पर विरुद्ध योनि-वाळा नक्षत्रमां नाम करवुं नहीं, परंतु जो ते नक्षत्र एक नामी पर आरूढ अयुं न होय तो—नामीवेधमां न होय तो अर्थात् नामीवेधमां ते नक्षत्र होय तो विरुद्ध योनिवाळा नक्षत्रनो दोष नथी.”

गण अने वर्गनो विरोध तो तजवा योग्य ज ठे. खेणादेणी पण परस्पर जोवा योग्य ठे. परस्परनी राशिमैत्री विगेरेनो अज्ञाव होय तो राशिनं वश्यपणुं ग्रहण करवुं, केमके वश्यपणुं होवाथी शत्रु षष्ठकादिकनो पण विशेष दोष संजवतो नथी. पुत्र विगेरेना नामने विषे पण प्राये सर्व बाबत शिष्यना नाम प्रमाणे ज जाणवी. पूर्णचंद्र पण कहे ठे के—

“जीवेन्वर्केषु बलिषु त्रिषु गोचरशुद्धितः ।

नामप्रथमवर्णस्य नृणां नाम विधीयते ॥ १ ॥”

“पहेला अक्षरनी गोचरशुद्धिथी गुरु, चंद्र अने सूर्य ए त्रण बळवान् होय त्यारे माणसनुं नाम करवामां आवे ठे. जावार्थ ए ठे जे—नाम पारुनार आचार्यदिकने जेटळा वणीं (अक्षरो) मैत्रीने जजनारा ठे, ते वणींमांथी जे वर्णना गुरु, चंद्र अने सूर्य गोचर-शुद्धिके बळवान् होय, ते वर्णने प्रथम (नामनी आदिमां) राखीने इष्ट (शुज) दिवसे शिष्यादिकनुं नाम पारुवुं.”

हवे कर्णवेधनुं मुहूर्त कहे ठे.

कर्णवेधोऽह्नि सौम्यस्य मार्गे मैत्र्ये श्रुतिद्वये ।

हस्तचित्रोत्तरा ३ पौष्णाश्विनादित्यद्वये शुजः ॥ १८ ॥

अर्थ—बुधवारे दिवसमां मृगशीर्ष, अनुराधा, श्रवण, धनिष्ठा, हस्त, चित्रा, त्रणे उत्तरा, रेवती, अश्विनी, पुनर्वसु अने पुष्य नक्षत्रमां कर्णवेध करवो शुज ठे. गुरुवारे पण करवानुं व्यवहारसारमां कहुं ठे.

હવે બાલકને પ્રથમ ચલાવવાનું તથા પ્રથમ જોજનનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

આઘાટનં પ્રાથમકદ્વિપકસ્ય, મૃદુધ્રુવક્ષિપ્રચરેષુ જેષુ ।

પૂર્વાશનં માસિ શિશોશ્ચ ષષ્ઠે, જં વારુણં સ્વાતિમિતશ્ચ મુક્ત્વા ॥૨૯॥

અર્થ—બાલકને તથા નવા દીક્ષિત સાધુને મૃદુ, ધ્રુવ, ક્ષિપ્ર અને ચર નક્ષત્રોમાં પ્રથમ હિંરુન તથા ગોચરીની ચર્યા શુજ છે. અહીં વાર કહ્યો નથી તોપણ મંગલ અને શનિ સર્વ કાર્યમાં ત્યાગ કરવા. બાલકને પહેલું અશન (સ્વરાવબું તે-અવોટણ) ઠંઠે મહીને કરાવવું, અને પૂર્વનાં મૃદુ વિગેરે નક્ષત્રોમાંથી શતતારકા અને સ્વાતિ વિનાનાં વીજાં સર્વ નક્ષત્રો લેવાં. “પુત્રીને પાંચમે માસે પહેલું અશન કરાવવું.” એમ જોજ કહે છે. “પુત્રીને માટે માસનો નિયમ નથી” એમ હરિ કહે છે. તિથિમાં રિક્તા તિથિનો સર્વ કાર્યમાં ત્યાગ કરવો. વિશેષ એ છે કે—

“શશિશુકે ચ મન્દાગ્નિઃ શનિર્જામે વલ્લઘ્નયઃ ।

બુધાર્કગુરુવારેષુ પ્રાશનં તુ હિતાવહમ્ ॥ ૧ ॥”

“ચંદ્ર અને શુક્રવારે અન્ન પ્રાશન કરાવવાથી અગ્નિ મંદ થાય છે, શનિ અને મંગલ-વારે બળનો ઘ્ન થાય છે, તેથી બુધ, સૂર્ય અને ગુરુવારે અન્ન પ્રાશન કરાવવું શુજ છે.”

હવે નવાં પાત્રો વાપરવાનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

પાત્રજોગોઽશ્વિનીચિત્રાનુરાધારેવતીમૃગે ।

હસ્તે પુણ્યે ચ ગુર્વિન્દુવારયોશ્ચ પ્રશસ્યતે ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—અશ્વિની, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી, મૃગશીર્ષ, હસ્ત અને પુણ્ય નક્ષત્રમાં તથા ગુરુ અને ચંદ્રના વારે નવાં પાત્રો વાપરવાં શુજ છે.

દૌરનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

દૌરં શુજસ્યાહ્નિ તારકાવલ્લે, તિથૌ ચ રિક્તાષ્ટમિષષ્ઠ્યમોઽજ્જિતે ।

ચિત્રાચરૈન્દ્રાશ્વિનપુણ્યરેવતીહસ્તૈન્દવૈસ્તુલ્લપતૌ દ્વાણેઽથવા ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—શુજ વારને દિવસે તારાનું બલ હોય ત્યારે રિક્તા તિથિ, આઠમ, ઠઠ અને અમાવાસ્યા સિવાયની વીજી કોઈ તિથિએ ચર નક્ષત્રો, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા, અશ્વિની, પુણ્ય, રેવતી, હસ્ત તથા મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં અથવા તો આ નક્ષત્રોના પતિ જેમાં હોય તેવા મુહૂર્ત્તમાં બાલકનું પ્રથમ મુંરુન અથવા નવીન સાધુનો પ્રથમ લોચ કરવો. બાકીનાં-પઢીનાં મુંરુનો તો વાર તથા માત્ર નક્ષત્રની શુદ્ધિ કરીને જ થાય છે. મુંરુનમાં શુજ વાર પડેલે અકૂર વાર લેવો. તે વિષે વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“हौरे मासं दुनोत्यर्को जौमोऽष्टौ सप्त सूर्यजः ।

षट् प्रीणातीन्द्रिष्टौ ह्यो गुरुनव चतुर्दश ॥ १ ॥”

“रविवारे हौर कराववाथी एक मास सुधी दुःख आय ठे, मंगळे आठ मास अने शनिवारे मुंन कराववाथी सात मास दुःख आय ठे. सोमवारे मुंन कराववाथी ७ मास प्रसन्नता रहे ठे, बुधवारे आठ मास, गुरुवारे नव मास अने शुक्रवारे दश मास प्रसन्नता रहे ठे.”

हौरमां तारावळ अवश्य जोबुं जोइए, केमके “तारासुद्धं खउरं” “ताराए करीने शुद्ध दिवसे हौर करावबुं” एम हर्षप्रकाशमां पण कहुं ठे. चंद्रवळ पण अवश्य लेवुं एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे. जो कहेलां नक्षत्रो न मळतां आवे, अने हौर अवश्य करबुं होय तो कहेलां नक्षत्रोनो जे स्वामी होय, ते ज जे ह्मणो स्वामी होय ते ह्मणे हौर करावबुं. ह्मण एटखे मुहूर्त्त नामनो रात्रि दिवसनो पंदरमो जाग (बेघमी). ते ह्मणोना स्वामीउं आ प्रमाणे ठे.—

“शिव १ जुजग २ मित्र ३ पितृ ४ वसु ५ जल ६ विश्व ७ विरंचि ८ पंकजप्रजवाः ९ । इन्द्र १० अग्नीन्द्र ११ निशाचर १२ वरुण १३ र्यम १४ योनय १५ आह्नि ॥ १ ॥”

“दिवसना १५ ह्मणोना अधिपतिउं अनुक्रमे आ प्रमाणे ठे.—शिव १, जुजग २, मित्र ३, पितृ ४, वसु ५, जल ६, विश्व ७, विरंचि ८, पंकजप्रजव (ब्रह्मा) ९, इन्द्र १०, अग्नीन्द्र ११, निशाचर १२, वरुण १३, अर्यमा १४ अने योनि १५.”

“रुद्र १ जा २ हिरुधाः ३ पूषा ४ दस्रा ५ न्तका ६ अग्नि ७ धातारः ८ ।

इन्द्र ९ दिति १० गुरु ११ हरि १२ रवि १३ त्वष्ट १४ नलाख्याः १५ ह्मणाधिपा रात्रौ २”

“रात्रिए ह्मणोना अधिपो अनुक्रमे आ प्रमाणे ठे.—रुद्र १, अज २, अहिरुध ३, पूषा ४, दस्र ५, अन्तक ६, अग्नि ७, धाता ८, इन्द्र ९, अदिति १०, गुरु ११, हरि १२, रवि १३, त्वष्टा १४ अने अनल १५.”

ह्मणोनां नामो आ प्रमाणे ठे.—

“आर्चा १ श्लेषा २ नुराधा ३ च मघा ४ चैव धनिष्ठिका ५ ।

पूर्वाषाढा ६ उत्तराषाढा ७ अजिजि ८ रोहिणी ९ तथा ॥ ३ ॥

ज्येष्ठा १० विशाखिका ११ मूल १२ नक्षत्रं शततारकम् १३ ।

उत्तर १४ पूर्वे १५ फल्गुन्यौ ह्मणास्तिथिसमा दिने ॥ ४ ॥”

“अनुक्रमे दरेक तिथिने दिवसे पंदर ह्मणोनां नामो आ प्रमाणे ठे.—आर्चा १, अश्लेषा २, अनुराधा ३, मघा ४, धनिष्ठा ५, पूर्वाषाढा ६, उत्तराषाढा ७, अजिजित् ८, रोहिणी ९, ज्येष्ठा १०, विशाखा ११, मूल १२, शततारका १३, उत्तराफाल्गुनी १४ अने पूर्वाफाल्गुनी १५.

“દક્ષિણદિસિ મુત્તુ ગમં દિશ્વ પઞ્ચ ગમાગમાશ્ચયં ।

જં તં સર્વં સુદ્યં અજિજિમુદ્ધત્તમિ અઠમણ ॥ ૧ ॥”

“આ પંદરે મુહૂર્ત્તો (ક્ષણો)માં દક્ષિણ દિશાના ગમન (પ્રયાણ)ને મૂકીને બાકીનાં દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા અને ગમન આગમન વિગેરે સર્વ કાર્ય આવમા અજિજિત્ મુદ્ધર્ત્તમાં શુજ-કારી છે.” કહ્યું છે કે—

“ઉપ્પાયવિધિ વજ્રવાયદઘ્નુતિહિ પાવગહ વિહિઅદોસે ।

મણ્ણહગર્ભ સૂરો સર્વે વવણીય સુરકકરો ॥ ૬ ॥”

“ઉત્પાત, વિધિ, વ્યતિપાત, દગ્ધ તિથિ તથા પાપ ગ્રહોત્તરી થયેલ સર્વે દોષોને દૂર કરીને મધ્યાહ્નકાળનો સૂર્ય સુખકારક છે.” આ પ્રમાણે હર્ષપ્રકાશમાં છે.

પૂર્ણજન્મ પણ કહે છે કે—

“પ્રસતે ગ્રહચક્રમસૌ રવિરુદયે યાવદેવ યામયુગમ્ ।

ઉઘમતિ વમનકાલે વાન્તં તદ્વિહ્લીજવતિ ॥ ૧ ॥”

“આ રવિ (સૂર્ય) ઉદયસમયે બે પ્રહર સુધી ગ્રહોના સમૂહને ગળે છે અને પછી વમન-કાળે તેમને વમે છે, અને વમેલું એવું તે ગ્રહચક્ર વિહ્લિત થાય છે. અર્થાત્ મધ્યાહ્ન-સમયે વિહ્લિત થાય છે.”

“વિહ્લિતામુપગતવતિ તસ્મિન્ વિજયાહ્વયો જવતિ યોગઃ ।

યસ્મિન્ વિહિતં કાર્યં ન ચલતિ કથમપિ યુગાન્તેઽપિ ॥ ૨ ॥”

“જ્યારે તે ગ્રહચક્ર વિહ્લિતતાને પામે છે ત્યારે વિજય નામનો યોગ થાય છે. તેમાં કરેલું કાર્ય યુગના અંતમાં પણ કોઈ પણ પ્રકારે ચલતું નથી.”

લક્ષ પણ કહે છે કે—

“રવૌ ગગનમધ્યસ્થે મુદ્ધર્ત્તેઽજિજિદાહ્યે ।

ઘ્નિન્તિ સકલાન્ દોષાંશ્ચક્રમાદાય માધવઃ ॥ ૧ ॥”

“રવિ ગગનના મધ્ય જાગમાં રહ્યો હોય ત્યારે અજિજિત્ નામનું મુદ્ધર્ત્ત કહેવાય છે, તે વખતે માધવ (કૃષ્ણ) ચક્ર લઈને સર્વ દોષોને હણે છે.”

આ વિજય મુદ્ધર્ત્ત માટે કેટલાક આ પ્રમાણે કહે છે.—

“દુપહરઘ્નિઆઠ્ઠણે દુપહરઘ્નિઅગ્નિઅહિઅ મણ્ણહે ।

વિજયં નામ મુદ્ધર્ત્તં પસાદ્ગં સર્વકજ્ઞાણં ॥ ૧ ॥”

“મધ્યાહ્નસમયે બે પ્રહરમાં એક ઘની ઊઠી હોય ત્યારે તથા પછીના બે પ્રહરની એક ઘની અધિક (અર્થાત્ મધ્યાહ્ન પછીના બે પ્રહરમાંની પહેલી એક ઘની અને પછીની એક ઘની) કુલ આ બે ઘનીનું વિજય નામે મુદ્ધર્ત્ત કહેવાય છે, તે સર્વ કાર્યને સાધે છે.”

સાર્યકાઠની સંધ્યાના સમયે પણ વિજય યોગ થાય છે. તે વિષે હર્ષપ્રકાશમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“ઈસિસંગ્રામઙ્કંતો કિંચિ ઉગ્નિન્નતારત્ ।

વિજત્ નામ જોગોઽયં સવકજ્જપ્પસાહત્ ॥ ૧ ॥”

“કાંઙ્ક સંધ્યાને ઉલ્લંઘન કરી ગયેલો તથા કાંઙ્ક તારાત્ જેમાં ઉત્પન્ન થયા છે એવો જે સમય તે વિજય નામનો યોગ કહેવાય છે. તે સર્વ કાર્યને સાધે છે.”

લઘ્વે પ્રાતઃકાઠની સંધ્યામાં પણ યાત્રા કરવાનું ઇચ્છ્યું છે. કહ્યું છે કે—

“આવશ્યકે તથા યાને સૌમ્યેઽસ્તે નિધનેઽપિ વા ।

બ્રજેદર્કોદયે વાઽપિ મધ્યાહ્ને વાઽવિશંકિતઃ ॥ ૧ ॥”

“તથા અવશ્ય યાત્રા (પ્રયાણ) કરવાની હોય તો સૂર્યોદયસમયે અથવા મધ્યાહ્ન-સમયે તાત્કાલિક લગ્નકુંડલીમાં સાતમે અથવા આઠમે સ્થાને સૌમ્ય ગ્રહ રહ્યો હોય તો-પણ નિઃશંકપણે પ્રયાણ કરવું.”

પ્રાતઃકાઠની સંધ્યાની “ઉષા” અને “ત્રિતાર” એવી પણ સંજ્ઞા છે. તે વિષે પૂર્ણજ્ઞ કહે છે કે—

“ઉષાજિઘાનં વરયોગમેવં, ત્રિતારમાદુર્મુનિવૃન્દવન્ધ્યાઃ ।”

“મુનિર્ઝના સમૂહને પણ વાંદવા યોગ્ય એવા મહાત્માત્ ઉષા નામના શ્રેષ્ઠ યોગને ત્રિતાર નામે પણ કહે છે.” વળી—“ઉષાં પ્રશંસયેર્જ્ઞઃ” “ગર્ગ કહે છે કે ઉષા યોગ પ્રશસ્ત છે.”

આ સર્વે વચનોનું તાત્પર્ય એ થયું કે ત્રણે સંધ્યાત્ પ્રશસ્ત છે. તથા—

“રાત્રાવાર્ષા ૧ તથૈવાઘૌ પૂર્વજ્ઞપ્પદાદયઃ ૯ ।

આદિત્ય ૧૦ પુષ્ય ૧૧ શ્રુતયો ૧૨ હસ્તાદ્યાશ્ચ ત્રયઃ ૧૫ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥”

“રાત્રિએ અનુક્રમે પંદર દાણો (મુહૂર્તો) આ પ્રમાણે જાણવા—આર્ષા ૧, પૂર્વાજ્ઞાઙ્ગ-પદથી આઠ એટલે પૂર્વાજ્ઞાઙ્ગપદ ૨, ઉત્તરાજ્ઞાઙ્ગપદ ૩, રેવતી ૪, અશ્વિની ૫, જરણી ૬, કૃત્તિકા ૭, રોહિણી ૮, અને મૃગશીર્ષ ૯, આદિત્ય (પુનર્વસુ) ૧૦, પુષ્ય ૧૧, શ્રવણ ૧૨, હસ્તાદિક ત્રણ એટલે હસ્ત ૧૩, ચિત્રા ૧૪ અને સ્વાતિ ૧૫.”

“યસ્મિન્ ધિષ્ણયે યજ્ઞ કર્મોપદિદ્યં, તદૈવજૈસ્તન્મુહૂર્તેઽપિ કાર્યમ્ ।

દિક્શૂલાદ્યં ચિન્તનીયં સમસ્તં, તદ્દર્શનઃ પારિધશ્ચ દ્વણેષુ ॥ ૨ ॥”

“જે નક્ષત્રમાં જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું છે, તે કાર્યને જ્યોતિષના જાણનારાત્ તે મુહૂર્તમાં પણ કરવું, પરંતુ તે મુહૂર્તોમાં પણ નક્ષત્રની જ જેમ દિક્શૂલ વિગેરે એટલે નક્ષત્ર દિક્શૂલ અને કીલા વિગેરે કહેવામાં આવશે તે સર્વનો વિચાર કરવો. એટલે કે જે દિશામાં તે દિક્શૂલાદિક ઉત્પન્ન થયું હોય તે દિશામાં પ્રયાણ ન કરવું. તથા ચર, સ્થિર

विगेरे नह्वत्रना सात प्रकारो कह्या ठे ते आ नह्वत्र संबंधी क्णने विषे पण इष्ट कार्यने अनुसरीने विचारवा. तथा परिघदंरु के जे आगळ कहेवामां आवशे ते पण नह्वत्रनी ज जेम विचारिने यात्रादिक कार्य करवां.” आ प्रमाणे रत्नमाला ज्ञाप्यमां कहुं ठे.

पोराणिक क्णोनां नामो तो आ प्रमाणे कहेलां ठे.—

“रौद्रः १ श्वेतो २ मैत्र ३ आरजटः ४ पञ्चमस्तु सावित्रः ५ ।

वैराजो ६ गान्धर्व ७ स्तथाजिजि ८ जोहिण ए वलौ १० च ॥ १ ॥

विजयो ११ऽथ नैर्ऋताख्यो १२ माहेन्जो १३ वारुणो १४ जगश्चैव १५ ।

एते पुराणकश्चिता दिवसमुहूर्त्तास्तथाजिजित्कुतपः ॥ २ ॥

अजिजि १ द्विजयो २ मैत्रः ३ सावित्रो ४ बलवान् ५ सितः ६ ।

वैराजश्चेति ७ सप्त स्युः क्णः सर्वार्थसाधकाः ॥ ३ ॥”

“पुराणमां कहेला दिवसना क्णोनां नामो आ प्रमाणे ठे.—रौद्र १, श्वेत २, मैत्र ३, चारजट ४, पांचमो सावित्र ५, वैराज ६, गान्धर्व ७, अजिजित् ८, रोहिण ९, बल १०, विजय ११, निर्ऋत १२, माहेन्द्र १३, वारुण १४ अने जग १५. तथा अजिजित् कुतप एटले आवसुं मुहूर्त्त ठे. आ सर्वे क्णोमां अजिजित् १, विजय २, मैत्र ३, सावित्र ४, बलवान् (बल) ५, सित (श्वेत) ६ अने विराज ७, ए सात क्णो सर्व कार्यना साधक ठे.”

“रौद्रो १ गन्धर्वो २ ऽर्धप ३ आरणाख्यो ४,

वायु ५ वह्नी ६ राहसो ७ धातु ८ सौम्यो ९ ।

ब्रह्मा १० जीवः ११ पौष्ण १२ विष्णु १३ समीरो १४,

रात्रावेते नैर्ऋताख्यः १५ क्णोऽन्यः ॥ ४ ॥”

“रात्रिना क्णो अनुक्रमे आ प्रमाणे ठे.—रौद्र १, गंधर्व २, अर्धप ३, चारण ४, वायु ५, वह्नि ६, राहस ७, धाता ८, सौम्य ९, ब्रह्मा १०, जीव ११, पौष्ण १२, विष्णु १३, समीर १४ अने नैर्ऋत १५.” आ प्रमाणे बहु उपयोगी होवाशी क्णनो विचार विस्तारशी कह्यो.

प्रथमनुं अने पढीनां पण क्षौरने आश्रीने वर्ज्य वखत कहे ठे.—

अन्यक्तस्नाताशितजूषितयात्रारणोन्मुखैः क्षौरम् ।

विद्यादिनिशासन्ध्यापर्वसु नवमेऽह्नि च न कार्यम् ॥ ३१ ॥

अर्थ—अन्यजन (तैलमर्दन विगेरे) करेलुं होय, स्नान करेलुं होय, जोजन कर्तुं होय, आजूषण पहेर्यां होय, तथा यात्रामां अने राणसंग्राममां तैयार अथो होय, आवा माणसे क्षौर करावुं नहीं. तथा विद्यारंजने दिवसे, रात्रिसमये, त्रणे संध्यासमये,

दीवाळी विगेरे पर्व दिवसे तथा नवमे दिवसे एटखे पूर्वे द्यौर कराव्युं होय ते दिवसथी गणतां नवमे दिवसे द्यौर करावुं नहीं. अहीं “नवम” शब्दे करीने नोम तिथिनो अर्थ करवो नहीं, कारण के नोम रिक्ता तिथि ठे अने रिक्ता तिथिनुं वर्जन तो प्रथम कही गया ठे, तेथी जे दिवसे पूर्वे द्यौर कराव्युं होय ते दिवसथी गणतां जे नवमो दिवस आवे ते दिवसे बीजी वारनुं द्यौर करावुं नहीं. आ नवमा दिवसनो निषेध केवळ द्यौरमां ज ठे एम नथी, परंतु गृहप्रवेशादिकमां पण नवमा दिवसनो निषेध ठे. ते विषे लख कहे ठे के—

“निर्गमान्नवमे चाहि प्रवेशं परिवर्जयेत् ।

शुभे नक्षत्रयोगेऽपि प्रवेशाद्यापि निर्गमम् ॥ १ ॥”

“प्रयाण करवाना दिवसथी गणतां नवमे दिवसे नक्षत्र योग शुभ उतां पण पुरप्रवेशादिक करवो नहीं, तेमज प्रवेश कर्या पढी नवमे दिवसे प्रयाण पण करवुं नहीं.”

आ नियम मांगलिक (सामान्य) द्यौरने माटे कह्यो ठे. अमांगलिक (सूतक विगेरेनुं) द्यौर तो नवमे दिवसे पण आय ठे. “नीचे आसन नाख्या विना द्यौर करावुं नहीं” एम लख कहे ठे.—

षट्कृत्तिकोऽष्टवैरश्चस्त्रिमैत्रश्चतुरुत्तरः ।

पञ्चपैत्रः सकृन्मूलः द्यौरी वर्ष न जीवति ॥ ३३ ॥

अर्थ—लगोलग ७ कृत्तिकां द्यौर करावनार, ए जरीते आठ रोहिणीमां, त्रण अनु-राधामां, चार उत्तरामां, पांच मघामां अने एक मूल नक्षत्रमां द्यौर करावनार माणस एक वर्ष सुधी जीवे नहीं.

गणिविद्यामां तो कृत्तिका, विशाखा, मघा अने ज्येष्ठा ए चार नक्षत्रोमां ज लोच-कर्मने निषेध कर्यो ठे. विशेष ए ठे जे—

“सर्वदापि शुभं द्यौरं राजाज्ञामृतिसूतके ।

बन्धमोहे मखे दारकर्मतीर्थव्रतादिषु ॥ १ ॥”

“राजानी आज्ञाए, मृत्युसूतकमां, बंधनथी मुक्त थयो होय त्यारे, यज्ञमां, स्त्रीना कार्यमां, तीर्थमां अने व्रतादिकमां (व्रतादिकना प्रारंभमां) द्यौरकर्म करावुं ए सर्वदा एटखे सर्वे वार अने नक्षत्रोमां शुभ ठे.” अहीं स्त्रीना कार्यमां जे कह्युं ठे ते कोशना कुळनो आचार ठे, एटखे के जेना कुळनो रीवाज होय तेने आश्रीने ठे.

हवे राजाने आश्रीने द्यौरकर्म कहे ठे.

श्मश्रुकर्म नरेन्द्राणां पञ्चमे पञ्चमेऽहनि ।

द्यौरजेषु नखोल्लेखो व्यक्तं क्रूरे विशेषतः ॥ ३४ ॥

અર્થ—ઘૌરનાં નક્ષત્રોને વિષે ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારા વિગેરે ન હોય ત્યારે ક્રૂર વાર (સૂર્ય, શનિ, મંગલ) ને દિવસે પણ શુચ ગ્રહની કાલહોરાને વિષે પાંચમે પાંચમે દિવસે રાજાહાલે શમશ્રુકર્મ (દાઢી મુઠનું ઘૌર) કરાવવું. નચ કપાવવામાં પણ આ જ સમય લેવો, પણ એક રવિવાર તજવો, અને શનિ તથા મંગલ અને તેની હોરા વિશેષે કરીને ગ્રહણ કરવી.

હવે વિદ્યારંજનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

વિદ્યાં સુરાધ્યાપકરાજપુત્રસિતાર્કવારેષુ સમારંજેત ।

પૂર્વાશ્વિનીમૂલકરત્રયેષુ, શ્રુતિત્રયે વા મૃગપશ્ચકે વા ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—ગુરુ, બુધ, શુક્ર અને રવિવારે ત્રણે પૂર્વા, અશ્વિની, મૂલ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારકા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય અને અશ્લેષા, આટલાં નક્ષત્રોમાં વિદ્યાનો આરંજ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. અહીં શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને શતતારકા એ ત્રણને વદલે કેટલાક એક શ્રવણ જ લેવાનું કહે છે. ધનિષ્ઠા અને શતતારકાનો નિષેધ કરે છે.

વિદ્યારંજમાં વારોનું ફલ વ્યવહારસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“વિદ્યારંજે નૃણાં વારાઃ કુર્વતે જાસ્કરાદયઃ ।

આયુ ૧ જાંઘ્યં ૨ મૃતિં ૩ લક્ષ્મીં ૪ બુદ્ધિં ૫ સિદ્ધિં ૬ ચ પશ્ચતામ્ ૭ ॥૧॥”

“વિદ્યાના આરંજમાં મનુષ્યોને સૂર્યાદિક વારો આ પ્રમાણે અનુક્રમે ફલ આપે છે.— રવિવારે વિદ્યારંજ કર્યો હોય તો આયુષ્ય, સોમે જન્મતા, મંગલે મરણ, બુધે લક્ષ્મી, ગુરુપ બુદ્ધિ, શુક્રે સિદ્ધિ અને શનિએ મરણ.”

હવે નંદીનું (નાંદ માંડવાનું) મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

નિયમાલોચનાયોગતપોનન્યાદિ કારયેત્ ।

મુક્તવા તીક્ષ્ણોગ્રમિશ્રાણિ વારૌ ચારશનૈશ્વરૌ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—નિયમ એટલે સમકિત અથવા વાર વ્રતો વિગેરે ઉચ્ચરવાં તે, આલોચના એટલે ધર્મગુરુની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત માગવા માટે પોતાનું પાપ પ્રકાશવું તે, યોગ શ્રુતનું આરાધન કરવા માટે વિશેષ પ્રકારનો તપવિધિ, તપ એટલે સિદ્ધાંતમાં કહેલા શ્રેણી આદિક ૭ પ્રકારના તપ, આ સર્વે નિયમાદિકની નંદી વિગેરે એટલે નાંદ માંડવી અથવા બીજું કાંઈ પણ ધર્મોત્સવાદિક કાર્ય કરવું તે તીક્ષ્ણ, ઉગ્ર અને મિશ્ર નક્ષત્રોને વર્જીને બીજાં નક્ષત્રોમાં તથા મંગલ અને શનિને વર્જીને બીજા વારોમાં કરવું. વિશેષ એ છે જે—

“શાન્તિકં પૌષ્ટિકં કાર્યં જ્ઞેયશુકાર્કવાસરે ।

કન્યાવિવાહનક્ષત્રે પુષ્યાશ્વિશ્રવણે તથા ॥ ૧ ॥”

“बुध, गुरु, शुक्र अने रविवारे तथा कन्याविवाहनां नक्षत्रो उपरांत पुष्य, अश्विनी अने श्रवण नक्षत्रमां शांतिक तथा पौष्टिक कार्यो करवां.”

हवे प्राये करीने ब्राह्मणादिक वर्णोने आश्रीने पंदर श्लोकोवरे संस्कारो कहे ठे. तेमां प्रथम मौंजीबंध (कटिमेखळाबंध एटखे उपनयन) नो संस्कार कहे ठे.—

मौंजीबन्धोऽष्टमे गर्जाज्जन्मतो वाऽग्रजन्मनाम् ।

राहामेकादशे च स्याद्वत्सरे द्वादशे विशाम् ॥ ३७ ॥

अर्थ—मौंजीबंधनुं कर्म ब्राह्मणने गर्जथी अथवा जन्मथी आठमे वर्षे आय ठे. हन्त्रियने अगीयारमे वर्षे अने वैश्यने वारमे वर्षे आय ठे. ब्राह्मणने दशमे वर्षे पण मौंजी-बंध करवामां आवे ठे, तेमां जे प्रमाणे कुळाचार होय ते प्रमाणे करवुं.

शाखाधिपे बलोपेते केन्द्रस्थेऽहि च तस्य वा ।

बले सूर्येन्दुजीवानां वर्णनाथे बलीयसि ॥ ३८ ॥

माघादौ पञ्चके मासां पौष्णाश्विन्योः करत्रये ।

श्रुतिद्वये मृगादित्यपुष्येषूपनयः श्रिये ॥ ३९ ॥ युग्मम् ॥

अर्थ—शाखाधिप (वेदाधिप गुरु, शुक्र, मंगळ अने सूर्य) उ प्रकारादिकथी बळवान् होय तथा केन्द्रस्थानमां रह्यो होय त्यारे उपनय (यज्ञोपवीत) संस्कार करवो, केमके शाखाधिप निर्बळ होय तो वर्णसंकर प्रजा थवानो संज्ञव ठे. तथा ते शाखाधिपना ज वारमां उपनय संस्कार करवो. अहीं “तस्य वा” ए ठेकाणे वा शब्द कह्यो ठे तेथी एवुं सूचवन कर्तुं के—जो लग्नना बळथी उपनयन करातुं होय तो शाखाधिपना वारमां लग्न ग्रहण करवुं. एटखे के लग्नकुंठलीमां शाखाधिप बळवान् थइने केंद्रमां रहेलो करवो, अने जो मात्र दिनशुद्धिवरे ज संस्कार करवो होय त्यारे पण वार तो शाखाधिपनो ज खेवो. तथा सूर्य, चंद्र अने गुरु बळवान् होय त्यारे अथवा वर्णनो नाथ (गुरु अने शुक्र) बळवान् होय त्यारे उपनयन संस्कार करवो. अथवा तो “सूर्य, चंद्र अने गुरु बळवान् होय तो सर्वे वर्णना नाथो बळवान् ज ठे” एम दैवज्ञवत्त्वजमां कह्युं ठे. आ संस्कार माघ विगेरे पांच मास (जेठ सुधी)मां करवो. तथा रेवती, अश्विनी, हस्त, चित्रा, स्वाति, श्रवण, धनिष्ठा, मृगशीर्ष, पुनर्वसु अने पुष्य नक्षत्रमां करवो शुभ ठे.

पराजितेऽरिवेदमस्थे नीचस्थेऽस्तंगते गुरौ ।

सितेऽपि चोपनीतः स्याद्भुतिस्मृतिबहिष्कृतः ॥ ४० ॥

अर्थ—जे ग्रहो नो योग अथेथी जे ग्रह दक्षिण दिशा तरफ जतो होय ते पराजित कहे-

વાય છે. તેમાં પણ “એક શુક્ર તો ઉત્તરમાં જતો હોય તો તે પરાજિત કહેવાય છે,” એમ વરાહ કહે છે. તેથી કરીને ગુરુ અને શુક્ર પરાજિત સ્થાનમાં રહ્યા હોય, શત્રુના સ્થાનમાં રહ્યા હોય, નીચ સ્થાને રહ્યા હોય અથવા અસ્ત પામ્યા હોય અને તેવા સમયે જો ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો હોય તો તે શ્રુતિ અને સ્મૃતિથી બહિષ્કૃત (રહિત) થાય છે.

ક્રમાદંશેષુ સૂર્યાદેઃ કૂરો ૧ મન્દો ઽતિપાતકી ૩ ।

પદુ ૪ યજ્વા ૫ ચ યજ્વા ૬ ચ મૂર્ખ ૭ શ્રોપનયાન્નવેત્ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—લગ્નમાં સૂર્યનો નવાંશ રહ્યો હોય અને ઉપનયન કર્યું હોય તો તે કૂર થાય છે, ચંદ્રનો નવાંશ હોય તો તે મંદ થાય છે, મંગલનો નવાંશ હોય તો અત્યંત પાપી થાય, બુધનો હોય તો હુશિયાર થાય, ગુરુનો હોય તો યજ્વા (યજ્ઞ કરનાર) થાય, શુક્રનો હોય તો પણ યજ્વા થાય અને શનિનો નવાંશ લગ્નમાં હોય તો તે મૂર્ખ થાય છે.

ચતુષ્ટયેઽર્કાદિષુ રાજસેવી ૧ સ્થાદૈશ્યવૃત્તિઃ ૨ ક્રમતોઽસ્ત્રવૃત્તિઃ ૩ ।

અધ્યાપકઃ ૪ કર્મસુ ષટ્સુ વિદ્વાન્ ૫ વિદ્યાર્થયુક્તો ડન્ત્યજસેવકશ્ચ ૭ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—કેન્દ્રસ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો તે રાજસેવક થાય છે, ચંદ્ર હોય તો વૈશ્ય વૃત્તિ-વાળો પટલે કૃષિ, પશુપાલ વિગેરે વૃત્તિવાળો થાય છે, મંગલ હોય તો શસ્ત્રની વૃત્તિ-વાળો થાય છે. બુધ હોય તો અધ્યાપક થાય, ગુરુ હોય તો ૪ કર્મમાં વિદ્વાન્ થાય, શુક્ર હોય તો વિદ્યાવાન્ અને ધનવાન્ થાય તથા શનિ હોય તો અંત્યજનો (ચંદ્રાલનો) સેવક થાય. કેન્દ્રમાં એકથી વધારે ગ્રહ હોય તો જે ગ્રહ અધિક બલવાન્ હોય તેનું ફલ કહેવું. ૯ રીતે સર્વત્ર જાણવું.

લગ્ને ગુરૌ ત્રિકોણે સિતે સિતાંશે વિધૌ ચ વેદજ્ઞઃ ।

જવતિ યમાંશે ગુરુસિતલગ્નેષુ જનો વિશીલશ્ચ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—લગ્નમાં ગુરુ હોય, ત્રિકોણમાં શુક્ર હોય તથા શુક્રના અંશમાં ચંદ્ર હોય પટલે કે ગમે તે સ્થાને રહેલો ચંદ્ર શુક્રના નવાંશમાં રહ્યો હોય, તો તે વેદને જાણનારો થાય છે, તથા ગુરુ, શુક્ર અને લગ્ન શનિના અંશમાં રહ્યા હોય તો તે જન (મૂર્ખ) અને શીઠ રહિત તથા કૃતઘ્ની થાય છે.

વિધિગુરુશુક્રૈઃ સાકૈર્ધનગુણહીનઃ કુજાન્વિતૈઃ કૂરઃ ।

સબુધૈર્બુધઃ સશૌરૈઃ સ્યાદુપનીતોઽલસો વિગુણઃ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—ચંદ્ર, ગુરુ અને શુક્ર જો સૂર્ય સાથે રહ્યા હોય અને ઉપનયન કર્યું હોય તો તે ધન અને ગુણથી રહિત થાય, મંગલની સાથે રહ્યા હોય તો તે કૂર થાય, બુધ સાથે

रह्या होय तो विघ्न आय, अने शनि साथे रह्या होय तो ते आळसु अने गुणहीन आय ठे. आ श्लोक राज्याजिषेकना लग्नमां पण लागु परे ठे.

चन्द्रे षष्ठाष्टमे मृत्युमूर्खत्वमथवा बटोः ।

व्रतमोहेऽथ केशान्ते चौले चैवंविधो विधिः ॥ ४५ ॥

अर्थ—चंद्र ठेके आठमे होय तो बटुकुं मरण आय अथवा ते मूर्ख रहे. व्रतना मोहमां (मौंजीबंधन ओरवामां), केशान्त (मुंरुन)मां अने चौल कर्ममां के जे पोतपोताना कुळना आचार प्रमाणे पहेले अथवा त्रीजे वर्षे करवामां आवे ठे तेमां पण आ प्रमाणे ज (एटले उपरना सारा आठ श्लोकमां कह्या प्रमाणे ज) विधि जाणवो.

हवे अग्निस्थापन (अग्निहोत्र)तुं मुहूर्त कहे ठे.

वहेः परिग्रहं प्राहुः कृत्तिकारोहिणीमृगैः ।

उत्तरात्रितयज्येष्ठापुष्यपौष्णद्विदैवतैः ॥ ४६ ॥

अर्थ—कृत्तिका, रोहिणी, मृगशीर्ष, त्रण उत्तरा, ज्येष्ठा, पुष्य, रेवती अने विशाखा नक्षत्रमां अग्निनुं स्थापन कहुं ठे.

केन्द्रोपचयधीधर्मेष्वर्केन्दुङ्गसुरार्चितैः ।

शेषैस्त्रिषड्दशायस्यैराध्याज्जातवेदसम् ॥ ४७ ॥

अर्थ—सूर्य केंद्रस्थानमां (१-४-७-१०) रह्यो होय, चंद्र उपचय (३,६,१०,११) स्थानमां रह्यो होय, बुध पांचमे रह्यो होय, गुरु नवमे रह्यो होय, अने बीजा ग्रहो (मंगळ, शुक्र, शनि) त्रीजे, ठेके, दशमे अने अगीयारमे रह्या होय त्यारे अग्नि स्थापन करवो.

उदयेऽथ नवांशे वा राशीनां जलचारिणाम् ।

उदयस्थे च शीतांशोर्वह्निरह्याय शाम्यति ॥ ४८ ॥

अर्थ—जळचर राशिउंना (कर्क, मकर, कुंज, मीन) उदयमां अथवा नवांशमां अने चंद्रना उदयमां अग्नि तरत ज बुझा जाय ठे.

क्रूराः कुर्युर्धने निःस्वमाढ्यं सन्तोऽन्नदं विधुः ।

हन्युश्चिद्वदे ग्रहाः सर्वे लग्ने च झयमौ द्विजम् ॥ ४९ ॥

अर्थ—अग्निआधाननी कुंळीमां जो बीजा स्थानमां क्रूर ग्रह रह्या होय तो ते ब्राह्मणने निर्धन करे ठे, अने सौम्य ग्रह रह्या होय तो धनाढ्य करे ठे, तथा चंद्र रह्यो होय तो ते ब्राह्मणने अन्नदातार करे ठे. वळी आठमा स्थानमां कोइ पण ग्रह रह्यो होय तो तेनुं मरण आय ठे, तथा लग्नमां के चंद्रनी साथे बुध अने शनि रह्या होय तो-

पण ते ब्राह्मण मरण पावे ठे एम रत्नमाळा जाण्यमां कहुं ठे. आठमा स्थाने रहेला ग्रहो विषे आ प्रमाणे विशेष जाणवुं के—आठमे स्थाने चंद्र रह्यो होय तो ते ब्राह्मणी स्त्रीनुं मरण आय, मंगळ होय तो ब्राह्मणनुंज मरण आय, रवि, गुरु के शनि होय तो ते ब्राह्मण असाध्य रोगशी पीना पामे, अने बुध के शुक्र रह्या होय तो कांइ पण फळ आय नहीं. लग्न तो लग्नमां रहेला ग्रह विषे आ प्रमाणे कहे ठे के—“लग्नमां अथवा चंद्रनी साथे बुध के शनि रह्यो होय तो लोकानिनी साथे ते अग्निनो संग आय ठे. अर्थात् अग्नि उत्पन्न आय ठे.”

जितैरस्तमितैर्नीचशत्रुद्देवैरगतेरपि ।

सोमजौमसुराचार्यैराहिताग्निर्न नन्दति ॥ ५० ॥

अर्थ—सोम, मंगळ अने गुरु जो पराजय पाव्या होय, अस्त पाव्या होय, नीच स्थाने रह्या होय के शत्रुना घरमां रह्या होय तो अग्निनुं आधान करनार सुखी यतो नथी.

चन्द्रेऽर्के वा त्रिशत्रुस्थे लग्ने धनुषि वा गुरौ ।

मेघस्थे खा १० स्त ७ गे वारे यज्वा स्यादात्तपावकः ॥ ५१ ॥

अर्थ—अग्निआधाननी कुंठलीमां चंद्र के सूर्य त्रीजे के ठेठे स्थाने रह्यो होय, लग्नमां के धन राशिमां गुरु रह्यो होय, अने मंगळ मेघ राशिमां के दशमा अथवा सातमा स्थानमां रह्यो होय तो अग्निनुं आधान करनार ब्राह्मण याज्ञिक आय ठे.

। इति विप्राद्यधिकारः ।

हवे नवां वस्त्र पहेरवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

नववाससः प्रधानं वासवपौष्णाश्विनादितिष्ठितये ।

करपञ्चकध्रुवेषु च बुधगुरुशुक्रेषु परिधानम् ॥ ५२ ॥

अर्थ—बुध, गुरु अने शुक्रवारे धनिष्ठा, रेवती, अश्विनी, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, चित्रा, स्वाति, विशाखा, अनुराधा, तथा ध्रुव एटवे रोहिणी, उत्तराषाढा, उत्तराफाट्गुनी अने उत्तराजात्रपद, आ नक्षत्रोमांशी कोइ पण नक्षत्र होय, ते दिवसे नवां वस्त्र पहेरवां शुभ ठे. कहुं ठे के—

“नष्टप्राप्ति १ स्तदनुमरणं २ वह्निदाहो ३ अर्थसिद्धि ४-

आखोर्जीति ५ मृत्तिरथ ६ धनप्राप्ति ७ रथार्गमश्च ८ ।

शोको ए मृत्यु १० नरपतिजयं ११ संपदः १२ कर्मसिद्धि १३-

विद्यावासिः १४ सदशन १५ मथो वल्लजत्वं जनानाम् १६ ॥ १ ॥

मित्राप्ति १७ रम्बरहृतिः १८ सखिखप्लुतिश्च १९,
रोगो २०ऽतिमिष्टमशनं २१ नयनामयश्च २२ ।
धान्यं २३ विषोऽन्नवजयं २४ जलज्जी २५ धनं २६ च,
रत्नाप्ति २७ रम्बरधृतेः फलमश्विजात् स्यात् ॥ २ ॥”

“नवां वस्त्र धारण करवामां अश्विनी नक्षत्रां नीचे प्रमाणे अनुक्रमे फल आय भे.
अश्विनी नक्षत्रमां वस्त्र धारण करे तो नाश पामेदी वस्तुनी प्राप्ति आय भे १, जरणीमां
धारण करे तो तरत ज मरण आय २, कृत्तिकांमां अग्निदाह आय ३, रोहिणीमां
अर्थनी सिद्धि आय ४, मृगशिरमां उंदरनो जय आय ५, आर्द्रांमां मरण आय ६, पुन-
र्वसुमां धननी प्राप्ति ७, पुष्यमां अर्थनी (धननी) प्राप्ति ८, अश्लेषांमां शोक ९,
मघांमां मृत्यु १०, पूर्वाषाढगुनीमां राजानो जय ११, उत्तराषाढगुनीमां संपत्तिनी प्राप्ति
१२, हस्तमां कार्यसिद्धि १३, चित्रांमां विद्यानी प्राप्ति १४, स्वातिमां सारं जोजन १५,
विशाखांमां माणसोनी प्रीति १६, अनुराधांमां मित्रनी प्राप्ति १७, ज्येष्ठांमां वस्त्रनी
चोरी १८, मूलमां जलमां कुबे १९, पूर्वाषाढांमां रोग २०, उत्तराषाढांमां अत्यंत मिष्ट
जोजन २१, श्रवणमां नेत्रनो व्याधि २२, धनिष्ठांमां धान्यनी प्राप्ति २३, शतजिषकमां
विषनो जय २४, पूर्वाज्जापदमां जलनो जय २५, उत्तराज्जापदमां धननी प्राप्ति २६, अने
रेवतीमां नवुं वस्त्र पहेरवाथी रत्ननी प्राप्ति आय भे २७.”

व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—“केवल श्वेत वस्त्रने माटे ज आ नियम नथी, पण
रातां वस्त्रने माटे पण उपर गणावेलां ज नक्षत्रो शुच ठे.” व्यवहारसारमां तो एम
कहुं ठे जे—“रातां वस्त्र धारण करवामां पुरुषने पण जे नक्षत्रो स्त्रीउने माटे कहेवामां
आवशे ते ज शुच ठे, अने आ उपर गणावेलां नक्षत्रो तो श्वेत वस्त्रने ज आश्रीने ठे.”
हवे वारने आश्रीने आ प्रमाणे फल जाणवुं.—

“नवाम्बरपरीजोगे कुर्वन्त्यर्कादिवासराः ।

जीर्णं १ जलार्ज २ शोकं ३ च धनं ४ ज्ञानं ५ सुखं ६ मलम् ७ ॥ १ ॥”

नवां वस्त्र धारण करवामां रवि विगेरे वारो अनुक्रमे जीर्ण १, जलार्ज २, शोक ३,
धन ४, ज्ञान ५, सुख ६ अने मल (मेढापणुं) ७, आ प्रमाणे फल आपे ठे.” नवो
कंबल धारण करवामां रवि पण शुच ठे एम कहेलुं ठे. केटलाक आचार्यों कहे ठे के—

“व्यापार्यते रवौ पीतं बुधे नीलं शनौ शितिः ।

गुरुजार्गवयोः श्वेतं रक्तं मंगलवासरे ॥ १ ॥”

“રવિવારે પીઠું વસ્ત્ર પહેરવું શુચ ઠે, બુધવારે લીઠું, શનિવારે કાઠું, ગુરુ અને શુક્રવારે શ્વેત તથા મંગલવારે રાતું વસ્ત્ર પહેરવું શુચ ઠે.”

હવે સ્ત્રીઠને નવાં વસ્ત્ર તથા અલંકાર વિગેરે પહેરવાનું મુદ્દર્ત્ત કહે ઠે.—

યોષિન્નજેત કરપશ્ચકવાસવાશ્વિપૌષ્ણેષુ વક્રગુરુશુક્રદિનેશવારે ।

મુક્તાપ્રવાલમણિશંખસુવર્ણદન્તરક્તામ્બરાણ્યવિધવાત્વમતિઃ સતી ચેત્ ॥૫૩॥

અર્થ—વિધવા ધવાની ડહા ન હોય એવી સતી સ્ત્રીએ મોતી, પ્રવાલા, મણિ, શંખ (શંખલા), સુવર્ણ, દાંત (હાથીદાંત) તથા રાતાં વસ્ત્રોને હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાલા, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, અશ્વિની અને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાં તથા વક્ર (મંગલ), ગુરુ શુક્ર અને રવિવારે ધારણ કરવાં શુચ ઠે.

વિશેષમાં આ પ્રમાણે જાણવું.—

“પુષ્યં પુનર્વસું ચૈવ રોહિણીં ચોત્તરાત્રયમ્ ।

કૌસુંજે વર્જયેદ્વસ્ત્રે જતૃધાતો જવેદ્યતઃ ॥ ૧ ॥”

“કુસુંબા (રાતાં) વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં તથા પ્રવાલા, સુવર્ણ, શંખ વિગેરે ધારણ કરવામાં પુષ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, ઉત્તરાષાઢગુની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાજાઢપદ, એ નક્ષત્રો અવશ્ય વર્જવાં, કારણ કે તે નક્ષત્રોમાં ધારણ કરવાથી તેના પતિનો નાશ થાય ઠે.”

વાસઃ પ્રાપ્તં વિવાહાદૌ રાજા દત્તં ચ યન્મુદા ।

વિરુદ્ધેઽપિ હિ વારદ્ધે તદ્દસીતાવિશંકિતઃ ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—વિવાહાદિકમાં મળેલું વસ્ત્ર તથા રાજાએ હર્ષથી જે (વસ્ત્ર) આપ્યું હોય, તે વાર અને નક્ષત્ર વિરુદ્ધ (અશુચ) હોય તથા ચંદ્રાદિક પ્રતિકૂળ હોય તોપણ શંકા રહિત ધારણ કરવું.

હવે ફાટેલાં તથા બઢેલાં વસ્ત્રને આશ્રીને કહે ઠે.—

કૃતનવજાગે વાસસિ કોણેષુ સુરાસ્તથાન્તયોર્મનુજાઃ ।

અસુરાસ્તુ મધ્યયોઃ સ્યુર્મધ્યતમો રાક્ષસો જાગઃ ॥ ૫૫ ॥

અર્થ—વસ્ત્રના નવ જાગ પાસીને તેના ચારે ખૂણામાં દેવ સ્થાપવા, બે ઢેને મનુષ્ય સ્થાપવા, મધ્યના બે જાગમાં અસુર અને બરાબર વચ્ચે રાક્ષસને સ્થાપવો. તે આ રીતે.—

દેવ	અસુર	દેવ
મનુષ્ય	રાક્ષસ	મનુષ્ય
દેવ	અસુર	દેવ

पढी तेनुं फळ आ रीते जाणवुं.—

सुर १ नर २ दनुज ३ पलादाः ४ श्रेष्ठतम १ श्रेष्ठ २ हीन ३ हीनतमाः ४
अन्ताः सर्वेऽप्यशुजा एवं शयनासनाद्येऽपि ॥ ५६ ॥

अर्थ—जो ते वख देवना जाग (अंश)मां फाळ्युं के बळयुं होय तो अत्यंत श्रेष्ठ, मनुष्यना अंशमां श्रेष्ठ, असुरना अंशमां अधम (अशुज) अने राक्षसना अंशमां फाळ्युं के बळयुं होय तो अत्यंत अधम—अशुज जाणवुं. तेमां पण जो ते ते देवादिकना अंशना अंत जागने विषे फाळ्युं के बळयुं होय तो ते सर्वे पण अशुज ज ठे. आ रीते ज शय्या तथा आसन विगरेमां पण जाणवुं.

लल्ल कहे ठे के—

“रुग् राक्षसांशेष्वथवापि मृत्युः, पुंजन्म तेजश्च मनुष्यजागे ।

जागेऽमराणामथ जोगवृद्धिः, प्रान्तेषु सर्वत्र जवत्यनिष्टम् ॥ १ ॥”

“राक्षसना अंशमां वख फाळ्युं के बळयुं होय तो ते वखना माखिकने रोग अथवा मृत्यु आय, मनुष्यना जागमां फाळ्युं के बळयुं होय तो तेना माखिकने पुत्रजन्म तथा तेज आय, अने देवना अंशमां फाळ्युं के बळयुं होय तो तेना माखिकने जोगनी वृद्धि आय, परंतु ते सर्वना अंतना जागमां फाळ्युं के बळयुं होय तो ते अशुज ठे. अहीं राक्षसे करीने असुर पण समजी खेवो, अने तेने माटे ज रोग अथवा मरण ए वे फळ कहां ठे. एटखे के असुरना अंशमां रोग अने राक्षसना अंशमां मरण आय एम समजवुं.”

श्रीवृहत्कल्पसूत्र नामना ठेदग्रंथनी वृत्तिमां कहुं ठे के—“श्री गुरु तथा गह्वने धायक एवा वखनी एषणाने माटे नीकळेखा साधुने जो प्रथम तेवा प्रकारना (एटखे फाटेखा के बळेखा) वखनो धाज आय तो त्यां पण नव जागनी कल्पना करीने आ प्रमाणे निमित्त ज्ञान कहुं ठे के—

“देवेसु उत्तमो धाजो माणुसेसु अ मझिमो ।

असुरेसु अ गेखन्नं मरणं जाण रक्कसे ॥ १ ॥”

“जो ते वख देवना अंशमां फाटेलुं के बळेखुं होय तो उत्तम धाज आय, मनुष्यना अंशमां मध्यम धाज आय, असुरना अंशमां रोग आय, अने राक्षसना अंशमां फाळ्युं के बळयुं होय तो मरण आय.”

फाटेखा तथा बळेखा वखने आश्रीने ज विशेष कहे ठे.—

क्षिते दग्धेऽथ लिप्तेऽस्मिन् गोमयाञ्जनकर्दमैः ।

अञ्जुक्ते चूरि चुक्तेऽद्वयं फलमेतद्बुजाशुजम् ॥ ५७ ॥

अर्थ—कोरु वस्त्र गाए, अंजन के कादववने लीपाय, फाटे के दाढ़े तो तेनुं शुच के अशुच फळ वधारे ठे अने जोगवेल वस्त्र गाए, अंजन के कादववने लीपाय, फाटे के दाढ़े तो तेनुं शुच के अशुच फळ अहप ठे.

विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“वेदाकृतिः श्रिये स्यान्नत्रादिसमा गतापि रक्षोऽंशे ।

काकोलूकादिसमा न देवजागाश्रिताऽपि पुनः ॥ १ ॥”

“ते वस्त्रना ठेद (फाटेला के बळेला)नी आकृति उत्र विगेरेना जेवी होय तो ते राक्षसना जागमां होवा ठतां पण लक्ष्मीने माटे ठे—शुच ठे, अने कागमा के घुवरुना जेवी आकृति होय तो ते देवना जागमां रह्या ठतां पण अशुच ज ठे.”

हवे क्या मुहूर्त्तमां गयेलुं उच्य पावुं सुखज आय ठे ? अथवा क्या मुहूर्त्त आपण विगेरे करवी ? ते कहे ठे.—

सुखजं खं जवेन्यस्तं निखातं दत्तमेव वा ।

मृदुश्रुतित्रयादित्यलघुजेषु शुभेऽहनि ॥ ५८ ॥

अर्थ—मृदु (चित्रा, अनुराधा, रेवती, मृगशिर), श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषक्, पुनर्वसु अने लघु (पुष्य, अजिजित, हस्त, अश्विनी), ए नक्षत्रोमां तथा शुच दिवसे एटले मंगळ अने शनि विनाना बीजा वारे धननो न्यास कर्यो होय (एटले थापणमां के वेपार विगेरेमां मूक्युं होय), पृथ्वी विगेरेमां दाह्युं होय, व्याजे आप्युं होय तथा अजाणतां खोवाइ गयुं होय तो ते धन पावुं फरीने सुखज ठे, एटले फरीथी मळी शके ठे.

विशेष ए ठे जे—“ऋणदानमथादानं क्षिप्रधिष्यैर्विधीयते ।” ऋण देवुं अने लेवुं ए क्षिप्र (पुष्य, अजिजित, हस्त अने अश्विनी) नक्षत्रमां शुच ठे. वळी कहुं ठे के—

“निधिलब्धिधनविवर्द्धनमादित्याद्वाहृतः करात् पौष्णात् ।

द्वितये श्रवणत्रितयोत्तरासु मित्राधिदेवे च ॥ १ ॥”

“निधिनी प्राप्ति अने धननी वृद्धि पुनर्वसु, पुष्य, रोहिणी, मृगशिर, हस्त, चित्रा, रेवती, अश्विनी, श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषक्, उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराजाड्पद, अनुराधा अने अजिजित ए नक्षत्रोमां शुचकारक ठे.”

हवे गयेली वस्तु पाठी मळशे के नहीं ते कहे ठे.—

नष्टं चतुर्जिर्न्धाद्यैर्गण्डेत्पूर्वादिषु क्रमात् ।

तच्चाप्यते सुखा १ दत्ता २ तद्भार्तैव ३ न सापि च ॥ ५९ ॥

अर्थ—अंधादिक चार नक्षत्रोमां गयेली बीज अनुक्रमे पूर्वादिक दिशामां गइ ठे

एम जाणवुं, अने ते चीज सुखेथी मळे, यत्नथी मळे, तेनी खबर मळे अने खबर पण न मळे, ए रीते अनुक्रमे तेनुं फळ जाणवुं.

सुखेथी मळे एटखे समीपे ज ते वस्तु रही ठे, दूर गइ नथी एम जाणवुं. “आंधळां नहत्रमां गयेली वस्तु बधी पाठी मळे ठे अने काणां नहत्रमां गयेली अर्धी पाठी मळे ठे” एम केटलाक कहे ठे. वळी बीजा केटलाक कहे ठे के—“आंधळुं नहत्र पण जो बे पाद के चार पादनुं होय तो गयेली वस्तु दुःखे करीने पाठी मळे ठे, पण जे नहत्रो त्रण पादवाळां ठे एटखे एक पादे लंगमां ठे तेवां देखतां नहत्रोमां पण गयेली वस्तु पाठी मळी शके ठे.”

हवे आंधळां काणां विगेरे नहत्रोनी संज्ञा कहे ठे.—

रेवत्यादिचतुष्केषु नामानि प्रतिजं जगुः ।

अन्ध १ माकेकरं २ चिह्नं ३ सुलोचन ४ मिति क्रमात् ॥६०॥

अर्थ—रेवती नहत्रथी चार चार नहत्रोमां दरेक नहत्रनां नाम अनुक्रमे आंधळुं, आकेकर (काणुं), चिह्न (चीपमावाळुं) अने सुलोचन (देखतुं) ए प्रमाणे कह्यां ठे.

आंधळां, काणां विगेरे संज्ञा तथा तेमां गयेली वस्तुनी दिशा तथा ते वस्तु मळये के नहीं ते जाणवानुं कोष्टक.—

संज्ञा.	अध्यावीश नक्षत्रोनां नामो.								दिशा.	फळ.
आंधळां	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराफा०	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	पूर्व	शीघ्र	मळे
काणां	अश्विनी	मृगशिर	अश्लेषा	हस्त	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतभिषक्	दक्षिण	यत्नथी	मळे
चिह्नां	भरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा	ज्येष्ठा	अभिजित्	पूर्वाभाद्रपद	पश्चिम	खबर	मळे
देखतां	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाफा०	स्वाति	मूल	श्रवण	उत्तराभाद्रपद	उत्तर	खबर पण	न मळे.

दिनशुद्धिकार आ प्रमाणे कहे ठे.—

“रविरिक्का ठ बाळा बारस तरुणाय नव परे थेरा ।

तरुणेहिं जाइ थेरेहिं न जाइ बाळे जमइ पासे ॥ १ ॥”

“रविना नहत्रथी ठ नहत्र बाळक ठे, त्यारपणीनां बार नहत्र जुवान ठे अने त्यारपणीनां नव नहत्रो वृद्ध ठे. तेमां जुवान नहत्रमां गयेली वस्तु जाय—पणी आवे नहीं, वृद्ध नहत्रमां वस्तु जाय नहीं एटखे पाठी आवे खरी, अने बाळ नहत्रमां गयेली वस्तु पासे ज जमे ठे एटखे के दूर जती नथी.”

हवे प्रेत (मरेलां) कर्मनुं मुहूर्त कहे ठे.

न प्रेतकर्म कुर्वीत यमले सत्रिपुष्करे ।

कूरमिश्रधुवार्डासु तथा मूखानुराधयोः ॥ ६१ ॥

१ सूर्य जे नक्षत्रमां होय ते नक्षत्रथी इष्ट दिवसनुं नक्षत्र छ सुधीमां होय तो बाळक.

અર્થ—પ્રેતકાર્ય આટલાં નહત્રોમાં કરવું નહીં.—યમલયોગમાં, પંચકમાં, ત્રિપુલ્કર-યોગમાં, કૂર (જરણી, ત્રણે પૂર્વા અને મઘા)માં, મિશ્ર (વિશાલા અને કૃત્તિકા)માં, ધ્રુવ (ત્રણ ઉત્તરા અને રોહિણી)માં, આર્દ્રામાં, મૂળમાં તથા અનુરાધામાં. વળી “રવિ તથા મંગલ-વારનો પણ ત્યાગ કરવો” એમ દિનશુદ્ધિમાં કહ્યું છે. વળી અન્ય ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—
 “પુણ્યાશ્વિની સ્વાતિહસ્તા જ્યેષ્ઠા શ્રવણેરેવતી ।

एषु प्रेतक्रिया कार्या रविवारं विना बुधैः ॥ ૧ ॥

“પુણ્ય, અશ્વિની, સ્વાતિ, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ અને રેવતી, આટલાં નહત્રોમાં રશ્મિવાર વિના બીજા વારે માહ્યા પુરુષોએ પ્રેતક્રિયા કરવી.”

मृते साधौ पञ्चदशमुदूर्त्तैर्नैव पुत्रकः ।

एकस्त्रिंशन्मुदूर्त्तैस्तु दोष्यः शेषैस्तु जैरुजौ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—પંદર મુહૂર્ત્તવાળાં નહત્રમાં સાધુએ કાલ કર્યો હોય તો પુત્રક કરવો નહીં, (અજિજિતમાં પણ કરવો નહીં), ત્રીશ મુહૂર્ત્તવાળાંમાં કાલ કર્યો હોય તો એક પુત્રક કરવો, એટલે એક પુત્રક કરીને સાધુની પાસે રાખવો, અને સંસ્કારસમયે તેને મધ્યમાં નાખવો એવી રીત છે, તથા બાકીનાં પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત્તવાળાં નહત્રોમાં કાલ કર્યો હોય તો બે પુત્રક કરવા.

हवे सर्पंशं थयो होय ते जीवे के नहीं ? ते कहे ठे.—

सर्पदष्टः सुपर्णेन रक्षितोऽपि न जीवति ।

मूलाद्राजरणीयुग्ममघाश्लेषाद्वિदैवतैः ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—મૂળ, આર્દ્રા, જરણી, કૃત્તિકા, મઘા, અશ્લેષા અને વિશાલા નહત્રમાં સર્પ-રંશ થયો હોય તો તેની ગરુડ રક્ષા કરે તોપણ તે જીવે નહીં, અને બીજાં નહત્રોમાં સર્પરંશ થયો હોય તો તે જીવે છે.

विवेकविदासमां तो आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“मूलाश्लेषामघाः पूर्वात्रयं जरणिकाश्विनी ।

कृत्तिकार्द्रा विशाखा च रोहिणी दष्टमृत्युदाः ॥ ૧ ॥

तिथयः पञ्चमी षष्ठ्यष्टमी नवमिका तथा ।

चतुर्दश्यप्यमावास्याऽहिना दष्टस्य मृत्युदाः ॥ ૨ ॥

दष्टस्य मृतये वारा जानुजौमशनैश्चराः ।

प्रातःसन्ध्यास्तसन्ध्या च संक्रान्तिसमयस्तथा ॥ ૩ ॥”

“મૂળ, અશ્લેષા, મઘા, ત્રણે પૂર્વા, જરણી, અશ્વિની, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, વિશાલા અને

रोहिणी, आटलां नक्षत्रोमां सर्पमंश अयो होय तो ते मरण पामे ठे (१) तथा पांचम, षष्ठ, आठम, नोम, चौदश अने अमावास्या, आ तिथिउमां सर्पमंश अयो होय तो ते मरण पामे ठे (२) रवि, मंगळ अने शनिवार तथा प्रातःकाळनी संध्या, सायंकाळनी संध्या अने संक्रांतिना समये सर्पमंश अयो होय तो ते मरण पामे ठे.” इत्यादि.

हवे मांदो माणस जीवशे के नहीं ? ते विषे कहे ठे.—

जातरोगस्य पूर्वार्द्रास्वातिज्येष्ठाहिजैर्मृतिः ।

जवेन्नीरोगता रेवत्यनुराधासु कष्टतः ॥ ६४ ॥

मासान्मृगोत्तराषाढे विंशत्यह्नां मघासु च ।

पक्षेण तु द्विदैवत्ये धनिष्ठाहस्तयोस्तथा ॥ ६५ ॥

जरणी वारुणश्रोत्रचित्रास्वेकादशाहतः ।

अश्विनीकृत्तिकारक्षोनक्षत्रेषु नवाहतः ॥ ६६ ॥

आदित्यपुष्याहिर्बुधरोहिण्यार्यमणेषु तु ।

सप्ताहादिह ताराया यदि स्यादनुकूलता ॥ ६७ ॥

अर्थ—त्राणे पूर्वा, आर्द्रा, स्वाति, ज्येष्ठा अने अश्विनीनां रोग उत्पन्न अयो होय तो रोगीनुं मरण आय ठे. रेवती अने अनुराधानां रोग उत्पन्न अयो होय तो कष्टी नीरोगी आय. मृगशिर अने उत्तराषाढां रोग अयो होय तो एक महीने सारं आय. मघां अयो होय तो बीस दिवसे नीरोगी आय. विशाखा, धनिष्ठा के हस्तमां अयो होय तो पंदर दिवसे सारं आय. अर्द्धी वृश्चो कहे ठे के—“उत्तराषाढां रोग अयो होय तो बे मासे मृत्यु आय अने अजिजितमां अयो होय तो बे मासे नीरोगी आय.” जरणी, शत-जिष्क, श्रवण अने चित्रां व्याधि उत्पन्न अयो होय तो अगीयार दिवसे सारं आय. अश्विनी, कृत्तिका अने मूलमां अयो होय तो नव दिवसे सारं आय. पुनर्वसु, पुष्य, उत्तराषाढपद, रोहिणी अने उत्तराषाढगुनीमां अयो होय तो सात दिवसे सारं आय. आ सर्व स्थळे तारानी अनुकूलता होय तो सारं आय एम जाणवुं. “शुक्लेऽप्यासूत्थिते रोगे दीर्घक्लेशोऽथवा मृतिः” “शुक्लपक्षे विषे पण त्रीजी, पांचमी के सातमी ताराउमां रोग उत्पन्न अयो होय तो घणो क्लेश पामे अथवा मृत्यु पामे” एम कह्युं ठे.

अर्द्धी प्रसंगथी मृत्युनुं ज्ञान दखे ठे.—

“आइच्चाइ धरे वि जुअंगह, पनरहमाहिठवेविणु अंगह ।

बारह बाहिरि तस्स य दिज्जाइ, जीवियमरण फुरुं जाणिज्जाइ ॥ १ ॥”

“त्राण नाभीवाळो सर्प करवो. तेमां सूर्य जे नक्षत्रमां होय ते नक्षत्र प्रथम मूकवुं,

अने त्थारपढी अनुक्रमे बीजां नहत्रो मूकवां (अजिजित् गणवुं नहीं). तेमां पंदर नहत्रो नामी उपर आवे अने बार नहत्रो बहार रहे ए रीते सर्प करीने जीवित अथवा मरण स्पष्ट रीते जाणवुं.

शुजंगनी स्थापना.

अहीं जे जे ग्रहो जे जे नहत्रोमां होय, ते ते ग्रहो ते ते नहत्र उपर मूकवा. पढी सूर्यना नहत्रथी रोगीना नामनहत्र सुधी गणवुं. तेमां जो पहेली नामीमां एटखे पहेले, नवमे, तेरमे, एकवीशमे के पचीशमे रोगीनुं नहत्र होय तो मरण आय, जो बीजी नामीमां एटखे बीजे, आठमे, चौदमे, बीशमे के ठवीशमे रोगीनुं नहत्र होय तो घणुं कष्ट आय, अने रोगीनुं नहत्र त्रीजी नामी उपर एटखे त्रीजे, सातमे, पंदरमे, उगणी-शमे के सत्यावीशमे होय तो थोरुं कष्ट आय. बाकीनां बार नहत्रो उपर रोगीनुं नहत्र होय तो आरोग्य आय. अहीं शुजाशुज ग्रहना वेधथी पण शुजाशुज फळ विशेष प्रकारे कहेवुं.”

यतिवद्वज्रमां तो आ प्रमाणे ज शुजंगचक्रने स्थापवानुं कहुं ठे, पण तेमां आर्चा नहत्र प्रथम मूकवानुं कहे ठे. ते आ प्रमाणे.—

“आर्चाद्यैः पञ्चदशजिस्त्रीणि त्रीण्यन्तरा त्यजन् ।

त्रिनाम्निक्रे चन्द्रा १ कर्क २ जन्म ३ वेधे न जीवति ॥ १ ॥”

“आंतरे आंतरे त्रण त्रण नहत्रोने तजीने आर्चा नहत्रथी पंदर नहत्रोने त्रिनामीना चक्रमां स्थापवां. तेमां जो चंद्र, सूर्य अने रोगीना नामना नहत्रनो (ए त्रणेनो) वेध आय तो ते रोगी जीवे नहीं.”

त्रिनामी चक्रनी स्थापना.

आपुपुअमपुउहविस्त्राविभजेमपुउअधडापुउरेअमकुराम

व्याधि अवाने समये जो चंद्रनुं, सूर्यनुं अने रोगीनुं नहत्र एक नामी पर होय तो रोगीनुं मरण नीपजे.

दिनशुद्धि ग्रंथमां तो त्रण त्रण नहत्रनो त्याग कर्या विना ज आर्चाथी आरंजिने त्रिनामी चक्रनी स्थापना तथा फळ आ प्रमाणे कहे ठे.—

“आई अहा मिगं अंते मझे मूलं पड़िछिअं ।

रवींद्रजम्मनरक्तं तिविद्धो न हु जीवइ ॥ १ ॥”

“प्रथम आर्चा, अंते मृगशिर अने मध्ये मूल ए रीते मूकीने त्रिनामी चक्र करवुं. तेमां सूर्यनुं, चंद्रनुं अने जन्मनुं नहत्र जो वींघाय एटखे एक नामी पर आवे तो रोगी माणस जीवे नहीं.”

त्रिनामी चक्रनी स्थापना.

“रवींद्रजम्मनरक्तं एगनामीगया जया ।

तया दिने जवे मञ्जू नन्नहा जिण्जासिअं ॥ १ ॥”

“सूर्यनुं, चंद्रनुं अने जन्मनुं ए त्रणे नहत्रो ज्यारे एक नामी पर आवे, ते दिवसे रोगीनुं मरण आय ठे. जिनेश्वरनुं वचन अन्यथा अतुं नथी.”

अहीं कोइ आम पण कहे ठेके—

“रोगिणो जन्मरुहस्य एकनाड्यां यदा रविः ।

यावदृहं रवेर्जोग्यं तावत्कष्टपरंपरा ॥ १ ॥”

“रोगीना जन्मनहत्रनी एक (सरखी) नामी उपर ज्यारे सूर्य होय अने जेटखुं नहत्र सूर्यने जोगववानुं होय तेदखा वखत सुधी रोगीने कष्टनी परंपरा रहे ठे.”

“रोगिणो जन्मरुहस्य एकनाड्यां यदा शशी ।

तदा पीनां विजानीयादष्टप्राहरिकीं ध्रुवम् ॥ २ ॥”

“रोगीना जन्मनहत्रनी एक (समान) नामी उपर ज्यारे चंद्र होय त्यारे आठ पहोर सुधीनी अवश्य पीना जाणवी.”

“क्रूरग्रहास्तदाऽन्ये तु यदि तत्रैव संस्थिताः ।

तदा काळे जवेन्मृत्युः सत्यमीशानजाषितम् ॥ ३ ॥”

“ते वखते बीजा क्रूर ग्रहो जो त्यां ज रहेखा होय, तो ते ज वखते मृत्यु आय ठे. एवुं ईश्वरनुं वचन सत्य ठे.”

आ अने बीजा प्रकारोवने विचारीने क्रूर ग्रह, दशा, चंद्रनी प्रतिकूलता, तिथि विगेरे, ठेद विगेरे वने आन्नायमां कह्या प्रमाणे जोडने रोगीना मृत्युना समयनो निर्णय करवो.

હવે ઔષધ લાવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

જૈષ્ઠ્યમિષ્ટં મૃગવારુણાનુરાધાધનિષ્ઠાશ્રુતિરેવતીષુ ।

પુણ્યશ્રિનીરાક્ષસહસ્તચિત્રાપુનર્વસુસ્વાતિષુ દેહપુષ્ટ્યૈ ॥ ૬૮ ॥

અર્થ—પ્રથમ ઔષધ લાવાનું નીચેનાં નક્ષત્રોમાં દેહની પુષ્ટિને માટે ઇષ્ટેષુ છે.—
મૃગશિર, શતજિષ્ક, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, રેવતી, પુણ્ય, અશ્વિની, મૂળ, હસ્ત, ચિત્રા, પુનર્વસુ અને સ્વાતિ.

અહીં વાર વિષે કાંઈ કહ્યું નથી તોપણ સર્વત્ર સૌમ્ય વારો જ ગ્રહણ કરવા, અને અહીં તો રવિવાર પણ કહેલો હોવાથી લેવાનો છે. એ જ રીતે અશ્વ, ગજકર્મ, પશુવિધિ, નાટક, વાવ, કૂવા, ઉદ્યાન, બાલકનું નામ સ્થાપન, ગૃહ કરવું, અશ્વને પ્રથમ ચલાવવો, બીજ વાવવું, નગરાદિકનાં તોરણ ચમકાવવાં, તથા દેવપૂજા વિગેરે સર્વ માંગલિક કાર્યોમાં પણ વારને માટે કાંઈ વિશેષ કહ્યું ન હોય તો સૌમ્ય વારો તથા રવિવાર પણ જાણી લેવા.

હવે રોગીને માથે પાણી રેવવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

સ્નાનમુદ્ધાધનસ્યેષ્ટં વારયોનેન્દુશુક્રયોઃ ।

બ્રાહ્મપૌષ્ણોત્તરાશ્લેષાદિત્યસ્વાતિમધાસુ ચ ॥ ૬૯ ॥

અર્થ—નીરોગ થયેલા માણસને પ્રથમ સ્નાન ચંદ્ર અને શુક્રવારને વર્જીને બીજા વારોમાં તથા રોહિણી, રેવતી, ત્રણે ઉત્તરા, અશ્લેષા, પુનર્વસુ, સ્વાતિ અને મધાને વર્જીને બીજાં નક્ષત્રમાં ઇષ્ટેષુ છે. પૂર્ણજન્મમાં “બુધ અને ગુરુવાર” તથા હર્ષપ્રકાશમાં “શનિ-વારને” વર્જવાનું કહ્યું છે.

હવે અચ્યંગ સ્નાનનું મુહૂર્ત કહે છે.—

અચ્યંગમર્કકુજજીવસિતેષુ પર્વ-

સંક્રાન્તિવિષ્ટિષુ વિવર્જિતયોગયુગ્મે ।

કુર્યાદ્વિ ૨ ષટ્ ૬ જુજગ ૮ દિક્ ૧૦ તિથિ ૧૫ શક્ર ૧૪ વિશ્વ-

સંરુચે તિથૌ ચ ન કદાચન જૂતિકામઃ ॥ ૭૦ ॥

અર્થ—રવિ, મંગલ, ગુરુ અને શુક્રવારે તથા પર્વમાં એટલે સૂર્ય ચંદ્રનું ગ્રહણ અને દીવાળી વિગેરેમાં, સૂર્યની સંક્રાન્તિને દિવસે, વર્જિત યોગ વ્યતિપાત અને વૈધૃતિ યોગને દિવસે તથા બીજ, ઊષ્ઠ, આઠમ, દશમ, પૂનમ, ચૌદશ અને તેરશ, એ તિથિને દિવસે આબાદીને ઇચ્છતા પુરુષે કદાપિ અચ્યંગ સ્નાન એટલે તેલ ચોળવાપૂર્વક સ્નાન કરવું નહીં.

ત્રણ (વ્યાધિ) થી મુક્ત થયેલાને તો વ્યતિપાત અને વિષ્ટિમાં પણ સ્નાનનો નિષેધ નથી. કહ્યું છે કે—

“रविमन्दारवारेषु विष्टौ वा व्यतिपातके ।

स्नातव्यं ब्रह्ममुक्तेन शशिन्यशुजतारके ॥ १ ॥”

“रवि, शनि अने मंगलवारे विष्टि के व्यतिपातमां अशुज तारा अने चंड होय तो-
पण ब्रह्मथी मुक्त थयेछाए स्नान (अर्च्यंग स्नान) करवुं.”

हवे नवुं अनाज खावानुं मुहूर्त कहे ठे.—

जुञ्जीतान्नं नवं दत्त्वा शुभेऽहि ध्रुवचान्द्रजे ।

पुनर्वसुकरश्रोत्ररेवतीनां ह्येषु च ॥ ७१ ॥

अर्थ—शुज दिवसे रोहिणी, त्रणे उत्तरा अने मृगशिर नक्षत्रमां तेमज पुनर्वसु, पुष्य,
हस्त, चित्रा, श्रवण, धनिष्ठा, रेवती अने अश्विनी ए नक्षत्रोमां नवुं अनाज दान दइने खावुं.

राजादिक स्वामीना दर्शननुं मुहूर्त कहे ठे.—

राजावलोकनं कुर्यान्मृदुक्षिप्रध्रुवोदुजिः ।

वासवश्रवणाज्यां च सुधीः सर्वार्थसिद्ध्ये ॥ ७२ ॥

अर्थ—मृदु, क्षिप्र तथा ध्रुव नक्षत्रमां तेमज धनिष्ठा अने श्रवण नक्षत्रमां बुद्धिमान्
पुरुषे सर्व प्रयोजननी सिद्धिने माटे राजानुं दर्शननुं करवुं. राजाए करीने पोतपोताना
स्वामी—छपरी समजवा.

हवे हस्ती तथा अश्वना कर्म विषे कहे ठे.—

गजवाजिकर्म नेष्टं रौद्रे पूर्वो ३ त्तरा ३ विशाखासु ।

जरणित्रितयाश्लेषाद्विज्येष्टाह्येषु तथा ॥ ७३ ॥

अर्थ—आर्द्रा, त्रणे पूर्वा, त्रणे उत्तरा, विशाखा, जरणी, कृत्तिका, रोहिणी, अश्लेषा,
मघा, ज्येष्ठा अने मूल, ए नक्षत्रोमां हस्तीनुं कर्म एटखे गजशांतिक, दांत कापवा विगेरे
तथा वाजिकर्म एटखे अश्वनी शांति, आरती विगेरे करवुं इष्ट—शुज नथी. अर्थात् बीजां
नक्षत्रोमां शुज ठे. अर्हौ सामान्य रीते कह्या उतां पण आ प्रमाणे विशेष जाणवुं.—
“अश्विनी, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, चित्रा अने स्वाति ए नक्षत्रोमां हस्तीनुं कर्म शुज ठे, तथा
अश्विनी, मृगशिर, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, स्वाति, धनिष्ठा, शतजिषक् अने रेवती ए
नक्षत्रोमां अश्वनुं कर्म शुज ठे.”

हवे गायो विगेरेनां बंधनस्थानादिकनुं मुहूर्त कहे ठे.—

गवां स्थानं च यानं च प्रवेशश्च न शस्यते ।

तिथौ नूताष्टदर्शारूपे श्रोत्रचित्राध्रुवे च जे ॥ ७४ ॥

અર્થ—ગાયો તથા ઉપલક્ષણથી હસ્તી, અશ્વ, જેસ વિગેરેનું સ્થાન ઇટલે બાંધવાનું એકાણું નવું કરવું તે, યાન ઇટલે પ્રથમ ચરવા લઈ જવું તે, તથા પ્રવેશ ઇટલે ગૃહાદિકમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરાવવો તે કાર્યમાં આઠમ, ચૌદશ અને અમાવાસ્યા તથા શ્રવણ, ચિત્રા અને ધ્રુવ નક્ષત્રો પ્રશસ્ત-શુચ નથી.

હવે ગાયો વિગેરેને વેચવાનું તથા खरीद કરવાનું મુદ્દત્ત કહે છે.—

ક્રયવિક્રયૌ ન હિ ગવાં હસ્તજ્યેષ્ઠાશ્વિનીધનિષ્ઠાજ્યઃ ।

અન્યત્ર પૌર્ણવારુણરાધાદિત્યઋજ્યશ્ચ ॥ ૭૫ ॥

અર્થ—હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા, રેવતી, શતઝિષક્, વિશાખા, પુનર્વસુ અને પુષ્ય, આટલાં નક્ષત્રો સિવાય બીજાં નક્ષત્રોમાં ગાયો વિગેરેનો ક્રય વિક્રય શુચ નથી. અર્થાત્ હસ્તાદિક નક્ષત્રોમાં જ શુચ છે. વળી લક્ષ્ય કહે છે કે—

“તીક્ષ્ણેષુ પશું દમયેદારણ્યં ન ધ્રુવેષુ સંગ્રાહ્યમ્ ।

પશુપોષણં વિધેયં ચરેષુ દીક્ષારતં મૃદુષુ ॥ ૧ ॥”

“તીક્ષ્ણ નક્ષત્રોમાં પશુનું દમન કરવું યોગ્ય છે, ધ્રુવ નક્ષત્રોમાં અરણ્યનાં પશુ ગ્રહણ કરવાં યોગ્ય નથી, ચર નક્ષત્રોમાં પશુનું પોષણ કરવું યોગ્ય છે, અને મૃદુ નક્ષત્રોમાં દીક્ષા તથા મૈથુન યોગ્ય છે.”

હવે હઠ જોમવાનું મુદ્દત્ત કહે છે.—

હલસ્ય વાહનારંજં ન હિ કુર્વીત કર્હિંચિત્ ।

પૂર્વાસુ કૃત્તિકાસાર્પજ્યેષ્ઠાર્દ્રાજરણીષુ ચ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—હઠનું પ્રથમ વહન ત્રણે પૂર્વા, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા અને જરણીમાં કદાપિ કરવું નહીં. અર્થાત્ બીજાં નક્ષત્રો શુચ છે.

હોત્ર લેખવાના આરંજને દિવસે કયું નક્ષત્ર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે ? તેને માટે હઠ-ષક કહે છે.—

હલચક્રેઽર્કમુક્તાદ્રાત્રયં નેષ્ટં શુચં ત્રયમ્ ।

ત્યજેન્નવ શુજાય સ્યુઃ કૃષૌ જ્ઞાનિ ત્રયોદશ ॥ ૭૭ ॥

અર્થ—હઠષક્રને વિષે સૂર્યે જોગવીને મૂકી દીધેલા નક્ષત્રથી ગણતાં પહેલાં ત્રણ નક્ષત્રો (ઇટલે દંડિકાના મૂલમાં રહેલાં) અશુચ છે, ત્યારપછીનાં ઇટલે હઠ (લાંગલ)-ની નીચેનાં ત્રણ શુચ છે. પછી દંડિકાના મુખનાં ત્રણ તથા ચૂપના બન્ને છેડાનાં ત્રણ ત્રણ મઠીને નવ નક્ષત્રો તજવા યોગ્ય છે, અને બાકીનાં ઇટલે બે યોત્રનાં મઠીને દશ તથા

हळना मस्तकनां त्रण, ए तेर नहत्रो खेतीना आरंजमां सारां ठे. (कुळ अठ्यावीश नहत्रो खेवानां ठे.)

हळचक्रने स्थापन करवानी रीत आ प्रमाणे ठे.—

“खांगळं दंभिका यूपं योत्रघ्नयसमन्वितम् ।

हलं न्यस्य लिखेद्भानि रविणा जुक्तधिष्णयतः ॥ १ ॥

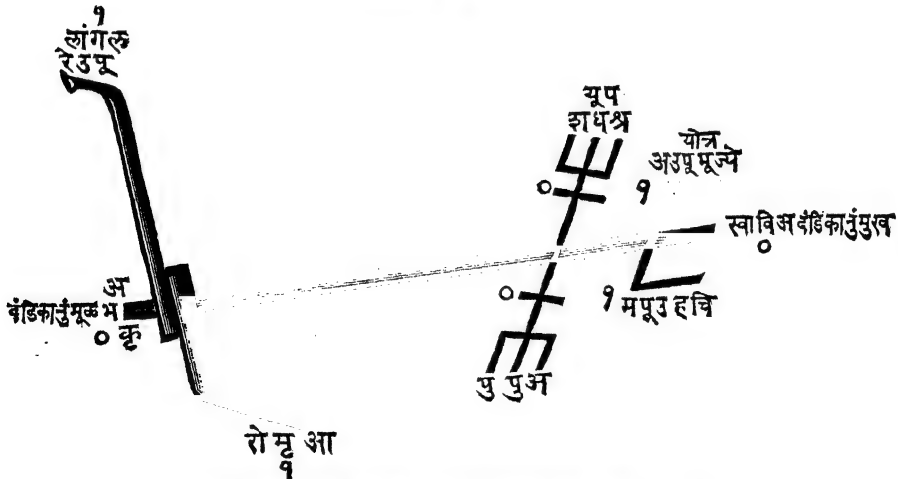
दंभिकाहलयूपानां विध्यन्तेषु त्रयं त्रयम् ।

योत्रयोः पञ्चके न्यस्य गणना चक्रखांगळे ॥ २ ॥”

“खांगळ, दंभिका, यूप अने बे योत्र सहित हळने स्थापन करीने सूर्ये जोगवेळा (जोगवीने मूकी दीधेळा) नहत्रथी आरंजीने अनुक्रमे नहत्रो मूकवां. तेमां दंभिका, हळ (खांगळ) अने यूप ए त्रणेना ब बे ठेमा उपर त्रण त्रण तथा बे योत्रमां पांच पांच नहत्रो मूकीने हळचक्रनी गणतरी करवी.”

अही जरण्णीमां सूर्य रहेलो होय त्यारे अश्विनी नहत्र जोगवेळुं अयुं, तेथी अश्विनीने आरंजीने हळचक्रनी स्थापना करी ठे.

हळचक्रनी स्थापनां.

आनुं फळ नीचे प्रमाणे नरपतिजयचर्यामां कहुं ठे.—
 “दंभिकास्थे गवां हानिर्यूपस्थे स्वामिनो जयम् ।
 खदमीर्खांगळयोत्रस्थे क्षेत्रारंजदिनर्हके ॥ १ ॥”

“ક્ષેત્ર ચેતુર્વાના આરંજના દિવસનું નક્ષત્ર જો દંતિકામાં રહ્યું હોય તો બલ્લદની હાનિ થાય, ચૂપમાં રહ્યું હોય તો તેના સ્વામી (ચેતુર)ને જય થાય, અને લાંગણ કે ચોત્રમાં રહ્યું હોય તો લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય.”

વ્યવહારપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—

“પૂર્ણો યુક્તજતસ્ત્રયં ન શુજદં શ્રેષ્ઠં ચતુર્થાત્રયમ્,
ન શ્રેષ્ઠં ત્રિતયં ચ સપ્તમજતો દિગ્જાત્યુજં પચ્ચકમ્ ।
સીરેડ્યં ત્રિતયં ન પચ્ચદશતોડપ્યષ્ટાદશાત્ પચ્ચકં,
શ્રેષ્ઠં નૈવ શુજં ત્રયં ચ વિકૃતેઃ ૨૩ પદ્મિંશતેઃ સત્રયમ્ ॥ ૧ ॥”

“હલચક્રમાં સૂર્યે જોગવેલા નક્ષત્રથી પ્રથમનાં ત્રણ શુજ નથી, ત્યારપછી ચોથાથી ત્રણ સારાં છે, ત્યારપછી સાતમાથી ત્રણ સારાં નથી, ત્યારપછી દશમાથી પાંચ સારાં છે, ત્યારપછી પંદરમાથી ત્રણ સારાં નથી, ત્યારપછી અઠારમાથી પાંચ સારાં છે, ત્યારપછી ત્રેવીશમાથી ત્રણ સારાં નથી, અને ત્યારપછી ઊવીશમાથી ત્રણ સારાં છે.”

હવે બીજ વાવવાનું મુહૂર્ત્ત કહે છે.—

બીજોતૌ પ્રતિષ્ઠાનિ પૂર્વા જરણીઘ્યમ્ ।

સાર્પાદિત્યશ્રુતિજ્યેષ્ઠાવિશાખાવારુણાન્યપિ ॥ ૭૮ ॥

અર્થ—બીજ વાવવામાં પૂર્વા ૩, જરણી, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, પુનર્વસુ, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, વિશાખા અને શતજિષ્ક, આટલાં નક્ષત્રો નિષિદ્ધ છે, એટલે અશુજ છે. તે સિવાયનાં બીજાં સર્વે શુજ છે; પરંતુ “ઉપર કહેલા હલચક્રમાં શુજ હોય એવું નક્ષત્ર હોયું” એમ રક્ષમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે. વિશેષ આ પ્રકારે છે.—

“સ્થાપ્યોડહિઃ સૂર્યમુક્તાગ્નાગ્નિનાઙ્ગેકાન્તરક્રમાત્ ।

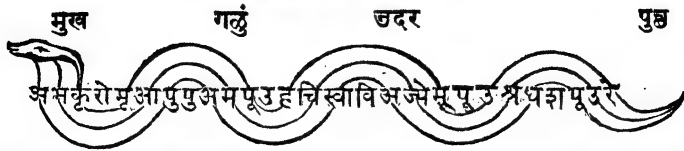
મુખે ત્રીણિ ગલ્ધે ત્રીણિ જ્ઞાનિ ઘાદશ ચોદરે ॥ ૧ ॥

વેદાઃ પુન્ને બહિઃ પચ્ચ દિનજાચ્છ ફલં વદેત્ ।

દ્વેરુમઙ્ગનમન્નાસિઃ ક્રમાન્નિષ્કણ્ણતેતિત્રીઃ ॥ ૨ ॥”

ત્રિનાનીવાલો સર્પ સ્થાપવો. તેમાં સૂર્યે જોગવીને મૂકેલા નક્ષત્રથી આરંજીને અનુક્રમે એક એક આંતરાવાલાં નક્ષત્રો મૂકવાં. તેમાં મુખમાં ત્રણ, કંઠમાં ત્રણ, ઉદરમાં બાર, પુઠ્ઠમાં ચાર અને પાંચ બહાર. પછી ૬૪ દિવસે જે નક્ષત્ર હોય તેને આશ્રીને આ પ્રમાણે ફલ કહેવું. તેમાં જો ૬૪ નક્ષત્ર મુખનાં ત્રણ નક્ષત્રમાંથી હોય તો તે દિવસે વાવેલું વિષ થાય એટલે ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય નહીં, ગળાનાં ત્રણમાંથી હોય તો અંજન એટલે અંગારની વૃદ્ધિ થાય, ઉદરનાં બારમાંથી હોય તો અન્નની વૃદ્ધિ થાય, પુઠ્ઠનાં ચારમાંથી હોય તો કણ રહિતપણું (બગસર) થાય એટલે કે અનાજ પાકે નહીં, અને બહારનાં પાંચ નક્ષત્રોમાંથી હોય તો મૂષ્કાદિક ઈતિનો જય થાય.

ત્રિનામીક સર્પ સ્થાપના.—

આ પ્રમાણે રત્નમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે. તેમજ વ્યવહારપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—

“અર્કચુક્તાષ્ટમાત્રીણિ વાદશાચ્ચ ત્રયં શુજમ્ ।

વીજોસૌ ષોરુશાત્રીણિ એકવિંશત્તથા ત્રયમ્ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યે જોગવેલા નક્ષત્રથી ગણતાં આઠમા નક્ષત્રથી ત્રણ નક્ષત્રો શુજ છે, બારમાથી ત્રણ શુજ છે, સોલમાથી ત્રણ અને એકવીશમાથી ત્રણ સારાં છે. અર્થાત્ આ બાર નક્ષત્રો શુજ છે. વીજાં અશુજ છે.”

કૃષિને માટે જ નક્ષત્ર આશ્રી શુજાશુજ ફલ કહે છે.—

કૃષિરૂચે સૂર્યદ્વાદિષુ ૫કુ ૧રસે ૬ન્દ્ર ૧ મિ ૩ જૂ ૧ રસે ૬ન્દ્ર ૧યુગૈઃ ૪ ।

અસુખ ૧સુખ ૨ મધ્ય ૩ લાજા ૪ રતિ ૫ રતિ ૬ મધ્યા ૭ થ્યં ૮ દુઃખ ૯ કૃત્કમશઃ ૭૯

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી આરંજીને પ્રથમનાં પાંચ નક્ષત્રોમાં કૃષિ કરી હોય તો તે કૃષિ અસુખકારક છે, ત્યારપછીના એક નક્ષત્રમાં કરી હોય તો તે સુખકારક છે, ત્યારપછીનાં ૭ નક્ષત્રમાં મધ્યમ છે, ત્યારપછીનું એક નક્ષત્ર લાજકારક છે, ત્યારપછીનાં ત્રણ નક્ષત્રો અરતિ (અસુખ) કારક છે, ત્યારપછીનું એક નક્ષત્ર રતિ (સુખ) કારક છે, ત્યારપછીનાં ૭ નક્ષત્રો મધ્યમ છે, ત્યારપછીનું એક લક્ષ્મી આપનાર છે, અને ત્યારપછીનાં ચાર દુઃખકારક છે.

અહીં કૃષિના ચક્રમાં શનિ નરની જેમ નરનો આકાર નથી કહ્યો તોપણ જાણવો, તેથી સૂર્યના નક્ષત્રથી આરંજીને મુખ વિગેરે નવ અવયવોમાં અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો આ પ્રમાણે સ્થાપવાં.

કૃષિ નરની સ્થાપના.—

મુખે	૫	અસુખ
દક્ષિણ કરે	૧	સુખ
પાદદ્વયે	૬	મધ્યમ
વામ કરે	૧	લાજ
ઉદરે	૩	અરતિ

૧ ભરણી નક્ષત્રમાં રહેલા સૂર્યની કલ્પના કરી છે, તેથી અશ્વિની મુક્ત થયું, માટે અશ્વિનીથી આરંભ કર્યો છે.

મસ્તકે	૧	રતિ
નેત્રપદ્યે	૬	મધ્યમ
ગુદે	૧	લઘ્વી
ગુહ્યે	૪	દુઃખ

જલાશય નવું કરવાનું મુદ્દર્ત કહે છે.—

જલાશયં ન કુર્વીતાશ્વિનીઞ્જરણીમિશ્રજૈઃ ।

આજપાદશ્રુતિસ્વાતિજાગ્યદારુણજૈસ્તથા ॥ ૮૦ ॥

અર્થ—વાવ, કૂવા, તલાવ વિગેરે જલાશય યોદાવવાનું મુદ્દર્ત અશ્વિની, ઞરણી, મિશ્ર (વિશાખા અને કૃત્તિકા), પૂર્વાજાઞ્પદ, શ્રવણ, સ્વાતિ, પૂર્વાફાલ્ગુની અને દારુણ એટલે અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ અને આર્દ્રા, એ નક્ષત્રોમાં કરવું નહીં.

હવે વૃદ્ધ વાવવાનું મુદ્દર્ત કહે છે.—

ન વૃદ્ધરોપણં કુર્યાત્કૂર્આર્દ્રાદિત્યવહ્નિજૈઃ ।

અશ્લેષામારુતજ્યેષ્ઠાધનિષ્ઠાશ્રવણૈરપિ ॥ ૮૧ ॥

અર્થ—કૂર નક્ષત્રો (ત્રણ પૂર્વા, ઞરણી અને મઘા), આર્દ્રા, પુનર્વસુ, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા, ધનિષ્ઠા અને શ્રવણ, આ નક્ષત્રોમાં વૃદ્ધનું આરોપણ કરવું નહીં.

હવે નૃત્ય કરવાનું તથા શીખવાનું અને મદિરાપાનનું મુદ્દર્ત કહે છે.—

નૃત્તં મૈત્રે સ્યાદ્ધનિષ્ઠાદ્યે વા,

હસ્તજ્યેષ્ઠાપુણ્યપૌર્ણોત્તરે ૩ વા ।

સંધાનાયં નાચરેત્ કિં ચ મુક્ત્વા,

ધિષ્ણયં કૂરં દારુણં વારુણં વા ॥ ૮૨ ॥

અર્થ—અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, શતઞ્જિષ્ક, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, પુણ્ય, રેવતી અને ત્રણ ઉત્તરા, આટલાં નક્ષત્રોમાં નૃત્ય (નાટક) કરવાનો તથા શીખવાનો આરંજ કરાય છે. તથા ઞરણી, ત્રણ પૂર્વા, મઘા, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, આર્દ્રા અને શતઞ્જિષ્ક, આ નક્ષત્રો સિવાય બીજાં નક્ષત્રોમાં મદિરા વિગેરેનું આચરણ (પાન) ન કરવું.

આ ત્રીજા વિમર્શમાં આટલાં ઉપયોગી કાર્યોના નામપૂર્વક તેમનાં મુદ્દર્તો કહ્યાં. આ સિવાય બીજાં પણ શુદ્ધાશુદ્ધ કાર્યો છે, તેમનું સંક્ષેપથી વર્ણન પૂર્ણજ્ઞના મતને અનુસારે કરીએ છીએ.—

“રિત્તિતિહિ અસુહજોગે કૂરવિલગ્નાઽ કૂરવારે અ ।

આયરહ કસિણપસ્કં અસુદે અન્નતથ વિવરીઅં ॥ ૧ ॥”

अशुच कार्यों रिक्ता तिथिमां, अशुच योगमां, क्रूर लग्नादिकमां, क्रूर वारमां अने कृष्णपक्षमां करवा लायक ठे, अने अन्यत्र एटखे शुच कार्योंमां एथी विपरीत जाणवुं. 'जे लग्न क्रूर ठ वर्गवालुं, क्रूर ग्रहे अध्यास करेलुं, अथवा क्रूर ग्रहे जोयेलुं होय तेमज (आदि शब्द होवाथी) तीक्ष्ण, उग्र अने मिश्र नक्षत्रो क्रूर ग्रहे अध्यास करेलां होय, अथवा पात अने उपग्रहादिकवमे हणायेलां होय तेवा समये अशुच कार्य करवामां आवे ठे. मूल गायामां "क्रूरवारे अ" अही च शब्द होवाथी क्रूर वारमां, क्रूर होरामां तथा क्रूर करण एटखे विष्टि विगेरेमां, ए रीते जाणवुं. अन्यत्र विपरीत जाणवुं. एटखे के शुच कार्यमां तिथि विगेरे सर्वे शुच ज खेवानां ठे. लग्न पण शुच ठ वर्गवालुं, शुच ग्रहोए अध्यासित अने शुच ग्रहोए जोयेलुं खेवुं. नक्षत्रो पण कार्यने अनुसारे चर, लग्नु, मृदु अने ध्रुव तथा सौम्य ग्रहोए अध्यासित खेवानां ठे. आ कार्योंमां लग्ननो कांइ आग्रह नथी, केमके—“लग्नं विवाहे दीक्षायां प्रतिष्ठायां च शस्यते” “विवाहमां, दीक्षामां अने प्रतिष्ठामां लग्न खेवुं शुच ठे.” एम आगल कहेवाना ठे, परंतु जेठ आ उपरनां शुच कार्योंमां पण लग्ननो आदर करवा इत्थे ठे, तेमने माटे ज आ (वीजा) विमर्शमां मौजी-बंधनथी आरंजीने अग्निना आधान पर्यंतनां कार्योंमां तथा आवता (चोथा) विमर्शमां यात्रामां अने गृहनुं निवेशन तथा प्रवेश करवामां सूत्रकारे ज (मूल ग्रंथकारे ज) लग्ननुं बळ खेवानुं कहुं ठे, अने जे कार्योंमां लग्ननुं बळ खेवानुं कहुं नथी, तेठमां आ प्रमाणे जाणवुं.—

प्रथम गर्जाधान विषे कहे ठे.—

शुक्रेज्ययोर्बलवतोः शेषेष्वबलेषु पुं प्रसवयोगे ।

विपदे लग्ने शीर्षोदयिनि च गुरुशुक्रयुतदृष्टे ॥ १ ॥

यदा त्रिकोणकेन्द्रस्थितयोरनयोः स्वजन्मलग्ने वा ।

लग्नोपचये चन्द्रे ऋतौ सुतार्थी जजेन्नार्याम् ॥ २ ॥

शुक्र अने गुरु बळवान् होय, वीजा ग्रहो बळवान् न होय, पुं प्रसव नामनो योग होय, लग्न बेपादनुं (मिथुन कन्या तुला धन कुंज) तथा शीर्षोदयी (मीन) होय अने गुरु तथा शुक्र सहित होय अथवा गुरु अने शुक्र देखता होय अथवा गुरु अने शुक्र त्रिकोण के केन्द्रमां रह्या होय अथवा पोताना जन्मना लग्नमां रह्या होय, अने चंद्र लग्नमां के उपचयस्थानमां रह्यो होय त्यारे पुत्रना अर्थी पुरुषे ऋतुना दिवसोमां (प्रथमना चार दिवस वर्ज्जिने) स्त्री प्रत्ये गमन करवुं.

पुं प्रसव नामनो योग जातकमां आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

विषमर्हे विषमनवांशसंस्थिता गुरुशशांकलग्नार्काः ।

पुंजन्मकराः समज्ञेषु योषितां समनवांशगताः ॥ १ ॥

बक्षिनौ विषमेऽर्कगुरु नरं स्त्रियं समगृहे कुजेन्दुसिताः ।

लघ्नाक्षिषमोपगतः शनैश्चरः पुत्रजन्मकरः ॥ २ ॥

पुरुषता गुरु, चंद्र अने लघ्नानो सूर्य विषम नक्षत्रमां अने विषम नवांशमां रहेला होय तथा स्त्रीना (गुरु, चंद्र अने लघ्नानो सूर्य) सम नक्षत्रमां अने सम नवांशमां रहेला होय तो ते पुत्रना जन्मने करनारा ठे. अर्थात् आ पुं प्रसव योग कहेवाय ठे. (१) पुरुषने लघ्नस्थी विषम स्थाने रहेला सूर्य अने गुरु बळवान् ठे, अने स्त्रीने सम स्थानमां रहेला मंगळ, चंद्र अने शुक्र बळवान् ठे, (अर्थात् पुत्रने उत्पन्न करनारा ठे,) अने लघ्नस्थी विषम स्थाने रहेलो शनि पण पुत्रना जन्मने करनारो ठे.

। इति गर्जाधानम् । १

हवे सीमंत विषे कहे ठे.—

सीमन्तकर्म पुरुषे लग्नेऽंशे च त्रिकोणकेन्द्रस्थे ।

जीवे त्रिकोणकेन्द्रव्ययाष्टमेष्वशुजरहितेषु ॥ ३ ॥

पुरुष लघ्नमां (विषम लघ्नमां) तथा पुरुष (विषम) नवांशमां, त्रिकोणमां के केंद्र-स्थानमां गुरु रह्यो होय तथा त्रिकोणमां, केंद्रमां, बारमा के आठमा स्थानमां कोइ अशुज ग्रहो न होय त्यारे सीमंतकर्म कराय ठे.

। इति सीमन्तः । २

हवे जातकर्म तथा नाम करण विषे कहे ठे.—

गुरौ जृगौ वा केन्द्रस्थे मिश्रतीक्ष्णोग्रवर्जिते ।

जातकर्म शिशोः कुर्यान्नामविन्यसनं तथा ॥ ४ ॥

मिश्र, तीक्ष्ण अने उग्र नक्षत्र वर्जित अन्य नक्षत्रमां, तथा गुरु अथवा शुक्र होय त्यारे बाळकनुं जातकर्म तथा नाम करण आय ठे.

। इति जातकर्म ३ नामस्थापने ४ ।

हवे कर्णवेधनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

कर्णवेधः शुजे लग्ने सौम्यग्रहविलोकिते ।

ऋरोज्जिते च क्षात्रत्रिसंस्थैः सौम्यग्रहैः शुजः ॥ ५ ॥

सौम्य ग्रहोप जोयेला तथा ऋर ग्रहे रहित एवा शुज लघ्नमां तथा सौम्य ग्रहो अग्नीया-रमा के त्रीजा स्थानमां रहेला होय त्यारे बाळकनो कर्णवेध आय ठे.

। इति कर्णवेधः । ५

हवे अन्न प्राशननुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

अन्नप्राशनलग्ने मूर्च्यादिस्थे ग्रहे फलमेवम् ।

हीणे चन्द्रे जिह्वुः संपूर्णं सन्नदश्च यज्वा स्यात् ।
 होज्यसितैर्लघ्नस्थैर्नीरुक् क्रूरैर्महाव्याधिः ॥ ६ ॥
 निधनत्रिकोणकेन्द्रान्त्यगैः फलं तद्यदेव तनुगेषु ।
 लग्नात् षष्ठाष्टमगश्चन्द्रोऽनिष्टः शुजयुतोऽपि ॥ ७ ॥

अन्न प्राशनना लग्नमां प्रथमादिक स्थानमां रहेला ग्रहोनुं फल आ प्रमाणे ठे.—लग्नमां
 हीण चंज होय तो ते (बाळक) जिह्वु आय, संपूर्ण चंज होय तो दातार तथा यज्ञ करनार
 याज्ञिक आय, लग्नमां बुध, गुरु अने शुक्र रह्या होय तो नीरोगी आय, क्रूर ग्रह रह्या
 होय तो महाव्याधि आय, सर्वे ग्रहो (कोऽपण ग्रह) आठमे स्थाने, त्रिकोणमां, केंद्रमां
 के बारमा स्थानमां रह्या होय तो तेनुं फल तनु लुवन (लग्न) नी जेवुं ज जाणवुं. तथा
 लग्नथी ठेचे तथा आठमे स्थाने रहेलो चंज शुज ग्रहे युक्त होय तोपण ते अनिष्ट ठे.

। इति अन्नप्राशनम् । ६

हवे क्षौरनुं मुहूर्त कहे ठे.—

क्षौरं शुजकरमिष्टैः केन्द्रस्थैर्नो शुजं ग्रहैः क्रूरैः ।

षादशधनत्रिकोणाष्टगैर्जवेदमुखवृद्धिकरम् ॥ ८ ॥

केंद्रस्थानमां सौम्य ग्रहो रह्या होय तो तेमां क्षौर करावुं शुजकारक ठे, अने क्रूर
 ग्रहो केन्द्रमां रह्या होय तो ते अशुज ठे. तथा सर्व ग्रहो बारमुं, बीजुं, त्रिकोण अने
 आठमुं, आठवां स्थानमां रह्या होय तो असुख (दुःख) नी वृद्धि करे ठे.

। इति क्षौरम् । ७

हवे चौलकर्मनुं मुहूर्त कहे ठे.—

चूरा शुजाय क्षुरकर्मजेषु, सौम्येषु केन्द्रे म्रियते कुजेऽस्त्रात् ।

हीणे ह्यायोऽनुपतौ ज्वराय, जानुः सुतस्तस्य च पंगुतास्यै ॥ ९ ॥

क्षौरकर्मनां नह्नोमां तथा सौम्य ग्रहो केन्द्रस्थानमां रह्या होय ते वलते चूराकर्म
 शुज ठे, केंद्रस्थानमां मंगळ रह्यो होय तो शस्त्रथी मरण आय, केंद्रमां हीण चंज रह्यो
 होय तो ते ह्य (नाश) ने माटे ठे, केंद्रमां सूर्य रह्यो होय तो ते ज्वरने माटे ठे, अने
 केंद्रमां शनि रह्यो होय तो ते पंगुपणानी प्राप्तिने माटे ठे.

। इति चौलकर्म । ८

हवे विद्या तथा शिष्यना आरंजनं मुहूर्त कहे ठे.—

सौम्यैर्दशमोपगतैर्लघ्ने चन्द्रात्मजे गुरौ वापि ।

विद्याशिष्यपारंजौ जीनेऽनुपगतौ चन्द्रे ॥ १० ॥

सौम्य ग्रहो दशमा स्थानमां रह्या होय, बुध अथवा गुरु लग्नमां रह्या होय, तथा

गुरु के बुधना वर्गमां चंद्र रह्यो होय त्यारे विद्या अने शिष्टपनो आरंज करवो शुज ठे.

॥ इति विद्या ए शिष्टपारंजौ १० ॥

हवे नाटक तथा काव्यना आरंज विषे कहे ठे.—

बुधे विद्यग्रे शशिनि झराशौ गुरुवीक्षिते ।

द्विबुकस्थैः शुजैर्नृत्यं काव्यं चारज्यते बुधैः ॥ ११ ॥

खग्नमां बुध रह्यो होय, बुधनी राशिमां चंद्र रह्यो होय अने तेना पर गुरुनी दृष्टि पन्ती होय तथा शुज ग्रहो चोथा स्थानमां रह्या होय त्यारे माह्या पुरुषो नृत्य तथा काव्यनो आरंज करे ठे.

॥ इति नाट्य ११ काव्यारंजौ १२ ॥

हवे मंत्रादिक ग्रहण करवानो समय कहे ठे.—

शीतांशौ बुधराशिस्थे शुजेष्टदयवर्त्तिषु ।

मंत्रादिग्रहणं कार्यं हित्वा पापग्रहोदयम् ॥ १२ ॥

चंद्र बुधनी राशिमां रह्यो होय, शुज ग्रहो उदयमां वर्त्तता होय, अने पाप ग्रहनो उदय न होय त्यारे मंत्रादिक ग्रहण करवुं.

॥ इति मंत्रादिग्रहणं १३ ॥

हवे वेताखमंत्रादिकना साधवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

पित्र्यैश्याम्यमूलेन्दुजेषु शुक्लेऽष्टमेऽपि च ।

वेताखसिद्धिः पाताले जृगौ झे कुंजखग्नगे ॥ १३ ॥

मघा, जरणी, मूख अने मृगशिरमां आठमुं स्थान शुद्ध होय त्यारे तथा चोथा स्थानमां शुक्र होय अने कुंज खग्नमां बुध रह्यो होय त्यारे वेताख मंत्रादिक सिद्धि आय ठे.

॥ इति वेताखमंत्रादिसाधनम् ॥ १४ ॥

हवे धर्मना आरंजनं तथा नंदी मांस्वानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

द्विबुकेऽर्के गुरौ खग्रे धर्मारंजो रवेर्दिने ।

गुरुखग्नवर्गे वा शुजारंजास्तयोर्वले ॥ १४ ॥

सूर्य चोथा स्थानमां रह्यो होय अने खग्नमां गुरु रह्यो होय त्यारे रविवारने दिवसे धर्मनो आरंज करवो, अथवा गुरु, बुध अने खग्नना वर्गमां अथवा ते (रवि अने गुरु)-नुं बळ होय त्यारे शुज कार्यना आरंज करवा.

॥ इति धर्मारंज १५ नन्धादिके ॥ १६ ॥

हवे दीक्षानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

मोहार्थिनां च दीक्षा स्थिरोदये कर्मगे त्रिदशपूज्ये

पापैर्धर्मप्राप्तैर्बलहीनैः प्रव्रजितयोगे ॥ १५ ॥

स्थिर लग्नना उदयमां गुरु दशमे स्थाने रह्यो होय, पाप ग्रहो नवमा स्थानमां रह्या होय अने बलहीन (निर्बल) होय तथा प्रव्रजित योग होय त्यारे मोक्षना अर्थीए दीक्षा ग्रहण करवी. चार, पांच के तेथी पण वधारे ग्रहो एक स्थानमां रह्या होय त्यारे प्रव्रजित योग कहेवाय ठे. तेमज जन्मवखते जे राशिमां चंद्र होय, ते राशिना स्वामीने बीजा ग्रहो जोता न होय, पण ते (स्वामी) शनिने जोतो होय, त्यारे प्रव्रजित योग आय ठे. अथवा तो ते राशिना स्वामीने शनि जोतो होय त्यारे पण प्रव्रज्या योग कहेवाय ठे.

। इति दीक्षा । १७

हवे आयुष्यनां कार्यो आश्री कहे ठे.—

पूर्णे चन्द्रे वेदम ४ गेऽर्केऽम्बर १० स्थे, जीवे लग्ने वाकूपतेर्वासरे च ।

श्रीमन्त्यायुष्याणि कार्याणि कार्याण्युक्तस्तस्मिन्नेव राज्याजिषेकः ॥ १६ ॥

परिपूर्ण चंद्र चोथा स्थाने रह्यो होय, सूर्य दशमे स्थाने रह्यो होय अने गुरु लग्नमां रह्यो होय त्यारे गुरुवारने दिवसे लक्ष्मीळां आयुष्यनां कार्यो करवां, अने आ मुहूर्त्तमां ज राज्याजिषेक करवानुं पण कह्युं ठे.

। इति आयुष्यकार्याणि । १७

हवे वस्त्र ग्रहण करवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

वस्त्रग्रहणं कुर्यात् क्रूरैस्त्यक्ताष्टमान्तिमैर्लग्ने ।

उपचयज्ञेषु च सद्भिर्दृष्टेऽग्विन्दावुपचयस्थे ॥ १७ ॥

क्रूर ग्रहो आठमा के बारमा स्थानमां रहेला न होय, लग्नमां अने उपचयस्थानमां रहेला ग्रहो उपर शुभ ग्रहोनी दृष्टि पन्ती होय तथा चंद्र उपचयस्थानमां रह्यो होय त्यारे नवा वस्त्रनुं ग्रहण करवुं.

। इति वस्त्रव्यापारः । १८

औषधनो आरंज करवा विषे कहे ठे.—

औषधसेवा विहिता शुजाय बलवत्सु सौम्यखेटेषु ।

निधनान्त्यसप्तमरिपुत्यक्ते क्रूरे विना रिष्टम् ॥ १७ ॥

सौम्य ग्रहो बलवान् होय, क्रूर ग्रहो आठमे, बारमे, सातमे अने ठेठे स्थाने रह्या न होय, तथा रिष्ट योग न होय त्यारे औषधनुं सेवन कर्तुं होय तो ते शुभकारक ठे. (रिष्ट योगो जातकमां कहा ठे, ते जाणवा.)

। इति औषधसेवा । २०

हवे रोगशी मुक्त अयेलाने स्नान करवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

लग्ने चरे केन्द्रगते च जीवे, क्रूरे दिने रिक्ततिथौ कृशेन्दौ ।

केन्द्रत्रिकोणोपगतैश्च पापैः, स्नानं हितं रोगविमुक्तिकाखे ॥ १८ ॥

ચર લગ્નમાં કેંદ્રમાં ગુરુ રહ્યો હોય, ક્રૂર વાર હોય, રિક્તા તિથિ હોય, ચંદ્ર કૃશ હોય અને પાપ ગ્રહો કેંદ્ર અને ત્રિકોણ (નવમું અને પાંચમું સ્થાન)માં હોય ત્યારે રોગથી મુક્ત થયેલાને જ્ઞાન કરવું હિતકારક છે.

। ઇતિ નીરુક્તજ્ઞાનમ્ । ૨૧

નૃપાદિકની સેવા કરવાનું મુહૂર્ત કહે છે.—

જૌમે દિવાકરે વા દશમાયગતે શુજગ્રહવિલગ્ને ।

વિદ્યાયુધોપજીવી યોનિવશાદાશ્રયેદીશમ્ ॥ ૨૦ ॥

મંગલ અથવા રવિ દશમા કે અગીયારમા સ્થાનમાં હોય અને લગ્નમાં કોઈ શુજ ગ્રહ હોય ત્યારે પ્રથમ કહેલા યોનિવૈરનો ત્યાગ કરીને વિદ્યાજીવી તથા શસ્ત્રજીવીએ સ્વામીનો આશ્રય કરવો.

। ઇતિ નૃપાદિસેવા । ૨૨

હવે પશુકર્મ વિષે કહે છે.—

લગ્નસ્થિતે શુજે શુદ્ધેષ્ટમે ધિણયે સ્વયોનિકે ।

રહા વૃદ્ધિઃ ક્રયશ્ચાપિ પશૂનાં શોજનો જવેત્ ॥ ૨૧ ॥

લગ્નમાં શુજ ગ્રહ હોય અને આઠમું સ્થાન શુદ્ધ હોય (કોઈ ગ્રહો ન હોય) ત્યારે પોતાની (પશુની) યોનિવાળાં જ નહત્રમાં પશુઉત્તું રહા, વૃદ્ધિ અને ક્રય પણ શુજ-કારક થાય છે.

। ઇતિ પશુકર્મ । ૨૩

હવે ચેતીકર્મ તથા વીજ અને વૃદ્ધના વાવવા વિષે કહે છે.—

દૌર્બલ્યે પાપાનાં શુક્રેન્દુબલે ગુરૌ વિલગ્નસ્થે ।

ચન્દ્રે જલરાશિસ્થે કુર્યાત્કૃષિકર્મવીજવૃદ્ધોષીઃ ॥ ૨૨ ॥

પાપ (ક્રૂર) ગ્રહો હુર્બલ હોય, શુક્ર અને ચંદ્ર વલ્લવાન્ હોય, ગુરુ લગ્નમાં રહ્યો હોય અને ચંદ્ર જલ રાશિ (કર્કે, મકર, કુંજ, મીન)માં રહ્યો હોય ત્યારે કૃષિનું કર્મ, વીજનું અને વૃદ્ધનું આરોપણ કરવું શુજ છે.

। ઇતિ કૃષિકર્મ ૨૪ વીજ ૨૫ વૃદ્ધોષયઃ ૨૬ ।

જલાશયોનાં કાર્ય કરવા વિષે કહે છે.—

તોયાનાં કર્માણિ પ્રોક્તાનિ બુધોક્તમે ગુરુરુદયે ।

ચન્દ્રે જલચરરાશૌ સ્વ ૧૦ સ્થિતે હુર્બલૈરશુજૈઃ ॥ ૨૩ ॥

બુધ અને ગુરુનો હૃદય હોય, ચંદ્ર જલચર રાશિમાં રહ્યો હોય, શુક્ર દશમા સ્થાનમાં

रह्यो होय अने अशुज ग्रहो दुर्बल होय त्यारे वाव, कूवा, तळाव विगेरे जळाशयोनां कार्यो करवां शुज ठे.

। इति जलाश्रयादि । २७

दुकान मांरवानुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

शुजदा यद्ध्योमचरैः सौम्यैर्लघ्नाप्रवित्तलाजगतैः ।

क्रूरैर्व्याष्टवर्ज विपणिः सेन्दौ सिते लग्ने ॥ २४ ॥

सौम्य ग्रहो लग्नमां, दशमा, बीजा अने अगीयारमा स्थानमां होय, क्रूर ग्रहो बारमा के आठमा स्थानमां न होय अने चंद्र तथा शुक्र लग्नमां रह्या होय त्यारे नवी दुकान मांरवी शुजदायक ठे.

। इति विपणिः । २८

धनने निधानमां मूकवुं अथवा कोझे देवुं ए विगेरे धनना प्रयोगनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

वित्तप्रयोगकालश्चरोदये पुत्रधर्मकेन्द्रेषु ।

शुजयुक्तेष्वथ निधने ग्रहरहिते शोजनः प्रोक्तः ॥ २५ ॥

चर लग्नमां पांचमुं, नवमुं अने केन्द्रस्थान शुज ग्रहोए युक्त होय अने आठमुं स्थान ग्रह रहित होय त्यारे वित्त (धननो) प्रयोग (न्यासादिक) शुज कह्यो ठे.

। इति वित्तप्रयोगः । २९

हवे करीयाणां क्रय विक्रयनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

दशमैकादशे लग्ने वित्तकेन्द्रत्रिकोणैः ।

शुजैः पण्यस्य कर्मोक्तं वर्जयित्वा घटोदयम् ॥ २६ ॥

पोतानी जन्मराशिथी अथवा जन्मलग्नथी दशमे, अगीयारमे लग्ने, बीजे, केन्द्रस्थाने अने त्रिकोण एटळे नवमे तथा पांचमे स्थाने शुज ग्रहो रह्या होय त्यारे पण्य-जांरु (करीयाणां) नो क्रय विक्रय शुज ठे, परंतु एक कुंज लग्ननो त्याग करवो. (कुंज लग्न न होवुं जोझए.)

। इति क्रयविक्रयौ । ३०

हवे रसना संग्रह करवा विषे तथा चोरी करवा विषे कहे ठे.—

चन्द्रोदये तद्विषसे केन्द्रेज्ये रससंग्रहः ।

स्तेयस्य समयो लग्ने बुधे जौमे नजःस्थिते ॥ २७ ॥

लग्नमां चंद्र रह्यो होय अने गुरु केन्द्रस्थानमां रह्यो होय त्यारे रस (घी, तेख विगेरे) नो संग्रह करवो शुजकारक ठे. लग्नमां बुध होय अने दशमा स्थानमां मंगळ होय त्यारे चोरी करवाथी लाज थाय ठे.

। इति रससंग्रह ३१ स्तेये ३२ ।

हवे सामान्य रीते कहे ठे.—

व्ययनैधनसंशुद्धौ सहृष्टोपचयोदये ।

सर्वारंजेषु संसिद्धिश्चन्द्रे चोपचयस्थिते ॥ २८ ॥

बारमुं अने आठमुं स्थान शुद्ध होय (कोइ ग्रहो न होय) तथा इष्ट पुरुषना जन्म-
लग्नथी अथवा जन्मनी राशिथी उपचयस्थानमां एटले ३-६-१० अने ११ मा स्थान-
मां रहेली राशिर् लग्नमां रही होय तथा उपचयस्थानमां चंद्र रह्यो होय त्यारे
आरंजेषां सर्व शुच कार्यनी सिद्धि आय ठे.

प्रायः शुचा न शुचदा निधनव्ययस्था,

धर्मान्त्यधीनिधनकेन्द्रगताश्च पापाः ।

सर्वार्थसिद्धिषु शशी न शुचो विलग्नै

सौम्यान्वितोऽपि निधनं न शिवाय लग्नम् ॥ २९ ॥

आठमा अने बारमा स्थानमां रहेला शुच ग्रहो पण प्राये करीने शुच फळने देनारा
नथी, तथा नवमा, बारमा, पांचमा, आठमा अने केंद्र (१-४-७-१०) स्थानमां
रहेला क्रूर ग्रहो पण शुचदायक नथी. तथा चंद्र शुच ग्रहो सहित होय तो पण ते लग्नमां सर्व
कार्यनी सिद्धिमां शुचकारक नथी. तेमज आठमुं स्थान लग्न होय एटले के इष्ट पुरुषना जन्म-
लग्नथी अथवा जन्मराशिथी आठमुं लग्न होय तो ते कोइ पण कार्यमां लेवा योग्य नथी.

हवे क्रूर कार्यने आश्रीने कहे ठे.—

अजिचारविधिर्वलवांश्चन्द्रे क्रूरस्य योगवर्गस्थे ।

रिपुनिधने लग्नस्थे रिष्टयोगे बुधे वलिनि ॥ ३० ॥

हणवाने इहेला शत्रुना जन्मलग्नथी अथवा जन्मराशिथी आठमी राशि लग्नमां
रही होय, रिष्ट योगमां बुध वलवान् होय अने चंद्रने क्रूर ग्रहनो योग होय अथवा क्रूर
ग्रहना वर्गमां चंद्र रहेलो होय त्यारे अजिचारनो प्रयोग वलवान् (सिद्धिकारक) ठे. इत्यादि.

आ धारनां सर्व कार्योमां जेटलां निरवध (पाप रहित) कार्यो ठे, तेटलां कार्यो
शुचने इच्छता पुरुषोए आदरवा योग्य ठे, अने जेटलां कार्यो धर्मने बाधा करनारां ठे,
तेटलां पापथी जय पामनार पुरुषोए त्याग करवा योग्य ठे. तथा पाप व्यापारमां प्रव-
र्तेला पुरुषो पासे तेवां कार्योनी प्ररूपणा पण करवी नहीं.

। इति कार्यद्वारम् । ७

॥ इति श्रीमति आरंजसिद्धिवात्तिके कार्यपरीक्षात्मकस्तृतीयो विमर्शः ॥ ३

१ मंत्रादिकना प्रयोगथी शत्रुनो नाश करवो ते.

। अथ चतुर्थो विमर्शः ।

। अथ गमचारम् । ८

हवे गमचार कहे ठे, तेमां प्रथम प्रस्थान विधि कहे ठे.—

प्रस्थानमन्तरिह कार्मुकपञ्चशत्याः,

प्रादुर्धनुर्दशकतः परतश्च चूतैः ।

सामान्य १ मांरुलिक २ चूमिचुजां क्रमेण,

स्यात् पञ्च १ सप्त २ दश ३ चात्र दिनानि सीमा ॥ १ ॥

अर्थ—प्रस्थान एटले यात्राना मुहूर्त्तने साधवा माटे आगळथी जे करवामां आवे ठे ते (पस्तानुं), आ प्रस्थान दश धनुषथी उपरांत अने पांचसो धनुषनी अंदर, एटलुं छूर करवाथी शुज ठे. तेना समयनी सीमा सामान्य माणसोने १, मांरुलिक राजाने २ तथा पृथ्वीपतिने अनुक्रमे पांच, सात अने दश दिवसनी ठे.

यात्रामां जे तिथि, वार अने नक्षत्र कहेवामां आवशे, ते ज आ प्रस्थानमां पण जाणवां. ते प्रस्थान राजा तथा आचार्य विगेरेए पोतानी जाते ज करवानुं ठे. तेमां उत्र, धनुष, खड्ग, शय्या, आसन, आयुध, बख्तर, दर्पण विगेरे प्रस्थाननी वस्तुं तथा अरु-माळा अने पुस्तक विगेरे वस्तुं चंदनपूजादिक पूर्वक स्थापवी. श्वेत वस्त्रादिक पण स्थापवां, परंतु कालुं वस्त्र, जीर्ण वस्त्र विगेरे स्थापवुं नहीं. तेमज शंख, मदिरा, औषध, खवण, तेल, गोळ, जोमा विगेरे तथा बीजी पण जीर्ण वस्तुं स्थापवी नहीं. ते प्रस्थान नजीकमां नजीक दश धनुष उपर अने वधारेमां वधारे पांचसो धनुष सुधीमां मूकवुं. अहीं चोवीश आंगळनो एक हाथ, अने चार हाथनुं एक धनुष ए धनुषनुं प्रमाण जाणवुं. वृद्ध परंपरा एवी ठे के प्रस्थान दक्षिण बाजुए मूकवुं. आ प्रस्थान पृथ्वीपतिने—मोटा राजाने दश दिवस सुधी पहोंचे ठे, एटले के प्रस्थान कर्मा पत्नी एक स्थान दश दिवसनुं उल्लंघन न करवुं, पण दश दिवसनी अंदर आगळ प्रयाण करवुं. ते ज प्रमाणे मांरुलिक राजाए सात दिवसनी अंदर प्रयाण करवुं, अने बीजा सामान्य मनुष्योए पांच दिवसनी अंदर प्रयाण करवुं. कदाच कोइ कारणथी वधारे वखत एक स्थाने रहेवुं परे अथवा प्रस्थाननी वस्तु राखी मूकवी परे तो फरीथी बीजुं मुहूर्त्त खड्गे प्रस्थान करेला स्थाननी आगळ चालवुं, पण प्रथमना मुहूर्त्तना बळथी चालवुं नहीं.

विशेष ए ठे जे कोइक स्थाने एटले शत्रु राजादिकना स्थाने जवाना उद्देश (इरादा)-थी ते स्थान प्रत्ये सारा खप्त मुहूर्त्त आलेला राजा विगेरे घणां प्रयाणो चालीने पत्नी

(વચ્ચમાં) કોઈ એક પ્રદેશમાં વધારે મુદત રહે તો તે વાવતમાં અન્યના મતો આ પ્રમાણે છે.—“જો કોઈ સ્થાને ત્રણ દિવસ સુધી રહે તો પઠી આગલ સારા મુહૂર્તમાં બઠ લઈને જ જાણવું.” એમ ગૌતમ કહે છે. “પાંચ દિવસ રહે તો ફરીથી મુહૂર્ત લેવું.” એમ અત્રિ કહે છે. “સાત દિવસ રહે તો બીજું મુહૂર્ત લેવું.” એમ વામન કહે છે. લઘ્વ પણ કહે છે કે—

“યોધાનામવિ(નુ)રોધેન તોયેન્ધનવશેન વા ।

ત્ર્યાદિરાત્રોપિતાં સેનાં પુનર્જાગ્રેણ યોજયેત્ ॥ ૧ ॥”

“યોધાર્જુના અનુસરવાવમે કરીને (તેડની ઝઘાથી) અથવા જલ અને ઈંધનના કારણથી ત્રણ, પાંચ કે સાત દિવસ સુધી રહેલી સેનાને ફરીથી કદ્યાણ સાથે જોડવી એટલે કે પ્રયાણ વખતે ફરીથી શુજ મુહૂર્ત લેવું.”

પરંતુ આ સર્વે મતો અયોગ્ય છે, કેમકે “પ્રથમ સારું મુહૂર્ત નિશ્ચય કરીને જાણે પઠી ઘેર ન આવે ત્યાંસુધી તેનું તે જ લઘ્વ-મુહૂર્ત જાણે છે એમ ઘણાનો મત છે.” એ પ્રમાણે રક્ષમાલા જાણ્યમાં કહ્યું છે. તથા એક સારા મુહૂર્ત તથા શુજ લઘ્વે જાણેલા એક જ યાત્રા કરીને પાઠા ફરવું, પણ પ્રથમના લઘ્વ મુહૂર્તના બઠે કરીને જ બીજી યાત્રા પણ ન કરવી. તે વિષે લઘ્વ કહે છે કે—“સંસાધ્યૈકાં યાત્રાં વીર્યાદવહીયતે ગ્રહઃ સર્વઃ” । “એક યાત્રાને સિદ્ધ કરીને સર્વ ગ્રહો બઢહીન થાય છે.” વહાણના પ્રસ્થાનને આશ્રીને વ્યવહાર-સારમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.—

“રેવત્યાં તુ સમુત્થાનં શ્રેષ્ઠં સ્વામિહિતાવહમ્ ।

અશ્વિન્યાં ગતગામિત્વં નૌર્જવેદ્વહુરક્ષતૃત્ ॥ ૧ ॥

અનુરાધામૃગે ચૈવ ધનિષ્ઠાહસ્તવૈર્ણવે ।

પ્રસ્થાપયેત્તતો નાવં સર્વકામસમૃદ્ધયે ॥ ૨ ॥

પૂર્વાફલ્ગુનિસૌમ્યે ચ હસ્તચિત્રાસુ વૈર્ણવે ।

વાદિત્રમંગલૈશ્ચાપિ પોતં સંચારયેક્ષ્ણવે ॥ ૩ ॥”

“રેવતી નહ્નત્રમાં વહાણ તૈયાર કરવું શ્રેષ્ઠ છે તથા સ્વામીને હિતકારક છે. અશ્વિનીમાં તે (વહાણ)માં કરીયાણાં જરવાથી વહાણ ઘણાં રહોથી પૂર્ણ થાય છે, અનુરાધા, મૃગશિર, ધનિષ્ઠા, હસ્ત, શ્રવણ, એટલાં નહ્નત્રોમાં વહાણનું પ્રસ્થાન કરવું એ સર્વ કામની સિદ્ધિને માટે છે, તથા પૂર્વાફલ્ગુની, મૃગશિર, હસ્ત, ચિત્રા, અને શ્રવણ નહ્નત્રમાં વાજિત્ર મંગલે કરીને વહાણને જલમાં ચલાવવું એ શુજકારક છે.” મૂલ શ્લોકમાં સીમા શબ્દ લખ્યો છે તેથી પાંચમે વિગેરે દિવસે જાણવું જ જોઈ એવો નિયમ કર્યો છે.

હવે યાત્રામાં શુજ એવાં નવ નહ્નત્રોમાંનાં કયાં નહ્નત્રોમાં પ્રસ્થાન કરેલો પુરુષ પાંચ દિવસ પહેલાં પણ જાણી શકે ? તે કહે છે.—

श्रुतौ तदहरन्येद्युर्धनिष्ठापुष्यपौष्णजे ।

तृतीये मैत्रमृगयोर्हस्ते तुर्येऽहनि व्रजेत् ॥ २ ॥

अर्थ—जो श्रवण नक्षत्रमां प्रस्थान कर्तुं होय तो ते ज दिवसे प्रस्थानना स्थानथी आगळ चालवुं, धनिष्ठा, पुष्य अने रेवतीमां प्रस्थान कर्तुं होय तो बीजे दिवसे प्रयाण करवुं, अनुराधा के मृगशिरमां प्रस्थान कर्तुं होय तो त्रीजे दिवसे प्रयाण करवुं, अने हस्त नक्षत्रमां प्रस्थान कर्तुं होय तो चोथे दिवसे चालवुं. अवशेषथी अश्विनी अने पुनर्वसुमां प्रस्थान कर्तुं होय तो पांचमे दिवसे अवश्य चालवुं जोइए. ए ज प्रमाणे सात दिवस अने दश दिवसने विषे पण संप्रदाय प्रमाणे आगळना दिवसोमां प्रयाणनो नियम करी लेवो.

हवे प्रयाणना समयनी शुद्धि कहे ठे.—

यात्रा दिनतिथिताराबलशुद्धौ मृगकरानुराधासु ।

आश्विनपौष्णधनिष्ठाश्रुत्यादित्यद्वये श्रेष्ठा ॥ ३ ॥

अर्थ—दिवस, तिथि अने ताराबळनी शुद्धि होय तथा मृगशिर, हस्त, अनुराधा, अश्विनी, रेवती, धनिष्ठा, श्रवण, पुनर्वसु अने पुष्य, ए नक्षत्रोमांनुं कोइएक होय त्यारे यात्रा (प्रयाण) श्रेष्ठ ठे.

दिवसनी शुद्धि हर्षप्रकाशमां आ प्रमाणे कही ठे.—

“रयन्त्र १ मप्रन्त्र २ पर्यरुपवणं ३ तहासनिग्घायं ४ ।

सुरधणु ५ परिवेस ६ दिसादाहाइ ७ जुअं दिणं दुठं ॥ १ ॥”

“आकाश धूलथी व्यास होय १, आकाश वादळांथी व्यास होय २, प्रचंरु पवन वातो होय ३, वज्रघात अतो होय (गरुगराट अता होय) ४, आकाशमां इंद्रधनुष खेंच्युं होय ५, चंद्र तथा सूर्यने फरतुं कुंमालुं अयेल होय ६, तथा दिशाळ बळती होय ७, तो ते दिवस दुष्ट ठे एम जाणवुं. अही वर्षाकृतु विना आवां चिह्नो अतां होय तो ज दुष्ट दिवस जाणवो. एम सर्वत्र जाणवुं. आ चिह्नोथी रहित एवो दिवस शुद्ध जाणवो.”

अथवा तो सौम्य वारोए करीने दिवसनी शुद्धि जाणवी. ते विषे व्यवहारसारमां कहुं ठे के—

“गमनेऽर्कादयो वाराः क्रमशः कुर्वते फलम् ।

नैःस्व्यं १ धनं २ रुजं ३ ज्वयं ४ जयं ५ चैव श्रियं ६ वधम् ७ ॥ १ ॥”

“प्रयाणने विषे रवि विगेरे वारो अनुक्रमे आ प्रमाणे फळने आपे ठे.—निर्धनता १, धन २, रोग ३, धन ४, जय ५, लक्ष्मी ६ अने वध-नाश ७.”

“राजादिकने प्रयाणमां रविवार पण शुद्ध ठे,” एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे. तथा

હર્ષપ્રકાશમાં કહેલ છે કે—“પશ્વિવસ્ત્રવમઘમિચ્છદસીસુ ગમણંકરે ન બુદ્ધવારે” એકમ, નોમ, આઠમ અને ચૌદસે ગમન કરવું, પણ બુધવારે ગમન ન કરવું. અથવા વારની શુદ્ધિ યતિવલ્લજમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“ચૈત્રાદ્યા ધિગુણા માસા વર્તમાનદિનૈર્યુતાઃ ।

સપ્તજિસ્તુ હરેન્નાગં યદ્દેષે તદ્દિનં જવેત્ ॥ ૧ ॥

શ્રીદિનઃ ૧ કલહશ્ચૈવ ૨ નન્દનઃ ૩ કાલકર્ણિકા ૪ ।

ધર્મઃ ૫ દ્યૌ ૬ જય ૭ શ્વેતિ દિના નામસદ્ક્ર્ફલાઃ ॥ ૨ ॥”

“ચૈત્રાદિક માસથી ગણતાં જેટલામો માસ ચાલતો હોય તેને વમણ કરવા, તેમાં રવિ-વારાદિકથી ગણતાં ચાલતો દિવસ જેટલામો હોય તેટલા ઝમેરવા. પછી તેને સાતે જાગવા. જેટલા શેષ રહે તેટલામો તે દિવસ અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવો—શ્રીદિન ૧, કલહ ૨, નંદન ૩, કાલકર્ણિકા ૪, ધર્મ ૫, દ્યૌ ૬ અને જય ૭. આ દિવસોનું શુજાશુજ ફલ પોતાના નામ પ્રમાણે જાણવું.”

તિથિમાં પદ્મ, ઝિઝ, શ્રવમ, પદ્મગુ, દગ્ધ અને કૂરં એ નામની તિથિનો ત્યાગ કરવાથી તિથિની શુદ્ધિ કહેવાય છે, પૂર્ણિમા પણ ત્યાજ્ય છે. તે વિષે વ્યવહારસારમાં કહ્યું છે કે—“પૂર્ણિમાયાં ન ગન્તવ્યં યદિ કાર્યશતં જવેત્” “સો કાર્ય હોય તોપણ પૂર્ણિમાને દિવસે પ્રયાણ કરવું નહીં.

તારાની શુદ્ધિ માટે “જન્મ તારા આધાન તારા” વિગેરે પ્રથમ કહ્યું છે, તે પ્રમાણે જાણવું. યાત્રામાં તારાનું બઠ શ્રવણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. નક્ષત્રોમાં અજિજિત્ પણ યાત્રામાં શ્રેષ્ઠ છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—“અજિજિતિ કૃતપ્રયાણઃ સર્વાર્થાન્ સાધયેન્નિયતં” “અજિજિતમાં પ્રયાણ કરનાર સર્વ કાર્યને અવશ્ય સાધે છે.” વઢી દિનશુદ્ધિમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યું છે કે—

“દસમિ તેરસિ પંચમિ બીશ્રગો, જિગુસુઝં ગમણેડતિસુહાવહો ।

ગુરુ પુણવસુ પુસ્ત વિસેસઝં, સયજિસા અણુરાહ બુદ્ધે તદ્દા ॥ ૧ ॥”

“ગમનમાં દશમી, તેરસ, પાંચમ, બીજ ને શુક્રવાર અતિ શુજકારક છે. પુનર્વસુ, પુણ્ય અને ગુરુવાર વિશેષે કરીને શુજકારક છે. તથા શતજિષ્ક અને અનુરાધા બુધવારે શુજકારક છે.”

તથા ષંઙ સંબંધી ગોચરનું, શિવ જુજગ આદિ દિવસ રાત્રિ મુહૂર્તોનું, અને લગ્નબલ હોય તો મુહૂર્ત ગ્રહણ કરવું.

“પદ્મિ કુસલુ લગિ તિદિં કજ્ઞસિદ્ધિ લાજં મુહુત્તઝં હોઃ ।

રિક્કેણં આરુગં ચંદેણં મુરુસંપત્તી ॥ ૧ ॥”

“शुज लग्नथी मार्गमां कुशल होय. शुज तिथिथी कार्यसिद्धि आय. शुज मुहूर्तथी लाज आय. शुज नक्षत्रथी आरोग्य आय. अनुकूल चंद्रथी सुखप्राप्ति आय.”

तथा “शुज लग्ने करीने सर्वे तिथ्यादिकना गुणो पमाय ठे.” एम लग्न कहे ठे.

हवे प्रयाणमां मध्यम अने निंद नक्षत्रो कहे ठे.—

मध्या तु ध्रुवपूर्वाज्येष्ठाद्वयवारुणेषु यात्रा स्यात् ।

निन्द्यार्द्धाक्षरणीद्वयचित्रात्रयसारपैत्रेषु ॥ ४ ॥

अर्थ—ध्रुव नक्षत्र (रोहिणी अने त्रणे उत्तरा), पूर्वा त्रणे, ज्येष्ठा, मूल अने शत-
जिषकमां यात्रा मध्यम फलवाळी ठे, अने आर्द्धा, क्षरणी, कृत्तिका, चित्रा, स्वाति,
विशाखा, अश्लेषा अने मघा, आटलां नक्षत्रोमां यात्रा करवी निंद-अशुज ठे. “आ
निंद नक्षत्रोमां प्रयाण कर्तुं होय तो ते कदापि पाठो आवतो नथी,” एम व्यवहार-
सारमां कहुं ठे. नारचंद्रमां तो आ प्रमाणे कहुं ठे के—“ज्येष्ठा अने मूलमां यात्रा करवी
श्रेष्ठ ठे, चित्रा, स्वाति, श्रवण अने धनिष्ठां मध्यम ठे, तथा त्रण उत्तरामां निंद ठे.”
विशेष आ प्रमाणे जाणवुं.—

“अशुजे जे शुजे घग्ने दिवा यात्रादि साधयेत् ।

शुजे जे त्वशुजे घग्ने रात्रौ यात्रादि साधयेत् ॥ १ ॥”

“अशुज नक्षत्र होय अने शुज दिवस होय तो दिवसने विषे प्रयाणादिक करवुं,
तथा नक्षत्र शुज होय अने दिवस अशुज होय तो प्रयाणादिक रात्रिण करवुं,” कारण
के—“नक्षत्रं बलवत्तात्रौ दिने बलवती तिथिः” । “रात्रिण नक्षत्र बलवान् होय ठे,
अने तिथि दिवसे बलवान् होय ठे,” एम लग्न कहे ठे.

हवे नक्षत्रने आश्रिने यात्रामां दिनांशनो नियम कहे ठे.—

न दिवाद्ये ध्रुवमिश्रैस्तीक्ष्णैर्मध्येऽथ लघुजिरन्त्येऽंशे ।

अंशेष्विति रात्रेरपि मैत्रो १ अ २ चरै ३ न नैर्यात्रा ॥ ५ ॥

अर्थ—दिवसना त्रण जाग करवा, तेमां पहेला जागमां ध्रुव अने मिश्र नक्षत्र होय
तो यात्रा न करवी, बीजा जागमां तीक्ष्ण नक्षत्र होय अने बीजा जागमां लघु नक्षत्र
होय तो यात्रा न करवी. ए ज रीते रात्रिना पण पहेला जागमां मैत्र नक्षत्र होय, बीजामां
उग्र होय अने बीजामां चर नक्षत्र होय त्यारे यात्रा (प्रयाण) न करवी. तेना फल
विषे लग्न कहे ठे के—

“धनहानिर्मृत्युर्वा नियतो जंगः पराजयश्चैव ।

यस्मादेजिः कालैः प्रायेण विवर्जयेत्तस्मात् ॥ १ ॥”

“जेथी करीने आ उपर कहेला काले प्रयाण कर्तुं होय तो प्राये करीने धननी हानि,

મૃત્યુ, અવશ્ય જંગ અથવા પરાજય થાય છે, તેથી કરીને એ નદ્વત્રો એ કાલે વર્જવા યોગ્ય છે.”

આ ઉપર કહેલા કાલે પણ પ્રયાણ થઈ શકે, તથા આગલ કહેવાશે એવા પરિધમાં પણ પ્રયાણ થઈ શકે. એવાં નદ્વત્રો કહે છે.—

સર્વદિગ્દ્વારકૌ પુષ્યહસ્તૌ મૈત્રાશ્વિનીયુતૌ ।

તાવેવ સર્વકાલીનૌ મૃગશ્રુતિસમન્વિતૌ ॥ ૬ ॥

અર્થ—પુષ્ય, હસ્ત, અનુરાધા અને અશ્વિની, એ નદ્વત્રો સર્વ (આઠે) દિશામાં દ્વાર (મુખ) વાળાં છે, એટલે કે આ નદ્વત્રોમાં પરિધ કે નદ્વત્ર દિક્કશુલ્લ હોતો નથી. નાર-ચંદ્રમાં કહ્યું છે કે શ્રવણ અને રેવતી પણ સર્વ દિશામાં દ્વારવાળાં છે. પુષ્ય, હસ્ત, મૃગ-શિર અને શ્રવણ, એ નદ્વત્રો સર્વકાલીન (સર્વ કાલવાળાં) છે, એટલે કે આ નદ્વત્રોમાં ઉપરનો (પાંચમો) સ્થાન ગણવો નહીં અર્થાત્ આ નદ્વત્રો હોય તો ઉપરનો અશુભ કાલ પણ શુભ ગણવો.

દિનશુદ્ધિમાં તો દિગ્યાત્રામાં ૮ નદ્વત્રોને સર્વ દિશામાં સર્વકાલીન કહ્યાં છે.—

“સવદિસિ સઘકાલં રિદ્ધિનિમિત્તં વિહારસમયમ્મિ ।

પુસ્સિસિણિ મિગ હૃત્યા રેવઃ સવણા ગહેઅવા ॥ ૧ ॥”

“પુષ્ય, અશ્વિની, મૃગશિર, હસ્ત, રેવતી અને શ્રવણ, એ ૮ નદ્વત્રો સર્વ દિશામાં સર્વ કાલીન છે, તેમને વિહારસમયે સમૃદ્ધિના નિમિત્તે ગ્રહણ કરવાં, એટલે કે એ નદ્વત્રોમાં પ્રયાણ કરવાથી સમૃદ્ધિ મળે છે.”

હવે યાત્રામાં દિશાની શુદ્ધિ કહેવા માટે પરિધ કહે છે.—

સસ સસ ગમને વસુરુદ્ધાહુત્તરાપ્રજૃતિદિક્ક શુજ્ઞાનિ ।

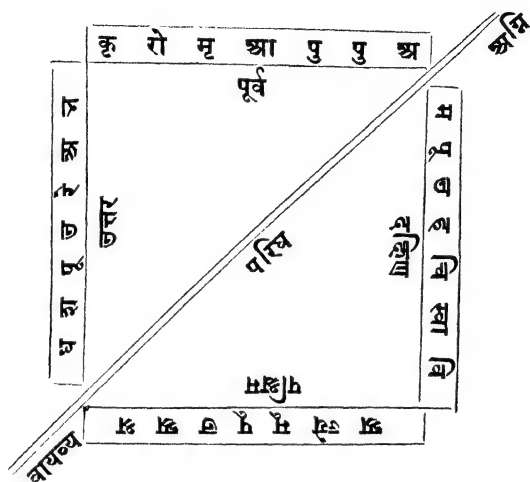
વહ્નિવાયુપરિધોઽત્ર ન લંઘ્યો, મધ્યમાનિ તુ મિથઃ સ્વદિશોઃ સ્યુઃ ૭

અર્થ—ઉત્તર દિશાથી આરંજીને ચારે દિશામાં ધનિષ્ઠા નદ્વત્રથી સાત સાત નદ્વત્રો ગમન કરવામાં શુભ છે. આ ગમનમાં અગ્નિ અને વાયવ્ય કોણનો પરિધ હાથ ધરવા યોગ્ય નથી અને પોતાની બે દિશાઉનાં નદ્વત્રો પરસ્પર સ્વ કહેવાય છે, તે ગમનમાં મધ્યમ છે.

ધનિષ્ઠા નદ્વત્રથી આરંજીને સાત સાત નદ્વત્રો ઉત્તર વિગેરે ચારે દિશામાં ગમન કરવાને વિષે શુભ છે, એટલે કે આ સાત સાત નદ્વત્રો ઉત્તરાદિક દિશાના દ્વારવાળાં છે.— ધનિષ્ઠાથી સાત નદ્વત્રો ઉત્તર દ્વારવાળાં છે, તેથી તે નદ્વત્રોમાં ઉત્તર દિશાનું પ્રયાણ શુભ છે. એ રીતે ચારે દિશામાં જાણવું. સ્થાનાંગ સૂત્ર અને ચંદ્રપ્રફલિની વૃત્તિ વિગેરેમાં લખ્યું છે કે—“ધનિષ્ઠાની જેમ કૃત્તિકાથી આરંજીને, મઘાથી આરંજીને અને અનુરાધાથી આરંજીને સાત સાત નદ્વત્રો અનુક્રમે પૂર્વ, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળાં છે, તેથી તે તે નદ્વત્રોમાં તે તે દિશામાં યાત્રા કરવી શુભ છે.”

अहीं सप्त रेखावाळा चक्रनी जेम पूर्वादिक चार दिशामां कृत्तिकाथी सात सात नक्षत्रो स्थापवां, अने अग्नि तथा वायव्य खूणांमां लांबो परिघ करवो.

परिघ यंत्र.

आ अग्नि अने वायव्य खूणानी वच्चेनो रेखारूप परिघ उल्लंघन करवा योग्य नथी, एटले के धनिष्ठा विगेरे चौद नक्षत्रोमां उत्तर अने पूर्वमां ज जवुं, अने मघा विगेरे चौद नक्षत्रोमां दक्षिण अने पश्चिममां ज गमन करवुं, पण उत्तर अने पूर्वना द्वारवाळां नक्षत्रमां दक्षिण के पश्चिममां गमन न करवुं इत्यादि. तेमां पण परस्पर स्वजनरूप नक्षत्रो के जे परिघना एक जागमां (उत्तर पूर्वमां अमे दक्षिण पश्चिममां) जे नक्षत्रो रहेलां ते तेनी बन्ने दिशानां ते ते नक्षत्रो यात्रामां मध्यम ठे, एटले शुक्र पण नथी तेमज अशुक्र पण नथी. तात्पर्य ए ठे जे धनिष्ठादिक सात नक्षत्रोना कृत्तिकादिक सात नक्षत्रो स्वजन ठे, अने ते (स्वजन)नी दिशा पूर्व ठे, तेथी ते (पूर्व)मां गमन करवामां धनिष्ठादिक सात नक्षत्रो मध्यम ठे, ए रीते कृत्तिकादिक सात नक्षत्रोना धनिष्ठादिक सात नक्षत्रो स्वजन ठे अने तेनी दिशा उत्तर ठे, तेथी उत्तरमां गमन करवामां कृत्तिकादिक सात नक्षत्रो मध्यम ठे. ए रीते ज बीजी वे दिशामां जाणी छेवुं.

अहीं कोइ शंका करे के—आ परिघ कहेवाथी दिशाउं आश्री नक्षत्रनो नियम कबो,

पण विदिशा (खूणा) उमां गमन करवा विषे नहन्नो शो नियम थयो ? तेनो जवाब ए ठे जे—पूर्व चारनां नहन्नोमां अग्नि कोण तरफ गमन करवुं, दक्षिण चारनां नहन्नोमां नैर्ऋत्य खूणांमां गमन करवुं, पश्चिम चारवाळांमां वायव्य तरफ अने उत्तर चारवाळांमां ईशान तरफ गमन करवुं. आ रीते विदिशाउं दिशाउने अनुसरे ठे, माटे तेने आश्रीने पण नियम प्रगट ज ठे. दैवज्ञ वल्लभ पण कहे ठे के—“यायात् पूर्वचारजैरग्निगाष्टां प्राद-
क्षिण्यैर्नवनाशाविपूर्वाः” “पूर्व चारनां नहन्नोमां अग्नि खूणा तरफ जवुं, ए रीते बीजी विदिशाउं पण प्रदक्षिण क्रमे करीने जाणवी.” पूर्णजज्ञ तो आ नियम साथे आ प्रमाणे विशेष कहे ठे.—

“स्वामिनः सप्त जौमाद्याः क्रमतः कृत्तिकादिषु ।

प्राच्यादौ तत्सनाथेषु जेषु यात्रा महाफला ॥ १ ॥”

“कृत्तिकादिक सात नहन्नोमां अनुक्रमे मंगळथी आरंजीने चंज पर्यंत सात स्वामीउं ठे. ए रीते मघादिक विगेरेमां पण मंगळथी आरंजीने ज स्वामीउं जाणवा. तेमां कृत्तिका अने मंगळवारे पूर्व दिशामां गमन करवुं एम ते ते नहन्नोमां ते ते वारे ते ते दिशामां गमन करवाथी महाफल प्राप्त थाय ठे.”

“प्राच्यादिषु चरन् ज्ञानुः सप्तके कृत्तिकादिके ।

वितनोति दिशामस्तं यात्रा तासु कृता श्रिये ॥ २ ॥”

“कृत्तिकादिक सात सात नहन्नोमां पूर्वादिक दिशाउने विषे चालतो सूर्य दिशाउने अस्त करे ठे, तेथी ते दिशाउंमां करेली यात्रा (गमन) लक्ष्मीने माटे ठे.”

हवे परिघनो अपवाद तथा नहन्न शूल कहे ठे.

उल्लंघ्यः परिघोऽपि लग्नबलतः शूलं तु जानां सदा,

हेयं तच्च पुनः सुरेश्वरदिशि ज्येष्ठाम्बुविश्वोडुजिः ।

राधावैष्णववासवाजपदजैर्याम्यां प्रतीच्यां पुन—

ब्राह्म्या मूलयुजा तथोत्तरदिशि स्यादर्यमर्द्धेण च ॥ ८ ॥

अर्थ—लग्नना बळथी परिघनुं पण उल्लंघन करवुं, एटले के शत्रुसैन्यनुं आगमन विगेरे एकांतिक (आवश्यक) कार्योंमां गमन करवानी दिशानुं मुख शुद्ध होय—यात्रानुं लग्न ग्रहना बळथी युक्त होय त्यारे परिघनुं उल्लंघन करवामां दोष नथी, परंतु नहन्न शूल सदा त्याग करवा लायक ठे, एटले के शूल नहन्न होय तो लग्ननी शुद्धि उतां पण गमन न करवुं, कारण के नहन्न शूलनो दोष शुद्ध लग्नथी पण नाश पामतो नथी. ते विषे व्यव-
हारप्रकाशमां कथं ठे के—“त्यजेष्टमेऽपि शूलर्द्धं शूलर्द्धं नास्ति निर्वृतिः ।” “लग्न शुद्ध

उतां पण शूल नक्षत्र वर्जवा योग ठे, केमके शूल नक्षत्रमां गमन करवाथी पावुं अवातुं नथी.” ते नक्षत्र शूल आ प्रमाणे ठे.—

ज्येष्ठा, पूर्वाषाढा अने उत्तराषाढा ए पूर्व दिशामां नक्षत्र शूल ठे. दक्षिणमां विशाखा, श्रवण, धनिष्ठा अने पूर्वाजात्रपद ए नक्षत्र शूल ठे. पश्चिममां रोहिणी अने मूल नक्षत्र शूल ठे. तथा उत्तर दिशामां उत्तराषाढागुनी नक्षत्र शूल ठे. (आ नक्षत्र दिक्शूल कहेवाय ठे.)

पूर्णचक्र तो आ प्रमाणे नक्षत्र दिक्शूल कहे ठे.—

“पूर्वाद् जिह्वासाढा धणिष्ठ पुष्यजिह्वा दाहिण दिसाए ।

रोहिणि मूलऽवराए विसाह पुष्यगुणुत्तरउ ॥ १ ॥”

“पूर्व दिशामां ज्येष्ठा, पूर्वाषाढा अने उत्तराषाढा नक्षत्र शूल ठे, दक्षिणमां धनिष्ठा अने पूर्वाजात्रपद नक्षत्र शूल ठे, पश्चिममां रोहिणी अने मूल नक्षत्र शूल ठे, तथा उत्तरमां विशाखा अने पूर्वाषाढागुनी नक्षत्र शूल ठे.” “पश्चिम दिशामां पुष्य अने उत्तरमां हस्त नक्षत्र शूल ठे,” एम नारचंद्रमां कहुं ठे. यतिवद्वज्रमां तो नक्षत्र कील आ प्रमाणे कहे ठे.—

नक्षत्र कील विषे.

“ज्येष्ठा १ जत्रपदा पूर्वा २ रोहिण्यु ३ उत्तरफट्गुनी ४ ।

पूर्वादिषु क्रमात्कीला गतस्यैतेषु नागतिः ॥ १ ॥

औत्सुक्याद्यदि पूर्वोक्तदंरुलंघनवर्जने ।

असमर्थस्तदावश्यं दिक्कीलान् वर्जयेदिमान् ॥ २ ॥”

“पूर्वमां ज्येष्ठा, दक्षिणमां पूर्वाजात्रपद, पश्चिममां रोहिणी अने उत्तरमां उत्तराषाढागुनी, ए नक्षत्र कील कहेवाय ठे. आ नक्षत्र कीलमां जो गमन करे तो ते पात्रो आवे नहीं. जो कदाच कार्यनी उत्सुकताथी पूर्वे कहेला दंरुना उल्लंघनने वर्जी न शके तो अवश्य आ दिक्कीलने वर्जवा.”

लोकमां तो आ प्रमाणे कहेवाय ठे.—

“उत्तर इत्था दक्षिण चित्ता, पुष्या रोहिणि सुणि रे पुत्ता ।

पश्चिम सवणा म करिस गमणा, हरि हर बंज पुरंदर मरणा ॥ १ ॥”

“हे पुत्र ! सांजळ. हस्त नक्षत्रमां उत्तर तरफ, चित्रामां दक्षिण तरफ, रोहिणीमां पूर्व तरफ अने श्रवणमां पश्चिम तरफ गमन करीश नहीं, केमके तेमां गमन करवाथी हरि, हर, ब्रह्मा अने इंद्र जेवातुं पण मरण आय.”

हवे वारने आश्रीने दिक्शूल तथा विदिक्शूल कहे ठे.—

शूलं सोमे शनौ च प्राग्गुरौ दक्षिणतस्त्यजेत् ।

रवौ शुक्रे च वारुण्यामुत्तरेण कुजज्ञयोः ॥ ९ ॥

आग्नेय्यादिविदिक्शूलं क्रमादादित्यजीवयोः १ ।

शीतांशुशुक्रयो २ रौममन्दयो ३ ईस्य ४ च त्यजेत् ॥ १० ॥

अर्थ—सोम अने शनिवारे पूर्व दिशाમાં शूल होय, गुरुवारे दक्षिणमां, रवि तथा शुक्रवारे पश्चिममां अने मंगल तथा बुधवारे उत्तरमां दिक्शूल होय. दिक्शूल सन्मुख होय तो त्यां गमन करवुं नही. रवि अने गुरुवारे अग्निमां शूल होय, सोम अने शुक्रवारे नैर्ऋत्यमां शूल होय, मंगल अने शनिवारे वायव्यमां शूल होय, तथा बुधवारे ईशानमां शूल होय. आ विदिक्शूल कहेवाय ठे.

दिक्शूलनुं कोष्टक

विदिक्शूलनुं कोष्टक.

पूर्व सोम, शनि.
दक्षिण गुरु.
पश्चिम रवि, शुक्र.
उत्तर मंगल, बुध.

अग्नि रवि, गुरु.
नैर्ऋत्य सोम, शुक्र.
वायव्य मंगल, शनि.
ईशान बुध.

अवश्यना कार्य माटे दिक्शूल तथा विदिक्शूलमां जवुं पके तो तेने माटे विधान कहे ठे.—

दिक्शूलध्वंसि वन्देत चन्दनं १ दधि २ मृत्तिकाम् ३ ।

तेलं ४ पिष्टं ५ च सर्पिश्च ६ खलं ७ चार्कादिषु क्रमात् ॥ ११ ॥

अर्थ—रवि विगेरे वारमां अनुक्रमे चंदन १, दही २, माटी ३, तेल ४, आटो ५, घी, ६ अने खोल ७, ए चीजोतुं वंदन (तिलक) करवुं, तेथी दिक्शूल तथा विदिक्शूलनो नाश आय ठे, एटले के रविवारे चंदननुं तिलक करवुं, सोमवारे दहीनुं तिलक करवुं विगेरे.

हवे योगिनी कहे ठे.—

स्यायोगिनी शक्र १ कुबेर २ वह्नि ३-

रक्षो ४ऽन्तका ५ प्लत्य ६ निखे ७ शदिह्नु ।

यातुर्न जव्या प्रतिपन्नवम्या-

दितो विना पश्चिमवामजागौ ॥ १२ ॥

अर्थ—परुवाथी (एकमथी) आरंजीने तथा नोमथी आरंजीने अनुक्रमे पूर्व १, उत्तर २, अग्नि ३, नैर्ऋत्य ४, दक्षिण ५, पश्चिम ६, वायव्य ७ अने ईशान, ८ दिशा-

उमां योगिनी होय ठे. ते योगिनी जनार माणसने जे दिशामां जवुं होय ते तरफ जतां पठवाने अथवा नाबी बाजुए रहेती होय तो सारी, अने सन्मुख तथा जमणी बाजु आवती होय तो ते अशुच जाणवी.

अहीं परुवाथी आरंजीने एक एक तिथि खेतां आठम सुधीमां एक आवृत्ति आय ठे, बीजी आवृत्ति नोमथी खेतां पखवामीयाना अंत सुधी खण्ड तो सात ज तिथि रहे ठे, अने दिशाउं तो आठ ठे, तो ते शी रीते करवुं ? तेनुं समाधान ए ठे जे नोमथी पूर्णिमा सुधीनी सात तिथिउं अने आठमी अमावास्यानी तिथि खेवी, तेथी पूर्णिमाए वायव्यमां अने अमावास्याए ईशानमां योगिनी होय. एम बीजी आवृत्तिमां पण दरेक दिशामां एक एक तिथि आवी जाय ठे. पूर्णजत्र पण कहे ठे के—

“पू १ उ २ आ ३ नै ४ द ५ प ६ वा ७ ई ८ दिसि सु पन्निवइ नवमीउ जोइणिआ । वायवि पुन्निमाए ईसाणे अमावसाइ तहा ॥ १ ॥”

“पूर्व १, उत्तर २, अग्नि ३, नैर्ऋत्य ४, दक्षिण ५, पश्चिम ६, वायव्य ७ अने ईशान ८, ए आठ दिशाउंमां अनुक्रमे परुवेथी अने नोमथी तिथिउंने विषे योगिनी आय ठे, तेमां पूर्णिमाए वायव्य खूणामां अने अमावास्याए ईशान खूणामां योगिनी आवे ठे.”

योगिनीनुं कोष्टक	
दिशा	तिथि.
पूर्व	१-ए
उत्तर	२-१०
अग्नि	३-११
नैर्ऋत्य	४-१२
दक्षिण	५-१३
पश्चिम	६-१४
वायव्य	७-१५
ईशान	८-३०

मतांतरे योगिनीनुं कोष्टक.		
दिशा.	कृष्णपक्षनी तिथि	शुक्लपक्षनी तिथि.
पूर्व	१-६-११	१-६-११
दक्षिण	२-७-१२	२-७-१२
पश्चिम	३-८-१३	३-८-१३
उत्तर	४-९-१४	४-९-१४
अधो दिशि	१०	५-१५
ऊर्ध्व दिशि	५-१५	१०

केटलाएक आचार्यों आ प्रमाणे योगिनी कहे ठे—कृष्णपक्षनी एकमथी चोथ सुधी पूर्वादिक चार दिशामां योगिनी होय ठे, अने पांचमे ऊर्ध्व दिशामां होय ठे, उच्यथी नोम सुधी पूर्वादिक चार दिशाउंमां अने दशमे अधो दिशामां होय ठे, अगीयारशथी चौदश सुधी पूर्वादिक चार दिशामां अने अमावास्याए ऊर्ध्व दिशामां योगिनी होय ठे. एज रीते शुक्लपक्षमां पण जाणवुं. तफावत एटखो ठे के शुक्लपक्षमां पांचमे अधो दिशामां, दशमे ऊर्ध्व दिशामां अने पूर्णिमाए अधो दिशामां योगिनी होय ठे.

(તે કોટક પળ ઉપર આપ્યું છે.) જે દિવસે જે દિશામાં યોગિની હોય તે દિશા, તથા તે દિશાની દક્ષિણ બાજુની વિદિશાના હાથમાં કાતર છે તેથી તે વિદિશા, તથા તેની ઋત્વી બાજુની વિદિશાના હાથમાં ધર છે તેથી તે વિદિશા, આ ત્રણે દિશામાં યુક્ત-
દિકમાં પાઠ્ય રહી હોય તો જ તે શુદ્ધ છે. વ્યવહારપ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે—

“યોગિની દેવી પૃષ્ઠે દક્ષિણવામે સ્થિતા વિજયદાત્રી ।

સંમુખસંસ્થા યુક્તે પરાજયં નાશમાધતે ॥ ૧ ॥”

“યોગિની દેવી પઠવાને, દક્ષિણ બાજુએ તથા ઋત્વી બાજુએ રહી હોય તો તે યુક્તમાં વિજયને આપનારી છે, અને સંમુખ રહી હોય તો તે પરાજયને તથા મૃત્યુને આપે છે.”

ગમનાદિક કાર્ય અવશ્યતું હોય તો ગમન વખતે યોગિનીની માત્ર દૃષ્ટિને જ સંમુખ તજવી. તેની સંમુખ દૃષ્ટિ નારચંદ્રમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“ઊર્ધ્વે તિથિમિત ૧૫ નાલ્ક્યો દશ ચાઘો ૧૦ વામ ૧૦ દક્ષિણે ૧૦ પાર્શ્વે ।

ઘટિકા પચ્ચદશાપિ ૧૫ ચ યોગિન્યાઃ સંમુખી દૃષ્ટિઃ ॥ ૧ ॥”

“યોગિની ઊર્ધ્વે દિશામાં પંદર ઘની છે, અર્ધો દિશામાં દશ ઘની છે, વામ (ઋત્વી) બાજુએ દશ ઘની છે, જમણી બાજુએ દશ ઘની છે, અને સંમુખ દૃષ્ટિ પંદર ઘની છે.”

વળી તત્કાલયોગિની પણ અવશ્ય ત્યાગ કરવા લાયક છે. તે તત્કાલયોગિની દિન-
શુદ્ધિમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“દિણદિસિ ધુરિ ચ્ચઘનિઆ પુરત્ત પુવ્વત્તદિસિસુ આણુકમસો ।

તકાલ્લજોણી સા વજ્જેઅવા પયત્તેણ ॥ ૧ ॥”

“દિવસની દિશામાં પ્રથમની ચાર ઘની યોગિની રહે છે, અને પછી અનુક્રમે પછીની દિશામાં ચાર ચાર ઘની રહે છે, તે તત્કાલયોગિનીને પ્રયત્નવાને વર્જવી, ઇટલે કે—
જે દિવસે જે તિથિ હોય તે તિથિની જે દિશા કહી હોય તે દિશામાં પ્રાતઃકાળે ચાર ઘની સુધી યોગિની રહે છે, અને ત્યારપછી ઉપર કહેલા અનુક્રમ પ્રમાણે બાકીની દિશા-
માં યોગિની રહે છે. જેમકે—એકમને દિવસે પૂર્વ દિશામાં પહેલી ચાર ઘની (અર્ધ પ્રહર) યોગિની રહે છે, બીજી ચાર ઘની ઉત્તરમાં, ત્રીજી ચાર ઘની અગ્નિ સ્થૂળામાં, એ રીતે અનુક્રમે ઈશાન સ્થૂળા સુધી અર્ધ અર્ધ પ્રહરો ગણવા. બીજને દિવસે પહેલો અર્ધ પ્રહર ઉત્તર દિશામાં, બીજો અર્ધ પ્રહર અગ્નિ સ્થૂળામાં, એ રીતે ગણતાં આઠમો અર્ધ પ્રહર પૂર્વ દિશામાં આવે છે. એ પ્રમાણે રાત્રિ દિવસમાં થઈને આઠે દિશામાં બે વખત યોગિની ફરે છે.

હવે પાશ તથા કાલનું સ્વરૂપ કહે છે.—

પાશો માસસ્યેષ્ટસ્તિથિરષ્ટહતાવશિષ્ટ એન્દ્રાદૌ ।

તત્સંમુખસ્તુ કાલઃ સ તુ દક્ષિણ એવ સૌર્યાય ॥ ૧૩ ॥

अर्थ—मासनी तिथिउने आठे जाग खेतां बाकी जे वधे ते (तिथि)ने पूर्वमां मूकवी. त्यारपढीनी तिथिउं अनुक्रमे अग्नि विगेरे दिशाउंमां मूकवी. ते तिथिए ते दिशामां पाश ठे एम जाणवुं, अने ते (पाश)नी सन्मुख काळ जाणवो. ते काळ जमणी बाजुए शुज ठे.

अहीं कृष्णपहनी एकमथी मासनी आरंज जाणवो. मासनी तिथि त्रीश ठे, तेथी तेनो आठे जाग खेतां बाकी ठ वधे ठे, तेथी कृष्णपहनी ठछने दिवसे पूर्व दिशामां पाश ठे, सातमे अग्नि खूणामां पाश जाणवो, एम अनुक्रमे गणतां चौदशे ऊर्ध्व दिशामां अने अमावास्या अधो दिशामां पाश जाणवो. पढी शुक्ल एकमे पूर्वमां, ए रीते गणतां शुक्ल दशमे अधो दिशामां, पाढो अगीयारशे पूर्वमां, ए रीते गणतां कृष्णपहनी पांचमे अधो दिशामां पाश आवे ठे. आ प्रमाणे त्रण वखत आवर्तन करवाथी मास पूर्ण आय ठे.

। पाशनी स्थापना ।

पूर्व	अग्नि	दक्षिण	नैर्ऋत्य	पश्चिम	वायव्य	उत्तर	ईशान	ऊर्ध्व	अधः
कृष्ण ६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	३०
शुक्ल १	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	कृष्ण १	२	३	४	५

पाशनी सन्मुखनी दिशाए काळ जाणवो, एटखे ऊर्ध्व अने अधः ए बे दिशा विना बाकीनी आठ दिशामां पोतपोतानी पाश दिशाथी पांचमी पांचमी दिशाए काळ होय ठे. ज्यारे ऊर्ध्व दिशि ए पाश होय त्यारे अधो दिशि ए काळ जाणवो, अने ज्यारे अधो दिशि ए पाश होय त्यारे ऊर्ध्व दिशि ए काळ जाणवो, केमके ए बे दिशानुं सन्मुखपणुं ए ज प्रमाणे होय ठे. दिनशुद्धिमां कह्युं ठे के—

“पुषाद् दस दिसाहिं कमेण सिञ्च पन्विषयाद् हुद् पासो ।

तस्समुहो अ काळो गमणे दुन्नि वि संमुह वज्जे ॥ १ ॥”

“पूर्वादिक दश दिशाउंमां अनुक्रमे शुक्लपहनी एकमथी आरंजीने पाश होय ठे, अने तेनी सन्मुख काळ होय ठे. ते बजे गमनमां सन्मुख वर्जवा योग्य ठे.”

। काळनी स्थापना ।

पश्चिम	वायव्य	उत्तर	ईशान	पूर्व	अग्नि	दक्षिण	नैर्ऋत्य	अधः	ऊर्ध्व
कृष्ण ६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	३०
शुक्ल १	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	कृष्ण १	२	३	४	५

ગમન કરનારની ઠાવી વાજુણ પાશ હોય અને જમણી વાજુણ કાઠ હોય તો તે શુજ છે. તે વિષે દિનશુદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—

“કુઝા વિહારિ વામો પાસો કાઠો અ દાહિણે”

“વિહાર (ગમન)માં પાશને ઠાવી વાજુ કરવો અને કાઠને જમણી વાજુ કરવો.” વાસ્તુશાસ્ત્રના વિદ્વાનો તો આ પ્રમાણે કહે છે.—“શુક્લપદ્મની એકમથી ચાર તિથિ-ઉત્તમાં પૂર્વ, અગ્નિ વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે અને પાંચમે ઊર્ધ્વ દિશિમાં પાશ હોય છે. ત્યારપછી ઊઘથી ચાર તિથિ સુધી પશ્ચિમ, વાયવ્ય વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે અને દશમે અધો દિશિ હોય છે. ત્યારપછી અગીયારશથી ચાર તિથિ સુધી પૂર્વ, અગ્નિ વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે, અને પૂર્ણિમાએ ઊર્ધ્વ દિશિ હોય છે. પછી કૃષ્ણપદ્મની એકમથી ચાર તિથિ સુધી પશ્ચિમ, વાયવ્ય વિગેરે ચાર દિશામાં પાશ હોય છે, અને પાંચમે અધો દિશિ હોય છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીજી વાર પણ ગણવું, અને પાશની સન્મુખ દિશામાં સદા કાઠ રહેલો છે.” આ પ્રમાણે તેડનો મત હોવાથી પૂર્ણ તિથિએ ગૃહાદિકનું ધ્યાત મુહૂર્ત અને ધ્વજારોપણ વિગેરે તેડ કરવાને ઇચ્છતા નથી, કારણ કે અધો દિશિએ અથવા ઊર્ધ્વ દિશિએ પાશ કે કાઠ અવશ્ય હોય જ છે.

વાર આશ્રીને પાશ તથા કાઠ જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“દિણવારં પુઘર્ષ કમેણ સંહારિ જત્ય ણિ સણી ।

કાલં તથ વિચ્છાણસુ તસ્સંમુહુ પાસ જાણ્ઙ્ ડ્ગે ॥ ૧ ॥”

જે દિવસે જે વાર હોય તે વારથી આરંજીને અનુક્રમે સાતે વારો પૂર્વાદિક દિશાઉત્તમાં અનુક્રમે મૂકવા. તેમાં જે દિશામાં શનિવાર આવે તે દિશામાં કાઠ છે એમ જાણવું, અને તેની સન્મુખની દિશામાં પાશ જાણવો, એમ કેટલાક કહે છે. અહીં ઈશાન વિનાની સાત દિશાઉ ગણવાની છે, કારણ કે તે ઈશ્વરનું ઘર છે, માટે ત્યાં કાઠનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી, એમ તેડ કહે છે. આઉના મતમાં વાર આશ્રીને જ કાઠ તથા પાશ થાય છે, પણ તિથિને આશ્રીને થતા નથી.

હવે રાહુચાર કહે છે.—

રાહુરસંમુખવામોઽપ્સુ યામાર્ક્ષેષ્વહર્નિશં યુમુખાત્ ।

ક્રમશઃ પષ્ટ્યાં પષ્ટ્યામિષ્ટઃ પ્રાચ્યાદિષુ પ્રચરન્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—દિવસના પ્રારંજથી એટલે સૂર્યોદયથી આરંજીને દિવસ અને રાત્રિ આઠ આઠ અર્ધ પ્રહરોમાં અનુક્રમે પૂર્વાદિક ઠી ઠી દિશાએ ફરતો રાહુ અસન્મુખ અને વામ જાગે રહેલો ઇષ્ટ-શુજ છે. અર્થાત્ ગમન કરનારની પઢવાને અથવા ઠાવી વાજુણ હોય તો તે શુજકારક છે. રાહુ રાત દિવસ બાહે છે. તે પ્રાતઃકાલથી આરંજીને પૂર્વાદિક ઠી ઠી દિશામાં

चाखे ठे, एटखे के पहेला अर्ध प्रहरे पूर्व दिशामां चाखे ठे, बीजा अर्ध प्रहरे तेनाथी ठी दिशामां एटखे वायव्य खूणामां चाखे ठे. त्रीजा अर्ध प्रहरे तेनाथी ठी एटखे दक्षिण दिशाए चाखे ठे. ए प्रमाणे आठ अर्ध प्रहर सुधी ठी ठी दिशा खेवी. तेवी ज रीते रात्रे पण आठ अर्ध प्रहरमां पण ठी ठी दिशा जाणवी. ते विषे हर्षप्रकाशमां कह्युं ठे के—

“जामजे राहुगई पू १ वा २ दा ३ ई ४ प ५ अ ६ उ ७ ने ८ दिसिसु” ॥

“सूर्योदयथी आरंजीने अर्ध अर्ध प्रहरे राहुनी गति अनुक्रमे पूर्व १, वायव्य २, दक्षिण ३, ईशान ४, पश्चिम ५, अग्नि ६, उत्तर ७ अने नैर्ऋत्य ८ दिशामां होय ठे.”

पूर्वादिक दिशाउं अवळी प्रदक्षिणाथी गणीए तो चोथी चोथी दिशाए राहुनी गति जाणवी. ते विषे नारचंद्रमां कह्युं ठे के—

“अष्टासु प्रथमाद्येषु प्रहरार्धैर्वहनिशेम् ।

पूर्वस्या वामतो राहुस्तुर्या तुर्या व्रजेद्दिशम् ॥ १ ॥”

“प्रथमादिक आठ अर्ध प्रहरोमां रात दिवस पूर्व दिशाथी ऋषी वाजुने क्रमे चोथी चोथी दिशामां राहु गति करे ठे, एटखे के पहेला अर्ध प्रहरे पूर्वमां, बीजा अर्ध प्रहरे तेथी अवळी चोथी दिशा वायव्यमां, त्रीजे अर्ध प्रहरे तेथी अवळी चोथी दिशाए एटखे दक्षिणमां राहुनी गति ठे. ए रीते आठे अर्ध प्रहर गणवा तथा ए ज रीते रातना पण आठे अर्ध प्रहर गणवा.

राहुचार स्थापना—

ईशान ४	पूर्व १ अर्ध प्रहर	अग्नि ६ दक्षिण
उत्तर ७	०	३
वायव्य	पश्चिम	नैर्ऋत्य
२ अर्ध प्रहर	५	८

हवे चंद्रचार कहे ठे.—

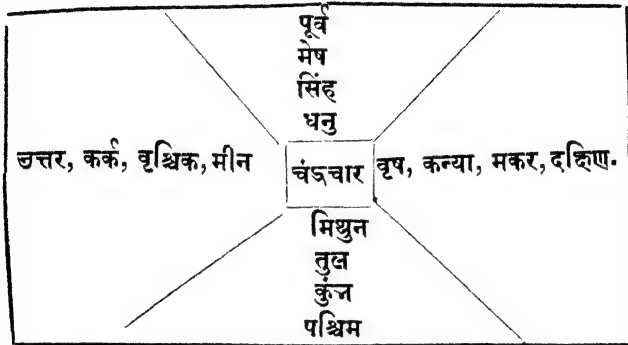
चन्द्रश्चरति पूर्वार्द्धौ क्रमाच्चिर्दिक्चतुष्टये ।

मेषादिष्वेष यात्रायां संमुखस्त्वतिशो जनः ॥ १५ ॥

अर्थ—चंद्र मेषादिक बारे राशिउंमां पूर्वादिक चार दिशाउंमां अनुक्रमे त्रण वार चाखे ठे. आ चंद्र प्रयाणमां संमुख होय तो ते अत्यंत शुभ ठे.

મેષ રાશિમાં રહેલો ચંદ્ર પૂર્વમાં હોય છે, વૃષમાં રહેલો ચંદ્ર દક્ષિણમાં, મિથુનનો ચંદ્ર પશ્ચિમમાં અને કર્કનો ચંદ્ર ઉત્તરમાં હોય છે. એ પ્રમાણે સિંહાદિક ચાર અને ધનાદિક ચાર રાશિના ચંદ્રને પણ પૂર્વાદિક ચારે દિશિમાં અનુક્રમે જાણવો.

ચંદ્રચાર સ્થાપના—

દિનશુદ્ધિમાં તો શુક્રની જેમ ચંદ્રનું પણ ત્રણ પ્રકારે સન્મુખપણું ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે.—

“ઉદયવસા ૧ અથવા દિસિ ૨ દારજવસં ૩ હવઃ સસી સમુદો ।

સો અજિમુદો પદાણો ગમણે અમિઆઈ વરિસંતો ॥ ૧ ॥”

“ચંદ્ર જે દિશામાં ઉદય પામે છે તે ઉદયના વશથી ૧ અથવા જે દિશામાં જાય છે તે દિશાના વશથી ૨ અથવા જે દિશાના દારવાળા નક્ષત્રને પામ્યો હોય તે દિશાદાર નક્ષત્રના વશથી ૩, આ ત્રણ પ્રકારે સન્મુખ હોય છે. તે સન્મુખ તથા જમણો ગમનને વિષે અમૃતને વરસતો એવો પ્રધાન અતિ શોભાકારક છે.”

નારચંદ્રમાં ચંદ્રચારનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“જયાય દક્ષિણો રાહુયોગિની વામતઃ સ્થિતા ।

પૃથ્વતો ધ્રુવપ્યેતચ્ચન્દ્રમાઃ સંમુખઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥”

“જમણો રાહુ જયને માટે છે, નાબી બાજુ રહેલી યોગિની પણ જયકારક છે, તે બન્ને પદ્માને રહ્યા હોય તો શુભ છે, અને ચંદ્રમા સન્મુખ હોય તો શુભ છે.”

મૂલ શ્લોકમાં “અતિશોભનઃ” “ધણો સારો” એમ કહ્યું છે, તેથી જમણી બાજુમાં રહેલો પણ ચંદ્ર શુભ છે એમ સૂચવન કરે છે. તે વિષે નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં કહ્યું છે કે—

“સંમુખીનોઽર્થલાજાય દક્ષિણઃ સર્વસંપદે ।

પશ્ચિમઃ કુરુતે મૃત્યું વામશ્ચન્દ્રો ધનહયમ્ ॥ ૧ ॥”

“गमन करतां चंद्र सन्मुख होय तो द्रव्यनो लाज आय, जमणी बाजु होय तो सर्व संपत्ति मळे, पाठळ होय तो मृत्यु करे अने नाबी बाजुए रह्यो होय तो धननो हय करे.”
हवे रविचार कहे ठे.—

रविर्द्यौं द्यौ तु पूर्वार्द्धौ यामौ रात्र्यन्त्ययामतः ।

यात्रास्मिन् दक्षिणे वामे प्रवेशः पृष्ठगे द्युयम् ॥ १६ ॥

अर्थ—सूर्य रात्रिना ठेव्हा पहोरथी आरंजीने बवे पहोर पूर्वादिक चार दिशामां चाले ठे, तेमां प्रयाणसमये सूर्य जमणी बाजुए होय तो शुज ठे, नाबी बाजुए होय तो प्रवेशमां शुज ठे, अने पाठळ होय तो प्रयाण तथा प्रवेश वनेमां शुज ठे.

रात्रिनो ठेव्हा प्रहर तथा दिवसनो पहेलो प्रहर ए बे प्रहर सुधी सूर्य पूर्व दिशामां चाले ठे. दिवसना मध्यना बे पहोर सुधी दक्षिण दिशामां रहे ठे, दिवसनो ठेव्हा प्रहर अने रातनो पहेलो पहोर ए बे पहोर सुधी पश्चिममां चाले ठे, तथा रात्रिना मध्यना बे पहोर सुधी उत्तर दिशामां रहे ठे.

नारचंद्रमां तो सर्व ग्रहोने उदयसमयथी आरंजीने जमण करवाना वशथी (गतिने आश्रीने) आठे दिशानो स्पर्श कहेलो ठे. ते आ प्रमाणे.—

“स्वस्योदयस्य समयात्पूर्वयामा(म्या)दितः क्रमात् ।

संचरन्ति ग्रहाः सर्वे सर्वकाळं दिगष्टके ॥ १ ॥”

“सर्वे ग्रहो पोतपोताना उदयसमयथी आरंजीने पूर्व, दक्षिण विगेरेना क्रमे करीने सर्वदा आठे दिशाओमां गति करे ठे.”

सूर्य जमणी बाजुए रह्यो होय तो ते समयनुं प्रयाण शुजकारक ठे. ते विषे खड्ड कहे ठे के—

“न तस्याङ्गारको विष्टिर्न शनैश्चरजं जयम् ।

व्यतिपातो न दुष्येच्च यस्यार्को दक्षिणस्थितः ॥ १ ॥”

“जेना प्रयाणमां सूर्य जमणी बाजुए रह्यो होय तेने अंगारक नरुतो नथी, विष्टिनो पण दोष लागतो नथी, शनिथी उत्पन्न थयेलो जय लागतो नथी, तथा व्यतिपात पण दुषित करतो नथी.”

तेथी करीने ज नक्षत्रसमुच्चयमां पण कह्युं ठे के—

“पूर्वाह्णे चोत्तरां गन्धेत्प्राच्यां मध्यंदिने तथा ।

दक्षिणामपराह्णे तु पश्चिमामर्धरात्रके ॥ १ ॥”

“दिवसना पहेला जागमां उत्तर दिशा तरफ प्रयाण करवुं, मध्याह्नसमये पूर्व दिशामां प्रयाण करवुं, सायंकाळे दक्षिणमां प्रयाण करवुं, अने अर्धी रात्रिए पश्चिममां

પ્રયાણ કરવું.” આ રીતે પ્રયાણ કરવાથી સૂર્ય જમણી વાજુએ જ રહે છે એ આ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે.

સહ્ય ફરીથી પણ ચંદ્ર અને સૂર્યના વારની અનુકૂળતા જ કહે છે કે—

“રવિશશિકરપ્રદીપ્તાં મકરાદાબુત્તરાં ચ પૂર્વાં ચ ।

યાયાચ્ચ કર્કટાદૌ યામ્યામાશાં પ્રતીર્ચીં ચ ॥ ૧ ॥

અયનાનુકૂલયાનં હિતમકેન્વોર્ધયોરસંપત્તૌ ।

દુનિશં પ્રગૃહ્ય યાયાદિપર્યયે કલેશવધવન્ધાઃ ॥ ૨ ॥”

“મકરાદિકમાં સૂર્ય અને ચંદ્રનાં કિરણોથી પ્રદીપ્ત થયેલી ઉત્તર તથા પૂર્વ તરફ પ્રયાણ કરવું, અને કર્કાદિકમાં દક્ષિણ તથા પશ્ચિમ દિશામાં પ્રયાણ કરવું. સૂર્ય અને ચંદ્ર એ વેળની અપ્રાપ્તિ હોય તો અયનને અનુકૂળ પ્રયાણ હિતકારક છે, એટલે રાત્રિ દિવસને ગ્રહણ કરીને ગમન કરવું. તેથી ઊલટું કરવાથી કલેશ, વધ અને બંધન આવે છે.” અહીં જાવાર્થ એ છે જે—“જ્યારે સૂર્ય અને ચંદ્ર મકરાદિક ૭ રાશિમાં એટલે ઉત્તરાયણમાં હોય ત્યારે પૂર્વમાં તેમજ ઉત્તરમાં સર્વદા (રાત દિવસ) ગમન કરવું, અને જ્યારે કર્કાદિક ૭ રાશિમાં એટલે દક્ષિણાયનમાં હોય ત્યારે દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં સર્વદા ગમન કરવું, પણ સૂર્ય અને ચંદ્ર જો એક અયનમાં ન હોય તો અનુક્રમે દિવસે અને રાત્રિએ ગમન કરવું, એટલે કે જ્યારે સૂર્ય ઉત્તરાયણમાં હોય ત્યારે દિવસના જાગમાં ઉત્તર તથા પૂર્વમાં ગમન કરવું, અને જ્યારે સૂર્ય દક્ષિણાયનમાં હોય ત્યારે દિવસના જાગમાં દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરવું. એ જ પ્રમાણે ચંદ્ર ઉત્તરાયણમાં હોય ત્યારે રાત્રિએ ઉત્તર તથા પૂર્વમાં ગમન કરવું અને દક્ષિણાયનમાં હોય ત્યારે રાત્રિએ દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરવું. એથી ઊલટું કરવાથી અશુભ છે, એટલે કે સૂર્ય અને ચંદ્ર મકરાદિકમાં રહ્યા હોય ત્યારે જો દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરે, તથા કર્કાદિકમાં રહ્યા હોય ત્યારે જો ઉત્તર અને પૂર્વમાં ગમન કરે, તથા સૂર્ય મકરાદિકમાં રહ્યો હોય ત્યારે દિવસના જાગમાં જો દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ગમન કરે, અને ચંદ્ર કર્કાદિકમાં રહ્યો હોય ત્યારે જો રાત્રિએ ઉત્તર કે પૂર્વમાં ગમન કરે તો ગમન કરનારને વધ, બંધ વિગેરે દોષ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે રવિચારને જ હંસ (વાયુ)ની ગતિ (સ્વરોદય)વમે વિશેષ પ્રકારે કહે છે.—

હંસેન્તરા વિશતિ દક્ષિણતોઽથ પૃથે,

કૃત્વા રવિં પ્રવહનાન્નિપદં પુરશ્ચ ।

સિદ્ધ્યૈ વ્રજેદથ વિજેતુમના વિપદ્-

પદં સ્વતસ્તુ વિદધીત વિતાનપદે ॥ ૧૭ ॥

अर्थ—प्राण वायु नासिकामां प्रवेश करतो होय ते वखते सूर्यने (सूर्यनी दिशाने) जमणी बाजुए अथवा पठ्वाने राखीने जे नासिकानी नामी वधारे चाखती होय ते तरफनुं पगळुं प्रथम मूकीने प्रयाण करवुं ते सिद्धिने माटे ठे. शत्रुने जीतवानी झडावाळाए पोतानी जे तरफनी नामी वहेती न होय ते तरफ शत्रु पकने करवो.

अध्यात्मशास्त्रनी रीते हंस ए प्राण वायु कहेवाय ठे. ते प्राण वायु नासिकामां प्रवेश करतो होय त्यारे प्रयाण करवुं, पण बहार नीकळतो होय ते वखते प्रयाण करवुं नहीं. प्राण वायुनी गति आगति विषे अध्यात्मने जाणनारा आ प्रमाणे कहे ठे.—

“षट्शतान्यधिकान्याहुः सहस्राण्येकविंशतिम् ।

अहोरात्रे नरे स्वस्थे प्राणवायोर्गमागमः ॥ १ ॥”

“मनुष्य स्वस्थ होय त्यारे एक रात्रि दिवसमां थडने प्राण वायुनुं गमन आगमन (श्वासोच्छ्वास) एकवीश हजार अने ठसो थाय ठे, एम कहे ठे.”

जे तरफनी नामी चाखती होय ते तरफनुं पगळुं एटले मावी चाखती होय तो मावुं अने जमणी चाखती होय तो जमणुं पगळुं आगळ करीने कार्यनी सिद्धि माटे गमन करवुं. ते विषे विवेकविदासमां कहुं ठे के—

“दक्षिणे यदि वा वामे यत्र वायुर्निरन्तरः ।

तं पादमग्रतः कृत्वा निस्सरेन्निजमन्दिरात् ॥ १ ॥

न हानिकलहोद्देगाः कंटकैर्नापि ज्ञिद्यते ।

निवर्त्तते सुखेनैव क्षुद्रोपप्लवर्जितः ॥ २ ॥

छूरदेशे विधातव्यं गमनं तुहिनद्युतौ ।

अन्यर्णदेशे दीप्ते तु तरणाविति केचन ॥ ३ ॥”

“जमणी अथवा मावी जे नासिकामां वायु निरंतर संचार करतो होय ते तरफनो पग आगळ करीने पोताना घरमांथी नीकळवुं. (१). ते रीते प्रयाण करवाथी हानि, क्लेश के उद्देग थता नथी, कंटकवने पण जेदातो नथी एटले के मार्गमां कांटो सरखो पण वागतो नथी, तथा क्षुद्र उपप्लवो रहित सुखेथी ज पात्रो फरे ठे—आवे ठे. (२). केटखाएक कहे ठे के छूर देशमां जवुं होय तो चंड्र नामी एटले मावी नासिका चाखती होय त्यारे ते तरफनो पग आगळ करीने चाखवुं, अने समीप देशमां जवुं होय तो सूर्य नामीने आगळ करीने जवुं एटले जमणी नासिकामां प्राण वायु चाखतो होय त्यारे जमणो पग प्रथम मूकीने चाखवुं. (३)(मावी नासिकाने चंड्र नामी कहे ठे, जमणी नासिकाने सूर्य नामी कहे ठे तथा बसने समान चाखती होय तो सुषुम्णा नामी कहे ठे.)

स्वरोदयने जाणनारा आचार्यो आ प्रमाणे विशेष कहे ठे के—“जमणी नामीमां प्राण

वायु प्रवेश करतो होय त्यारे विषम (१-३-५-७-९) पगळे चालवुं अने पश्चिम तथा दक्षिण दिशांमां न चालवुं, अने ऋषी नामी प्राण वायुवने पूर्ण थड होय त्यारे सम (१-४-६-८-१०) पगळे चालवुं, अने ते वखते पूर्व तथा उत्तर दिशा तरफ न जवुं.”

आ प्रमाणे प्राण वायु विगेरेनी शुद्धि होय त्यारे जिनेश्वरनी प्रदक्षिणा करीने जवाथी विशेषे करीने सर्व कार्यनी सिद्धि आय ठे. ते विषे यतिवह्नजमां कहुं ठे के—

“प्राणप्रवेशे वह्नान्निपादं, कृत्वा पुरो दक्षिणमर्कविम्बम् ।

प्रदक्षिणीकृत्य जिनं च याने, विनाप्यहःशुद्धिमुशान्ति सिद्धिम् ॥ १ ॥”

“प्राण वायु नासिकामां प्रवेश करतो होय त्यारे जे तरफनी नामी चालती होय ते तरफनो पग आगळ मूकीने तथा सूर्यने (सूर्यनी दिशाने) जमणी बाजु राखीने तथा जिनेश्वरनी प्रदक्षिणा करीने प्रयाण करे तो दिवसनी शुद्धि नहीं ठतां पण कार्य-सिद्धि आय ठे.”

प्रयाणना उपलक्षणथी प्रवेश करवामां पण आ सर्व विधि ज जाणवो. ते विषे दिन-शुद्धिमां कहुं ठे के—

“पुन्ननादि दिसा पायं अग्रे किञ्चा सया विज्ज ।

पवेसं गमणं कुञ्जा कुणंतो साससंगहं ॥ १ ॥”

“श्वासनो संग्रह करीने एटळे प्राण वायु नासिकामां प्रवेश करतो होय त्यारे पूर्ण नामी तरफना पगने आगळ करीने विघान् पुरुषोए सर्वदा प्रवेश अने गमन करवुं.”

शत्रुने जीतवानी इच्छावाळाए पोताना वायुसंचारवाळा पार्श्वथी ऋषी बाजुए शत्रुने राखवो, एटळे के जे तरफ वायु चालतो न होय ते तरफ शत्रुने राखवो के जेथी ते सुखेथी जीताय ठे. अर्थात् इष्ट जन होय तो तेने पूर्ण अंग तरफ राखवो, एटळे के जे तरफ श्वास चालतो होय ते तरफ इष्ट जनने राखवो. ते विषे विवेकविदासमां कहुं ठे के—

“अरिचौराधमर्णाद्या अन्येऽप्युत्पातविग्रहाः ।

कर्त्तव्याः खलु रिक्तांगे जयलाजसुखार्थिभिः ॥ १ ॥

गुरुबन्धुनृपामात्या अन्येऽपीप्सितदायिनः ।

पूर्णांगे खलु कर्त्तव्याः कार्यसिद्धिमन्नीप्सता ॥ २ ॥”

“शत्रु, चोर, देणदार विगेरे तथा बीजा पण उत्पात करनाराने जय, लाज अने सुखने इच्छता पुरुषोए रिक्तांगे करवा, एटळे जे तरफ प्राण वायु चालतो न होय ते तरफ करवा- (१). अने कार्यसिद्धिने इच्छता पुरुषे गुरु, बंधु, राजा, प्रधान विगेरे तथा बीजा पण इष्ट वस्तुने आपनार जनोने पूर्णांगे करवा, एटळे जे तरफनी नाडी चालती होय ते तरफ

करवा.”(१) अहीं पण “सूर्यने (सूर्यनी दिशाने) जमणी बाजु अथवा पठवाने राखवो.”
ए अर्थ समजवो. ते विषे यतिवद्वज्जमां पण कह्युं ठे के—

“बहनाग्निगतो वाच्यो दक्षिणेऽर्धेऽर्धलब्धये ।

रिक्तनामीगतः शत्रुर्जीयते पृष्ठगे रवौ ॥ १ ॥”

“सूर्यने जमणी बाजुए राखीने चालती नानी तरफनो प्रथम पग मूकी गमन करे तो
द्वयनी प्राप्ति आय, अने सूर्यने पठवाने राखीने शत्रुने रिक्त (खाली) नानी तरफ
राखे तो ते शत्रुनो पराजय आय ठे.”

हवे शुक्रचार कहे ठे.—

शुक्रस्तु यत्रोदयति त्रमन् वा, यां याति यद्वारकमेति जं वा ।

इत्वं त्रिधा तद्विशि संमुखः स्यात्त्याज्यस्तु तत्रोदयसंमुखीनः ॥ १७ ॥

अर्थ—शुक्र जे दिशामां उदय पामे ठे अथवा फरतो फरतो जे दिशामां जाय ठे,
अथवा जे दिशाना द्वारवाला नक्षत्रने पामे ठे ते दिशामां सन्मुख होय ठे, एटले के ते
शुक्र आ त्रण रीते सन्मुख कहेवाय ठे. तेमां (ते त्रणमां) उदय सन्मुख शुक्र तजवा
योग्य ठे.

शुक्र पूर्व अथवा पश्चिम जे दिशामां उदय पामे ठे ते दिशामां जनारा मनुष्यने ते
सन्मुख होय ठे. अथवा जेम सूर्यने फरवाना (गतिना) वशश्ची चारे दिशानो स्पर्श
कह्यो ठे, तेम शुक्र पण जमतो जमतो जे जे दिशामां जाय ठे ते ते दिशामां जनार
माणसने ते शुक्र सन्मुख होय ठे. अथवा जे मेषादिक चार चार राशिओ अने पूर्वा-
दिक चार चार दिशाउं, तेमने विषे त्रमण करतां प्राप्त अयेलो शुक्र ते ते दिशामां जना-
रने सन्मुख होय ठे. अथवा परिघचक्रमां कहेली रीत प्रमाणे जे दिशाना द्वारवालुं
नक्षत्र होय, ते नक्षत्रमां आवेलो शुक्र पण ते ते दिशामां जनारने सन्मुख होय ठे. आ
रीते त्रण प्रकारे शुक्र सन्मुख होय ठे तोपण शुक्रनी उदयनी दिशा के जे पूर्व के पश्चिम
ज होय ठे ते ज त्याग करवा योग्य ठे. विशेष ए ठे जे जमणी बाजुए रहेलो पण शुक्र
तजवा योग्य ठे. ते विषे नारचंद्रमां कह्युं ठे के—

“अग्रतो लोचनं हन्ति दक्षिणो ह्यशुजप्रदः ।

पृष्ठतो वामतश्चैव शुक्रः सर्वसुखावहः ॥ १ ॥”

“शुक्र सन्मुख होय तो नेत्रनो नाश आय, जमणी बाजुए होय तो अशुज फल आपे,
तथा पाठळ अथवा राबी बाजुए होय तो सर्व सुखने करनार आय ठे.”

केटलाक आ प्रमाणे कहे ठे.—

“पौष्णाश्विनीपादमेकं यदा वहति चन्द्रमाः ।

तदा शुक्रो जवेदन्धः संमुखं गमनं शुजम् ॥ १ ॥”

“रेवती (आखुं) अने अश्विनीना पहेला पाद सुधी ज्यारे चंद्रमा होय ते त्यारे शुक्र अंध होय ते, माटे ते वखते सन्मुख शुक्र होय तोपण ते दिशामां गमन करवुं शुज्ज ठे.” केटलाएक आ श्लोकनुं पूर्वाह्ण आ प्रमाणे कहे ठे—“अश्विन्या वह्निपादान्तं यावच्चरति चन्द्रमाः” । “ज्यारे अश्विनी, जरणी तथा कृत्तिकाना पाद सुधी चंद्रमा होय ते त्यारे शुक्र अंध ठे विगेरे.”

तथा लघ्न कहे ठे के—

“काश्यपेष्टु विसिष्ठेष्टु ऋग्वज्याङ्गिरसेष्टु च ।

जारघाजेष्टु वात्स्येष्टु प्रतिशुक्रं न विद्यते ॥ १ ॥

एकग्रामे पुरे वापि दुर्जिह्वे राष्ट्रविज्रमे ।

विवाहे तीर्थयात्रायां वत्सशुक्रौ न चिन्तयेत् ॥ २ ॥

स्वजवनपुरप्रवेशे देशानां विज्रमे तथोद्गाहे ।

नववध्वागमने च प्रतिशुक्रविचारणा नास्ति ॥ ३ ॥”

“काश्यप, विसिष्ठ, ऋगु, अत्रि, अंगिरस, जारघाज अने वत्स ए सात ऋषिउंना मतमां त्रणे प्रकारना शुक्रनो निषेध नथी. एक गाममां, पुरमां, दुकाळमां, राज्यना उप-ध्वमां, विवाहमां अने तीर्थयात्रामां, आटले स्थळे वत्स अने शुक्रनो विचार करवो नही. पोताना घरमां एटले स्वाजाविक रीते घरमां प्रवेश करवो होय त्यारे सन्मुख शुक्रनो विचार करवो नहीं, पण नवा घरमां प्रवेश करवो होय त्यारे तो त्रणे प्रकारना शुक्रनो त्याग करवो जोइ एम आगळ कहेसे. तथा पुरप्रवेशमां, देशावरोमां जाव आव करवामां, विवाहमां, नवी वहुने तेमी लाववामां, आटले स्थळे त्रणे प्रकारना शुक्रनो विचार करवो नहीं. अर्थात् सन्मुख शुक्रनो त्याग करवो.”

तथा शुक्रनी बाढ्यावस्थामां, वृद्धावस्थामां, नीचपणामां, अस्तपणामां, वक्रगतिपणामां अने बीजा ग्रहथी पराजय पामेळो होय त्यारे ए विगेरेमां यात्रा करवी अशुज्ज ठे, केमके—“यात्रामां शुक्र बळवान् लेवो” एम कहुं ठे. तथा रत्नमाळामां पण कहुं ठे के—

“नीचगे ग्रहजितेऽथ विलोमे, जार्गवे कलुषितेऽस्तमिते वा ।

प्रस्थितो नरपतिः सबलोऽपि, क्षिप्रमेव वशमेति रिपूणाम् ॥ १ ॥”

“शुक्र नीच स्थानमां रह्यो होय, बीजा ग्रहवरुं जीतायो होय, वक्र थयो होय, कलुष थयो होय एटले बाळ के वृद्ध होय, तथा अस्त पाम्यो होय, ते वखते जो राजाए प्रयाण कर्तुं होय तो ते बळवान् उतां पण तत्काळ शत्रुने वश थइ जाय ठे.”

शुक्रना उदय अने अस्तना दिवसनी संख्या स्वाजाविक रीते आ प्रमाणे नारचंद्र टिप्पणीमां कहेली ठे.—

“प्राच्यां ऋगुर्जलधितत्त्व १५४ दिनानि तिष्ठे-
त्तत्रास्तगस्तु नयनाद्दि ७२ दिनान्यदृश्यः ।
तिष्ठेच्च षोरुशकृतिं १५६ दिवसान् प्रतीच्या-
मस्तं गतस्त्विह सयह १३ दिनान्यदृश्यः ॥ १ ॥”

“पूर्व दिशामां उदय पामेखो शुक्र १५४ दिवस सुधी रहे, त्यारपणी अस्त पामे, ते ७२ दिवस सुधी अदृश्य रहे. त्यारपणी पश्चिम दिशामां उदय पामे, ते १५६ दिवस सुधी रहे, अने त्यारपणी अस्त पामे, ते १३ दिवस सुधी अदृश्य रहे.”

“पोताना जन्मनहन्नो स्वामी अस्त पाम्यो होय ते वखते पण यात्रा करवी अशुज ठे,” एम दैवज्ञवह्नजमां कह्युं ठे.

हवे शुक्रचारना फळमां मतांतर कहे ठे.—

प्रतिशुक्रं त्यजन्त्येके यात्रायां त्रिविधं बुधाः ।

तस्मात्प्रतिकुजं कष्टं ततोऽपि प्रतिसोमजम् ॥ १ए ॥

अर्थ—केटलाएक पंक्तितो यात्रामां त्रणे प्रकारथी सन्मुख (प्रतिकूळ) शुक्रनो त्याग करे ठे. ते (प्रतिकूळ शुक्र) थकी प्रतिकूळ मंगळ वधारे कष्टकारक ठे, तेथी ते पण त्रणे प्रकारनो तजवो, तेनाथी पण प्रतिकूळ बुध वधारे कष्टकारी ठे, तेथी ते पण त्रणे प्रकारनो तजवो.

आ मत पण आ ग्रंथकार आचार्यने संमत ठे, तेथी करीने पूर्व श्लोकमां मात्र उदय सन्मुख शुक्रनो त्याग करवानुं कह्युं ठे, ते उतावळना कार्यमां जाणवुं. घणी उतावळ न होय तो शक्ति प्रमाणे त्रणे प्रकारनुं सन्मुखपणुं तजवा योग्य ठे एम जाणवुं. ते विषे दैवज्ञवह्नजमां पण कह्युं ठे के—

“धनिष्ठादिकमश्लेषापर्यन्तं जगणं ऋगुः ।

यदा चरति नोदीचीं न प्राचीं च तदा व्रजेत् ॥ १ ॥

मघादिश्रवणान्तानि जानि शुक्रो यदा चरेत् ।

नापाचीं न प्रतीचीं च तदा गङ्गेज्जिजीविषुः ॥ २ ॥”

“ज्यारे शुक्र धनिष्ठाथी अश्लेषा सुधीना नहन्नमां रह्यो होय त्यारे उत्तर अथवा पूर्व दिशामां जीववानी इच्छावाळाए प्रयाण करवुं नहीं, अने ज्यारे शुक्र मघाथी श्रवण सुधीनां नहन्नमां रह्यो होय त्यारे दक्षिण के पश्चिम दिशामां जीववानी इच्छावाळाए प्रयाण करवुं नहीं.”

શુક્ર થકી મંગલ અને મંગલથી પણ બુધ વધારે કષ્ટકારક છે, તે વિષે દૈવજ્ઞવદ્વજમાં કહ્યું છે કે—

“પ્રતિશુક્રેઽપિ નિર્ગન્ધેદનુકૂલો બુધો યદિ ।

ગતઃ પ્રતિબુધે નાન્યૈઃ શક્યતે રહિતું પ્રહૈઃ ॥ ૧ ॥”

“જો બુધ અનુકૂલ હોય તો ત્રણ પ્રકારે શુક્ર પ્રતિકૂલ ઠતાં પણ પ્રયાણ કરવું, અને જો પ્રતિકૂલ બુધમાં પ્રયાણ કર્યું હોય તો તેને બીજા પ્રહો રદ્ધા કરવાને શક્તિમાન નથી.” “શુક્રની જ જેમ મંગલ તથા બુધ પણ સન્મુખ રહેલા અથવા જમણી તરફ રહેલા હોય તો તે તજવા યોગ્ય છે” એમ ત્રિવિક્રમ કહે છે. “બુધ સન્મુખ હોય તો જ તેને તજવો” એમ રત્નમાલા જાપ્યમાં કહ્યું છે.

હવે વત્સચાર કહે છે.—

વત્સઃ પ્રાચ્યાદિષૂદેતિ કન્યાદિત્રિત્રિગે રવૌ ।

પ્રવાસવાસ્તુદ્ધારાર્ચાપ્રવેશાઃ સંમુલેઽત્ર ન ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—કન્યા સંક્રાંતિથી આરંજીને ત્રણ ત્રણ સંક્રાંતિમાં રહેલો સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વાદિક ચાર દિશામાં અનુક્રમે વત્સ હૃદય પામે છે, એટલે કે કન્યા, તુલ અને વૃશ્ચિક સંક્રાંતિ હોય ત્યારે પૂર્વ દિશામાં વત્સનો હૃદય હોય, ધન, મકર અને કુંજ સંક્રાંતિમાં દક્ષિણ દિશાએ, મીન, મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિમાં પશ્ચિમ દિશાએ અને મિથુન, કર્ક અને સિંહ સંક્રાંતિમાં ઉત્તર દિશાને વિષે વત્સનો હૃદય હોય છે. આ વત્સ સન્મુખ હોય એવી રીતે પ્રવાસ (પ્રયાણ) કરવો નહીં, ઘર વિગેરેનું ઘાર મૂકવું નહીં, તથા જિનેશ્વરાદિ પ્રતિમાનો ધનિકના ઘરમાં પ્રવેશ કરાવવો નહીં.

નારચંદ્ર ટિપ્પણીમાં વત્સનું શરીર આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“વપુરસ્ય શતં હસ્તાઃ શૃંગયુગં પદ્મિ સંયુતા ત્રિશતી ।

પદ્માજિપુટ્થશિરસાં જૂપ ૧૬ નવ એ ત્રિ ૩ શર ૫ કરમાનમ્ ॥ ૧ ॥”

“આ વત્સનું શરીર સો હાથ ઝંચું છે, તેનાં બન્ને શીંગમાં ૩૬૦ હાથ લાંબાં છે, પગ સોલ હાથ, નાજિ નવ હાથ, પૂંઠનું ત્રણ હાથ અને મસ્તક પાંચ હાથનું છે.”

વત્સચાર સંબંધી વિશેષ જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“પંચ ૧ દિક્ ૨ તિથિ ૩ સત્રિંશ ૪ તિથિ ૫ દિક્ ૬ શર ૭ વાસરાન્ ।

વત્સસ્થિતિર્દિક્ચતુષ્કે પ્રત્યેકં સપ્તજાજિતે ॥ ૧ ॥”

“ચારે દિશામાંની પ્રત્યેક દિશાના સાત સાત જાગ કરવા. તેમાં પહેલા જાગમાં વત્સની સ્થિતિ પાંચ દિવસની છે, બીજામાં દશ, ત્રીજામાં પંદર, ચોથામાં ત્રીશ, પાંચ-

मामां पंदर, ठाठामां दश अने सातमा जागमां पांच दिवसनी स्थिति ठे, एटखे के आ-
टला आटला दिवस ते ते जागमां अनुक्रमे वत्स रहे ठे.”

वत्सचार तथा वत्सनी स्थितिनुं चक्र—

पूर्व					
५	१०	१५	३०	१५	१०
उत्तर	कन्या तुल वृश्चिक				
	१०	१५	३०	१५	१०
	१०	१५	३०	१५	१०
	१०	१५	३०	१५	१०
	१०	१५	३०	१५	१०
मध्यम					
५	१०	१५	३०	१५	१०
दक्षिण					
धन मकर कुंभ					
मीन मेष मकर					

आ वत्सने केटलाक आचार्यों “वास्तु” एवे नामे पण कहे ठे.

हवे वत्सचारनुं फल कहे ठे.—

संमुखोऽयं हरेदायुः पृष्ठे स्याद्भननाशनः ।

वामदक्षिणयोः किं तु वत्सो वाञ्छितदायकः ॥ ३१ ॥

अर्थ—आ वत्स सन्मुख रह्यो होय तो आयुष्य हरे ठे, पाठळ होय तो धननो नाश
करे ठे, पण बाबी तथा जमणी बाजु रह्यो होय तो ते वांछितने आपनार आय ठे.

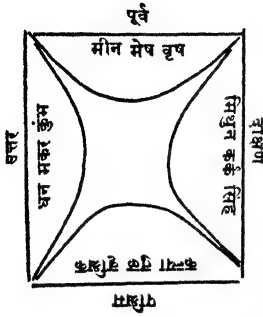
बीजा आचार्यों वत्सनी ज जेम सूर्य विगेरे सर्वे ग्रहोनां धरो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“मीनादित्रयमादित्यो वत्सः कन्यादिकत्रये ।

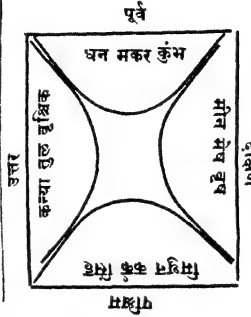
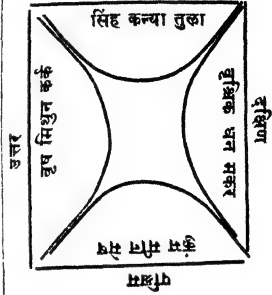
धन्वादित्रितये राहुः शेषाः सिंहादिकत्रये ॥ १ ॥”

“सूर्य मीनथी आरंजीने त्रण त्रण संक्रांति सुधी अनुक्रमे पूर्वादिक दिशामां रहेलो
ठे, वत्स कन्या संक्रांतिथी आरंजीने, राहु धन संक्रांतिथी आरंजीने अने बाकीना ग्रहो
सिंह संक्रांतिथी आरंजीने पूर्वादिक दिशामां रहेला ठे.

રવિચાર ચક્ર

રાહુચાર ચક્ર

ચંદ્ર, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર,
શનિચાર ચક્ર

વત્સચાર ચક્ર ઉપર આપ્યું છે.

અહીં પ્રસંગોપાત્ત શિવચાર લખે છે.—

“મેષેડર્કાઉત્તરાદૌ દિશિ વિદિશિ શિવો માસમેકં તથા ઘૌ,
સંહૃત્યા સંસ્થિતો ઘિર્ઞમતિ ઋશમહોરાત્રમધ્યે તુ સૃષ્ટ્યા ।

અધ્યર્ધે નામિકે દે દિશિ વિદિશિ ઘટીપચ્ચકં ચૈષ તિષ્ઠન્ ।

ચન્દ્રાદેઃ પ્રાતિકૂલ્યં હરતિ કિરતિ શં દક્ષિણપૃષ્ઠગોડસૌ ॥ ૧ ॥”

“મેષ રાશિમાં રહેલા સૂર્યથી ઉત્તરાદિક દિશામાં ઉત્ક્રમથી ફરે છે. દિશામાં એક માસ તથા વિદિશામાં બે માસ સુધી રહે છે. તે શિવ એક દિવસ રાત્રિમાં અગ્ને બે વાર અનુક્રમે ઝ્રમણ કરે છે, તેથી દરેક દિશામાં તે શિવ અઢી અઢી ઘંટી રહે છે, અને દરેક વિદિશામાં પાંચ પાંચ ઘંટી રહે છે. જાવાર્થ એ છે કે મેષનો સૂર્ય હોય ત્યારે પ્રથમ અઢી ઘંટી શિવ ઉત્તર દિશામાં હોય, પછી પાંચ ઘંટી ઈશાનમાં, પછી અઢી ઘંટી પૂર્વમાં એમ એક અહોરાત્રમાં બે વખત ફરે છે. પછી વૃષ તથા મિથુનના સૂર્ય હોય ત્યારે બે માસ પ્રથમ પાંચ ઘંટી વાયવ્યમાં, પછી અઢી ઘંટી ઉત્તરમાં એમ ક્રમે ઝ્રમણ કરે છે. પછી કર્કમાં પ્રથમ પશ્ચિમમાં આ પ્રમાણે જાણવું. આ શિવ જમણી બાજુ અથવા પાઠલના જાગમાં રહ્યો હોય તો ચંદ્રાદિકની પ્રતિકૂલતાનો નાશ કરે છે તથા સુખ આપે છે. ચંદ્રાદિકે કરીને તારા-ઉની તથા તેની અવસ્થાઉની પણ પ્રતિકૂલતાનો નાશ કરે છે એમ જાણવું.

शिवचार चक्र.

ईशान घडी २॥	पूर्व मकरेऽर्कः घडी २॥	अग्नि घडी २॥
ईशान घडी २॥		अग्नि घडी २॥
उत्तर मेघेऽर्कः घडी २॥		दक्षिण तुलाकः घडी २॥
घडी २॥		
वायव्य घडी २॥	कर्केऽर्कः घडी २॥	नैर्ऋत्य घडी २॥
वायव्य घडी २॥	पश्चिम	नैर्ऋत्य घडी २॥

आ शिवचक्रनी स्थापना स्थूल प्रमाणवाली ठे. सूक्ष्म प्रमाणवाली तो आ प्रमाणे ठे—

संक्रान्तेराद्यधस्त्रे स्वदिशि शर ए पलान्येष जुक्त्वा प्रमान्यां,
पश्चात्सृष्ट्या तटस्थां दिशमटति दशैवं पलान्यन्यधस्त्रे ।

वृद्धिः पञ्चोत्तरैवं प्रतिदिवसमहो तावदेतस्य यावत्,
संक्रान्तेरन्त्यधस्त्रे स्थितिरधिककुजं सार्धनामीक्ष्यं स्यात् ॥ १ ॥

“संक्रांतिने पहेले दिवसे शिव पोतानी दिशामां बे च्रमणे करीने पांच पळ जोगवे ठे, एटले के दिवस अने रात्रिमां अइने शिव बे वार च्रमण करे ठे, तेमां पहेला च्रमणमां पोतानी दिशामां अढी पळ शिव रहे ठे अने बीजा च्रमणमां पण बीजा अढी पळ रहे ठे. ए प्रमाणे संक्रांतिने पहेले दिवसे बे च्रमणे करीने शिव पोतानी दिशामां पांच पळ रहे ठे. त्यारपणी सृष्टिना क्रमे बीजी दिशामां जाय ठे. ए ज रीते बीजे दिवसे पण बीजी पांच पळो जोगववाशी दश पळ अइ (ए रीते बीजे दिवसे पण पांच पळो जोगववाशी पंदर पळ अइ). एज रीते दरेक दिवसे पांच पांच पळनी वृद्धि करतां ठेवट संक्रांतिने ठेले दिवसे एटले बीशमे दिवसे शिवने पोतानी दिशामां दोढसो पळ एटले अढी घनीनी स्थिति आय ठे.” त्यारपणी फरीशी संहारे करीने बीजी दिशामां पण आवेला शिवनो आ प्रमाणे ज क्रम जाणवो.

शिवचारनुं फळ आ प्रमाणे ठे.—

“विवादे शत्रुहनने रणे ऊगटके तथा ।

द्युते चैव प्रवासे वाऽवाम पृष्ठे शिवे जयः ॥ ३ ॥

स्वराश्च शकुना दुष्टा जन्माग्रहबलं तथा ।

दिग्दोषा योगिनीमुख्या अजयाः स्युः शुभे शिवे ॥ ४ ॥”

“वादविवादमां, शत्रुने हणवामां, रणसंग्राममां, जगन्नामां, द्यूतमां तथा प्रवासमां शिव जमणो अथवा पाठळ होय तो ते जय आपनार ठे. अशुभ स्वरोदय, अशुभ शकुन, जन्मा, अशुभ ग्रहोतुं बळ अने योगिनी विगेरे दिशातना दोषो, ए सर्वे शिव शुभ होय तो निर्जयकारक ठे.” तथा—

“सूर्यराश्यादितः सव्ये लग्नं तत्कालसंज्ञवम् ।

पृष्ठदक्षिणं कृत्वा जयेद्युद्धे न संशयः ॥ १ ॥”

“सूर्यनी राशिने आदि करीने एटळे सूर्य जे राशिमां होय ते राशिने पूर्वं दिशामां मूकीने त्यां सृष्टिने क्रमे (सवळी-जमणी बाजुने क्रमे) तत्काल संज्ञवतुं जे लग्न आवे एटळे ते वखते जे लग्न वर्ततुं होय तेने पाठळ अने जमणी बाजुए राखीने युद्ध करे तो जय पामे. तेमां कांइ पण संशय नथी.”

। इति यात्रायां समयशुद्धिः दिक्शुद्धिश्च ।

आ प्रमाणे यात्रामां समयनी शुद्धि अने दिशानी शुद्धि कही.

हवे यात्रामां ज चेष्टा निमित्त विगेरेनी शुद्धि कहे ठे.

उत्सवमशनं स्नानं प्रगुणं चोपेक्ष्य मंगलमशेषम् ।

असमापिते च सूतकयुगेऽङ्गनर्तौ च नो यायात् ॥ २१ ॥

अर्थ—कौमुदी विगेरे उत्सव, जोजन, रोगथी मुक्त थयानुं अथवा सामान्य स्नान अने विवाह तथा पुत्रनुं अन्नप्राशन विगेरे सर्व मांगलिक कार्यानी तैयारी होय ते वखते तेनुं उल्लंघन करीने तथा जन्म के मरणनुं सूतक समाप्त कर्या विना तथा ऋतुवाळी जाया होय त्यारे प्रयाण करतुं नही.

अवमन्य माननीयान्निर्जत्स्य स्त्रीं च कमपि संताड्य ।

बालमपि रोदयित्वा जिजीविषुर्नैव निर्गच्छेत् ॥ २३ ॥

अर्थ—जीववानी झळा राखनारे मानवा योग्य (पूज्य) मनुष्यनी अवगणना करीने, स्त्रीनी तर्जना (तिरस्कार) करीने, कोइने पण तारुन करीने (मारीने), तथा बालकने रोवरावीने गमन करतुं ज नही.

अहीं लल्लनुं आ प्रमाणेनुं वचन लक्ष्मां राखवा योग्य ठे.—

प्रमत्तो व्याधितो जीतः श्रान्तः क्रुद्धो बुद्धितः ।

अभ्वानं न प्रपद्येत क्लीबवेषस्तथैव च ॥ १ ॥

रात्रौ तु मैथुनं कृत्वा प्रजाते योऽजिगृह्णति ।

यात्राकालेऽथवा प्राप्ते मैथुनं यो निषेवते ॥ १ ॥

यो वा प्रस्थानके गत्वा पुनर्गृहमुपागतः ।

इत्येवमादिचेष्टाजिः सिद्धिर्नास्त्यजिगृह्णतः ॥ ३ ॥”

“जन्मत्त थयेलो, व्याधिग्रस्त, जय पामेलो, आकी गयेलो, क्रोध पामेलो, जूख्यो थयेलो तथा नपुंसकना वेषने धारण करेलो, आवा पुरुषे मार्गमां प्रयाण करवुं नहीं. रात्रे मैथुन करीने प्रातःकाले जे प्रयाण करे ठे, अथवा प्रयाण करवानो समय प्राप्त थये जे मैथुनने सेवे ठे, अथवा जे प्रस्थान करेले स्थले जइने पागो घेर आवे ठे, ए विगेरे चेष्टाए करीने प्रयाण करे तेने कार्यसिद्धि अती नथी.”

ह्रुतगृहकलहज्वलनौतुयुरुडुर्वचनवसनसंगाद्यम् ।

अशुचं यात्रावसरे शुचमपि शकुनागमाद्विन्यात् ॥ १४ ॥

अर्थ—ठीक थइ होय, घरमां कंकास थयो होय, घरमां अग्नि लाग्यो होय, विद्वानुं अथवा पामा विगेरेनुं युद्ध थतुं होय, दुर्वचन एटले “जइश नहीं, मरी जइश” एवा अमंगल शब्द बोलाता होय, वस्त्रनो ठेसो बारणा विगेरेमां जराइ गयो होय तथा मस्तक अथवायुं होय, ठेस वागवाथी अथवा बीजा कारणथी गतिनी स्वलना थइ होय, आवी चेष्टाउं प्रयाणसमये थइ होय तो शुच अथवा अशुचनो विचार करीने प्रयाण करवुं अथवा न करवुं. आ सिवाय शकुनना शास्त्रमांथी कहेली चेष्टा विगेरे जाणवुं.

ज्ञात्स्वरव्यवहारमां आ प्रमाणे विशेष कथं ठे.—

“रिक्तोऽनुकूलः कुञ्जोऽम्भः पूरणाय प्रयोजितः ।

विद्यार्थिचौरवणिजां प्रयाणेऽतीव सिद्धिदः ॥ १ ॥”

“विद्यार्थी, चोर अने वणिक्ना प्रयाणमां जो कोइ माणस खाली अने अनुकूल घमो पाणी जरवा लइ जतो होय अने ते माणस प्रयाणमां साथे थयो होय तो कार्यनी सिद्धि आय, एटले के जेम ते घमो पूर्ण जराइने पागो आवशे, तेम प्रयाण करनार पण पूर्ण थइने पागो आवशे एम जाणवुं.” तथा रत्नमालामां कथं ठे के—

“आद्ये विरुद्धे शकुने प्रतीक्ष्य,

प्राणान्नृपः पञ्च च षट् च यायात् ।

अष्टौ द्वितीये दिगुणास्तृतीये,

व्यावृत्त्य नूनं गृहमन्युपेयात् ॥ १ ॥”

“राजाने प्रयाण वखते पहेलुं शकुन अशुच थयुं होय तो पांच अने षट् एटले अगीयार प्राण सुधी राह जोइने पढी प्रयाण करवुं, बीजी वखत पण अशुच शकुन आय तो

વિગુણ આઠ દેહો સોઠ પ્રાણ સુધી વિલંબ કરીને પત્ની ચાલવું, અને ત્રીજી વાર પણ અપશકુન આવે તો પાઠા ફરીને ઘેર જ આવવું.”

આ સિવાય બીજાં શકુનો શકુનનાં આગમ (શાસ્ત્ર)થી દેહો વસંતરાજ વિગેરેનાં કરેલાં શાસ્ત્રોથી જાણવાં. અર્થાત્ બીજા આચાર્યોએ પોતપોતાના ગ્રંથોમાં યાત્રાના અધિકારમાં પ્રયાણને યોગ્ય એવાં શકુનો પણ વિસ્તારથી કહ્યાં છે, અમે તો અહીં તેનું પ્રસ્તુત (પ્રસંગ) નહીં હોવાને લીધે તથા શકુનનાં શાસ્ત્રથી પણ તેના જ્ઞાનનો સંજવ હોવાથી કહ્યાં નથી.

બ્રાહ્મણ, કૃત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચારે વર્ણોને સાધારણ યાત્રાના વિધિને કહીને હવે શત્રુના વિજયના પ્રયોજનવાળું નૃપાદિકનું પ્રયાણ ચાલીશ શ્લોકોવરને કહે છે, તેમાં પ્રથમ હુદ્દ નિમિત્તોનો પરિહાર કરે છે.—

આકાલિકીષુ વિદ્યુર્જિતવર્ષાસુ વસુમતીનાથઃ ।

ઉત્પાતેષુ ચ જૌમાન્તરિક્ષદિવ્યેષુ ન પ્રવસેત્ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—રાજાએ અકાલે થતી દેહો ગર્જા કે વર્ષાશુ વિના થતી વીજળી, ગર્જના તથા વૃદ્ધિને વિષે પ્રયાણ ન કરવું, અહીં રાજાએ કરીને સામંતાદિક તથા આચાર્યાદિક પણ જાણવા. તથા જૌમ, અંતરિક્ષ અને દિવ્ય ઉત્પાતોમાં પ્રયાણ ન કરવું. અહીં જૌમ ઉત્પાત દેહો જ્ઞમિકંપ વિગેરે, તથા જે ચર પદાર્થોનું સ્થિર થવાપણું અને સ્થિર પદાર્થોનું ચલ સ્વભાવપણું અથવા પુષ્પ ફલાદિકનો વિકાર એ સર્વ જૌમ દેહો જ્ઞમિના ઉત્પાત જાણવા. અંતરિક્ષ (આકાશ)ના ઉત્પાત હઠકાપાત, નિર્ઘાત (આકાશમાં ગરુડગાટ), પવનનું તોફાન, ગંધર્વ નગર, ઇન્દ્રધનુષ, રાતો દેરાવળ હાથી, પરિવેષ, દંત્ર, પરિધ વિગેરે જાણવા. તથા દિવ્ય ઉપદ્રવો દેહો ચંદ્ર કે સૂર્યનું ગ્રહણ, ગ્રહ તથા નક્ષત્રનો વિકાર અને કેતુનું દર્શન એ વિગેરે જાણવા. મૂલ શ્લોકમાં ચ શબ્દ છે તેથી રાહુ અને યોગિની (જોગણી) વિગેરેનો પણ વિચાર કરવો. “આવા સમયમાં સાત દિવસ સુધી પ્રયાણ કરવું નહીં” એમ દૈવજ્ઞવલ્લજ કહે છે. “એક દિવસ તો અવશ્ય તજવો” એમ સારંગ કહે છે. “કેતુ જોયો હોય તો સોઠ દિવસ સુધી પ્રયાણ ન કરવું, પણ ચૈત્ર કે વૈશાક માસમાં જોયો હોય તો તે શુભ છે” એમ વરાહ કહે છે.

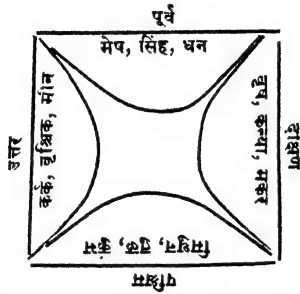
હવે યાત્રાને યોગ્ય એવું લગ્ન કહે છે.—

યાતવ્યં દિગ્મુખે લગ્ને સિદ્ધ્યૈ શીર્ષોદયે તથા ।

દત્તિલોમયોર્જાતુ યાત્રા યાતુર્ન સિદ્ધયે ॥ ૨૬ ॥

अर्थ—मेषादिक राशिउ अनुक्रमे पूर्वादि चार दिशाउना ईश ठे, ते ज प्रमाणे सिंहादिक चार तथा धन्वादिक चार राशिउ पूर्वादिक दिशाउना ईश ठे एम पूर्वे कहुं ठे. ते राशिउ ते ते दिशाना मुखवाळी ठे एम ज्योतिर्विदो कहे ठे, तेथी दिग्मुख लग्नमां तथा शीर्षोदयी लग्नमां प्रयाण करवाथी कार्यसिद्धि आय ठे अने तेथी उलटुं एटले उत्तर के पूर्व मुखनुं लग्न होय त्यारे अनुक्रमे दक्षिण के पश्चिममां गमन करवुं अने दक्षिण के पश्चिम मुखवाळा लग्नमां अनुक्रमे उत्तर के पूर्वमां गमन करवुं तथा पृष्ठोदय लग्नमां गमन करवुं ए सिद्धिने माटे नथी. विशेष ए ठे के यात्रामां लग्न प्राये चर ज ग्रहण करवुं.

लग्ननुं दिग्मुख चक्र.

लग्न कहे ठे के—“अनिष्टदं दिक्प्रतिलोमलग्नं, पृष्ठोदये वाञ्छितकार्यनाशः” । “प्रतिलोम (उलटी) दिशामां लग्न होय अने गमन करे तो अनिष्ट फल मळे तथा पृष्ठोदयी लग्नमां गमन करे तो इच्छित कार्यनो नाश आय.”

जन्मलग्ने शुजा यात्रा जन्मराश्युदये तु न ।

तयोश्चोपचयस्थेषु राशिष्विष्टा परेषु न ॥ १७ ॥

अर्थ—यात्रा करनार नृपादिकने जन्मलग्नमां यात्रा करवी शुज ठे, आथी करीने एवुं सूचव्युं के—प्रथम जन्मनुं लग्न जाणीने पढी यात्रानुं लग्न आपवुं जोइए, ते विना लग्न आपवुं नहीं, कारण के जन्मलग्न जाणीने दशा, आयुष्य अने ग्रहनुं बळ जोइने आपेवुं यात्रादिकनुं मुहूर्त फलदायक आय ठे. रत्नमालामां कहुं ठे के—

“अज्ञातजन्मनोऽप्यन्यैर्यानं योज्यमिति स्मृतम् ।

प्रश्नलग्ननिमित्ताद्यैर्विज्ञाते सदसत्फले ॥ १ ॥”

“जन्मलग्न जाणवामां न होय तोपण प्रश्नलग्न अने निमित्त विगेरे अन्य चेष्टाए करीने शुजाशुज फल जाणीने प्रयाणनुं मुहूर्त आपवुं एम कहुं ठे.”

जन्मराशिना उदयमां यात्रा करवी शुभ नथी, एटले के जन्ममां जे ठेकाणे चंद्र होय ते जन्मराशि कहेवाय ठे. ते जन्मराशिनं ज लग्न होय तो तेमां यात्रा करवी शुभ नथी. रत्नमाळामां तो “जन्मराशिना लग्नमां पण यात्रा करवी शुभ ठे” एम कह्यं ठे. ते जन्मलग्न अने जन्मराशिनी अपेक्षाए उपचयस्थानमां एटले ३-६-१० अने ११ मा स्थानमां रहेली राशिउ यात्रामां शुभ ठे. ते सिवाय बीजा स्थानमां होय तो तेमां यात्रा करवी शुभ नथी. विशेष ए ठे जे—“शत्रुनी जन्मराशि के जन्मलग्न अथवा ते वज्रेना स्वामी तत्काळना लग्नथी चोथे के सातमे स्थाने होय त्यारे पण यात्रा करवाथी जय आय ठे, अने जो शत्रुनी जन्मराशि अने जन्मलग्ननां उपचयस्थानो चोथे के सातमे स्थाने होय तोपण जय आय ठे,” एम रत्नमाळामां कह्यं ठे.

पापैरस्तांबुगैर्दृष्टे युते वा जन्मलग्नजे ।

सौम्यग्रहैस्तु नैवं चेत्तदा यातुः पराजयः ॥ १७ ॥

अर्थ—जे कोइ स्थानमां रहेली जन्मलग्ननी राशि यात्रालग्नना सातमा ने चोथ्या स्थानमां रहेला पापग्रहोए करीने युक्त होय अथवा तेमनी दृष्टि पकती होय, तथा ते ज जन्मलग्ननी राशि सातमा ने चोथ्या स्थानमां रहेला सौम्य ग्रहोए करीने युक्त के दृष्ट न होय तो (तेवे वखते) प्रयाण करनारनो पराजय आय. अर्थात् पापग्रहनी जेम सौम्य ग्रहोए युक्त अथवा दृष्ट होय तो पराजय न आय. विशेष ए ठे जे—यात्राने समये जन्मकुंढळी संबंधी आठमं तथा उठं स्थान क्रूर अने सौम्य ग्रहोए सहित होय तो ते अशुभ ठे. ते विषे दैवज्ञवद्वज्रमां कह्यं ठे के—“वधः प्रयातुस्त्वरिजिः प्रसूतौ, रंध्रारिजे क्रूरशुभान्विते चेत्” । “जन्मनं आठमं अने उठं स्थान जो क्रूर अने शुभ ग्रहोए युक्त होय तो ते वखते शत्रु तरफ प्रयाण करनारनो वध आय ठे.”

अष्टमं स्वेन्दुलग्नाज्यां ताज्यां षष्ठमथ द्विषः ।

तद्ग्राशिनाथयुक्तं वा लग्नं यातुरनर्थकृत् ॥ १८ ॥

अर्थ—जन्मकाळना चंद्रथी अने जन्मकाळना लग्नथी जे आठमं लग्न ते यात्रामां तजवा योग्य ठे अने ते वज्रेथी जे उठं लग्न होय ते पण तजवा लायक ठे. तथा शत्रुना जन्मलग्नथी अने जन्मराशिथी उठे स्थाने रहेली जे राशि ते जो लग्नमां होय तो तेने पण तजवी. तेमज जन्मराशिथी अने जन्मलग्नथी जे आठमी अने उठी राशि होय तथा शत्रुना जन्मलग्नथी अने जन्मराशिथी जे उठी राशि होय ते उए राशिउना स्वामीए करीने युक्त एवुं जे लग्न ते पण यात्रामां तजवा लायक ठे. आ सर्व प्रकारनुं लग्न प्रयाण करनारने अनर्थकारक ठे. आ विषे दैवज्ञवद्वज्रमां कह्यं ठे के—

“जन्मर्ह १ लग्नाष्टमराशिलग्न २, षष्ठोदये ४ शत्रुजलग्नतो वा ६ ।

तज्जशिनाथै ६ रथवोदयस्थैः, करोतु यात्रां विषज्जहणं वा ॥ १ ॥”

“जन्मराशि तथा जन्मलग्नथी आठमी राशिनं लग्न होय, अथवा शत्रुनी जन्मराशि अने जन्मलग्नथी ठुं स्थान लग्ननुं होय, अथवा ते सर्वेना स्वामीए करीने युक्त लग्न होय तो तेवा समये प्रयाण करो अथवा विषनुं जहण करो, ते बन्ने समान ठे.”

कर्कवृश्चिकमीनानामुदयेऽंशे च न व्रजेत् ।

मूर्त्तिस्थेऽर्धवले रात्रौ रात्रिवीर्येऽहि च ग्रहे ॥ ३० ॥

अर्थ—कर्क, वृश्चिक अने मीननुं लग्न होय अथवा तेनो नवांश होय ते वखते प्रयाण करवुं नहीं. तथा यात्राना लग्नमां रहेलो ग्रह जो दिवसे बळवान् होय तो रात्रे प्रयाण करवुं नहीं अर्थात् दिवसे प्रयाण करवुं अने ते ग्रह जो रात्रे बळवान् होय तो दिवसे प्रयाण करवुं नहीं अर्थात् रात्रे प्रयाण करवुं.

कर्क अने वृश्चिक ए बे कीट (कीमा) ठे, तेथी तेमनुं यात्रामां असमर्थपणुं ठे, माटे ते बे वर्जवा अने मीन लग्नमां प्रयाण कर्तुं होय तो वक्र मार्गे जटकी जटकीने कार्य सिद्ध कर्या विना ज पावो आवे ठे. ते विषे रत्नमाळामां कहुं ठे के—

“वक्रः पन्था मीनलग्नेऽंशके वा, कार्यासिद्धौ स्यान्नवृत्तिश्च तत्र” ।

“मीनना लग्नमां अथवा नवांशमां प्रयाण कर्तुं होय तो वक्र मार्गमां ज एटले अवळे मार्गे जवाय ठे, अने कार्यनी सिद्धि कर्या विना पावुं अवाय ठे.” तथा “घ्नो (कुंज) खाली ठे, तेथी कुंजनुं लग्न तथा नवांश पण तजवा योग्य ठे” एम पण रत्नमाळामां कहुं ठे.

सिद्ध्यै सौम्येशलग्नानि नौयानं जलजेष्वपि ।

जानीयाद्भोक्तश्चात्र राशीनां वश्यतां मिथः ॥ ३१ ॥

अर्थ—सौम्य स्वामीना लग्नमां प्रयाण करवाथी कार्यसिद्धि आय ठे, अने वहाणनुं प्रयाण जळचर राशिना लग्नमां अथवा तेना नवांशमां पण कार्यसिद्धिने माटे ठे, अने वहाण पूर्ण अवाथी विघ्नरहितपणुं तथा लाज ए बन्ने आय ठे. तथा अही राशिठनुं परस्पर वशपणुं लोकथी जाणवुं. ते विषे दैवज्ञवद्वज्रमां कहुं ठे के—

“चतुष्पदा ह्यंहिवशा विसिंहाः, सरीसृपश्चाम्बुचराश्च जह्याः ।

सिंहस्य वश्या विसरीसृपाः स्युरुह्यं जनोक्तव्यवहारतोऽन्यत् ॥ १ ॥

स्थलाम्बुसंज्ञतसरीसृपाख्या, जवन्ति वश्या वलिनां स्वकानाम् ।

समा हुसंस्था विषमान् जजन्ते, वश्या रजन्यां विषमाः समानाम् ॥ २ ॥”

“मेष, वृष, सिंह, धनुषनो पावलो अर्ध जाग तथा मकरनो पहेलो अर्ध जाग, आटलां

ચતુષ્પદ કહેવાય છે, મિથુન, કન્યા, તુલા, કુંજ અને ધનુષનો પહેલો અર્ધ જાગ, આટલા મનુષ્ય છે, કર્ક, મીન અને મકરનો પાછલો અર્ધ જાગ, આટલાં જલચર છે, અને એક વૃશ્ચિક સરીસૃપ ઇટલે વૃશ્ચિક. હવે શ્લોકના અર્થ આ પ્રમાણે છે—સિંહ સિવાયનાં ચતુષ્પદો મનુષ્યને વશ્ય છે, વૃશ્ચિક અને જલચરો મનુષ્યના જડ્ય (જહાણ કરવા લાયક) છે. વૃશ્ચિક વિનાના સર્વે સિંહને વશ છે, બીજું મનુષ્યમાં કહેલા વ્યવહારથી જાણવું ઇટલે કે વૃશ્ચિકને સિંહ પણ વશ્ય છે. સર્વે પુરુષ રાશિઈ કન્યાને વશ્ય છે, તથા ધનુષને સર્વે વશ્ય છે વિગેરે (૧). જો વસ્ત્રે રાશિ પરસ્પર સ્થલચર, જલચર કે વૃશ્ચિક હોય ત્યારે તે વસ્ત્રેની મધ્યે જે બઢવાન હોય તેને બીજો ઇટલે ડુર્બલ વશ્ય હોય છે. જેમ મેષ વૃષને વશ્ય છે, મીન અને કર્ક મકરને વશ્ય છે. વૃશ્ચિકને બીજો નિર્બલ વૃશ્ચિક વશ્ય હોય છે. વસ્ત્રે મેષ કે વસ્ત્રે વૃષ વિગેરે વસ્ત્રે એક જ હોય તોપણ વૃશ્ચિકની જેમ બઢનું અધિકપણું વિચારીને વશ્યપણું જાણવું. ઇષ્ટ લગ્ન દિવસે કે રાત્રિ હોય છે. તેમાં જો દિવસ હોય તો સમ રાશિઈ વિષમ રાશિને વશ્ય હોય છે અને રાત્રિ હોય તો વિષમ રાશિઈ સમ રાશિઈને વશ્ય હોય છે. આનું ફલ આગલ કહેશે.”

જન્મકાલે શુનૈર્યુક્તા દ્વિતીયાસ્તરણેશ્ચ ચે ।

નિષ્કૂરા નિર્વિકારાશ્ચ તે લગ્ને રાશયઃ શુજાઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—જે રાશિઈ જન્મકાલે શુજ ગ્રહોએ યુક્ત હોય, તથા જે રાશિઈ રવિથી બીજી હોય, આ સૂર્યથી બીજી રાશિની જાતકમાં “વેશિ” એવી સંજ્ઞા (નામ) કહી છે. “સૂર્યાદ્વિતીયમૃદ્ધં વેશિઃ” “સૂર્યથી બીજું લગ્ન વેશિ કહેવાય છે,” એમ કહ્યું છે, તથા જે રાશિઈ નિષ્કૂર ઇટલે જન્મકાલે જે રાશિમાં કૂર ગ્રહ ન હોય એવી હોય, તથા જે નિર્વિકાર હોય ઇટલે કે કૂર ગ્રહે જોગવેલી રાશિ સવિકાર અને ચંડે જોગવેલી હોય તે નિર્વિકાર કહેવાય છે. જન્મકાલે આવી રાશિઈ હોય તો તે યાત્રાના લગ્નમાં શુજ જાણવી.

યશ્ચ વશ્યં સ્વલગ્નેન્દ્રોર્ન ચ વશ્યં દ્વિપસ્તયોઃ ।

શત્રોરેવાષ્ટમં તાઞ્યાં લગ્નં યાતુર્જયાવદ્મ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ—જે યાત્રાનું લગ્ન પોતાના જન્મલગ્નને તથા જન્મરાશિને વશ્ય હોય, અને શત્રુના જન્મલગ્નને તથા જન્મરાશિને વશ્ય ન હોય, વળી તે યાત્રાલગ્ન શત્રુના જન્મલગ્ન અને જન્મરાશિથી આઠમે હોય, તો તે લગ્ન યાત્રા કરનારને જય આપનારું છે.

આ પ્રમાણે આઠ શ્લોકોએ યાત્રાને યોગ્ય લગ્ન કહ્યું. હવે “જત્તા ઢબગસુદ્ધીએ” “યાત્રા ઠ વર્ગની શુદ્ધિ કરીને કરવી યોગ્ય છે” એમ હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે, માટે યાત્રાને યોગ્ય એવા હોરાદિક પાંચ વર્ગ કહે છે.—

विमुक्ताक्रान्तजोग्यानि राश्यर्क्षान्युष्णरश्मिना ।

ऊर्ध्वतिर्यग्धोमुख्यो होराः स्युरुदयावधि ॥ ३४ ॥

अर्थ—जे होरा सूर्ये जोगवीने मूकी दीधी होय ते ऊर्ध्वमुखी कहेवाय ठे, जे जोगवाती होय ते तिर्यग्मुखी कहेवाय ठे अने जे हजु हवे जोगववानी ठे ते अधोमुखी कहेवाय ठे. त्यारपणीनी बीजी त्रण होराने ए ज रीते अनुक्रमे ऊर्ध्वमुखी, तिर्यग्मुखी अने अधोमुखी जाणवी, त्यारपणीनी पण त्रण ए ज रीते जाणवी. ए प्रमाणे त्रण त्रण होराने अनुक्रमे उदय सुधी एटवे सूर्योदय सुधी ते ते नामवाळी जाणवी. अथवा उदय सुधी एटवे लग्नमां अधिकार करेली होरा सुधी जाणवी. आ प्रमाणे त्रण प्रकारनी होरानी कटपना करवी. तेथी करीने एक दिवस रात्रिमां अशने चोवीश होरा होवाथी तेमना त्रण त्रण प्रकार गणवाथी आठ वखत आवृत्ति आय ठे.

हवे त्रण प्रकारनी होरानुं फळ कहे ठे.—

जयमूर्ध्वमुखी होरा विपदस्तिर्यगानना ।

अधोमुखी रणे यातुर्जङ्गं दिशति लग्नगा ॥ ३५ ॥

अर्थ—लग्नमां रहेली ऊर्ध्वमुखी होरा युद्धमां जयने आपे ठे, तिर्यग्मुखवाळी आपत्तिने आपे ठे, अने अधोमुखी होरा नाशने आपे ठे. अर्थात् लग्नमां ऊर्ध्वमुखी होरा आवे ते वखते प्रयाण करवाथी जय आय ठे.

हवे डेष्काण विषे कहे ठे.—

डेष्काणः फलरत्नाढ्यः शुजनाथः शुजेक्षितः ।

शुजोऽशुजस्तु सास्त्रादिपावकः (पाशकः) पापवीक्षितः ॥ ३६ ॥

अर्थ—दरेक राशिमां त्रण त्रण डेष्काण होवाथी वारे राशिना मळीने त्रतीश डेष्काण होय ठे. तेमां जे डेष्काण फळ, रत्न तथा उपलक्षणथी पुष्प, जांफ (वासण) विगेरेथी युक्त होय, सौम्य स्वामीवाळो होय, सौम्य स्वामीए पूर्ण (चार पाद) दृष्टिए जोयेलो होय, तेमज सौम्य आकारवाळो होय, ते डेष्काण जो यात्राना लग्नमां होय तो ते शुज ठे, अने जे डेष्काण यात्रालग्नमां अस्त्र, सर्प अने अग्निए करीने युक्त होय अथवा पाश एटवे बंधने करीने युक्त होय, तथा क्रूर ग्रहे जोयेलो होय तेमज उपलक्षणथी क्रूर ग्रहे युक्त होय, क्रूर स्वामीवाळो होय अथवा क्रूर आकारवाळो होय तो ते अशुज ठे. कष्टुं ठे के—

“डेष्काणाकारचेष्टागुणसदृशफलं योजयेद्विहितो-

डेष्काणे सौम्यरूपे कुसुमफलयुते रत्नजांफान्विते च ।

સૌમ્યૈર્દષ્ટે જયઃ સ્યાત્પ્રહરણસહિતે પાપદૃષ્ટે ચ જઙ્ગઃ,

સામ્નો દાહોઽથ વન્ધઃ સત્તુજગનિગ્ને પાપયુક્તેઽપિ ચાઽશ્રીઃ ॥ ૧ ॥”

“વૃદ્ધિને માટે ડેષ્કાણનું પળ તેના આકાર, ચેષ્ટા અને ગુણની સદૃશ જાણવું. તેમાં જો ડેષ્કાણ સૌમ્ય આકારવાળો તથા પુષ્પ, પળ, રત્ન અને જાંમથી યુક્ત હોય તથા સૌમ્ય ગ્રહે જોયેલો હોય તો જય થાય છે. હથિયાર સહિત તથા પાપ ગ્રહે જોયેલો હોય તો જંગ (નાશ) થાય, અગ્નિ સહિત હોય તો દાહ થાય, સર્પ તથા વંધન સહિત હોય તો વન્ધન થાય, અને પાપ ગ્રહે યુક્ત હોય તો અલક્ષ્મી થાય.”

ડેષ્કાણોનાં રૂપો (આકારો) બૃહજાતકમાં આ પ્રમાણે કહ્યાં છે.—

૧ મેષ રાશિમાં પહેલો ડેષ્કાણ પુરુષરૂપે છે, તેના હાથમાં પરશુ છે. અને તે તેણે ઇંચો કરેલો છે, વઢી તે કાઠો, રક્ત નેત્રવાળો અને કૂર છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે, તેને રાતાં વસ્ત્ર છે, તેનું મુખ અશ્વની જેવું છે, તેનું મુખ, ઝરૂ (સાથઠ) અને પગ લાંબા છે, એક પગ વઢે દેખાય છે, તથા ચતુષ્પદ જેવું તેનું મુખ હોવાથી તે ચતુષ્પદ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ પુરુષ છે, કૂર, કપિલ વર્ણવાળો, રાતાં વસ્ત્રવાળો તથા ઇંચો કરેલો દંત્ર હાથમાં રાખેલો છે. ૩.

૨ બૃષ રાશિમાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે, તેના કેશ ટુંકા અને કપાયેલા છે, હૃદય મોટું છે, તેનાં વસ્ત્ર તથા જૂષણો અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાં છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ પુરુષરૂપે છે, બકરા જેવા મુખવાળો છે, ધાન્ય, દેવ, વાસ્તુ (ઘર), હઠ અને ગામના કર્મમાં કુશલ છે, તથા તે ચતુષ્પદ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ પુરુષ છે, તેનું શરીર તથા પગ મોટા છે. ૩.

૩ મિથુન રાશિમાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી સ્વરૂપવાન, દીન પ્રજાવાળી, ઇંચા હાથવાળી, ઋતુવાળી તથા અલંકારોમાં આદરવાળી છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ પુરુષરૂપે છે. ગરુડની જેવા મુખવાળો, ઉદ્યાનમાં રહેલો તથા વચ્ચે અને ધનુષ્ણાણ ધારણ કરેલો છે, આ યુગ (પટ્ટી) છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નરરૂપે છે. રત્નોથી શોભિત, પંક્તિ તૂળ (બાણનું જાથું) તથા વચ્ચે અને ધારણ કરનાર અને ધનુર્ધારી છે. ૩.

૪ કર્કમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. હાથીના જેવું શરીર છે, અશ્વની જેવો કંઠ છે, સૂકર (ઝુરુ) જેવું મુખ છે, પત્ર (પાંદડાં) તથા મૂળને ધારણ કરનાર છે, આ ચતુષ્પદ છે. ૧., બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રી છે, જુવાન છે, સર્પ સહિત છે, અને વનમાં રહેનાર છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે, તે સર્પથી વીંટાયેલો છે. વહાણમાં બેઠેલો છે, તથા સુવર્ણના આજરણોથી યુક્ત છે. ૩.

૫ સિંહમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તે શાહમલી વૃદ્ધ પર બેઠો છે, ગીધ, શીયાળ અને કૂતરા જેવો તથા મલિન વસ્ત્રવાળો છે. આ યુગ તથા ચતુષ્પદ છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ નર છે. અશ્વની આકૃતિવાળો, કાઠું ચર્મ અને કંબલને ધારણ કરે છે, ધનુર્ધારી છે, તેની નાસિકાનો અગ્ર જાગ નમેલો છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેનું મુખ

રીઠ જેવું છે, વાનર જેવી ચેષ્ટા કરે છે, દાઢી મૂઠવાળો છે, ટુંકા કેશવાળો છે, તેના હાથમાં દંડ, ફઠ અને માંસ છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૩.

૬ કન્યામાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી પુષ્પોથી જરેલા ઘઠાથી યુક્ત છે, મલિન વસ્ત્રવાળી છે, તે ગુરુના કુલની ઇન્દ્રા રાખે છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેના હાથમાં લેખણ છે, તે રંગે શ્યામ છે, તેને વાઢ ઘણા છે, તેનું મસ્તક વસ્ત્રથી ઢાંકેલું છે, તેના હાથમાં વિસ્તારવાળું ધનુષ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી ગૌરવર્ણવાળી, ઊંચી, ધોયેલાં સારાં વસ્ત્રવાળી છે, તેના હાથમાં કુંજ તથા કમળી છે, તે દેવાલય તરફ જાય છે. ૩.

૭ તુલામાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તેના હાથમાં ત્રાજવાં છે, તે ચૌટામાં રહેલો છે, માન તથા ઉન્માન કરવામાં ચતુર છે તથા જાંમની ચિંતા કરે છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેનું મુખ ગીધ પદ્મીના જેવું છે, તે ઘટ સહિત છે, જૂથ્યો તથા તરસ્યો છે. આ સ્ત્રી છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તે ફઠ અને માંસને ધારણ કરનાર છે, સુવર્ણના તૂણ (જાથો) તથા વસ્ત્રતરને ધારણ કર્યાં છે, વાનરની જેવો છે, રત્નવસ્ત્રે ચિત્ર વિચિત્ર છે, હાથમાં ધનુષ છે તથા તે વનમાં મૃગોને જય પમારે છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૩.

૮ વૃશ્ચિકમાં પહેલો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે ડેષ્કાણરૂપ સ્ત્રી નમ્ર છે, સ્થાનથી વ્રષ્ટ થયેલી છે, તેના પગ સર્પથી વાંધેલા છે, તેનું રૂપ મનોહર છે, તે સમુદ્રમાંથી કાંઠા તરફ આવે છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે પતિને માટે સર્પવસ્ત્રે પોતાના અંગને વીંટે છે, તેની આકૃતિ કાચવા અને કુંજના જેવી છે, તે સ્થાન તથા સુખને ઇષ્ટ છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ પુરુષ છે. સિંહ જેવું તેનું રૂપ છે, તેનું નાક ચીવડું અને મુખ કાચવા જેવું છે. આ કાચવો તથા ચતુષ્પદ છે. ૩.

૯ ધનમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તેના હાથમાં લાંબું ધનુષ છે, તે મનુષ્ય જેવા મુલ-વાળો અને અશ્વની જેવા શરીરવાળો છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તેનું અંગ ગૌરવર્ણ છે, તે સમુદ્રમાંથી રત્નો કાઢે છે. ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તે ગૌરવર્ણ-વાળો છે, હાથમાં દંડ રાખીને બેઠેલો છે, દાઢી મૂઠવાળો છે, રેશમી વસ્ત્ર તથા ચર્મને ધારણ કરનારો છે. ૩.

૧૦ મકરમાં પહેલો ડેષ્કાણ નર છે. તેને શરીરે ઘણા વાઢ છે, તેની આકૃતિ સૂકર (જુન) જેવી છે, તેની દાઢાઉં સ્થૂઢ છે, તે વંધનથી વંધાયેલો છે, તેને રૌદ્ર મુખ છે. આ ચતુષ્પદ છે. ૧. બીજો ડેષ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તે શ્યામ, અલંકાર સહિત તથા કાનમાં હોદના આજૂષણથી જૂષિત છે, ૨. ત્રીજો ડેષ્કાણ નર છે. તેનું અંગ કિન્નર જેવું છે, તેણે તૂણ, વસ્ત્ર તર અને ધનુષને ધારણ કર્યાં છે, તેણે કંબલ ધારણ કર્યો છે, તથા સ્કંધ ઉપર રત્ન જમિત કુંજ ઉપાડ્યો છે. ૩.

૧૧ કુંજમાં પહેલો ડેપ્કાણ નર છે. તે ચર્મને ધારણ કરનાર, ગીધ પછીના જેવા મુલ-વાળો તથા કંબલ સહિત છે. આ સ્વર્ગ છે. ૧. બીજો ડેપ્કાણ સ્ત્રીરૂપે છે. તેનાં વસ્ત્રો મલિન છે, તેણે મસ્તક પર જાંઠ રાખ્યાં છે, અગ્નિવરુ શકટ (ગાત્રી) બઢી જવાથી તેમાંથી છોટું ગ્રહણ કરે છે. ૨. ત્રીજો ડેપ્કાણ નર છે. તે સિંહના જેવો છે, શ્યામ છે, તેના કાનમાં વાલ છે, તેના મસ્તક પર મુગટ છે, તેણે ઝાલ, પાંદડાં, રસ અને ફલ ધારણ કરેલાં છે. ૩.

૧૨ મીનમાં પહેલો ડેપ્કાણ નરરૂપે છે. તેના હાથમાં હાર, મોતી અને શંખ છે, તેણે આજૂષણો પહેર્યાં છે, તે નાવમાં બેઠો છે, અને સમુદ્ર તરે છે. ૧. બીજો ડેપ્કાણ સ્ત્રી છે. તેનું અંગ ગૌર છે, તે નાવમાં બેઠી છે, અને તે સમુદ્રમાંથી કાંઠા તરફ જાય છે. ૨. ત્રીજો ડેપ્કાણ નર છે. તે નગ્ન, ઝીરુ અને ચોર તથા અગ્નિથી વ્યાકુલ થયેલો છે, તેનું અંગ સર્પથી વીંટાયેલું છે, તે ગર્તા (ખાના)ની પાસે રહેલો છે. આ ડેપ્કાણ વ્યાકુલ છે. ૩.

આનું ફલ ચિંતા તથા સ્ત્રીવાયેલી વસ્તુના પ્રશ્નમાં “ડેપ્કાણોએ કરીને (તેને અનુસરીને) ચોરો કહેલા છે” એ પ્રકારે છે. રોગીના પ્રશ્નમાં જો ગૃધ્ર, કોલ કે સર્પનો ત્રિંશાંશ લગ્નમાં હોય તો તે રોગીનું મરણ થાય છે. બંધનથી ભૂટવાના પ્રશ્નમાં સર્પનો ત્રિંશાંશ લગ્નમાં આવે તો શ્રેયલાથી કે પાશથી બંધન થાય इत्यादि. યાત્રાના વિષયમાં આ ડેપ્કાણનો જેવી રીતે ઉપયોગ છે તે પ્રથમ કહ્યો છે.

ડેપ્કાણના સ્વામી પ્રથમ કહ્યા છે. તે ડેપ્કાણ શુદ્ધ ગ્રહે જોયેલો હોય એમ જે મૂલ શ્લોકમાં કહ્યું છે તેમાં એવું સમજવું કે જે ડેપ્કાણ લગ્નમાં રહેલો છે, તે નામની રાશિ યાત્રાની કુંડલીમાં જે સ્થાને હોય તેને જો શુદ્ધ ગ્રહે જોયેલી હોય તો તે ડેપ્કાણ શુદ્ધ ગ્રહે જોયેલો કહેવાય છે. જેમકે વૃષ્ણો બીજો ડેપ્કાણ કન્યા છે, તેનો સ્વામી બુધ છે, તે સૌમ્ય છે, તેના ઉપર વારમા અને પહેલા સ્થાનમાં રહેલા શુક્ર અને ગુરુની પૂર્ણ દૃષ્ટિ પડે છે. એ જ રીતે કૂર સ્વામીપણું અને કૂરદૃષ્ટિપણું પણ જાણવું. એ જ પ્રમાણે આગલ હૃદયાસ્ત્રી શુદ્ધિ વિગેરે કહેવાશે, તેમાં પણ નવાંશાદિકનું સૌમ્ય અને કૂર સ્વામીપણું તથા સૌમ્ય અને કૂર દૃષ્ટિપણું જાણવું.

શન્યકેન્દુકુર્જાસ્યક્ત્વા શુદ્ધોન્યેષાં નવાંશકઃ ।

લગ્નવદ્વાદશાંશસ્તુ ત્રિંશાંશસ્તુ નવાંશવત્ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—શનિ, સૂર્ય, ચંદ્ર અને મંગલના નવાંશને ઠોરીને બીજાના નવાંશો શુદ્ધ છે, લગ્નની જેમ દ્વાદશાંશ જાણવો, અને નવાંશની જેવો ત્રિંશાંશ જાણવો. દૈવકવચજમાં કહ્યું છે કે—

“लघ्नेऽर्कस्य नवांशे वाहननाशः कुजस्य वह्निजयम् ।

इन्दोः प्रतापहानिः शनेर्नवांशे मरणमेव ॥ १ ॥”

“लघ्नमां सूर्यनो नवांश होय तो वाहननो नाश आय, मंगलनो होय तो अग्निनो जय आय, चंद्रनो होय तो प्रतापनी हानि आय, अने शनिनो नवांश होय तो मृत्यु ज आय.”

लघ्ननी जेम द्वादशांश जाणवो, एटखे के “यातव्यं दिग्मुखे लघ्ने०” श्लोक (१६ मा) श्री आरंजीने “यच्च वश्यं स्वलघ्नेन्वो०” श्लोक (३३ मा) सुधीना आठ श्लोकोमां लघ्न संबंधी जे जे कह्युं ते ते सर्व द्वादशांशमां पण समजवुं. त्रिंशांशने नवांशनी जेम जाणवो, एटखे के शनि अने मंगल विना बीजा ग्रहोनों त्रिंशांश शुज ठे, सूर्य अने चंद्रने तो त्रिंशांश ज ठे नहीं.

। इति षड्वर्गशुद्धिः ।

आ रीते षड्वर्गनी शुद्धि कही. हवे यात्राने विषे बार जावोने कहे ठे.—

तनुः १ कोशो २ जटो ३ यानं ४ मंत्रो ५ अरि ६ वर्त्म ७ जीवितम् ८ ।

मनः ९ कर्मा १० जेना ११ मंत्री १२ जावाः स्युरुदयादयः ॥ ३८ ॥

अर्थ—तनु १, कोश २, जट ३, यान ४, मंत्र ५, अरि ६, वर्त्म (अध्वा-मार्ग) ७, जीवित ८, मन ९, कर्म (जाग्य-व्यापार) १०, अर्जन ११, मंत्री १२. आ उदया-दिक बार जाव जाणवा. आ बार स्थानोनुं शुजाशुज फळ ग्रहना वळथी विचाराय ठे.

अहीं पूर्वे कहेली बार जावोनी विचारणा प्राये करीने सरखी ज ठे, पण विशेषे करीने तो यात्रामां बार जावोने आश्रीने ग्रहनों विचार आ प्रमाणे कहे ठे.—

हन्ति योधायकर्मन्यानसौम्यः कर्म चासितः ।

सौम्योऽप्यरिं सितोऽध्वानं चन्द्रश्च तनुजीविते ॥ ३९ ॥

अर्थ—कूर ग्रह बीजा, अगीयारमा अने दशमा जाव विनाना बीजा सर्व जावोने हणें ठे. अर्थात् ३-११-१० जावोने पुष्ट करे ठे. तेमां पण शनि दशमा जावने पण हणें ठे, अर्थात् बीजा जावोने तो हणें ठे ज. केवल बीजा अने अगीयारमा जावने ज पुष्ट करे ठे. सौम्य ग्रह पण एटखे गुरु, शुक्र, बुध अने चंद्र उछा जावने हणें ठे, अने बीजा सर्व जावोने पुष्ट करे ठे. कूर ग्रह तो कूर होवाथी उछा स्थानने हणें ठे ज एम अपि शब्दथी ज सिद्ध आय ठे. अहीं कोइ शंका करे ठे के सर्व सौम्य ग्रहो उछा जाव सिवाय बीजा सर्व जावोने पुष्ट करे ठे के तेमां कांइ विशेष ठे ? ते उपर कहे ठे के—एक शुक्र सातमा जावने पण हणें ठे, अने चंद्र पहेला तथा आठमा जावने पण हणें ठे. शुक्र अने चंद्र उछा जावने तो हणें ज ठे. ते तो कह्युं ज ठे, तेथी करीने आ प्रमाणे जावार्थ अयो.—

“સ્વ ૧૦ સ્થાનિવર્જમુપચયગાઃ ક્રૂરાઃ સર્વગાઃ શુજાઃ સૌમ્યાઃ ।

હિત્વાઽસ્તે ૭ સિતમષ્ટમ ૮ લગ્ન ૧ ગણશિનં ચ યાત્રાયામ્ ॥ ૧ ॥”

“યાત્રાને વિષે દશમા સ્થાનમાં રહેલા શનિ વિનાના સર્વે ક્રૂર ગ્રહો ઉપચયસ્થાનમાં (૩-૬-૧૦-૧૧) રહ્યા હોય તો તે શુજ છે. અર્થાત્ એક શનિ દશમા સ્થાનમાં શુજ નથી. સાતમા જાવમાં રહેલા શુક્રને તથા આઠમા જાવમાં અને લગ્નમાં રહેલા ચંદ્રને ઊભીને સર્વે સૌમ્ય ગ્રહો સર્વ જાવમાં રહેલા શુજ છે.”

આ રીતે યાત્રાની કુંઠામાં સામાન્યે કરીને બાર જાવોનો વિચાર કર્યો. હવે લગ્નમાં રહેલા ગ્રહોનો વિચાર કરે છે.—

જન્મન્યનિષ્ઠઃ સૌમ્યોઽપિ ન લગ્નસ્થઃ શુજો ગ્રહઃ ।

તત્રેષ્ટદસ્તુ પાપોઽપિ યાત્રાલગ્નસ્થિતઃ શુજઃ ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—સૌમ્ય ગ્રહ પણ જો જન્મસમયે આઠમે બારમે સ્થાને રહેવાય કરીને અશુજ હોય, અને તે યાત્રાના લગ્નમાં પહેલા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુજ નથી, અને જે ક્રૂર ગ્રહ પણ જન્મસમયે ઊંચે આગીયારમે સ્થાને રહેવાય કરીને શુજ હોય, અને તે યાત્રાના લગ્નમાં પહેલે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુજ છે. જન્મસમયના શુજાશુજ ગ્રહો વિસ્તારથી જાતકમાં આપ્યા છે, ત્યાંથી જાણવા. સંદેષથી તો આ પ્રમાણે જાણવું.—

“ક્રૂરાસ્ત્રિપ્રભાસ્યાઃ સિતેન્દુગુરવોઽન્તિમાષ્ટરિપુવર્જાઃ ।

દ્વ્યષ્ટાન્તિમરિપુવર્જો બુધઃ પ્રશસ્યો જનનસમયે ॥ ૧ ॥”

“જન્મસમયે ક્રૂર ગ્રહો વીજે, ઊંચે અને આગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુજ છે. શુક્ર, ચંદ્ર અને ગુરુ એ ત્રણ ગ્રહો બારમા, આઠમા અને ઊંચા સ્થાને સિવાય વીજે કોઈ સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુજ છે. તથા વીજા, આઠમા, બારમા અને ઊંચા સ્થાને વર્જીને વીજા કોઈ પણ સ્થાનમાં રહેલો બુધ શુજ છે.”

પાપોઽપ્યત્તીષ્ઠદો જન્મલગ્નર્દ્ધસ્વામિનોઃ સુહૃદ્ ।

મૂર્તિસ્થિતઃ શુજોઽપિ સ્યાદશુજોઽરાતિરેતયોઃ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—પહેલા સ્થાનમાં રહેલો પાપગ્રહ પણ જો જન્મલગ્નના સ્વામીનો તથા જન્મરાશિના સ્વામીનો મિત્ર હોય તો તે શુજ છે, અને શુજ ગ્રહ પણ જન્મલગ્નના સ્વામીનો તથા જન્મરાશિના સ્વામીનો શત્રુ હોય તો તે અશુજ છે.

સુહૃદ્દશાપતેઃ ૧ સઘઃ સફલો ૨ જનને બલી ૩ ।

ક્રૂરોઽપિ ત્રિવિધો જડસ્તનૌ સૌમ્યોઽપિ નેતરઃ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—યાત્રાલગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો પાપગ્રહ પણ જો દશાપતિનો મિત્ર ૧,

सद्यः सफल २ अने जन्मनो बलवान् ३, ए त्रण प्रकारमानो कोइ पण होय तो ते सारो ठे. ते सिवायनो सौम्य ग्रह पण सारो नथी.

यात्राने समये जे ग्रहनी दशा चालती होय ते ग्रह दशापति कहेवाय ठे, तेनो जे मित्र ते दशापतिनो मित्र कहेवाय ठे. विशेष ए ठे जे यात्राने समये दशापति पण बलवान् होवो जोइए. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“यात्रा नैव दशापताबुपहते नैवास्तगे नाबले,
नीचस्थे न च नैव वक्रिणि नृणां देया कदाचिद्बुधैः ।”

“दशापति हणयेलो (पराजय पामेलो) होय, अस्त पाम्यो होय, बलहीन होय, नीच स्थाने रह्यो होय तथा वक्री अयो होय तो ते वखते पंभितोए मनुष्योने यात्रानुं मुहूर्त्त देवुं नहीं.”

दशानो क्रम, तेनुं प्रमाण तथा तेनो विज्ञाग विगेरे स्वरूप जातकादिक ग्रंथोथी जाणवुं. अहीं तेनुं प्रस्तुत नहीं होवाथी तथा ते स्वरूप अत्यंत विस्तारवालुं होवाथी अहीं लखता नथी, परंतु ते स्थान (विषय)ने शून्य न राखवाने माटे एक वर्षनी दिनदशानुं प्रमाण अहीं स्थूल दृष्टिए बतावीए नीए.—

“निजनामराशितः प्रचृति गण्यते वर्त्तमानसंक्रान्तेः ।

गतदिवसावध्येवं दिवसदशाः स्युः क्रमादेताः ॥ १ ॥

रवी १ न्द्र २ जौम ३ झ ४ शनी ५ ज्य ६ राहु ७-

सकेतु ८ शुक्रेषु ९ नखाः १० खवाणाः १० ।

अष्टाश्वि १० षड्वाण १६ रसाग्नि ३६ देव ३३-

देवा ३३ ति शीत्य ३४ ब्रह्मा ७० दशाहाः ॥ २ ॥

हानिं १ धनं २ रुजं ३ लक्ष्मीं ४ दैन्यं ५ लक्ष्मीं ६ च बन्धनम् ७ ।

जयं ८ श्रियं ९ चार्कादीनां दद्युर्दिनदशाः क्रमात् ॥ ३ ॥”

“पोताना नामनी राशिथी आरंजीने वर्तमान संक्रांतिना गयेला दिवसो सुधी आ प्रमाणे अनुक्रमे दिनदशा गणवी.—रविनी १० दिवस, चंजनी १० दिवस, मंगळनी १० दिवस, बुधनी १६ दिवस, शनिनी ३६ दिवस, गुरुनी ३३ दिवस, राहुनी ३३ दिवस, केतुनी ३४ दिवस अने शुक्रनी ७० दिवस. अहीं एम समजवानुं ठे के—पोताना नामनी राशिमां जे दिवसे सूर्यनी संक्रांति बेठी होय ते दिवसथी आरंजीने चालता दिवस सुधीना दिवसो गणवा. जेटला दिवसो गया होय तेमां पहेला वीश दिवस रविनी दिनदशा जाणवी, त्यारपणीना १० दिवस चंजनी दिनदशा जाणवी. ए रीते अनुक्रमे गणतां इष्ट दिवसे जे ग्रहनी दिनदशा आवे ते ग्रह दशापति कहेवाय ठे. ते दशापतिनुं

ફલ આ પ્રમાણે છે.—સૂર્યની દિનદશા હાનિ કર્તા છે, ચંદ્રની દિનદશા ધન આપનાર છે, મંગલની દશા રોગ આપે છે, બુધની દશા લક્ષ્મી આપે છે, શનિની દશા દીનતા આપે છે, ગુરુની દશા લક્ષ્મી આપે છે, રાહુની દશા બંધન કરાવે, કેતુની દશા જય ઉપજાવે અને શુક્રની દિનદશા લક્ષ્મી આપે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં સઘઃ સફલ ગ્રહ કહ્યો છે, તેનો અર્થ એ છે જે—જે ગ્રહ ઇષ્ટ દિવસે ગોચરે કરીને અથવા પ્રતિકૂળ વેધે કરીને શુજ હોય તે ગ્રહ સઘઃ સફલ કહેવાય છે, અને જે ગ્રહ ગોચરે કરીને અથવા અનુકૂળ વેધે કરીને અશુજ હોય તે સઘઃ અફલ કહેવાય છે. તથા મૂળ શ્લોકમાં જન્મનો બઢવાન્ ગ્રહ કહ્યો છે, તેનો અર્થ એ છે જે—જન્મકુંભલીમાં જે ગ્રહ બઢવાન્ ઇટલે સર્વોત્કૃષ્ટ બઢવાલો હોય તે જન્મનો બઢવાન્ કહેવાય છે. તથા તે સિવાયનો સૌમ્ય ગ્રહ પણ ઇટલે કે જે ગ્રહ વર્તમાન દશાના ઈશનો શત્રુ હોય, અથવા જે ગ્રહ તે વચ્ચે અફલ હોય અથવા જે ગ્રહ જન્મકાળે નિર્બલ હોય તો તેવો સૌમ્ય ગ્રહ પણ સારો નથી.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જન્મનો બઢવાન્ ગ્રહ જ્યારે સારો છે ત્યારે જે સર્વોત્કૃષ્ટ બઢવાન્ ગ્રહ આઠમા વિગેરે સ્થાનમાં રહેવાઈ કરીને અનિષ્ટ ફલને આપનાર છે તે પણ પહેલા સ્થાનમાં ગ્રહણ કરવા લાયક થશે. આ શંકાનું સમાધાન એ છે કે—“જન્મન્ય-નિષ્ઠઃ સૌમ્યોડપિ” એ ઉપરના ચાલીશમા શ્લોકવચ્ચે જ તેનો નિષેધ થાય છે.

તાન તથા કારક સંજ્ઞા અને તેનું ફલ કહે છે.—

જન્મકાલે વિધોર્યદ્વાડન્યોડન્યેનોપચયસ્થિતાઃ ।

તાનાસ્થ્યાઃ સૌમ્યવત્કૂરા જાતકોક્તાશ્ચ કારકાઃ ॥ ૪૩ ॥

અર્થ—જન્મકુંભલીમાં જ્યાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યાંથી ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧)—સ્થાનમાં જે જે ગ્રહો રહેલા હોય તેની ચંદ્રની અપેક્ષાએ તાન સંજ્ઞા કહેવાય છે તથા જન્મકાળે જે જે ગ્રહો એક બીજાથી ઉપચયસ્થાનમાં રહેલા હોય તેમની પણ પરસ્પર તાન સંજ્ઞા કહેવાય છે, ઇટલે કે પિતા પુત્ર, ગુરુ શિષ્ય વિગેરેની જેમ તાન શબ્દ પણ સંબંધિવાચક છે, તેથી તે સંબંધ બન્નેમાં રહેલો હોવાથી દરેકની તાન સંજ્ઞા કહેવાય છે, કારણ કે તાન શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે “તન્વન્તિ વિસ્તારયંતિ અન્યોડન્યસ્ય કાર્યં ઇતિ તાનાઃ” “એક બીજાના કાર્યને વિસ્તારે ઇટલે કરે તે તાન કહેવાય છે.” એ જ પ્રમાણે કારક સંજ્ઞાનું બન્નેમાં રહેવાપણું અને સાર્થકપણું જાણવું. તે તાન સંજ્ઞાવાળા ગ્રહો ક્રૂર હોય તોપણ સૌમ્ય જેવા જાણવા. તથા જાતકને વિષે, જે ગ્રહોની કારક સંજ્ઞા કહેલી છે તે પણ ક્રૂર હોય તોપણ સૌમ્ય જેવા જાણવા.

जातकमां कारक संज्ञावाळा ग्रहो आ प्रमाणे कह्या ठे.—“जे ग्रहो पोतानी राशिमां, पोताना उच्च स्थानमां अथवा पोताना त्रिकोणमां रह्या होय, ते जो केंद्रस्थानमां होय तो ते सर्वे परस्पर कारक संज्ञावाळा कहेवाय ठे. तेमनी मध्ये दशमा केंद्रमां रहेलो ग्रह बीजा ग्रहनो विशेषे करीने कारक होय ठे. आ सर्वे ग्रहोनुं लग्नमां रहेल चंद्रनी दृष्टिए करीने बळवानपणुं जाणवुं. जेम कर्कनुं लग्न होय अने लग्नमां चंद्र होय त्यारे सूर्य, मंगळ, गुरु अने शनि, ए ग्रहो पोतपोताना उच्च स्थानमां रह्या सता परस्पर कारक संज्ञावाळा थाय ठे. तेनी स्थापना आ प्रमाणे.—

५ ६	४ गु. चं.	३ २
७ श.		१ सू.
८ ९	१० मं.	११ १२

तथा लग्नमां जे ग्रह रहेलो होय तेना स्थानथी दशमा अने चौथा स्थानमां रहेलो कोइ पण ग्रह पोताना स्थानमां, पोताना उच्च स्थानमां के पोताना त्रिकोणमां रह्यो न होय तोपण कारक थाय ठे. तथा लग्न अने केंद्र विना पण कोइ पण स्थाने रहेला ग्रहना स्थानथी जो कोइ पण ग्रह दशमा स्थानने विषे पोतानुं स्थान, पोतानुं उच्च स्थान अने पोतानुं त्रिकोण, एमांना कोइ पण एकने विषे रह्यो होय अने स्वाज्ञाविक अथवा तात्काहिक मैत्रीए करीने युक्त होय त्यारे ते पण तेनो कारक कहेवाय ठे. कहुं ठे के—

“स्वर्क्षोच्चगमूलत्रिकोणगाः, कंटकेषु यावन्त आश्रिताः ।

सर्व एव तेऽन्योऽन्यकारकाः, कर्मगस्तु तेषां विशेषतः ॥ १ ॥

कर्कटोदयगते यथोरुपे, स्वोच्चगाः कुजयमार्कसूरयः ।

कारका निगदिताः परस्परं १, लग्नगस्य सकलोऽम्बराम्बुगः ॥ २ ॥

स्वर्क्षोच्चोच्चगः खेटः, खेटस्य यदि कर्मगः ।

सुहृत्तन्त्रुणसंपन्नः, कारकश्चापि संस्मृतः ॥ ३ ॥”

“પોતાના સ્થાનમાં, પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં અને મૂળ ત્રિકોણમાં રહેલા જેટલા ગ્રહો કંટક (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં રહ્યા હોય તે સર્વે પરસ્પર કારક કહેવાય છે. તેમાં પણ દશમે સ્થાને રહેલા ગ્રહ વિશેષે કરીને કારક કહેવાય છે. જેમકે કર્કના લગ્નમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યારે પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા મંગલ, શનિ, સૂર્ય અને ગુરુ, એ ચારે પરસ્પર કારક કહેલા છે. તથા દશમા અને ચોથા સ્થાને રહેલો સર્વકોઈ ગ્રહ સ્વગૃહ, ઉચ્ચ કે ત્રિકોણનો ન હોય તોપણ તે લગ્નનો કારક આય છે. પોતાના સ્થાનમાં, ત્રિકોણમાં કે ઉચ્ચમાં રહેલો ગ્રહ જો દશમા સ્થાનમાં હોય તો તે લગ્નના ગ્રહનો તદ્ગુણને પામેલો મિત્ર કહેવાય છે તથા તેને કારક પણ કહ્યો છે.”

જન્મલગ્નેશયોસ્તાનઃ કારકો વાપિ લગ્નગઃ ।

અસૌમ્યોઽપિ શુજાય સ્યાદ્વ્યસ્તઃ સૌમ્યોઽપિ ચાન્યથા ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—જન્મેશ અથવા લગ્નેશનો તાન અથવા કારક જો લગ્નમાં રહ્યો હોય તો તે અસૌમ્ય (ક્રૂર) બતાવે પણ શુજને માટે છે, અને તે સિવાયનો સૌમ્ય ગ્રહ પણ અશુજ છે.

યાત્રા કરવાની ઇચ્છાવાળા રાજાદિકના જન્મસમયે જે રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય તે રાશિનો ઈશ જન્મેશ કહેવાય છે. તે જન્મેશ ગ્રહનો અથવા જન્મના લગ્નેશ ગ્રહનો જે ગ્રહ જન્મપત્રિમાં તાનરૂપ અથવા કારકરૂપ હોય અને તે ક્રૂર હોય તોપણ યાત્રાની લગ્નપત્રિમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો શુજ છે, અને તેથી વિપરીત એટલે જે સૌમ્ય ગ્રહ પણ જન્મપત્રિકામાં જન્મેશ કે લગ્નેશનો તાન કે કારક ન હોય તે ગ્રહ યાત્રાની લગ્નપત્રિકામાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો શુજ નથી. અર્થાત્ યાત્રામાં તાન અને કારકનું બલ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું જોઈએ. દૈવફલવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“નાયકાઃ સ્યુઃ પ્રસૂતૌ યે રક્ષકા યે ચ વર્ધકાઃ ।

તે ક્રૂરા અપિ યાત્રાયાં લગ્નસ્થાઃ શુજદા ગ્રહાઃ ॥ ૧ ॥”

“જન્મકાળે જે ગ્રહો નાયક હોય, જે રક્ષક હોય અને જે વર્ધક એટલે વૃદ્ધિકારક હોય તે ગ્રહો ક્રૂર હોય તોપણ યાત્રામાં લગ્ન (પ્રથમ) સ્થાને રહેલા શુજ છે.” આ નાયક, રક્ષક અને વર્ધકનું સ્વરૂપ બૃહત્ જાતકમાંથી જાણી લેવું.

વક્રી કેન્દ્રેઽથ તદ્ગર્ભો લગ્ને યાતુર્જયાપદઃ ।

ગતિપ્રમાણવર્ણેર્વા વિકૃતશ્ચ નજશ્ચરઃ ॥ ૪૫ ॥

અર્થ—વક્રી ગ્રહ કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય અથવા તે વક્રી ગ્રહનો વર્ગ લગ્નમાં રહ્યો હોય તો યાત્રા કરનારના જયનો નાશ કરે છે. તથા જે ગ્રહ ગતિ, પ્રમાણ અને વર્ણે કરીને વિકૃત (વિકારવાળો) હોય તે પણ યાત્રાલગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો અશુજ છે.

સૂર્ય અને ચંદ્ર વક્રી હોઈ શકતા નથી, તેથી મંગલ વિગેરે કોઈ પણ ગ્રહ યાત્રાસમયે વક્ર ગતિવાલો હોય તે એક જ જો યાત્રાલગ્નમાં કેન્દ્રસ્થાને રહ્યો હોય તો તે જયનો નાશ કરે છે, તો પછી બે ત્રણ વક્રી ગ્રહ રહ્યા હોય તેમાં તો શું કહેવું? અથવા તે જ વક્રી ગ્રહનો વર્ગ દટલે હોરાનો અસંજવ હોવાથી ગૃહ (સ્થાન), કેષ્કાળ અને નવાંશ વિગેરે-રૂપ વર્ગ જો લગ્નમાં હોય તો તે પણ અશુભ છે, વક્ર ગતિના દિવસની અને માર્ગગતિના દિવસની સંખ્યા જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહી છે.—

“પણસઠિ ૬૫ ઇક્વીસા ૨૧ વારસઅહિયં સયં ચ ૧૧૨ નાવન્ના ૫૨ ।

ચત્તીસ સયં ચ ૧૩૪ કમા વક્કદિણા મંગલાઈણં ॥ ૧ ॥

સગસયપણાલ ૭૪૫ બિણવડ ૯૨ ચુઆલસય ૧૪૪ પંચસયચત્તીસા ૫૨૪ ।

દો અ સયા ચાલીસા ૨૪૦ મંગલમાઈણ મગ્ગદિણા ॥ ૨ ॥”

“મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ પાંચ ગ્રહોના વક્ર ગતિના દિવસો અનુક્રમે ૬૫-૨૧-૧૧૨-૫૨ અને ૧૩૪ છે, તથા મંગલાદિકના માર્ગગતિના દિવસો અનુક્રમે ૭૪૫-૯૨-૧૪૪-૫૨૪ અને ૨૪૦ છે.”

ગતિ, પ્રમાણ અને વર્ણે કરીને વિકૃત ગ્રહ પણ યાત્રાલગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો શુભ નથી. તેમાં અતિચારી ગ્રહ ગતિ કરીને વિકૃત કહેવાય છે. અતિચારી ગ્રહનું સ્વરૂપ લક્ષ્ણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“પદ્મં ૧ દશાદ્ ૨ ત્રિપદ્મી ૩ દશાદ્ ૪ માસષટ્તયી ૫ ।

અતિચારઃ કુજાદીનામેષ ચારસ્તિવતોઽપરઃ ॥ ૧ ॥”

“મંગલાદિક ગ્રહોનો અતિચાર અનુક્રમે પંદર દિવસ, દશ દિવસ, ત્રણ પદ્મ (દોઢ માસ), દશ દિવસ અને ૪ માસ સુધી છે. ત્યારપછીના દિવસો ચાર કહેવાય છે.”

આ ઉપર કહેલા પ્રમાણથી ઊંઠો કે અધિક પ્રમાણવાલો ગ્રહ આકાશમાં જણાતો હોય તો તે ગ્રહ પ્રમાણે કરીને વિકૃત કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે વર્ણે કરીને વિકૃત પણ જાણવો.

લક્ષ્ણ તો કહે છે કે—“જે ગ્રહનું જન્મનક્ષત્ર ક્રૂર ગ્રહ કે હઠકાપાત વિગેરેથી પીમા પામતું હોય તે ગ્રહ પણ યાત્રાલગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહેલો શુભ નથી. ગ્રહનાં જન્મનક્ષત્ર આ પ્રમાણે છે.—

“વિશાખા ૧ કૃત્તિકા ૨ પ્યાનિ ૩ શ્રવણો ૪ જાગ્ય ૫ મિઝ્યજ્ઞમ્ ૬ ।

રેવતી ૭ યામ્ય ૮ મશ્લેષા ૯ જન્મહાઈયર્કતઃ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥”

૧ હોરા ચંદ્ર અને સૂર્યનીજ હોય છે, તે પ્રથમ કહી ગયા છે. * મર ૧ ચિત્તુ ૨ તરસાઢા ૩ ધણિ ૪ ઉત્તરફગ્નુ ૫ જિઠ્ઠ ૬ રેવદા ૭ । મુરાઈ જન્મરિક્ષા એઈં વજમુસલ પુણો ॥ ૧ ॥ આ પ્રમાણે પ્રથમ વિમર્શમાં છે તથા પ્રથમ વિમર્શ પ્રમાણે જ લગ્નશુદ્ધિમાં તથા નારચંદ્રમાં પણ કહેલ છે, તેથી વિશાખા શ્યાદિ ઉપરનો પાઠ મતાંતર જાણવો.

“રવિનું જન્મનક્ષત્ર વિશાલા ઠે, ચંદ્રનું કૃત્તિકા ઠે, મંગલનું પૂર્વાષાઢા ઠે, બુધનું શ્રવણ ઠે, ગુરુનું પૂર્વાફાલ્ગુની ઠે, શુક્રનું જ્યેષ્ઠા ઠે, શનિનું રેવતી ઠે, રાહુનું ઝરણી ઠે અને કેતુનું જન્મનક્ષત્ર અશ્લેષા ઠે.”

ઉત્તરાન્તશ્વરો જ્ઞાનોઃ શુજો નાન્યસ્તનૌ ગ્રહઃ ।

પક્ષેન વર્ગો વારશ્ચ તનુગવ્યોમગોપમઃ ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—જે ગ્રહ સૂર્યની ઉત્તરચર અથવા અન્તશ્વર હોય તે જો યાત્રાલગ્નમાં પહેલે સ્થાને રહ્યો હોય તો તે શુજ ઠે. તે સિવાયનો શુજ નથી. અહીં એમ જાણવું કે—ઇષ્ટ દિવસે જે સ્થાને સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત થતો હોય તે સ્થાન સારી રીતે નિર્ણય કરીને ધ્યાનમાં રાખવું. તથા જે સ્થાને વિવહિત (કહેવાને ઇહેલા) ગ્રહનો ઉદય તથા અસ્ત થતો હોય તે પણ ધ્યાનમાં રાખવું. પછી તે ગ્રહ જો સૂર્યથી ઉત્તર દિશામાં ઉદય અને અસ્ત પામતો હોય તો તે ગ્રહ ઉત્તરચર કહેવાય ઠે, અને તે ગ્રહ જો સૂર્યને જ સ્થાને ઉદય અને અસ્ત પામતો હોય તો તે ગ્રહ અન્તશ્વર કહેવાય ઠે. આ બે જાતના ગ્રહ યાત્રા-લગ્નમાં પ્રથમ સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુજ ઠે, અને તે સિવાયનો બીજો ઇષ્ટ સૂર્યથી દક્ષિણચર હોય તો તે અશુજ ઠે. આ પ્રથમ સ્થાનના ગ્રહનું સ્વરૂપ જો કે અહીં યાત્રાને ઉદ્દેશીને કહ્યું ઠે, તોપણ વિવાહાદિક સર્વ શુજ કાર્યના લગ્નમાં પણ આ રીતે જ સમજવું. દૈવજ્ઞવલ્લજમાં વિશેષ આ પ્રમાણે કહ્યું ઠે.—

“લગ્નેઽર્કારૌ શનેર્ધાન્નિ શુજાવન્યત્ર જંગદૌ ।

શીતાંશુરુદયપ્રાપ્તઃ સર્વકાર્યેષુ નાશદઃ ॥ ૧ ॥

જીવશુક્રશનિસ્થાને સ્થિતો લગ્ને જયાર્થદઃ ।

સ્થાનેષ્વર્કેન્દુજૌમાનાં શશિસૂનુરનર્થદઃ (કઃ) ॥ ૨ ॥

મન્દારબુધસૂર્યાણાં સ્થાનેષુ શુજદો ગુરુઃ ।

શુક્રેન્દુસ્થાનગો લગ્ને ધનયોધવિનાશકઃ ॥ ૩ ॥

સૌમ્યસ્થાને સિતઃ શસ્ત્રો લગ્નસ્થોઽન્યત્ર નેષ્ટદઃ ।

ઝાયાપુત્રો રવિસ્થાને પ્રીતિદોઽન્યત્ર નાશદઃ ॥ ૪ ॥

સ્વસ્થાને ન શુજો મન્દો લગ્નેઽન્યત્ર શુજાવહઃ ।

યાત્રાયાં ચન્દ્રમાઃ શસ્ત્રો દિગ્વલેન વિવર્જિતઃ ॥ ૫ ॥”

“યાત્રાલગ્નની કુંરુલીમાં સૂર્ય અને મંગલ જો શનિના સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે શુજ ઠે, બીજા કોઈ સ્થાનમાં હોય તો નાશને કરનારા ઠે, ચંદ્ર ઉદયના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો સર્વ કાર્યમાં નાશને આપનારો ઠે, અને ગુરુ, શુક્ર તથા શનિના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો જય અને ધનને આપનાર થાય ઠે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને મંગલના સ્થાનમાં બુધ રહ્યો હોય

तो ते अनर्थने आपनारो ठे. शनि, मंगळ, बुध अने रविना स्थानमां गुरु होय तो ते शुभ ठे, तथा शुक्र अने चंद्रना स्थानमां रह्यो होय तो ते धन योछानो नाश करे ठे. बुधना स्थानमां शुक्र रह्यो होय तो ते प्रशस्त (शुभ) ठे, अने बीजे कोइ स्थाने रह्यो होय तो ते इष्ट वस्तुने आपनारो नथी (अशुभ ठे). रविना स्थानमां राहु रह्यो होय तो ते प्रीतिने आपनार ठे, अने बीजा कोइ स्थानमां रह्यो होय तो ते नाशने करनारो ठे. शनि पोताने स्थाने रह्यो होय तो ते शुभ नथी, अने बीजा कोइ पण स्थानमां रह्यो होय तो ते शुभ ठे. दिक्बळे करीने रहित एवो चंद्र यात्राने विषे प्रशस्त (शुभ) ठे.”

आ प्रमाणे सामा ठ श्लोके करीने प्रथम स्थाने रहेला ग्रहोनी व्यवस्था कही. हवे मूल श्लोकना उत्तरार्धवरे यात्राखग्नमां ठ वर्ग तथा वारनो नियम कहे ठे.—वर्ग एटले षड्वर्ग तथा वार एटले यात्राना दिवसनो वार, ए प्रथम स्थानमां रहेला होय तो तेनुं फळ दशमा स्थाने रहेला ग्रहनी जेवुं जाणवुं, एटले के “जन्मन्यनिष्ट” ए ४० मा श्लोकथी आरंजीने आ श्लोकना पूर्वार्ध सुधीमां कहेली रीते करीने जेवो ग्रह प्रथम स्थानमां शुभ अथवा अशुभ कहेलो होय, तेवाज ग्रहना गृह, होरा विगेरे ठ वर्ग प्रथम स्थानमां रहेला होय तो ते शुभ अथवा अशुभ जाणवा, अने ए ज रीते यात्राने दिवसे वारनो पण निर्धार करवो. विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“उपचयकरस्य वर्गः क्रूरस्यापि प्रशस्यते लग्ने ।

चन्द्रो वा तद्युक्तो न तु विपरीतस्य सौम्यस्य ॥ १ ॥

उपचयकरग्रहदिने सिद्धिः क्रूरेऽपि यायिनां (नो) जवति ।

सौम्येऽप्यनुपचयकरे न जवति यात्रा शुभा यातुः ॥ २ ॥”

“उपचय करनारा क्रूर ग्रहो वर्ग पण लग्नमां रह्यो होय तो ते शुभ ठे, अथवा ते ग्रहे करीने युक्त चंद्र रह्यो होय तोपण ते शुभ ठे, पण उपचय करनारो न होय एवो सौम्य ग्रहो वर्ग लग्नमां होय तो ते शुभ नथी. उपचय करनारा ग्रहो दिवस (वार) क्रूर होय तोपण ते यात्रा करनारने सिद्धि आपनारो ठे, परंतु उपचय करनार न होय एवा सौम्य ग्रहने दिवसे यात्रा करनारनी यात्रा शुभकारक नथी,” एम लग्न कहे ठे. वळी दैवज्ञवद्वज्रमां आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“सौम्योऽपि न शुभं दत्ते रिपोर्वारे विद्वग्धपः ।

वारे मित्रस्य पापोऽपि जवेद्भुजफलप्रदः ॥ १ ॥”

“लग्ननो स्वामी सौम्य होय तोपण ते शत्रुना वारने विषे शुभ नथी, अने मित्रना वारने विषे पाप स्वामी पण शुभ फळने आपनारो ठे.”

વઢી જેનો વાર શુજ અથવા અશુજ હોય તેની હોરા પણ તેવી જ શુજ કે અશુજ જાણવી. તેનું ફલ શૌનક આ પ્રમાણે કહે છે.—

“રૂપં ગ્રહસ્ય વર્ગે સ્વદિને ત્રિગુણં સ્વકાલહોરાયામ્ ।

ત્રિગુણમરિવર્ગયોગે ફલસ્ય પાત્યસ્તૃતીયાંશઃ ॥ ૧ ॥”

“ગ્રહનું ફલ પોતાના વર્ગમાં સરખું જ (પૂર્ણ) છે, પોતાને દિવસે વમણું છે, પોતાની કાલહોરામાં ત્રણ ગણું છે, અને શત્રુના વર્ગને યોગે ત્રીજા જાગનું ફલ મળે છે.”

તથા લક્ષ્ય કહે છે કે—

“વલ્લિનઃ કંટકસંસ્થા વર્ષાધિપમાસદિવસહોરેશાઃ ।

ત્રિગુણશુજાશુજફલદા યથોત્તરં તે પરિક્ષેયાઃ ॥ ૧ ॥”

“વર્ષનો સ્વામી, માસનો સ્વામી, દિવસનો સ્વામી અને હોરાનો સ્વામી એ કંટક (કેંડ)-સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે વલ્લવાન છે, તથા તેહ ઉત્તરોત્તર વમણા વમણા શુજાશુજ ફલને આપનારા છે.”

પ્રથમ સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહો તથા તેના ષડ્વર્ગ વિગેરેની વ્યવસ્થા કહી. હવે બાકીના કેંડાદિક સ્થાનને આશ્રીને કહે છે.—

કેન્દ્રેષુ ગ્રહશૂન્યેષુ લગ્ને વીર્યેણ વર્જિતે ।

વલ્લહીનૈશ્ચ સૌમ્યૈઃ સ્યાદ્ગિપેણયતો જયમ્ ॥ ૪૭ ॥

અર્થ—કેંડસ્થાન ગ્રહવને શૂન્ય હોય, લગ્ન વીર્યવને રહિત હોય તથા સૌમ્ય ગ્રહો વલ્લહીન હોય, તે વલ્લવે શત્રુ તરફ લડવા માટે પ્રયાણ કરનારને જય થાય છે.

કેંડસ્થાન ગ્રહશૂન્ય હોય એટલે પ્રથમ તો કેંડના એક પણ સ્થાનમાં કોઈ પણ સૌમ્ય ગ્રહ હોય તો જ યાત્રા અથવાં બીજાં કાર્ય કરવા શુજ છે. તે સિવાય શુજ નથી. જો કદાચ કેંડના કોઈ પણ સ્થાનમાં કોઈ પણ સૌમ્ય ગ્રહ ન હોય તો કેંડનું એક પણ સ્થાન ઉપચયકારક ક્રૂર ગ્રહવને સહિત હોય તોપણ તે શુજ છે. કેંડનાં સર્વ સ્થાનો એક પણ ગ્રહ રહિત હોય તો સર્વથા અનિષ્ઠ થાય. તે વિષે રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે—

“પાપોડપિ કામં બલવાન્નિયોજ્યઃ, કેન્દ્રેષુ શૂન્યં ન શિવાય કેન્દ્રમ્” ।

“પાપગ્રહ પણ વલ્લવાન કરીને અવશ્ય કેંડમાં લાવવો જોઈએ, કેમકે કેંડ શૂન્ય હોય તો તે કલ્યાણને માટે નથી.”

વિશેષ એટલું છે કે—કેંડમાં સૌમ્ય ગ્રહો પાપગ્રહોએ કરીને સહિત રહ્યા હોય તો મોટા કષ્ટથી યાત્રા સિદ્ધ થાય છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે—

“સૌમ્યૈશ્ચ પાપૈશ્ચ ચતુષ્ટયસ્યૈઃ, કૃત્ત્રેણ સંસિદ્ધિમુપૈતિ યાત્રા” ।

“સૌમ્ય તથા પાપગ્રહો કેંડમાં રહ્યા હોય તો કષ્ટે કરીને યાત્રા સિદ્ધિને પામે છે.”

लग्न वीर्य रहित होय एम जे मूल श्लोकमां कह्युं तेमां एम समजबुं के सौम्य स्वामी तथा सौम्य ग्रहने अजावे करीने तथा तेमनी दृष्टिने अजावे करीने तेमज क्रूर ग्रहोना स्वामी अने ग्रहोना होवापणाथी अथवा तेमनी दृष्टि परुवाथी लग्न वीर्य रहित थाय ठे.

मूल श्लोकमां सौम्य ग्रहो बलहीन होय एम कह्युं ठे. तेमां ग्रहोनुं बलहीनपणुं जुवन-दीपकनी वृत्तिमां अढार प्रकारे कह्युं ठे.—

“स्व १ मित्रनीचगो २ वक्रः ३ स्वराश्यस्ता ४ रिर्वर्गः ५ ।

लग्नाद्वादशगः ६ षष्ठः ७ क्रूरैर्युक्तो ८ अथ वीक्षितः ९ ॥ १ ॥

याम्यो १० राह्वास्य ११ पुञ्चस्थो १२ बालो १३ वृद्धो १४ अस्तगो १५ जितः १६ ।

मुथुशिले १७ मूशरिफे पापे १८ रित्यबलो ग्रहः ॥ २ ॥”

“पोताना नीच गृहमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे १. मित्रना नीच गृहमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे २. आ बन्ने जातनो ग्रह नीच नवांशमां रह्यो होय तोपण निर्बल जाणवो. वक्र अथवा वक्रतामां सन्मुख अयेलो ग्रह निर्बल ठे ३. पोताना गृहनी राशिथी सातमी राशिमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे ४. शत्रुरूप अथवा अधि शत्रुरूप ग्रहना गृह, होरा विगेरे न वर्गमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे ५. लग्नथी बारमे स्थाने रहेलो ग्रह निर्बल ठे. लग्नथी उचे स्थाने रहेलो ग्रह निर्बल ठे ६. क्रूर ग्रहे करीने युक्त एवो ग्रह निर्बल ठे ७. क्रूर ग्रहे जोयेलो ग्रह पण निर्बल ठे ८. कर्कादिक न राशिरूप दक्षिणायनमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे ९. राहुना मुखमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे १०. राहुना पुञ्चमां रहेलो ग्रह निर्बल ठे ११. राहुनुं मुख अने पुञ्च आ प्रमाणे जाणवुं.—

“यत्र रुहे स्थितो राहुर्वदनं तच्चिनिर्दिशेत् ।

मुखात् पञ्चदशे रुहे तस्य पुञ्चं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥”

“जे नक्षत्रमां राहु रहेलो होय ते नक्षत्र राहुनुं मुख जाणवुं, अने मुखथी पंदरमुं जे नक्षत्र होय त्यां तेनुं पुञ्च रहेलुं ठे.”

बाल एटले थोरा दिवसथी उदय पामेलो ग्रह निर्बल ठे १३. वृद्ध एटले अस्त अथवा सन्मुख अयेलो ग्रह निर्बल ठे, वृद्ध कहेवाथी अदप तथा रुह बिंबवालो अने कांतिरहित एवो ग्रह पण निर्बल जाणवो १४. अस्त एटले सूर्यनां किरणोमां प्रवेश करवाथी अस्त पामेलो ग्रह निर्बल ठे १५. जीतायेलो एटले ग्रहोना युद्धमां जे ग्रह दक्षिण-गामी होय ते निर्बल ठे, वराह कहे ठे के शुक्र तो उत्तरगामी होय त्यारे जीतायेलो ठे १६. मुथुशिल एटले शीघ्र गतिवालो क्रूर ग्रह मंद गतिवाळा ग्रहना एक अंशमां मळथो होय अने वळी ज्यांसुधी ते मंद ग्रहनी पाठळ रह्यो होय त्यांसुधी ते मुथुशिल कहेवाय ठे, तेनुं बीजुं नाम इथिशाल ठे. आ मुथुशिल ग्रह निर्बल होय ठे १७. ज्यारे शीघ्र गतिवालो क्रूर ग्रह मंद गतिवाळा ग्रहना एक अंशमां मळीने पळी ते अंसने उल्ल-

ધન કરીને આગળ જાય ત્યારે તે રાશિ પૂરી થતાં સુધી મૂશરિફ યોગ કહેવાય છે. તે પણ નિર્બળ છે ૧૮. જેમકે કટ્પનાદ કરીને ગુરુ ત્રીજા ત્રિંશાંશમાં મંદ ગતિવાળો છે, તે અંશમાં આવેલો સૂર્યાદિક કૂર ગ્રહ જ્યાં સુધી તે ત્રીજા અંશને હલ્લંધન કરીને નથી જતો ત્યાં સુધી મુશુશિલ કહેવાય છે, અને જ્યારે તે ત્રીજા અંશનો ત્યાગ કરીને ચોથા અંશમાં જાય ત્યારે રાશિના અંત સુધી મૂશરિફ કહેવાય છે. જો શીઘ્ર ગતિવાળો ગ્રહ કૂર ગ્રહમાં આવીને આ બે યોગો ઉત્પન્ન કરે તો મંદ ગતિવાળો ગ્રહ નિર્બળ જાણવો.”

પ્રશ્નપ્રકાશમાં તો નવ પ્રકારે જ નિર્બળતા આ પ્રમાણે કહી છે.—

“પાપઃ શીઘ્રઃ ૧ શુજો વક્રી ૨ બાલો ૩ વૃદ્ધો ૪ ડરિજા ૫ સ્તગઃ ૬ ।

નીચઃ ૭ પાપાન્તરે ૮ ડટ્થ ૯ ઇત્યુક્તો બલવર્જિતઃ ॥ ૧ ॥”

“કૂર ગ્રહ શીઘ્રગામી હોય ૧, શુજ ગ્રહ વક્રી હોય ૨, બાલક ૩, વૃદ્ધ ૪, શત્રુના સ્થાનમાં રહેલો ૫, અસ્ત પામેલો ૬, નીચ સ્થાને રહેલો ૭, કૂર ગ્રહ સાથે રહેલો ૮, અને હન્રથી આઠમે સ્થાને રહેલો ૯, આ નવ પ્રકારનો ગ્રહ નિર્બળ કહ્યો છે.” આ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સંજવ પ્રમાણે દુર્બળતા જાણવી.

દિગીશઃ કેન્દ્રગઃ શ્રેયાન્ દિગ્બલી જાલગસ્તુ ન ।

બલિનૌ જન્મલગ્નેશૌ કેન્દ્રોપચયગૌ શુજૌ ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—દિક્પતિ કેન્દ્રમાં હોય તો તે શુજ છે, પણ દિગ્બલી અને સન્મુખ રહ્યો હોય તો તે શુજ નથી. જન્મેશ અને લગ્નેશ બલવાન્ હોઈને કેન્દ્ર કે ઉપચયસ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે શુજ છે.

દિગીશ દટલે જે દિશામાં જવું હોય તે દિશાનો સ્વામી જે કોઈ ગ્રહ બલવાન્ થઈને યાત્રાલગ્નમાં કોઈ પણ કેન્દ્રના સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શુજ છે, પરંતુ ગમન કરવા યોગ્ય દિશાનો સ્વામી ગ્રહ લગ્નમાં દિગ્બલી હોય તો તે શુજ નથી. ગ્રહોનું દિગ્બલીપણું પૂર્વે “લગ્નાદ્યુત્ક્રમેન્દ્ર” (દ્વિતીય પ્રકાશ ૨૯) એ શ્લોકમાં કહ્યું છે, તથા જાલગ દટલે જવા લાયક દિશાનો સ્વામી ગ્રહ લગ્નમાં તે જ દિશામાં રહેવા વ્રતે કરીને જનારને સન્મુખ થતો હોય તો તે શુજ નથી. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લજમાં કહ્યું છે કે—

“દિગીશ્વરો લલાટસ્યો યદિ વા દિગ્બલાન્વિતઃ ।

વધબન્ધપ્રદો યાતુઃ કેન્દ્રગસ્તુ જયાર્થદઃ ॥ ૧ ॥”

“દિશાનો પતિ સન્મુખ રહ્યો હોય, અથવા દિગ્બલે કરીને સહિત હોય તો પ્રયાણ કરનારને વધ બંધન કરનારો થાય છે, અને કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો જય તથા ધનને આપનાર થાય છે.”

દિશાના પતિને સન્મુખ રહેવાનો પ્રકાર પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

મૂળ શ્લોકમાં જન્મેશ અને લગ્નેશ બઢવાન્ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે.—ગંભીરતામાં રહેવું, ગોચરાદિકની પ્રતિકૂળતા, ગતિ, પ્રમાણ અને વર્ણથી વિકૃતિપણું, સૂર્યથી દક્ષિણગામી-પણું, પૂર્વે કહેલા અઢાર પ્રકારનાં ડુર્બલપણાંનો અજાવ, ૪ પ્રકારનાં બઢથી યુક્તપણું, તથા શત્રુનો પરાજય કરવાપણું, આટલાં કરીને જન્મેશ અને લગ્નેશ બઢવાન્ કહેવાય છે. તથા મૂળ શ્લોકમાં સામાન્ય રીતે કેંદ્ર લખ્યો છે, તોપણ સાતમા સ્થાનને વર્જીને જ બીજા કેંદ્રસ્થાનમાં રહેલો લગ્નેશ શુભ છે એમ જાણવું. વિશેષ એ છે જે—“જન્મેશ અને લગ્નેશ ક્રૂર હોય તોપણ તેમને સર્વ કાર્યમાં બઢવાન્ કરીને સૌમ્ય ગ્રહ જેવા જ જાણવા.

કેંદ્રાદિકમાં રહેલા ગ્રહોની વ્યવસ્થા કહી. હવે યાત્રાની કુંઠલીમાં કેવા અને કયા ગ્રહોએ પ્રયાણ કરનારને કયો ઉપાય જયકારક છે ? તે કહે છે.—

સિતેજ્યા ૧ વિન્દુ ૨ રાર્કિઙ્ગતમોઽન્યાઃ ૩ સૂર્યમંગલૌ ૪ ।

સામાદિસાધકાઃ કેન્દ્રોપચયેષુ લ્લોત્કટાઃ ॥ ૪૯ ॥

અર્થ—યાત્રાકુંઠલીમાં શુક્ર અને ગુરુ બઢવાન્ થઈને કેંદ્ર કે ઉપચયસ્થાનમાં રહ્યા હોય તો સામ ઉપાયે કરીને જય થાય છે, એ જ રીતે ચંદ્ર રહ્યો હોય તો દાન ઉપાયે કરીને, શનિ, બુધ, રાહુ અને કેતુ રહ્યા હોય તો જેદ ઉપાયે કરીને અને સૂર્ય તથા મંગલ રહ્યા હોય તો દંડ ઉપાયે કરીને જય થાય છે.

સામ પટલે સંધિના ઉપાયે કરીને જય થાય છે. અહીં કરેલો સંધિ જે પ્રકારે નિશ્ચલ થાય તે પ્રકાર કહે છે.—

“જાગ્યે મૈત્રે શીતરશ્મૌ સ પુણ્યે, દ્વાદશ્યાં વા શુક્રદષ્ટે ચ લગ્ને ।

અષ્ટમ્યાં વા તૈતિલાશ્વ્યે પ્રદિષ્ટા, પૂર્વાચાર્યૈરત્ર સંધાનસિદ્ધિઃ ॥ ૧ ॥”

“દશમા તથા ચોથા સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય, શુક્ર લગ્ને જોતો હોય, બારસ અથવા આઠમને દિવસે પુણ્ય નક્ષત્રમાં તૈતિલ નામા કરણમાં પૂર્વાચાર્યોએ સંધાનની સિદ્ધિ કથન કરેલી છે.”

વિશેષ એ છે જે—તે તે ગ્રહોના લગ્નમાં અથવા નવાંશોમાં તેમજ વાર હોરાને વિષે પણ અનુક્રમે કહેલા ઉપાયે કરીને સર્વ કાર્યમાં સિદ્ધિ થાય છે.

હવે જેવા ગ્રહના બલે શત્રુથી પહેલાં પ્રયાણ કરવું કે પછી કરવું સફળ છે તે કહે છે.—

પૌરા ઙ્ગીવમન્દાઃ સ્યુરપરે યાયિનો ગ્રહાઃ ।

સફલા યાયિજિર્યાત્રા લ્લિજિઃ સ્થિતિરન્યથા ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શનિ એ ત્રણ ગ્રહો પૌર (સ્થાયી) કહેવાય છે, અને બાકીના ગ્રહો યાયી કહેવાય છે. તેમાં જો યાયી ગ્રહો બઢવાન્ હોય તો શત્રુથી પહેલાં જ યાત્રા

करवी सफल ठे, अने स्थायी ग्रहो बळवान् होय तो पोताने स्थाने ज स्थिति करवी सफल ठे, एटले के शत्रुनी पहेलां पोते प्रयाण न करवुं. विशेष ए ठे जे—“स्थायी अने यायी ग्रहो मिश्र होय एटले के बन्ने ग्रहोनुं बळवानपणुं होय तो वैधी जाव करवो, एटले के अर्धु सैन्य स्थायी राखवुं अने अर्धा सैन्यने प्रयाण कराववुं. तथा सौम्य ग्रहो बळवान् होय तो संधि करवी अने क्रूर ग्रहो बळवान् होय तो युद्ध करवाथी जय आय ठे. बन्ने जातना ग्रहो निर्वळ होय तो कोइ जाग्यवान् अन्य राजानो आश्रय करवो.” आ सर्व योगयात्रा ग्रंथमां कहुं ठे.

आ प्रमाणे पचीश श्लोकोए करीने यात्रानी लग्नकुंठलीनुं स्वरूप विस्तारथी कहुं. आ स्वरूप सामान्य रीते राजादिकने माटे जाणवुं, कारण के राजाउं पण नीचेना श्लोकमां कहेला योगो न मळे तोपण केवळ लग्ना बळथी पण यात्रा करी शके ठे. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“ऐकान्तिकगन्तव्ये दैवेन निपीकिते च यातव्ये ।

केवलविलग्नयोगादपि याता सिद्धिमाप्नोति ॥ १ ॥”

“दैवयोगे अवश्य एकांते करीने यात्रा करवानी जरूर पसी होय तो केवळ लग्ना बळथी पण यात्रा करनार सिद्धिने पामे ठे.”

हवे शुभ तिथि, नक्षत्र, लग्न विगेरेना वळ विना पण जेवा ग्रहयोगोए करीने राजा-उंनी यात्रा सफल आय ठे तेवा मात्र राजाने ज योग्य एवा यात्राने लायक ग्रहयोगो कहेवानी इच्छाथी कहे ठे.—

चौराणां शकुनैर्यात्रा नक्षत्रैश्च द्विजन्मनाम् ।

मुहूर्तैः सिद्ध्यैऽन्येषां राज्ञां योगैश्च ते त्वमी ॥ ५१ ॥

अर्थ—चोरोने शकुनवने यात्रा करवी सिद्धिने माटे ठे, ब्राह्मणोने नक्षत्रनी शुद्धि करीने यात्रा करवी शुभ ठे, बीजा एटले वैश्य, शूद्र, कारीगरो विगेरेने शुभ मुहूर्त करीने यात्रा करवी शुभ ठे, अने राजाउंने योगोवने करीने यात्रा करवी शुभ ठे, एटले के तिथि, वार अने लग्नादिकनी शुद्धि न होय तोपण राजाउंने आ ग्रहयोगोमां यात्रा करवाथी कार्यसिद्धि आय ठे. दैवज्ञवल्लभमां कहुं ठे के—

“तिथि १ हण २ ज ३ वाराणां ४ साध्यं योगेन सिध्यति ।

तस्मात्सर्वेषु कार्येषु ग्रहयोगान् सुचिन्तयेत् ॥ १ ॥”

“तिथि, मुहूर्त, नक्षत्र अने वारोथी साधवा लायक कार्यों योगवने सिद्ध आय ठे, तेथी सर्व कार्योंमां ग्रहयोगनो सारी रीते विचार करवो.”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—ગ્રહયોગનો વિચાર કરવો તે ઠીક છે, પરંતુ લગ્ન બઠવાન ઠતાં પણ ગ્રહોની સૌમ્યતા અને ક્રૂરતા યલ્લે કરીને વિચારવાની છે, અને અહીં તો તેના વિચારનો લેશ પણ કહ્યો નથી. તેનો શો હેતુ છે ? આનો જવાબ એ છે જે—અહીં યોગનું બઠ જ પ્રધાનપણે કહ્યું છે. જેમ અન્ય ઓષધિના સંયોગથી વત્સનાગ વિગેરે વિષ પણ રસાયણરૂપ અંશે પ્રાણીઁને જીવારુનારું થાય છે, તેમ ક્રૂર ગ્રહ પણ યોગના વશથી શુજ્ઞદાયી થાય છે. તથા જેમ ઘી તથા મધ સરલે જાગે મિશ્ર કરવાથી મૃત્યુને કરનારું એવું ઉપવિષ બને છે એમ ચરકમાં કહ્યું છે, તે જ રીતે શુજ્ઞ ગ્રહો પણ યોગના વશથી અશુજ્ઞ થાય છે, તેથી કરીને માસ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, મુહૂર્ત, ચંદ્ર, તારા અને લગ્નનું વિરુદ્ધપણું ઠતાં પણ આ યોગોએ કરીને યાત્રા સફળ થાય છે એમ સિદ્ધ માનવું. રક્તમાળામાં પણ કહ્યું છે કે—

“તિથૌ રૂણે જે કરણે ચ વારે, યોગે વિલગ્ને હિમગૌ નૃપાણમ્ ।

પાપેડપિ યાત્રા સફલાત્ર યોગૈઃ,”

“તિથિ, મુહૂર્ત, નક્ષત્ર, કરણ, વાર, યોગ, લગ્ન અને ચંદ્ર એ સર્વે પાપ એટલે અશુજ્ઞ હોય તોપણ રાજાઁને યોગોએ કરીને યાત્રા કરવી સફળ છે.”

આ યોગોનું બઠ એકાંતિક કાર્યના વિષયમાં જાણવું, પરંતુ ઘણી ઉતાવળ ન હોય તો માસ, તિથિ, નક્ષત્ર વિગેરેનું બઠ તથા આ યોગોનું બઠ એમ સર્વ બઠ જોવું. તે વિષે જાસ્કર કહે છે કે—“અવમાધિમાસયોર્ન પ્રતિષ્ઠતેડ્ઞીષ્ટસિદ્ધ્યર્થી । “ઇષ્ટ સિદ્ધિના અર્થીએ હ્ય માસ તથા અધિક માસમાં પ્રયાણ ન કરવું.” “તથાપિ હિ કુસલ્લગ્નિ” “તોપણ કુશલ (શુજ્ઞ) લગ્ન જોવું.” ઇત્યાદિ.

હવે ગ્રહયોગો કહે છે.—

અર્કાર્કિશશિનઃ સિદ્ધ્યૈ રાઙ્ઞાં લગ્ના ૧ રિ ૬ મધ્ય ૧૦ ગાઃ (૧) ।

સિતેજ્યમન્દજ્ઞારાશ્ચ લગ્ના ૧ સ્ત ૭ ત્રિ ૩ સુખા ૨ રિ ૬ ગાઃ (૨) ॥ ૫૨ ॥

અર્થ—લગ્નમાં સૂર્ય, ઠંઠે સ્થાને શનિ અને દશમે સ્થાને ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે વચ્ચે રાજાની યાત્રા સિદ્ધિને માટે છે. (૧). લગ્નમાં શુક્ર, સાતમા જવનમાં ગુરુ, ત્રીજે સ્થાને શનિ, બીજે સ્થાને બુધ અને ઠંઠે સ્થાને મંગલ રહ્યો હોય તો તે શુજ્ઞ છે. (૨).

ઊરુઙ્ઘાર્કાશ્ચ લગ્ન ૧ સ્વ ૨ ત્રાતૃષુ ૩ ક્રમતઃ શ્રિયે (૩) ।

લગ્ના ૧ રિ ૬ ગૌ ચ જીવાકૌ જયદૌ વ્યષ્ટમે વિધૌ (૪) ॥ ૫૩ ॥

અર્થ—લગ્નમાં ગુરુ હોય, બીજા જાવમાં બુધ હોય અને ત્રીજા જાવમાં સૂર્ય હોય તો

ते लक्ष्मीने माटे ठे-शुज ठे. (३). लक्ष्मां गुरु होय, उघा जावमां सूर्य होय अने आठमा सिवाय बीजा कोइ पण जावमां चंद्र होय तो ते पण शुज ठे. (४).

मन्दारौ त्र्या ३ य ११ षट्सु झसितेज्याश्चोत्कटाः श्रिये (५) ।

केन्द्रे च बलिनौ द्वेज्याविन्दौ त्वापोक्लिमेऽबले (६) ॥ ५४ ॥

अर्थ—शनि अने मंगल त्रीजे, अगीयारमे अने उघे स्थाने रह्या होय तथा बुध, शुक्र अने गुरु बलवान् अइने गमे ते स्थाने रह्या होय तो ते लक्ष्मीने माटे ठे-शुज ठे. (५). बुध अने गुरु बलवान् अइने केंद्रमां रह्या होय तथा चंद्र निर्वल अइने आपोक्लिम एटले ३-६-ए-१२ मे स्थाने रह्यो होय तो ते शुज ठे. (६).

श्रिये विधुः सुखे ऽस्तेऽ, तु सितझौ (७) व्यत्ययेन वा (८) ।

याने त्रिकोणकेन्द्रस्थाः सौम्याः षट् त्र्यायगाः परे (ए) ॥ ५५ ॥

अर्थ—चंद्र चोथ्या जावमां रह्यो होय अने शुक्र तथा बुध सातमा जावमां रह्या होय तो ते लक्ष्मीने माटे ठे. (७). अथवा विपरीतपणे होय एटले के शुक्र अने बुध चोथ्या जावमां होय अने चंद्र सातमा जावमां होय तो ते पण लक्ष्मीने माटे ठे. (८). सौम्य ग्रहो त्रिकोण अने केंद्रमां रह्या होय तथा क्रूर ग्रहो उघे, त्रीजे अने अगीयारमे रह्या होय तो ते पण यात्रामां लक्ष्मीने माटे ठे. (ए).

जयाय मूर्त्तौ १ मार्तण्डः सौम्याः स्वे २ सप्तमो विधुः (१०) ।

बृहस्पतिर्वा केन्द्रस्थः शेषेषु स्वा २ य ११ वर्त्तिषु (११) ॥ ५६ ॥

अर्थ—प्रथम जावमां सूर्य होय, बीजा जावमां सौम्य ग्रह होय अने सातमा जावमां चंद्र होय तो ते जयने माटे ठे. (१०). बृहस्पति (गुरु) केंद्रमां रह्यो होय अने बाकीना ग्रहो (क्रूर तथा सौम्य सर्वे) बीजा तथा अगीयारमा जावमां होय तो ते पण जयने माटे ठे. (११). आ रीते अगीयार योग थया.

यातुः प्राग्दक्षिणयोर्झसितान्तर्जयकरः सुखे चेन्द्रुः (१२) ।

गुरुरेकान्तर आर्के (१३) झौ वा शुक्राच्च (१४) जौमाद्या (१५) ॥ ५७ ॥

अर्थ—पूर्व अथवा दक्षिणमां यात्रा करनारने चोथ्या जावमां रहेलो चंद्र जो बुध अने शुक्रनी मध्ये रह्यो होय तो ते जयकारक ठे. (१२). पश्चिम अने उत्तर दिशामां यात्रा करनारने माटे आ योगनी अपेक्षा नथी. शनिथी एकांतर गृह (स्थान)मां गुरु रह्यो होय तो ते शुज ठे. (१३). शुक्रथी एकांतर गृहमां रहेलो बुध होय तो ते शुज

ઠે. (૧૪). અને મંગલથી એકાંતર ગૃહમાં રહેલો બુધ પણ શુક્ર ઠે. (૧૫). દૈવજ્ઞવલ્લભમાં પણ કહ્યું ઠે કે—

“નૃગુજાદયવા મહીસુતાદુધ એકાન્તરજે સ્થિતો યદા ।

રવિજાદયવા ગુરુસ્તદા, વ્રજતો યાન્ત્યરયઃ ક્ષયં રણે ॥ ૧ ॥”

“શુક્રથી અથવા મંગલથી એકાંતર રાશિમાં જો બુધ રહ્યો હોય, અથવા શનિથી એકાંતર રાશિમાં જો ગુરુ રહ્યો હોય તો તે સમયે યાત્રા કરનારના શત્રુઉં યુદ્ધમાં ક્ષય પામે ઠે.”

ગુરુર્જયાય લગ્ન ૧ સ્થઃ કૂરૈર્લાજ ૧૧ નજો ૧૦ ગતૈઃ (૧૬)

તથા ચન્દ્રેષ્ટમે ષષ્ઠે શુક્રે લગ્નગતો ગુરુઃ (૧૭) ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—લગ્નમાં (પહેલા જાવમાં) ગુરુ હોય, અને કૂર ગ્રહો અગીયારમે તથા દશમે સ્થાને હોય તો તે જયને માટે ઠે. (૧૬) ચંદ્ર આઠમા જાવમાં હોય, શુક્ર ઊઠા જાવમાં હોય અને ગુરુ લગ્નમાં હોય તોપણ તે જયને માટે ઠે. આ સર્વે મઠીને કુલ ૧૭ યોગો થયા.

હવે યોગપિંડ (યોગનો સમૂહ) કહે ઠે.—

સિદ્ધૈ ધી ૫ ધર્મ ૯ કેન્દ્રેષુ બુધવાકૂપતિનાર્ગવૈઃ ।

યોગો ૧ ડધિયોગો ૨ યોગાધિયોગ ૩ શ્વૈક ૧ દ્વિક ૨ ત્રિકૈઃ ૩ ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શુક્ર ૯ વ્રણમાંથી એક ગ્રહ જો પાંચમા, નવમા કે કેન્દ્રમાંના કોઈ પણ સ્થાનમાં હોય તો તે યોગ કહેવાય ઠે. તેવી જ રીતે (તે જ સ્થાનોમાં) જો બુધ, ગુરુ અને શુક્રમાંના બે ગ્રહો રહ્યા હોય તો અધિયોગ થાય ઠે, અને તે ત્રણે ગ્રહો તે જ સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો યોગાધિયોગ થાય ઠે. આ ત્રણેનું ફલ દૈવજ્ઞવલ્લભમાં આ પ્રમાણે કહ્યું ઠે.—

“યોગેન યો યાતિ નૃપોઽરિદેશં, સુખેન સોઽન્યેત્યધિયોગયાતા ।

પ્રાપ્નોતિ કીર્તિં વિજયં ધનં ચ, યોગાધિયોગેન મહીમશેષામ્ ॥ ૧ ॥”

“જે રાજા યોગે કરીને શત્રુના દેશ ઉપર પ્રયાણ કરે ઠે તે સુખેથી પાઠો આવે ઠે, અધિયોગમાં યાત્રા કરનાર (રાજા) કીર્તિ, વિજય અને ધન પામે ઠે, તથા યોગાધિયોગે કરીને સમગ્ર પૃથ્વી પામે ઠે.”

અહીં આ પ્રમાણે આમ્નાય ઠે. જો બીજો કોઈ યાત્રાનો યોગ મળે અથવા ન મળે તોપણ જો બુધ, ગુરુ અને શુક્ર ૯ વ્રણમાંથી કોઈ પણ ગ્રહ ઉપર ગણાવેલાં સ્થાનોમાંથી કોઈ પણ સ્થાને રહ્યો હોય તો તે જ વચ્ચે યાત્રા કરવી શુક્ર ઠે, અને બે અથવા ત્રણે ગ્રહો ઉક્ત સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે ઘણાજ ઉત્તમ ઠે.

આ ત્રણ યોગો સ્થૂલ દૃષ્ટિ કહ્યા ઠે, પણ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ જોતાં તો ત્રણસો ને બેતા-

लीश ३४३ योगो आय ठे. (तेउनी अत्रे अति आवश्यकता नहीं होवाथी लख्या नथी. आ ग्रंथनी मोटी टीकामां ते सविस्तर आप्या ठे.)

ग्रहनी दृष्टिनी अपेक्षा रहित उपरना योगो कह्या. हवे ग्रहनी दृष्टिनी अपेक्षाए वे योग आय ठे ते कहे ठे.—

शुक्रं त्रया ३ या ११ म्बु ४ गं पश्यन् जीवो यात्रासु केन्द्रगः ।

राज्ञां दत्ते जयं क्रूरैः कलत्रादित्रयान्यगैः ॥ ६० ॥

अर्थ—यात्राखण्डमां केंद्रस्थाने रहेलो गुरु त्रीजा, अग्नीयारमा अने चोथा स्थानमां रहेला शुक्रने जोतो होय तथा क्रूर ग्रहो सातमा, आठमा अने नवमा सिवायनां बीजां स्थानमां रह्या होय तो ते समये प्रयाण करना राजानो जय आय ठे.

बुधो वपुः १ सुख ४ द्वेषि ६ व्योम १० स्थो वीक्षितः शुजैः ।

जयाय राज्ञां पापेषु लम्भा १ स्त ७ व्यय १२ वर्जिषु ॥ ६१ ॥

अर्थ—पहेले, चोथे, छठे के दशमे स्थाने रहेलो बुध शुज ग्रहोए जोयेलो होय तथा पापग्रहो पहेला, सातमा अने बारमा सिवायना बीजां स्थानोमां रह्या होय तो ते प्रयाण करना राजाने जय आपनारा ठे.

हवे सर्व योगोनो सार कहे ठे.—

इति सप्तरूपकार्द्वैः सकलश्लोकत्रयेण चोक्तेषु ।

योगेषु राजयोगेष्वपि शुजदा जूजुजां यात्रा ॥ ६२ ॥

अर्थ—आ प्रमाणे सात अर्धा श्लोकोए करीने तथा त्रण आखा श्लोकोए करीने योगो कह्या. ते सिवाय राजयोगोमां पण करेली यात्रा राजाउने शुजकारक ठे. आ राजयोगो बृहत् जातकमां कह्या ठे. ते पण यात्रामां उपयोगी ठे.

ते राजयोगो सर्वे कार्यमां उपयोगी होवाथी अत्रे कहे ठे.—

“वक्रार्कजार्कगुरुजिः सकलैस्त्रिजिश्च,

स्वोच्छेषु षोरुश नृपाः कथितैकलम्ने ।

द्वैकाश्रितेषु च तथैकतमे विलम्ने,

स्वद्वेत्रगे शशिनि षोरुश जूमिपाः स्युः ॥ १ ॥”

“शनि, मंगळ, सूर्य अने गुरु ए चारे ग्रहो पोतपोताना उच्च स्थानमां रहीने तेमांनो एक एक ग्रह लम्पमां रह्यो होय त्यारे चार राजयोगो आय ठे, ते चारे ग्रहमांनो त्रण ग्रहो पोतपोताना उच्च स्थानमां रहीने ते त्रणोमांनो एक एक ग्रह लम्पमां होय त्यारे

બાર રાજયોગ થાય છે. આ વસ્ત્રે મઢીને સોઠ રાજયોગો થાય છે. તે જ રીતે તે ચાર ગ્રહો માંહેલાં બે ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહીને તેમાંનો એક એક ગ્રહ લગ્નમાં રહ્યો હોય અને ચંદ્ર કર્કમાં રહ્યો હોય ત્યારે બાર રાજયોગો થાય છે, તથા તે ચાર ગ્રહોમાંથી એક એક ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહીને લગ્નમાં રહ્યો હોય અને કર્ક રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય ત્યારે ચાર રાજયોગો થાય છે. આ વસ્ત્રે મઢીને પણ સોઠ રાજયોગો થાય છે, અને સર્વે મઢીને વત્રીશ થાય છે.” તે નીચે પ્રમાણે.—

મેષમાં સૂર્ય, કર્કમાં ગુરુ, તુલામાં શનિ અને મકરમાં મંગલ, વાકીના ગ્રહો ગમે તે સ્થાને હોય, આ પ્રમાણે ગ્રહની સ્થિતિ હોય ત્યારે જો મેષ લગ્ન હોય તો પહેલો રાજયોગ થયો, કર્ક લગ્નમાં વીજો રાજયોગ થયો, તુલા લગ્નમાં વીજો અને મકર લગ્નમાં ચોથો રાજયોગ થયો. હવે ત્રણ ગ્રહો આશ્રીને બાર રાજયોગો આ પ્રમાણે છે—મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ગુરુ, તુલાનો શનિ અને વીજા ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષના લગ્નમાં પહેલો, કર્કના લગ્નમાં વીજો અને તુલાના લગ્નમાં વીજો રાજયોગ થયો. ઉપલા ચાર સાથે મેઢવતાં સાત રાજયોગ થયા. હવે મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ગુરુ, મકરનો મંગલ અને વીજા ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્નમાં પહેલો, કર્ક લગ્નમાં વીજો અને મકર લગ્નમાં વીજો રાજયોગ થયો. કુલ ૧૦ થયા. હવે મેષનો સૂર્ય, તુલાનો શનિ, મકરનો મંગલ, વાકીના ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્ન હોય તો પહેલો, તુલા લગ્ન હોય તો વીજો અને મકર લગ્ન હોય તો વીજો રાજયોગ થતાં કુલ ૧૩ રાજયોગ થયા. હવે કર્કનો ગુરુ, તુલાનો શનિ, મકરનો મંગલ અને વીજા ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે કર્ક લગ્ન હોય તો પહેલો, તુલા લગ્ન હોય તો વીજો અને મકર લગ્ન હોય તો વીજો રાજયોગ થતાં કુલ ૧૬ રાજયોગ થાય છે.

હવે બે ગ્રહ તથા એક ગ્રહને આશ્રીને સોઠ યોગો આ રીતે થાય છે—કર્કનો ચંદ્ર, મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ગુરુ અને વાકીના ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્ન હોય તો પહેલો યોગ અને કર્ક લગ્ન હોય તો વીજો યોગ. હવે મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ચંદ્ર, તુલાનો શનિ, વાકીના ગ્રહો ગમે ત્યાં હોય ત્યારે મેષ લગ્નમાં વીજો અને તુલા લગ્નમાં ચોથો યોગ થાય. હવે મેષનો સૂર્ય, કર્કનો ચંદ્ર અને મકરનો મંગલ હોય ત્યારે મેષ લગ્નમાં પાંચમો અને મકર લગ્નમાં ઊંચો યોગ થાય છે. હવે કર્કમાં ચંદ્ર અને ગુરુ તથા તુલામાં શનિ હોય ત્યારે કર્ક લગ્નમાં સાતમો અને તુલા લગ્નમાં આઠમો યોગ થાય છે. હવે કર્કમાં ગુરુ અને ચંદ્ર તથા મકરમાં મંગલ હોય ત્યારે કર્ક લગ્નમાં નવમો અને મકર લગ્નમાં દશમો યોગ થાય છે. હવે કર્કમાં ચંદ્ર, તુલામાં શનિ અને મકરમાં

मंगळ होय त्यारे तुला लग्नमां अग्नीयारमो अने मकर लग्नमां बारमो योग आय ठे. हवे एक ग्रहने आश्रीने चार योगो आ प्रमाणे.—कर्कनो चंद्र अने मेष लग्नमां सूर्य रह्यो होय त्यारे पहेलो, कर्कना लग्नमां चंद्र अने गुरु होय त्यारे बीजो, कर्कनो चंद्र अने तुला लग्नमां शनि होय त्यारे त्रीजो अने कर्कनो चंद्र तथा मकर लग्नमां मंगळ होय त्यारे चोथो योग आय ठे. उपरना बार सहित करतां सोळ आय अने प्रथमना सोळ साथे करतां कुल वत्रीश राजयोगो थया.

हवे ५१८ राजयोगो आय ठे ते कहे ठे.—

“वर्गोत्तमगते लग्ने चन्द्रे वा चन्द्रवर्जितैः ।

चतुराद्यैर्ग्रहैर्दृष्टे नृपा द्वाविंशतिः स्मृताः ॥ १ ॥”

“लग्न अथवा चंद्र वर्गोत्तममां रह्या होय, अने ते (लग्न अथवा चंद्र)ने चंद्र विनाना चार, पांच के ठ ग्रहोए जोयेला होय त्यारे बावीश राजयोग आय ठे.”

जे राशि लग्नमां होय ते राशिना ज नामनो जे नवांश ते वर्गोत्तम कहेवाय ठे, अने ते ज नवांश लग्नमां आन्यो होय तो ते लग्न वर्गोत्तम कहेवाय ठे. ए ज प्रमाणे चंद्रमां पण जाणवुं. लग्न के चंद्र वर्गोत्तमनो होय अने तेना पर चंद्र सिवाय बीजा चार, पांच के ठ ग्रहोनी दृष्टि परती होय तो दरेक लग्नने आश्रीने बावीश बावीश राजयोगो आय ठे. ते आ प्रमाणे.—लग्न उपर चार ग्रहोनी दृष्टि परती होय तो पंदर जेद आय ठे, पांचनी दृष्टि परती होय तो ठ जेद अने ठनी दृष्टि परती होय तो एक जेद ए रीते बावीश जेद आय ठे, एटखे के लग्नने रवि, मंगळ, बुध अने गुरु ए चार ग्रहोए जोयुं होय त्यारे पहेलो योग आय ठे. रवि, मंगळ, बुध अने शुक्र जोता होय त्यारे बीजो. रवि, मंगळ, बुध अने शनि जोता होय त्यारे त्रीजो. रवि, मंगळ, गुरु अने शुक्र जोता होय त्यारे चोथो. रवि, मंगळ, गुरु अने शनि जोता होय त्यारे पांचमो. रवि, मंगळ, शुक्र अने शनि जोता होय त्यारे ळो. रवि, बुध, गुरु अने शुक्र जोता होय त्यारे सातमो. रवि, बुध, गुरु अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे आठमो. रवि, बुध, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे नवमो. रवि, गुरु, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे दशमो. मंगळ, बुध, गुरु अने शुक्रनी दृष्टि होय त्यारे अग्नीयारमो. मंगळ, बुध, गुरु अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे बारमो. मंगळ, बुध, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे तेरमो. मंगळ, गुरु, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे चौदमो. तथा बुध, गुरु, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे पंदरमो राजयोग आय ठे. हवे पांच ग्रहोनी दृष्टि करीने ठ योग आ प्रमाणे ठे—रवि, मंगळ, बुध, गुरु अने शुक्रनी दृष्टि परती होय त्यारे पहेलो राजयोग आय ठे. रवि, मंगळ, बुध, गुरु अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे बीजो. रवि, मंगळ, बुध, शुक्र अने शनिनी दृष्टि होय त्यारे

ત્રીજો. રવિ, મંગલ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિની દૃષ્ટિ હોય ત્યારે ચોથો. રવિ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિની દૃષ્ટિ હોય ત્યારે પાંચમો. તથા મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિની દૃષ્ટિ હોય ત્યારે ઊછો રાજયોગ થાય છે. તથા ઊપ ગ્રહો ઇટલે રવિ, મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ ઊપની દૃષ્ટિ લગ્ન ઉપર પડતી હોય ત્યારે એક રાજયોગ થાય છે. આ સર્વે મળીને બાવીશ રાજયોગ થયા. આ બાવીશ યોગો મેષ લગ્નનો વર્ગોત્તમ હોય ત્યારે થયા. એ રીતે વૃષ, મિથુન વિગેરે બારે રાશિના લગ્નને આશ્રીને બાવીશ બાવીશ રાજયોગો થતાં કુલ ૨૬૪ રાજયોગ થાય છે. એ જ રીતે પ્રત્યેક રાશિમાં વર્ગોત્તમ નવાં-શમાં રહેલા ચંદ્રને આશ્રીને પણ ૨૬૪ રાજયોગ થાય છે. તે બન્ને મળીને કુલ ૫૨૮ યોગો થયા.

હવે પાંચ યોગો કહે છે.—

“યમે કુંજેડકેડજે ગવિ શશિનિ તૈરેવ તનુગૈ-
નૃયુક્સિંહાલિસ્યૈઃ શશિજગુરુવક્રૈર્નૃપતયઃ ।
યમેન્દ્ર તુંગેડજ્ઞે સવિતૃશશિજૌ ષષ્ટજવને,
તુલાડજેન્દ્રદેત્રૈઃ સસિતકુજજીવૈશ્ચ નરપૌ ॥ ૩ ॥”

“કુંજનો શનિ હોય, મેષમાં સૂર્ય હોય, વૃષમાં ચંદ્ર હોય, મિથુનમાં બુધ હોય, સિંહનો ગુરુ હોય અને વૃશ્ચિકનો મંગલ હોય. આ રીતે ગ્રહો રહેલા હોય અને તેમાં વળી કુંજ લગ્ન હોય તો પહેલો યોગ, મેષ લગ્ન હોય તો બીજો અને વૃષ લગ્ન હોય તો ત્રીજો રાજ-યોગ થાય છે. તથા શનિ અને ચંદ્ર પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનના ઇટલે કે તુલાનો શનિ અને વૃષનો ચંદ્ર હોય અને વળી લગ્નમાં રહ્યા હોય તથા કન્યા રાશિમાં સૂર્ય અને બુધ હોય, તુલામાં શુક્ર હોય, મેષનો મંગલ હોય, અને કર્કનો ગુરુ હોય. આ પ્રકારની ગ્રહોની સ્થિતિમાં તુલા લગ્ન હોય તો પહેલો યોગ અને વૃષ લગ્ન હોય તો બીજો યોગ. તેને પૂર્વના ત્રણ સાથે ગણતાં પાંચ રાજયોગ થાય છે.”

હવે ત્રણ રાજયોગો કહે છે.—

“કુજે તુજ્ઞેડકેન્દ્રોર્ધનુષિ યમલગ્ને ચ નૃપતિઃ,
પતિર્જમેશ્વાન્યઃ દિતિસુતવિલગ્ને સશશિનિ ।
સચન્દ્રે સૌરેડસ્તે સુરપતિગુરૌ ચાપધરગે,
સ્વતુજ્ઞસ્થે જાનાબુદયમુપયાતે દિતિપતિઃ ॥ ૪ ॥”

“મકરનો મંગલ હોય, ધનુષ રાશિમાં સૂર્ય ને ચંદ્ર હોય, કોઈ પણ રાશિમાં રહેલો શનિ લગ્નમાં હોય ત્યારે પહેલો રાજયોગ થાય છે. આ પહેલા યોગમાં જ જો લગ્નમાં

मंगळ અને શનિ હોય તો બીજો યોગ થાય છે. તુલામાં ચંદ્ર અને શનિ હોય, ધનુષમાં ગુરુ હોય અને સૂર્ય પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં હોઈને ઇટલે મેષ રાશિનો હોઈને લગ્નમાં રહ્યો હોય અર્થાત્ મેષ રાશિના લગ્નમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે ત્રીજો રાજયોગ જાણવો.”

હવે ફરીને બે રાજયોગોને કહે છે.—

वृषे सेन्दौ लग्ने सवितृगुरुतीक्ष्णांशुतनयैः,

सुह ४ ज्ञाया ७ ख १० स्थैर्जवति नियमान्मानवपतिः ।

मृगे मन्दे लग्ने सहजरिपुधर्मव्ययगतैः,

शशाङ्काद्यैः ख्यातः पृथुगुण्यशाः पुंगणपतिः ॥ ५ ॥

વૃષ લગ્નમાં ચંદ્ર હોય, સિંહનો સૂર્ય હોય, વૃશ્ચિકનો ગુરુ હોય અને કુંજનો શનિ હોય ત્યારે પહેલો રાજયોગ થાય છે. મકર લગ્નમાં શનિ હોય, મીનનો ચંદ્ર હોય, મિથુનનો મંગલ હોય, કન્યાનો બુધ હોય, ધનુષનો ગુરુ હોય અને શુક્ર તથા સૂર્ય ગમે તે સ્થાને હોય ત્યારે બીજો યોગ થાય છે.

ફરીને ત્રણ રાજયોગો કહે છે.—

हये सेन्दौ जीवे मृगमुखगते जूमितनये,

स्वतुङ्गस्थौ लग्ने जृगुजशशिजावत्र नृपती ।

सुतस्थौ वक्रार्की गुरुशशिसिताश्चापि द्विबुके,

बुधे कन्यालग्ने जवति हि नृपोऽन्योऽपि गुणवान् ॥ ६ ॥

ધનુષને વિષે ગુરુ અને ચંદ્ર હોય, મકરમાં મંગલ હોય, આ પ્રમાણે ગ્રહની સ્થિતિ હોય ત્યારે જો મીન લગ્નમાં શુક્ર હોય તો પહેલો અને કન્યા લગ્નમાં બુધ હોય તો બીજો યોગ થાય છે. તથા કન્યા લગ્નમાં બુધ હોય, મકરમાં મંગલ અને શનિ હોય, ધનુષમાં ગુરુ, ચંદ્ર અને શુક્ર હોય ત્યારે ત્રીજો ગુણવાન્ રાજયોગ થાય છે.

ફરીથી ત્રણ રાજયોગો કહે છે.—

ऊषे सेन्दौ लग्ने घटमृगमृगेन्द्रेषु सहितै-

र्यमारार्कैर्योऽजूत्स खलु मनुजः शास्ति वसुधाम् ।

अजे सारे मूर्त्तौ शशिशृङ्गगते चामरगुरौ,

सुरेज्ये वा लग्ने धरणिपतिरन्योऽपि गुणवान् ॥ ७ ॥

મીન લગ્નમાં ચંદ્ર હોય, કુંજનો શનિ હોય, મકરનો મંગલ હોય અને સિંહનો અર્ક (સૂર્ય) હોય ત્યારે તે માણસ પૃથ્વીનું શાસન કરનાર થાય છે. અર્થાત્ તે રાજયોગ કહેવાય છે. મેષ લગ્નમાં મંગલ હોય, ચંદ્રના ગૃહમાં ઇટલે કર્કમાં ગુરુ હોય ત્યારે બીજો યોગ થાય છે. અથવા કર્ક લગ્નમાં ગુરુ હોય અને મેષનો મંગલ હોય ત્યારે ત્રીજો રાજયોગ થાય છે.

કર્કિણિ લગ્ને તત્થે જીવે ચન્દ્રસિતફૈરાયપ્રાસૈઃ ।

મેષગતેઽર્કે જાતં વિન્દ્યાદિક્રમયુક્તં પૃથ્વીનાથમ્ ॥ ૮ ॥

કર્ક લગ્નમાં ગુરુ હોય, વૃષમાં ચંદ્ર, શુક્ર અને બુધ હોય તથા મેષમાં સૂર્ય હોય ત્યારે પરાક્રમવશે યુક્ત એવા પૃથ્વીનાથને અચેલો જાણવો એટલે રાજયોગ થયો જાણવો.

મૃગમુલેઽર્કતનયે નનુ સંથે, ળગકુલીરહરયોઽધિપયુક્તાઃ ।

મિથુનતાંલિસહિતૌ બુધશુક્રૌ, યદિ તતઃ પૃથ્વ્યશઃ પૃથ્વીશઃ ॥ ૯ ॥

મકર લગ્નમાં શનિ રહેલો હોય, મેષનો મંગલ હોય, કર્કનો ચંદ્ર હોય, સિંહનો સૂર્ય હોય, મિથુનનો બુધ હોય અને તુલાનો શુક્ર હોય ત્યારે મોટા યશને કરનારો રાજયોગ આય છે.

સ્વોચ્ચસંથે બુધે લગ્ને જૃગૌ મેષૂરણાશ્રિતે ।

સજીવેઽસ્તે નિશાનાથે રાજા મન્દારયોર્મૃગે ॥ ૧૦ ॥

કન્યા લગ્નમાં બુધ હોય, મિથુનનો શુક્ર હોય, મીન રાશિમાં ગુરુ અને ચંદ્ર હોય તથા મકર રાશિમાં શનિ અને મંગલ હોય ત્યારે રાજયોગ આય છે. આ સર્વે મઠીને ૫૭૯ યોગો આય છે.

આ પ્રથમ જાંગાના રાજયોગોનું ફલ કહે છે.—

અપિ સ્વલકુલજાતા માનવા રાજ્યજાઃ,

કિમુત નૃપકુલોત્થાઃ પ્રોક્તજૂપાલયોગૈઃ ।

નૃપતિકુલસમુત્થાઃ પાર્થિવા વદ્યમાણૈ—

ર્જવતિ નૃપતિતુલ્યસ્તેષ્વજૂપાલપુત્રઃ ॥ ૧૧ ॥

આ ઉપર કહેલા રાજયોગોએ કરીને સામાન્ય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો પણ રાજ્યને જોગવનારા આય છે, તો દ્વિત્રિય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજા આય તેમાં શું કહેવું ? તથા હવે પઠી કહેવાશે એવા યોગોએ કરીને રાજકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજા આય છે, અને વીજા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજાની તુલ્ય (જેવા) આય છે.

તે યોગો આ પ્રમાણે છે.—

સ્વોચ્ચર્હત્રિકોણૈર્વલિષ્ટૈરુચાદૈર્જૂપતિવંશજા નરેન્દ્રાઃ ।

પદ્માદિજિરન્યવંશજા હીનૈર્વિત્તયુતા ન જૂમિપાલાઃ ॥ ૧૨ ॥

બઢવાન્ એવા ત્રણ કે ચાર પ્રહો પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં, પોતાના ગૃહમાં કે પોતાના ત્રિકોણમાં રહેલા હોય તો દ્વિત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા માણસો રાજા આય છે, અને પાંચ, છ કે સાત બઢવાન્ પ્રહો ઉપરનાં ત્રણ સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો સામાન્ય વંશમાં

उत्पन्न થયેલા માણસો પણ રાજા થાય છે, પરંતુ તે ગ્રહો પોતાના ઉચ્ચ વિગેરે સ્થાનમાં રહ્યા બતાવે પણ જો બઢહીન હોય તો તેજ ધનવાન્ થાય છે, પણ રાજા થતા નથી. અહીં ત્રણથી સાત સુધીના પાંચ રાજયોગ થાય છે.

સિંહસ્યેડકેડજેન્દૌ લગ્ને જૌમે સ્વોચ્ચે કુંજે મન્દે ।

ચાપં પ્રાપ્તે જીવે રાઙ્ગઃ પુત્રં વિદ્યાઙ્ગમેનાથમ્ ॥ ૧૩ ॥

મેષ લગ્નમાં ચંડ્ર હોય, સિંહ રાશિનો સૂર્ય હોય, મંગલ પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનનો હોય, કુંજનો શનિ હોય તથા ધનુષ રાશિનો ગુરુ હોય ત્યારે રાજવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર જ્ઞમિનો નાથ થાય છે એમ જાણવું. અર્થાત્ રાજયોગ થાય છે.

ફરીથી બે રાજયોગોને કહે છે.—

સ્વદેં શુક્રે પાતાલસ્યે ધર્મસ્થાનં પ્રાપ્તે ચન્દ્રે ।

હુશ્ચિક્યાંગપ્રાપ્તિપ્રાપ્તૈઃ શૈષૈર્જાતઃ સ્વામી જ્ઞમેઃ ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે કુંજ લગ્ન હોય ત્યારે જો પાતાલ (ચોથા) સ્થાને ઇટલે વૃષ રાશિમાં શુક્ર રહ્યો હોય, ધર્મસ્થાનમાં ઇટલે તુલા રાશિમાં ચંડ્ર રહ્યો હોય, અને બાકીના ઇટલે રવિ, મંગલ, બુધ, ગુરુ અને શનિ એ ગ્રહો ત્રીજા, પહેલા અને અગીયારમા સ્થાનમાં ઇટલે મેષ, કુંજ અને ધનુષ રાશિમાં રહ્યા હોય તો રાજયોગ થાય છે. વઢી જ્યારે કર્ક લગ્ન હોય ત્યારે જો પાતાલ (ચોથા) સ્થાને ઇટલે તુલા રાશિમાં શુક્ર હોય, મીનમાં ચંડ્ર હાંય અને બાકીના રવિ વિગેરે ગ્રહો કન્યા, કર્ક અને વૃષ રાશિમાં હોય તોપણ તે રાજયોગ કહેવાય છે. સર્વ મઢીને આઠ રાજયોગ થયા.

સૌમ્યે વીર્યયુતે તનુસંસ્યે વીર્યાઢ્યે ચ શુક્રે સુકૃતસ્યે ।

ધર્માર્થોપચયેષ્વથ શૈષૈર્ધર્માત્મના નૃપજઃ પૃથિવીશઃ ॥ ૧૫ ॥

લગ્નમાં બુધ બઢવાન્ હોય, નવમા સ્થાનમાં શુક્ર કે ગુરુ બઢવાન્ અજ્ને રહ્યો હોય અને બાકીના ગ્રહો નવમા, બીજા, ત્રીજા, ઢઢા, દશમા અને અગીયારમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો હત્રિયનો પુત્ર પૃથ્વીપતિ થાય છે, ઇટલે રાજયોગ થાય છે. સર્વ મઢીને નવ રાજયોગ થયા.

હવે બીજા બે રાજયોગ કહે છે.—

વૃષોદયે મૂર્તિધનારિલાજગૈઃ શશાંકજીવાર્કસુતાડપરૈર્નૃપઃ ।

સુલ્લે ગુરૌ લ્લે શશિતીલ્લદીધિતી યમોદયે લાજગતૈર્નૃપોડપરૈઃ ॥ ૧૬ ॥

વૃષ લગ્નમાં ચંડ્ર હોય, મિથુનમાં ગુરુ હોય, તુલાનો શનિ હોય અને મીનમાં બીજા ઇટલે રવિ, મંગલ, બુધ અને શુક્ર હોય તો રાજયોગ થાય છે. તથા લગ્નમાં શનિ હોય, ચોથા સ્થાનમાં ગુરુ હોય, દશમા સ્થાનમાં સૂર્ય અને ચંડ્ર હોય તથા અગીયારમા સ્થા-

नमां मंगल, बुध अने शुक्र होय त्यारे पण राजयोग आय ठे. सर्व मळीने अगीयार राजयोग अया.

फरीने बीजा वे राजयोग कहे ठे.—

मेघूरणा १० य ११ तनु १ गाः शशिमन्दजीवा,
झारौ धने सितरवी द्विबुके नरेन्द्रम् ।
वक्रासितौ शशिसुरेज्यसितार्कसौम्या,
होरा १ सुखा ४ स्त ७ शुज ए खा १० सि ११ गताः प्रजेशम् ॥ १७ ॥

दशमा स्थानमां चंद्र होय, अगीयारमे शनि होय, लग्नमां गुरु होय, बीजे बुध अने मंगल होय तथा चोथे स्थाने शुक्र अने रवि होय त्यारे राजयोग आय ठे. वळी होरामां एटले लग्नमां मंगल अने शनि होय, चोथे चंद्र होय, सातमे गुरु होय, नवमे शुक्र होय, दशमे सूर्य होय अने अगीयारमे बुध होय त्यारे पण राजयोग आय ठे. आ सर्वे मळीने बीजा जांगामां तेर राजयोग ठे.

हवे प्रसंगने अनुसरीने बीजा योगो कहे ठे.—

गुरुसितबुधलग्ने सप्तमस्थेऽर्कपुत्रे
वियति दिवसनाथे जोगिनां जन्म विद्यात् ।
शुजबल्युतकेन्द्रैः क्रूरजस्थैश्च पापै-
र्व्रजति शबरदस्युस्वामितामर्थजाक् च ॥ १८ ॥

लग्नमां गुरु, शुक्र के बुध एमांनो कोइ पण होय अथवा गुरु, शुक्र के बुधनुं लग्न होय एटले के धनुष, मीन, वृष, तुला, मिथुन के कन्या राशिनुं लग्न होय, तेमज सातमे शनि होय तथा दशमे सूर्य होय, आ प्रमाणे योग होय त्यारे ते समये उत्पन्न अयेला माणसो जोगवाळा आय ठे. वळी शुज ग्रहोनी राशिउं (उपर कही ते ज) बळवान् होय तथा केंद्रमां होय अने वळी क्रूर ग्रहो क्रूर ग्रहोनी राशिमां रहेला होय त्यारे आ प्रकारना योगमां उत्पन्न अयेला माणस जीवोनो अने चोरोनो स्वामी आय ठे तथा धनवान् आय ठे. आ प्रमाणे बृहत् जातकमां कहेला राजयोगो कह्या.

हवे बीजा पण राजयोगो आ प्रमाणे ठे.—

लग्ने शौरिस्तथा चन्द्रस्त्रिकोणे जीवजास्करो ।
कर्मस्थाने जवेज्जौमो राजयोगस्तदा जवेत् ॥ १ ॥

लग्नमां शनि तथा चंद्र होय, त्रिकोणमां गुरु तथा सूर्य होय अने दशमा स्थानमां मंगल होय त्यारे राजयोग १ आय ठे.

धने चन्द्रशनी मेषे जीवः खे राहुजार्गवौ ।

अथवा दशमे जीवबुधशुक्रास्तथा शशी ॥ २ ॥

धन राशिमां चंद्र अने शनि होय, मेषनो गुरु होय अने दशमे स्थाने राहु तथा शुक्र होय त्यारे राजयोग आय ठे. २. अथवा दशमे स्थाने गुरु, बुध, शुक्र अने चंद्र होय त्यारे पण राजयोग आय ठे. ३.

अथवा दशमे शार्कौ जौमराहू च षष्ठौ ।

राजयोगेष्वेषु जाता राजानः स्युर्नरोत्तमाः ॥ ३ ॥

अथवा दशमे स्थाने बुध अने सूर्य होय तथा मंगळ अने राहु ठे स्थाने रह्या होय तोपण राजयोग आय ठे. ४. आ राजयोगोमां उत्पन्न थयेला उत्तम माणसो राजा आय ठे.

आदौ जीवः सितः प्रान्ते यथामध्ये निरन्तरम् ।

राजयोगं विजानीयाः कुटुम्बबलवर्द्धनम् ॥ ४ ॥

प्रथम गुरु अने ठेमे शुक्र तथा मध्यमां जेम घटे तेम निरंतर ग्रहो होय तो ते राजयोग जाणवो. आ राजयोगमां कुटुंब अने बळनी वृद्धि आय ठे.

सहजस्थो यदा जीवो मृत्युस्थाने यदा सितः ।

निरन्तरं ग्रहा मध्ये राजा जवति निश्चितम् ॥ ५ ॥

त्रीजे स्थाने गुरु होय, आठमे स्थाने शुक्र होय अने बीजा ग्रहो निरंतर (आंतरा रहित) मध्य जागमां होय तो ते अवश्य राजा आय ठे. अर्थात् ए राजयोग कहेवाय ठे.

आदौ जीवः पञ्चमे वा दशमे चन्द्रमा जवेत् ।

राज्यवान् स्यान्महाबुद्धिस्तपस्वी वा जितेन्द्रियः ॥ ६ ॥

पहेला अथवा पांचमा स्थानमां गुरु होय अने दशमा स्थानमां चंद्र होय तो ते राज्यवान् अने बुद्धिमान् आय ठे, अथवा जितेंद्रिय तपस्वी आय ठे.

स्वहेत्रस्था यदा जीवबुधसूर्यसुतास्तदा ।

जातकस्य सुदीर्घायुः संपदश्च पदे पदे ॥ ७ ॥

ज्यारे गुरु, बुध अने शनि पोतपोताना स्थानमां रह्या होय त्यारे तेवा योगमां उत्पन्न थयेलो माणस दीर्घायुष्य आय ठे तथा तेने स्थाने स्थाने संपत्ति मळे ठे.

द्वितीये सुते धर्मे कर्मण्यपि यदा ग्रहाः ।

राजयोगं विजानीया जातस्तत्रोत्कटो जवेत् ॥ ८ ॥

बीजा, त्रीजा, पांचमा, नवमा अने दशमा स्थानमां ज्यारे ग्रहो रहेला होय त्यारे ते राजयोग जाणवो. तेमां उत्पन्न थयेलो मनुष्य उत्कृष्ट आय ठे.

धने व्यये यदा लग्ने सप्तमे जवने ग्रहाः ।

उत्रयोगस्तदा नीचकुलोऽपि नृपतिर्जवेत् ॥ ९ ॥

बीजा, बारमा, पहला अने सातमा जवनमां ग्रहो रहेला होय त्यारे उत्रयोग आय ठे-
तेमां उत्पन्न अयेलो नीच कुलवालो पण राजा आय ठे.

सिंहे जीवस्तथा शुक्रः कन्यायां मिथुने शनिः ।

स्वहेत्रे द्विबुके जौमः स पुमान्नायको जवेत् ॥ १० ॥

सिंह राशिनो गुरु होय, कन्यानो शुक्र होय, मिथुननो शनि होय अने चोथा स्था-
नमां मेष अथवा वृश्चिकनो मंगल होय तो तेमां जन्मेलो पुरुष नायक (राजा) आय ठे.

कन्यायां शौरिचन्द्रौ च मृगे जौमो घटे तमः ।

सिंहे जीवो जवेज्जातो राजा शत्रुह्यंकरः ॥ ११ ॥

कन्या राशिमां शनि अने चंद्र होय, मकरनो मंगल होय, कुंजनो राहु होय तथा
सिंहनो गुरु होय एवा योगमां उत्पन्न अयेलो माणस शत्रुनो ह्य करनारो राजा आय ठे.

शुक्रो जीवो रविजौमो धने मकरकुंजयोः ।

मीने च वत्सरे त्रिंशे जातः स्यात्सर्वकर्मकृत् ॥ १२ ॥

धन, मकर, कुंज अने मीन राशिमां अनुक्रमे शुक्र, गुरु, रवि अने मंगल होय
तो ते योगमां उत्पन्न अयेलो माणस त्रीश वर्षनो आय त्यारे सर्व कार्यने करनारो
(समर्थ) आय ठे.

लग्ने सौरिस्तथा चन्द्रश्चाष्टमे जवने सितः ।

राजमान्यो महाकामी जोगपत्नीरतस्तथा ॥ १३ ॥

लग्नमां शनि अने चंद्र होय तथा आठमा जवनमां शुक्र होय तो ते योगमां उत्पन्न
अयेलो मनुष्य राजाने मान्य आय ठे, मोटी कामनावालो तथा जोग अने पत्नीमां
आसक्त आय ठे.

मिथुने च यदा राहुः सिंहस्थो जूमिनन्दनः ।

वृश्चिके च यदा जीवः स पुमानृपतिर्जवेत् ॥ १४ ॥

मिथुनमां राहु होय, सिंहमां मंगल होय अने वृश्चिकमां गुरु होय त्यारे ते योगमां
उत्पन्न अयेलो माणस राजा आय ठे.

स्वगृहे च धने जीवस्तुलायां च जवेत्सितः ।

शौरिर्मकरे मिथुने चन्द्रः स्यात्तज्जोगकृत् ॥ १५ ॥

पोताना गृहमां के धन राशिमां गुरु होय, तुलामां शुक्र होय, मकरमां शनि होय अने
मिथुनमां चंद्र होय तो ते राजयोग करनारो ठे.

युग्मे शशी वृषे जीवः सिंहे शौरिर्मृगे कुजः ।

शुक्रस्तुलायां कन्यायां बुधार्कौ राज्ययोगदाः ॥ १६ ॥

मिथुननो चंद्र, वृषज्जनो गुरु, सिंहनो शनि, मकरनो मंगल, तुलानो शुक्र अने कन्याना बुध तथा सूर्य होय तो ते राजयोगने आपनारा ठे.

धने शुक्रश्च जौमश्च मीने जीवस्तुष्टे बुधः ।

नीचश्चन्द्रो रवेर्युक्तो राजयोगोऽजिधीयते ॥ १७ ॥

धननो शुक्र तथा मंगल होय, मीननो गुरु होय, तुलानो बुध होय तथा नीचनो चंद्र सूर्य करीने युक्त होय तो ते राजयोग कहेवाय ठे.

मीने शुक्रो बुधश्चान्ते लग्ने सूर्यो धने शशी ।

सहजे च जवेर्जौमो राजयोगं प्रचक्षते ॥ १८ ॥

मीननो शुक्र होय, वारमे बुध होय, लग्नमां सूर्य होय, धनमां चंद्र होय तथा त्रीजा स्थानमां मंगल होय तो ते राजयोग कहेवाय ठे.

ज्रातृस्थाने यदा जीवो लाजस्थाने शशी जवेत् ।

उच्चेषु वा शुक्राः केन्द्रे लग्ने वा जीव एककः ॥ १९ ॥

त्रीजा जवनमां गुरु होय अने अगीयारमा जवनमां चंद्र होय, अथवा उच्च स्थानमां शुक्र ग्रहो होय अने केन्द्रमां के लग्नमां एकलो गुरु होय तो राजयोग आय ठे.

अथवा.—

सिंहे जीवस्तुलाकीटधनुर्मकरकेषु च ।

ग्रहाः स्थाने तदा जातो देशजोगी जवेन्नरः ॥ २० ॥

सिंहनो गुरु होय तथा तुला, वृश्चिक, धन अने मकरमां पोतपोताना स्थानना ग्रहो होय तेवा योगमां उत्पन्न थयेलो मनुष्य देशनो जोक्ता (स्वामी) आय ठे.

विद्यास्थाने यदा सौम्याः कर्मस्थाने च चन्द्रमाः ।

धर्मस्थाने पुनः सौम्यास्तदा राज्यं विधीयते ॥ २१ ॥

पांचमा स्थानमां सौम्य ग्रहो होय, दशमा स्थानमां चंद्र होय अने नवमा स्थानमां सौम्य ग्रहो होय तेवा योगमां उत्पन्न थयेलाने राजयोग कहेलो ठे.

युग्मे वृषे मेषमीने कुंजे च मकरे ग्रहाः ।

यघा ङ्गुरुशुक्रेन्द्रराहवः स्युश्चतुष्टये ॥ २२ ॥

मिथुन, वृष, मेष, मीन, कुंज अने मकरमां सर्व ग्रहो रहेला होय अथवा बुध, गुरु, शुक्र, चंद्र अने राहु ए ग्रहो चतुष्टयमां एटले पहेला, चोथा, सातमा अने दशमा स्थानमां रह्या होय तो राजयोग आय ठे.

यद्वा तुर्ये सितारेन्दुगुर्वर्कशनयः स्थिताः ।

योगेष्वेतेषु ये जातास्तेषां स्याद्वाजयोगिता ॥ २३ ॥

अथवा चोथा स्थानमां शुक्र, मंगल, चंद्र, गुरु, रवि अने शनि रहेला होय तो आ योगोमां उत्पन्न अयेला मनुष्योने राजयोग आय ठे.

जन्मचतुर्थे जवने जार्गवरविराडुचन्द्रजौमेषु ।

जातो बुधयुक्तेषु च पृथ्वीपादो जवेत्पुरुषः ॥ २४ ॥

जन्मकुंरुलीना चोथा जवनमां बुधनी साथे शुक्र, रवि, राहु, चंद्र के मंगल रह्या होय तो ते योगमां उत्पन्न अयेलो पुरुष पृथ्वीपाळ (राजा) आय ठे.

जन्मचतुर्थे जवने जार्गवगुरुचन्द्रजौमशनियुक्तः ।

जातं विदधाति रविः पृथ्वीपादं न सन्देहः ॥ २५ ॥

जन्मकुंरुलीना चोथा जवनमां रविनी साथे शुक्र, गुरु, चंद्र, मंगल के शनि रह्यो होय तो ते योग पृथ्वीपाळने करनारो ठे. एमां कांइ संदेह नथी.

धने व्ययेऽष्टमे षष्ठे सौम्यक्रूरा युता यदि ।

यत्नात्स पुरुषो रक्ष ईश्वरः कुलवर्जनः ॥ २६ ॥

बीजा, बारमा, आठमा अने ठठा स्थानमां जो सौम्य तथा क्रूर ग्रहो साथे रह्या होय तो ते योगमां उत्पन्न अयेला पुरुषनुं यत्नथी रक्षण करवुं, कारण के ते कुलने वृद्धि पमा-
रुनार राजा आय ठे.

तृतीये वैकादशे वा त्रिकोणे वा जवेद्यदि ।

सप्तमे वा जवेज्जीवः सुरूपो राजमानितः ॥ २७ ॥

त्रीजा, अगीयारमा, त्रिकोण (नवमा, पांचमा) के सातमा स्थानमां गुरु होय तो तेमां उत्पन्न अयेलो पुरुष सारा रूपवालो अने राजानो मानीतो आय ठे.

गुरुर्लभे धने क्रूरो व्यये क्रूरो जवेत्पुनः ।

सप्तमे जवने क्रूरो धनसौजाग्यजातकः ॥ २८ ॥

लक्षमां गुरु, धनमां क्रूर, व्ययमां (बारमामां) क्रूर अने सातमा जवनमां क्रूर ग्रह होय त्यारे ते योग धन अने सौजाग्यने वृद्धि करनारो ठे. आ प्रमाणे बीजा ग्रंथमां कहेला कुल एकत्रीश राजयोगो आय ठे.

पूर्णजत्र ज्योतिषमां वे राजयोगो आ प्रमाणे कहेला ठे.—

यदि सर्वग्रहदृष्टिर्लभे परिपतति दैवतवशेन ।

तद्भवति नृपतियोगः कल्याणपरंपराहेतुः ॥ २९ ॥

अन्योन्यस्योच्चराशिस्यौ यदि स्यातां ग्रहौ तदा ।

राजयोगं जिनाः प्रादुर्दर्शने तु महाफलम् ॥ ३० ॥

जो लग्नमां जवितव्यताना वशथी सर्व ग्रहोनी दृष्टि परती होय तो कल्याणनी परंपरानो हेतुरूप राजयोग आय ठे. १. परस्परना वने ग्रहो जो चं च राशिमां रहेला होय तो ते योगने जिनेश्वरो राजयोग कहे ठे. तेमनु परस्पर दर्शन तो महा फळवाळुं ठे. २.

हवे बीजा ठ योगो कहे ठे.—

रविवर्जं द्वादशगैरनुफाश्चन्द्राद्वितीयगैः सुनुफाः ।

उजयस्थितैर्दुरधरा केमद्रुममन्यथैतेन्यः ॥ ३१ ॥

जन्मपत्रिकामां जे स्थाने चंद्र रह्यो होय ते स्थानथी बारमे स्थाने सूर्य विनानो बीजो कोइ पण ग्रह रहेलो होय तो ते अनुफा नामनो योग कहेवाय ठे. चंद्रथी बीजे स्थाने जो रवि सिवाय कोइ पण ग्रह रह्यो होय तो सुनुफा नामनो योग आय ठे. चंद्रथी बारमा अने बीजा ए वने स्थानोमां जो रवि सिवाय कोइ पण ग्रह रह्या होय तो ते दुरधरा योग कहेवाय ठे अने अन्यथा एटले चंद्रथी बारमे तथा बीजे स्थाने रवि सिवायनो कोइ पण ग्रह रह्यो न होय तो केमद्रुम नामनो योग आय ठे.

सूर्याश्चयगैर्वोशिद्वितीयगैश्चन्द्रवर्जितैर्वेशिः ।

उजयस्थैरुजयचरी राजयोगाः परुष्यमी ॥ ३२ ॥

जन्मपत्रिकामां सूर्य जे स्थाने रहेलो होय ते स्थानथी बारमे स्थाने चंद्र सिवाय बीजो कोइ ग्रह रह्यो होय तो वेशि नामनो योग आय ठे, अने एज रीते बीजे स्थाने कोइ ग्रह रह्यो होय तो वेशि योग आय ठे, तथा बारमा, अने बीजा ए वने स्थानमां चंद्र सिवायना कोइ ग्रह रह्या होय तो उजयचरी योग आय ठे. आ ठए योगो राजयोग कहेवाय ठे. अहीन मूल श्लोकमांज ठनी संख्या बतावी होवाथी सातमो केमद्रुम योग (उपरना श्लोकमां कहेलो चोथो योग) अधम एटले अशुच ठे एम जाणवुं. चंद्र उपर सर्व ग्रहोनी दृष्टि परती होय तो तेज योग जग्न केमद्रुम नामनो राजयोग आय ठे. आ साते राजयोगो जातकमां कहेला ठे. लग्न तो कहे ठे के—“केंद्रस्थान के चंद्रनुं स्थान कोइ पण ग्रहवने युक्त होय तो केमद्रुम योग अतो नथी.” आ प्रमाणे कुछ ४० राजयोग आय ठे. यात्राना योगो सहित सर्व योगो मळीने कुछ ९०६ योगो अया.

हवे मूल ग्रंथकार चित्तनी शुद्धि सर्व निमित्तो करतां बळवान् ठे ते कहे ठे.—

सकलेष्वपि कार्येषु यात्रायां च विशेषतः ।

निमित्तान्यप्यतिक्रम्य चित्तोत्साहः प्रगृह्यते ॥ ६३ ॥

अर्थ—सर्व कार्योंमां तथा विशेषे करीने यात्रामां तो सर्व निमित्तोने उल्लंघन करीने चित्तोने उत्साहज अधिक फळदायक ठे, जो के निमित्त एटले शरीरना काबा तथा

જમણા અંગનું ફરકડું વિગેરે કહેવાય છે તથા અંગનો સ્પર્શ વિગેરે ઇંગિત કહેવાય છે, ડુર્ગા વિગેરે શકુન કહેવાય છે અને લગ્ન વિગેરે જ્યોતિષ કહેવાય છે તોપણ અહીં અજેદ કહપનાવ કરીને તે સર્વે નિમિત્ત શબ્દથીજ જાણી લેવાં.

હવે યાત્રામાં દિશાનો વિજાગ બતાવે છે.—

એન્દ્રાદિ ૪ દિક્ષુ માતઙ્ગ ૧ રથા ૨ શ્વ ૩ નરવાહનૈઃ ૪ ।

વજેત્ક્રમેણ ચૂપાલો દિક્પાલોદ્ધાસિમાનસઃ ॥ ૬૪ ॥

અર્થ—રાજાએ પૂર્વ દિશામાં હસ્તીવને, દક્ષિણમાં રથવને, પશ્ચિમમાં અશ્વવને અને ઉત્તરમાં શિબિકાદિકવને દિક્પાલનું મનમાં સ્મરણ કરતાં પ્રયાણ કરવું. અહીં દિક્પાલ પદલે જવાની દિશાનો પતિ જાણવો. તે દિક્પતિ આ પ્રમાણે છે.—“પૂર્વનો ઇન્દ્ર, અગ્નિ સૂણાનો અગ્નિ, દક્ષિણનો યમ, નૈર્ઋત્યનો નૈર્ઋત, પશ્ચિમનો વરુણ, વાયવ્યનો વાયુ, ઉત્તરનો કુબેર અને ઈશાન સૂણાનો સ્વામી ઈશાન છે.” આમાંની જે દિશામાં જવું હોય તે દિશાના સ્વામીનું તથા સૂર્યાદિક પ્રહોનું આનંદપૂર્વક ધ્યાન કરતાં પ્રયાણ કરવું. રત્નમાલામાં પણ કહ્યું છે કે—

“ધ્યાયન્નાશાધીશ્વરં હૃષ્ટચેતાઃ, ક્ષોણીપાલો નિર્વિલમ્બં પ્રયાયાત્ ।”

“હર્ષયુક્ત ચિત્તથી દિશાના સ્વામીનું ધ્યાન કરતાં રાજાએ વિલંબ વિનાજ પ્રયાણ કરવું.”

॥ ઇતિ ગમદારમ્ । ૮

॥ અથ વાસ્તુદારમ્ ॥ ૯

આ પ્રમાણે ગમદાર (યાત્રાદાર) કહ્યું. હવે વાસ્તુદાર કહે છે.—

વાસ્તુ નવ્યં વિજૂત્યાયુઃકીર્તિકામો નિવેશયેત્ ।

જ્ઞાત્વાઽઽય ૧ ક્ષં ૨ વ્યયાં ૩ શાં ૪ સ્તુ ચન્દ્ર ૫ તારાબલ્લે ૬ અપિ ॥૬૫॥

અર્થ—સંપત્તિ, આયુષ્ય અને કીર્તિની કામના (જ્ઞા) વાઝાએ આય ૧, નક્ષત્ર ૨, વ્યય ૩, અંશ ૪, ચંદ્રબલ ૫ અને તારાબલ જાણીને નવીન વાસ્તુ કરવું.

ઘર, હાટ (ડુકાન) અને પ્રાસાદ વિગેરે વાસ્તુ કહેવાય છે. સંપત્તિ વિગેરે શબ્દોથી ગ્રંથકારે આ પ્રમાણે સૂચવ્યું છે.—

“કાર્યસિદ્ધિસુખાયૂષિ નિમિત્તશકુનાદિજિઃ ।

જ્ઞાત્વા પ્રદુર્ગૃહારંજે કીર્તયેત્ સમયં સુધીઃ ॥”

“વિદાને (જોશી) પૂઠનાર ગૃહસ્થની કાર્યસિદ્ધિ, સુખ અને આયુષ્યાદિકને નિમિત્ત તથા શકુન વિગેરેવને જાણીને ગૃહને આરંજ કરવાનો સમય કહેવો.”

अहीं “शकुनादिजिः” ए ठेकाणे आदि शब्द लखेखो ठे तेथी अंगस्पर्शादिक ग्रहण करवा. अहीं कोइ शंका करे के अंगस्पर्श करीने शी रीते निर्णय आय ? ते उपर लघु जातकमां कहुं ठे के—

“शीर्ष १ मुख २ बाहु ३ हृदयो ४ दराणि ५ कटि ६ बस्ति ७ गुह्य ८ संज्ञानि ।

ऊरू ९ जानू १० जंघे ११ चरणा १२ विति राशयोऽजाद्याः ॥”

“शीर्ष १, मुख २, बाहु ३, हृदय ४, उदर ५, कटि ६, बस्ति ७, गुह्य ८, ऊरू ९, जानू १०, जंघा ११ अने चरण १२ आ प्रमाणे मेषथी आरंजीने मीन पर्यंत बारे राशिनं अनुक्रमे अंगो जाणवां.” अहीं मेषने आरंजीने एम कहुं ठे तोपण जे तात्कालिक लग्न होय तेज मस्तक जाणवुं, अने त्यारपणी अनुक्रमे बीजां अंगो जाणवां. (एटखे के कोइ गृहस्थ गृहारंजना समयने पूठवा आवे ते वखते विद्वाने प्रश्नकुंठली करवी. तेमां जे लग्न आवे ते राशिनेज शिर गणवुं अने त्यारपणीनी राशिउने अनुक्रमे मुख विगेरे चरण पर्यंत गणवां.) त्यारपणी—

“कालपुंसो यदङ्गं तत्प्रष्टा स्पृशति चेच्छुचैः ।

युक्तं विप्रोक्तं वापि सद्गनिर्माणमादिशेत् ॥”

“उपर प्रमाणे थयेला कालपुरुषना जे कोइ अंगने पूठनार स्पर्श करे ते अंग शुज ग्रहोए युक्त होय अथवा तेनी दृष्टि परती होय तो ते प्रमाणे तेने गृहप्रारंजनो समय कहेवो.” आ प्रमाणे दैवज्ञवद्वजमां कहुं ठे.

हवे आय विगेरेनेज कहे ठे.—

ध्वजो १ धूमो २ हरिः ३ श्वा ४ गौः ५ खरो ७ हस्ती ७ द्विकः ८ क्रमात् ।

पूर्वादिबलिनोऽष्टाया विषमास्तेषु शोचनाः ॥ ६६ ॥

अर्थ—ध्वज १, धूम २, हरि (सिंह) ३, श्वा (कूतरो) ४, गो (गाय-बलद) ५, खर (गधेको) ६, हस्ती ७ अने द्विक (कागमो) ८ आ आठ आयो अनुक्रमे पूर्वादिक दिशाउमां बलवान् ठे. तेमांना विषम आयो (एकी आयो) सारा ठे.

आ आठ आयो पूर्व, अग्नि विगेरे अनुक्रमथी आठ दिशाउमां बलवान् ठे, कारण के तेउ सर्वदा ते ते दिशामांज रहेला ठे. कहुं ठे के—

“ईशानान्ते च दिग्जागे पूर्वादिक्रमतः स्थिताः ।

अन्योऽन्याजिमुखा ह्येते विज्ञेया वास्तुकर्मणि ॥”

“आ आयो पूर्व विगेरे दिशाना क्रमथी ईशान खूणा पर्यंत आवे दिशामां रहेला ठे, तेउ वास्तुकार्यमां परस्पर सन्मुख (साम सामा मुखे) रहेला जाणवा.”

આયોની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

કાંક	૭	ધ્વજ	૧	૨૦
ગાં	૮	શ્રી	૨	૨૦
૨૦	૯	૧	૩	૨૦

આ આઠે આયોમાં વિષમ એટલે પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને સાતમો એ ચાર આયો સારા છે, તથા વિરુદ્ધ (અશુભ) સંજ્ઞાને લીધે વિરુદ્ધ ફળ આપનાર હોવાથી સમ આયો એટલે બીજો, ચોથો, ઠાવો અને આઠમો એ ચાર સારા નથી. આ આઠે નામો સાર્થક છે એટલે પોતાનાં નામ પ્રમાણે ગુણવાળાં છે.

આ આયોને સ્થાપન (ગ્રહણ) કરવાની વ્યવસ્થા વિવેકવિલાસમાં આ પ્રમાણે કરી છે.—

“વૃષં સિંહં ગજં ચૈવ સ્વેતકર્કટકોટયોઃ ।

દ્વિપઃ પુનઃ પ્રયોક્તવ્યો વાપીકૂપસરસ્સુ ચ ॥ ૧ ॥

મૃગેન્દ્રમાસને દદ્યાન્નયનેષુ ગજં પુનઃ ।

વૃષં જોજનપાત્રેષુ ઠત્રાદિષુ પુનર્ધ્વજમ્ ॥ ૨ ॥

અગ્નિવેશ્મસુ સર્વેષુ ગૃહે વહ્ન્યુપજીવિનામ્ ।

ધૂમં નિયોજયેત્ કેચિત્ શ્વાનં સ્વેચ્છાદિજાતિષુ ॥ ૩ ॥

ચરો વેશ્યાગૃહે શસ્ત્રો ધ્વાન્કઃ શેષકુટીષુ ચ ।

વૃષઃ સિંહો ગજશ્ચાપિ પ્રાસાદપુરવેશ્મસુ ॥ ૪ ॥”

“ગામનાં તથા કિલ્લામાં વૃષ, સિંહ અને ગજનો આય લેવો. વાવ, કૂવા અને તળાવમાં ગજનો આય લેવો. આસનમાં સિંહનો આય લેવો. શય્યામાં ગજનો આય લેવો. જોજનનાં પાત્રોમાં વૃષનો આય લેવો. ઠત્ર વિગેરેમાં ધ્વજનો આય લેવો. અગ્નિનાં સર્વ ગૃહોમાં તથા અગ્નિવેશ્મ આજીવિકા કરનારનાં ગૃહોમાં ધૂમ આય લેવો. સ્વેચ્છા વિગેરેનાં ઘરોમાં શ્વાનનો આય લેવો. વેશ્યાના ઘરમાં ચર આય લેવો સારો છે. નાની કુંપનીડમાં કાકનો આય સારો છે. પ્રાસાદ (ચૈત્ય-રાજમહેલ) તથા નગરનાં ઘરોમાં વૃષ, સિંહ અને ગજ એ ત્રણે આયો શુભ છે.”

હવે આયોનો વિનિમય એટલે એક આયને ઠેકાણે બીજા કોઈ આય લઈ શકાય કે નહીં ? તેનો નિયમ બતાવે છે.—

૧ વૃષઃ સિંહો ગજશ્ચૈવ કુણ્ઢે કર્કટકોટયોઃ । इति मुद्रार्चनविधिः ।

ध्वजः पदे तु सिंहस्य तौ गजस्य वृषस्य ते ।

एवं निवेशमर्हन्ति स्वतोऽन्यत्र वृषस्तु न ॥ ६७ ॥

अर्थ—सिंहने स्थाने ध्वज, गजने स्थाने ते वज्रे एटले ध्वज अने सिंह, वृषने स्थाने ते व्रणे एटले ध्वज, सिंह अने गज, आ प्रमाणे एकने अज्ञावे बीजा आयो स्थापन करवा योग्य ठे, पण वृष आय पोताना स्थानथी बीजे स्थाने देवो नहीं.

जे स्थाने सिंहनो आय प्राप्त थतो होय त्यां ध्वजनो आय लइ शकाय ठे अने सिंह पण लइ शकाय ठे, तेमां कांइ दोष नहीं. ए रीते आगळ पण जाणवुं. गजनो आय प्राप्त थयो होय त्यां गजनो अथवा तो ध्वज अने सिंहनो आय पण देवो. वृषनो आय प्राप्त थयो होय तो ते वृषनो अथवा ध्वज, गज अने सिंहनो पण आय दइ शकाय ठे, पण वृषनो आय प्राप्त थयो होय तो ज वृषनो आय देवो. अर्थात् बीजा आय प्राप्त थया होय त्यां वृषनो आय देवो नहीं.

आयादिक लाववानुं करण (रीत) कहे ठे.—

आयो दैर्घ्यान्ययोर्घातः फलमष्टहृतेऽधिकः ।

फलमष्टगुणं जा १७ से जं तत्राष्टहृते व्ययः ॥ ६८ ॥

अर्थ—वास्तुनी लंबाइ तथा पहोळाइने गुणतां जे आवे ते फळ कहेवाय ठे. फळने आठे जाग देतां जे शेष रहे ते आय जाणवो. फळने आठे गुणीने सत्यावीशे जागतां जे शेष रहे ते नहूत्र जाणवुं, तथा ते नहूत्रने आठे जाग देतां जे शेष रहे ते व्यय जाणवो.

लंबाइ अने अन्य एटले पहोळाइ ए बेनो गुणाकार करीए त्यारे फळ आय ठे. ते फळने आठे जाग देतां बाकी जे वधे ते आय जाणवो. ए शब्दार्थ थयो. जावार्थ आ प्रमाणे—लंबाइ तथा विस्तार (पहोळाइ) ए बेने परस्पर गुणवा. गुणाकार करवाथी जे संख्या आवे ते फळ कहेवाय ठे. आनुं बीजुं नाम क्षेत्रफल पण कहेवाय ठे. तेज फळना आंकने आठे जागतां जे बाकी शेष रहे ते इष्ट वास्तुनो आय जाणवो, एटले के जो आठे जागतां एक बाकी रहे तो ध्वज आय अने वे बाकी वधे तो धूम आय विगेरे जाणवुं, पण जो शून्य शेष रहे तो ठेठो ध्वाङ्क (काक) आय जाणवो. अहीं परंपरा आ प्रमाणे ठे—ठ जवे करीने एक आंगळ आय ठे, चौवीश आंगळनो एक हाथ अने चार हाथनो एक दंरु आय ठे. तेथी करीने ज्यां दंरु के हाथवरे क्षेत्रनुं माप कर्तुं होय त्यां सर्वत्र अमुक आंगळ वधारीने अथवा ओठा करीने इञ्जित आय लाववो, केमके जो दंरु के हाथ उपर आंगळ वधारीए नहीं अथवा तेमांथी उठा

करीए नहीं अने आखे आखा दंरु के हाथज राखीए तो ते दंरु अथवा हाथना आंगळ करीने तेने आठे जागीए त्यारे शुन्यज शेष रहे, तेथी ठेहो ध्वांरु (काक) आयज आवे अने ते आय उत्तम जातिनां घरोमां योग्य-शुज नथी. अही जावना ए ठे जे—
 खंवाइना अने पढोळाइना आंगळनो गुणाकार करवाथी क्षेत्रफल आय ठे, एटखे के ते वास्तुक्षेत्रमां सर्व मळीने तेदखाज अंगुलो होय ठे, अने आय तो आठज ठे, तेथी ते क्षेत्रफलना अंगुलने आठे जागतां जे आंक शेष रहे तेदखामो ध्वजादिक आय आय ठे. ते आयमां पण विषम आय श्रेष्ठ ठे, पण सम आय शुज नथी. तेथी करीने हाथनी उपर अमुक आंगळ वधारीने अथवा अमुक आंगळ उठ्ठा करीने कोइ पण प्रकारे तेवी खंवाइ अने पढोळाइ खेवी के जे प्रकारे क्षेत्रफलने आठे जागतां विषम (एकी) आंक बाकी शेष रहे. ते विषे दैवज्ञवस्त्रजमां कहुं ठे के—

“न हस्तमानेन गुणान्वितं स्याद्यदा तदा तज्जणितोक्तयुक्त्या ।

प्रदाय हित्वा यदि वाऽङ्गुलानि प्रसाधयेत् क्षेत्रफलं शुजायम् ॥”

“ज्यारे केवल हाथनाज माने करीने क्षेत्रफल गुण युक्त न आय त्यारे तेना गणितनी कहेली युक्तिवने ते हाथमां अमुक अंगुल उमेरीने अथवा तेमांथी अमुक अंगुल उठ्ठा करीने शुज आयवालुं क्षेत्रफल साधवुं.” अही “शुज आयवालुं” एम कहुं ते उपलक्षण होवाथी नक्षत्रादिक पण ते गृहमां जे प्रकारे अनुकूल आय ते प्रकारे क्षेत्रफल साधवुं. नक्षत्रना अनुकूलनो प्रकार आगळ “प्रारब्ध संमुखे चन्द्रे” ए ७४ मा श्लोकमां कहेवामां आवशे. अही वास्तुशास्त्रमां आ रीते विशेष कहुं ठे.—

“गृहेषु कर्मिहस्तेन मानं स्वामिकरेण वा ।

देवतानां तु धिष्येषु कर्मिहस्तेन केवलम् ॥”

“घरोने विषे कारीगरना हाथे करीने अथवा घरधणीना हाथे करीने मान करवुं, परंतु देवताना घरमां (देवालयमां) तो केवल कारीगरना हाथे करीनेज एटखे कांबिके करीनेज मान करवुं.” तथा देवालयने विषे जीतोनुं जारुपणुं क्षेत्रफलनी अंदर गणवुं अने बीजां घरोमां जीतोने क्षेत्रफलनी बहार गणवी. ते विषे व्यवहार-प्रकाशमां कहुं ठे के—

“क्षेत्रफलान्तर्जिह्वादिर्वगृहेऽपि प्रकारयेद्विद्वान् ।

आक्रम्य बाह्यज्जमिं क्षेत्राज्जिह्वां गेहे ॥”

“विद्वान् पुरुषे देवालयने विषेज जीतोने क्षेत्रफलनी अंदर कराववी अने मनु-ज्योनां घरने विषे क्षेत्रफलनी बहारनी ज्जमिने उळंगीने जीतो कराववी.”

इति आयाः

हवे वास्तुनं जन्मनक्षत्र कहे ठे.—सामान्य रीते वास्तुनं जन्मनक्षत्र कृत्तिका ङ. तेने माटे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“जात्रपदतृतीयायां शनिदिवसे कृत्तिकाप्रथमपादे ।

व्यतिपाते रात्र्यादौ विष्ट्यां वास्तोः समुत्पत्तिः ॥”

“जात्रपद मासनी त्रीज अने शनिवारने दिवसे कृत्तिका नक्षत्रना पहेला पादमां व्यतिपातना योगमां रात्रिनी आदिमां विष्टिमां वास्तुनो जन्म ठे.”

इष्ट वास्तुनं जन्मनक्षत्र आ प्रमाणे आवे ठे—फळने आठ गुणं करवुं. मूळ श्लोकमां अधिक शब्द ठे तेनो सर्वत्र संबंध करवो. फळने आठे गुणी सत्यावीशे जाग देतां जे अधिक शेष रहे, तेदखामुं इष्ट वास्तुनं जन्मनक्षत्र जाणवुं. आ जन्मनक्षत्रत्रीज धरधणीनी साथे एटले धरधणीना जन्मनक्षत्रनी साथे षष्ठाष्टक विगेरेनो विचार कराय ठे.

उपर कहेला नक्षत्रना आंकने एटले इष्ट वास्तुनं जन्मनक्षत्र जेटखामुं होय तेदली संख्याने आठे जाग देतां जे बाकी शेष रहे ते (तेदखामो) व्यय जाणवो. जो आठे जाग न चाखे तो ते नक्षत्रनो आंकज व्ययनो आंक जाणवो. ते व्यय त्रण प्रकारनो ठे—पिशाच, यक्ष अने राक्षस. ते विषे सारंग कहे ठे के—

“पैशाचस्तु समायः स्याद्राक्षसश्चाधिके व्यये ।

आयात्तूनतरो यक्षो व्ययः श्रेष्ठोऽष्टधा त्वयम् ॥

शान्तः १ क्रूरः २ प्रद्योतश्च ३ श्रेयान् ४ अ मनोरमः ५ ।

श्रीवत्सो ६ विजयश्चैव ७ चिन्तात्मको ८ व्ययोऽष्टमः ॥”

“जे वास्तुमां व्ययनी समान (जेटलो) आय होय तो ते पैशाच व्यय कहेवाय ठे, अने आय करतां व्यय अधिक होय तो ते राक्षस व्यय कहेवाय ठे, तथा आय करतां व्यय ओढो होय तो ते यक्ष व्यय कहेवाय ठे. तेमां आ ठेढो यक्ष व्यय श्रेष्ठ ठे. आ व्यय पण आयनी जेम आठ प्रकारनो ठे. तेनां नाम आ प्रमाणे—शांत १, क्रूर २, प्रद्योत ३, श्रेयान् ४, मनोरम ५, श्रीवत्स ६, विजय ७ तथा आठमो चिन्तात्मक ८.

नक्षत्रना आंकने आठे जागतां जे शेष रहे ते व्यय जाणवो एम उपर कहुं, तेमां जो एक शेष रहे तो ते शांत व्यय जाणवो, वे शेष रहे तो क्रूर व्यय जाणवो. ए रीते गणतां शून्य शेष रहे तो ठेढो चिन्तात्मक व्यय जाणवो.

हवे अंशोने लाववानो उपाय कहे ठे.—

फले व्ययेन वेश्माख्याक्षरैश्चाढ्ये त्रिजाजिते ।

अंशाः शक्रा १ न्तक २ क्षापा ३ स्तेषु स्यादधमो वमः ॥ ६९ ॥

અર્થ—દેવફલના આંકમાં ઘ્યયનો આંક તથા ઘરના નામના અહરોનો આંક હમેરવો. પત્ની તેને ત્રણે જાગ દેવો. જાગતાં જો એક શેષ રહે તો શક (ઇંડ) નામનો અંશ જાણવો, બે રહે તો અન્તક (યમ) અને શૂન્ય શેષ રહે તો દમાપ (રાજા) નામનો અંશ જાણવો. આ ત્રણે અંશોમાં યમ નામનો બીજો અંશ અધમ-અશુજ છે.

ઉપર ઘરના નામના અહરો કહ્યા, માટે ઘરોનાં નામોને કહે છે.—

ધ્રુવં ૧ ધન્યં ૨ જયં ૩ નન્દં ૪ खरं ૫ કાન્તં ૬ મનોરમમ્ ૭ ।

સુમુખં ૮ ડુર્મુખં ૯ ક્રૂરં ૧૦ સુપદ્મં ૧૧ ધનદં ૧૨ ક્ષયમ્ ૧૩ ॥ ૭૦ ॥

આક્રન્દં ૧૪ વિપુલં ૧૫ ચૈવ વિજયં ૧૬ ચેતિ ષોઠશ ।

સમ્પ્રત્યમીષાં પસ્યાનાં પ્રસ્તારઃ પ્રતિપાદ્યતે ॥ ૭૧ ॥ યુગ્મમ્ ॥

અર્થ—ધ્રુવ ૧, ધન્ય ૨, જય ૩, નન્દ ૪, खर ૫, કાન્ત ૬, મનોરમ ૭, સુમુખ ૮, ડુર્મુખ ૯, ક્રૂર ૧૦, સુપદ્મ ૧૧, ધનદ ૧૨, ક્ષય ૧૩, આક્રન્દ ૧૪, વિપુલ ૧૫ અને વિજય ૧૬, એ સોઠ ઘરોનાં નામો છે. અહીં અગીયારમા સુપદ્મને બદલે વિપદ્મ એવું નામ પણ કેટલાક કહે છે. હવે એ ઘરોના પ્રસ્તારને કહે છે.

આ ધ્રુવ વિગેરે નામો સાર્થક છે, તેથી કરીને खर ૧, ડુર્મુખ ૨, ક્રૂર ૩, ક્ષય ૪, આક્રન્દ ૫, એ નામવાળાં ઘરો અશુજ છે. તેને માટે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“સ્થૈર્યં ૧ ધનં ૨ જયઃ ૩ પુત્રા ૪ દારિદ્ર્યં ૫ સર્વસંપદઃ ૬ ।

મનોહ્રાદઃ ૭ શ્રિયો ૮ યુદ્ધં ૯ વૈષમ્યં ૧૦ બાન્ધવા ૧૧ ધનમ્ ૧૨ ॥

ક્ષયશ્ચ ૧૩ મૃત્યુ ૧૪ રારોગ્યં ૧૫ સર્વસંપદિ ૧૬ તિ ક્રમાત્ ।

ધ્રુવાદીનાં ફલં જ્ઞેયં”

ધ્રુવાદિક સોઠ ઘરોનું અનુક્રમે આ પ્રમાણે ફલ જાણવું.—સ્થિરતા ૧, ધન ૨, જય ૩, પુત્રો ૪, દારિદ્ર્ય ૫, સર્વ સંપત્તિ ૬, મનનો આહ્વાદ (તુષ્ટિ) ૭, લક્ષ્મી ૮, યુદ્ધ ૯, વિષમપણું ૧૦, બંધુ ૧૧, ધન ૧૨, ક્ષય ૧૩, મૃત્યુ ૧૪, આરોગ્ય ૧૫ અને સર્વ સંપત્તિ ૧૬.

હવે પ્રસ્તારનો પ્રકાર કહે છે.—

ગુરોરધો લઘું ન્યસ્યેત્ પૃષ્ઠે ત્વસ્ય પુનર્ગુરુન્ ।

અગ્રતસ્તૂર્ધ્વવદ્દેયાદ્યાવત્સર્વલઘુર્જવેત્ ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—પહેલી પંક્તિમાં ચારે ગુરુ લખવા. બાકીની પંક્તિમાં પહેલા ગુરુની નીચે લઘુ મૂકવો, અને ત્યારપછી ઉપરની જેમ પડેલે ગુરુ મૂકવા, અને જે પ્રસ્તારમાં પાંચ

3	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

प्रदक्षिणस्थैर्वेश्मानि स्युर्ध्रुवादीनि षोडश ॥ ७३ ॥

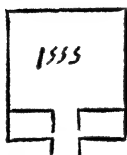
આ. ૩૩

होय तेज दिशामां अलिंद होय ठे; तेथी करीने ज्यां एक पण लघु नथी त्यां मात्र एक ओरमारूपज घर ठे. आ घरतुं नाम ध्रुव ठे. ज्यां पूर्व दिशामां अलिंद होय ते धन्य नामतुं घर जाणवुं, अने ज्यां दक्षिणमां अलिंद होय ते जय नामतुं घर जाणवुं. ए रीते ज्यां ज्यां लघु होय ते ते दिशामां लघु होवाने लीधे एक, बे के त्रण अलिंदो होय ठे. सोळमा जांगामां तो चार अलिंदो होय ठे. पहेला घरमां तो लघु नहीं होवाने लीधे एक पण अलिंद होतो नथी. आ सोळे घरनी स्पष्ट स्थापनाओ आ रीते ठे.

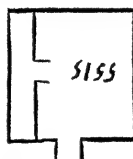
ध्रुव१

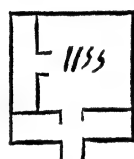
धन्य२

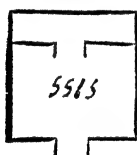
जय३

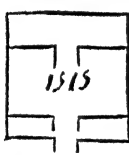
नन्द४

खर५

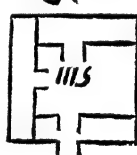
कान्त६

मनोरम७

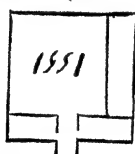
सुख८

दुःखि९

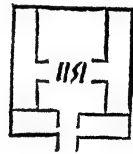
क्रूर१०

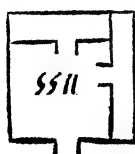
विपक्ष११

धनद१२

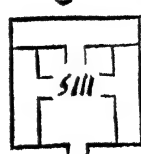
क्षय१३

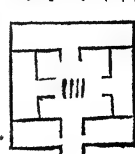
आक्रन्द१४

विपुल१५

विजय१६

આ સ્થાપનાઓ એક ઓરમાવાળા ઘરની છે. વે ત્રણ વિગેરે ઓરમાવાળાં ઘર કરવાં હોય તો તેના અનેક જેદો થાય છે. એક ઓરમાવાળા ઘરના પાળે એકસો ને ચાર પ્રકાર સંજવે છે, પરંતુ અહીં તો માત્ર દિગ્દર્શનને માટે સોઠ પ્રકારજ કહ્યા છે. રત્નમાલાજાગ્યમાં કહ્યું છે કે—

“વેશ્મનામેકશાલાનાં શતં સ્યાન્નતુરુત્તરમ્ ।

ત્રિપચ્ચાશદ્વિશાલાનાં ત્રિશાલાનાં ત્રિસપ્તતિઃ ॥”

“એક શાલા (ઓરમા) વાળાં ઘરોના એકસો ચાર જેદ થાય છે. વે શાલાવાળા ઘરના વાવન (એકસો વાવન) જેદ થાય છે અને ત્રણ શાલાવાળા ઘરના વોતેર (એકસો વોતેર) જેદ થાય છે.”

હવે વાસ્તુમાં ચંડનું બલ કહે છે.—

પ્રારબ્ધં સંમુખે ચન્દ્રે ન વસ્તું વાસ્તુ કલ્પતે ।

પૃથ્થસ્થે ચાત્રપાતાય દ્યયોસ્તેન ત્યજેન્નૃહી ॥ ૭૪ ॥

અર્થ—સન્મુખ ચંદ્રને વિષે આરંજેલું વાસ્તુ (ઘર) વસવા (રહેવા)ને લાયક નથી, તથા ચંડ પાઠલ હતે આરંજેલું વાસ્તુ ચાતર પાઠવા માટે છે, તેથી ઘરધણીએ તે બન્ને ચંદ્રનો ત્યાગ કરવો.

પરિઘ ચક્રની જેમ કૃત્તિકાથી આરંજીને સાત સાત નક્ષત્રો ચારે દિશામાં સ્થાપન કરવાં. પછી ઘરનું જે જન્મનક્ષત્ર આવતું હોય તે વિચારવું. તેમાં જો તે નક્ષત્ર ઘરના ઘારની દિશામાં આવે તો તે ઘરની સન્મુખ ચંડ છે એમ જાણવું. તે સન્મુખ થયેલો ચંડ અશુભ છે, કારણ કે ઘરના આરંજમાં ચંડ સન્મુખ રહેલો હોય તો ઘર કરાવનારનો તેમાં નિવાસ થતો નથી. તથા જો ચંડ પાઠલની જીતની દિશાએ હોય તો તે ચંડ ઘરની પાઠલ છે એમ જાણવું. તે પણ અશુભ છે, કારણ કે ઘરના આરંજવચ્ચે ચંડ પાઠલ રહ્યો હોય તો તે ઘરમાં ચોરો ઘણાં ચાતરો પામે છે, પરંતુ જો બન્ને બાજુની જીતની દિશાએ ચંડ આવતો હોય તો તે સારો છે. અહીં વિશેષ એ છે જે-પ્રાસાદને વિષે સન્મુખ ચંડ શુભને માટે છે. તે વિષે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“પ્રાસાદનૃપસૌધશ્રીગૃહેષુ પુરતઃ શશી ।”

“પ્રાસાદ (ચૈત્ય), રાજમહેલ અને લક્ષ્મીનાં ઘરોને વિષે સન્મુખ ચંડ સારો છે.” આ કારણથીજ મૂળ શ્લોકમાં ગૃહી શબ્દ લખ્યો છે.

॥ ઇતિ ચન્દ્રવલ્લમ્ ॥

પ્રીતિ ષષ્ઠાષ્ટક વિગેરે રાશિવલ્લ પાળે તત્ત્વથી ચંડવલ્લ છે. તારાનું બલ અહીં જૂઠું કહ્યું નથી, પરંતુ નક્ષત્રો કહેવાથી તે તારાવલ્લ પણ સારી રીતે જણાયું હોવાથી સૂચવન

કર્તુ ઢે એમ જાણવું. તે આ રીતે—ગુરુ શિષ્યની જેમ અહીં પણ ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમી તારા તજવા લાયક છે. માત્ર ત્યાં ગુરુ શિષ્યની પરસ્પર તારાઓ ગણાય છે, અને અહીં તો ઘરધણીની તારાથી ઘરની તારા સુધી ગણવાનું છે, કારણ કે ઘરધણીનીજ પ્રીતિ ઇષ્ટ (વાંઝિત) છે. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“ગણયેત્ સ્વામિનઃક્રાદ્યાવદ્વિણયં ગૃહસ્ય ચ ।

નવજિસ્તુ હરેન્નાગં શેષં તારા પ્રકીર્તિતા ॥ ૧ ॥

શાન્તા ૧ મનોરમા ૨ ક્રૂરા ૩ વિજયા ૪ કલહોદ્ગત્ત્વા ૫ ।

પદ્મિની ૬ રાહસી ૭ વીરા ૮ આનન્દા એ ચેતિ તારકાઃ ॥ ૨ ॥”

“ઘરસ્વામીના નઢ્ઢત્રથી ઘરના નઢ્ઢત્ર સુધી ગણવું, જે સંખ્યા આવે તેને નવે જાગ લેવો. જે અંક શેષ રહે તેટલામી તારા કહેલી છે. તે તારાઓનાં નામ આ પ્રમાણે—શાંતા ૧, મનોરમા ૨, ક્રૂરા ૩, વિજયા ૪, કલહોદ્ગત્ત્વા (કલહ ઉત્પન્ન કરનારી) ૫, પદ્મિની ૬, રાહસી ૭, વીરા ૮, અને આનંદા એ, આ તારાઉં પોતાનાં નામની સદૃશ ફલ આપનારી છે.”

હવે આયાદિકતું ઉદાહરણ આપે છે.—જેમ કોઈ ઘરની લંબાઈ સાત હાથ અને નવ આંગલની હોય તથા પહોળાઈ પાંચ હાથ અને સાત આંગલની હોય. અહીં વન્ને હસ્તના આંકને આંગલ કરવા છે, માટે ચોવીશે ગુણવા. પછી તેમાં ઉપરના અંગુલ ડમેરવા. તેમ કરવાથી લંબાઈ ૧૭૭ આંગલ થઈ અને પહોળાઈ ૧૨૭ અંગુલ થઈ. એ વન્ને અંકનો પરસ્પર ગુણાકાર કરવાથી ૨૨૪૭૯ આંગલનું ક્ષેત્રફલ થયું. આ ક્ષેત્રફલને આઠે જાગ લેતાં શેષ ૭ રહે છે, તેથી તે ઘરનો સાતમો આય ગજ નામનો થયો. ૧.

હવે નઢ્ઢત્ર કહે છે—ક્ષેત્રફલ ૨૨૪૭૯ ને આઠે ગુણતાં ૧૭૯૮૩૨ થયા. તેને સત્યાવીશે જાગ લેતાં શેષ ૧૨ રહ્યા, તેથી તે ઘરનું અશ્વિનીથી ગણતાં વારમું નઢ્ઢત્ર ઉત્તરાષાઢગુની થયું. હવે તે ઘર કઢ્ઢપનાઈ કરીને પૂર્વાર્જિમુખ છે, તેથી ઉત્તરાષાઢગુની નઢ્ઢત્ર દક્ષિણ વાજુની જીતે આવવાથી તે સારું છે. ૨.

હવે તેનો વ્યય આ પ્રમાણે છે.—નઢ્ઢત્રનો આંક વારનો છે. તેને આઠે જાગતાં શેષ ચાર રહે છે. ચોથો વ્યય શ્રેયાન નામનો છે, તે શુજ છે. ૩.

તેનો અંશ આ પ્રમાણે છે.—તે ઘરનું કઢ્ઢપનાઈ કરીને ધ્રુવ નામ છે, તેથી તેમાં બે અઢ્ઢર છે અને વ્યયની સંખ્યા ચારની છે, તે વન્ને આંક ક્ષેત્રફલમાં ડમેરવાથી ૨૨૪૮૫ આય છે. તેને ત્રણે જાગ લેતાં શેષમાં શૂન્ય રહે છે, તેથી રાજા નામનો અંશ થયો, તે શુજ છે. ૪.

તે ઘરનું ચંડ્રવલ નઢ્ઢત્ર કહેવાને અવસરે કહી દીધું છે એ, રાશિવલ આગલ ઉપર કહેશે, અને તારાવલ આ પ્રમાણે છે.—ઘરધણીનું જન્મનઢ્ઢત્ર કઢ્ઢપનાઈ કરીને ધનિષ્ઠા છે, માટે ધનિષ્ઠાથી ગણતાં ઉત્તરાષાઢગુની આવમી તારા થઈ. ૬.

हवे वास्तुनो प्रारंज करवाना महीनाओ कहे ठे.—

वैशाखे श्रावणे मार्गे पौषे फाट्गुन एव च ।

कुर्वीत वास्तुप्रारंजं न तु शेषेषु सप्तसु ॥ ७५ ॥

अर्थ—वैशाख, श्रावण, मार्गशीर्ष, पोष अने फाट्गुन मासमां वास्तुनो आरंज करवो, पण बीजा सात मासमां आरंज करवो नहीं. वास्तुनो आरंज एटले सूत्रपात (दोरी नाखवी ते) तथा खात मुहूर्त विगरे कार्य जाणवुं.

दैवज्ञवज्रजमां घरना आरंज विषे मासना फळने आ प्रमाणे कहे ठे.—

“शोकं १ धान्यं २ मृत्युदं ३ पञ्चतां ४ च,

स्वाप्तिं ५ नैःस्व्यं ६ संगरं ७ वित्तनाशम् ८ ।

स्वं ९ श्रीप्राप्तिं १० वह्निजीतिं ११ च लक्ष्मीं १२,

कुर्युश्चैत्राद्या गृहारंजकाले ॥”

“चैत्र मासमां घर चणाववानो आरंज कर्यो होय तो ते शोक करावे ठे १, वैशाख मास धान्यवृद्धि करे ठे २, ज्येष्ठ मास मृत्युने आपे ठे ३, अषाढ मास पण मृत्युने करे ठे ४, श्रावण मास धननी प्राप्ति करावे ठे ५, जात्रपद मास निर्धनपणुं करे ठे ६, आश्विन मास युद्ध करावे ठे ७, कार्तिक मास धननो नाश करे ठे ८, मार्गशीर्ष मास धन प्राप्त करे ठे ९, पोष मास पण धननी प्राप्ति करे ठे १०, माघ मास अग्निनो जय करे ठे ११, तथा फाट्गुन मास लक्ष्मी प्राप्त करे ठे १२.” अर्ही सर्वे मासो चांद्र एटले शुक्ल प्रतिपदाथी आरंजीने जाणवा.

हवे घरना आरंजमां संक्रांतिए करीने युक्त एवा सूर्यमासो कहे ठे.

धामारजेतोत्तरदक्षिणास्यं, तुलाक्षिमेषर्षजजाजि जानौ ।

प्राकूपश्चिमास्यं मृगकुंजकर्कसिंहस्थिते प्लवंगगते न किञ्चित् ॥ ७६ ॥

अर्थ—तुला, वृश्चिक, मेष अने वृष ए चार संक्रांतिमां उत्तर घारनुं के दक्षिण घारनुं घर शरु करवुं. मकर, कुंज, कर्क अने सिंह ए चार संक्रांतिमां पूर्व के पश्चिम घारवाळुं घर शरु करवुं. तथा विस्वजाव राशि एटले मिथुन, कन्या, धन अने मीन ए चार संक्रांतिमां कोइ पण घरनो आरंज करवो नहीं, एटले के चारे दिशानां घारवाळुं पण घर शरु करवुं नहीं.

नारचंद्रनी टिप्पणीमां तो आ प्रमाणे लख्युं ठे.—“मेष, धन अने सिंह ए त्रण संक्रांतिमां पूर्व मुखवाळा घरनो आरंज करवाथी राजानो जय आय ठे, वृष, कन्या अने मकर संक्रांतिमां दक्षिणाजिमुखवाळा घरनो आरंज करवाथी पुत्रादिकनुं मुत्यु आय ठे. मिथुन,

તુલા અને કુંજ સંક્રાંતિમાં પશ્ચિમ દારવાલું ઘર શરુ કરવાથી સંતાપ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા કર્ક, વૃશ્ચિક અને મીન સંક્રાંતિમાં ઉત્તર દારવાલું ઘર કરવાથી કુલનો હાય થાય છે.”

હવે કઈ દિશામાં પ્રથમ खोदवानો આરંજ કરવો ? તે કહે છે.—

जाडादित्रित्रिमासेषु पूर्वादिषु चतुर्दिशम् ।

जवेद्वास्तोः शिरः पृष्ठं पुच्छं कुक्षिरिति क्रमात् ॥ ९९ ॥

અર્થ—જાડપદાદિક ત્રણ ત્રણ માસને વિષે પૂર્વાદિક ચાર દિશાએ અનુક્રમે વાસ્તુનું શિર, પૃષ્ઠ (પીઠ), પુચ્છ અને કુક્ષિ (પેટ) હોય છે.

અહીં વાસ્તુ પુરુષ જમણા અંગને દવાવીને (જમણે પરુએ) સુતેલો નાગને આકારે રહેલો છે. તેમાં જાડપદ, આશ્વિન અને કાર્તિક માસમાં તે વાસ્તુનું મસ્તક પૂર્વ દિશામાં છે, દક્ષિણ દિશામાં પૃષ્ઠ છે, પશ્ચિમ દિશામાં પુચ્છ છે અને ઉત્તર દિશામાં કુક્ષિ છે. માર્ગ-શીર્ષ, પોષ અને માઘ માસમાં દક્ષિણ દિશાએ મસ્તક, પશ્ચિમ દિશાએ પૃષ્ઠ, ઉત્તર દિશાએ પુચ્છ અને પૂર્વ દિશાએ કુક્ષિ હોય છે. ફાલગુન, ચૈત્ર અને વૈશાખ માસમાં પશ્ચિમ દિશાએ શિર, ઉત્તર દિશાએ પૃષ્ઠ, પૂર્વ દિશાએ પુચ્છ અને દક્ષિણ દિશાએ કુક્ષિ હોય છે. જ્યેષ્ઠ, અષાઠ અને શ્રાવણ માસમાં ઉત્તર દિશાએ શિર, પૂર્વ દિશાએ પૃષ્ઠ, દક્ષિણ દિશાએ પુચ્છ અને પશ્ચિમ દિશાએ કુક્ષિ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે જે કુક્ષિને વિષેજ પ્રથમ खोदवानો આરંજ કરવો. બીજી દિશામાં કરવો નહીં. તે વિષે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“શિરઃ खनेन्मातृपितृन्निहन्यात्, खनेच्च पृष्ठे जयरोगपीनाः ।

पुच्छं खनेत् स्त्रीशुजगोत्रहानिः, स्त्रीपुत्ररत्नान्नवसूनि कुह्यौ ॥”

“જો પ્રથમ વાસ્તુનું શિર खોदे તો માતા પિતાનો નાશ થાય, પૃષ્ઠ खોदे તો જય, રોગ અને પીના થાય, પુચ્છ खોदे તો સ્ત્રી, શુજ અને ગોત્રની (કુલની) હાનિ (નાશ) થાય, અને કુક્ષિએ खોदे તો સ્ત્રી, પુત્ર, રત્ન, અન્ન અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય.” કેટલાક આ વાસ્તુને ઠેકાણે વત્સ એવું પણ નામ કહે છે. આ વાસ્તુના અંગ તથા દિશાના કહેવાએ કરીને જાત વિગેરેની દિશાનો નિયમ કહ્યો, પણ વિદિશાનો નિયમ વાસ્તુશાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યો છે.—

“ईशानादिषु कोणेषु वृषादीनां त्रिके त्रिके ।

शेषाहेराननं त्याज्यं विद्योमेन प्रसर्पतः ॥”

“વૃષાદિક ત્રણ ત્રણ સંક્રાંતિએ ઈશાનાદિક ચૂણાને વિષે વિદ્યોમ (હલ્લટા) પાળાએ કરીને ચાલતા શેષનાગનું મુખ ત્યાગ કરવા હાયક છે. અર્થાત્ વિદ્યોમપાળાએ કરીને શેષનાગ ત્રણ ત્રણ માસે ફરે છે, તેથી જ્યારે તેનું મુખ ત્રણ માસ (વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, અષાઠ)

સુધી ઈશાનમાં હોય છે ત્યારે અગ્નિ સૂણામાં ત્રણ માસ સુધી નાજિ હોય છે, નૈર્ઋત્યમાં ત્રણ માસ સુધી પુઞ્ન હોય છે, અને વાયવ્ય સૂણો ટાલી હોય છે. તે ટાલી સૂણો ટાત વિગેરેમાં શ્રેષ્ઠ છે. જ્યારે બીજા ત્રણ માસ સુધી વાયવ્યમાં મુખ હોય છે ત્યારે ઈશાનમાં નાજિ, અગ્નિમાં પુઞ્ન અને નૈર્ઋત્ય ટાલી હોય છે. એ પ્રમાણે વિદ્યોમપણા કરીને શેષનાગ ફરે છે. તેમાં વૃષાદિક ત્રણ સંક્રાંતિ સુધી ઈશાનમાં મુખ હોય છે, સિંહાદિક ત્રણ સંક્રાંતિ સુધી વાયવ્યમાં મુખ હોય છે, વૃશ્ચિક વિગેરે ત્રણ સંક્રાંતિ સુધી નૈર્ઋત્યમાં મુખ હોય છે, તથા કુંજાદિક ત્રણ સંક્રાંતિ સુધી અગ્નિમાં મુખ હોય છે. એ પ્રમાણે—

“વિદિકૃત્રયં સ્પૃશંસિષ્ઠેત્ સ્વવક્ત્રનાજિપુઞ્નકૈઃ ।

શેષસ્તન્નિતયં ત્યક્ત્વા જૂઝાતકાર્યમાચરેત્ ॥

નાજૌ ચ મ્નિયતે જાર્યા ધનં પુઞ્ને મુખે પતિઃ ।

ઈતિ મત્વા શિલાન્યાસે જૂઝાતે તત્રયં ત્યજેત્ ॥”

“શેષનાગ પોતાનાં મુખ, નાજિ અને પુઞ્ને કરીને ત્રણ વિદિશાનો સ્પર્શ કરીને રહે છે, તેથી તે ત્રણેનો ત્યાગ કરીને પૃથ્વીનું ટાતકર્મ કરવું, કેમકે તે શેષની નાજિમાં ટાતકર્મ કરવાથી ઘરધણીની સ્ત્રી મરણ પામે છે, પુઞ્નમાં ટોદવાથી ધનનો નાશ આવે છે, અને મુખે ટોદવાથી ઘરધણી મરણ પામે છે. આ પ્રમાણે જાણીને જૂઝાતને વિષે શિલાસથાપન કરતી વખતે તે ત્રણે અવયવોનો ત્યાગ કરવો.”

હવે આયાદિક કહેવાનું તાત્પર્ય કહે છે.—

સમાધિકવ્યયં કર્તુઃ સમનામ યમાંશકમ્ ।

વિરુદ્ધરાશિતારં ચ વિનાઽન્યદ્દેશમ શોજનમ્ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—સમ અથવા અધિક વ્યયવાલું, કર્તાની સમાન નામવાલું, યમ અંશવાલું તથા વિરુદ્ધ રાશિ અને તારાવાલું ઘર મૂકીને બીજું ઘર સારું છે.

જે ઘરમાં આયની સમાન (જેટલો) અથવા અધિક વ્યય આવતો હોય તો તે ઘર ત્યાગ કરવા લાયક છે. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું. આમ કહેવાથી વ્યય કરતાં આય અધિક હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, એમ જાણવું. તે આય પણ વિષમ (એકી) હોય તો તે સ્થિર હોવાથી અતિ શ્રેષ્ઠ છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—“કુર્યાત્ સ્થિરાધિકાયં સ્વયોનિજં શુદ્ધતારાંશમ્” । “સ્થિર અને અધિક આયવાલું પોતાની યોનિના નદ્ધત્રવાલું તથા શુદ્ધ તારા અને અંશવાલું ઘર કરવું.” તથા જે ઘરનું નામ એટલે તેના અદ્ધરો કર્તાના નામની તુલ્ય હોય તે ઘર પણ ત્યાગ કરવા લાયક છે. જે ઘરમાં યમના અંશની ઉત્પત્તિ થતી હોય, જે ઘરની રાશિની સાથે ઘરધણીની રાશિનું શત્રુ વ્રુષ્ટક કે બીયાવારમું ઉત્પન્ન થતું હોય, તથા જે ઘરની તારા ઘરધણીની તારાથી ત્રીજી, પાંચમી કે સાતમી હોય, તેમજ મૂલ શ્લોકમાં

ચ શબ્દ લખ્યો છે, માટે જે ધરનું નહત્ર રાહસગણમાં હોય અથવા તો ધરધણીના નહત્રની યોનિ સાથે વિરુદ્ધ કે બઢવાન્ યોનિવાલું હોય તો આ સર્વ જાતનું ધર તજવા લાયક છે. તે વિષે લલ્લ કહે છે કે—

“આયવિરુદ્ધે જવને ન સુખં ષ્મઠકે સ્થિતે મરણમ્ ।

ન ધનં વિદ્વાદશકે નવપચ્ચમકે ત્વપત્યમૃતિઃ ॥ ૧ ॥

નિધનં સપ્તમતારે પચ્ચમતારે ચ તેજસો હાનિઃ ।

વિપદસ્તૃતીયતારે યમાંશકે ગૃહપતેર્મૃત્યુઃ ॥ ૨ ॥”

“આયે કરીને વિરુદ્ધ ધર હોય તો વસનારને સુખ ઉપજે નહીં, ષ્મઠક હોય તો મરણ આય, બીયાવારમું હોય તો ધનનો નાશ આય, નવ પંચમ હોય તો પુત્રનું મરણ આય, સાતમી તારા હોય તો ધરધણીનું મરણ આય, પાંચમી તારા હોય તો તેજની હાનિ આય, ત્રીજી તારા હોય તો વિપત્તિ આવે અને યમાંશ હોય તો ગૃહપતિનું મરણ આય.” અહીં નામીવેધ હોય તો તે શ્રેષ્ઠજ છે, કેમકે નામીવેધ હોય તો યોનિની વિરુદ્ધતા વિગેરે દોષોની પણ અહુષ્ટતા સંજવે છે.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જે ધરમાં બે પાદનું કે ત્રણ પાદનું નહત્ર હોય ત્યાં ધરની રાશિ શી રીતે જાણવી ? અને રાશિ જણાયા વિના ષ્મઠક વિગેરેનો વિચાર શી રીતે આય ? આનો જવાબ એ છે—જે—તે વચ્ચે નહત્રનો પાદ લાવવો પડે છે. તેની રીત આ પ્રમાણે વ્યવહારપ્રકાશમાં કહી છે.—

“દ્વેત્રફલે રદ ૩૨ ગુણિતે જક્તે વસ્વત્રજ્ઞમિત્તિઃ ૧૦૮ શેષાત્ ।

વ્યેકાશ્નવજિઃ શેષં પાદો લઘ્વં વૃષાઙ્ગણઃ ॥”

“દ્વેત્રફલને બત્રીશે ગુણી એક સો ને આવે જાગ લેવો, જે શેષ રહે તેમાંથી એક ઊઠો કરી તેને નવે જાગ દેવો. તેમાં શેષ રહે તે પાદ અને જાગમાં જે આવે તે (તેટલામો) વૃષ રાશિથી રાશિ સમજવો.” દૃષ્ટાંત તરીકે કહેલા ધરનું નહત્ર ઉત્તરાષાઢગુની ત્રણ પાદવાલું છે, તેથી તેમાંજ આનો જાવાર્થ જાવીએ—પ્રથમ આણેલું દ્વેત્રફલ ૨૨૪૭૯ છે, તેને બત્રીશે ગુણીએ ત્યારે ૭૧૯૩૨૮ આય. તેને એકસો ને આવે જાગતાં શેષ ૪૮ રહે છે, તેમાંથી એક ઊઠો કરતાં ૪૭ આય. તેને નવે જાગ દેતાં જાગમાં પાંચ આવ્યા, માટે વૃષ રાશિથી પાંચમી રાશિ કન્યા છે. બાકી બે વધ્યા, માટે ઉત્તરાષાઢગુની નહત્રનો બીજો પાદ તે ધરનો આવ્યો. હવે ધરધણીનો જન્મ ધનિષ્ઠાના ઉત્તરાર્ધમાં હોવાથી તેની જન્મરાશિ કુંજ થઈ. તે કુંજ રાશિ વિષમ (એકી) છે, તેથી કુંજથી ગણતાં કન્યા રાશિ આવમી થઈ, માટે તે પ્રીતિ ષ્મઠક થયું, કેમકે “ઓજાત્સ્યાદષ્ટમે પ્રીતિઃ” વિષમ રાશિથી આવમી રાશિવાલા સાથે પ્રીતિ ષ્મઠક આય છે.” એમ પ્રથમ કહી ગયા છે.

हवे ब्राह्मणादिक वर्णोंने आश्रीने घरना आय तथा मुख (घार) नी व्यवस्था कहे ठे.—

क्रमाद्विप्रादिवर्णानां विषमायैर्ध्वजादिभिः ।

धीमन्निर्धाम निर्दिष्टं प्रतीच्यादिमुखं क्रमात् ॥ ७९ ॥

अर्थ—ब्राह्मणादिक चार वर्णोंने अनुक्रमे विषम एवा ध्वजादिक आये करीने अनुक्रमे पश्चिम विगेरे दिशाना धारवालुं घर पंक्तितोए कहेलुं ठे, एटले के ब्राह्मणे ध्वज आयवालुं पश्चिम धारवालुं घर करवुं, केमके ध्वज पूर्व दिशामां रहेलो ठे, अने तेथी पश्चिमाग्निमुख धार होवाथी ते ध्वज ब्राह्मणेने प्रवेश करती वखते सन्मुख रहेलो ठे, तेथी ते शुजने माटे ठे. एज प्रमाणे सिंहना आयने विषे उत्तराग्निमुख धारवालुं राजाए घर करवुं, कारण के सिंह दक्षिण दिशामां रहेलो होवाथी प्रवेश करतां सन्मुख आय, माटे ते शुज ठे. एज प्रमाणे बीजाऊने विषे पण जाणवुं, एटले के वैश्योए वृषना आयवालुं पूर्वाग्निमुख धारवालुं घर करवुं, अने शूद्रोए गजना आयवालुं दक्षिणाग्निमुख धारवालुं करवुं.

हवे आयादिकनो अपवाद कहे ठे. (एटले के कये ठेकाणे आयादिक न लेवा ते कहे ठे.)—

ये गृहेऽखिन्दनिर्यूहनिर्गमाद्याश्चतुर्दिशम् ।

न तेषवायादिकं योज्यं बाह्यजूपासु वास्तुनः ॥ ८० ॥

अर्थ—घरने विषे जे अखिंद (ओंशरी, परसाळ विगेरे नाना खंर), निर्यूह एटले जीत विगेरेनी बहार नीकलेख काष्ठ विशेष एटले मर्दलक विगेरे, निर्गम एटले दरवाजो धार विगेरे, तथा श्लोकमां आदि शब्द ठे माटे प्रगीव एटले ऊरुखा, गोंख विगेरे जाणवा. आ सर्वे वास्तुनी बहार शोजारूप होवाथी तेउने विषे आयादिक ग्रहण करवा नहीं.

हवे सूत्रपात विगेरेनुं मुहूर्त्त कहे ठे.—

सूत्रस्य सिद्धिर्वसुनाथहस्तमैत्रस्थिरस्वातिशतर्क्षपुष्यैः ।

न्यासः शिलायाः करपुष्यमार्गपौष्णध्रुवेषु श्रवणे च शस्तः ॥ ८१ ॥

अर्थ—धनिष्ठा, हस्त, मैत्र (चित्रा, अनुराधा, रेवती, मृगशिर), स्थिर (रोहिणी, उत्तराषाढा, उत्तराफाट्गुनी, उत्तराजात्रपद), स्वाति, शततारका अने पुष्य एटलां नक्षत्रोए करीने सूत्रनी सिद्धि आय ठे, एटले के ते नक्षत्रोमां सूत्रपात करवो. तथा शिलांनुं स्थापन हस्त, पुष्य, मृगशिर, रेवती, ध्रुव (रोहिणी, त्रण उत्तरा) अने श्रवण एटलां नक्षत्रोमां प्रशस्त ठे.

તિથિ તથા વારની શુદ્ધિ તો રિક્તા વિગેરેનો ત્યાગ કરવાથી સ્પષ્ટજ છે. તે વિષે બ્રહ્મશંકુટીકામાં કહ્યું છે કે—

“एकादशी द्वितीया पञ्चमी सप्तमी तृतीया च ।

प्रतिपद्दशी चेष्टा त्रयोदशी पौर्णमासी च ॥

सूर्येन्दुजीवसौम्यानां जार्गवस्य च वासरे ।

सूत्रपातादिकं कार्यं निष्पत्तिमज्जिवाञ्छता ॥”

“અગીયારશ, વીજ, પાંચમ, સાતમ, ત્રીજ, પરુવો, દશમ, તેરશ અને પૂનમ તથા રવિવાર, સોમવાર, ગુરુવાર, બુધવાર અને શુક્રવાર આટલા તિથિ વારે સમૃદ્ધિને ઇચ્છતા પુરુષે સૂત્રપાતાદિક કાર્ય કરવું.”

હવે ધરના આરંજમાં લગ્નવલ કહે છે.—

चरादन्यत्र लग्नेन्द्रोः शुक्रैः संयुक्तदृष्टयोः ।

કર્મ ૧૦ સ્થિતેષુ સૌમ્યેષુ ગેહારંજઃ શુક્રાવહઃ ॥ ૮૨ ॥

અર્થ—લગ્ન તથા ચંદ્ર ચર થકી અન્યત્ર સ્થાને હોય એટલે કે સ્થિર અથવા વિસ્વજાવ-વાલું લગ્ન હોય અને ચંદ્ર પણ સ્થિર અથવા વિસ્વજાવવાળી રાશિમાં રહ્યો હોય, તથા તે બન્ને શુક્ર ગ્રહોણ યુક્ત અથવા તેના પર શુક્ર ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય, તથા સૌમ્ય ગ્રહો કર્મ એટલે દશમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે વખતે ધરનો આરંજ શુક્રકારક છે.

केन्द्रत्रिकोणगैः सौम्यैः क्रूरैः शत्रुत्रिलाजगैः ।

શુક્રાય જવનારંજોઽષ્ટમઃ ક્રૂરસ્તુ મૃત્યવે ॥ ૮૩ ॥

અર્થ—કેન્દ્રસ્થાને (પહેલે, ચોથે, સાતમે અને દશમે સ્થાને) તથા ત્રિકોણમાં (નવમે તથા પાંચમે સ્થાને) સૌમ્ય ગ્રહો રહ્યા હોય, અને ક્રૂર ગ્રહો ઊઠે, ત્રીજે કે અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે વખતે ધરનો આરંજ કરવો શુક્ર છે, પરંતુ કોઈ પણ ક્રૂર ગ્રહ આઠમે સ્થાને રહ્યો હોય તો ધરધણીના મૃત્યુને માટે છે.

अहीं आटखो विशेष दैवज्ञवज्जमां कह्यो ठे.—

“गुरुर्दग्ने जले शुक्रः स्मरे हः सहजे कुजः ।

रिपौ जानुर्थदा वर्षशतायुः स्याद्गृहं तदा ॥ ૧ ॥”

“ગૃહના આરંજસમયે જો લગ્નમાં ગુરુ હોય, જલ (૧૦) સ્થાને શુક્ર હોય, સ્મર (૭) સ્થાને બુધ હોય, સહજ (૩) સ્થાને મંગલ હોય અને શત્રુ (૬) સ્થાને સૂર્ય હોય તો તે ધર સો વર્ષના આયુષ્યવાલું થાય છે.”

૧ વૃષ, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ. ૨ મિથુન, કન્યા, ધન અને મીન. ૩ ચંદ્ર, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર. ૪ શનિ, રવિ અને મંગલ.

“सितो लग्ने गुरुः केन्द्रे खे बुधो रविरायगः ।

निवेशो यस्य तस्यायुर्वेदमनः शरदां शतम् ॥ २ ॥”

“जे घरना प्रारंजे लग्नां शुक्र होय, केन्द्रमां गुरु होय, दशमे स्थाने बुध होय अने आय एटले अगीयारमे स्थाने रहेलो रवि होय तो ते घरनुं आयुष्य सो शरदकतु सुधी (सो वर्षनुं) आय ठे.”

“त्रिशत्रुसुतलग्नस्थैः सूर्यरिज्यसितैर्जवेत् ।

प्रारंजः सद्मनो यस्य तस्यायुर्वेदं समाशते ॥ ३ ॥”

“त्रीजे स्थाने सूर्य होय, ठे स्थाने मंगळ, पांचमे स्थाने गुरु अने लग्नां शुक्र रहेलो होय ते वखते जे घरनो प्रारंज कर्यो होय ते घरनुं आयुष्य वसो वर्षनुं आय ठे.”

“व्योम्नि चन्द्रः सुखे जीवो लाजे जौमशनैश्चरौ ।

यस्य धाम्नः समाशीतिं स्थितिस्तस्य श्रिया युता ॥ ४ ॥”

“जे घरना प्रारंजवखते दशमे स्थाने चंद्र होय, सुख (४) स्थाने गुरु होय तथा लाज (११) स्थाने मंगळ अने शनि होय तो ते घरनी स्थिति लक्ष्मी सहित एंशी वर्ष सुधी रहे ठे.”

“स्वोच्चस्थे लग्नगे शुके १ हिवुकस्थेऽथवा गुरौ २ ।

स्वोच्चे मन्देऽथवा लाजे ३ धाम्नः सश्रीः स्थितिश्चिरम् ॥ ५ ॥”

“जे घरना प्रारंजवखते शुक्र पोताना उच्च स्थाननो अइने लग्नां रह्यो होय, अथवा गुरु हिवुक (४) स्थाने रह्यो होय, अथवा शनि उच्च स्थाननो अइने लाज (११) स्थाने रह्यो होय तो ते घरनी स्थिति लक्ष्मी सहित चिर काळ रहे ठे एटले अमित स्थिति होय ठे.”

जे आ विशेषो गृहारंजना लग्नां कहेवाय ठे ते जिनालय विगेरेना प्रारंजना लग्ने विषे पण जाणवा. तथा—

“स्वर्हे चन्द्रे विलग्नस्थे जीवे कंटकवर्तिनि ।

जवेद्वल्लक्ष्मीयुते धाम्नि जूरिकात्मवस्थितिः ॥ ६ ॥”

“जे घरना प्रारंजे चंद्र पोताना नहत्रमां रहीने लग्ने रह्यो होय, तथा गुरु कंटक (१-४-७-१०) स्थाने रह्यो होय तो ते घर लक्ष्मी युक्त आय ठे, तथा तेमां चिर काळ स्थिति आय ठे. अर्थात् तेमां रहेनाराउ चिर काळ सुधी रहे ठे.”

“स्वमित्रोच्चगृहांशस्थैस्तदंश्याश्चिरमासते ।

खगैरन्यगतैरन्ये नीचगैश्चापि निर्धनाः ॥ ७ ॥”

“घरना प्रारंजसमये ग्रहो पोतानां स्थानमां, मित्रना स्थानमां तथा उच्च स्थानमां अने वळी पोताना अंशमां, मित्रना अंशमां तथा उच्च अंशमां रह्या होय तो तेमां ते

ઘરધણીના વંશજો ચિર કાલ રહે છે, અને જો તેથી અન્ય સ્થાનોમાં રહ્યા હોય તો તે ઘરધણીના વંશજોથી બીજા જનો ચિર કાલ તેમાં રહે છે, પણ જો મહો નીચ સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તેમાં વસનારાઉં નિર્ધન રહે છે.”

“અનસ્તગૈઃ સિતેજ્યેન્દુજન્મરાશિવિલગ્નપૈઃ ।

સ્વોચ્ચસ્વદેવજાગૃથૈર્જવેઙ્ગીસૌખ્યદં ગૃહમ્ ॥ ૭ ॥”

“શુક્ર, ગુરુ, ચંદ્ર, જન્મનો સ્વામી, રાશિનો સ્વામી અને લગ્નનો સ્વામી આટલા મહો અસ્ત પામેલા ન હોય તથા પોતાનાં ઉચ્ચ સ્થાને, પોતાનાં દેવમાં અને પોતાના અંશમાં રહેલા હોય તો તે ઘર લક્ષ્મી તથા સુખને આપનારં થાય છે.”

“ગૃહિણીન્દૌ ગૃહસ્થોઽર્કે ગુરૌ સૌખ્યં સિતે ધનમ્ ।

વિવલે નાશમાયાતિ નીચગેઽસ્તંગતેઽપિ ચ ॥ ૮ ॥”

“ઘરના આરંજસમયે ચંદ્ર નિર્બલ હોય, નીચ સ્થાને રહ્યો હોય અથવા અસ્ત પામ્યો હોય તો ઘરધણીની સ્ત્રી નાશ પામે છે. એજ રીતે સૂર્ય નિર્બલ, નીચ કે અસ્ત હોય તો ઘરધણી નાશ પામે છે. ગુરુ નિર્બલ, નીચ કે અસ્ત હોય તો સુખનો નાશ થાય છે અને શુક્ર નિર્બલ, નીચ કે અસ્ત હોય તો ધનનો નાશ થાય છે.”

આ પ્રમાણે દેવજીવલ્લજમાં કહ્યું છે. તથા—

“ગૃહેષુ યો વિધિઃ કાર્યો નિવેશનપ્રવેશયોઃ ।

સ એવ વિદુષા કાર્યો દેવતાયતનેષ્વપિ ॥ ૧ ॥”

“ઘરનું સ્થાપન કરવાનો તથા તેમાં પ્રવેશ કરવાનો જે વિધિ કહેલો છે તેજ વિધિ વિદ્વાને દેવાલયોને વિષે પણ કરવો (કહેવો-જાણવો.)” એમ વ્યવહારપ્રકાશમાં કહ્યું છે.

લગ્નને વિષે દોષને કહે છે.—

વર્ણેશો ડુર્બલઃ કુર્યાદાવર્ષાદન્યહસ્તગમ્ ।

एकोऽपि द्यून् ७ कर्म १० स्थः परांशे स्याद्यदि ग्रहः ॥ ૭૪ ॥

અર્થ—જો વર્ણનો સ્વામી ડુર્બલ હોય તથા સાતમા અને દશમા સ્થાનમાં રહેલો એક પણ ગ્રહ જો બીજાના નવાંશમાં હોય તો તે ઘર એક વર્ષમાં બીજા ધણીને હાથ જાય. અહીં શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલો એકલોજ યોગ હોય તો કહેલું ફલ અનેકાંત (અનિશ્ચિત) જાણવું અને પૂર્વાર્ધમાં કહેલો યોગ હોય તો અવશ્ય ફલ મળે એમ જાણવું, પણ બન્ને યોગો અન્ય ગ્રહના નવાંશમાં રહ્યા હોય તો જલદીથી ઘરનો નાશ થાય છે.

યાત્રા કરીને પાઠા વહેલા રાજાદિકનો સામાન્ય રીતે ઘર પ્રવેશ અથવા નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ કહે છે.—

गृहप्रवेशं सुविनीतवेषः, सौम्येऽयने वासरपूर्वजागे ।

कुर्याद्विधायालयदेवताचाँ, कट्याणधीर्जूतबलिक्रियां च ॥ ८५ ॥

अर्थ—सारो विनयवाळो वेष धारण करीने कट्याणबुद्धिवाळा राजादिके सौम्य अयनमां दिवसना पहिला जागने विषे गृहदेवतानी पूजा तथा जूतने बलिदाननी क्रिया करीने गृहप्रवेश करवो.

अहीं सारो विनयवाळो वेष धारण करवो एटले के अति उद्धत वेष न करवो, पण पवित्र अने उचित वेष पहरेवो. सौम्य अयन एटले उत्तरायण जाणवुं. ते विषे कहुं ठे के—

“सौम्येऽयने कर्म शुचं विधेयं, यज्ञहिंतं तत्खलु दक्षिणे च” ।

सौम्य अयन एटले उत्तरायणमां शुच कार्य करवुं, अने जे निंदित कार्य ठे ते दक्षिणायनमां करवुं. अहीं शुच कार्यमां पण आटलो विशेष ठे.—

“मासादिसंख्यानियतं सीमन्तोन्नयनादिकम् ।

याम्यायनादौ तत्सर्वं क्रियमाणं न दुष्यति ॥ १ ॥”

“जे शुच कार्यमां मासादिकनी संख्यानोज नियम करेलो होय एवां सीमंत विगेरे सर्व कार्यो दक्षिणायनादिकमां करवात्री पण दोष नथी” एम त्रिविक्रम कहे ठे. अहीं याम्यादौ—दक्षिणायनादिकमां ए ठेकाणे आदि शब्द लखेलो ठे तेथी अधिक मास तथा ह्य मास पण आवां कार्योमां निंघ नथी एम जाणवुं.

मूळ श्लोकमां दिवसनो पहिलो जाग कह्यो ठे. तेनो अर्थ चढते दिवसे जाणवो. गृहदेवतानी पूजा एटले वास्तुशास्त्रमां कहेली वास्तुनी पूजा. जूतबलिदान एटले दिशाउं तथा विदिशाउंमां जूतने बलिदान आपवुं ते. कट्याणबुद्धिवाळा एटले के गृहप्रवेशसमये चित्तमां सद्बुद्धि राखवी.

गृहप्रवेशमां वार तथा नक्षत्रनो नियम कहे ठे.—

प्रविशेष्टेऽश्म वारेषु हित्वार्कक्षितिनन्दनौ ।

जैश्च पुष्यध्रुवस्वातिधनिष्ठा मृदुवारुणैः ॥ ८६ ॥

विधाय वामतः सूर्यं पूर्णकुंजपुरस्मरः ।

गृहं यद्विष्णुखं तद्विगृह्यारधिष्ये विशेषतः ॥ ८७ ॥

अर्थ—रविवार तथा मंगळवारने वर्जने बीजा वारोमां पुष्य, ध्रुव संज्ञावाळा (रोहिणी अने त्रण उत्तरा), स्वाति, धनिष्ठा, मृदु संज्ञावाळा (मृगशिर, चित्रा, अनुराधा अने रेवती) तथा शतजिषक् एटलां नक्षत्रोमां सूर्यने मावी वाजु राखीने पूर्ण कुंज सहित घरमां प्रवेश करवो. तेमां पण जे दिशाना मुखवाळुं घर होय ते दिशाना वारनुं नक्षत्र होय तो ते विशेष शुच ठे.

अहीं प्रवेश करती वखते गोचर अने अष्टक वर्गनी विधि करीने चंज अनुकूल होय, रिक्ता तिथि न होय तथा विष्कंजादिक कुयोग न होय ए पोतानी मेळे जाणी खेबुं. ते विषे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“तारेन्दोर्बलकाळे तिथावरित्तेऽहि शुजदस्य ।”

“तारा अने चंजनुं बळ होय त्यारे रिक्ताने वर्जिने बीजी तिथिमां अने शुजदायक दिवसे गृहप्रवेश करवो.”

मूल श्लोकमां रवि अने मंगळने वर्जवानुं कारण ए ठे के ते बन्ने वारो रोग तथा रक्त प्रकोपने करनारा ठे. वर्ज्य नक्षत्रनुं फळ दैवज्ञवद्वजमां आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“विशाखासु राह्नी सुतो दारुणेषु, प्रणाशं प्रयात्युग्रजेषु क्षितीशः ।

गृहं दह्यते वह्निना वह्निधिष्ण्ये, चरैः क्षिप्रधिष्ण्यैश्च ज्ञ्योऽपि यात्रा ॥ १ ॥”

“विशाखामां गृहप्रवेश करवाथी राणीनो नाश थाय, दारुण नक्षत्रोमां प्रवेश करवाथी पुत्रनो नाश थाय, उग्र नक्षत्रोमां प्रवेश करवाथी राजानो नाश थाय, अग्निना नक्षत्र (कृत्तिका) मां प्रवेश करवाथी ते घर अग्निबने बळी जाय, तथा चर अने क्षिप्र नक्षत्रोमां प्रवेश करवाथी फरी यात्रा करवी पने ठे.”

मूल श्लोकमां पूर्ण कुंज सहित प्रवेश करवानुं कहुं एटले के जळथी जरेला कळशोने (कळशवाळी स्त्रींजे) आगळ करीने प्रवेश करवो. जे दिशाना मुखवाळुं घर होय एम जे कहुं तेनो अर्थ ए के—पूर्व दिशानी सन्मुख घर होय तो पूर्व द्वारवाळां कृत्तिकादिक सात नक्षत्रो ठे, माटे ते नक्षत्रोमां प्रवेश करवानो अधिकार ठे. तेथी करीने पूर्वे कहेला गुणवाळुं पण प्रवेशनुं नक्षत्र जो घरनी सन्मुखनी दिशाना द्वारवाळुं होय तो ते अत्यंत शुज जाणवुं. विशेषमां लक्ष कहे ठे के—

“सर्वग्रहैर्विमुक्तं प्रवेशजं शस्यते प्रयत्नेन ।

कैश्चित्सौम्यसमेतं शुजप्रदं कीर्तितं मुनिजिः ॥ १ ॥”

“सर्व ग्रहोने ठोमीने प्रयत्नबने जो प्रवेशनुं नक्षत्र लीधुं होय तो ते वखाणवा धायक ठे. केटलाक मुनिजि कहे ठे के ते प्रवेशनुं नक्षत्र सौम्य (रवि, मंगळ अने शनि वर्जित) ग्रहोए करीने सहित होय तो ते शुजकारक ठे.”

नवा घरमां प्रवेश करवो होय तो शुक्रनुं सन्मुखपणुं तजवा योग्य ठे. ते विषे त्रिविक्रमे कहुं ठे के—

“त्यजेत् कुतारां प्रस्थाने शुक्रज्ञौ गृहवेशके ।

यात्रासु च नवोदस्त्रीवर्जं संमुखदक्षिणौ ॥ १ ॥”

“प्रस्थान करती वखते कुताराने वर्जवी, नवीन विवाहेल स्त्रीने ठोमीने बीजाने गृह-प्रवेशमां तथा यात्रामां सन्मुख के जमणी बाजुए रहेला शुक्र अने बुधने तजवा.”

हवे लग्नबल कहे ठे.—

जन्मराशिविलग्नमाज्यां प्रथमोपचयस्थितम् ।

लग्नं स्थिरं तदंशश्च प्रवेशे सन्निरिष्यते ॥ ७७ ॥

अर्थ—सत्पुरुषोए गृहप्रवेशने विषे जन्मनी राशिथी अने जन्मलग्नथी प्रथम तथा उपचयस्थानमां रहेलुं स्थिर लग्न तथा तेनो अंश (नवांश) झेल्लो ठे. अही प्रथम स्थान एटले जन्मराशि अने जन्मलग्नरूपज लग्न होय तो ते गृहप्रवेशमां प्रशस्य ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“स्वन्हस्त्रे स्वलग्ने वा स्वमुहूर्त्ते स्वके तिथौ ।

गृहप्रवेशमंगदयं सर्वमेतत्तु कारयेत् ॥ १ ॥

ह्युरकर्म विवादं च यात्रां चैव न कारयेत् ।”

“पोताना (जन्मना) नक्षत्रमां, पोताना लग्नमां, पोताना मुहूर्त्तमां अने पोतानी तिथिमां गृहप्रवेश तथा सर्व मांगलिक कार्य कराववां, परंतु ह्यैर कर्म, विवाद तथा यात्रा ए त्रण कार्य कराववां नहीं.” जन्मराशि अने जन्मलग्न थकी उपचयस्थानमां (३-६-१०-११) रहेलो पण राशि प्रशस्य ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“आरोग्यदो १ धनहरो २ धनदः ३ सुखलग्नः ४,

पुत्रान्तको ५ ऽरिगणहा ६ ऽथ नितम्बिनीघ्नः ७ ।

प्राणान्तकृत् ८ पिटकदो ९ ऽर्थ १० धनौघ ११ जीदो १२,

जन्मर्हतस्तदुदयाच्च विलग्नराशिः ॥ १ ॥”

“जन्मना नक्षत्रथी तथा तेना उदयथी लग्ननो राशि जो पहेले स्थाने होय तो आरोग्य आपे ठे, बीजे होय तो धननो नाश करे ठे, त्रीजे होय तो धनने आपे ठे, चौथे होय तो सुखनो नाश करे ठे, पांचमे होय तो पुत्रनो नाश करे, छठे होय तो शत्रुना समूहनो नाश करे, सातमे होय तो स्त्रीनो नाश करे, आठमे होय तो पोताना प्राणनो नाश करे, नवमे होय तो व्याधि करे, दशमे होय तो धनने आपे, अगीयारमे होय तो धननो समूह आपे अने बारमे होय तो जयने आपे ठे.”

मूल श्लोकमां सामान्य रीते स्थिर लग्न कह्युं ठे, तोपण ते स्थिर लग्न गामनुं लेवुं, पण अरण्यनुं लेवुं नहीं, एटले के वृष के कुंज लग्नमां के तेना नवांशमां गृहप्रवेश करवो श्रेष्ठ ठे, केमके ते बे लग्नज ग्रहण करवा लायक (ग्राम्य) ठे. मूलमां तेनो अंश कह्यो ठे ते साथे च शब्द लख्यो ठे, माटे विस्वजाववाळा लग्न तथा अंश (नवांश) गृहप्रवेशमां इषित नथी, केमके चर लग्न तथा चर अंशनोज दोष कह्यो ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“પુનઃ પ્રયાણં મેષે સ્યાન્મૃત્યુઃ કર્કે તુલે રુજઃ ।

ધાન્યનાશો મૃગે લગ્નૈરશૈશ્ચ ફલમીદશમ્ ॥ ૧ ॥”

“મેષ લગ્નમાં કે તેના અંશ (નવાંશ)માં ગૃહપ્રવેશ કરવાથી ફરીને પ્રયાણ કરવું પમે છે, કર્કમાં કે તેના અંશમાં ગૃહપ્રવેશ કરવાથી મૃત્યુ થાય છે, તુલા કે તેના અંશમાં કરવાથી વ્યાધિ થાય છે, અને મકરમાં કરવાથી ધાન્યનો નાશ થાય છે. આ પ્રમાણે ચર લગ્નનું તથા તેના અંશનું ફલ છે.”

ગ્રહોની વ્યવસ્થા નવીન ધરના સ્થાપન કરવામાં જે કહી છે તેજ ગૃહપ્રવેશમાં પણ છે, તેથી કરીને જૂદી પામીને કહી નથી. ગ્રહોના ત્રણ પ્રકાર જ્યોતિષસારમાં આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“કૂરા તિ ઝ ગારસગા સોમા કિંદે તિકોળગે સુહ્યા ।

કૂર ઘમ અઙ અસુહા સેસા મજ્જિમ ગિહારંજે ॥ ૧ ॥

કિંદ ઘમંતિ ૧૨ કૂરા અસુહા તિ ડગારહા સુહા સઘે ।

કૂરા વીઆ અસુહા સેસ સમા ગિહપવેસે અ ॥ ૨ ॥”

“નવીન ધરનો આરંજ કરવામાં કૂર ગ્રહો (રવિ, મંગલ, શનિ, રાહુ) ત્રીજે, ઘટે તથા અગીયારમે સ્થાને હોય તો તે સારા (ઉત્તમ) છે. સૌમ્ય ગ્રહો કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં તથા ત્રિકોણ (૯-૧૧) સ્થાનમાં હોય તો તે સારા છે. કૂર ગ્રહો આઠમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે અત્યંત અશુભ (અધમ) છે. વાકીના ગ્રહો આઠમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે મધ્યમ છે. (૧) ગૃહપ્રવેશ કરવામાં કૂર ગ્રહો કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં આઠમે સ્થાને તથા બારમે સ્થાને હોય તો તે અશુભ (અધમ) છે, સર્વે ગ્રહો ત્રીજે તથા અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો તે શુભ (ઉત્તમ) છે. કૂર ગ્રહો વીજે સ્થાને હોય તો તે અશુભ (અધમ) છે. વાકીના મધ્યમ છે.” યંત્ર નીચે પ્રમાણે.—

ગૃહસ્થાપન અને ગૃહપ્રવેશમાં ગ્રહોની વ્યવસ્થા—

	ઉત્તમ	મધ્યમ	અધમ
રવિ	૩-૬-૧૧	૯-૧૧	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨
ચંદ્ર	૧-૪-૭-૧૦-૯-૧૧-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
મંગલ	૩-૬-૧૧	૯-૧૧	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨
બુધ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૧૧-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
ગુરુ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૧૧-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
શુક્ર	૧-૪-૭-૧૦-૯-૧૧-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
શનિ	૩-૬-૧૧	૯-૧૧	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨
રાહુ	૩-૬-૧૧	૯-૧૧	૮-૧-૪-૭-૧૦-૧૨-૨

विशेषमां जास्कर कहे ठे के—

“रात्रौ विवाहजे शस्तः सन्मुहूर्त्ते स्थिरोदये ।

वधूप्रवेशो नैवात्र प्रतिशुक्राग्नयं विदुः ॥ १ ॥”

“रात्रे विवाहना नह्त्रमां शुज मुहूर्त्ते अने स्थिरलग्नमां बहुनो प्रवेश प्रशस्त ठे, तेमां सामा (सन्मुख) शुक्रनो जय कह्यो नथी.”

तथा रत्नमाळामां आ प्रमाणे कहुं ठे.—

“पुनर्वसौ च सूतिकागृहस्य निर्मितिः स्मृता ।

विरञ्चिविष्णुजान्तरे प्रवेशनं च तत्र तु ॥ १ ॥”

“सूतिकागृहं निर्माण पुनर्वसु नह्त्रमां कहुं ठे, अने तेमां प्रवेश करवानुं अजिजित् तथा श्रवण ए बे नह्त्रोनी वच्चे कहुं ठे. अहीं पुनर्वसु नह्त्र लेवानुं कारण ए ठे जे तेनो स्वामी देवमाता ठे माटे, तथा अजिजित् अने श्रवणी वच्चे प्रवेश करवानुं कारण ए ठे जे तेमना सृष्टिकर्ता (ब्रह्मा) अने पावनकर्ता (विष्णु) स्वामी ठे माटे. प्रवेश करवामां अति उत्सुकता होय तो आ बे नह्त्रोना उदयनी (लग्नी) वच्चे प्रवेश करवो.

॥ इति वास्तुवारम् ॥ ९ ॥

इति श्रीमति आरंजसिद्धिवार्तिके गम १ वास्तुनिवेशप्रवेशपरीक्षात्मकश्रुतयो विमर्शः ॥ ४ ॥

॥ पञ्चमो विमर्शः ॥

॥ अथ विलग्नवारम् ॥ १० ॥

हवे दशमुं विलग्न (विवाह) वार कहे ठे.—

लग्नं विवाहे दीक्षायां प्रतिष्ठायां च शस्यते ।

रवौ मकरकुंजस्थे मेषादित्रयगेऽपि च ॥ १ ॥

अर्थ—विवाह, दीक्षा अने प्रतिष्ठाने विषे मकर, कुंज अने मेषादिक त्रण (मेष, वृष तथा मिथुन) संक्रांतिना सूर्य होय त्यारे लग्न (मुहूर्त्त) लेवुं ए शुज ठे.

अहीं दीक्षाए करीने उपस्थापना (वमी दीक्षा) जाणवी. प्रतिष्ठा एटले जिनबिंब, जिनप्रासाद विगेरेनी स्थापना. श्लोकमां च शब्द लख्यो ठे ते नहीं कहेलाने पण ग्रहण करवा माटे ठे, तेथी राज्याजिषेक अने आचार्यपदाजिषेकनुं पण ग्रहण करवुं. शुज ठे एटले अवश्य आदरवावरे करीने बहु मानेलुं ठे. आ विवाहादिक कार्यों शुक्र लग्ना बळे करीनेज करवा लायक ठे, ते सिवाय करवा लायक नथी; अने बीजां कार्यों तो दिवस अने नह्त्रनी शुद्धि होय त्यारे मात्र सारा मुहूर्त्तमां पण करवा लायक ठे. अहीं

કોઈ શંકા કરે કે—“જો જન્મલગ્નથીજ શુચાશુચ ફળ થાય છે તો આ વિવાહાદિકના લગ્નનું પ્રબલપણું વિચારવાનું શું પ્રયોજન છે ? અને જો કદાચ વિવાહાદિકના લગ્નના બઠનુંજ પ્રમાણ હોય તો પત્ની જાતકાદિક શાસ્ત્રોનું નિરર્થકપણું થશે.” આ શંકાનો જવાબ આપતાં આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે—“એમ ન બોલવું, કારણ કે જાતકાદિકમાં જે શુચાશુચ ફળ કહેલું છે તે (ફળ)ની વિવાહાદિકના લગ્નના બઠથી અધિકતા કે ન્યૂનતા થાય છે. જેમકે જન્મનું (જન્મલગ્નનું) ફળ શુચ્ચ થતાં પણ દશા પ્રવેશને કાળે જે તત્કાલનું લગ્ન આવે તેમાં દશાનો પતિ (સ્વામી) અને તેના મિત્રાદિક લગ્નાદિક સ્થાનમાં રહ્યા હોય તથા ચંદ્રથી મિત્રસ્થાનમાં, ઉચ્ચ સ્થાનમાં, ઉપચયસ્થાનમાં અને ત્રિકોણાદિક સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તેનું ફળ અત્યંત શુચ્ચ કહ્યું છે. તે વિષે બૃહજ્ઞાતકમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“પાકસ્વામિનિ લગ્નગે સુહૃદિ વા વર્ગસ્ય સૌમ્યેઽપિ વા,
પ્રારબ્ધા શુચદા દશા ત્રિદશપદ્મજાત્રેષુ વા પાકપે ।
મિત્રોચ્છોપચયત્રિકોણમદને પાકેશ્વરસ્ય સ્થિત-
શ્ચન્દ્રઃ સત્ફલબોધનાનિ કુરુતે પાપાનિ ચાતોઽન્યથા ॥ ૧ ॥”

“પાકનો સ્વામી એટલે દશાનો સ્વામી લગ્નસ્થાનમાં કે મિત્રના સ્થાનમાં રહ્યો હોય અથવા પોતાના વર્ગ સંબંધી સૌમ્ય ગ્રહ સાથે રહ્યો હોય તે વચ્ચે આરંજ થયેલી દશા શુચ્ચ ફળ આપનારી જાણવી. અથવા દશાનો સ્વામી ત્રીજે, દશમે, ઊઠે કે અગીયારમે સ્થાને હોય તોપણ તે શુચ્ચ છે, તથા દશાના સ્વામીના મિત્રસ્થાનમાં, ઉચ્ચ સ્થાનમાં, ઉપચયસ્થાનમાં, ત્રિકોણસ્થાનમાં કે સ્ત્રીગુણમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે સત્ફળના બોધને કરે છે, તેનાથી અન્ય સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો પાપને કરે છે—અશુચ્ચ ફળદાયક છે.”

વઢી પ્રાણીઉનું જન્મલગ્ન અશુચ્ચ થતાં પણ તત્કાલના વિવાહાદિક લગ્નના બઠથી શુચ્ચ પણ થાય છે, માટે સર્વ ઉપર કહેલું નિર્દોષ એટલે યુક્તિ યુક્તજ છે.

“વિવાહાદૌ સ્મૃતઃ સૌરઃ” “વિવાહાદિક કાર્યમાં સૌર (સૂર્ય સંબંધી) માસ કહ્યો છે.” એ પ્રમાણે રત્નમાળાના જાણ્યમાં કહ્યું છે, તેથી લગ્નમાં સૂર્યસંક્રાંતિથી પ્રવર્તેલા સૌર માસનો નિયમ કહ્યો. હવે ચાંદ્ર (ચંદ્ર સંબંધી) માસનો નિયમ કહે છે.—

માઘફાલ્ગુનયો રાધજ્યેષ્ઠયોશ્ચાપિ માસયોઃ ।

લગ્નં શ્રેયઃ પરે ત્વાહુસ્તદ્ધત્કાર્તિકમાર્ગયોઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—માઘ અને ફાલ્ગુન માસમાં તથા વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં પણ લગ્ન શુચ્ચ છે. વઢી બીજા આચાર્યો કાર્તિક અને માર્ગશીર્ષ માસમાં પણ તેજ પ્રમાણે એટલે શુચ્ચ લગ્નને કહે છે.

आ शुक्ल प्रतिपद्भी आरंजीने चांद्र मासोज ग्रहण करवा. अहीं कोइ शंका करे के ज्येष्ठ मासमां तो मिथुन संक्रांति होय ठे, अने ते संक्रांति तो उपरना (पहेला) श्लोकमां पण ग्रहण करवानी कही ठे, तेथी अहीं फरीथी ज्येष्ठ मासनुं ग्रहण केम कर्युं ? आ शंकानो जवाब ए ठे जे—अषाढ मासमां कदाचित् मिथुन संक्रांति आवती होय तोपण सर्वथा ते अषाढ मासनो निषेध करवा माटे अहीं ज्येष्ठ मासनुं ग्रहण कर्युं ठे. केटलाक आचार्यों मिथुन संक्रांति होय तो अषाढ मासनी शुक्ल दशमी सुधीनो प्रथम त्रिजाग ग्रहण करवानो कह्यो ठे. ते विषे त्रिविक्रम कहे ठे के—“कैश्चिदिष्टरूपशः शुचैरपीति” “केटलाएके अषाढ मासनो पहेलो त्रिजाग पण इच्छ्यो ठे.” मूळ श्लोकमां कार्तिक तथा मार्गशीर्ष मास पण मतांतरे लीधा ठे, परंतु ते मास अधम होवाथी तेमां हीन जातिना मनुष्योनो विवाह थइ शके ठे एम जाणवुं. तेमां पण कार्तिक शुक्ल एकादशी पत्नीज थइ शके एम जाणी खेवुं. ते विषे व्यवहारप्रकाशमां कह्युं ठे के—

“कार्तिकमासे शुद्धिर्गुरोर्विलोक्या रवेश्च चन्द्रवक्षम् (ले) ।

अक्रूरयुते धिष्ये देवोत्थानादशाहं स्यात् ॥ १ ॥”

“कार्तिक मासमां देव उठ्या (एकादशी) पत्नी गुरुनी तथा सूर्यनी शुद्धि जोवी. क्रूर ग्रह रहित नक्षत्रमां चंद्र बळवान् होय तो दश दिवस विवाह थइ शके”.

आ उपर कहेला ठ मास सिवाय बीजा बाकीना ठ चंद्र मासमां लग्न ग्रहण करवुं नहीं एम सिद्ध अयुं. वळी पाकश्रीकार तो आ प्रमाणे कहे ठे—“कार्तिक विगेरे त्रण त्रण मासमां अनुक्रमे चार स्थिर राशिनां लग्नो अमृतस्वजाववाळां ठे. ते आ प्रमाणे—कार्तिकादिक त्रण मासमां वृष लग्न शुज ठे, माघादिक त्रण मासमां सिंह लग्न शुज ठे, वैशाखादिक त्रण मासमां वृश्चिक लग्न शुज ठे, अने श्रावणादिक त्रण मासमां कुंज लग्न शुज ठे. आ राशिउना वर्गोत्तमना मध्यम अंशना उदयमां सर्व कार्यनी सिद्धि आय ठे.

जे वर्ष मासादिकमां लग्न ग्रहण करवामां आवतुं नथी तेने कहे ठे.—

जीवे सिंहस्थे धन्वमीनस्थितेऽर्के, विष्णौ निद्राणे चाधिमासे च लग्नम् ।
नीचेऽस्तं वासे लग्ननाथेऽंशपे वा, जीवे शुक्रे वाऽस्तं गते वाऽपि नेष्टम् ॥ ३ ॥

अर्थ—बृहस्पति सिंह राशिमां रहेलो होय, सूर्य धन अथवा मीन संक्रांतिमां रहेलो होय, विष्णु सुतेला होय, अधिक मास होय, लग्ननो स्वामी अथवा अंशनो स्वामी नीच स्थाने रह्यो होय अथवा अस्त पाम्यो होय, तथा गुरु के शुक्र अस्त पाम्या होय त्वारे लग्न खेवुं इष्ट नथी.

सिंह राशिमां रहेलो बृहस्पति होय तो लग्न खेवुं इष्ट नथी. ते विषे सप्तर्षि कहे ठे के—

“ગુરુર્મધ્યાયાં પુરુષં હન્તિ જાગ્યે સ્થિતઃ સ્ત્રિયમ્ ।

ઉત્તરાફલગુનીપાદે હ્યં હન્તિ ન સંશયઃ ॥ ૧ ॥”

“મધ્યા નહ્નત્રમાં રહેલો બૃહસ્પતિ પુરુષને હણે છે, પૂર્વાફલગુનીમાં રહ્યો હોય તો સ્ત્રીને હણે છે, અને ઉત્તરાફલગુનીના પહેલા પાદમાં રહ્યો હોય તો વસ્ત્રને હણે છે. તેમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી. (આ સવા વે નહ્નત્રો સિંહ રાશિનાં છે.)”

“ગોદાવર્યુત્તરતો યાવઘ્રાગીરશ્ચીતટં યામ્યમ્ ।

તત્ર વિવાહો નેષ્ઠઃ સિંહસ્થે દેવપતિપૂજ્યે ॥ ૨ ॥”

“બૃહસ્પતિ સિંહ રાશિમાં રહ્યો હોય ત્યારે ગોદાવરી નદીના ઉત્તર કાંઠાથી આરંજીને ગંગા નદીના દક્ષિણ કાંઠા સુધીના વચ્ચલા પ્રદેશમાં વિવાહ કરવાનું ફલ્યું નથી.”

કેટલાએક આ પ્રમાણે કહે છે.—જ્યાંસુધી બૃહસ્પતિ મધ્યા નહ્નત્રને હલ્લંધન ન કરે ત્યાંસુધી સિંહસ્થનો દોષ મોટો છે. તે વિષે શૈનક કહે છે કે—

“પિતૃજે યદિ સુરપૂજ્યો નીચર્હે વાઽથવાઽરિસંયુક્તઃ ।

કન્યોઢા વૈધવ્યં પ્રયાતિ સંવત્સરૈઃ પક્ષિઃ ॥ ૧ ॥”

“જો બૃહસ્પતિ મધ્યા નહ્નત્રમાં હોય, અથવા નીચ રાશિમાં હોય, અથવા શત્રુસ્થાન-વર્તે સંયુક્ત હોય તો તેવા લગ્નમાં પરણેલી કન્યા ઠ વર્ષે વિધવા થાય છે.”

જો મધ્યા નહ્નત્રને હલ્લંધન કરી ગયો હોય તો તેટલો વધો દોષ નથી, તેથી કરીને કન્યાકાઢના અતિક્રમણથી, વરના લોજથી કે દેશના ઉપગ્રવ વિગેરેના હેતુથી સંપૂર્ણ સિંહસ્થનો ત્યાગ કરવો અશક્ય હોય તો તેહ મધામાં રહેલા ગુરુનોજ ત્યાગ કરે છે. તેહ કહે છે કે—

“બહવોઽપ્યેવં જગદુઃ સિંહારૂઢોઽપિ વૃત્રશત્રુગુરુઃ ।

સમતિક્રાન્તમધર્હો ન વિરુદ્ધઃ સર્વકાર્યેષુ ॥ ૧ ॥”

“ઘણા આચાર્યો કહે છે કે ફન્જનો ગુરુ બૃહસ્પતિ સિંહ પર આરૂઢ થયો હોય તોપણ મધ્યા નહ્નત્રને હલ્લંધન કરી ગયો હોય તો સર્વ કાર્યમાં વિરુદ્ધ નથી.”

પરાશર કહે છે કે—“સિંહમાં રહેલા બૃહસ્પતિજો સિંહના પહેલા પાંચ નવાંશો જોગવી લીધા હોય તો અમુક દેશમાં સિંહસ્થનો દોષ લાગતો નથી. તે આ પ્રમાણે.—

“સિંહસ્થે જ્યોઽનુસિંહાંશાઙ્ગાહ્વાતીતીરયોર્ધયોઃ ।

ન દુષ્ટો ગંગયોર્મધ્યદેશેષુ તુ સ દુઃખદઃ ॥ ૧ ॥”

“સિંહમાં રહેલો બૃહસ્પતિ સિંહના પ્રથમ પાંચ નવાંશ જોગવ્યા પછી ગોદાવરીના દક્ષિણ કાંઠે તથા ગંગાના ઉત્તર કાંઠે દુષ્ટ નથી. ગોદાવરી તથા ગંગાજીના મધ્ય જાગમાં તો દુઃખદાયક છે.

वळी ससर्पित आ प्रमाणे कहे ठे.—“अमुक देशमां सिंहस्थ गुरु प्रथमशीज अद्रुष्ट ठे. ते आ प्रमाणे.—

“जागीरथ्युत्तरे तीरे गोदावर्याश्च दक्षिणे ।

विवाहो व्रतबन्धो वा सिंहस्थे ज्ये न दुष्यति ॥ १ ॥”

“सिंहस्थ गुरु होय त्यारे गंगाना उत्तर कांठे तथा गोदावरीना दक्षिण कांठे विवाह अथवा व्रतबंध (दीक्षा, उपनयन विगेरे) करवानो दोष नथी.”

वळी बीजा आचार्यों आ प्रमाणे कहे ठे—“मेष राशिमां सूर्य होय त्यारे जो लग्न ग्रहण कर्तुं होय तो मघा नक्षत्र जोगवाइ जवाथी सिंहस्थ गुरुनो दोष नथी.” तेउं कहे ठे के—

“सिंहस्थि जइ जीवो मह जुत्तं होइ अह रवि मेसे ।

ता कुणह निविसकं पाणिग्रहणाइ कक्षाणं ॥ १ ॥”

“सिंहस्थ गुरुए जो मघा नक्षत्र जोगवी लीधुं होय, अने मेष राशिमां सूर्य होय तो निःशंकपणे पाणिग्रहणादिक शुच कार्यों करवां.”

अहीं आ सर्वे ग्रन्थांतरोना संवादो विवाहना फळने आश्रीने देखाळ्या ठे, परंतु प्रतिष्ठा अने दीक्षा विगेरे सर्व कार्योंमां पण आने अनुसरीनेज फळ कहेवुं. एज प्रमाणे आगळ पण जाणवुं.

मूळ श्लोकमां धन अने मीन संक्रांतिमां विवाहानो निषेध कर्तों ठे. त्यां विशेष आ प्रमाणे जाणवो.—

“ऊषो न निन्द्यो यदि फाट्गुने स्या-

दजस्तु वैशाखगतो न निन्द्यः ।

मध्वाश्रितौ घ्रावपि वर्जनीयौ,

मृगस्तु पौषेऽपि गतो न निन्द्यः ॥ १ ॥”

“जो फाट्गुन मासमां मीनना सूर्य होय तो ते निंद्य नथी, अने वैशाख मासमां पण मेष होय तो ते पण निंद्य नथी, परंतु चैत्र मासमां मीन के मेष संक्रांति होय तो ते बन्ने वर्जवा योग्य ठे. तथा पोष मासमां मकर होय तोपण ते निंद्य नथी.” आ विद्याधरी विद्वास ग्रंथमां कहुं ठे.

आ श्लोकनेज केटखाएक आ प्रमाणे बोखे ठे.—

“ऊषो न निन्द्यो यदि फाट्गुने स्या-

दजस्तु चैत्रेऽपि गतो न निन्द्यः ।

मृगस्तु पौषेण च संप्रयुक्तो,

वशिष्ठगर्गादिजिरेतदुक्तम् ॥ १ ॥”

“ફાદશુન માસમાં મીન હોય તો તે નિંદ્ય નથી, મેષ રાશિ ચૈત્ર માસમાં હોય તોપણ તે નિંદ્ય નથી, મકર રાશિ પોષ માસમાં હોય તો તે પણ નિંદ્ય નથી, એમ વશિષ્ઠ, ગર્ગ વિગેરે કૃષિર્ષ કહે છે.” આ પાઠમાં આટલો વિશેષ જાણવો કે ચૈત્ર માસને વિષે પણ જો મેષના સૂર્ય હોય તો લગ્ન ગ્રહણ કરવામાં દોષ નથી. વઢી રત્નમાળાજાણ્યમાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“કર્કાદિ રાશિષ્ટ્કં ચ પૂર્વાર્ધ પૌષચૈત્રયોઃ ।
અસ્તમિતં ગુરં શુક્રં ત્યજેચ્છ્રુદિકર્મણિ ॥ ૧ ॥”

“કર્કથી આરંજીને ધન સુધીની ૩ સંક્રાંતિને, પોષ તથા ચૈત્ર માસના પૂર્વાર્ધ (પહેલા પચાવાનીયા)ને અને ગુરુ તથા શુક્રના અસ્તને ચૂનાદિક કર્મમાં વર્જવા.” અહીં પોષ તથા ચૈત્ર માસના પૂર્વાર્ધને તજવાનું કહ્યું છે તેને નહીં સહન કરતો શ્રીપતિ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“સૌમ્યેડયનેડપ્યવિકલૌ પૌષચૈત્રૌ પરિત્યજેત્ ।
પરોડપરઃ શુજઃ કૈશ્વિન્ન ચૈતદ્યુક્તિમઘ્વઃ ॥ ૧ ॥”

“ઉત્તરાયણને વિષે પણ પોષ તથા ચૈત્ર માસ સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવા હાયક છે, કેટલાક આચાર્યોએ શુક્લ પદ્ધતે શુજ કહ્યો છે, પણ તે વચન યુક્તિવાળું નથી.” એમ દૈવજ્ઞવલ્લ-જમાં કહ્યું છે.

મૂળ શ્લોકમાં “વિષ્ણુ સુતેલા હોય” એમ જે કહ્યું છે તે લોકરૂઢિએ કરીને જાણવું, ઇટલે અષાઢ શુક્લ એકાદશીથી કાર્તિક શુક્લ એકાદશી સુધીનો કાઠ જાણવો. મૂળ શ્લોકમાં અધિક માસ વર્જવાનો કહ્યો છે, તે અધિક માસ આ પ્રમાણે થાય છે.—કોઈ પણ માસની અમાવાસ્યાને વિષે એક સંક્રાંતિ બેઠી હોય અને બીજી સંક્રાંતિ ત્યારપછીના માસની પ્રતિપદાને દિવસે બેઠી હોય ત્યારે વચ્ચેનો જે સંક્રાંતિ રહિત માસ રહ્યો તે અધિક માસ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

“एकोऽमावास्यायां जवेद्भवेः संक्रमः परो दर्शात् ।
ऊर्ध्वं जायेत यदा तदाऽधिमासः शुजेऽनिष्टः ॥ ૧ ॥”

“એક સૂર્યનું સંક્રમણ (સંક્રાંતિ) અમાવાસ્યાને દિવસે હોય અને બીજું સંક્રમણ આવતી અમાવાસ્યા પછી હોય ત્યારે વચ્ચેનો અધિક માસ થાય છે. તે અધિક માસ શુજ કાર્યમાં અનિષ્ટ છે.”

વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“मासष्येऽब्दमध्ये तु संक्रान्तिर्न यदा जवेत् ।

प्राकृतस्तत्र पूर्वः स्यादधिमासस्तथोत्तरः ॥ ૧ ॥”

“એકજ વર્ષમાં જ્યારે બે માસને વિષે સંક્રાંતિ ન હોય ત્યારે પૂર્વનો માસ પ્રાકૃત અને

पत्नीનો માસ અધિક જાણવો.” અહીં પ્રાકૃત પટલે પ્રકૃતિ-ધર્મવ્યવહાર તે સંબંધી અર્થાત્ વિવાહ, દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુજ કાર્યને યોગ્ય એવો અર્થ જાણવો. એક વર્ષમાં બે માસ અધિક હોય ત્યારે જો પહેલાંને અધિક માસ કહીએ તો તેમાંનો પહેલો માસ ધર્મકર્મના વ્યવહારને યોગ્ય છે, અને બીજો નહીં, પણ બીજા માસને જો અધિક ગણીએ તો તે બે-માંનો બીજો માસ ધર્મવ્યવહારને યોગ્ય જાણવો એમ કાઠનિર્ણય ગ્રંથમાં કહ્યું છે. બ્રહ્મ-સિદ્ધાંતમાં પણ કહ્યું છે કે—“વર્ષમધ્યે માસઘ્યવૃદ્ધૌ પ્રથમમાસવૃદ્ધૌ કર્મકૃદાઘોઽપરસ્ત્વ-શુજ્ઞ ઇતિ” “એક વર્ષમાં બે માસની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે પહેલાં માસની વૃદ્ધિ કરીએ તો પહેલો માસ કર્મને લાયક છે અને બીજો અશુજ છે.”

મૂલ શ્લોકમાં “અધિમાસે ચ” અહીં ચ શબ્દ છે તેથી હ્રય માસ પણ લગ્નમાં તજવા યોગ્ય છે. તે હ્રય માસ આ પ્રમાણે જાણવો.—જ્યારે એક સંક્રાંતિ શુકલ પ્રતિપદને દિવસે હોય અને બીજી સંક્રાંતિ તેજ માસની અમાવાસ્યાને દિવસે અર્થાત્ અમાવાસ્યા સુધીમાં હોય ત્યારે તે બે સંક્રાંતિવાળો હ્રય માસ કહેવાય છે. તે હ્રય માસ કાર્તિક, માર્ગશીર્ષ કે પોષ એ ત્રણમાંથીજ કોઈ એક સંજવે છે. તે વિષે કાઠનિર્ણય ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે.—

“અસંક્રાન્તિમાસોઽધિમાસઃ સ્ફુટં સ્યાત્,
વિસંક્રાન્તિમાસઃ દ્વયાશ્ચયઃ કદાચિત્ ।
દ્વયઃ કાર્તિકાદિત્રયે નાન્યતઃ સ્યાત્,
તતો વર્ષમધ્યેઽધિમાસઘ્યં સ્યાત્ ॥ ૧ ॥”

“જે માસમાં સંક્રાંતિ ન હોય તે અધિક માસ કહેવાય છે, અને કોઈક વખત એક માસમાં બે સંક્રાંતિ હોય એવો હ્રય માસ પણ હોય છે. તે હ્રય માસ કાર્તિક વિગેરે ત્રણ માસમાંજ હોય છે, તથા તે વર્ષમાં બે અધિક માસ આવે છે.” તથા—

“યસ્મિન્માસે ન સંક્રાન્તિઃ સંક્રાન્તિઘ્યમેવ વા ।
મલમાસઃ સ વિદ્ધેયઃ સર્વકાર્યેષુ વર્જિતઃ ॥ ૧ ॥”

“જે માસમાં સંક્રાંતિ ન હોય, અથવા જે માસમાં બે સંક્રાંતિ હોય તે મલ માસ જાણવો. આ માસ સર્વ કાર્યમાં વર્જિત છે.” આ પ્રમાણે કાઠગૃહ્યમાં કહ્યું છે.

મૂલ શ્લોકમાં “નીચેઽસ્તં વેતિ” પટલે લગ્નનો તથા અંશનો સ્વામી નીચ સ્થાનમાં રહેલો હોય તો તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. તે વિષે પ્રશ્નપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ત્રિ ૧ ળ્લે ૨ કરુણા ૩ ધંબલઃ ૪ લગ્ન ઉચ્ચગ ૧ વક્ર ૨ શીઘ્ર ૩ નીચસ્થઃ ૪ ૧”

“પ્રહ ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો હોય તો તેનું બલ ત્રણ ગણું હોય છે, વક્ર ગતિવાળો હોય તો તેનું બલ બમણું હોય છે, શીઘ્ર ગતિવાળો હોય તો એક ગણું હોય છે, અને નીચ સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તેનું અર્ધ બલ હોય છે.” પરંતુ અસ્ત પામેલો હોય તો તેનું કાંઈ પણ બલ

નથી. માત્ર એક બુધ ગ્રહ અસ્ત પામેલો કે ઉદય પામેલો હોય તો તે વિવાહાદિકના લગ્નમાં સમાન ફલવાળોજ છે. કહ્યું છે કે—

“રવિકિરણમધ્યવર્તી ચરતિ સદા સવિતૃમંરુલે શશિજઃ ।

તસ્માન્ન દોષકૃત્યાત્ સોઽસ્તં યાતોઽપિ જાંશપતિઃ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યનાં કિરણોના મધ્યમાં વર્તનારો બુધ સર્વદા સૂર્યમંરુલમાંજ ગતિ કરે છે, તેથી કરીને તે અસ્ત પામેલો હોય તોપણ બુધ દોષ કરનાર થતો નથી.”

ગ્રહોના ઉદય અને અસ્તના દિવસની સંખ્યા સામાન્ય રીતે આ પ્રમાણે જ્યોતિષ-સારમાં કહેલી છે.—

“ઠસ્તસયસઠ ૬૬૦ ઠતીસા ૩૬ તિન્નિબહુત્તર ૩૭૨ હુણગપન્નાસા ૨૫૧ ।

તિન્નિબયાલા ૩૪૨ અંગારયમાઈ ઉદયદિવસ કમા ॥ ૧ ॥

સુન્નરવિ ૧૨૦ સોલ ૧૬ દસણ ૩૨ નંદ એ બયાલીસ ૪૨ પન્નિમત્થદિણા ।

જોમાઈ તહ પુઠે બુહસિઅ ઠતીસ ૩૬ સગસયરી ૭૭ ॥ ૨ ॥”

“મંગલનો ઉદય ૬૬૦ દિવસ સુધી રહે છે, બુધનો ઉદય ૩૬ દિવસ રહે છે, ગુરુનો ઉદય ૩૭૨ દિવસ, શુક્રનો ૨૫૧ અને શનિનો ઉદય ૩૪૨ દિવસ રહે છે (૧). મંગલનો અસ્ત ૧૨૦ દિવસ સુધી રહે છે, બુધનો અસ્ત ૧૬ દિવસ રહે છે, ગુરુનો અસ્ત ૩૨ દિવસ, શુક્રનો ૯ અને શનિનો અસ્ત ૪૨ દિવસ રહે છે. આ સર્વે પશ્ચિમ દિશામાં અસ્ત પામે તેને આશ્રીને દિવસોની સંખ્યા કહી છે, પણ પૂર્વમાં અસ્ત હોય તો બુધ ૩૬ દિવસ અને શુક્ર ૭૭ દિવસ સુધી અસ્ત રહે છે. ૨.”

ગ્રહોનો ઉદય અને અસ્ત થવાનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.—

“સૂર્યાઃ ૧૨ સપ્તદશ ૧૭ ત્રિજૂપરિમિતા ૧૨ રુઝા ૧૧ નવા એ વ્ધીન્દવઃ ૧૪,

કાલાંશાઃ શશિનોઽનૃજોર્ઙ્ગુરુણઃ કાવ્યસ્ય મન્દસ્ય ચ”

“સૂર્યના ૧૨ ત્રિંશાશને મધ્યે ચંદ્ર આવે ત્યારે તેનો અસ્ત થાય છે, ૧૭ ત્રિંશાંશને મધ્યે મંગલ આવે, ૧૨ ત્રિંશાંશને મધ્યે બુધ આવે, ૧૧ ત્રિંશાંશને મધ્યે ગુરુ આવે, ૯ ત્રિંશાંશને મધ્યે શુક્ર આવે અને ૧૪ ત્રિંશાંશને મધ્યે શનિ આવે ત્યારે તેમનો અસ્ત થાય છે. તેટલા ત્રિંશાંશની બહાર હોય ત્યારે તેમનો ઉદયજ હોય છે.” એમ સંમુખાદ્યના જ્ઞાત્ર્યમાં કહ્યું છે.

મૂળ શ્લોકમાં “અસ્તં વાષ્ઠે” “લગ્નનો તથા અંશનો સ્વામી અસ્ત પામ્યો હોય તો તે વર્જ્ય છે” એમ જે કહ્યું છે તે ઉપલક્ષણ છે, તેથી કરીને લગ્નનો અથવા અંશનો સ્વામી કૂર ગ્રહે કરીને યુક્ત હોય અથવા કૂર ગ્રહની તેના પર દૃષ્ટિ પડતી હોય તોપણ તે લગ્ન અશુભ જાણવું.

मूल श्लोकमां गुरु अथवा शुक्रनो अस्त होय तो ते लग्न अशुच ठे एम कहुं. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“अस्तमिते ऋगुतनये नारी म्रियते बृहस्पतौ पुरुषः” ।

“विवाहना लग्नसमये शुक्रनो अस्त होय तो स्त्री मरण पामे ठे, अने गुरुनो अस्त होय तो पुरुषनुं मरण नीपजे ठे.”

केटलाएक आचार्यों आम पण कहे ठे.—

“अजिजिघारुणादित्यरेवतीसंगते सति ।

तदा लोपगते जीवे विवाहादि विवर्जयेत् ॥ २ ॥”

“अजिजित्, शतजिषक्, पुनर्वसु अने रेवतीए करीने युक्त एवो गुरु होय तो ते लोपगत कहेवाय ठे. ते वखते विवाहादिक शुच कार्यने वर्जवां.” अहीं आ प्रमाणे संप्रदाय ठे.—बारे महीनाओ एकांतर नक्षत्रना नामे करीने चिह्नवाळा ठे. जेमके अश्विनी नक्षत्रे करीने आश्विन मास, कृत्तिकावने कार्तिक, मृगशिरावने मार्गशीर्ष, पुष्यवने पौष मास विगेरे. आ रीते एकांतर गणतां पण जे जे नक्षत्र वच्चे अधिक रहेलां ठे ते नक्षत्रो अजिजित्, शतजिषक्, रेवती अने पुनर्वसु ठे. आ नक्षत्रोमां गुरु रहेलो होय तो ते लोपगत कहेवाय ठे. ते वखते लग्न ग्रहण करवुं नहीं. तथा सारंग कहे ठे के—

“अस्तं गते ऋगुमुते जवेद्यदि बुधोदयः ।

पुत्राष्टकस्य जननी तदोढा कन्यका जवेत् ॥ १ ॥”

“शुक्र अस्त पाम्यो होय अने जो बुधनो उदय होय तो ते वखते विवाहित थयेली कन्या आठ पुत्रनी माता आय ठे. अर्थात् ते लग्न शुच ठे.”

वली गर्ग कहे ठे के—

“शशांकजो यदोदेति गुरोरस्तमनं यदि ।

पुत्राष्टकस्य जननी तदोढा कन्यका जवेत् ॥ १ ॥”

“बुधनो उदय होय अने जो गुरुनो अस्त होय तो ते वखते विवाहित थयेली कन्या आठ पुत्रनी माता आय ठे.”

“शुक्रना अस्तमां दीहानो दोष नथी” एम दिनशुद्धि ग्रंथमां कहुं ठे. विशेषमां एम जाणवुं के जेम गुरुना अस्तमां लग्न इष्ट नथी तेज रीते गुरु नीच स्थानमां रह्यो होय तोपण ते इष्ट नथी. ते विषे विवाहपटलमां कहुं ठे के—

“वाक्पतौ मकरराशिमुपेते, पाणिपीरुनविधिर्न विधेयः ।

तत्र दूषणमुशन्ति मुनीन्त्राः, केवलं परमनीचनवांशे ॥ १ ॥”

“ગુરુ મકર રાશિમાં રહેલો હોય ત્યારે પાણિગ્રહણનો વિધિ કરવા યોગ્ય નથી. તેમાં પણ માત્ર અત્યંત નીચ નવાંશમાંજ દૂષણ છે એમ મુનીંજો કહે છે.”

“પાંચજ નીચ નવાંશોનો ત્યાગ કરવો” એમ અન્ય ગ્રંથમાં કહ્યું છે. તેમાં લોક-રુઢિએ પરમ નીચ અંશ પર્યંત પહેલા પાંચ ત્રિંશાંશરૂપ નીચાંશો ત્યાગ કરેલા છે. જો કે લોકમાં સર્વત્ર માત્ર પાંચમો ત્રિંશાંશજ પરમ નીચ છે, તતાં પાંચમા ત્રિંશાંશ સુધીના પાંચે ત્રિંશાંશો વર્જવાનું કહ્યું તે લોકરુઢિને અનુસરીને કહ્યું છે એવું જ્યોતિષશાસ્ત્રના વેત્તાર્જનું વચન છે.

મૂળ શ્લોકમાં “જીવે સિંહસ્થે” એ વચનવર્મે વર્ષની અને “ધન્વમીનસ્થિતેઽર્કે” એ વચનવર્મે માસની શુદ્ધિ કહી. વઢી કાંડક માસની શુદ્ધિ તથા દિવસ અને નક્ષત્રની શુદ્ધિ “જ્યેષ્ઠાપત્યસ્ય ન જ્યેષ્ઠે” (મિશ્રદ્વાર શ્લોક ૬) તથા “ઉઘાહે મૃગપૈત્રર્કે” (મિશ્રદ્વાર શ્લોક ૭) એ શ્લોકમાં કહેશે. સમયની શુદ્ધિ આ પ્રમાણે જાણવી.—રાત્રિનો મધ્ય જાગ અને દિવસના મધ્ય જાગને વિષે લગ્ન ગ્રહણ કરવું નહીં. તે વિષે ગદાધર કહે છે કે—

“નિવસતિ મુહૂર્તકાલો મહાનિશાયાં ચ દિનદલે યસ્માત્ ।

દશ પૂર્વે દશ પરતસ્માદ્ધ્યૌચ્છરપલાનિ ॥ ૧ ॥”

“મધ્ય રાત્રીએ તથા દિવસના મધ્ય જાગે મુહૂર્તકાલ રહે છે, માટે તે સમયે પ્રથમના તથા પછીના દશ દશ પઢનો ત્યાગ કરવો.”

કોઈ આચાર્યો એમ કહે છે કે—“દિવસના પાઢલા જાગમાં એટલે કે મધ્યાહ્નકાલ પછી પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ વિગેરેનું લગ્ન આવે નહીં (શુજ નથી), અને તેથી કરીનેજ ગૃહપ્રવેશના અધિકારમાં “સૌમ્યેઽયને વાસરપૂર્વજાગે” (વાસ્તુદ્વાર શ્લોક ૮૧) એ શ્લોકમાં દિવસનો પૂર્વ જાગ લીધો છે.” આ તેમનું કહેવું અયુક્ત છે, કેમકે વિવાહમાં દિવસના પાઢલા જાગે સૂત્રકારજ લગ્ન લેવાની આજ્ઞા આપવાના છે. તે બાબત “વિવાહે ત્વર્કાર્કી ત્રિરિપુનિધનાયેષુ શુજદૌ” (મિશ્રદ્વાર શ્લોક ૩૬) એ શ્લોક આગલ કહેશે. વઢી વિવાહના લગ્નમાં અપરાહ્ (દિવસનો પાઢલો જાગ) ન લઈએ તો સૂર્યનું આઠમા સ્થાનમાં રહેવાપણું સંજવતું નથી, (અને લગ્નથી સૂર્ય આઠમે હોય તો તેને શુજ કહેવામાં આવશે તે શી રીતે ઘટે ?) પરંતુ અપરાહ્માં પ્રતિષ્ઠાદિકના લગ્નને ગ્રહણ કરવાનો વ્યવહાર પ્રાયે દેખાતો નથી અને વિવાહનું લગ્ન તો અપરાહ્માં ગ્રહણ કરતા ક્વચિત્ જોવામાં પણ આવે છે. તેથી કરીને આ વિષે વૃદ્ધોજ પ્રમાણજૂત છે.

જીર્ણઃ શુક્રોઽહાનિ પશ્ચ પ્રતીચ્યાં, પ્રાચ્યાં બાલસ્ત્રીણ્યાહનીહ દ્વેયઃ ।

ત્રિગ્નાન્યેવં તાનિ દિગ્વૈપરીત્યે, પક્ષં જીવોઽન્યે તુ સસાહમાહુઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—શુક્રને પશ્ચિમ દિશામાં પાંચ દિવસ સુધી વૃદ્ધ જાણવો, અને પૂર્વ દિશામાં

त्रण दिवस बाळक जाणवो, परंतु दिशाना विपरीतपणाने विषे ते दिवसो त्रण गुणा जाणवा. आ वझे अवस्था लग्नमां तजवा योग्य ठे. गुरु वझे अवस्थांमां एक पक्ष (पंदर दिवस) त्याग करवा योग्य ठे, अने बीजा आचार्यो तो सात दिवस त्याग करवा योग्य कहे ठे.

विवेचन—श्लोकमां “जीर्ण” शब्दे करीने अस्तनं सूचन कर्तुं ठे, तेथी अस्त पामवानी तैयारीवाळो एवो अर्थ जाणवो. “बाळ” शब्दे करीने उदयनं सूचन कर्तुं ठे अर्थात् नवो उदय पामेळो एवो अर्थ जाणवो. दिशाना विपरीतपणाने विषे एटले के जो पूर्व दिशामां अस्त अवानो होय अने पश्चिममां उदय थयो होय तो ते दिवसोने त्रण गुणा एटले पंदर अथवा नव दिवस तजवाना जाणवा, एटले के पूर्वमां उदय पामेळो शुक्र बाळ होवाथी त्रण दिवस त्याग करवो, पण पश्चिममां उदय पामे तो ते नव दिवस बाळ होवाथी तेदला दिवसो वर्जवा. तथा जो पूर्वमां अस्त पामवानो होय तो वृद्धपणाने लीधे तेना पंदर दिवस वर्जवा, पण पश्चिममां अस्त पामवानो होय तो पांच दिवस वर्जवा. मूळ श्लोकमां गुरुने पंदर दिवस तजवानुं कहुं ठे, एटले के नवो उदय पामे त्यारे ते बाळक होय ठे अने अस्त पामवानी सन्मुख होय त्यारे ते वृद्ध कहेवाय ठे. ते वझे अवस्थांमां पंदर दिवस तजवा योग्य ठे. “गुरु पण त्रण दिवस बाळक ठे अने पांच दिवस वृद्ध ठे” एम पण केदलाक कहे ठे, परंतु गुरुनो पूर्व दिशामां अस्त अने पश्चिम दिशामां उदय थतो नथी. बीजाळ एटले सप्तऋषि विगेरे तो गुरु अने शुक्र ए वझेने वझे दिशामां अस्त के उदय होय तोपण सात सात दिवसनी वाढ्यावस्था तथा वृद्धावस्था कहे ठे. आ वझेनी वाढ्यावस्था के वृद्धावस्था होय त्यारे लग्न लेवुं नही. ए तात्पर्य ठे. “आ वाढ्य तथा वृद्धपणानी अवस्थानी कष्टपना निर्वलपणारूप तेना फळने जणाववा माटेज करेली ठे, पण वास्तविक रीते तेमनी अवस्थाळ होती नथी” एम रत्नमाळाज्ञाप्यमां कहुं ठे.

विशेष आ प्रमाणे जाणवो.—

“अरिगयनीए वक्के अत्थमिए लग्नरासि निसिनाहे ।

अवले रविगुरुमुक्के सामि अदिठं चयह लग्नं ॥ १ ॥”

“लग्नराशिनो स्वामी तथा चंद्र शत्रुना स्थानमां होय, नीचना होय, वक्र होय के अस्त पामेला होय, तथा रवि, गुरु अने शुक्र निर्वल होय, तथा स्वामीनी दृष्टि न परती होय एवुं लग्न, आ सर्वे त्याग करवा योग्य ठे.” आ जंगने देनारा लग्नना दोषो सर्वत्र वर्ज्य ठे.

॥ इति लग्नचारम् ॥ १० ॥

॥ अथ मिश्रचारम् ॥ ११ ॥

हवे मिश्र नामनुं अगीथारमुं चार कहे ठे. तेमां प्रथम लग्न ग्रहण करवामां ग्रह-गोचरनी शुद्धि कहे ठे.—

લગ્ને ગુરોર્વરસ્યાથ ગ્રાહ્યં ચાન્દ્રવલં બુધૈઃ ।

શિષ્યસ્થાપકકન્યાનાં જીવેન્દ્વર્કવલ્લાનિ ચ ॥ ૫ ॥

અર્થ—પંક્તિએ લગ્નવસ્તુએ ગુરુનું તથા વરનું ચંદ્રવલ્લ ગ્રહણ કરવું. તથા શિષ્ય, સ્થાપક અને કન્યાને ગુરુ, ચંદ્ર અને સૂર્યનાં વલ્લ ગ્રહણ કરવાં.

વિવેચન—દીક્ષા તથા પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં ગુરુ (આચાર્ય)ને અને વિવાહના લગ્નમાં વરને ચંદ્રવલ્લ હોવું જોઈએ. તે ચંદ્રવલ્લ પૂર્વે કહેલા વિધિએ કરીને રાશિગોચર ૧, નવાંશ-ગોચર ૨, અષ્ટવર્ગશુદ્ધિ ૩, શુજ તારા ૪, શુજ અવસ્થા ૫, વામ (માવો) વેધ ૬, શુક્લ તથા કૃષ્ણપદ્મનો પ્રારંજ ૭, મિત્ર તથા અધિમિત્રના ઘર (સ્થાન)માં રહેવું ૮, સૌમ્ય ગ્રહના સ્થાનમાં રહેવું ૯, મિત્ર તથા અધિમિત્રના અંશમાં રહેવું ૧૦, સૌમ્ય ગ્રહના અંશમાં રહેવું ૧૧, મિત્ર તથા અધિમિત્રના ગ્રહની સાથે રહેવું ૧૨, સૌમ્ય ગ્રહની સાથે રહેવું ૧૩, મિત્ર તથા અધિમિત્રના સ્થાનની દૃષ્ટિ ૧૪, અને સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ ૧૫, આ પંદર પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારે કરીને ચંદ્રની અનુકૂળતારૂપી વલ્લ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“સર્વત્રામૃતરસમેર્વલં પ્રકટ્પ્યાન્યલેટજં પશ્ચાત્ ।

ચિન્ત્યં યતઃ શશાઙ્કે વલ્લિનિ સમસ્તા ગ્રહાઃ સવલ્લાઃ ॥ ૧ ॥”

“સર્વત્ર (સર્વ પ્રકારનાં લગ્નમાં અથવા શુજ કાર્યમાં) પ્રથમ ચંદ્રનું વલ્લ ગ્રહણ કરીને પત્ની બીજા ગ્રહોનું વલ્લ ચિંતવવું, કારણકે ચંદ્ર વલ્લવાન્ હોય તો સર્વે ગ્રહો વલ્લવાન્ હોય છે.”

મૂળ શ્લોકમાં શિષ્ય—દીક્ષા લેનાર અથવા પદવીને વિષે જેને સ્થાપન કરવો હોય તે. સ્થાપક—ડબ્બનો વ્યય કરનાર જે શ્રાવક વિગેરે હોય તે. તેમણે ગુરુ, ચંદ્ર અને સૂર્યનું વલ્લ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“રવિશશિજીવૈઃ સવલૈઃ શુજદઃ સ્યાજ્જોચરઃ”

“રવિ, ચંદ્ર અને ગુરુ વલ્લવાન્ હોય તો ગોચર શુજદાયી થાય છે.” ગ્રહોના વલ્લના તરતમપણા વિગેરેનો વિજાગ આ પ્રમાણે છે.—

“પૂર્ણ ૨૦ લેટાટકવલ્લમૂનં પાદેન ૧૫ ગોચરં પ્રોક્તમ્ ।

વેધોત્પ્રમર્ધમાનં ૧૦ પાદવલં ૫ દૃષ્ટિતઃ સ્વચરે ॥ ૧ ॥”

“આઠ ગ્રહોનું વલ્લ હોય તો તે પૂર્ણ એટલે ૨૦ વસા વલ્લ જાણવું, ગોચરનું વલ્લ એક પાદ હીન એટલે ૧૫ વસા કહેલું છે, વેધથી ઉત્પન્ન થયેલું વલ્લ અર્ધું એટલે ૧૦ વસા કહ્યું છે, તથા દૃષ્ટિથી એટલે એક ગ્રહ પર બીજા ગ્રહની દૃષ્ટિ પત્તી હોય તેવું વલ્લ એક પાદ એટલે પાંચ વસા કહેલું છે.” આ સામાન્યથી સર્વ ગ્રહોને આશ્રીને કહ્યું. તેમાં એક ચંદ્રને આશ્રીને વિશેષ છે તે કહે છે.—

“एणाङ्के गोचरबल १ मष्टक २ तारोत्थ २ वेध ४ पङ्कजवम् ५ ।

क्रमशस्तारा १ वेधज २ पङ्कजवानी ३ ह गौणानि ॥ २ ॥”

“चञ्जने विषे गोचरबल १, अष्ट वर्गनुं बल २, ताराथी उत्पन्न थयेलुं बल ३, वेधनुं बल ४ अने पङ्क (पखवामीया)थी उत्पन्न थयेलुं बल ५. आ पांच प्रकारनां बल-मांथी अनुक्रमे तारा १, वेध २ अने पङ्कथी ३ उत्पन्न थयेलुं बल गौण ठे, एटले के आ त्रण बल उत्तरोत्तर हीन, हीनतर अने हीनतम ठे.” वाकीनां पहेलां बे बलनुं स्वरूप आ प्रमाणे ठे.—

“ग्रहगोचरा १ घवर्गों २ तुट्यबलौ शुद्धिकारणादनयोः ।

एकेनापि बलेन प्राप्तेन जवेत्सुशुद्धिरिह ॥ ३ ॥”

“ग्रहगोचर अने अष्ट वर्ग ए बन्ने शुद्धिनुं कारण होवाथी तुट्य बलवाळा ठे. ते बेमांथी एकनुं पण बल प्राप्त थयुं होय तो तेथी अहीं लग्नमां सारी शुद्धि आय ठे.”

“चेन्नोचरान्न हि जवेत्तदाऽष्टवर्गाद्विदोक्त्यते शुद्धिः ।

गोचरतोऽष्टकवर्गों बलवानुद्वाहदीक्षादौ ॥ ४ ॥”

“जो गोचरथी शुद्धि न आवती होय तो अष्ट वर्गथी शुद्धि जोवी, अने विवाह तथा दीक्षादिकमां ग्रहगोचर करतां अष्ट वर्ग वधारे बलवान् ठे.”

“तस्मादष्टकशुद्धिर्गुरोर्विदोक्त्या रवेश्च चन्द्रस्य ।

निधना ऽ न्या १२ म्बु ४ गतेष्वपि रेखाधिक्यात्सुशुद्धिः स्यात् ॥ ५ ॥”

“तेथी करीने गुरुनी, सूर्यनी अने चञ्जनी अष्टवर्गशुद्धि जोवी के जेथी करीने तेउं (गुरु, सूर्य अने चञ्ज) चोथे, आठमे के बारमे स्थाने रह्या होय तोपण रेखाना अधिकपणा थकी सारी शुद्धि आय.”

“समशुद्धिरपि श्रेष्ठा शुद्धिपतेर्यदि जवेन्नृजा रेखा ।

शुद्धीशस्य न रेखा यदा तदा षड्विधादिवीर्यवतः ॥ ६ ॥”

“जो शुद्धि (लग्नशुद्धि)ना स्वामीनी रेखा शुज होय तो समान शुद्धि पण श्रेष्ठ ठे, अने ज्यारे शुद्धिना स्वामीनी रेखा शुज न होय तो ठ प्रकारादिक वीर्य थकी शुज जाणवी.”

“मित्रग्रहस्य रेखा समरेखां शुद्धिमुत्तमां कुरुते ।

तामन्तरेण मुनिर्जिर्न ह्यधिकाऽपि प्रशस्यते रेखा ॥ ७ ॥”

“मित्रग्रहनी रेखा समरेखावाळी शुद्धीशानी शुद्धिने उत्तम करे ठे, ते (मित्रग्रहनी रेखा) विना बीजी अधिक रेखाने पण मुनिउंए वखाणी नथी, एटले के मित्रग्रहनी रेखाज प्रशंसा योग्य ठे.”

“समशुद्ध्यामष्टकतः शुद्धिपते रेखिकामृते वेधात् ।

शुजदे ग्रहे सति शुजा शुद्धिः स्यात्प्रोच्यते विबुधैः ॥ ८ ॥”

“अष्टकथी समशुद्धिने विषे शुद्धिपतिनी रेखा न आवती होय अने वेधथी शुज-
दायक ग्रह आवतो होय तो ते पण पंक्तितोए शुज शुद्धि कही ठे.”

“नवमद्विपञ्चमगतः समरेखोऽप्यधिकशुजफलः सूर्यः ।

संक्रमकालेन्द्रवलात् समोऽपि सर्वत्र शुजदोऽर्कः ॥ ९ ॥”

“नवमा, बीजा अने पांचमा स्थानमां रहेलो समान रेखावाळो पण सूर्य अधिक शुज
फल देनारो ठे, अने संक्रांतिने वखते चंद्रना बळथी समान एवो पण सूर्य सर्वत्र
शुजने देनारो ठे.”

“दशमादूर्ध्वं केवललग्नवलेन स्त्रिया विवाहः स्यात् ।

शुद्धिनैवालोक्त्या रवीज्ययोः पूजयोच्चाहः ॥ १० ॥”

“दश वर्षनी वय अथा पढी कन्याना विवाह मात्र लग्ननाज बळथी आय ठे. तेमां
सूर्य तथा गुरुनी शुद्धि जोवानीज नथी, परंतु ते सूर्य अने गुरु अशुद्ध होय तो तेमनी
पूजावरने विवाह करवो. अर्थात् तेनी पूजा करवाथी दोपनो नाश आय ठे.” आ
सर्व व्यवहारप्रकाशमां कहेलुं ठे.

बळी व्यवहारसारमां आ प्रमाणे कहूं ठे—

“जन्मद्विपञ्चनवमद्युनगः खरांशुः, पूजां च वाञ्छति न चाष्टचतुर्व्ययस्थः ।

जीवस्त्रिजन्मदशमारिगतस्तु पूजामिच्छेत् कदाचिदपि नाष्टचतुर्व्ययस्थः ॥ १ ॥”

“सूर्य पहेले, बीजे, पांचमे, नवमे अने सातमे स्थाने रह्यो होय तो ते पूजाने चाहे ठे,
एटले के पूजा करवाथी तेनी शुद्धि आय ठे, परंतु आठमे, चोथे के वारमे स्थाने रह्यो
होय तो ते पूजाने चाहतो नथी, एटले के ते स्थानो अत्यंत अशुद्ध होवाथी तेनी पूजा
करवाथी पण ते अनुकूल अतो नथी. तेज प्रमाणे गुरु बीजे, पहेले, दशमे अने षष्ठे
स्थाने रह्यो होय तो ते पूजाने इच्छे ठे, पण आठमे, चोथे के वारमे स्थाने रह्यो होय
तो ते कदापि पूजाने इच्छतो नथी.”

परंतु गर्गाचार्य तो एम कहे ठे के—“गोचरविरुद्धे जीवे वैधव्यमेव, पूजा त्वप्रमाणम्”
“जो गुरु गोचरवरने करीने विरुद्ध होय तो ते कन्याने विधवापणुंज आय ठे, अने
तेनी जे पूजा करवी ते तो अप्रमाण ठे.”

हवे अवशेष रहेली मासशुद्धि, दिनशुद्धि अने नक्षत्रशुद्धि एक श्लोके करीने कहे ठे.—

ज्येष्ठापत्यस्य न ज्येष्ठे मासि स्यात् पाणिपीरुनम् ।

न पुनस्त्रयमप्येतन्मासाहर्जेषु जन्मनः ॥ ६ ॥

अर्थ—मोटा पुत्र-पुत्रीनुं पाणिग्रहण ज्येष्ठ मासमां करवुं नहीं, तथा आ त्रणे कार्यो जन्मना मासमां, जन्मना दिवसमां (तिथिमां) अने जन्मना नक्षत्रमां करवां नहीं.

विवेचन—मूळ श्लोकमां “ज्येष्ठ अपत्य” कह्यो ठे, तेथी पुत्र तथा पुत्री वन्ने समजवां. “पाणिपीरुन” (पाणिग्रहण) ए शब्दनुं उपलक्षण होवाथी बीजां शुच कार्यो पण जाणवां. ते विषे हर्षप्रकाशमां कहुं ठे के—“सुहृकजे वज्जे सवहिं पि जिहस्स जिहं ति” “सर्व शुच कार्यमां ज्येष्ठ (मोटा) अपत्य (पुत्र-पुत्री) ने ज्येष्ठ मास वर्जवो.” तथा—

“जेष्ठे न ज्येष्ठयोः कार्यं नृनार्योः पाणिपीरुनम् ।

तयोरेकतमे (रे) ज्येष्ठे ज्येष्ठोऽपि न विरुध्यते ॥ १ ॥”

“ज्येष्ठ पुरुष अने नारी (वर-कन्या) नुं पाणिग्रहण ज्येष्ठ मासमां करवुं नहीं, परंतु ते वर कन्यामांथी जो एक ज्येष्ठ होय तो ज्येष्ठ मास पण विरुद्ध (अशुच) नथी.”

मूळ श्लोकमां त्रणे कार्यो कहां ठे ते दीक्षा १, प्रतिष्ठा २ अने विवाह ३ समजवां. तथा “मासाहर्जेषु” एटखे जन्म संबंधी मास, दिवस (तिथि) अने नक्षत्रने विषे विवाह विगेरे वर्जवा. अहीं विवाहमां वर कन्याना, दीक्षामां शिष्यना अने प्रतिष्ठामां स्थापकना मासादिक वर्जवा एम स्वयं जाणी लेवुं. केटलाएक कहे ठे के—“जो पक्ष (पखवासीयुं) जूदो होय तो जन्ममास पण विरुद्ध नथी. जन्मतिथि पण दिवस अने रात्रिना विज्ञागना विपर्यासे करीने अविरुद्ध ठे. (एटखे के जो (तिथिनी) रात्रीए जन्म होय तो दिवस विरुद्ध नथी, अने दिवसे जन्म होय तो रात्रि विरुद्ध नथी.) जन्मनक्षत्र पण राशिनुं जिन्नपणुं होय तो ते शुचज ठे, एटखे अशुच (विरुद्ध) नथी. (जेमके कृत्तिकाना पहेला पादमां जन्म होय तो ते मेष राशि ठे, माटे कृत्तिकाना बीजा, त्रीजा के चोथा पादमां वृषराशि होवाथी ते त्रण पाद शुच ठे.) आ त्रणे बाबत विषे व्यवहारसारमां कहुं ठे के—

“जन्ममासि विपरीतपक्षयोर्व्यत्यये दिननिशोर्जनुस्तिथौ ।

जन्मत्रेऽपि किल राशिजेदतः, पाणिपीरुनविधिर्न दुष्यति ॥ १ ॥”

“जन्ममासमां जो विपरीत (जिन्न) पक्ष होय, जन्मनी स्थितिमां जो दिवस रात्रिनो विपर्यय (उलटपालट) होय अने जन्मनक्षत्रमां पण जो राशिनो जेद होय तो पाणिग्रहणनो विधि दूषण पामतो नथी.”

अथवा तो एक (समान) पक्षमां पण आ रीते जन्ममास पण विरुद्ध नथी—शुक्ल पंचमीने रोज कार्य करवानी इच्छा ठे, अने शुक्ल अष्टमी जन्मतिथि ठे. आ प्रमाणे होय तो दोष नथी, कारण के ते पुरुषनो जन्ममास शुक्ल अष्टमीथी शरु थाय ठे, तेथी शुक्ल पंचमी तत्त्वथी जिन्न मासमांज रहेली गणाय, पण जो आथी विपरीत होय (एटखे के

शुक्ल पंचमीनो जन्म होय अने शुक्ल अष्टमीए कार्य करवुं होय) तो जन्ममासनो दोष लागेज ठे. आ प्रमाणे ज्योतिषना विद्वानो कहे ठे. व्यवहारप्रकाशमां तो आ प्रमाणे कह्युं ठे—“शुज (सौम्य) ग्रह बलवान् अइने केन्द्रस्थानमां रह्यो होय तो जन्मनक्षत्र पण छुपित नथी. ते विषे कह्युं ठे के—“नो जन्मजं च कार्यं बलिनि शुजं केन्द्रगे सौम्ये” “सौम्य ग्रह बलवान् अइने केन्द्रमां रह्यो होय तो शुज कार्य करवुं. तेमां जन्मनक्षत्रनो दोष नथी.”

हवे दिनशुद्धिने जूदी कहे ठे.—

सादिमं ग्रहणस्याहः सप्ताहं च तदग्रतः ।

त्यजेत्रिंशांशमेकैकं प्राक् पश्चाच्चापि संक्रमात् ॥ ७ ॥

अर्थ—आदिना दिवस सहित ग्रहणनो दिवस तथा तेनी पढीना सात एम नव दिवसो वर्जवा. तेमज संक्रांतिनी पहेलानो तथा पढीनो एक एक त्रिंशांश तजवो. अर्थात् कुल त्रण दिवस वर्जवा.

विस्तरार्थ—आदि सहित एटले चतुर्दशी सहित. केटलाएक त्रयोदशीने पण वर्जे ठे. तेउं कहे ठे के—

“त्रयोदशीतो दशाहं सूर्येन्दुग्रहणे त्यजेत् ।”

“सूर्य अने चंद्रना ग्रहणमां त्रयोदशीथी आरंजीने दश दिवस वर्जवा.” ग्रहणनी पढीना सात दिवस वर्जवाना कहा ठे, तोपण तेमां आ प्रमाणे विशेष जाणवो.—

“सर्वग्रस्तेषु सप्ताहं पञ्चाहं स्याद्वलग्रहे ।

त्रिष्वेकार्धाङ्गुलग्रासे दिनत्रयं विवर्जयेत् ॥ १ ॥”

“ग्रहणमां सर्व ग्रास (खग्रास) थयो होय तो पढीना सात दिवसो तजवा, अर्ध ग्रास थयो होय तो पांच दिवस तजवा, तथा त्रण, वे, एक के अर्ध आंगळ ग्रास थयो होय तो त्रण दिवस वर्जवा.” आ अंगिरानुं वचन ठे.

बली दैवज्ञवद्वज्रमां आ प्रमाणे विशेष कह्यो ठे.—

“राहौ दृष्टे शुजं कर्म वर्जयेद्विषाष्टकम् ।

त्यक्त्वा वेतालसंसिद्धिं पापदंजमयं (जयदं) तथा ॥ १ ॥”

“राहुनुं दर्शन थाय त्थारथी आठ दिवस सुधी शुज कर्म वर्जवुं जोड़ए, परंतु वेताल (जूत-प्रेतादिक)नुं साधन तथा पाप अने दंजमय एवुं अशुज कर्म (अथवा पाप देनारुं अने जय देनारुं अशुज कर्म)विना, एटले के तेवां कर्ममां वर्जवाना नथी.

મૂળ શ્લોકમાં ત્રિંશાંશ એટલે સંક્રાંતિના માસનો ત્રીશમો જાગ એટલે સામાન્યે કરીને એક દિવસ. સંક્રાંતિના દિવસની પહેલાનો અને પછીનો એક એક દિવસ તથા સંક્રાંતિનો દિવસ એમ ત્રણ દિવસ વર્જવા. તે વિષે હરિજગ્નસૂરિ પણ કહે છે કે—

“સંકંતીએ પુર્વ સંકંતિદિણં તયગ્મિમં ચ દિણં ।
વજ્રિજ્ઞંતિ૦”

“સંક્રાંતિનો પૂર્વ દિવસ, સંક્રાંતિનો દિવસ અને તેની પછીનો દિવસ વર્જવો.” નાર-
ચંદ્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ત્યજ સંક્રમવાસરં પુનઃ સહ પૂર્વેણ ચ પશ્ચિમેન ચ ॥”

“પૂર્વના અને પછીના દિવસ સહિત સંક્રાંતિનો દિવસ તું તજ.”

“અત્યંત આવશ્યક તથા ઉતાવળના કાર્યમાં જો ત્રણ દિવસનો ત્યાગ ન થઈ શકે તો સંક્રમણસમયની પૂર્વની અને પછીની સોઠ સોઠ ધનીંઈ અવશ્ય તજવી” એમ ઘણા આચાર્યોનો મત છે.

જઙ્ઘાર્ધયામગણાન્તકુલિકોત્પાતહૂષિતમ્ ।

દિનં તપસિ રાકાં ચ સ્થાપને ચ કુજં ત્યજેત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—જઙ્ઘા, અર્ધ પ્રહર, ગંતાંત, કુલિક અને ઉત્પાતે કરીને હૂષિત એવા દિવસનો ત્યાગ કરવો, તથા દીક્ષામાં પૂર્ણિમાનો ત્યાગ કરવો, અને પ્રતિષ્ઠામાં મંગલવારનો ત્યાગ કરવો.

વિવેચન—જઙ્ઘા વિગેરે અસાધ્ય દોષોએ કરીને લગ્ન પણ હાણાય છે એટલે હૂષિત થાય છે. તે વિષે વિવાહવંદાવનમાં કહ્યું છે કે—

“ગંતાન્તેષુ સવૈધૃતાવુજયતઃ સંક્રાન્તિયામગ્રયે,

યામાર્ધવ્યતિપાતવિષ્ટિકુલિકૈર્જગ્નં વિલગ્નં જગુઃ ॥”

“અર્ધ પ્રહર, વ્યતિપાત, વિષ્ટિ (જઙ્ઘા) અને કુલિકે કરીને સહિત લગ્નને તથા ગંતાંતમાં, વૈધૃતિમાં અને સંક્રાંતિના પૂર્વના અને પછીના બે પહોરમાં રહેલ લગ્નને જગ્ન (નાશ) કહે છે.”

મૂળ શ્લોકમાં ઉત્પાત લખ્યો છે તે પૂર્વે વર્ણન કરેલા પૃથ્વી સંબંધી વિગેરે ઉત્પાતો જાણવા. સારંગ તો ઉત્પાતમાં પાંચ દિવસ તજવાનું કહે છે. તે આ પ્રમાણે—

“નિર્ઘાતોદકામહીકંપગ્રહજેદાદિદર્શને ।

આ પચ્ચવાસરાહુદા નાશમામ્નોતિ કન્યકા ॥ ૧ ॥”

“નિર્ઘાત, ઉદકાપાત, પૃથ્વીકંપ અને ગ્રહનો જેદ એ વિગેરે ઉત્પાતો જોવામાં આવે ત્યારથી પાંચ દિવસ સુધીમાં જો કન્યા વિવાહિત થઈ હોય તો તે મૃત્યુ પામે છે.” તથા—

“દમ્પત્યોઃ સહ મરણં પાણિગ્રહણોદિતે કેતૌ ॥”

“પાણિગ્રહણને દિવસ જો કેતુનો ઉદય હોય તો વર વહુનું સાથેજ મરણ થાય.”

દીક્ષામાં પૂર્ણિમા તજવાનું મૂલ શ્લોકમાં કહ્યું છે, પણ પ્રતિષ્ઠામાં તેનો ત્યાગ નથી. તેને માટે નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“ત્ર્યેકદ્વિતીયપચ્ચમદિનાનિ પદ્મપ્રયેઽપિ શસ્તાનિ ।

શુક્લેઽન્તિમત્રયોદશદશમાન્યપિ ચ પ્રતિષ્ઠાયામ્ ॥ ૧ ॥”

“પ્રતિષ્ઠામાં વસ્ત્રે પદ્મની ત્રીજ, એકમ, બીજ અને પાંચમ એટલા દિવસો શુચ્છ છે, તથા શુક્લ પદ્મની ટેલ્લી (પૂર્ણિમા), તેરશ અને દશમ પણ શુચ્છ છે.”

મૂલ શ્લોકમાં સ્થાપને એટલે સર્વ પ્રતિષ્ઠામાં મંગલવાર વર્જ્ય છે. તે વિષે રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે—

“તેજસ્વિની ૧ દ્વેમકૃ ૨ દગ્નિદાહવિધાયિની ૩ સ્યાવરદા ૪ દ્વદ્વા ચ ૫ ।

આનન્દકૃ ૬ ત્કલ્પનિવાસિની ૭ ચ, સૂર્યાદિવારેષુ જવેત્ પ્રતિષ્ઠા ॥ ૧ ॥”

“રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી પ્રતિમાનું તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનારનું તેજ વૃદ્ધિ પામે છે. સોમવારે કરેલી પ્રતિષ્ઠા દ્વેમ કુશલ કરનારી થાય છે, મંગલવારે કરવાથી અગ્નિદાહ કરનારી થાય છે, બુધવારે વર (મનવાંઙિત)ને આપનારી થાય છે, ગુરુવારે દૃઢ થાય છે, શુક્રવારે આનંદ કરનારી થાય છે અને શનિવારે કરેલી પ્રતિષ્ઠા કલ્પ પર્યંત એટલે ચંદ્ર સૂર્યરહે ત્યાંસુધી સ્થિર રહેનારી થાય છે. રવિ વિગેરેના લગ્નમાં તથા ષડ્વર્ગમાં પણ પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તોપણ તેનું ફલ આજ પ્રમાણે જાણી લેવું એમ રત્નમાલાના જ્ઞાણમાં કહ્યું છે.”

મૂલ શ્લોકમાં “સ્થાપને ચ” એ સ્થલે ચ શબ્દ છે માટે દીક્ષા, વિવાહ અને રાજ્યાજિપેક વિગેરે કાર્યોમાં પણ મંગલવારનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“રાજાજિપેકે વીવાહે સત્ક્રિયાસુ ચ દીક્ષણે ।

ધર્માર્થકામકાર્યે ચ શુચ્ચા વારાઃ કુજં વિના ॥ ૧ ॥”

“રાજાના અજિપેકમાં, વિવાહમાં, શુચ્છ ક્રિયામાં, દીક્ષામાં તથા ધર્મ, અર્થ અને કામના કાર્યમાં મંગલ સિવાયના બીજા વારો શુચ્છ છે.”

શ્રીપતિએ તો “વિવાહમાં રવિ, મંગલ અને શનિવાર દારિદ્ર્ય તથા દૌર્જાગ્યને દેનારા છે, અને સોમવાર સપત્ની (શોક)ને આપનાર છે” એમ કહ્યું છે. દૈવજ્ઞવલ્લભમાં આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે.—

“કૃષ્ણપદ્મે નિષિદ્ધેષુ વારધિષ્ણ્યક્ષણદિષુ ।

સંકીર્ણાનાં પ્રશંસન્તિ દારકર્મ ન સંશયઃ ॥ ૧ ॥”

“સંકર જાતિના વર કન્યાનો વિવાહ કૃષ્ણ પદ્મમાં અને નિષેધ કરેલા વાર, નક્ષત્ર તથા ક્ષણાદિકમાં શુચ્છ છે, તેમાં કાંઈ સંશય નથી.”

હવે નક્ષત્રનો નિયમ કહે છે.—

उद्गादे मृगपैत्रर्क्षे प्रतिष्ठायां तु ते उज्जे ।

आदित्यपुष्यश्रवणधनिष्ठाजिः समं शुजे ॥ ए ॥

अर्थ—विवाहमां मृगशीर्षं अने मघा ए वे नक्षत्रो शुज ठे, अने प्रतिष्ठामां पुनर्वसु, पुष्य, श्रवण अने धनिष्ठा सहित ते वे एटले मृगशीर्षं अने मघा पण शुज ठे, एटले के आ ठ नक्षत्रो शुज ठे.

विवेचन—अहीं प्रतिष्ठा एटले प्रस्तावथी जिनविंव विगेरेनी प्रतिष्ठा जाणवी. बीजा देवोनी प्रतिष्ठामां तो नक्षत्रोनी नियम रत्नमालामां आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“रोहिण्युत्तरपौष्णवैष्णवकरादित्याश्विनीवासवा-

नुरार्धेन्द्रवजीवजेषु गदितं विष्णोः प्रतिष्ठापनम् ।

पुष्यश्रुत्यज्जित्सु चेश्वरकयोर्वित्ताधिपस्कन्दयो-

मैत्रे तिग्मरुचेः करे निर्ऋतिजे दुर्गादिकानां शुजम् ॥ १ ॥”

“विष्णुनी प्रतिष्ठा रोहिणी, त्रणे उत्तरा, रेवती, श्रवण, हस्त, पुनर्वसु, अश्विनी, धनिष्ठा, अनुराधा, मृगशीर्षं तथा पुष्य, आटलां नक्षत्रोमां शुज कहेली ठे. महादेव अने ब्रह्मानी प्रतिष्ठा पुष्य, श्रवण अने अज्जित नक्षत्रमां शुज ठे. कुबेर अने कार्तिक-स्वामीनी प्रतिष्ठा अनुराधामां शुज ठे. सूर्यनी प्रतिष्ठा हस्त नक्षत्रमां शुज ठे, तथा दुर्गा विगेरे देवताओनी प्रतिष्ठा मूळ नक्षत्रमां शुज ठे.” अहीं सूर्यनी प्रतिष्ठा हस्त नक्षत्रमां कही ते संक्षेपथी कह्युं ठे. ते विषे जीमपराक्रम ग्रंथमां विस्तारथी आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“जगधिष्ण्यचतुष्केण मैत्राहिर्बुध्नपूषजैः ।

सपुनर्वसुजिः कुर्यात् प्रतिष्ठामुष्णरोचिषः ॥ १ ॥”

“जग नक्षत्रथी चार एटले पूर्वाषाढगुनी, उत्तराषाढगुनी, हस्त अने चित्रा, तथा पुनर्वसु सहित अनुराधा, उत्तराजाडपद अने रेवती, आ आठ नक्षत्रोमां सूर्यनी प्रतिष्ठा करवी.” उपरना श्लोकमां दुर्गादिकानां ए पदमां आदि शब्द होवाथी जूत, यह, गण अने सर्प विगेरेनी प्रतिष्ठा पण मूळ नक्षत्रमां करवी. तथा—

“गणपरिवृढरक्षोयक्षजूतासुराणां, प्रथमफणिसरस्वत्यादिकानां च पौष्णे ।

श्रवसि सुगतनाम्नो वासवे लोकपानां, निगदितमखिलानां स्थापनं च स्थिरेषु ॥ २ ॥”

“गण, परिवृढ, राक्षस, यह, जूत, असुर, शेषनाग अने सरस्वती विगेरेनी प्रतिष्ठा रेवती नक्षत्रमां करवी. सुगत (बौद्ध) नी प्रतिष्ठा श्रवण नक्षत्रमां करवी, लोकपाळोनी प्रतिष्ठा धनिष्ठामां करवी, अने बीजा समग्र इंज्रदिक देवोनी स्थापना स्थिर (रोहिणी, उत्तराषाढा, उत्तराषाढगुनी अने उत्तराजाडपद) नक्षत्रोमां करवी.” तथा—

“सप्तर्षयो यत्र चरन्ति धिष्ण्ये, कार्या प्रतिष्ठा खलु तत्र तेषाम् ।

श्रीव्यासवाह्मीकिष्कटोद्भवानां, तथा स्मृता वाक्पतिजे ब्रह्मणाम् ॥ ३ ॥”

“સપ્તર્ષિં જે નહ્નમાં ચાલતા હોય તેજ નહ્નમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા કરવી, તથા શ્રીવ્યાસ, વાલ્મીકિ અને અગસ્યની પ્રતિષ્ઠા પણ તેજ નહ્નમાં ઇટલે જે નહ્નમાં સપ્તર્ષિ હોય તેમાંજ કરવી, તથા મરહોની પ્રતિષ્ઠા પુણ્ય નહ્નમાં અને પોતપોતાના વારમાં કરવી.” અહીં સપ્તર્ષિં જે નહ્નમાં ચાલે છે એમ કહ્યું તેનો જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—

“આસન્મધાસુ મુનયઃ શાસતિ રાજ્યં યુધિષ્ઠિરે નૃપતૌ ।

ષડ્વિકપચ્ચત્તિ ૨૧૨૬ મિતઃ શકકાલસ્તસ્ય રાજ્ઞશ્ચ ॥ ૧ ॥

एकैकस्मिन् धिष्ये शतं शतं ते चरन्ति वर्षाणाम् ।

પ્રાગુત્તરતશ્ચૈતે સદોદયન્તે સસાધ્વીકાઃ ॥ ૨ ॥”

“યુધિષ્ઠિર રાજા રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે સપ્તર્ષિં મધ્ય નહ્નમાં હતા. તે રાજાના શકનો કાલ ૨૧૨૬ વર્ષનો હતો, ઇટલે કે તે રાજાની પત્ની ૨૧૨૬ વર્ષ ગયાં ત્યારે શાલિવાહનનો શક પ્રવર્ત્યો. હવે તે સપ્તર્ષિં સો સો વર્ષે એક એક નહ્નમાં ચાલે છે, ઇટલે કે એક નહ્નમાં તેહની સો વર્ષ સુધી સ્થિતિ છે, તેથી કરીને શકના પ્રારંભે તેહ પુણ્ય નહ્નમાં હતા એમ સિદ્ધ થયું. એ સપ્તર્ષિં અરંધતી સહિત નિરંતર ઈશાનમાં ઉદય પામે છે.” આ સપ્તર્ષિના ઉદયની વ્યવસ્થા આ પ્રમાણે છે.—

“पूर्वे जागे जगवान्मरीचिरपरे स्थितो वशिष्ठोऽस्मात् ।

तस्याङ्गिरास्ततोऽत्रिस्तस्यासन्नः पुलस्त्यश्च ॥ ૧ ॥

પુલહઃ ક્રતુરિતિ જગવાનાસન્નાનુક્રમેણ પૂર્વાઘાઃ ।

તત્ર વશિષ્ઠં મુનિવરમુપસ્થિતાઽરુન્ધતી સાધ્વી ॥ ૨ ॥”

“પૂર્વ જાગે જગવાન્ મરીચિ રહેલા છે, તથા પશ્ચિમ જાગે વશિષ્ઠ રહેલા છે, તેની સમીપે અંગિરા, તેની સમીપે અત્રિ, તેની સમીપે પુલસ્ત્ય, તેની સમીપે પુલહ અને તેની સમીપે જગવાન્ ક્રતુ રહેલા છે. આ પ્રમાણે સમીપના અનુક્રમે કરીને પૂર્વ પશ્ચિમ જાગે તેહ રહેલા છે. તેમાં વશિષ્ઠ મુનિવરની સમીપે સાધ્વી (સતી) અરંધતી રહેલી છે.” આ સપ્તર્ષિનું સ્વરૂપ વરાહસંહિતામાં કહેલું છે. તથા—

“स्वतिश्चिह्नान्नह्नकरणेषु न्यसेत्सुरान् ।

વાપીકૂપતઋગાઘં ન્યસેઘરુણદૈવતે ॥ ૧ ॥

અહિર્બુધ્ધાધિપે લેપ્યમારામાઘં તથાઽનિલે ।

ગૃહસ્થાપનયોગા યે તાનપ્યત્ર વિચિન્તયેત્ ॥ ૨ ॥”

“દેવોને પોતાની તિથિ, હ્રણ, નહ્ન અને કરણમાં સ્થાપન કરવા, વાવ, કૂવા, તઢાવ વિગેરેને શતજિષ્કુ નહ્નમાં સ્થાપન કરવા, લેપ્ય મૂર્તિને ઉત્તરાજાઘપદમાં સ્થાપન કરવી, બગીચા વિગેરેને સ્વાતિ નહ્નમાં સ્થાપન કરવા, તેમજ ઘરને સ્થાપન કરવામાં જે

યોગો કહ્યા છે તે પણ અહીં વિચારવા.” આ પ્રમાણે દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે. આ અન્ય દેવો વિગેરેની પ્રતિષ્ઠા વિગેરેનું સ્વરૂપ જ્યોતિષના વિદ્વાનોને સંમત છે, માટે પ્રસંગને લીધે લખ્યું છે.

દીક્ષાયાં ત્વાશ્વિનાદિત્યવારુણશ્રુતયઃ શુજાઃ ।

ત્રિષુ મૈત્રં કરં સ્વાતિર્મૂલઃ પૌર્ણાંધ્રુવાણિ ચ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—અશ્વિની, પુનર્વસુ, શતજિષ્ક અને શ્રવણ, એ નક્ષત્રો દીક્ષામાં શુજ છે. અનુરાધા, હસ્ત, સ્વાતિ, મૂલ, રેવતી અને ધ્રુવ (રોહિણી અને ત્રણે ઉત્તરા), એ નક્ષત્રો ત્રણેમાં એટલે પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવાહમાં શુજ છે.

વિસ્તરાર્થ—દિનશુદ્ધિ વિગેરે ગ્રંથમાં પૂર્વજાત્રપદ અને પુણ્યમાં પણ દીક્ષા કહી છે. કહ્યું છે કે—

“ઉત્તરોરોહિણિહત્યાણુરાહસયજિસયપુષ્પજહવયા ।

પુસ્તં પુણવસુરેવઽ મૂલાસ્સિણિ સવણસાઽ વણ ॥ ૧ ॥”

“ત્રણે ઉત્તરા, રોહિણી, હસ્ત, અનુરાધા, શતજિષ્ક, પૂર્વજાત્રપદ, પુણ્ય, પુનર્વસુ, રેવતી, મૂલ, અશ્વિની, શ્રવણ અને સ્વાતિ, આટલાં નક્ષત્રો વ્રત (દીક્ષા)માં શુજ છે.” તથા—

“મૃગચિત્રાધનિષ્ઠાન્યમૃદુહિપ્રચરધ્રુવૈઃ ।

શિષ્યસ્ય દીક્ષણં કાર્યં તથા મૂલાજપાદયોઃ ॥ ૧ ॥”

“મૃગશિર, ચિત્રા, ધનિષ્ઠા વિના, મૃદુ, હિપ્ર, ચર અને ધ્રુવ સંજ્ઞાવાળાં નક્ષત્રોમાં યથા—મૃદુ (અનુરાધા, રેવતી), હિપ્ર (પુણ્ય, અજિજિત્, હસ્ત, અશ્વિની), ચર (શ્રવણ, સ્વાતિ, પુનર્વસુ), ધ્રુવ (રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા) તથા મૂલ અને પૂર્વજાત્રપદ, એ નક્ષત્રોમાં શિષ્યને દીક્ષા આપવી.”

મૂલ શ્લોકમાં ત્રિષુ લખ્યું છે તેનો અર્થ પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા અને વિવાહ એ ત્રણે કાર્યો જાણવાં. તે ત્રણે કાર્યોનાં નક્ષત્રોની સ્થાપના આ પ્રમાણે—

જૈનપ્રતિષ્ઠા	રો	મૃ	પુ	પુ	મ	હ	સ્વા	અનુ	મૂ	શ્ર	ધ	રે
					ફા				પા		જા	
દીક્ષા	અ	રો	પુન	હ	સ્વા	અનુ	મૂ	શ્ર	શ	રે		
			ફા				પા	જા				
વિવાહ	રો	મૃ	મ	હ	સ્વા	અનુ	મૂ	રે				
			ફા				પા	જા				

વિવાહનાં નક્ષત્રોમાં વિશેષ કહે છે.—

સ્ત્રિયઃ પ્રિયત્વમુદ્ગ્રાહે મૂલાહિર્બુધ્ભવૈશ્વજૈઃ ।

પૌર્ણબ્રાહ્મમૃગૈઃ પુંસાં મિથઃ શૈષૈસ્તુ પશ્ચજિઃ ॥ ૧૧ ॥

अर्थ—मूळ, उत्तराज्ञापद के उत्तराषाढा नक्षत्रमां विवाह अया होय तो स्त्रीनुं प्रियपणुं आय ठे, रेवती, रोहिणी अने मृगशिरमां विवाह अया होय तो पुरुषनुं प्रियपणुं आय ठे, तथा बाकीनां पांच नक्षत्रोमां विवाह अया होय तो वस्त्रेनुं परस्पर प्रियपणुं आय ठे.

विस्तरार्थ—स्त्रीनुं प्रियपणुं एटखे के पुरुषने स्त्री जेटली वहाली लागे तेटखो पुरुष स्त्रीने वहालो न लागे, अर्थात् स्त्रीनुं सारुं सौजाग्य होय. आ मूळ विगेरे त्रण नक्षत्रो पूर्वे नक्षत्रना अधिकारमां चंद्रनी साथे उत्तरार्धना योगवाळां कहां ठे. पुरुषनुं प्रियपणुं आय ठे एटखे स्त्रीने पुरुष वहालो लागे ठे, पण पुरुषने स्त्री तेवी वहाली लागती नथी, अर्थात् स्त्रीनुं तेवुं सौजाग्य न होय. आ रेवती विगेरे त्रण नक्षत्रो पूर्वार्धना योगवाळां नक्षत्रोमां गणाव्यां ठे. बाकीनां पांच एटखे मघा, उत्तराफाट्गुनी, हस्त, स्वाति अने अनुराधा, आ पांच नक्षत्रो मध्यम योगवाळां कहां ठे. आ अंगीयार नक्षत्रोज विवाहनां होवाथी बाकीनां नक्षत्रो अहीं गणाव्यां नथी. वळी दैवज्ञवस्त्रमां कहुं ठे के—

“वस्त्रजः स्यान्नरो नार्या बलिजिः पुरुषग्रहैः ।

स्त्रीग्रहैः पुरुषस्य स्त्री सर्वैः प्रेमोजयोरपि ॥ १ ॥”

“विवाहना लग्नमां पुरुषना ग्रहो बळवान् होय तो स्त्रीने पुरुष वधारे प्रिय लागे, अने स्त्रीना ग्रहो बळवान् होय तो पुरुषने स्त्री वधारे प्रिय लागे, तथा वस्त्रेना ग्रहो बळवान् होय तो परस्पर प्रेम रहे.”

वर्णकायं विवाहर्हे कुमार्या वरणं पुनः ।

स्वातिपूर्वानुराधाजिर्वैश्वत्रयदुताशजैः ॥ १२ ॥

अर्थ—वर्णक विगेरे कार्य विवाहनां नक्षत्रमां करवां, अने कुमारीनुं वरण (वेसवाळ) स्वाति, त्रण पूर्वा, अनुराधा, वैश्वत्रय (उत्तराषाढा, श्रवण अने धनिष्ठा) तथा कृत्तिका नक्षत्रमां करवुं.

विस्तरार्थ—वर्णक एटखे जीत विगेरे पर चित्रनुं कर्म करवुं ते, अथवा वर वहुनुं वर्णक नामनुं मंगळकर्म ठे ते. वर्णकायं ए पदमां आद्य शब्द लख्यो ठे, तेथी नीचेना श्लोकमां कहेलां कुसुंजादिक सर्व विवाहनां कार्यां विवाहनांज नक्षत्रोमां करवां.

लग्नादर्वाग्न कुर्वीत त्रिषष्टनवमे दिने ।

कुसुंजमंरुपारंजवेदीवर्णयवारकान् ॥ १३ ॥

अर्थ—लग्नना दिवसनी पहेलां त्रीजे, ढेके के नवमे दिवसे कुसुंज, मंरुपनो आरंज, वेदिका, वर्णक अने यवारक (जुवारा वाववा ते) तथा उपलक्षणथी कन्यानुं वरण आदिक कार्यां करवां नहीं.

नान्ये प्रतिष्ठां जन्मर्हे दशमे षोडशे च ज्ञे ।

अष्टादशे त्रयोविंशे पञ्चविंशे च मन्वते ॥ १४ ॥

अर्थ—केटलाक आचार्यो प्रतिष्ठा करवा लायक प्रतिमा अने प्रतिष्ठा करावनार ए बन्नेना जन्मनक्षत्रमां जन्मनक्षत्रनुं ज्ञान न होय तो नामनक्षत्रमां तथा ते जन्मनक्षत्रथी दशमा, सोळमा, अठारमा, त्रेवीशमा अने पचीशमा नक्षत्रमां प्रतिष्ठाने मानता नथी (प्रतिष्ठा करवानी संमति आपता नथी) .

श्रीहरिजिज्ञसूरि तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“कारावयस्स जम्माण रिक्कं दस सोळसं तह्छारं
तेवीस पंचवीसं बिंबपड्छाड् वज्जिज्जा ॥ १ ॥”

“प्रतिष्ठा करावनारनुं जन्मनक्षत्र तथा ते जन्मनक्षत्रथी दशमुं, सोळमुं, अठारमुं, त्रेवीशमुं अने पचीशमुं, एट्छां नक्षत्रो बिंबनी प्रतिष्ठामां तजवां.” (अर्थात् बिंबनां जन्मादिक नक्षत्रो तजवानां कहां नथी.)

विशेषमां आ नक्षत्रोनी संज्ञा आ प्रमाणे ठे.—

“जन्माद्यं दशमं कर्म संघातं षोडशं पुनः ।

अष्टादशं समुदयं त्रयोविंशं विनाशजम् ॥ १ ॥

मानसं पञ्चविंशं जमिति षड्भोऽखिलः पुमान् ।

जातिदेशाजिषेकैश्च नव धिण्यानि जूपतेः ॥ २ ॥”

“पहेलुं नक्षत्र जन्म नामनुं ठे, दशमुं कर्म नामनुं, सोळमुं संघात नामनुं, अठारमुं समुदय नामनुं, त्रेवीशमुं विनाश नामनुं अने पचीशमुं नक्षत्र मानस नामनुं ठे. ए प्रमाणे समग्र पुरुष ठ नक्षत्रवालो ठे. तथा जातिनक्षत्र, देशनक्षत्र अने अजिषेकनक्षत्रे करीने राजानां नव नक्षत्रो ठे.”

जातिनक्षत्रो आ प्रमाणे ठे.—

“विप्राणांकृत्तिकापूर्वाः राज्ञां पुण्यस्तथोत्तराः ३ ।

सेवकानां धनिष्ठैश्चित्रामृगशिरांसि च ॥ १ ॥

उग्राणां ज्ञानि वायव्यमूलार्द्राशततारकाः ।

कर्षकाणां मघाः पौष्णमनुराधा विरश्चिजम् ॥ २ ॥

वणिजामश्विनी हस्तोऽजिजिता (दा) दित्यमेव च ।

चंदावानां श्रुतिः सार्पं यमदेवं त्रिदैवतम् ॥ ३ ॥”

“ब्राह्मण जातिनां नक्षत्रो कृत्तिका तथा त्रण पूर्वा ठे, राजाउनां पुण्य तथा त्रण उत्तरा ठे, सेवक जातिनां धनिष्ठा, ज्येष्ठा, चित्रा अने मृगशिर ठे, उग्र जातिनां स्वाति,

મૂળ, આર્ષા અને શતતારકા છે, કર્ષક (સ્વેચ્છ) જાતિનાં મધા, રેવતી, અનુરાધા અને રોહિણી છે, વણિક્ જાતિનાં અશ્વિની, હસ્ત, અજિજિત્ અને પુનર્વસુ છે, તથા ચંમલ જાતિનાં શ્રવણ, અશ્લેષા, જરણી અને વિશાખા છે.”

દેશનક્ષત્રો પદ્મચક્રમાં આપ્યાં છે તે જાણવાં, અને રાજ્યાજિપેકનું જે નક્ષત્ર તે અજિપેકનક્ષત્ર જાણવું. (તે વિષે આગળ ૭૬ માં શ્લોકમાં કહેશે.)

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“જન્મનક્ષત્રાદિકનો ત્યાગ શામાટે કરવો ?” તેનો જવાબ કહે છે—“પ્રાયે કરીને નક્ષત્રો ક્રૂર ગ્રહાદિકવચ્ચે પીમાય છે, માટે જો ઇષ્ટ પુરુષનાં જન્મનક્ષત્રાદિક પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્યને વિષે લેવામાં આવે તો તે (જન્મનક્ષત્રાદિક) ક્રૂર ગ્રહાદિકવચ્ચે પીમા પામવાથી તે પુરુષનું અનિષ્ટ આય છે, અને જો તે (જન્મનક્ષત્રાદિક) લેવામાં ન આવે તો તે નક્ષત્ર પીમા પામ્યાં થતાં પણ અનિષ્ટ ફલ દેવામાં સમર્થ થતાં નથી” એમ સી રીતે જાણવું ? એ શંકા પર જવાબ આપે છે કે—

“વિલગ્નસ્થોઽષ્ટમો રાશિર્જન્મલગ્નાત્ સજન્મજાત્ ।

ન શુજઃ સર્વકાર્યેષુ લગ્નાચ્ચન્દ્રસ્તથાષ્ટમઃ ॥ ૧ ॥”

“જન્મલગ્નથી કે જન્મનક્ષત્રથી ગણતાં આવમો રાશિ જો લગ્નમાં રહ્યો હોય તો તે સર્વ કાર્યોમાં શુજ નથી, તથા લગ્નથી આવમે સ્થાને ચંદ્ર હોય તો તે પણ શુજ નથી.” ઇત્યાદિક દૈવજ્ઞવલ્લભમાં કહ્યું છે.

જેમ આવા પ્રકારના લગ્નાદિક યોગો ઘણીવાર મળે છે, પરંતુ તેહ કાંઈ પણ અનિષ્ટ ફલ દઈ શકતા નથી, પણ જ્યારે તેહ (યોગો) યાત્રાદિકમાં આવે છે ત્યારે પ્રાયે કરીને અવશ્ય અનિષ્ટ ફલ આપે છે. તેજ પ્રમાણે અહીં પણ જાણવું.

જન્મનક્ષત્રાદિક નવે નક્ષત્રની પીમા તથા તેમનું ફલ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“કેત્વર્કાર્કિંજિરાક્રાન્તં જૌમવક્રજિદાહતમ્ ।

હલ્કાગ્રહણદગ્ધં ચ નવધાઽપિ ન જં શુજમ્ ॥ ૧ ॥”

“કેતુ, સૂર્ય અને શનિએ આક્રમણ કરેલું નક્ષત્ર, મંગલે, વક્ર ગ્રહે અને જિદાએ (જિજ્ઞ નક્ષત્રે) હણેલું નક્ષત્ર, તથા હલ્કાનું નક્ષત્ર, ગ્રહણનું નક્ષત્ર અને દગ્ધ નક્ષત્ર, એ નવ પ્રકારનું નક્ષત્ર શુજ નથી.” (અર્થાત્ આ નક્ષત્રો પીમા પામેલાં-હણાયેલાં કહેવાય છે.)

“દેહવિનાશો જન્મર્હપીનને કર્મણશ્ચ કર્મર્હે ।

ઉત્સવબાંધવનાશૌ સમુદયસંઘાતયોર્હતયોઃ ॥ ૨ ॥”

“જન્મનક્ષત્ર પીમા પામ્યું હોય તો શરીરનો નાશ આય, કર્મનક્ષત્ર પીમાયું હોય તો કર્મ (કાર્ય) નો નાશ આય, સમુદયનક્ષત્ર હણાયું (પીમા પામ્યું) હોય તો ઓછવનો નાશ આય, અને સંઘાતનક્ષત્ર હણાયું હોય તો વંધુનો નાશ આય.”

“स्वतनुविनाशो वैनाशिके हते मानसे मनस्तापः ।
कुलदेशस्त्रीनाशो जातिजदेशाजिषेकेषु ॥ ३ ॥”

“विनाशनहत्र हणायुं होय तो पोताना शरीरनो नाश आय, मानसनहत्र हणायुं होय तो मनमां संताप (उवेग) आय, जातिनहत्र हणायुं होय तो कुलनो नाश आय, देशनहत्र हणायुं होय तो देशनो नाश आय ठे, अने अजिषेक-नहत्र नाश पाम्युं होय तो स्त्रीनो नाश आय ठे.”

अजिषेकनहत्र तथा देशनहत्र आ प्रमाणे ठे.—

“राज्याजिषेकदिवसेऽजिषेकधिष्यं च देशनहत्रम् ।
पद्मविजागे ज्ञेयं प्रादक्षिण्येन जूमध्यात् ॥ ४ ॥”

“राज्याजिषेकने दिवसे जे नहत्र होय ते अजिषेकनहत्र जाणवुं, अने पृथ्वीना मध्य जागथी प्रदक्षिणाना क्रमे पद्मचक्रना विजागमां देशनहत्र जाणवुं.” (एटखे के पृथ्वीना मध्य जागथी जे दिशा के विदिशामां जे देश होय ते दिशा के विदिशामां पद्मचक्रने विषे जे नहत्रो होय ते देशनहत्रो जाणवां.)

पद्मचक्रनी स्थापनानी रीत आ प्रमाणे ठे.—

“कर्णिकाष्टदक्षैराढ्ये पद्मे नाजौ दक्षेषु च ।
प्राच्यादिस्थेषु जानीह न्यस्याग्नित्रययादितः ॥ ५ ॥”

“कर्णिका (नाजि) तथा आठ पांखरी सहित एक पद्म (कमल) करवुं, तेनी नाजिने विषे तथा पूर्वादिकना अनुक्रमे रहेली पांखरीउने विषे कृत्तिकाथी आरंजीने त्रण त्रण नहत्रो मूकवां.”

पद्मचक्र यंत्र.

“ત્રિતયૈરાગ્નેય્યાદ્યૈઃ ક્રૂરગ્રહપીન્નિતૈઃ ક્રમેણ નૃપાઃ ।

પાઞ્ચાલો ૧ માગધિકઃ ૨ કલિંગશ્ચ ૩ દ્વયં યાન્તિ ॥ ૬ ॥

આવન્ત્યો ૪ ડયાનર્તો ૫ મૃત્યું ચાયાતિ સિન્ધુસૌવીરઃ ૬ ।

રાજા ચ દારહૂરો ૭ મઘેશો ૮ ડન્યશ્ચ કૌણિન્દઃ ૯ ॥ ૭ ॥”

“કૃત્તિકાદિક ત્રણ નક્ષત્રો જો ક્રૂર ગ્રહવને પીનાયેલ હોય તો પાંચાલ દેશનો રાજા નાશ પામે છે. ૧ એજ પ્રમાણે પૂર્વ દિશા વિગેરેના અનુક્રમે રહેલાં નક્ષત્રો પીનાયેલાં હોય તો અનુક્રમે મગધ દેશનો રાજા ૨, કલિંગનો રાજા ૩, અવન્તીનો રાજા ૪, આનર્તનો રાજા ૫, સિન્ધુસૌવીરનો રાજા ૬, દારહૂરનો રાજા ૭, મઘ દેશનો રાજા ૮, અને કૌણિંદ દેશનો રાજા ૯, દ્વય પામે છે.” (એટલે કે પૂર્વ દિશામાં રહેલાં આર્દ્રાદિક ત્રણ નક્ષત્રો પીનાયાં હોય તો મગધ દેશનો રાજા નાશ પામે છે, અગ્નિ સ્તૂળામાં રહેલાં અશ્લેષાદિક ત્રણ નક્ષત્રો પીન્નિત હોય તો કલિંગ દેશનો રાજા દ્વય પામે છે. એ રીતે ઈશાન સુધી જાણવું.) આ ઉપર કહેલા દેશો અનુક્રમે કર્ણિકા (નાગ્નિ)ને વિષે તથા પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ વિગેરે આઠ દિશાઈની પાંચમીઈને સ્થાને રહેલા છે, તેથી તે તે નક્ષત્રો પીનાયાથી તે તે દેશના રાજાનો દ્વય થાય છે. આ દેશાધિપના નામની ગણતરી માત્ર દિશાનેજ ઉદ્દેશીને કરી છે, તેથી ઉપર પ્રમાણે નવ ચંદ્રવને કટપના કરેલી આ આંખી પૃથ્વીને વિષે જે જે ચંદ્રમાં જે જે દેશો રહેલા હોય તે તે દેશો (દેશાધિપતિઉ) તે તે નક્ષત્રો પીના પામવાથી પીનાય છે—નાશ પામે છે એમ જાણી લેવું. નરપતિજયચર્યામાં તો આ પદ્મચક્રને ઠેકાણે કૂર્મસ્થાપના કરીને પણ આજ જાવાર્થ વર્ણવ્યો છે. કેટલાક આચાર્યો જન્મનક્ષત્રનીજ જેમ ઓગણીશમું આધાન નક્ષત્ર પણ ક્રૂર ગ્રહવને પીના પામ્યું હોય તો તે પ્રવાસ આપનાર હોવાથી તેને વર્જે છે. આ સર્વ હકીકત લખે રચેલા રત્નકોશમાં લખેલી છે.

ગ્રહનું હુટપણું હોય તો નવાંશે કરીને શુદ્ધ એવું પણ લગ્ન અશુદ્ધ (અશુચ) જ છે, એમ સપ્તર્ષિ કહેલું હોવાથી યથોક્ત નક્ષત્રોના દોષનો પ્રકાર કહે છે.—

ક્રૂરેણ મુક્તમાક્રાન્તં જોગ્યં ગ્રહણં તથા ।

હુટં ગ્રહોદયાસ્તાજ્યાં ગ્રહૈર્નિન્નં ચ જં ત્યજેત્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—ક્રૂર ગ્રહે મૂકી દીધેલું નક્ષત્ર, આક્રમણ કરેલું નક્ષત્ર અને જોગ્ય નક્ષત્ર, તથા ગ્રહણનું નક્ષત્ર, ગ્રહોના ઉદય અને અસ્તવને દોષ પામેલું નક્ષત્ર અને ગ્રહોએ જેદેલું નક્ષત્ર, આટલાં નક્ષત્રો તજવા યોગ્ય છે.

અહીં ગ્રહનું ક્રૂરપણું સ્વાજાતિક જાણવું, પરંતુ જેમ ક્ષીણપણા કરીને ચંદ્રનું ક્રૂરપણું કહ્યું છે અને પાપગ્રહની સાથે રહેવાથીજ બુધનું ક્રૂરપણું કહ્યું છે, એવું ઉપાધિથી અચેત્તું

क्रूरपणुं अहीं जाणवुं नहीं, तेथी अहीं ए जावार्थ थयो के जे नहत्र क्रूर एटले रवि, मंगळ, शनि अने राहुमांथी कोइ पण ग्रहे जोगवीने मूकी दीधेलुं होय ते नहत्र, तथा आक्रमण करेलुं एटले तेज क्रूर ग्रहे जोगवातुं नहत्र, तथा जोग्य एटले तेज क्रूर ग्रहे हमणां तरतज जोगववानुं होय ते नहत्र, आ त्रण नहत्रो तजवा योग्य कहां ठे. तेमनां फळ आ प्रमाणे सारंग कहे ठे.

“क्रूराश्रितक्रूरविमुक्तक्रूरगन्तव्यधिष्ण्येषु कुमारिकाणाम् ।

वदन्ति पाणिग्रहणे मुनीन्त्रा, वैधव्यमर्द्धस्त्रिजिरत्रिमुख्याः ॥ १ ॥”

“क्रूर ग्रहे आश्रित करेलुं (जोगवातुं), क्रूर ग्रहे जोगवीने मूकी दीधेलुं अने क्रूर ग्रहे गंतव्य एटले हजु हवे जोगववानुं, ए त्रणमांथी कोइ पण नहत्रमां कुमारिकानुं पाणिग्रहण (विवाह) कर्तुं होय तो ते कन्या त्रण वर्षनी अंदर विधवापणुं पामे ठे एम अत्रि विगेरे मुनीन्त्रो कहे ठे.”

बीजा आचार्यों कहे ठे के—

“शुक्तं जोग्यं च नो त्याज्यं सर्वकर्मसु सिद्धिदम् ।

यत्नात्त्याज्यं तु सत्कार्ये नहत्रां राहुसंयुतम् ॥ १ ॥”

“क्रूर ग्रहे जोगवेळुं तथा जोगववानुं एवे नहत्रो सर्व कर्ममां सिद्धि आपनार होवाथी तजवा योग्य नथी, परंतु शुच कार्यने विषे राहुवने युक्त एवुं नहत्र अवश्य यत्नथी त्याग करवा योग्य ठे.”

ग्रहणनहत्र एटले जे दिननहत्रमां (दनश्या नहत्रमां) सूर्य के चंजनुं ग्रहण थयुं होय ते. ग्रहना उदय अने अस्तवने दोष पामेलुं नहत्र एटले जे दिननहत्रमां ग्रहोनो उदय के अस्त थयो होय ते. आगमने विषे वक्र ग्रहे आक्रमण करेलुं (जोगवातुं) नहत्र पण तजवा योग्य कह्युं ठे. “विड्डुरमवहारियं” “विड्डुर नहत्र एटले अपघारित नहत्र तजवा योग्य ठे.” अहीं अपघारित एटले वक्र ग्रहे आक्रमण करेलुं एवो अर्थ ठे. ग्रहोए जेदेळुं एटले जौम (मंगळ) विगेरे पांच ताराग्रहो कृत्तिका, रोहिणी विगेरे जे नहत्रोनी वच्चे जेदीने जाय ठे ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे. ते विषे लग्नशुद्धिमां कह्युं ठे के— “मज्जेण गहो जस्स उ गल्लइ तं होइ गहजिन्नं” “ग्रह जेनी मध्ये थइने जाय ठे ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे.” नारचंद्र टिप्पणीमां तो एम लख्युं ठे के— “जेना पर ग्रहोनी नाबी तथा जमणी दृष्टि परती होय ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे.” अहीं दृष्टि जाणवाने माटे सात रेखावाळा चक्रनी जेम कृत्तिका नहत्रथी आरंजीने सात सात नहत्रो चारे दिशामां स्थापवां. ते आ प्रमाणे—

	કૂં	રોં	મૂં	આં	પું	પું	અં	
મં								
પૂં								
જં								
હં								
ચિં								
સાં								
વિં								
	અં	અં	અં	અં	અં	અં	અં	અં

ત્યારપછી—

“યસ્મિન્ ધિષ્ણે સ્થિતઃ સ્વેદસ્તતો વેધત્રયં જવેત્ ।

ગ્રહદૃષ્ટિપ્રજાવેણ વામદક્ષિણસમ્મુલ્લખ ॥ ૧ ॥

વક્રગે દક્ષિણા દૃષ્ટિર્વામદૃષ્ટિશ્ચ શીઘ્રગે ।

જૌમાદિપશ્ચકસ્ય સ્યાન્મધ્યદૃષ્ટિશ્ચ મધ્યમે (ગે) ॥ ૨ ॥

રાહુકેતુ સદા વક્રૌ સદા શીઘ્રૌ વિધૂણગૌ ।

કૂરા વક્રા મહાકૂરાઃ સૌમ્યા વક્રા મહાશુજાઃ ॥ ૩ ॥

વેધઘ્નં જજતિ ધિષ્ણ્યમિજારિદંષ્ટ્રાસંસ્થાનદિઘ્નયગતોઽનુગતગ્રહાન્યામ્ ।

एकं तथाऽजिमुखसंस्थितमध्यनासापर्यन्तजगधृतधिष्णयगतग्रहेण ॥ ४ ॥”

“જે નહ્નત્રમાં કોઈ પણ ગ્રહ રહ્યો હોય તે નહ્નત્રથી ગ્રહની દૃષ્ટિના પ્રજાવને લીધે માવો, જમણો અને સન્મુલ્લખ એવા ત્રણ વેધ થાય છે (૧). તેમાં જો વક્ર ગતિવાળો ગ્રહ હોય તો તેની જમણી દૃષ્ટિ પડે છે, શીઘ્ર ગતિવાળો હોય તો તેની માવો દૃષ્ટિ પડે છે, અને મંગલ વિગેરે પાંચમાંથી કોઈ મધ્ય ગતિવાળો હોય તો તેની મધ્ય દૃષ્ટિ પડે છે (૨). તેમાં રાહુ અને કેતુ એ બે ગ્રહો નિરંતર વક્ર ગતિવાળાજ હોય છે, તથા ચંદ્ર અને સૂર્ય એ બે નિરંતર શીઘ્ર ગતિવાળાજ હોય છે. તેમાં જો કૂર ગ્રહો વક્ર થયા હોય તો તે અત્યંત કૂર જાણવા, અને સૌમ્ય ગ્રહો વક્ર થયા હોય તો તે અતિ શુજા જાણવા (૩). જે નહ્નત્રથી સિંહની દાદાના સંસ્થાનની જેમ (તિરઢા) બે દિશામાં જે બે નહ્નો રહેલાં હોય તે બે નહ્નો ઉપર જે બે ગ્રહો રહેલા હોય તે બે ગ્રહો કરીને

प्रथमनुं नहत्र बे वेधने जजे (पामे) ठे, तथा तेज प्रथमनुं नहत्र पोतानी सन्मुख रहेला मध्य नासिकाना पर्यंत जाग उपर रहेला नहत्र उपर जे ग्रह होय ते ग्रहे करीने त्रीजो सन्मुख वेध आय ठे (४).” आ प्रमाणे नरपतिजयचर्यामां कह्युं ठे. आनुं उदाहरण आपवाथी बराबर समजाशे, माटे उदाहरण आपे ठे के—कोइ कार्य मृगशिर नहत्रमां करवा धार्युं ठे अने चित्रा नहत्रमां मंगळ विगेरे सात ग्रहोमांनो कोइ पण वक्री ग्रह रह्यो होय तो तेना वक्र गतिपणाने लीधे जमणी दृष्टि मृगशिर उपर पनी. तथा रेवती नहत्रमां सूर्यादिक सात ग्रहोमांनो कोइ पण अतिचारी (शीघ्र गतिवाळो) ग्रह होय तो तेना शीघ्र गतिपणाने लीधे ऋषी दृष्टि मृगशिर उपर पनी. ए प्रमाणे बन्ने तरफथी ग्रहनी दृष्टि परवाने लीधे ते मृगशिर नहत्र ग्रहजिन्न थयुं कहेवाय. वळी उत्तराषाढा नहत्रमां मंगळ विगेरे पांच ग्रहोमांनो कोइ पण मध्य गतिवाळो ग्रह होय तो सन्मुख दृष्टिए करीने ते मृगशिरनो त्रीजो वेध पण थयो. एज रीते बीजां नहत्रोना संबन्धमां पण जाणवुं, परंतु आ त्रीजो सन्मुख नामनो वेध “वेधेनैकार्गळो” ए आज विमर्शना सत्तरमां श्लोकमां कहेशे, अने बीजा बे वेधनो अहीं अधिकार ठे.

अशुक्र नहत्रनी शुद्धि क्यारे आय ? ते कहे ठे.—

धिष्ण्यं कार्याय पर्याप्तं चन्द्रजोगाद्ग्राहतम् ।

शुक्रं षड्विंशवेन्मासैरुपरागपराहतम् ॥ १६ ॥

अर्थ—ग्रहथी हणायेलुं नहत्र चंद्रवने जोगवाया पढी शुक्र कार्यने माटे पर्याप्त (योग्य) आय ठे, अने उपराग (ग्रहण)थी हणायेलुं नहत्र ठ मासे करीने शुक्र आय ठे.

अहीं पर्याप्त एटळे योग्य आय ठे एवो अर्थ करवो. ग्रहथी हणायेलुं नहत्र एटळे क्रूर ग्रहे जोगवीने मूकी देवाथी, जोगवातापणाथी के जोग्यपणाथी दूषित करेलुं, अथवा ग्रहोए उदय के अस्त करवाए करीने दूषित करेलुं, अथवा वक्री ग्रहे आक्रमण विगेरे करवावने करीने दूषित करेलुं जे नहत्र ते. चंद्रना जोगथी एटळे ग्रहे करेलो दोष दूर थया पढी जो ते नहत्र चंद्र जोगव्युं होय तो ते आदरवा योग्य ठे—शुक्र ठे. ते विषे वराह कहे ठे के—

“दोषैर्मुक्तं यदा धिष्ण्यं पश्चाच्चन्द्रेण संयुतम् ।

ततः पश्चाद्विशुद्धं स्यान्नान्यथा शुक्रदं जवेत् ॥ १ ॥”

“दूषित नहत्र प्रथम तो दोषथी मुक्त आय, अने पढी ते चंद्रवने संयुक्त आय—जोगवाय, त्सारपढी ते शुक्र आय ठे, अन्यथा एटळे ते पहेलां ते शुक्र फळने आपनारुं अतुं नथी.”

लक्ष तो आ प्रमाणे कहे ठे—

“तत्सूर्येन्धोर्जोगात्कर्मण्यत्वं प्रयाति न्यूयोऽपि ।

धिष्ण्यं कर्मसु शुद्धं तापनिषेकात्सुवर्णमिव ॥ १ ॥”

“ते (दूषित थयेलुं) नक्षत्र फरीशी सूर्य अने चंद्रना जोगव्या पढी शुज कार्यने माटे योग्य थाय ठे. जेम अशुद्ध सुवर्ण अग्निमां तपावीने जळमां नाख्या पढी कार्य (अलं-कार) करवामां शुद्ध थाय ठे तेम. अर्थात् ते नक्षत्र प्रथम सूर्यवने तपावाय ठे, अने पढी चंद्रवने शांत कराय ठे.”

उपरागथी एटळे चंद्र के सूर्यना ग्रहणथी ह्णायेलुं एटळे दूषित थयेलुं जे नक्षत्र होय ते ग्रहणनक्षत्र कहेवाय ठे. ते ठ मास सुधी शुज कार्यमां वर्जवा योग्य ठे. केटळाक आचार्यो एम कहे ठे के—ज्यांसुधी ते नक्षत्रने फरीशी सूर्य न जोगवे त्यांसुधी ते वर्जवा योग्य ठे. अहीं विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“पद्मान्तरेण ग्रहणत्रयं स्याद्यदा तदाद्यग्रहणोपगं जम् ।

पक्षाद्विशुद्धं जवति द्वितीयग्रहोपगं शुध्यति मासपट्णात् ॥ १ ॥”

“एक पखवासीयाने आंतरेज जो वे ग्रहण अतां होय तो पहेला ग्रहणथी दूषित थयेलुं नक्षत्र एक पखवासीयाए करीने (बीजुं ग्रहण आवे त्यारे) शुद्ध थाय ठे, अने बीजा ग्रहणथी दूषित थयेलुं नक्षत्र ठ महीने शुद्ध थाय ठे” एम सप्तर्षिष्ठ कहे ठे.

वळी जे नक्षत्रमां केतुनो उदय थयो होय तेज नजत्रमां ठ मास सुधी केतु रहे ठे, तेथी ते नक्षत्र पण ठ मास सुधी तजवा योग्य ठे. तथा जे दिननक्षत्रमां मंगळ विगेरे पांच ताराग्रह मांहेना कोइ पण वे ताराग्रहनो परस्पर जेद (वेध) अतो होय तो ते नक्षत्र पण ठ मास सुधी तजवा योग्य ठे. ते विषे विवाहवृन्दावनने विषे कहुं ठे के—

“यस्मिन् धिष्ये वीक्षितौ राहुकेतू, जेदस्ताराखेटयोर्यत्र च स्यात् ।

आषण्मासांस्तत्र लग्नेन्दुजाजि, प्राजिष्णु स्यान्नो शुभं कर्म किञ्चित् ॥ १ ॥”

“जे दिननक्षत्रमां राहु अने केतु जोया होय, अने जे नक्षत्रमां मंगळादिक वे तारा-ग्रहनो परस्पर जेद-वेध अतो होय ते लग्ना चंद्रवने शोभता एवा नक्षत्रमां ठ मास सुधी कोइ पण शुज कार्य कर्तुं होय तो ते शोभावाळुं एटळे शुज फळदायक अतुं नथी.” जे दिननक्षत्रमां सूर्य के चंद्रनुं ग्रहण अतुं होय ते नक्षत्रमां राहु जोयो कहेवाय ठे, अने जे नक्षत्रमां केतुनो उदय अतो होय ते नक्षत्रमां केतु जोयेलो कहेवाय ठे. अहीं कोइने शंका थाय के केतुना उदयनुं नक्षत्र शी रीते जाणी शकाय ? आ शंकाना उत्तरमां त्रिविक्रमशतकनी टीकामां लखेला श्लोको अहीं लखे ठे.—

“मेघेऽर्के सति रेवत्यां यदि याति विधुंतुदः ।

जाग्रमासोत्तरार्धे स्यात् पुष्ये केतूदयस्तदा ॥ १ ॥”

“मेष संक्रांतिमां जो रेवती नक्षत्रने विषे राहु रह्यो होय तो जादरवा मासना बीजा पखवानीयामां पुष्य नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. १.”

“सूर्ये वृषस्थितेऽश्विन्यां यदि याति विधुंतुदः ।

आश्विनस्योत्तरार्धे तद्गोहिण्यां केतुरीक्ष्यते ॥ २ ॥”

“वृष राशिमां सूर्य रह्यो होय त्यारे जो आश्विनी नक्षत्रमां राहु रह्यो होय तो आश्विन मासना बीजा पखवानीयाने विषे रोहिणी नक्षत्रमां केतु देखाय ठे—उदय पामे ठे. २.”

“जरेण्यां मिथुनस्थेऽर्के यदि याति विधुंतुदः ।

कार्तिकस्योत्तरार्धे तदार्ज्यायां केतुदर्शनम् ॥ ३ ॥”

“मिथुन राशिमां सूर्य रह्यो होय त्यारे जो जरेणी नक्षत्रमां राहु रह्यो होय तो कार्तिक मासना बीजा पखवानीयामां आर्जा नक्षत्रने विषे केतुनं दर्शन आय ठे. ३.”

“कर्कस्थेऽर्के कृत्तिकायां यदि याति विधुंतुदः ।

मार्गशीर्षपराधे तत्केतूदयः पुनर्वसौ ॥ ४ ॥”

“कर्क राशिमां सूर्य रह्यो होय त्यारे जो कृत्तिका नक्षत्रमां राहु रह्यो होय तो मार्गशीर्ष मासना बीजा पखवानीयामां पुनर्वसु नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. ४.”

“सिंहेऽर्के सति रोहिण्यां यदि याति विधुंतुदः ।

पौषमासापराधे तदश्लेषायां शिखीक्ष्यते ॥ ५ ॥”

“सिंह संक्रांति होय त्यारे जो रोहिणी नक्षत्रमां राहु रहेछो होय तो पौष मासना बीजा पखवानीयामां आश्लेषा नक्षत्रने विषे केतु देखाय ठे—उदय पामे ठे. ५.”

“कन्यास्थेऽर्के मृगशीर्षे यदि याति विधुंतुदः ।

माघमासोत्तरार्धे तच्चित्रायां दृश्यते शिखी ॥ ६ ॥”

“सूर्य कन्या राशिमां रह्यो होय त्यारे जो राहु मृगशीर्ष नक्षत्रमां रह्यो होय तो माघ मासना बीजा पखवानीयामां चित्रा नक्षत्रने विषे केतु देखाय ठे. ६.”

“तुळार्के सति आर्ज्यायां यदि याति विधुंतुदः ।

फाट्गुनस्योत्तरार्धे स्यान्मूले केतूदयस्तदा ॥ ७ ॥”

“तुला राशिमां सूर्य होय त्यारे जो आर्जा नक्षत्रमां राहु रहेछो होय तो फाट्गुन मासना बीजा पखवानीयामां मूल नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. ७.”

“वृश्चिकेऽर्के पुनर्वसोर्यदि याति विधुंतुदः ।

चैत्रमासोत्तरार्धे स्यात्स्वातौ केतूदयस्तदा ॥ ८ ॥”

“वृश्चिक राशिनो सूर्य होय त्यारे जो पुनर्वसु नक्षत्रमां राहु रहेछो होय तो चैत्र मासना बीजा पखवानीयामां स्वाति नक्षत्रने विषे केतुनो उदय आय ठे. ८.”

“ધનુઃસ્થિતે રવૌ પુણ્યં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

વૈશાખસ્યોત્તરાર્ધે સ્યાન્મૂલે કેતૂદયસ્તદા ॥ ૯ ॥”

“ધન રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે જો પુણ્ય નહત્રમાં રાહુ રહેલો હોય તો વૈશાખ માસના બીજા પક્ષવાનીયામાં મૂલ નહત્રને વિષે કેતુનો ઉદય થાય છે. ૯.”

“અશ્લેષાં મકરસ્યેકેં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

જ્યેષ્ઠમાસોત્તરાર્ધે તઙ્ગ્યેષ્ઠાયાં દૃશ્યતે શિખી ॥ ૧૦ ॥”

“સૂર્ય મકર રાશિમાં રહ્યો હોય ત્યારે જો રાહુ અશ્લેષા નહત્રમાં રહ્યો હોય તો જ્યેષ્ઠ માસના બીજા પક્ષવાનીયામાં જ્યેષ્ઠા નહત્રને વિષે કેતુ દેખાય છે. ૧૦.”

“કુંજસ્યેકેં મઘાધિપ્ત્યં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

આષાઢમાસોત્તરાર્ધે શ્રુતૌ કેતૂદયસ્તદા ॥ ૧૧ ॥”

“સૂર્ય કુંજ રાશિમાં રહ્યો હોય ત્યારે જો રાહુ મઘા નહત્રમાં હોય તો આષાઢ માસના બીજા પક્ષવાનીયામાં શ્રવણ નહત્રને વિષે કેતુનો ઉદય હોય છે. ૧૧.”

“મીનેકેંડપરફલ્ગુન્યાં યદિ યાતિ વિધુંતુદઃ ।

શ્રાવણસ્યોત્તરાર્ધે તત્ત્રારુણે દૃશ્યતે શિખી ॥ ૧૨ ॥”

“મીન રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે જો રાહુ ઉત્તરાષાઢગુની નહત્રમાં હોય તો શ્રાવણ માસના બીજા પક્ષવાનીયામાં શતજિષ્ક નહત્રને વિષે કેતુ દેખાય છે—ઉદય પામે છે. ૧૨.”

ઉત્ક્રાપાત અને ચંદ્ર સૂર્યના પરિવેષથી દૂષિત થયેલું નહત્ર પણ ૭ માસ સુધી શુદ્ધ કાર્યમાં વર્જવા યોગ્ય છે એમ કેટલાક આચાર્યો કહે છે.

વેધેનૈકાર્ગલોત્પાતપાતલત્તાજિધૈરપિ ।

દોષૈરુપગ્રહાયૈશ્ચ નહત્રં હુષ્ટમુત્સૃજેત્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—વેધવને કરીને ઇટલે સાત અને પાંચ રેલાવાલા ચક્રે કરીને બતાવેલા વેધવને દૂષિત થયેલું તથા એકાર્ગલ, ઉત્પાત, પાત અને લત્તા નામના દોષે કરીને દૂષિત થયેલું, તથા ઉપગ્રહાદિકે કરીને દૂષિત થયેલું નહત્ર શુદ્ધ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે.

ઉત્પાત ઇટલે જે દિવસે જૌમ વિગેરે ઉત્પાતો થયા હોય તે દિવસનું નહત્ર ઉત્પાતવને દૂષિત કહેવાય છે. શ્લોકમાં અપિ શબ્દ હોવાથી ગ્રહ યુદ્ધાદિકવને દૂષિત થયેલું નહત્ર પણ તજવા યોગ્ય છે. આ સર્વે દોષોથી દૂષિત થયેલાં નહત્રો તે તે દોષથી મુક્ત થયા પછી જ્યારે ચંદ્રવને જોગવાઈ જાય ત્યારે તે શુદ્ધ થાય છે એમ રત્નમાલાના જાણ્યમાં કહ્યું છે.

હવે વેલા (સમય)ની શુદ્ધિ કહે છે.—

અર્કેન્દ્રોર્જુક્તાંશકરાશિયુતૌ ક્રાન્તિસામ્યનામાઽયમ્ ।

ચક્રદલે વ્યતિપાતઃ પાતશ્ચક્રે ચ વૈધૃતસ્યાજ્યઃ ॥ ૧૮ ॥

अर्थ—सूर्य अने चंद्रना जुक्त अंश तथा राशिने एकठा करवाथी क्रांतिसाम्य नामनो दोष थाय ठे. तेमां जो ते एकठा करेला राशिनी संख्या अर्धचक्र एटले ठनी आवे तो ते क्रांतिसाम्यनुं नाम व्यतिपात कहेवाय ठे, अने जो चक्र एटले बारनी संख्या आवे तो तेनुं पात तथा वैधृत एवं नाम कहेवाय ठे. आ बन्ने प्रकारनो क्रांतिसाम्य दोष शुज कार्यमां तजवा योग्य ठे.

विस्तरार्थ—स्पष्ट करेला सूर्य अने चंद्रने अयनांशो सहित करवा. पठी तेमां जुक्त अंश तथा राशि नाखवा. तेमां जो राशिना अंकने स्थाने ठनी के बारनी संख्या आवे तो क्रांतिसाम्यनो संजव ठे एम जाणवुं. ते वेळा तजवा योग्य ठे. ते क्रांतिसाम्य नामनो दोष जो ठनी संख्यावने अयो होय तो तेनुं व्यतिपात एवं नाम कहेवाय ठे, अने जो बारनी संख्यावने अयो होय तो तेनां पात अने वैधृत एवं बे नाम कहेवाय ठे. अही तात्पर्य ए ठे के—आ क्रांतिसाम्यनी वेळा निश्चयथी कही शकाती नथी, कारण के वर्षे वर्षे ते वेळा अनियमित वखते आवे ठे. तेने माटे विवाहवृंदावनने विषे कह्युं ठे के—

“त्रिजागशेषे ध्रुवनास्ति चैन्द्रज्यंशे गते सम्प्रति संजवोऽस्य ।”

“विष्कंजादिक योगो मांहेना ध्रुव नामना योगनो त्रीजो जाग शेष रहे त्यारे अने ऐंझ नामना योगना त्रण जाग बीती जाय त्यारे हाखना समयमां आ क्रांतिसाम्य नामना दोषनो संजव ठे.”

त्यारपणी कोइए आम कह्युं ठे.—

“पूर्वार्धे पुनरैन्द्रस्य पश्चिमार्धे ध्रुवस्य च ।”

“ऐंझना पहेला अर्ध जागमां अने ध्रुवना पाठला अर्धा जागमां आ क्रांतिसाम्यनो संजव ठे.” हमाणं तो—

“ब्रह्मणश्चरणे शेषे ध्रुवस्य चरणे गते ।

तत्संजव इत्याहुर्ज्ञाः०

॥ १ ॥”

“ब्रह्मा नामना योगनो चोथो जाग शेष रहे त्यारे अने ध्रुव योगनो एक पाद (चोथो जाग) जाय त्यारे ते क्रांतिसाम्यनो संजव ठे एम ज्योतिषशास्त्र जाणनाराठ कहे ठे.”

आ बाबत शी रीते निश्चय करवो ? ते माटे कहे ठे के— ‘ते वखतना सूर्य अने चंद्रने राशि, अंश विगेरे रूपे स्पष्ट करीने ते वर्षना अयनांशोने ते (स्पष्ट करेला सूर्य अने चंद्र)मां नाखवा. पठी ते बन्नेने एकठा करवा. तेमां जो राशिनी संख्या ठ अथवा बार आवे तो क्रांतिसाम्यनो संजव ठे एम जाणवुं. तेमां पण आ प्रमाणे विशेष जाणवुं.—जो ठनी के बारनी संख्या पूरेपूरी एटले के अंश, कळा विगेरेने स्थाने शून्यज

आवे अने मात्र राशिने स्थानेज ङ के वारनी संख्या आवे तो तेज वखते क्रांतिसाम्य ठे एम जाणवुं, परंतु जो ङ के वारनी संख्या उपर अंश, कळा विगेरे कांइ पण अधिक आवे तो तेदखुं क्रांतिसाम्य बीती गयुं ठे एम जाणवुं, अने जो ङ के वारनी संख्याथी कांइक न्यून होय तो हवे पढी क्रांतिसाम्य थशे एम जाणवुं. क्रांतिसाम्य बीती गयाने केटखो काळ थयो अथवा केटला काळ पढी क्रांतिसाम्य थशे ? ते जाणवानी इडा आय तो आ रीते करवुं.—सूर्य अने चंद्रनी गतिने कळा तथा विकळारूपे स्पष्ट करीने ते वझेने एकत्र करी ते सर्वनी विकळा करवी. (करी राखवी.) त्यारपढी अयनांश सहित सूर्य अने चंद्रने एकत्र करी ङ अथवा वारनी संख्याथी जे कांइ अधिक राशि, अंश विगेरे होय तेमांथी पहेला राशिना अंकने ठोनीने बीजा अंश विगेरेनी विकळा करवी. पढी आ विकळारूप करेला अंकने उपर विकळारूप करी राखेला गतिना अंकवमे जाग देवो. जागमां जे आवे तेदला दिवस जाणवा. शेष रहेला अंकने साठे गुणीने तेज गतिना अंकवमे जाग देवो. जागमां जे आवे तेदली घटी जाणवी. फरीथी तेज प्रमाणे शेष रहेलाने साठे गुणी तेज गतिना अंकवमे जाग देतां जागमां जे संख्या आवे तेदला पळ जाणवा. एटला दिवस, घटी अने पळ बीती गया एटले के एटला दिवस, घटी अने पळनी पहेलां क्रांतिसाम्य बीती गयुं एम जाणवुं.

परंतु जो ङनी के वारनी संख्या कांइक न्यून होय तो ते सर्वने ङ अथवा वारमांथी बाद करी जे शेष रहे तेनी विकळा करवी. ते विकळाना अंकने प्रथमनीज जेम गतिनी विकळाना अंकवमे जाग देवो. जागमां जे आवे ते दिवस जाणवा. पढी पूर्वनीज जेम शेषने साठे गुणी तेने गतिनी विकळावमे जाग देवो. जागमां जे आवे ते घटी जाणवी. एज प्रमाणे फरीथी गुणाकार तथा जागाकार करी पळ काढवा. आटखो काळ गया पढी क्रांतिसाम्य आवशे, एटले के तेदला दिवस, घटी अने पळ गया पढी क्रांतिसाम्य थशे एम जाणवुं. जो पहेली वार जाग देतां जागमां कांइ न आवे तो दिवसने स्थाने शून्य जाणवुं, एटले के क्रांतिसाम्य बीत्याने अथवा आववामां एक दिवस गयो अथवा थवानो नथी, परंतु केटलीएक घनीउं अने पळोज गइ के जवानी ठे, अने जो बीजी वार जाग देतां पण जागमां कांइ न आवे तो घटीने स्थाने पण शून्य जाणवुं, एटले के क्रांतिसाम्य बीत्याने अथवा थवाने घनीउं पण गइ नथी अथवा आववानी नथी, परंतु केटलाएक पळोज बीत्या के बीतवाना ठे एम जाणवुं.

आनुं उदाहरण आपवाथी आ विषय बराबर समजाशे. तेथी प्रथम ङनी संख्यानुं उदाहरण आपे ठे.—

સંવત્ ૧૫૧૨ ની સાલમાં વૈશાખ સુદિ ૧૦ ગુરુવારે મધ્યાહનમાં પ્રાતઃકાળે ઘડી ૧ પઠ ૪૫ સમયે ધ્રુવ યોગનો પહેલો પાદ પૂર્ણ થયો છે. તે વખતે ક્રાંતિસામ્યનો વિચાર કરીએ ઢીએ.—તે વખતે સ્પષ્ટ સૂર્ય રાશિ ૦, અંશ ૧૮, કલા ૫૦ અને વિકલા ૨૬ છે. તે વર્ષમાં અયનાંશો ૧૫, કલા ૩૪ છે. તેને સ્પષ્ટ સૂર્યમાં નાલવાથી અયનાંશ સહિત સૂર્ય ૧-૪-૨૪-૨૬ થયો. સૂર્યની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૫૭, વિકલા ૫૮ છે. તે વખતે સ્પષ્ટ ચંદ્ર ૪-૧૧-૨-૩૦ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ જેલવવાથી અયનાંશ સહિત ચંદ્ર ૪-૨૬-૩૬-૩૦ થયો. ચંદ્રની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૭૫૦ છે. હવે અયનાંશ સહિત સૂર્ય અને ચંદ્રને એકત્ર કરીએ ત્યારે ૬-૧-૦-૫૬ થયા, માટે આ સમયે ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું છે. તેને વીત્યાને કેટલો વખત થયો? તે જાણવા માટે અંશ (૧) ને સાથે ગુણી કલા કરવી એટલે ૬૦ થયા. તેને ફરીથી વિકલા કરવા માટે સાથે ગુણી ૫૬ વિકલા જેલવવાથી ૩૬૫૬ વિકલા થઈ. ત્યારપછી ઉપર કહેલી સૂર્યની સ્પષ્ટ ગતિ ૫૭ કલા અને ૫૮ વિકલા તથા ચંદ્રની સ્પષ્ટ ગતિ કલા ૭૫૦ એ બેને એકત્ર કરવી. એટલે કલા ૮૦૭, વિકલા ૫૮ થઈ. કલાને વિકલા કરવા માટે સાથે ગુણી ૫૮ વિકલા હમરેવાથી ૪૮૪૭૮ વિકલા થઈ. પછી પૂર્વના અંક ૩૬૫૬ ને આ ૪૮૪૭૮ અંકે જાગ લેવાનો છે, પરંતુ જાગ ચાલતો નથી, તેથી દિવસને ઠેકાણે ૦ આવ્યું, ત્યારપછી તે ૩૬૫૬ અંકને સાથે ગુણવાથી ૨૧૫૩૬૦ થયા, તેને તે ૪૮૪૭૮ અંકે જાગ દેતાં ૪ ઘટી પ્રાપ્ત થઈ. શેષ ૨૧૪૪૮ ને સાથે ગુણી ફરીથી તેજ ૪૮૪૭૮ અંકે જાગ દેતાં ૩૧ પઠ લાધ્યા, તેથી ૪ ઘડી અને ૩૧ પઠ પહેલાં ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું છે એમ સિદ્ધ થયું.

હવે બારની સંખ્યાનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે.—સંવત્ ૧૫૧૩ ની સાલમાં લૌકિક વૈશાખ વદિ ૮ મંગલવારે ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં ઘડી ૧૮, પઠ ૫૪ સમયે બ્રહ્મ યોગનો છેલ્લો પાદ અવશેષ રહ્યો છે. તે વખતે ક્રાંતિસામ્યનો વિચાર કરીએ ઢીએ.—તે વખતે રાશિ, અંશ, કલા અને વિકલારૂપે સ્પષ્ટ કરેલો સૂર્ય ૧-૦-૪૧-૧૩ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ નાલવાથી અયન સહિત સૂર્ય ૧-૧૬-૧૫-૧૩ થયો. રવિની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૫૭, વિકલા ૩૦ છે. તે વખતે સ્પષ્ટ ચંદ્ર ૯-૨૯-૧૦-૫૩ છે. તેમાં અયનાંશ ૧૫, કલા ૩૪ જેલવવાથી ૧૦-૧૪-૪૪-૫૩ થાય છે. ચંદ્રની ગતિ સ્પષ્ટ કલા ૮૪૨, વિકલા ૬ છે. હવે અયન સહિત સૂર્ય અને ચંદ્રને જેલવવાથી ૦-૧-૦-૬ થાય છે. અહીં પણ ક્રાંતિસામ્ય વીતી ગયું છે એમ જાણવું. વીત્યાને કેટલો વખત થયો છે? તે જાણવા માટે અહીં પણ પ્રથમનીજ જેમ સર્વ રીત કરવાથી ઘડી ૪ આવે છે, તેથી ક્રાંતિસામ્ય વીત્યાને ચાર ઘડી થઈ એમ જાણવું.

એજ પ્રમાણે જ અથવા બારની સંખ્યા કાંઈક ન્યૂન હોય તો ક્રાંતિસામ્ય કેટલા વખત

પઢી આવશે ? તેને માટે ઉપર કહેલી રીતે દિવસ અને ઘડી વિગેરે કાઢવા. પ્રહો અને પ્રહોની ગતિને સ્પષ્ટ કરવાનો વિધિ (રીત) આગલ કહેવામાં આવશે.

આ ક્રાંતિસામ્યના સંજવનું સ્થાન સૂત્રકારે સ્થૂલ પ્રમાણથી કહ્યું છે, તેથી અમે પણ તેને અનુસરીને સ્થૂલ પ્રમાણનું જ વિવિરણ કર્યું છે, પરંતુ કોઈને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોવું હોય, જેમકે ક્રાંતિસામ્યનો આરંજ ક્યારે થયો ? તે કેટલા વસ્ત્ર સુધી રહીને ક્યારે તે પૂર્ણ થયું ? ક્રાંતિસામ્ય શબ્દનું સાર્થક નામ શું ? એટલે કે એનું ક્રાંતિસામ્ય એવું નામ કેમ કહેવાયું ? ઠ અને બારની સંખ્યાની ઉત્પત્તિ ઠતાં પણ ક્રાંતિસામ્ય થતું નથી એ ક્યારે અને શી રીતે ? ક્રાંતિસામ્ય ઠતાં પણ તે ક્યારે અને શી રીતે દોષકારી ન હોય ? इत्यादि સૂક્ષ્મ પ્રમાણને ફક્તારે કરણકુતૂહલ, જાસ્કરસિદ્ધાંત વિગેરે ગ્રંથો જોવા.

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—તમે પ્રથમ એવું કહ્યું કે ક્રાંતિસામ્યનું સ્થાન માસે માસે અને વર્ષે વર્ષે ફરે છે, તો તેને ફરવાના સ્થાનની કાંઈ પણ સીમા છે કે નહીં ? આ શંકાનો જવાબ આપતાં કહે છે કે—હા, છે. તે આ પ્રમાણે.—

“गणोत्तरार्धभुक्त्वादेः क्रान्तिसाम्यस्य संजवः ।

सार्धपञ्चसु योगेषु तत्त्यहं परिवर्जयेत् ॥ ૧ ॥”

“ગંરૂના ઉત્તરાર્ધથી અને શુક્લ યોગની આદિથી આરંજીને સામા પાંચ યોગ સુધી ક્રાંતિસામ્યનો સંજવ છે. તેના ત્રણ દિવસ વર્જવા યોગ્ય છે. ગંરૂ યોગના ઉત્તરાર્ધથી આરંજીને (એટલે ગંરૂ યોગના બે પાદ ગયા પછી) સામા પાંચ યોગ સુધી (એટલે વજ્ર યોગ પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી) તથા શુક્લ યોગને પહેલેથીજ આરંજીને સામા પાંચ યોગ સુધી (એટલે પ્રીતિ યોગના બે પાદ પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી) ક્રાંતિસામ્યનો સંજવ છે. આ સિવાય બીજા યોગોમાં તેનો સંજવજ નથી, એમ ચંદ્રસાધ જાણ્ય વિગેરેમાં કહ્યું છે. અર્થાત્ આ બે સ્થાને સામા પાંચ યોગને વિષેજ ક્રાંતિસામ્ય ફર્યા કરે છે, એ સામા પાંચ યોગને હૃદ્ધન કરીને બીજા કોઈ પણ યોગમાં કોઈ પણ વસ્ત્ર ક્રાંતિસામ્ય ગયું (થયું) નથી તેમ જશે (થશે) પણ નહીં. આ ક્રાંતિસામ્ય દોષના ત્રણ દિવસ વર્જવાના કહ્યા છે, એટલે કે હાલના સમયમાં બ્રહ્મ યોગનો અન્ય પાદ અને ધ્રુવ યોગનો આઘ પાદ એ બે સ્થાનથી પાઠલ ચાલતું (રહેલું) ક્રાંતિસામ્ય કદાચિત્ ગયેલે (પહેલે) દિવસે જાય છે (થાય છે) અને આગલ ચાલતું (રહેલું) ક્રાંતિસામ્ય કદાચિત્ આગલને (પઢીને) દિવસે જાય છે, તેથી કરીને ક્રાંતિસામ્યના સંજવના સ્થાનવાળો એક દિવસ અને આગલ પાઠલનો એક એક દિવસ એમ ત્રણ દિવસ તજવાના છે. અથવા બીજી રીતે પણ ત્રણ દિવસ ત્યાગ કરવાનું આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ગત ૧ મેઘ્ય ૨ ઘર્તમાનં ૩ સુલ્ ૧ લક્ષ્મ્યા ૨ યુષાં ૩ ક્રમાત્ ।

ક્રાન્તિસામ્યં સૃજેજ્ઞાનિં ત્યહં તેનાત્ર વર્જ્યતામ્ ॥ ૧ ॥”

“जे दिवसे क्रांतिसाम्य होय ते दिवसची पहेळानो दिवस सुखनी हानि करे ठे, तेनी पढीनो दिवस लक्ष्मीनी हानि करे ठे, अने क्रांतिसाम्यनो दिवस आयुषनी हानि करे ठे, माटे आ त्राण दिवसो वर्जवा योग्य ठे.”

केटलाक आचार्यो क्रांतिसाम्यवाळो एकज दिवस वर्जवानुं कहे ठे, अने बीजा केटलाक तो ते दिवसे पण क्रांतिसाम्य थवानो समयज मात्र तजवानो कहे ठे. तेउं कहे ठे के—

“विषप्रदिग्धेन हतस्य पत्रिणा, मृगस्य मांसं सुखदं हतादते ।

यथा तथैव व्यतिपातयोगे, हृणोऽत्र वर्ज्यो न तिथिर्न वारः ॥ १ ॥”

“जेम विष लग्नावेळा बाणथी हणायेळा मृगनुं हत (हतना स्थान) विनानुं बीजुं सर्व मांस सुखकारक ठे तेम व्यतिपात (क्रांतिसाम्य) योगने विषे पण ते योगनो समयज वर्जवा योग्य ठे, परंतु आखी तिथि के आखो वार वर्जवा योग्य नथी.”

क्रांतिसाम्यनी वेळानो निश्चित समय तथा ते क्रांतिसाम्य केटलो वखत रहे ठे तेनुं परिमाण करणकुतूहल विगेरे ग्रंथमां कहेळा विधिने अनुसारे जाणवुं एम प्रथम कही गया ठीए. आ क्रांतिसाम्य मोटो दोष गणाय ठे. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“खड्गाहतोऽग्निना दग्धो नागदष्टोऽपि जीवति ।

क्रान्तिसाम्यकृतोद्वाहो म्रियते नात्र संशयः ॥ १ ॥”

“खड्गथी हणायेळो, अग्निथी वळेळो अने सर्पथी रुसायेळो पुरुष कदाच जीवी शके ठे, परंतु क्रांतिसाम्यमां विवाहित थयेळो पुरुष मरीज जाय ठे, तेमां कांइ पण संशय नथी.”

आ विवाहना विषयमां तजवा योग्य अढार दोषोना संग्रहानो श्लोक आ प्रमाणे ठे.

“स्युर्वेधः १ पात २ लप्ते ३ ग्रहमलिनमुकु ४ क्रूरवारा ५ ग्रहाणां,

जन्मर्क्ष ६ विष्टि ७ अर्धप्रहर ८ कुक्षिको ९ पग्रह १० कान्त्य ११ वस्थाः १२ ।

कर्कोत्पातादि १३ घंटो १४ विगतबलशशी १५ दुष्टयोगार्गलाख्या १६,

गणान्तो १७ दग्धरिक्ताप्रमुखतिथि १८ रथो नामतोऽष्टादशैते ॥ १ ॥”

“वेध १, पात २, लप्ता ३, ग्रहवने मलिन (झूषित) थयेळुं नहत्र ४, क्रूर वार ५, ग्रहोनुं जन्मनहत्र ६, विष्टि ७, अर्धप्रहर ८, कुक्षिक ९, उपग्रह १०, क्रांति ११, अवस्था १२, कर्क, उत्पात विगेरे १३, घंट १४, निर्बल चंज १५, दुष्ट योगो तथा अर्गल योग १६, गंकांत १७ तथा दग्ध अने रिक्ता विगेरे तिथि १८, आ नामना अढार दोषो जाणवा.” अहीं ग्रहवने मलिन थयेळुं नहत्र एटले क्रूरेण मुक्तमाक्रान्तं (विमर्श ५. श्लोक १५) ए श्लोकमां कहेळा दोषथी दूषित थयेळुं अने वळी चंजना जोगववाचने हजु सुधी शुद्ध थयेळुं न होय एवुं नहत्र. क्रूर वारे करीने क्रूर होरा पण

અહીં જાણવી (દોષમાં ગણવી). ગ્રહોનું જન્મનક્ષત્ર જરચિતુત્તરે ૦ એ પૂર્વોક્ત શ્લોકમાં તથા વિશાખાકૃત્તિકે ૦ એ પૂર્વોક્ત શ્લોકમાં કહેલું જાણવું. અર્ધપ્રહર અને કુલિકના દોષ માટે સારંગ કહે છે કે—“યામાર્ધેન જવેન્દોષઃ કુલિકેન તનુદયઃ”—“અર્ધપ્રહરમાં કાર્ય કરવાથી શરીરનો શોષ થાય છે અને કુલિક યોગમાં કરવાથી શરીરનો હ્ય (નાશ) થાય છે.” તથા—

“લગ્નં પચ્ચતુર્વર્ગં દૂષ્યતે કૂરહોરયા ।

અપિ ષઢ્ઢર્ગસંશુદ્ધં કુલિકેન વિહન્યતે ॥ ૧ ॥”

“લગ્ન પાંચ કે ચાર વર્ગે કરીને શુદ્ધ હોય તો તે કૂર હોરાએ કરીને દૂષણ પામે છે, અને ૬ વર્ગે કરીને શુદ્ધ હોય તોપણ તે કુલિકે કરીને હણાય છે—દૂષિત થાય છે” એમ રત્નમાલાના જાણ્યમાં કહ્યું છે.

અહીં અર્ધપ્રહર અને કુલિક કહેવાએ કરીને કાઢવેલા, કંટક અને ઉપકુલિક પણ જાણવા, તેથી તે પણ શક્તિ પ્રમાણે ત્યાગ કરવા. ઉપગ્રહે કરીને દુષ્ટ રવિયોગો પણ અહીં જાણવા. ક્રાંતિએ કરીને સૂર્યસંક્રાંતિ તથા ક્રાંતિસામ્ય એ વસ્ત્રે સમજવા. અવસ્થાએ કરીને ચંદ્રની પ્રોષિત વિગેરે દુષ્ટ અવસ્થાઉં જાણવી. કર્ક, ઉત્પાત વિગેરે, અહીં આદિ શબ્દ છે માટે તિથિ અને નક્ષત્રને આશ્રીને તથા તિથિ અને વારને આશ્રી ઉત્પન્ન થતા જે મૃત્યુ, કાળ, સંવર્તક અને વજ્રપાત વિગેરે યોગો કહેલા છે તે સર્વે અહીં જાણવા. ઘંટ શબ્દે કરીને જામાએ કરીને સત્યજામાની જેમ યમઘંટ યોગ જાણવો. અહીં યમઘંટને જે જૂદો પાનીને ગણાવ્યો છે તે તેનું અતિ દુષ્ટપણું જણાવવા માટે ગણાવ્યો છે. તે વિષે લક્ષ્ય કહે છે કે—

“યમઘણ્ટે ગતે મૃત્યુઃ કુલોન્નેદઃ કરગ્રહે ।

કર્તુર્મૃત્યુઃ પ્રતિષ્ઠાયાં શિશુર્જાતો ન જીવતિ ॥ ૧ ॥”

“યમઘંટ યોગમાં જો પ્રયાણ કર્યું હોય તો તે પ્રયાણ કરનારનું મરણ થાય છે, વિવાહ કર્યા હોય તો કુલનો નાશ થાય છે, પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિષ્ઠા કરનારનું મરણ થાય છે, અને જો બાલકનો જન્મ થયો હોય તો તે બાલક જીવતો નથી એટલે મરણ પામે છે.”

નિર્વલ્લ ચંદ્રે કરીને ગોચરાદિકવસ્ત્રે વિરુદ્ધ (અશુભ) ચંદ્રને પણ દૂષિત જાણવો, તથા કૃષ્ણપદ્મમાં વિરુદ્ધ તારા પણ દૂષિત જાણવી. દુષ્ટ યોગો વિષ્કંજ વિગેરેમાંના જાણવા. અર્ગલ એટલે એકાર્ગલ, આ યોગ વિષ્કંજ વિગેરે યોગોમાંના કુયોગોમાંજ સંજવે છે, તેથી તેની સાથેજ જાણ્યો છે. ગંભાંતે કરીને વિવાહવંદાવન વિગેરે ગ્રંથોમાં કહેલો તિથ્યાદિકનો સંધિદોષ પણ જાણવો. “દગ્ધરિક્તાપ્રમુલ” આ પદમાં પ્રમુલ—આદિ શબ્દ લખ્યો છે તેથી પદ્મહિજ, કૂર તિથિ, અવમ તિથિ તથા ફલ્ગુ તિથિ પણ જાણવી. તે વિષે સારંગ કહે છે કે—

“सूर्योदये यथा तारा विनश्यन्ति समन्ततः ।

यथाग्निरम्बुना लग्नं तथा वृद्धिहये तिथिः (येः) ॥ १ ॥”

“जेम सूर्यनो उदय थाय त्यारे चोतरफर्धी ताराउं नाश पामे ठे, तथा जेम जळवके करीने अग्नि उंलवाइ जाय ठे तेम तिथिनी वृद्धि अथवा ह्य थवाथी लग्न विनाश पामे ठे.”

आ उपर कहेला अढार दोषो शुज नह्त्रना बळे करीने ठाया लग्न विगेरेमां ज्यारे प्रतिष्ठा के दीक्षा विगेरे कार्य करवामां आवे ठे त्यारे पण अवश्य वर्जवा योग्य ठे, तो पठी घटिका लग्नने विषे त्याग करवामां तो शुं कहेवुं ? अर्थात् अवश्य वर्जवाज जोइए. आ दोषोने मध्ये केटलाक दोषोनी जंगविधि पूर्वाचार्योए आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“लग्ने गुरुः सौम्ययुतेहितो वा, लग्नाधिपो लग्नगतस्तथा वा ।

काळाख्यहोरा च यदा शुजा स्यान्नवेधदोषस्य तदा हि जङ्गः ॥१॥”

“विवाह समये गुरु सौम्य ग्रहे युक्त होय, अथवा सौम्य ग्रहनी तेना पर दृष्टि पन्ती होय, अथवा लग्ननो स्वामी होय अथवा लग्नमां रहेलो होय, तथा ज्यारे काळहोरा शुज (सारी) होय त्यारे नह्त्रवेध नामना दोषनो जंग थाय ठे, एटले के आ दोष लागतो नथी.” अहीं नह्त्रवेधनोज जंग कह्यो ठे, तेथी नह्त्रना पाद वेधरूप दोषनो जंग थतो नथी एम जाणवुं. वळी व्यवहारप्रकाशमां तो वेधने उलटो शुज पण कह्यो ठे, ते आ रीते.—

“सौम्यैश्चरणान्तरितः शुजः शुजैः केन्द्रगैर्वेधः ।”

“पादोना आंतरामां रहेला सौम्य ग्रहोए करीने वेध शुज ठे तथा शुज (सौम्य) ग्रहो केन्द्रस्थानमां रह्या होय तो वेध शुज ठे.”

॥ इति वेधदोषजंगः ॥ १ ॥

“एकार्गलोपग्रहपातलत्ताजामित्रकर्तर्युदयादिदोषाः ।

लग्नेऽर्कचन्नेज्यबले विनश्यन्त्यर्कोदये यद्दहो तमांसि ॥ १ ॥”

“एकार्गल, उपग्रह, पात, लत्ता, जामित्र अने कर्तरीनो उदय ए विगेरे दोषो सूर्य, चंद्र अने गुरुए करीने बळवान् लग्न होय तो नाश पामे ठे. जेम सूर्यना उदये अंधकार नाश पामे ठे तेम.” आ प्रमाणे सप्तर्षिउं कहे ठे. तथा केटलाक आचार्यो कहे ठे के—

“अंगेषु बंगेषु वदन्ति पातं, सौराष्ट्र्याम्ये खचरस्य लत्ताम् ।

उपग्रहं माखवसैन्धवेषु, गण्मान्तयुक्तिं सकले पृथिव्याम् ॥ १ ॥”

“अंग तथा बंग देशमां पात दोष वर्जवानो कह्यो ठे, सौराष्ट्र देश तथा दक्षिण देशमां ग्रहनी लत्ताने वर्जवानी कही ठे, माखव अने सिंध देशमां उपग्रहने वर्जवानो कह्यो ठे, तथा पृथ्वी पर सर्व स्थाने गंमांतने वर्जवानो कह्यो ठे.” वळी वामदेव तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“लक्षां बंगाक्षदेशे च पातं कौशलिके त्यजेत् ।

उपग्रहं गौरुदेशे वेधं सर्वत्र वर्जयेत् ॥ १ ॥”

“बंगाक्ष देशमां लक्षानो त्याग करवो, कोशक्ष देशमां पातनो त्याग करवो, गौरु देशमां उपग्रहनो त्याग करवो, अने वेधनो सर्व देशमां त्याग करवो.”

॥ इति पात २ लक्षो ३ पग्रहै ४ कार्गलानां ५ जंगः ॥ ५ ॥

“होराः क्रूराः सौम्यवर्गाधिके स्युर्लघ्ने मोघाः सौम्यवारे च रात्र्याम् ।

पापारिष्टं निष्फलं शक्तिज्जातां, स्यात् पङ्कगे लघ्ने सद्गहाणाम् ॥ १ ॥”

“लघ्नां सौम्य ग्रहनो वर्गाधिक होय तो तथा सौम्य वारोमां अने रात्रिमां क्रूर होरा निष्फल आय ठे. लघ्नां सौम्य ग्रहनो षड् वर्ग होय तो पुण्यवंतोने पापी ग्रहोनुं अरिष्ट निष्फल आय ठे.

त्रिविक्रम पण कहे ठे के—

“क्रूरस्य काळहोरां च क्रूरवारे दिवा त्यजेत् ।”

“क्रूरनी काळहोरा क्रूर वारने विषे दिवसे तजवी,” एटले के जो दिनवार क्रूर होय अने दिवसे कार्य करवुं होय तो क्रूर होरा तजवी, परंतु जो सौम्य (शुभ) काळहोरा होय तो ते क्रूर वारना दोषनो नाश करे ठे, माटे ते ग्रहण करवा योग्य ठे, अने जो वारज सौम्य होय तो दिवसे अथवा रात्रिए होरा जोवानी कांइ जरूर नथी.

॥ इति सूर्येन्दुग्रहणवर्जग्रहमखिनोक्तु १ क्रूरवारहोरा २ दोषयोजंगः ॥ ७ ॥

जन्मनक्षत्रना दोषनो जंग आगळ कहेवाता कर्कादिकना जंगनी जेमज जाणवो. ८. विष्टि दोषनो जंग ठे नहीं. जो कदाच तेनो जंग होय तो “विष्टिपुढे ध्रुवं जयः” “विष्टिना पुढमां कार्य करवाथी निश्चे जय आय ठे.” इत्यादि जाणवुं. ९. अवस्था दोषनो जंग आगळ शिवचक्रवने कहेवाता निर्बळ चंजना दोषना जंगनी जेम जाणवो. १०.

कर्क, उत्पात विगेरे दोषनो जंग आ रीते ठे.—

“अयोगास्तिथिवारहजाता येऽमी प्रकीर्तिताः ।

लघ्ने ग्रहबलोपेते प्रजवन्ति न ते क्वचित् ॥ १ ॥

यत्र लघ्नं विना कर्म क्रियते शुभसंज्ञकम् ।

तत्रैतेषां हि योगानां प्रजावाजायते फलम् ॥ २ ॥”

“तिथि, वार अने नक्षत्रथी उत्पन्न थयेला जे कुयोगो कहेला ठे ते ग्रहना बळे करीने युक्त एवा लघ्ने विषे कोइ पण वखत समर्थ अता नथी—बाध करी शकता नथी, परंतु ज्यां लघ्न विनाज शुभ कार्य करवामां आवे त्यांज आ योगो समर्थ होवाथी तेनुं फल आय ठे” एम व्यवहारसारमां कहुं ठे.

॥ इति कर्कोत्पातादिदोषजंगः ॥ ११ ॥

यमघंटनी दूषित घनीढ आ प्रमाणे जाणवी.—

“पनरस १ तेर २ ढारस ३ एगा ४ सग ५ सप्त ६ अष्ट ७ धनिआढ ।

जमघंटस्स ङ दुछा रविमाइसु सत्तवारेसु ॥ १ ॥”

“रविवारथी आरंजीने सात वारोने विषे यमघंटनी दुष्ट घनीढ आ प्रमाणे जाणवी—
रविवारे पंदर घनी, सोमवारे तेर घनी, मंगळवारे आठार घनी, बुधवारे एक घनी, गुरुवारे
सात घनी, शुक्रवारे सात घनी अने शनिवारे आठ घनी तजवा योग्य ठे.” आ प्रमाणे
श्रीहरिजज्ञ सूरिण कहुं ठे. बीजा तो एम कहे ठे के—

“तिथि १५ रस ६ रुद्रा ११ म्बरगुण ३० सार्धहया ९॥ चतुर्तु ६० खगुण ३० मितघटिकाः ।

त्याज्या घंटे रव्यादिष्वाद्या उत्तरास्तु शनिबुधयोः ॥ १ ॥”

“रविवारे यमघंटनी पहेली पंदर घनीढ तजवी, सोमवारे पहेली ७ घनी तजवी,
मंगळवारे पहेली अगीयार घनी, बुधवारे ठेढी त्रीश घनी, गुरुवारे पहेली सानीसात
घनी, शुक्रवारे पहेली साठ घनी अने शनिवारे ठेढी त्रीश घनी तजवा योग्य ठे.”
वाकीनी घनीढ अदुष्ट एटखे अशुच नथी.

॥ इति यमघंटदोषजंगः ॥ १२ ॥

निर्बल चंजनो दोष “लघ्ने गुरोर्वरस्य०” (विमर्श ५ श्लोक ५)ए श्लोकमां कहेला
पंदर प्रकार मांहेला कोइ पण प्रकारे करीने चंजनी अनुकूलता सर्वथा न आय तो
शिवचक्रना बळे करीने हणाय ठे, केमके शिवचक्र चंज्रादिकना प्रतिकूलपणाने हणें ठे
एम कहुं ठे. १३. विष्कंज विगेरे योगोमां जे दुष्ट योगो ठे तेमनी दुष्ट घनीढंज अवश्य
तजवानी ठे, बीजी घनीढ तजवामां जेवी इच्छा एम कहुं ठे, माटे ते दोषनो जंग प्रगटज
ठे. १४. गंकांत तो लग्न, तिथि अने नक्षत्रना त्रीजा त्रीजा जागने आंतरे आय ठे, तेथी ते
दोषनो जंग नथी. तथा सर्वे तिथिढं, नक्षत्रो अने योगोनी संधिमां जे संधि नामनो
दोष कह्यो ठे तेनो जंग आ प्रमाणे ठे.—

“धिण्यस्यादावन्ते त्यजेच्चतस्रो घटीः करग्रहणे ।

यदि शुद्धे घे धिण्ये विवाहयोग्ये तदा श्रेष्ठे ॥ १ ॥”

“पाणिग्रहणमां नक्षत्रनी आदिनी तथा अंतनी चार घनीढ तजवी, तेमां जो ते
बळे नक्षत्रो विवाहने योग्य होय तो ते श्रेष्ठ ठे. (अर्थात् तेनी घनीढ तजवानी जरूर
नथी.)” एम व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे. तथा—

“गुरुर्चुर्गुर्वा केन्द्रे वा त्रिकोणे वा यदा जवेत् ।

जसन्धिस्तिथिसन्धिश्च योगसन्धिर्न दोषदः ॥ १ ॥

येऽन्ये सन्धिकृता दोषास्ते सर्वे विषयं ययुः ।

इति श्लोकं तु गर्गेण वशिष्ठान्निपराशरैः ॥ २ ॥”

“ગુરુ કે શુક્ર જો કેન્દ્ર કે ત્રિકોણસ્થાનમાં હોય તો નહ્ત્રસંધિ, તિથિસંધિ અને યોગસંધિ એ દોષને દેનારા થતા નથી, તથા સંધિએ કરેલા જે બીજા દોષો હોય તે પણ નાશ પામે છે, એમ ગર્ગે, વશિષ્ઠે, અત્રિએ અને પરાશર ઋષિએ કહ્યું છે.”

॥ ઇતિ ત્રિતિથિયોગાદિસન્ધિદોષઙ્ગઃ ॥ ૧૫ ॥

તિથિદોષનો ઙ્ગ “તિથિરેકગુણા પ્રોક્તા” (તિથિનું ફળ એક ગુણું છે) એ વચનથી સ્પષ્ટજ છે. અથવા “દિને બલવતી તિથિઃ” (તિથિનું બલ દિવસે હોય છે), “તિથ્યર્ધે તિથિ-ફલં સમાદેશ્યં” (તિથિના અર્ધા ઝાગમાં તિથિનું ફળ કહેવું) વિગેરેથી જાણવું. ૧૬. તથા—

“સર્વેષાં તુ કુયોગાનાં વર્જયેદ્ ઘટિકાષ્યમ્ ।

ઉત્પાતમૃત્યુકાણાનાં સસ ષટ્ પञ્ચ નામિકાઃ ॥ ૧ ॥”

“સર્વે કુયોગોની વધે ધની વર્જવી, ઉત્પાત યોગની સાત ધની, મૃત્યુ યોગની ૮ અને કાળ યોગની પાંચ ધની વર્જવી” એમ નારચંદ્રની ટિપ્પણીમાં કહ્યું છે. કેટલાએક મૃત્યુ યોગની બાર ધનીનું ત્યાગ કરવાનું કહે છે. તથા—

“યમઘંટે નવાઘૌ ચ કાલમુખ્યાં વિવર્જયેત્ ।

દગ્ધે તિથૌ કુવારે ચ નામિકાનાં ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧ ॥”

“યમઘંટની નવ ધનીનું અને કાલમુખીની આઠ ધનીનું વર્જવી, તથા દગ્ધ તિથિમાં અને કુવારમાં ચાર ચાર ધનીનું તજવી” એમ પણ કેટલાએક કહે છે. તથા—

“કુતિદિ કુવાર કુજોગા વિઠી વિ અ જમ્મરિસ્ક દહ્મતિદી ।

મણ્ણહદિણાનં પરં સવં પિ સુજં જવેડવસ્સં ॥ ૧ ॥”

“કુતિથિ, કુવાર કુયોગ, વિષ્ટિ, જન્મનહ્ત્ર અને દગ્ધ તિથિ એ સર્વે મધ્યાહ્ન પઢી અવશ્ય શુજ થાય છે” એમ હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે. લક્ષ્મણ પણ કહે છે કે—

“વિષ્ટ્યામઙ્ગારકે ચૈવ વ્યતીપાતેડય વૈધૃતે ।

પ્રત્યરે જન્મનહ્ત્રે મધ્યાહ્નાત્પરતઃ શુજમ્ ॥ ૧ ॥”

“વિષ્ટિ, અંગારક, વ્યતીપાત, વૈધૃત, પ્રત્યર (સાતમી તારા) અને જન્મનહ્ત્ર, આ દિવસોને વિષે મધ્યાહ્ન પઢીનો કાલ શુજ છે.” અહીં “પ્રત્યર” શબ્દનો અર્થ સાતમી તારા છે, અને તેના ઉપલક્ષણથી ત્રીજી, પાંચમી અને આધાન તારા પણ જાણવી, તેથી કરીને તે તારાઓને વિષે પણ મધ્યાહ્ન પઢીનો કાલ શુજ જાણવો. આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે પ્રતિષ્ઠામાં ઘણા દોષોનો ઙ્ગ કહ્યો.

॥ ઇતિ સામાન્યેન પ્રતિષ્ઠાયાં બહુદોષઙ્ગઃ ॥

હવે પ્રતિષ્ઠામાં લક્ષ્મણા અંશનો નિયમ કહે છે.—

લક્ષ્મણ શ્રેષ્ઠ પ્રતિષ્ઠાયાં કર્માન્મધ્યમથાવરમ્ ।

દ્યુક્તં સ્થિરં ચ જ્યોતિર્ગુણૈરાત્મ્યં ચરં તથા ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠાને વિષે દિસ્વજાવ લગ્ન શ્રેષ્ઠ છે, સ્થિર લગ્ન મધ્યમ છે અને ચર લગ્ન કનિષ્ઠ છે, પરંતુ તે ચર લગ્ન જો અત્યંત વઢવાન ધણા શુચ પ્રહોણ કરીને સહિત હોય તો તે પણ ત્રીજા જાંગે પ્રહણ કરવા લાયક છે. સ્થાપના નીચે પ્રમાણે—

દિસ્વજાવ	૩	૬	૯	૧૨	ઉત્તમ
સ્થિર	૨	૫	૮	૧૧	મધ્યમ
ચર	૧	૪	૭	૧૦	અધમ

ત્રીજા દેવોની પ્રતિષ્ઠામાં આ પ્રમાણે લગ્નો જાણવાં.—

“સિંહોદયે દિનકરો ઘટજે વિધાતા,
નારાયણસ્તુ યુવતૌ મિથુને મહેશઃ ।
દેવ્યો દિમૂર્તિજવનેષુ નિવેશનીયાઃ,
હુઙ્રાશ્ચરે સ્થિરગૃહે નિશ્ચિદાશ્ચ દેવાઃ ॥ ૧ ॥”

“સિંહ લગ્નમાં સૂર્યની સ્થાપના કરવી, કુંજ લગ્નમાં બ્રહ્માની સ્થાપના કરવી, કન્યા લગ્નમાં વિષ્ણુની, મિથુન લગ્નમાં મહાદેવની, દિસ્વજાવવાળાં લગ્નમાં દેવીઝની, ચર લગ્નમાં હુઙ્ર (વ્યંતર વિગેરે) દેવોની અને સ્થિર લગ્નમાં ત્રીજા સર્વ દેવો (ઇન્દ્રાદિક) ની પ્રતિષ્ઠા કરવી” એમ રત્નમાળામાં કહ્યું છે. વઢી લગ્ન તો આમ કહે છે.—

“સૌમ્યૈર્દેવાઃ સ્થાપ્યાઃ કૂરૈર્ગન્ધર્વયક્ષરહાંસિ ।
ગણપતિગણૌશ્ચ નિયતં કુર્યાત્સાધારણે લગ્ને ॥ ૧ ॥”

“સૌમ્ય લગ્નમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી, કૂર લગ્નમાં ગંધર્વ, યક્ષ અને રાક્ષસની પ્રતિષ્ઠા કરવી, તથા ગણપતિ અને ગણોની સ્થાપના અવશ્ય સાધારણ લગ્નમાં કરવી.”

અંશાસ્તુ મિથુનઃ કન્યા ધન્વાધ્યાર્ધં ચ શોજનાઃ ।
પ્રતિષ્ઠાયાં વૃષઃ સિંહો વણિર્મીનશ્ચ મધ્યમાઃ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—પ્રતિષ્ઠાને વિષે મિથુન, કન્યા અને ધનનો પ્રથમ અર્ધ એટલા અંશો સારા (ઉત્તમ) છે, તથા વૃષ, સિંહ, તુલા અને મીન એટલા અંશો મધ્યમ છે.

ધન અંશનો પ્રથમ અર્ધ એટલે તે લગ્નનો અઢારમો અંશ જાણવો. વૃષ વિગેરે અંશોને મધ્યમ કહ્યા તેનું કારણ એ છે જે દેવનું અત્યંત પૂજ્યપણું ઠતાં પણ તે અંશો દેવાલયના કર્તા તથા પ્રતિષ્ઠા કરનારને હાનિ કરનારા છે. એમ મધ્યમ કહેવાથીજ સિદ્ધ થાય છે. બાકીના એટલે મેષ, કર્ક, વૃશ્ચિક, મકર અને કુંજના અંશો તથા ધન અંશનો બેઠો અર્ધ જાગ અધમજ છે. તે વિષે નારચંદ્રની ટિપ્પણીમાં કહ્યું છે કે—

“મેષાંશે સ્થાપિતો દેવો વહ્નિદાહજયાવહઃ ૧ ।

વૃષાંશે મ્રિયતે કર્તા સ્થાપકશ્ચ શ્તુત્રયે ૨ ।

મિથુનાંશઃ શુજો નિત્યં જોગદઃ સર્વસિદ્ધિદઃ ૩ ॥ ૧ ॥ શ્લોક ૧ ॥”

“મેષાંશમાં દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી અગ્નિના દાહરૂપ જય ઉત્પન્ન થાય છે ૧, વૃષાંશમાં સ્થાપના કરવાથી પ્રતિષ્ઠાના કર્તા ગુરુ તથા સ્થાપના કરનારનું ત્રણ શ્તુમાં એટલે ૭ માસની અંદર મૃત્યુ થાય છે ૨, અને મિથુનાંશ નિરંતર શુભ છે, જોગને આપનાર છે, અને સર્વ સિદ્ધિને કરનાર છે ૩.”

“કુમારં તુ હન્તિ કર્કઃ કુલનાશ શ્તુત્રયે ।

વિનશ્યતિ તતો દેવઃ ષઙ્ગિરઘ્દૈર્ન સંશયઃ ૪ ॥ ૨ ॥”

“પ્રતિષ્ઠામાં જો કર્કાંશ લીધો હોય તો તે કુમારને (પ્રતિષ્ઠા કરનારના પુત્રને) હણે છે, અને ત્રણ શ્તુમાં એટલે ૭ માસમાં તેના કુલનો નાશ થાય છે. ત્યારપછી ૭ વર્ષની અંદર દેવ (પ્રતિમા)નો પણ નાશ થાય છે, તેમાં સંશય નથી.”

“સિંહાંશે શોકસંતાપઃ કર્તૃસ્થાપકશિદ્ધિપનામ્ ।

સંજાયતે પુનઃ ક્ષ્યાતા લોકેઽર્ચા સર્વદૈવ હિ ૫ ॥ ૩ ॥”

“સિંહાંશમાં સ્થાપના કરવાથી પ્રતિષ્ઠાકારક ગુરુ, સ્થાપના કરનાર અને શિદ્ધિ (કારીગર)ને શોક સંતાપ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તે પ્રતિમા સર્વદા લોકમાં પ્રસિદ્ધિને પામે છે—પૂજાય છે.”

“જોગઃ સર્વદૈવ કન્યાંશે દેવદેવસ્ય જાયતે ।

ધનધાન્યયુતઃ કર્તા મોદતે સુચિરં જીવિ ૬ ॥ ૪ ॥”

“કન્યાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાથી સર્વદા દેવાધિદેવને જોગ (પૂજા) પ્રાપ્ત થાય છે, અને પ્રતિષ્ઠા કરનાર ધન ધાન્યથી યુક્ત અને ચિર કાલ સુધી પૃથ્વી પર આનંદ પામે છે.”

“ઉચ્ચાટનં જવેત્ કર્તુર્બંધશ્ચૈવ સદા જવેત્ ।

સ્થાપકસ્ય જવેન્મૃત્યુસ્તુલાંશે વત્સરઘ્ચે ૭ ॥ ૫ ॥”

“તુલાંશમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાથી પ્રતિષ્ઠાકારક ગુરુનું ઉચ્ચાટન (નાશ) થાય છે, અને નિરંતર તેનો બંધ થાય છે, તથા ૭ વર્ષની અંદર પ્રતિષ્ઠા કરનારનું મરણ થાય છે.”

“વૃશ્ચિકે ચ મહાકોપં રાજપીઠાસમુદ્રવમ્ ।

અગ્નિદાહં મહાધોરં દિનત્રયે વિનિર્દિશેત્ ૮ ॥ ૬ ॥”

“वृश्चिकांशमां प्रतिष्ठा करी होय तो त्रण दिवसमां राजपीनाथी उत्पन्न अयेछो महाकोप तथा महा जयंकर अग्निनो दाह थाय एम कहेवुं.”

“धन्वांशे धनवृद्धिः स्यात् सज्जोगं च सदा सुरैः ।

प्रतिष्ठापककर्तारौ नन्दतः सुचिरं जुवि ए ॥ ७ ॥”

“धनांशमां प्रतिष्ठा करवाथी धननी वृद्धि थाय ठे, अने निरंतर देवो पासेथी सारा जोग प्राप्त थाय ठे, तथा प्रतिष्ठा करनार अने आचार्य चिर काळ सुधी पृथ्वी पर आनंद पामे ठे.”

“मकरांशे जवेन्मृत्युः कर्तृस्थापकशिष्टिपनाम् ।

वज्राह्वस्त्राद्या विनाशस्त्रिजिरब्दैर्न संशयः १० ॥ ८ ॥”

“मकरांशमां प्रतिष्ठा करी होय तो प्रतिष्ठापक आचार्य, प्रतिष्ठा करावनार तथा शिष्टीनुं मृत्यु थाय ठे, तथा त्रण वर्षनी अंदर वज्रथी के शस्त्रथी तेनो (बिंबनो) नाश थाय ठे, तेमां कांइ पण संशय नथी.”

“घटांशे जिघते देवो जलपातेन वत्सरात् ।

जलोदरेण कर्ता च त्रिजिरब्दैर्विनश्यति ११ ॥ ९ ॥”

“कुंजांशमां प्रतिष्ठा करी होय तो एक वर्षनी अंदर जलना परवाथी देव (प्रतिमा) जेदाय ठे—नाश पामे ठे, अने प्रतिष्ठा करनार त्रण वर्षमां जलोदरना व्याधिथी नाश पामे ठे.”

“मीनांशे त्वर्च्यते देवो वासवाद्यैः सुरासुरैः ।

मनुष्यैश्च सदा पूज्यो विना कारापकेन तु १२ ॥ १० ॥”

“मीनांशमां प्रतिष्ठा करवाथी ते देव (प्रतिमा) इज विगरे सुर असुरोप पूजाय ठे, तथा करावनार विना बीजा सर्व मनुष्योप पण सदा पूजाय ठे, अर्थात् करावनार मरण पामे ठे.”

रत्नमाळामां तो मंगलने वर्जने बीजा सर्वे ग्रहोना उ वर्गो प्रतिष्ठामां शुभ कहा ठे.

हवे दीहाने विषे लग्नांशो कहे ठे.—

व्रताय राशयो ह्यवज्ञाः स्थिराश्चापि वृषं विना ।

मकरश्च प्रशस्याः स्युर्लक्ष्मणांशादिषु नेतरे ॥ ११ ॥

अर्थ—दीहाने विषे, लग्नमां तथा नवमांशमां दिक्स्त्राव राशिउं, वृष विनानी स्थिर राशिउं अने मकर राशि, एटली राशिउं शुभ ठे. ते सिवायनी बीजी राशि शुभ नथी.

अर्थात् मिथुन, सिंह, कन्या, वृश्चिक, धन, मकर, कुंज अने मीन, ए आठ राशिउं शुभ ठे, बीजी मेष, वृष, कर्क अने तुला ए चार राशिउं लग्नमां, नवांशोमां अने “आदि” शब्द कह्यो ठे माटे द्वादशांशमां पण त्याग करवा लायक ठे. ते विषे नारचंद्रमां कहुं ठे के—

“જુગોરુદય ૧ વારાં ૨ શ ૩ જવને ૪ દ્રુણ ૫ પચ્ચકે ।

ચન્દ્રાંશો ૧ દય ૨ વારે ચ ૩ દર્શને ચ ૪ ન દીહ્યેત્ ॥ ૧ ॥”

“શુક્રનો ઉદય એટલે શુક્ર લગ્નમાં રહ્યો હોય ૧, શુક્રવાર ૨, લગ્નમાં શુક્રનો નવાંશો ૩, શુક્રનું જવન વૃષ અને તુલા ૪, તથા શુક્રનું ઈદ્રુણ એટલે સંપૂર્ણ દૃષ્ટિવેગે શુક્ર લગ્નને કે સાતમા સ્થાનને જોતો હોય ૫, આ પાંચ વચ્ચે દીક્ષા દેવી નહીં. તથા ચંદ્રનો અંશ-ચંદ્રનો નવાંશો ૧, ચંદ્રનો ઉદય એટલે ચંદ્ર લગ્નમાં રહ્યો હોય ૨, ચંદ્રનો વાર-સોમવાર ૩, તથા ચંદ્રનું દર્શન ૪, આ ચાર વચ્ચે દીક્ષા લગ્ન દેવું નહીં.” એ પ્રમાણે ૭ વર્ગની શુદ્ધિ જાણવી. તથા—

“જીવમન્દબુધાર્કાણાં પદ્મર્ગો વારદર્શને ।

શુજાવહાનિ દીક્ષાયાં ન શેષાણાં કદાચન ॥ ૧ ॥”

“ગુરુ, શનિ, બુધ અને સૂર્યનો પદ્મવર્ગ, વાર અને દર્શન એટલે દૃષ્ટિ, એટલાં દીક્ષાને વિષે શુજ છે, અને બીજા (ચંદ્ર, મંગલ અને શુક્ર)ના પદ્મવર્ગાદિક કદાપિ શુજ નથી.” વળી હર્ષપ્રકાશમાં તો વૃષાંશ શુક્રવારે હોય તો પણ તે વર્ગોત્તમ હોવાથી શુજ કહ્યો છે. કહ્યું છે કે—

“મેસવિસાણં મુત્તૂણ સેસરાસીણ પંચમે અંસે ।

ન ય દિક્ષિક્ષા જાતં સો વિણસઃ તદ્ તદ્ પટંગાત્ ॥ ૧ ॥”

“મેષ અને વૃષના પાંચમા અંશ વિના બીજી રાશિના પાંચમા અંશમાં દીક્ષા દેવી નહીં, કારણ કે તે તથા તથા પ્રયોગથી નાશ પામે.”

હવે વિવાહમાં લગ્ન અને અંશ વિગેરે કહે છે.—

વિવાહે નાગ્રહઃ કોઽપિ લગ્નાનામિદ્ કેવલમ્ ।

નવાંશા ધનુરાધ્યાધ્યુગ્મકન્યાતુલાઃ શુજાઃ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—વિવાહને વિષે લગ્નનો કાંઈ પણ આગ્રહ નથી. અહીં તો કેવલ ધનનો પૂર્વાર્ધ, મિથુન, કન્યા અને તુલા એટલી રાશિના નવાંશોજ શુજ છે.

આગ્રહ એટલે અમુક લગ્નો ગ્રહણ કરવાં અને અમુક લગ્નો ત્યાગ કરવાં એવો જે નિયમ તે * આગ્રહ કહેવાય છે. જેમ પ્રતિષ્ઠા અને દીક્ષામાં લગ્ન સંબંધી નિયમ છે તેમ વિવાહમાં યાસ નિયમ નથી. કેવલ આ વિવાહના વિષયમાં ગમે તે લગ્ન હો, પરંતુ નવાંશો તો ઉપર કહેલાજ મનુષ્ય જાતિ હોવાથી ગ્રહણ કરવા. બીજા ગ્રહણ કરવા નહીં. રત્નમાલાજાણ્યમાં કહ્યું છે કે—“મનુષ્યાંશોન્યોઽન્યત્રાસતી દરિદ્રા ચ સ્યાત્” “મનુષ્ય જાતિના અંશોથી અન્ય અંશોમાં વિવાહ કરવાથી તે સ્ત્રી અસતી અને દરિદ્ર થાય છે.” વળી કેટલાક કહે છે કે—“ધનુષિ પરાજવયુક્તા” “ધનાંશ લગ્ન કરવાથી

परणेली स्त्री पराजवे करीने युक्त थाय ठे,” परंतु ग्रंथकारना मतमां तो धननो उत्तरार्धज विरुद्ध ठे, अने पूर्वार्ध तो मनुष्य जाति ठे, तेथी शुज ठे. वळी रत्नमाळामां तो लग्ननो पण नियम आ प्रमाणे कह्यो ठे.—

“कन्या नृत्युग्मं च वणिग्विदग्ने, स्थितो विवाहः शुजमादधाति ।”

“जो लग्नमां कन्या, मिथुन के तुळा राशि रही होय तो तेमां करखो विवाह शुजकारक ठे.” आ लग्नोमां पण नवांशानो नियम उपर कह्या प्रमाणेज जाणवो. ते विषे जास्कर कहे ठे के—

“निन्देऽपि लग्ने द्विपदांश इष्टः, कन्यादिलग्नेष्वपि नान्यत्रागः ।”

“लग्न निंद (अशुज) होय तोपण मनुष्यना नवांशाज इष्ट ठे, अने कन्यादिक शुज लग्नोमां पण बीजो (मनुष्य सिवायनो) अंश इष्ट नथी.” वळी व्यवहारप्रकाशमां तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“धन्वांशो न बुधास्ते जौमास्ते नो तुलांशकः कार्यः ।

न तुलांशश्चरलग्ने देयस्तुलमकरसंस्थेन्दौ ॥ १ ॥”

“बुधनो अस्त होय तो धननो नवांशो लेवो नहीं, मंगळनो अस्त होय त्यारे तुलनो अंश देवो नहीं, अने तुल तथा मकरनो चंद्र होय त्यारे चर लग्नमां तुलनो अंश देवो नहीं.”

हवे सर्व (त्रणे) प्रकारनां लग्नने विषे साधारण नियम कहे ठे.—

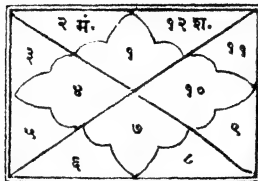
त्रिष्वपि क्रूरमध्यस्थौ शुक्रकूराश्रितद्युनौ ।

नेष्टौ लग्नविधू केन्द्रस्थितसौम्यौ तु तौ मतौ ॥ २३ ॥

अर्थ—त्रणे (प्रतिष्ठा, दीक्षा अने विवाह) ने विषे बे क्रूर ग्रहनी मध्यमां (वच्चे) जो लग्न के चंद्र रहेखो होय तो ते इष्ट (शुज) नथी. तथा लग्न के चंद्रथी सातमुं स्थान शुक्र के क्रूर ग्रहे आश्रित कर्तुं होय तो ते पण इष्ट नथी, परंतु जो लग्न के चंद्रथी केन्द्रनां चारे स्थानमां सौम्य ग्रहो रह्या होय तो ते (लग्न अने चंद्र) इष्ट ठे.

त्रणेने विषे एटले प्रतिष्ठा, दीक्षा अने विवाहने विषे बे क्रूर ग्रहनी मध्यमां रहेखा जो लग्न के चंद्र होय एटले के लग्ननी बन्ने बाजुए एटले बीजा अने बारमा स्थानने विषे क्रूर ग्रहो होय, अने तेज रीते चंद्रनी पण बन्ने बाजुए क्रूर ग्रहो होय तो आ बन्ने प्रकारे क्रूर कर्तरी कहेवाय ठे. आ प्रत्येक क्रूर कर्तरी त्रण त्रण प्रकारनी ठे—अति दुष्टा १, दुष्टा २ अने अल्प दुष्टा ३. तेमां जो धन एटले बीजा स्थानमां रहेखो क्रूर ग्रह वक्की होय, अने व्यय (बारमा) स्थानमां रहेखो क्रूर ग्रह मध्यम गतिवाळो होय तो

બન્ને બાજુથી સંઘટ્ટો થવાથી (લગ્નની સાથે અથવાવાથી) તે કૂર કર્તરી અતિ હુટ કહેવાય છે. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે.—

જ્યારે વ્યય (બારમા) સ્થાનમાં રહેલો કૂર ગ્રહ અતિચારવાલો (શીઘ્ર ગતિવાલો) હોય ત્યારે તે કૂર કર્તરી વિશેષે કરીને અતિ હુટ જાણવી, કેમકે તેનો સંઘટ્ટો શીઘ્રપણે થાય છે માટે. ૧. જ્યારે ધન (૨) અને વ્યય (૧૨) બન્ને સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહો મધ્ય ગતિવાલા હોય, અથવા તે બન્ને સ્થાનમાં રહેલા કૂર ગ્રહો વક્ર ગતિવાલા હોય તો તે કૂર કર્તરી મધ્યમ હુટ છે, કારણ કે લગ્નને એક બાજુથીજ સંઘટ્ટો થાય છે. ૨. પરંતુ જ્યારે ધન (૨) સ્થાનમાં રહેલો કૂર ગ્રહ મધ્યમ ગતિવાલો હોય અને વ્યય (૧૨) સ્થાનમાં રહેલો વક્રી હોય ત્યારે તે કૂર કર્તરી અહપ હુટ જાણવી, કારણ કે તે બન્ને બાજુની કર્તરીનો વિયોગ થાય છે. તેમાં પણ જો ધન (૨) સ્થાનમાં રહેલો કૂર ગ્રહ અતિચારી (શીઘ્ર ગતિવાલો) હોય તો તે વિશેષે કરીને અહપ હુટ છે, કારણ કે તેનો શીઘ્રપણે વિયોગ થાય છે. ૩. આની જાવના ઉપર આપેલી સ્થાપનાને વિષે સ્વયં કરી લેવી. એજ પ્રમાણે ચંદ્રની બન્ને બાજુએ કૂર ગ્રહો રહેલા હોય તો તેની પણ ત્રણે પ્રકારની કૂર કર્તરી જાણી લેવી. અહીં આ પ્રમાણે વિશેષ છે—

“કૂરગ્રહસ્થાન્તરગા તનુર્જવેન્મૃતિપ્રદા શીતકરશ્ચ રોગદઃ ।

શુજૈર્ધનસૈરથવાઽન્યગે ગુરૌ, ન કર્તરી સ્યાદિહ જાગર્વા વિહુઃ ॥ ૧ ॥”

“ત્રિકોણકેન્દ્રગો ગુરુસ્ત્રિલાજગો રવિર્યદા ।

તદા ન કર્તરી જવેજાગદ બાદરાયણઃ ॥ ૨ ॥”

“જે કૂર ગ્રહની મધ્યે લગ્ન રહ્યું હોય તો તે (કર્તરી) મૃત્યુને કરે છે, અને ચંદ્ર રહ્યો હોય તો તે રોગને કરે છે, પરંતુ ધન (૨) સ્થાનમાં શુક્ર ગ્રહ રહ્યા હોય અથવા બારમા સ્થાનમાં ગુરુ રહ્યો હોય તો કર્તરી અતી નથી એમ જાગર્વ કહે છે. (૧). જ્યારે ત્રિકોણમાં કે કેન્દ્રમાં ગુરુ રહ્યો હોય, અને ત્રીજા તથા અગીયારમા સ્થાનમાં રવિ રહ્યો હોય ત્યારે પણ કર્તરી અતી નથી એમ બાદરાયણ (વ્યાસ) કહે છે. ૨.”

વઢી જો કદાચ બીજું લગ્ન નહીં મળવાથી કૂર કર્તરીનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ ન હોય તો લગ્નની બન્ને બાજુના પંદર પંદર ત્રિંશાંશોની અંદર જો કૂર ગ્રહો આવતા હોય તો તે

क्रूर कर्तरी अवश्य तजवा योग्य ठे. एज रीते चंङना. विषयमां पण जाणवुं. ते विषे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“पूर्वे पश्चात् पापान्तिथ्यंशा १९ घाटमध्यगश्चन्द्रः ।

वर्जयितव्या योगे यस्माद्भाश्यंशरश्मियुतिः ॥ १ ॥”

“चंङनी पूर्वे अने पत्नीना पंदर अंशोनी अंदर जो पाप ग्रहरूपी कर्तरी होय तो ते वर्जवी, कारण के ते राशि अने अंशनी कळानी युति कहेवाय ठे.”

मूळ श्लोकमां शुक्रक्रूर० एम कहुं ठे तेनो अर्थ आ प्रमाणे ठे—लग्नथी के चंङथी जो सातमा स्थानमां शुक्र के क्रूर ग्रह होय तो ते जामित्र नामनो दोष कहेवाय ठे. ते विषे सारंग कहे ठे के—

“उदयात्सप्तमसंस्थे शुके सूर्येऽथवा शनौ राहौ ।

वैधव्यं क्षितितनये सप्तमगे कन्यका म्रियते ॥ १ ॥”

“लग्नथी सातमे स्थाने शुक्र, सूर्य, शनि के राहु रह्यो होय तो ते स्त्रीने विधवा-पणुं प्राप्त आय ठे, अने सातमे स्थाने मंगळ रह्यो होय तो ते विवाहित कन्या मरण पामे ठे.” तथा—

“सुकं १ गारय २ मंदाण ३ सत्तमे सप्तहरे गहिअदिको ।

पीमिज्जए अवस्सं सत्थ १ कुसीलत्त २ वाहीहिं ३ ॥ १ ॥”

“शुक्रथी सातमे स्थाने चंङ होय तो तेवा लग्नमां दीक्षित थयेदो शस्त्रवने अवश्य पीना पामे ठे, मंगळथी सातमो चंङ होय तो कुशीळपणथी पीनाय ठे, अने शनिथी सातमो चंङ होय तो व्याधिथी पीनाय ठे” एम लग्नशुद्धिमां कहुं ठे. तथा—

“शुक्रार्कशनिजौमानां सप्तमेन्दौ विवाहिता ।

ससापत्न्या १ च विधवा २ निष्पुत्रा ३ स्वरिणी ४ क्रमात् ॥ १ ॥”

“शुक्रथी सातमे चंङ होय तेवे समये कन्यानो विवाह कर्यो होय तो ते सपत्नी (शोक्य)वाळी आय ठे, सूर्यथी सातमो चंङ होय तो ते विधवा आय ठे, शनिथी सातमो चंङ होय तो ते पुत्ररहित आय ठे, अने मंगळथी सातमे स्थाने चंङ होय तो ते कुलटा आय ठे” एम दैवज्ञवस्त्रजमां कहुं ठे. अहीं कोइ ठेकाणे राहुने माटे कांइ विशेष कहुं नथी, तेथी तेनुं फळ शनिनी प्रमाणे जाणवुं. विशेष ए ठे के—

“द्वौ ग्रहौ यदि जामित्रे क्रूरौ सौम्यौ च संस्थितौ ।

अब्दत्रयेण दारिद्र्यं कन्या पामोति दारुणम् ॥ १ ॥”

“जो जामित्र स्थानमां बे क्रूर ग्रहो अने बे सौम्य ग्रहो रहेला होय तो ते कन्या त्रण वर्षमां जयंकर दारिद्र्य पामे ठे” एम दैवज्ञवस्त्रजमां कहुं ठे.

मूल श्लोकमां जे शुक्रकूर० कह्युं ते तेनो अपवाद मूल श्लोकमांज केन्द्रस्थित० ए विगेरे पदोथी कहे ठे.—लग्नथी अने चंद्रथी जो चारे केन्द्रस्थानमां सौम्य ग्रहो होय तो शुक्र के कूर ग्रहे आश्रय करेला सातमा स्थानवाळा लग्न अने चंद्र शुभ मानेला ठे, एटले के कोझ वखत आदर करवा लायक पण ठे. वळी सारंग तो चंद्रथी केन्द्र-स्थानमां रहेला कूर ग्रहनो दोष आ प्रमाणे कहे ठे.—

“लग्ना १ म्बु २ सप्त ३ व्योम ४ स्थो जवेत्कूरग्रहो विधोः ।

आपीना १ चैव संपीना २ जृग्वाद्या ३ वर्तिताः ४ क्रमात् ॥ १ ॥

आत्मनो १ बन्धुवर्गस्य २ जायायाः ३ कर्मणः ४ क्रमात् ।

विनाशो जायते नूनं तदेलाकार्यकारिणः ॥ २ ॥”

“चंद्रथी पहेले १, चोथे २, सातमे ३ अने दशमे ४ स्थाने जो कूर ग्रह रह्यो होय तो ते अनुक्रमे आपीना १, संपीना २, जृग्वादिक ३ अने वर्तिता ४ एवे नामे कहेवाय ठे. ते वेळाए कार्य करवाथी अनुक्रमे पोतानो १, बंधुवर्गनो २, स्त्रीनो ३ अने कर्मनो ४ नाश आय ठे.” एटले के चंद्रथी पहेले स्थाने कूर ग्रह होय तो ते आपीना कहेवाय ठे, अने तेनुं फळ आत्मानो नाश ठे. विगेरे.

अहीं कोझने शंका थाय के—आ स्थले लग्न अने चंद्रना गुण तथा दोष सरखा केम कहा ? आ शंकानो जवाब ए ठे जे—

“लग्नबलाभारीरं चन्द्रबलान्मानसं ग्रहाः सर्वे ।

दद्युर्जावाश्रयजं शुभमशुभं वा फलं नियमात् ॥ १ ॥”

“सर्वे ग्रहो लग्नना बळथी शरीर संबंधी अने चंद्रना बळथी मन संबंधी जावना आश्रयथी उत्पन्न अतुं शुभ अथवा अशुभ फळ अवश्य आपे ठे” एम व्यवहार-प्रकाशमां कह्युं ठे.

हवे चंद्रथी सातमा स्थानमां रहेला कूर ग्रहथी उत्पन्न अता जामित्र नामना दोषनो जंग कहे ठे.

गुरुर्बुधश्च शीतांशुसप्तमकूरदोषहृत् ।

पुष्टयेन्दुं दशा पश्यन् लग्न १ खा १० म्बु ४ त्रिकोण ए-ए गः ॥ २४ ॥

अर्थ—लग्नमां, दशमा स्थानमां, चोथा स्थानमां के त्रिकोण (ए-ए)मां रहेलो गुरु अथवा बुध जो पुष्ट दृष्टिए करीने चंद्रने जोतो होय तो ते चंद्रथी सातमा स्थानमां रहेला कूर ग्रहथी उत्पन्न अता दोषने हरण करे ठे. अहीं पुष्ट दृष्टिए करीने एटले संपूर्ण दृष्टिए अथवा त्रिपाद दृष्टिए करीने एम जाणवुं.

हवे दीक्षासमये चंद्रनी साथे रहेला बीजा ग्रहोनुं फळ कहे ठे.—

दीक्षायां कुरुते चन्द्रः क्रमाद्भौमादिजिर्थुतः ।

कलिं १ जियं २ मृतिं ३ नैःस्वयं ४ विपदं ५ जूमिभृज्यम् ६ ॥ १५ ॥

अर्थ—दीक्षासमये जो चंद्र मंगलनी साथे रह्यो होय तो ते क्लेशने करे ठे, बुधनी साथे रह्यो होय तो जयने करे ठे, गुरुनी साथे रह्यो होय तो मृत्युने करे ठे, शुकनी साथे होय तो निर्धनपणुं करे ठे, शनिनी साथे होय तो विपत्तिने करे ठे, अने सूर्यनी साथे रह्यो होय तो ते राजजय उत्पन्न करे ठे.

मंगलशी आरंजीने सूर्य सुधी अनुक्रमे क्लेश विगेरे उपर कहेलां फळो जाणवां. विशेष ए ठे जे “नीचेऽस्तं वासे” (विमर्ष ५, श्लोक ३) ए ठेकाणे ग्रहोना अस्तमयना विषयमां जे काळांशो कहेला ठे तेमना अर्ध जागमां जो ग्रहोना योग होय तो ते योग झुपित ठे, अने जो ते ग्रहो ते काळना अर्ध विजागने पाम्या न होय अथवा तेने उल्लंघन करी गया होय तो कहेला दोषो उत्पन्न आय खरा, परंतु ते दोषो पाठा निवृत्ति पण पामे ठे. ते विषे शौनक कहे ठे के—

“योगा यथोक्तफलदाः कालार्धविजागसंश्रितानां तु ।

अप्राप्तातीतानामिष्टामात्रं फलं तेषाम् ॥ १ ॥”

“काळना अर्ध विजागने आश्रय करेला (पामेला) ग्रहोना योगो कह्या प्रमाणे फळने आपनाय होय ठे, परंतु ते अर्ध विजागने पाम्या न होय अथवा तेने उल्लंघन करी गया होय तो ते योगोनुं फळ इष्टामात्रज ठे.”

हवे विवाह अने दीक्षा ए वस्त्रेनो साधारण नियम कहे ठे.—

विवाहदीक्षयोर्लभे यूनेन्धू ग्रहवर्जितौ ।

शुजौ केचित्तु जीवज्ञयुक्तमिन्दुं शुजं विदुः ॥ १६ ॥

अर्थ—विवाह तथा दीक्षाना लग्नमांसातमुं स्थान तथा चंद्र ए वस्त्रे स्थान ग्रहे करीने रहित होय तो ते शुज ठे. केटखाएक तो गुरु अने बुधे करीने युक्त एवो चंद्र होय तो तेने शुज कहे ठे.

सातमुं स्थान ग्रहे करीने रहित होय तो ते शुज ठे. तेने माटे सप्तर्षि कहे ठे के—

“वैधव्यं १ सापत्न्यं २ वन्ध्यात्वं ३ निष्प्रजत्वं ४ दौर्जाग्यम् ५ ।

वेश्यात्वं ६ गर्जच्युति ७ रक्षाद्या लग्नतोऽस्तगाः कुर्युः ॥ १ ॥”

“लग्नशी सातमे स्थाने सूर्य रहेलो होय तो ते विवाहित अथेळी कन्याने विधवापणुं करे ठे, चंद्र रह्यो होय तो सपत्नी (शोक्य) ने करे ठे, मंगल रह्यो होय तो वंध्यापणुं करे ठे, बुध रह्यो होय तो प्रजारहितपणुं (वंध्यापणुं) करे ठे, गुरु रह्यो होय तो दुर्जाग्यपणुं करे ठे, शुक रह्यो होय तो वेश्यापणुं करे ठे, अने शनि रह्यो होय तो गर्जपात करे ठे.”

ચંદ્ર પણ એકલોજ રહ્યો હોય તો તે શુક્ર છે. કેટલાક એક બુધ અને ગુરુ સહિત એવા ચંદ્રને શુક્ર કહે છે, કારણ કે તેણે બુધ અને ગુરુ સિવાયના વીજા ગ્રહોની સાથે રહેલા ચંદ્રનું ફળ આ પ્રમાણે કહે છે.—

“રવિણ ૧ સણિ ૨ જોમેહિં ૩ સુક્ર ૪ કેઝહિં ૫ રાહુણ ૬ ।

એગરાસિગે ચંદે જુડોસો પવુચ્છ ॥ ૧ ॥

દરિદ્રા ૧ સમણી ૨ ચેવ મરણં ૩ સસવત્તિઆ ૪ ।

કવાલિણી આ ૫ હુસીલા ૬ કમા નારી વિવાહિઆ ॥ ૨ ॥”

“ચંદ્ર જે રાશિમાં (સ્થાનમાં) રહ્યો હોય તેજ રાશિમાં જો રવિ ૧, શનિ ૨, મંગલ ૩, શુક્ર ૪, કેતુ ૫ કે રાહુ ૬ રહ્યો હોય તો તે યુતિ દોષ કહેવાય છે. તે યુતિ દોષમાં વિવાહિત થયેલી નારી અનુક્રમે આ પ્રમાણે ફળ પામે છે.—રવિની યુતિ હોય તો તે સ્ત્રી દરિદ્ર થાય છે ૧, શનિની યુતિ હોય તો તે સાધ્વી થઈ જાય છે ૨, મંગલની યુતિ હોય તો તે મરણ પામે છે ૩, શુક્રની યુતિ હોય તો તે સપત્નીવાળી થાય છે ૪, કેતુની યુતિ હોય તો તે કાપાલિની (પરિત્રાજિકા) થાય છે ૫, અને રાહુની યુતિ હોય તો તે કુશીલવાળી (કુલટા) થાય છે ૬.”

શુક્ર અને ચંદ્રની યુતિ વિવાહને વિષે સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એમ વ્યવહાર-સારમાં કહ્યું છે, પણ સત્યસૂરિ તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“અન્યર્થેઽન્યગૃહે વા કુજબુધગુરુશુક્રશૌરિજિઃ સાર્ધમ્ ।

ન જવતિ દોષાય શશી પ્રદક્ષિણં યાતિ યદિ ચૈષામ્ ॥ ૧ ॥”

“અન્ય નક્ષત્રમાં કે અન્ય સ્થાનમાં મંગલ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર કે શનિની સાથે ચંદ્રમા રહ્યો હોય, અને વળી જો તે ચંદ્ર તે મંગલાદિકની દક્ષિણ (જમણી) વાજુએ ચાલતો હોય તો તે ચંદ્ર દોષને માટે નથી.”

વિશેષમાં દૈવજ્ઞવલ્લજ કહે છે કે—“હ્યાઘૈઃ ક્રૂરૈર્યુતે ચન્દ્રે વ્યસુઃ પ્રવ્રજિતઃ શુક્રૈઃ ।” “બે અથવા તેથી અધિક ક્રૂર ગ્રહોં કરીને અથવા સૌમ્ય ગ્રહોં કરીને યુક્ત એવો ચંદ્ર હોય ત્યારે જો દીક્ષા લીધી હોય તો તે મરણ પામે છે.”

ઉપર ત્રેવીશમા શ્લોકમાં લગ્નથી કે ચંદ્રથી સાતમા સ્થાનમાં શુક્ર કે ક્રૂર ગ્રહ રહ્યો હોય તો તેને જામિત્ર દોષ કહ્યો છે, તે દોષનો મતાંતરે કરીને અપવાદ (જંગ) કહે છે.—

પશ્વપશ્ચાશમેવાંશં જામિત્રં પરમં પરે ।

અંશાહુજ્જન્તિ લગ્નેન્દ્રોર્ગર્હિતગ્રહદૂષિતમ્ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે લગ્ન અને ચંદ્રનો જે અંશ કાર્ય વચ્ચે અધિ-

कार कर्षो होय ते अंशस्थी पंचावनमोज अंश निंदित (शुक्र के क्रूर) ग्रहे करीने दूषित होय तो ते परम जामित्र नामनो दोष ठे, माटे तेनो त्याग करवो.

लग्न अने चंद्रना अधिकार करेला अंशस्थी पंचावनमोज अंश निंदित ग्रहे करीने युक्त होय तो ते निंदित ग्रहनाज कारणस्थी परम जामित्र नामनो दोष थाय ठे, माटे तेनेज केटलाक आचार्यों तजे ठे—तजवानुं कहे ठे. जावार्थ ए ठे जे—जेटलामो नवांशो लग्नने विषे अधिकार (स्वीकार) कर्षो होय तेटलामोज सातमा स्थाननी राशिमां रहेलो नवांशो पंचावनमो होय ठे. तेज रीते चंद्र पण जे राशिमां जेटलामा नवांशामां होय ते राशिस्थी सातमी राशिनो तेटलामो नवांशो चंद्रना नवांशस्थी पंचावनमो होय ठे, तेथी लग्नना अंशस्थी अथवा चंद्रना अंशस्थी पंचावनमा नवांशामां जो क्रूर ग्रह के शुक्र होय तो ते परम जामित्र नामनो दोष थाय ठे. जेम मेष राशिना पहेला अंशमां लग्न अथवा चंद्र होय अने तुळाना पहेला अंशमां क्रूर ग्रह के शुक्र होय, अथवा मेषना बीजा अंशमां लग्न के चंद्र होय अने तुळाना पण बीजा अंशमां क्रूर ग्रह के शुक्र होय, अथवा एज रीते त्रीजा, चोथा विगेरे अंशोमां ते ते प्रमाणे होय तो ते अवश्य तजवा योग्य ठे. कह्युं ठे के—

“लग्नेन्दुसंयुतादंशात् पञ्चपञ्चाशदंशके ।

ग्रहोऽन्यो यद्यसौ दोषो न गुणैरपि हन्यते ॥ १ ॥”

“लग्न के चंद्रना अधिकार करेला अंशस्थी पंचावनमा अंशने विषे जो कोइ ग्रह आवतो होय, अने जो ते दोषरूप थतो होय तो ते दोष बीजा गुणोए करीने पण हणातो नथी” एम दैवज्ञवद्वज्रमां कह्युं ठे, परंतु जो पंचावनमा अंशस्थी न्यून अथवा अधिक अंशे शुक्र के क्रूर ग्रह होय तो ते जामित्र नामनोज दोष कहेवाय ठे, पण ते परम जामित्र थतो नथी. जेमके मेष राशिना त्रीजा अंशमां लग्न के चंद्र होय, अने तुळाना पहेला के बीजा अंशमां शुक्र के क्रूर ग्रह होय त्यारे ते त्रेपनमो के चोपनमो अंश थयो, अने ज्यारे मेषना पहेला अंशमां लग्न के चंद्र होय, अने तुळाना बीजा, त्रीजा के चोथा अंशमां क्रूर ग्रह के शुक्र होय त्यारे ते मेषना पहेला अंशस्थी ळपनमो, सत्तावनमो के अछावनमो अंश थयो. विगेरे स्थळे केवल जामित्र दोष थाय ठे, अने आ दोष अत्यंत दुष्ट नथी एवो तेनो मत ठे. आ मत घणाने पण संमत ठे.

हवे प्रतिष्ठाने आश्रीने ग्रहोनी युति अने दृष्टिनुं फळ कहे ठे—

स्थापने स्युर्विधौ युक्ते दृष्टे चाऽऽरादिजिः क्रमात् ।

अग्निजी १ रुद्रि २ सिद्धार्चा ३ श्री ४ पञ्चत्वा ५ मित्रीतयः ६ ॥ २० ॥

अर्थ—प्रतिष्ठाने विषे जो चंद्र मंगले करीने युक्त अथवा दृष्ट (जोयेखो) होय तो अग्निनो जय आय १, बुधे करीने युक्त के दृष्ट होय तो समृद्धि प्राप्त आय २, गुरुए करीने युक्त के दृष्ट होय तो सिद्धार्चा एटखे प्रतिमा अधिष्ठायक देव सहित (प्रजाव-वाळी) आय ३, शुके करीने युक्त के दृष्ट होय तो लक्ष्मी प्राप्त आय ४, शनिए करीने युक्त के दृष्ट होय तो मृत्यु आय ५, अने रविए करीने युक्त के दृष्ट होय तो अग्निनो जय आय ६. वळी “गुरुणा सर्वपूजिता—” “चंद्र जो गुरुए करीने युक्त के दृष्ट होय तो ते प्रतिमा सर्वने पूजवा लायक आय ठे” एम दैवज्ञवद्वज्रमां कहुं ठे. आ श्लोकमां सामान्यथी दृष्टि शब्द कह्यो ठे, तोपण पुष्ट एटखे संपूर्ण अथवा त्रिपाद दृष्टि जाणवी.

हवे सर्व शुज कार्यनां लग्नोमां साधारण रीते तजवा योग्य समय ठ श्लोके करीने कहे ठे.—

जन्मराशिं जनेर्लग्नं ताज्यामन्त्यं तथाऽष्टमम् ।

लग्नलग्नांशयोश्चेशौ लग्नात् षष्ठाष्टमौ त्यजेत् ॥ १९ ॥

अर्थ—जन्मनी राशिने, जन्मना लग्नने, ते वज्जेथी बारमा तथा आठमा (लग्न)ने, तथा लग्न अने लग्नांशना स्वामीउं जो लग्नथी ठे के आठमे होय तो तेने तजवा.

जन्मनी राशिने तजवी एटखे जन्मनी जे राशि होय ते राशि लग्नकुंठळीमां पहेला जुवनमां आववी न जोइए, अने ते जन्मराशि दीहामां शिष्यनी, प्रतिष्ठामां स्थापक अने शिक्ष ए वज्जेनी तथा विवाहमां वर अने कन्या ए वज्जेनी तजवानी ठे. ए प्रमाणे आगळ पण सर्वत्र जाणवुं. जन्मनुं लग्न अहीं वर्जवानुं कहुं ठे, परंतु नारचंद्रमां ते वर्ज्युं नथी. जन्मराशि अने जन्मलग्नथी बारमा तथा आठमा लग्नने अहीं वर्जवानां कह्यां ठे ते प्रमाणे कोइए चोथाने पण वर्जवानुं कहुं ठे. ते विषे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“दम्पत्योरुपचयजं जन्मर्हाष्टदयतश्च शुजलग्नम् ।

निधनं व्ययं च हिबुकं नेष्टं शेषाणि मध्यानि ॥ १ ॥”

“वर बहुनी जन्मराशिथी तथा जन्मलग्नथी उपचय (३-६-११)स्थानमां रहेखी राशि जो विवाहसमये लग्नमां होय तो ते शुज लग्न ठे, अने आठमा, बारमा के चोथा स्थाननी राशि जो लग्नमां होय तो ते अशुज ठे, अने बाकीनां लग्नो मध्यम ठे.” तथा—

“चतुर्थपादशे कार्ये लग्ने बहुगुणे यदि ।

अष्टमं तु न कर्तव्यं यदि सर्वगुणान्वितम् ॥ १ ॥”

“जो चोथुं अने बारमुं लग्न घणा गुणवाळुं होय तो ते करवा लायक ठे—शुज ठे, परंतु जो आठमुं लग्न सर्व गुणे करीने युक्त होय तोपण ते करवा लायक नथी” एम गर्ग कहे ठे. विशेष ए ठे जे—

“अष्टमर्होदयोद्भूतदोषो नश्यति जावतः ।

लग्नेशाष्टमराशीशौ मिथो मित्रे यदा तदा ॥ १ ॥”

“जो लग्ननो स्वामी अने आठमी राशिनो स्वामी परस्पर मित्र होय तो आठमी राशिथी अने लग्ननी राशिथी उत्पन्न अयेखो दोष जावथी नाश पामे ठे” एम बृहस्पति कहे ठे.

“तथा चतुर्थं रिषं वा मित्रत्वेन शुभं स्मृतम् ।

गुरुणा नृगुणा केन्द्रत्रिकोणस्थेन चेद्विदितम् ॥ १ ॥”

“तथा चोर्ध्व अने वारमुं लग्न परस्पर मित्रपणाए करीने युक्त होय, अने केन्द्र के त्रिकोणमां रहेखा गुरु के शुक्रनी तेना पर दृष्टि परती होय तो ते शुभ कहेंठुं ठे” एम सारंग कहे ठे. तथा—

“होराष्टमं जन्मगृहाष्टमं वा, लग्नं शुभं ज्ञेयसितेद्वितं चेत् ।”

“जो आठमी होरांनुं लग्न होय के जन्मना स्थानथी आठमा स्थाननी राशिनुं लग्न होय, अने तेना पर जो बुध, गुरु के शुक्रनी दृष्टि परती होय तो ते लग्न शुभ ठे” एम केशव कहे ठे. तथा—

“जन्मगृहजन्मजाज्यामष्टमजवनं मृतिप्रदं लग्ने ।

व्ययहिबुककेन्द्रसंस्थैः शुभग्रहैः शोचनं बल्लिजिः ॥ १ ॥”

“जन्मनी राशिथी के जन्मना ग्रहथी आठमुं जवन जो लग्नमां होय तो ते मृत्यु आपनारुं ठे, परंतु जो वारमा, चोथा के केन्द्रस्थानमां बलवान् शुभ ग्रहो होय तो ते शुभ ठे” एम व्यवहारप्रकाशमां कहेंठुं ठे.

मूल श्लोकमां लग्नलग्नांशयोश्च ए पदमां च शब्द लख्यो ठे, तेथी जेष्काणनो स्वामी पण लग्नथी ठे के आठमे होय तो ते पण तजवा योग्य ठे. ते विषे लग्न कहे ठे के—

“लग्नस्थेऽपि गुरौ दुष्टः षष्ठस्थो लग्ननायकः ।”

“लग्नमां गुरु रह्यो होय तोपण जो लग्ननो स्वामी ठा स्थानमां रह्यो होय तो ते दुष्ट-अशुभ ठे.” लक्ष्मीधर पण कहे ठे के—

“विलग्नधाधिपतौ षष्ठे वैधव्यं स्यात्तथांशपे ।

जेष्काणाधिपतौ मृत्युर्विलग्नमे बलवत्यपि ॥ १ ॥”

“लग्ननो स्वामी तथा नवांशानो स्वामी जो ठे स्थाने रह्यो होय तो विधवापण प्राप्त आय ठे, अने जेष्काणनो स्वामी ठे होय तो लग्न बलवान् ठां पण मृत्यु आय ठे.”

लग्ननो स्वामी आठमे स्थाने होय तो ते अशुभ ठे, तेथी पण (ते करतां पण) जो आठमा जवनमां रहेखो लग्ननो स्वामी लग्ना जेष्काणथी बावीशमा जेष्काणमां होय तो ते घणोज अशुभ ठे. बळी जो लग्ननो स्वामी अने आठमा जवननो स्वामी एकज जेष्काणमां रह्या होय तो ते करतां पण अत्यंत वधारे अशुभ ठे. लग्ना, नवमांशाना

અને ડેક્કાણના સ્વામી જો ઢઢે કે આઠમે રહ્યા હોય તો તેનું ફઢ રક્તમાલાજાપ્યમાં આ પ્રમાણે કહ્યું ઢે.—

“વર્ષમાસદિનૈર્ગેહડેક્કાણનવમાંશપાઃ ।

રાશિમાનેન દાસ્યન્તિ ફલમિત્યાહ શૌનકઃ ॥ ૧ ॥”

“ઢઢે કે આઠમે સ્થાને રહેલો લગ્નનો સ્વામી રાશિને અનુસારે ઇટલે જેટલામી રાશિ હોય તેટલી સંખ્યાવાલા વર્ષે કરીને તેનું ફઢ આપે ઢે, ઇજ પ્રમાણે ડેક્કાણનો સ્વામી તેટલે માસે અને નવમાંશનો સ્વામી તેટલા દિવસે કરીને ફઢ આપે ઢે ઇમ શૌનક કહે ઢે.”

મૂલ શ્લોકમાં ષષ્ઠાષ્ઠમૌ કહ્યું ઢે. તેના ડપલદ્વણથી વારમા સ્થાનમાં રહેલો લગ્નનો સ્વામી પણ શુજ નથી, તેથી કરીને લગ્નનો અને લગ્નાંશનો સ્વામી ઢઢે, આઠમે કે વારમે હોય તો તે શુજ નથી ઇમ સિદ્ધ અયું. તેનો અપવાદ આ પ્રમાણે ઢે.—વૃશ્ચિક લગ્ન કે વૃશ્ચિકનો નવમાંશ ગ્રહણ કર્યો હોય તો તેનો સ્વામી મંગલ જો મેષ રાશિમાં રહ્યો હોય તો કાંઈ પણ દોષ નથી, કેમકે તે વચ્ચેનો સ્વામી (મંગલ) ઇકજ ઢે. ઇજ રીતે વૃષનું લગ્ન અથવા તેનો અંશ ગ્રહણ કર્યો હોય ત્યારે તેનો સ્વામી શુક્ર જો તુલામાં રહ્યો હોય, તથા કુંજ લગ્ન અથવા તેનો અંશ ગ્રહણ કર્યો હોય ત્યારે તેનો સ્વામી શનિ જો મકરમાં રહ્યો હોય તો વચ્ચેનો સ્વામી ઇક હોવાથી કાંઈ પણ દોષ નથી. કહ્યું ઢે કે—

“ન વૃશ્ચિકં હન્તિ કુજોડજવર્તી, વૃષં ન શુક્રોડપિ તુલાધરસ્થઃ ।

તથૈવ કુંજં રવિજો ન હન્તિ, મૃગસ્થિતો વા તનુગં વ્યયસ્થઃ ॥ ૧ ॥”

“મેષ રાશિના લગ્નમાં રહેલો મંગલ વૃશ્ચિકને હણતો નથી, તુલા રાશિના લગ્નમાં રહેલો શુક્ર વૃષને હણતો નથી, તથા મકર રાશિરૂપ વ્યય (૧૨)સ્થાનમાં રહેલો મંગલ પહેલા સ્થાનમાં રહેલા કુંજને હણતો નથી.” વઢી આજ યુક્તિ ઇ કરીને મેષ કે તુલા રાશિમાં જન્મલગ્ન કે જન્મરાશિ હોય તો તે મેષ અને તુલાથી આઠમા રહેલા વૃશ્ચિક અને વૃષ પણ લગ્નપણે ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તે દોષને માટે નથી. તે વિષે વિવાહવૃંદાવનમાં કહ્યું ઢે કે—

“વ્યલિવૃષં જનનર્હિવિલગ્નયોર્જવનમષ્ટમન્યુદિતં ત્યજેત્ ।”

“જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નને વિષે (મધ્યે) વૃશ્ચિક અને વૃષ સિવાય વીજા આઠમા જવનરૂપ લગ્ન તજવા યોગ્ય ઢે. અર્થાત્ વૃશ્ચિક અને વૃષ ઇ વેજ આઠમા સ્થાનમાં રહેલા સારા ઢે.” તથા—

“જન્મરાશિજન્મલગ્નાન્યાં વાદશમષ્ટમં ચ લગ્નેશં ત્યજેત્ ।”

“જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નથી વારમો અને આઠમો લગ્નનો સ્વામી તજવા યોગ્ય ઢે” ઇમ પણ રક્તમાલાજાપ્યમાં કહ્યું ઢે.

इन्द्रकूरयुतं लग्नं तथा लग्नोदितांशकान् ।

अधिकांशग्रहं दूष्यगृहादर्वागपि त्यजेत् ॥ ३० ॥

अर्थ—लग्नमां चंद्र के कोइ पण कूर ग्रह होय तो ते लग्न तजवुं, तथा लग्नमां कहेला नवांशो जो चंद्र के कूर ग्रहे करीने युक्त होय तो ते पण तजवा, तथा लग्नमा इष्ट अंशार्थी अधिक अंशमां रहेला ग्रहने (चंद्र अथवा कूर ग्रहने) दूषित स्थानार्थी पहेलां पण तजवो.

लग्नमां चंद्र तथा कूर ग्रहने तजवा माटे लग्न पण कहे ठे के—

“सौम्यग्रहयुक्तमपि प्रायः शशिनं विवर्जयेद्भग्रे ।

कूरग्रहं न लग्ने कुर्यान्नवपञ्चमधने वा ॥ १ ॥”

“लग्नमां चंद्र जो सौम्य ग्रहे करीने युक्त होय तोपण ते प्राये करीने तजवा लायक ठे, (अर्थात् कूर ग्रहे करीने युक्त होय तो अवश्य तजवा योग्य ठे,) तथा लग्नमां कूर ग्रहने करवो नहीं एटले तजवा योग्य ठे, तेज प्रमाणे नवमा स्थानमां, पांचमा स्थानमां अने बीजा स्थानमां पण कूर ग्रह तजवो.” तथा—

“लग्नस्थे तपने व्यालो १ रसातलमुखः कुजे २ ।

हयो मन्दे ३ तमो राहौ ४ केतावन्तकसंज्ञितः ५ ॥ १ ॥

योगेष्वेषु कृतं कार्यं मृत्युदारिद्र्यशोकदम् ।”

“लग्नमां सूर्य रह्यो होय तो ते व्याल योग कहेवाय ठे १, मंगल रह्यो होय तो ते रसातलमुख नामनो योग कहेवाय ठे २, शनि होय तो हय योग ३, राहु होय तो तम योग ४ अने केतु होय तो ते अंतक नामनो योग कहेवाय ठे ५. आ योगमां करेखुं कार्य मृत्यु, शोक अने दारिद्र्य आपनारुं आय ठे” एम दैवज्ञवद्वज्र कहे ठे.

“लग्नोदितांशकान्” एटले लग्नने विषे उदित एटले कहेला जे कन्यादिक नवांशो ठे ते पण चंद्र के कूर ग्रहे युक्त होय तो तजवा लायक ठे, एटले के जे राशिमां चंद्र के कूर ग्रह होय ते राशिना नामवालो लग्नेशनो (लग्नमा स्वामीनो) नवांशक पण तजवा योग्य ठे. ते विषे गदाधर कहे ठे के—

“यस्मिन् राशौ जवेच्चन्द्रस्तमंशं परिवर्जयेत् ।

तस्मान्नवेच्च वैधव्यमावर्षान्मुनयो जगुः ॥ १ ॥

यस्मिन् राशौ जवेत् कूरस्तमंशं परिवर्जयेत् ।

लग्ने मृत्युं विजानीयात् पञ्चमेऽन्दे न संशयः ॥ २ ॥”

“जे राशिमां चंद्र होय ते अंशने लग्नमां वर्जवो, कारण के तेथी एक वर्ष सुधीमां कन्याने विधवापणुं प्राप्त आय ठे एम मुनिउं कहे ठे. वली जे राशिमां कूर ग्रह होय

ते अंशने पण लग्नमां वर्जवो, कारण के तेथी पांचमे वर्षे मृत्यु आय ठे एम जाणवुं. तेमां कांड पण संशय नथी.”

तथा अधिकांशग्रहं एतले लग्नमां अधिकार करेलो जे अंश उदय पामेलो होय ते अंशथी अधिक एतले आगळना अंशोमां जे ग्रह रह्यो होय ते ग्रह जावरीति ए करीने आगळना स्थानमांज रहेलो कहेवाय ठे, कारण के ते आगळना स्थाननुंज फळ आपे ठे, तेथी आ रीति ए करीने पण ते ग्रहे ते स्थान आश्रय करातुं उतुं जो दोषने पामतुं होय तो ते पहेलाना स्थानमां रहेला ग्रहने पण तजवो जोइए. अर्थात् ते ग्रहे ते स्थान प्राप्त नथी कर्तुं तोपण ते (स्थान) झूषित ठे. ते विषे जास्कर कहे ठे के—

“लग्नोदितांशाज्यधिको ग्रहो यो, जावेऽग्रिमे जावफलेन स स्यात् ।

ग्रहो यदा जावफलेन याति, स्थाने निषिद्धे तमपीह जह्यात् ॥ १ ॥”

“लग्नमां कहेला अंशथी अधिक अंशमां रहेलो जे ग्रह होय ते जावफळे करीने आगळना स्थानमां ठे एम गणवो, तेथी जो कोइ पण ग्रह (क्रूर ग्रह) जावफळे करीने निषिद्ध (झूषित) स्थानमां गयो होय तो तेने पण अहीं (लग्नमां) तजवो.” अहीं ए जावार्थ ठे के—लग्नना जे (जेटला) अंशो कहेला होय ते (तेटला) अंशोमां जे ग्रह रह्यो होय ते ग्रह तेज स्थानना फळने आपे ठे, अने जे ग्रह तेटला अंशोने उल्लंघन करीने रह्यो होय ते ग्रह आगळना स्थानना फळने आपनारो होय ठे. एज रीते बीजा, त्रीजा, चोथा विगेरे सर्वे स्थानोमां जाणवुं. ते विषे जास्करेज कहुं ठे के—

“लग्नस्य येऽंशा उदिता ग्रहो यस्तेषु स्थितः स्थानफलं स दत्ते ।

यस्तानतीतः स जवेद्वितीयः, स्थानेषु शेषेष्वपि चिन्त्यमेतत् ॥ १ ॥”

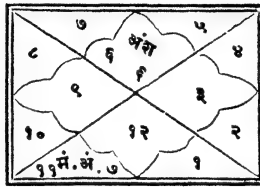
“लग्नना जे (जेटला) अंशो कहेला होय ते (तेटला) अंशो सुधीमां जे ग्रह रहेलो होय ते ग्रह तेज स्थानना फळने आपे ठे, अने जे ग्रह ते अंशोने उल्लंघन करी गयो होय ते ग्रह बीजो (बीजा स्थानमां रहेलो) आय ठे. एज रीते बीजां सर्वे स्थानोमां जाणवुं.” दैवज्ञवस्त्रजमां पण कहुं ठे के—

“लग्नस्थः प्रोच्यते सोऽत्र ग्रहो य उदितांशगः ।

त्रितीयोऽनुदितांशस्थः सर्वराशिष्वयं क्रमः ॥ १ ॥”

“जे ग्रह कहेला अंशोमां रहेलो होय ते ग्रह अहीं लग्नमां रहेलो कहेवाय ठे, अने जे ग्रह कहेला अंशोमां रहेलो न होय अर्थात् तेने उल्लंघन करी गयो होय ते ग्रह बीजा स्थानमां रहेलो कहेवाय ठे. आज क्रम सर्व राशिउने विषे जाणवो.” अहीं सर्व राशिउने विषे एम जे कहुं तेनुं तात्पर्य आ प्रमाणे ठे.—लग्नमां रहेलो जेटलामो अंश कार्य वखते वर्ततो होय तेटलामोज अंश बारे स्थानोने विषे वर्तें ठे एम जाणवुं, तेथी करीने जे कोइ स्थानने विषे जे ग्रह वर्तमान अंशने ओळंगीने रह्यो होय ते (ग्रह) तेनी आगळना स्थानमांज

રહેલો જાણવો. તેથી કરીને “દૂષિતગૃહાદર્વાગપિ ત્યજેત” “દૂષિત સ્થાનથી પહેલાં પણ વર્જવો” એમ જે મૂલ શ્લોકમાં કહ્યું તેનો આજ જાવાર્થ (તાત્પર્ય) થયો. આ રીતે પણ આગલના સ્થાનમાં રહેલો આ (વર્તમાન) ગ્રહ તજવાનો કહ્યો હોય તો તેણે લગ્ન લેવું નહીં. જેમ કોઈ પ્રતિષ્ઠામાં કન્યા લગ્ન છે, અને કાર્ય વચ્ચે ઠગો મિથુનાંશ ગ્રહણ કર્યો છે, તેથી જો કુંજ (લગ્નથી ઠગી) રાશિમાં સાતમા, આઠમા વિગેરે અંશોમાં મંગલ રહ્યો હોય તો તે (ગ્રહ) જાવરીતિ કરીને મીનમાં રહેલો હોવાથી સાતમા સ્થાનમાં જ ગણાય, (અને સાતમું સ્થાન વર્જ્ય છે,) તેથી કરીને તે લગ્ન (કન્યા લગ્ન) પણ ત્યાગ કરવા લાયક છે. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે.—

આજ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું. અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“જ્યારે આ જાવરીતિ કરીને દૂષિત થયેલું સ્થાન તજવા યોગ્ય કહ્યું ત્યારે એજ રીતિએ જે સ્થાન ગ્રહે કરીને શોષિત હોય તે સ્થાન આદરવા લાયક પણ થશે.” આવી શંકા કરવી નહીં, કેમકે આવા (જાવરીતિથી થયેલા) ગુણોનું કૃત્રિમપણું હોવાથી અનાદર કરવાનેજ યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે —

“નાઙ્ગીકારો જાવજાનાં ગુણાનાં, તદ્દોષાણાં તત્ત્વતસ્ત્યાગ એવ ।

જાવવ્યક્તાવષ્ટમત્વં ગતોઽપિ, ત્યાજ્યો લગ્નાત્સત્તમઃ સત્તસત્તિઃ ॥ ૧ ॥”

“જાવરીતિથી ઉત્પન્ન થયેલા ગુણોનો અંગીકાર કરવો નહીં, અને તેના (જાવરીતિથી ઉત્પન્ન થયેલા) દોષોનો વાસ્તવિક રીતે ત્યાગજ કરવાનો છે, તેથી કરીને જાવની સ્પષ્ટતાને વિષે (જાવરીતિ કરીને) સૂર્ય લગ્નથી આઠમા સ્થાનમાં ગયો હોય તોપણ તે લગ્નથી સાતમા સ્થાનમાં જ છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો.” તથા—

“સત્તમસ્થો યદા ચન્દ્રો જવેન્નાવફલાદ્યમઃ ।

ન તદા દીયતે લગ્નં શુજૈઃ સર્વગ્રહૈરપિ ॥ ૧ ॥”

“સાતમા સ્થાનમાં રહેલો ચંદ્ર જો જાવફલે કરીને આઠમો થતો હોય તો તે વચ્ચે સર્વ ગ્રહો શુજ હોય તોપણ લગ્ન દેવું નહીં.” તથા—

“પ્રત્યાલ્ખ્યેયઃ પાક્ષિકોઽપીહ દોષઃ, સમ્યગ્વ્યાપી યો ગુણઃ સોઽનુગમ્યઃ ।

યસ્માદંશૈર્દેહજાવાધિકઃ સન્ન સ્યાદ્ભૂત્યૈર્જાગૃવઃ પચ્ચમોઽપિ ॥ ૧ ॥”

“આ વિવાહાદિકના લગ્નમાં એક પદનો દોષ પણ નિષેધ-અનાદર કરવા લાયક છે,

અને જે ગુણ સારી રીતે વ્યાપીને રહ્યો હોય તેજ અનુસરવા યોગ્ય છે, જેથી કરીને અંશોષ કરીને લગ્નના જાવથી અધિક થયેલો પાંચમો શુક્ર પણ આવાદીને માટે નથી (શુજ નથી). અર્થાત્ ચોથા સ્થાનમાં રહેલો શુક્ર જો અંશોષ કરીને લગ્નના જાવથી અધિક સ્થાનમાં ઇટલે પાંચમા સ્થાનમાં જતો હોય તોપણ તે શુજ નથી.” આ સર્વ હકીકત વિવાહને આશ્રીને વિવાહવૃંદાવનાદિક ગ્રંથોમાં કહી છે.

જવેજ્ઞાન્મનિ જન્મર્હાન્મૃત્યુધામનિ યો ગ્રહઃ ।

શુજોઽપિ લગ્નવર્ત્યેષ સર્વકાર્યેષુ નો શુજઃ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—જન્મસમયે જન્મરાશિથી અથવા જન્મલગ્નથી આઠમા સ્થાનમાં જે ગ્રહ રહ્યો હોય તે જો કદાચ શુજ હોય તોપણ વિવાહાદિક સર્વ શુજ કાર્યમાં લગ્નને વિષે વર્તતો તે ગ્રહ શુજ નથી.

જન્મને વિષે ઇટલે જન્મસમયે. જન્મર્હાત્ ઇટલે ફક્ત શબ્દના વે અર્થ હોવાથી જન્મ-રાશિથી અથવા જન્મલગ્નથી. શુજ હોય તોપણ અર્થાત્ કૂર ગ્રહનું તો શું કહેવું ? વઠી જાસ્કર તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“જન્મર્હજન્મલગ્નાન્યાં યૌ રન્ધ્રેશાવચ્ચાષ્ટમે ।

લગ્ને તાંશ્ચ તદંશાંશ્ચ તદ્વાશીનપિ ચ ત્યજેત્ ॥ ૧ ॥”

“જન્મરાશિથી તથા જન્મલગ્નથી જે આઠમા સ્થાનના સ્વામી લગ્નને વિષે આઠમે હોય તે આઠમાના સ્વામી તથા તેના અંશો તથા તે આઠમી રાશિનો ત્યાગ કરવો.”

શનિસ્ત્રિકોણકેન્દ્રસ્યો બલીયાન્ સુહૃદોક્તિઃ ।

કુજઃ કેન્દ્રાન્ત્યધર્માષ્ટસ્થિતો વા જડ્ઞજંજનઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—ત્રિકોણમાં કે કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલો શનિ અતિ બઢવાન્ અને તેના મિત્રવને જોવાયેલો (તેના પર તેના મિત્રની દૃષ્ટિ પડતી) હોય અથવા કેન્દ્રસ્થાનમાં, વારમા સ્થાનમાં, નવમા સ્થાનમાં કે આઠમા સ્થાનમાં રહેલો મંગલ પણ અત્યંત બઢવાન્ અને તેના મિત્રવને જોવાયેલો હોય તો જડ્ઞજંજન નામનો યોગ થાય છે. આ કુયોગની સાર્થક સંજ્ઞા છે. અર્થાત્ અશુજ છે. આઠમા સ્થાનમાં રહેલા મંગલનું ફલ ગર્ભે આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“લગ્નાગ્નૌમેઽષ્ટમેગે દમ્પત્યોર્વહ્નિના મૃતિઃ સમકમ્ ।

જન્મનિ યો વાઽષ્ટમેગસ્ત્સિંહ્વગ્નં ગતે વાઽપિ ॥ ૧ ॥”

“મંગલ જો લગ્નથી આઠમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય અથવા જન્મસમયે જે ગ્રહ આઠમો હોય તે ગ્રહ જો વિવાહના લગ્નમાં રહ્યો હોય તોપણ તે વર વહુનું એક સાથેજ અગ્નિથી મૃત્યુ થાય છે.”

રવિઃ કુજોઽર્કજો રાહુઃ શુક્રો વા સપ્તમસ્થિતઃ ।

હન્તિ સ્થાપકકર્તારૌ સ્થાપ્યમપ્યવિલમ્બિતમ્ ॥ ૩૩ ॥

अर्थ—रवि, मंगळ, शनि, राहु अथवा शुक्र जो सातमा स्थानमां रह्या होय तो प्रतिष्ठा करनार गुरुने, प्रतिमा स्थापन करनारने अने बिंबने पण शीघ्रपणे हणे ठे. आ श्लोक प्रतिष्ठाने आश्रीने जाणवो.

सप्तमा १ म्बुध स्मर ७ गो राहुः सर्वकार्येषु वर्जितः ।

त्रिषडेकादशः शस्तो मध्यमः शेषराशिषु ॥ ३४ ॥

अर्थ—पहेला, चोथा अने सातमा स्थानमां रहेलो राहु सर्व कार्यमां वर्ज्य ठे. त्रीजा, ठा अने अग्रीयारमा स्थानमां रह्यो होय तो ते शुज ठे, अने ते सिवाय बीजां स्थानोमां रह्यो होय तो ते मध्यम ठे.

सर्व कार्यमां एटखे दीहा, प्रतिष्ठा विगेरे (विवाह) कार्यमां. केतुने माटे नारचंज्रमां कहुं ठे के—“पहेला अने सातमा स्थानमां रहेलो तथा चंज्रे करीने युक्त एटखे चंजनी साथे रहेलो केतु तजवा योग्य ठे, त्रीजा, ठा अने अग्रीयारमा स्थानमां रह्यो होय तो ते ग्रहण करवा योग्य (शुज) ठे, अने बाकीनां स्थानोमां रह्यो होय तो ते मध्यम ठे.” आ उपरथी ए सिद्ध थयुं के—राहु जो नवमे के बारमे रह्यो होय तो ते पण श्रेष्ठ ठे. अन्यथा (जो श्रेष्ठ न होय तो) केतुने त्रीजा के ठा स्थाननी प्राप्तिनो असंजव थाय.

आ रीते सामान्यथी घटिका लग्नने विषे वर्ज्य दोषो कह्या.

हवे प्रतिष्ठादिक सर्व कार्यना घटिका लग्नमां साधारण जंग आपनारी (अशुज) ग्रहोनी संस्था (व्यवस्था) आ प्रमाणे ठे.—शनि, रवि, चंज्र अने मंगळ लग्नमां रह्या होय तो ते अशुज ठे, चंज्र, मंगळ, बुध, गुरु अने शुक्र आठमा स्थानमां रह्या होय तो ते अशुज ठे, चंज्र, शुक्र, लग्ननो स्वामी अने तेना अंशानो स्वामी ठे स्थाने रह्या होय तो ते अशुज ठे, तथा सातमा स्थाने रहेला सर्वे ग्रहो अशुज ठे. ते विषे त्रिविक्रम कहे ठे के—

“त्याज्या लग्नेऽन्धयो ४ मन्दात् षष्ठे शुक्रेन्दुलग्नपाः ।

रन्ध्रे चन्द्रादयः पञ्च सर्वेऽस्तेऽङ्गगुरु समौ ॥ १ ॥”

“लग्नने विषे शनिथी आरंजीने चार ग्रहो (शनि, रवि, चंज्र, मंगळ) वर्ज्य ठे, ठा स्थानने विषे शुक्र, चंज्र अने लग्ननो स्वामी वर्ज्य ठे, आठमा स्थानमां चंज्रथी आरंजीने पांच ग्रहो (चंज्र, मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र) वर्ज्य ठे, तथा सातमा स्थानने विषे सर्वे ग्रहो वर्ज्य ठे, परंतु केटलाकना मते चंज्र अने गुरु ए बे ग्रहो सातमा स्थानमां सम एटखे उदासी (मध्यम) ठे. अही राहुने शनि जेवो जाणवो.”

सर्व कार्योंमां शुच ग्रहनी संस्था दैवज्ञवह्नजमां आ प्रमाणे कही ठे.—

“लघ्नापुपचयस्ये ३-६-१०-११ऽर्केऽन्त्या १२ स्त ७ कर्मा १० य ११ गे विधौ ।

क्षोणीपुत्रेऽर्कपुत्रे च दुश्चिक्य ३ रिपु ६ लाज ११ गे ॥ १ ॥

त्यक्तरिध्या १२ छमे ७ सौम्ये जीवेऽष्टा ७ रि ६ व्ययो १२ जिते ।

सर्वकार्याणि सिध्यन्ति त्यक्तषट्सप्तमे सिते ॥ २ ॥”

“लघ्नाथी उपचय (३-६-१०-११) स्थानमां सूर्य रह्यो होय, बारमा, सातमा, दशमा अने अगीयारमा स्थानमां चंद्र रह्यो होय, मंगळ अने शनि त्रीजा, ठछ अने अगीयारमा स्थानमां रह्या होय, बुध बारमा अने आठमा सिवाय बीजा कोइ पण स्थानमां रह्यो होय, गुरु आठमा, ठछ अने बारमा सिवाय बीजा कोइ पण स्थानमां रह्यो होय, तथा शुक्र ठछ अने सातमा स्थान सिवाय बीजा कोइ पण स्थानमां रह्यो होय तो सर्व कार्यों सिद्ध थाय ठे.” आ उत्तम अने अशुच (अधम) ए बे प्रकारनी संस्थाथी जे ग्रहो बाकी रह्या होय ते मध्यम संस्थांमां जाणवा. यंत्र आ प्रमाणे—

	उत्तम.	मध्यम.	अधम.
रवि	३-६-१०-११	२-४-५-७-९-१२	१-७
चंद्र	१२-७-१०-११	३-२-४-५-९	६-७-१
मंगळ	३-६-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७-८
बुध	१-२-३-४-५-६-७-९-१०-११	१२	८
गुरु	१-२-३-४-५-७-९-१०-११	६-१२	८
शुक्र	१-२-३-४-५-७-९-१०-११-१२	०	६-७
शनि	३-६-११	२-४-५-७-९-१०-१२	१-७
राहु	३-६-११	२-५-७-९-१०-१२	१-४-७
केतु	३-६-११	२-५-७-९-१०-१२	१-४-७

आ रीते सर्व कार्योंमां सामान्य रीते ग्रहोनी संस्था ठे. हवे दीक्षाना लग्नांमां असाधारण (विशेष) शुच ग्रहोनी संस्थाने कहे ठे.—

दीक्षायां तरणिर्धन २ त्रि ३ तनया ५ रि ६ स्थः शशी छि २ त्रि ३ षट् ६—

व्योम १० स्थः क्षितिजूस्त्रिषड्दशमगो १० ज्ञेयौ व्यया १२ ष्टो ७ जितौ

१-२-३-४-५-६-७-९-१०-११ ।

शुक्रोऽन्त्या १२ रि ६ सुत ५ त्रि ३ धर्म ९ धन २ गो मन्दो धन २ त्रातृ ३ षट् ६—

पुत्रपुष्टि ७ गतश्च शोजनतमः सर्वे च लाजस्थिताः ॥ ३५ ॥

अर्थ—दीक्षानी लग्नकुंठलीमां जो सूर्य बीजे, त्रीजे, पांचमे के ठे स्थाने रह्यो होय तो ते अत्यंत शुच ठे, चंद्र बीजे, त्रीजे, ठे के दशमे स्थाने रह्यो होय तो ते शुच ठे,

मंगल त्रीजे, ठंके के दशमे स्थाने रहेखो शुज ठे, बुध तथा गुरु बारमा तथा आठमा सिवायना १-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११ स्थानोमां रहेखा शुज ठे, शुक्र बारमे, ठंके, पांचमे, त्रीजे, नवमे के बीजे स्थाने रहेखो शुज ठे, तथा शनि बीजे, त्रीजे, ठंके, पांचमे के आठमे रहेखो शुज ठे. वळी सर्वे ग्रहो अगीयारमे स्थाने रह्या होय तो ते शुज ठे. आ सर्वे ग्रहो उपर कहेखां स्थानोमां रह्या होय तो दीहाना खगमां श्रेष्ठ होवाथी तेउ रेखा आपनारा ठे एम जाएवुं. हर्षप्रकाश विगेरे ग्रंथोमां तो ग्रहोनी उत्तमादिक त्रण प्रकारनी रचना आ प्रमाणे कही ठे.—

“दु पण ठ रवि ति दु ठ ससी कुज ति ठ दह बुह ति दु ठ पण दसमो ।

किंद तिकोणे य गुरु सुक्को ति अ ठ नव बारसमो ॥ १ ॥

मंदो दु पण ठ अरुमो सुक्क विणा सबिगारसहा सुहया ।

चंदाउ कूर सत्तम अइअसुहा दिक्कसमयम्मि ॥ २ ॥

रवि ति ३ ससि सत्त दसमो बुहेग चउ सत्त नव गुरु ति ठ दो ।

सुक्को दु पंच सणि तिअ मज्जिम सेसा असुह सबे ॥ ३ ॥”

“दीहाने समये रवि बीजे, पांचमे अने ठंके रह्यो होय, चंद्र त्रीजे, बीजे के ठंके रह्यो होय, मंगल त्रीजे, ठंके के दशमे होय, बुध त्रीजे, बीजे, ठंके, पांचमे के दशमे होय, गुरु केंद्र के त्रिकोण (१-४-७-१०-११-१२) स्थाने होय, शुक्र त्रीजे, ठंके, नवमे के बारमे होय, शनि बीजे, पांचमे, ठंके के आठमे होय तथा शुक्र बिना बीजा सर्वे ग्रहो अगीयारमे स्थाने होय तो आ सर्वे शुज (उत्तम) ठे. तेमज चंद्रथी सातमे स्थाने कूर ग्रह रह्या होय तो ते अत्यंत अशुज ठे. तथा रवि त्रीजे स्थाने रह्यो होय, चंद्र सातमे के दशमे स्थाने होय, बुध पहेले, चौथे, सातमे के नवमे स्थाने होय, गुरु त्रीजे, ठंके के बीजे स्थाने होय, शुक्र बीजे के पांचमे होय अने शनि त्रीजे स्थाने होय तो ते सर्वे मध्यम ठे. बाकीना सर्वे अशुज ठे.” स्थापना नीचे प्रमाणे.—

	उत्तम.	मध्यम.	अधम.
रवि	१-५-६-११	३	१-४-७-८-९-१०-१२
चंद्र	२-३-६-११	७-१०	१-४-५-८-९-१२
मंगल	३-६-१०-११	०	१-२-४-५-७-८-९-१२
बुध	३-२-६-५-१०-११	१-४-७-९	८-१२
गुरु	१-४-७-१०-९-५-११	३-६-२	८-१२
शुक्र	३-६-९-१२	२-५	१-७-४-८-१०-११
शनि	२-५-६-८-११	३	१-४-७-९-१०-१२
राहु	३-६-११	२-५-८-९-१०-१२	१-४-७
केतु			

अहीं आ रहस्य ठे.—

“अहवावि मज्झिमबलं काळण सणिं गुरुं च बलवंतं ।

अबलं सुकं लग्गे तो दिस्कं दिज्ज सीसस्स ॥ १ ॥”

“अथवा तो लग्नमां शनिने मध्यम बलवाळो करीने, गुरुने बलवान् करीने तथा शुक्रने बलरहित करीने शिष्यने दीक्षा देवी” एम श्रीहरिजज्ञ सूरि कहे ठे.

आ ग्रहो अनुक्रमे मध्यम बलवान्, उत्कृष्ट बलवान् अने हीन बलवाळा आ प्रमाणे आय ठे. बीजे, पांचमे, आठमे अने अगीयारमे स्थाने रहेलो शनि ए स्थानो पणफरनां होवाथी मध्यम बलवान् ठे, अने ठहुं स्थान आपोक्लिमनुं ठे तोपण दिगूबळ सहित होवाथी मध्यम बलवान् ठे, गुरु केन्द्रमां के त्रिकोणमां होय त्यारे ते बलवानज होय ठे ए प्रगटज ठे. गुरुने अगीयारमा हर्षस्थान आगळ कहेवाशे, तेथी ते स्थानमां पण ते बलवान् ठे. तथा त्रीजुं, ठहुं, नवमुं अने बारमुं ए स्थानो आपोक्लिमनां होवाथी त्यां रहेलो शुक्र हीन बलवाळो ठे. ते विषे त्रैलोक्यप्रकाशमां कहुं ठे के—

“रूपा २० ध १० पाद १० वीर्याः स्युः केन्द्रादिस्था नक्षत्रराः ।”

“केन्द्रमां रहेला ग्रहो पूर्ण एटले बीश वसा बलवान् होय ठे, पणफर स्थानमां रहेला ग्रहो मध्यम एटले दश वसा बलवान् होय ठे, अने आपोक्लिम स्थानमां रहेला ग्रहो हीन बलवान् एटले पांच वसा बलवान् होय ठे.”

तेथी करीनेज आ उपरना ग्रहो उत्तम जंगमां स्थापन कर्या ठे. बाकीना ग्रहो जे स्थानमां रहीने सर्वनी संमतिए रेखाने आपनारा ठे ते पण उत्तम जंगमां दाखल कर्या ठे. जे ग्रहो रेखाने आपनार ठतां पण ग्रंथांतरमां तेमनो विसंवाद ठे तेउने मध्यम जंगमां गळ्या ठे. सातमा स्थाने रहेलो चंद्र प्रस्तुत (उपरनी त्रण) गाथाने अनुसरवा माटेज मध्यम जंगमां लख्यो ठे. आ बन्ने जंगथी बाकी रहेला ग्रहोने अधम जंगमां गळ्या ठे. अगीयारमे स्थाने रहेलो शुक्र सूत्रमां (मूळ श्लोकमां) रेखा आपनार कळ्यो ठे तोपण नारचंद्र, लग्नशुद्धि विगरे ग्रंथोमां तेनो निषेध होवाथी अधम जंगमां लख्यो ठे.

हवे विवाहना लग्नमां रेखा आपनारी ग्रहोनी संस्था कहे ठे.—

विवाहे त्वर्काकीं त्रि ३ रिपु ६ निधना ८ येषु ११ शुजदौ,

विधुः स्वर ५ त्र्या ३ येषु ११ क्षितितनय आय ११ त्रि ३ रिपु ६ गः ।

बुधेज्यौ सप्ता ७ घ ८ व्यय १२ विरहितावास्फुजिदरि ६-

स्मरा ७ घा ८ न्त्या १२ मुक्त्वा वितनु १ सुख ४ कामे ७ प्वथ तमः ॥ ३६ ॥

अर्थ—विवाहनी लग्नकुंरुळीमां सूर्य अने शनि जो त्रीजा, ठा, आठमा के अगीया-

रमा स्थाने रह्या होय तो ते शुच फळ आपनारा ठे. चंद्र बीजा, त्रीजा के अगीयारमा स्थाने रह्यो होय तो ते शुच ठे. मंगळ अगीयारमे, त्रीजे के ठे रहेलो शुच ठे. बुध अने गुरु सातमा, आठमा अने बारमा स्थान सिवायनां (१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११) स्थानोमां रहेला होय तो ते शुच ठे. शुक्र षष्ठ, सातमा, आठमा अने बारमा स्थान सिवायनां (१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११) स्थानोमां रहेलो होय तो ते सारो ठे, अने शनि पहेला, चौथा अने सातमा स्थान सिवायनां (१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२) स्थानोमां रहेलो सारो ठे.

चंद्रनुं बीजुं, त्रीजुं अने अगीयारमुं स्थान शुच कह्युं ठे. ते विषे लक्ष कहे ठे के—

“यत्रेन्दुर्नायगतो न तृतीयो न द्वितीयश्चापि ।

अनुकूलैरपि शेषैस्तत्त्वग्रं वर्जयेन्मतिमान् ॥ १ ॥”

“जे लग्नकुंठलीमां चंद्र अगीयारमे स्थाने रह्यो न होय अथवा त्रीजे स्थाने रह्यो न होय, अथवा बीजे स्थाने पण न रह्यो होय तो बीजा ग्रहो अनुकूल होय तोपण तेवुं लग्न बुद्धिमाने वर्जवुं.”

मूल सूत्रमां “सप्ताष्टव्ययं” एम जे कह्युं ठे तेने माटे शौनक कहे ठे के—

“सप्तमगते बुधे सति सप्ताब्दान्मारयेत् पतिं कन्या ।

मासत्रयेण कन्या निधनगते पञ्चतां याति ॥ १ ॥

आयुःसौजाग्ययोर्जङ्गः पुंसां द्यूनगते गुरौ ।

चृगौ तु योषितामाह विवाहे देवलो मुनिः ॥ २ ॥”

“विवाहकुंठलीमां जो बुध सातमे स्थाने रह्यो होय तो ते कन्या पोताना पतिने सात वरस सुधीमां मारे ठे, (अर्थात् तेनो पति मरण पामे ठे,) अने जो बुध आठमे स्थाने रह्यो होय तो त्रण मासनी अंदर कन्या मरण पामे ठे. १. वळी सातमा स्थानमां गुरु रह्यो होय तो पुरुषनां आयुष्य अने सौजाग्यनो नाश आय ठे, अने जो शुक्र सातमे स्थाने रह्यो होय तो कन्यानां आयुष्य तथा सौजाग्यनो नाश आय ठे एम देवल मुनि कहे ठे.”

मूल श्लोकमां “आस्फुजित्” शब्द लख्यो ठे तेनो अर्थ “शुक्र” ठे. वळी मूलमां “अरिस्मराष्ट” विगोरे कह्युं ठे तेने माटे दैवज्ञवल्लभमां कह्युं ठे के—

“लग्नस्थेऽपि गुरौ दुष्टो चृगुः पष्ठोऽष्टमः कुजः”

“गुरु लग्नमां होय तोपण षष्ठे शुक्र तथा आठमो मंगळ दुष्ट ठे.”

मूल श्लोकमां “वितनु” विगोरे कह्युं ठे ते विषे शौनक कहे ठे के—

“लग्नस्थो वरमरणं राहुर्दिशति द्युने कनीमरणम् ।”

“राहु लग्नमां रह्यो होय तो ते वरनुं मृत्यु कहे ठे, अने सातमे स्थाने रह्यो होय तो ते कन्यानुं मरण कहे ठे.”

“त्याज्या लग्नेऽब्धयो मन्दात्” लग्नेने विषे शनिथी आरंजीने चार ग्रहो (शनि, रवि, सोम, मंगळ) वर्ज्य ठे. आ श्लोकनां अपवादस्थानो कहे ठे. चोथा विना बाकीनां पांचमा, सातमा, नवमा, दशमा स्थानमांथी कोइ सौम्य स्थानमां रहेलो शुभ ग्रहोए जोयेखो चंद्र रेखाने आपवावाळो ठे.

हवे ठा, आठमा अने बारमा स्थाननुं अशुभपणुं होवाथी ते स्थानोमां ग्रहोनी स्थितिना निश्चयनो संग्रह कहे ठे. (अर्थात् आ स्थानो अशुभ ठे तोपण अमुक अमुक ग्रहो ते स्थानोए शुभ ठे. ए वात कहे ठे.)—

विवाहे नाष्टमाः श्रेष्ठाः पञ्च सूर्यशनी विना ।

षष्ठौ चेन्दुसितौ तद्वदन्त्येऽन्त्य इति केचन ॥ ३७ ॥

अर्थ—विवाहमां सूर्य अने शनि विनाना पांच ग्रहो आठमे स्थाने श्रेष्ठ नथी, एटखे के सूर्य तथा शनि आठमे स्थाने श्रेष्ठ ठे, बीजा ग्रहो श्रेष्ठ नथी. ठेठे स्थाने रहेला चंद्र अने शुक्र पण तेज प्रमाणे जाणवा, एटखे के चंद्र अने शुक्र ठेठे स्थाने श्रेष्ठ नथी, अने बाकीना पांच ग्रहो श्रेष्ठज ठे. वळी केटलाक कहे ठे के अन्त्य एटखे बारमा स्थानमां रहेलो अन्त्य ग्रह एटखे केतु श्रेष्ठ नथी. आ उत्तम जंगमां ग्रहोनी संस्था जाणवी. विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“जौमे लग्नकलग्ननैधनगते शुकेऽरिसप्ताष्टगे,

चन्ने रन्ध्रविलग्नषष्ठनिरते लग्नास्तगे जास्वति ।

तद्वज्रानुसुते गुरौ निधनगे सौम्येऽष्टजामित्रगे,

जायाम्नोनिधिलग्नजाजि तमसि प्रादुर्न पाणिग्रहम् ॥ १ ॥”

“पहेला, सातमा अने आठमा स्थानमां मंगळ रह्यो होय, शुक्र ठेठे, सातमे के आठमे स्थाने होय, चंद्र आठमे, पहेले के ठेठे स्थाने होय, सूर्य पहेले के सातमे स्थाने होय, शनि पण तेज प्रमाणे एटखे पहेले के सातमे स्थाने होय, गुरु आठमे स्थाने रह्यो होय, बुध आठमे के सातमे स्थाने रह्यो होय, तथा राहु सातमे, चोथे के पहेले स्थाने रह्यो होय तो ते वखते पाणिग्रहण (विवाह) कहुं नथी.” आ स्थानोए आ ग्रहो अधम ठे एम यतिवज्रजमां कहुं ठे. आ बजे जंगथी बाकी रहेलां ग्रहो तथा स्थानो मध्यम जंगमां जाणवां. तेनी स्थापना नीचे प्रमाणे.—

विवाहकुंजलीनी ग्रहसंस्था—

	उत्तम.	मध्यम.	अधम.
रवि	३-६-८-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७
चंद्र	२-३-११	४-५-७-९-१०-१२	१-६-८
मंगल	३-६-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७-८
बुध	१-२-३-४-५-६-९-१०-११	१२	७-८
गुरु	१-२-३-४-५-६-९-१०-११	७-१२	८
शुक्र	१-२-३-४-५-९-१०-११	१२	६-७-८
शनि	३-६-८-११	२-४-५-९-१०-१२	१-७
राहु-केतु	२-३-५-६-८-९-१०-११	१२	१-४-७

हवे चार श्लोके करीने विवाहना लग्ने विषे विशेष कहे ठे.—

चन्द्रे च लग्ने च चरेऽङ्गनाग्रहैर्दृष्टे च केन्द्रे बलिजिः श्रिते चरैः १ ।

युग्मर्दगे वाऽथ विधौ विलोकिते, पापग्रहैः २ स्याद्युवतेः पतिद्वयम् ॥ ३८ ॥

अर्थ—चर एवा चंद्र अने लग्न स्त्रीना ग्रहोए जोयेल होय अने बळवान् चर ग्रहोए केन्द्रस्थाननो आश्रय कर्यो होय तो. १. अथवा मिथुन राशिमां रहेलो चंद्र पाप ग्रहोए जोयेल होय तो. २. ते स्त्रीने बे पति आय ठे.

चंद्र चर राशिमां रह्यो होय अने लग्न पण चर होय, तथा ते चंद्र अने लग्नने विषे स्त्रीना ग्रहोनी दृष्टि पत्नी होय, तथा केन्द्र एटले एक पण केन्द्रनुं स्थान बळवान् चर ग्रहोए एटले यायि संज्ञावाळा सूर्य, चंद्र, मंगल अने शुक्र अधिष्ठित होय तो एक (पहेलो) योग आय ठे. १. अथवा मिथुन राशिमां रहेलो चंद्र पाप ग्रहोए संपूर्ण दृष्टिवने जोवायेल होय तो बीजो योग आय ठे. २. आ वेमांथी एक पण योग होय तो ते स्त्रीने बे पति आय ठे. ते विषे दैवज्ञवल्ग्नमां कह्युं ठे के—

“चरराशौ विलग्नेन्दोरङ्गनाग्रहदृष्टयोः ।

बलिजिर्यायिजिः केन्द्रे जजेन्नारी पतिद्वयम् ॥ १ ॥

चन्द्रे युग्मस्थिते पापैर्दृष्टेऽन्यो योषितः पतिः ।”

“चर राशिमां रहेला लग्न तथा चंद्र स्त्रीना ग्रहोए जोयेला होय अने बळी केन्द्र-स्थानमां बळवान् यायि सूर्य, चंद्र, मंगल के शुक्र होय तो ते स्त्री बे पतिने जजे ठे. १. अथवा मिथुन राशिमां रहेलो चंद्र पाप ग्रहोए जोयेल होय तोपण ते स्त्रीने बीजो पति आय ठे.”

तथा—

રવિચન્દ્રકુજૈર્નીચૈ ૧ લંબેશે શત્રુરાશિગે ૨ ।

નિર્વીર્યૈં ચાપિ જામિત્રે ૩ યુવત્યા નિરપત્યતા ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—રવિ, ચંદ્ર અને મંગલ નીચના હોય તો એક યોગ. ૧. લગ્નનો સ્વામી શત્રુની રાશિમાં રહ્યો હોય તો વીજો યોગ. ૨. અથવા સાતમું સ્થાન વીર્ય રહિત હોય તો વીજો યોગ. ૩. આ ત્રણમાંથી કોઈ પણ યોગ હોય તો તે સ્ત્રી સંતતિ રહિત થાય છે. અહીં સ્વામી, સૌમ્ય ગ્રહની યુતિ કે દૃષ્ટિનો અજાવ તથા તે ગ્રહોનું કૂર હોવાપણું એ વિગેરે વગેરે સાતમા સ્થાનનું વીર્ય રહિતપણું જાણવું.

તથા—

જામિત્રેશઃ પતિઃ સ્ત્રીણાં શ્વશુરૌ જૃગુજાસ્કરૌ ।

તૈરુચ્ચાદિસ્થિતૈસ્તેષાં શ્રેયઃ સ્યાદન્યદન્યથા ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—જે ગ્રહ સાતમા સ્થાનનો સ્વામી હોય તે સ્ત્રીનો પતિ જાણવો, તથા શુક્ર અને સૂર્ય સ્ત્રીના સાસુ અને સસરો જાણવા. આ ગ્રહો ઉચ્ચ વિગેરે સ્થાને રહ્યા હોય તો તેઓનું (પતિ વિગેરેનું) શ્રેય-શુજ થાય છે, અને અન્યથા એટલે ઉચ્ચાદિક સ્થાને ન રહ્યા હોય તો તેઓનું અશ્રેય-અશુજ થાય છે.

“શ્વશુરૌ” એટલે શુક્ર સાસુ અને સૂર્ય સસરો એ બેનો એકશેષ સમાસ કરવાથી “શ્વશુરૌ” થયું છે. “તૈઃ” એટલે તે સાતમા સ્થાનનો સ્વામી વિગેરે. “ઉચ્ચાદિ” એટલે પોતાના ઉચ્ચ સ્થાને રહ્યો હોય તો દીક્ષ ૧, પોતાની રાશિમાં હોય તો સ્વસ્થ ૨, મિત્રના સ્થાનમાં હોય તો મુદિત ૩, પોતાના વર્ગમાં રહ્યો હોય તો શાંત ૪, પ્રગટ કિરણોને ધારણ કરતો હોય તો શક્ત ૫, પોતાના નીચ સ્થાનને ઉલ્લંઘન કરીને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનની સન્મુખ થયો હોય તો પ્રવૃઢવીર્ય ૬, પોતાના અંશમાં રહ્યો હતો સૌમ્ય ગ્રહોએ જોયેલ હોય તો અધિવીર્ય ૭, સૂર્યથી દુણાયેલો હોય તો વિકલ ૮, પોતાના શત્રુના સ્થાનમાં હોય તો લલ્લ ૯, ગ્રહે જીતાયેલો હોય તો પીન્નિત ૧૦, અને નીચ રાશિમાં રહ્યો હોય તો દીન ૧૧. આ પ્રમાણે લલ્લે કહેલી ગ્રહોની અગીયાર અવસ્થામાંની શુજ અવસ્થામાં રહેલા સાતમા સ્થાનના સ્વામી, શુક્ર અને સૂર્ય કરીને તે પતિ, સાસુ અને સસરાનું શ્રેય-શુજ થાય છે, અને અન્યથા એટલે આ અવસ્થામાંની અશુજ અવસ્થામાં રહેલા સાતમા સ્થાનના સ્વામી, શુક્ર અને સૂર્ય કરીને અનુક્રમે તે પતિ, સાસુ અને સસરાનું અશ્રેય થાય છે.

તથા—

લગ્નોદિતાંશઃ સ્વેશેન યુતો દૃષ્ટોઽથવા નૃણામ્ ।

તદ્વજ્રામિત્રગઃ સ્ત્રીણામિષ્ટોઽનિષ્ટો વિપર્યયે ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—લગ્નનો ઉદિતાંશ જો પોતાના સ્વામીએ યુક્ત અથવા દૃષ્ટ હોય તો તે પુરુષો (વર)ને દૃષ્ટ-શુભ છે. વઢી સાતમા સ્થાનમાં રહેલો પણ તેજ પ્રમાણે હોય તો તે સ્ત્રીને દૃષ્ટ-શુભ છે, અને તેથી વિપરીત હોય તો અનિષ્ટ-અશુભ છે.

લગ્નમાં અધિકાર કરેલો જે ઉદયી નવાંશો હોય તે લગ્નોદિતાંશ કહેવાય છે. તે નવાંશાના નામની રાશિ કુંભળીમાં કોઈ પણ સ્થાને રહી હોય, પરંતુ જો તે પોતાના સ્વામીએ યુક્ત અથવા દૃષ્ટ હોય તો તે લગ્નોદિતાંશ સ્વેશયુતદૃષ્ટ કહેવાય છે. તે પુરુષોને ઇટલે વરને દૃષ્ટ છે. તથા લગ્નમાં રહેલો જેટલામો અંશ ઉદયી છે તેટલામો સાતમા સ્થાનનો અંશ જો પ્રથમનીજ જેમ ઇટલે સ્વેશયુતદૃષ્ટ હોય તો સ્ત્રીને ઇટલે કન્યાને શુભ ફલદાયી છે, પરંતુ તેથી વિપરીત ઇટલે ઉદયી લગ્નાંશ જો સ્વેશયુતદૃષ્ટ ન હોય તો પતિનું મરણ થાય છે, અને તેટલામો સાતમા સ્થાનનો અંશ જો સ્વેશયુતદૃષ્ટ ન હોય તો વહુનું મરણ થાય છે.

અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે.—આ એક ઉદય અને અસ્તનો પ્રકાર છે. તે વિષે યતિવદ્ધનમાં કહ્યું છે કે—

“લગ્નોદિતે તત્પ્રતુણા નવાંશે, દૃષ્ટે યુતે વોદયશુદ્ધિરુક્તા ।

તત્સપ્તમાંશે તુ કલત્રજાજિ, સ્વસ્વામિનૈવં કથિતાસ્તશુદ્ધિઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નનો ઉદયી નવાંશો જો તેના સ્વામીએ દૃષ્ટ અથવા યુક્ત હોય તો તે ઉદયશુદ્ધિ કહી છે, અને સ્ત્રીના (સાતમા) સ્થાનને જનનારો તેનો સાતમો અંશ પોતાના સ્વામીએ દૃષ્ટ કે યુક્ત હોય તો તે અસ્તશુદ્ધિ કહી છે.” અહીં “તત્સપ્તમાંશે” તેનો સાતમો અંશ એમ જે કહ્યું છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—લગ્નમાં જેટલામો અંશ ઉદય પામેલો હોય તેટલામો કલત્ર (સ્ત્રી) નામના સાતમા સ્થાનનો અંશ લગ્નના ઉદિતાંશથી ગણીએ તો સાતમોજ થાય છે. આ એક પ્રકારની ઉદયશુદ્ધિ અને અસ્તશુદ્ધિની રીત છે, અને વીજી રીત આગલ કહેશે, અને તે ઉદયાસ્તશુદ્ધિના બન્ને પ્રકારો વિવાહના લગ્નમાં અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

વઢી જાસ્કર નામના આચાર્ય તો તેટલામો (જેટલામો લગ્નોદિતાંશ હોય તેટલામો) પાંચમા સ્થાનમાં રહેલો પુત્ર નવાંશો પણ સ્વેશયુતદૃષ્ટ હોવો જોઈએ એમ જ્ઞે છે. તે કહે છે કે—

“નાથાયુક્તેક્ષિતા લગ્નજાર્યાપુત્રનવાંશકાઃ ।

ક્રમાત્ પુંસ્ત્રીસુતાન્ પ્રન્તિ ન પ્રન્તિ યુતવીક્ષિતાઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્નના, સ્ત્રીના (સાતમા સ્થાનના) અને પુત્રના (પાંચમા સ્થાનના) નવાંશો પોત-

પોતાના સ્વામીએ યુક્ત કે દૃષ્ટ ન હોય તો તે અનુક્રમે પુરુષ (વર)ને, વહુને અને પુત્રને હણે છે, પરંતુ જો યુક્ત કે દૃષ્ટ હોય તો તે તેઈને હણતા નથી.”

હવે નવ શ્લોકવકે સર્વ કાર્યમાં સાધારણ એવા ગ્રહસંસ્થારૂપ શુક્રાશુક્ર યોગોને કહે છે.—

લાજેઽકારૌ શુક્રા ધર્મે શ્રીવત્સો યદ્યૌ શનિઃ ૧ ।

અર્ધેન્દુર્વિક્રમે મન્દો રવિર્લાજે રિપૌ કુજઃ ૨ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—જો આગીયારમા સ્થાનમાં રવિ અને મંગલ હોય, નવમા સ્થાનમાં શુક્ર ગ્રહો (સૌમ્ય ગ્રહો) હોય અને ઊઠા સ્થાનમાં શનિ હોય તો તે શ્રીવત્સ યોગ કહેવાય છે. ૧. અહીં “યદ્યૌ” એટલે “જો અરિ (શત્રુ) સ્થાનમાં” એમ “જો” શબ્દ લખવાનું આ તાત્પર્ય છે.—જે જે ગ્રહો જે જે સ્થાને નિયમિત કર્યા છે તે તે ગ્રહો તે તે સ્થાનેજ હોવા જોઈએ, અને બીજા ગ્રહો ગમે તે સ્થાને હોય તોપણ આ યોગ થાય છે. એ પ્રમાણે સર્વ યોગોમાં જેમ સંજવે તેમ જાણવું. વિક્રમ (૩) સ્થાનમાં શનિ હોય, લાજ (૧૧) સ્થાનમાં રવિ હોય અને રિપુ (૬) સ્થાનમાં મંગલ હોય તો બીજો અર્ધેન્દુ નામનો યોગ થાય છે. ૨.

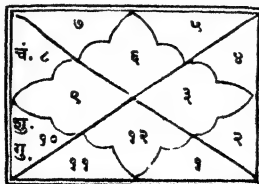
શંખઃ શુક્રગ્રહેર્વેન્ધુધર્મકર્મસ્થિતૈર્જવેત્ ૩ ।

ધ્વજઃ સૌમ્યૈર્વિલગ્નસ્થૈઃ ક્રૂરૈશ્ચ નિધનાશ્રિતૈઃ ૪ ॥ ૪૩ ॥

ગુરુર્ધર્મે વ્યયે શુક્રો લગ્ને ઇશ્વેત્તદા ગજઃ ૫ ।

કન્યાલગ્નેઽલિગે ચન્દ્રે હર્ષઃ શુક્રેજ્યયોર્મૃગે ૬ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—બંધુ (૪) સ્થાનમાં, ધર્મ (૯) સ્થાનમાં અને કર્મ (૧૦) સ્થાનમાં શુક્ર ગ્રહો રહ્યા હોય તો શંખ યોગ થાય છે. ૩. લગ્નમાં સૌમ્ય ગ્રહો રહ્યા હોય અને નિધન (૮) સ્થાનમાં ક્રૂર ગ્રહો રહ્યા હોય તો ધ્વજ યોગ થાય છે. ૪. ધર્મ (૯) સ્થાનમાં ગુરુ રહ્યો હોય, વ્યય (૧૨) સ્થાનમાં શુક્ર હોય અને લગ્નમાં બુધ હોય તો ગજ યોગ થાય છે. ૫. કન્યા રાશિનું લગ્ન હોય, અને વૃશ્ચિક (૮) રાશિમાં ચંદ્ર રહ્યો હોય, તથા મકર રાશિમાં શુક્ર અને ગુરુ રહેલા હોય તો હર્ષ યોગ થાય છે. ૬. અહીં હર્ષ યોગમાં કન્યા લગ્નનો નિયમ કરવાથી એવું જણાવે છે કે બીજા યોગોમાં લગ્નનો કાંઈ પણ નિયમ નથી. હર્ષ યોગની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

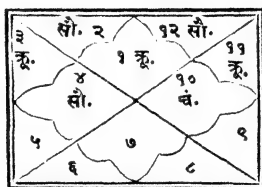
धनुरष्टमगैः सौम्यैः पापैर्व्ययगतैर्जवेत् ७ ।

कुठारो जार्गवे षष्ठे धर्मस्थेऽर्के शनौ व्यये ८ ॥ ४५ ॥

मुशलो (लं) बन्धुगे जौमे शनावन्त्येऽष्टमे विधौ ९ ।

चक्रं च प्राचि चकार्धे चन्द्रात् पापशुचैः क्रमात् १० ॥ ४६ ॥

अर्थ—आठमा स्थानमा सौम्य ग्रहो रह्या होय, अने बारमा स्थानमा पाप ग्रहो रह्या होय तो धनुष् योग आय ठे. ७. ठा स्थाने शुक्र होय, धर्म (९) स्थाने सूर्य होय अने बारमे स्थाने शनि होय तो कुठार योग आय ठे. ८. बंधु (४) स्थाने मंगल होय, बारमे स्थाने शनि होय अने आठमे स्थाने चंद्र होय तो मुशळ योग आय ठे. ९. चंद्र (कुंरुळी) ना पूर्व अर्ध जागमां प्रथम चंद्र अने त्यारपणी पाप ग्रह अने शुक्र ग्रह एवा क्रमथी चंद्र योग आय ठे. १०. एटले के लघना जेटला नवांशो उदित होय तेटला दशमा स्थानना नवांशोनी पणी प्रदक्षिणाने क्रमे गमन करतां (जतां) चोथा स्थानना तेटलाज अंशो सुधी चक्र (कुंरुळी) नो पूर्वार्ध कहेवाय ठे. ते पूर्वार्धमां प्रथम चंद्र मूकवो, अने त्यारपणीनां स्थानोमां प्रथम पाप ग्रह अने त्यारपणीना स्थानमां शुक्र ग्रह मूकवो. ए अनुक्रमे ग्रहोनी संस्थाने विषे चक्र योग आय ठे. चक्र योगनी स्थापना—

कूर्मः पुत्रा ५ र्थ २ रन्धा ८ न्त्ये १२ प्वारमन्देन्दुजास्करैः ११

वापी पापैस्तु केन्द्रस्थै १२ योंगाः स्युर्द्वादशेत्यमी ॥ ४७ ॥

अर्थ—पांचमा स्थानमा मंगल, बीजा स्थाने शनि, आठमा स्थाने चंद्र अने बारमा स्थाने सूर्य होय तो कूर्म योग आय ठे. आ प्रमाणे आ कूर्म योगमां स्थानोना अने ग्रहोना अनुक्रम जाणवो. ११. तथा केन्द्रमां पाप ग्रहो रह्या होय तो वापी नामनो योग आय ठे. १२. आ रीते आ बार योगो आय ठे.

रत्नमालामां गज विगरे चार योगोनुं लक्षण आ प्रमाणे कह्युं ठे.—

“तनुनवजवगैः क्रमेण योगो, बुधविबुधार्चितपङ्कजिर्गजः स्यात् १ ।

व्ययरिपुद्गुकेषु वक्रशुक्रद्युमणिसुतैः क्रमशः कुठार एषः २ ॥ १ ॥

રવિકવિરવિજેન્દ્રજિઃ ક્રમેણ, વ્યયધનપદ્ધનિધનેષુ કૂર્મ ઇષઃ ૩ ।

વ્યયનિધનતનૂષ મન્દચન્દ્રારુણકિરણૈર્મુશલં જગુર્મુનીન્દ્રાઃ ૪ ॥ ૨ ॥”

“પહેલા સ્થાનમાં બુધ, નવમા સ્થાનમાં ગુરુ અને અગ્રીયારમા સ્થાનમાં પંગુ (શનિ) રહ્યો હોય તો ગજ યોગ થાય છે. ૧. વારમા સ્થાનમાં શનિ, ઊઠા સ્થાનમાં શુક્ર અને ચોથા સ્થાનમાં બુધ રહ્યો હોય તો કુઠાર યોગ થાય છે. ૨. વારમા સ્થાનમાં સૂર્ય, બીજા સ્થાનમાં શુક્ર, ઊઠા સ્થાનમાં શનિ અને આઠમા સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય તો કૂર્મ યોગ થાય છે. ૩. વારમા સ્થાનમાં શનિ, આઠમા સ્થાનમાં ચંદ્ર અને પહેલા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો મુશલ યોગ થાય છે. ૪. એમ મુનીંદ્રો કહે છે.”

एच्यः श्रीवत्सपूर्वाः षट् पूर्वे सर्वेषु कर्मसु ।

श्रेयस्तमा धनुर्मुख्यास्त्वन्यथा स्युः पशुतरे ॥ ४८ ॥

અર્થ—આ વારે યોગમાંના શ્રીવત્સાદિક પહેલા ઠ યોગો સર્વ કાર્યમાં અત્યંત શુભ છે, અને ધનુષ વિગેરે વાકીના ઠ યોગો અન્યથા ઇટલે અત્યંત અશુભ છે. વિશેષ આ પ્રમાણે છે.—

“उदयचमगे मम्मं १ नवपंचमि क्रूरकंटयं जणियं २ ।

दसमचउत्ये सल्लं ३ कूरा उदयस्थितं णिहं ४ ॥ १ ॥

मम्मदोसेण मरणं कंटयदोसेण कुलक्खउ होइ ।

सल्लेण रायसत्तू णिहे पुत्तं विणासेइ ॥ २ ॥”

“કૂર ગ્રહો પહેલે અને આઠમે સ્થાને રહ્યા હોય તો મર્મ નામનો દોષ થાય છે. ૧. નવમે અને પાંચમે સ્થાને રહ્યા હોય તો કૂરકંટક કહ્યો છે. ૨. દશમે અને ચોથે સ્થાને રહ્યા હોય તો શલ્ય થાય છે. ૩. અને પહેલે તથા સાતમે સ્થાને રહ્યા હોય તો ણિહ દોષ થાય છે. ૪. મર્મ દોષે કરીને પોતાનું મરણ થાય છે, કંટક દોષે કરીને કુલનો હુય થાય છે, શલ્ય દોષે કરીને રાજા શત્રુરૂપ થાય છે, અને ણિહ દોષ હોય તો પુત્રનો વિનાશ થાય છે” એમ પૂર્ણજ્ઞ કહે છે.

आनन्द १ जीव २ नन्दन ३ जीमूत ४ जय ५ स्थिरा ६ मृता ७ योगाः ।

ह्यगुरुसितैः प्रत्येकं द्विकत्रिकैश्चापि लग्नगतैः ॥ ४९ ॥

અર્થ—બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ દરેક દરેક, વલે અને ત્રણે લગ્નમાં રહ્યા હોય તો તેણે કરીને અનુક્રમે આનંદ ૧, જીવ ૨, નંદન ૩, જીમૂત ૪, જય ૫, સ્થિર ૬ અને અમૃત ૭, એ સાત યોગ થાય છે.

લગ્નમાં રહેલા દરેક બુધ, ગુરુ અને શુક્રે કરીને અનુક્રમે આનંદાદિક ત્રણ યોગ થાય છે, (ઇટલે કે લગ્નમાં બુધ હોય તો આનંદ ૧, ગુરુ હોય તો જીવ ૨, અને શુક્ર હોય

તો નંદન ૩ યોગ આય છે,) લગ્નમાં બુધ અને ગુરુ રહ્યા હોય તો જીમૂત ૪ યોગ આય છે, બુધ અને શુક્ર હોય તો જય ૫ યોગ આય છે, ગુરુ અને શુક્ર હોય તો સ્થિર ૬ યોગ આય છે, તથા લગ્નમાં બુધ, ગુરુ અને શુક્ર ત્રણે રહ્યા હોય તો અમૃત ૭ યોગ આય છે. અહીં વિકનો અર્થ બંને અને ત્રિકનો અર્થ ત્રણ આય છે.

યોગા યથાર્થનામાનઃ સર્વેષૂત્તમકર્મસુ ।

ऐश्वर्यराज्यसाम्राज्यविधातारः क्रमादमी ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—આ સાતે યોગો સર્વ ઉત્તમ કાર્યમાં યથાર્થ નામવાળા હોવાથી શુભ છે, તથા આ યોગો અનુક્રમે ઐશ્વર્ય, રાજ્ય અને સામ્રાજ્યને કરનારા છે. રાજાઈને જે શાસન કરે તે સમ્રાટ્ કહેવાય છે, તેથી સામ્રાજ્યનો અર્થ ચક્રવર્તીપણું આય છે. અનુક્રમે ઐશ્વર્યાદિકને કરનારા છે પટલે કે એક એક ગ્રહવાળો યોગ હોય તો ઐશ્વર્ય આપે, બંને ગ્રહનો યોગ હોય તો રાજ્ય આપે, અને ત્રણે ગ્રહનો યોગ હોય તો સામ્રાજ્ય આપે. આ રીતે સર્વ (૧૨-૪-૭) મળીને ત્રેવીશ યોગ આય છે.

હવે પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં રેખાને આપનારી ગ્રહસંસ્થા કહે છે.—

પ્રતિષ્ઠાયાં શ્રેષ્ઠો રવિરુપચયે ૩-૬-૧૦-૧૧ શીતકિરણઃ,

સ્વધર્માલ્ભ્યે તત્ર ૨-૩-૬-૯-૧૦-૧૧ ક્ષિતિજરવિજૌ ત્રયાયરિપુગૌ ૩-૧૧-૬ ।

બુધસ્વર્ગ્યાચાર્યૌ વ્યયનિધનવર્જૌ ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૯-૧૦-૧૧ મૃગુસુતઃ,

સુતં યાવદ્ભ્રમન્નવમદશમાયેષ્વપિ તથા ૧-૨-૩-૪-૫-૯-૧૦-૧૧ ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—પ્રતિષ્ઠામાં સૂર્ય જો ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. ચંદ્ર ધન (૨) અને ધર્મ (૯) સ્થાન સહિત પૂર્વનાં સ્થાનોમાં (૨-૩-૬-૯-૧૦-૧૧) રહ્યો હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. મંગલ અને શનિ ત્રિ, આય અને રિપુ (૩-૧૧-૬) સ્થાનમાં શ્રેષ્ઠ છે. બુધ અને ગુરુ વ્યય (૧૨) તથા નિધન (૭) એ બે સ્થાન સિવાય બાકીનાં (૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૯-૧૦-૧૧) સ્થાનોમાં શ્રેષ્ઠ છે. તથા શુક્ર લગ્નથી સુત (પાંચમા) જવન સુધી (૧-૨-૩-૪-૫) તથા નવમા, દશમા અને અગ્નિ-યારમા સ્થાને રહેલો શ્રેષ્ઠ છે.

વળી ત્રિવિક્રમે જંગ દેનારા ગ્રહો આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“લગ્નમૃત્યુસુતાસ્તેષુ પાપા રન્ધ્રે શુભાઃ સ્થિતાઃ ।

ત્યાજ્યા દેવપ્રતિષ્ઠાયાં લગ્નપષ્ટાષ્ટકઃ શશી ॥ ૧ ”

“पाप ग्रहो एटले रवि, मंगळ, शनि अने राहु जो पहेला, आठमा, पांचमा अने सातमा स्थानमां रह्या होय, शुक्र ग्रहो आठमा स्थानमां रह्या होय, अने चंद्र पहेला, ठा के आठमा स्थानमां रह्यो होय तो आ रीतनी ग्रहसंस्था देवनी प्रतिष्ठामां तजवा योग्य ठे.” आश्री करीने एक पण ग्रह जंग देनारा स्थानमां रह्यो होय तो रेखाए करीने अधिक एवा पण लग्ने विषे प्रतिष्ठा करवी नहीं, परंतु जंग देनार स्थान एक पण न होय अने केटलाक ग्रहो इष्ट होय तथा केटलाक ग्रहो अनिष्ट होय तोपण रेखाए करीने अधिक एवा लग्ने विषे प्रतिष्ठा करवी. वळी केटलाक आचार्योए “ठो चंद्र प्रतिष्ठामां रेखा आपनार ठे” एम कहुं ठे, ते अमुक प्रकारना योगने आश्रीनेज कहुं ठे, अन्यथा प्रकारे ते रेखा आपनार अतो नथी एम जाणवुं. आ प्रमाणे त्रिविक्रमशतकनी टीकामां कहुं ठे.

वळी नारचंद्रमां तो उत्तम १, मध्यम २, विमध्यम ३ अने अधम ४ ए रीते ग्रहोनी चार जंगी कही ठे. ते आ प्रमाणे.—

“त्रिरिपा १ वासुतखे २ स्वत्रिकोणकेन्डे ३ विरैस्मरेऽत्रा ४ म्यर्थे ५ ।

लाजे ६ क्रूर १ बुधा २ चित ३ जृगु ४ शशि ५ सर्वे ६ क्रमेण शुजाः ॥ १ ॥”

“क्रूर ग्रहो (रवि, मंगळ, शनि, राहु) त्रीजे तथा ठे स्थाने शुक्र ठे. बुध पहेलेथी सुत स्थान सुधी (१-२-३-४-५) तथा ख (१०) स्थानमां शुक्र ठे. गुरु ख (२), त्रिकोण (९-५) अने केन्द्र (१-४-७-१०) स्थानमां शुक्र ठे. शुक्र उपरनां सात स्थानो (२-९-५-१-४-७-१०) मांथी धन (२) अने स्मर (७) स्थान रहित एटले ९-५-१-४-१० ए पांच स्थानोमां शुक्र ठे. चंद्र अग्नि (३) अने अर्थ (२) स्थानोमां शुक्र ठे. तथा सर्वे ग्रहो लाज (११) स्थानमां शुक्र ठे.” वळी

“खेऽर्कः केन्द्रारिधर्मेषु शशी झोऽरिनवास्तगः ।

पष्ठेज्यः स्वत्रिगः शुक्रो मध्यमाः स्थापनक्षणे ॥ २ ॥

आरेन्वर्काः सुतेऽस्तारिरिष्ये शुक्रस्त्रिगो गुरुः ।

विमध्यमाः शनिर्धीखे सर्वे शेषेषु निन्दिताः ॥ ३ ॥ ”

“दशमे स्थाने रहेलो सूर्य, केन्द्र (१-४-७-१०), अरि (६) अने धर्म (९) स्थाने रहेलो चंद्र, ठे, सातमे अने नवमे स्थाने बुध होय, ठे स्थाने गुरु होय, शुक्र बीजे के त्रीजे स्थाने होय तो ते प्रतिष्ठाने समये मध्यम ठे. मंगळ, चंद्र अने सूर्य पांचमे स्थाने रह्या होय, शुक्र ठे, सातमे के बारमे स्थाने होय, गुरु त्रीजे स्थाने होय, शनि पांचमे के दशमे स्थाने होय तो ते विमध्यम जाणवा. शेष स्थानोमां सर्वे ग्रहो अधम ठे.”

प्रतिष्ठाने विषे ग्रहसंस्थानो यंत्र.

	उत्तम.	मध्यम.	विमध्यम.	अधम.
रवि	३-६-११	१०	९	१-२-४-७-८-९-१२
चंद्र	२-३-११	१-४-६-७-९-१०	९	८-१२
मंगळ	३-६-११	०	९	१-२-४-७-८-९-१०-१२
बुध	१-२-३-४-५-१०-११	६-७-९	०	८-१२
गुरु	१-२-४-५-९-१०-११	६	३	८-१२
शुक्र	१-४-५-९-१०-११	२-३	६-७-१२	८
शनि	३-६-११	०	९-१०	१-२-४-७-८-९-१२
रा.के.	३-६-११	२-४-५-८-९-१०-१२	०	१-७

पूर्णचक्र ग्रहसंस्थाना फळने आ प्रमाणे कहे ठे.—

“प्रासादचंग १ हानी २ धनं ३ स्वजन ४ पुत्रपीर ५ रिपुघाताः ६ ।

स्त्रीमृति ७ मृति ८ धर्मगमाः ९ सुख १० र्द्धि ११ शोका १२ स्तनोः प्रचृति सूर्यात् ॥ १ ॥”

“प्रतिष्ठा लग्नमां जो सूर्य पहेले स्थाने रह्यो होय तो प्रासादनो नाश आय १, बीजे होय तो हानि आय २, त्रीजे होय तो धन मळे ३, चोथे होय तो स्वजनने पीर आय ४, पांचमे होय तो पुत्रपीर आय ५, षष्ठे होय तो शत्रुनो नाश आय ६, सातमे होय तो स्त्रीनुं मरण आय ७, आठमे होय तो पोतानुं मरण आय ८, नवमे होय तो धर्मनो नाश आय ९, दशमे होय तो सुख मळे १०, अगीयारमे होय तो र्द्धि मळे ११ अने बारमे होय तो शोक आय १२.”

“कर्तृविनाश १ धनागम २ सौजाग्य ३ वन्द ४ दैन्य ५ रिपुविजयाः ६ ।

शशिनोऽसुख ७ मृति ८ विघ्ना ९ नृपपूजा १० विषय ११ वसुहानी १२ ॥ २ ॥”

“चंद्र पहेले स्थाने होय तो प्रतिष्ठा करनारनो नाश आय १, बीजे होय तो धननी प्राप्ति आय २, त्रीजे होय तो सौजाग्य आय ३, चोथे होय तो युद्ध आय ४, पांचमे होय तो दीनता आय ५, षष्ठे होय तो शत्रुनो जय आय ६, सातमे होय तो असुख आय ७, आठमे होय तो मरण आय ८, नवमे होय तो विघ्न आय ९, दशमे होय तो राजाथी सन्मान मळे १०, अगीयारमे होय तो विषयविकारनी हानि आय ११ अने बारमे होय तो धननी हानि आय १२.”

“दहनं १ सुरगृहचंगो २ जूलाजो ३ रोग ४ पुत्रशस्त्रमृती ५ ।

रिपु ६ नारी ७ स्वजन ८ गुणचंशा ९ रोगा १० र्थ ११ हानयो १२ जौमात् ॥ ३ ॥”

“मंगळ पहेले स्थाने होय तो प्रासाद बळी जाय १, बीजे होय तो देवनो प्रासाद जांगी जाय २, त्रीजे होय तो पृथ्वीनो लाज आय ३, चोथे होय तो रोग आय ४,

पांचमे होय तो पुत्रनुं शस्त्रथी मरण आय ५, ढे होय तो शत्रुनो नाश आय ६, सातमे होय तो स्त्रीनो नाश आय ७, आठमे होय तो स्वजननो नाश आय ८, नवमे होय तो गुणनो नाश आय ९, दशमे होय तो रोग आय १०, अगीयारमे होय तो धननी प्राप्ति आय ११ अने बारमे होय तो हानि आय १२.”

“चिरमहिम १ धन २ रिपुहय ३ सुख ४ सुत ५ परिपन्थिमरण ६ वरकन्याः ७ ।

शशिजेन सूरिमृत्यु ८ वंसु ९ कर्मा १० जरण ११ रैनाशाः १२ ॥ ४ ॥”

“बुध पहेले स्थाने होय तो (प्रतिमानो) घणा काळ सुधी महिमा रहे १, बीजे होय तो धननो लाज आय २, त्रीजे होय तो शत्रुनो हय आय ३, चोथे होय तो सुख मळे ४, पांचमे होय तो पुत्रप्राप्ति आय ५, ढे होय तो शत्रुनो नाश आय ६, सातमे होय तो श्रेष्ठ स्त्रीनी प्राप्ति आय ७, आठमे होय तो आचार्यनुं मरण आय ८, नवमे होय तो धन मळे ९, दशमे होय तो कार्यसिद्धि आय १०, अगीयारमे होय तो आज्ञापण मळे ११ अने बारमे होय तो धननो नाश आय १२.”

“कीर्ति १ वृद्धिः २ सौख्यं ३ रिपुनाशः ४ सुतसुखं ५ स्वजनशोकः ६ ।

स्त्रीसुख ७ गुरुमृति ८ धन ९ लाज १० ऋद्धयो ११ हानि १२ रमरगुरोः ॥ ५ ॥”

“गुरु पहेले स्थाने होय तो कीर्ति वधे १, बीजे स्थाने होय तो वृद्धि आय २, त्रीजे होय तो सुख मळे ३, चोथे होय तो शत्रुनो नाश आय ४, पांचमे होय तो पुत्रनुं सुख मळे ५, ढे होय तो स्वजननो शोक आय ६, सातमे होय तो स्त्रीनुं सुख मळे ७, आठमे होय तो गुरुनुं मरण आय ८, नवमे होय तो धन मळे ९, दशमे होय तो लाज आय १०, अगीयारमे होय तो ऋद्धि प्राप्त आय ११ अने बारमे होय तो हानि (मरण) आय १२.”

“सिद्धि १ धन २ मान ३ तेजः ४ स्त्रीसुख ५ दुष्कीर्तयः ६ सुताप्ति युता ।

चैत्यादिसर्वहानि ७ आसुख ८ मितरेषु ९-१०-११-१२ पूज्यता शुकात् ॥ ६ ॥”

“शुक्र पहेले स्थाने होय तो कार्यसिद्धि आय १, बीजे होय तो धन मळे २, त्रीजे होय तो मान पामे ३, चोथे होय तो तेज वधे ४, पांचमे होय तो स्त्रीनुं सुख मळे ५, ढे होय तो अपयश मळे ६, सातमे होय तो पुत्रनी प्राप्ति तथा चैत्य विगेरे सर्वनो विनाश आय ७, आठमे होय तो असुख आय ८ तथा नवमे, दशमे, अगीयारमे के बारमे होय तो पूज्यपणुं प्राप्त आय.”

“पूजा १ कर्तृविघात २ जूरिविजव ३ प्रासादबन्धुहयाः ४,

पुत्राह्मे ५ विपद्भोगविलय ६ ज्ञातिप्रियाव्यापदः ७ ।

गोत्रप्राणविपत्ति ८ पातकपरिष्वङ्गौ ९ च कार्यक्षतिः १०,

कान्ताकाञ्चनरत्नजीवितधनं ११ मन्देन मान्द्योदयः १२ ॥ ७ ॥”

“शनि पहेले स्थाने होय तो (प्रतिमानी) पूजानो नाश आय १, बीजे होय तो प्रतिष्ठा करनारनो नाश आय २, त्रीजे होय तो घणो वैज्रव प्राप्त आय ३, चोथे होय तो प्रासाद अने बंधुनो नाश आय ४, पांचमे होय तो पुत्रनुं अकह्याण (मरण) आय ५, षष्ठे होय तो शत्रु अने रोगनो नाश आय ६, सातमे होय तो ज्ञाति (सगा संबंधी) अने स्त्रीनुं मरण आय ७, आठमे होय तो गोत्रना (पित्राइन) प्राणनो नाश आय ८, नवमे होय तो पाप कर्म बंधाय ९, दशमे होय तो कार्यनी हानि आय १० अगीयारमे होय तो स्त्री, सुवर्ण, रत्न, जीवित अने धननी प्राप्ति आय ११ तथा बारमे होय तो मांदगीनो उदय आय १२.”

“सकलकुंरुलिकासु विधुंतुदः, शनिसमानफलो हि विचार्यताम् ।”

“सर्वं लग्नकुंरुळीर्त्तमां राहुने शनिनी जेवा फळवाळो जाणवो.”

वळी लग्न तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“बलवति सूर्यस्य सुते बलहीनेऽङ्गारके बुधे चैव ।

मेघवृषस्थे सूर्ये कृपाकरेऽर्चाहती स्थाप्या ॥ १ ॥”

“सूर्यनो पुत्र (शनि) बलवान् होय, मंगळ अने बुध बलहीन होय अने मेघ तथा वृष राशिमां सूर्य तथा चंद्र रह्या होय त्यारे अरिहंतनी प्रतिमानी स्थापना करवी.” अही “मेघवृषस्थे”ने बदले केटलाएक आचार्यो “मेघमृगस्थे” एटले “मेघ अने मृग राशिमां” एम कहे ठे.

“बलहीने त्रिदशगुरौ बलवति जौमे त्रिकोणसंस्थे वा ।

असुरगुरौ चायस्थे महेश्वरार्चा प्रतिष्ठाप्या ॥ २ ॥”

“गुरु बलहीन होय, मंगळ बलवान् होय अथवा त्रिकोणमां रह्यो होय तथा शुक्र अगीयारमे स्थाने रह्यो होय त्यारे महेश्वर (महादेव)नी प्रतिमा स्थापन करवी.”

“बलहीने त्वसुरगुरौ बलवति चन्द्रात्मजे विलम्बे वा ।

त्रिदशगुरावायस्थे स्थाप्या ब्राह्मी तथा प्रतिमा ॥ ३ ॥”

“शुक्र बलहीन होय, चंद्रनो पुत्र (बुध) बलवान् होय अथवा लग्नमां रह्यो होय तथा गुरु अगीयारमे स्थाने रह्यो होय त्यारे ब्रह्मानी प्रतिमा स्थापन करवी.”

“शुक्रोदये नवम्यां बलवति चन्ध्रे कुजे गगनसंस्थे ।

त्रिदशगुरौ बलयुक्ते देवीनां स्थापयेदर्चाम् ॥ ४ ॥”

“नवमीने दिवसे शुक्रनो उदय होय, चंद्र बलवान् होय, मंगळ दशमे स्थाने रह्यो होय अने गुरु बलवान् होय त्यारे देवीनी प्रतिमा स्थापवी.”

“बुधलग्ने जीवे वा चतुष्टयस्थे ऋगौ द्विबुकसंस्थे ।

वासवकुमारयक्षेन्दुजास्कराणां प्रतिष्ठा स्यात् ॥ ५ ॥”

“બુધ લગ્નમાં રહ્યો હોય, અથવા ગુરુ ચતુષ્ઠય (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં રહ્યો હોય અને શુક્ર દ્વિબુક (૪) સ્થાનમાં રહ્યો હોય ત્યારે ઇન્દ્ર, કાર્તિકસ્વામી, યજ્ઞ, ચંદ્ર અને સૂર્યની પ્રતિષ્ઠા કરવી.”

“યસ્ય ગ્રહસ્ય યો વર્ગસ્તેન યુક્તે નિશાકરે ।

પ્રતિષ્ઠા તસ્ય કર્તવ્યા સ્વસ્વવર્ગોદયેऽપિ વા ॥ ૬ ॥”

“જે ગ્રહનો જે વર્ગ હોય તે વર્ગે કરીને યુક્ત ચંદ્ર હોય ત્યારે તે ગ્રહની પ્રતિષ્ઠા કરવી, અથવા પોતપોતાના વર્ગનો ઉદય હોય ત્યારે કરવી.”

“અસ્માત્કાલાઙ્ગઘાસ્તે કારકસૂત્રધારકર્ત્વણામ્ ।

હ્યમરણબન્ધનામયવિવાદશોકાદિકર્તારઃ ॥ ૭ ॥”

“આ ઉપર કહેલા સમયથી રહિત કાલે પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો તે તેદેવો કરાવનાર, સુધાર અને કરનારના ક્રય, મરણ, બંધન, વ્યાધિ, વિવાદ અને શોક વિગેરેને કરનારા થાય છે.”

વિશેષ એ છે જે—રેखा આપનારા દરેક ગ્રહોએ કરીને સર્વ કાર્યોમાં વીશ વિશેષક-વાલું લગ્ન થાય છે. તે આ પ્રમાણે.—

“અશ્વઋષિ વિસા રવિણો પણ સસિણો તિન્નિ હુંતિ તહ ગુરુણો ।

દો દો બુહસુક્ષ્માણં સઘ્ના સણિજોમરાહ્ણં ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યના સામા ત્રણ વસા, ચંદ્રના પાંચ વસા, ગુરુના ત્રણ, બુધના તથા શુક્રના બે અને શનિ, મંગલ તથા રાહુના દોઢ દોઢ વસા હોય છે.” આ સર્વ મઢીને વીશ વસા એટલે વિશેષક થાય છે.”

હવે પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં વિશેષ કહે છે.

बलहीनाः प्रतिष्ठायां रवीन्दुगुरुजार्गवाः ।

गृहेश १ गृहिणी २ सौख्य ३ स्वानि ४ हन्युर्यथाक्रमम् ॥ ५१ ॥

અર્થ—જો પ્રતિષ્ઠામાં સૂર્ય, ચંદ્ર, ગુરુ અને શુક્ર બલહીન હોય તો તેઉં અનુક્રમે ઘરના સ્વામીને, તેની સ્ત્રીને, સુખને તથા ધનને હણે છે, એટલે કે સૂર્ય બલહીન હોય તો ઘરના સ્વામીનો નાશ થાય છે, ચંદ્ર બલહીન હોય તો તેની સ્ત્રીનો નાશ થાય છે વિગેરે. અહીં બલહીન એટલે પહેલાં અઢાર પ્રકારે અથવા નવ પ્રકારે ગ્રહોની નિર્બલતા કહી છે તે જાણવી. અથવા તો નીચ, ક્રૂર ગ્રહે યુક્ત કે અસ્ત પામેલો જે ગ્રહ હોય તે નિર્બલજ કહ્યો છે.

તથા—

तनु १ बन्धु ४ सुत ५ द्यूत ७ धर्मेषु ए तिमिरान्तकः ।

सकर्मसु १० कुजार्की च संहरन्ति सुरालयम् ॥ ५३ ॥

अर्थ—पहेला, चोथा, पांचमा, सातमा के नवमा स्थानमां जो सूर्य रह्यो होय अने उपरनां (पांच) स्थानोमां के दशमा स्थानमां मंगळ के शनि रह्यो होय तो ते देवालयनो नाश करे ठे.

हवे सर्व कार्यमां शुभ ग्रहोनी शक्ति तथा तेना फलने कहे ठे.—

सौम्यवाकूपतिशुक्राणां य एकोऽपि बलोत्कटः ।

क्रूरैरयुक्तः केन्द्रस्थः सद्योऽरिष्टं पिनष्टि सः ॥ ५४ ॥

अर्थ—बुध, गुरु अने शुक्रमांनो कोइ पण एक बलोत्कट (बलिष्ठ) होय तेमज क्रूर ग्रह तेनी साथे रहेलो न होय अने ते पोते केन्द्रस्थानमां रह्यो होय तो ते तत्काळना रिष्ट योगनो नाश करे ठे.

अहीं बलोत्कट कह्यो ठे, तेथी ग्रहोने विषे बीस प्रकारे बल कहेलुं ठे. ते आ प्रमाणे.—

“स्व १ मित्र २ ह्रीं ३ च ४ मार्गस्थ ५ स्व ६ मित्रवर्गगो ७ दितः ८ ।

जयी ९ चोत्तरचारी च १० सुह ११ त्सौम्यावलोकितः १२ ॥ १ ॥

त्रिकोणा १३ यगतो लग्नात् १४ हर्षी १५ वर्गोत्तमांशगः १६ ।

मुथुशिलं १७ मूशरिफं १८ यदि सौम्यैर्ग्रहैः सह ॥ २ ॥

सर्वयोगे जवेदेवं बलानां विंशतिर्ग्रहे ।

यावद्वलयुताः खेटास्तावद्विशोपकाः फलम् ॥ ३ ॥”

“ग्रह पोताना स्थानमां रहेलो होय १, मित्रना स्थानमां रहेलो होय २, पोताना नक्षत्रमां रहेलो होय ३, उच्च स्थाने रहेलो होय ४, मार्गमां रहेलो (मार्गी) होय ५, पोताना वर्गमां रहेलो होय ६, मित्रना वर्गमां रहेलो होय ७, उदय पामेलो होय ८, जयवाळो होय ९, उत्तरचारी होय १०, मित्रे जोयेलो होय ११, सौम्य ग्रहे जोयेलो होय १२, त्रिकोणमां रहेलो होय १३, लग्नथी अगीयारमे स्थाने रहेलो होय १४, त्रण प्रकारनो हर्षी होय १५, वर्गोत्तमना नवांशकमां रहेलो होय १६, सौम्य ग्रहनी साथे मुथुशिल योग होय १७, सौम्यग्रहनी साथे मूशरिफ योग होय १८, आ सर्व योग थाय तो ग्रहने विषे बीस वसा बल थाय. जेटला बलवाळा ग्रहो होय तेदला विशोपका (वसा) फल जाणवुं.”

उपर त्रण प्रकारनो हर्षी ग्रह कह्यो ठे. तेमां ग्रहोनुं हर्षस्थान चार प्रकारे कहेलुं ठे ते आ प्रमाणे.—

“गो ९ ज्य ३ ज्ञै ६ का १ य ११ धी ९ रिष्य १२ स्थानानि जास्करादिषु ।

हर्षस्थानमिदं पूर्वं १ सर्वेषु स्वोच्चजं परम् ॥ १ ॥

निशि सायं १ दिने २ योषित् १ पुंग्रहैश्च २ परं क्रमात् ३ ।

तुर्यं व्योम्नस्तनुं यावत्तुर्याद्यावच्च सप्तमम् ॥ २ ॥

पुंग्रहेषु तनोर्यावत्तुर्यं सप्तमतो नजः ।

स्त्रीग्रहेषु मुदः स्थानं ४ फलं तदनुमानतः ॥ ३ ॥”

“सूर्यादि साते ग्रहोने विषे अनुक्रमे नवसुं, त्रीजुं, षष्ठं, पहेलुं, अगीयारसुं, पांचसुं अने बारसुं, आ स्थानो प्रथम हर्षस्थान ठे १. साते ग्रहोनां जे उच्च स्थान ठे ते बीजुं हर्ष-स्थान ठे २. स्त्रीरूप एवा चंद्र तथा शुक्र रात्रि तथा संध्याए होय, रवि, मंगल, गुरु आदि पुरुषरूप ग्रहो दिवसे होय तो आ ग्रहोनुं त्रीजुं हर्षस्थान ठे ३. पुरुषरूप रवि, मंगल, गुरु आदि ग्रहोने विषे चोथुं दशमाथी लग्न सुधी (१०-११-१२-१), चोथेथी सातमा (४-५-६-७) स्थानो तथा सूर्य, चंद्र तथा शुक्रादिक ग्रहोने विषे लग्नथी चोथा सुधी (१-२-३-४), सातमाथी दशमा सुधी (७-८-९-१०), आ स्थानो चोथुं हर्षस्थान ठे ४, तेनुं फल ते स्थानोना अनुसारे जाणवुं.”

आमां उच्च हर्षस्थान पूर्वे कहेलुं ठे, तेथी अहीं गण्युं नथी. ए रीते अहीं त्रण प्रकारनुं हर्षस्थान कह्युं. पूर्वे कहेली अगीयार अवस्थाउने मध्ये जे ग्रह शुज अवस्था-वाळो होय अथवा उ प्रकार आदि बळे करीने युक्त होय ते बळी (बळवान्) जाणवो. ए रीते अन्य स्थळे पण ग्रहोनी सबळता जाणवी.

मूल श्लोकमां सद्यो रिष्टं एटले तत्काळनो रिष्ट योग, एटले के ते वखते (कार्य वखते) जे लग्न, तिथि, वार विगेरे होय तेमना योगे करीने जे रिष्ट योग उत्पन्न थयो होय ते. जेम मध अने घीना समान योगे करीने विष योग आय ठे. आवा रिष्ट योगनो नाश करे ठे एम जाणवुं. ते रिष्ट योग आ प्रमाणे आय ठे.—

“उदयाजतलग्नमिति (तिं) संक्रान्तेर्नुक्तदिवसमितियुक्ताम् ।

सैकां च विधाय बुधः पृथक् पृथक् पञ्चधा न्यसेत् ॥ १ ॥

ह्रिष्ट्वा तत्र क्रमशः तिथि १५ रवि १२ दश १० वसु ८ मुनीन् ७ जजेन्नवजिः ।

शेषाङ्कः शरसङ्ख्यो यदि जवति तदा वदेन्निपुणः ॥ २ ॥

कलह १ कृशानुजीति २ जूपजयं ३ चौरविज्रवो ४ मृत्युः ५ ।

क्रमशो जवेत् प्रतिष्ठापरिणयनादौ तदा रिष्टम् ॥ ३ ॥”

“उदयथी गयेला लग्नना प्रमाणे संक्रांतिना युक्त (जोगवायेला) दिवसना प्रमाण-वके युक्त करी तेमां एक नाखवो. पत्नी बुधने जूदो जूदो पांच प्रकारे स्थापन करवो. तेमां दरेकमां अनुक्रमे १५-१२-१०-८ अने ७ उमेरवा. पत्नी तेने नवे जाग देवो. शेषमां जो पांच वधे तो निपुण पुरुषे रिष्ट योग कहेवो. प्रतिष्ठा अने विवाहादिकमां

तेनुं फल आ प्रमाणे ठे.—जो एक शेष रह्यो होय तो कलह आय, बे शेष रह्या होय तो अग्निथी जय आय, त्रण रह्या होय तो राजाथी जय आय, चार रह्या होय तो चोरनो उपज्ज आय अने पांच रह्या होय तो मरण आय.” आ प्रमाणे ज्योतिषसार विगेरेमां कहुं ठे. अथवा.—

“तिथिवारजलघ्नाङ्गान् संमीढ्य न्यस्य पञ्चशः ।

रसा ६ रामा ३ मही १ नागा ८ वेदा ४ स्तेषु क्रमाद्भुवाः ॥ १ ॥

हेप्यास्ततो ग्रहै ए जार्गो पञ्चशेषे फलं क्रमात् ।

रुजा १ मि २ हितिचृ ३ चोरजयं ४ मृत्युजयं ५ तथा ॥ २ ॥

राशिपञ्चकशेषाणां योगे तु नवजिह्वते ।

पञ्चशेषे जवेन्नागजीतिर्दग्ने निशागते ॥ ३ ॥”

“तिथि, वार, नक्षत्र अने लग्ना अंकने एकठा करीने तेने पांच वार स्थापन करवा. तेमां अनुक्रमे ठ, त्रण, एक, आठ अने चार नाखवा. त्यारपढी तेने नवे जाग देवो. जाग देतां एकथी पांच सुधी जो शेष रहे तो अनुक्रमे आ प्रमाणे फल जाणवुं. एक शेष रहे तो व्याधि आय, बे रहे तो अग्निथी जय आय, त्रण रहे तो राजाथी जय आय, चार रहे तो चोरथी जय आय अने पांच शेष रहे तो मृत्युजय आय. रात्रिना लग्नामां पांचे राशिमां जे शेष रहेल होय तेने एकठा करीने पढी नवे जाग देतां जो पांच शेष रहे तो सर्पनो जय आय.

॥ इति बुधपञ्चकदोषः ॥

मूळ श्लोकमां “पिनष्टि” एटखे “(तत्काळ रिष्ट योगनो) नाश करे ठे” एम कहुं. ते विषे जातकवृत्तिमां पण एमज लख्युं ठे के—“बुध, गुरु अने शुक्रना उत्कृष्ट बळे करीने तथा रिष्ट योग करनारा ग्रहो उपर तेमनी (बुध, गुरु अने शुक्रनी) पुष्ट (पूर्ण) दृष्टि परुवाथी सर्वे रिष्ट योगोनी निर्वलता आय ठे” एम कहुं ठे, तेथी अहीं पण तेज प्रकारे कहुं.

हवे ते (बुध, गुरु अने शुक्र) नाज उच्चपणाने विषे शक्तिनुं फल कहे ठे.—

बलिष्ठः स्वोच्चगो दोषानशीतिं शीतरश्मिजः ।

वाकूपतिस्तु शतं हन्ति सहस्रं चासुरार्चितः ॥ ५५ ॥

अर्थ—बलिष्ठ अने पोताना उच्च स्थानमां रहेलो बुध एंशी दोषोने हण्ठे, (एवोज) गुरु सो दोषोने हण्ठे ठे अने (एवोज) शुक्र हजार दोषोने हण्ठे ठे.

बलिष्ठ एटखे सूर्यना बिंबनी साथे रहेलो न होय ए आदिए करीने अत्यंत बलवान्. आ (बलिष्ठ) तथा पोताना उच्च स्थानमां रहेलो ए बल्ले विशेषणो गुरु अने शुक्रने

પણ જોરુવાં—જાણવાં. દોષો ઇટલે પાદગત વેધ, ક્રાંતિસામ્ય વિગેરે અસાધ્ય દોષો સિવાયના બીજા દોષોને હણે છે એમ પોતાની મેલે જાણવું. વઢી ઇંશી, સો અને હજાર એવા શબ્દો અહીં લખ્યા છે તે ઘણા, અતિઘણા અને તેથી પણ ઘણા જાણવા, પરંતુ કહેલી સંખ્યાવાલાજ ન જાણવા. અત્રિપ્રાય એ છે કે બુધ, ગુરુ અને શુક્ર બલિષ્ઠ અને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા હોય તો પ્રતિષ્ઠાદિક કાર્ય કરવું શુભ છે. એજ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું.

આ ત્રણે ગ્રહો કેંદ્રમાં રહ્યા હોય તો તેની કેટલી શક્તિ હોય તે કહે છે.—

બુધો વિનાર્કેણ ચતુષ્ટયેષુ, સ્થિતઃ શતં હન્તિ વિલગ્નદોષાન્ ।

શુક્રઃ સદ્ભ્રમં વિમનોજવેષુ, સર્વત્ર ગીર્વાણગુરુસ્તુ લક્ષ્મ ॥ ૫૬ ॥

અર્થ—સૂર્યની સાથે નહીં રહેલો બુધ ચારમાંથી કોઈ પણ કેંદ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે લગ્નના સો દોષોને હણે છે, સૂર્ય વિનાનો શુક્ર સાતમા સિવાય બાકીના કોઈ પણ કેંદ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે લગ્નના હજાર દોષોને હણે છે અને સૂર્ય વિનાનો ગુરુ સર્વત્ર ઇટલે ચારમાંના કોઈ પણ કેંદ્રસ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે લગ્નના લાખ દોષોને હણે છે.

વિનાર્કેણ સૂર્ય વિના એ પદ ત્રણેની સાથે જોરવું. વિમનોજવેષુ ઇટલે સાતમા સ્થાનને વર્જીને બાકીનાં કેન્દ્રસ્થાનોમાં. સર્વત્ર ઇટલે કેંદ્રનાં ચારે સ્થાનોમાં. રક્ષમાલ્લાના જાણ્યમાં વિમનોજવેષુ એ પદ ત્રણે ગ્રહોને વિષે જોડ્યું છે. તે વિવાહ અને દીક્ષાને આશ્રીને અહીં પણ અવશ્ય જોરવું, કેમકે “વિવાહદીક્ષયોર્લગ્ને ઘૂનેન્દુગ્રહવર્જિતૌ ।” “વિવાહ અને દીક્ષાના લગ્નમાં સાતમું તથા ચંદ્રનું સ્થાન એ વે સ્થાન ગ્રહરહિત હોવાં જોઈએ” એમ કહ્યું છે. મૂળમાં લાખ દોષોને હણવાનું કહ્યું. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“તિથિવાસરનક્ષત્રયોગલગ્નરૂણાદિજાન્ ।

સવલાન્ હરતો દોષાન્ ગુરુશુકૌ વિલગ્નૌ ॥ ૧ ॥

ત્રિકોણકેન્દ્રગા વાડપિ જઙ્ગં દોષસ્ય કુર્વતે ।

વક્રનીચારિગા વાડપિ ફજીવચૃગવઃ શુજાઃ ॥ ૨ ॥”

“લગ્નમાં રહેલા ગુરુ અને શુક્ર તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, લગ્ન અને મુહૂર્ત્તથી ઉત્પન્ન થયેલા બલવાન દોષોને (પણ) હણે છે. બુધ, ગુરુ અને શુક્ર જો ત્રિકોણ કે કેંદ્રમાં રહ્યા હોય તો તે દોષનો નાશ કરે છે, તથા તે બુધ, ગુરુ અને શુક્ર વક્ર હોય નીચના હોય અથવા શત્રુના સ્થાનમાં રહેલા હોય, પરંતુ શુભ હોય, તો તે પણ દોષનો નાશ કરે છે.” અહીં “શુભ હોય તો” એમ જે કહ્યું તેનો જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—

“વક્રારિનીચરાશિસ્થઃ શુજકૃત્પ્રોચ્યતે ગુરુઃ ।

સ્વોચ્ચાંશસ્થઃ સ્વવર્ગસ્થો જૃગુણા ફેન વા યુતઃ ॥ ૧ ॥”

“जो गुरु वक्त्री होय, नीच स्थानमां रह्यो होय अथवा शत्रुना स्थानमां रह्यो होय, परंतु पोताना उच्च अंशमां रह्यो होय, पोताना वर्गमां रह्यो होय अने शुक्र के बुधनी साथे रह्यो होय तो ते शुच कहेवाय ठे” एम व्यवहारप्रकाशमां कछुं ठे.

विशेष ए ठे के—अहीं दोषो बे प्रकारना जाणवा. तेमां केटलाक दोषो पोते एकलाज लगने हणें ठे—दूषित करे ठे, अने केटलाक बे त्रण मळीनेज लगने हणें ठे, पण एकला हणी शकता नथी. तेमां एकला दोषो आ प्रमाणे ठे.—

दीक्षामां पूर्णिमा तिथि १, प्रतिष्ठामां मंगलवार २, प्रतिष्ठादिकमां गुरुने चंद्रनुं बळ न होय ते ३, शिष्य अने स्थापकने गुरु, चंद्र अने सूर्य ए त्रणेनां बळ होवां जोइए ते न होय ते ४, विवाहमां वरने चंद्रनुं बळ न होय ते ५, कन्याने गुरु, चंद्र अने सूर्य ए त्रणेनां बळ होवां जोइए ते न होय ते ६, शिष्य, स्थापक, वर अने कन्याने जन्मनी राशिनूं लग्न १०, ते चारेने जन्मलग्ननुं लग्न होय ते १४, तथा ते चारेने जन्मराशिथी आठमुं लग्न १८, जन्मलग्नथी आठमुं लग्न २२, जन्मराशिथी बारमुं लग्न २६, अने जन्मलग्नथी बारमुं लग्न ३०, तेज शिष्यादिक चारेने जन्मनी राशिथी आठमा स्थानमां रहेला ग्रहोनुं तात्कालिक लग्नमां (लग्नकुंठलीमां) पहेला जवनमां रहेवापणुं ३४, अथवा जन्मलग्नथी आठमा स्थानमां रहेला ग्रहोनुं तात्कालिक लग्नमां पहेला जवनमां रहेवापणुं ३८, ते चारेनां जन्मनक्षत्रो ४२, प्रतिष्ठादिक सर्व कार्यना लग्नमां क्रूर ग्रहोए जोगवीने मूकेलुं ४३, जोग्य (जोगववानुं) ४४, अने आक्रमण करेलुं नक्षत्र, ४५ अथवा ग्रहविज्ञ नक्षत्र ४६, ग्रहजिन्न (ग्रहे जेदेखुं) नक्षत्र ४७, ग्रहोना उदयवरे दूषित अयेखुं ४८, तथा अस्तवरे दूषित अयेखुं ४९, वक्र ग्रहे आक्रमण करेलुं ५०, उटकापात विगेरे उत्पातथी दूषित अयेखुं नक्षत्र ५१, लग्नगंमांत ५२, तिथिगंमांत ५३, नक्षत्रगंमांत ५४, एकार्गल ५५, विष्टि ५६, व्यतिपात ५७, वैधृत ५८, क्रांतिसाम्य ५९, संक्रांतिनी पूर्वनी तथा पत्नीनी सोळ घनीउं ६०, अर्धयाम ६१, कुलिक ६२, ग्रहणनुं नक्षत्र ६३, ग्रहणथी दूषित अयेला दिवसो ६४, लग्नथी ६५ चंद्रथी ६६ के ते वस्त्रेथी ६७ सातमे स्थाने रहेखो क्रूर ग्रह, ते त्रणेथी सातमे स्थाने रहेखो शुक्र ७०, अशुच वार तथा होरा ७१, अशुच स्थाने रहेला ग्रहो ७२, जावरीतिथी पण निषिद्ध स्थानमां आवता ग्रहो ७३, लग्ननी ७४, चंद्रनी अथवा ते वस्त्रेनी ७६ आगळ पाठळना पंदर त्रिंशांशनी मध्ये बे क्रूर ग्रहो आववाथी क्रूर कर्तरी आय ठे ते, लग्ननो स्वामी ७७, नवांशानो स्वामी ७८ अथवा ते वस्त्रे ७९ जावे करीने उछा होय ते, अथवा ते त्रणे जावे करीने आठमा होय ते ८२, नहीं कहेखो नवांशक ८३, आश्रितपणाए करीने

चंद्रांश अशुद्ध अथेखुं लग्न ८४, के क्रूर ग्रहणी अशुद्ध अथेखुं लग्न ८५, अथवा तेमनो नवांशक ८७, उदयनी अशुद्धि ८८ तथा अस्तनी अशुद्धि ८९.

“एषां मध्यादेकेनापि हि दोषेण झूष्यते लग्नम् ।
द्वित्रैर्दोषैर्मिहितैर्येन शुभं तानथो वदये ॥ १ ॥”

“आ उपर गणावेला दोषोमांना एक दोषे करीने पण लग्न झूषित थाय ठे. हवे जे बे त्रण दोषो मळीने लग्नने अशुभ करे ठे ते दोषोने हुं कहीश—कहुं बुं.”

“चन्द्रस्य मृतावस्था १ यमाहिरहोऽग्निपः हणो यत्र २ ।
अवमं त्रिदिनस्पृग्वा ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ २ ॥”

“जे लग्नने विषे चंद्रनी मरणावस्था होय १, जे मुहूर्त्तनो यम, सर्प, राहस के अग्नि स्वामी होय २, तथा अवम (हय) अथवा त्रण दिवसने स्पर्श करनारी (फट्गु) तिथि होय तो ते लग्न अशुभने माटे ठे.”

“पापग्रहलत्ता १ चेदुपग्रहः २ स्याद्वरायुधः पातः ३ ।
ज्ञात्वैवं त्रिजिरेतैर्जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ३ ॥”

“जो पाप (दुष्ट) ग्रहनी लत्ता होय १, उपग्रह होय २ तथा श्रेष्ठ आयुधवाळो पात होय ३, आ प्रमाणे आ त्रण कुयोगोवने झूषित अथेखुं लग्न होय तो ते अशुभने माटे ठे.”

“द्विव्यग्राश्चेत्क्रूराः १ सौम्यानां केन्द्रसंस्थितिर्न जवेत् २ ।
लग्नपतिर्दुष्टयुतो ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ४ ॥”

“जो क्रूर ग्रहो बीजा के बारमा स्थानमां रह्या होय १, सौम्य ग्रहो केंद्रस्थानमां रहेला न होय २ अने लग्ननो स्वामी दुष्ट (क्रूर) ग्रहनी साथे रहेलो होय ३ तो ते लग्न अशुभने माटे ठे.”

“शुभदृग्हीनं लग्नं १ प्रसूतिजं नो शुभैर्युतं दृष्टम् २ ।
केन्द्रस्थाश्चेन्न शुभा ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ५ ॥”

“जो शुभ ग्रहनी दृष्टि रहित लग्न होय १, जन्मनी राशि शुभ ग्रहोप सहित के दृष्ट न होय २ तथा केंद्रस्थानमां शुभ ग्रहो न होय ३ तो ते लग्न अशुभने माटे ठे.” अही प्रसूतिजं एटखे शिष्य, स्थापक, कन्या अने वरनी जन्मराशि शुभ ग्रहोप युक्त अथवा दृष्ट न होय एम जाणवुं.

“रविजीवौ समरेखौ शुद्धां १ लग्नेऽपि मध्यज्ञावफळौ २ ।
केन्द्रगतौ नो सौम्यौ ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ६ ॥”

“जो सूर्य अने गुरु शुद्धिने विषे सम रेखावाळा होय ? अने लग्ने विषे पण मध्यम फळवाळा होय २, तथा केंद्रमां बे सौम्य ग्रहो रहेला न होय ३ तो ते लग्न अशुचने माटे ठे.”

“व्ययगः सौरो ? नवमे पापखगः सद्ग्रहैर्वियुक्तः स्यात् १ ।

जृगुसुतयुक्तश्चन्द्रो ३ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ७ ॥”

“जो बारमा स्थानमां शनि होय ?, नवमा स्थानमां शुच ग्रह रहित एकदो पाप ग्रहज रह्यो होय २ अने चंद्र शुके करीने युक्त होय ३ तो ते लग्न अशुचने माटे ठे.” प्रतिष्ठामां शुक्र अने चंद्रनो योग श्रेष्ठ ठे, तेथी विवाहादिकमां आ योग अशुच जाणवो.

“अन्यचतुर्थ लग्नं ? जन्मतिथि २ मास एव जन्माख्यः ३ ।

फाट्गुनमीनार्कयुति ४ जवेत्तदा लग्नमशुजाय ॥ ८ ॥”

“बारमुं के चोथुं लग्न होय ?, जन्मनी तिथि होय २, जन्मनो मास होय ३ तथा फाट्गुन मासमां मीन संक्रांति होय ४ तो ते लग्न अशुचने माटे ठे.”

आ सर्वे समुदायवाळा दोषो बुध, गुरु अने शुक्र केंद्रादिक स्थानमां रह्या होय तो हणाय ठे. ते विषे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“हन्ति शतं दोषाणां शशिजः समुदायिनां हि केन्द्रस्थः ।

शुक्रो हन्ति सहस्रं बली गुरुर्लक्षमेकं हि ॥ १ ॥”

“केंद्रमां रहेलो बुध समुदायवाळा सो दोषोने हणें ठे, बळवान् शुक्र हजारने हणें ठे अने गुरु लाख समुदायी दोषोने हणें ठे.”

जे एकदा दोषो ठे ते बे प्रकारना ठे—साध्य अने असाध्य. तेमां गंमांत, विष्टि, परम जामित्र अने वेध विगेरे दोषो असाध्य ठे. आ दोषो होय त्यारे सर्व ग्रहोनुं बळ विगेरे विविध गुणो ठां पण लग्न ग्रहण करवा लायक नथी. कहुं ठे के—

“एकोऽपि दूषयेद्दोषः प्रवृद्धं गुणसंचयम् ।

सम्पूर्णं पञ्चगव्येन मद्यबिन्दुर्घटं यथा ॥ १ ॥”

“जेम दुध, दही, घी विगेरे पंच गव्ये करीने संपूर्ण जरेला घमाने एकज मदिरांनुं बिंदु दूषित करे ठे तेम वृद्धि पामेला गुणसमूहने एकज दोष दूषित करे ठे.”

जे साध्य दोषो ठे तेमना प्रतिकारने बे श्लोकवने कहे ठे.—

लग्नजातान्नवांशोत्थान् क्रूरदृष्टिकृतानपि ।

हन्याज्जीवस्तनौ दोषान् व्याधीन् धन्वन्तरिर्यथा ॥ ५७ ॥

अर्थ—लग्नथी उत्पन्न अयेला, नवांशकथी उत्पन्न अयेला अने क्रूर दृष्टि करेला पण दोषोने पहेला स्थानमां रहेलो गुरु हणें ठे. जेम शरीरमां रहेला व्याधिउने धन्वंतरि हणें ठे तेम.

તનો એટલે મૂર્તિ (પહેલા) સ્થાનમાં રહેલો અતિ વલ્લિષ્ઠ ગુરુ આ દોષોને હણે છે. લગ્નથી ઉત્પન્ન થયેલા એટલે “જન્મરાશિં જનેર્લગ્ન” (વિમર્શ ૧, શ્લોક ૨૧) એ શ્લોકમાં કહેલા દોષોને. નવાંશકથી ઉત્પન્ન થયેલા એટલે જે નવાંશકનો અધિકાર કર્યો ન હોય અર્થાત્ નિષેધ કર્યો હોય એ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષોને. કૂર દૃષ્ટિ કરેલા એટલે “સ્થાપને સ્યુર્વિધૌ દૃષ્ટે યુક્તે ચ” (વિમર્શ ૧, શ્લોક ૨૮) એ શ્લોકમાં કહેલા છે તે દોષોને હણે છે. આથી કરીને—

“દર્શને યદિ સ્યાદંશઘ્વાદશકમધ્યગઃ કૂરઃ ।

ઇન્દોર્લગ્નસ્ય તથા ન શુજઃ સર્વેષુ કાર્યેષુ ॥ ૧ ॥”

“ચંદ્ર અને લગ્નની દૃષ્ટિએ જો વાર અંશ સુધીમાં કૂર ગ્રહ રહેલો હોય તો તે કોઈ પણ (શુજ) કાર્યમાં શુજ નથી.”

આ શ્લોકનો જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—પોતપોતાના ત્રિંશાંશમાં રહેલા લગ્ન, ચંદ્ર અને વીજા સર્વે ગ્રહો તાત્કાલિક (જે કાલે કાર્ય કરવાનું હોય તે કાલના) સ્પષ્ટ કરવા. પઠી જે ગ્રહોએ લગ્ન અને ચંદ્ર દેખાતા હોય એટલે લગ્ન અને ચંદ્ર ઉપર જે ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય તે ગ્રહોના અને લગ્ન તથા ચંદ્રના જોગવાયેલા ત્રિંશાંશો વાદ કરવા. તેમાં જો બાકી વાર સુધી રહે તો કૂર ગ્રહ અશુજ જાણવો, અને સૌમ્ય ગ્રહ હોય તો તે શુજ જાણવો. જેમકે—વીશમા અંશમાં રહેલો શનિ આઠમા અંશમાં રહેલા લગ્ન કે ચંદ્રને જુવે છે, તેથી વીશમાંથી આવને વાદ કરતાં બાકી વાર રહે છે, માટે તે અશુજ છે. એ પ્રમાણે અગીયાર, દશ વિગેરે બાકી રહે તો તે પણ વર્જવા યોગ્ય છે, પરંતુ વાર કરતાં વધારે અંશમાં રહેલા કૂર ગ્રહની દૃષ્ટિ દોષવાળી—વર્જ્ય નથી.

મૂળ શ્લોકમાં “કૂર દૃષ્ટિએ કરેલા પણ” એમ પણ એટલે અપિ શબ્દ લખ્યો છે તેથી કૂર ગ્રહની સાથે રહેવાથી પણ ઉત્પન્ન થયેલા દોષો અહીં જાણવા. તે વિષે “દીઘાયાં કુરુતે ચન્દ્રઃ” (વિમર્શ ૧, શ્લોક ૨૧) એ શ્લોકમાં કહ્યું છે. વ્યાધીન્ એટલે જેમ શરીરમાં રહેલા વ્યાધિર્જને ધન્વંતરિ હણે છે.

હવે શુજ ગ્રહોની દૃષ્ટિની કેટલી શક્તિ હોય છે ? તે કહે છે.—

લગ્નાત્ કૂરો ન દોષાય નિન્દ્યસ્થાનસ્થિતોઽપિ સન્ ।

દૃષ્ટઃ કેન્દ્રત્રિકોણસ્થૈઃ સૌમ્યજીવસિતૈર્યદિ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ—કૂર ગ્રહ લગ્નથી નિંદ્ય સ્થાનમાં રહેલો હોય તોપણ જો તે કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં રહેલા બુધ, ગુરુ અને શુક્રે જોયેલો હોય (આ ગ્રહોની તેના પર દૃષ્ટિ પડતી હોય) તો તે દોષને માટે નથી.

નિંદ્ય સ્થાન ઇટલે આ પાંચમા વિમર્શમાં “ત્રિષ્વપિ ક્રૂરમધ્યસ્થૌ” (શ્લોક ૩૩), “જવેજ્ઞાનમનિ જન્મદ્વાત્” (૩૧), “શનિસ્ત્રિકોણકેન્દ્રસ્થ” (૩૨), “રવિઃ કુજોઽર્કજો રાહુઃ” (૩૩), “તનુબન્ધુસુતઘન” (૫૩), इत्यादि શ્લોકોમાં કહેલા તે તે દોષોનો આ અપવાદ છે. “દૃષ્ટઃ” ઇટલે જોયેલો એમ સામાન્ય રીતે કહ્યું છે, તોપણ અહીં પુષ્ટ દૃષ્ટિ જાણવી. વઢી જો તે ક્રૂર ગ્રહને બુધ, ગુરુ અને શુક્ર સાથે સ્વાજાતિક અથવા તાત્કાલિક મૈત્રી હોય તો દૃષ્ટિથી અધિક વિશેષ થયો એમ જાણવું. કેન્દ્ર અને ત્રિકોણમાં રહેલા ઇટલું કહ્યું છે તેના ઉપલક્ષણથી પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા એ વિગેરે વસ્તુ અત્યંત બલિષ્ઠ હોય તે પણ જાણવા. કહ્યું છે કે—

“કૂરા હવંતિ સોમા સોમા દુગુણં ફલં પચઙ્ગંતિ ।

જડ પાસડું કિંદઠિઉં તિકોણપરિસંઠિઉં વિ ગુરુ ॥ ૧ ॥”

“જો કેન્દ્રમાં રહેલો અથવા ત્રિકોણમાં રહેલો ગુરુ ક્રૂર ગ્રહોને જોતો હોય તો તે ક્રૂર ગ્રહો સૌમ્ય થઈ જાય છે, અને સૌમ્ય ગ્રહોને જોતો હોય તો તે વમણા શુજ ફલને આપે છે.”

હવે શુજ ગ્રહોની સંસ્થાને કહે છે.—

ત્રિકોણકેન્દ્રાયગતૈઃ શુજગ્રહૈર્વિસતમેનાસુરપૂજિતેન ચ ।

સ્યુઃ ક્રૂરચન્દ્રૈરિપુદ્ધવિક્રમાર્ય ૧૧ ગૈઃ, કર્તુઃ શ્રિયઃ સન્નિહિતાશ્ચ દેવતાઃ ॥૫૬॥

અર્થ—શુજ ગ્રહો ત્રિકોણ, કેન્દ્ર અને અગીયારમાં સ્થાને રહ્યા હોય, તેમાં પણ શુક્ર સાતમા સિવાય બીજાં સ્થાનોમાં રહ્યો હોય, તથા ક્રૂર ગ્રહો અને ચંદ્ર ઝઘા, ત્રીજા અને અગીયારમા સ્થાને રહ્યા હોય. આવી ગ્રહસંસ્થા સમયે કાર્ય કર્યું હોય તો કર્તાને લક્ષ્મી મળે છે અને પ્રતિમાની સાંનિધ્યમાં દેવતા રહે છે.

સાતમા સ્થાનને વર્જીને કેન્દ્ર અથવા ત્રિકોણમાં રહેલો શુક્ર જાણવો. ક્રૂરચન્દ્રૈઃ ઇટલે ક્રૂર ગ્રહો અને ચંદ્ર. તે ચંદ્ર અને ક્રૂર ગ્રહો પ્રતિષ્ઠાદિક લગ્નમાં ત્રીજે, ઝઘે અને અગીયારમે સ્થાને રહ્યા હોય તોજ તે શુજ છે. અહીં આ પ્રમાણે અપવાદ છે.—

“પાપોઽપિ કર્તૃજન્મેશઃ કેન્દ્રસ્થઃ શસ્યતે ગ્રહઃ ।

અશૂન્યાનિ ચ કેન્દ્રાણિ મૂર્તૌ જીવજ્ઞાગર્વાઃ ॥ ૧ ॥”

“કર્તાના જન્મનો સ્વામી પાપી—ક્રૂર હોય તોપણ જો તે ગ્રહ કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો તે શુજ છે, અને કેન્દ્રસ્થાન અશૂન્ય હોય તો તે વખાણવા લાયક છે, તથા પહેલા સ્થાનમાં રહેલા બુધ, ગુરુ અને શુક્ર શુજ છે.” જાવાર્થ એ છે કે—કર્તા ઇટલે પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર, આવક, દીક્ષા લેનાર શિષ્ય અથવા દીક્ષા દેનાર ગુરુના જન્મને વિષે અથવા નામને વિષે જે રાશિ હોય તેનો સ્વામી પાપી હોય તોપણ જો તે કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય તો શુજ છે, અને કેન્દ્રસ્થાને શુજ ગ્રહો સહિત હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, પણ શૂન્ય હોય તો તે શ્રેષ્ઠ નથી.

મૂલ શ્લોકમાં “સંનિહિતા” ઇટલે પ્રતિમાને વિષે દેવતા સાંનિધ્ય કરે છે ઇટલે રહે છે. આવા પ્રકારના લગ્ન વચ્ચે પ્રતિષ્ઠા કરવી. એ તાત્પર્ય છે. અહીં પ્રતિષ્ઠાને આશ્રીને આ પ્રહસંસ્થા કહી છે, પરંતુ આવી પ્રહસંસ્થા સર્વ શુચિ કાર્યમાં સિદ્ધિ આપનારી છે એમ જાણવું.

હવે હૃદય અને અસ્તની શુદ્ધિ કહે છે.—

પશ્યન્નંશાધિપો લગ્નં જવેહુદયશુદ્ધયે ।

અંશાસ્તે ૭ શસ્તુ લગ્નાસ્તમસ્તશુદ્ધયૈ વિલોકયન્ ॥ ૬૦ ॥

અર્થ—જો અંશાધિપતિ લગ્નને જોતો હોય તો તે હૃદયશુદ્ધિને માટે છે, પરંતુ અંશ (નવમાંશ લગ્ન) થી સાતમા સ્થાનનો સ્વામી જો લગ્નથી સાતમા સ્થાનને જોતો હોય તો તે અસ્તશુદ્ધિને માટે થાય છે.

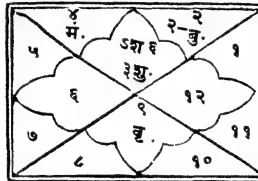
અહીં અંશાધિપ અંશ શબ્દે કરીને અહીં સર્વત્ર નવાંશકજ ગ્રહણ કરવો, કેમકે તે નવાંશને વિષેજ હૃદય અને અસ્તની શુદ્ધિ જોવાય છે. વળી “પ્રતુરિહ નવાંશઃ” અહીં નવાંશોજ પ્રતુ છે એમ કહ્યું છે, પરંતુ છાદશાંશ કે ત્રિંશાંશને વિષે આ શુદ્ધિ જોવાતી નથી. “હૃદયશુદ્ધયે” અહીં ચતુર્થી વિજ્ઞાતિ તાદર્થ્ય—તેને અર્થે એવા અર્થમાં છે. એજ પ્રમાણે આગલ પાળે જાણવું. તેથી કરીને—હૃદય પામેલો નવાંશનો સ્વામી પોતાના સ્થાનમાં રહીને જો લગ્નને જોતો હોય તો હૃદયશુદ્ધિ થાય છે, કેમકે લગ્નને જોવામાં ત્યાં રહેલા નવાંશકનું પાળે તેનાંથી અપૃથક્ (અજિન) પાળાઈ કરીને જોવાપાળું છે. અંશાધિપઃ એ ઉપલક્ષણ છે, તેથી કરીને પ્રશ્નાદિકના લગ્નને વિષે લગ્નનો સ્વામીજ લગ્નને જોતો હોવો જોઈએ. કહ્યું છે કે—“શિરઃશૂન્યં તદા લગ્નં યદા સ્વામી ન પશ્યતિ ।” “જ્યારે લગ્નનો સ્વામી લગ્નને જોતો ન હોય ત્યારે તે લગ્ન મસ્તક રહિત છે એમ જાણવું.” અંશાસ્તેશઃ—અસ્ત ઇટલે સાતમું સ્થાન, તેથી કરીને આવો અર્થ જાણવો કે—લગ્નને વિષે જે રાશિના નામનો નવાંશક હોય તે રાશિથી જે અસ્ત—સાતમું સ્થાન, તે સાતમાનો સ્વામી જો લગ્નની અપેક્ષાએ સાતમા સ્થાનને જોતો હોય તો અસ્તશુદ્ધિ જાણવી. જાવાર્થ એ છે જે—કર્ક લગ્નનો ત્રીજો કન્યા નવાંશક ગ્રહણ કર્યો હોય ત્યારે જો નવાંશની કન્યા રાશિથી સાતમા સ્થાનમાં રહેલી મીન રાશિનો સ્વામી ગુરુ મેષ, વૃશ્ચિક, વૃષ, કન્યા, તુલ, મિથુન અને કર્કમાંના કોઈ પાળે સ્થાનમાં રહીને કર્ક લગ્નથી સાતમી મકર રાશિને જોતો હોય તો કર્ક લગ્નના કન્યા નવાંશકમાં અસ્તશુદ્ધિ થઈ જાણવી. એ રીતે બીજે ઠેકાણે પાળે જાણવું. કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—“લગ્નના નવાંશકની સમાન નામવાળી રાશિ કોઈ પાળે સ્થાને રહીને પોતાના સ્વામીએ જોવાતી હોય ત્યારે હૃદયશુદ્ધિ કહેવાય છે.” તે વિષે હરિજગ્ન સૂરિ પાળે કહે છે કે—

“ઉદયત્પ્રસુદ્ધિમિર્ણં જાણામિ ઉદત્તં નવંસગો ઇત્ય ।

તસ્મિ શ્ર લગ્નવિદ્ધે સનાહદિષ્ટે ઉદયસુદ્ધી ॥ ૧ ॥”

“હવે હું ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિને કહું હું—ઇહાં ઉદયશુદ્ધિ નવમાંશમાં રહી છે. તે ઉદયશુદ્ધિમાં લગ્નમાં અંગીકાર કરેલ નવમાંશને નવમાંશનો સ્વામી જોતો હોય તો ઉદયશુદ્ધિ જાણવી.”

આનું ઉદાહરણ એ જે—મિથુન લગ્નનો મીન નવાંશક લીધો હોય ત્યારે તે (મીન)ના સ્વામી ગુરુ જો મીન રાશિ જોવાતી હોય તો ઉદયશુદ્ધિ જાણવી. એ રીતે સર્વ ઠેકાણે જાણવું. સ્થાપના નીચે પ્રમાણે.—

વ્યવહારપ્રકાશમાં તો આ બન્ને પ્રકારની શુદ્ધિને ઘણી માની છે. એટલું તેનું ફલ ઉત્તમ કહું છે. તે આ પ્રમાણે.—

“અંશાધિપતેર્દૃષ્ટિર્યદાંશકેડંશાસ્તપસ્ય જાગાસ્તે ૧ ।

જાગપતેર્લગ્ને વાડપ્યંશાસ્તપતેર્વિલગ્નાસ્તે ૨ ॥ ૧ ॥

ઉદયાસ્તસ્ય ચ યદિ દૃષ્ટેઃ શુદ્ધિર્જવેલિલગ્નેડત્ર ।

કાન્તાયા મદ્ગદ્યાન્યતનૂનિ તનો પ્રજાયન્તે ॥ ૨ ॥”

“લગ્નમાં ગ્રહણ કરેલ નવમાંશના સ્વામીની જો નવમાંશ ઉપર દૃષ્ટિ હોય તો ઉદય-શુદ્ધિ. નવમાંશથી સાતમા સ્થાનના સ્વામીની દૃષ્ટિ નવમાંશથી સાતમા સ્થાન ઉપર હોય તો અસ્તશુદ્ધિ. અથવા નવમાંશના સ્વામીની લગ્ન ઉપર દૃષ્ટિ હોય તો ઉદયશુદ્ધિ. નવમાંશથી સાતમાના સ્વામીની લગ્નથી સાતમા સ્થાન ઉપર દૃષ્ટિ હોય તો અસ્ત-શુદ્ધિ. અહીં લગ્નને વિષે જો દૃષ્ટિથી ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિ હોય તો સ્ત્રીના શરીરમાં ઘણાં માંગલિક આવે છે.”

યતિવદ્વજમાં તો આ પ્રમાણે પણ કહું છે.—

“ઉદયાસ્તાંશતુદ્યાલ્યરાશ્યોરપિ વિલોકને ।

યોગેડથવા પરે પ્રાહુરુદયાસ્તવિશુદ્ધતામ્ ॥ ૧ ॥”

“ઉદયાંશ અને અસ્તાંશની તુદ્ય નામવાળી બન્ને રાશિના જોવામાં અથવા યોગમાં કેટલાક આચાર્યો ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિ કહે છે.” અહીં વિલોકને એટલે પોત-

પોતાના સ્વામીએ (તે બન્ને રાશિને) જોયેલ હોય તો. યોગે—ઉદયાંશ અને અસ્તાંશના નામવાળી બન્ને રાશિઉં પોતપોતાના સ્વામીએ અધિષ્ઠિત હોય તો.

આ ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિના પ્રકરણથી માત્ર દૃષ્ટિનુંજ કામ છે, તેથી તે દૃષ્ટિ પુષ્ટ અથવા અપુષ્ટ ગમે તે હોય તેમાં કાંઈ પણ વિશેષ જાણવો નહીં.

વિવાહેષુ દ્વયોગ્રાહ્યા વિશુદ્ધિરુદયાસ્તયોઃ ।

પ્રતિષ્ઠાદીક્રયોસ્તાવાનસ્તશુદ્ધૌ તુ નાગ્રહઃ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—વિવાહને વિષે ઉદય અને અસ્ત બન્નેની શુદ્ધિ અવશ્ય ગ્રહણ કરવી, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા અને દીક્ષામાં અસ્તની શુદ્ધિ માટે ઇટલો બધો આગ્રહ નથી.

ગ્રાહ્યા એ શબ્દમાં આવશ્યક અર્થમાં ધ્યેય પ્રત્યય અયેલો હોવાથી “અવશ્ય ગ્રહણ કરવી” એવો અર્થ થાય છે. અસ્તશુદ્ધિ માટે આગ્રહ નથી ઇટલે કે ઉદયશુદ્ધિ તો સર્વ કાર્યના લગ્નમાં હોવીજ જોઈએ એ અજિપ્રાય છે.

આ બાબતમાં હરિજગ્ સૂરિ તો આ પ્રમાણે કહે છે.—

“વયગ્રહણપદ્ધતિસુ ઉદયતથાવિશુદ્ધિવિજિઞ્ઞં પિ સુહં ।

મન્નંતિ કેઙ્ લગ્નં તં ચ મયં બહુમયં નેયં ॥ ૧ ॥”

“કેટલાએક આચાર્યોં વ્રતગ્રહણ (દીક્ષા) અને પ્રતિષ્ઠામાં ઉદય અને અસ્તની શુદ્ધિ રહિત લગ્નને પણ શુદ્ધ માને છે. આ મત ઘણાને સંમત છે એમ જાણવું.”

આ રીતે ગ્રહણ કરવા લાયક લગ્નનો અને તેના નવાંશાદિકનો ગુણ દોષની ચિંતા (વિચાર) કરવાપૂર્વક નિર્ણય કર્યા ળતાં પણ તે સમય ક્યારે આવે છે ? તે જાણવા માટે લગ્નથી કાઠ લાવવાનો પ્રકાર કહેવાનો છે. તેમાં પ્રથમ લગ્નનું માન (પ્રમાણ) કહે છે.—

મધ્યે મેષઋષૌ પલૈર્જનયનૈ ૨૨૭ માર્તઙ્ગતસ્તૈ ૨૫૦ વૃષઃ,

કુમ્ભો વા મિથુનઃ પુનર્મકરવત્તર્કાન્નૃધૂમધ્વજૈઃ ૩૦૬ ।

કર્કી ધન્વિવદમ્બરામ્બુધિગુણૈ ૩૪૦ રત્નાન્ધિરામૈરલિઃ ૩૪૦,

સિંહશ્ચાથ કનીઘટૌ ગ્રહરદૈ ૩૨૧ રુચન્યમી રાશયઃ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—મધ્ય દેશમાં મેષ અને મીન રાશિ ૨૨૭ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે, વૃષ અને કુંજ ૨૫૦ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે, મિથુન અને મકર ૩૦૬ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે, કર્ક અને ધન ૩૪૦ પલે, સિંહ અને વૃશ્ચિક ૩૪૦ પલે તથા કન્યા અને તુલા ૩૨૧ પલોએ કરીને ઉદય પામે છે.

મધ્યે ઇટલે “હિમવદ્વિન્ધ્યયોર્મધ્યં” “હિમાલય અને વિંધ્યાચલ પર્વતનો મધ્ય” ઇત્યાદિ નિઘંડુમાં કહેવાથી મધ્ય દેશમાં આ આ રાશિઉં આટલા આટલા પલોએ કરીને

ઉદય પામે છે. પઠાદૃષ્ટે એક ધર્મીનો સાઠમો જાગ. એક પઠનું પ્રમાણ સાઠ ગુરુ અદ્ધરોએ કરીને આય છે. તે સાઠ ગુરુ અદ્ધરવાળો કામક્રીના નામનો બંદ (શ્લોક) હોય છે. તે આ પ્રમાણે.—

“દેવઃ શ્રીસર્વજ્ઞો વિશ્વશ્રીશઃ સિદ્ધિસ્ત્રીકાન્તઃ,

કામદુઃખોહાગ્નિર્માયાદોષાજાસ્વાત્ત્રીરાગઃ ।

ચન્દ્રસ્વેતશ્લોકઃ સ્યાદ્વાદારામાદ્ધો લોકાચર્યો,

વીતાપાયઃ શાન્તો લોકેજ્યોઽસંખ્યં સૌખ્યં દેયાત્ ॥ ૧ ॥”

“વિશ્વની લક્ષ્મીના સ્વામી, સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીના પતિ, કામદેવરૂપી વૃદ્ધનો નાશ કરવામાં અગ્નિ સમાન, માયારૂપી રાત્રીનો નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન, રાગ રહિત, ચંદ્ર જેવા ઉજ્જ્વલ કીર્તિવાળા, સ્યાદ્વાદરૂપી આરામ (વાગ) ને નવપદ્મવિત કરવામાં મેઘ સમાન, ત્રિજુવનના લોકને પૂજ્ય, કષ્ટ રહિત અને શાંત એવા શ્રીસર્વજ્ઞ દેવ લોકોને અસંખ્ય સુખ આપો.”

એક પઠના માનવાળો આવો શ્લોક સાઠ વાર બોલવાથી એક ધર્મી આય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે—“પઠના પ્રમાણવાળા શ્લોકનું બોલવું શીઘ્ર શીઘ્રતરપણે અથવા મંદ મંદતરપણે પણ સંજવે છે, તેથી આ કહેલું પઠનું માન શી રીતે મળતું આવે ?” આનો ઉત્તર એ છે જે—“શીઘ્રતા અને મંદતા રહિત મધ્યમપણે બોલવું એજ અહીં ઇચ્છેલું છે, કેમકે સર્વ વ્યવહારો લોકમાં મધ્યમ પ્રમાણે કરીનેજ પ્રવર્તે છે. અથવા સૂદૃઢ દૃષ્ટિવાળાને આ વીજી રીતે પણ જાણવું કે—સંગીતશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ એવા પંચમાતૃક નામના તાલને અવિહિન્નપણે (એક ધારાએ) ચોવીશ વાર હાથ અને મુખવળે સમ્યક્ પ્રકારે સ્પષ્ટ કરવાથી સર્વથા પ્રકારે વિસંવાદ વિનાજ એક જઠપઠ આય છે.” તાલનું સ્વરૂપ તથા તેને સ્પષ્ટ કરવાનો વિધિ સંગીતશાસ્ત્રને જાણનારાઉં પાસેથી જાણવો.

મૂળ શ્લોકમાં જનયનૈઃ ૨૨૭ કહ્યા છે. તેમાં આ પ્રમાણે સંપ્રદાય છે.—

“લઙ્કોદયા નાગતુરજ્ઞદક્ષા ૨૭૮, ગોઽઙ્કાશ્વિના ૨૭૯ રામરદા ૩૨૩ વિનાઙ્કઃ ।

ક્રમોત્ક્રમસ્થાશ્ચરલ્લંકૈઃ સ્વૈઃ, ક્રમોત્ક્રમસ્થૈશ્ચ વિહીનયુક્તાઃ ॥ ૧ ॥

મેષાદિષષ્ઠામુદયાઃ સ્વદેશે, તુલાદિતોઽમી ચ ષતુત્ક્રમસ્થાઃ ૧”

“લંકા નગરીના ઉદયનું—લગ્નનું માન ૨૭૮—૨૭૯ અને ૩૨૩ પઠોનું છે. આ પઠોને અનુક્રમે તથા ઉત્ક્રમે સ્થાપન કરવા. (તેથી કરીને મેષથી કન્યા સુધીના લગ્નનું માન થયું. હવે તેજ પાઠા ઉત્ક્રમે કરીને તુલાથી મીન સુધીનું માન જાણવું. તે નીચેની સ્થાપનાથી સ્પષ્ટ સમજાશે.) પઠી જે દેશના લગ્નનું માન કરવું હોય તે દેશના પોતાના ચરલંકોએ કરીને અનુક્રમે રહેલા ઉપરના (૨૭૮—૨૭૯—૩૨૩) ત્રણ અંકને અનુક્રમે

૧ ચરલંકની સમજૂતી હમણાંજ નીચે કહેશે.

કરીનેજ રહિત કરવા (વાદ કરવા), અને ઉત્કમે રહેલા (૩૧૩-૨૯૯-૨૭૮) ત્રણ અંકને ઉત્કમે કરીને યુક્ત-સહિત કરવા, તેથી તે ૭ અંકો પોતાના દેશમાં મેષાદિક ૭ રાશિનાં લગ્ન થયાં એમ જાણવું, અને તેજ ૭ અંકો ઉત્કમે સ્થાપન કરવાથી તુલા-દિક ૭ રાશિનાં લગ્ન જાણવાં.”

લંકાના લગ્નના પઠોના માનની સ્થાપના ક્રમ અને ઉત્કમવર્તે આ પ્રમાણે છે.—

મેષ	૨૭૮	મીન
વૃષ	૨૯૯	કુંજ
મિથુન	૩૧૩	મકર
કર્ક	૩૧૩	ધન
સિંહ	૨૯૯	વૃશ્ચિક
કન્યા	૨૭૮	તુલ

આ લગ્નમાનના પઠોમાંથીજ “અયનલવ૦” इत्यादि નીચે કહેલા કરણકુતૂહલની રીતે કરીને પ્રાપ્ત થયેલા પોતપોતાના દેશના ચરલંકોને અનુક્રમે વાદ કરવાથી તથા સહિત કરવાથી પોતપોતાના દેશનાં લગ્નમાન આવે છે. તે રીત આ પ્રમાણે છે.—

“અયનલવદિનૈઃ પ્રાગ્મેષસંક્રાન્તિકાલા-

ઢ્રવતિ દિવસમધ્યે યા પ્રજાઽરુપ્રજા સા ।

દશ ૧૦ ગજ ૮ દશ ૧૦ નિઘ્ની સા પ્રજાઽન્યા ત્રિજક્તા,

પ્રતિગૃહ્ચરલંકાનીતિ તઙ્જ્ઞા વદન્તિ ॥ ૧ ॥”

“જે દિવસે સૂર્ય મેષ રાશિમાં સંક્રમે છે તે દિવસની પહેલાના અયનાંશના દિવસો મૂકીને પઠીના દિવસે મધ્યાહ્નસમયે જે દેશમાં જેટલી દેહની ઠાયા અતી હોય તે ઠાયા વિષુવજ્ઞાયા અને અરુપ્રજા એવે નામે કહેવાય છે. તે ઠાયાને (અંગુલની સંખ્યાને) ત્રણ વાર સ્થાપન કરી તેને અનુક્રમે ૧૦-૮ અને ૧૦ વરુ ગુણવી. પઠી છેલ્લી સંખ્યાને ત્રણ વરુ જાગ દેવો. તેમ કરવાથી ત્રણે ઠેકાણે જે સંખ્યા આવી તે ચરલંકો કહેવાય છે.” તેથી કરીને મધ્ય દેશમાં ૫૧-૪૧-૧૭ ચરલંકો આવે છે. પઠી ઉપર લંકા લગ્નના

૧ એમ ધારો કે મધ્ય દેશમાં મધ્યાહ્નની છાયા અંગુલ ૫ અને વ્યંગુલ ૮ ની છે. તેને ત્રણ વાર સ્થાપન કરતાં ૫-૮, ૫-૮, ૫-૮. પ્રથમને ૧૦ વહેગુણતાં ૫૦-૮૦ આવ્યા. ૮૦ વ્યંગુલને ૬૦ વહેભાગ દેતાં ભાગમાં એક આવ્યો, તે ૫૦ માં ઉમેરતાં ૫૧ થયા. એજ રીતે બીજી ૫-૮ સંખ્યાને આઠે ગુણતાં ૪૦-૬૪. ૬૪ માંથી એકને ઉપર નાખતાં ૪૧ થયા. ત્રીજી સંખ્યાને તેજ રીતે દશે ગુણતાં ૫૧ આવ્યા. તેને ત્રણે ભાગ દેતાં ૧૭ આવ્યા, તેથી ૫૧-૪૧-૧૭ એ ચરલંકો થયા. આ દેહછાયાનું પ્રમાણ પ્રંથમાં આપ્યું નથી. સમજુતીને માટે અનુમાને લખ્યું છે.

श्लोकमां “क्रमोत्क्रमस्थाश्चरखंभोवैः स्वैः” “अनुक्रमे अने उत्क्रमे रहेला ते लंका लग्नना पळो अनुक्रमे तथा उत्क्रमे स्थापन करेला चरखंभोवने रहित अने सहित करवा” एम कहुं ठे, माटे जेम लंका लग्ननी त्रण राशिने अनुक्रमे (१७८-१७९-३२३) तथा उत्क्रमे (३२३-१७९-१७८) करीने स्थापन करी ठे, तेज रीते चरखंभोनी त्रण राशिने पण अनुक्रमे (५१-४१-१७) तथा उत्क्रमे (१७-४१-५१) स्थापन करवी. पढी प्रथमनां त्रण लंका लग्नोमांथी प्रथमनी त्रण चरखंभोनी राशिने बाद करवी, अने पढीनां त्रण लग्नोमां पढीनी त्रण राशिउं नाखवी-जेळववी. तेम करवाथी मध्य देशमां मेषथी कन्या सुधीनी उ राशिउंनां लग्नो थयां. तेज उ लग्नो उत्क्रमे स्थापन करवाथी तुळाने आरंजी मीन पर्यंतनां लग्नो आय ठे. तेनी स्थापना नीचे प्रमाणे.—

मध्य देशमां लग्नना माननी स्थापना—

मेष	११७	मीन
वृष	१५८	कुंज
मिथुन	३०६	मकर
कर्क	३४०	धन
सिंह	३४०	वृश्चिक
कन्या	३२९	तुला

तेज रीते अणहिल्लपुर पाटणमां ५३-४३-१८ चरखंभो आय ठे. केवी रीते आय ठे ? ते बतावे ठे.—

“अणहिल्लपुरे तस्मिन् दिने मध्याह्नसंज्ञवा ।

गया विषुवती पञ्चाङ्गुला व्यङ्गुलविंशतिः ॥ १ ॥

दशादिघ्ने घये षष्ठ्या हृतेऽथ व्यङ्गुलाङ्गके ।

लब्धं चोपरि संयोज्यं मानमेवं ततो जवेत् ॥ २ ॥”

“अणहिल्लपुर पाटणमां ते दिवसे मध्याह्नसमये विषुवती नामनी देहगया अंगुल ५ अने व्यंगुल १० नी ठे. आ बन्ने (५-१०) ने दश, आठ अने दशवने गुणवा. व्यंगुलना अंकने साठे जाग देतां जागमां आवेला अंकने उपर अंगुलना अंकमां चरखंभो. तेम करवाथी उपर कहेलुं (५३-४३-१८) चरखंभोनुं मान थरो.” आ सर्व रीत मुहूर्त्तसारमां कही ठे.

त्यारपढी आ (५३-४३-१८) चरखंभोवने लंकानां लग्नोनी संस्कार करवाथी अणहिल्लपुर पाटणनां लग्नो आय ठे, ते बाबत कहे ठे.—

श्रीमज्जौर्जरपत्तने त्वजऊषौ तत्त्वाक्षिजि ११५ गोंघटौ,
षट्त्तत्त्वैः १५६ शरखाग्निजिश्च ३०५ मिथुनो मार्गाननो वा पलैः ।
कर्की द्मातिशयै ३४१ र्धनुर्वदखिवत्सिंहो द्विवेदत्रिकैः ३४२,
कन्येन्द्रुत्रिदशै ३३१ स्तुछावडुदयं यान्तीति मेषादयः ॥ ६३ ॥

अर्थ—श्रीमत् गुर्जर देशना पाटणमां मेष अने मीन लग्न ११५ पळोए करीने उदय पामे ठे, वृष अने कुंज १५६ पळोए करीने, मिथुन अने मकर ३०५ पळोवने, कर्क अने धन ३४१ पळोवने, सिंह अने वृश्चिक ३४२ पळोवने तथा कन्या अने तुला लग्न ३३१ पळोवने उदय पामे ठे, एटखे के आटखा आटखा (उपर कहेखा) पळोवने ते ते मेषादिक लग्नो उदय पामे ठे. तेनी स्थापना नीचे प्रमाणे.—

मेष	११५	मीन
वृष	१५६	कुंज
मिथुन	३०५	मकर
कर्क	३४१	धन
सिंह	३४२	वृश्चिक
कन्या	३३१	तुला

हवे लग्नोनु उदय संबंधी घनीर्जनुं मान अने होरादिकनुं पळमान प्रसंग होवाथी लखे ठे.—
लग्नानां मानं होराणां मानं ज्येष्ठाणानां नवांशानां मानं द्वादशांशानां त्रिंशांशानां मानं

	मानं	मानं	मानं	मानं	मानं
घटी-पल	पल-अहर	पल-अहर	पल-अहर-व्यहर	पल-अहर	पल-अहर
मेष ३-४५	११२-३०	७५	१५	१८-४५	७-३०
वृष ४-१६	१२८	८५-२०	२८-२६-४०	२१-२०	८-३२
मिथुन ५-५	१५२-३०	१०१-४०	३३-५३-२०	२५-२५	१०-१०
कर्क ५-४१	१७०-३०	११३-४०	३७-५३-२०	२८-२५	११-२२
सिंह ५-४२	१७१	११४	३८	२८-३०	११-२४
कन्या ५-३१	१६५-३०	११०-२०	३६-४६-४०	२७-३५	११-२
तुला ५-३१	१६५-३०	११०-२०	३६-४६-४०	२७-३५	११-२
वृश्चिक ५-४२	१७१	११४	३८	२८-३०	११-२४
धन ५-४१	१७०-३०	११३-४०	३७-५३-२०	२८-२५	११-२२
मकर ५-५	१५२-३०	१०१-४०	३३-५३-२०	२५-२५	१०-१०
कुंज ४-१६	१२८	८५-२०	२८-२६-४०	२१-२०	८-३२
मीन ३-४५	११२-३०	७५	१५	१८-४५	७-३०

विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“रेवत्युदयादभ्यादीन्युज्जन्ति जलपदैः क्रमशः ।

चित्रान्तान्यृतुनन्दै ए६ दिखरूपै १०२ रष्टखावनिजिः १०८ ॥ १ ॥

शरकुकुजिः ११५ खद्विकुजि १२० र्युगगुणरूपै १३४ वसूदधिमृगांकैः १४८ ।

शशिपञ्चकुजि १५१ स्त्रिशरदमाजिः १५३ करविषयवसुधाजिः १५५ ॥ २ ॥

त्रीषुकुजि १५३ रष्टयुगकुजि १४८ रगचतुरेकैः १४७ षरुन्धिकुजि १४६ रेवम् ।

हस्तादेः प्रतिदोमं स्वात्याद्युदये क्रमान्मानम् ॥ ३ ॥

अजिजिच्च वसुजिनै २४८ रिति कृद्वाणामुदयपलसंस्था ।”

“रेवतीनो उदयथया पठ्ठी अश्विनीथी आरंज्जिने चित्रा पर्यंतनां नक्षत्रो अनुक्रमे नीचे दखेला जळपळोए करीने उदय पामे ठे. अश्विनी ए६, जराणी १०२, कृत्तिका १०८, रोहिणी ११५, मृगशिर १२०, आर्द्रा १३४, पुनर्वसु १४८, पुष्य १५१, अश्लेषा १५३, मघा १५२, पूर्वाषाढगुनी १५३, उत्तराषाढगुनी १४८, हस्त १४७ अने चित्रा १४६ जळपळोए करीने उदय पामे ठे. हस्तादिकना उत्क्रमे करीने स्वाति, विशाखा विगेरेना उदयनुं मान जाणवुं. तथा अजिजित् नक्षत्र २४८ जळपळोए करीने उदय पामे ठे. आ प्रमाणे नक्षत्रोना उदयना पळोनी संस्था जाणवी.” स्थापना नीचे प्रमाणे.—

रे.	ए६	अ.
ज.	१०२	ज.
पू.	१०८	कृ.
श.	११५	रो.
ध.	१२०	मृ.
अ.	१३४	आ.
उ.	१४८	पु.
पू.	१५१	पु.
मृ.	१५३	अ.
ज्ये.	१५२	म.
अ.	१५३	पू.
वि.	१४८	ज.
स्वा.	१४७	ह.
	१४६	चि.

अजिजित् २४८

आ नक्षत्रोमां अजिजितने वर्ज्जिने अश्विनीथी सवा बवे नक्षत्रोनुं मान मेळववाथी उपर कहेलुं राशिनुं मान आय ठे. (जेमके—अश्विनी ए६, जराणी १०२ अने कृत्ति-

કાના પહેલા પાદના પલ્લો ૨૭ મેઝવવાથી ૨૨૫ પલ્લ થયા, તેથી ધની ૩ પલ્લ ૪૫ મેષ રાશિના લગ્નનું માન થયું. કૃત્તિકાનાં પાઠલાં ત્રણ પાદના પલ્લો ૮૧, રોહિણીના ૧૧૫ અને મૃગશિરનાં બે પાદના પલ્લો ૬૦ મેઝવવાથી કુલ પલ્લો ૨૫૬ થયા, તેથી ધની ૪ પલ્લ ૧૬ વૃષ રાશિનું માન થયું. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું.)

હવે રાશિભંડની વિશેષ સંજ્ઞાને તથા તેના પ્રમાણને કહે છે.—

દ્વાદશરાશિર્જગણો રાશિસ્તુ ત્રિંશતા જવતિ જાગૈઃ ।

જાગે ષષ્ટિલિસા લિસા ષષ્ટ્યા વિલિસાજિઃ ॥ ૬૪ ॥

અર્થ—બાર રાશિ મળીને એક જગણ (નક્ષત્રોનો સમૂહ) કહેવાય છે. (એટલે કે બાર રાશિ અને જગણ એ બે નામ સમાન છે,) ત્રીશ જાગે કરીને એક રાશિ થાય છે, એક જાગમાં ૬૦ લિસા હોય છે, અને એક લિસા ૬૦ વિલિસાએ કરીને થાય છે.

જાગનું બીજું નામ ત્રિંશાંશ પણ કહેવાય છે. તેનું માન આ રીતે છે.—

“લગ્નનાં સર્વદેશેષુ યન્માનં ઘટિકાદિકમ્ ।

તત્ત્વ દ્વિગ્નં પલાયં સ્યાન્માનં ત્રિંશાંશકસ્ય હિ ॥ ૧ ॥”

“સર્વ દેશોમાં લગ્નોનું જે ઘટિકાદિક માન કહ્યું છે તે બમણું કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેટલા પલાદિક ત્રિંશાંશનું માન થાય છે.” (કારણ કે એક ધનીના બે ત્રિંશાંશ હોય છે, તેથી ધનીને બમણી કરીએ તો તેટલા પલ્લ એક ત્રિંશાંશના થાય છે.)

લિસાનું બીજું નામ કલ્લા અને વિલિસાનું બીજું નામ વિકલ્લા પણ છે. વિશેષ એ કે—એક વિલિસા (વિકલ્લા) ની સાત પરમ વિકલ્લા હોય છે. તે પરમ વિકલ્લાનું બીજું નામ અદ્ધર કહેવાય છે. એક અદ્ધરના પણ સાત વ્યદ્ધરો હોય છે, પરંતુ તે (વ્યદ્ધર) અત્યંત સૂક્ષ્મ કાઠ હોવાથી વ્યવહારને યોગ્ય નથી.

લગ્નોનું માન કહ્યું. હવે સૂર્યને સ્પષ્ટ કરવા માટે બારે સંક્રાંતિભંડની અંતરાલ (વચ્ચેની) ધનીભંડને કહે છે.—

સઙ્કાન્ત્યન્તરનામિકા અથ ધૃતિ ૧૮ મેષાદિતોઽશ્વેષુજિઃ ૫૭,

જૂતેજૈઽપ્ મુનિગોજિ ૯૭ રષ્ટવસુજિ ૮૮ નૈત્રતુજિ ૬૨ જૈ ૨૭ સ્તથા ।

અત્યષ્ટિશ્ચ ૧૭ સમન્વિતા ત્રિનવજિઃ ૯૩ સ્વેટર્તુજિઃ ૬૫ સ્વર્તુજિઃ ૬૦,

સસાઙ્કૈ ૬૭ નિધિકુઞ્જૈ ૮૯ રથ ધૃતિ ૧૮ શ્વન્ડેઙ્કણૈશ્ચ ૨૧ ક્રમાત્ ॥ ૬૫ ॥

અર્થ—હવે સંક્રાંતિની અંતરાલ ધનીભંડ મેષ રાશિથી અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે.—મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિની વચ્ચે ૧૮૫૭ ધનીભંડ હોય છે, એટલે કે મેષ સંક્રાંતિ બેસે ત્યારથી ૧૮૫૭ ધનીભંડ જાય ત્યારે વૃષ સંક્રાંતિ બેસે, અને ત્યારપછી ૧૮૫૫ ધનીભંડ જાય ત્યારે મિથુન સંક્રાંતિ બેસે. અર્થાત્ મેષ સંક્રાંતિ ૧૮૫૭ ધની સુધી રહે છે, વૃષ સંક્રાંતિ ૧૮૫૫

घमी સુધી હોય છે. એ રીતે મિથુનની ઘમીઠ ૧૮૯૭ છે, કર્કની ૧૮૮૮, સિંહની ૧૮૬૨, કન્યાની ૧૮૨૭, તુલાની ૧૭૯૩, વૃશ્ચિકની ૧૭૬૯, ધનની ૧૭૬૦, મકરની ૧૭૬૭, કુંજની ૧૭૮૯ અને મીનની ૧૮૨૧ ઘમીઠ છે.

સૂર્યની સંક્રાંતિ—સંક્રમણ વાર રાશિઠને વિષે હોય છે. તેમના આંતરામાં એટલી એટલી ઘમીઠ હોય છે. મૂલ શ્લોકમાં “ધૃતિ” શબ્દ લખ્યો છે, તે અદાર અદ્ધરની ઠંદોજાતિ છે, તેથી અદારની સંખ્યા જાણવી, અને “અત્યષ્ટિ” શબ્દ સત્તર અદ્ધરની ઠંદોજાતિ હોવાથી તેનો અર્થ સત્તરની સંખ્યા જાણવી. મેષાદિક થકી એટલે મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિની વચ્ચે ધૃતિ એટલે ૧૮ અશ્વેષુજિ: એટલે ૫૭ વર્ષે સહિત એટલે કે અદારસોને સતાવનવર્ષે યુક્ત કરવા તેટલી ઘમીઠ હોય છે. એ રીતે આગળ પણ જાણવું.

સંક્રાંતિઠના અંતરની હુક્તિનો યંત્ર.—

મેષ	૧૮૫૭	વૃષ	તુલા	૧૭૯૩	વૃશ્ચિક
વૃષ	૧૮૮૧	મિથુન	વૃશ્ચિક	૧૭૬૯	ધન
મિથુન	૧૮૯૭	કર્ક	ધન	૧૭૬૦	મકર
કર્ક	૧૮૮૮	સિંહ	મકર	૧૭૬૭	કુંજ
સિંહ	૧૮૬૨	કન્યા	કુંજ	૧૭૮૯	મીન
કન્યા	૧૮૨૭	તુલા	મીન	૧૮૨૧	મેષ

હવે સૂર્યને સ્પષ્ટ કરવા માટે આ ઉપર કહેલી ઘમીઠ એ કરીને સૂર્યને સ્પષ્ટ કરવાની રીત બતાવે છે.—

સ્ફુટોઽથ જાનુર્ગતનામિકાચ્યઃ, સંક્રાન્તિતઃ સ્વજ્વલના ૩૦ હતાચ્યઃ ।

જાગાદિજિઃ સ્વાન્તરજ્જુક્તિલબ્ધૈ, રાઙ્યાદિકઃ સ્યાજ્જતરાશિયુક્તૈઃ ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—ચાલતી સંક્રાંતિની વીતી ગયેલી ઘમીઠને ત્રીશે ગુણવી, પઠી તેને ઉપર કહેલી પોતાની અન્તરજ્જુક્તિવર્ષે જાગ દેવો. તેમ કરવાથી જાગાદિક (અંશ વિગેરે) આવે છે, અને ગયેલી રાશિ એ યુક્ત કરવાથી રાશિ વિગેરેરૂપ સૂર્ય સ્પષ્ટ થાય છે.

દ્રષ્ટ (કાર્ય) સમયે ચાલતી સંક્રાંતિની જેટલી ઘમીઠ ગઈ હોય તે સર્વને એકત્ર કરી ત્રીશે ગુણવી. સ્વાન્તરજ્જુક્તિ—પોતાની અંતરજ્જુક્તિ અને સંક્રાંતિની અંતરાલ ઘમીઠ એ બન્નેનો એકજ અર્થ છે. પઠી પોતાની અંતરજ્જુક્તિવર્ષે જાગ દર્શને અંશ, કલા અને વિકલારૂપ ત્રણ પ્રકારનું ફલ ગ્રહણ કરવું (કાઢવું). પઠી ગયેલી રાશિ એટલે જેટલી

રાશિઠ સૂર્યે જોગવી લીધી હોય તેનો અંક ઉપર મૂકવો. એમ કરવાથી રાશિ વિગેરે ઇટલે રાશિ, અંશ, કલા અને વિકલારૂપ સૂર્ય સ્પષ્ટ થાય છે.

હદાહરણ—વિક્રમ સંવત્ ૧૯૧૨ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૭ સોમવારે પુણ્ય નહુત્રમાં મેષ રાશિમાં સૂર્યની સંક્રાંતિ થયા પછી સત્તરમે દિવસે કર્ક લગ્નનો કન્યા નવાંશક કાર્ય કરવામાં લીધેલો છે. તે વચ્ચે મેષ સંક્રાંતિની ૧૧૫ ઘંટીઠ વ્યતીત થઈ છે. તે આ પ્રમાણે.—

સોલથી કાંઈક અધિક દિવસો નિર્ગમન થયા છે, તોપણ પ્રથમ સ્થૂલ દૃષ્ટિથી જોતાં સૂર્યે મેષના સોલ ત્રિંશાંશો જોગવી લીધા છે. શેષ ચૌદ ત્રિંશાંશો રહ્યા. તેના પછી ૧૦૫ થયા. વૃષનું માન ૨૫૬ પછ, મિથુનનું માન ૩૦૫ પછો તથા કર્કના પહેલાં વે નવાંશના પછો ૭૫ અને અહર ૪૬ છે, તે ૪૬ અર્ધા ઉપર હોવાથી એક પછ ગણતાં કુલ પછ ૭૬ થયા. તે સર્વ પછો એકત્ર કરવાથી ૭૪૨ થયા. તેને ૬૦ વને જાગ દેતાં જાગમાં ૧૨ આવ્યા. તે (૧૨) લગ્નના દિવસની ઘંટીઠ થઈ. શેષ પછો ૨૨ રહ્યા, તથા મેષ સંક્રાંતિના દિવસની શેષ ઘંટીઠ ૨૨ છે. વળી સંક્રાંતિના દિવસ અને લગ્નના દિવસની અતન્ગલે સોલ દિવસ હોવાથી તેની ઘંટીઠ ૧૬૦ થઈ. તે સર્વને એકત્ર કરતાં ૧૧૫ ઘંટી અને ૨૨ પછ મેષ સંક્રાંતિની ગત ઘંટીઠ થઈ.

આ ગત ઘંટી ૧૧૫ ને ત્રીશે ગુણતાં ૨૯૭૨૦ થયા. તેને મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિની અંતરજુક્તિ જે ઉપર ૧૮૫૭ ઘંટીની કહી છે તેનાવને જાગ દેતાં સોલ લાધ્યા. તે (૧૬) જાગ ઇટલે અંશ કહેવાય છે. જાગ દેતાં શેષ ૧૦૮ રહે છે, તેને ૬૦ વને ગુણી ઉપરના ૨૨ પછો નાખવાથી ૬૫૦૨ થયા. તેને ફરીથી ૧૮૫૭ વને જાગ દેતાં જાગમાં ૩ લાધ્યા તે કલા થઈ. શેષ ૧૩૧ રહ્યા, તેને પણ ૬૦ વને ગુણીએ ત્યારે ૫૫૮૬૦ થાય. તેને પણ ૧૮૫૭ વને જાગ દેતાં જાગમાં આવેલા ૩૦ વિકલા થઈ. શેષ ૧૫૦ વધ્યા તેનો ત્યાગ કર્યો. આ પ્રમાણે જાગ (અંશ), કલા અને વિકલાએ કરીને અંશાદિક સૂર્ય સ્પષ્ટ થયો. પછી મૂલ શ્લોકમાં વીતી ગયેલી રાશિએ યુક્ત કરવાનું કહ્યું છે, તેથી વૃષ વિગેરે સંક્રાંતિ હોત તો ગયેલી રાશિ પૂર્વે મૂકાત, અને રાહ્યાદિક પણ આત, પરંતુ અહીં તો જુક્ત રાશિ એકે નથી, તેથી રાશિને સ્થાને ૦ શૂન્ય મૂકવું, તેથી કરીને કાર્યને સમયે સ્ફુટ સૂર્ય રાશિ, અંશ ૧૬, કલા ૩ અને વિકલા ૩૦ થયો.

હવે સ્પષ્ટ થયેલા સૂર્યથી અયનાંશ સહિત સૂર્યનું જોગ્ય માન લાવવાની રીત કહે છે.—

ગણિતવિષ્ટુપદેશાત્તત્ર દત્ત્વાઽયનાંશાન્ ,
પુનરપિ જગણાર્ધ ૬ રાત્રિલગ્ને તુ દયાત્ ॥

અથ હત ઉદયસ્ત્રિજુક્તશેષૈર્લવાયૈ—

રૂપરિ ચ લ્લગુણા ૩૦ સઃ સ્યાત્પલ્લાત્માર્કજોગ્યમ્ ॥ ૬૭ ॥

અર્થ—ગણિતના જાણનારના ઉપદેશથી આવેલા અયનાંશોને તે સ્પષ્ટ કરેલા સૂર્યમાં નાખવા, પરંતુ જો રાત્રિનું લગ્ન હોય તો તેમાં ફરીથી જગણાર્ધ એટલે ૬ જેઠાવવા. (તેમ કરવાથી અયનાંશ સહિત સૂર્ય થાય છે.) (હવે સૂર્યનું જોગ્ય માન લાવવાની રીત કહે છે.—) અથ એટલે સાયનાંશ સૂર્ય કર્યા પછી (કરવાથી) જે રાશિનો ઉદય હોય તેના પછોને ત્રણ વાર સ્થાપન કરી તે દરેકને જુક્તથી શેષ રહેલા લવ (અંશ) વિગેરેને ગુણવા. (પછી ઢેઘા બે અંકને ઉત્ક્રમથી સાથે જાગ દડ દડને ઉપર ચઢાવવા.) ઉપર જે અંક આવે તેને ત્રીશે જાગતાં જે લાધે તેટલા પછો સૂર્ય જોગ્ય કહેવાય છે.

તત્ર એટલે સ્પષ્ટ કરેલા સૂર્યમાં તે વર્ષના અયનાંશો નાખવા. અહીં એકલા અયનાંશોજ કહ્યા છે, તોપણ કઠાદિક પણ નાખવી એમ સમજવું, કેમકે તે કઠાદિક પણ અયનાંશરૂપજ છે. એ રીતે સર્વત્ર જાણવું, પણ જો રાત્રિને વિષે લગ્ન હોય તો તે રાશિમાં ફરીથી ઝ ઉમેરવા. આમ કરવાથી ઉપર જે રાશિ (મેષાદિક) આવે તે જુક્ત જાણવી, અને જે રાશિ તેની પછીની હોય તે ઉદય કહેવાય છે. તે ઉદય રાશિનું જે પઠરૂપ માન કહ્યું હોય તે પછોને ત્રણ વાર સ્થાપન કરવા. હવે તે જુક્ત રાશિની ઉપરાંત જે અંશ, કઠા અને વિકઠા હોય તે જુક્ત કહેવાય છે, માટે તેને વાદ કરતાં જે અંશ, કઠા અને વિકઠા આવે તેણે કરીને ત્રણ વાર સ્થાપન કરેલું તે લગ્નનું માન (ઉદય રાશિનું પઠરૂપ માન) અનુક્રમે ગુણવું. ઢેઘા બે અંકને સાથે જાગ દડ દડને પહેલા પહેલાની સંખ્યામાં નાખવાથી જે સંખ્યા પહેલા અંકમાં થાય તેને ત્રીશે જાગ દેતાં જેટલા લાધે તેટલા પઠવાળું અર્ક જોગ્ય થાય છે. વાકી રહેલા અંકને સાથે ગુણી ત્રીશે જાગ દેતાં ઉપરના પઠ ઉપરાંત અઢારો પણ આવે છે.

હવે હદાહરણમાં ઘટાવતાં પહેલાં પ્રથમ અયનાંશ લાવવા માટે ગણિતના જ્ઞાનવાળાનો ઉપદેશ બતાવે છે.—વિક્રમ સંવત્ ૧૭૭૯ મા વર્ષથી આરંજીને તથા શાહિવાહનના ૫૪૫ મા વર્ષથી આરંજીને ૧૪૦૫ વર્ષ સુધી દરેક વર્ષે એક કઠા, એક વિકઠા અને બીશ પરમ વિકઠા વૃદ્ધિ પામે છે. ૬૦ કઠાએ કરીને એક અયનાંશ થાય છે, તેથી કરીને

૧૪૦૪ વર્ષે કરીને ૨૩ અંશો, ૫૫ કઠા અને ચાર વિકઠા વધે છે. એ પ્રમાણે અયનાં-
શની વૃદ્ધિ ડેહ્લી છે. પઠી તેજ ક્રમે કરીને હાનિ પામતા તે અયનાંશો તેટલાંજ
પટલે ૧૪૦૪ વર્ષે કરીને યાદી થઈ જશે. એ પ્રમાણે વારંવાર તે અયનાંશોની વૃદ્ધિ અને
હાનિ જાણવી. લગ્નમાં, ક્રાંતિસામ્યમાં અને ચર લાવવામાં આ અયનાંશોનો ઉપયોગ
હે. કહ્યું છે કે—

“અયનાંશાઃ સદા દેયા લગ્ને કાન્તાં ચરાગમે ।”

“લગ્નમાં, ક્રાંતિસામ્યમાં અને ચર લાવવામાં હમેશાં અયનાંશો દેવા.”

હવે ઉદાહરણમાં લીધેલા ૬૫ કાઠને વિષે અયનાંશો લાવવા માટે આ રીત છે.—

“આપાદે વિક્રમં નન્દસસેપૂ ૫૭૯ નં ત્રિધા કુ ૧ જૂ ૧ ।

નચ્ચ ૨૦ નિઘ્નં જજેત્ પથ્યા લબ્ધે સ્યુરયનાંશકાઃ ॥ ૧ ॥”

“અપાન માસથી શરુ થતા વિક્રમ સંવતમાંથી ૫૭૯ વાદ કરી વાકી રહે તેને ત્રણ
વાર સ્થાપન કરવા. પઠી તે ત્રણેને અનુક્રમે ૧-૧-૨૦ વને ગુણવા. પઠી તેને ઢેહ્યા
અંકથી સાથે જાગ દડ દડને પૂર્વ પૂર્વ અંકમાં નાચવાથી અયનાંશો થાય છે.”

જાવાર્થ એ છે કે—ચૈત્ર માસથી શાલિવાહનનો શક શરુ થાય છે. તેમાં ૧૩૫ નાચ-
વાથી વિક્રમ સંવત્ થાય છે. તે સંવત્ અપાન માસથી શરુ થાય છે. તે સ્થાપન કરવો.
તે સંવત્ પ્રકૃત ઉદાહરણમાં ૧૫૧૨ છે. તેમાંથી ૫૭૯ વાદ કરતાં શેષ ૯૩૩ રહે છે.
આ અંકને ત્રણ વાર સ્થાપન કરી તેને અનુક્રમે ૧-૧-૨૦ વને ગુણવા. (તેથી ૯૩૩-
૯૩૩-૧૦૬૬૦ થાય છે) તેને ઢેહ્યેથી સાથે જાગ દડ દડને ઉપર ઉપર ચમાવવાથી ૧૫
અંશ, ૫૩ કઠા અને ૪૪ વિકઠા થઈ. આ અયનાંશનું માન ૧૫૧૨ મા વર્ષમાં સૂક્ષ્મ
દૃષ્ટિથી આવે છે, પરંતુ દરેક વર્ષે કાંઈક અધિક એવી એક એક કઠાજ વધે છે. એવું
સ્થૂઠ માનજ ઘણા જ્યોતિર્વિદોને સંમત છે, તેથી અમે પણ સ્થૂઠ માનજ અહીં લઈ
લીએ, તેથી કરીને ૧૫૧૨ મા વર્ષે ૧૫ અંશ અને ૩૪ કઠા આવે છે. આ અયનાંશને
સ્પષ્ટ કરેલા સૂર્યમાં નાચવાથી અંશ ૩૧, કઠા ૩૭ અને વિકઠા ૩૦ થાય છે. હવે દરેક
રાશિનું માન ૩૦ અંશજ હોય છે, તેથી આ અયનાંશની અપેક્ષા કરીને જોતાં સૂર્ય
આખી મેષ રાશિ ચુકત થઈ ગઈ, અને વૃષ રાશિનો ૧ અંશ, ૩૭ કઠા અને ૩૦ વિકઠા
પણ ચુકત થઈ એમ સિદ્ધ થયું. સ્થાપના—૧-૧-૩૭-૩૦. આ સાયન અથવા સાય-
નાંશ પટલે અયનાંશ સહિત સૂર્ય થયો.

હવે પ્રકૃત ઉદાહરણમાં વૃષનો ઉદય છે. તેનું માન ૨૫૬ પઠો છે. તેને ત્રણ વાર
સ્થાપના કરવા—૨૫૬-૨૫૬-૨૫૬. પઠી સૂર્યે જોગવેલા માનમાંથી અંશાદિકની અપે-
ક્ષા શેષ અંશાદિક કાઢીએ (પટલે કે અંશ ૧, કઠા ૩૭ અને વિકઠા ૩૦ કાઢીએ)

त्यारे अंश २०, कळा २२, विकळा ३० रहे. आ त्रण अंकवने उपरनी त्रण राशिउ अनुक्रमे गुणतां ७१६०-९६३२-७६०० आय ठे. तेने साठे जाग दइ दइने पूर्व पूर्वनी राशिमां नाखवाथी ७२६४ आय ठे. तेने ३० वने जाग देतां २४२ पळो लाध्या. आ सूर्य जोग्य पळमान आगळ पर उपयोगमां आवशे, माटे स्थापी राखवुं.

हवे इष्ट लग्ननुं जुक्त लाववावने करीने इष्ट समयने स्पष्ट करवा माटे कहे ठे.—

इष्टाद्भुक्तनवांशकैर्दशगुणैश्चयासैर्लवाद्यं फलं,

लग्नं सायनमूर्ध्वराशिसहितं सैकप्रवृत्त्यंशकम् ।

तद्भुक्तेन लवादिना तदुदयः क्षुण्णो हृतस्त्रिंशता,

जास्वद्भोग्यवदान्तरौदययुतः कालः पलात्मा जवेत् ॥ ६० ॥

अर्थ—इष्ट लग्नना जुक्त नवांशोने दशे गुणी त्रणे जाग देतां जे अंशादिक फळ आवे ते लग्न जाणवुं. तेने अयन सहित करवुं. पत्नी उपर (पहेलां) राशि सहित (गयेली राशि सहित) करवुं. पत्नी एक प्रवृत्त्यंश सहित करवुं. तेतळा अंशादिक जुक्त थया, ते जुक्तवने ते (लग्न) ना उदयने गुणवो. पत्नी तेने त्रीशे जाग देवो. पत्नी ते सूर्य जोग्य अने आंतरौदय सहित करीए त्यारे तेतळा पळरूप इष्ट समय स्पष्ट आय ठे.

लग्नमां जे नवांशक इष्ट होय तेनी पहेलां जेटळा नवांशक गया होय तेने दशे गुणी त्रणे जागवा. जे लाधे ते अंश, कळा अने विकळारूप त्रण प्रकारनुं फळ आय ठे. तेनेज लग्न जाणवुं. ते लग्नने अयन सहित तथा व्यतीत थयेली राशि सहित करीने तेमां एक प्रवृत्त्यंश एटले अधिकार करेला नवांशकनो त्रीजो जाग नाखवो, परंतु प्रतिष्ठा अने विवाहमां जो धनुष राशिनो नवांशक लीधो होय तो तेमां नवांशकना त्रीजा जागनुं पण अर्ध नाखवुं, केमके ते कार्यमां धनुषना नवांशकनो पहेलो अर्ध जागज इत्तेलो ठे. आ रीते करवाथी जेटळा अंश, कळा अने विकळा आय तेतळा जुक्त जाणवा. ते जुक्त एवा अंश, कळा अने विकळावने करीने इष्ट लग्ननुं पळरूप मान त्रण वार स्थापन करीने गुणवुं. पत्नी तेने प्रथमनी जेम साठे जाग दइ दइने पूर्व पूर्वमां नाखी उपरनो (पहेलो) जे एक आवे तेने त्रीशे जाग देतां जे पळ अने अक्षररूप मान आवे ते इष्ट लग्ने जुक्त (जोगवेळुं) कहेवाय ठे. तेनी अंदर पूर्वे आणेलुं सूर्य जोग्य नाखवुं, तथा सूर्ये आक्रमण करेली राशिनी अने इष्ट लग्ननी अंतराळे जेटळां लग्नो रह्यां होय तेनां पळरूप मानोने पण तेमां नाखवां. आ रीते करवाथी जे अंक आवे तेतळा पळोए करीने सूर्योदय पत्नी इष्ट लग्ननो इष्ट अंश आवे ठे.

उदाहरण—प्रकृत उदाहरणमां कर्क लग्ननो त्रीजो कन्या नवांशक ग्रहण कर्यो ठे, तेथी इष्ट एवा कन्या नवांशकनी पहेलां वे नवांशो व्यतीत थया ठे, माटे

बेने दशे गुणतां वीश अथा. तेने त्रणे जागतां ६ त्रिंशांशो लाध्या अने शेष ३ रह्या, एटले के जेटला त्रण जागे करीने एक त्रिंशांशक आय तेदला वे जाग, तेथी करीने अंश ६ अने कळा ४० आय ठे, कारण के एक एक (दरेक) त्रिंशांशनी ६० कळाउं होवाथी वे त्रिजागे करीने ४० कळाउंज आय ठे. आ लग्न अयुं. तेने अयन सहित करवुं ठे, माटे अयनांश १९ अने कळा ३४ जेळववी. (२२-१४ आय ठे.) तथा जेटली राशिउं व्यतीत अइ होय तेदलो अंक राशिने स्थाने मूकवो. ते अहीं कर्क लग्न ग्रहण करेलुं होवाथी त्रणनो अंक आवशे, तथा अंशना अंकमां एक प्रवृत्त्यंश अने ७ कळा नाखवी, कारण के दरेक नवांशकमां त्रण त्रिंशांशो अने वीश कळाउं होय ठे. तेनो वीजो जाग तेदलो (१-७) आय ठे, तेथी करीने त्रण राशिउं व्यतीत अइ अने चोथी कर्क राशिना २३ अंशो अने २१ कळाउं पण व्यतीत अइ, तेथी (३-२३-२१) एटलुं चुक्त अयुं. अहीं चुक्त (व्यतीत अयेली) राशिना उपयोग नथी, तेथी तेणे चुक्त एटले चाखता कर्क लग्नवे चुक्त एवा अंश २३ कळा २१ वने तेनो उदय एटले अहीं प्रकृत होवाथी कर्कनो उदय ३४१ पळना स्वरूपवाळो ठे तेने वे वार स्थापन करीने गुणवो. जो विकळा होत तो त्रण वार स्थापन करीने वीजो अंक विकळावने पण गुणत, पण अहीं तो विकळा नथी, तेथी वे वार स्थापन करवानुं कहुं ठे. आ रीते करवाथी (३४१ ने वे वार २३ अने २१ वने गुणवाथी) ७८४३-७१६१ आय ठे. वीजा अंकने ६० वने जाग देतां जागमां ११९ आख्या. तेने प्रथमना अंकमां नाखवाथी ७९६२ अथा. तेने वीशे जागतां २६९ पळो लाधी. शेष १२ रह्या तेने ६० वने गुणी ३० वने जाग देतां अह्मर २४ लाध्या. आ पळ २६९, अह्मर २४ कर्क लग्ननुं चुक्त अयुं. तेने सूर्यना जोग्य सहित तथा आंतरोदयना लग्नना पळो सहित करवुं ठे, तेथी अहीं सूर्यना जोग्य पळो २४२ ठे, अने आंतरोदय तो मिथुनज ठे. तेनुं मान ३०९ पळो ठे. ते त्रणने एकत्र करवाथी ८१२ पळो एटले के १३ घनी अने ३२ पळो अथा. आटलो वखत सूर्योदयथी जाय त्यारे कर्क लग्ननो कन्या नवांशक आवे ठे.

अहीं विशेष आ प्रमाणे ठे.—

“द्वयोर्नवांशयोः शुद्धिः प्रतिष्ठायां विप्रोक्त्यते ।

आद्येऽधिवासना विम्बे द्वितीये च शलाकिका ॥ १ ॥

संस्थाप्य लग्नमानं गुणयेन्मध्यनवांशकैः ।

नवजिस्तु हृते जागे लब्धेऽन्तरपलागमः ॥ २ ॥”

“प्रतिष्ठामां वे नवांशकनी शुद्धि होथी जोइए. तेमां पहेला नवांशकमां बिंबनी

अधिवासना करवी, अने बीजामां अंजनशलाका करवी. ते शुद्धि जोवानी रीत आ प्रमाणे—लघ्नं मान स्थापन करीने तेने मध्य (वच्चे) ना नवांशकोवने गुणवुं. पढी तेने नववने जाग देवाथी जे लाधे ते अंतर पळो आवे ठे.”

अहीं मात्र कल्पित उदाहरण आ प्रमाणे जाणवुं.—प्रतिष्ठामां आज कर्क लघ्नो त्रीजो कन्या नवांशक अने आठमो कुंज नवांशक ग्रहण करवाना ठे, तेथी कुंज नवांशकनी पहेलां कन्यादिक पांच नवांशको ठे, माटे कर्क लघ्नं मान जे ३४१ ठे तेने पांचे गुणीए त्यारे १७०५ आय ठे. तेने नवे जाग देतां जागमां १७ए पळो (एटले घमी ३ पळ ए) आवे ठे. तेने त्रीजो कन्या नवांशक ग्रहण करवा माटे स्पष्ट करेला १३ घमी अने ३३ पळरूप काळमां नाखवाथी घमी १६, पळ ४१ अथा. आटलो वखत जाय त्यारे कुंजना नवांशकनी वेळा आवे ठे.

हवे लघ्नना अंश (नवांशक)नो समय स्पष्ट करवा माटे अयनांशनी अपेक्षा विना बीजो प्रकार कहे ठे. अथवा तो.—

संक्रान्तिराशेर्गतनाम्निकाध्ने, माने दिवा निश्यथ सप्तमस्य ।

संक्रान्तिजोगेन हृते तदीयत्र्यंशान्विते शेषमिदार्कजोग्यम् ॥ ६ए ॥

अर्थ—दिवसे लघ्न होय तो संक्रांतिनी राशिनं मान गयेली घमीउवने गुणवुं, अने रात्रिए लघ्न होय तो सातमी राशिनं मान गयेली घमीउवने गुणवुं. पढी तेने संक्रांतिनी चुक्तिवने जाग दइ तेमां तेज राशिनो त्रीजो जाग नाखवो. शेष रहे ते अहीं सूर्य जोग्य जाणवुं.

दिवसनं लघ्न होय तो सूर्यसंक्रांतिनी राशिनं मान संक्रांतिना समयथी आरंजीने लघ्नना समय सुधीमां जेटली घमीउ गइ होय तेदली घमीउवने गुणवुं. रात्रिनं लघ्न होय तो सूर्यसंक्रांतिनी राशिथी जे सातमी राशि होय तेनं मान गुणवुं. त्यारपढी पोतानी (संक्रांतिनी) अंतरचुक्तिवने तेने जाग देवो. जागमां जे आवे तेमां प्रस्तुत राशिनो त्रीजो जाग जूदो पामीने नाखवो. तेम करवाथी जे आय ते सूर्य चुक्त कहेवाय ठे. ते सूर्य चुक्तने सूर्यसंक्रांतिनी राशिमांथी बाद करवुं. जे शेष रहे ते सूर्य जोग्य कहेवाय ठे.

जेमके प्रकृत उदाहरणमांज दिवसना लघ्नमां सूर्यसंक्रांतिनी राशि मेष ठे. तेनं मान २२५ ठे. संक्रांतिना समयनी पढी अने लघ्ननी पहेलां जे गयेली घमीउ ६५ ठे ते बन्नेनो गुणाकार करतां २२३६५० अथा. तेने पोतानी अंतरचुक्ति १०५७ वने जाग खेतां १२० पळ लाध्या. त्यारपढी सूर्यसंक्रांतिनी राशिना माननो त्रीजो जाग तेमां नाखवो, एटले के अहीं मेषनं मान २२५ ठे, तेने त्रणे जागतां ७५ लाध्या. ते पूर्वना १२० मां

નાલ્પવાથી ૧૯૫ થયા. આ સૂર્ય ચુક્ત થયું. સૂર્યસંક્રાંતિની રાશિ મેષના માનરૂપ ૨૨૫ પઠમાંથી તે ૧૯૫ વાદ કરીએ ત્યારે બાકી ૩૦ પઠો રહે. આ સૂર્ય જોગ્ય થયું. આ પ્રમાણે દિવસના લગ્નમાં જાણવું. હવે રાત્રિનું લગ્ન હોય ત્યારે સૂર્યસંક્રાંતિની રાશિથી સાતમી રાશિનો સૂર્ય ચુક્ત ધનીઝ સાથે ગુણાકાર, તેની અંતરચુક્તિવને જાગાકાર વિગેરે સર્વ સૂર્યસંક્રાંતિની રાશિની પ્રમાણેજ કરવું.

ચુક્તેઽથ લગ્નસ્ય તદંશકાચ્ચ, દદ્યાત્ત્રિજાગાવુદયપ્રવૃત્ત્યોઃ ।

તદ્વ્યમચુક્તં ચ તથાઽર્કજોગ્યં, કાલોઽન્તરાલોદયયુક્ પલાત્મા ॥ ૭૦ ॥

અર્થ—ત્યારપઠી તેના અંશની (૬૪ નવાંશક)ની પહેલાં લગ્નના ચુક્તમાં ઉદય અને પ્રવૃત્તિના ત્રિજાગો નાલ્પવા. તે લગ્ન ચુક્ત કહેવાય છે. ત્યારપઠી તે લગ્ન ચુક્ત તથા સૂર્ય જોગ્યને અંતરાલના ઉદય સહિત કરવાથી જે આવે તેટલા પઠોવાળો કાલ ૬૪ લગ્નનો છે એમ જાણવું.

અથ—ત્યારપઠી તદંશકાત્ ૬૪ નવાંશકની, પહેલાં લગ્નના ચુક્તને વિષે ઉદય અને પ્રવૃત્તિના ત્રિજાગો નાલ્પવા એવો સંબંધ છે. જાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.—અધિકાર કરેલા નવાંશકની પહેલાં જેટલું લગ્નનું ચુક્ત હોય તેને સ્પષ્ટ કરીને તેને વિષે તેજ લગ્નનો ત્રિજાગ અને પ્રવૃત્ત્યંશ નામના તેજ નવાંશકના ત્રિજાગને નાલ્પવા. ત્યારપઠી તે લગ્ન ચુક્ત, પૂર્વે જાણેલું સૂર્ય જોગ્ય અને અંતરાલ લગ્નનું પઠમાન એ ત્રણેને એકત્ર કરવાં. જેટલા પઠો આવે તેટલા પઠોએ કરીને સૂર્યોદય પઠી ૬૪ લગ્નનો ૬૪ નવાંશક આવે છે.

જેમકે—અહીં કર્કનું માન ૩૪૧ છે. તેને નવવને જાગ દેવાથી ૩૦ પઠો એક નવાંશકનું માન થયું. હવે અહીં ૬૪ નવાંશક (કન્યા નામનો) ત્રીજો છે, તેની પહેલાં બે નવાંશો ગયા છે, તેથી ૩૦ ને વમણ કરતાં ૭૬ પઠો થયા. આટલું તે લગ્ન ચુક્ત થયું. ત્યારપઠી તેમાં કર્ક લગ્નના માન ૩૪૧ ને ત્રણે જાગ દેતાં ૧૧૪ પઠો લાધ્યા. આ ઉદયનો ત્રિજાગ થયો. તેને લગ્ન ચુક્ત ૭૬ પઠોમાં નાલ્પવાથી ૧૯૦ થયા. ત્યારપઠી જે નવાંશક ગ્રહણ કર્યો છે તેનું માન ૩૦ પઠનું છે, તેનો ત્રિજાગ ૧૨ પઠ થાય છે. તે પણ તેમાં (૧૯૦ માં) નાલ્પવાથી ૨૦૨ થયા. પઠી સૂર્ય જોગ્ય પઠો ૩૦, તથા સૂર્યસંક્રાંતિની (મેષ) રાશિને અને ૬૪ લગ્ન (કર્ક)ને અંતરાલે વૃષ અને મિથુન છે. તેમનું માન ૨૫૬-૩૦૫ છે. સર્વની સ્થાપના—૨૦૨-૩૦-૨૫૬-૩૦૫ આ સર્વે એકત્ર કરવાથી ૭૯૩ પઠો થયા. તેને ૬૦ વને જાગ દેતાં ધમી ૧૩ પઠ ૧૩ લાધ્યા. આટલો કાલ સૂર્યોદયથી જાય ત્યારે કન્યા નવાંશક આવે છે. આ બીજી રીત હોવાથી પઠોમાં પૂર્વની કરતાં ફારફેર આવ્યો તેમાં કાંઈ દોષ નથી. એમ બીજે ઢેકાણે પણ જાણવું.

आ प्रमाणे लग्नने आश्रीने समय लाववानी रीत कही. हवे तेनी प्रतीतिने माटे बे भ्दोके करीने समयने आश्रीने लग्न लाववानी रीत बतावे ठे.—

त्यक्त्वार्कजोग्यं च पलात्मकालाघ्रागादिजोग्यं तरणौ निदध्यात् ।

क्रमेण शेषानुदयान् विशोध्य, राशीन्यसेत्तत्प्रमितांश्च ज्ञानौ ॥ ७१ ॥

अर्थ—पळरूप करेला काळमांथी सूर्य जोग्य बाद करवुं. पढी अंशादिक जोग्यने सूर्यमां नाखवुं. पढी अनुक्रमे शेष उदयोने शोधी (बाद करी) तेढली राशिउने सूर्यमां नाखवी.

कोइक माणस घमी, पळ विगेरे इष्ट काळ बोलीने प्रश्न करे के—“ए वखते कयुं लग्न, अंश विगेरे ठे.” ते वखते तेणे कहेली घमी विगेरे सर्वना पळो करवा. पढी ते पळरूप करेला काळमांथी सूर्य जोग्य जेटला पळो होय तेढला बाद करवा. पढी अयनांशो सहित स्पष्ट करेला सूर्य जे राशि आक्रांत करी होय ते राशिनुं शेष रहेलुं जे अंश, कळा अने विकळारूप सूर्य जोग्य होय तेने सूर्यमां अने सायनांश स्पष्ट करेला सूर्यमांज नाखवुं, एटले के ते राशि संपूर्ण करीने लखवी. त्यारपढी ते पळरूप करेला काळमांथी सूर्य आक्रांत करेली राशिनी पढीनां पळरूप लग्नो (पढीनां लग्नोना पळो) जेटलां नीकळे तेढलां काढीने तेढली राशिनो अंक सूर्यना अंकमां नाखवो.

शेषादथ खगुण ३० गुणादविशुद्धोदयहृतादवासेन ।

जागादिना सनाथो दिननाथो निरयनांशको लग्नम् ॥ ७२ ॥

अर्थ—त्यारपढी शेषने ३० वने गुणवा. पढी तेने अशुद्ध उदय (लग्न) वने जाग देतां प्राप्त थयेला (लाधेला) अंशादिकवने सूर्यने सहित करवो. पढी ते सूर्यने अयनांश रहित करवो. एम करवाथी लग्न आवशे.

त्यारपढी (एटले पळरूप लग्नो काढ्या पढी) शेष रहेला एटले के जे शेषमांथी लग्न शोधी न शकाय (राशि काढी न शकाय) तेवा शेषने ३० वने गुणवा. तेने अशुद्ध (नहीं शोधेला—नहीं बाद करेला) लग्नना मानवने जाग देतां जे अंश, कळा अने विकळा लाधे तेने सूर्यमां नाखवा. पढी तेमांथी अयनांशो बाद करवा. शेष रहे ते इष्ट काळे स्पष्ट लग्न अने नवांशक थया.

आ उदाहरण पहेला प्रकारमां जावे ठे.—कोइए घमी १३, पळ ३२ कढ्या. तेना पळो कर्या त्यारे ७१२ पळो थया. तेमांथी सूर्य जोग्य २४२ पळो बाद कर्या. शेष ५७० रह्या. हवे अयनांशो सहित करेलो स्पष्ट सूर्य राशि १-१-३७-३० ठे. तेमां वृष राशिनुं

શેષ માન અંશ ૨૮, કઠા ૨૨, વિકઠા ૩૦ નાલ્ખું, તેથી સૂર્ય રાશિ ૨-૦-૦-૦ થયો. પઢી પઠરૂપ કરેલો કાઠ ૫૭૦ છે, તેમાંથી સૂર્યાક્રાંત વૃષ રાશિની પઢીની મિથુન રાશિનું ૩૦૫ પઠોનું માન કાઢી શકાય છે, તેથી એક રાશિ સૂર્યમાં નાલ્ખવાથી તે સૂર્ય રાશિ ૩-૦-૦-૦ થયો. પઢી ૫૭૦ માંથી (મિથુનના પઠો) ૩૦૫ કાઢી લેતાં શેષ ૨૬૫ રહે. તેમાંથી કર્ક રાશિનું માન ૩૪૧ પઠો કાઢી શકાતા નથી, તેથી તે શેષને ૩૦ વરે ગુણવાથી ૭૯૫૦ થયા. તેને અશુદ્ધ (નીકળી નહીં શકેલા-વાદ કરી શકાયા નહીં એવા) કર્કના માનપઠો ૩૪૧ વરે જાગ દેતાં અંશ ૨૩, કઠા ૧૮, વિકઠા ૪૯ એમ ત્રણ પ્રકારનું ફઠ લાધું. તેને સૂર્યમાં નાલ્ખું, તેથી રાશિ ૩-૨૩-૧૮-૪૯ થયા. તેમાંથી અથનાંશો ૧૫ અંશ, ૩૪ કઠા વાદ કરવાથી શેષ લગ્ન ૩-૭-૪૪-૪૯ રહ્યું, એટલે કે કર્ક રાશિના ૭ અંશ, ૪૪ કઠા અને ૪૯ વિકઠા સુક્ત-જોગવાયા છે એમ સિદ્ધ થયું. હવે એક એક નવાંશકમાં ત્રણ ત્રિંશાંશ અને ચોથા ત્રિંશાંશની ૨૦ કઠાઉં હોય છે, તેથી ૬ અંશો અને ૪૦ કઠાઉં કાઢી લેવાથી બે નવાંશો ગયા કહેવાય. બાકી એક અંશ અને સાત કઠાઉં પ્રવૃત્તિને માટે આપેલી હતી, તે છે એમ જાણવું. બે ત્રણ કઠાઉં વધારે હોય તેમાં કાંઈ દોષ નથી, કેમકે લગ્નની કઠાઉં અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, તેથી તેટલો ફેર આવેજ.

વિશેષમાં સ્થૂલ દૃષ્ટિથી દિવસે કાઠને આશ્રીને લગ્ન અને અંશ (નવાંશક) લાવવાની રીત આ પ્રમાણે છે.—

“અષ્ટાંશં પ્રતિ ધીવેદાઃ ૪૫ સંક્રાન્તેર્ગતવાસરાઃ ।

તદૈક્યાદત્રરામા ૩૦ સં લગ્નમાક્રાન્તરાશિતઃ ॥ ૧ ॥

શેષે ષષ્ટિહતે જક્તે દિશત્યા લબ્ધમંશકઃ ।

હોરાદ્યુક્તાઙ્ગજક્તેઽત્ર હોરાદ્યમપિ લખ્યતે ॥ ૨ ॥”

“અષ્ટાંશ (યામ) પ્રત્યે ૪૫ પઠોનો એક ધ્રુવક થાય છે. હવે ૬૪ કાઠને ધ્રુવકે ગુણી તેમાં સંક્રાંતિના ગયેલા દિવસો ઊમેરવા. પઢી તેને ૩૦ વરે જાગ દેવો. જે લાધે તે સંક્રાંતિની રાશિથી લગ્ન જાણવું. પઢી શેષને ૬૦ વરે ગુણી ૨૦૦ વરે જાગ દેતાં જે લાધે તે નવાંશક જાણવો, તથા ૬૦ વરે ગુણેલા અંકને હોરાદિકના અંકવરે જાગ દેવાથી હોરા-દિક પણ પ્રાપ્ત થાય છે.”

અષ્ટાંશ એટલે યામ (પ્રહર-પહોર). દરેક યામ પ્રત્યે ૪૫ પઠોનો ધ્રુવક હોય છે, તેથી પહેલો યામ પૂર્ણ થાય ત્યારે ૪૫ અને બીજો યામ પૂર્ણ થાય ત્યારે ૯૦, એ પ્રમાણે ધ્રુવકની उत्पत्ति છે. જે વચ્ચે જેટલું દિનમાન હોય તે વચ્ચે તે દિનમાનનો જે ચોથો જાગ થાય તે એક એક યામનું માન જાણવું, તેથી એક યામના માનની ઘનીઉંબ વિજક્ષ

४९ ध्रुवकक्षी जे प्राप्त आय तेज दरेक घनी प्रत्ये ध्रुवक जाणवो. जेमके अहीं मेष संक्रांतिमां सूर्य आव्या पढी सत्तरमे दिवसे दरेक याम पोणी आठ आठ घनीनो ठे, तेनी दरेक घनी प्रत्ये लगजग ठ पळनो एक ध्रुवक त्रिराशिनी रीते आवे ठे, ते आ रीते.—ते दिवसे एक यामनुं मान घनी ७ अने पळ ४२ ठे. तेना पळ करीए त्यारे ४६२ आय ठे, तेथी जो ४६२ पळोए करीने ४९ पळोनो एक ध्रुवक होय तो एक घनी एटले ६० पळे करीने केटलो ध्रुवक आय ? ए त्रिराशिनी स्थापना—४६२-४९-६०. अहीं मध्य राशिने ठेह्या राशि साथे गुणतां २७०० थया. तेने पहेली राशिए जाग देतां पळो ९ अने अहर ९० थया. जो के आटलुं प्रमाण थयुं, तोपण ६ पळमां जराकज उंहुं होवार्थी परिपूर्ण ६ पळ जाणवा, तेथी चाखता उदाहरणमां १३ घनी ठे, तेने ६ वने गुणतां ७० आय. तेमां उपरना ३२ पळो ठे, माटे तेनी अपेक्षाए त्रण पळो नाखवार्थी ८१ थया. तेमां संक्रांतिना गत (वीतेखा) दिवसो १६ नाखवार्थी ९७ थया. तेने ३० वने जाग देतां जागमां ३ आव्या, शेष ७ रह्या, माटे ३ लग्न वीती गयां अने चोथा कर्क लग्नना ७ त्रिंशांश पण गया. हवे नवांशक लाववानी इह्या आय तो ७ ने ६० वने गुणतां ४२० थया. तेने २०० वने जाग देतां २ लाध्या, अने शेष २० रह्या, तेथी नवांशक २ गया, अने त्रीजा कन्या नवांशकनी २० कळां पण गइ, एम जाणवुं. “होरादि०” एटले ६० वने गुणेला अंकने होरादिकना अंक जे ९००-६००-१९०-६० ठे तेवने पृथक् पृथक् जाग देवार्थी होरा, जेष्काण, वादशांश अने त्रिंशांश पण आय ठे. नवांशकनुं प्रचुपणुं (बळवानपणुं) होवार्थी तेने जूदो कह्यो ठे. आ रीते करवार्थी कळा सुधीनुंज मान स्पष्ट आय ठे, पण विकळा आवी शकती नथी, अने तेथीज आ रीत स्थूल कही ठे.

अहीं कोइने शंका आय के—“जो सर्वत्र नवांशकनुंज प्रचुपणुं होय तो शामाटे लग्नोना अने ग्रहोना त्रिंशांशो स्पष्ट कर्या ठे ?” आनो उत्तर ए ठे जे—“त्रिष्वपि क्रूरमध्यस्थौ” (९-२३) ए श्लोकमां लग्न अने चंजने विषे पंदर त्रिंशांशनी मध्ये क्रूर ग्रह रह्या होय तो क्रूर कर्तरी आय ठे, ए विचार कह्यो ठे, तेथी करीने “दर्शने यदि स्यादंशद्वादशकमध्यगः क्रूरः” (९-९७ अर्थमां) ए श्लोकमां लग्न अने चंजनी उपर क्रूर ग्रहनी दृष्टिनो विचार कह्यो ठे, माटे त्रिंशांशनो आवे स्थाने उपयोग कहेलो जे. (निष्फल नथी). तेमज लग्नने विषे जे षड्वर्ग होय ते क्रूर ग्रह संबंधी ठे के सौम्य ग्रह संबंधी ठे ? आ ग्रह स्ववर्गमां रहेलो ठे के अन्य वर्गमां रहेलो ठे ? इत्यादि विचारमां पण तेनो उपयोग ठे.

शंका—कळा विगेरेने जे स्पष्ट करवानी रीत कही तेनो क्यां उपयोग ठे ?

ઉત્તર—જ્યારે કઢાનો અંક સાઠની અપેક્ષા અર્ધ (૩૦) કરતાં વધારે હોય ત્યારે તે આશ્વો ગણીને ત્રિંશાંશમાં જેલવાય છે અને એજ પ્રમાણે વિકઢા પણ ત્રીશથી અધિક હોય તો કઢામાં એક નાલવામાં આવે છે તથા જાતક વિગેરે ગ્રંથોમાં અંશાયુ, પિંચાયુ, દશા અને અંતર્દશા વિગેરે લાવવામાં કઢા વિગેરેની સ્પષ્ટતાનો વિશેષ ઉપયોગ છે, માટે અહીં તેનો વધારે વિસ્તાર કરતા નથી.

આ પ્રમાણે દિવસે લગ્નના અંશો લાવવાની રીત કહી. હવે રાત્રિને વિષે તે લાવવાની રીત बतावे છે.—

“રાત્રૌ તુ મૂર્ધ્નિ યદ્વિષ્ણયં તસ્માન્નક્ષત્રમષ્ટમમ્ ।

ઉદેતિ પૂર્વસ્થાં તેન લગ્નોદયવિનિર્ણયઃ ॥ ૧ ॥”

“રાત્રિએ જે નક્ષત્ર માથે (મધ્યમાં) હોય તેનાથી આઠમું નક્ષત્ર પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામે છે, તેણે કરીને લગ્નના ઉદયનો નિર્ણય કરવો.”

તથા રેવતીનો ઉદય થયા પછી અશ્વિનીનો ઉદય થાય ત્યાંસુધી અશ્વિનીનાજ ચારે પાયા ઉદય પામે છે. એજ રીતે અશ્વિનીનો ઉદય થયા પછી જરણીનો ઉદય થાય ત્યાંસુધી જરણીનાજ ચારે પાયાનો ઉદય થાય છે. એ પ્રમાણે મસ્તક પર રહેલા નક્ષત્રના પાયાની કટ્પનાએ કરીને ઉદય પામેલો નવાંશક પણ નિશ્ચય કરવો. આ પ્રમાણે લગ્નનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું.

હવે પ્રાયે કરીને દિવસે કાઠનું જ્ઞાન શંકુ ઢાયાને આધીન છે, તેથી કરીને કાઠ થકી ઢાયા અને ઢાયાથી કાઠ આણીને बतावे છે. તેમાં પ્રથમ સૂક્ષ્મ રીતે દિનમાન લાવવાની રીત આ પ્રમાણે છે.

“દત્તાયનાંશા રવિજુક્તજાગાઃ, પલેન ગુણ્યા દિનવૃદ્ધિહાન્યોઃ ।

પષ્ટાઞ્જિલબ્ધં ઘટિકાઘમેતત્સ્યાદાઘ્યમૂનં પ્રથમદ્યુમાનાત્ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યે જોગવેલા અંશોમાં અયનાંશો નાલવા. પછી તેને દિવસની વૃદ્ધિ અથવા હાનિના પલોવને ગુણવા. તેને ૬૦ વર્ગે જાગ દેવાથી જે ઘડી વિગેરે લાધે તે સંક્રાંતિના પહેલા દિવસના માનમાં નાલવા અથવા ડાઢા કરવા.”

ઇષ્ટ દિવસને વિષે સૂર્યે પોતે આક્રમણ કરેલી રાશિના જેટલા ત્રિંશાંશો જોગવ્યા હોય તેમાં તે વર્ષના અયનાંશો નાલવી તેને ઉપર (પ્રથમ) જે રાશિ આવી હોય તે રાશિ સંબંધી પૂર્વે કહેલા કર્કેત્યાદિ (પત્ર ૧૭)ને આધારે દિનની વૃદ્ધિ અથવા હાનિના જે પલો હોય તેવને ગુણી સાથે જાગતાં જે લાધે તે ઘડી વિગેરેને રસવિનાઘ્ય (૧-૧૫ ના અર્થમાં પત્ર ૧૭) ઇત્યાદિ શ્લોકમાં કહેલા મુખ્ય અર્હમાન (દિનમાન)માં મકરાદિક

उ राशिमां सूर्यं होय तो नाखवा, अने कर्कादिक उ राशिमां सूर्य होय तो तेमांथी बाद करवा. एम करवाथी स्पष्ट दिनमान आवशे. ते दिनमानने साठ घन्तीना प्रमाणवाळा रात्रि दिवसना मानमांथी शोधीए त्यारे शेष रहेलुं रात्रिमान स्पष्ट आय ठे. आ दिनमान तथा रात्रिमान कुलिकने स्पष्ट करवो ए विगरेमां उपयोगी ठे.

उदाहरण—अर्ही—इष्ट दिवसे मेष राशिनो सूर्य थया पढी सत्तरमे दिवसे प्रातःकाळे घन्ती १३ पळ ३२ समये “स्फुटोऽथ जानुः” (५-६६) इत्यादि रीतिए करीने स्पष्ट करेला सूर्यवमे जोगवायेला अंशो १६, कळा ३, विकळा ३० थइ ठे. तेमां अयनांश १५, कळा ३४ नाखवाथी राशि १, अंश १, कळा ३७, विकळा ३० आय ठे. अर्ही अयनांश सहित करेला सूर्ये मेष राशि संपूर्ण जोगवी, तथा वृष राशिनो अंश १, कळा ३७, विकळा ३० पण जोगवी एम सिद्ध थयुं, तेथी अर्ही वृष राशि संबधी दिवसनी वृद्धि पळ २, अहर ५२ ठे, तेथी अंशादिक अंको गोमूत्रिकानी रीते वे स्थाने स्थापन करी एक स्थाने २ वमे अने बीजे स्थाने ५२ वमे गुणवाना ठे.

स्थापना—	२	५२
	१	१
	३७	३७
	३०	३०
	गुणवाथी	
	२	
	७४	५२
	६०	१९२४
		१५६०

लेखा (१५६०) अंकने ६० वमे जाग देतां जागमां २६ आव्या, तेने उपर (१९२४) मां नाख्या त्यारे १९५० थया. आ राशिने पहेली राशिना नीचला अंक ६० मां नाखवाथी २०१० थया. तेने ६० वमे जाग देतां ३३ लाध्या. तेने उपरना (५२) अंकमां नाखवाथी ८५ पळ थया. तेमां पहेली राशिमां सम पंक्तिए रहेला अंक ७४ मां नाखवाथी १५९ थया. तेने ६० वमे जाग देतां शेष ३९ अहर रह्या, अने जागमां २ पळ आव्या, तेने उपरना वे पळमां नाखवाथी पळो ४ थया. तेने ६० वमे जाग देतां जाग चाखतो नथी, माटे घन्तीने स्थाने शून्य आवी. स्थापना—घन्ती ०, पळो ४, अहर ३९. आ राशिने वृषना पहेला दिवसना अहर्मान घन्ती ३१, पळ ४६ मां नाखवाथी घन्ती ३१,

પલ ૧૦, અહર ૩૯ થયા. આ તે દિવસનું સ્પષ્ટ માન થયું, તથા તે દિવસની રાત્રિનું માન ધની ૨૮, પલો ૯, અહર ૨૧ થાય છે. (૬૦ માંથી ૩૧-૧૦-૩૯ બાદ કરવાથી.)
હવે એજ માનથી મધ્ય ઠાયા લાવવાની રીત કહે છે.—

“જ્યેષ્ઠાદિનાદિનં શોભ્યં શેષાદશગુણાત્સ્વતઃ ।

ત્યજેત્સસશરૈ ૫૭ લઘ્વં સૂર્યે ૧૨ માધ્યાહ્નયઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥”

“મોટા દિનમાનમાંથી ૬૪ દિવસનું દિનમાન બાદ કરવું. વાકી રહેલાને દશે ગુણવા. પઢી તેને ૫૭ વને જાગ દેવો. જે લાધે તેને ૧૨ વને જાગ દેવો. જે લાધે તે મધ્યાહ્નના પાદ (પારૈયા-પગલાં) જાણવા.”

૬૪ દિવસનું અર્હમાન (દિનમાન) મોટા અર્હમાનમાંથી દૂર કરવું. શેષ રહે તેને દશે ગુણવા. ત્યારપઢી “સ્વતઃ” એટલે તેજ અંકને નીચે મૂકી ૫૭ વને જાગ દેતાં જે લાધે તે મુખ્ય અંકમાંથી બાદ કરવું. જો જાગ ન ચાલે અને ૫૭ ની અપેક્ષા ઉપરનો અંક અર્ધથી અધિક હોય તો એક આશો ગ્રહણ કરીને મુખ્ય અંકમાંથી બાદ કરવો. ત્યારપઢી તેને ૧૨ વને જાગ દેવો. જે લાધે તે મધ્યાહ્નની ઠાયાના પાદ જાણવા, અને શેષ રહે તે અંગુલ જાણવા.

જેમકે—અહીં ૬૪ દિનમાન (ધની ૩૧, પલ ૧૦, અહર ૩૯) ને મોટા દિનમાન ધની ૩૩, પલ ૪૮ માંથી બાદ કર્યું ત્યારે ધની ૧, પલ ૫૭, અહર ૨૧ રહ્યા. આ શેષ હોવાથી તેને દશવને ગુણી ૬૦ વને જાગ દડ દડને ઉપર ઉપર નાલવાથી નીચે (શેષ) ૩૩ રહ્યા અને ઉપર (જાગમાં) ૧૯ આવ્યા. આ (૧૯) ને ૫૭ વને જાગી શકાશે નહીં. તેમજ ૫૭ ની અપેક્ષા અર્ધથી અધિક પણ નથી, તેથી તે રીત કર્યા વિનાજ તે (૧૯) ને વારે જાગ દેતાં ૧ પાદ લાધ્યો. શેષ અંગુલ ૭ અને ૩૩ વ્યંગુલ થયા. આ પ્રમાણે ૬૪ દિવસની મધ્યાહ્ન ઠાયા થઈ.

હવે આ મધ્યાહ્ન ઠાયાથી ૬૪ કાલની ઠાયા લાવવાની રીત કહે છે.—

“સ્વમહી કર ૨૧૦ હતદિવસે વિહતે વાઙ્મિતપલૈર્દ્યુગતશેષૈઃ ।

લઘ્વં મધ્યપદૈર્યુગ્મ નગ ૭ રહિતં સ્યાત્ પદઙ્ગાયા ॥ ૧ ॥

શેષમર્ક ૧૨ ગુણં કૃત્વા વાઙ્મિતૈસ્તુ પલૈર્હૃતમ્ ।

લઘ્વમઙ્ગુલસંજ્ઞં સ્યાદેવં ઠાયાઙ્ગુલાગમઃ ॥ ૨ ॥”

“૬૪ દિનમાનને ૨૧૦ વને ગુણવું. તેને વાંઝિત દિનના (મધ્યાહ્ન પહેલાં હોય તો) ગયેલા પલોએ અથવા (મધ્યાહ્ન પઢી હોય તો) શેષ પલોએ જાગ દેવો. જે લાધે તેને

૧ વાંઝિત (૬૪) દિવસની જેટલી ધની તથા પલ હોય તે સર્વના પલ કરવા.

मध्याह्नी णायाना पादे करीने युक्त करी तेमांथी ७ बाद करतां जे रहे ते पाद णाय जाणवी. जाग देतां जे शेष रह्या होय तेने बारे गुणी तेज वाञ्छित पळोए जाग देवो. जे छाधे ते अंगुल (शेष रहे ते व्यंगुल) आय ठे. आ प्रमाणे णायाना अंगुल (अने व्यंगुल) आवे ठे.”

उदाहरण—इष्ट दिवसनुं दिनमान घन्टी ३१, पळ ५०, अक्षर ३९ ठे, ते सर्वने २१० वने गुणवाथी ६५१०, १०५००, ८१९० थया. तेने ६० वने जाग दइ दइ उपर उपर नाखवाथी नीचे (ठेळे) ३०, तेनी उपर (पहेलां) १६, अने तेनी पण उपर ६६८७ थया. पढी “द्युगत” एटले दिवसनो पूर्व जाग होय तो गयेला पळोवने अने दिवसनो पात्रलो जाग होय तो शेष (बाकी रहेला) पळोवने जाग देवो एम कहुं ठे, तेथी अहीं प्रथम आणेखी घन्टी १३, पळ ३२ ठे तेना पळो ८१२ थया. आ ८१२ वने तेनो (६६८७) जाग देवो. जागमां ८ आव्या, ते पाद थया. शेष १९१ रह्या. तेने १२ वने गुणी नीचेना १६ नाखवाथी २३०८ थया. तेने ८१२ वने जाग देतां जागमां २ अंगुल छाध्या. शेष ६८४ रह्या. तेने व्यंगुल छाववा माटे ६० वने गुणी नीचेना ३० जेळववाथी ४१०७० थया. तेने पण ८१२ वने जाग देतां जागमां ५० व्यंगुल आव्या. शेष ४७० रह्या तेनो त्याग करवो, (अथवा अर्ध उपर होवाथी ५० मां एक वधारी ५१ व्यंगुल करवा,) तेथी पाद ८, अंगुल २, व्यंगुल ५० (५१) थया. तेमां मध्याह्नी णायाना पाद १, अंगुल ७, व्यंगुल ३३ नाखवाथी पाद ९, अंगुल १०, व्यंगुल २३ (२४) थया. पादना अंकमांथी ७ बाद करतां पाद २, अंगुल १०, व्यंगुल २३ (२४) थया. आ सात अंगुलनी शंकु णाय १३ घन्टी अने ३२ पळ समये थइ एम सिद्ध थयुं.

हवे तेनी प्रतीतिने माटे एज णायथी आ काळ छावे ठे.—

“सात्रि ७ शङ्कुपदैरर्क १२ गुणैर्मध्याङ्गुलोनितैः ।

द्विवेद ४२ घे दिने जके द्युगतं शेषमाप्यते ॥ १ ॥”

“शंकुना पादमां ७ उमेरी बारे गुणी अंगुल करवा. (तेमां उपर वधेला अंगुल पण नाखवा.) पढी मध्याह्नी णायाना अंगुल करी तेमांथी बाद करवा. जे शेष रहे तेणे करीने इष्ट दिवसना दिनमानने (घन्टी, पळ अने अक्षरने) ४२ वने गुणीने जाग देवो. जे आवे ते गयेलो दिवस जाणवो एटले तेटली घन्टी अने पळ दिवस चढ्यो ठे एम जाणवुं.”

जेमके—अहीं शंकुना पाद २ ठे, तेमां ७ नाखवाथी ९ थया. तेने बारे गुणवाथी

१ आ ८ मां मध्याह्नी णाय नाखी तेमांथी ७ बाद करवाना ठे. ते शेषनी रीत बताव्या पढी कहेसे.

૧૦૮ અંગુલ થયા. તેમાં ઉપર વધેલા અંગુલ ૧૦ નાખવાથી ૧૧૮ થયા. હવે મધ્યા-
હની ગયા પાદ ૧, અંગુલ ૭ છે, તેના અંગુલ કરવાથી ૧૧૯ થયા. તે ૧૧૯ ને ૧૧૮
માંથી બાદ કરતાં ૧૧૯ રહ્યા. હવે તે દિવસના દિનમાનના ત્રણ અંકને પૃથક્ પૃથક્ ૪૨
વરે ગુણી ૬૦ વરે જાગ દડ દડને ઉપર ઉપર નાખવાથી નીચે ૪૨, તેની ઉપર ૨૮, અને
તેની પાળ ઉપર ૧૩૩૭ આવે છે. તેને ૧૧૯ વડે જાગ દેતાં ૧૩ ઘની લાધી. શેષ ૫૦ રહ્યા.
તેને ૬૦ વરે ગુણી તેમાં નીચેના ૨૮ જેઠવવાથી ૩૦૨૮ થયા. તેને ૧૧૯ વરે જાગ દેતાં
પછ ૩૦ લાધ્યા. શેષ ૫૮ રહ્યા. તેને ૬૦ વરે ગુણી નીચેના ૪૨ નાખવાથી ૩૫૨૨ થયા.
તેને પાળ ૧૧૯ વરે જાગ દેતાં અક્ષર ૩૫ લાધ્યા. શેષ ૫૭ રહ્યા. તે (૫૭) ૧૧૯ ની
અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી અક્ષરમાં એક વધાર્યો, તેથી અક્ષર ૩૬ થયા. આ (૩૬)
પાળ ૬૦ ની અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી પછમાં એક વધાર્યો, તેથી પછ ૩૧ થયા,
તેથી કરીને ૨ પાદ, ૧૦ અંગુલ અને ૨૪ વ્યંગુલની ગયા હોય ત્યારે ૧૩ ઘની અને
૩૧ પછ જેટલો દિવસ ચમેલો હોય એમ સિદ્ધ થયું, અને દિવસના પાઠલા ભાગમાં જો
આ ગયા લઈએ તો તેટલા ઘની, પછ દિવસ વાકી રહ્યો છે એમ જાણવું. આ બીજી રીત
હોવાને લીધે એક વે પછનો ફરક પમે તેમાં કાંઈ પણ દોષ નથી એમ જાણવું. આ રીતે
પ્રસંગને લીધે ગયા અને કાઠ લાવવાની રીત કહી.

હવે પ્રકૃત હોવાથી ગ્રહોનું અને તેમની ગતિનું સ્પષ્ટીકરણ કહે છે.—

“ગતેષ્ટનાઙ્ગ્યો ગુણિતાઃ સ્વચ્છૈઃ, ૮૦૦-૬૦૦-૪૦૦-૨૦૦ સર્વર્હનામીવિહૃતાઃ કલાયમ્ ।
સુક્તર્હયુક્તં સકલા ગ્રહાઃ સ્યુઃ, પથ્યા હતેષ્ટશતેષુ સુક્તિઃ ॥ ૧ ॥”

“ઈષ્ટ દિવસે જે ગ્રહ હોય તેની ગયેલી ઘની ૮૦૦-૬૦૦-૪૦૦ કે ૨૦૦ વરે ગુણવી.
ત્યારપછી તેને નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઉંવરે જાગ દેવો. જે આવે તે કઠાદિક જાણવા. પછી
તેમાં જોગવાઈ ગયેલી નક્ષત્રોની કઠાઉં નાખવી. તે કઠા પાળ ૮૦૦-૬૦૦-૪૦૦ કે
૨૦૦ હોય છે. પછી તેને ૬૦ વરે જાગ દેતાં જે આવે તે અંશાદિક જાણવા. (આ રીતે
ગ્રહો સ્પષ્ટ થાય છે.) પછી ૮૦૦ વિગેરેને સાથે ગુણી નક્ષત્રની સર્વ ઘનીઉંવરે જાગ દેવાથી
તે ગ્રહોની ગતિ આવે છે.”

૧ ઉપર દિનમાન ઘડી ૩૧, પછ ૫૦, અક્ષર ૩૯ લખેલા છે. ગણિતની રીતે પણ તેટલાજ
થાય છે, પરંતુ અહીં ઘડી ૩૧-૫૦-૪૧ લઈને ગણિત કર્યું હોય તેમ જણાય છે. અન્યથા ગણિત
મળતું આવતું નથી. પ્રથમના ગણિતમાં ૩૯ ને બદલે અર્ધાધિક વધેલા કરીને ૪૦ તો થઈ શકે છે.
તેને બદલે ૪૧ અક્ષર લીધા, તેનું કારણ બીજી રીત હોવાથી તેટલો ફરક લેવામાં અડચણ નથી એમ
ધારવું યોગ્ય છે.

आ श्लोकं जाय्य आ प्रमाणे ठे.—

“इष्टात्प्रागतनाड्योऽष्टशताद्यैर्गुणितास्ततः ।

सर्वर्क्षघटिकाजक्ताः कलाद्याः स्युरिति स्फुटम् ॥ १ ॥

जुक्तऋहाष्टशत्यादिप्रमाणसहितास्ततः ।

षष्टिजक्तेऽंशकादि स्याद्वेपे षष्टिगुणे ततः ॥ २ ॥

सर्वर्क्षघटिकाजक्ते लब्धं स्याद्विकलादिकम् ।

एवं स्पष्टा ग्रहाः सर्वे कर्तव्या गणकोत्तमैः ॥ ३ ॥”

“इष्ट ग्रहणी पहेलां जेटली घमीउं गइ होय तेने आठसो विगेरे वरे गुणवी. त्यारपनी नहत्रनी सर्व घमीउंवेने जाग देवो, जाग देतां जे आवे ते कळादिक स्पष्ट रीते आवे ठे. त्यारपनी जोगवायेलां नहत्रोनुं जे आठसो विगेरे प्रमाण ठे तेने ते कळाउंमां नाखवुं. पनी तेने ६० वरे जाग देतां जे लाधे ते अंशादिक जाणवा. तथा ते ८०० विगेरेने ६० वरे गुणी नहत्रनी सर्व घमीउंवेने जाग देवो. जे लाधे ते कळा अने शेष रहे ते विकळारूप ते ग्रहोनी गति स्पष्ट आय ठे. आ रीते गणित जाणनाराउंए सर्वे ग्रहो स्पष्ट करवा.”

अहीं आठसो विगेरे कहुं ठे तेनो अर्थ आ प्रमाणे ठे.—आखा नहत्रनी गत नामीउंवेने गुणवा होय तो ते आखा नहत्रनो जोगवटो आठसो कळानो ठे, माटे आठसो-वरे गुणाकार करवो, अने ज्यां नहत्रना त्रण पादनी, वे पादनी के एक पादनी गत नामीउं इष्ट होय त्यां अनुक्रमे ठसो, चारसो अने वसोवरे गुणाकार करवो एम जाणवुं. नहत्रनी सर्व घमीउंवेने जाग देवानुं कहुं त्यां पण आखा (चार पादवाळा) नहत्रनी, त्रण पादवाळा, वे पादवाळा के एक पादवाळा नहत्रनी सर्व घमीउंवेने ते ते ठेकाणे जागाकार जाणवो. एज प्रमाणे जोगवायेलां नहत्रोना आठसो विगेरे प्रमाणे करीने सहित करवानुं कहुं ठे, त्यां पण एक, वे के त्रण पाद जोगवाइ गयानो संजव होय त्यारे पण अनुक्रमे १००—४०० के ६०० कळाउंनो लाधेली कळाउंमां प्रक्षेप करवो एम जाणवुं. “ऋह” शब्दनो अर्थ “राशि” पण अइ शके ठे, तेथी ते ग्रहे जेटली राशिउं जोगवी होय ते राशिनो अंक पण माथे (उपर) लखवो.

आज अर्थ स्पष्टपणे कहे ठे.—

“इन्दोर्गुण्या गता घट्योऽष्टशत्या प्रतिजं सदा ।

जौमसूर्यङ्गुकाणां गुण्या अष्टशतादिजिः ॥ १ ॥

शनिवाक्पतिराहूणां द्विशत्या पादगत्वतः ।

गता घट्यो हता जांद्भिघट्यासं स्यात्कलादिकम् ॥ २ ॥

રાહોર્વામગતિત્વેન લબ્ધા યા વિકલાઃ કલાઃ ।

શોધ્યાસ્તા દિશતીમધ્યાન્નેપં જોગ્યકલા ઇહ ॥ ૩ ॥”

“ચંદ્રની ગત ધમીઉંને ૮૦૦ વરે ગુણવી. મંગલ, સૂર્ય, બુધ અને શુક્રની ગત ધમીઉં ૮૦૦ વિગેરે વરે ગુણવી. એક પાદમાં રહેલા હોવાથી શનિ, ગુરુ અને રાહુની ગત ધમીઉં ૨૦૦ વરે ગુણવી. પછી તેને નહ્નના પાદની સર્વ ધમીઉંવરે જાગ દેવાથી જે લાધે તે કલાદિક જુક્ત થાય છે, પરંતુ રાહુ વામ ગતિવાળો હોવાથી જે કલા વિકલા લાધે તે બસોમાંથી વાદ કરવી. જે બાકી રહે તે જોગ્ય કલાદિક થાય છે.”

ચંદ્રની ગત ધમીઉં ૮૦૦ વરે ગુણવાની કહી તેનું કારણ એ છે જે—સર્વત્ર ચંદ્રનો ચાર (ગતિ) નહ્નની અપેક્ષા કરીને જ ટીપણામાં લખ્યો હોય છે. મંગલ વિગેરેને આઠસો વિગેરેથી ગુણવાનું કહ્યું તેનું કારણ એ કે—જાંમાદિકનો ચાર ટીપણામાં નહ્નની અપેક્ષા તેમજ રાશિની અપેક્ષા પણ લખેલો હોય છે, તથા શનિ વિગેરેનો ચાર તો નહ્નના એક પાદની જ અપેક્ષા લખેલો હોય છે, તેથી એક પાદની અપેક્ષાજ તેઈની વર્તના કરવી, એટલે કે નહ્નના એક પાદની ગયેલી ૬૪ ધમીઉં ૨૦૦ વરે ગુણતાં જે આવે તેને નહ્નના એક પાદથી બીજા પાદમાં જતાં વચ્ચે જેટલી ધમીઉં હોય તે સર્વ ધમીઉંવરે જાગ દેવો. જે કલાદિક લાધે તે જુક્ત થાય છે, પરંતુ રાહુની વામ ગતિ હોવાથી જે લાધે તે ૨૦૦ માંથી વાદ કરવી. શેષ રહે તે રાહુજે તે પાદનું જોગ્ય થયું એમ જાણવું. પછી તેમાં જોગ્ય નહ્નની ૮૦૦ વિગેરે ધમીઉં નાખવી. અહીં રાશિઉં પણ જેટલી જોગ્ય હોય તેજ ઉપર લખવી. આ પ્રમાણે સૂર્યાદિક ગ્રહોની વર્તના કોઈ વખત એક પાદની અપેક્ષા અને કોઈ વખત બે ત્રણ પાદની અપેક્ષા પણ કરવામાં આવે છે. માત્ર આજ રીતિએ કરીને સૂર્યાદિક સાત ગ્રહો જુક્તની અપેક્ષા સ્પષ્ટ થાય છે, અને રાહુ તો જોગ્યની અપેક્ષા સ્પષ્ટ થાય છે. જો રાહુની રાશિના અંકમાં ૭ નાખીએ તો કેતુ પણ જોગ્યની અપેક્ષા સ્પષ્ટ થાય છે.

(ગ્રહોની ગતિ લાવવાની રીત—) ઉપરના પ્રથમ શ્લોકમાં “પશ્યા હતેષ્વષ્ટશતેષુ જુક્તિઃ” (આઠસોને સાથે ગુણતાં જુક્તિ આવે છે.) આ ઠેકાણે “સર્વદ્વંનામીવિહતેષુ” (નહ્નની સર્વ ધમીઉંવરે જાગ દીધેલા એવા આઠસો) એટલું અધ્યાહાર છે, તેથી કરીને તેનો આવો અર્થ થાય છે.—આઠસોને અથવા સંજવ પ્રમાણે ઠસો, ચારસો કે બસોને સાથે ગુણી નહ્નની સર્વ ધમીઉંવરે અથવા સંજવ પ્રમાણે ત્રણ, બે કે એક પાદની ધમીઉંવરે જાગ દેવાથી જે બે પલ આવે તેટલી કલા વિકલારૂપ ગ્રહોની દિવસ સંબંધી ગતિનું માન જાણવું.

હવે અહીં તત્કાલ (૬૪ કાલ)ના નવ ગ્રહોને સ્પષ્ટ કરીને હદાહરણ બતાવે છે. તેમાં સૂર્ય તો પ્રથમજ સ્પષ્ટ કરી બતાવ્યો છે, પરંતુ તેની ગતિ કહી નથી, તેથી તેનું વારે સંક્રાંતિમાં અનુક્રમે કલા વિકલારૂપ દિવસની ગતિનું માન ગ્રાયે કરીને આ પ્રમાણે હોય છે.—

“વસ્થ્યા નિધયો ૧૮-૧ નવેપુસધૃતિ ૧૧-૧૮ દિઃ પદ્શરં ૧૬-૧૬ ઝ્યૂનિકા,
ષ્ટિર્દાદશ ૧૭-૧૨ કુઙ્ગરેષુગગનં ૧૮-૦ ચૈકોનપટિર્હયાઃ ૧૧-૭ ।
ષ્ટિર્વિશ્વયુતા ૬૦-૧૨ કુપદ્ ચ સગુણા ૬૧-૨ ક્લઙ્ગં દિયુર્ગિવશતિઃ ૬૧-૨૨,
ક્લઙ્ગં સન્નિધિ ૬૧-૧ પટિકા યુગયુગં ૬૦-૨૨ સ્વેતેષુ ધૃત્યા યુતમ્ ૧૧-૧૮ ॥ ૧ ॥”

“મેષ રાશિની સંક્રાંતિમાં સૂર્યની ગતિ કલા ૧૮, વિકલા ૧ હોય છે, એજ રીતે વૃષ—
૧૧-૧૮, મિથુન—૧૬-૧૬, કર્ક—૧૭-૧૨, સિંહ—૧૮-૦, કન્યા—૧૧-૭, તુલા—
૬૦-૧૨, વૃશ્ચિક—૬૧-૨, ધન—૬૧-૨૨, મકર—૬૧-૧, કુંજ—૬૦-૨૨, મીન—૧૧-૧૮.”

તે દિવસે ચંદ્ર પુણ્ય નહત્ર (તથા કર્ક રાશિ)માં છે. તેની ગત ધમીઝં કાર્ય વલ્લતે ૧૭ છે. તેને ૮૦૦ વર્ષે ગુણતાં ૧૨૬૦૦ થયા. તેને પુણ્યની સર્વ ધમીઝં ૬૬ વર્ષે જાગ દેતાં લાઘેલી કલા ૨૦૬, વિકલા ૩, શેષ ૪૨. આ (૪૨) ૬૬ ની અપેક્ષા અર્ધાધિક હોવાથી વિકલા ૪ થઈ. પઠી પુનર્વસુના ઢેઘા પાદની ૨૦૦ કલાઝં ઉપરની કલા (૨૦૬) માં નાલવાથી કલા ૪૦૬ થઈ. તેને ૬૦ વર્ષે જાગ દેતાં લાઘ્યા અંશ ૬, કલા ૪૬, વિકલા ૪. સુક્ત રાશિ ત્રણ હોવાથી તેને ઉપર લખ્યો, તેથી તે વલ્લતે સ્પષ્ટ ચંદ્ર રાશિ ૩-૬-૪૬-૪ થયો. તેની ગતિ કલા ૭૨૭, વિકલા ૧૬ છે.

તે દિવસે મંગલ ઉત્તરજાત્રપદમાં (તથા મીન રાશિમાં) છે. તે વલ્લતે ગત ધમીઝં ૧૪૧ છે. તે આ રીતે—ઉત્તરજાત્રપદમાં મંગલ ૪૪. તે દિવસની શેષ ધમીઝં ૧૬, કાર્યના દિવસની ધમીઝં ૧૨ અને વચ્ચેના બે દિવસની ધમીઝં ૧૨૦ છે, તે સર્વ મલવાથી ૧૪૧ થાય છે. તેને ૮૦૦ વર્ષે ગુણવાથી ૧૧૧૨૦૦ થાય છે. તેને નહત્રની સર્વ ધમીઝં ૧૦૨૨ વર્ષે જાગવાથી કલા ૧૧૬, વિકલા ૩૮ થાય છે. પૂર્વજાત્રપદના ઢેઘા પાદની ૨૦૦ કલાઝં ઉપરની કલાઝંમાં નાલવાથી ૩૧૬ થાય છે. તેને ૬૦ વર્ષે જાગ દેતાં અંશ ૫, કલા ૧૬, વિકલા ૩૮ થઈ. ગત રાશિ ૧૧ નો અંક ઉપર મૂકવાથી સ્પષ્ટ મંગલ રાશિ ૧૧-૫-૧૬-૩૮ થયો. તેની ગતિ કલા ૪૬, વિકલા ૧૮ છે.

તે દિવસે બુધ વૃષ રાશિમાં કૃત્તિકા નહત્રમાં છે. તે વલ્લતે ગત ધમીઝં ૧૭૦ છે. તે આ રીતે.—વૃષમાં બુધ ૨૨. તે દિવસે શેષ ધમીઝં ૩૭, કાર્યના દિવસની ધમીઝં ૧૨,

વચ્ચેના વે દિવસની ધમીઠ ૧૨૦, તે સર્વ મઠી ૧૭૦ આય છે. તેને કૃત્તિકાના ત્રણ પાદજ વૃષમાં રહેલા હોવાથી ૬૦૦ વરે ગુણતાં ૧૦૨૦૦૦ થયા. ત્યારપછી તેને વૃષે બુધ થી આરંજીને રોહિં બુધ ત્યાંસુધીના ત્રણ પાદની જે ધમીઠ છે તે સર્વ ધમીઠ ૪૯૭ છે. તેવરે જાગ દેતાં કઠા ૨૨૩, વિકઠા ૧૧, શેષ ૩૧૩ રહ્યા. તે ૪૯૭ ની અપેક્ષાએ અર્ધાધિક હોવાથી વિકઠા ૧૨ થઈ. કઠાઠને ૬૦ વરે જાગ દેતાં અંશ ૩ લાધ્યા. તેની ઉપર જુક્ત રાશિ ૧ મૂકવાથી સ્પષ્ટ બુધ ૧-૩-૪૩-૧૨ થયા. તેની ગતિ ૬૦૦ ને ૬૦ વરે ગુણી ત્રણ પાદની ધમીઠ ૪૯૭ વરે જાગ દેતાં કઠા ૭૮, વિકઠા ૪૬ આવે છે.

તે દિવસે ગુરુ આર્ષાના પહેલા પાદમાં છે. તે વચ્ચે ગત ધમીઠ ૨૭૬ છે. તે આ રીતે.—રૌંદે પ્ર૦ ગુ૦ ૩૭. તે દિવસની શેષ ધમીઠ ૨૩, કાર્યના દિવસની ધમીઠ ૧૩ અને વચ્ચેના ચાર દિવસની ધમીઠ ૨૪૦ મઠીને ૨૭૬ આય છે. તેને ગુરુ એક પાદમાં રહેલ હોવાથી ૨૦૦ વરે ગુણતાં ૫૨૨૦૦ થયા, તેને આર્ષાના પહેલા પાદની સર્વ જોગ ધમીઠ ૧૧૯૨ વરે જાગ દેતાં કઠા ૪૬, વિકઠા ૧૮ થઈ. કઠામાં અર્ધા મૃગશિરની કઠા ૪૦૦ નાલવાથી ૪૪૬ કઠા થઈ. તેને ૬૦ વરે જાગ દેતાં અંશ ૭ લાધ્યા. ઉપર જુક્ત વે રાશિ મૂકવાથી સ્પષ્ટ ગુરુ ૨-૭-૨૬-૧૮ થયો. તેની ગતિ લાવવા માટે ૨૦૦ ને ૬૦ વરે ગુણી આર્ષાના એક પાદની સર્વ ધમીઠ (૧૧૯૨) વરે જાગ દેતાં કઠા ૧૦, વિકઠા ૪ થઈ.

તે દિવસે શુક્ર પૂર્વજાઙ્ગપદમાં છે. તે વચ્ચે ગત ધમીઠ ૫૪૧ છે. તે આ રીતે.—“પૂ. જ. સિત” પૂર્વજાઙ્ગપદ શુક્ર ૧૨. તે દિવસની શેષ ધમીઠ ૪૮, ઇષ્ટ દિન ધમીઠ ૧૩ તથા વચ્ચેના આઠ દિવસની ધમીઠ ૪૮૦ મઠી ૫૪૧ આય છે. તેને પૂર્વજાઙ્ગપદના ત્રણ પાદ કુંજના હોવાથી ૬૦૦ વરે ગુણતાં ૩૨૪૬૦૦ આય છે. તેને “મીને સિ૦” મીનના શુક્ર તેની પહેલાંની સર્વ ધમીઠ ૫૮૨ વરે જાગ દેતાં કઠા ૫૫૭ વિકઠા ૪૪ થઈ. કઠામાં ૭ જુક્ત નવાંશકની કઠા ૧૨૦૦ નાલવાથી કઠા ૧૭૫૭, વિકઠા ૪૪ થઈ. તેને ૬૦ વરે જાગ દેતાં અંશો ૨૯ લાધ્યા. ઉપર ૧૦ રાશિ દેવાથી સ્પષ્ટ શુક્ર રાશિ ૧૦-૨૯-૧૭-૪૪ થયો. તેની ગતિ કઠા ૬૧, વિકઠા ૫૧ આય છે.

તે દિવસે વક્ર શનિ અનુરાધાના ચોથા પાદમાં છે. તે વચ્ચે ગત ધમીઠ ૧૪૭૭ છે. તે આ રીતે.—“પુનરનુ૦ ચ શ૦” ૩૬. તે દિવસની શેષ ધમીઠ ૨૪, ઇષ્ટ દિન ધમીઠ ૧૩ અને વચ્ચેના ૨૪ દિવસની ધમીઠ ૧૪૪૦ મઠવાથી ૧૪૭૭ આય છે. તેને શનિ એક પાદમાં રહેલો હોવાથી ૨૦૦ વરે ગુણતાં ૨૯૫૪૦૦. તેને ચોથા પાદની સર્વ જોગ ધમીઠ ૪૧૮૨ વરે જાગ દેતાં કઠા ૭૦, વિકઠા ૩૮ થઈ. તેને શનિ વક્ર હોવાથી ૨૦૦ માંથી

बाद करतां कळा १२९, विकळा २२ रही. तेमां चार नवांशकनी कळा ८०० नाखवाथी कळा ९२९ अइ. तेने ६० वरे जाग देतां अंश १९ लाध्या. उपर ७ राशि देवाथी स्पष्ट शनि राशि ७-१९-२९-२२ अयो. तेनी गति कळा २, विकळा ९२ ठे.

ते दिवसे राहु चित्राना ठेला पादमां ठे. ते वखते गत घमीउं १२८३ ठे. ते आरीते.—चित्रा० च० रा० ९०. ते दिवसनी शेष घमीउं १०, कार्य दिन घमीउं १३ अने वच्चेना २१ दिवसनी घमीउं १२६० मळी १२८३ आय ठे. तेने राहु एक पादमां रहेलो होवाथी २०० वरे गुणतां २९६६०० अया. तेने चित्राना ठेला पादनी सर्व जोग घमीउं ३७७४ वरे जाग देतां कळा ६७, विकळा ९९ अइ. तेने २०० मांथी बाद करतां कळा १३२, विकळा १ रही. कळामां कन्या राशिमां रहेला चित्राना त्रीजा पादनी २०० कळाउं नाखवाथी ३३२ कळा अइ. तेने ६० वरे जाग देतां अंश ९ लाध्या. उपर ६ राशि देवाथी जोग्यनी अपेक्षाए स्पष्ट राहु ६-९-३२-१ अयो. तेनी गति कळा ३, विकळा ११ आवे ठे.

राहुनी राशिना अंकमां ६ नाखवाथी स्पष्ट केतु राशि ०-९-३२-१ आय ठे. तेनी गति राहु प्रमाणे जाणवी.

ते काळना स्पष्ट करेला नव ग्रहोनी तथा तेमनी गतिनी स्थापना.—

रवि	चंद्र	मंगळ	बुध	गुरु	शुक्र	शनि	राहु	केतु
०	३	११	१	२	१०	७	६	०
१६	६	९	३	७	२९	१९	९	९
३	४६	१६	४३	२६	१७	२९	३२	३२
३०	४	३८	१२	१८	४४	२२	१	१
५८	७२७	४६	७८	१०	६१	२	३	३
९	१६	५८	४६	४	५१	५२	११	११

अहीं कोइने शंका आय के—ग्रहोने अने तेनी गतिने स्पष्ट करवानुं शुं फळ? तेनो जवाब आ ठे.—प्रथम कार्यने समये स्पष्ट करेला ग्रहना काळ पढी अने बीजुं कार्य जे वखते करबुं होय ते वखतनी पहेलां जेटली घमीउं गइ होय ते घमीउंने बे वार स्थापन करवी. पढी तेने कळा विकळारूप प्रतिदिननी गतिवरे अनुक्रमे गुणवी. पढी तेने साठे जागतां जे कळादिक लाधे तेने प्रथमना कार्यनी वेळाए स्पष्ट करेला ग्रहोने मध्ये नाखवा, पण जो वक्री ग्रह होय तो तेमांथी अने जोग्यनी अपेक्षाए स्पष्ट करेला राहुमांथी बाद करवा. तेम करवाथी बीजा कार्यनी वेळाए ग्रहो स्पष्ट आय ठे.

ઉદાહરણ—પૂર્વે કહેલાજ વર્ષ, માસ અને વહની (૧૯૫૨ ના વૈશાખ સુદિ) ૧૩ ને દિવસે હસ્ત નક્ષત્રમાં સૂર્ય હતે ૮ ધમી દિવસ ચમે તે સમયે કોઈએ કાર્ય કરવા ધાર્યું હે, તેથી આ વેળા અને પૂર્વે કહેલી વેળાનું અંતર ૩૫૫ ધમીનું હે. તે આ રીતે—પૂર્વે વૈશાખ સુદિ ૭ ને દિવસે ૧૩ ધમીઉં કહેલી હે, માટે તે દિવસની શેષ ધમીઉં ૪૭ રહી, તથા હસ્તના સૂર્યવાળા દિવસની (સુદિ ૧૩ ની) ૮ ધમીઉં હે, તથા વચ્ચેના પાંચ દિવસની ધમીઉં ૩૦૦ થઈ. તે સર્વ મઠી ૩૫૫ ધમીઉં થઈ. હવે મેષમાં રહેલા સૂર્યની ગતિ કઠ્ઠા ૫૮, વિકઠ્ઠા ૯ હે. તેવમે વે વાર સ્થાપન કરેલા ૩૫૫ ને ગુણવા. સ્થાપના—૩૬૬।૩૬૫ ગુણતાં ૩૧૧૫૦ નીચેના અંકને ૬૦ વમે જાગ દેતાં ૫૩ લાઘ્યા, તેને ઉપરના અંકમાં નાખવાથી ૨૦૬૪૩ થયા. તેને ૬૦ વમે જાગ દેતાં કઠ્ઠા ૩૪૪ લાધી. શેષ વિકઠ્ઠા ૩ રહી. એજ પ્રમાણે વીજા ચંદ્રાદિક ગ્રહોની કઠ્ઠા વિકઠ્ઠા લાવીએ ત્યારે તે આ પ્રમાણે થાય હે.—

	રવિ	ચંદ્ર	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ	કેતુ
કઠ્ઠા	૩૪૪	૪૩૦૨	૨૭૭	૪૬૬	૫૯	૩૬૫	૧૬	૧૮	૧૮
વિકઠ્ઠા	૩	૫૯	૫૩	૨	૩૩	૫૬	૫૭	૫૦	૫૦

આ કઠ્ઠા વિકઠ્ઠાવમે સંસ્કાર કરેલા પૂર્વના ગ્રહો વીજા કાર્ય સમયે આવા પ્રકારના થાય હે.—

રવિ	ચંદ્ર	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ	કેતુ
૦	૫	૧૧	૧	૨	૧૧	૭	૬	૦
૨૧	૧૮	૯	૧૧	૮	૫	૧૫	૫	૫
૪૭	૨૯	૫૪	૨૯	૨૫	૨૩	૧૨	૧૩	૧૩
૩૩	૩	૩૧	૧૪	૫૧	૪૦	૨૫	૧૧	૧૧

હવે જે ગ્રહો તરતજ વક્ર થયા હોય અથવા વક્ર થવાની તૈયારીમાં હોય, તથા માર્ગી-જૂત (માર્ગે રહેલા) હોય અથવા માર્ગની સન્મુખ હોય તેમનું સ્પષ્ટીકરણ કહે હે.

“વક્રાગ્રપશ્ચિમે શુક્તા જોગ્યા માર્ગાગ્રપશ્ચિમે ।

અન્તરાંશકલા ગ્રાહ્યાસ્તાસાં સીમા ચ સર્વજન્મ ॥ ૧ ॥

વક્રાદૂર્ધ્વે ફલં લબ્ધં શુક્તજાગૌઘતસ્ત્યજેત્ ।

સજોગ્યશુક્તજાગૌઘાત્યાજ્યં માર્ગાદિતઃ ફલમ્ ॥ ૨ ॥”

૧—૩૪૪ ને ૬૦ વહે ભાગ દેતાં ૫ અંશ આવ્યા. તે ૧૬ માં નાખવાથી ૨૧ થયા. શેષ ૪૪ કઠ્ઠા રહી તે ૩ માં નાખતા ૪૭ થઈ. શેષ રહેલી ૩ વિકઠ્ઠા ૩૦ માં નાખવાથી ૩૩ વિકઠ્ઠા થઈ.

“वक्र थयेला ग्रहनी पढीनी अने पहेलांनी जुक्त एवी अने मार्गी थयेला ग्रहनी पढीनी तथा पहेलांनी जोग्य एवी अंतरांश कळाउं ग्रहण करवी, अने ते सर्व कळाउंनी जे सीमा ते सर्वज कहेवाय ठे. १. वक्री थया पढी लाधेलुं जे फळ ते जुक्त अंश-कळाना समूहमांथी बाद करवुं, अने मार्गी थया पढी ते लाधेलुं फळ जोग्य सहित करेला जुक्त अंश-कळाना समूहमांथी बाद करवुं.”

आ वे श्लोकोनुं जाण्य आ प्रमाणे ठे.—

“वक्रात् पूर्वगता नाड्यो हताः स्वर्द्धकलादिजिः ।

सीमान्तसर्वजघटीविजक्ताः स्युः स्फुटं कलाः ॥ ३ ॥

शेषे षष्टिगुणे सर्वर्द्धलब्धे विकलागमः ।

जुक्तर्द्धयुक्ते तत्राङ्के षष्टिजक्तेऽंशकादिकम् ॥ ४ ॥

वक्रपश्चादपीत्थं स्यात्सीमाधीण्येऽग्रतः स्थिते ।

लब्धं फलं पुनस्त्याज्यं जुक्तजागौघतस्तदा ॥ ५ ॥

मार्गात् पूर्वगता घट्यो गुण्या जोग्यकलादिजिः ।

शेषं प्राग्वज्जोग्ययुक्तजुक्तांशेज्यः फलं त्यजेत् ॥ ६ ॥

मार्गपश्चात्तु रूढ्येति वक्रिमार्गिग्रहाः स्फुटाः ।”

“वक्रीनी पहेलां गयेली कळाउं पोताना नहत्रनी कळाउंए गुणवी. तेने सीमान्तनी सर्व नहत्रनी घरीउंए जाग देवाथी स्फुट कळाउं आय ठे. शेषने ६० वने गुणी सर्व नहत्रनी घरीउंए जाग देतां विकळा आवे ठे. पढी ते अंकने जुक्त नहत्रनी घरीउं सहित करीने ६० वने जाग देतां अंशादिक आवे ठे. हवे वक्री थया पढी पण एज प्रमाणे सीमा नहत्र आगळ रहे ठते करवुं, परंतु ते वखते जुक्त अंशोना समूहथी लाधेला फळने बाद करवुं. हवे मार्गी थयानी पूर्वे गयेली घरीउं जोग्य कळादिके करीने गुणवी. बीजुं प्रथमनी जेम जोग्य सहित करेला जुक्त अंशोमांथी फळने बाद करवुं, परंतु मार्गी थया पढी तो रुंढिथी जाणवुं. आ प्रमाणे वक्री अने मार्गी ग्रहो स्फुट आय ठे.”

आ श्लोकोनी व्याख्या आ प्रमाणे ठे.—वक्राग्रपश्चिमे एटले ग्रहनुं वक्रपणुं थया पढी अने पहेलां. मार्गाग्रपश्चिमे एटले मार्गी थया पढी अने पहेलां. अन्तरांशकला ग्राह्याः एटले जेम स्वाजाविक गतिवाळा ग्रहने स्पष्ट करवा माटे गयेली इष्ट घरीउंने ००० कळावने गुणवानुं कहुं ठे तेम अर्ही (गयेली इष्ट घरीउंने) वक्री अने मार्गी थवाना

समये टीप्पणमां लखेला जुक्त अंशो अने कळाउंए करीने गुणवी. विशेष (तफावत) ए के वक्की थयेला ग्रहनी बन्ने तरफनी (पन्नीनी अने पहेलांनी) जुक्त कळाए करीने अने मार्गी थयेला ग्रहनी बन्ने तरफनी जोग्य कळाए करीने गुणाकार करवो. तासां सीमा च सर्वजं एटले प्रस्तावने लीधे तासां—ते सर्व घनीउं (घनीउं)ने. जावार्थ ए ठे जे—जेम बीजे ठेकाणे सर्वे नक्षत्रनी घनीउंवने जाग देवानो कह्यो तेम इष्ट समये ते ग्रहे आक्रमण करेलुं नक्षत्र के तेनो पाद जे वखते स्पर्श होय त्यारथी आरंजीने वक्की के मार्गी आय त्यांसुधीनी अथवा वक्की के मार्गी थवाना समयथी आरंजीने बीजा नक्षत्रमां के तेना पादमां संक्रमण आय त्यांसुधीनी जे सर्व घनीउं होय ते घनीउंवने जाग देवो. त्यारपन्नी वक्रादूर्ध्व एटले जो वक्की थया पन्नी ग्रहने स्पष्ट करवानो होय तो जे कळादिक फळ लाधेलुं होय ते वक्की थवाना समये टीप्पणमां लखेला जुक्त अंश अने कळादिकमांथी बाद करवुं, अने वक्की थया पहेलां ग्रह स्पष्ट करवानो होय तो गयेली इष्ट घनीउंने कहेली रीत प्रमाणे जुक्त कळावने गुणी तथा सर्व घनीउंवने जाग दइ जे लाधे तेने जुक्त नक्षत्रनी कळाए युक्त करवुं, ए रीत सुगमज ठे. मार्गादितः एटले के जो मार्गी थया पहेलां ग्रहने स्पष्ट करवानो होय तो मार्गी थवाने समये टिप्पनकमां लखेला जुक्त अंशो अने कळाउंमां तेनीज जोग्य कळादिक मेळवीने पन्नी ते एकंदर थयेला अंकमांथी लाधेली कळादिक बाद करवी, अने मार्गी थया पन्नी ग्रहने स्पष्ट करवो होय तो रुढिए करीने करवो. एटले के—जेम स्वाभाविक गतिवाळा ग्रहोनी कळाउं लावीने तेमां जुक्त नक्षत्रनी कळाउं मेळवाय ठे तेज रीते ते मेळवणी अहीं पण करवी. आ प्रमाणे वक्की अने मार्गी थयेला तथा वक्की अने मार्गी थवानी सन्मुख थयेला ग्रहो स्पष्ट आय ठे. आनुं उदाहरण बुध अने शुक्रने आश्रीने लखे ठे, कारण के प्राये करीने आ वे ग्रहो घणी वार वक्की अने मार्गी आय ठे.

तेमां वक्की थया पन्नीनी रीत आ प्रमाणे करवी.—

वृष राशिमां वक्की थयेला बुधनुं गणित आ प्रमाणे ठे.—वक्की थयेला दिवसनी शेष घनीउं २६, लग्नना दिवसनी घनीउं १० तथा अंतरालना (वच्चेना) चार दिवसोनी घडीउं २४० ए सर्व मळीने २७६ थइ. आ अंक जूदो राखी मूकवो. हवे बुध जे दिवसे वक्र थयो ते दिवसे वृष राशिनुं जुक्त काढवा माटे टिप्पनकमां जोयुं तो अंश २९, कळा ४४ ठे. ते सर्वने कळारूप करतां १९४४ कळा थइ. तेमांथी कृत्तिकाना त्रण पाद अने रोहिणीना चारे पादनी मळी १४०० कळाउं बाद करीए त्यारे शेष १४४ रहे ठे. आ मृगशीर्षनुं जुक्त आव्युं. आटलावने “वक्राग्रपश्चिमेऽन्तरांशकला जुक्ता ग्राह्याः”—

“वक्रीनी पत्नीनी तथा पहेलांनी युक्त अंश कळाउं ग्रहण करवी.” एटलानी व्याख्या पूरी अइ. त्यारपत्नी आ १४४ मृगशिरना युक्तवने पूर्वे आणेखी २७६ गत इष्ट घमीउने गुणवाथी ३९७४४ आय ठे. त्यारपत्नी टिप्पनकमां जोवुं, अने वक्रीना दिवसथी आरं-
जीने रोहिणीमां बुध ७ घमी होय त्यांसुधीनी सर्व घमीउं एकत्र मेळववी. ते आ रीते.—
वक्रीना दिवसनी शेष घमीउं २६, रोहिणीमां आवेलो बुध घमी ७, तथा अंतराळना ६ दिवसनी घमीउं ३६० मळी ३९३ अइ. आ सर्व नक्षत्रनी घमीउवने पूर्वे कहेला
अंक ३९७४४ ने जाग देतां जागमां कळा १०१ आवी अने शेष विकळा ८ रही. आने
पूर्वे कहेला मृगशिरना युक्त १४४ मांथी बाद करीए त्यारे कळा ४२, विकळा ९२ रहे ठे.
आटलाए करीने “वक्रादूर्ध्वं फलं लब्धं युक्तजागौघतस्त्यजेत्—” “वक्रीनी पत्नी जे फळ
लाधुं तेने युक्त अंशना समूहमांथी बाद करवुं.” एटलानी व्याख्या पूरी अइ. पत्नी ते
कळा ४२, विकळा ९२ ने कृत्तिकाना त्रण पादनी अने रोहिणीना चारे पादनी मळी
१४०० घमीउमां नाखवाथी १४४२ कळा अने ९२ विकळा अइ. कळाने ६० वने जाग
देतां जागमां २४ अंशो आव्या. ते उपर युक्त राशि एक देवाथी स्पष्ट बुध राशि १—
२४-२-९२ थयो.

हवे ते बुधनी गति आ प्रमाणे लाववी.—आठसोने ठेकाणे अहीं १४४ नो अंक ठे,
तेने ६० वने गुणी सर्व नक्षत्रनी घमीउं ३९३ वने जाग देतां कळा २१, विकळा ९९ अइ.
आ वक्र थया पत्नी लग्ने दिवसे बुधनी गति आवी. गतिने स्पष्ट करवानुं फळ प्रथ-
मनी जेमज जाणवुं. विशेष ए के—आ गतिवने गत इष्ट घमीउने पूर्वे कहेली रीत
प्रमाणे गुणवाथी जे कळादिक फळ लाधे ते बीजा कार्यसमये पूर्व कार्यना समयना
ग्रहोमांथी बाद करीए त्यारे बीजा कार्यसमयना ग्रहो स्पष्ट आय ठे.

हवे वक्र थया पहेलांनी वर्तना आ प्रमाणे.—पुनर्वसुमां शुक्र घमी ९९ ठे. ते दिव-
सनी पत्नीने बीजे दिवसे १० घमी पत्नी लग्न लीधेखुं ठे, तेथी लग्नना दिवसनी घमी १०
अने पुनर्वसुमां शुक्र आव्यो ते दिवसनी शेष घमी १ मळी ११ घमीउं अइ. त्यारपत्नी
शुक्र क्यारे वक्र थशे ? ते माटे टिप्पनकमां जोवुं. त्यारे लग्नना दिवसनी पत्नी वक्री
शुक्र घमी ४९, अंश २१, कळा १० ए प्रमाणे टिप्पनकमां लखेखुं जोयुं. तेमां अंश
विगेरेनी कळा करवाथी १२७० अइ. तेमांथी मृगशिरना वे पादनी अने आर्द्रांना
चारे पादनी मळी १२०० कळाउं बाद करतां शेष कळा ७० रही. आ पुनर्वसुनुं युक्त
थयुं. आटलावने “वक्रादग्ने पूर्वं चान्तरांशकला युक्ता ग्राह्याः—” “वक्रनी पत्नीनी अने
पहेलांनी युक्त अंतरांशकळा (वच्चे रहेला अंश-कळा) ग्रहण करवी.” एटलानी व्याख्या
अइ. त्यारपत्नी आ पुनर्वसुनी युक्त कळा ७० वने गत इष्ट घमीउं ११ ने गुणतां

૭૭૦ થઈ. ત્યારપછી ફરીથી ટિપ્પનકમાં જોવાથી પુનર્વસુમાં શુક આવ્યો તે દિવસની શેષ ધમ્ની ૧, વક્ર દિવસની ધમ્ની ૮ ૪૯ અને અંતરાલના પાંચ દિવસની ધમ્ની ૩૦૦ મઢીને ૩૧૦ થઈ. આ સર્વ નક્ષત્રની ધમ્ની ૮ થઈ. તેવને પૂર્વે કહેલા ૭૭૦ ને જાગ દેતાં કઠા ૨ અને વિકઠા ૧૧૨ આવી. આટલું લગ્નસમયે શુક્રે પુનર્વસુનું યુક્ત થયું, તેથી તેને મૃગશિરના બે પાદની તથા આર્દ્રાના ચારે પાદની મઢી ૧૨૦૦ કઠામાં નાલવાથી કઠા ૧૨૦૨ અને વિકઠા ૧૨ થઈ. કઠાને ૬૦ વને જાગ દેતાં જાગમાં ૨૦ અંશો લાધ્યા. તેની ઉપર બે રાશિ દેવાથી લગ્નવેળાએ સ્પષ્ટ શુક્ર રાશિ ૨-૨૦-૨-૧૨ થયો.

હવે તેની ગતિ આ પ્રમાણે.—આઠસોને સ્થાને અહીં ૭૦ નો અંક છે, તેને ૬૦ વને ગુણી સર્વ નક્ષત્રની કઠા ૩૧૦ વને જાગ દેતાં કઠા ૧૨, વિકઠા ૦ આવી. આ વક્ર થયા પહેલાં લગ્નને દિવસે શુકની ગતિ થઈ. આ ગતિવને ગુણવાથી જે કઠાદિક ફલ આવે તે પૂર્વ કાલના ગ્રહોમાં મેલવું.

હવે માર્ગી થયા પહેલાંની વર્તના આ પ્રમાણે.—રોહિણીમાં બુધ ધમ્ની ૭ ૯ પ્રમાણે લખેલું હોવાથી જણાતા દિવસની પછી આવમે દિવસે પાંચ ધમ્ની ગયા પછી લગ્ન લીધેલું છે, તેથી લગ્નના દિવસની ધમ્ની ૧, રોહિણીમાં બુધ આવ્યો તે દિવસની શેષ ધમ્ની ૮ ૧૩ અને અંતરાલના સાત દિવસની ધમ્ની ૮ ૪૨૦ મઢીને ૪૭૦ ધમ્ની ૮ થઈ તે ગત ૬૪ ધમ્ની ૮ જાણવી. ત્યારપછી ટિપ્પનકમાં જોયું તો લગ્નના દિવસની પછી સાતમે દિવસે માર્ગી બુધ ધમ્ની ૪૫, અંશ ૧૩, કઠા ૧૩, વિકઠા ૮ ૯ પ્રમાણે લખેલું જોયું. ત્યારપછી તે અંશાદિકને કઠારૂપ કરવાથી ૭૯૩ કઠા અને ૮ વિકઠા થઈ. આ ટિપ્પનકમાં લખેલું અંશાદિક બુધે વૃષ રાશિનું યુક્ત થયું એમ જાણવું, અને જોગ્ય તો કઠા ૧૦૦૬, વિકઠા ૧૨ છે, માટે આ જોગ્યવને ગત ૬૪ ધમ્ની ૮ ૪૭૦ બે સ્થાને સ્થાપન કરી અનુક્રમે ગુણવી. સ્થાપના—૩૩૮૬. આટલાં કરીને “જોગ્યા માર્ગાગ્રપશ્ચિમે”—“માર્ગીની પહેલાંની અને પછીની જોગ્ય કઠા ગુણવી” એમ કહેલું હોવાથી જોગ્ય કઠા ૮૪૭૪ ગત ૬૪ ધમ્ની ૮ સાથે ગુણવા માટે ગ્રહણ કરી છે. તેને અનુક્રમે ગુણવાથી ૪૬૬૬૬ થયું. નીચેના અંકને ૬૦ વને જાગ દેતાં જાગમાં આવેલા ૪૧૪ ઉપરના અંકમાં નાલવાથી ૪૮૧૨૦૨ થયા. ત્યારપછી રોહિણીમાં બુધ આવ્યો તે દિવસની શેષ ધમ્ની ૮ ૧૩, માર્ગી બુધ થયો તે દિવસની શેષ ધમ્ની ૮ ૪૫ તથા અંતરાલના ચૌદ દિવસની ધમ્ની ૮ ૮૪૦ એ સર્વ મઢીને ૯૩૦ થઈ. આ સર્વ નક્ષત્રની ધમ્ની ૮ થઈ, તેના વને પૂર્વે કહેલા ૪૮૧૨૦૨ ને જાગ દેતાં કઠા ૧૧૩ લાધી. શેષ વિકઠા ૬ રહી. આટલું ફલ લાધ્યું. ત્યારપછી લગ્નના દિવસથી આવમે દિવસે ટિપ્પનકમાં લખેલો માર્ગી

बुध अंश १३, कळा १३, विकळा ८ ठे, तेनी कुल कळा ७९३, विकळा ८ रूप वृष राशिनું जे चुक्त थयुं ठे तेने जोग्य कळा १००६, विकळा ८ सहित करवाथी १००० कळा आय ठे, तेमांथी पूर्वे लाधेलुं फळ कळा ९१३, विकळा ६ बाद करवी, केमके “सजोग्यचुक्तजागौघाच्याज्यं मार्गादितः फलं”—“जोग्य सहित करेला चुक्त अंशादिकना समूहथी मार्गीना लाधेला फळनो त्याग करवो” एम कहेलुं ठे, तेथी ते बाद करतां कळा १२८६ अने विकळा ९४ रही. कळाने ६० वने जाग देतां अंश २१, कळा २६, विकळा ९४ आवी. आटलुं मार्गीं थया पहेलां लग्नने दिवसे बुधे वृष राशिनું चुक्त थयुं. तेना उपर एक राशि देवाथी स्पष्ट बुध राशि १-२१-२६-९४ थयो.

तेनी गति आ प्रमाणे.—१००६-९२. तेमां पहेला अंकने ६० वने गुणी सर्व नक्षत्रनी घनीउं ९३८ वने जाग देतां कळा ६४, विकळा १३ आवी. आ रीतवने प्राप्त थयेलुं कळादिक पूर्वना ग्रहोमांथी वाद करवुं.

हवे मार्गीं थया पत्नी आ प्रमाणे वर्तना करवी.—मार्गीं बुध जे दिवसे थयो ते दिवसे ४९ घनीए थयेलो होवाथी ते दिवसनी शेष घनीउं १९, लग्नना दिवसनी घनीउं ७ तथा अंतराळना ७ दिवसनी घनीउं ३६० सर्व मळीने ३८२ थइ. आ गत इष्ट घनीउं थइ, तेने वे वार स्थापन करवी. पत्नी मार्गीं बुध घनी ४९, अंश १३, कळा १३, विकळा ८, ए प्रमाणे टिप्पनकमां लखेलुं ठे, अने तेथी शेष रहेली जोग्य कळा १००६, विकळा ९२ ठे, तेने उपरनी गत इष्ट घनीउं ३८२ वने गुणवी, केमके “जोग्या मार्गाग्रपश्चिमे”—“मार्गींनी पहेलांनी तथा पाठळनी जोग्य घनीउं ग्रहण करवी” एम कह्युं ठे, तेथी तेने गुणतां ३८४६२३-४ थया. त्यारपत्नी फरीथी टिप्पनकमां जोतां मार्गीं थया पत्नी १४ दिवसे मृगशिरमां बुध ४७ लखेलो जोयो, तेथी करीने बुधना मार्गीं थवाना दिवसनी शेष घनीउं १९, मृगशिरमां बुधना आववाना दिवसनी घनीउं ४७ तथा अंतराळना तेर दिवसनी घनीउं ७८० ए सर्व मळी ८४२ घनीउं थइ. आ सर्व नक्षत्रनी घनीउं थइ. आना वने पूर्वे कहेला अंक ३८४६२३ ने जाग देतां कळा ४९६, विकळा ४८ थइ. कळाने ६० वने जाग देतां अंश ७ लाध्या. शेष कळा ३६ अने विकळा ४८ रही. आ अंकमां मार्गीं थवाना दिवसे लखेला अंश १३, कळा १३ अने विकळा ८ उमेरवी, केमके “मार्गपश्चात्तु रूढ्या”—“मार्गीं थया पत्नीनी वर्तना होय तो रूढि प्रमाणे करवुं एटले के उमेरवा” एम कह्युं ठे, माटे ते उमेरतां अंश २०, कळा ४९, विकळा ९६ आय ठे. आटलुं प्रमाण लग्नसमये बुधे वृष राशिनું चुक्त थयुं. तेना उपर एक राशि देवाथी स्पष्ट बुध राशि १-२०-४९-९६ थयो.

तेनी गति आ प्रमाणे.—१००६-९२. तेमां पहेला अंकने ६० वने गुणी सर्व नक्ष-

ત્રની ધમીઉં ૮૪૨ વને જાગ દેવાથી કલા ૭૧ તથા વિકલા ૩૩ આવી. આ રીતે આવેલું કલાદિક ફલ પૂર્વે આણેલા મહોમાં જેલવું. આ રીતે બીજા મહોની વર્તના પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પોતાની વુઝિથી કરવી. આ સર્વ ગણિત જ્યોતિર્વિદોને નિરંતર ઉપયોગી હોવાથી તથા પ્રસંગ હોવાથી દેખાડ્યું છે.

હવે વિવાહમાં ગોધૂલિક લગ્ન કહે છે.—

સન્ધ્યાલગ્નમપિ શ્રેયો ગોઘુરોત્લાતધૂલિન્નિઃ ।

ગોપાનાં હીનવર્ણાનાં પ્રાચ્યાં ચ સ્યાત્કરમ્હે ॥ ૭૩ ॥

અર્થ—ગોવાળના, નીચ વર્ણના અને પૂર્વ દેશમાં રહેનારના વિવાહમાં ગાયની સ્ત્રી ઉત્તમની ધૂલવને જણાતું સંધ્યા લગ્ન પણ શ્રેય (શુભ) છે.

સૂર્યના અસ્ત વખતે સૂર્યનું અર્ધ વિંચ દેખાતું હોય ત્યારથી આરંજીને ગાયની સ્ત્રીથી ઉત્તમની ધૂલ જ્યાંસુધી શાંત ન થઈ હોય ત્યાંસુધી ગોધૂલિક લગ્નનો સમય હોય છે, તેથી કરીનેજ અહીં શ્લોકમાં “ધૂલિન્નિઃ” એમ કહ્યું છે. અર્થાત્ જ્યાંસુધી તારા ન દેખાય ત્યાંસુધી જાણવું. જો સૂર્ય વાદલાંથી ઢંકાયેલ હોય તો પ્રપુત્રાટ નામની ઉષધિના પત્રનું મઠી જવું, પક્ષીઉંના સમૂહનો કોલાહલ થવો તથા તેમનું પોતપોતાના માલા તરફ જવા માટે ઉત્સુકપણું એ વિગેરે ચિહ્નોવને લગ્નસમયનો નિર્ણય કરવો. મૂલ શ્લોકમાં “શ્રેયો”-શુભ છે એમ કહ્યું તે લોકરુઢિથી કહ્યું છે. તથા “હીનવર્ણાનાં” એટલે નીચ વર્ણ એ શબ્દ સામાન્ય રીતે કહ્યો છે, કારણ કે ગદાધર કહે છે કે—

“ઘટિકાલગ્નજાતેઽક્ષીકાર્યં ગોરજોઽપિ વિપ્રૈશ્ચ ૧”

“ઘટિકા લગ્નને અજાતે બ્રાહ્મણોએ ગોરજ (ગોધૂલિક) લગ્ન પણ અંગીકાર કરવું.” હવે ગોધૂલિક લગ્નમાં કેટલી શુદ્ધિ હોવી જોઈએ તે કહે છે.—

શીતયુતિં પથ્થમથાષ્ટમં ચ, જઙ્ઘાર્ધયામૌ કુલિકં ચ હિત્વા ।

વિનાઽપિ લગ્નાંશઃખગાનુકૂલ્યં, ગોધૂલિકં પ્રાગ્ધરં વદન્તિ ॥ ૭૪ ॥

અર્થ—ઠંડો તથા આઠમો ચંદ્ર, જઙ્ઘા, અર્ધયામ અને કુલિકને ઢોરીને લગ્નનો નવાંશક અને નક્ષત્રની અનુકૂળતા ન હોય તોપણ ગોધૂલિક લગ્નને શ્રેષ્ઠ કહે છે.

લગ્નથી ઠંડે કે આઠમે ચંદ્ર હોય તો તે કન્યાના મૃત્યુને દેનાર છે તથા “મંગલ પણ પહેલા કે આઠમા સ્થાનમાં રહ્યો હોય તો તે પતિના મૃત્યુને કરનાર હોવાથી તજવા યોગ્યજ છે” એમ સારંગ કહે છે. અર્ધયામ તથા કુલિકને તજવાના લક્ષ્યા છે, તેથી

एवुं सूचवन थाय ठे के गोधूलिक लग्नमां गुरु अने शनिवार तजवाना ठे, कारण के ते दिवसे अनुक्रमे अर्धयाम अने कुलिकनी उत्पत्ति ठे. (गुरुवार अर्धयाम अने शनिवार कुलिक थाय ठे.) केशवार्क तो आ प्रमाणे कहे ठे.—

“सार्क शनौ चिरविचित्रशिखरिसूनौ, तत्केवलं कुलिकयामद्वोपलम्भात् ।”

“शनिवार सूर्य उतां गोधूलिक लग्न करवुं, केमके सूर्यास्त पढी कुलिक योग थाय ठे, तथा गुरुवार सूर्यास्त पढी करवुं, कारण के ते पहेलां अर्धयाम योग थाय ठे.”

मूलमां खग शब्द लख्यो ठे तेनो अर्थ ग्रहो थाय ठे. तेमनी अनुकूलता विना पण एम मूलमां लख्युं ठे तोपण क्रांतिसाम्य विगेरे मोटा दोषो अवश्य त्याग करवा योग्य ठे. तेने माटे व्यवहारप्रकाशमां कहुं ठे के—

“क्रूरैर्युतनक्षत्रं व्यतिपातं वैधृतिं च संक्रान्तिम् ।

हीणं चन्द्रं ग्रहणजशनिगुरुदिनक्रान्तिसाम्यानि ॥ १ ॥

दम्पत्योरष्टमजं लग्नात् षष्ठाष्टमं च शीतांशुम् ।

रविजीवयोरशुद्धिं विवर्ज्य गोधूलिकं शुभदम् ॥ २ ॥

गोधूलिकापरिणयने येषां केन्द्रोपगः शुभो न मृतौ ।

जौमो नोदयनिधने तेषां सौख्यानि नान्येषाम् ॥ ३ ॥”

“क्रूर ग्रहवने युक्त नक्षत्र, व्यतिपात, वैधृति, संक्रान्ति, हीण चन्द्र, ग्रहण नक्षत्र, शनिवार, गुरुवार, क्रांतिसाम्य, लग्नार्थी स्त्री पुरुषने आठमं नक्षत्र, उठे के आठमो चन्द्र तथा रवि अने गुरुनी अशुद्धि, आटलाने वर्जने गोधूलिक लग्न शुभदायक ठे. गोधूलिकना विवाहमां जेउने केन्द्रमां शुभ ग्रह होय अने मृत्यु (८) स्थानमां शुभ ग्रह न रह्यो होय, तथा उदय (१) अने निधन (८) स्थानमां मंगल रहेलो न होय तेमने सुख ठे, बीजाने नथी.”

मूल श्लोकमां “प्राग्रहरं” एटले बीजा दोषोए आ (गोधूलिक) जीती शकाय तेवुं नथी, माटे प्रधान-श्रेष्ठ ठे. ते विषे सारंग कहे ठे के—

“जामित्रं न विचिन्तयेद्ग्रहयुतं लग्नाद्दशाङ्गात्तथा,

नो वेधं न कुवासरं न च गतं नागामि जं पाप्मजिः ।

नो होरां न नवांशकं न च खगान्मूर्च्यादिजावस्थितान्,

हित्वा चन्द्रमसं परुष्टमगतं गोधूलिकं शस्यते ॥ १ ॥”

“जामित्र (९) स्थाननो विचार करवो नहीं, लग्नार्थी तथा चन्द्रार्थी ग्रहवने युक्तपणुं

વિચારવું નહીં, વેધનો વિચાર કરવો નહીં, અશુદ્ધ દિવસનો વિચાર કરવો નહીં, ક્રૂર ગ્રહ સાથે રહેલા અને રહેશે એવા નક્ષત્રનો વિચાર કરવો નહીં, હોરાનો વિચાર કરવો નહીં, નવાંશકનો વિચાર કરવો નહીં, તથા મૂર્તિ (૧૦) આદિક સ્થાનોમાં રહેલા ગ્રહોનો પણ વિચાર કરવો નહીં. માત્ર ઠાઠા અને આઠમા ચંદ્રનો ત્યાગ કરવાથીજ ગોધૂલિક લગ્ન પ્રશસ્ય-શુદ્ધ છે.”

આ શ્લોકમાં જો કે ઠાઠા આઠમા ચંદ્રનો ત્યાગજ અપેક્ષિત છે, બીજું કાંઈ પણ અપેક્ષિત નથી. એમ કહ્યું છે, તોપણ આ પ્રમાણે જાણવું.—ગોધૂલિક લગ્ન લીધું હોય તોપણ વિવાહનુંજ નક્ષત્ર અને તેની શુદ્ધિ હોવી જોઈએ, તથા વર્ષ, માસ, પક્ષ અને દિવસની શુદ્ધિ પણ અવશ્ય હોવી જોઈએ.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—જો બીજા દોષો નહીં જીતી શકાય એવું હોવાથી ગોધૂલિક લગ્ન પ્રધાન છે તો પૂર્વે કહેલાં લગ્નાદિકનાં ફલોનું અપ્રધાનપણું અશે ? ઉત્તર—ખરી વાત છે, કેમકે ઉલ્લંઘન ન કરી શકાય એવા કુલ અને દેશના ધર્મને અનુસરવાથી કોઈ વાર તે લગ્નાદિક ફલોને અપ્રધાનપણાની પ્રાપ્તિ આવે તોપણ તે અનિષ્ટ નથી—ઈષ્ટજ છે. કહ્યું છે કે—

“ન શાસ્ત્રદૃષ્ટ્યા વિરુપાં કદાચિહ્નધનીયાઃ કુલદેશધર્માઃ ।

દેશે ગતોઽપ્યેકવિલોચનાનાં, નિમીદ્ય નેત્રં નિવસેન્મનીષી ॥ ૧ ॥”

“વિદ્વાનોએ કોઈ વચ્ચે પણ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિને લીધે કુલ, દેશ અને ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં, કેમકે માહ્યો માણસ એક નેત્રવાળાના દેશમાં ગયો હોય તો તેણે ત્યાં પોતાનું એક નેત્ર બંધ કરીનેજ વસવું જોઈએ.”

આ રીતે અમુક કુલ અને દેશમાં ગોધૂલિકનુંજ પ્રધાનપણું છે, પરંતુ લગ્નાદિકના ફલનું પ્રધાનપણું નથી, તેથી કાંઈ પણ દોષ આવતો નથી. વઢી અમુક કુલ અને દેશના ધર્મ માત્ર ગોધૂલિકનાજ વિષયવાળા છે એમ નથી, પરંતુ ગ્રહગોચરાદિક વિષયવાળા પણ છે. જેમકે—વિવાહમાં નાગરલોકો ઠાઠા આઠમા વિગેરેને ગણતા (અપેક્ષા રાખતા) નથી, જાર્ગવના વંશજોમાં જાડપદ શુક્લ દશમને દિવસેજ વિવાહ કરવાની રીત છે, આ કુલધર્મ છે. દેશધર્મો આ પ્રમાણે છે. જેમકે—ગૌર દેશના લોકો ગોચરવને શ્રેષ્ઠ એવા સૂર્યની અપેક્ષા રાખે છે અને ગુરુની અષ્ટક વર્ગે કરીને અપેક્ષા કરે છે. દક્ષિણના લોકો ગુરુને ગોચરવને કરીને શ્રેષ્ઠ ઇચ્છે છે અને સૂર્યને અષ્ટક વર્ગે કરીને શ્રેષ્ઠ ઇચ્છે છે. હાટ દેશના લોકો સૂર્યને તથા ગુરુને અષ્ટક વર્ગે કરીને તથા ગોચરવને

કરીને શ્રેષ્ઠ ઇંદ્રે છે. માલવ દેશના લોકોને ગોચર પ્રમાણરૂપ નથી, પરંતુ અષ્ટક વર્ગજ પ્રમાણ છે. બીજા દેશોમાં ગોચર તથા અષ્ટક વર્ગ બન્ને પ્રમાણ છે.

હવે પૂર્વે કહેલા ઠાયા લગ્નની જેવાજ ચઢવાઠા ધ્રુવ લગ્નને કહે છે.—

સ્યુર્દીક્ષાસ્થાપનાદીનિ ધ્રુવચક્રે તિરઃસ્થિતે ।

ઊર્ધ્વે સ્વાતધ્વજોઘ્નાયપ્રાયાણિ પ્રાયશઃ શ્રિયે ॥ ૭૫ ॥

અર્થ—ધ્રુવચક્ર તિરહું રહ્યું હોય ત્યારે દીક્ષા, સ્થાપના વિગેરે કાર્યો શુજ્ઞદાયક છે, અને સ્વાત, ધ્વજારોપણ વિગેરે ડંચાડ જેવાં કાર્યો ધ્રુવચક્ર ઊર્ધ્વ રહ્યું હોય ત્યારે પ્રાયે કરીને કહ્યાણને માટે છે.

સ્થાપના ઇટલે પ્રતિષ્ઠા. આદિ શબ્દથી બીજું પણ સ્થિર કર્મ જાણવું. તિરઃ ઇટલે તિરહું. ઊર્ધ્વે ઇટલે ડંચું રહે ઠટે. ધ્રુવની ચોતરફ રહેલું શ્રંખલક (ચક્ર) માંડું જમતું જમતું એક રાત્રિ દિવસમાં બે વાર તિરહું અને બે વાર ઊર્ધ્વ આવે છે. તેથી કરીને—

“તિર્યગૂર્ધ્વે સ્થિતે ચક્રે તત્પ્રાન્તગતતારકે ।

સમસૂત્રે યદા સ્યાતાં ધ્રુવલગ્નં જવેત્તદા ॥ ૧ ॥”

“ધ્રુવચક્ર તિરહું અને ઊર્ધ્વ રહે ઠટે જ્યારે તેના ઠેમા પર રહેલા બે તારાડં સરસી લાડનમાં આવે ત્યારે ધ્રુવ લગ્ન થાય છે.”

તે ધ્રુવ લગ્નના સમયનો અતિસૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ કરીને અથવા ધ્રુવને ફરવાના ચંત્રવને કરીને નિશ્ચય કરવો, અને સ્થૂઠ દૃષ્ટિ તો પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો છે.—

“ઉદય મહાધણિષ્ઠાણ ઉઠ્ઠં અણુરાહકિત્તિ ધ્રુવ તિરિહં તિ”

“મઘા અને ધનિષ્ઠાનો ઉદય હોય ત્યારે ધ્રુવ ઊર્ધ્વ હોય છે, અને અનુરાધા તથા કૃત્તિકાનો ઉદય હોય ત્યારે ધ્રુવ તિરહું હોય છે.”

પરંતુ નક્ષત્રનું ઉદયપ્રમાણ બરાબર સ્પષ્ટ રીતે દૃષ્ટિગોચર અડ શકતું નથી, તેથી મસ્તક પર (માથે—આકાશના મધ્યમાં) રહેલા નક્ષત્રની અપેક્ષા ધ્રુવ લગ્નનું સ્વરૂપ કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે—અશ્લેષા અને શ્રવણ નક્ષત્ર મસ્તક પરથી ડતરતાં હોય ત્યારે ધ્રુવ તિરહું હોય છે, તથા જરણી અને વિશાખા નક્ષત્ર મસ્તક પરથી ડતરતાં હોય ત્યારે ધ્રુવ ઊર્ધ્વ હોય છે. તથા—

“સ્યાદૂર્ધ્વો મૃગકર્કે તુ સમસ્તિર્યક્ તુલાજયોઃ ।

યથા તથા તુ શેષેષુ લગ્નેષુ સ્યાધ્રુવં ધ્રુવઃ ॥ ૧ ॥”

“મકર અને કર્ક રાશિનું લગ્ન હોય ત્યારે ધ્રુવ ઊર્ધ્વ હોય છે, તથા તુલા અને મેષ રાશિનું લગ્ન હોય ત્યારે તે તિરહું હોય છે, અને બીજાં લગ્નો હોય ત્યારે તે અવશ્ય ગમે તે રીતે—અનિયમિત હોય છે.”

“તે ધ્રુવ લગ્નનો સમય તે કાલે જે લગ્નનો ઉદય હોય તેના નવાંશક જેટલોજ હોય છે,” એમ કેટલાક કહે છે. વઢી બીજા કહે છે કે—“તે નવાંશકનો માત્ર મધ્યના ત્રિજાગ જેટલોજ હોય છે.” આ ધ્રુવ લગ્નનું તિરઠાપણું તથા ઊર્ધ્વપણું રાત્રિને આશ્રીનેજ કહેવાય છે, પરંતુ દિવસને આશ્રીને કહેવાતું નથી, કારણ કે દિવસે તો તે સૂર્યનાં કિરણોથી લુપ્ત થાય છે.

મૂળ શ્લોકમાં “પ્રાયાણિ” એમ પ્રાય શબ્દ લેલેલો હોવાથી યાત્રાદિક કાર્ય પણ ગ્રહણ કરવું. તે માટે કહ્યું છે કે—

“પૃથ્વતો વા રવિં કૃત્વા ગચ્છેદ્દક્ષિણં તથા ।

ઉત્તાનપાદપુત્રસ્ય શેખરે ચોર્ધ્વસંસ્થિતે ॥ ૧ ॥”

“ઉત્તાનપાદના પુત્ર (ધ્રુવ)નું શેખર (મસ્તક) ઊર્ધ્વ રહેલું હોય ત્યારે સૂર્યને પાઠ્ઠ કરીને અથવા દક્ષિણ (જમણે) કરીને પ્રયાણ કરવું.”

હર્ષપ્રકાશમાં પણ ધ્રુવ લગ્ન કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે.—

“જહ્ પુણ તુરિયં કજ્ઞં હવિજ્ઞ લગ્નં ન લગ્નં સુદ્ધં ।

તા ગયાધ્રુવલગ્નં ગદિઅર્ધં સયલકજ્ઞેસુ ॥ ૧ ॥”

“જે કાર્ય જલદી કરવા લાયક હોય અને શુદ્ધ લગ્ન ન મળતું હોય તો સમગ્ર કાર્યમાં ગયા લગ્ન અને ધ્રુવ લગ્ન ગ્રહણ કરવાં.”

હવે અહીં પ્રસંગોપાત્ત રાજાદિકના અજિપેકનું મુહૂર્ત કહે છે.—

અજિપિક્તો મહીપાલઃ શ્રુતિજ્યેષ્ઠા લઘુધ્રુવૈઃ ।

મૃગાનુરાધાપૌષ્ણેશ્ચ ચિરં શાસ્તિ વસુન્ધરામ્ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, લઘુ (પુણ્ય, અજિજિત, હસ્ત, અશ્વિની), ધ્રુવ (રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા), મૃગશિર, અનુરાધા અને રેવતી નક્ષત્રમાં રાજાને અજિપેક કર્યો હોય તો તે ચિર કાલ સુધી પૃથ્વીનું રાજ્ય કરે છે. આ તેર નક્ષત્રો અજિપેકનાં છે.

સવલત્વે જન્મદશાલગ્નેશનાં કુજાર્કયોરપિ ચ ।

રાક્ષાં શુજોઽજિપેકઃ સિતગુરુશશિનાં ચ વૈપુદ્યે ॥ ૭૭ ॥

અર્થ—જન્મેશ, દશેશ, લગ્નેશ, મંગલ અને સૂર્ય આટલા ગ્રહોનું સવલપણું હોય, તથા શુક્ર, ગુરુ અને ચંદ્રનું વિપુલપણું હોય ત્યારે રાજાનો અજિપેક કરવો શુભ છે.

જન્મવલતે જે રાશિમાં ચંદ્ર હોય તે રાશિનો ઈશ જન્મેશ કહેવાય છે, અજિપેકને વલતે જે ગ્રહની દશા હોય તે દશેશ કહેવાય છે, તથા જન્મવલતે લગ્નનો જે પતિ હોય તે લગ્નેશ કહેવાય છે. વિપુલપણું એટલે ઘણા દિવસથી ઉદય થયેલો હોવાથી મોટાં બિંબનું હોવાપણું તથા સારાં-ઘણાં કિરણવાળાપણું.

जूत्यै स्वस्वत्रिकोणो १ च २ गृह ३ मित्रर्द्ध ४ गैर्ग्रहेः ।

अजिषेको न नीचारिद्वेत्रगास्तमितैः पुनः ॥ ७७ ॥

अर्थ—पोताना त्रिकोणमां, पोताना उच्च स्थानमां, पोताना स्थानमां अने पोताना मित्रना स्थानमां ग्रहो रहेला होय त्यारे अजिषेक करवो ए जूति-आवादीने माटे ठे (शुच ठे), परंतु ग्रहो नीच के शत्रुना स्थानमां रहेला होय के अस्त पामेला होय तो ते शुच नथी.

अहीं “स्वस्व” पोतपोतानुं” ए शब्द त्रिकोण विगेरे चारे शब्दमां जोरवो. आ ग्रहो आवी रीतना होय तोज अजिषेक करवो श्रेष्ठ ठे. ते विषे कहुं ठे के—

“सुहृत्त्रिकोणस्वगृहोच्चसंस्थाः, श्रियं च कीर्तिं च दिशन्ति खेटाः ।

अस्तंगताः शत्रुजनीचगा वा, जयाय शोकाय ज्वन्ति राज्ञाम् ॥ १ ॥”

“मित्र, त्रिकोण, स्वगृह अने उच्च स्थानमां रहेला ग्रहो लक्ष्मीने तथा कीर्तिने आपे ठे, अने अस्त पामेला होय के शत्रुना स्थानमां रह्या होय के नीच स्थानमां रह्या होय तो ते राजाने जयने माटे तथा शोकने माटे आय ठे.”

मूल श्लोकमां (त्रिकोण विगेरेमां रहेला) “ग्रहो होय” एम सामान्य रीते कहुं ठे तोपण विशेषे करीने गुरु, चंद्र अने शुक्र, तथा जन्मवार, दशानो वार, लग्नेशनो वार अने दिनवार ग्रहण करवा. ते माटे लक्ष्म कहे ठे के—

“विशेषाज्जन्मलग्नेशदशेशदिनजर्तुषु ।

यस्मात्तस्मात्प्रयत्नेन सौस्थ्यमेषां प्रकटयेत् ॥ १ ॥”

“जे कारण माटे जन्मनो स्वामी, लग्ननो स्वामी, दशानो स्वामी अने दिननो स्वामी (अजिषेकने विषे) विशेष उपयोगी ठे ते कारण माटे ते ग्रहोनुं सुस्थपणुं (सारां स्थानोमां रहेवापणुं) प्रयत्नवरुं करवुं.”

ताराबले शशिवले शुद्धौ तिथिवारधिष्ण्ययोगानाम् ।

त्रिषणायस्थैः पापैः सौम्यैश्चयायत्रिकोणकेन्द्रगतैः ॥ ७८ ॥

अर्थ—तारानुं बळ अने चंद्रनुं बळ होय त्यारे तथा तिथि, वार, नक्षत्र अने योगनी शुद्धि होय त्यारे, त्रीजे, ठेठे अने अगीयारमे स्थाने पाप ग्रहो रह्या होय, अने सौम्य ग्रहो त्रीजे, अगीयारमे, त्रिकोणमां अने केन्द्रमां रह्या होय त्यारे राज्याजिषेक करवो शुच ठे.

तारा अने चंद्र ए बळेनुं बळ राज्याजिषेकमां अवश्य ग्रहण करवुं, तेशी करीने शुक्ल-

पहू तथा कृष्णपहनी अपेक्षाए बन्नेनुं बल लेवुं एवो अर्थ करवो नहीं. दग्धा अने रिक्ता विगेरेने त्याग करवाथी तिथिनी शुद्धि कहेवाय ठे, सौम्य वार लेवाथी वारनी शुद्धि आय ठे, क्रूर ग्रहे आक्रमण करेला नहूत्र विगेरेनो त्याग करवाथी नहूत्रनी शुद्धि जाणवी, तथा द्रुष्ट योग अने उपयोगने वर्जवाथी योगनी शुद्धि आय ठे. “त्र्याय”- “त्रीजे, ठठे” अहीं उपलक्षणथी धन (बीजुं) स्थान पण सौम्य ग्रहोवमेज सहित होवुं जोड़ए. सामर्थ्यथी एम पण जणाय ठे के-आठमुं अने बारमुं ए बे स्थान शून्य होय तोज ते सारां ठे, कारण के ते बे स्थानोमां शुज के अशुज कोइ पण ग्रह रह्यो होय तो ते अनिष्ट आपनारज ठे.

जन्मर्क्षादुपचयजे स्थिरेऽथ शीर्षोदयेऽथवा जवने ।

सौम्यैर्विलोकितयुते न तु पापैर्नृपमजिषिञ्चेत् ॥ ८० ॥

अर्थ—जन्मनी राशिथी उपचयस्थानमां, अथवा स्थिर लग्नमां, अथवा शीर्षोदयी (माथेथी उदय पामनार) लग्नमां, अने ते लग्न सौम्य ग्रहोए जोयेल तथा युक्त होय, पण क्रूर ग्रहोए दृष्ट के युक्त न होय तेवा लग्नमां राजानो अजिषेक करवो शुज ठे.

जे पुरुषने अजिषेक करवानो होय तेनी जन्मनी राशिथी उपचयस्थानमां रहेलुं लग्न होय, अथवा स्थिर राशिनुं लग्न होय, अथवा शीर्षोदयी राशिवालुं लग्न होय. “न तु पापैः” एटले के क्रूर ग्रहोए जोयल अथवा युक्त न होय.

यमार्कयोद्धया ३ य ११ गयोर्गुरौ तु, सुखा ४ म्वर १० स्थे नृपतिः स्थिरश्रीः ।

यद्वा त्रिकोणोऽप्युदयगे १ सुरेज्ये, शुक्रे नजः १० स्थे क्षितिजे रिपु ६ स्थे ॥ ८१ ॥

अर्थ—शनि अने सूर्य त्रीजे के अगीयारमे स्थाने रह्या होय, अने गुरु चोथे के दशमे स्थाने रह्यो होय तो ते (राज्याजिषिक्त) राजानी लक्ष्मी स्थिर आय ठे, अथवा तो गुरु नवमा, पांचमा के पहेला स्थानमां रह्यो होय, शुक्र दशमा स्थानमां होय अने मंगल ठठे स्थाने होय तोपण ते राजा स्थिर लक्ष्मीवालो आय ठे. अहीं यमनो अर्थ शनि ठे.

अजिषिक्तो बलीयोजिर्ग्रहैः केन्द्रत्रिकोणगैः ।

क्रूरः पापैः शुभैः सौम्यो मिश्रैः साधारणो जवेत् ॥ ८२ ॥

अर्थ—केन्द्र अने त्रिकोणमां रहेला बलवान् क्रूर ग्रहोए अजिषेक करायेलो राजा क्रूर आय ठे, तेवाज शुज ग्रहोए करीने सौम्य अने मिश्रग्रहोए करीने साधारण आय ठे.

જો ત્રિકોણ અને કેન્દ્રમાં રહેલા બઢવાન્ ગ્રહો સર્વે ક્રૂર હોય તો રાજા ક્રૂર થાય છે, સર્વે શુન્ન ગ્રહો હોય તો રાજા સૌમ્ય થાય છે, અને જો મિશ્ર હોય એટલે કે કેટલાક ગ્રહો ક્રૂર હોય અને કેટલાક સૌમ્ય હોય તો સાધારણ એટલે અત્યંત ક્રૂર કે સૌમ્ય ન થાય. વઢી “વિધુગુરુશુકૈઃ સાર્કૈઃ” આ શ્લોક જે ઉપનયનના અધિકારમાં કહ્યો છે તે અહીં પણ જાણવો.

હવે અજિષેકમાં મોટા દોષને કહે છે.—

चन्द्रे सौम्येऽपि वाऽन्यस्मिन् रिपु ६ रन्ध्र ८ स्थिते ग्रहैः ।

क्रूरैर्विलोकिते मृत्युरजिषिक्तस्य निश्चितः ॥ ૮૩ ॥

અર્થ—ચંદ્ર અથવા બીજો કોઈ પણ સૌમ્ય ગ્રહ ઠંઢે કે આઠમે સ્થાને રહ્યો હોય અને તેના પર ક્રૂર ગ્રહોની પૂર્ણ દૃષ્ટિ પડતી હોય તે વખતે અજિષેક કરેલા રાજાનું અવશ્ય મરણ થાય છે. અહીં “વિલોકિતે” એટલે પુષ્ટ (પૂર્ણ) દૃષ્ટિ જોયેલો એવો અર્થ છે.

અજિષેકની વેઢાણ તનુ (૧) વિગેરે સ્થાનોમાં પાપ ગ્રહો રહેલા હોય તેનું ફઢ કહે છે.—
રોગી તનુ ૧ સ્થૈરધનો ધનાશન્ત્યગૈર્દુઃખી ચ પાપૈર્નૃપતિસ્ત્રિકોણ ૯—૫ ગૈઃ ।
પદચ્યુતોઽસ્તા ૭ મ્બુ ૪ ગતૈર્મૃતિ ૮ સ્થિતૈરદ્વપાયુરાકાશ ૧૦ ગતૈ સ્ત્વકર્મકૃત્ ૮૪

અર્થ—અજિષેક વખતે પાપ ગ્રહો જો પહેલા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે રાજા રોગી રહે છે, બીજા અને વારમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો નિર્ધન થાય છે, ત્રિકોણ (૯—૫) માં રહ્યા હોય તો દુઃખી થાય છે, સાતમે કે ચોથે રહ્યા હોય તો પદચ્છેદ (રાજ્યચ્છેદ) થાય છે, આઠમે રહ્યા હોય તો અદ્વ આયુષ્યવાઢો થાય છે, અને દશમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય તો તે અકર્મકર થાય છે. અકર્મકર એટલે અકિંચિત્કર અર્થાત્ ઉદ્યમ રહિત થાય છે.

इति वक्तव्यता येयं जूपालस्याजिषेचने ।

आचार्यस्याजिषेकेऽपि सा सर्वाप्यनुवर्तते ॥ ૮૫ ॥

અર્થ—આ પ્રમાણે રાજાના અજિષેકમાં જે આ વક્તવ્યતા (વ્યવસ્થા) કહી છે તે સર્વે આચાર્યના અજિષેકમાં પણ જાણવી.

શ્લોકમાં અપિ શબ્દ હોવાથી બીજા પણ (ઉપાધ્યાયાદિક) પદના સ્થાપનને વિષે પણ આ વ્યવસ્થા જાણવી, તેથી કરીને રાજ્યાજિષેક અને સૂરિપદાદિકમાં આ પ્રમાણે કુંઢઢી સિદ્ધ થાય છે.—

ઉત્તમ

મધ્યમ

રવિ	૩-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
ચંદ્ર	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
મંગલ	૩-૬-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
બુધ	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
ગુરુ	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
શુક્ર	૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧	૬-૮-૧૨
શનિ	૩-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
રાહુ	૩-૬-૧૧	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨

દૈવજ્ઞવલ્લભમાં વિશેષ એ છે જે.—

“રાજયોગાઃ સ્વયોગાશ્ચ ચન્દ્રયોગાસ્તથાયુષઃ ।

સર્વેઽપ્યત્ર વિકલ્પ્યાઃ સ્યુર્વાસ્તુલભગુણાશ્ચ યે ॥ ૧ ॥”

“રાજયોગો, સ્વયોગો, ચંદ્રયોગો તથા આયુષ્યના યોગો અને વઢી જે વાસ્તુ લગ્નના ગુણો છે તે સર્વે અહીં વિચારવા—ગ્રહણ કરવા,” એટલે કે પૂર્વે કહેલા રાજયોગો, સ્વયોગો એટલે સૂર્યને બીજા ગ્રહો સાથે જે સંયોગ થવો તે સ્વયોગો, ચંદ્રને બીજા ગ્રહો સાથે જે સંયોગ થવો તે ચંદ્રયોગો કહેવાય છે, આયુષ્યના યોગો એટલે પૂર્વે જે અરિષ્ટ યોગો કહેલા છે તેમને નાશ કરનારા જે યોગો છે તેજ આયુષ્યને હિતકારક હોવાથી આયુષ્યના યોગો કહેવાય છે. આ સર્વેનું સ્વરૂપ જાતકથી જાણવું. અત્ર એટલે અગ્નિષેકના લગ્નમાં વિચારવા. વાસ્તુ લગ્નના ગુણો પૂર્વે કહેલા છે તે જાણવા.

વઢી સર્વ ગ્રહોના બલે કરીને યુક્ત એવું લગ્ન ન મળે તો સર્વે કાર્યોમાં આ પ્રમાણે જાણવું.—

“પશ્ચજિઃ શસ્યતે લગ્નં ગ્રહૈર્વલસમન્વિતૈઃ ।

ચતુર્જિરપિ સ્વેત્કેન્દ્રે ત્રિકોણે વા ગુરુર્ચુગુઃ ॥ ૧ ॥”

“બલે કરીને યુક્ત એવા પાંચ ગ્રહોએ કરીને લગ્ન લખાણવા લાયક છે. અથવા જો કેન્દ્રમાં કે ત્રિકોણમાં ગુરુ અને શુક્ર હોય તો બલે કરીને યુક્ત એવા ચાર ગ્રહોએ કરીને પણ તે લગ્ન પ્રશસ્ય છે.”

અહીં “પાંચ ગ્રહોએ કરીને” એમ કહ્યું છે તોપણ આ પ્રમાણે વિશેષ જાણવો.— ગુરુ, સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ત્રણમાંથી એકનું પણ બલ ન હોય અને બીજા પાંચ બલવાન હોય તોપણ તે લગ્ન આદર કરાતું નથી, એટલે પ્રશસ્ય નથી એમ રક્ષમાલાજ્ઞાપ્યમાં કહ્યું છે. વઢી કેટલાએક કહે છે કે—

“त्रयः सौम्यग्रहा यत्र लग्ने स्युर्बलवत्तराः ।

बलवत्तदपि ज्ञेयं शेषैर्हीनबलैरपि ॥ १ ॥”

“जे लग्नमां त्रण सौम्य ग्रहो अत्यंत बलवान् होय ते लग्न पण बीजा ग्रहो हीन बलवाळा ठां पण बलवान् ठे एम जाणवुं.”

॥ इति एकादशं मिश्रचारम् ॥ ११

हवे समग्र ग्रंथना अर्थनुं समर्थन करे ठे.—

इत्युक्तखेटबलशालिनि दोषमुक्ते,

लग्ने शुभैश्च शकुनैः शशिनः प्रवाहे ।

कार्याणि भूमिजलतत्त्वगतौ कृतानि,

निर्दग्धमाज्युदयिकीं प्रथयन्ति लक्ष्मीम् ॥ ७६ ॥

अर्थ—आ प्रमाणे कहेला ग्रहोना बळे करीने शोजता अने दोषे करीने रहित एवा लग्नेने विषे शुभ शकुन जोशने चंज नामी वहेती होय त्यारे तेमां पण पृथ्वी तत्त्व के जळ तत्त्वनी गति होय त्यारे (तेवा समये) करेलां कार्यों दंज रहित आज्युदयनी लक्ष्मीने विस्तारे ठे.

खेऽटन्ति—आकाशमां गति करे ते खेट कहेवाय ठे, अहीं अद् धातुयकी अच् प्रत्यय थयो ठे, अने “तत्पुरुषे कृति०” ए सूत्रथी सप्तमी विजक्तिनो अलुक् थवाथी खेट शब्द सिद्ध थयो ठे. खेट एटखे ग्रहो, तेमनुं बळ. आम कहेवाथी तिथि विगेरेनुं बळ पण जाणवुं. दोषमुक्ते एटखे मोटा दोष रहित, कारण के सर्वथा निर्दोष लग्न घणा दिवसोए करीने पण मळी शकतुं नथी, तेथी ओमा दोषवाळुं अने घणा गुणवाळुं लग्न ग्रहण करीने कार्यों करवां, परंतु सर्वथा निर्दोष लग्न आवशे त्यारे कार्य करशुं एम धारीने घणो विखंब करवो नही, कारण के धन, यौवन अने आयुष्यनी स्थिरता ठे नही. एवो अहीं अजिप्राय ठे. कहुं ठे के—

“यस्मादशेषगुणसंपदहोजिरद्वैर्होराविदाऽपि गणकेन न लज्यतेऽत्र ।

तस्मादनल्पगुणसंयुतमल्पदोषं, लग्नं नियोज्यमखिलेष्वपि मङ्गलेषु ॥ १ ॥”

“जेथी करीने समग्र गुणनी संपदावाळुं लग्न होराने जाणनार गणक (जोशी) पण ओमा दिवसमां मेळवी शकतो नथी तेथी करीने सर्व शुभ कार्यमां घणा गुणवाळुं तथा अल्प दोषवाळुं लग्न ग्रहण करवुं.”

“स्वह्यो नानर्थकृद्दोषो लग्ने बहुगुणे जवेत् ।

तोयबिन्दुरिव क्षिप्तः समिक्षे कृष्णवर्त्मनि ॥ २ ॥”

“સઠગતા અગ્નિમાં નાલેલા જલના વિંડુની જેમ ઘણા ગુણવાળા લગ્નને વિષે થોડો દોષ અનર્થ કરનાર થતો નથી.”

મૂલ શ્લોકમાં શકુન જોવાનું કહ્યું છે તે શકુન જાંધિક-જાસુદ વિગેરે છે. શકુનનું પ્રધાનપણું વ્યવહારપ્રકાશમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

“નહત્રસ્ય મુહૂર્ત્તસ્ય તિથેશ્ચ કરણસ્ય ચ ।

ચતુર્ણામપિ ચૈતેષાં શકુનો દર્શનાયકઃ ॥ ૧ ॥”

“નહત્ર, મુહૂર્ત્ત, તિથિ અને કરણ, એ ચારેનો દર્શનાયક શકુન છે.”

અહીં શકુનના સંબંધમાં આંગનું ફરકવું, મનની પ્રસન્નતા એ વિગેરે નિમિત્ત પણ જાણવાં. આ શુદ્ધ શકુનાદિકે કરીને લગ્નની શુદ્ધિનો નિર્ણય કરી તેવા લગ્નને ગ્રહણ કરવાથી કાર્ય કરનારનો જય થાય છે. લગ્ન પણ કહે છે કે—

“અપિ સર્વગુણોપેતં ન ગ્રાહ્યં શકુનં વિના ।

લગ્નં યસ્માન્નિમિત્તાનાં શકુનો દર્શનાયકઃ ॥ ૧ ॥”

“લગ્ન સર્વ ગુણોપ કરીને યુક્ત હોય તોપણ શકુન વિના તે ગ્રહણ કરવું નહીં, કારણ કે સર્વ નિમિત્તનો દર્શનાયક શકુન છે.”

મૂલ શ્લોકમાં “શશિનઃ પ્રવાહે—” “ચંદ્ર નામી વહેતી હોય ત્યારે” એમ કહ્યું છે. તે વિષે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રમાં માવી અને જમણી નાસિકા અનુક્રમે ચંદ્ર અને સૂર્ય નામની છે, તેથી કરીને—

“સાર્ધં ઘટીઘયં નામિરેકૈકાર્કોદયાઘહેત્ ।

અરઘટ્ટઘટીઞ્ચાન્તિન્યાયાન્નાઙ્ગ્યોઃ પુનઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥

શતાનિ તત્ર જાયન્તે નિઃશ્વાસોઽસયોર્નવ ।

સ્વસ્વપ્તકુરૈઃ ૨૧૬૦૦ સંજ્ઞાઽહોરાત્રે સકલે પુનઃ ॥ ૨ ॥

ષટ્ત્રિંશત્કુર્વર્ણાનાં યા વેલા જાણને જવેત્ ।

સા વેલા મરુતો નાઙ્યા નાઙ્યાં સશ્ચરતો લગેત્ ॥ ૩ ॥”

“જેમ અરઘટ્ટ (રેંટ)ની ધમીઓ અનુક્રમે એક પછી એક ફર્યા કરે છે તેમ આ ચંદ્ર અને સૂર્ય નામીમાંની એક એક (દરેક) નામી સૂર્યોદયથી આરંજીને અઢી અઢી ધમી વહેતી રહે છે. (એટલે સૂર્યોદયને આરંજીને અઢી ધમી સુધી ચંદ્ર નામી વહે છે, પછીની અઢી ધમી સુધી સૂર્ય નામી વહે છે, પછીની અઢી ધમી ચંદ્ર નામી વહે છે વિગેરે.) તે દરેક નામીમાં નવસો જીજ્ઞાસ નિઃશ્વાસ થાય છે, તેથી કરીને એક રાત્રિ દિવસમાં થઈને કુલ ૨૧૬૦૦ જીજ્ઞાસ નિઃશ્વાસ થાય છે. ઠગ્રીશ ગુરુ અદ્વરો બોલતાં જેટલો વસ્તુ લાગે છે તેટલો વસ્તુ એક નામીમાંથી બીજી નામીમાં સંચાર કરતા વાયુને લાગે છે.

(એટલે કે એક નામીમાંથી બીજી નામીમાં જતાં વાયુને તેટલી વાર લાગે છે, અર્થાત્ તેટલો વખત બન્ને નાસિકામાં સમાન વાયુ રહે છે.)”

તેમાં વામ (માબી) નાસિકા પેસતા વાયુએ કરીને પૂર્ણ આય ત્યારે સર્વે શુદ્ધ કાર્યનો આરંભ કરવો. કહ્યું છે કે—

“લાજે દાનેઽધ્યયને ગુરુદેવાન્યર્ચને વિષવિનાશે ।

પુરમન્દિરપ્રવેશે ગમાગમાદૌ શુદ્ધા વામા ॥ ૧ ॥”

“લાજમાં, દાનમાં, જાણવામાં, ગુરુ અને દેવની પૂજામાં, વિષ ઉતારવામાં, નગર અને ઘરમાં પ્રવેશ કરતી વખતે તથા જવા આવવામાં વામ નામી શુદ્ધ છે.” તથા—

“પૂજાઽવ્યાર્જનોઽહાહે કુર્ગોઽસરિદાક્રમે ।

ગમાગમે જીવિતે ચ ગૃહદ્વેત્રાદિસંગ્રહે ॥ ૧ ॥

ક્રયે વિક્રયણે દૃષ્ટૌ સેવાયાં વિદ્વિષો જયે ।

વિદ્યાપટ્ટાજિષેકાદૌ શુદ્ધેઽર્થે ચ શુદ્ધઃ શશી ॥ ૨ ॥”

“પૂજામાં, ધ્વજ ઉપાર્જન કરવામાં, વિવાહમાં, તથા કિલ્લો, પર્વત અને નદીને હાથ-ધન કરવામાં, જવા આવવામાં, જીવિતમાં, ઘર દ્વેત્ર વિગેરે લેવામાં, ક્રય વિક્રયમાં, દૃષ્ટિમાં, સેવામાં (નોકરી રહેવામાં), શત્રુનો જય કરવામાં, વિદ્યાના આરંભમાં અને રાજ્યાજિષેકમાં એ વિગેરે શુદ્ધ કાર્યમાં ચંદ્ર એટલે ચંદ્ર નામી (વામ નામી) શુદ્ધ છે.”

મૂળ શ્લોકમાં “ઝૂમિજલતત્ત્વગતૌ—” “પૃથ્વી તત્ત્વ અને જલ તત્ત્વની ગતિ હોય ત્યારે” એમ કહ્યું છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

“વાયોર્વહ્નેરપાં પૃથ્વ્યા વ્યોમ્નસ્તત્ત્વં વહેત્ક્રમાત્ ।

વહન્ત્યોરુજયોર્નાઙ્યોર્જાતિવ્યોઽયં ક્રમઃ સદા ॥ ૧ ॥”

“વહન થય (ચાલતી) બન્ને નામીમાં વાયુ, અગ્નિ, જલ, પૃથ્વી અને આકાશનું તત્ત્વ અનુક્રમે વહે છે—ચાલે છે. આવો ક્રમ નિરંતર જાણવો.”

એ પાંચે તત્ત્વોનો પ્રવાહ (ગતિ—વહેવું તે) આ પ્રમાણે છે.—

“ઊર્ધ્વં વહ્નિરધસ્તોયં તિરશ્ચીનઃ સમીરણઃ ।

પૃથ્વી મધ્યપુટે વ્યોમ સર્વગં વહતે પુનઃ ॥ ૧ ॥”

“અગ્નિ તત્ત્વ ઊંચે વહે છે, જલ તત્ત્વ નીચે વહે છે, વાયુ તત્ત્વ તિરકું વહે છે, પૃથ્વી તત્ત્વ મધ્ય પુટમાં વહે છે અને આકાશ તત્ત્વ સર્વવ્યાપક થઈને વહે છે.”

તેનું પ્રમાણ આ રીતે છે.—

“પૃથ્વ્યાઃ પદ્માનિ પચ્ચાશ ૫૦ ચત્વારિંશ ૪૦ તથામ્જસઃ ।

અગ્નેસ્ત્રિંશ ૩૦ તથા વાયોર્વિંશતિ ૨૦ નૈઃજસો દશ ૧૦ ॥ ૧ ॥”

“પૃથ્વી તત્ત્વનું પ્રમાણ પઠ ૧૦ છે, જલ તત્ત્વનું ૪૦ છે, અગ્નિનું ૩૦, વાયુનું ૨૦ અને આકાશ તત્ત્વનું પ્રમાણ ૧૦ પઠનું છે.”

આ રીતે એક એક નામીનું પ્રમાણ ૧૧૦ પઠો થાય છે. આ પ્રમાણે વામ નામી વહેતી હોય ત્યારે પણ જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ કે જલ તત્ત્વ હોય ત્યારે શુદ્ધ કાર્ય કરવું, પરંતુ અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વમાં કરવું નહીં. કહ્યું છે કે—

“તત્ત્વાન્યાં જૂજલાન્યાં સ્યાન્નાન્તે કાર્યે ફલોન્નતિઃ ।

દીપ્તાસ્થિરાદિકે કૃત્યે તેજોવાય્વમ્બરૈઃ શુદ્ધમ્ ॥ ૧ ॥

પૃથ્વ્યસ્તેજોમરુદ્ધ્યોમતત્ત્વાનાં ચિહ્નમુચ્યતે ।

આદ્યે સ્થૈર્યં સ્વચિત્તસ્ય શૈત્યકામદ્યૌ પરે ॥ ૨ ॥

તૃતીયે કોપસંતાપૌ તુર્યે ચક્ષ્ણતા પુનઃ ।

પશ્ચમે શૂન્યતૈવ સ્યાદથવા ધર્મવાસના ॥ ૩ ॥”

“પૃથ્વી અને જલ તત્ત્વવને શાંત કાર્ય કર્યું હોય તો ફલની ઉન્નતિ થાય છે. (શાંત કાર્યમાં આ બે તત્ત્વ શુદ્ધ છે.) દીપ્ત, અસ્થિર વિગેરે કાર્ય અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વવને કરવું શુદ્ધ છે. હવે પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વોનું ચિહ્ન કહે છે—પહેલા પૃથ્વી તત્ત્વમાં કાર્ય કરવાથી પોતાના ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે, બીજા જલ તત્ત્વમાં શીતલતા અને કામદેવનો હ્ય થાય છે, ત્રીજા તેજ તત્ત્વમાં ક્રોધ અને સંતાપ થાય છે, ચોથા વાયુ તત્ત્વમાં મનની ચંચલતા થાય છે તથા પાંચમા આકાશ તત્ત્વમાં મનની શૂન્યતાજ થાય છે અથવા તો ધર્મની વાસના થાય છે.”

તથા—

“શ્રુત્યોરજુષ્ઠકૌ મધ્યાહ્ન્યૌ નાસાપુટઘ્નયે ।

સૂક્ષ્મણોઃ પ્રાન્યકોપાન્યાહ્ન્યૌ શેષે દગન્તયોઃ ॥ ૧ ॥

ન્યસ્યાન્તસ્તુ પૃથ્થિવ્યાદિતત્ત્વજ્ઞાનં જવેત્ ક્રમાત્ ।

પીત ૧ શ્વેતા ૨ રુણ ૩ ક્ષયામૈ ૪ વિન્દુજિર્નિરુપાધિ ક્ષમ્ ॥ ૨ ॥

પીતઃ કાર્યસ્ય સંસિદ્ધિં વિન્દુઃ શ્વેતઃ સુખં પુનઃ ।

જયં સન્ધ્યારુણો વ્રૂતે દ્વાનિં ચૃદ્ધસમદ્યુતિઃ ॥ ૩ ॥

જીવિતવ્યે જયે દ્વાજે સસ્યોત્પત્તૌ ચ કર્ષણે ।

પુત્રાર્થે યુદ્ધપ્રશ્ને ચ ગમનાગમને તથા ॥ ૪ ॥

પૃથ્થ્વ્યસત્ત્વે શુદ્ધે સ્યાતાં વહ્નિવાતૌ ચ નો શુદ્ધૌ ।

અર્થસિદ્ધિઃ સ્થિરોર્થ્યાં તુ શીઘ્રમમ્જસિ નિર્દિશેત્ ॥ ૫ ॥”

“બે કાનમાં બે અંગુઠા, બે નાસાપુટમાં બે મધ્ય (વચ્ચલી) આંગળી, બે ઊંઘ ઉપર

(हरूपचीमां) टचल्ली तथा तेनी पासेनी ए बबे आंगळीउं तथा नेत्रना प्रांत जागमां शेष (अंगुठा पासेनी) वे आंगळीउं राखीने अंतःकरणमां ध्यान करवाथी पृथ्व्यादिक तत्त्वोनुं ज्ञान अनुक्रमे आ प्रमाणे आय ठे.—पीत—पीळो—वर्ण जासे तो पृथ्वी तत्त्व, श्वेत जासे तो जळ तत्त्व, अरुण—रातो जासे तो तेज तत्त्व, श्याम जासे तो वायु तत्त्व अने बिंदु एटले कांड पण न जासे तो उपाधि रहित आकाश तत्त्व ठे एम जाणवुं. पीतवर्ण कार्यनी सिद्धिने कहे ठे, बिंदु तथा श्वेत वर्ण सुखने कहे ठे, संध्या जेवो रातो वर्ण जयने कहे ठे, जमरा सरखी कांतिवाळो श्याम वर्ण हानिने कहे ठे. जीवितमां, जयमां, लाजमां, धान्यनी उत्पत्तिमां, खेतीमां, पुत्रने अर्थे, युद्धना प्रश्नमां तथा जवा आवामां पृथ्वी अने जळ तत्त्व शुज ठे, अग्नि अने वायु तत्त्व शुज नथी. पृथ्वी तत्त्वमां कार्य करवाथी अर्थनी सिद्धि स्थिर आय ठे, अने जळ तत्त्वमां कार्य जलदी सिद्ध आय ठे, एम जाणवुं.

वळी—

“धोरुशाङ्गुलिका पृथ्वी १ जलं तु द्वादशाङ्गुलम् २ ।

तेजश्चाष्टाङ्गुलं ३ वायुश्चतुरङ्गुलको मतः ४ ॥ १ ॥

नैकमप्यङ्गुलं व्योम ५ वहतीति विनिर्णयः ।”

“पृथ्वी तत्त्व सोळ आंगळ वहे ठे १, जळ तत्त्व बार आंगळ वहे ठे २, तेज तत्त्व आठ आंगळ वहे ठे ३, वायु तत्त्व चार आंगळ वहे ठे ४ अने आकाश तत्त्व एक आंगळ पण वहेतुं नथी. ए प्रमाणे निर्णय करेलो ठे.” एटले के ज्यारे नासिकानो वायु नासिकानी बहार वहेतो उतो सोळ आंगळ सुधी आकाशने व्यापे ठे त्यारे पृथ्वी तत्त्व ठे एम सर्वत्र जाणवुं. अथवा तो आ वाक्यनी बीजी रीते पण व्याख्या थड शके ठे, ते आ प्रमाणे—दोष रहित लग्नने विषे पृथ्वी अने जळ तत्त्वनी गति होय त्यारे एवो संबंध करवो, एटले के शुद्ध लग्न होय तोपण ज्यारे पृथ्वी के जळ तत्त्व होय त्यारे शुज कार्य करवुं, परंतु अग्नि, वायु के आकाश तत्त्वमां करवुं नहीं.

कह्युं ठे के—

“पृथ्वी राज्यं १ जलं वित्तं २ वह्निर्हानिं ३ समीरणः ।

उद्वेगं ४ गगनं दत्ते पञ्चतां ५ सर्वलग्नतः ॥ १ ॥”

“सर्व कार्याना लग्नने विषे पृथ्वी तत्त्व दीधुं होय तो ते राज्यने आपे ठे १, जळ तत्त्व धनने आपे ठे २, अग्नि तत्त्व हानि करे ठे ३, वायु तत्त्व उद्वेग उपजावे ठे ४ अने आकाश तत्त्व मरण आपे ठे ५.

आ तत्त्वोनी उत्पत्तिनो प्रकार आ प्रमाणे ठे.—

१ पीत वर्ण पृथ्वी तत्त्व छे, तेमां कार्य करवाथी ते कार्य सिद्ध आय छे एम सर्वत्र जाणवुं.

“ત્રિંશાંશં પञ્ચધા હન્યાદશા ૧૦ છ ૮ ષટ્ ૬ યુગા ૪ શ્વિ ૨ જિઃ ।

જૂ ૧ જલા ૨ ઇય ૩ નિલ ૪ વ્યોમ્નાં ૫ સમર્હે જાયતે મિતિઃ ॥ ૧ ॥

હ્ય ૨ વ્ય ૪ ઙ્ગ ૬ વસુ ૮ દશજિ ૧૦ સ્તવત્રિંશાંશકાહતિઃ ।

સ્વા ૧ નિલા ૨ મિ ૩ જલે ૪ લાના ૫ મોજરાશૌ મિતિઃ સ્મૃતા ॥ ૨ ॥”

“સમ રાશિમાં ત્રિંશાંશને પાંચ પ્રકારે સ્થાપીને તે દરેકને અનુક્રમે ૧૦-૮-૬-૪-૨ વરને ગુણવાથી અનુક્રમે પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વનું પ્રમાણ આપે છે. તેજ રીતે વિષમ રાશિમાં ત્રિંશાંશને ૨-૪-૬-૮-૧૦ વરને ગુણવાથી અનુક્રમે આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જલ અને પૃથ્વી તત્ત્વનું પ્રમાણ આપે એમ કહ્યું છે.

આ બે શ્લોકનો અર્થ આ પ્રકારે છે.—લગ્નના પલોનો જે ત્રીશમો જાગ તે ત્રિંશાંશ કહેવાય છે. જેમકે મેષ લગ્નના પલો ૨૨૫ છે, તેનો ત્રિંશાંશ પલ ૭ અહર ૩૦ આવે છે. આ ત્રિંશાંશને પાંચ વાર સ્થાપન કરી વિષમ રાશિ હોવાથી તેને ૨-૪-૬-૮-૧૦ વરને ગુણવાથી અનુક્રમે આકાશ વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે અને સમ રાશિ હોય તો ૧૦-૮-૬-૪-૨ વરને ગુણવાથી અનુક્રમે પૃથ્વી વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે. અથવા તો જે લગ્નના જેટલા પલો હોય તે પલોને પ્રથમ ૧૫ વરને જાગ દેવો. જાગમાં જે આવે તેને વિષમ રાશિ હોય તો અનુક્રમે ૧-૨-૩-૪-૫ વરને ગુણવાથી આકાશ વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે, અને સમ રાશિ હોય તો ૫-૪-૩-૨-૧ વરને ગુણવાથી અનુક્રમે પૃથ્વી વિગેરે તત્ત્વોનું માન આવે છે. એમ કરવાથી જે આપે છે તે નીચે સ્થાપનાવરને સ્પષ્ટ કરી વતાવે છે.—

મેષમાન પલ ૨૨૫

ત્રિંશાંશ પલ ૭ અહર ૩૦

આકાશ તત્ત્વ પલ ૧૫

વાયુ તત્ત્વ પલ ૩૦

અગ્નિ તત્ત્વ પલ ૪૫

જલ તત્ત્વ ધર્મી ૧

પૃથ્વી તત્ત્વ ધર્મી ૧ પલ ૧૫

મિથુનમાન પલ ૩૦૫

ત્રિંશાંશ પલ ૧૦ અહર ૧૦

આકાશ પલ ૨૦-૨૦

વાયુ પલ ૪૦-૪૦

તેજ ધર્મી ૧-૧

જલ ધર્મી ૧-૨૧-૨૦

પૃથ્વી ધર્મી ૧-૪૧-૪૦

વૃષમાન પલ ૨૫૬

ત્રિંશાંશ પલ ૮ અહર ૩૨

પૃથ્વી તત્ત્વ ધર્મી ૧ પલ ૨૫ અહર ૨૦

જલ તત્ત્વ ધર્મી ૧-૮-૧૬

તેજ તત્ત્વ પલ ૫૧-૧૨

વાયુ તત્ત્વ પલ ૩૪-૮

આકાશ તત્ત્વ પલ ૧૭-૪

કર્કમાન પલ ૩૪૧

ત્રિંશાંશ પલ ૧૧ અહર ૨૨

પૃથ્વી ધર્મી ૧-૫૩-૪૦

જલ ધર્મી ૧-૩૦-૫૬

તેજ ધર્મી ૧-૮-૧૨

વાયુ પલ ૪૫-૨૮

આકાશ પલ ૨૨-૪૪

सिंहमान पल ३४२
 त्रिंशंश पल ११ अक्षर २४
 आकाश पल २२-४८
 वायु पल ४५-३६
 तेज घनी १-८-२४
 जल घनी १-३१-१२
 पृथ्वी घनी १-५४
 तुलामान पल ३३१
 त्रिंशंश पल ११-२
 आकाश पल २२-४
 वायु पल ४४-८
 तेज घनी १-६-१२
 जल घनी १-२८-१६
 पृथ्वी घनी १-५०-२०
 धनमान पल ३४१
 त्रिंशंश पल ११-२२
 आकाश पल २२-४४
 वायु पल ४५-२८
 तेज घनी १-८-१२
 जल घनी १-३०-५६
 पृथ्वी घनी १-५३-४०
 कुंजमान पल २५६
 त्रिंशंश पल ८-३२
 आकाश पल १७-४
 वायु पल ३४-८
 तेज पल ५१-१२
 जल घनी १-८-१६
 पृथ्वी घनी १-२५-२०

कन्यामान पल ३३१
 त्रिंशंश पल ११-२
 पृथ्वी घनी १-५०-२०
 जल घनी १-२८-१६
 तेज घनी १-६-१२
 वायु पल ४४-८
 आकाश पल २२-४
 वृश्चिकमान पल ३४२
 त्रिंशंश पल ११-२४
 पृथ्वी घनी १-५४
 जल घनी १-३१-१२
 तेज घनी १-८-२४
 वायु पल ४५-३६
 आकाश पल २२-४८
 मकरमान पल ३०५
 त्रिंशंश पल १०-१०
 पृथ्वी घनी १-४१-४०
 जल घनी १-२१-२०
 तेज घनी १-१
 वायु पल ४०-४०
 आकाश पल २०-२०
 मीनमान पल २२५
 त्रिंशंश पल ७-३०
 पृथ्वी घनी १-१५
 जल घनी १
 तेज पल ४५
 वायु पल ३०
 आकाश पल १५

आ रीते दरेक लग्नमां पांच पांच तत्त्वो अनुक्रमे तथा उत्क्रमे होय ठे. विशेष ए ठे जे—
 पृथ्वी अने जल तत्त्वना पळो पण जो ठ वर्गवने शुद्ध के पांच वर्गवने शुद्ध होय तो
 ते अत्यंत शुद्ध ठे. ते आ प्रमाणे—मेष लग्नमां सातमा तुला अंशना पहेला १८ पळोमां
 लग्ननी अशुद्धि होवाथी पांच वर्गनी शुद्धि ठे अने पृथ्वी तत्त्व ठे, तथा मेष लग्नमां
 नवमा धन अंशना ठेह्या १८ पळोमां पांच वर्गनी शुद्धि अने पृथ्वी तत्त्व ठे. १. वृष

લગ્નમાં ત્રીજા મીન અંશના પહેલા ૭ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા વૃષ લગ્નમાં પાંચમા વૃષ અંશના પહેલા ૧૪ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૨. મિથુન લગ્નમાં ઊઠા મીન અંશના પહેલા ૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે, અને પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ તો દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ હોવાથી આશ્વા નવાંશકમાં છે. ૩. કર્ક લગ્નમાં પહેલા કર્ક અંશના પહેલા ૨૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા કર્ક લગ્નમાં ત્રીજા સંપૂર્ણ કન્યા અંશમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૪. સિંહ લગ્નમાં ઊઠા કન્યા અંશમાં દશ પલ પછી ૨૮ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૫. કન્યા લગ્નમાં ત્રીજા મીન અંશમાં નવ પલ પછીની ૨૭ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૬. તુલા લગ્નમાં આઠમા વૃષ અંશમાં પહેલા ૧૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા તુલા લગ્નમાં નવમા મિથુન અંશમાં છેલ્લા ૨૭ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૭. વૃશ્ચિક લગ્નમાં ચોથા તુલા અંશમાં પહેલા ૨૮ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૮. ધન લગ્નમાં ઊઠા સંપૂર્ણ કન્યા અંશમાં ડેપ્કાણની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે, તથા ધન લગ્નમાં સાતમા તુલા અંશમાં છેલ્લા ૯ પલોમાં દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા ધન લગ્નમાં નવમા ધન અંશમાં પહેલા ૯ પલોમાં દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૯. મકર લગ્નમાં પાંચમા વૃષ અંશમાં પહેલા ૧૬ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે. ૧૦. કુંજ લગ્નમાં ઊઠા વૃષ અંશમાં છેલ્લા ૨૦ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને જલ તત્ત્વ છે, તથા કુંજ લગ્નમાં આઠમા વૃષ અંશની છેલ્લા ૧૪ પલો અને નવમા મિથુન અંશના પહેલા ૭ પલો કુલ ૨૧ પલોમાં લગ્નની અશુદ્ધિ હોવાથી પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૧૧. મીન લગ્નમાં પહેલા કર્ક અંશમાં પહેલા ૧૮ પલોમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે, તથા મીન લગ્નમાં ત્રીજા ૨૯ પલવાળા સંપૂર્ણ કન્યા અંશમાં ૭ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ૧૨.

મૂલ શ્લોકમાં “કૃતાનિ”-“કરેલાં કાર્યો” એમ લખ્યું છે. તે વિષે વૃદ્ધો કહે છે કે- દીઠ્ઠા, પ્રતિષ્ઠા, તીર્થયાત્રા, પદવી આરોપણ વિગેરે કાર્યોને મધ્યે જે કોઈ કાર્યમાં જે નફા, જે ધાર અને જે તિથિનો અધિકાર કયોં હોય તે સર્વ સારી રીતે શુદ્ધ જોડને રવિયોગ અને સિદ્ધિયોગાદિક સહિત પ્રથમ દિનશુદ્ધિ અને પછી લગ્નશુદ્ધિ અને ત્યારપછી નવાંશ-શુદ્ધિ જોવી. સર્વથા પ્રકારે શુદ્ધ લગ્ન ન મળી શકે અને કાર્ય અવશ્ય કરવાનું હોય તો શુદ્ધ દિનશુદ્ધિમાં, ઠાયા લગ્નમાં, ધ્રુવ લગ્નમાં, વિજય મુહૂર્તમાં કે શુદ્ધ ચોષ્ઠીયામાં કાર્ય કરવું એ સમગ્ર ગ્રંથનું રહસ્ય છે.

मूळ श्लोकमां “प्रथयन्ति” लख्युं ठे, एतळे के आ प्रमाणे करेलां कार्यों सर्व प्रका-
रना उदयने विस्तारे ठे.

इति श्रीमति आरंजसिद्धिवार्तिके विलम्ब १ मिश्र २ द्वारपरीक्षात्मकः

पञ्चमो विमर्शः संपूर्णः ॥ ५ ॥

आ रीते श्री आरंजसिद्धिना वार्तिक—टीकामां विलम्ब १ अने मिश्र २ द्वारनी
परीक्षावाळो पांचमो विमर्श संपूर्ण थयो.

“श्रीसूरीश्वरसोमसुन्दरगुरोर्निःशेषशिष्याग्रणी-
गङ्गेन्द्रः प्रचुरल्लशेखरगुरुर्देदीप्यते सांप्रतम् ।
तन्निष्ठाश्रवहेमहंसरचितस्यारंजसिद्धेः सुधी-
शृङ्गाराजिधवार्तिकस्य बुधजाः ५ सङ्ख्यो विमर्शोऽजवत् ॥ १ ॥”

“हालमां सूरीश्वर श्री सोमसुंदर गुरुना सर्व शिष्योमां मुख्य अने गङ्गना स्वामी प्रचु-
—पूज्यरत्नशेखर गुरु अत्यंत देदीप्यमान वर्ते ठे. तेमना आज्ञाधीन शिष्य श्री हेमहंसे
रचेला आ आरंजसिद्धिना सुधीशृंगार नामना वार्तिकनो पांचमो विमर्श संपूर्ण थयो.

“विमर्शैः पञ्चजिः प्रेष्टविषयैरिव संवृतम् ।

न कस्याह्लाददायीदं सुधीशृङ्गारवार्तिकम् ॥ २ ॥”

“उत्तम पांच विषयोनी जेम पांच विमर्शोए करीने संवरेलुं आ सुधीशृंगार नामनुं
वार्तिक कोने आह्लाद आपनार न होय ? अर्थात् सर्वने हर्ष उत्पन्न करनारुं ठे.”

“बहुज्योतिःशास्त्रात्मकमणिस्ववर्णपणगणात्,

मया सारं सारं द्युतिमयमुपादाय किमपि ।

सुधीशृङ्गारोऽयं व्यरचि रुचिरः सैष सुधियां,

करे कण्ठे कर्णे हृदि च सुषमां पल्लवयतु ॥ ३ ॥”

“घणं ज्योतिःशास्त्ररूप मणि अने स्ववर्णनी डुकानोना समूह्यकी कांडक कांतिमय
सार सार वस्तु लइने आ मनोहर सुधीशृंगार (विद्वानोना अलंकार) रच्यो ठे, तेथी
ते आ विद्वानोना हाथमां, कंठमां, कानमां अने हृदयमां सुख उत्पन्न करो.”

॥ अथ प्रशस्तिः ॥

“श्रीमच्चन्द्रकुले पुराऽजनि जगच्चन्द्रो गुरुयस्तपा-

चार्यख्यातिमवाप तीव्रतपसा तस्यान्वयेऽजायत ।

प्रौढः श्रीवरदेवसुन्दरगुरुस्तत्पट्टपूर्वागिरेः,

शृङ्गे श्रीप्रसूतोमसुन्दरगुरुर्जानुर्नवीनोऽजवत् ॥ ४ ॥”

“પહેલાં શ્રીમાન્ ચંદ્ર કુલને વિષે શ્રી જગચંદ્ર નામના ગુરુ (આચાર્ય) ઉત્પન્ન થયા હતા કે જેણે ત્રીજા તપવરને તપાચાર્યની રૂપાંતરિત પામ્યા હતા. તેમના વંશમાં મોટા પ્રજાવ-વાળા શ્રી વરદેવસુંદર નામના ગુરુ (આચાર્ય) થયા, અને તેની પાટરૂપી ઉદયાચલ પર્વતના શિખર ઉપર શ્રી સોમસુંદર નામના ગુરુ નવીન સૂર્યરૂપ થયા,” કારણ કે—

“જ્ઞાનોર્જાનુશત્તાનિ ધોરુશ લસન્ત્યેકત્ર માસ્યાશ્વિને,
યન્નિપ્યાસ્તુ તતોઽધિકા અપિ મહીમુદ્ધોતયન્તે સદા ।
તસ્યાહં ચરણાવુપાસિષિ ચિરં શ્રીમત્તપાગઙ્ગપ-
દ્ધોણીવિશ્રુતસોમસુંદરગુરોશ્ચારિત્રિચૂરમામણેઃ ॥ ૧ ॥”

“સૂર્યને માત્ર એક આશ્વિન માસમાંજ સોઠસો કિરણો વિલાસ પામે છે, પરંતુ જેમના તેથી પણ વધારે શિષ્યો નિરંતર પૃથ્વીને ઉદ્યોત કરે છે તે સાધુનુંમાં ચૂરમામણિ સમાન, શ્રી તપા ગઙ્ગના નાયક અને પૃથ્વી પર પ્રખ્યાત થયેલા શ્રી સોમસુંદર ગુરુના બે ચરણોની મેં ચિર કાલ સેવા કરી છે.”

“મારિયેન નિવારિતાઽસુરકૃતા સંસૂચ્ય શાન્તિસ્તવં,
સૂરિઃ શ્રીમુનિસુંદરાજિધગુરુદીક્ષાગુરુઃ સૈષ મે ।
યસ્ય શ્યામસરસ્વતીતિવિરુદં વિરુદ્યાતમુર્વીતલે,
ગુર્વીં શ્રીજયચંદ્રસૂરિગુરુરપ્યાધાત્પ્રસન્તિં સ મે ॥ ૬ ॥”

“જેમણે અસુરે ઉત્પન્ન કરેલી મરકી શાન્તિસ્તવ રચીને નિવારી, તેણે આ શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ નામના ગુરુ મારા દીક્ષાગુરુ છે, તથા જેમનું શ્યામ-કાઠી સરસ્વતી નામનું વિરુદ પૃથ્વી પર પ્રસિદ્ધ છે તે શ્રી જયચંદ્ર સૂરિ નામના ગુરુ પણ મારા પર મોટી પ્રસન્નતા ધારણ કરી છે.”

“સામ્પ્રતં તુ જયન્તિ શ્રી-રત્નશેખરસૂરયઃ ।

નાનાગ્રન્થકૃતસ્તેઽપિ, પૂર્વાચાર્યાનુકારિણઃ ॥ ૭ ॥”

“હમણાં તો પૂર્વના આચાર્યોની સદૃશ તથા વિવિધ ગ્રંથોને રચનારા તેણે પ્રસિદ્ધ શ્રી રત્નશેખર નામના સૂરિ જયવંતા વર્તે છે.”

“એતાનાચાર્યહર્યદ્ધાન્, પ્રત્યદ્ધાનિવ ગૌતમાન્ ।

વીતમાયં સ્તુવે સ્ફીત-શ્રીતપાગઙ્ગનાયકાન્ ॥ ૮ ॥”

“જાણે પ્રત્યદ્ધ ગૌતમસ્વામીજ હોય એવા અને આચાર્યોને મધ્યે સિંહ સમાન આ શ્રદ્ધિ પામેલા શ્રી તપા ગઙ્ગના નાયકોની હું નિષ્કપટપણે સ્તુતિ કરું હું.”

वळी.—

“एकोऽप्यनेकशिष्याणां, यश्चित्ताब्जान्यबोधयत् ।

तं श्रीचारित्ररत्नं ज्ञो ! नजोरत्नसमं स्तुमः ॥ ए ॥”

“जेणे एकलाएज अनेक शिष्योनां चित्तरूपी कमळो विकसित कर्यो ते ते सूर्य समान श्री चारित्ररत्नने अमे स्तवीए ढीए.”

“चिन्मयानां मयाऽमीषामृषीणां सुप्रसादतः ।

हेमहंसाजिधानेन वाचनाचार्यतायुजा ॥ १० ॥

श्रीमद्विक्रमवत्सरे मनुतिथौ १९१४ शुक्लद्वितीयातिथौ,

नक्षत्रे गुरुदैवते गुरुदिने मासे शुचौ सुन्दरे ।

आशापद्धिपुरे पुरः प्रतिनिधेः श्रीमद्युगादिप्रज्ञो-

ग्रन्थः सैष समर्थितः प्रथयतादाद्यं पुमर्थं सताम् ॥ ११ ॥”

“ज्ञानवाळा आ ऋषिर् (मुनिर्) नी अत्यंत कृपाशी हेमहंस नामना में वाचनाचार्य श्रीमद्विक्रम संवत् १९१४ ना सुंदर एवा अपारु मासमां शुक्ल पक्षनी बीज ने गुरुवारे पुष्य नक्षत्रमां आशापद्धि नामना नगरमां श्रीयुगादि प्रजुनी प्रतिमानी पासे आ ग्रंथ रच्यो ते, ते सत्पुरुषोना पहेला पुरुषार्थ—धर्मनो विस्तार करो.”

“इति श्रीतपागङ्गपुरन्दरश्रीसोमसुन्दरसूरिश्रीमुनिसुन्दरसूरिश्रीजयचन्द्रसूरिप्रमुखश्रीगुरुसाम्प्रतविजयमानश्रीगङ्गनायकश्रीरत्नशेखरसूरिचरणकमलसेविना महोपाध्यायश्रीचारित्ररत्नगणिप्रसादप्राप्तविद्यालवेन वाचनाचार्यश्रीहेमहंसगणिना स्वपरोपकाराय संवत् १९१४ वर्षे आषाढशुक्लद्वितीयायां निर्मितमिदं सुधीशृङ्गाराख्यं श्रीआरंजसिद्धि-वार्तिकं सर्वथा सावद्यवचनविरतैः सुविहिताचार्यवर्यैर्वाच्यमानं चिरं नन्दतात् ॥”

आ प्रमाणे श्री तपा गङ्गना इन्द्र श्री सोमसुंदर सूरि, श्री मुनिसुंदर सूरि, श्री जयचंद्र सूरि विगेरे श्री गुरु महाराजाजि अने हालमां विजय पामता श्री गङ्गनायक श्री रत्नशेखर सूरिना चरणकमळने सेवता अने महोपाध्याय श्री चारित्ररत्न गणिना प्रसादशी जेने विद्यानो लेश प्राप्त थयो ते एवा वाचानाचार्य श्री हेमहंसगणिण स्व-परना उपकार माटे संवत् १९१४ आषाढ सुदि बीजने दिवसे रचेलुं आ सुधीशृंगार नामनुं आरंज-सिद्धिनुं वार्तिकं सर्वथा प्रकारे सावद्य वचनशी विरति पामेला श्रेष्ठ सुविहिताचार्योण वंचातुं चिर काळ आनंद पामो.

हवे ग्रंथकार पोताना अजिप्रायने प्रगट करे ते.—

“विद्यारम्भतपःक्रियाप्रवृत्तिकप्रारम्भवर्ज समे-

ऽप्यारम्भा अशुजाः शुजाश्च नियतं सावद्यतादूषिताः ।

सर्वारम्भविधेश्च सिद्धिकरणादारम्भसिद्ध्याह्वयो,
ग्रन्थोऽयं तत एव चाप्रकटनायोग्यो विशूकात्मसु ॥ १ ॥”

“विद्यारंज अने तपस्यानी क्रिया विगेरे आरंजोने वर्जने बीजा सर्वे शुज अने अशुज आरंजो अवश्य पापव्यापारवने दोष पामेलाज ठे, तेथी करीनेज सर्वे आरंजोनी सिद्धि करवाथी आ आरंजसिद्धि नामनो ग्रंथ निर्दय हृदयवाळा मनुष्यो पासे प्रगट करवो योग्य नथी.”

“येन श्रीप्रभुसोमसुन्दरगुरोः काले कलौ जङ्गम-
श्रीमत्तीर्थकरस्य चारु सुचिरं सेवा कृता तस्य मे ।
एतज्ज्योतिषवार्तिकप्रणयनं नो युज्यते सर्वथा,
ग्रन्थोऽयं तदपीह येन विधिना जातस्तदाकर्ण्यताम् ॥ २ ॥”

“आ कलि कालने विषे जंगम तीर्थकररूप पूज्य श्री सोमसुंदर गुरुनी जेणे सारी रीते चिर काळ सुधी सेवा करी ठे एवा मारे आ ज्योतिष शास्त्रना वार्तिकनी रचना करवी ए सर्वथा प्रकारे योग्य नथी, तोपण आ ग्रंथ जे विधिए करीने उत्पन्न थयो ठे ते सांजळो.”

“केचित्केचिदपि क्वचित्क्वचिदपि ग्रन्थे विशेषा मया,
दृष्टा ज्योतिषगोचराः किल समुच्चेतुं च ते चिन्तिताः ।
प्रक्रान्तश्च समुच्चयो रचयितुं संवर्धमानः पुनः,
सोऽर्थैरेव शनैः शनैः समजवद्ग्रन्थानुरूपाकृतिः ॥ ३ ॥”

“ज्योतिष संबंधी केटलाक विशेषो कोऽक ग्रंथमां तथा केटलाक विशेषो बीजा कोऽक ग्रंथमां में जोया, अने ते विशेषोने एकत्र करवानो में विचार कयों, अने पत्ती समूहरूप करवाने आरंज कयों, त्यारे ते अर्थवने वृद्धि पामीने धीमे धीमे एक ग्रंथने आकारे थड गयो.”

“प्राप्तः सोऽयमचिन्तितामपि यदा ग्रन्थस्य रीतिं तदा,
चित्तेऽचिन्ति मया धिया निपुण्या सम्यग्विचार्यायतिम् ।
निःशूकैर्यतिजिस्तथा गृह्णिरप्यादास्यतेऽसौ यदा,
सावद्यप्रथितेर्बताधिकरणं संपत्स्यतेऽखं तदा ॥ ४ ॥”

“ज्यारे आ ग्रंथ नहीं चिंतवेदी ग्रंथनी पद्धति (आकार)ने पाम्यो त्यारे में चित्तमां निपुण बुद्धिथी सारी रीते परिणाम (उत्तरकाळ)नो विचार कयों के निःशूक एवा मुनिउण तथा गृहस्थीउण ज्यारे आ ग्रंथ ग्रहण कराशे त्यारे आ ग्रंथ सावधना विस्तार (समूह)ना अधिकरणने अत्यंत पामशे ए खेदकारक ठे.

“ तेनैतस्य जलावमज्जनविधिग्रन्थस्य निर्माप्यते,
नोत्सर्पत्यधिकाधिकाधिकरणस्फातिर्यथाऽस्मादिति ।
तत्कर्तुं तु न शक्यते स्म विविधग्रन्थोऽववृत्त्या हता,
गच्छेऽत्र स्थितिमावहन्तु कथमप्येते विशेषा इति ॥ ५ ॥ ”

“ तेथी करीने आ ग्रंथनो जळने विषे मज्जनविधि करुं के जेथी करीने आ ग्रंथ
थकी अधिकाधिक अधिकरणनी वृद्धि न आय, परंतु तेम करतुं पण शक्य नथी, कारण
के आ विषयो विविध ग्रंथोमांथी उंठ वृत्तिप करीने एकत्र करेदा ठे, तेथी आ विशेषो
कोइ पण प्रकारे आ गह्णमांज स्थितिने करो. ”

“ एतस्मादजिसन्धितः परिहृताम्भोमज्जनः सज्जनाः,
सोऽयं ग्रन्थ उपागमत्करतले युष्माकमायुष्मताम् ।
सत्याप्योऽथ तथा कथञ्चन यथाऽऽरम्भप्रथाकारणं,
धर्म्याणामपि कर्मणां प्रणयने जात्वेप नो जायते ॥ ६ ॥ ”

“ हे सज्जनो ! आ अजिप्रायथी त्याग कर्युं ठे जळने विषे मज्जन जेनुं एवो आ ग्रंथ
तमारा आयुष्यवंतना हाथमां प्राप्त थयो ठे, तेथी कोइ पण रीते तथा प्रकारे आ ग्रंथ
सफल करवो के जेथी कोइ पण वखत आ ग्रंथ धर्म संबंधी कार्यों करवामां पण आरं-
जना विस्तारुं कारण न थाय.

“ खड्गः खण्णनहेतवे खल्लजनस्यादीयते धीयते,
नो सम्यग्यदि सोऽपि सौवधनिकोद्भेदाय तज्जायते ।
वेताळोऽपि विधेयतामपि गतो यत्रापि तत्रापि चेत्,
संयोज्येत यथा तथा ननु तदा स्वं साधकं बाधते ॥ ७ ॥
एवं ज्योतिषशास्त्रमेतदखिलं सावद्यसज्जात्मनां,
चैत्यादेरपि चेन्मुहूर्त्तकथने व्यापार्यते साधुजिः ।
तत्तेषामनवद्यज्ञापणमयं याति व्रतं सर्वथा,
द्विष्यन्तेऽपि च पातकेन महता ते शास्त्रकर्त्रा समम् ॥ ८ ॥ ”

“ खल्ल पुरुषोना नाशने माटे खड्ग ग्रहण करवामां आवे ठे. तेने जो सारी रीते
धारण न कर्युं होय तो ते पण पोताना स्वामी (धारण करनार) नाज नाशने माटे
थाय ठे. वळी वश थयेवो पण वेताळ जो ज्यां त्यां (जे ते कार्यमां) जेम तेम जोर-
वामां आवे तो ते पोताना साधकनेज बाध (पीना) करे ठे. तेज रीते आ समग्र
ज्योतिष शास्त्र जो सावद्य व्यापारमां सज्ज थयेदा गृहस्थीउने चैत्यादिकनां मुहूर्त्त

कहेवामां पण साधुंए व्यापार कराय तो तेउनुं सत्य जाणमय बीजुं व्रत सर्वथा प्रकारे नाश पामे ठे, अने तेउं शास्त्रकार सहित मोटा पापवने पण लोपाय ठे. ”

“ नन्वेवं यदि जैनचैत्यरचनाश्रीतीर्थयात्रादिनः,
पुण्यस्यापि मुहूर्त्तमात्रमृषिजिनो देयमित्युच्यते ।
तत्पुण्योपचयः कथं नु जविता गार्हस्थ्यजाजां नृणां,
नानाग्रामनिवासिनामथ यतेः स्यात्पुण्यलाजः कथम् ॥ ९ ॥ ”

“ अहीं कोइ शंका करे के—जो जिनेश्वरनुं चैत्य वनाववुं, तीर्थयात्रा करवी विगेरे पुण्य कार्यनुं मुहूर्त्त मात्र पण साधुंए न देवुं एम तमोए कहेवाय ठे, तो जिन्न जिन्न गामोमां वसनार गृहस्थाश्रमी माणसोने पुण्यनी वृद्धि शी रीते अशे ? अने साधुने पण पुण्यनो लाज शी रीते आय ? ” उत्तर.—

“ पुण्यं स्यादनुमोदनैव यतिनां चैत्यादिनिर्माणे,
मौहूर्त्ताः पुनरर्पयन्ति गृहिणामुद्राहनादाविव ।
चैत्याद्येऽपि मुहूर्त्तमद्भुततरं संवादमेषां पुन—
ज्योतिर्ज्ञा यतयो दिशन्त्यखिलमप्येवं सुयुक्तं जवेत् ॥ १० ॥ ”

“ चैत्यादिक कराववामां यतिउने अनुमोदनावनेज पुण्य आय ठे, परंतु गृहस्थी-उने विवाहादिकनी जेम चैत्यादिकने विषे पण अत्यंत अद्भुत (शुभ) मुहूर्त्त तो जोशीउज आपे ठे, किंतु ए जोशीउना समग्र संवादने ज्योतिष जाणनारा यतिउं बतावी शके ठे. आ रीते करवाथी सर्व युक्तियुक्त आय ठे. ”

“ एवं सत्यपि कर्मगौरववशाद्यः पातकाजीलुकः,
शास्त्रस्यास्य बलेन वदयति जने मूढो मुहूर्त्तादिकम् ।
तस्यैवैतदधं पतिष्यति शिरस्यारम्भसंज्ञारजं,
नैतद्भ्रन्त्यविधायिनस्तु मम तत्संबन्धलेशोऽपि हि ॥ ११ ॥ ”

“ आम ठतां पण जारे कर्मना वशथी पापना जय रहित जे कोइ मूढ (यति) आ शास्त्रना बळे करीने लोकमां मुहूर्त्तादिकने कहेशे तो आरंजना समूहथी उत्पन्न अतुं आ पाप तेनाज मस्तक पर परुशे, परंतु आ ग्रंथने करनारा मने ते पापना अथवा आरंजना संबन्धनो लेश पण नथी. ”

“ तस्मात्तत्त्वमिदं वदामि तदिदं शास्त्रं रहो ज्ञेयतां,
शिष्याणामपि ज्ञाप्यतामवगतास्ते चेदघाद्रीरवः ।
पर्यायान् परिवर्धयन्तु च बुधाः सर्वेऽपि बोधस्य ते,
यस्मात्केवलमेतदेव हि फलं मेऽजीष्टमेतत्कृतेः ॥ १२ ॥ ”

“ तेथी हुं आ रहस्यने कहुं बुं के—आ शास्त्र एकांतमां वांचो—जणो, तथा पोताना शिष्योने पण जो तेमने पापथी जीरु जाण्या होय तो सुखेथी जणावो, अने ते सर्वे पंढितो ज्ञानना पर्यायोने वृद्धि पमासो, कारण के आ कृतितुं मात्र एज फळ मने इष्ट ठे. ” तेथी करीने—

“ ज्ञानांशोपचयैकपेशलफलप्रस्फुर्त्तये वार्तिकं,
कुर्वाणेन मया शुजाशयवशाद्यत्पुण्यकर्माजितम् ।
दिष्ट्या तेन जवे जवे जवतु मे सज्ज्ञानलाजोदयो,
यस्मादद्भुतधाम शाश्वतचिदानन्दं पदं प्राप्यते ॥ १३ ॥ ”

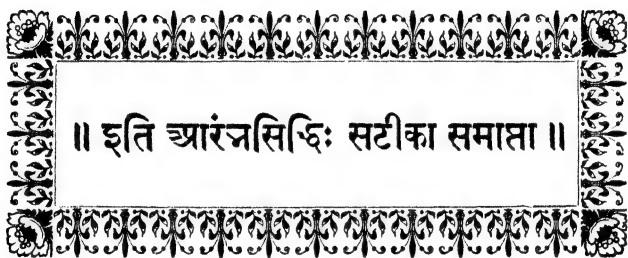
ज्ञानना पर्यायोनी वृद्धिरूप एक सुंदर फळनी स्फुर्तिने माटेज आ वार्तिकने रचतां में शुज परिणामना वशथी जे कांइ पुण्य कर्म उपार्जन कर्तुं होय ते पुण्यवने मने जव जवने विषे सत् ज्ञानना लाजनी उदय थजो, के जे ज्ञानथी अद्भुत धामवाळुं शाश्वतुं चिदानंद (मोक्ष) पद मने प्राप्त आय. ”

आ प्रमाणे ग्रंथकारना पोताना अजिप्रायने सूचवनां आ काव्यो (श्लोको) वांचीने तत्त्वज्ञानीउए उपदेश करेला मार्गना अनुष्ठान माटे यत्न करवो. इति शम्.

॥ इति प्रशस्तिः ॥

॥ इति आरंजसिद्धिः सटीका समाप्ता ॥

॥ इति आरंजसिद्धिः सटीका समाप्ता ॥

॥ श्रीहरिजगद्गुरु ॥

। लम्पशुद्धिः ।

। लग्नशुद्धिः ।

अवितद्दसद्वाएसं नमिउं चोवीसमं जिणवरेसं ।

वुड्डामि समासेणं लग्नं सुगुरूवएसेणं ॥ १ ॥

जेनो सर्व आदेश सत्य ठे एवा श्री चोवीशमा जिनेश्वरने नमीने सद्गुरुना उप-
देशश्चि संक्षेपमां लग्ननी शुद्धि कहुं ठे. १.

कज्जं कुणंतयाणं सुहावहो जोइसम्मि जो जणिउं ।

कालविसेसो लग्नं कज्जं पुण बहुविहं जइ वि ॥ २ ॥

तह वि हु इह लोउत्तरदिस्कोवछावणापइछाउं ।

अहिगिच्च लग्नसुद्धिं जणिज्जमाणं निसामेह ॥ ३ ॥

कार्य करनारने माटे ज्योतिष शास्त्रमां जे कालविशेष सुखकारक कहेछो ठे ते लग्न
कहेवाय ठे. जो के कार्य घणां प्रकारनां ठे, तोपण अहीं दीहा, उपस्थापना अने
प्रतिष्ठा ए त्रण लोकोत्तर कार्यने आश्रीने हुं लग्ननी शुद्धि कहुं ठे ते तमे सांजळो ॥२-३.

सा पुण इह विन्नेया गोअरसुद्धीइ दिवससुद्धीए ।

तस्समयउदयपत्तस्स तह वि लग्नस्स सुद्धीए ॥ ४ ॥

अने ते लग्नशुद्धि अहीं गोचरनी शुद्धिश्चि तथा दिवसनी शुद्धिश्चि जाणवी, तथा ते
समयमां उदय पामेला लग्ननी शुद्धिश्चि पण लग्नशुद्धि आय ठे. (अर्थात् गोचरशुद्धि,
दिवसशुद्धि अने लग्नशुद्धि ए त्रण द्वार ठे) ४. इति द्वारम्

गुरुससिरविणो बलिणो दिस्कोवछावणासु सीसस्स ।

जइ तो गोअरसुद्धी गुरुणो वि हु ससिवळे संते ॥ ५ ॥

जो दीहा तथा उपस्थापनामां शिष्यने गुरु, चंद्र अने रवि बलवान् होय अने
आचार्यने पण चंद्र बलवान् होय तो गोचरशुद्धि जाणवी. ५.

बिंबपइछाइ पुणो कारावयसावयस्स बलिणसु ।

गुरुससिसूरेसु जवे गोअरसुद्धि ति बिंति बुहा ॥ ६ ॥

अने बिंबप्रतिष्ठां प्रतिष्ठा करावनार श्रावकने गुरु, चंद्र अने रवि बलवान् होय तो
गोचरशुद्धि आय एम पंक्तितो कहे ठे. ६.

दो २ पंच ५ सत्त ७ नवमि ए क्कारसमो ११ जम्मरासिणो जीवो ।

पढम १ ति ३ ठ ६ सत्त ७ दसमे १० क्कारसमो ११ ससहरो बलवं ॥ ७॥

जन्मनी राशिथी गुरु बीजे, पांचमे, सातमे, नवमे अने अगीयारमे होय तो ते बलवान् जाणवो, चंद्र वने पद्ममां पहेले, त्रीजे, ठछे, सातमे, दशमे अने अगीयारमे होय तो ते बलवान् जाणवो. ७.

दो २ पंच ५ नवमगो ए विहु सियपस्केसो रवी उ ति ठ दसमो ।

इक्कारसमो अ बली सेसठाणेषु ते अवला ॥ ८ ॥

शुक्लपद्ममां जन्मराशिथी चंद्र बीजे, पांचमे अने नवमे होय तो बलवान् ठे, जन्म-राशिथी सूर्य त्रीजे, ठछे, दशमे अने अगीयारमे होय तो बलवान् ठे अने बाकीनां स्थानोमां होय तो ते निर्बल ठे. ८.

सियपस्के चंदबलं असिए ताराबलं पि गहियवं ।

तं पुण ति ३ पंच ५ सत्तम ७ ताराउं मुत्तु सेसा उ ॥ ९ ॥

शुक्लपद्ममां चंद्रनुं बल लेवुं, अने कृष्णपद्ममां तारानुं बल पण ग्रहण करवुं. तेमां पण त्रीजी, पांचमी अने सातमी ताराने मूकवीने बाकीनी ताराउं लेवी. ९.

पढमा जम्मणि रिस्के तत्तो दसमम्मि इगुणवीसे अ ।

बीआ तप्परएसुं तिसु एवं जाव नव तारा ॥ १० ॥

पहेली तारा जन्मनक्षत्रमां मूकवी, एटले के जन्मनुं नक्षत्र ए पहेली तारा गणवी. तेनी नीचे दशमी तारा मूकवी अने तेनी नीचे उगणीशमी तारा मूकवी. पढी पहेली तारानी पढी बीजी, त्रीजी एम अनुक्रमे नव सुधी मूकवी, दशमीनी पढी अगीयार, बार एम अठार सुधी मूकवी अने उगणीशमीनी पासे बीश, एकवीश एम सत्यावीश सुधी मूकवी. ए त्रणे लाइननी त्रीजी त्रीजी, पांचमी पांचमी अने सातमी सातमी ताराउं अशुज होवाथी शुज कार्यमां लेवी नहीं. १०.

जम्मं १ संपइ २ विप्पइ ३ खेमा ४ पच्चरय ५ साहणा ६ निहणा ७ ।

मिन्ना ८ अइमिन्ना ए वा तारा नेआ असिअ पस्के ॥ ११ ॥

ते कृष्णपद्ममां ताराउनां नाम अनुक्रमे आ प्रमाणे जाणवां.—जन्म १, संपइ २, विपइ ३, हेमा ४, प्रत्ययरा (यमा) ५, साधना ६, निधना ७, मिन्ना ८ अने अति-मिन्ना ९. एज प्रमाणे दशमी ताराथी अने उगणीशमी ताराथी पण अनुक्रमे आ नामोज जाणवां. ११.

जइ नो नज्जइ जम्मण रासी तो गणह नामरासीउ ।

अवकह्माचक्काउ सा नज्जइ तं पुण पसिद्धं ॥ ११ ॥

जो जन्मराशि जाणवामां न होय तो नामराशिथी गणवुं, अने ते नामराशि अव-
कह्मा चक्रथी जाणवी. ते चक्र प्रसिद्ध ठे. ११.

॥ इति गोचरशुद्धिः ॥ १ ॥

॥ अथ दिनशुद्धिः ॥ २ ॥

सुहमास १ वार १ तिहि ३ रिस्क ४ जोग ५ करणे ६ दिणम्मि सगुणंमि ७ ।

निदोसे ८ तह् निदोस ए सगुणरिस्कंमि १० दिणसुद्धी ॥ १३ ॥

दिनशुद्धिमां आ प्रमाणे दश द्वार ठे—शुज मास १, शुज वार १, शुज तिथि ३, शुज
नक्षत्र ४, शुज योग ५, शुज करण ६, सगुण दिवस ७, निर्दोष दिवस ८, निर्दोष नक्षत्र
ए अने सगुण नक्षत्र १०. १३.

मिगसिराई मासठ चित्त पोसाहिए वि मुत्तु सुहा ।

जइ न गुरु सुक्को वा बालो बुद्धो य अत्थमिउ ॥ १४ ॥

मार्गशीर्ष मासथी आरंजीने आठ मास शुज ठे, तेमां पण चैत्र, पोष अने
अधिक मास वर्जने सारा ठे. तेमां पण जो गुरु के शुक्र बाळक, वृश्च के अस्त पामेखो
न होवो जोइए. १४.

दस १० तिन्नि ३ दिणे बालो पणदिण ५ परकं १५ च जिगुसुउं बुद्धो ।

पष्ठिमपुवासु कमा गुरु वि जहसंजवं एवं ॥ १५ ॥

शुक्र पश्चिम दिशामां उदय पाम्यो होय तो उदयथी दश दिवस सुधी बाळ जाणवो,
अने पूर्व दिशामां उदय पाम्यो होय तो त्रण दिवस बाळ जाणवो तथा पश्चिम
दिशामां अस्त पामे तो अस्त पाम्या पहेलाना पांच दिवस वृश्च जाणवो, अने पूर्व
दिशामां अस्त पामवानो होय तो ते पहेलां पंदर दिवस वृश्च जाणवो. एज रीते गुरु
पण जेम संजवे तेम जाणवो. १५. । इति मासाः ।

आश्च बुह विहप्फइ सणिवारा सुंदरा वयग्गहणे ।

बिंबपइछाइ पुणो विहप्फई सोम बुह सुक्का ॥ १६ ॥

રવિ, બુધ, બૃહસ્પતિ (ગુરુ) અને શનિ એટલા વાર વ્રતગ્રહણમાં (દીક્ષામાં) શુચ્છ છે, તથા ચિંત્રપ્રતિષ્ઠામાં બૃહસ્પતિ, સોમ, બુધ અને શુક્રવાર શુચ્છ છે. ૧૬. ઇતિ વારાઃ ।

મુતું ચતુદસિ પનરસિ નવમઠમિ ઠઠિ વારસિ ચતુર્થી ।

સેસા ડ વયગ્ગહણે ગુણાવદા ડુસુ વિ પરકેસુ ॥ ૧૭ ॥

વસ્ત્રે પદ્મની ચૌદશ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા, નોમ, આઠમ, ઠઠ, વારશ અને ચોથ એટલી તિથિ વર્જનને બીજી તિથિએ વ્રતગ્રહણમાં શુચ્છ છે. ૧૭.

સિયપરકે પન્નિવય વીચ્ચ પંચમી દસમિ તેરસી પુત્ત્રા ।

કસિણે પન્નિવય વીચ્ચા પંચમિ સુહયા પઞ્ચાણ ॥ ૧૮ ॥

પ્રતિષ્ઠામાં શુક્લપદ્મની એકમ, બીજ, પાંચમ, દશમ, તેરશ અને પૂનમ તથા કૃષ્ણપદ્મની એકમ, બીજ અને પાંચમ એટલી તિથિએ શુચ્છ છે. ૧૮.

સવે વિ વારતિદિઠ સુહયા સઙ્ગ સિદ્ધિજોગસપ્પાવે ।

ચંદંમિ ડવચયંમિ ન ડણ નઠમ્મિ ડીસે વા ॥ ૧૯ ॥

સર્વે વારો અને તિથિએ સિદ્ધિયોગ હોય તો શુચ્છ છે, પરંતુ ચંદ્ર ડપચય હોય અને નષ્ટ કે દ્વીપ ન હોય તો. ૧૯.

સિયપન્નિવયા ડ દસ દિણ ચંદો મપ્પિમવલો મુણેયવો ।

તત્તો ચ ડત્તમવલો અપ્પવલો તદ્દય દસમમ્મિ ॥ ૨૦ ॥

શુક્લપદ્મની એકમથી દશ દિવસ સુધી ચંદ્ર મધ્યમ વલવાલો જાણવો, ત્યારપછીના દશ દિવસ ડત્તમ વલવાલો જાણવો અને ત્રીજા દશ દિવસ સુધી અદ્ય વલવાલો જાણવો. ૨૦. ઇતિ તિથયઃ ।

ડત્તર રોહિણિ હત્થાણુરાહ સયજિસય પુવ્વજદ્વયા ।

પુસ્સ પુણ્ણવસુ રેવઙ્ગ મૂલસ્સિણિ સવણ સાઙ્ગ વણ ॥ ૨૧ ॥

ત્રણે ડત્તરા, રોહિણી, હસ્ત, અનુરાધા, શતજિષ્ઠ, પૂર્વાષાઢપદ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રેવતી મૂલ, અશ્વિની, શ્રવણ અને સ્વાતિ, આટલાં નક્ષત્રો વ્રતગ્રહણમાં (દીક્ષામાં) શુચ્છ છે. ૨૧.

મહ મિયસિર હત્થુત્તર અણુરાહા રેવઙ્ગ સવણ મૂલં ।

પુસ્સ પુણ્ણવસુ રોહિણિ સાઙ્ગ ધણિઠા પઞ્ચાણ ॥ ૨૨ ॥

મઘા, મૃગશિર, હસ્ત, ત્રણે ડત્તરા, અનુરાધા, રેવતી, શ્રવણ, મૂલ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, સ્વાતિ અને ધનિષ્ઠા, એટલાં નક્ષત્રો પ્રતિષ્ઠામાં શુચ્છ છે. ૨૨.

कारावयस्स जम्मणरिक्कं दस सोलसं तहउठारं ।
तेवीसं पंचवीसं बिंबपइछाइ वज्जिज्जा ॥ २३ ॥

बिंबप्रतिष्ठाने विषे प्रतिष्ठा करावनारुं जम्मनह्व, दशमुं, सोळमुं, अठारमुं, त्रेवीशमुं अने पचीशमुं नह्व वज्जुं. २३. इति नह्वत्राणि ।

पढमो उठो नवमो दसमो तह तेरसो अ पन्नरसो ।
सत्तरसेगुणवीसो सत्तावीसो असुह जोगो ॥ २४ ॥

विष्कंजादिक २७ योगोमांथी पहेलो, उठो, नवमो, दशमो, तेरमो, पंदरमो, सत्तरमो, उंगणीशमो अने सत्यावीशमो एट्ठा योगो अशुज ठे. २४.

उठो उ ६ दसमो पण ५ पढमो नवमो अ पंच ५ घमिआउं ।
तीसं ३० सत्तावीसो नव ए तेरसमो अ पन्नरसो ॥ २५ ॥

सव्वं ६० सत्तरसेगुणवीसो वज्जो अवस्समन्ने उ ।
जोगा सवे वि सुहा नायवा सव्वकज्जेसु ॥ २६ ॥

उठ योगनी प्रथमनी उ घमीउं शुज कार्यमां अवश्य तजवी, दशमा योगनी पांच घमीउं, पहेलानी अने नवमानी पांच घमीउं, सत्यावीशमानी त्रीश घमी, तेरमा अने पंदरमानी नव घमीउं. २५. तथा सत्तरमा अने उंगणीशमा योगनी सर्व एट्ठे साठे घमीउं अवश्य वर्जवी. बाकीना सर्व योगो सर्व कार्यमां शुजकारी जाणवा. २६. इति योगः ।

विठ्ठिं विवज्जिज्जणं पाएण सुहाइं सव्वकरणाइं ।

एक विष्टिने वर्जाने बाकीनां सर्वे करणो प्राये शुजकारी ठे. इति करणानि ।

आणंदयरं च दिणं सगुणं तह सिद्धिजोगजुअं ॥ २७ ॥

सगुण दिवस होय अने सिद्धि योगवने युक्त होय तो ते आनंदकर जाणवो. २७.

हवे सिद्धि योगनुं स्वरूप कहे ठे.

सिअ १ बुह २ कुज ३ सणि ४ गुरुणो ५ पंचसु पढमासु उठि कुज सुका ६ ।

सत्तमि बुहे ७ अठमि सूरमंगला ८ नवमि सणिससिणो ए ॥ २८ ॥

दसमि गुरु १० इक्कारसि गुरुसुका ११ बारसी बुहो अ सुहो १२ ।

तेरसि मंगलसुका १३ चोदसि सणि १४ पंचदसि जीवो १५ ॥ २९ ॥

एकम ने शुक्रवार होय, बीज ने बुधवार होय, त्रीज ने मंगळवार होय, चोथ ने शनि-
वार होय, पांचम ने गुरुवार होय, छठ ने मंगळ के शुक्र होय, सातम ने बुध होय,
आठम ने रवि के मंगळ होय, नोम ने शनि के चंद्र होय. २८. दशम ने गुरु होय,
अगीयारशने गुरु के शुक्र होय, बारशने बुध होय, तेरश ने मंगळ के शुक्र होय, चौदश
ने शनि होय तथा पूनम ने गुरु होय तो ते सिद्धि योग कहवाय ठे. ते सर्व कार्यमां
शुज ठे. २९. इति तिथिवारसिद्धियोगाः ।

हृत्पुत्तर ४ मूलां ५ रविणो सिद्धां पंच रिक्कां ।

रोहिणि १ मिथ्सिर २ पुस्त ३ एराह ४ सवणां ५ सोमेणं ॥३०॥

रविवारे हस्त, त्रण उत्तरा अने मूल ए पांच नक्षत्रोमांनुं कोइ होय तो सिद्धि योग
आय ठे. सोमवारे रोहिणी, मृगशीर्ष, पुष्य, अनुराधा अने श्रवण होय तो सिद्धि
योग आय ठे. ३०.

उत्तरजहवय १ स्सिणि २ रेवइ ३ रिक्कां तिन्नि जोमेणं ।

कित्तिय १ रोहिणि २ मिथ्सिर ३ पुस्त ४ अणुराहा उ ५ पंच बुहे ३१

मंगळवारे उत्तराजापद, अश्विनी अने रेवती ए त्रण नक्षत्र होय, बुधवारे कृत्तिका,
रोहिणी, मृगशिर, पुष्य, अनुराधा ए पांच नक्षत्र होय तो सिद्धि योग जाणवो. ३१.

अस्सिणि १ पुस्त २ पुणवसु ३ अणुराहा ४ रेवइ अ ५ गुरुवारे ।

सत्तम पढमिक्कारस रेवइ अणुराह सवण सिण ॥ ३२ ॥

गुरुवारे अश्विनी, पुष्य, पुनर्वसु, अनुराधा अने रेवती होय, शुक्रवारे पुनर्वसु,
अश्विनी, पूर्वाफाट्गुनी, रेवती, अनुराधा अने श्रवण होय तो सिद्धि योग आय ठे. ३२.

रोहिणि १ सवणं २ साई ३ सणिणा इय रिक्कवार सुह जोगा ।

अन्ने वि एवमाइ वित्थरगंथेसु जाणिज्जा ॥ ३३ ॥

शनिवारे रोहिणी, श्रवण के स्वाति होय तो सिद्धि योग आय ठे. आ प्रमाणे नक्षत्र
अने वारथी थता शुज योगो ठे. आ विगेरे बीजा पण योगो विस्तारवाळा ग्रंथोथी
जाणी छेवा. ३३. ॥ इति नक्षत्रवारसिद्धियोगाः ॥ इति सिद्धियोगाः ॥

हवे कुमार योग कहे ठे.

अस्सिणि १ रोहिणि २ मूलं ३ हृत्पु ४ पुणवसु ५ विसाह ६ मह ७ सवणा ८ ।

जहवया वि अ पुवा ए मंगळ १ सिअ २ बुह ३ ससी ४ वारा ॥ ३४ ॥

दसमी १ ठठि २ क्कारसि ३ पन्विष्य ४ पंचमि ५ तिहीणमन्नयरा ।
एसो कुमारजोगो रिक्कतिहीवारजोगम्मि ॥ ३५ ॥

अश्विनी, रोहिणी, मूल, हस्त, पुनर्वसु, विशाखा, मघा, श्रवण अने पूर्वाषाढपद ए नक्षत्रोमांनुं कोइ एक नक्षत्र होय अने मंगळ, शुक्र, बुध अने सोम एमांनो कोइ पण वार होय तथा दशम, ठठ, अगीयारश, एकम अने पांचम एमांनी कोइ एक तिथि होय तो आ रीते नक्षत्र, तिथि अने वारना योगथी कुमार नामे योग आय ठे. ३५. इति कुमारयोगः ।

घरवेसमित्तयाधम्मसिप्पविज्जाइया सुहा जावा ।

कायवा एएणं विरुद्धजोगं विवज्जित्ता ॥ ३६ ॥

गृहप्रवेश, मित्रता, धर्म, शिष्टपविद्या विगेरे शुज कार्यो विरुद्ध योगने वर्जिने आवा शुज योगमां करवां. ३६.

। इति सगुणदिनम् । ७

रयञ्जन्नायाइ १ संकंतिगहणदह्वाइआ य दिणदोसा २ ।

तह दिवसवारनरक्कत्त असुहजोग ३ रूपहराई ४ ॥ ३७ ॥

रजश्मन्नादिक १, संक्रांति, संक्रांतिदग्ध अने ग्रहणदग्ध तिथि विगेरे दिवसना दोष २, दिवस, वार अने नक्षत्रथी अता अशुज योग ३, तथा अर्धग्रहरादिक ४, ए चार वर्ज्य घर कहे ठे. ३७.

रयञ्जन् १ मप्लञ्जन् २ पयंडपवणं ३ तहा समुग्घायं ४ ।

सुरधणु ५ परिवेस ६ दिसादाहाइ ७ जुअं दिणं छुठं ॥ ३८ ॥

रजश्मन् एटखे आकाश रजथी-धूलथी जराइ गयुं होय १, आकाश वादळांथी ठवाइ गयुं होय २, प्रचरं पवन वातो होय ३, समुद्घात एटखे मोटा मोटा परुण्दा जेवा अवाज अता होय ४, आकाशमां ईरधनुष देखातुं होय ५, परिवेस एटखे चंद्र तथा सूर्यनी फरतुं जे कुंफालुं आय ठे ते ६, तथा दिशादाह एटखे सर्व दिशाळ बळती होय एवो देखाव अतो होय, आ विगेरे उत्पातवने युक्त एवो दिवस छुष्ट-अशुज ठे. ३८. इति रजश्मन्नाचारम् । (१)

संकंतीए पुवं संकंतिदिणं तयग्गिमं च दिणं ।

वज्जिज्जा तह संकंति दह्वातिहिउं अ एआउं ॥ ३९ ॥

सूर्य संक्रांति जे दिवस बेसती होय तेनी पहेलांनो एक दिवस, तेनी पत्तीनो एक दिवस अन्ने तेज एक दिवस एम ए त्रण दिवस तथा संक्रांतिए करीने दग्ध तिथिओ आ आगख गाथामां कहे ठे तेने शुज कार्यमां वर्जवी. ३९.

दग्ध तिथि कहे ठे.

धणुमीणगए बीआ विसे अ कुंजे अ तह चउत्थीए ।

ककरुमेसे ठठी अठमि मिहुणो अ कन्ने अ ॥ ४० ॥

विडियसीहे दसमी तुखे अ मयरे अ बारसी जणिया ।

एआ दहृतिहीउ वज्जेअवा पयत्तेणं ॥ ४१ ॥

धन के मीननी संक्रांतिमां बीज दग्ध तिथि कहेवाय ठे. वृष के कुंज संक्रांतिमां चोय, कर्क के मेष संक्रांतिमां उछ, मिथुन के कन्या संक्रांतिमां आठम ४०. वृश्चिक के सिंह संक्रांतिमां दशम तथा तुला के मकर संक्रांतिमां बारश ए तिथिउ दग्ध तिथि कहेवाय ठे. ते शुज कार्यमां प्रयत्ने करीने वर्जवी. ४१.

ससिसूराणं गहणं जंमि दिणंमि तमाइउ काउं ।

सत्तदिणाइं वज्जाह ताइं जउं गहणदहृइं ॥ ४२ ॥

चंद्र अथवा सूर्यनुं ग्रहण जे दिवस अयुं होय ते दिवसथी आरंजीने सात दिवस वर्जवा, कारण के ते ग्रहण दग्ध कहेवाय ठे. ४२. । इति संक्रांतिदग्धग्रहणदग्ध-तिथयः ॥ इति दिनचारम् । (२)

सूरे बारसि सोमे इगारसी दसमि मंगले वज्जा ।

नवमि बुहे गुरु अठमि सत्तमि सुक्कम्मि सणि ठठी ॥ ४३ ॥

बारश ने रविवार होय, अगीयारश ने सोमवार होय, दशम ने मंगल होय, नोम ने बुध होय, आठम ने गुरु होय, सातम ने शुक होय तथा उछ ने शनिवार होय तो ते वर्ज्य ठे, कारण के ते कर्क योग कहेवाय ठे. ४३. । इति कर्कयोगः ।

ससिसूरदिणे सत्तमि तइया सुक्कम्मि ठठि गुरुवारे ।

पडिवय तइया य बुहे विवज्जियाउ सुहे कज्जे ॥ ४४ ॥

सोम के रविवारे सातम होय, शुकवारे त्रीज होय, गुरुवारे उछ होय, बुधवारे परुवो के त्रीज होय तो ते शुज कार्यमां वर्ज्य ठे, केमके ते संवर्तक योग कहेवाय ठे. ४४. इति संवर्तकयोगः ।

जिष्ठा महा विसाहा अनुराहा रविदिणम्मि वज्जिज्जा ।

आसाढाउं दुन्निय तद्द य विसाहा उ सोमम्मि ॥ ४५ ॥

रविवारेने दिवसे जो ज्येष्ठा, मघा, विशाखा के अनुराधा होय तो ते वर्ज्य ठे, सोम-
वारे पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा के विशाखा होय तो ते वर्ज्य ठे. ४५.

सयजिस अद्द धणिष्ठा मंगलवारम्मि पुव्वजद्दवया ।

मूलऽस्सिणि जरणी रेवईउं वज्जिज्जा बुधवारे ॥ ४६ ॥

मंगलवारे शतजिषक्, आर्द्रा, धनिष्ठा के पूर्वाजाघपद होय, बुधवारे मूल, अश्विनी
जरणी के रेवती होय तो ते पण वर्ज्य ठे. ४६.

रोहिणि मिअसिर अद्दा सयजिसयाउं विहप्फइदिणम्मि ।

रोहिणिमहअसिलेसापुस्साइं सुहाइं नो सुक्के ॥ ४७ ॥

गुरुवारे रोहिणी, मृगशिर, आर्द्रा के शतजिषक् होय, शुक्रवारे रोहिणी, मघा,
अश्लेषा के पुष्य होय तो ते सुखकारक नथी. ४७.

उत्तरफग्गुणि हत्थो चित्ताऽऽसाढा दुगं च एयाइं ।

पंच वि नस्कत्ताइं सणिवारे वज्जिअवाइं ॥ ४८ ॥

शनिवारे उत्तराषाढगुनी, हस्त, चित्रा, पूर्वाषाढा के उत्तराषाढा ए पांच नक्षत्रमांनुं
कोइ एक होय तो ते वर्जवा योग्य ठे. ४८. इति वारनक्षत्राशुजयोगाः ।

वज्जिज्जा जरणि चित्ता उत्तरसाढा तद्देव य धणिष्ठा ।

उत्तरफग्गुणि पुस्सं रेवइ सुराइसु कमेणं ॥ ४९ ॥

रविवारे जरणी होय, सोमवारे चित्रा होय, मंगलवारे उत्तराषाढा होय, बुधवारे
धनिष्ठा होय, गुरुवारे उत्तराषाढगुनी होय, शुक्रवारे पुष्य होय अने शनिवारे
रेवती होय तो ते वर्जवा योग्य ठे. ४९ । इति ग्रहजन्मनक्षत्राशुजयोगः । इति अशुज-
योगधारम् । (३)

अरुप्पहरो कुलीउं उवकुल्लिउं असुहकालहोरा य ।

एए वि हु दिणदोसा वज्जोअवा सुहे कज्जे ॥ ५० ॥

अर्धप्रहर, कुल्लिक, उपकुल्लिक अने अशुज कालहोरा ए पण दिवसना दोषो ठे, ते
शुज कार्यमां तजवा योग्य ठे. ५०.

કુજ સિઅ રવિ બુહ સણિ સસિ ગુરુવારેસુ વિવક્ષણિજ્ઞો ય ।

અરુપ્પહરો વિ ૨ તિ ૩ ચૈ ૪ પંચ ૫ ષ ૬ સત્ત ૭ ઇમો ૮ કમસો ॥૫૧॥

મંગલવારે બીજો અર્ધપ્રહર તજવા યોગ્ય છે, શુક્રવારે ત્રીજો, રવિવારે ચોથો, બુધવારે પાંચમો, શનિવારે ષષ્ઠો, સોમવારે સાતમો અને ગુરુવારે આઠમો અર્ધપ્રહર (અર્ધો પહોર) તજવા યોગ્ય છે. ૫૧.

દિણવારાત્તં જહ્મા સણિગુરુણો તદ્વિમરુપહરેસુ ।

કુલ્લિતં તદ્ ઉવકુલિતં જહ્સંસ્થેણં મુણેયવો ॥ ૫૨ ॥

૬૪ દિવસના વારથી જેટલામો શનિવાર હોય તેટલામા અર્ધપ્રહરને કુલ્લિક યોગ જાણવો અને ૬૪ દિવસના વારથી જેટલામો ગુરુવાર હોય તેટલામા અર્ધપ્રહરને ઉપ-કુલ્લિક જાણવો. આ વસ્ત્રે યોગ અશુભ છે. ૫૨.

આ સુ બુ સો સ ગુ મં તંવલયં જાણાહિ કાલહોર ત્તિ ।

અઘ્ઘાઘ્ઘા ઘડિયા દિણવારાત્તં ગણસુ પઠમં ॥ ૫૩ ॥

રવિવારે પહેલી હોરા રવિની, બીજી શુક્રની, ત્રીજી બુધની, ચોથી સોમની, પાંચમી શનિની, ષષ્ઠી ગુરુની, સાતમી મંગલની એ રીતે વલયાકારે ઠપ્પે ઠપ્પે વારે ગણતાં દરેક વારે ચોવીશ ચોવીશ હોરા હોય છે. જે વારે ગણવી હોય તે વારે પહેલી પોતાનીજ હોરા ગણવી. તે દરેક હોરા અઢી ઘડીની હોય છે. ૫૩. ઇતિ અર્ધપ્રહરાદિધારમ્ । (૪)

। ઇતિ મૂલધારેષુ નિર્દોષમિતિ ધારમ્ । ૮

સંપ્રાગયં ૧ ધૂમિય ૨ માલિંગિય ૩ દઢ ૪ વિરુ ૫ સોવગહં ૬ ।

લક્ષ્મી ૭ પાપ ૮ ક્લગલ ૯ દૂસિઅં ૧૦ દુષ્ટરિક્કાં ૧૧ ॥ ૫૪ ॥

સંધ્યાગત ૧, ધૂમિત ૨, આલિંગિત ૩, દઘ્ધ ૪, વિરુ ૫, સોપગ્રહ ૬, લક્ષ્મી ૭, પાપ ૮ અને દુષ્ટરિક્કાં ૯, આ નવ યોગથી દૂષિત થયેલાં દુષ્ટ નક્ષત્ર તજવા યોગ્ય છે. ૫૪.

સંપ્રાગયં ૧ રવિગયં ૨ વિરુરં ૩ સગ્રહં ૪ વિલંબં ચ ૫ ।

રાહુદ્યં ૬ ગ્રહજિન્નં ૭ વિવક્ષણ સત્ત નસ્કત્તે ॥ ૫૫ ॥

સંધ્યાસમયે હૃદય પામેલું નક્ષત્ર ૧, સૂર્ય સાથે રહેલું ૨, વિરુ ૩, ગ્રહ સહિત ૪, વિલંબી ૫, રાહુથી હણાયેલું ૬, ગ્રહથી જેદાયેલું ૭, એ સાત નક્ષત્રો શુભ કાર્યમાં તજવા યોગ્ય છે. ૫૫.

संप्रागयंमि कलहो आश्चगए न होइ निवाणी ।

विद्धरे परविजउ सगहंमि अ विग्गहो होइ ॥ ५६ ॥

दोसो असंगयत्तं होइ कुजुत्तं विलंबिनस्कत्ते ।

राहुहयम्मि अ मरणं गहजिन्ने सोणिअग्गालो ॥ ५७ ॥

संध्यागत नक्षत्रमां कार्यं करवाथी कलह आय, सूर्यगतमां करवाथी निवृत्ति आय नहीं, विद्धरमां करवाथी सामानो विजय ठे, ग्रह सहितमां करवाथी विग्रह (लमाइ) आय. ५६ । सूर्ये जोगवीने मूकेल एवा विलंबी नक्षत्रमां करवाथी असंगतिपणुं (विवाद) आय ठे, राहुथी हणयेला नक्षत्रमां कार्यं करवाथी मरण आय अने ग्रहथी जेदायेला नक्षत्रमां कार्यं करवाथी छोदीनुं वमन आय. ५७.

अत्थमणे संप्रागय १ रविगय जहिअं ठिउं उ आश्चो २ ।

विद्धेरमवहारिय ३ सगहं कूरगगहठिअं तु ४ ॥ ५८ ॥

रविरिक्क पिठउं जं विलंबि ५ राहुहयं जहिं गहणं ६ ।

मप्पेणं जस्स गहो वच्चइ तं होइ गहजिन्नं ७ ॥ ५९ ॥

सूर्यास्तसमये जे नक्षत्र पूर्व दिशामां उगनुं होय ते संध्यागत कहेवाय ठे १, जे नक्षत्रमां सूर्य रहेलो होय ते नक्षत्र रविगत कहेवाय ठे २, जे नक्षत्र वक्की ग्रहे अधिष्ठित होय ते विद्धर कहेवाय ठे ३, जे नक्षत्र क्रूर ग्रहे अधिष्ठित होय ते ग्रह सहित कहेवाय ठे ४, ५८ । सूर्यना नक्षत्रनी पाठळ जे नक्षत्र होय ते विलंबी नक्षत्र कहेवाय ठे ५, जे नक्षत्रमां ग्रहण अयुं होय ते नक्षत्र राहुथी हणायेलुं कहेवाय ठे (आ ग्रहणनुं नक्षत्र ज्यांमुधी सूर्यवने न जोगवाय त्यांमुधी अशुभ ठे) ६, तथा जे नक्षत्रनी मध्ये कोइ पण ग्रह रहेलो होय ते ग्रहजिन्न—ग्रहथी जेदायेलुं नक्षत्र कहेवाय ठे ७. ५९ । इति संध्यागतादीनि ७ ।

सणिमंगलाण पुरो धूमिय २ माळिगियं च तज्जुत्तं ३ ।

आळिगियस्स पप्पा जं रिक्कं तं जवे दळं ४ ॥ ६० ॥

शनि अने मंगळनी सन्मुख जे नक्षत्र होय ते धूमित कहेवाय ठे २, अने शनि के मंगळथी युक्त जे नक्षत्र होय ते आळिगित कहेवाय ठे ३, तथा आळिगितनी पाठळ जे नक्षत्र होय ते दग्ध कहेवाय ठे ४. ६०.

तिरियं सत्तसलाया उट्ठाउं सत्त ताण मप्पेणं ।

उवरिमपढमसलागाण कित्तिया तयणु सेसाणि ॥ ६१ ॥

દાઝં નસ્કત્તાઈં દિજ્ઞ ગદ્દે તદ્દિણંમિ જો જત્થ ।

તો જોજ્ઞા વેહં ગણયવરો ય ચંદરિસ્કસ્સ ॥ ૬૨ ॥

જઈ એગસલાગાણ્ણ પક્કદિસિં હુજ્ઞા ચંદનસ્કત્તં ।

બીઅદિસાણ્ણ હુજ્ઞા કો વિ ગદ્દો તો જવે વેહો ॥ ૬૩ ॥

તિરઠી (આમી) સાત શલાકા—ઘોંટીઠં કરવી, તથા ઝંજી પણ સાત શલાકા કરવી, તેની મધ્યે ઉપરની પ્રથમ શલાકાને ઢેકે કૃત્તિકા મૂકવું, ત્યારપછી બાકીનાં નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. ૬૧. પછી જે દિવસે કાર્ય કરવાનું હોય તે દિવસે જે ગ્રહો જે નક્ષત્રમાં હોય તે ગ્રહો તે નક્ષત્રમાં મૂકવા. પછી ચંદ્ર નક્ષત્રનો (ઇષ્ટ નક્ષત્રનો) વેધ ગણકવરે (જોશીય) જોવો. ૬૨. તે આ રીતે—જે ચંદ્ર નક્ષત્ર (ઇષ્ટ નક્ષત્ર) એક શલાકા પર એક દિશામાં હોય તેની સામી દિશાએ તેજ શલાકા પર કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો તે વેધ કહેવાય છે. ૬૩.

ઉત્તરસાઢાપાણ્ણ ચત્થણ્ણ સવણપઢમઘમ્મિઆસુ ।

ચત્તસુ ય અજ્ઞિઈં તત્થ ઈણ્ણ ગદ્દે રોહિણી વેહો ॥ ૬૪ ॥

ઉત્તરાષાઢાનું ચોથું પાદ અને શ્રવણની પ્રથમની ચાર ઘમી, આઠલો સમય અજ્ઞિજિત્ નક્ષત્ર છે, તેમાં કોઈ ગ્રહ રહ્યો હોય તો રોહિણી નક્ષત્રની સાથે તેનો વેધ આવે છે. ૬૪.

પંચ ઠ ચત્તદસ ઠાર ઇગુણવીસ ડુવીસ તેવીસે ।

ચત્તવીસમે અ રિસ્કે ઉવગ્ગદ્દો સૂરરિસ્કાઠં ॥ ૬૫ ॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી પાંચમું, આઠમું, ચૌદમું, અઢારમું, ડગળીશમું, બાવીશમું, ત્રેવીશમું અને ચોવીશમું જે નક્ષત્ર હોય તે ઉપગ્રહ કહેવાય છે. ૬૫ । ઇતિ ઉપગ્રહધારમ્ ।

રવિ મંગલ ગુરુ સણિણો ડુવાલસં ૧૨ તઈય ૩ ઠઠ ૬ અઠમયં ૮ ।

નિઅરિસ્કાઠં કમેણં રિસ્કં લત્તંતિ અગ્ગિમયં ॥ ૬૬ ॥

રવિ પોતાના નક્ષત્રથી આગલના બારમા નક્ષત્રને લાત મારે છે, મંગલ ત્રીજાને, ગુરુ ઠઠાને અને શનિ આઠમાને લાત મારે છે. ૬૬.

બુદ્ધ સુક્ક રાહુ પુન્નિમસસિણો પિઠ્ઠેણ નિયયરિસ્કસ્સ ।

સત્તમ ૭ પંચમ ૫ નવમં એ બાવીસઈંમં ૧૨ ચ લત્તંતિ ॥ ૬૭ ॥

બુધ પોતાના નક્ષત્રથી પાઠલના સાતમા નક્ષત્રને લાત મારે છે, શુક્ર પાંચમાને, રાહુ નવમાને અને પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર પોતાના નક્ષત્રથી પાઠલના બાવીશમા નક્ષત્રને લાત મારે

ढे, अर्थात् बुध पोताना नक्षत्रथी आगळना त्रेवीशमा नक्षत्रने, शुक्र पचीशमाने, राहु एकवीशमाने अने चंद्र आठमा नक्षत्रने छात मारे ढे. ६७. इति वृत्ताचारम् ।

अस्सेस महा चित्ता अणुराहा सवण रेवई होइ ।

जइमा रविरिक्काउं पाउं अस्सिणीइ तइमंमि ॥ ६८ ॥

सूर्यना नक्षत्रथी अश्लेषा, मघा, चित्रा, अनुराधा, श्रवण अने रेवती, आ नक्षत्रो जेटळामां होय, अश्विनी नक्षत्रथी गणतां तेटळामुं नक्षत्र पात नामे कहेवाय ढे. जेमके सूर्यनुं नक्षत्र कृत्तिका ढे. तेनाथी अश्लेषा सातमुं ढे, तो अश्विनीथी सातमुं नक्षत्र पुनर्वसु ढे, माटे ते पुनर्वसु पात कहेवाय ढे. तथा मघा आठमुं ढे, चित्रा बारमुं ढे, अनुराधा पंदरमुं ढे, श्रवण वीशमुं ढे अने रेवती पचीशमुं ढे, माटे अनुक्रमे पुष्य, उत्तराफाट्गुनी, स्वाति, पूर्वाषाढा अने पूर्वाजात्रपद ए नक्षत्रो पात कहेवाय ढे. ए रीते सर्वत्र जाणवुं. ६८. बीजी रीत नीचे प्रमाणे ढे.

आइचो जत्थ ठिउं तत्तो अणुराह जइमिया होइ ।

सत्तो ठठे ठठे दस बीए पंचमे पाउं ॥ ६९ ॥

सूर्य जे नक्षत्रमां रह्यो होय ते नक्षत्रथी अनुराधा जेटळामुं होय, अश्विनीथी गणतां तेटळामुं नक्षत्र पात जाणवुं. त्यांथी पाउं जे ठठुं होय ते पात जाणवुं. त्यांथी वळी जे ठठुं होय ते पात, त्यांथी जे दशमुं होय ते पात, त्यांथी जे बीजुं होय ते पात अने त्यांथी जे पांचमुं होय ते पात जाणवुं. जेमके कृत्तिका नक्षत्रनो सूर्य होय तो कृत्तिकाथी अनुराधा पंदरमुं ढे, तेथी अश्विनीथी गणतां पंदरमुं जे स्वाति ते पात अयुं. स्वातिथी ठठुं पूर्वाषाढा पात अयुं. पूर्वाषाढाथी ठठुं पूर्वाजात्रपद पात अयुं. तेथी दशमुं पुनर्वसु, तेथी बीजुं पुष्य अने तेथी पांचमुं उत्तराफाट्गुनी पात अयुं. एटळे उपवळी रीत प्रमाणेज मळतुं आव्युं. ६९. अहीं अजिजित् गणवानुं नथी एटळे सत्यावीश नक्षत्र गणवां.

पढमो ठठो नवमो दसमो तह तेरसो अ पन्नरसो ।

सत्तरसे गुणवीसो सत्तावीसो अ एयाणं ॥ ७० ॥

जो जोगो तस्संखं रिक्कं जइमं हविज्जा रविरिक्का ।

तइमे ससिरिक्के अस्सिणीइउं इक्कगळो होइ ॥ ७१ ॥

विष्कंजादिक सत्यावीश योगमांनो पहेलो, ठठो, नवमो, दशमो, तेरमो, पंदरमो, सत्तरमो, उगणीशमो अने सत्यावीशमो एटळा योगमांनो जे योग (शूळ) जेटळामो (ए) होय अश्विनीथी तेटळामी (ए) संख्यावाळुं नक्षत्र (अश्लेषा) रविना नक्ष-

અથી (પૂર્વાષાઢાથી) ગણતાં જેટલામું (૧૦) આય તેટલામું (૧૦) અશ્વિનીથી
ષંઘનું નહત્ર (જ્યેષ્ઠા) હોય તો એકાર્ગલ આય ઠે. ૭૦-૭૧.

એકાર્ગલની બીજી રીત આ પ્રમાણે ઠે.—

તિરિયં તેરસ રેહા એકા તમ્મપ્રગમિણી ઉહં ।

કાઝણં ચક્કમિણં સિરરિકં દિઝા તસ્સ સિરે ॥ ૭૨ ॥

વિસમે જોગે ઈકં અઠાવીસં સમંમિ દિઝાહિ ।

અઠ્ઠી કયંમિ તંમિ ઉ જંતં ઇહ મુણસુ સિરરિકં ॥ ૭૩ ॥

અસ્સિણિ અણુરાહા વિ ય મિયસિર મૂલો પુણવસૂ પુસ્સો ।

અસલ્લેસ મહા ચિત્તા વિરકંજાઈસુ સિરરિકા ॥ ૭૪ ॥

આમી તેર રેલા કરવી, તેમની મધ્યે એક ઝંજી રેલા કરવી, એ પ્રમાણે ચક્ર કરીને તેના મસ્તક પર શિર નહત્ર દેવું, પઠી બીજાં નહત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. શિર નહત્ર કયું સમજવું ? તેની રીત આ પ્રમાણે—વિષ્કંજાદિક (અશુજ) યોગોમાંનો જે યોગ ઇષ્ટ દિવસે હોય તે યોગ જો વિષમ (એકી) હોય તો તેમાં એક ઝમેરવો અને બેકી હોય તો તેમાં અઠ્યાવીશ ઝમેરવા. પઠી તેને અર્ધા કરવા. જે શેષ રહે તેટલામું નહત્ર શિર નહત્ર જાણવું એટલે કે તેટલામું નહત્ર મસ્તક પર મૂકવું. તેનાં નામ આ પ્રમાણે ઠે.—વિષ્કંજ યોગ હોય તો મસ્તક પર અશ્વિની આવે, અતિગંર હોય તો અનુરાધા આવે, શૂલ હોય તો મૃગશિર, ગંરુ હોય તો મૂલ, વ્યાઘાત હોય તો પુનર્વસુ, વજ્ર હોય તો પુણ્ય, વ્યતિપાત હોય તો અશ્લેષા, પરિષ હોય તો મધા અને વૈધૃતિ હોય તો ચિત્રા નહત્ર મસ્તક પર આવે ઠે. (શુજ યોગમાં એકાર્ગલ અતોજ નથી.) ૭૨-૭૩-૭૪.

સિરરિકાઊ કમેણં સત્તાવીસં પિ દિઝા રિક્કાઈં ।

રેહાસુ તાસુ કમસો રિક્કેસુ અ ઠવસુ સસિસૂરે ॥ ૭૫ ॥

એકાએ રેહાએ જઈ ડુન્નિ વિ હુંતિ ચંદ આઈચ્છા ।

એકગલો હુ એવં જાયઈ નરકત્તદોસ ત્તિ ॥ ૭૬ ॥

પઠી મસ્તકના નહત્રથી અનુક્રમે તે રેલાઊં ઉપર અનુક્રમે સત્યાવીશ નહત્રો મૂકવાં. પઠી તે નહત્રો ઉપર જ્યાં સંજવે ત્યાં સૂર્ય અને ચંદ્ર મૂકવા. ૭૫. હવે જો એકજ રેલા ઉપર સામસામા સૂર્ય અને ચંદ્ર બન્ને આવ્યા હોય તો તે એકાર્ગલ યોગ થયો જાણવો. આ નહત્રનો દોષરૂપ ઠે. ૭૬. ઇતિ એકાર્ગલધારમ્ ।

। ઇતિ મૂલધારેષુ નિર્દોષનહત્રધારમ્ । ૯

सगुणं पुण विन्नेयं रिक्कं रविजोगसंजुअं तं च ।

रविरिक्काउं चउत्थं ४७ ६ न्नव ए दस १० तेरसं १३ वीसं २० ॥ ७७ ॥

सूर्यना नक्षत्रथी चोथुं, ठं, नवमुं, दशमुं, तेरमुं अने वीशमुं नक्षत्र जो होय तो रवि योग जाणवो. ते रवि योगवने युक्त एवा नक्षत्रने सगुण नक्षत्र जाणवुं. ७७.

॥ इति सगुणनक्षत्रधारम् ॥ १०

॥ इति दिनशुद्धिः ॥ २

इत्तो वि लग्नसुद्धी सा पुण ठवग्गसुद्धिउं होइ १ ।

उदयत्थसुद्धिउं २ तद् जहुत्तगह्वलगुणेणं च ३ ॥ ७८ ॥

हवे लग्नशुद्धि कहीए णीए. ते (लग्नशुद्धि) ठ वर्गनी शुद्धिवने होय ठे १, उदय अने अस्तनी शुद्धिवने होय ठे २, तथा यथोक्त ग्रहबलना गुणवने होय ठे. ३. ७८.

गिह १ होरा २ दिक्काणा ३ नव ४ बारस ५ तीस ६ अंसया य जहिं ।

सोमग्गहाण तणपा ठवग्गसुद्धी तहिं लग्गे ॥ ७९ ॥

लग्नना गृह १, होरा २, डेक्काण ३, नवांश ४, छादशांश ५ अने त्रिंशांश ६, ए ण्णना स्वामी जो सौम्य ग्रह होय तो ते षड्वर्गशुद्धि कहेवाय ठे. ७९.

जइ पुण ठवग्गसुद्धी संजवइ न चेव कह वि लग्नम्मि ।

तो पंचवग्गसुद्धी विसुद्धिहेज वि लग्नस्स ॥ ८० ॥

जो कदाच कोइ पण प्रकारे लग्नमां ठ वर्गनी शुद्धि न संजवे तो पांच वर्गनी शुद्धि पण लग्ननी शुद्धिनुं कारणरूप ठे. ८०.

एसा य बारसन्हं लग्गाणं जंमि तीसइ विजागे ।

संजवइ तयं वुठं लग्नपमाणं कहेजणं ॥ ८१ ॥

प्रथम लग्ननुं प्रमाण कहीने पढी आ लग्नशुद्धि बार लग्नोमां जे त्रिंशांशमां संजवे ठे ते हुं कहीश. ८१.

दोइगुणवीस दोएगवन्न सय तिन्नि तिजुअ तेआला ।

सगयाव सत्ततीसा मेसाइ पला कमुक्कमउं ॥ ८२ ॥

मेष लग्नना २१ए पळ ठे, वृषना २५१ पळ ठे, मिथुनना ३०३, कर्कना ३४३, सिंहना ३४७ अने कन्याना ३३७ पळ ठे, तेशी उत्क्रमे बीजी ठ राशिना जाणवा, पटखे के

તુલાના ૩૩૭, વૃશ્ચિકના ૩૪૭, ધનના ૩૪૩, મકરના ૩૦૩, કુંજના ૩૫૧ અને મીનના ૩૧૯ પલ છે. ૮૨.

વિસ ૧૪ મયરાણ ૧૪ ચત્વરસે અષ્ટમણ મીણ ૮ કક્ક ૮ કન્નાણં ૮ ।

જાયમ્મિ બારસે વિશ્વિયસ્સ ૧૨ કુંજસ્સ ઠવીસે ૨૬ ॥ ૮૩ ॥

ચત્તવીસમે તુલાણ ૨૪ મેસસ્સિગવીસમંમિ જાગમ્મિ ૨૧ ।

સીહસ્સ ઠારસમે ૧૮ ધણમિહુણાણં ચ સત્તરસે ૧૭ ॥ ૮૪ ॥

ઇય તીસઙ્ગાગેસુ ઠવ્ગ્ગો હંતિ પંચવ્ગ્ગો વા ।

સોમગ્ગહાણ તણઠં હિયઙ્ગિયકક્કાસિદ્ધિકરો ॥ ૮૫ ॥

વૃષ અને મકરનું લગ્ન હોય તો તેનો ૧૪ મો ત્રિંશાંશ, મીન, કર્ક અને કન્યા લગ્ન હોય તો તેનો આઠમો ત્રિંશાંશ, વૃશ્ચિક લગ્નનો બારમો ત્રિંશાંશ, કુંજ લગ્નનો ઠવીશમો, તુલા લગ્નનો ચોવીશમો, મેષ લગ્નનો એકવીશમો, સિંહ લગ્નનો અઠારમો અને ધન તથા મિથુનનું લગ્ન હોય તો તેના સત્તરમા ત્રિંશાંશમાં ૭ વર્ગની અથવા પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ હોય છે. તેમાં જો સૌમ્ય ગ્રહો સ્વામીઠ હોય તો તે હૃદયના ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ કરનાર થાય છે. ૮૩-૮૪-૮૫.

અન્ને નવંસગં ચિય ઇગં ધિત્તૂણ સોમગ્ગહતણયં ।

પન્નણંતિ લગ્ગસુદ્ધિં વિણા વિ ઠવ્ગ્ગસુદ્ધીણ ॥ ૮૬ ॥

કેટલાએક આચાર્યો ૭ વર્ગની શુદ્ધિ ન હોય તોપણ સૌમ્ય ગ્રહ જેનો સ્વામી હોય એવા એક નવાંશનેજ ગ્રહણ કરીને લગ્નની શુદ્ધિ કહે છે. ૮૬.

ગિહ્ હોરાઈ લગ્ગે ગહસ્સ જં જસ્સ સંતિઅં હોઙ્ ।

તં સંપઙ્ પયસ્સત્થં વુહં અબુહાણ વોહત્થં ॥ ૮૭ ॥

લગ્નને વિષે ગૃહ તથા હોરા વિગેરેને તથા જે લગ્નનો જે સ્વામી હોય તેને હવે અજ્ઞાત જનના બોધને માટે હું પ્રગટપણે કહું બું. ૮૭.

કુજસુક્કબુહિંડુરવિબુહ્સિયકુજગુરુસળીસળીગુરૂણં ।

મેસાઈઆ ઝ બારસ લગ્ગાણ ધરાઈં જહ્સંસં ॥ ૮૮ ॥

મંગલ ૧, શુક્ર ૨, બુધ ૩, ચંદ્ર ૪, રવિ ૫, બુધ ૬, શુક્ર ૭, મંગલ ૮, ગુરુ ૯, શનિ ૧૦, શનિ ૧૧ અને ગુરુ ૧૨ એ મેષ આદિક બાર લગ્નના ગ્રહો અનુક્રમે છે. ૮૮.

। ઇતિ ગૃહમ્ ।

લગ્નસ્સંઘ્ન હોરા સા પદમા દિણયસ્સ વિસમમ્મિ ।

વીજ્યા ય તર્હિં સસિણો વિવજ્ઞાણં સમે લગ્ને ॥ ૬૯ ॥

લગ્નનો અર્ધ જાગ હોરા કહેવાય છે. તેમાં મેષ, મિથુન વિગેરે વિષમ (એકી) રાશિમાં પહેલી હોરા સૂર્યની અને વીજી હોરા ચંદ્રની છે, અને વૃષ, કર્ક વિગેરે સમ રાશિમાં તેથી વિપરીત એટલે પહેલી હોરા ચંદ્રની અને વીજી સૂર્યની છે. ૬૯. ઇતિ હોરા ।

દિક્કાણો અથ તિજાગો સો પદમો નિયયરાસિઅહિવણ્ણો ।

વીઝં પંચમપદ્ધુણો તઝં પુણ નવમગિહ્વણ્ણો ॥ ૭૦ ॥

ઢેષ્કાણ એ લગ્નનો ત્રીજો જાગ છે. તેમાં પહેલો ઢેષ્કાણ પોતાની રાશિના સ્વામીનો હોય, વીજો તેથી પાંચમી રાશિના સ્વામીનો અને ત્રીજો નવમા સ્થાન (રાશિ) ના સ્વામીનો હોય છે. ૭૦. ઇતિ ઢેષ્કાણઃ ।

મેસે મેસાઈઆ વિસંમિ મયરાડ્યા નવંસાઝં ।

મિહુણમ્મિ તુલાઈયા કક્કે કક્કાડ્યા હુંતિ ॥ ૭૧ ॥

પુણ મેસમયરતુલકકકકાડ્યા ચઝસુ સીહમાઈસુ ।

એવં ધનુહાઈસુ વિ નવંસયા હુંતિ નાયવા ॥ ૭૨ ॥

મેષ લગ્નમાં મેષને આદિ લગ્નને નવ નવાંશો ગણવા, વૃષમાં મકરથી ગણવા, મિથુનમાં તુલાથી અને કર્કમાં કર્કથી ગણવા. ૭૧. એજ રીતે સિંહ વિગેરે ચાર રાશિમાં અને ધનુ વિગેરે ચાર રાશિમાં અનુક્રમે મેષ, મકર, તુલા અને કર્કથી આરંજીને નવ નવ નવાંશો ગણવા. ૭૨. ઇતિ નવાંશાઃ ।

વારસજાગો પયમ્મો સો પદમો નિઅરાસિણો હોઝ ।

વીઝં વીયસ્સ ઝ જાવ વાર વારસસ્સ જવે ॥ ૭૩ ॥

દરેક રાશિમાં વાર વાર દ્વાદશાંશ હોય છે. તેમાં પહેલો દ્વાદશાંશ પોતાની રાશિનોજ હોય, વીજો પછીનીજ રાશિનો હોય, એમ અનુક્રમે ગણતાં વારમો દ્વાદશાંશ પોત-પોતાની રાશિથી વારમી રાશિનો આવે છે. ૭૩. ઇતિ દ્વાદશાંશાઃ ।

કુજસણિગુરુબુહસુક્કા પણ ૫ પણ ૫ અઢ ૮ સત્ત ૭ પંચ ૫ અંસાણં ।

વિસમે તીસંસં પહૂ વિવજ્ઞાણં સમે લગ્ને ॥ ૭૪ ॥

દરેક રાશિમાં ત્રીશ ત્રીશ ત્રિંશાંશ હોય છે. તેમાં વિષમ રાશિમાં પહેલા પાંચ ત્રિંશાં-શોનો સ્વામી મંગલ છે, વીજા પાંચનો શનિ છે, ત્યારપછીના આવનો ગુરુ છે, ત્યાર-

पत्नीना सातनो बुध अने त्यारपत्नीना (जेव्हा) पांच त्रिंशांशोनो स्वामी शुक्र ठे, अने सम राशिमां एथी विपरीत जाणवुं, एटखे के ५-५-८-९-५ अंशोना स्वामी अनुक्रमे शुक्र, बुध, गुरु, शनि अने मंगळ जाणवा. ६४. इति त्रिंशांशाः ।

ससह्रगुरुबुधसुक्का सोमा सामन्नजं मुण्येयवा ।

सेसा य हुंति कूरा तज्जुअ बुह खीणससिणो अ ॥ ६५ ॥

चंद्र, गुरु, बुध अने शुक्र ए चार ग्रहो सामान्य रीते सौम्य जाणवा, अने बाकीना (रवि, मंगळ, शनि) क्रूर जाणवा, तथा ते क्रूर ग्रहे सहित बुध होय तो ते क्रूर जाणवो अने क्षीण चंद्रने पण क्रूर जाणवो. ६५.

। इति षड्वर्गशुद्धिः ।

उदयत्यसुद्धिमिन्हि जणामि उदयं नवंसगो इत्थ ।

तस्मिन्मय लग्नविज्ञे सनाहदिष्ठे उदयसुद्धी ॥ ६६ ॥

हवे उदयास्तनी शुद्धि कहुं बुं. इहां ते लग्नमां वर्त्ततो जे नवमांश होय तेनो स्वामी लग्नने देखे ते उदयशुद्धि जाणवी. ६६.

लग्ने नवंसगो जो तस्सत्तमठाण अहिवर्द्ध पिष्ठे ।

लग्ना सत्तमठाणं जइ तो इह अत्यसुद्धि ति ॥ ६७ ॥

लग्नमां जे नवांशक होय तेनाथी सातमा स्थाननो स्वामी जो लग्नथी सातमा स्थानने जुए तो अहीं ते अस्तशुद्धि कहेवाय ठे. ६७.

वयगहणपश्चासु उदयत्यविसुद्धि वज्जित्थं पि सुहं ।

मन्नंति केइ लग्नं तं च मयं बहुमयं नेह ॥ ६८ ॥

व्रतग्रहण (दीक्षा) तथा प्रतिष्ठादिकमां उदयास्तनी विशुद्धि विना पण केटलाएक लग्नने शुभ माने ठे, पण ते मत घणाने संमत नथी. ६८.

इह उदयत्यविसुद्धी गहदिष्ठीए विणा न संजवइ ।

एएण पसंगेणं गहदिष्ठी संपवक्कामि ॥ ६९ ॥

आ उदयास्तनी शुद्धि ग्रहनी दृष्टि जाण्या विना संजवती नथी, तेथी आ प्रसंगे हुं ग्रहनी दृष्टि कहुं बुं. ६९.

सठाणाउ दसमं ठाणं तश्यं च पायदिष्ठीए ।

पिष्ठंति गहा नवमं सपंचमं अरु दिष्ठीए ॥ १०० ॥

पञ्चणाए दिछीए चउत्थयं अठमं च पिहंति ।

सत्ताए सत्तमयं सुहासुहफलं च दिछिसमं ॥ १०१ ॥

सर्व ग्रहो पोताना स्थानथी दशमा तथा त्रीजा स्थानने एक पाद दृष्टिए जुए ठे, नवमा तथा पांचमा स्थानने बे पाद दृष्टिए जुए ठे, चोथा तथा आठमा स्थानने पोणी एटले त्रण पाद दृष्टिए जुए ठे, अने सातमा स्थानने सर्व एटले चार पाद दृष्टिए जुए ठे. आ सर्वतुं शुजाशुज फळ दृष्टिनी जेवुं जाणवुं. १००-१०१. इति उदयास्तशुद्धिः ।

लग्नस्स गहा बक्षिणो हवंति ते जत्थ संठिया ठाणे ।

तं बुहं दिस्काए पढमं पढा पइछाए ॥ १०२ ॥

ते लग्नना ग्रहो जे स्थाने रहीने बळवान् होय ठे ते प्रथम हुं दीक्षाने आश्रीने कहुं बुं, अने पढी प्रतिष्ठाने आश्रीने कहौश. १०२.

दिस्का लग्गे दो पंच ठछ इक्कारसो रवि सुहउ ।

चंदो बीउं तइउं ठछो इक्कारसो तहय ॥ १०३ ॥

दीक्षा लग्नमां रवि बीजे, पांचमे, ठछे के अगीयारमे होय तो ते शुज ठे, चंद्र बीजे, बीजे, ठछे के अगीयारमे शुज ठे. १०३.

तइउं ठछो दसमो इक्कारसमो कुजो बुहो अ सुहो ।

लग्नगउं चउ पंच सत्तम नव दसमगो अ गुरू ॥ १०४ ॥

मंगळ अने बुध लग्नथी त्रीजे, ठछे, दशमे के अगीयारमे होय तो शुज ठे, गुरु पहेले चोथे, पांचमे, सातमे, नवमे के दशमे शुज ठे. १०४.

तइउं ठछो नवमो पुवालसो सुंदरो जवे सुको ।

बीउं पंचमउं अठमो अ इक्कारसो अ सणी ॥ १०५ ॥

शुक्र त्रीजे, ठछे, नवमे के बारमे होय तो सारो, अने शनि बीजे, पांचमे, आठमे के अगीयारमे होय तो शुज ठे. १०५.

उपर कहेखानेज संक्षेपथी कहे ठे.—

पुपणठछो पुतिठछे तिठदसि तिठदसि तिकोणकिंदेसु ।

तिठनवबारसि पुपणठ सविङ्गारेसियं मुत्तुं ॥ १०६ ॥

लग्नथी रवि बीजे, पांचमे, ठछे सारो, चंद्र बीजे, त्रीजे, ठछे शुज, मंगळ त्रीजे, ठछे, दशमे सारो, बुध त्रीजे, ठछे, दशमे सारो, गुरु त्रिकोण एटले नवमे, पांचमे तथा केंद्र

ઘટલે પહેલે, ચોથે, સાતમે અને દશમે સારો, શુક્ર ત્રીજે, ઠઠે, નવમે અને બારમે સારો, તથા શનિ બીજે, પાંચમે અને આઠમે સારો. શુક્રને ઢોમીને સર્વે ગ્રહો અગીયારમે સ્થાને સારા. ૧૦૬.

गुरु बुद्द ससिसूराणं ठवग्गो इह सुहो न सेसाणं ।

जा उण ठवग्गसुद्धी पुवुत्ता सा पइठाए ॥ १०७ ॥

ગુરુ, બુધ, ચંદ્ર (શનિ) અને રવિનો ૪ વર્ગ (૪ વર્ગની શુદ્ધિ) અહીં (દીક્ષામાં) શુદ્ધ છે, પણ બીજા ગ્રહોની શુદ્ધિ શુદ્ધ નથી. તથા પૂર્વે જે ૪ વર્ગની શુદ્ધિ કહી છે તે પ્રતિષ્ઠા આશ્રીને છે. ૧૦૭.

अहवा वि मग्निमबलं काऊण सणिं गुरुं च बलवंतं ।

अबलं शुक्रं लग्गे तो दिस्कं दिज्जा सीसस्स ॥ १०८ ॥

અથવા તો લગ્નમાં શનિને મધ્યમ બલવાળો કરીને, ગુરુને બલવાન કરીને તથા શુક્રને નિર્બલ કરીને શિષ્યને દીક્ષા દેવી. ૧૦૮.

डु पण ठ अठेकारस ठाणे मग्निमबलो सणी होइ ।

लग्गगउं चउ सत्तम दसमो अ गुरु जवे बलवं ॥ १०९ ॥

બીજે, પાંચમે, ઠઠે, આઠમે અને અગીયારમે સ્થાને રહેલો શનિ મધ્યમ બલવાળો હોય છે, અને ગુરુ પહેલે, ચોથે, સાતમે તથા દશમે હોય તો તે બલવાન છે. ૧૦૯

ठठो डुवालसो तह अबलो सुक्रो सुहो वयग्गहणे ।

दो तइय पंच ठठिकारसमो तह बुहो सुहउं ॥ ११० ॥

તથા ઠઠો અને બારમો શુક્ર નિર્બલ છે. તે વ્રતગ્રહણમાં શુદ્ધ છે, તથા બુધ બીજે, ત્રીજે, પાંચમે, ઠઠે કે અગીયારમે હોય તો તે શુદ્ધ છે. ૧૧૦.

तइए ठठे दसमे इकारसमम्मि मंगले लग्गे ।

दिस्कं पत्तो सत्तो जायइ बहुनाण तव जुत्तो ॥ १११ ॥

ત્રીજે, ઠઠે, દશમે કે અગીયારમે મંગલ હોય એવા લગ્નને વિષે દીક્ષિત થયેલ સત્ત્વ (સાધુ) બહુ જ્ઞાન અને તપવ્રતે યુક્ત થાય છે. ૧૧૧.

सुक्कंगारयमंदाण सत्तमे ससहरे गहियदिस्को ।

पीमिज्जाए अवस्सं सत्थडुसीलत्तवाहीहिं ॥ ११२ ॥

શુક્ર, મંગલ અને શનિથી સાતમે ચંદ્ર હોય અને જો દીક્ષા લીધી હોય તો શસ્ત્ર, ડઃશીલપણું અને વ્યાધિવ્રતે અવશ્ય તે પીમાય છે. ૧૧૨.

इय दिक्काकुंरुलिया दिसिमित्तं दंसिआ मए एवं ।

बुढं इत्तं पइठाकुंरुलियमहं समासेणं ॥ ११३ ॥

आ प्रमाणे दीहानी कुंरुली में दिग्मात्र देखामी ठे. हवे प्रतिष्ठाकुंरुलीने संदेपथी कहुं बुं. ११३.

गुरुबुहसुक्का सुहया लग्गगया मप्पिमो ससी लग्गे ।

सूरंगारयसणिणो वज्जेयवा पयत्तेणं ॥ ११४ ॥

गुरु, बुध अने शुक्र लग्नमां रह्या होय तो ते शुच ठे, चंद्र रह्यो होय तो ते मध्यम ठे अने रवि, मंगल अने शनिने लग्नमां प्रयत्नथी वर्जवा, एटले के तेउं अशुच ठे. ११४

गुरुबुहससिणो सुहया बीए ठाणम्मि मप्पिमो सुक्को ।

कज्जास्स विणासयरा दिणयरसणिमंगला बीआ ॥ ११५ ॥

बीजा स्थानमां गुरु, बुध अने चंद्र रह्या होय तो ते शुच ठे, शुक्र होय तो ते मध्यम ठे अने सूर्य, शनि अने मंगल कार्यनो विनाश करनारा ठे, एटले के तेउं अशुच ठे. ११५.

तइयम्मि सुहा रविससिबुहजोमसणिठारा न संदेहो ।

मप्पिमउं सुरमंती सुक्को उ अंसुंदरो तइत्तं ॥ ११६ ॥

त्रीजा स्थानमां रहेला रवि, चंद्र, बुध, मंगल अने शनि शुच ठे, तेमां कांइ पण संदेह नथी. गुरु होय तो ते मध्यम ठे अने शुक्र अशुच ठे. ११६.

लग्गाउं चउत्थगया गुरुबुहसुक्का सुहावहा जणियां ।

मप्पत्थो अ चउत्थो चंदो सेसा गहा असुहा ॥ ११७ ॥

लग्नथी चोथा स्थानमां रहेला गुरु, बुध अने शुक्रने शुचावह कहा ठे, चोथे स्थाने रहेलो चंद्र मध्यम ठे अने बाकीना एटले रवि, मंगल अने शनि अशुच ठे. ११७.

रविससिकुजसुक्कसणी पंचमठाणम्मि मप्पिमा नेआ ।

बुहगुरुणो पुण डुन्नि वि सबत्थपसाहया तत्थ ॥ ११८ ॥

लग्नथी पांचमे स्थाने रवि, चंद्र, मंगल, शुक्र अने शनि होय तो ते मध्यम जाणवा, अने बुध तथा गुरु ए बे ग्रहो पांचमे स्थाने होय तो सर्व अर्थना साधक ठे. ११८.

रविससिकुजगुरुसणिणो ठठे ठाणम्मि संठिआ सुहया ।

सुक्कबुहा पुण ठठा मप्पिमया हुंति नायवा ॥ ११९ ॥

ઠઠે સ્થાને રહેલા રવિ, ચંદ્ર, મંગલ, ગુરુ અને શનિ શુભકારક છે, અને શુક્ર તથા બુધ ઠઠે સ્થાને હોય તો તે મધ્યમ જાણવા. ૧૧૯.

સત્તમઠાણમ્મિ ગુરુ સુહૃત સિયસસિબુહા ય મપ્રત્યા ।

સણિસૂરમંગલા પુણ વજ્જેઅવા પયત્તેણ ॥ ૧૨૦ ॥

સાતમે સ્થાને ગુરુ શુભ છે, શુક્ર, ચંદ્ર અને બુધ મધ્યમ છે, તથા શનિ, સૂર્ય અને મંગલ સર્વ પ્રયત્ને વર્જવા યોગ્ય છે—અશુભ છે. ૧૨૦.

આશ્ચ સોમમંગલ બુદ્ધગુરુસુકા વિવક્કણિજ્ઞાત ।

અઠ્ઠમઠાણમ્મિ ઠિયા (ગયા) સણિઘ્ઠરો મપ્પિમો જણિત ॥ ૧૨૧ ॥

આઠમા સ્થાને રહેલા સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગલ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર વર્જવા યોગ્ય છે અને શનિને મધ્યમ કહ્યો છે. ૧૨૧.

નવમમ્મિ સુહા જણિયા સુકગુરુ મપ્પિમા ય બુદ્ધસણિણો ।

વજ્જેયવા ય સયા સણિમંગલદિણયરા નવમા ॥ ૧૨૨ ॥

નવમે સ્થાને શુક્ર અને ગુરુ શુભ કહ્યા છે, બુધ અને ચંદ્ર મધ્યમ કહ્યા છે, અને નવમે સ્થાને રહેલા શનિ, મંગલ અને રવિ વર્જવા યોગ્ય છે. ૧૨૨.

બુદ્ધગુરુસુકા તિન્નિ વિ દસમમ્મિ દ્વંતિ કક્કસિદ્ધિકરા ।

સસિસણિણો મપ્રત્યા અસુહા રવિમંગલા દુન્નિ ॥ ૧૨૩ ॥

દશમે સ્થાને રહેલા બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ ત્રણે કાર્યની સિદ્ધિ કરનારા છે, ચંદ્ર અને શનિ મધ્યમ છે, અને રવિ તથા મંગલ એ બે અશુભ છે. ૧૨૩.

સૂરાર્શયા સત્ત વિ ઇક્કારસગા ઉ કક્કસિદ્ધિકરા ।

બારસમા પુણ સવે વિન્નેયા અત્થહાણિકરા ॥ ૧૨૪ ॥

રવિ વિગેરે સાતે ગ્રહો અગીયારમા હોય તો કાર્યની સિદ્ધિ કરનારા છે, અને બારમે સ્થાને હોય તો તે સર્વે કાર્યની હાનિ કરનારા છે. ૧૨૪.

હવે રવિ વિગેરે સાતે ગ્રહોના શુભ સ્થાનનો સંગ્રહ અનુક્રમે કહે છે.—

ઠઠે દુગે અ ઠઠે આશ્મ પણ દસમયમ્મિ અતિ અઠે ।

ચઠ નવ દસમે તિ ઠગે સવેગારે ન બારસમે ॥ ૧૨૫ ॥

રવિ ઠઠે સ્થાને હોય તો સારો છે, ચંદ્ર બીજે સ્થાને, મંગલ ઠઠે સ્થાને, બુધ પહેલાં પાંચ પટલે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે અને દશમે, ગુરુ ત્રીજું અને આઠમું મૂકીને

अर्थात् पहेले, बीजे, चोथे, पांचमे, षष्ठे, सातमे, नवमे अने दशमे स्थाने शुक्र, शुक्र चोथे, नवमे अने दशमे, अने शनि त्रीजे अने षष्ठे सारो ठे. सर्वे ग्रहो अगीयारमे स्थाने सारा ठे अने बारमे स्थाने अशुक्र ठे. १२५.

अथवा.

अह्वा इग दुग चउ पंच नवम दसमा सुहा सोमा ।

कूरा ठठा चंदो बीउं सवे वि इक्कारा ॥ १२६ ॥

अथवा तो सौम्य ग्रहो (चंद्र, बुध, गुरु, शुक्र) पहेले, बीजे, चोथे, पांचमे, नवमे अने दशमे स्थाने शुक्र ठे, क्रूर ग्रहो (रवि, शनि, मंगळ) षष्ठे स्थाने शुक्र ठे, चंद्र बीजे स्थाने शुक्र ठे, तथा सर्व ग्रहो अगीयारमे स्थाने शुक्र ठे. १२६.

इय बिंबपट्टा सूरिष्ठवण रायानिसेअ वीवाहे ।

अन्ने वि य सुहकज्जेसुं कुंरुलिया कज्जसिद्धिकरा ॥ १२७ ॥

आ प्रमाणेनी कुंरुळी बिंबप्रतिष्ठा, सूरिपदनी स्थापना, राजानिषेक, विवाह अने बीजां पण शुक्र कार्योंमां कार्यनी सिद्धि करनारी ठे. १२७.

जइ पुण तुरियं कज्जं हविज्जा लग्गं न लग्गए सुद्धं ।

तो धुवपयत्तायाई निच्चं लग्गं गहेयव्वं ॥ १२८ ॥

जो कदाच शीघ्रताथी कार्य करवुं होय अने शुक्र लग्न न मळतुं होय तो ध्रुव अने पदग्यादिके करीने हमेशनुं लग्न ग्रहण करवुं. १२८.

तिरियं त्रियम्मि धुवए करिज्जा दिक्का पट्टमाईयं ।

उद्धुत्तियम्मि तम्मि य कुणसु धयारोवणप्पमुहं ॥ १२९ ॥

ध्रुवने तिरगो (आग्ने) राखीने दीक्षा अने प्रतिष्ठादिक कार्य करवां, अने ते ध्रुव ऊर्ध्व (उजो) रह्यो होय तो ध्वजारोपण आदि कार्य करवां. १२९. इति ध्रुवलग्नं ।

तण्णुग्याइपयाइं सणिससिसुक्केसु अरुनव विज्जा ।

अठ बुहे नव जोमे सत्तिकारस गुरुवीसु ॥ १३० ॥

शनि, सोम अने शुक्रवारे शरीरनी गायाना सामाआठ पगळां खेवां, बुधवारे आठ, मंगळवारे नव, गुरुवारे सात अने रविवारे अगीयार पगळां खेवां. ते वखते शुक्र कार्य करवुं. १३०.

एयं गायालग्नं बुहेहिं सबुत्तमं समस्कायं ।

सबविसुद्धे वि दिणे सुहावहं सबकज्जेसु ॥ १३१ ॥

આ ઢાયા લગ્નને વિદ્વાનોએ સર્વોત્તમ કહ્યું છે, અને સર્વ વિશુદ્ધ દિવસે પણ આ લગ્ન સર્વ કાર્યમાં સુખકારક છે. ૧૩૧.

इय सुंदरे वि लग्ने सुहसउणबलेण कुणसु किच्चाइं ।

अहव निमित्तबलेणं वयणमिणं हारिजइं ति ॥ १३२ ॥

આ પ્રમાણે સુંદર લગ્નને વિષે પણ શુદ્ધ શકુનના બલે કરીને અથવા શુદ્ધ નિમિત્તના બલે કરીને કાર્યો કરવાં. એ પ્રમાણે ચૌદસો ચુમાલીશ ગ્રંથકર્તા શ્રી હરિજન સૂરિ-મહારાજનું વચન છે. ૧૩૨.

इय तिविहसुद्भिजुत्तं तीए विउत्तं च संसियं लग्गं ।

जं किंचि इह अजुत्तं वुत्तं सोहिंतु तं विउसा ॥ १३३ ॥

આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિથી યુક્ત તથા ત્રણ અશુદ્ધિથી વિયુક્ત (રહિત) એવું લગ્ન કહ્યું. અહીં જે કાંઈ અયોગ્ય કહ્યું હોય તે વિદ્વાનોએ શોધવું. ૧૩૩.

॥ इति श्रीहारिजडीयं लग्नशुद्धिप्रकरणम् ॥

॥ रत्नशेखरसूरिविरचिता ॥

। दिनशुद्धिः ।

॥ अथ रत्नशेखरसूरिविरचिता ॥

॥ दिनशुद्धिः ॥

जोश्मयं जोश्गुहं वीरं नमिऊण जोश्दीवाउ ।

दिणसुद्धि दीविअमिणं पयमत्थं चेव पयडेमि ॥ १ ॥

ज्योतिषमय अने ज्योतिषना गुरुरूप श्रीमहावीर स्वामीने नमस्कार करीने ज्योतिष-
रूपी दीवा थकी आ प्रगट अर्थवाळा दिनशुद्धि नामना दीपकने हुं प्रगट करुं बुं. १.

प्रथम वारना अधिपतिउने तथा तेनी सौम्य विगेरे संज्ञाने कहे ठे.

रविचंद्रजोमबुहगुरुसुकसणीया कमेण दिणनाहा ।

चं सु गु सोमा मं स र कूराय बुहो सहायसमो ॥ २ ॥

रवि, चंद्र, जौम, बुध, गुरु, शुक्र अने शनि ए अनुक्रमे वारोना स्वामी ठे. तेमां
चंद्र, शुक्र अने गुरु ए त्रण सौम्य ठे, मंगळ, शनि अने रवि ए त्रण क्रूर ठे, तथा बुध
सहायनी जेवो ठे, एटले के सौम्य ग्रह साथे रह्यो होय तो सौम्य ठे, अने क्रूर साथे
रह्यो होय तो क्रूर ठे, तथा एकलोज होय तो ते सौम्यज ठे. २.

हवे वारने विषे होराउने कहे ठे.—

चं स गु मं र सु बु वलयकमसो दिणवारमाइ उ किच्चा ।

सहृद्यमी दोमाणा होराहिव पुन्नफलजणया ॥ ३ ॥

अढी घनीनी एक होरा होवाथी एक रात्रि दिवसमां चोवीश होरा आवे ठे. ते
होराउना स्वामी आ प्रमाणे ठे.—चंद्र, शनि, गुरु, मंगळ, रवि, शुक्र अने बुध आ
वलयकाकारना अनुक्रमथी दिवसना वारने प्रथम करीने अढी घनीना प्रमाणवाळी
होराना अधिपतिउं ठे, एटले के सोमवारे पहेली होरा चंद्रनी, बीजी शनिनी, त्रीजी
गुरुनी, चोथी मंगळनी, पांचमी रविनी, षष्ठी शुक्रनी अने सातमी बुधनी. पढी
आठमी चंद्रनी, नवमी शनिनी एम अनुक्रमे चोवीशे होराना स्वामीउं जाणवा. एज
रीते शनिवारे पहेली होरा शनिनी, बीजी गुरुनी, त्रीजी मंगळनी एम गणतां सातमी
चंद्रनी, पढी फरीने आठमी शनिनी विगेरे. ए रीते जे दिवसे जे वार होय ते वारना
नामनी पहेली होरा गणीने त्यारपढीना आ वलयमां गणवेळा अनुक्रमे स्वामीउं
जाणवा. आ होराना स्वामीउं वारना पूर्ण फळने आपनारा ठे, एटले के सौम्य ग्रहनो

વાર અને સૌમ્ય ગ્રહની હોરા એ બન્નેમાં કરેલું કાર્ય સંપૂર્ણ શુભ ફલ આપે છે. (હોરાનો અધિપતિ સારો ન હોય તો વારનું ફલ $\frac{3}{4}$ મળે છે, એમ અન્ય ગ્રન્થોમાં કહ્યું છે.) ૩.

હવે વારની પ્રવૃત્તિ ક્યારે આવે છે ? તે કહે છે.—

વિઠ્ઠિઅકુંજાશ્તિષે નિસિમુહિ વિસધણુહિ કક્ષિતુલિમષ્ટે ।

મકમિહુળ કન્નસિંહે નિસિ અંતે સંકમદ્ વારો ॥ ૪ ॥

વૃશ્ચિક અને કુંજાદિક ત્રણ ઇટલે કુંજ, મીન અને મેષ આ ચાર સંક્રાંતિમાં વારની પ્રવૃત્તિ રાત્રિના પ્રારંભે આવે છે, વૃષ, ધન, કર્ક અને તુલા એ ચાર સંક્રાંતિમાં રાત્રિના મધ્ય સમયે વારની પ્રવૃત્તિ આવે છે, તથા મકર, મિથુન, કન્યા અને સિંહ એ ચાર સંક્રાંતિમાં રાત્રિને અંતે વાર પ્રવર્તે છે. ૪.

હવે વારને આશ્રીને સુવેળાને કહે છે.—

ચતુષ્પદિઅ સુવેલા ઇગ દો ઠચ્ચ સૂરે, પળ ઇગ અન સોમે અઠ ચઝ સત્ત જોમે ।

ઠ તિઅ અનુબુહંમી પંચ દો સત્ત જીવે, ઠ અડિગ ચઝ સુકે તિન્નિ સત્તઠ પંચ ॥

રવિવારે પહેલું, બીજું અને ઠહું એ ત્રણ ચોઘનીયાં સુવેલા કહેવાય છે, સોમવારે પાંચમું, પહેલું અને આઠમું ચોઘનીયું સુવેલા છે, મંગલવારે આઠમું, ચોથું અને સાતમું, બુધવારે ઠહું, ત્રીજું અને આઠમું, ગુરુવારે પાંચમું, બીજું અને સાતમું, શુક્રવારે ઠહું, આઠમું, પહેલું અને ચોથું, તથા શનિવારે ત્રીજું, સાતમું, આઠમું અને પાંચમું ચોઘનીયું સુવેલા છે. ૫.

હવે કુલિક, કંટક, ઉપકુલિક તથા કાલવેલાને કહે છે.—

રવિબુદ્ધસુકા સત્તઝ હાયંતા કુલિઅ કંટ ડવકુલિઆ ।

અન તિ ઠ ઇગ ચઝ સગ દો સૂરાશ્સુ કાલવેલાઠ ॥ ૬ ॥

રવિવારે સાતમો અર્ધપ્રહર (ચોઘનીયું) કુલિક યોગ કહેવાય છે, બુધવારે સાતમો અર્ધપ્રહર કંટક યોગ કહેવાય છે, અને શુક્રવારે સાતમો અર્ધપ્રહર ઉપકુલિક યોગ કહેવાય છે. ત્યારપછીના વારે એક એક અર્ધપ્રહરની હાનિ કરીને કુલિક, કંટક અને ઉપકુલિક યોગ કહેવા. તે નીચેના ચંત્રથી જાણવા.

યોગ	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	
કુલિક	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	અર્ધપ્રહર.
કંટક	૩	૨	૧	૭	૬	૫	૪	અર્ધપ્રહર.
ઉપકુલિક	૫	૪	૩	૨	૧	૭	૬	અર્ધપ્રહર.

રવિવારે આઠમો અર્ધપ્રહર કાઠવેલા કહેવાય છે, સોમવારે ત્રીજો અર્ધપ્રહર, મંગલ-વારે ઠાં, બુધવારે પહેલો, ગુરુવારે ચોથો, શુક્રવારે સાતમો અને શનિવારે બીજો અર્ધ-પ્રહર કાઠવેલા કહેવાય છે. ૬.

હવે વર્જ્ય અર્ધપ્રહર તથા ગમનાદિકમાં વર્જ્ય દિશાને કહે છે.—

તા ચતુર્ય અરૂપહરા તેસિં સોલરુતીસપુણગચક્ર ।

ચતસઠી મપ્પપલા હેયા પુવાઝ દિસિ ઠઠી ॥ ૭ ॥

ઉપર કહેલી કાઠવેલામાં ચાર જેઠવીએ તો તે વર્જ્ય અર્ધપ્રહર આય છે, અને તે વર્જ્ય અર્ધપ્રહરના મધ્યના રવિવારથી અનુક્રમે સોઠ, આઠ, વત્રીશ, બે, એક, ચાર, અને ચોસઠ પલો પૂર્વાદિક ઠઠી ઠઠી દિશાએ યાત્રાદિકમાં વર્જવા યોગ્ય છે. તે નીચેના યત્રથી જાણવું. ૭.

	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	
કાઠવેલા	૮	૩	૬	૧	૪	૭	૨	અર્ધપ્રહર.
વર્જ્ય અર્ધપ્રહર	૪	૭	૨	૫	૮	૩	૬	
અર્ધપ્રહરના મધ્ય પલો	૧૬	૮	૩૨	૨	૧	૪	૬૪	
યાત્રાદિકમાં વર્જવા.	પૂર્વ	વાયવ્ય	દક્ષિણ	ઈશાન	પશ્ચિમ	અગ્નિ	ઉત્તર	

॥ ઇતિ વારાઃ ॥

હવે તિથિદાર કહે છે. તેમાં પ્રથમ તિથિઉનાં નંદાદિક નામો કહે છે.—

નંદા જહા ય જયા રિત્તા પુત્રા ય તિહિ સનામફલા ।

પન્નિવશ્ઠ ઠઠિ ઇગારસિ પમુહા ઝ કમેણ નાયવા ॥ ૮ ॥

નંદા, જહા, જયા, રિત્તા અને પૂર્ણા એ નામની તિથિઉ પોતાનાં નામને સદશ ફલ આપનારી છે. તેમાં પરુવો, ઠઠ અને અગીયારશ એ નંદા કહેવાય છે. એજ અનુક્રમે જહાદિક સંજ્ઞા પણ જાણવી. તે યંત્રથી જાણવી. ૮.

	નંદા	જહા	જયા	રિત્તા	પૂર્ણા
તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫
તિથિ	૬	૭	૮	૯	૧૦
તિથિ	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫

શુજ કાર્યમાં વર્જ્ય તિથિઉ.—

ઠઠી રિત્તઠમી બારસી અ અમાવસા ગયતિહી ઝ ।

બુદ્ધતિહિ કૂરવઝા વજ્જિજ્ઞ સુદેસુ કમ્મેસુ ॥ ૯ ॥

ठठ, रिक्ता (४-ए-१४), आठम, बारश, अमावास्या, ह्य तिथि, वृद्धि तिथि, क्रूर तिथि अने दग्ध तिथि, आठवी तिथिउं शुभ कार्यमां वर्जवा योग्य ठे. ए.

मेसाइ चउसु चउरो तिही कमेणं च पुन्न सवेसु ।

एवं परउ सकूररासि असुहा तिही वज्जा ॥ १० ॥

मेषादिक चार संक्रांतिमां कोइ क्रूर ग्रह होय तो अनुक्रमे पहेली चार तिथिउं पूर्णा तिथि सहित वर्ज्य ठे. ए रीते आगळ पण जाणवुं, एटले के मेष संक्रांतिमां क्रूर ग्रह होयतो एकम अने पांचम वर्जवा योग्य ठे, वृष संक्रांतिमां क्रूर ग्रह होय तो बीज अने पांचम, मिथुन संक्रांतिमां क्रूर ग्रह होय तो व्रीज अने पांचम तथा कर्क संक्रांतिमां क्रूर ग्रह होय तो चोथ अने पांचम वर्जवा योग्य ठे. एज रीते सिंह, कन्या, तुला अने वृश्चिक संक्रांतिमां क्रूर ग्रह होय तो अनुक्रमे ठठ, सातम, आठम अने नोम ए तिथिउं पूर्णा तिथि दशम सहित वर्ज्य ठे. एज प्रमाणे धन, मकर, कुंज अने मीन संक्रांतिमां पण क्रूर ग्रह होय तो अनुक्रमे अगीयारश, बारश, तेरश अने चौदश ए तिथिउं पूर्णिमा सहित वर्जवा योग्य ठे. एवी रीते क्रूर ग्रहो सहित राशिउंनी अशुभ तिथिउं शुभ कार्यमां वर्ज्य ठे. १०.

सूर्यदग्धा तिथिउं.—

ठग चउ अठमि ठठी दसमठमि बार दसमि बीया उ ।

बारसि चउत्थि बीया मेसाइसु सूरदग्दिणा ॥ ११ ॥

मेष राशिनी संक्रांतिमां ठठ दग्धा तिथि ठे, वृष संक्रांतिमां चोथ, मिथुनमां आठम, कर्कमां ठठ, सिंह संक्रांतिमां दशम, कन्या संक्रांतिमां आठम, तुला संक्रांतिमां बारश, वृश्चिक संक्रांतिमां दशम, धन संक्रांतिमां बीज, मकर संक्रांतिमां बारश, कुंज संक्रांतिमां चोथ अने मीन संक्रांतिमां बीज ए सूर्यदग्धा तिथिउं कहेवाय ठे. ११.

। यंत्रम् ।

धन मीन संक्रांतिमां २, वृष कुंज संक्रांतिमां ४

मेष कर्क संक्रांतिमां ६, कन्या मिथुन संक्रांतिमां ८

वृश्चिक सिंह संक्रांतिमां १०, मकर तुला संक्रांतिमां १२

॥ इति तिथिघारम् ॥

हवे करणघार कहे ठे.—

सउणि चउप्पय नागा किंथुग्धा किण्ह चउइसि निसाउ ।

थिरकरण तीस घमिया परउं चलकरण एयाइ ॥ १२ ॥

બવ-બાલવ-કોલવ-તેતિલસ્ક ગર-વણિઅ-વિઠિનામાણો ।

પાયં સવે વિ સુહા ઇગા વિઠી મહાપાવા ॥ ૧૩ ॥

શકુનિ, ચતુષ્પાદ, નાગ અને કિંસ્તુભ એ ચાર કરણો સ્થિર છે. તે દરેક ત્રીશ ત્રીશ ઘડીનાં હોય છે. તેમાં પહેલું શકુનિ કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રે હોય છે, બીજું ચતુષ્પાદ અમાવાસ્યાને દિવસે હોય છે, ત્રીજું નાગ અમાવાસ્યાની રાત્રિએ હોય છે અને ચોથું કિંસ્તુભ શુક્લપક્ષના પ્રતિપદને દિવસે હોય છે, ત્યારપછી ચર કરણોનાં નામ આ પ્રમાણે છે.—બવ, બાલવ, કૌલવ, તેતિલ, ગર, વણિજ અને વિઠિ. પ્રાયે આ સર્વે (સ્થિર અને ચર) કરણો શુદ્ધ છે, પણ એક વિઠિ મહા પાપા—મહાદુષ્ટ છે. ૧૨-૧૩.

વિઠિ ક્યારે હોય છે તે કહે છે.—

કિણ્હે પરકે દિણે જદા સત્તમી અ ચઝદસી ।

રત્તિં દસમિ તીઆઈ સુક્રે ઇગદિણુત્તરા ॥ ૧૪ ॥

કૃષ્ણપક્ષમાં સાતમ અને ચૌદશના દિવસને વિષે જજ્ઞા (વિઠિ) હોય છે અને દશમ તથા ત્રીજની રાત્રિએ જજ્ઞા (વિઠિ) હોય છે. અને શુક્લપક્ષમાં એક દિવસ પછી આવે છે, એટલે કે આઠમ અને પૂનમના દિવસે તથા અગીયારશ અને ચોથની રાત્રિએ જજ્ઞા હોય છે. ૧૪.

જજ્ઞા કઈ તિથિએ કયા પહોરમાં કઈ દિશાએ સન્મુખ હોય તે કહે છે.—

ચઝદસી અઠમિ સત્તમીએ રાકા ચઝર્થી દસમીઝ જદા ।

ઇગારસી તીઅ કમા દિસાહિં તસસંલજામે જિમુહાડતિપાવા॥૧૫॥

ચંત્ર

ચૌદશે પહેલા પહોરમાં પૂર્વ દિશાએ જજ્ઞા સન્મુખ હોય છે, આઠમે અગ્નિ સ્તૂળામાં બીજે પહોરે સન્મુખ હોય છે, સાતમે ત્રીજા પહોરે દક્ષિણ દિશામાં, પૂર્ણિમાએ ચોથા પહોરે નૈર્ઋત્ય સ્તૂળામાં, પોચે પાંચમે પહોરે પશ્ચિમ દિશામાં, દશમે ઢાંઢે પહોરે વાયવ્ય સ્તૂળામાં, અગીયારશે સાતમે પહોરે ઉત્તર દિશામાં અને ત્રીજે આઠમે પહોરે ઈશાન સ્તૂળામાં જજ્ઞા સન્મુખ હોય છે. આ સન્મુખ જજ્ઞા અતિ દુષ્ટ છે. ૧૫.

તિથિ	પ્રહર	દિશા
૧૪	૧	પૂર્વ
૮	૨	અગ્નિ
૭	૩	દક્ષિણ
૧૫	૪	નૈર્ઋત્ય
૪	૫	પશ્ચિમ
૧૦	૬	વાયવ્ય
૧૧	૭	ઉત્તર
૩	૮	ઈશાન

જજ્ઞાનાં અંગ તથા તેનું ફલ કહે છે.—

પણ ડુગ દસ પણ પણ તિઅ વિઠિઘડી વયણ કંઠ ઊરુ નાહી ।

કનિ પુઠ્ઠગા ય સિદ્ધી સ્વય નિસ્સ કુબુદ્ધિ કલહ વિજયકરા ॥૧૬॥

વિધિ (જજ્ઞા) પહેલી પાંચ ઘમી સુધી પોતાના મુખમાં રહે છે, ત્યારપછી બે ઘમી કંઠમાં રહે છે, ત્યારપછી દશ ઘમી ઊરુમાં રહે છે, ત્યારપછી પાંચ ઘમી નાજિણ રહે છે, ત્યારપછી પાંચ ઘમી કટીએ રહે છે અને ઢેઢી ત્રણ ઘમી પુઠ્ઠમાં રહે છે. જો જજ્ઞા મુખમાં રહી હોય તે વચ્ચે યાત્રાદિક શુભ કાર્ય કરવામાં આવે તો કાર્યની સિદ્ધિ આય છે, કંઠે રહી હોય તો દુઃખ (નાશ) કરનારી આય છે, ઊરુમાં રહેલી હોય તો નિર્ધન કરે છે, નાજિમાં રહી હોય તો સ્વરાવ બુદ્ધિ કરે છે, કટીમાં રહી હોય તો ક્લેશ કરાવે છે અને પુઠ્ઠે રહી હોય તો વિજયને કરનારી આય છે. ૧૬.

હવે કરણની અવસ્થાનું વતાવે છે.—

કિંત્યુઘ સઝણિ કોલવ ઝઠ્ઠકરણ તિન્નિ તિન્નિ સુત્તાઈ ।

તેણ્ણ નાગ ચઝપ્પય પણ સેસ નિવિઠ્ઠકરણાઈ ॥ ૧૭ ॥

કિંત્યુઘ, શકુનિ અને કૌલવ એ ત્રણ કરણો ઝજેલાં હોય છે, તૈતિલ, નાગ અને ચતુષ્પદ એ ત્રણ કરણો સૂતેલાં હોય છે, તથા વાકીનાં પાંચ કરણો (બવ, બાલવ, ગર, વણિજ અને વિધિ) બેઠેલાં છે. ૧૭.

॥ ઇતિ કરણધારમ્ ॥

હવે નક્ષત્રો કહે છે.—

અશ્વિની ૧, જરણી ૨, કૃત્તિકા ૩, રોહિણી ૪, મૃગશીર્ષ ૫, આર્દ્રા ૬, પુનર્વસુ ૭, પુષ્ય ૮, અશ્લેષા ૯, મઘા ૧૦, પૂર્વાષાઢગુની ૧૧, ઉત્તરાષાઢગુની ૧૨, હસ્ત ૧૩, ચિત્રા ૧૪, સ્વાતિ ૧૫, વિશાખા ૧૬, અનુરાધા ૧૭, જ્યેષ્ઠા ૧૮, મૂલ ૧૯, પૂર્વાષાઢા ૨૦, ઉત્તરાષાઢા ૨૧, અજિજિત્ ૨૨, શ્રવણ ૨૩, ધનિષ્ઠા ૨૪, શતઝિષ્ક ૨૫, પૂર્વાજાઢપદ ૨૬, ઉત્તરાજાઢપદ ૨૭ અને રેવતી ૨૮. આ અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો છે.

હવે દરેક નક્ષત્રની કેટલી તારાનું હોય ? તે કહે છે.—

તિ તિ ઠ પણ તિ ઇગ ચઝ તિ ઠ પણ ડુ ડુ પણિગ ઇગ ચઝ ચઝરો ।

તિ ઇગાર ચઝ ચઝ તિગં તિ ચઝ સયં ડુ ડુગ બત્તીસં ॥ ૧૮ ॥

ઇઅ રિસ્કાણં કમસો પરિઅરતારામિઈ મુણેયવા ।

તારાસમસંઘાગા તિહી વિ રિસ્કેસુ વઝિજ્ઞા ॥ ૧૯ ॥

नीचेना यंत्र परश्री तारानी संख्याउं जाणवी.

नक्षत्र	तारा	नक्षत्र	तारा	नक्षत्र	तारा	नक्षत्र	तारा
अश्विनी	३	पुष्य	३	स्वाति	१	अजिजित्	३
ज्येष्ठा	३	अश्लेषा	६	विशाखा	४	श्रवण	३
कृत्तिका	६	मघा	५	अनुराधा	४	धनिष्ठा	४
रोहिणी	५	पूर्वाषाढा	२	ज्येष्ठा	३	शतजिषक्	१००
मृगशीर्ष	३	उत्तराषाढा	२	मूळ	११	पूर्वाजात्रपद	२
आर्द्रा	१	हस्त	५	पूर्वाषाढा	४	उत्तराजात्रपद	२
पुनर्वसु	४	चित्रा	१	उत्तराषाढा	४	रेवती	३२

आ प्रमाणे अनुक्रमे नक्षत्रोना परिवाररुत ताराउंनुं प्रमाण जाणवुं. तारानी समान संख्यावाळी तिथि पण आ नक्षत्रोमां वर्जवा योग्य ठे, एटले के अश्विनी नक्षत्र त्रीजने दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे, रोहिणी नक्षत्र पांचमने दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे. इत्यादि. अहीं शतजिषकनी सो ताराउं तथा रेवतीनी वत्रीश ताराउं ठे, तेथी तेने तिथिनी संख्या पंदरे जाग लेतां वाकी दश अने बे रहे ठे, माटे शतजिषक् नक्षत्र दशमने दिवसे होय अने रेवती नक्षत्र बीजने दिवसे होय तो ते वर्ज्य ठे एम समजवुं. १८-१९.

अजिजित् नक्षत्रनी समज तथा तेनी आवश्यकता—

ऊ-खा अंतिमपायं सवणपढम घन्निश्च चउ अजीर्निर्दि ।

लत्तोवग्गहवेहे एगग्गल्लपमुद्दकज्जेसु ॥ २० ॥

उत्तराषाढाणे ठेहो (चोथो) पाद अने श्रवणी पहेली चार घनी आटला समय सुधी अजिजित् नक्षत्रनी स्थिति होय ठे, अने लत्ता, उपग्रह, वेध तथा एकार्गल्ल ए विगेरे कार्योंमां तेनी जरूर पने ठे. २०.

नक्षत्रोना अक्षरोनो यंत्र.—

चु चे चो ला अश्विनी
 छि लु ले लो ज्येष्ठा
 अ इ उ ए कृत्तिका
 उ व वि बु रोहिणी
 वे बो क कि मृगशीर्ष
 कु घ ङ ञ आर्द्रा
 के को ह हि पुनर्वसु
 डु हे हो ना पुष्य

नि कु के मो अश्लेषा
 म मि मु मे मघा
 मो ट टि डु पूर्वाषाढा
 टे टो प पि उत्तराषाढा
 पु ष ण ठ हस्त
 पे पो र रि चित्रा
 रु रे रो ता स्वाति.
 ति तु ते तो विशाखा.

न नि नु ने अनुराधा.
नो य यि यु ज्येष्ठा.
ये यो ज जि मूळ.
जु ध फ ढ पूर्वाषाढा.
जे जो ज जि उत्तराषाढा.
जु जे जो ख अजिजित्

खि खु खे खो श्रवण.
ग गि गु गे धनिष्ठा.
गो स सि सु शतजिषक्.
से सो द दि पूर्वाजात्रपद.
दु श ङ थ उत्तराजात्रपद.
दे दो च चि रेवती.

॥ इति नक्षत्रपादाहराणि ॥

हवे कइ राशिमां केटवां नक्षत्रो आवे ? ते कहे ठे.—

कित्ति मिग पुण असेसा उ-फ चि विसा जिष्ठ उ-ख धणी पू-जा ।

रेवइ अ एग दु ति चउ पायंता बार रासि कमा ॥ २१ ॥

कृत्तिकाना पहेला पादना अंत सुधी मेष राशि होय ठे, मृगशीर्षना बे पादना अंत सुधी वृष राशि होय ठे, पुनर्वसुना त्रीजा पादना अंत सुधी मिथुन अने अश्लेषाना चोथा पादना अंत सुधी कर्क राशि होय ठे. एज प्रमाणे उत्तराफाट्गुनीना एक पाद सुधी सिंह, चित्राना बे पाद सुधी कन्या, विशाखाना त्रण पाद सुधी तुला, ज्येष्ठाना चार पाद सुधी वृश्चिक, उत्तराषाढाना एक पाद सुधी धन, धनिष्ठाना बे पाद सुधी मकर, पूर्वाजात्रपदना त्रण पाद सुधी कुंज अने रेवतीना चार पाद सुधी मीन राशि होय ठे. २१. तेनुं यंत्र.—

- १ मेष—अश्विनी ४, जरणी ४, कृत्तिका १.
- २ वृष—कृत्तिका ३, रोहिणी ४, मृगशीर्ष २.
- ३ मिथुन—मृगशीर्ष २, आर्द्रा ४, पुनर्वसु ३.
- ४ कर्क—पुनर्वसु १, पुष्य ४, अश्लेषा ४.
- ५ सिंह—मघा ४, पूर्वाफाट्गुनी ४, उत्तराफाट्गुनी १.
- ६ कन्या—उत्तराफाट्गुनी ३, हस्त ४, चित्रा २.
- ७ तुला—चित्रा २, स्वाति ४, विशाखा ३.
- ८ वृश्चिक—विशाखा १, अनुराधा ४, ज्येष्ठा ४.
- ९ धन—मूळ ४, पूर्वाषाढा ४, उत्तराषाढा १.
- १० मकर—उत्तराषाढा ३, श्रवण ४, धनिष्ठा २.
- ११ कुंज—धनिष्ठा २, शतजिषक् ४, पूर्वाजात्रपद ३.
- १२ मीन—पूर्वाजात्रपद १, उत्तराजात्रपद ४, रेवती ४.

॥ इति नक्षत्रराशयः ॥

हवे चंद्रनी बार अवस्थाउं कहे ठे.—

गय हरिअ मया मोया हासा किङ्का रई सयणमसणं ।

तावा कंपा सुत्था ससिवत्था बार नामफला ॥ २२ ॥

दरेक राशिमां रहेला चंद्रनी बार अवस्था होय ठे ते आ प्रमाणे—गता १, हुता २, मृता ३, मोदा ४, हासा ५, क्रीना ६, रति ७, शयन ८, अशन ९, तापा १०, कंपा ११ अने स्वस्था १२. आ बार चंद्रनी अवस्थाउं पोतपोताना नामनी सदृश फळने आपनारी ठे. २२.

चंद्रनी बार अवस्था होवाथी दरेक राशिना बार बार अंशो थया. तेने आश्रीने शुजाशुज फळ कहे ठे.—

पश्रासि बारसंसा असुहा उ चए जउं सुहो वि ससी ।

एयाहिं हवइ असुहो सुहाहिं असुहो वि होइ सुहो ॥ २३ ॥

दरेक राशिना बार बार अंशो ठे. तेमां जे अशुज अंशो ठे ते शुज चंद्र होय तोपण वर्जवा, कारण के ए अशुज अंशोए करीने सारो चंद्र पण अशुज आय ठे, अने अशुज चंद्र पण शुज अंशोए करीने शुज आय ठे. २३.

दाहिणुच्चो समो चंदो उत्तरुच्चो हलोवमो ।

धणु वक्रो अ सुलाजो जेसासु कमुकमा ॥ २४ ॥

सूर्य संक्रांतिमां नवीन उदय अथेल चंद्र अनुक्रमे करीने तथा उत्क्रमे (उलटा क्रमे) करीने दक्षिण दिशामां उंचो होय, सम होय, उत्तर दिशामां उंचो होय, हळ सदृश होय, धनुष जेवो वांको होय शूल सदृश होय ते श्रेष्ठ ठे, अर्थात् मेष तथा मीन संक्रांतिमां दक्षिण दिशामां उंचो होय, वृषज अने कुंजमां सम होय, मिथुन अने मकरमां उत्तर तरफ उंचो होय, कर्क अने धनमां हळ समान होय, सिंह अने वृश्चिक संक्रांतिमां धनुष समान वांको होय, कन्या अने तुला संक्रांतिमां नवीन उदय अथेल चंद्र शूल सदृश होय ते श्रेष्ठ जाणवो. बीजा कालमां अशुज ठे. २४.

॥ इति चन्द्रबलम् ॥

हवे ताराबळने कहे ठे.—

जम्मा कम्मं च आहाणं तारा अछठ अंतरे ।

सस्सनामफला सब्बा अंतरा इअ नामिआ ॥ २५ ॥

संपई आवई खेमा जामा साहण निरुणा ।

मिक्ती परममिक्ती अ दुठा ति सग पंचमा ॥ १६ ॥

जम्माहाणा विवज्जिजा गमे एयाहिं वाहिउ ।

कठेण जीवई किण्हे परके चंडुत्तरा इमा ॥ १७ ॥

सत्यावीश ताराउने त्रण खाइनमां मूकवी. तेमां पहेली खाइनमां प्रथम जन्म, बीजी खाइनमां प्रथम कर्म अने बीजीमां प्रथम आधान एम आठ आठ ताराउने आंतरे ताराउनी संज्ञा जाणवी. ते पोतपोताना नामनी सदृश फळ आपे ठे. हवे आंतरानी आठ आठ ताराउनी संज्ञा आ प्रमाणे ठे (१५)—संपद् १, आपद् १, हेमा ३, यामा ४, साधना ५, निर्धना ६, मैत्री ७ अने परम मैत्री ८. (उपरनी एक एकने साथे गणीए त्यारे नव नव आय ठे.) तेमां बीजी, सातमी अने पांचमी ताराउ दुष्ट ठे. १६. तेनो यंत्र नीचे प्रमाणे.—

जन्म	संपद्	आपद्	हेमा	यामा	साधना	निर्धना	मैत्री	परम मैत्री
कर्म	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
आधान	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥

आमांथी जन्म अने आधान ए बे ताराउ गमनमां तजवा योग्य ठे. बीजी, पांचमी, सातमी, जन्म अने आधान आ तारामां व्याधि थइ होय तो ते महाकष्टे जीवी शके ठे, एटले के प्राये मरणज थाय. कृष्णपक्षमां आ ताराउनुं बळ चंद्र करतां अधिक होय ठे. १७.

॥ इति ताराबलम् ॥

हवे रवि योग कहे ठे.—

चउ ठठ नवम दसमं तेरस वीसं च सूररिक्काउ ।

ससिरिक्कं होइ तथा रविजोगो असुहसयदलणो ॥ १८ ॥

सूर्यना नक्षत्रथी चंड्रनुं नक्षत्र जो चोथुं, ठठुं, नवमुं, दशमुं, तेरमुं के वीशमुं होय तो ते रवि योग कहेवाय ठे. आ योग सेंकनो अशुजने नाश करनार ठे. १८. इति रवियोगः

कुमार योग—

सोमे जोमे बुहे सुके अस्सिणाइं बिइतरा ।

पंचमी दसमी नंदा सुहो जोगो कुमारउ ॥ १९ ॥

सोम, मंगळ, बुध के शुक्रवारे अश्विनी, रोहिणी विगेरे बवे आंतरावाळां (अ. रो. पुन. म. ह. वि. मू. श्र. पू-जा.) नक्षत्रमांनुं कोइ एक होय तथा पांचम, दशम के नंदा (एकम, ठठ अने अगीयारश) मांनी कोइ पण तिथि होय तो कुमार योग ठे. ते योग शुज ठे. १९.

राज योग—

सूरे सुके बुहे जोमे जहा तीया य पुन्निमा ।

बितरा जरणीमुक्का राजजोगो सुहावहो ॥ ३० ॥

रवि, शुक्र, बुध के मंगलवारे जहा (बीज, सातम अने बारश), त्रीज के पूर्णिमा होय तथा जरणी, मृगशिर विगेरे बवे आंतरावाळां (ज. मृ. पुष्य. पू-फा. चि. अनु. पू-षा. ध. उ-जा.) नक्षत्रोमांथी कोइ पण होय तो ते राज योग कहेवाय ठे. ते सुखकारक ठे. ३०.

स्थविर योग—

थविरो गुरु सणि तेरसि रिक्तमि कित्तिआ दुगंतरिआ ।

रुखठेआणसणाई अपुण(णो)करणं इहं कुज्जा ॥ ३१ ॥

गुरुवारे के शनिवारे तेरश, रिक्ता (चोथ, नोम अने चौदश) के आठम होय अने कृत्तिकाथी आरंजीने बवे आंतरावाळां (कृ. आ. अश्ले. उ-फा. स्वा. ज्ये. उ-षा. श. रे.) नक्षत्रोमांथी कोइ पण होय तो ते स्थविर योग कहेवाय ठे. आ योगमां व्याधिनी ठेद (नाश) अने अनशन विगेरे फरीथी नहीं करवानां कार्यो करवामां आवे ठे. ३१.

हवे यमल तथा त्रिपुष्कर योग कहे ठे.—

मंगल गुरु सणि जहा मिग चित्त धणिठिआ जमलजोगो ।

कित्ति पुण उ-फ विसाहा पू-ज उ-खाहिं तिपुक्करउ ॥ ३२ ॥

मंगल, गुरु के शनिवारे जहा तिथि (१-७-१२) होय तथा मृगशिर, चित्रा अने धनिष्ठा नक्षत्र होय तो ते यमल नामनो योग आय ठे. तथा तेज बार अने तेज तिथिए जो कृत्तिका, पुनर्वसु, उत्तराषाढगुनी, विशाखा, पूर्वाजात्रपद के उत्तराषाढा होय तो त्रिपुष्कर योग थाय ठे. ३२.

पंचक योग.

पंचग धणिठ अरु मयकिअवज्जिज्जा जामदिसिगमणं ।

एसु तिसु सुहं असुहं विहिअं उ ति पण गुणं होइ ॥ ३३ ॥

धनिष्ठाना अर्ध जागथी रेवति पर्यंत (ध. श. पू-जा. उ-जा. रे.) पंचक कहेवाय ठे. आ योगमां मृतक कार्य तथा दक्षिण दिशामां गमनने वर्जबुं. आ त्रणे योगमां करेबुं शुच तथा अशुच कार्य अनुक्रमे बमणुं, त्रण गुणुं अने पांच गुणुं आय ठे. ३३.

વિષ્કંજાદિક ૨૭ યોગો—

૧ વિષ્કંજ	૭ ધૃતિ	૧૫ વજ્ર	૨૨ સાધ્ય
૨ પ્રીતિ	૮ શૂલ	૧૬ સિદ્ધિ	૨૩ શુજ
૩ આયુષ્માન્	૧૦ ગંરુ	૧૭ વ્યતીપાત	૨૪ શુક્લ
૪ સાંજાગ્ય	૧૧ વૃદ્ધિ	૧૮ વરીયાન્	૨૫ બ્રહ્મા
૫ શોજન	૧૨ ધ્રુવ	૧૯ પરિઘ	૨૬ એન્ક
૬ અતિગંરુ	૧૩ વ્યાઘાત	૨૦ શિવ	૨૭ વૈધૃતિ.
૭ સુકર્મા	૧૪ હર્ષણ	૨૧ સિદ્ધ	

વર્જવાના યોગો—

પણ ઠસસગ નવ ધમિઆ વિષ્કંજ ડુગંરુ સૂલ વાધારં ।

પરિહરુદિણં વજો વિદિહ વિર્ધપાય સયલદિણં ॥ ૩૪ ॥

વિષ્કંજની પાંચ ધમીઠ શુજ કાર્યમાં વર્જ્ય છે, ગંરુ અને અતિગંરુની ઠ ધમીઠ, શૂલની સાત ધમીઠ અને વ્યાઘાતની નવ ધમીઠ વર્જ્ય છે. પરિઘનો અર્ધ દિવસ વર્જ્ય છે તથા વૈધૃતિ અને વ્યતીપાતનો આઠો દિવસ વર્જ્ય છે. ૩૪.

આનંદાદિક ૨૮ ઉપયોગની ઉત્પત્તિ તથા તેનું ફલ.—

અસ્તિણિ મિગ અસ્સેસા હરથ ણુરાહાય ઉત્તરાસાઢા ।

સયજિસકમેણ એ સૂરાશ્સુ હુંતિ મુહરિક્કા ॥ ૩૫ ॥

નિઅવારે નિઅરિક્કે મુહગણિણ જત્તિમં સસીરિક્કં ।

તાવંતિમોવત્તગો આનંદાઈ સનામફલો ॥ ૩૬ ॥

અશ્વિની, મૃગશિર, અશ્લેષા, હસ્ત, અનુરાધા, ઉત્તરાષાઢા અને શતજિષ્ક, આ નક્ષત્રો અનુક્રમે રવિ આદિ વારોને વિષે મુખ નક્ષત્રો હોય છે, એટલે કે રવિવારે અશ્વિની, સોમવારે મૃગશિર, મંગલવારે અશ્લેષા, બુધવારે હસ્ત, ગુરુવારે અનુરાધા, શુક્રવારે ઉત્તરાષાઢા અને શનિવારે શતજિષ્ક મુખ નક્ષત્ર કહેવાય છે. ૩૫. હવે પોતાને વારે પોતાનું નક્ષત્ર મુખ નક્ષત્રથી ગણવું. ગણતાં જેટલામું ચંદ્ર નક્ષત્ર (પોતાનું નક્ષત્ર) આવે તેટલામો આનંદાદિક ઉપયોગ જાણવો. તે ઉપયોગો પોતાના નામની સદૃશ ફલ આપનારા છે. ઉદાહરણ—રવિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો તે અશ્વિનીથી ગણતાં ચોથું આવે છે, તેથી આનંદાદિકનો ચોથો શુજ ઉપયોગ થયો વિગેરે. ૩૬.

આનંદાદિક ૨૦ ઉપયોગનાં નામ.

૧ આનંદ	૮ શ્રીવત્સ	૧૫ ભુંપક	૨૨ મુશલ
૨ કાલદંડ	૯ વજ્ર	૧૬ પ્રવાસ	૨૩ ગજ
૩ પ્રાજાપત્ય	૧૦ મુદ્ગર	૧૭ મરણ	૨૪ માતંગ
૪ શુજ	૧૧ ઠંત્ર	૧૮ વ્યાધિ	૨૫ ક્ષય
૫ સૌમ્ય	૧૨ મિત્ર	૧૯ સિદ્ધિ	૨૬ ક્ષિપ્ર
૬ ધ્વાંહ	૧૩ મનોહ	૨૦ શૂલ	૨૭ સ્થિર
૭ ધ્વજ	૧૪ કંપ	૨૧ અમૃત	૨૮ વર્ધમાન

હવે વારને આશ્રીને શુજ તિથિઠં કહે છે.—

નવમેગઠમી સૂરે સોમે બીઆ નવમિઆ ।

જોમે જયા ચ ઠઠી અ બુદે જદા તિહી સુદા ॥ ૩૭ ॥

ગુરુ પગારસી પુત્રા સુકે નંદા ચ તેરસી ।

સણિમિ અઠમી રિત્તા તિહી વારેસુ સોદ્દણા ॥ ૩૮ ॥

રવિવારે નોમ, એકમ અને આઠમ એ તિથિઠં શુજ છે. સોમવારે બીજ અને નોમ શુજ છે. મંગલવારે જયા (૩-૮-૧૩) અને ઠઠ શુજ છે. બુધવારે જદા તિથિ (૨-૭-૧૨) શુજ છે. ૩૭. ગુરુવારે અગીયારશ અને પૂર્ણા (૫-૧૦-૧૫) શુજ છે. શુક્રવારે નંદા (૧-૬-૧૧) અને તેરશ શુજ છે. તથા શનિવારે આઠમ અને રિત્તા તિથિ (૪-૯-૧૪) શુજ છે. ૩૮.

હવે વારને આશ્રીને શુજ નહત્રો કહે છે.—

રેવસ્સિણી ધણિઠા ચ પુણ પુસ્સ તિઉત્તરા ।

સૂરે સોમંમિ પુસ્સો અ રોહિણી અણુરાહ્યા ॥ ૩૯ ॥

જોમે મિગં ચ મૂલં ચ અસ્સેસા રેવર્દ તદ્દા ।

બુદે મિગસિરં પુસ્સા સેસા સવણ રોહિણી ॥ ૪૦ ॥

જીવે હૃત્ય સ્સિણી પૂ-ફ વિસાદાહુગ રેવર્દ ।

સુકે ડ-ફા ડ-લા હૃત્યં સવણાણુ પુણસ્સિણી ॥ ૪૧ ॥

સણિમિ સવણં પૂ-ફા મદ્દા સયજિસા સુદા ।

પુવત્તિહિસંજોગે વિસેસેણ સુદાવદ્દા ॥ ૪૨ ॥

रविवारे रेवती, अश्विनी, धनिष्ठा, पुनर्वसु, पुष्य के त्रण उत्तरा (उत्तराषाढागुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद) होय, सोमवारे पुष्य, रोहिणी के अनुराधा होय. ३९. मंगळवारे मृगशिर, मूळ, अश्लेषा के रेवती होय, बुधवारे मृगशिर, पुष्य, अश्लेषा, श्रवण के रोहिणी होय. ४०. गुरुवारे हस्त, अश्विनी, पूर्वाषाढागुनी, विशाखा द्विक (विशाखा अने अनुराधा) के रेवती होय, शुक्रवारे उत्तराषाढागुनी, उत्तराषाढा, हस्त, श्रवण, अनुराधा, पुनर्वसु के अश्विनी होय. ४१. तथा शनिवारे श्रवण, पूर्वाषाढागुनी, मघा के शतजिषक् होय तो ते शुभ ठे. तेषां पण उपर कहेछी शुभ तिथिनो संयोग होय तो विशेषे करीने शुभ ठे. ४२.

अमृतसिद्धि योग—

हृत्थं मिग स्सिणी चेवाणुराहा पुस्स रेवई ।

रोहिणी वारजोगेणामिअसिद्धिकरा कमा ॥ ४३ ॥

रविवारे हस्त नक्षत्र होय, सोमवारे मृगशिर होय, मंगळवारे अश्विनी, बुधवारे अनुराधा, गुरुवारे पुष्य, शुक्रवारे रेवती अने शनिवारे रोहिणी होय तो ते अमृतसिद्धि योग आय ठे. ते अत्यंत शुभ ठे. ४३.

उत्पात, मृत्यु, काण अने सिद्धि योग विषे.—

वारेसु कमसो रिक्का विसाहाइ चउ चउ ।

उप्पायमच्चुकाणाक्क सिद्धिजोगावहा जवै ॥ ४४ ॥

रवि आदिक वारोमां अनुक्रमे विशाखा विगेरे चार चार नक्षत्रो मूकवां. तेम करवाथी अनुक्रमे उत्पात, मृत्यु, काण अने सिद्धि योगो आय ठे. ते नीचेना यंत्रथी जाणवुं. ४४.

	रवि	सोम	मंगळ	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
उत्पात	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उत्तराषाढागुनी
मृत्यु	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतजिषक्	अश्विनी	मृगशिर	अश्लेषा	हस्त
काण	ज्येष्ठा	अजिजित्	पूर्वाज्ञापद	जरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा
सिद्धि	मूळ	श्रवण	उत्तराज्ञाप	कृत्तिका	पुनर्वसु	पूर्वाषाढागुनी	स्वाति.

यमघंट तथा ग्रह जन्मनक्षत्र.

म वि आ मू कि रो ह सूर्याइसु वज्जणिज्ज जमघंटा ।

ज चि उ—ख ध उ—फा जे रे इय असुहा जम्मरिक्का य ॥४५॥

रविवारे मघा, सोमवारे विशाखा, मंगळवारे आर्द्रा, बुधवारे मूळ, गुरुवारे कृत्तिका, शुक्रवारे रोहिणी अने शनिवारे हस्त होय तो यमघंट आय ठे. ते अशुभ ठे. तथा जरणी, चित्रा, उत्तराषाढा, धनिष्ठा, उत्तराषाढागुनी, ज्येष्ठा अने रेवती ए सात रवि आदिक

वारना जन्मनक्षत्र ठे ते पण अशुज ठे, एटखे के रविवारे जरणी नक्षत्र होय तो ते दिवसे शुज कार्य करवुं नहीं विगरे. ४५.

कर्क योग—

गुरि सयजिस सणि उत्तरसाढा एया विवज्जाए पायं ।

बारसि एगेगहीणा सूरुाइसु कक्कजोगु चए ॥ ४६ ॥

गुरुवारे शतजिषक् होय अने शनिवारे उत्तराषाढा होय तो ते प्राये वर्ज्य ठे. तथा बारशथी एक एक तिथि हीन करी रविआदिक वारने विषे होय तो ते कर्क योग घाय ठे. ते अशुज ठे, एटखे के रविवारे बारश होय, सोमवारे अगीयारश होय, मंगळवारे दशम होय, एम गणतां ठेवटे शनिवारे ढच होय तो कर्क योग घाय ठे. ते त्याग करवो. ४६.

हवे वारने आश्रीने अशुज तिथिउं कहे ठे.—

ठठि सत्तमि इगार चउइसी सूरि सोमि सग बार तेरसी ।

मंगळे इग इगारसी बुहे वज्जाए इग चउइसी जया ॥ ४७ ॥

ठठि चउत्थि सहजइया गुरु सुक्कि बीअ सह तीइ रिक्तया ।

पुत्र सत्तमि सणिमि सबहा वज्जाए इअ तिही विसेसउं ॥ ४८ ॥

रविवारे ढच, सातम, अगीयारश अने चौदश अशुज ठे. सोमवारे सातम, बारश अने तेरश, मंगळवारे एकम अने अगीयारश, बुधवारे एकम, चौदश अने जया (३-८-१३) ए तिथिउं वर्जवा योग्य ठे. ४७. गुरुवारे ढच, चोअ अने जया (३-७-१३), शुक्रवारे बीज, त्रीज अने रिक्ता (४-ए-१४) तथा शनिवारे पूर्णा (५-१०-१५) अने सातम ए तिथिउं विशेषे करीने सर्वथा वर्ज्य ठे. ४८.

॥ इति योगाः ॥

हवे त्रण प्रकारनुं गंमांत तथा तेनुं फळ कहे ठे.—

चरमाइमतिहिलगगरिक्क मप्पेगअरुदोघमिआ ।

तिडुसत्तंतरि मुत्तुं पुणो पुणो तिविह गंमंतं ॥ ४९ ॥

नठं न लप्पए अत्थं अहिदठो न जीवई ।

जाउं वि मरई पायं पत्थिउं न निअत्तई ॥ ५० ॥

ठेष्ठी अने पहेष्ठी तिथिने मध्ये (वच्चे), ठेष्ठा अने पहेष्ठा लप्पने मध्ये तथा ठेष्ठा अने पहेष्ठा नक्षत्रने मध्ये अनुक्रमे एक, अर्ध अने बे घनीनुं गंमांत आवे ठे. त्यारपट्टी तिथिमां त्रण त्रणने आंतरे, लप्पमां बवेने आंतरे अने नक्षत्रमां सात सातने आंतरे बवे तिथ्यादिकनी बच्चे टेढळाज प्रमाणवाळुं गंमांत होय ठे, तेथी दरेकने आश्रीने त्रण

त्रण वार गंतांत आवे ठे. ते नीचेना यंत्रथी जाणवुं. ४९. गंतांतमां नाश पामेखी वस्तु फरी प्राप्त अती नथी, सर्पथी रुसायो होय तो ते जीवतो नथी, कोइ बाळकनो जन्म अयो होय तो ते प्राये जीवतो नथी तथा परदेश गयो होय ते पाळो आवतो नथी. ५०.

त्रण प्रकारना गंतांतनुं यंत्र.—

नाम	बेनी वच्चे	बेनी वच्चे	बेनी वच्चे	घमी.
तिथि गंतांत	१९-१	५-६	१०-११	एक घमी.
क्षम गंतांत	मीन-मेष	कर्क-सिंह	वृश्चिक-धन	अर्ध घमी.
नक्षत्र गंतांत	रेवती-अश्विनी	अश्लेषा-मघा	ज्येष्ठा-मूल	बे घमी.

वज्रपात योग—

वीआणुराह तीआ तिगुत्तरा पंचमीइ महारिखं ।

रोहिणि ठठी करमूल सत्तमी वज्रपातं यं ॥ ५१ ॥

बीजने दिवसे अनुराधा होय, त्रीजने दिवसे त्रण उत्तरा (उत्तराषाढा, उत्तराफाट्गुनी अने उत्तराज्ञापद) मांथी कोइ एक होय, पांचमने दिवसे मघा नक्षत्र होय, ठठने दिवसे रोहिणी होय तथा सातमे हस्त के मूल होय तो वज्रपात योग आय ठे. ते योग अशुभ ठे. ५१.

हवे मूतक अवस्थावाळां नक्षत्रोने कहे ठे.—

मूलहसाइचित्ता असेससयजिसय कित्तिरेवइआ ।

नंदाए जहाए जइवया फगुणी दो दो ॥ ५२ ॥

विजयाए मिग सवणा पुंस्तस्सिणि जरणि जिठ रिताए ।

आसाढडुग विसाहा अणुराह पुणवसु महा य ॥ ५३ ॥

पुन्नाइकरधणिठा रोहिणि इअ मयगवत्थरिक्काइ ।

नंदिपइठापमुहे सुहकज्जे वज्राए मइमं ॥ ५४ ॥

नंदा तिथिए मूल, आर्चा, स्वाति, चित्रा, अश्लेषा, शतजिषक्, कृत्तिका के रेवती होय, जहा तिथिए बे जाणपद (पूर्वा तथा उत्तरा) अने बे फाट्गुनी (पूर्वा तथा उत्तरा) होय. ५२. विजया (जया) तिथिए मृगशिर, श्रवण, पुष्य, अश्विनी, जरणी के ज्येष्ठा होय, रिक्ता तिथिए बे आषाढा (पूर्वा तथा उत्तरा), विशाखा, अनुराधा, पुनर्वसु के मघा होय. ५३. अने पूर्णा तिथिए हस्त, धनिष्ठा के रोहिणी होय तो आ सर्व

मृतक अवस्थावाळां नक्षत्रो कहेवाय ठे, माटे तेमां मतिमान पुरुषे दीक्षा, नंदी, प्रतिष्ठा विगेरे शुच कार्य वर्जवा योग्य ठे. ५४.

नक्षत्रोनी तीक्ष्ण उग्र विगेरे संज्ञा तथा तेनुं फळ कहे ठे.—

जिह्वाऽसेस मूलं च तिस्का रिस्का विश्राहित्र्या ।

मिज्जणि मिग चित्ता य रेवई अणुराहया ॥ ५५ ॥

पुस्तो अ अस्सिणी हत्थं अजिई लहुआ इमे ।

उग्गाणि पंच रिस्काणि तिपुवा जरणी महा ॥ ५६ ॥

चरा पुणवसू सार्ई सवणाइतिथ्यं तथा ।

धुवाणि पुण चत्तारि उत्तराणि अ रोहिणी ॥ ५७ ॥

विसाहा कित्तिआ चैव दो अ मिस्सा विश्राहित्र्या ।

तिस्के तिगिष्ठं कारिज्जा मिज्ज गहणधारणे ॥ ५८ ॥

लहू चरे सुहारंजो उग्गरिस्के तवं चरे ।

धुवे पुरपवेसार्ई मिस्से संधिकिअं करे ॥ ५९ ॥

ज्येष्ठा, आर्द्रा, अश्लेषा अने मूल एटळां नक्षत्रो तीक्ष्ण कल्यां ठे. मृगशिर, चित्रा, रेवती अने अनुराधा एटळां मृदु कल्यां ठे. ५५. पुष्य, अश्विनी, हस्त अने अजिजित् आ नक्षत्रो लघु ठे. त्रण पूर्वा (पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद), जरणी अने मघा ए पांच नक्षत्रो उग्र ठे. ५६. पुनर्वसु, स्वाति अने श्रवणादि त्रण (श्रवण, धनिष्ठा अने शतजिपक्) ए चर ठे. त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा अने उत्तरा-जात्रपद) अने रोहिणी ए चार ध्रुव ठे. ५७. विशाखा अने कृत्तिका ए बे मिश्र कल्यां ठे. तेमां तीक्ष्ण नक्षत्रोमां औषध शर करवुं सारुं ठे. वस्तुनुं ग्रहण तथा धारण मृदु नक्षत्रमां कराय ठे. ५८. लघु नक्षत्रमां शुच कार्यनो आरंज करवो. उग्र नक्षत्रमां तप करवो. ध्रुव नक्षत्रमां नगरप्रवेशादिक करवा. तथा मिश्र नक्षत्रमां संधिनुं कार्य करवुं. ५९.

प्रस्थान करवा विषे—

दसधणु उवरिं सयपंच मग्नि पत्थाणि जाव दिण तिचज्ज ।

थायवं लग्गतिहीखणरिक्कससीबलं धितुं ॥ ६० ॥

लग्न, तिथि, क्षण, नक्षत्र अने चंडनुं बळ ग्रहण करीने दश धनुष्यी उपर अने पांचसो धनुषनी अंदर प्रस्थान स्थापवुं. ते प्रस्थान त्रण चार दिवस सुधी रही शके ठे. ६०.

प्रयाणमां शुच खप्तादिकनुं फळ कहे ठे.—

પહિ કુસલુ લગિ તિહિ કજ્ઞા સિદ્ધિ લાજં મુદ્હૂત્તં હોહ ।

રિસ્કેણં આરોગં ચંદેણં સુસ્ક સંપત્તી ॥ ૬૧ ॥

સપ્ત સારં હોય તો માર્ગમાં કુશલતા રહે છે, તિથિ સારી હોય તો કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, મુદ્હૂત્ત સારં હોય તો લાજ થાય છે, નદ્દત્ર સારં હોય તો શરીરે આરોગ્યતા રહે છે અને ચંદ્ર સારો હોય તો સુખ સંપત્તિ મળે છે. ૬૧.

પ્રયાણમાં શુભ તિથિ તથા તેનું ફલ કહે છે.—

પામિવણ પમિવત્તી નસ્થિ વિવત્તી જણંતિ વીઆણ ।

તદ્આણ અત્થસિદ્ધી વિજયંગી પંચમી જણિઆ ॥ ૬૨ ॥

સત્તમિઆ બહુલ્લગુણા મગ્ગા નિકંટયા દસમિઆણ ।

આરુગિઆ ઇગારસિ તેરસિ રિહણો નિવિજ્ઞિણહ ॥ ૬૩ ॥

પરુવાને દિવસે પ્રયાણ કરવાથી માર્ગમાં પ્રતિપત્તિ થાય, વીજને દિવસે પ્રયાણ કરવાથી વિપદાઈ ન આવે, ત્રીજે પ્રયાણ કરવાથી અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, પાંચમે વિજય થાય છે. ૬૨. પ્રયાણમાં સાતમ બહુ ગુણવાળી કહી છે, દશમે પ્રયાણ કરવાથી માર્ગ નિષ્કંટક (શત્રુ રહિત) થાય છે, અગીયારશે પ્રયાણ કરવાથી આરોગ્યતા રહે છે તથા તેરશે પ્રયાણ કરવાથી શત્રુને જીતે છે. ૬૩.

પ્રયાણમાં વર્જ્ય તિથિ.—

ચાહદસિં પન્નરસિં વજ્ઞિજ્ઞા અઠમિં ચ નવમિં ચ ।

ઠઠિં ચઠ્ઠિં બારસિં ચ દુન્હં પિ પરકાણં ॥ ૬૪ ॥

બન્ને પક્ષવાનીયાંની ચૌદશ, પૂનમ (અમાસ), આઠમ, નોમ, ઠઠ, ચોથ અને બારશ પટલ્લી તિથિઈ પ્રયાણમાં વર્જ્ય છે. ૬૪.

તિથિ અને નદ્દત્રને યોગે પ્રયાણમાં શુભ વાર કહે છે.—

દસમિ પંચમિ તેરસિ વીચગો જિયુસુહં ગમણેડિસુહાવહો ।

ગુરુ પુણવસુ પુસ્સ વિસેસહં સયજિસા અણુરાહ બુદ્ધે તદ્દા ॥ ૬૫ ॥

શુક્રવારે દશમ, પાંચમ, તેરશ કે વીજ હોય તો તે દિવસ પ્રયાણમાં અતિ સુખાવહ છે. ગુરુવારે પુનર્વસુ કે પુષ્ય નદ્દત્ર હોય તો તે પ્રયાણમાં વિશેષ સુખાવહ છે. તથા બુધવારે શતજિષ્ક કે અનુરાધા હોય તો તે પણ સુખાવહ છે. ૬૫.

પ્રયાણમાં સામાન્ય શુભ દિવસ કહે છે.—

સદ્દસિ સદ્દકાલં સિદ્ધિનિમિત્તં વિહારસમયંમિ ।

પુસ્સસિણિ મિગ હત્થા રેવહ સવણા ગદ્દેવ્વા ॥ ૬૬ ॥

सर्व दिशामां सर्व काले सिद्धिने निमित्ते विहार (प्रयाण) समये पुष्य, अश्विनी, मृगशिर, हस्त, रेवती के श्रवण एटखां नक्षत्र ग्रहण करवां. ६६.

हवे प्रयाणमां अशुज दिवसो कहे ठे.—

बज्जो वारतिअं कूरं पक्खिवाय चउदसी ।

नवमठमी इमाहिं तु बुहो वि न सुहो गमे ॥ ६७ ॥

प्रयाणमां रवि, मंगळ अने शनि ए त्रणे क्रूर वारने तजवा, तथा बुधवारने दिवसे जो पक्खो, चौदश, नोम के आठम होय तो ते बुधवार पण गमनमां शुजकारक नथी. ६७.

हवे प्रयाणमां शुज, मध्यम अने अशुज नक्षत्रो गणावे ठे.—

पुस्तस्सिणिमिगसिररेवइअं हत्था पुणवसू चेव ।

अणुराहजिष्ठमूलं नव नस्कत्ता गमणसिद्धा ॥ ६८ ॥

रोहिणी तिन्नि उ पुवा सवणधणिष्ठा य सयजिसा चेव ।

चित्ता साई एए नव नस्कत्ता गमणि मज्जा ॥ ६९ ॥

कित्तिअजरणिविसाहा अस्सेसमहउत्तरातिअं अहा ।

एए नव नस्कत्ता गमणे अइदारुणा जणिया ॥ ७० ॥

पुष्य, अश्विनी, मृगशिर, रेवती, हस्त, पुनर्वसु, अनुराधा, ज्येष्ठा अने मूल, ए नव नक्षत्रो गमनमां सिद्धिदायक ठे. ६८. रोहिणी, त्रण पूर्वा (पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाजात्रपद), श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषक्, चित्रा अने स्वाति, ए नव नक्षत्रो गमनमां मध्यम ठे. ६९. कृत्तिका, जरणी, विशाखा, अश्लेषा, मघा, त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराजात्रपद) अने आर्द्रा, ए नव नक्षत्रो गमनमां अत्यंत दारुण कक्षां ठे. ७०.

प्रयाणमां नक्षत्रने आश्रीने अशुज समय—

धुवेहि मिस्सेहि पजायकाले, उग्गेहि मप्पन्निह लहू परन्हे ।

मिऊ पउसे निसिमप्पि तिस्के, चरे निसंते न सुहो विहारो ॥७१॥

ध्रुव अने मिश्र नक्षत्रोमां प्रजातकाले, उग्र नक्षत्रमां मध्याह्नकाले, लघु नक्षत्रमां अपराह्नकाले, मृदु नक्षत्रमां प्रदोषकाले, तीक्ष्ण नक्षत्रमां मध्यरात्रि ए अने चर नक्षत्रमां रात्रिने अंते (परोडीए) विहार (प्रयाण) करवो ते शुज नथी. ७१.

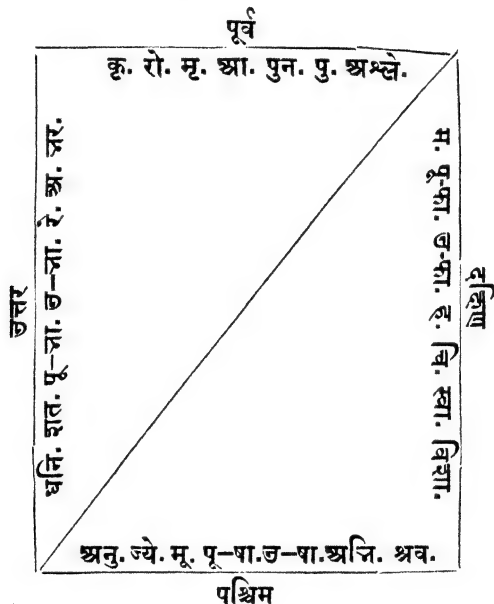
हवे परिघनुं स्वरूप तथा तेनो उल्लंघननो निषेध कहे ठे.—

पुवाइसु सग सग कित्तिआइ दिसि रिक्क सदिसि हुंति सुहा ।

घरदिसि मप्पा वायग्गि परिहरेहा न लंघिज्जा ॥ ७२ ॥

પૂર્વાદિક ચાર દિશાનમાં અનુક્રમે કૃત્તિકાથી આરંજીને સાત સાત નક્ષત્રો મૂકવાં. તે દિશાનાં નક્ષત્રો કહેવાય છે. હવે પ્રયાણમાં સ્વદિશિનું નક્ષત્ર શુચકારક છે. પૂર્વ દિશાનાં નક્ષત્રોમાં ઉત્તરમાં ગમન કરવું, તથા ઉત્તર દિશાનાં નક્ષત્રોમાં પૂર્વમાં ગમન કરવું. ઇ ઘરદિશિ કહેવાય છે. તેમજ દક્ષિણ દિશાનાં નક્ષત્રોમાં પશ્ચિમ તરફ ગમન કરવું અને પશ્ચિમ દિશાનાં નક્ષત્રોમાં દક્ષિણ તરફ ગમન કરવું તે પણ ઘરદિશિ કહેવાય છે. તે ઘરદિશિનાં નક્ષત્રોમાં ગમન કરવું તે મધ્યમ છે. વાયુ સ્વૂળાથી આરંજીને અગ્નિ સ્વૂળા સુધી આમી પરિઘની રેખા છે તે પરિઘ રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં. ૭૨.

પરિઘ યંત્ર—

હવે દિક્શૂલ તથા વિદિક્શૂલ કહે છે.—

સૂર્યં પુર્વિં સર્ણી સોમો દાહિણાં દિસા ગુરુ ।
 પશ્ચિમાઽ રવી સુક્ષ્મો ઉત્તરાં કુજો બુધો ॥ ૭૩ ॥
 ર્દિસાણે અ બુધો મંદો અગ્નીર્દિ અ ગુરુ રવી ।
 નેરઙ્ગ સસી સુક્ષ્મો જૂમો વાપ વિવજ્ઞા ॥ ૭૪ ॥

शनिवारे अने सोमवारे पूर्व दिशामां शूल होय ठे, गुरुवारे दक्षिणमां शूल होय ठे, रवि अने शुक्रवारे पश्चिम दिशामां, मंगळ अने बुधे उत्तर दिशामां शूल होय ठे. ७३. बुधवारे अने शनिवारे ईशान खूणामां शूल होय ठे, गुरुवारे अने रविवारे अग्नि खूणामां शूल होय ठे, सोम अने शुक्रवारे नैऋत्य खूणामां तथा मंगळवारे वायव्य खूणामां शूल होय ठे. ते बने शूल वर्जवा योग्य ठे, एटले के जे दिशामां अथवा विदिशामां शूल होय ते दिशा अथवा विदिशामां प्रयाण करवुं नहीं. ७४.

कारणे दिक्शूलमां अथवा विदिक्शूलमां जवुं परे तो नीचेना पदार्थोंनुं

तिलक करीने जवाथी शूलनो दोष नथी. ते कहे ठे.—

चंदणं दहि मटी अ तिल्वं पिठं तद्वा पुणो ।

तिल्वं खलं च चंदिजा सूरार्द्रं सूक्ष्ममुत्तरो ॥ ७५ ॥

रविवारे चंदन, सोमवारे दही, मंगळवारे माटी, बुधवारे तेल, गुरुवारे पिष्ट (आटो), शुक्रवारे तेल अने शनिवारे खोलनुं तिलक करीने प्रयाण करवुं. तेम करवाथी शूल उत्तम (शुज) थाय ठे. अर्थात् शूलनो दोष लागतो नथी. ७५.

हवे दिशाने आश्रीने नक्षत्रशूल कहे ठे.—

उदयदिसि जसूलं दो असाढा य जिष्ठा, धणिसवण विसाहा पूव जडा जमाण।
अह वरुण दिसाए रोहिणी पुस्समूलं, सुरगिरि दिसि हत्थोफगुणी दो विसाहा

बे अषाढा (पूर्वाषाढा अने उत्तराषाढा) तथा ज्येष्ठा नक्षत्र होय तो पूर्व दिशामां नक्षत्रशूल थाय ठे. धनिष्ठा, श्रवण, विशाखा अने पूर्वाजात्रपद नक्षत्र होय तो दक्षिण दिशामां नक्षत्रशूल थाय ठे. रोहिणी, पुष्य अने मूल नक्षत्र होय तो पश्चिम दिशामां नक्षत्रशूल होय ठे, तथा हस्त, बे फाट्गुनी (पूर्वाफाट्गुनी, उत्तराफाट्गुनी) अने विशाखा होय तो उत्तर दिशामां नक्षत्रशूल होय ठे. आ नक्षत्रशूल पण प्रयाणमां शुज नथी. ७६.

हवे वत्स कहे ठे.—

मीणाइतिसंकंती पञ्चिमाइसु उग्गइ। वट्ठो गमे पवेसे वि न सुहो पिठि संमुहो

मीन विगरे त्रण संक्रांतिमां पश्चिमादिक दिशामां वत्स उगे ठे, एटले के मीन, मेष अने वृष संक्रांतिमां पश्चिम दिशाए उगे ठे, मिथुन, कर्क अने सिंह संक्रांति होय त्यारे उत्तरमां उगे ठे, कन्या, तुला अने वृश्चिक संक्रांति होय त्यारे पूर्वमां उगे ठे, तथा धन, मकर अने कुंज संक्रांति होय त्यारे वत्स दक्षिणमां उगे ठे. ते वत्स प्रयाणसमये तथा प्रवेशसमये पण सन्मुख के पडवारके होय तो ते सारो नथी, अर्थात् वाम (बावे) तथा दक्षिण (जमणे) जागे होय तो ते सारो ठे. ७७.

હવે યોગિની (જોગણી) કહે છે.—

ઙ્ગનવગાઙ્કમા તિહિ પુવુત્તરઅગ્નિનેરદાહિણૃ ૧

પશ્ચિમવાર્દિસાણો જોઙ્ણિ સા વામપિઠિ સુહા ॥ ૭૮ ॥

એકમ અને નોમ વિગેરે તિથિના ક્રમે કરીને પૂર્વ, ઉત્તર, અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય અને ઈશાનમાં યોગિની હોય છે. તે પ્રયાણસમયે વામ જાગે અથવા પઠવાને હોય તો શુચ છે. ૭૮.

યોગિની યંત્ર.—

દિશા	પૂર્વ	ઉત્તર	અગ્નિ	નૈર્ઋત્ય	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	વાયવ્ય	ઈશાન
તિથિ	૧-૯	૨-૧૦	૩-૧૧	૪-૧૨	૫-૧૩	૬-૧૪	૭-૧૫	૮-૩૦ (અમાસ)

હવે તત્કાલની યોગિની કહે છે.—

દિણદિસિ ધુરિ ચઝઘડિયા પરઝં પુવુત્તદિસિહિ કમસો ૧

તત્કાલજોઙ્ણી સા વઙ્ગોયવા પયત્તેણ ॥ ૭૯ ॥

જે દિશાએ જે દિવસે યોગિની હોય તે દિવસે તે દિશાએ પહેલી ચાર ઘની તત્કાલ યોગિની રહે છે. ત્યારપછી પૂર્વની ગાથામાં કહેલી દિશાના અનુક્રમે દરેક દરેક દિશાએ ચાર ચાર ઘની ફરતી ફરે છે. તે તત્કાલ યોગિની પ્રયત્ને કરીને ઇટલે અવશ્ય ઘર્જવા યોગ્ય છે. ૭૯.

રાહુવિચાર.—

ઉદયત્યમણા ચઝ ચઝ ઘડિયાં રાહુ પુવ્વદિસિ તત્તો ૧

સિઝ્ઝીૃ દિસિ ઝઠિં ગઝં સુહો પુઠિદાહિણઝં ॥ ૮૦ ॥

દરરોજ સૂર્યના ઉદયસમયે અને અસ્તસમયે રાહુ પહેલી ચાર ચાર ઘની પૂર્વ દિશામાં હોય છે. ત્યારપછી સિઝ્ઝિને માટે ઝઠી ઝઠી દિશાએ ચાર ચાર ઘની રહે છે, ઇટલે કે સૂર્યોદયથી પહેલી ચાર ઘની સુધી પૂર્વમાં, બીજી ચાર ઘની વાયવ્યમાં, ત્રીજી ચાર ઘની દક્ષિણમાં, ચોથી ચાર ઘની ઈશાનમાં, પાંચમી ચાર ઘની પશ્ચિમમાં, ઝઠી ચાર ઘની અગ્નિ ખૂણામાં, સાતમી ચાર ઘની ઉત્તરમાં અને આઠમી ચાર ઘની નૈર્ઋત્યમાં. ત્યારપછી પાઠી ઝઠી દિશાએ ઇટલે પૂર્વમાં અસ્તસમયે આવે છે. આ રાહુ પ્રયાણસમયે પઠવાને તથા દક્ષિણ (જમણી) બાજુએ રહ્યો હોય તો તે સારો છે. ૮૦.

શિવવિચાર.—

ચિત્તુત્તરિગઢુમાસા દિસિ વિદિસિ વિસિઠિ સિવુ તઝં ઉદયા ૧

સિઠિ અઢાઈ પણિ ઘડિ દિસિ વિદિસિં પુઠિમુઠિ સુહો ॥ ૮૧ ॥

शिव चैत्र मासથી उत्तर दिशानે આરંજીને સંહારવને (ઉત્ક્રમવને) દિશામાં એક માસ, વિદિશામાં બે માસ એ પ્રમાણે સૂર્યોદયસમયે હોય છે, એટલે કે ચૈત્રમાં ઉત્તર દિશાએ, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠમાં વાયવ્ય યુગ્મે, અષાઢ માસમાં પશ્ચિમ દિશાએ, શ્રાવણ અને જાઝપદમાં નૈર્ઋત્ય યુગ્માએ, આશ્વિન માસમાં દક્ષિણ દિશાએ સૂર્યોદયસમયે હોય છે એવાદિ. જે માસમાં જે દિશા વિદિશામાં કહેલ છે ત્યાંથી આઠે દિશામાં ક્રમે કરી દરેક દિશામાં અઢી ઘની અને વિદિશામાં પાંચ ઘની એ પ્રમાણે ફરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે ચૈત્ર માસમાં સૂર્યોદયસમયે પ્રથમ અઢી ઘની ઉત્તરમાં, પઢી પાંચ ઘની ઈશાનમાં, પઢી અઢી ઘની પૂર્વમાં એવાદિ ક્રમે ફરે છે. વૈશાખ તથા જ્યેષ્ઠ માસમાં પ્રથમ પાંચ ઘની વાયવ્ય યુગ્મે, પઢી અઢી ઘની ઉત્તરમાં એ ક્રમથી સદા ફરે છે. આ શિવ પ્રયાણસમયે પાઠલ અથવા જમણો હોય તે શુચ્ચકારક છે. ૮૧. શિવચંત્ર આ પ્રમાણે—

વાયવ્ય વૈશાખ જ્યેષ્ઠ ઘની ૫	ઉત્તર ચૈત્ર ઘની ૧૧	ઈશાન માઘ ફાલ્ગુન ઘડી ૫
પશ્ચિમ અષાઢ ઘની ૧૧	શિવચક્ર	પૂર્વ પોષ ઘની ૧૧
શ્રાવણ જાઝપદ ઘની ૫ નૈર્ઋત્ય	આશ્વિન ઘની ૧૧ દક્ષિણ	અગ્નિ કાર્તિક માર્ગશીર્ષ ઘની ૫

રવિચિંત્ર.—

રવિ રત્તિઅંતપહરાઈ પુવાઈસુ હુન્નિ હુન્નિ પહર કમા ।

દાહિણપુઠિ વિહારે વામો પુઠિ પવેસિ સુહો ॥ ૮૨ ॥

રાત્રિના ઢેઘા પહોરથી બંને પહોર સુધી રવિ પૂર્વાદિક ચાર દિશાઈમાં હોય છે, એટલે કે રાત્રિનો ઢેઘો તથા દિવસનો પહેલો એ બે પહોર સુધી રવિ પૂર્વમાં હોય છે. પઢી બીજો તથા ત્રીજો પ્રહર દક્ષિણમાં, ચોથો તથા પાંચમો પ્રહર પશ્ચિમમાં, ઊછો તથા સાતમો પ્રહર ઉત્તરમાં, પઢી આઠમો પ્રહર રાત્રિના અંતનો હોવાથી પૂર્વમાં આવે છે. આ રવિ પ્રયાણમાં દક્ષિણ (જમણો) તથા પાઠલ સારો છે, અને પ્રવેશમાં ઋત્વો તથા પાઠલ સારો છે. ૮૨.

ચંદ્રવિચાર.—

ઉદયવસા અહવા દિસિદારજવસત્ હવે સસીઉદત્ ।

સો અજિમુહો પહાણો ગમણે અમિઆઈ વરસંતો ॥ ૮૩ ॥

ઉદયના વશથી અથવા દિશિ દારના નહત્રના વશથી (સવા બે દિવસે જે ચંદ્ર જૂદી જૂદી રાશિમાં જાય છે તે) ચંદ્રનો ઉદય કહેવાય છે. અમૃતને વરસાવતો તે ચંદ્ર પ્રયાણમાં સન્મુખ હોય તો તે પ્રધાન (સારો) છે. ૮૩.

શુક્રવિચાર.—

જહિં ઉગ્ગઈ જહિં દિસિ જમઈ જહિં ચ દારજિઠાઈ ।

તિહું પરિસંમુહ સુક્ર પુણ ઉદત્ જિ શ્કુ ગણઈ ॥ ૮૪ ॥

શુક્ર જે દિશામાં જગે છે, જે દિશામાં જમે છે અને જે દારની સન્મુખ રહે છે તે ત્રણે પ્રકારે શુક્ર સન્મુખ કહેવાય છે, પરંતુ એક ઉદયને આશ્રીનેજ ગણાય છે. અર્થાત્ ઉદયને આશ્રીને શુક્રની સન્મુખતા પ્રયાણસમયે વર્જવી. ૮૪.

પાશ તથા કાઠ વિષે.—

સિયપડિવયાત્ પુઢાઈસુ પાસુ દસદિસિહિં કાઠુ તયજિમુહો ।

કુઝા વિહારિ વામો પાસો કાલો ઉ દાહિણત્ ॥ ૮૫ ॥

શુક્રપદ્ધતિના પન્વાથી આરંજીને અનુક્રમે પૂર્વાદિક દશ દિશામાં પાશ હોય છે, એટલે કે સુદિ પન્વાઈ પૂર્વમાં, વીજે અગ્નિમાં, ત્રીજે દક્ષિણમાં એ રીતે ગણતાં આઠમે ઈશાનમાં, નોમે ઊર્ધ્વ દિશામાં અને દશમે અધો દિશામાં, પઠી અગીયારશે પૂર્વમાં, એમ ફરીને ગણતાં વદ પાંચમે અધો દિશામાં પાશ આવે, અને ત્રીજી વાર વદ ઠંઠે પૂર્વમાં એ રીતે ગણતાં વદ અમાવાસ્યાએ અધો દિશામાં આવે. જે દિશાએ પાશ હોય તેની સન્મુખની દિશાએજ કાઠ હોય છે. પ્રયાણસમયે પાશને વામ (માવો) કરવો અને કાઠને દક્ષિણ (જમણો) કરવો. ૮૫.

હંસ (નારી) વિચાર.—

પુન્નનાડિદિસાપાયં અગ્ને કિઞ્ચા સયા વિઝ્ઞ ।

પવેસં ગમણં કુઝા કુણંતો સાસસંગહં ॥ ૮૬ ॥

પૂર્ણ નારીની દિશાના પગને આગળ કરીને એટલે નસકોરાની જે બાજુમાં શ્વાસ પરિપૂર્ણ વહેતો હોય તે બાજુના પગને આગળ કરીને વિદ્યાન પુરુષે શ્વાસને રંધીને સદા પ્રવેશ અને ગમન કરવું. ૮૬.

॥ ઇતિ પ્રશ્નાનમ્ ॥

हवे चैत्य संबंधी मुहूर्त्तो कहे ठे.—

चेष्टसुश्रुं ध्रुवमिउकरपुस्त धणिष्ठसयजिसासाई ।

पुस्ततिउत्तर-रे-रो-करमिगसवणे सिद्धनिवेशो ॥ ८७ ॥

चैत्यनुं खात ध्रुव, मृदु, हस्त, पुष्य, धनिष्ठा, शतजिषक् अने स्वाति नक्षत्रमां करवुं, तथा पुष्य, त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद), रेवती, रोहिणी, हस्त, मृगशिर अने श्रवण एटलां नक्षत्रोमां शिलास्थापन करवुं. ८७.

सतजिसपुस्तधणिष्ठा मिगसिरध्रुवमिउ अएहिं सुह्वारे ।

ससि गुरुसिए उइए गिहे पवेसिज्जा पडिमाउं ॥ ८८ ॥

शतजिषक्, पुष्य, धनिष्ठा, मृगशिर, ध्रुव अने मृदु, ए नक्षत्रोमां शुक्र वारे तथा चंद्र गुरु अने शुक्रनो उदय होय त्यारे प्रतिमाने घरमां प्रवेश कराववो. ८८.

तिपुवमूलजरणी विसाहा, सेसा महा किति अहोमुहाई ।

रेवस्सिणी हत्थपुणाणुचित्ता, जिष्ठामिगं साइ तिरिष्ठगाय ॥ ८९ ॥

तिउत्तरद्वासवणत्तिश्रं च उहंमुहो रोहिणिपुस्तजुत्ता ।

जूमिहराई गमणागमाई धयावरोवाइ कमेण कुज्जा ॥ ९० ॥

त्रण पूर्वा (पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाज्ञापद), मूल, जरणी, विशाखा, अश्लेषा, मघा अने कृत्तिका, आटलां नक्षत्रो अधोमुख कहेवाय ठे. रेवती, अश्विनी, हस्त, पुनर्वसु, अनुराधा, चित्रा, ज्येष्ठा, मृगशिर अने स्वाति, एटलां नक्षत्रो तिरगां कहेवाय ठे. ८९. त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराज्ञापद), आर्द्रा, श्रवणत्रिक (श्रवण, धनिष्ठा, शतजिषा), रोहिणी अने पुष्य, एटलां नक्षत्रो ऊर्ध्वमुख कहेवाय ठे. तेमां जूमिगृह (जोंयरा) विगेरे अधोमुख नक्षत्रमां करवा लायक ठे, गमन आगमन विगेरे तिरगा नक्षत्रमां करवालायक ठे अने ध्वजरोपण विगेरे कार्यों ऊर्ध्वमुख नक्षत्रोमां करवा लायक ठे. ९०.

॥ इति चैत्यनिवेशः ॥

हवे प्रतिमानुं नाम पारुती वखते शुं शुं जोवानुं ठे ? ते कहे ठे.—

उठठमत्तं तह रिक्कजोणी, वग्गठ नामीगयरिक्कजावं ।

विसोवगा देवगणाइ एवं, सवं गणिज्जा पडिमाजिहाणे ॥ ९१ ॥

षष्ठाष्टक, नक्षत्रयोनि, वर्गाष्टक, नामीगत नक्षत्रजाव, विंशोपक अने देवगणादिक, ए सर्वे प्रतिमानां नाम पारुवामां जोवानां ठे. ९१.

પ્રથમ વ્રુદ્ધક કહે છે.—

વિસમા અઠમે પીઈ સમાઝ અઠમે રિઝ ।

સત્તુઠઠમં નામરાસિહિં પરિવજ્ઞાણ ॥ ૬૨ ॥

વીચબારસંમિ વજ્ઞે નવપંચમગં તદ્વા ।

સેસેસુ પીઈ નિદિઠા જઈ ડુચ્ચાગહમુત્તમા ॥ ૬૩ ॥

વિષમ રાશિ ૧-૩-૫-૭-૯-૧૧ થી આઠમી રાશિના સ્વામીઁને પ્રીતિ હોય છે. સમ રાશિ ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ થી આઠમી રાશિને શત્રુજાવ છે. તે શત્રુજાવ જગ-વંતની રાશિથી પ્રતિમા કારાપકની નામરાશિ સુધી ગણીને વર્જવો. ૬૨. વીજી અને બારમી રાશિના તથા નવમી અને પાંચમી રાશિઁના સ્વામીને પરસ્પર પ્રીતિ ન હોય તો તે પાળ અવશ્ય વર્જવી. શેષ રાશિમાં પ્રીતિ કહેલી છે. ૬૩.

હવે નદ્વત્રયોનિ વેર કહે છે.—

આંસગૈયમેસૈસૈપ્પા સૈપ્પાસૈવિઠાલમેસમજ્ઞૌરા ।

આંસુડુંગર્ગૈવીમૈહિસી વર્ગ્ધો મહિસી પુણો વર્ગ્ધો ॥ ૬૪ ॥

મિર્ગૈમિર્ગૈકુર્કૈર વૌનર નૌલડુંગ વૌનરો હૈરિતુરં ગૌ ।

હૈરિપસુંકુંજૈર ઇર રિસ્કાણ કમેણ જોળીઁ ॥ ૬૫ ॥

અશ્વિની વિગેરે નદ્વત્રોની અનુક્રમે આ પ્રમાણે યોનિઁ છે.—અશ્વિનીની યોનિ અશ્વ છે, જરણીની યોનિ હાથી છે, કૃત્તિકાની મેષ, રોહિણીની સર્પ, મૃગશિરની પાળ સર્પ, આર્દ્રાની શ્વાન, પુનર્વસુની બિલામો, પુષ્યની મેષ, અશ્લેષાની બિલામો, મઘાની ઁંદર, પૂર્વાષાઢગુનીની ઁંદર, ઉત્તરાષાઢગુનીની ગાય, હસ્તની જૈશ, ચિત્રાની વાઘ, સ્વાતિની જૈશ, વિશાખાની વાઘ, અનુરાધાની મૃગ, જ્યેષ્ઠાની મૃગ. ૬૪. મૂલની કૂતરો, પૂર્વાષાઢાની વૌનર, ઉત્તરાષાઢાની નોલીયો, અજિજિતની નોલીયો, અવણની વૌનર, ધનિષ્ઠાની સિંહ, શતજિષ્ઠકની અશ્વ, પૂર્વાજાઢપદની સિંહ, ઉત્તરાજાઢપદની પૈશુ-ગો અને રેવતીની યોનિ હાથી છે. ૬૫.

ગયસીંહમસ્સમહિસં કપિમેસં સાણહરિણહિનઁલં ।

ગોવગ્ધ બિહાલુંદર વેરં નામેસુ વજ્ઞિજ્ઞા ॥ ૬૬ ॥

હાથી અને સિંહ, અશ્વ અને પાત્રો, વાનર અને મેષ, શ્વાન અને હરણ, સર્પ અને નોલીયો, ગાય અને વાઘ તથા બિલામો અને ઁંદર, આઁને પરસ્પર વેર હોય છે, માટે

नाम पारुवामां आ वेर वर्जवुं, एटले के प्रतिमाना नामनी अने प्रतिमा जरावनारना नामनी जे योनि होय ते बन्नेने जो परस्पर वेर होय तो तेवुं नाम वर्जवुं. ६६.

॥ इति नक्षत्रयोनिवैरम् ॥

हवे वर्गाष्टक कहे ठे.—

गरुडो बिनालसीहो कुकुरसप्पो अ मूसगो हरिणो ।

मेसो अरुवगपइ कमेण पुण पंचमे वेरं ॥ ६७ ॥

अ वर्ग (सर्वे स्वर)नो पति गरुड ठे । क वर्गनो पति बिनालो ठे । च वर्गनो पति सिंह ठे । ट वर्गनो पति कूतरो ठे । त वर्गनो पति सर्प ठे । प वर्गनो पति उंदर ठे । य वर्ग (य र ल व)नो पति हरण ठे । तथा श वर्ग (श ष स ह)नो पति मेष (घेढो) ठे । अकारादि आठ वर्गना गरुडादि आठ स्वामीउं ठे तेमने क्रमे करीने पोताना वर्ग-पतिथी पांचमे पांचमे वेर ठे. ते वर्गवेर पण वर्जवुं. ६७.

हवे नामीमां रहेलां नक्षत्रना जावने कहे ठे.—

असिणाइतिनामीए इगनाडिगयं सुहं जवे रिक्कं ।

गुरुसीसाणं तारा वज्जिज्जा तिपंचसत्तथा ॥ ६८ ॥

अश्विनी विगेरे नव नव नक्षत्रोनी त्रण नामी (लाइन) करवी, तेमां गुरु अने शिष्यनुं नक्षत्र एकज नामीमां आव्युं होय तो ते शुभ ठे. वळी गुरु अने शिष्यनी त्रीजी, पांचमी अने सातमी तारा आवती होय तो ते वर्ज्य ठे. ६८.

नामीयंत्र स्थापना.—

हवे विंशोपक कहे ठे.—

सिद्धसाहगधुरस्कर वगंगे कमुक्कमिण अठविज्जते ।

सेस अरुक्कय लप्पविसो अ पष्ठिमाउ खलु अगगएणं ॥ ६९ ॥

सिद्ध (गुरु) अने साधक (शिष्य)ना नामना पहेला अहुरनो जे वगाक होय ते बन्ने आंकने क्रमे तथा उत्क्रमे (उलटा सुलटा) मूकवा, पढी तेने आठे जाग देवो.

બાકી જે શેષ રહે તેને અર્ધ કરતાં જે સંખ્યા આવે તેટલા વિંશોપક (વસા) પહેલા વર્ગાકવાળા પાસે બીજો વર્ગાકવાળો માગે. જેમકે ગુરુના નામનો પહેલો અક્ષર ૬ એટલે પાંચમો વર્ગ છે, અને શિષ્યના નામનો પહેલો અક્ષર ૫ એટલે ઊંચો વર્ગ છે. તેને ક્રમે કરીને મૂકવાથી ૬૬ થાય, તેને આઠે જાગ દેતાં શેષ કાંઈ પણ રહેતું નથી, માટે પહેલા વર્ગાકવાળા ગુરુ પાસે બીજા વર્ગાકવાળો શિષ્ય કાંઈ પણ માગતો નથી એમ સમજવું. હવે તેજ આંકને ઉત્ક્રમે મૂકવાથી ૬૫ થાય છે, તેને આઠે જાગ દેતાં બાકી એક શેષ રહે છે, તેને અર્ધ કરતાં અર્ધો વિંશોપક આવે છે, માટે પહેલા આંકવાળા શિષ્ય પાસે બીજા આંકવાળા ગુરુ અર્ધ વિંશોપક માગે એમ સમજવું. ૬૫.

હવે દેવગણાદિક કહે છે.—

દેવસ્તિણિપુણપુસ્તા કરસાદ્મિગાણુસવણરેવશ્ચા ।

મણુચ તિપુવતિઉત્તર રોહિણિ જરણી અ અદા ય ॥ ૧૦૦ ॥

કિત્તિઅવિસાદ્ચિત્તા ધણિજિઠાસેસતિન્નિ હુગ રસ્કા ।

સગણે પીઈ નરસુર મપ્પા સેસા પુણો અસુદા ॥ ૧૦૧ ॥

અશ્વિની, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતિ, મૃગશિર, અનુરાધા, શ્રવણ અને રેવતી, આ નવ નક્ષત્રો દેવગણ છે. ત્રણ પૂર્વા, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, જરણી અને આર્દ્રા, આ નવ નક્ષત્રો મનુષ્યગણ છે. ૧૦૦. તથા કૃત્તિકા, વિશાખા, ચિત્રા, ધનિષ્ઠાદિક એટલે ધનિષ્ઠા અને શતજિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠાદિક એટલે જ્યેષ્ઠા અને મૂળ તથા અશ્લેષાદિક એટલે અશ્લેષા અને મઘા, આ નવ નક્ષત્રો રાહસવર્ગ છે. તેમાં ગુરુ શિષ્યાદિકનાં બન્ને નામોનાં નક્ષત્રો એકજ ગણમાં હોય તો પરસ્પર ઘણી પ્રીતિ રહે, એકનો મનુષ્યવર્ગ અને બીજાનો દેવવર્ગ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ રહે, તે સિવાયના વર્ગ હોય તો તે અશુભ છે. ૧૦૧.

॥ ઇતિ પ્રતિમાધારણાગતિઃ શિષ્યનામકરણં ચ ॥

હવે વિદ્યારંજ વિષે કહે છે.—

ગુરુ બુહો અ સુક્રો અ સુંદરા મજ્જિમો રવી ।

વિજ્ઞારંજે સસી પાવો સણી જોમા ય દારુણા ॥ ૧૦૨ ॥

મિગસિર-અદા-પુસ્તો તિન્નિ ઝ પુવા ઝ મૂલમસ્તેસા ।

હૃત્થો ચિત્તાશ્ તદા દસ બુદ્ધિકરાઈ નાણસ્સ ॥ ૧૦૩ ॥

વિદ્યારંજમાં ગુરુ, બુધ અને શુક સુંદર છે, રવિવાર મધ્યમ છે, સોમવાર પાપી (હુદ) છે અને શનિ તથા મંગલ અતિજયંકર (અતિ હુદ) છે. ૧૦૨. મૃગશિર, આર્દ્રા, પુષ્ય,

ત્રણ પૂર્વા (પૂર્વાષાઢગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાજાઢપદ), મૂલ, અશ્લેષા, હસ્ત અને ચિત્રા, આ દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારાં છે. ૧૦૩.

લોચકર્મ વિષે.—

પુણવસુ અ પુસ્સો અ સવણો અ ધણિઠિયા ।

અર્ધિં ચઢિં રિક્કેર્ધિં લોચકર્મમાણિ કારણ ॥ ૧૦૪ ॥

કિત્તિઆર્ધિં વિસાઢાર્ધિં મઢાર્ધિં ઝરણીર્ધિ અ ।

અર્ધિં ચઢિં રિક્કેર્ધિં લોચકર્મમાણિ વજ્રાણ ॥ ૧૦૫ ॥

પુનર્વસુ, પુષ્ય, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા, આ ચાર નક્ષત્રોમાં લોચકર્મ કરવું શુભ છે. ૧૦૪. કૃત્તિકા, વિશાખા, મઘા અને ઝરણી, આ ચાર નક્ષત્રોમાં લોચકર્મ વર્જ્ય છે. (અર્થાત્ આ આઠ સિવાયનાં બીજાં નક્ષત્રો મધ્યમ છે.) ૧૦૫.

કર્ણવેધ તથા રાજાના દર્શનનાં નક્ષત્રો.—

મિગ-અણુ-પુણ-પુસ્સા જિઠ-રેવઃસ્સિર્ણીઆ,

સવણ-કર-સચિત્તા સોઢણા કન્નવેઢે ।

કર-સવણણુરાઢા-રેવ-પુસ્સઃસ્સિર્ણીઆ,

મિગ-ધણિ-ધ્રુવ-ચિત્તા દંસણે ઝૂવર્ણણ ॥ ૧૦૬ ॥

મૃગશિર, અનુરાધા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ય્યેષ્ઠા, રેવતી, અશ્વિની, શ્રવણ, હસ્ત અને ચિત્રા, એટલાં નક્ષત્રો કર્ણવેધમાં સારાં છે. હસ્ત, શ્રવણ, અનુરાધા, રેવતી, પુષ્ય, અશ્વિની, મૃગશિર, ધનિષ્ઠા, ધ્રુવ (રોહિણી, ઉત્તરાષાઢગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાજાઢપદ) અને ચિત્રા, એ નક્ષત્રો રાજાના દર્શનમાં શુભ છે. ૧૦૬.

વસ્ત્રધારણ.—

સૂરે જિન્નં સસી અર્ધં મલ્લિણં સણિ ધારિઅં ।

ઝોમે ડુસ્કાવર્ધં ઢોશ વર્થં સેસોર્ધિં સોઢણં ॥ ૧૦૭ ॥

નવું વસ્ત્ર રવિવારે ધારણ કરવાથી (પહેરવાથી) જલદી જીર્ણ આવે છે, સોમવારે પહેરવાથી આર્ષ (જીનું) રહે છે, શનિવારે ધારણ કરવાથી મલ્લિન રહે છે, મંગલવારે પહેરવાથી ડુઃસ્વકારક આવે છે, અને બીજા (બુધ, ગુરુ અને શુક્ર) વારે નવું વસ્ત્ર પહેરવું સારું છે. ૧૦૭.

નવાં પાત્ર વાપરવા વિષે.—

મિગ-પુસ્તકસ્થિતી હૃત્યાઽણુરાદ્યા ચિત્ત-રેવદૈ ।

સોમો ગુરુ અ દો વારા પત્તવાવારણે સુદા ॥ ૧૦૮ ॥

મૃગશિર, પુષ્ય, અશ્વિની, હસ્ત, અનુરાધા, ચિત્રા અને રેવતી, એ નક્ષત્રો તથા સોમ અને ગુરુ, એ બે વારો નવાં પાત્ર વાપરવામાં સારાં છે. ૧૦૮.

ગયેલી વસ્તુ પાઠી આવવા વિષે.—

જામાશ્મુદ્ધા ચઞ ચઞ અસિણાઈ કાણ ચિબન સજ્ઞાંધા ।

હુસુ વત્ત જાઈ સજ્ઞે અંધે લપ્પઈ ગયં વત્થુ ॥ ૧૦૯ ॥

દક્ષિણ દિશાને આરંજીને ચાર દિશામાં અશ્વિનીથી આરંજીને ચાર નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. એ રીતે અઢ્યાવીશ નક્ષત્રો મૂકવાં. તે અનુક્રમે કાણાં, ચીવનાં, સજ્ઞ (દેખતાં) અને આંધળાં કહેવાય છે. તેમાં કાણાં અને ચીવનાં નક્ષત્રમાં વસ્તુ ગઈ હોય તો તેની વાતો થયા કરે અર્થાત્ મળવાની આશા રહે કે ન રહે, સજ્ઞ નક્ષત્રમાં ગઈ હોય તો તે વસ્તુ જાયજ અર્થાત્ પાઠી આવે નહીં, અને આંધળાં નક્ષત્રમાં ગઈ હોય તો તે પાઠી આવે છે. જે દિશાનું નક્ષત્ર હોય તે દિશામાં તે વસ્તુ ગઈ છે એમ પણ જાણવું. ૧૦૯.

નક્ષત્રોનો યંત્ર.—

કાણાં	ચીવનાં	દેખતાં	આંધળાં
અશ્વિની	જરણી	કૃત્તિકા	રોહિણી
મૃગશિર	આર્દ્રા	પુનર્વસુ	પુષ્ય
અશ્લેષા	મઘા	પૂર્વાષાઢગુની	ઉત્તરાષાઢગુની
હસ્ત	ચિત્રા	સ્વાતિ	વિશાખા
અનુરાધા	જ્યેષ્ઠા	મૂળ	પૂર્વાષાઢા
ઉત્તરાષાઢા	અજિજિત્	શ્રવણ	ધનિષ્ઠા
શતજિષા	પૂર્વાજાઢપદ	ઉત્તરાજાઢપદ	રેવતી
વસ્તુ દક્ષિણમાં ગઈ છે	વસ્તુ પશ્ચિમમાં ગઈ છે	વસ્તુ ઉત્તરમાં ગઈ છે	વસ્તુ પૂર્વમાં ગઈ છે.

ગયેલી વસ્તુ જોવાની બીજી રીત.—

રવિરિસ્કા ઢબ્બાલા વારસ તરુણા નવ પરે થેરા ।

થેરે ન જાઈ તરુણેદિં જાઈ વાસે જમઈ પાસે ॥ ૧૧૦ ॥

सूर्यना नक्षत्राणी न नक्षत्रो बालक कहेवाय ठे, त्यारपणीनां बार नक्षत्रो जुवान कहेवाय ठे अने त्यारपणीनां नव वृद्ध कहेवाय ठे. तेमां वृद्ध नक्षत्रमां गयेली वस्तु जाय नहीं (पाठी आवे), जुवान नक्षत्रमां गइ होय तो गयेली वस्तु जाय (पाठी आवे नहीं),अने बाल नक्षत्रमां गइ होय तो ते पासेज जमे ठे, एटखे के ठेठे जाय नहीं. ११०.

सर्पशंश विषे.—

विसाहा—कित्तिआऽसेसा मूखऽहा जरणी महा ।

एयाहिं अहिणा दठो कठेणावि न जीवइ ॥ १११ ॥

विशाखा, कृत्तिका, अश्लेषा, मूळ, आर्द्रा, जरणी अने मघा, ए नक्षत्रोमां जो सर्प-शंश थयो होय तो ते कष्टे करीने पण (कोइ पण प्रकारे) जीवे नहीं. १११.

रोगनी शांति जोवा विषे.—

पुण—पुस्स उ—फा उ—ज रोहिणीहिं रोगोवसम सत्तदिणे ।

मूखऽस्सिणि कित्ति नवमे सवण—जरणि—चित्त—सयजिसेगदसे ११२

धणि—कर—विसाहिं पस्के मह वीसइमे उ—खा मिगे मासे ।

अणुराह—रेवइ चिरं तिपुव जिष्ठइ—सेस—साइ—मिइ ॥ ११३ ॥

पुनर्वसु, पुष्य, उत्तराफाट्गुनी, उत्तराज्जापद अने रोहिणी, ए नक्षत्रोमां व्याधि थयो होय तो सात दिवसे तेनी शांति आय ठे, मूळ, अश्विनी अने कृत्तिकामां थयो होय तो नव दिवसे शांति आय ठे, श्रवण, जरणी, चित्रा अने शतजिषामां थयो होय तो अगीयार दिवसे शांति आय ठे. ११२. धनिष्ठा, हस्त अने विशाखामां थयो होय तो पखवासीये शांति आय ठे, मघामां थयो होय तो वीश दिवसे शांति आय ठे, उत्तरा-षाढा अने मृगशिरमां थयो होय तो एक मासे शांति आय ठे, अनुराधा अने रेव-तीमां थयो होय तो चिर काळे शांति आय ठे, तथा त्रण पूर्वा (पूर्वाफाट्गुनी, पूर्वाषाढा, पूर्वाज्जापद), ज्येष्ठा, आर्द्रा, अश्लेषा अने स्वातिमां व्याधि थयो होय तो ते मरणज पामे ठे. ११३.

औषध शरु करवानां नक्षत्रो.—

चरखहुमिउमूखे रोगनिन्नासहेऊ, हवइ खलु पउत्तं उंसहं वाहिआणं ।

चर, लघु, मृदु तथा मूळ, एटखां नक्षत्रोमां व्याधिवाळाने औषध आप्युं होय तो ते रोगना नाशनो हेतु आय ठे.

રોગથી મુક્ત થયેલાના સ્નાન વિષે.—

ત્રિગું—સસિ પુણ—જિઠાસૈસ—સાઈ—મહાહિં,
ન ય કદ્ધવિ વિદેયં રોગમુત્તે સિણાણં ॥ ૧૧૪ ॥

શુક્રવારે કે સોમવારે તથા પુનર્વસુ, જ્યેષ્ઠા, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને મઘા, એટલાં નક્ષત્રમાં રોગથી મુક્ત થયેલા મનુષ્યે કોઈ પણ પ્રકારે સ્નાન કરવું નહીં. (એટલે માથે પાણી રેઠવું નહીં.) ૧૧૪.

મૃત્યુ જોવા વિષે.—

નામનરકત્તમર્કિંદ્રૂ એકનાડીગયા જયા ।

તયા દિણે ત્રવે મન્નૂ મન્નદ્દા જિણ્ણાસિચ્ચં ॥ ૧૧૫ ॥

નામરાશિનું નક્ષત્ર, સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ત્રણે જ્યારે એક નામીમાં આવે ત્યારે તેજ દિવસે મૃત્યુ થાય છે. એમ જિનેશ્વરનું વચન છે તે કદાપિ અન્યથા ન હોય. ૧૧૫.

આઈ અદ્દા મિગં અંતે મપ્પે મૂલ્લં પડ્ધિચ્ચં ।

રવિંદ્રૂજમ્મનરકત્તં તિવિદ્ધો ન હુ જીવઈ ॥ ૧૧૬ ॥

પ્રથમ આર્ષા નક્ષત્ર મૂકવું, બેઠ્ઠલું મૃગશિર મૂકવું અને મધ્યમાં મૂલ મૂકવું. પછી સૂર્ય, ચંદ્ર અને જન્મનું નક્ષત્ર એ ત્રણેનો વેધ થાય તો તે જીવે નહીં. ૧૧૬.

સ્થાપના.—

મૃતકાર્યમાં વર્જ્ય નક્ષત્રો.—

ધ્રુવમિસ્સુગ્ગનરકત્તા મૂલઙ્ગા અણુરાહયા ।

પંચગાર્હ રવી જોમા મયકલ્લો વિવજ્જિયા ॥ ૧૧૭ ॥

ધ્રુવ, મિશ્ર અને ઉગ્ર નક્ષત્રો, તથા મૂલ, આર્ષા અને અનુરાધા એ નક્ષત્રો, તથા પંચકાદિક (પંચક, યમલ અને ત્રિપુષ્કર) એ યોગ, તથા રવિ અને મંગલ એ વારો મૃતકાર્યમાં વર્જ્ય છે. ૧૧૭.

દો પળયાલમુદ્ધુત્તે તીસમુદ્ધુત્તેગપુત્તલં કાઠં ।

નેરઈઅ દાહિણાઈ મદ્દા પરિઠાવણં કુજ્ઞા ॥ ૧૧૮ ॥

पीस्ताखीश मुहूर्त्तनां संजोगीयां नक्षत्रमां बे अने त्रीश मुहूर्त्तनां संजोगीयां नक्षत्रमां एक पुतळुं करीने नैर्ऋत्य के दक्षिण दिशामां ते पुतळानी महा परिष्ठापना करवी, एटले अग्नि संस्कार करवो. ११८.

तिन्नेव उत्तरां पुणवसु रोहिणी विसाहा य ।

ए ए ठ नक्षत्ता पणयावमुहूर्त्तसंजोगा ॥ ११९ ॥

सयजिस-जरणी साई अस्सेस-जिष्ठ उच्च नक्षत्ता ।

पनरस-मुहूर्त्तजोगा तीसमुहूर्त्ता पुणो सेसा ॥ १२० ॥

त्रण उत्तरा (उत्तराफाट्गुनी, उत्तराषाढा, उत्तराजायपद), पुनर्वसु, रोहिणी, विशाखा, ए ठ नक्षत्रो पीस्ताखीश मुहूर्त्तनां संयोगीयां कहेवाय ठे. ११९. शतजिषा, जरणी, स्वाति, अश्लेषा, ज्येष्ठा अने आर्द्रा, ए ठ नक्षत्रो पंदर मुहूर्त्तनां संयोगीयां कहेवाय ठे, बाकीनां पंदर नक्षत्रो त्रीश मुहूर्त्तनां संयोगीयां कहेवाय ठे. १२०.

॥ इति मृतक्रिया ॥

हवे दीक्षा तथा प्रतिष्ठा विषे कहे ठे.—

मास-दिण-रिक्कसुद्धिं मुणिज्जणं सिद्धिहायधुवल्लगे ।

वारंगुल्लम्मि सुद्धे दिक्कपड्ढाश्चं कुज्जा ॥ १२१ ॥

मास, दिवस अने नक्षत्र ए त्रणेनी शुद्धि जाणीने सिद्ध ढाया अथवा धुव लग्न होय त्यारे अथवा बार आंगळना शंकुनी ढाया शुद्ध होय त्यारे दीक्षा तथा प्रतिष्ठा विगेरे शुच कार्यों करवां. १२१.

हरिसयण अकम्मण अहिअमास गुरिसुद्धि अत्थि सिसुवुद्धे ।

ससि नठे न पड्ढा दिक्का सुक्कत्थि वि न डुठा ॥ १२२ ॥

हरि शय्यामां सुता होय एटले चतुर्मासमां, अधिक मासमां, गुरु शुक्रनो अस्त होय त्यारे, गुरु शुक्रनी बाह्यावस्था के वृद्धावस्था होय त्यारे तथा चंद्रनो नाश (अस्त) होय त्यारे प्रतिष्ठा तथा दीक्षा करवी नहीं. तेमां शुक्रना अस्तमां दीक्षा डुष्ट नथी, एटले के मात्र शुक्रनो अस्त होय तो दीक्षा देवामां दोष नथी. १२२.

अवजोगकुल्लिअजहा उक्काई जत्थ तं दिणं वज्जे ।

संकंति साइदिणतिह गहणे इयु आइ सग पड्ढा ॥ १२३ ॥

अवजोग, कुलिक, जज्ञा (विष्टि) तथा उट्कापात विगेरे जे दिवसे होय ते दिवसने वर्जवो. संक्रांतिनो दिवस, तेनी पहेलानो एक दिवस अने तेनी पत्नीनो एक दिवस एम त्रण दिवस वर्जवा. तथा (सूर्य चंद्रना) ग्रहणमां पहेलानो एक दिवस, एक ग्रहणनो दिवस अने त्यारपत्नीना सात दिवस एम नव दिवस वर्जवा. १२३.

सुद्धतिही सुह्वारे सिद्धाऽमियराजजोगपमुहाइं ।

जत्थ हवंति सुहाइं सुहकजो तं दिणं गिज्जं ॥ १२४ ॥

शुद्ध तिथि अने शुज वारने दिवसे ज्यारे सिद्धि योग, अमृत योग अने राज योग विगेरे शुज योगो होय ते दिवस शुज कार्यमां ग्रहण करवो. १२४.

हत्थऽणुराहा-साई सवणुत्तर-मूलरोहिणी पुस्ता ।

रेवइ-पुणवसु इअ दिक्कपइछा सुहा रिक्का ॥ १२५ ॥

हस्त, अनुराधा, स्वाति, श्रवण, त्रण उत्तरा, मूल, रोहिणी, पुष्य, रेवती अने पुनर्वसु, आटलां नक्षत्रो दीक्षा अने प्रतिष्ठामां शुज ठे. १२५.

अस्सिणि-सयजिस-पू-जा एसु वि दिक्का सुहा विणिदिछा ।

मह-मिग-धणि-पइछा कुज्जा वज्जिज्जा सेसाइं ॥ १२६ ॥

उपर कहां उपरांत अश्विनी, शतजिषा अने पूर्वाजाडपद, एटलां नक्षत्रोमां पण दीक्षा आपवी सारी कही ठे. तथा मघा, मृगशिर अने धनिष्ठा, ए नक्षत्रोमां पण प्रतिष्ठा करवी, बाकीनां नक्षत्रो वर्ज्य ठे. १२६.

कारावगस्स जम्मे दसमे सोलसमेऽठारसे रिक्के ।

तेवीसे पणवीसे न पइछा कह वि कायवा ॥ १२७ ॥

प्रतिष्ठा करावनारना जन्मनुं, दशमुं, सोळमुं, अठारमुं, त्रेवीशमुं अने पचीशमुं, आटलां नक्षत्रो सारां होय तोपण तेमां सर्वथा प्रतिष्ठा करवी नहीं. १२७.

संजागयं रविगयं विद्धेरं सग्गहं विखंवं च ।

राहुहयं गहजिघ्नं वज्जाए सत्त नक्कत्ते ॥ १२८ ॥

शुज नक्षत्र पण संध्यागत होय, सूर्यगत होय, विद्धर होय, ग्रह सहित होय, विखं-जित होय, राहुथी हणायुं होय के ग्रहथी जेदायुं होय, आ सात प्रकारनां नक्षत्रो वर्जवा लायक ठे. १२८.

अत्थमणे संजागय रविगय जत्थ णिउं अ आइच्चो ।

विङ्गेरमवहारिय सग्गह कूरग्गहविश्रं तु ॥ १२९ ॥

आइच्च पिणउ ऊ विळंबि राहुहयं जहिं गहणं ।

मप्पेण गहो जस्स उ गम्भइ तं होइ गहजिन्नं ॥ १३० ॥

संजागयम्मि कलहो होइ विवाउं विळंबि नरक्कते ।

विङ्गेरे परविजउं आइच्चगए अनिवाणं ॥ १३१ ॥

जं सग्गहम्मि कीरइ नरक्कते तत्थवि ग्गहां होइ ।

राहुहयम्मि मरणं गहजिन्ने सोणि उग्गालो ॥ १३२ ॥

सूर्य अस्त समये जे नक्षत्र पूर्वमां उगे ठे ते संध्यागत कहेवाय ठे. जे नक्षत्रमां सूर्य रह्यो होय ते रविगत (सूर्यगत) नक्षत्र कहेवाय ठे. जे नक्षत्र वक्की ग्रहे अधिष्ठित होय ते विङ्गेर कहेवाय ठे. जे नक्षत्र कूर ग्रहे अधिष्ठित होय ते सग्रह कहेवाय ठे. १२९. जे नक्षत्र सूर्यनी पाठळ होय ते विळंबी कहेवाय ठे. जे नक्षत्रमां ग्रहण थयुं होय ते राहुहत कहेवाय ठे. जे नक्षत्रनी मध्यमां अग्ने कोइ ग्रह जतो होय ते ग्रहजिन्न कहेवाय ठे. १३०. आ संध्यागत विङ्गेरे नक्षत्रोमां कार्य करवाथी शुं फळ आय ठे ? ते कहे ठे—संध्यागत नक्षत्रमां कार्य करवाथी कलह आय ठे, विळंबी नक्षत्रमां करवाथी विवाद आय ठे, विङ्गेरमां करवाथी शत्रुनो जय आय ठे, सूर्यगतमां करवाथी अनिवाण (अशांति) आय ठे. १३१. जे सग्रह नक्षत्रमां कार्य करे ठे तेनो पण ग्रह आय ठे एट्ठे ते पक्कमाय ठे, राहुहतमां कार्य करवाथी मरण आय ठे अने ग्रहजिन्न नक्षत्रमां कार्य करवाथी लोहीनुं वमन आय ठे. १३२.

रविरिक्काउं हेया उवग्गहा पंचमऽठ-चउदसमा ।

अठारस उगुणीसा बावीसा तेवीस चउवीसा ॥ १३३ ॥

सूर्यना नक्षत्रथी पांचमुं, आठमुं, चौदमुं, अठारमुं, उगणीशमुं, बावीशमुं, त्रेवीशमुं अने चोवीशमुं, एट्ठानं नक्षत्रो उपग्रह कहेवाय ठे. ते शुज कार्यमां तजवा योग्य ठे. १३३.

॥ इति उपग्रहाः ॥

एकार्गल योग विषे.—

सेगविसमजोगळं सम अरु चउदसंख सिरिरिक्कम् ।

दाउं चउदससिलाए ससिरवि इक्कगळं वज्जे ॥ १३४ ॥

प्रथम ३७ मी गाथामां विष्कंज १, अतिगंर ६, शूल ९, गंर १०, व्याघात १३, वज्र १५, व्यतीपात १७, परिष १९, वैधृति २७, ए नव अशुज योगो कळा ठे. तेमां जे

વિષમ (એકી) સંખ્યાવાળો યોગ હોય તેમાં એક વધારીને તેના અર્ધ કરવા અને સમ (બેકી) સંખ્યાવાળો હોય તેના અર્ધ કરી પઠી ચૌદ વધારવા. જે સંખ્યા આવે તેટલાં નક્ષત્ર એકાગ્ર લ યંત્રને માથે મૂકી ત્યારપછીનાં નક્ષત્રો અનુક્રમે મૂકવાં. તે યંત્ર તેર લીંટી આસી અને એક ભંજી એમ ચૌદ લીંટીનું કરવું. પઠી સૂર્ય અને ચંદ્ર જે નક્ષત્રમાં હોય તે નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્ર મૂકવા. જો તે બન્ને સામસામા આવે તો તે એકાગ્ર લ વર્જવા યોગ્ય છે. જેમકે વિષ્કંજ યોગ પહેલો છે. તે વિષમ છે, માટે એક ભમેરવાથી બે થયા. તેને અર્ધ કરવાથી એક આવ્યો, તેથી પહેલું અશ્વિની નક્ષત્ર માથે મૂકવું. એ રીતે ગંરુ યોગ દશમો છે. તે સમ છે તેને અર્ધ કરવાથી પાંચ આવે. તેમાં ચૌદ ભમેરવાથી ભંગળીશ થાય, તેથી ભંગળીશનું મૂલ નક્ષત્ર માથે મૂકવું. શૂલ યોગ નવમો છે તે વિષમ છે, તેથી તેમાં એક ભમેરવાથી દશ થાય, તેનું અર્ધ પાંચ થાય, તેથી પાંચનું નક્ષત્ર મૃગશિર માથે મૂકવું. ૧૩૪.

મૃગશિર	
રોહિણી	આર્દ્રા
કૃત્તિકા	પુનર્વસુ
જરણી	પુષ્ય
અશ્વિની	અશ્લેષા
રેવતી	મઘા
ભત્તરા	પૂર્વા
પૂર્વા	ભત્તરા
શતજિષા	હસ્ત
ધનિષ્ઠા	ચિત્રા
શ્રવણ	સ્વાતિ
અજિજિત્	વિશાખા
ભત્તરા	અનુરાધા
પૂર્વા	જ્યેષ્ઠા
મૂલ	

हवे पात योग कहे ठे.—

अस्ते म चि अणु सव रे विसमारेहा उ सेसमजिखहिउं ।

रविरेहस्सिणि गणिण इठे रिक्के विसमि पाउ ॥ १३५ ॥

अश्लेषा १, मघा २, चित्रा ३, अनुराधा ४, श्रवण ५, रेवती ६, आ नक्षत्रोथी उत्क्रमे रेखा करी तेमां शेष नक्षत्रो स्थापन करी ज्यां सूर्य नक्षत्र होय त्यांसुधी आ ठ नक्षत्रोथी गणवुं. जे जे संख्या आवे अश्विनीथी उत्क्रमे गणतां ते ते संख्यावाळां नक्षत्रमां पात जाणवो. तात्पर्य ए ठे जे सूर्य कृत्तिकानो ठे तो अश्लेषादिक ठ नक्षत्रोथी सूर्य २२—२१—१७—१४—ए—४ आय तो अश्विनीथी उत्क्रमे बावीशमुं विगेरे पुनर्वसु, पुष्य, उत्तराफाट्गुनी, स्वाति, पूर्वाषाढा अने पूर्वाजापद आदि ठ नक्षत्रमां पात जाणवो. १३५.

रविमुक्का निअरिक्का बार छम तिअ तिवीसं ठंठ च ।

पणवीस अग्निगवीसं कुणंति खत्ताह्वं रिक्कं ॥ १३६ ॥

सूर्य जे नक्षत्रमां रहेल होय ते नक्षत्रोथी बारमा नक्षत्रने, चंद्र आठमा नक्षत्रने, मंगळ त्रीजा नक्षत्रने, बुध त्रेवीशमा नक्षत्रने, गुरु षष्ठा नक्षत्रने, शुक्र पचीशमा नक्षत्रने शनि आठमा नक्षत्रने अने राहु एकवीशमा नक्षत्रने खत्ता दोषोथी हणेलुं करे ठे. १३६.

हवे वेधने कहे ठे.—

सत्त सिखाए कित्तिअमाई रिक्के ठवित्तु जोएह ।

गहवेहमिठरिक्के उवरि अहो वा पयत्तेण ॥ १३७ ॥

सात शखाका (खींटी) आमी तथा उज्जी करवी. पढी मथाले कृत्तिकाथी अनुक्रमे २० नक्षत्रो मूकीने इष्ट नक्षत्रने विषे प्रयत्ने करीने ग्रहनो वेध जोवो, एटखे के सप्त शखाका यंत्रमां जे नक्षत्रो मूक्यां होय त्यां जे ठेकाणे संजवे ते ठेकाणे सर्वे ग्रहो मूकवा. तेमां जो सौम्य ग्रह अने पाप ग्रह सामसामा आवे तो ते वेध समजवो. ते वेध अशुच ठे. १३७.

सप्त शलाका यंत्र.—

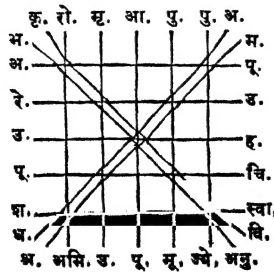
कृ.	रो.	मृ.	आ.	पुन.	पुण्य.	अश्ले.
ज.						मघा
अ.						पूर्वा
रे.						उत्तरा
उ.						हस्त
पू.						चित्रा
श.						स्वाति
ध.						विशाखा
अ.	अजि.	उ.	पू.	मू.	ज्ये.	अनु.

पंच शलाका यंत्रवने ग्रहवेध.—

पंचसिलाए दो दो रेहा कोणेषु रोहिणीमुक्ता ।

दिसि धुरि रिक्ता उ कमा वए विलोड्ज वेदमिहं ॥ १३७ ॥

पांच शलाकानो यंत्र उपर प्रमाणे करी खूणामां ववे रेखाउ करवी. पढी दिशाने मथाळे रोहिणीथी अनुक्रमे नक्षत्रो मूकवां. पढी उपर प्रमाणे ग्रह मूकीने तेनो वेध दीहा विषे जोवो. यंत्र नीचे प्रमाणे.—१३७.

गाथा छप्प विषे.—

सिद्धायास्रगं रविकुजबुद्धजीव संकुपायकमा ।

एगारस नव अरु सग अरुछा (नव) सेसवारेसु ॥ १३ए ॥

गाथा छप्प आ प्रमाणे सिद्ध आय ठे.—शंकुना आंक अथवा पोतानी गायानां पगळां रविवारे अगीथार, मंगळवारे नव, बुधवारे आठ अने गुरुवारे सात आय तथा बीजा वारोमां साफा आठ साफा आठ आय ते वखते गाथा छप्प कहेवाय ठे. ते सर्व कार्यमां शुज ठे. १३ए.

ध्रुव चक्रनुं फळ.—

तिरिछगे ध्रुवे दिस्का पइछाइ सुहंकरे ।

उहृष्टि ए धयारोव खित्तगार्इ समायरे ॥ १४० ॥

ध्रुव तिरठो होय त्यारे दीक्षा, प्रतिष्ठा विगेरे कार्य शुजंकर ठे, अने ध्रुव ऊर्ध्व रह्यो होय त्यारे ध्वजारोपण तथा क्षेत्र वास्तु विगेरे करवां. अर्ही एम समजवुं के—ध्रुवना तारानी पासे बे नाना तारा होय ठे ते तारा तिरठा होय तो ध्रुव तिरठो कहेवाय ठे, अने ते तारा उपर नीचे होय तो ध्रुव पण ऊर्ध्व कहेवाय ठे. १४०.

शंकु गाथा छप्प विषे.—

वीसं सोलस पनरस चउदस तेरस य बार बारेव ।

रविमाइसु बारंगुलसंकुठायंगुला सिद्धा ॥ १४१ ॥

बार आंगळनो शंकु करवो. पत्नी रविवारे ते शंकुनी गाथा वीस आंगळनी आय, सोमवारे सोळ आंगळ, मंगळवारे पंदर आंगळ, बुधवारे चौद आंगळ, गुरुवारे तेर आंगळ, शुक्रवारे बार आंगळ तथा शनिवारे पण बार आंगळनी गाथा आय त्यारे ते सिद्ध गाथा कहेवाय ठे. १४१.

प्रथम गोचरी, नंदी विगेरे विषे.—

तिरकुगमिस्स रिस्काणि चिच्चा जोमसणिष्ठरं ।

पढमं गोअरं नंदी पमुहं सुहमायरे ॥ १४२ ॥

तीक्ष्ण, उग्र अने मिश्र नक्षत्रोने तथा मंगळ अने शनि ए बे वारने तजीने पहेली गोचरी तथा नंदी (नांद) विगेरे शुज कार्य करवां. १४२.

इय जोगपईवाउं पयमत्थपपहिं विहिअ उज्जोआ ।

मुणिमणजवणपयासं दिणसुद्धिपईविआ कुणउ ॥ १४३ ॥

आ रीते योगरूपी प्रदीप थकी प्रगट अर्थवाळां पदोए करीने जेनो उद्योत कर्यो ठे एवी आ दिनशुद्धिरूपी दीपिका मुनिउंनां मनरूपी जवनना प्रकाशने करो. १४३.

सिरिवयरसेणगुरुपट्टनाह् सिरिहेमतिलयसूरीणं ।

पायपसाया एसा रयणसिहरसूरिणा विहिआ ॥ १४४ ॥

श्री वज्रसेन गुरुनी पाटना स्वामी श्री हेमतिव्रक सूरिना पादप्रसादशी आ दिन-शुद्धि रत्नशेखर सूरिए रची ठे.

॥ इति श्रीरत्नशेखरसूरिविरचिता दिनशुद्धिप्रदीपिका ॥

